Aplicase ala
Libreria de S.n
Diego Año 1817

REVERENDISSIMI DOMINI DOMINI Thomæ de Vio, Caietani, Cardinalis Sancti Xisti, in quatuor Euangelia ad Græcorum codicum veritatē castigata, ad sensum quē vocant literalem Commētarij: cum indicibus amplissimis.

Omnia accuratiori cura q̄ antea excusa.



PARISIIS.

Apud Hieronymum & Dionysiam de Marnef Fratres, ad insigne Pelicani, via ad diuum Iacôbum.

1546.

CLEMENTI. VII. PONT. Max. Thomas de Vio Caietanus, Cardinalis Sancti Xiſti, felicitatem.

ROmanæ ruinæ pars pater beatiſsimè quãuis & rerum omnium direptione & perſonali captiuitate fuerim, magnitudo tamẽ ocij inde ſubſecuta in propria patria, uniuerſa temperauit. Septem ſiquidem ſupra uiginti mẽſes integros priuatam Caietæ uitam ducens, commentarios in nouum teſtamentum quos inchoauerã (duobus duntaxat Matthæi capitibus prius expoſitis) perfeci. Fuit autem intentio mea ſenſum literalem tantummodo proſequi. Et quoniã Acta Apoſtolorum euangelicam hiſtoriam ſecundum rerum geſtarum ordinem immediate ſequuntur, idcirco uolumen hoc (beatitudini tuæ dicatum) commentariorum noſtrorum in quatuor euangeliſtas, compræhendit etiam Acta Apoſtolorum: ut uniuerſa hiſtoria noui teſtamẽti ſimul habeatur. Qualiacunque aũt hæc ſcripta ſint, apoſtolatus tui iudicio ſubiicio: quemadmodum & mea reliqua. nihil enim in Chriſti eccleſia tutum eſt quod apoſtolicæ ſedis doctrinæ non quadrat. Suſcipiat igitur benigne beatitudo tua fructum inuitæ ſimúlque ocioſæ tam diuturnæ meæ abſentiæ: & felix ualeat.

ELENCHVS CAPItum Euangelij secundum Marcum.

De fer-

ELENCHVS CAPItum Euangelij secundum Lucam.

ELENCHVS CAPITum Euangelij secundum Ioannem.

FINIS INDICIS CAPITVM EVANGELIORVM.

INDEX COMMENTARIORUM Thomæ de Vio Caietani Cardinalis Sancti Xisti, in quatuor euangelia: cuius numerus folium, a verò priorem, b alteram sequentem paginam indicat.

Chaos

Chriſtus,

Dedi-

ẽ cogni-

ctu

Gazo-

Quæst.

Saluando

FINIS.

DIVI HIERONYMI PRESbyteri in quatuor Euangelia præfatio. Commentariis tamen eius in Matthæum præfixa.

PLures fuisse qui Euangelia scripserunt, & Lucas Euãgelista testatur (dicens, Quoniã quidem multi conati sunt ordinare narrationem rerum quæ in nobis complete sunt sicut tradiderunt nobis qui ab inito ipsi viderunt sermonem & ministrauerunt ei) & perseuerantia vsque ad præsens tempus monimenta declarant: quæ à diuersis authoribus edita, diuersarum hæresum fuere principia: vt est illud iuxta AEgyptios & Thomam & Matthiam & Bartholomæum, duodecim quoque Apostolorum, & Basilidis atque Apellis, ac reliquorum quos enumerare longissimum est. Quum hoc tãtùm impræsentiarum necesse sit dicere, extitisse quosdam qui sine spiritu & gratia dei conati sunt magis ordinare narrationem, quàm historiæ texere veritatem. Quibus iure potest illud propheticum coaptari. Væ qui prophetant de corde suo: qui ambulant post spiritum suum: qui dicunt, hæc dicit dominus, & dominus non misit eos. De quibus & saluator in Euangelio Ioannis loquitur: Omnes qui ante me venerunt, fures fuerũt & latrones. qui venerunt non qui missi sunt. Ipse enim ait: Veniebant & ego non mittebam eos. In veniẽtibus enim præsumptio temeritatis, in missis obsequiũ seruitutis est. ¶ Ecclesia autem quę domini voce super petram fundata est, quam introduxit rex in cubiculum suum, & ad quam per foramẽ descensionis occultæ misit manum suam similis damulæ hinnulóque ceruorum, quatuor volumina paradisi instar eructans, quatuor angulos & annulos habet per quos quasi arca testamẽti & custos legis domini lignis immobilibus vehitur. Primus omniũ Matthæus est publicanus cognomento Leui: qui Euangelium in Iudæa Hebræo sermone edidit: ob eorum vel maximè causam qui in Iesum crediderant ex Iudæis, & nequaquam legis vmbra secedẽ-

te

te,Euangelij veritatem seruabant. Secundus Marcus interpres Apostoli Petri, & Alexandrinæ ecclesiæ primus episcopus: qui dominum quidem saluatorem ipse non vidit, sed ea quę audierat magistrum prędicantem, iuxta fidem magis gestorum narrauit quàm ordinem. Tertius Lucas medicus, natione Syrus Antiochensis, cuius laus in Euangelio: qui & ipse discipulus Apostoli Pauli in Achaiæ Bithiniæque partibus volumen condidit, quædam altiùs repetens, & vt ipse in prooemio confitetur, audita magis quàm visa describens. Vltimus Ioannes Apostolus & Euangelista, quem Iesus amauit plurimùm, qui super pectus domini recumbens, purissima doctrinarum fluenta potauit, & qui solus de cruce meruit audire. Ecce mater tua. Is quum esset in Asia, & iam tunc hæreticorum semina pullularent Cherinthi & Hebionis & cæterorum qui negant Christum in carne venisse (quos & ipse in epistola sua Antichristos vocat, & Apostolus Paul⁹ frequenter percutit) coactus est ab omnibus penè tūc Asiæ episcopis & multarū ecclesiarum legationibus de diuinitate saluatoris altiùs scribere, & ad ipsum (vt ita dicam) dei verbum non tam audaci quàm fœlici temeritate prorumpere. Et ecclesiastica narrat historia, quum à fratribus cogeretur vt scriberet, ita facturum se respondisse si indicto ieiunio in commune omnes deum deprecarentur. Quo expleto, reuelatione saturatus, illud prooemium è cælo eueniens eructauit. In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & deus erat verbum, hoc erat in principio apud deum. ¶ Hæc igitur quatuor Euangelia multò antè prædicta, Ezechielis quoque volumen probat. in quo prima visio ita contexitur. Et in medio ignis similitudo quatuor animalium: & vultus eorum Facies hominis, & facies leonis & facies vituli & facies aquilæ. Prima hominis facies Matthæum significat: qui quasi de homine exorsus est scribere: Liber generationis Iesu Christi filij Dauid filij Abraham. Secunda Marcum: in quo vox leonis in eremo rugientis auditur Vox clamantis in deserto, parate viam dòmini, rectas facite semitas eius. Tertia vituli: quę Euangelistam Lucam à Zacharia sacerdote sumpsisse initium pręfigurat. Quarta Ioannem Euangelistam: qui assumptis pennis aquilæ, ad altiora festinans, de verbo dei disputat. ¶ Cętera quæ sequuntur, in eundem sensum proficiunt, Crura eorum recta & pennati pedes, & quocunque spiritus ibat, ibant & non reuertebantur, & dorsa eorum plena oculis, & scintillę ac lāpades in medio discurrētes, & rota in ro-

ta

ta,& in ſingulis quatuor facies. ¶ Vnde & Apocalypſis Ioannis poſt expoſitionem vigintiquatuor ſeniorum qui tenentes citharas & phialas adorant agnum dei, introducit fulgura atque tonitrua, & ſeptem ſpiritus diſcurrētes, & mare vitreū, & quatuor animalia plena oculis dicens: Animal primum ſimile leoni: & ſecundum ſimile vitulo & tertium ſimile homini: & quartum ſimile aquilæ volāti. Et poſt paululum: Plena (inquit) erant oculis, & requiem non habebant, die ac nocte dicentia, ſanctus ſanctus ſanctus dominus deus omnipotens, qui erat, & qui eſt, & qui venturus eſt. Quibus cunctis perſpicuè oſtenditur, quatuor tantùm debere Euāgelia ſuſcipi, & omnes apocryphorū næniās mortuis magis hæreticis quàm eccleſiaſticis viuis canendas.

VITA SANCTI MATTHAEI, per diuum Hieronymum in libro de eccleſiaſticis ſcriptoribus.

MAtthæus qui & Leui, ex publicano Apoſtolus, primus in Iudæa propter eos qui ex circunciſione crediderant, Euangelium Chriſti Hebraicis literis verbiſque compoſuit. Quod quis poſtea in Græcum tranſtulerit, non ſatis certum eſt. Porrò ipſum Hebraicum habetur vſque hodie in Cæſarienſi bibliotheca, quam Pamphilus martyr ſtudioſiſsimè confecit. Mihi quoque à Nazaræis qui in Berœa vrbe Syriæ hoc volumine vtuntur, deſcribendi facultas fuit. In quo animaduertendum, quòd vbicunque Euangeliſta (ſiue ex perſona ſua ſiue ex perſona domini ſaluatoris) veteris ſcripturę teſtimonijs vtitur, non ſequitur. 70. tranſlatorum authoritatem, ſed Hebraicam. E quibus illa duo ſunt: ex AEgypto vocaui filium meum. & quoniam Nazareus vocabitur.

THOMÆ

DE VIO CAIETANI CARdinalis ſancti Xiſti, in nouum teſtamentum iuxta ſenſum literalem commentarij. Et primo in Euangelium ſecundum Matthæum.

POſtquam diuina fauente gratia expoſuimus pſalterium ad literam, intendimus multorũ precibus adquieſcentes, nouum teſtamẽtum etiam ad literam exponere. Et inchoando à Matthæo, titulũ eius qui apud Græcos habetur (quem dicitur Matthęus ipſe appoſuiſſe) notandum duximus: ſcilicet, Euangelium ſecundum Matthæum. ❡ Euangelium Grecè, ſignificat Latinè bonam nunciationem. Et verè hiſtoria hæc dicitur nunciatio: quia nuncij officio fungitur. Nec Matthæus authorem ſe, ſed nuncium auſus eſt ſignificare. In quo officio implicitè continetur quòd eſt dei nuncius: dum non explicatur à quo iniuncta eſt hæc nunciatio. Et hinc authoritas operis magnificatur: dum nõ ab homine, ſed à deo nuncius venit. Et propterea non dicit euangelium Matthæi, ſed ſecundum Matthæum, ne nunciatio à Matthæo procedere ſignificetur, ſed nunciatio à deo prout per Matthæum executioni demandata eſt ſignificetur. ❡ Nunciatio autem hæc bona dicitur, tanquam ſola ſit bona. Et verè ſic eſt, tum ex parte rei nunciatæ: quoniam ſola nũciat vera bona, felicitatem integram continentia. Tum ex parte eorum quibus nunciatur: quia ſola eſt bona omnibus hominibus, cuiuſcunque ſexus, cõditionis gradus. Tum ex parte modi: quia ſola optimo modo abſq; tricis, clarè (vt ab omnibus poſsit intelligi) annunciat.

Aduerte in hoc principio prudēs lector, quòd euangeliū hoc non fuisse scriptum à Matthæo Hebraicè: cōstat manifeste ex ipso euangelij textu. nam & in primo capitulo dicit, Emmanuel quod interpretatur nobiscum deus. Et in cap. 27. dicit Iesum clamasse in cruce, Eli Eli lammah hazabthani, subiūgendo, hoc est deus meus deus meus, vt quid dereliquisti me? Si Hebraicè totū euangelium scripsit, in qua quæso lingua ipse Matthæus subiūxit, hoc est deus meus deus meus, &c. & cur magis hæc verba Hebræa Matthęus exposuit in alia lingua, quàm reliqua euāgelij, si totum est Hebræum? Ex hoc igitur ꝙ ipsemet Matthæus exponit illa sola verba Hebræa in Græco, conuincitur ꝙ Matthæus euāgelium scripsit Græcè: & quia illa verba retulit Hebraicè, ideo subiunxit illa Græcè. Nec obstat prædictis. ꝙ Hieron. in lib. de viris illustribus dicit Matthæum haberi Hebræū. nam potuit ex Græco in Hebræū transferi: sicut & liber contra gentiles Thomæ Aquinatis translatus est è Latino in Græcū. & fortè Matthæus ipse scripsit in vtraq; lingua. Hoc enim certum est ex ratione dicta, euangelium istud quod habemus, Græcè à Matthæo scriptum esse: quicquid sit de illo Hebræo codice. Si quis autē dixerit adiectitias esse huiusmodi interpretatiōes quæ in textu Matthæi reperiūtur, & ab interprete Græco fuisse adiectas, facilè reiicitur. nā ꝙ adiectitiæ sint, nulla authoritate fultū est: quòd autem de integritate textus sint, omnia volumina tam Græca quàm Latina (quæ sola inueniuntur) testantur.

Et quia vulgata editio totius noui testamenti quandoque minus fida est, & nos non interpretes, sed verum textum intēdimus exponere, ideo adhibuimus studium nostrum, vt textus corrigeretur iudicio peritorum in vtraque lingua. Quod vbiq; facimus quando sententiæ diuersitas esset: vbi autem eadē est sententia, pertransimus: nisi apud Ioannis euangelium & epistolā ad Romanos. propter arduam enim vtriusque materiam exactius studuimus correctioni literæ. Et ne oporteat milies repetere, Gręcè sic habetur, nouerint omnes, mutationes fieri apposita sola præpositione pro: & superflua aut deficientia significari, superfluit aut deficit: subintelligendo semper iuxta textum Græcum.

CAPVT

CAPVT PRIMVM.

L*iber*) Scribendi rationem tangit, vt perpetuæ ſeruentur memoriæ libro commiſſa. *Generationis.*) Non generationum. Singulare eſt, quòd Chriſtus duas generationes habuit. Alterā ſecundum diuinitatem: de qua Eſaias. 53. Generationem ei⁹ quis enarrabit? Alteram ſecūdum humanitatem: quā ſolam intendit Matthæus deſcribere. Et propterea non dixit generationū, ſed, generationis. *Ieſu*) Nomen eſt proprium perſonæ ex Hebraica lingua non integrè deductum. nam qui Hebraicè dicitur Ieſuah, Græcè vero ἰησοῦς, Latinè dicitur Ieſus. Quod & angelo teſte interpretatur ſaluator. *Chriſti.*) Nomen eſt dignitatis ſeu gratiæ. Hebræorum ſiquidem reges dicuntur Hebraicæ Meſsiæ, hoc eſt Chriſti Græcè, hoc eſt vncti Latinè, ab vnctione olei ſeu vnguenti precioſi quo vngebantur: vt patet de primis regibus (Dauid, Saul & Salomone) in hiſtoria libri Regum. Et verè Ieſus Nazarenus fuit vnctus oleo lætitiæ prę participibus ſuis, Pſalmo quadrageſimoquinto: & ſpirituſancto & virtute, Actuum decimo. Et intēdit ad literā per hoc declarare, quòd intendit deſcribere generationē Ieſu Nazareni veri Meſſiæ à lege & prophetis prædicati. *Filii Dauid.*) Hinc explicat quòd de generatione carnali Ieſu Chriſti dicit, liber generationis. nam ſecūdum generationem carnalē eſt filius Dauid. Hinc rurſum habes euāgeliſtam aſſerere Ieſum Chriſtum eſſe filium Dauidis: ita quòd etiam ſi ſequens genealogia non cōprobaret Ieſum Chriſtum eſſe filiū Dauidis, iſte textus ſufficit ad hoc cōprobandum. *Filii Abraham.*) Horum tantùm duorum patrū meminit: quia ad hos tantùm facta eſt de Chriſto repromiſsio. Ad Abraham quidem, In ſemine tuo benedicentur omnes gentes. Gene. 22. Ad Dauid verò, Iurauit dominus Dauid veritatem, de fructu ventris tui, &c. Pſal. 132. Et eſt ordo rectiſsimus: conſiderādo quòd generatio quæ eſt materia libri, terminatur ad filiū. & ꝑpterea exactiſsimo ordine dixit, Liber generationis Ieſu Chriſti filij. Et quia filius refertur ad patrem, ordinē aſcendendi neceſſariò conſtituit: aſcendendo autem, prius ad proximum patrē oportuit referri: & mediante proximo patre ad remotiorem ſeu anteriorem. hoc enim ſeruatum videmus, dicendo. Ieſu Chriſti,

filij Dauid,filij Abraham:hoc est Dauidis filij Abraham. ¶ Aduerte hic, quòd verba hæc (liber generationis Iesu Christi filij Dauid filij Abraham) præ se ferunt titulum, vel primæ partis euangelij huius : ita quòd vbi Matthæus præposuerat titulum totius libri dicendo euangelium secundum Matthæum, modo proponit titulum primæ partis, dicendo liber generationis &c. Vel totius libri materiam explicat in specie, quam prius in genere dixerat euangelij nomine. Ita quòd sensus est quòd iste est liber generationis Iesu Christi : hoc est, libri istius materia est generatio Iesu Christi,id est Iesus Christus inchoãdo ab eius generatione qua est filius Dauidis,filij Abrahã.Et hoc ad differentiam aliorum librorum de Christo, aliunde Christum tractantium,vt enim sequẽtia mõstrant euangelia, Ioãnes scripsit Christum Iesum,sed à generatione æterna, Lucas ab annunciatione præcursoris,Marcus à prophetata præcursione Ioannis baptistę, Ita quòd solus Matthæus scripsit euangelium Iesu Christi ab illius secundum carnem natiuitate,ex patribus inchoans illius historiam. *Abraham genuit Isaac.* Solius Isaac inter filios Abraha meminit,exclusis ab hac genealogia Ismaele & cæteris fratrib⁹: iuxta verbum domini ab Abraham Genesis vicesimoprimo, In Isaac vocabitur tibi semen. *Isaac autem genuit Iacob.* Et hic quoque excluditur Esau: qui eodem partu congenitus est. Scriptum est enim Genesis vicesimosexto, quòd maior seruiet minori. & Malachiæ primo, Iacob dilexi, Esau odio habui. *Iacob autem genuit Iudam & fratres eius.* Iudas non fuit primogenitus, sed electa fuit ei⁹ stirps à deo,de qua nasceretur Christ⁹: iuxta illud, Sed elegit tribũ Iuda,Psalmo septuagesimooctauo. ¶ Meminit non solius Iudæ(qui sufficiebat ad genealogiam)sed etiam fratrum,ad differentiam fratrum Isaac non commemoratorum in hac genealogia:vt intelligamus hoc ideo factum ab euãgelista, quia fratres Isaac non erant partes populi dei:fratres autem Iudæ omnes fuerunt partes populi dei electi in hæreditatem.

Iudas autem genuit Phares & zaram. Nota prudentiam euangelistę etiã hic.nam ideo meminit non solius Phares(qui sufficeret ad genealogiam) sed etiã zaram eodem partu congeniti: vt intelligamus differentiam inter hos eodem partu genitos,& Iacob ac Esau vnico quoque partu genitos:quòd isti ambo in dei populo permãserunt,illorũ autẽ alter tantùm.Ita quòd sicut describẽdo fratres Iudę reddidit rationem quare exclusit fratres Isaac,ita describẽdo fratrem Phares, reddit rationem quare exclusit

clusit fratrem Iacob. *De Thamar.* Thamar fuit nurus Iudæ. Genesis tricesimooctauo. Et meminit eius euãgelista tum quia peccatrix: vt Christum ex peccatrice originẽ traxisse describat qui omnium peccata venerat obliturus: tũ vt describat Christũ non horruisse originem ducere ex incestuoso concubitu: & inter alias vilitates hãc quoque ignominiam in genealogia sua elegisse. *Phares autem genuit Esrom. Esrom autem genuit Aram. Arã autem genuit Aminadab. Aminadab autẽ genuit Naasson. Naasson autem genuit Salmon. Salmon autem genuit Boez de Rachab.* Meminit Rachab cauponæ seu tabernariæ eadẽ ratione, qua meminit etiam Ruth: vt scilicet describat Christum, non solũ ex sancto genere Abrahæ, sed etiam ex gentilibus non horruisse originem. Rhachab enim fuit Cananęa ex Hierico, & postea in vxorem ducta à Salmon. Ruth autẽ fuit Moabitis, & ducta postea in vxorem à Booz. ¶ Meminit autem harum duarum, vt omnẽ gentilium statum comprehendat. nam gentes omnes aut exterminandæ aut tolerandæ erant. Exterminandæ quidem in Rachab. Cananęi enim exterminari iussi sunt. Tholerandæ verò in Ruth cõtinentur. Moabitas enim iussit deus nõ molestari propter Loth, Deuter. 2. Intẽdit enim euangelista ex ipsa genealogia aperire, quòd Iesus Christus etiam ex istis traxit originem: qui pro omnium salute incarnatus est. *Booz autem genuit Obed ex Ruth Obed autem genuit Iesse. Iesse autem genuit Dauid.* Occurrit hic dubium quo pacto verificatur spatium. 300. & 66. annorũ à ducatu Iosue vsque ad natiuitatẽ Dauidis in his paucis generationibus. videtur enim impossibile, quòd istæ quatuor personę, Salmon, Booz, Obed & Iesse, consumment tantum temporis inter dictos terminos. Tantum autem temporis intercessisse intra dictos terminos, facillimè patet consideranti tempus scriptũ. 3. Regum sexto, scilicet quòd anno. 480. ab egressu Aegypti (qui erat annus quartus regni Salomonis) fundatum est templum. Tollendo enim ex hoc numero. 40. annos, quibus populus fuit in deserto, & 70. annos, quibus vixit Dauid, & 4. annos regni Salomonis, restant. 366. anni à trãsitu Iordanis vsque ad natiuitatem Dauidis. ¶ Dicitur ad hoc dubiũ ꝙ fuerunt tres nominati Booz sibi succedentes: auus, filius & nepos. & ꝙ euangelista prætermisit duos eorum. Si hoc dictum inueniretur autoritate aliqua fultũ, posset admitti: sed vbi nulla affertur authoritas, voluntariè dicitur. & eo magis ꝙ in fine libri Ruth fit epilogus generationum Phares vsque ad Dauidem, & vnus tãtum nomi-

natur Booz. Similiter (quod valde vrget). 1. Para. 2. referẽdo genealogiam Phares per Esrom vsque ad Dauidem, vnus tantùm inuenitur Booz filius Salmon & pater obed. Quapropter impossibile nõ est, quòd isti quatuor (scilicet Salmon, Booz, Obed, & Iesse) adæquent totũ prædictum tẽpus etiam intra dictos terminos. quandoquidem æquis portionibus diuidendo, quilibet vnum cum dimidio annũ supra nonaginta vixisset. Et si aliquis eorum minus vixit, alius potuit tãtò plus viuere. & sic numerus adimpletur. *Regem.* Dauid primus Rex in genealogia saluatoris fuit. propterea euangelista descripsit ipsum Regem. *Dauid autem Rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit vriæ.* Meminit mulieris adulteræ, propter quam etiã Dauid commisit homicidiũ: ad manifestandum quòd propter illa crimina Dauidis non omisit deus seruare promissionẽ factã Dauidi de Christo. multi enim putabant, quòd propter talia crimina deus mutaret sententiam. Contra hos euangelista affert genealogiam Christi ex illamet muliere quæ fuerat adultera, propter quã cõmiserat Dauid homicidium: vt ostẽdat Iesum Christum, non solùm ex Dauide, sed etiam ex illamet fœmina non horrere originem. *Salomon autẽ genuit Roboam. Roboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Asa. Asa autem genuit Iosaphat. Iosaphat autẽ genuit Ioram. Ioram autem genuit Hozian.* Iste Hozias nec filius, nec nepos, nec pronepos, sed abnepos fuit Ioram: vt patet 4. Regũ. Hos Matthæus ex industria se omisisse inferius manifestè testatur, quũ numerũ generationum supputabit. Ratio autem quare hos omiserit, est pœna criminis Ioram, qui Dauidi cũ semen miscuit impiissimo semini Achab. ita quòd in pœnã tanti criminis tollitur memoria eius vsque ad quartã generationẽ. Et meritò: quia vxor eius nixa est delere semen regium, vt patet ibidem. Accedit ad hæc, quòd congruũ fuit tantam esse maledictionem filiæ Achab, quę erat vxor Ioram: quãta fuit benedictio Iehu qui deleuit domum Achab: scilicet vt sicut Iehu electus ad delẽdum domum Achab, benedictus est vsque ad quartam generationẽ, ita Ioram maledictus sit vsque ad quartam generationem in semine suo ex filia Achab. *Hozias autem genuit Ioatham. Ioatham autẽ genuit Achaz. Achaz autẽ genuit Ezechian. Ezechias autẽ genuit Manassen. Manasses autem genuit Amon. Amon autem genuit Iosian. Iosias autem genuit Iechoniam & fratres eius in transmigratione Babylonis.* Transmigratio Babylonis non est mensura generationis istorum, sed est mensura genitorũ. Est enim sensus quòd genuit Iechoniã & fratres

tres eius qui interfuerũt transmigrationi Babylonis: seu quorũ tẽpore fuit trãsmigratio Babylonis. ¶ Et scito nomen transmigrationis ab Ezechiele appropriatum fuisse primæ captiuitati Iudæ in Babylonẽ: quãdo scilicet Ioachim Rex cũ decem millibus ductus est in Babylonem: vt patet Ezech. 1. Et redditur ratio nominis quia Ioachim velut sponte migrauit in Babylonẽ: quãdoquidem ex consilio Hieremiæ dedidit se. ¶ Meminit autem non solius Iechoniæ (qui sufficiebat ad genealogiã) sed fratrum eius: ad cõmendandam memoriã Iosiæ in multitudine filiorum regũ. fuerũt enim tres Iosiæ filij reges: vt qui non potuit cõmendari ex successione pronepotũ regũ, saltem cõmendetur ex multitudine filiorũ regũ. Et hoc directè videtur fecisse euãgelista, ad significãdũ quare sustulerit memoriã Ioram in quartã generatione: ostẽdẽdo quãtũ illius impietas meruerit, supplẽdoq; memoriam pietatis Iosiæ: dum illi adimitur & huic superadditur.

Et post trãsmigrationem Babylonis Iechonias genuit Salathiel. Iste Iechonias non est illemet Iechonias, qui genitus est à Iosia. sed est filius illius Iechoniæ. Quod conuincitur ex hoc, ꝙ Iechonias filius Iosiæ occisus est extra portas Hierusalem, & ibi sepultura asini sepultus: vt dicitur Hier. 22. & à Iosepho lib. 10. ca. 8. & filius eius etiã Iechonias cognominatus successit ei in regnũ, paucis tamẽ diebus: quia ipsum trãstulit Nabuchodonosor cũ decẽ millibus in Babylonẽ, cõstituens Sedechiã patruũ eius Regẽ. vbi patet quòd iste Iechonias, qui post trãsmigrationẽ genuit Salathiel, est nepos Iosiæ, nõ filius. Nec euãgelista omisit hãc generationẽ: sed sufficiẽter significauit, dicẽdo & post trãsmigrationem Iechonias genuit. Satis enim clarè constat ex historia libri Regũ & Parali. ꝙ iste generãs post transmigrationẽ non est ille filius Iosiæ, sed nepos. sub aliis tamen nominibus: quia vterque appellatur Ioachim. ¶ Quæstio oritur hîc, quo pacto Matthęus Christi originẽ ex Iechonia describit: quũ scriptũ sit Hier. 22. de hoc Iechonia. Hæc dicit dñs, Scribe virũ sterilẽ: nec enim erit de semine ei⁹ vir qui sedeat super soliũ Dauid. ¶ Soluitur quęstio: dicendo ꝙ Hieremias loquitur ad literã de successore in regno tẽporali eo modo quo fuerãt alij Reges ex semine Dauid. Christus aũt sedit super soliũ Dauid, nõ secũdũ regnũ tẽporale (qđ est ex hoc mũdo) sed secũdũ regnũ vẽturi mũdi æterni: iuxta verbũ angeli ad beatã virginẽ, Dabit ei dñs de⁹ sedẽ Dauid patris ei⁹, & regnabit in domo Iacob in æternũ. Vnde ꝓphetia Hieremiæ nõ obstat origini Christi ex Iechonia. *Salathiel autẽ genuit zorobabel*

babel. Iste Zorobabel est ille qui reędificauit tēplū ex gratia Cyri Persarū Regis: vt patet. 1. Esdrę. 5. & nō est ille Zorobabel cuius meminit primus Parali. cap. 3. quoniam ille fuit filius nō Salathiel, sed fratris eius. *Zorobabel autem genuit Abiud.* Ab hinc vsque ad Christum, nullum ex Veteri testamento habetur testimoniū: sed sola Matthæi authoritate has generationes credim⁹.

Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autē genuit Azor. Azor aūt genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achin. Achin autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob. Iacob autē genuit Ioseph virum Mariæ. Si quæritur quare Matthæus appellauerit Iacob patrem Ioseph: quum Lucas. 3. cap. dicat Heli fuisse patrem Ioseph. In promptu est ratio: quia Matthæus patrem naturalem, Lucas vero patrē legalē descripsit. Vnde Matthæus dicit, genuit, significando generationem naturalē: Lucas autem, fuit, significando ius legale. *De qua natus est Iesus.* Occurrit hic triplex quæstio. Prima est cur euāgelista deduxit generationē ad Ioseph, quum ipse non fuerit pater Christi. Secunda cur euangelista non deduxit generationem beatæ virginis ex Dauid, de qua vere natus est Christus. Tertia & principalis quæstio est quomodo euāgelista assequitur intentum: scilicet monstrare natiuitatē Christi ex Dauid per hāc genealogiam. ¶ Ad primam quæstionem dicitur quòd quia Iesus Nazarenus habebatur, vocabatur & officio erat filius Ioseph (nā legitimum erat matrimoniū inter Ioseph & Mariam: & ipsamet vocabat Ioseph patrem Christi, Ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te. Luc. 2. & Ioseph officium patris manifestè exercebat) ideo humanū seruans morem Matthæus euangelista, deducit generationem Christi secundū paternam lineā: vt per hoc satisfaceret Iudæis, vocātibus Iesum Nazarenū filium Dauid, eo quòd habebāt ipsum pro filio Ioseph: oportebat enim ignorātes mysterium virginei partus nosse quòd Iesus esset ex semine Dauid: hoc est quòd legitimus pater eius esset filius Dauid. Si enim Ioseph non esset filius Dauid, excusationē habuissent Iudæi non credēdi ipsum esse Christū: sicut etiā excusabāt se ex eo ꝙ Christus dicebatur à Nazareth Galilęæ: quia debebat nasci in Bethlehē ciuitate Dauidis. ¶ Ad secundā quęstionē dicitur, quòd sicut ad satisfaciēdū humanæ cōsuetudini euāgelista descripsit genealogiā Christi per Ioseph, ita ad satisfaciendū cōsuetudini scripturarū sacrarū: nō deduxit generationē Christi per viā matris. non est enim consuetū in scriptura, genealogias scribere per fœ-

minas.

minas. ¶ At si dicatur quod poterat euãgelista per masculinam lineã ex Dauid deducere generationẽ Ioachim patris Mariæ,& cõcludere,Barpãther autẽ genuit Ioachim patrẽ Mariæ, de qua natus est &c.sicut modo conclusit , Iacob autem genuit Ioseph virum Mariæ &c. Respondetur primo quòd non cõstat beatam virginem traxisse originẽ ex Dauide per continuam lineam masculinam: quoniã ad veritatem fidei quod beata virgo sit ex semine Dauid non oportet,quod per continuationem masculinæ lineę à Dauide descẽderit:nihil enim officit veritati si per multas lineas fœmininas hoc fuerit.Et fortè hoc insinuat scripta cõsanguinitas beatæ Mariæ cum Elizabet,quã constat fuisse ex filiabus Aaron,Luc. 1. Dicitur nihilominus secundo,quod si hoc fecisset Matthæus, duplex assumpsisset opus,scilicet genealogiã beatæ virginis texendi,& texẽdi genealogiam Ioseph.genealogia siquidem Ioseph necessario erat describẽda ad satisfaciendũ Iudæis & humanæ consuetudini. ¶ Ad tertiã quæstionem Fausti Manichei(quę est pręcipua:vtpote de re ipsa)dicitur ꝙ Matthæus assecutus est intentum,& voluit intelligi se assecutum intentũ,ex eo quòd istã seriem generationum afferre se proposuit in principio in testimoniũ quòd Iesus Christus est filius Dauid. hinc enim implicite significauit,quòd Ioseph iure propinquitatis erat vir Mariæ:ac per hoc Maria & Ioseph erãt ex vna & eadem stirpe. Ita ꝙ deducendo originem Ioseph,declarauit simul identitatem stirpis inter Ioseph & Mariam:ac per hoc Christum esse vere natum ex Dauid,& non solũ secundum originẽ legitimi patris. *Qui vocatur Christus.* Vocari non distinguitur contra esse:sed quum superius dixisset Iesum esse Christum (dicẽdo liber generationis Iesu Christi)modo adiungit quod etiam vocatur Christus.Sic enim cõmuniter appellabatur tẽpore quo scripsit Matthæus,& appellatur. *Omnes itaque generationes ab Abraham vsque ad Dauid generationes quatuordecim: & à Dauid vsque ad transmigrationem Babylonis,generationes quatuordecim: & a transmigratione Babylonis vsque ad Christum,generationes quatuordecim.* Hic dicitur quòd sunt quatuordecim generationes ab Abraham vsq; ad Dauid: & tamen in rei veritate nõ sunt nisi tredecim.tredecim enim vicibus tãtum scriptũ est, genuit:constat autẽ quòd cuilibet generationi respõdet vnũ genuit.Sunt tamen.14. personæ:quarum prima,scilicet Abraham, non numeratur vt genita. Vnde sensus est quòd omnes personæ secundũ singulas generationes ab Abrahã vsque ad Dauid sunt.14.Et similiter à Dauid

vsque

vsque ad trāsmigrationem Babylonis(hoc est vsquē ad Ioachim filium Iosię)sunt.14. Et similiter omnes à trāsmigratione Babylonis(hoc est à Iechonia seu Ioachim nepote Iosiæ)vsq; ad Christum inclusiue sunt.14. Sic enim supputādo cessant omnes ambiguitates: & inuenitur clara veritas significata per euangelistā. ¶ Si quæris quare euangelista distinxit genealogiam Christi in istos tres ordines(primum vsque ad Dauid, secundum vsque ad transmigrationē Babylonis, & tertium à transmigratione vsque ad Christū) in promptu ratio est hoc factum esse ad discernendum ordinē regij generis à reliquis. Tota enim progenies Regum, ex qua Christus traxit originē, cōprehēditur à Dauide vsque ad transmigrationē Babylonis. Et quoniam Regum series media inuenitur inter patres ante Dauidē, & inter filios post Iechoniam, ideo oportuit inter duos extremos ordines ordinem Regū mediū collocare. Hęc enim discretio coegit euangelistam ad istos tres ordines. ¶ Et hinc habes quare meminerit trāsmigrationis Babylonis, & similiter quare nominauerit Dauidem Regē. ¶ Curauit quoq; euāgelista in quolibet ordine declarare numerū: ne quisquā putaret ipsum ex obliuione aliquid reliquisse: sed quòd quicquid omisit, ex industria omisit: & ne cuilibet libera esset licētia addendi. *Christi autem generatio.* Deficit Iesu, Legendū est. *Iesu Christi autem generatio sic erat.* Dixerat de qua natus est Iesus: intēdit nūc declarare modum, quo de illa natus est Iesus, dicendo sic erat. *Quum esset desponsata mater Iesu Maria Ioseph.* Non sponsalibus de futuro, sed per verba de præsenti. Ita ꝙ iam erat legitima cōiūx: immō sic cōuersabatur cū Ioseph, ꝙ licitè absque vlla nota potuissent si voluissent consummasse matrimonium. Quod patet ex eo: ꝙ aliter non fuisset consultū famæ beatæ virginis: ipsa apparēte vtero grauida. ¶ Et hæc eadē est ratio ad literā quare beata virgo fuit cōiugata: vt scilicet cōsuleretur famę eius. puella enim non coniugata inuēta grauida, infamis est. Ex parte quoq; prolis(scilicet Iesu Christi)oportuit ad literam beatā virginem esse coniugatam: ne Iesus spurius haberetur. Nec deest quoq; tertia ratio literalis ex parte opportunorum obsequiorū ad fugā in Aegyptum, quæ per Ioseph exhibenda erant. *Antequam conuenirent.* proculdubio ad consummationem matrimonij. Sed oritur hic quęstio: quia hinc apparet ꝙ postea consummauerint matrimoniū. modus enim iste loquendi(scilicet antequā conuenirent)non consueuit dici nisi de conuenturis quandoque. nam de eo qui nūquam est pransurus, non

dicimus antequã pranderet: & sic de similibus. ¶ Ad hoc fomẽtum erroris Heluidij (qui non est veritus dicere beatã virginem & Ioseph consummasse matrimoniũ post natiuitatem Christi) respondetur ꝙ nec veritas nec modus lo quendi hunc errorẽ inducit. Veritati siquidẽ textus sufficit negatio consummati matrimonij tẽpore, quo beata Maria inuẽta est grauida. hoc enim est quod intẽdit euangelista explicare. Modus autem loquẽdi congruè seruatur sine subsecuta postmodũ consummatione matrimonij. nam hoc loquendi modo vtimur non solũ quãdo postea subsequitur opus, sed etiam ad denotandum dispositionem, vel etiam ad denotandum tẽpus. Dicimus enim de aliquo, ꝙ antequam in portu prãderet, nauigauit. vbi non significatur ꝙ pransus est in portu postquàm nauigauit: sed ꝙ disposuerat in portu prandere. Similiter dicimus de eo, qui tẽpore dormitionis iter arripuit, quòd antequàm dormiret, accepit fugã. Vbi non significatur quod postea dormierit: sed tẽpus dormitiõis fuisse tẽpus fugæ. ¶ Sic enim in proposito euangelista significat, ꝙ tẽpore consummandi matrimonij inuẽta est beata Maria grauida: & similiter quòd quũ esset dispositio ad consummandum matrimonium, inuenta est grauida. Et intellige tam tẽpus quàm dispositionem in hoc quòd erant legitimi coniuges, simul conuersantes: ita quòd licite & sine omni nota potuissent (vt dictũ est) consummare matrimonium. Hoc enim tẽpus huiusmodi & dispositio sufficit ad verificandum modum loquendi, antequam conuenirent: & non oportet quòd postea subsecutum fuerit opus conuentionis. ¶ Et hæc ad propositum dicũtur, nam absolutè etiam verificatur, ꝙ iudices antequam cognoscerent causam, damnauerunt N. & tamen non postea examinarunt. Et medicus antequam cognosceret ægritudinẽ, dedit medicinam & occidit illũ: & tamen nec postea cognouit ægritudinem. *Inuenta est*. proculdubio à Ioseph familiariter cũ ea conuersante. Vidit enim vterũ eius tumentẽ. Et videtur hoc ad literam fuisse post tres mẽses à cõceptione Christi, quando beata virgo reuersa est à domo Zachariæ patris Ioannis baptistæ. Vterus enim prægnantis, post tres mẽses manifestè apparet. *In vtero habens de spiritu sancto. Ioseph autẽ vir eius quũ esset iustus.* Scriptum est enim Prouer. 18. qui tenet adulteram, stultus est & insipiens. *Et nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam.* Dictio interpretata traducere, propriè significat exemplificare: hoc est facere illam exemplum aliis. Quod est vituperare ipsam, accusando eam adul-

terij

terij. sic enim spectaculum & exemplum fecisset ipsam. Significatur enim tanta iusticia Ioseph (vt iustitia est nomen veræ rectitudinis animi) vt duo vellet: scilicet & consulere sibi ne cohabitaret adulteræ, & consulere coniugi ne vituperaret eam. propterea enim elegit medium dimittendi eam occultè: hoc est recedere nihil dicendo quod cõiunx sua esset grauida ex adulterio. existimãdo nãque eam adulteram, habebat violentam rationem: vidẽdo eam grauidam, & sciẽdo quod ipse non cognouisset eam. *Hæc autem ex cogitante.* Tempus congruũ ac necessarium diuinæ instructionis tangitur. Ante illud siquidem tempus non oportuit Ioseph instrui: nec ante illud tempus disposita erat mens eius ad percipiẽdam angelicam instructionem, quando nihil de vtero coniugis cogitabat. sed tũc imminebat periculum dimissionis, & animus iustus sanctis cogitationib⁹ fluctuãs præparabatur ad diuinum lumen suscipiendum: sicut animus Nabuchodonosor cogitãs quid post se futurũ esset, præparatus est ad suscipiẽdum somnium, futurorum præsagium: vt dicitur Danie. 2. *Ecce angelus domini in somnis apparuit illi dicens* Testatur euangelista, quod in prõptu opportune angelus domini apparuit Ioseph in somnis. Et intellige per apparere, quod apparuit sic quod manifestauit se esse angelum domini. nisi enim Ioseph fuisset certificatus quòd esset angelus domini, verbis eius certam fidẽ non dedisset. ¶ Si queritur quare beatæ virgini angelus apparuit in vigilia, Ioseph autem in somnis: in prõptu ratio est differentiæ ex differenti perfectione eorum. Iste enim iustus, illa describitur plena gratiæ. ¶ Verũ hæc apparitio in somnis, præstare videtur aut æquiualere omnib⁹ apparitionib⁹ angelorum in vetere testamẽto: quoniam hæc fuit cum tanta claritate mẽtis quod nulla interuenit hæsitatio. In apparitionibus enim factis Abrahæ ad ilicem Mambræ, Iacob, Iosue, & cæteris, immo etiã in apparitione facta Zachariæ patri Ioannis baptistæ interuenit ignoratio aut hæsitatio. *Ioseph fili Dauid.* Quia de natiuitate Mesiæ tãdiu expectati & promissi ex semine Dauid instruere eũ volebat, ideo eũ appellat fili Dauid: reuocando ad mẽtem eius per hoc promissionẽ factam Dauidi. *Noli timere accipere Mariam.* Timor respectu mali est: ac per hoc aperit angel⁹ quòd Ioseph timebat offendere Deũ si acciperet adulterã: quia quasi patronus adulterij efficeretur. *coniugem tuam.* Hinc apparet quòd ita erat despõsata quòd erat coniux. erat enim inter eos verũ cõiugiũ: quia erat vera copula cõiugalis. ¶ At si spe-

culatiue

culatiuè obiicitur,quomodo cũ veritate coniugij ſtat continua virginitas mentis in beata virgine: quum vxor poteſtatem corporis ſui coniugi tradiderit: Reſpondetur quòd conſenſus in copulam coniugalem non contrariatur virginitati mentali: quoniam non eſt conſenſus in futurũ actum copulæ carnalis,ſed eſt conſenſus in potentiam. Copula enim coniugalis potentiam ſignificat ad copulam carnalem. potentia ſiquidem tantum diſtat ab actu,vt quod eſt aliquid in potẽtia non ſit illud: qui enim eſt Rex in potentia non eſt Rex. *Quod enim in ea natum eſt.* Nota natum in ea: quoniam opus naturæ ſignificat. Et cõfutat errorẽ Valentini,dicẽtis Chriſtum corpus cœleſte habuiſſe,& per vterum beatæ virginis quaſi per fiſtulam trãſiſſe. Excluditur ſiquidem hoc: dicẽte angelo, quod in ea natum eſt. non enim naſcitur niſi opere naturali. ¶ In ea,in vtero eius. Et hinc habes diſtinctionem illam inter natiuitatem in vtero & natiuitatem ex vtero. natiuitas ſiquidem in vtero hic ſignificatur. ¶ Et aperte naturale opus maternũ aperitur: colligẽdo quod prius dixerat, quum eſſet deſponſata mater eius,& quod ſtatim ſubiungit, pariet filium. Ex eo enim quòd hic dicit in ea natũ eſt,& eam vocat matrem eius quod in ea natum eſt, & quòd pariet filiũ, maniſeſtiſſimè ſignificat naturale opus maternũ intra viſcera beatæ virginis interueniſſe,quo eſt mater,& pariet filiũ. Quæ ideo ſint notata,vt naturalem matrem Chriſti beatam Mariam intelligamus,ſicut reliquæ matres ſunt naturales matres ſuorũ filiorum: hoc ſolo dempto,quod non ex virili ſemine cõcepit. Quod angelus ſtatim ſubdit. *De ſpiritu ſancto eſt.* Directe reſpondet angelus cogitationi Ioſeph præſupponentis adulterium: excludendo hoc & dicẽdo, quòd non ex virili ſemine, ſed ex ſpirituſancto natum eſt in vtero beatæ virginis id quod natũ eſt in ea: hoc eſt quòd ſpiritusſanct⁹ vice ſeminis virilis in hac natiuitate functus eſt. Nec propterea ſpiritusſanctus pater eſt Chriſti: ſicut nec ſemen virile pater eſt eius qui cõcipitur. ¶ Vbi nota vtrunque dictũ: ſcilicet & quod naturæ & quod miraculi fuit. Dicendo enim quod in ea natũ eſt,opus naturæ ſignificauit: dicendo autem de ſpiritusancto eſt, opus miraculi manifeſtauit. Et verè cõceptio illa fuit naturalis quo ad maternum opus: miraculoſa autem quo ad excluſionem paterni operis,& quo ad opus ſpiritusſancti. *Pariet autem filium.* Non emittet quod in ea natum eſt qualitercunque: ſed pariet,naturali opere materno per genitalia membra generabit filiũ maſculum. *Et vocabis nomen eius Ieſum.*

ungeris

Fungeris tu officio patris in appellatione nominis. Et reddit nominis rationem. *Ipse enim saluum faciet populum suum à peccatis eorum.* In quo angelus instruit ipsum de officio Christi in primo aduentu: quòd scilicet venit ad saluãdũ animas à peccatis. ¶ Et implicitè Christi diuinitatem insinuat: quoniam dei proprium est dimittere peccata. Non enim dixit, saluabit populum suum ne peccent, sed à peccatis eorum: hoc est à peccatis quæ habent, quod est condonare peccata. ¶ Significãter quoque dixit populum suum: vt Ioseph instructus ex lege, quòd Messias redẽpturus esset Israel, intelligeret filiũ hunc nasciturum, habiturũ sub se populum, quanuis non explicauerit quomodo. *Hoc autẽ totum factum est vt adimpleretur quod dictum est à domino per prophetã dicentem.* Debebat euangelista subiungere statim obedientiã Ioseph: sed distulit illam, interponẽdo vaticinium Esaiæ, vt lectores instrueret de mysteriis ab angelo reuelatis: quòd nõ fuerũt nunc primùm reuelata, sed olim eadem fuerunt à domino per Esaiam prophetam prædicta. *Ecce virgo in vtero habebit, & pariet filium.* Aduerte hic quòd, vt Græcus testatur textus, Matthę⁹ euangelista aperuit sensum Esaiæ cap. 7. Ecce alma dicẽdo ecce virgo in vtero habebit, &c. *Et vocabitur.* pro, vocabũt, *nomen eius Emmanuel.* Angelus dixit, quod enim in ea natum est, de spiritu sancto est, pariet autem filium: Propheta dicit, Ecce virgo in vtero habebit & pariet filium: Et vbi angelus dixit, & vocabis nomen eius Iesum, ipse enim saluũ faciet populũ suum à peccatis eorum: Propheta dicit, & vocabunt nomen eius Emmanuel. Angelus enim nomẽ cum nominis ratione attulit, Propheta vero rem tantùm. Non enim intendit quòd appellandus esset Emmanuel: sed ꝙ res significata per Emmanuel, attribuenda esset ei, quòd cognoscendus esset secundũ rem significatam per Emmanuel. Quod euangelista declarat subiungendo, *Quod est interpretatum.* pro, quod interpretatur, *nobiscum deus.* In quo non minus significatur diuinitas huius filij q̃ significata fuerit per hoc quòd saluum faciet populũ suum à peccatis eorũ: imò hic filius est nobiscum deus, in hoc ꝙ saluum facit populum suũ à peccatis eorum. ¶ Hic est prim⁹ locus ex quo apparet Matthęũ non scripsisse Hebraicè: dum Hebraicum nomen interpretatur in alia lingua: vt prius dictum est. *Exurgens autem Ioseph à somno, fecit sicut præcepit ei angelus domini.* Obedientia Ioseph describitur sine mora. *Et accepit.* ad perpetuam conuersationem.

Coniugem suam. quam à sua conuersatione cogitauerat dimittere

tere. *Et non cognoſcebat eam donec peperit.* Oritur hîc ex aduerbio,donec,quæſtio ad fomentum erroris Heluidij. Ex eo enim quòd euãgeliſta dicit quòd Ioſeph nõ cognoſcebat (proculdubio cognitione copulæ carnalis)coniugem ſuam donec peperit filium,videtur quòd poſtquam peperit,cognouerit eã. Sed hæc obiectio vana monſtratur & conuincitur ex eo,quòd iſta verba ſignificant quidem negationem coitus vſque ad partum,ſed nõ propterea ſignificant affirmationem coitus poſt partum. Fatemur ingenuè quòd hæc verba non ſignificant affirmationẽ aut negationem copulæ carnalis poſt partum: quia euangeliſtæ ſolicitudo fuit ad monſtrandum Chriſtum non ſolùm natum in virgine,ſed etiam virginem peperiſſe Chriſtum. Hæc enim duo cadere poterãt ſub dubio: quoniã ambo ſupra naturæ vires ſunt & valde admiranda. Reliquum dimiſit intelligentiæ noſtræ: qui niſi deſipiam9,intelligere tenemur,ꝙ cognitis & viſis tot myſteriis à Ioſeph & Maria,nec etiam cogitauerunt de carnali inter ſe copula. ❡ Nec imprudentiæ arguendus eſt euangeliſta tã quàm imprudenter ſcripſerit,dicendo non cognoſcebat eam donec peperit. niſi etiã imprudentiæ arguas Dauidem prophetã, ſcribentem, Dixit dominus domino meo,ſede à dextris meis,donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorũ. Conſtat enim quòd nõ minùs ſedebit à dextris dei Meſsias,poſtquam poſiti fuerint inimici ſub pedibus ei9: & tamẽ dicit, ſede à dextris meis donec ponam. Simili enim modo dicit euangeliſta, & non cognoſcebat eam donec peperit: relinquens pro indubitato,ꝙ multò minùs cognoſcebat eam poſtquam peperit. ❡ At ſi contenderis quòd non debuit Matthæus hanc anſam hæreticis relinquere,põdera officium Matthæi. Nam aſſumpſit prouinciã ſcribendi generationem Chriſti, non vitam beatæ Mariæ. Incepit enim, Liber generationis Ieſu Chriſti: & rurſus, Chriſti generatio ſic erat. Perfectè autem narrauit generationem Chriſti ex parte matris, explicandoq; quòd ex virgine conceptus eſt de ſpiritu ſancto, & quòd virgo ipſum peperit. reliquum tãquàm impertinens ſuo officio,tacuit. *Filium ſuum primogenitum.* Non poſt quem alius fuerit genitus, ſed ante quem nullus eſt ab ea genitus. In hoc enim ſenſu tam in ſacris ſcripturis,quàm in cõmuni vſu vocatur, & eſt primogenitus: alioquin iura primogeniti nõ haberent locum in vnigenito. *Et vocauit nomen eius Ieſum.* Hoc fuit adimpletum octauo die quando circunciſus eſt puer. ❡ Aduerte hîc quòd omnes euangeliſtæ ideo vtuntur nomine

Ieſu

Iesu scribentes gesta Christi, quia Iesus est nomẽ proprium personæ: & consueuerunt scriptores historiarum vti nomine proprio personæ de qua loquuntur.

CAPVT II.

QVum ergo natus esset Iesus. Continuat Euangelista natiuitati Christi aduentum Magorum, omissa circuncisione, quam implici è significauerat in fine præcedentis capituli, dicendo quòd Ioseph vocauit nomen eius Iesum: impositio enim nominis fiebat in die circuncisionis. *In Bethlehem Iudæ.* pro, Iudææ. Locus natiuitatis Christi describitur Bethlehẽ, alio nomine Ephrata. Et fuerũt duę ciuitates nomine Bethlehẽ (altera in tribu Zabulon: vt patet Iosue. 19. altera in tribu Iuda: de qua ortus est Dauid. & de hac est sermo) ideo additur Iudææ. i. in sorte tribus Iudæ quæ vocatur Iudęa. ¶ Et aduerte quòd dominus Iesus voluit nasci in Bethlehẽ ad literam, quia erat ciuitas Dauid, & non in Sion, quæ vocabatur ciuitas Dauid: vt ex electo loco natiuitatis inciperet assumere vilitates nostras: eligendo nasci in vili terra & non in nobili, qualis erat Siõ illustrior pars Hierosolymæ. *In diebus Herodis regis.* Secundum historias Christus natus est anno. 42. imperij Augusti Cæsaris: qui erat annus. 34. vel circiter regni Herodis. Sed Matthæus non dixit in diebus Cæsaris Augusti, sed in diebus Herodis Regis: quia historia aduentus Magorum cum inde subsecutis, ex Herode, non ex Cæsare Augusto pendebat. Herodes enim non Augustus inquisiuit de loco natiuitatis Christi, direxit Magos in Bethlehem, occidit innocentes, fugauit Christũ in Aegyptum. Fuit autem secundum historias Herodes hic Idumæus, circuncisus tamen ob amorem vxoris. Et appellatur simpliciter Herodes rex, quia fuit primus rex inter Herodes, & fuit primus rex Iudæorum coronatus à Romanis: fuit enim senatusconsulto decretus rex Romæ: gubernantibus mundum Cæsare Augusto & Antonio, præsentibus tunc in illius creatione. Et est iste qui ab aliis vocatur magnus Herodes, vocatur etiam Herodes Ascalonita. *Ecce Magi.* Nota continuationem. qũ natus esset, ecce Magi: vt intelligas statim post natiuitatem Christi venisse Magos. Quod etiam conuincitur ex eo ꝙ Magi inuenerunt Christum in Bethlehem. nam constat quadragesimo die præsentatum fuisse Hierosolymis in tẽplo, & postea in Aegyptum delatum. Et si rationabiliter supputabimus tẽpus, decimo forte die à natiuitate Christi Magi venerũt Hierosolymá, ratio-

rationabile siquidem est, ꝙ duo ad minus dies effluxerunt sciscitante Herode, vbi Christus nasceretur & tempus stellæ: vt sic tertiodecimo die Magi peruenerũt ad Christum in Bethlehem. ¶ Magus, dictio Persica dicitur, non Latina, Greca aut Hebrea: & idem significat, quod apud Grecos philosophus, apud Latinos sapiens, apud Indos gymnosophista. vnde ex ipsa dictione significatur, ꝙ viri isti fuerunt Persæ, hoc est, sapientes Persarum. Si enim euangelista dixisset, ecce gymnosophistæ, proculdubio intelligeremus ꝙ fuerunt sapientes Indorũ. vnde ex quo dixit, ecce Magi: intelligendũ est, ꝙ fuerũt sapientes Persarum. Nec apparet difficilè, ꝙ decem diætis camelorum, ab oriente venerint Hierosolymam: quum cameli diæta vna æquiualeat diætis tribus equi, vt dicitur. ¶ Et quia pluraliter dicitur Magi, cõstat ꝙ ad minus fuerunt duo. cõmuniter tamen creditur ꝙ fuerint tres, quantum ex euangelica litera habetur, sapientes seu philosophi. *Ab oriente venerunt.* Satis quadrat dictioni Magi ꝙ venerint ab Oriente, quoniã Persia in Oriente est. Et quia ter in hac historia euangelista repetit illam regionem, vocando eam Orientem (nam & inferius dicit, vidimus stellam eius in Oriente: & rursus, & ecce stella quam viderant in Oriente) insinuare, immo significare apertè videtur, ꝙ terra vnde isti venerũt, sit in Oriẽte: non solùm respectiuè ad Hierusalem, sed ad vniuersam terram habitabilem. propterea enim totiens repetiit simpliciter & absolutè ab Oriẽte: in tali siquidẽ situ est Persia. *Hierosolymam.* Humana vsi ratione Magi regem Iudæorũ nouiter natum quærunt in ciuitate regia simul & diuina, propter templum domini ibidem. *Dicentes, vbi est qui natus est rex Iudæorum? vidimus enim stellam eius in Oriente: & venimus adorare eum.* Vnum quærunt, & tria affirmant. Quærunt enim specialem locum, in quo manet Christus natus, dicendo vbi est. Affirmant primò natum esse regem Iudæorum: dicẽdo, qui natus est rex Iudæorum. Et loquuntur de Iudæorum rege tam expectato & à prophetis prædicto. Affirmant secundò modum quo sciunt natum esse Iudæorũ regem: dicendo, vidimus stellam eius in Oriente. Affirmant tertiò quorsum inquirũt: dicendo, & venimus adorare eum. ¶ Vbi scito quòd, venimus, præteriti est temporis: vt textus Grecus testatur. Ac si apertè dicant, Ad hoc quærimus, vt adoremus eũ: quia ad hoc venimus. Et rursus tam certi sumus ex stella, quòd natus est rex Iudæorum, quòd venimus nos qui sapientes habemur & vocamur, adorare eum. ¶ Aduerte hîc, quòd stella ista ex iis

quæ euangelica tradit historia, nõ erat stella aliqua cœlestis, sed erat similitudo quædam stellæ. erat enim mixtum quoddam ex elementis pluribus & præcipuè igni: simile stellæ, non in cœlo existens, sed in aëre prope nos: vt patet ex eo quòd mouebatur quasi motu progressiuo, antecedẽdo Magos ab Hierusalẽ, vsq; ad diuersorium in quo erat Christus, supra illam domum firmiter stans, huiusmodi enim motus, & quies ad demonstrandũ domunculam illam, conuincunt quòd in aëre erat tam vicino ꝙ demonstraret illam paruam domunculam, ita quòd non alium demonstrabat locum. ¶ Sed est hîc quæstio difficilis, quomodo verificatur, vidimus stellã eius. Quòd enim viderint oculis corporeis stellam, clarè intelligimus: sed quòd viderint stellã eius: valde difficile est intelligere. & tanto difficilius, quãto stella illa, non solùm monstrauit regem Iudæorum (& propterea dicitur stella eius) sed etiam monstrauit tempus natiuitatis eius. Quod ex hoc patet, quòd Magi ad manifestandum Iudæis quòd nat⁹ est rex Iudæorum, dixerũt: vidimus enim stellam eius in Oriente. nisi enim ex stella didicissent Christum natum, nõ potuissent ex visione stellæ affirmare natum esse regem Iudæorũ. Et ratio difficultatis est: quia non apparet modus quo stella illa in Oriẽte existens monstrauerit Christum natum. ¶ Ad euidentiã huius difficultatis tria declarari oportet. Primũ est, quæ sit res mõstrata per stellam. Secundum, quis fuit modus monstrandi rẽ illam. Tertium, quis fuit modus quod Magi perceperũt stellã illam monstrare Christum natum. ¶ Circa primum in dubium vertitur, an stella illa monstraret Christum iam natum, an mõstraret Christum nasciturum post tot menses seu annũ. Sed verba Magorum præ se ferunt, quòd stella illa mõstrauit Christum natum. nam ipsi dixerunt, vbi est qui natus est. & ad hoc manifestandum adduxerunt cœleste testimonium, quia vidimus stellã eius. Perspicaciter siquidem cõsiderando verba Magorũ quorsum tendant, apparet quòd directè tendũt ad testificandũ Christum natum. Prophetæ enim prædixerant regem Iudæorũ nasciturum, & hoc vniuersi Iudæi credebant. Vnde Magi nõ adduxerũt stellam pro testimonio regis Iudæorũ absolutè aut nascituri, sed regis Iudęorum nati. Et si stella mõstrasset regẽ Iudęorum, non natum, sed nasciturum, dixissent Magi, vidimus stellã eius in Oriente tot mensibus antè, & supputatis mẽsibus iã debet esse natus. Quod nõ dixerunt: sed asseuerarunt ipsum natũ ex eo ꝙ viderant stellam eius, absque supputatione aliqua temporum.

porum.Concludendum est ergo,quòd stella demõstrauit Christum natum.Quod etiam tanto magis rationi consonat,quãto minus multiplicãtur miracula.monstrare enim Christũ natum, est simplex miraculum:monstrare autem Christum nasciturum tali certo die,multiplicat miracula,quę nõ habem⁹ ex scriptura.

Circa secundum de modo demonstrandi,duplex modus intelligi potest.Alter per modũ imaginis,tanquam in stella illa apparuerit velut pictus Christ⁹ natus.Sed si sic fuisset,nõ dixissent Magi,vidimus stellam eius,sed dixissent,vidimus stellã cũ imagine eius.nõ enim omisissent imaginem,quæ erat expressio apparẽtis stellę.Vnde hoc extraneũ ab euãgelica apparet historia, & voluntariè dici.Alter modus est,quòd ortus stellæ mõstrauit ortũ Christi,hoc est,ꝙ ex hoc ipso ꝙ stella illa apparuit tẽpus apparitionis,fuit signũ tẽporis natiuitatis Christi.Et hic modus cõsonat verbis Magorũ,& subsecutis quæ referũtur in euãgelio.Consonat in primis verbis Magorũ,non aliud testimonium afferentium Christi nati,nisi stellam eius visam.hoc enim significat visionem stellę(hoc est apparitionem ipsius)signum fuisse Christi nati.Consonat deinde subsecutæ inuestigationi,quã fecit Herodes de tempore stellę.Significanter enim euangelista dicit,ꝙ diligẽter didicit à Magis tẽpus stellæ.hoc enim ad hoc spectat,quod tempus apparitionis stellæ,fuerat tempus natiuitatis Christi:tam diligens siquidem inuestigatio tẽporis stellę testatur,quòd Magi dixerant tẽpus natiuitatis Christi fuisse tẽpus apparitionis stellę.Consonat tertio modo,quo stella demõstrauit locũ in quo Christus est adoratus à Magis.Describit enĩ euangelista,quòd stella motu suo ducatũ prębuit Magis ab Hierusalem vsque ad domum in qua erat Christus:& quòd quiescẽdo supra domum in qua erat Christus , monstrauit magis illic Christum esse.Hinc enim secundum rectam rationem intelligimus,quòd eadem stella sicut monstrauit locum , proportionali modo monstrauerat tempus:ac per hoc sicut quiescẽdo in loco supra domum monstrauit locum vbi erat Christus,ita tempore ortus sui mõstrauit tempus ortus Christi.Sic enim omnia quadrant:vt tempus fuerit signum temporis,& locus loci.Vnde cõcludendum est,quòd stella illa tanquam cæleste testimoniũ suo ortu monstrauit ortum Christi. ¶ Circa tertium(quomodo scilicet Magi cognouerunt ortum illius stellæ esse signum ortus Christi)in dubium non vertitur,quòd hoc cognouerunt ex diuina reuelatione:quũ constet aliter nõ potuisse hoc cognosci.sed

dubitatur,an diuina reuelatio fuerit antiqua,an noua ipsis Magis facta. Et quidē,quòd non noua,sed antiqua fuerit,insinuant verba Magorū:attestatur & ratio. Verba quidē Magorum quoniam non dicunt vidimus stellam quandam nouā in aëre,& fuit nobis reuelatū quòd esset index regis Iudæorum nati,sed solum actum videndi stellam proferunt,dicēdo, vidimus stellam eius. Hæc siquidem verba significant in ipsis Magis solum actum videndi stellam indubiè indicem Christi nati. Sicut enim dicēdo vidimus vexillū eius,significamus in nobis solum actum videndi vexillum indubitatum eius:ita dicendo vidimus stellam eius, significant in seipsis solum actum videndi indubitatam stellam eius ex antiqua reuelatione. Rationi quoq; valde cōsentaneum est,vt antiqua fuerit reuelatio de ortu istius stellæ. nam si Magi seipsos pro authoritate attulissent,quòd ipsi viderunt,quòd ipsis fuit reuelatum,derisi fortè fuissent, & in iocum deducta eorum verba:vel saltem non fuisset tam vehemēter cōmotus Herodes, vt inde procederet ad tātam innocētum cladem.Sed vbi authoritas patrū ab annis mille obseruata de ortu futuro istius stellæ prolata est cum euētu subsecuto,quòd corporeis oculis vidimus stellam expectatam tanto tēpore ad indicandum Christum natum. & inde moti sumus,ita quòd venimus adorare eū. rationabilem habuit Herodes causam credēdi ortum esse regē Iudæorum.Incertum est autē cui seu quibus & quādo fuerit facta ista reuelatio de ortu ipsius stellæ:nihil nāque in sacra scriptura de hoc habetur.Illud enim quod legitur Nu.24.dictum à Balaam, orietur stella ex Iacob(vel secundum interpretes ex Hebręo,incessit stella ex Iacob)assimilat Messiā stellæ:& nō significat ortum stellæ ad indicandum natiuitatem eius:vt patet ex eo,quòd stellam dicit ex Iacob orituram seu incessurā. Potest tamē fuisse quòd traditiones Balaā alio seu clariori modo haberentur apud istos, apertè significātes quòd orietur stella ad indicādum natiuitatem Messiæ.Potuit quoq; talis traditio fuisse à Iob,qui manifestè cognouit mysteriū Messiæ, & fuit princeps Oriētalis:vt patet Iob.1.Sed siue à Balaā,siue à Iob,siue à Sibylla aliqua,siue à quocūque alio,credendum est huiusmodi antiquam traditionem fuisse,quòd orietur noua stella,nulla ex cœlestib⁹ stellis in natiuitate Messiæ.Et sic Magi sequaces huiusmodi antiquę traditionis, vidētes nouam stellam,cognouerunt Christum natum. *Audiens autem Herodes rex,turbatus est.* Idumęus erat:& ꝓpterea audita natiuitate regis tam desiderati à Iudæis , timuit perdere

proprium

propriũ regnum. *Et omnis Hierosolyma cum illo.* Turbatur omnis Hierosolyma (quæ debuisset lætari) timore fortè Romanorum ne ex hac occasione opprimerentur, vel applaudẽs Herodi. Propter quod fortè euangelista addidit, cũ illo: significans ꝙ imitando Herodẽ, omnis Hierosolyma turbata est. Cũ veritate tamẽ horũ verborũ stat, quòd multi viri iusti lætati fuerint: quoniam omnis Hierosolyma nõ comprehẽdit singulos sigillatim, sed populũ in cõmuni. *Et congregans omnes principes sacerdotum, & scribas,* hoc est viros doctos, *Populi, sciscitabatur ab eis vbi Christus nasceretur.* Non quærit Herodes locum vbi Christus natus est (quia dixissent sacerdotes & scribæ, nescimus) sed quærit vbi debet nasci secundum prophetiam. Hoc enim significat vbi nasceretur. *At illi dixerunt ei, in Bethlehem iudæ.* pro, Iudeæ. *Sic enim scriptum est per prophetam.* Michæam. 5. capite. *Et tu Bethlehem terra Iuda nequaquam minima es in principibus Iuda. ex te enim exiet dux qui reget populum meum Israel.* In Micheạ quantũ ad sententiam intẽtam de loco natiuitatis Christi habetur hæc, sed aliis verbis. Nam ibi dicitur, & tu Bethlehem terra Ephrata paruulus es vt sis in milibus Iuda: ex te mihi egredietur vt sit dominator in Israel. Vbi etiam aduerte, quòd in textu Greco habetur pronomẽ, mihi, in hoc euangelio. & defectu fortè scriptorũ apud Latinos codices legitur, ex te exiet dux. Deberet enim legi, ex te mihi exiet dux. Est itaq; sensus authoritatis Prophetæ, vt refertur inducta à Scribis & Sacerdotibus, quòd Bethlehem non est minima inter principes (hoc est in producendo principes seu duces tribus Iudæ) quoniam ex ipsa egredietur ille maximus dux qui reget populum Israel. *Tunc Herodes clàm vocatis Magis, diligenter didicit,* pro, cognouit, *ab eis tempus stellæ quæ apparuit eis. & mittens illos in Bethlehem, dixit: ite & interrogate diligenter de puero.* Aduerte quòd in tota hac historia vbi textus Latinus nominat Iesum puerum, textus Græcus nominat ipsum puerulum. *Et cùm inueneritis, renunciate mihi: vt ego veniens adorem eum.* Fallacem animum manifestat subsecutum factum. Vbi considera diuino nutu actum esse, vt Herodes confideret in simplicitate Magorũ, & crederet eos ad se reuersuros: vt sic neminẽ daret eis comitẽ aut exploratorem. fortè ne se suspectum redderet. *Qui cum audissent regem, abierunt. Et ecce stella quam viderant in Oriente.* Et nõ dicit quæ antecesserat eos vsque ad loca vicina Hierusalem, sed solùm quam viderant in Oriente, hoc est quam ipsi in Oriente positi viderant. Hinc enim insinuatur, quòd non nisi in Oriente

illam viderant. *Antecedebat eos.* Hinc clarè apparet, ꝙ tam vicina erat eis, vt motus eius similis esset motui eorum. *vsque dum veniens staret supra vbi erat puer.* pro, puerulus. Tam propè quieuit, vt discretè monstraret locum illum. Et hoc ad tollendum sollicitudinem inquirendi. & interrogandi, & rursus ad tollendum aliorum notitiam qui potuissent referre Herodi. Quiescendo enim supra locũ illum, suo modo loquebatur, ecce hic est quem natum testata sum. *vidētes autem stellam gauisi sunt gaudio magno valde, & intrantes domum.* Stabulum vel diuersorium. Diuino siquidem consilio actum est vt inueniretur ibi à Magis: vt nullus remanéret testis in Bethlehē, ꝙ in tali priuata domo Magi fuerunt. Incertum est enim an Matthæus præsepium appellet domum, an forte cessauerit multitudo hospitũ in illa domo diuersoria: & sic beata virgo ex præsepio hospitata fuerit in domo diuersoria, in qua nō fuerat illi locus, quum peperit Iesum. *Inuenerunt puerum,* seu puerulum. hoc est in nullo differentem ætate, habitudine aut quouis alio exteriori signo ab infante. Propter quod etiam adiungitur, *Cum Maria matre eius.* vt in omnibus puerulus significetur. *Et procidentes adorauerunt eum.* Maximo reuerentiæ signo cadentes adorauerunt. Ita quòd non genu flexerunt, sed in faciem ceciderunt: in nullo hesitantes de testimonio stellæ. Et quoniam exteriores actus monstrant interiores affectus, dubitandum non est, quòd in mente isti Magi adorauerunt in spiritu & veritate cum maxima interna humilitate. *Et apertis thesauris suis.* Hinc apparet quòd oneraria iumenta habebant secum. *Obtulerunt ei numera, aurum, thus, & myrrham.* Incertum est an singuli obtulerunt hæc tria, an omnes simul hæc tria. Incerta quoque est literalis ratio, quæ mouit Magos ad offerendum potius hæc quàm alia. Constat tamen quòd aurum congruit regiæ dignitati: thus tum deitati, tum sacerdotali dignitati: myrrha tum infantibus membris, tum fidei sepulturæ eius. *Et responso accepto.* pro, oraculo accepto. Vnde non oportet solicitari ad quid refertur responso: quum responsio ex officina interpretis prodierit.
In somnis. Certiores redduntur isti omnes, & non vnus eorum: ex eo quòd subiungitur, *Ne redirent.* pro, ne reflecterent. Iter suum. *Ad Herodem.* Sicut Ioseph certior redditus est in somno de conceptione, quòd beata Maria conceperit ex spiritusancto. *Per aliam viam reuersi sunt in regionem suam.*

Qui quum receßissent. Intellige de recessu consummata,& non de initio recessus: quoniam apparitio angeli ad Ioseph, admonentis de fuga in AEgyptum,non fuit post initium recessus Magorum ,sed multos dies post.medium enim fuit tempus apparitionis Christi in templo , quæ fuit quadragesimo die à natiuitate Christi.Et rationabile est , quòd hæc apparitio fuerit facta ipsi Ioseph in Hierosolyma post præsentationem Christi in templo. Quod ex eo colligitur:quia aut fuit in Hierosolyma,aut in Nasareth.Sed in Nasareth apparet non fuisse.quoniam si in Nasareth fuisset Ioseph antequam iret in AEgyptum,rediēs ex AEgypto,recto itinere venisset in Nasareth , quū tamē legatur quod intendebat venire in Iudæam.Hinc enim colligitur,quòd post præsentationem Christi in templo,intendebat Ioseph habitare in Iudæa:puta Hierosolymis,aut potius in Bethlehem.sed ante quā inciperet firmare habitationē,monuit angel⁹ vt fugeret in AEgyptum. *Ecce angelus domini apparuit.* pro, apparet, *in somnis Ioseph: dicens, Surge & accipe puerum.* pro,experrectus assume puerulum, *& matrem eius, & fuge in AEgyptū: & esto ibi vsque dum dicam tibi. Futurum est enim vt Herodes quærat puerum ad perdendum eum.* Ita quòd angelus non præcepit vt vigilet:sed vt quū à somno euigilauerit,accipiat puerum & matrem eius.&c. *Qui consurgens accepit puerum.* pro,qui experrectus assumpsit puerulum, *& matrē eius nocte & secessit in Aegyptum: (& erat ibi vsque ad obitum Herodis.)* Ita quòd eadem nocte quū euigilauit à somno Ioseph,executus est quod monuit angelus. *vt adimpleretur quod dictum est a domino per prophetam dicentem.* Oseæ. 11. *Ex Aegypto vocaui filium meum.* Vbi aduerte , quòd hæc authoritas ad literā loquitur de populo Israel. quē deus appellat filiū suum nō solū ibi,sed Exodi quarto.Filius me⁹ primogenitus Israel. Matthæ⁹ autem euangelista in mystico sensu dixit impleri hāc scripturā de Christo:sicut Ioannes euangelista dicit impleri scripturam, Os non comminuetis ex eo,quia non fregerunt crura Christi. *Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis.* Facto,non intētione illudendi fefellerūt ipsum. *Iratus est valde. Et mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus eius à bimatu & infra.* Seu,& inferius,vt in Græco habetur. Ex historia euangelica certum est, quòd hæc Hærodis iussio nō fuit statim post egressum Magorum,sed post præsentationē Christi in templo & fugā Ioseph in Aegyptū:dicente tunc angelo,futurū est enim vt Herodes quærat puerū ad perdendū eum.Ex his est

enim constat ꝙ Herodes non est vsus diligentia in recessu Magorum à Bethlehem ad sciēdum quò iuerint: nam à recessu Magorum vsque ad tempus occisionis Innocentiuum fluxerunt ad minus triginta dies. & ex rationabiliter superius dictis fluxerunt ferè duo anni dicente Euangelista, à bimatu & inferius secundũ tēpus quod exquisierat à Magis. Hoc enim apertè significat ꝙ ferè bienniũ fluxerat ab apparitione stellæ: alioquin nō dixisset secundũ tēpus quod exquisierat à Magis. ¶ Quare aũt tāto tēpore distulerit Herodes occisionē infantũ, nescitur. Certa tamē est tanta Innocentũ clades non solũ ex euangelio Matthæi, sed etiā ex libris gentilium. Refert enim Macrobius libro Saturnalium secundo, ꝙ quũ Augustus audisset inter pueros, quos in Syria Herodes rex Iudæorũ intra bimatũ iussit interfici, filiũ quoque eius occisum, ait: melius est Herodis porcũ esse quàm filium. Et hæc ideo attulerim, vt sciant etiam increduli nō fuisse ab euangelista seu Christianis confictum aduentum Magorum in Hierusalē, inquirentium vbi est qui natus est rex Iudæorum: vt si non credunt euangelistæ, credāt effectui necis bimorũ patratæ ab Herode: vt Macrobius testatur. ¶ Nec mireris nouitie, ꝙ Macrobius dixerit in Syria: quia Iudæa pars est Syriæ. Prętulit autem Augustus porcum filio, quia Herodes pepercisset porco: vtpote seruans ritum Iudæorum abstinētium à porcis. ¶ Nec obstat ætati bimatus, quòd mōstrantur ossa esse illorũ innocētum, tum testificantia ætatem maiorem, tum quia non cōstat huiusmodi ossa esse illorum innocentũ, quanuis deuotio fidelium illa veneretur. Tũ quia possibile fuit, vt aliqui essent ibi innocentes futuri proceræ staturæ, ac per hoc extunc habentes maiora ossa, quàm communes homines. *Secundum tempus quod exquisierat*, pro, exactè cognouerat, *à Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Hieremiam prophetam dicentem, vox in Rhama audita est, ploratus & vlulatus multus. Rachel plorans filios suos: & noluit consolari, quia non sunt.* Hæc quoque prophetia scripta Hieremiæ. 33. secundum sensum mysticum introducitur ab euangelista impleta. nam secundũ sensum literalem refertur captiuitas decem tribuum olim facta, promittendo futuram consolationem, quæ adhuc non est adimpleta: adhuc siquidem reliquiæ Israel non sunt saluatæ. Textus enim ille perspicuè loquitur de captiuitate Israel: hoc est, decem tribuum, quæ appellantur Ephraim. Propterea siquidem inducitur Rachel plorās filios suos, qm̄ Ephraim ex Rachele descēdit. Mysticè aũt Rachel dicitur

tur mater istorũ infantiũ,quia sepulta est iuxta Bethlehẽ:vt patet Gen,35.per hoc enim dicitur mater Bethlehemitarũ. ¶Et aduerte,ꝙ in textu Græco habetur sic.Vox ĩ Rhama audita est: lamentatio & ploratus,& luctus seu eiulatus multus . Rachel plorãs filios suos:& noluit cõsolationẽ admittere, propterea ꝙ non sunt:hoc est,quia mortui sunt,vel quia antequã vitæ vsum haberent,mortui sunt.Ad literã autẽ apud Hieremiã significatur,quòd filij sui nõ sunt:quia non sunt secundũ esse populi, sed dispersi in seruitutẽ.*Defuncto autem Herode.* Mors Herodis fuit tertio anno post Christi natiuitatẽ:vt colligitur ex supputatione annorũ.Christus enim natus est.42.anno imperij Cæsaris Augusti:qui superuixit annos.15.nã imperauit.57.annos,mẽses sex,& dies duos,&paulo plus:vt inquit Iosephus.& mors Cęsaris Augusti fuit tẽpore quo Annius Rurfus erat gubernator Iudęę.Ita quòd oportet hos quindecim annos distribuere in tres gubernatores Iudææ:scilicet Anniũ Rufum,Marcũ, & Copiniũ.& vt videtur sonare Iosephus etiã aliquid Cyrini,qui præsidebat toti Syriæ:& in decẽniũ principatus Archelai & in reliquũ vitę Herodis. Supputãdo siquidẽ pro rectoribus & principatu Archelai duodecim annos,nõ nisi tres supersunt vitæ Herodis post natiuitatẽ Christi:si tamen tantũ vixit.Quocirca si Christus nõ fuit in AEgypto,nisi vsq; ad obitũ Herodis,quarto ætatis suæ anno reuersus est in terrã Israel. *Ecce angelus domini apparuit.*pro,apparet,*in somnis* Ioseph *AEgypto:dicens,Surge & accipe puerum.*pro, excitatus assume puerulum,*& matrem eius: & vade in terrã Israel Defuncti sunt enim.*Aut numerus pluralis ponitur pro singulari: aut defuncto Herode,alij quoq; cõplices defuncti significãtur. *Qui quærebant animam pueri.* pro,pueruli. *Qui consurgens accepit puerum.*pro excitatus autem assumpsit puerulum,*& matrem eius & venit in terram Israel.*Non explicat certam ciuitatem:sed terram promissionis.*Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre suo.*Archelaus nunquàm fuit rex sed appellatur regnare nõ tituloregio,sed potestate regia. *Timuit illò ire.* Hinc apparet quòd Ioseph intẽdebat ire in Bethlehẽ,aut aliquã aliam ciuitatem sortis Iudæ:computando etiã Hierusalẽ in ea tanquã caput regni Iudææ,comprehẽdentis sortẽ Iudæ & aliquid Beniamin. *Et admonitus.* Deest,oraculo.Legendum est. *Et oraculo admonitus in somnis.secessit in partes Galilææ. Et veniens habitauit in ciuitate quæ vocatur Nasareth.* Nota quòd Nasareth debet scribi nõ per z,sed per s:quia in Hebræo scribitur per s.Et

multum

telligere quòd illis vescebatur Ioannes. Solùm obstat quòd nõ crudæ sed coctæ videntur in vsum sibi assumi locustæ: coctũ autem aliquid sumere in deserto, luxuria est: vt Hieronymi tẽpora testantur. Propter quod suspicor æquiuocum nomen esse ad animalia illa & radices, vel summitates teneras virgultorum seu ramusculorum, seu aliquid eiusmodi quo crudo vescimur. Quia tamen videmus cancros marinos paruulos manducari crudos, non est ab opinione alienum, vt etiam locustis tenellis crudis vescerentur ibidem pauperes: ac per hoc Ioãnes Baptista. *Tunc egrediebatur ad eum Hierosolyma. & omnis Iudæa, & omnis regio circa Iordanem.* Concursus populorum ad prædicationem & baptismum Ioannis describitur ex tribus locis: scilicet, ex ciuitate Hierosolymitana, ex terra sortis Iudæ, quæ appellatur Iudæa: & ex regione circa Iordanem, quam multarum tribuũ sortes participabant. Tota autem Iudæa & regio circa Iordanem dicitur, non quòd singuli nullo excepto, sed quia ferè omnes concurrebant.. *Et baptizabantur.* Remansit apud Latinos in Ecclesiasticis mysteriis dictio Græca. deberet dici, & abluebantur. ¶ Nõ solùm nouam inchoauit Ioannes prædicationem, prædicando appropinquauit regnum cœlorum, sed nouum inchoauit factũ: scilicet baptismum: à quo Baptista cognominatur, vt dictũ est. Ambo hæc noua attulit Ioannes. *Ab illo in Iordane.* Ipsemet Ioannes ministerium abluendi exercebat in Iordanis flumine.
Confitentes peccata sua. Profitebantur se peccatores. & in signũ quòd pœnitentes essent, offerebant se abluendos à Ioanne, tanquam exterior ablutio esset quædam professio pœnitentiæ, & mundæ deinceps vitæ ducendæ. *Quum vidisset autem.* Descripto prædicatore, & prædicationis materia in genere, subiungit quanta authoritate ac libertate Ioannes prædicauerit, ex quadã materia prædicata primatibus. *Multos.* Non enim omnes, sed aliqui ex Pharisæis & Sadducæis susceperunt baptismum Ioannis. ¶ Ex Pharisæis & Sadducæis Nomina sunt sectarum inter Iudæos. Vtraque professionẽ facit iustæ vitæ, sed Sadducæi errabant in fide immortalitatis animæ. Pharisæi autem errabant circa veritatẽ bonorum morũ, vtpote auari, hypocritę, & vani: vt patet in euangelica historia. Verùm Sadducæorum error erat ex secta: Pharisæorum autem ex particularium personarum affectibus corruptis, multi enim Pharisæi erant viri boni. *Venientes ad baptismũ suum, dixit eis. Progenies viperarum.* Appellat vtrosque progenies viperarum, quia vtrisque cõmune erat esse genitos ex

tos ex venenosa instructione. *Quis vobis demonstrabit.* pro, demõstrauit, *fugere à ventura ira?* Et est sermo admiratiuus. Ita quòd non est sensus, quis vobis demõstrabit: quasi dicat nullus. sed est sensus, quis tantũ apud vos valuit quòd demonstrauit vobis, vt fugeretis à ventura ira? Loquitur Ioannes vsitato admirãtium modo. Quum videmus enim homines assuetos malis moribus solitos viuere secundum pertinacias suas, mutari statim ad pœnitentiam: admirantes dicimus, quis vos ad hoc conduxit? intẽdentes per hoc dicere, quòd mirum est, quod vos ad hoc veneritis: magnus artifex fuit, qui vos commouit ad hoc. Ad hũc sensum directè tendit assimilatio ad genus viperarum. nam ratio admirationis est, quòd vos qui à patribus velut naturali propagatione estis infecti, acquieueritis demonstratori viæ rectæ. Ac si apertè diceret: apud vos genitos secundũ doctrinam malos, quis tantùm valuit, quòd demonstrauit vobis, &c. Huc directè tendit, quæ subditur fuga à ventura ira. Neutri timebãt pœnas alterius vitæ. Sadducæi quidem, quia non credebant illas: Pharisæi verò, quia iustos se existimabãt. Et propterea admiratur Ioannes, quis tantùm apud vos valuit, vt monstraret vobis timendas à vobis, & fugiendas esse pœnas venturæ iræ? Vocatur ira punitio, vẽtura simpliciter & absolutè: hoc est, nõ præsentis, sed venturi sæculi. Et in hoc commendatur Ioannis libera authoritas, quòd Pharisæos & Sadducæos (qui erãt velut optimates & primi respectu aliorum) non blando sed reprehensiuo sermone monuit, arguens venenosæ vitæ, & simul declarans quàm difficile ac admirabile est, quòd aliqui eorum conuertantur ad veram pœnitentiam. *Facite igitur fructum dignum pœnitentiæ.* Ex quo venistis profitentes vos peccatores suscipiẽdo baptismum, oportet consequenter vos facere, non dicere, non monstrare fructum humani operis dignum pœnitentia. si professus esses militiam, oportet te facere fructum dignum militia: si ascitus es in Senatorem, fac fructum dignum senatoria dignitate. similiter quia profitemini pœnitentiam, facite fructum dignum pœnitentia. Est autẽ fructus pœnitẽtia dignus perseuerare in operibus pœnitentiæ, nihil contra pœnitentiæ professionem admittere, facere deo satis pro peccatis commissis. *Et ne velitis.* pro, ne cogitetis, *dicere intra vos ipsos, patrem habemus Abraham.* Hinc insinuat Ioannes communem errandi occasionem, tam Pharisæis, quàm Sadducæis, fuisse fiduciam in genere Abrahæ. tanquam putauerint vtriq;, quòd promissio facta à deo Abrahæ de cura, & salu

te filio-

te filiorum nòn sineret eos perire. *Dico enim vobis, quoniã potens est deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Fides quòd deus curã haberet filiorum Abrahæ ne perirent, erat quodammodo vera, & quodammodo falsa. nam erat vera, quantum ad vniuersitatem filiorũ Abrahæ: falsa autem, quantum ad singulos; vt patet. Rursus erat vera quantum ad Abrahæ filios secundũ spiritum, hoc est imitatores fidei Abrahæ: falsa autem, quantum ad Abrahę filios secundũ carnem: vt patet ad Rom. 4. & 9. Et propterea Ioannes supponit cum Pharisæis & Sadducæis verum esse, quòd filij Abrahæ non peribunt, sed vos & similes etiam si omnes essetis tales, peribitis: & deus ad implẽdam promissionẽ suam potens est ex lapidibus suscitare filios Abrahæ. Et intendit ꝙ litera sonat, & mysteriũ ꝙ vobis carnalibus filiis Abrahæ pereuntibus, deus tanquam ex lapidibus suscitabit ex ethnicis & idololatris filios Abrahę. Quod impletum videmus. ¶ Et Abrahæ, datiui est casus. *Iam enim securis ad radicem arboris posita est.* Probat Ioannes vanam esse fiduciam salutis eorũ in hoc, quòd sunt filij carnales Abrahæ, ex imminenti excidio Hierosolymitano. Aduerbium, iam, aduenisse tempus significat, quo securis posita est ad radicem arboris, proculdubio ad excidendũ illam. Metaphoricus iste sermo de posita securi ad excidendũ arborẽ, non refertur ad excidium singulorum hominum reproborum: quoniam ab initio semper fuit securis ad radicem arboris huiusmodi posita, & non nunc de nouo imminet. Ioãnes autem dicit, quòd nũc securis apposita est, ac si apertè diceret. Hactenus tolerati estis, expectati estis velut arbor ad faciendũ fructum, sed iam tempus venit, quo velut arbor infructuosa, excidẽda est gloria gẽtis vestræ, templum vestrum, celsitudo vestra. iã enim posita est securis ad radicem arboris, ad excidendũ radicitus cultum templi Iudaici. non erit hoc excidium sicut alterũ (quod. 70. tantùm durauit annis) sed ad radicem posita, vt in æternum non reuiuiscat. Vnde & non dixit, & iam securis incœpit excidere: sed deposita est, tam propinquum est excidium vestrum, quàm propinqua est excisio arboris, cui securis apposita iam est, vt excidat non obstante, quòd gens ista sit filia Abrahę.

Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. pro, exciditur, & in ignẽ mittitur. Tangit rationem imminentis excidij, ex similitudine arborum: quia omnis arbor nõ proferens fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur. Communem affert conditionem arborum, ex quibus expe

ctatur

&atur fructus: quòd si non faciunt fructum bonum, cõsueuerũt excidi, & in ignem mitti. vt hinc intelligant Pharisæi & Sadducæi causam excidij suæ gentis, quia non facit fructum bonũ. populus enim hic labiis me honorat, cor autẽ eorũ lõgè est à me.

Ego quidem baptizo vos in aqua, in pœnitentiã. pro, ad pœnitentiã. Tandem principale intentum per Ioannis prædicationem aperitur. scilicet quòd testimoniũ perhibuit de Christo. Hoc enim (vt Lucas testatur) fuit postquã Ioannes in tantã emerserat authoritatem, ac reputationem, vt existimarent ipsum esse Messiã.

¶ Comparatiuè verò Ioannes testatur de Christo, comparãdo personam ac officium. Et quo ad officium ponit differentiã magnã: dicendo, ego baptizo aqua ad pœnitentiã, non in remissionẽ peccatorũ, sed in professionẽ pœnitentiæ: ita quòd baptism9 meus est ablutio corporalis, tanquã signum quoddã profitentiũ pœnitentiã, profitentiũ se pœnitere peccatorũ suorum. Quo ad personã autẽ. *Qui autem post me.* ordine tẽporis, immediatè *venturus est.* ad prædicandũ. *Fortior me est.* Fortitudo ad sustinendũ, & ad vincendum est. Ioannes fortis quidẽ fuit, & sustinendo mala, & vincẽdo ea, quæ mũdi, & quæ diaboli erãt: sed Christ9 fortior tũ sustinẽdo mala, tum debellãdo aereas potestates, vincẽdo mundũ, superãdo mortẽ. *Cuius nõ sum dignus calceamẽta portare.* Nõ solũ fortior me est, sed tantũ præstat mihi, vt ego non sim idoneus minister eius ad vile officiũ, scilicet portare calciamẽta ei9. Intẽdit enim ad literã describere excellẽtiã Christi, supra se multo maiorẽ excellẽtia principis respectu ei9, qui nõ est idoneus ad portãdũ eius calceos. *Ipse vos baptizabit in spiritu sancto.* Inchoauerat differẽtiã officij: & interposita differẽtia personæ, modo ꝓsequitur differentiã officij. Dixi, ego baptizo aqua ad pœnitentiam, ille autem baptizabit vos (pronomen, vos, declarat, quòd baptizati à Ioãne, erant baptizandi baptismo Christi) spiritusancto. Quanta differentia est inter abluere exterius corpora, & abluere interius animos, tanta est differẽtia inter baptismũ meum, & baptismum illius. abluere enim spiritusancto, est abluere, mũdare atque sanctificare spiritũ, nõ corp9. *Et igne.* Duplex est sensus. Alter significans solẽne principiũ ablutionis totius humani generis celebratũ in die pẽtecostes, quãdo aduenit spiritussanctus in specie ignis, &c. Iste sensus magnũ fundamẽtũ habet super verba domini Iesu in die ascẽsionis. Act. 1. Ioãnes baptizauit aqua, vos aũt baptizabimini spiritusãcto, nõ post multos hos dies. hæc verba mõstrant distingui contra baptismũ

Ioannis

Ioánis è regione baptiſmũ pẽtecoſtes, qui fuit in ſpiritu & igne ad ſenſum. ¶ Alter ſignificás baptiſmũ tribulationis. nã ſingularissimus totius ablutionis mod⁹ à Ieſu Chriſto inferẽdus, mũdo deſcribitur per ſpiritũſanctũ, & ignẽ tribulatiõis: dicẽte poſtmodũ ipſo, qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucẽ ſuã, & ſequatur me. & ecce mitto vos ſicut oues inter lupos: & eritis odio omnibus hominibus propter nomẽ meũ. & oẽs qui piè volũt viuere in Chriſto, perſecutionẽ patiẽtur. *Cuius vẽtilabrũ in manu eius: & permundabit aream ſuam: & cõgregabit triticũ in horreũ ſuũ. paleas, pro paleã, autẽ comburet igne inextinguibili.* Non ſufficit Ioanni prædicare Chriſti officium ſecundum primum aduentum: ſed prædicat etiam officium eius in ſecundo aduẽtu, ad ſimilitudinem ventilantis triticum in area, ſecernendo triticum à palea, & triticum in horreum congregãtis, paleas autem comburentis. Vbi manifeſtè deſcribitur officium Chriſti iudiciarium. tunc enim iuſtos ſeparabit ab iniuſtis: & illos quidem congregabit in vitæ æternæ horreum, iniuſtos autẽ tradet igni inextinguibili. ¶ Nota inextinguibili cõtra negantes ſupplicia iniuſtorum æterna. ignis enim inextinguibilis æternus eſt. Et appoſuit, inextinguibili, ad differẽtiam ignis tribulationis in præſenti vita: de quo dixerat, baptizabit ſpirituſancto & ignẽ. Ac ſi apertè dixiſſet, iuſtos purgabit igne qui extinguitur, ſed iniuſtos comburet igne inextinguibili.

Tunc. Quum Ioannes prædicabat pœnitentiam, & baptizabat, & annunciabat venturum poſt ſe Chriſtum. *venit Ieſus.* præſentis eſt temporis. Non mittit pro Ioanne vt veniret ad ſe baptizandum, ſed ipſe Ieſus venit ad Ioannem. *A Galilæa.* Nomen eſt prouinciæ. *Ad Iordanem.* fluuium. *Ad Ioannem vt baptizaretur ab eo.* Ieſus nulla indigens pœnitentia (quia abſq; peccato omnino erat) ſicut ſuſcepit carnem ſimilem carni peccati, ita ſuſcepit baptiſmum ſimilem baptiſmo pœnitentium, fecit profeſſionem ſimilem profeſſioni pœnitentium. vnde & ſtatim poſtea cucurrit ad ieiunandũ. Et hoc vltra ſecretum myſterium, quo baptiſmo ſuo contulit aquis vim regeneratiuam. ex huiuſmodi enim tactu ſanctificatæ, hoc eſt habilitatæ ſunt aquę omnes (ita quòd nõ oleum, non vinum & alij liquores) ad hoc, quòd ſint materia baptiſmi Chriſtiani. *Ioannes autem prohibebat eum dicens, ego à te debeo, pro, opus habeo, baptizari: & tu venis ad me?* Hinc apparet ꝙ Ioannes etſi non prius, tamen tunc (quũ Ieſus petiit baptizari, antequam baptizaret eum) cognouit Ieſum eſſe

ſum eſſe Meſſiam filium dei: alioquin non dixiſſet, ego à te debeo baptizari, ac per hoc (vt apud Ioannem euangeliſtā ipſe teſtatur) vidit ſpiritumſanctū in ſpecie columbæ ſupra Ieſum tūc, ſcilicet antequam baptizaret eum: quia in hoc ſigno aſſerit ſe cognouiſſe eum, hoc eſt, quòd ille homo eſſet Meſsias filius dei. ¶ In Græco habetur, mihi opus eſt, vt à te baptizer, vbi legimus, ego à te debeo baptizari. Et ſecūdū vtrāque literā quæſtio oritur, an fuerit executioni mandatū hoc debitū ſeu neceſſariū: an ſcilicet Ioannes aliquando fuerit baptizatus à Chriſto, vt ipſe dicit opus eſſe. Solutio eſt certū eſſe, quòd Ioannes indiguit ablui ſpiritualiter à Chriſto: tū ratione originalis peccati, quod adhuc erat in Ioanne quo ad reatū pœnæ: propter quod clauſa erat etiā ei ianua paradiſi: tum ratione venialis peccati. & conſtat de facto Ioānem fuiſſe baptizatum ſpiritualiter à Chriſto. Certum quoque eſſe, quòd Ioannes non fuit exemptus ab vniuerſali lege de ſuſcipiendo baptiſmū Chriſti: ſicut non obſtāte ꝙ fuerit ſanctificatus in vtero tam ipſe quàm Hieremias, ſubditus fuit legi circuncifionis. Et propterea verè dixit etiam de ſacramentali ablutione, ego à te debeo baptizari. Sed incertū eſt, an de facto Ioānes fuerit poſtea baptizatus in aqua à Chriſto, an præuentus carcere & martyrio migrauerit abſque baptiſmo aquæ. *Reſpondens autem Ieſus dixit ei, ſine.* Cenſuerat Ioānes deducere vt ipſe baptizaret Chriſtum, & quia rectè iudicauerat (verè etenim indecēs eſt abſolutè loquēdo, vt homo quicūque baptizaret dominum Chriſtum) ideo Ieſus non dixit fac, ſed ſine, permitte hanc indecentiam, abſolutè. *Modò.* Dicendo modò, tacitè inſinuat ꝙ poſtea fiet quod dicis, ſcilicet tu baptizaberis à me, ſaltem effectu. *Sic enim decet nos implere omnem iuſtitiā.* Si diceret ſic enim decet me, ſignificaret ſic, id eſt, humiliter: ſi diceret, ſic enim decet te, ſignificaret ſic, id eſt, parēdo vel exequēdo miniſterium tuum. Sed dicendo, ſic enim decet nos, rationē reddit ab eo quod eſt cōmune vtrique, ab eo quod decet vtrūque. Et directè ſatisfacit indecentiæ exiſtimatæ à Ioanne: dicendo, Sic, ſcilicet ſuſcipiendo à te baptiſmū, decet nos ambos implere opere ſtatutam à deo iuſtitiam omnem, communē mihi & tibi. Dum baptizatur ſiquidem Chriſtus à Ioanne, impletur iuſtitia miniſterij, non verbi, ſed operis Ioannis verſus Chriſtū: quia debebat ſecūdum diuinum ordinem baptizare Chriſtum. Impletur quoque iuſtitia operis Chriſti ad Ioānem. nam & ſecundum diuinam diſpoſitionem debebat Chriſtus voluntariū

ſubire baptiſmum à Ioanne. Et in hoc adimpleta eſt nō aliqua ſed omnis iuſtitia communis vtrique: nullum ſiquidē ſuperfuit opus iuſtitiæ conſummandum ab vtroque ſimul: quāuis ſuperfuerint officia verborum. ¶ Vel ſic, exequendo ſcilicet diuinā ordinationem, decet nos, & me, & te, implere omnem iuſtitiā, omne debitum. vnde & poſtea dixit: Filius hominis vadit, ſicut ſcriptum eſt de illo. *Tunc dimiſit.* pro, dimittit *eum.* Permiſſiuè Ioannes miniſterium hoc impleuit. Et propterea non dicit euā geliſta, tunc acquieuit aut baptizauit, ſed dimiſit illum (Ieſum) baptizari à ſe Ioanne. *Baptizatus autem Ieſus confeſtim aſcendit de aqua.* Non ergo per aſperſionē aut deſuper effuſionem, ſed per immerſionem ſeu ſubmiſſionem corporis baptizatus eſt Ieſus à Ioanne. *Et ecce aperti ſunt ei cœli, & vidit ſpiritum dei deſcendentē ſicut columbam, & venientem ſuper ſe. Et ecce vox de cœlo dicens: hic eſt filius meus dilectus.* Tria hæc mirabilia (ſcilicet ꝙ aperti cœli ꝙ columba viſa, ꝙ vox de cœlis) declaranda ſunt priùs, qualia ad literam fuerūt, & deinde quorſum. ¶ Quòd non fuerit corporalis apertio cœlorum, declarat pronomen, ei, ſignificans, ipſi Chriſto non in ſeipſis cœli aperti ſunt, hoc eſt, ꝙ apparuerūt Chriſto cœli ad ſimilitudinem apertorum. vnde & Marcus expreſſè dicit, ꝙ vidit cœlos apertos. Formata eſt enim ſpecies ſeu ſimilitudo quædam aperturæ ſenſibilis, in quam intuens videbat cœlum tanquam apertum. ſicut de beato Stephano Actu. 7. dicitur, ꝙ intendens in cœlum, dixit, ecce video cœlos apertos. Aperti autem apparuerunt cœli, vt appareret è cœli penetralibus deſcēdere ſpiritumſanctū in ſpecie columbæ, & vocē exire, tu es filius meus, &c, ſicut cœlū apertū eſt Stephano vt videret in cœlo Chriſtum ſtantē pro ipſo, velut ducē prælij. Cœlū apertum nullus ſcribitur vidiſſe, niſi Chriſtus: columba ſcribitur viſa à Chriſto, & à Ioanne baptiſta: vt patet Ioan. 1. Vox ſcribitur facta, ſed indefinitè relinquitur à quo, aut quibꝰ audita ſit. ¶ Et de viſione quidē colūbæ (ſi tā Ioānes quàm alij euāgeliſtæ ordinē rei geſtæ narrant) cōſtat, ꝙ priùs fuit viſa à Ioanne quàm à Chriſto: quia à Ioanne ſcribitur viſa ante baptiſmū: quia qui miſit eum baptizare, dixit ei, ſuper quē videris ſpiritum vt colūbam, &c. & ipſe Ioannes in hoc cognouit primò perſonā Chriſti: quia neſciebat eum, ſed ex columba cognouit. conſtat autē quòd cognouit ante baptiſmum. dicendo, ego à te debeo baptizari. Alij autem euāgeliſtæ ſcribunt baptizato Chriſto viſam columbam à Chriſto. Quocirca ſi alij euangeliſtæ non narrant

poſtea

postea illud quod prius factum est(quia Ioãnes ordinẽ historiæ magis seruare videtur)ista colũbæ apparitio priùs visa est à Ioanne instãte à Christo pro baptismo:& deinde ab ipso Christo iã baptizato.Et vterq; vidit columbã secundum actum descendendi,& terminãtis descensum ad manẽdũ super caput Christi. Et quũ oẽs euãgelistæ vtantur dictione similitudinaria (sicut, tanquã,quasi,seu specie colũbæ) significatur ꝙ nõ fuit colũba, sed similitudo columbę:sicut quũ apparuit spiritussanctus super apostolos in igneis linguis,nõ fuerunt veræ linguæ, neque fuit verus ignis,sed similitudo igneæ linguæ.Et quia euãgelica historia specificat eos qui viderũt colũbã fuisse,duos(scilicet Christũ & Ioãnẽ)ideo intelligo ꝙ ipsi soli viderunt columbã. ¶A quibus autẽ audita fuerit vox, incertum est. nã Marcus & Lucas dicunt vocẽ illã directã ad Christũ,tu es filius &c.Matthę' describit illã in tertia persona.Hic est filius meus:nec vtrũque, sed alterum tantũ gestũ est.Et rationi cõsentaneum est, vt sicut cælũ apertum est ei(scilicet Christo)& spiritussanctus descendit super ipsum,ita vox patris directa quoque sit ad ipsum,tu es filius meus.Ita ꝙ Matthæus sensum rei dictæ tacita directione vocis scripsit,dicendo,hic est filius meus.nã dicẽdo tu es,significatur etiã,ꝙ hic est filius meus,&c.Supposito igitur,ꝙ vox ad Christũ directa est,certum est,ꝙ ab ipso sit audita, & rationabile est,ꝙ à Ioanne & à multis:differenter tamen:quia à Ioanne audita & intellecta:ab aliis autẽ audita quãuis non intellecta,nisi fortè à quibusdã perfectioris vitæ . Quemadmodũ vox de cælo,dicẽs,& clarificaui,& clarificabo. Io.12. à turba audita est vt sonus tonitrui,nõ vt vox significans illa,clarificaui & clarificabo:ab aliis vt vox angelica,dicẽtibus,angelus locutus est ei.Et quãuis tã colũba quàm vox fuerit effectus torius trinitatis,colũba tamen erat solius spiritussancti signum:& vox fuit solius patris vt loquẽtis.Soli enim patri cõuenit verè dicere Christo,tu es filius meus:seu de Christo,hic est filius meus dilectus. ¶Gesta sunt autẽ hæc tẽpore baptismi Christi, ad monstrandũ officiũ Christi prædicãtis & redimẽtis mũdũ.Iesus siquidẽ vsq; ad tẽpus sui baptismi cõuersatus,& habitus est,sicut vnus de populo:à tẽpore aũt baptismi incœpit exequi officiũ ꝓ quo venerat.Propter qđ Petrus Apo.Act.1.dixit,oportet vt ex his viris qui nobiscũ cõuersati sũt toto tẽpore quo ingressus & egressus fuit inter nos dominus Iesus incipiẽs à baptismo Ioãnis vsq; ĩ diem, &c. Vbi clarè patet officiũ Christi inchoasse à baptismo.Ioãnis.

Quia itaque baptiſm⁹ Chriſti initium erat officij Chriſti, ideo exordium tanti officij conſecratũ eſt tot myſteriis. ¶ Et ſingula vtcunque tangendo, tunc cœlum apertũ eſt Chriſto, quia officium eius aperturum erat cœlum: tunc apertum eſt illi cœlum, quia tũc officio ſuo manifeſtaturus erat ſecreta cœleſtia, & ſpecialiter myſterium ſacræ trinitatis, quæ tunc primum apparuit nominibus propriis patris, filij, & ſpiritusſancti. Tũc ſpiritus venit ſuper ipſum in ſpecie columbæ, quia tunc inchoabat officiũ ſuum ſpiritu animalis mundi volantis non lõgè à terra, ſua cõuerſatione (nam venit filius hominis manducans & bibens, mũdus ab omni peccato, cœleſtibus operibus) nec ſolùm volãtis, ſed manſueti, ſine armis extra, ſine felle intus. Diſcite, inquit, à me, quia mitis ſum & humilis corde. & Ioanni ac Iacobo dicẽtibus, vis dicamus vt ignis de cœlo cõſumat eos, reſpondit neſcitis cuius ſpiritus filij eſtis. venit enim in ſpiritu mãſuetudinis vſque ad mortẽ, nec ſolum tã mãſueti, ſed fœcũdiſſimi: quia pater futuri ſeculi veniebat, vniuerſo mundo vtiliſſimus. Tũc vox de cœlo intonuit, Tu es filius meus: quia tũc officio ſuo Chriſtus manifeſtaturus (vt dictũ eſt) erat mundo myſteriũ trinitatis in propriis nominibus. vnde & ipſe ait, Pater manifeſtaui nomen tuũ hominibus: nomen inquã nõ quo deus, ſed quo pater diceris. ꝓpterea enim dixit, tu es, ſeu, hic eſt filius meus, nõ adoptiuus, ſed naturalis, cõſubſtantialis, dilectus, verè ſupra omnia dilectus. Et quia per pronomẽ, tu, ſeu hic, demonſtratur ille homo qui vocatur Ieſus, ideo in his verbis nõ ſolùm aperitur myſterium filij, & cõſequenter patris, & cõſequẽter generationis, qua pater genuit filium, ſed myſterium incarnationis: quoniã ille homo demõſtratur filius dei homo (quod eſt verbum caro) qui dilectus eſt ſecundum deitatem, & ſecundum humanitatẽ ſupra reliquas creaturas. Et eadem ratione ſubditur, *in quo mihi complacui*. In textu tamen Græco nõ habetur pronomẽ, mihi, ſed in quo cõplacui: quia tunc officium Chriſti erat ad exequẽdum & manifeſtandum complacentiam diuinam in ipſo, ad redimendum, reconciliandum & renouandum mũdum, & inſtaurandum omnia quæ in cœlis & in terris ſunt. Hæc eſt ad literã ratio aperti cœli & colũbe, & vocis in Chriſti baptiſmo. Et prę-ter hoc ratio columbæ fuit, vt perſona Chriſti quæ Ioanni erat ignota, cognoſceretur à Ioanne. Et nihilominus ſignificãt hæc baptiſmum Chriſti, quem tunc cõtractu ſuæ carnis cõſecrabat, conferre cœlum apertum, & in fide ſanctæ trinitatis conferre

(ita

(ita ꝙ hic opere monstratum est, quod postea verbis à domino explicatum est, baptizantes eos in nomine patris, & filij, & spiritussancti(& efficere ex filiis hominum filios dei. Hæc tamẽ ad mysticum videntur potius spectare sensum, quàm literalem.

CAPVT IIII.

TVnc. statim postquam baptizatus est. *Iesus ductus est.* Effectum spiritussancti perspice. non iuit velut sola humana vtens ratione: sed ductus est à spiritusancto, inspirante, regente, & agente ipsum. *In desertum.* Secundum historiam scribitur locus ad vacandum operibus profitentium pœnitentiam, vitam solitariam, vitam contemplatiuam in ieiuniis & orationibus. *A spiritu, vt tentaretur à diabolo.* Coniunctio, vt, non solùm tenetur consecutiuè (quia locum deserti secutura erat tentatio) sed etiam causaliter: quia sicut ad hoc venit vt pateretur: ita ad hoc iuit voluntarius in desertum vt tentaretur. nam nec pati, nec tentari malum est, sed vtrunque pro nobis sponte subiit: & sicut Hierusalem elegit pro loco passionis, ita desertum elegit pro loco tentationis. Est nihilominus desertus locus aptus tentationi: tũ ex genere vitæ spiritualis quæ in deserto ducitur, tũ ex solitudine. nã dæmõ spirituales viros maximè nititur tẽtare, & solitariis insidiatur: vtpote quibus velut subacto mundo & carne, cõtra solos dæmones pugna restat. ¶ Significanter autẽ Christus post baptismũ desertũ ieiunij, orationis & tentationis petit, nõ solùm vt sua actione exẽplum præbeat nobis quid agẽdum est post professionẽ Christianæ vitæ, sed vt præludia suæ prędicationis exerceat in huiusmodi. propterea enim euãgelista dicit, tunc. *Et quum ieiunasset* Ieiunium nõ est opus ex suo genere bonum (quum sit priuatio alimenti) sed pro tanto est bonũ, pro quanto est actus virtutis moralis quæ vocatur abstinentia. *Quadraginta diebus & quadraginta noctibus.* Quantitas tanta ieiunij excedit rationem virtutis moralis secundum humanã rationem: quia dissonat à ratione recta humana, vt homo eligat ieiunium intolerabile naturaliter homini Sed fuit hoc ieiuniũ moderatũ dispositione diuina. decuit enim vt Christus in ieiunij opere assimilaretur excellentibus ꝓphetis Moysi & Heliæ, quorũ vterque ieiunauit spatio. 40. dierum & noctium: & vno tãto ieiunio vniuersam Ioannis baptistæ abstinentiã superaret. Nec elegit extẽdere plus ieiunium, ne in dubium verteret verã se habere carnẽ. Miraculorum autẽ proculdubio fuit & in Christo & in Moyse & Helia tantum ieiunium: & non vt imitan-

dum,sed admirandum proponitur mundo. *Postea esuriit.* Affirmat euangelista Iesum post ieiunium dierum ac noctium quadraginta esurisse : vt vnde occasionem tentandi diabolus sumpsit,describat . Sed an infra tempus illorum quadraginta dierū esurierit,vel non esurierit,nihil dicit.Si interim non esuriit,multiplicantur miracula.nam miraculo ieiunij dierum quadraginta adiungitur miraculum,quòd tanto tempore seruatum sit Iesu corpus absque indigentia alimenti. esuries siquidem est naturalis appetitus alimenti sicci animalium,quando indigent alimento sicco:sicut sitis est appetitus alimenti humidi.Et quod magis vrget, adiungitur implicitè quòd Iesus ex tanto ieiunio non est afflictus secundum corpus:quia nō affligitur corpus ex ieiunio,donec deducatur ad hoc ꝙ indigeat alimento,esuriat & careat alimento:vt experientia testatur.Quocirca si Iesus intra tempus quadraginta dierum non esuriit,consequens est ꝙ non indiguerit alimento,& ꝙ non fuerit ex tanto ieiunio afflictus. Si interim quoque esuriit , cur diabolus non interim tentauit, cur euangelista apposuit aduerbiū,postea esuriit? ❡ Solutio est ꝙ Iesus ex ieiunio illo afflictus est secundum corpus, indigente corpore eius alimēto:sed nō est tantùm afflictus quantū vis tanti ieiunij naturaliter nata erat affligere,quia nata erat perimere,sed vsque ad certū terminū rationi consentaneū: vt rationabile scilicet seruaretur obsequium illius ieiunij. oportet enī corporis hostiam esse rationabilē cultum:vt Apostolꝰ testatur ad Romanos duodecimo.Et eadem diuina dispositione qua miraculosè seruatum est corpus in tanto ieiunio,retētus est appetitus animalis ab actu esuriendi & sitiēdi Moderauit itaque diuina dispositio afflictionem & indigentiam alimenti . Retinuit autem appetitum animalem ab actu esuriendi & sitiendi , sicut etiam retinuit ignem ab actu comburēdi tres pueros in camino ignis.Et ideo euangelista dixit,postea esuriit,ideo diabolꝰ non priùs tētauit:sed vbi esurientem vidit ac carētem cibo,occasionem opportunam tentandi nactus est. *Et accedens tentator.* In humana specie diabolū aduenisse significatur:dicendo,& accedens tentator. accedere enim progressiuus motus est. Conuincitúrque ex hoc,ꝙ vniuersa quæ describitur tentatio,foris fuit non intus. nam integram perfectionem Iesu dedecebat habere intrà cogitationes aut phantasiæ vel sensus motus aduersus spiritum:exteriores autem suasiones ad malum,audire non dedecuit,vt illas vinceret. ❡ Tentatoris autem officium recolito esse

non

non solùm explorare ad sciendum seu experiendum, sed etiam conari ad efficiendum. Sic enim Alcimistæ tentant ad efficiendum aurum: & opifices ad faciendum statuam aliquam ex tali lapide. Sic diabolus tentat ad efficiendum homines similes sibi: præter id quòd explorat quid latet in voluntate & viribus internis. *Dixit ei, Si filius dei es.* Non est intelligẽdum ꝙ diabolus hæc sola verba dixerit, quòd ex abrupto proruperit, dicendo, si filius dei es: sed quòd multis compositis verbis, necessitate panis ad vtriusque sustentationem allegata, suadendo protulerit hanc sententiam, quæ explorationem continet an filius dei sit, ex miraculo quòd solo verbo prouideat efficiẽdo de lapide panem. Audierat fortè diabolus vocem illã, tu es filius meus dilectus in quo complacui: vel saltem audierat Ioannem Baptistam prædicãtem & testificantem, quòd hic est filius dei: vt patet Ioannis primo: sed quum vidit ipsum esuriẽtem carere cibo, dubitauit an ipse esset filius dei. Et propterea experiri voluit hoc miraculo. *Dic vt lapides isti panes fiant.* Scit diabolus quòd sola diuina potentia sufficit ad hoc quòd solo verbo subitò fiat de lapide panis. Et propterea petiit, dic vt lapides isti panes fiant. *Qui respondens, dixit.* Diabolus fingebat se hominem: Iesus non mõstrauit se cognoscere illum, sed tãquam homini respondit, *Scriptum est.* Discamus hinc omnes arma nostra esse sacras scripturas. ideo nanque Iesus omnes has tentationes solis sacris scripturis vicit, vt doceret nos sic pugnare & vincere. nulla enim poterit nos suasio ad malum trahere, si cõsultis sacris scripturis actiones & omissiones nostras direxerimus. *Non in solo pane viuit.* pro, viuet, *homo. sed in omni verbo quod procedit.* pro, egreditur, *de ore.* pro, per os, *dei.* Sententia hæc scripta est Deuteronomij octauo, & sunt verba Moysi ad populum, instruentis illos quòd ideo deus pauit illos manna, vt cognoscerent quòd non in solo pane viuit homo, sed in omni re quæ procedit de ore (hoc est de imperio) dei. Verè enim experti sunt hominem viuere absq; pane, quadraginta annis nutritum non pane sed manna. Hic est sensus literalis illius textus, vbi patet sermonem haberi ad literam non de cibo animæ sed corporis: & dominum Iesum tentatori suadenti, vt panem de lapide efficeret, attulisse sacræ scripturæ authoritatem, quòd vita corporalis hominis non indiget pane: quia non in solo pane viuit secundum corpus homo, sed in omni verbo, hoc est re alia, procedente ex ore, ex imperio dei. Et directè respondet diabolo suadenti necessitatem panis.

quòd panis non est necessarius: quia homo etiam absque panē viuit secundum corpus ex quacunque alia re, quam deus imperat, disponit, dicit fore cibum hominis. Et sic ex hac responsione diabolus nihil explorati habuit, an filius dei esset: sed totus conatus diaboli ad suadendum miraculum de pane delusus est, ostēsa ex diuina sciptura nō necessitate panis ad vitā hominis. Ex qua domini respōsione insinuatur quòd diabolus tētando fundauerat sermonē suum super necessitate panis ad humanam vitam: & hinc intulisse, quòd si filiꝰ dei es, dic vt lapides isti panes fiant. *Tunc.* post descriptam tentationem. sed quantum interfuerit temporis, incertum est. *Assumpsit*, pro, assumit, *eum diabolus.* Non portauit super humerū, sed duxit. sicut inferius cap. 17. dicet euāgelista hic, quòd Iesus assumpsit Petrum & Iacobum & Ioannē: quia ad se traxit ducendo. *In sanctam ciuitatem.* Hierusalem, sanctam, quia deo dicatam ratione templi. *Et statuit eum super pinnaculum.* sumitatē tecti. *Tēpli, & dixit.* pro, & dicit *ei: Si filius dei es, mitte deorsum. scriptum est enim, quia angelis suis mandauit.* pro, mandabit, *de te: & in manibus tollent te, ne forté.* pro, nequando, *offendas ad lapidem pedem tuum.* Similis priori est hæc tētatio exploratiua ab actione manifestatiua Mes iæ. Intellexit (& verè sic erat) scriptū esse de Messia, quòd angelis suis, &c. Et propterea Iesum tuētem se sacra scriptura, aggreditur cū a[illegible]is sacræ scripturæ: vt vel sic exploraret si filius dei esset. Et diaboli suasio tēdebat ad hoc, vt manifestaret Iesus se esse filiū dei hoc miraculo, mittendo se deorsum vidente populo: quia sacrę scripturæ cōgruebat vt hoc signo Messias se manifestaret: vt citatꝰ psalmus testatur. suadebit enim hoc diabolus in specie hominis desiderantis, vt Iesus manifestaret se esse Messiā. *Ait illi Iesus.* Dissimulans se nosse tentatorem, respondet dæmoni vt homini. *Rursum scriptum est* Scripturam citasti, scito hanc scipturam nō esse solam, & oportere scripturam scripturæ consentire, extat altera scriptura Deuter. 6. dicens, *Non tentabis dominum deum tuū.* Non est opus miraculo hoc, vbi iter ad descendendum per gradus patet: esset enim tētare deum, velle experiri an deus me saluaret si mitterē me deorsum. Ex hac quoque responsione nihil explorare potuit diabolus, quandoquidem Christus respondit nullam esse necessitatem huius miraculi: sed hominem attētare tale opus, esse tentare deum. quod prohibetur in sacra scriptura. *Iterum assumpsit.* pro, assumit, *eum diabolus.* Hinc apparet quòd secunda fuit hæc assumptio: per hoc tētatio tertio loco à Matthæo

thæo scripta: verè fuit tertia secundum ordinem rei gestę: alioquin non dixisset euangelista iterum assumit. Vnde Lucas, qui ordinem tentationum non secundum ordinē rei gestæ scripsit, nullo vsus est simili aduerbio aut cōiunctione denotante ordinem rei gestę, sicut Matthęus. *In montem excelsum valde.* Nescitur quis fuerit iste mons. & similiter quantum temporis intercesserit à secūda in tertiam tētationem. *Et ostendit ei omnia regna mundi & gloriam eorum.* Præsentis temporis est ostendit: monstrando digito situs climatū & regnorū (ideo enim duxit ipsum in montem excelsum valde, vt inde posset monstrare) & describendo gloriam eorum. *Et dixit.* pro, & dicit, *ei: Hæc omnia tibi dabo, si cadens adoraueris me.* Græca dictio participiū est actiuum præteritum, quo Latina lingua caret. Ita quòd sensus est, Si cecideris & adoraueris me, si à teipso prostratus adoraueris me.

¶ Disimilis valde est hæc tentatio præcedentibus. nam priores fuerunt exploratiuæ, si filius dei es &c. hæc autem est non ad sciendum si filius dei est, sed ad experiendum si potest allici ad adorādum ipsum dæmonem. Vnde colligitur, quòd in hac tentatione diabolus in humana specie loquens, manifestauit se esse principem mūdi huius, & posse disponere de regnis mundi huius. quod præsumptuosè ac mendaciter dicit. ¶ Non intelligo ego hanc tentationem tendere ad id quod sonat: quoniam non est verisimile, vt diabolus virum tantæ perfectionis, quātam videbat in Iesu, quem nunquam potuit trahere ad minimū peccatum veniale, duxerit tentandum ad tam magnum scelus adorandi dæmonem, credendo aut suspicando, quòd fortè cōsentiet. sciuit enim, quòd nemo repentè fit summus tam in bono quàm in malo, sed paulatim progreditur hominis animus in summū bonorum siue malorum. Sed intelligo quòd occultiore artè tētationem hanc intulerit ad explorandum, si filius dei esset. Considerans enim tentator priores conatus à suggestione, si filius dei es, fuisse vanos, cogitauit occultè idē explorare, tentando de supremo crimine vt. s. se adoraret: vt vel sic prouocaret Iesum ad increpandum tentatorem & dicendum. ego à te debeo adorari, & tu tam insanis, vt petas adorari à me. & sic explorasset ipsum esse filium dei. Sed fefellit eū opinio sua. *Tunc dicit ei Iesus, vade.* pro, abi.) Et deest post me. Legendum est, *abi post me Satana.* Quia diabolus manifestauerat se esse principem mūdi, ideo Iesus non respondet illi sicut homini vt prius, sed expellit eum. Satan Hebræa dictio est: Latinè dicitur aduersarius. & nomina-

uit

uit eum Christus ab officio & actu aduersandi hominis saluti. ¶ Aduerte pro literali sensu, quod bis legimus Iesum vsum hac increpatione, vade post me Satana. Semel expellendo diabolum tentantem: vt tam Matthęus hic, quàm Lucas.4. scribit. & semel reprehendẽdo Petrum: vt patet Matth.16. Et non est sensus vade post me, hoc est sequere me à tergo: sed quia Satan apud Hebræos sonat aduersantem, nõ qualitercũque, sed velut obsistendo coram ante faciẽ, ideo alludendo ad vocabulũ eiicitur ad situm à tergo, in quo nõ possit exercere officium aduersandi obsistendo. Hic est sensus literalis: qui vt patet est sensus similitudinarius, sumptus.s. à similitudine corporaliũ situũ seu positionum. Et significat ad literam secũdum sensum intentum, abi illò vnde non possis aduersari. Ita quod non solũ eiicitur ab actu aduersandi, & à situ idoneo ad aduersandum, sed emittitur ad situm cõtrarium, vbi nec possit officium aduersandi exercere, quod est totaliter eiicere aduersariũ. Ac si dixisset, abi totaliter à me aduersarie. *Scriptum est enim.* Deute.6. *Dominum deum tuum adorabis, & illi soli seruies.* Nec ex hac respõsione potuit diabolus aliquid habere, quod Iesus esset filius dei: quoniã ex cõmunibus Iesus illũ superauit, tacitis iis quæ ei propria erãt. *Tunc reliquit.* pro, relinquit, *eum diabolus.* Cõsummata vniuersa tẽtatione reliquit eum (vt Lucas explicat) ad tempus cessans à tentatione. *Et ecce angeli accesserunt, & ministrabant ei.* Inducuntur angeli ministrãtes ad testificãdum illius excellentiam supra angelos. ideo nanque non vnus angelus, qui sufficeret ad cibandum vnum hominem, sed angeli in numero plurali describuntur, non prouidẽtes sed ministrantes famulatum exhibendo. Vt quod diabolus tot tentationibus explorare nequiuit, confusus ac inuitus videat in angelorum ministerio: non ad portandum mittentem se deorsum (quod ipse requisierat) sed ad opportuna seruitia, quod ipse non quæsierat. Decuit enim vt dominus Iesus manifestaret se filium dei, quando & quomodo ipse Iesus disposuit, & nõ quando quomodo diabolus requirebat. Verũtamen per hoc diabolus nõ certificabatur, quod Iesus esset Messias: quia non penetrabat ministerium hoc esse veræ subiectionis angelorũ ad Iesum. videbat quòd ministrabãt, sed nõ quòd vt serui. *Quum autem audisset Iesus, quòd Ioannes traditus esset, secessit in Galilæam.* Omnia Iesu gesta post ieiuniũ vsq; ad carcerẽ Ioãnis (quæ Ioãnes Euangelista narrat vsq; ad quartũ capitulũ integrum inclusiuè) tacet Matthæus, trãsiens à ieiunio ad auditũ Ioãnis carcerem. Et cura

fuit

fuit Euãgelistæ, vt hoc explicaret: ne falleremur putãtes illa, quę scripturus erat, gesta esse statim post ieiuniũ: quum tamen constet intercessisse plus quàm annũ: vt in euãgelio Ioannis declarabitur. ¶ Igitur quũ Iesus in Iudæa constitutus, audisset traditum à Iudęis Ioãnem in manus Herodis. quãuis enim hoc non constet, hæc tamen Matthæi verba innuũt hoc. Quorsum nanque Euangelista narrat auditam traditionem Ioannis fuisse rationem, quòd Iesus secesserit in Galilæam, nisi quia Iudęa in culpa traditionis fuit: & propterea relinquenda tunc fuit à Iesu. Ex hoc enim quòd in Galilæam secessit, apparet quòd nõ fugiebat Herodẽ, qui erat tetrarcha Galilææ. Et similiter hinc apparet ꝙ à Iudæa secessit in Galilæam: quum nullus Euãgelista narret alibi eum fuisse: & consequenter, quòd à Iudæa traditus fuit Ioannes. ¶ Causa autem quare Ioannes traditus fuerit Herodi à Iudæis, in promptu est illa, qua dicit Iosephus, Ioannem ab Herode captum, scilicet quia ad Ioannem concursus erat populi. Rationi nanque consentaneum est, quòd Iudæi videntes populum concurrere ad Ioannem, & hoc in Iudæa, timuerunt nouitatem aliquã offensiuam Romanorum, sicut timuerunt postea ex concursu ad Iesum: & propterea cautè tradiderunt ipsum carceri trudendum ab Herode, cui huiusmodi concursus displicebat: vt Iosephus dicit. Nec causa ista contrariatur causæ recitatæ ab euangelistis: quia scilicet Ioannes arguebat Herodẽ. potest enim ex vtraq; causa prouenisse effectus carceris. *Et relicta.* quo ad habitãdum. *Ciuitate Nasareth.* Non intelligo quod hoc tertio reditu in Galilęam venerit priùs in Nasareth, & ibi legerit Esaiã (quod Luc. refert) & postea tanquam eiectus venerit ad habitandum in Capharnaum: quia gesta illa in Nasareth præsupponunt multa facta à Iesu miracula in Capharnaum: dicentibus tunc Nasaręis, quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua. Sed intelligo, quòd post Ioannis carcerem, ante illa gesta in Nasareth, Iesus qui solitus erat habitare in Nasareth, relicta ciuitate sua, quo habitandi officium elegit habitare in Capharnaum. *Venit.* Præteriti est tẽporis. *Et habitauit in ciuitate Caphar naum.* Superfluit ciuitate. *Maritima.* Nasareth aiunt iuxta montem Tabor esse, non maritimam: Capernaum autem (corrupto vocabulo Capharnaum) maritimam esse aiunt. Et hanc differentiam descripsisse videtur Matthæus, addens maritima: iuxta scilicet mare Galilææ: hoc est lacum, qui Hebræa consuetudine mare appellatur. *In finibus Zabulon & Neptalim.*

Non su-

Non suffecit descriptio loci, à naturali situ, sed adiuncta est descriptio à sortibus tribuum Zabulon & Neptalim: vt adiungeretur consonantia prophetiæ. *vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam. Terra zabulon & terra Neptalim via maris.* pro viam maris, *trans Iordanem Galilææ.* pro, Galilæa, *gentium.* Intellige adimpleretur secũdum mysticum sensum: quoniam ad literam Esaias in fine octaui & principio non capituli, vnde afferuntur subiũcta verba, dicit secũdum textum Hebræum, quòd non erit obscuratio sicut fuit primo tempore ab alleuiatore terræ Zabulon, & Neptalim, & nouissimo ab aggrauatore vię maris trãs Iordanẽ, &c. sed populus qui ambulabat &c. Quod adimpletum est, quũ angelus domini percussit centum octuagintaquinque milia. vnde & ibi affertur similitudo, sicut in die Madiã: victoria scilicet omnibus Iudæis viuis & sanis Et ad hoc insinuãdum trũcauit euãgelist verba Esaię, citans sensum sumptũ scilicet, ꝙ terra Zabulon & terra Neptalim ac via maris trans Iordanem, appositiuè esset populus qui sedebat in tenebris &c. ¶ Et vocatur hîc trans Iordanem respectu Moab & mõtis Hermon & Basan. Ita quòd illa regio vbi locatæ sunt duę tribus & dimidia à Moyse, inuenitur hiccis Iordanẽ: Hierico autẽ, Hierusalem &c. trãs Iordanem nam constat Galilæam esse in terra, quam mortuo Moyse Iosue transito Iordane cũ filiis Israel acquisiuit. Et hæc oportuit hîc notare: quia aliter intelligeretur trans Iordanẽ respectu Hierusalẽ. intelligitur enim terra vbi est mons Hermon & Basan & Moab &c. *Populus qui ambulabat.* pro, sedebat, *in tenebris, vidit lucem magnam: & sedentibus in regione vmbræ mortis.* pro, in regione & vmbra mortis, *lux orta est eis.* Sicut vmbra est velut vestigiũ illi⁹ cuius est vmbra, ita vmbra mortis velut vestigiũ est mortis. Et propriè significat terrores & horrores mortis. hi enim nõ sunt mors, sed mortis vmbra. Illi nanque qui sunt in continuis timoribus mortis & tormentorum, sunt in vmbra mortis corporis. & per metaphoram transfertur ad mortem animæ. & internæ animi tenebræ (quæ ignorantia & peccata sunt) vocantur hîc ad literam vmbra mortis. Tanquam mors ipsa sit æterna damnatio, qua sine spe vitę anima mortua est. & ne intelligeres tenebras faciles aut sine periculo, explicauit quales essent: scilicet vmbra mortis. *Exinde cœpit Iesus prædicare.* Tempus ac locum vnde cœpit Iesus publica prædicatione populum docere, significatur: tẽpus quidem post Ioannis carcerem, locum verò Galilæam. non quòd priùs Iesus

baptizatus siluerit(quum Hierosolymis,& in ciuitate Sichar,& in terra Iuda docuerit,discipulósq; habuerit)sed quia tempore illo,scilicet inter suum baptismum,seu ieiunium, & carcerũ Ioannis,prædicante Ioanne Iesus doctoris potius quàm prædicatoris exercuit officium:docens nõ occultè,sed palàm multos,& miracula faciens:vt Ioannes Euangelista testatur.sed vbi Ioannes carceri addictus est,cœpit Iesus in Galilæa publici prædicatoris officio vti,discurrendo ad prædicãdum per ciuitates & villas,&c. ¶ Decuit autem vt prædicante Ioanne non prædicaret Christus:ne concurrere viderentur:sed Ioannes prædicans mitteret auditores ad Christum doctorem,vt sic inciperent gustare verba Iesus Christi. Testãtur autem etiam principes sacerdotũ corã Pilato,quòd Iesus cœpit prædicare à Galilæa:dicendo:cõmouit populum per vniuersam Iudæã,incipiens à Galilæa vsque huc. Luc.xxiij. *Et dicere, Pœnitentiam agite. appropinquabit.* pro appropinquauit, *enim regnum cælorum.* Exposita sunt hæc superius.Sed aduerte,quòd Iesus ab eadem materia inchoat prędicationem suam,à qua incœperat Ioannes:tum quia Ioannes prępparatoriè,Iesus verò perfectiuè hanc materiam prædicabat.tũ ad confirmandum prædicationem Ioannis:tum ad exemplũ nostrũ,vt non dedignemur inchoata etiã ab aliis minoribus bona prosequi. *Ambulans autem Iesus iuxta mare Galilææ, vidit duos fratres(Simonem qui vocatur Petrus, & Andream fratrem eius) mittentes rete in mare:erant enim piscatores.* Hæc Petri vocatio, quòd nõ sit illamet quæ scribitur Lucæ.5.patet ex eo,quòd in hac Iesus ambulans iuxta mare vocat,in illa Iesus erat in naui:in hac Petrus & Andreas erant mittentes rete in mare quando vocãtur:in illa iam comprehenderant piscium multitudinem . Quæ autem harum vocationum fuerit prior,ibi tractabitur. *Et ait illis venite post me.* Vocantur ergo ad discipulatum , non qualemcunque,sed sequelæ etiã corporalis.Fuerũt enim multi Iesu discipuli,qui non corporea societate comitabantur illũ: vt patet de Nicodemo. & Ioseph ab Arimathia. Immò omnes credentes in Iesum,erant discipuli Christi:vt patet in Actis apostolorum: & ex verbis Iudæorũ,dicentium cæco nato:tu discipulus eius sis. *Et faciã vos fieri piscatores hominũ.* Superfluit, fieri. Apta magnáq; promissio,sed veritatis plena:vt experientia cõprobauit.

At illi continuò relictis retibus Non dicit relictis omnibus. Describitur enim non abdicatio proprietatis rerum,sed promptitudo obedientiæ:quòd quanuis iacerent retia in mare ad piscãdum,quia

dum, quia piscatores erant, nihilominus reliquerunt retia. *Secuti sunt eum.* animo & gressu corporeo. non ita quin postea quandoque piscationi vacauerint: quum incumberet illis cura dom⁹, nec haberent vnde suis prouiderent de victu, nisi de piscatione. commune est enim piscatoribus alere se & suos ex piscatione. In cuius signum etiam post resurrectionem domini Petrus vacabat piscationi. *Et procedens inde, vidit alios duos fratres (Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem eius) in naui cum zebedæo patre eorum: reficientes retia sua: & vocauit eos.* Simili vocatione (scilicet ad discipulatum & sequelam corpoream) vocantur Iacobus & Ioannes. ¶ Nec est mirandū, quòd isti & illi statim secuti fuerint Iesum: quia interiori operatione Iesus mouebat (motione nō inuitatoria, sed efficaci) corda eorum ad relinquendum omnia, & sequendum ipsum. Tali enim attractioni interni spiritus, nullus vnquam restitit, nullus etiam resistet vnquam: quia efficit volūtarium sectatorem, operarium martyrem, &c. *Illi autem statim relictis retibus & patre, secuti sunt eum* Et similiter nō dicitur hic relictis omnibus, sed relictis retibus & patre: ad commendandā promptam sequelam. Adhuc enim & Petrus habebat domum & nauim: & isti retia sua, quæ paternæ curæ reliquerunt, nō dicūtur à se abdicasse, sed reliquisse patri. *Et circumibat Iesus totam Galilæam.* Non solùm vocat ad discipulatum aliquos, sed officium prædicationis omnibus impendit: nō in vno manebat loco, quo omnes conuenirent, sed ipse circumibat abūdantiore charitate totam non partem Galilææ. *Docens in synagogis eorum, & prædicans euangelium regni, & sanans omnem languorem.* pro, omnem morbum, *& omnem infirmitatē in populo.* Tria exercet. docet instruēdo ea quæ morū, quæ legis, quæ religionis & iustitiæ sunt: annunciat euāgelium, bonum nuncium, regni cœlestis, non regni terreni. Hæc enim duo sunt officia veri prædicatoris cœlestis: annunciare quæ regni cœlorum sunt sine doctrina, tāquam fabulosum habetur: docere quę ad perfectionē vitę moralis spectant absq; annunciatione fidei, spei, ac charitatis cœlestis regni, insufficiens, ac inutile est ad salutem ęternam. & ideo vtrūque Iesus exercuit. Et adiūxit tertium, scilicet sanare miraculosè, vt inciperet manifestare se esse Messiam. ¶ Et doctrinę quidem locus synagoga (hoc est locus publicus) ad opus tale deputata describitur. Sanationis verò opus omnis morbus, omnísq; languor dicitur (vt nulla ægritudo exempta intelligatur) nō in aliqua domo, sed in populo quocunque totius Galilææ. ¶ Vbi

aduerte, quòd dictio Græca interpretata infirmitatem, propriè sonaret mollitiem: quæ apud nos non est nomen ægritudinis. & propterea infirmitatis nomine (quo valitudo corporis minus firma significatnr) interpretata est. molle enim cedit sicut & infirmum. *Et abiit opinio.* pro, auditus, *eius in totam Syriam.* Effectus doctrinæ, prædicationis, & miraculorum in sanationibus, describitur fama Iesu in tota Syria, cuius pars est Galilæa. *Et obtulerunt ei omnes malè habentes variis languoribus.* pro morbis, *& tormentis.* pro, cruciatibus. *comprehensos: & qui dæmonia habebãt.* pro dæmoniacos, *& lunaticos, & paralyticos.* Effectus famæ fuit, quòd audita tãtæ nouæ gratiæ fama, offerebant Iesu omnes malè habentes variis languoribus febrium, & tormentis: hoc est afflictionibus seu cruciatibus dolorum sensibilium: vt podagrarũ, iliorum, & similium: & lunaticos, malum caducum patientes: & paralyticos, membrorum dissolutione quassatos. *Et curauit eos.* non aliquem eorum, sed eos absque exceptione aliqua. *Et secutæ sunt eum turbæ multæ de Galilæa & Decapoli, & de Hierosolymis & de Iudæa, & de trans Iordanem.* Effectus doctrinæ, euangelij, miraculorum, & famę fuit, quòd secutę sunt Iesum turbę multæ ex quinque locis, vt intelligamus extensionem effectus extra Galilæam: dum vltra Galilæã exprimitur Decapolis, à numero denario ciuitatũ regio nominata: & Hierosolyma, in qua priùs fecerat multa signa paschali tempore: & Iudæa, in qua baptizauerat: & de trans Iordanem respectu Hierusalem & Iudæa, hoc est, regione sortis duarũ tribuum, & dimidiæ in terra olim Seõ: & Og regum, quos percussit Moyses.

CAPVT V.

V*Idens autem Iesus turbas, ascendit in montem.* Occasionẽ loci & temporis & docendi discipulos describit Matthæus: tẽporis quidem à visis turbis: loci autem, ab ascensu in montem. Tempus siquidem congruum ad nouam promulgandã legem fuit, quando iam turbæ multæ concurrentes nõ credebãtur, sed videbãtur. Locus autem congruus fuit, non templum, non ciuitas, non vallis, sed mons ad promulgandam legem non Iudæis, aut vni genti, sed mundo: legem autem tam excelsam, vt nec mons ipse sufficiat ad illius celsitudinem commendandam. *Et quum sedisset.* Corporali etiam situ sedit: vt quies & authoritas docentis etiam sic aperiatur. *Accesserunt ad eum discipuli eius.* Hinc apparet, quòd turbæ non ascenderunt in montem cum Iesu, sed discipuli soli secuti eum fuerint in montem:

& quòd

& quòd ad euitandas pro tunc turba, Iesus ascẽdit in montem docturus seorsum discipulos. nam si etiam turbæ fuissent secutæ. non dixisset Euangelista, Et accesserunt ad eũ discipuli eius: subdendo, docebat eos, non eas. *Et aperiens os suũ.* Tum ad differentiam, quòd olim aperuit idem Iesus ora prophetarum. propterea enim modò dicitur, quòd propriũ os aperuit. Tum ad differentiam huius sermonis à reliquis domini sermonibus scriptis & scribẽdis à Matthæo: quia hic sermo est velut lex euãgelica, reliqui autem sunt particulares monitiones. Ita quòd lex euãgelica non traditur sicut lex Mosaica: non solùm quia illa per angelos & cum terroribus, hæc per ipsum Iesum proprio ore & edendo: sed etiam quia illa vni populo data fuit, & propterea toti congregato populo Israël data est: hęc autẽ toti mundo datur, & propterea non populo Israël cõgregato, sed discipulis docturis vniuersum mundum promulgatur. Si enim populo Israël fieret promulgatio, putaretur quòd lex euãgelica illi populo esset propria, sicut fuit lex Mosaïca: sed vbi promulgatio fit discipulis in vniuersum mundum mittendis, aptissimè interfuerunt personæ euangelicæ legis promulgationi. *Docebat eos, dicens.* Singularis excellentia euangelicæ legis tangitur, quòd est doctrina, non est ligamen arbitrio, aut voluntate humana, quia sic iubet princeps: sed est doctrina verè bonorum & sanctorũ morum, actionum, mentium, vniuersæq; vitæ. Perlege totum sequẽtem sermonem, & nihil in eo inuenies quod iuris sit positiui: quod scilicet anteqnam statuatur, indifferens sit. omnia enim & singula sunt secundum se bona vel mala. *Beati pauperes spiritu.* In actionibus & operationibus primum principium est finis: quia finis est agendi ratio, & ex fine ratio actionis, & operis sumitur. Et propterea Iesus legem euangelicam inchoat à beatitudine, quam constat actionum & laborum nostrorum omnium finem esse: quandoquidem vt beati simus, agimus & patimur omnes quicquid voluntariè agimus & patimur. ¶ Numerat autẽ nouem beatorum species: conuenientes quidem in beatitudine, sed differentes in beatitudinis merito & gradu. Et septem quidẽ meritum consistit in agere: duarum autem, in voluntario pati. ¶ Beati inquit, hîc in spe, & in futuro in re (sic intellige in omnibus nouem) pauperes spiritu. Non dicit pauperes spiritus: manifestè significando paupertatem spiritus proprij, quam appellamus humilitatẽ cordis: sed dicit pauperes spiritu. Quod potest dupliciter intelligi, seruata proprietate nominũ. Primò, vtráque dictionem

dictionem in sua integritate seruando, hoc est, ꝙ pauperes significet verè pauperes: immò secundum textum Græcum mendicos, qui à suis rebus ceciderunt in necessitatem mẽdicandi. Ita ꝙ ad literam appellat Iesus beatos eos, qui quum res haberẽt, effecti sunt mendici, non fortuna, non violentia raptorum, non voluntate quacũque, sed spiritu: hoc est, volũtate spirituali. Nec dicit, beati pauperes, seu mendici statu, hoc est professione paupertatis (quales sunt religiosi profitẽtes tria vota) sed dicit pauperes seu mendici spiritu: quoniam pauperes seu mendici statu, multi sunt qui nolunt sibi aliquid deesse: statũ paupertatis profitentur, sed spiritum paupertatis non habent: pauperes spiritu sunt, qui reliquerunt omnia quæ habebãt volũtate spirituali, & huiusmodi inopia atque reali indigẽtia volunt & gaudent perseuerare: timentes sibi non à penuria, sed à sufficientia rerũ ne impediat profectum spiritualẽ, quales legimus multos sanctos fuisse. Prædicauit Iesus relinquenda omnia, nõ solũ affectu, sed effectu ad sequendũ ipsum, si perfectio desideratur. locat modò istos perseuerantes in hoc spiritu in primo beatorum loco dicendo, beati pauperes spiritu. Et est hic sensus literalis secundũ planum sensum textus, seruans proprietatem vocabulorum, & cõgruẽs discipulis audientibus, eorumque capacitati, & cõsonãs nouitati legis euangelicæ. Lex enim vetus sufficientiam opulẽtiamque rerum tẽporalium in terra promissionis promittebat: euãgelica autẽ inchoat à voluntaria paupertate ad cõsequendũ regnum cœlorum. ¶ Alter sensus est, vt paupertas diminuatur per spiritum: sicut quum dicitur homo pictus, seu homo mortuus, diminuitur homo per pictum seu mortuũ: quia homo tam pictus quàm mortuus non est homo. Ita ꝙ pauperes spiritu significentur, non pauperes, sed habentes spiritum paupertatis: & dictum sit pauperes spiritu, non re. nam pauper spiritu & nõ re, non est pauper. Et sic beatificatur non paupertas, sed voluntas seu affectus paupertatis si & quãdo expediret. Propinqua est expositio hæc sensui literali: & ad illum spectat reductiuè. *Quoniam ipsorum est regnum cœlorum.* Ratio quare pauperes spiritu prædicãtur beati, est, quia ipsorum est nõ opulentia sed regnũ: (quod incomparabiliter superat omne paupertatis meritũ) regnum autem non terrarum, sed cœlorum. Et non dicit erit, sed est: quia ius habent regni cœlorum, quamuis adhuc non adepti sint illius possessionem, sicut creati episcopi Mediolanensis, iã est episcopus Mediolanensis, quãuis adhuc nõ habuerit posses-

 sionem

ſionē.pauperes ſpiritu ſunt beati, quia ipſorū eſt regnū cœlo-
rū.Nec obſtat ſi caderent:quia ſicut perderent perfectionē,qui
ſunt pauperes ſpiritu, ita ſimul perderēt ſuum regnū cœlorum.
¶ Occurrit autē hîc triplex quæſtio.Prima eſt,cur potius bea-
tificauit Ieſus ſanctū paupertatis vſum,q̃ ſanctum vſum diuitia-
rum:quum tā paupertas q̃ diuitiæ ſine culpa ſint,& abuſus tam
paupertatis quàm diuitiarum in culpa ſit, & ſanctus vtriuſque
vſus ſit laudabilis:cur ergo potius dixit, beati pauperes ſpiritu,
quàm beati diuites ſpiritu? ¶ Secunda eſt,cur Ieſus paupertati
prætulit ſufficientiæ quo ad beatitudinē: cùm cōſtet accōmo-
datius organū ad beatitudinē cōſequendā eſſe nō diuitias, ſed
ſufficientiā rerum tēporalium quàm indigentiā earundē,quam
paupertas ſignificat:quoniā indigentes neceſſariis,oportet va-
care vt habeāt neceſſaria,& non poſſunt ſeipſos totos impēdere
ad ea quæ ſunt beatitudinis:vnde & ſacri doctores dicunt,ꝙ ſpi-
ritualia nō poſſunt durare diu ſine temporalibus. ¶ Tertia eſt,
cur Ieſus mēdicos ſpiritu dicat beatos:quum ipſe totius per-
fectionis exēplar,nō fuerit mendicus ſecundum rei veritatem,ſed
potius dans eleemoſynas mendicis:vt patet Ioā.13.quando pu-
tatū eſt,ꝙ Ieſus iuſſiſſet Iudę habenti loculos vt egenis aliquid
daret.Hinc enim clarè habetur, ꝙ ſe & ſuos nō connumerabat
inter mendicos.Et idē patet Ioā.4.quādo diſcipuli ierant in ci-
uitatē,nō vt mendicarent,ſed emerent cibū, & in pluribus aliis
euāgelij locis idē habetur. ¶ Ad primā quæſtionē dicitur,ꝙ Ie-
ſus plus tractat,quàm differentiā inter vſum paupertatis & di-
uitiarū:nā beatificat efficere ſeipſum pauperē ex ſpirituali vo-
luntate.Et hinc clarè apparet differentia,ꝙ nō poteſt dici,beati
diuites ſpiritu,ſicut poteſt dici beati pauperes ſpiritu : quia nō
ſubeſt ſpiritui,fieri diuitē,ſed fieri pauperem:in poteſtate enim
noſtra eſt abdicare à nobis res noſtras:nō autem acquirere. Et
per hanc beatitudinē nihilominus declarauit dominus, ꝙ nul-
lus eſt perfectior vſus diuitiarum,quàm ſpirituali volūtate ab-
dicare illas à ſeipſo. Quod alio in loco declarauit impleri,dā-
do illas pauperibus. ¶ Ad ſecundā quæſtionē dicitur,ꝙ licèt ad
beatitudinē naturalē præſentis vitæ,organicè cōcurrat ſufficiē-
tia rerū tēporalium, ad beatitudinē tamen infuſam in præſenti
(quæ eſt quædā ſupernaturalis beatitudinis participatio)longè
accōmodatius organū eſt paupertas volūtaria, quàm ſufficiētia
rerū tēporaliū.paupertas enim ex ſpiritu,lætiſſima eſt, & expe-
ditū reddens hominē ab omni ſolicitudine: quoniā etiā certum
reddit

reddit hominẽ,ꝙ deus curã ſui gerit. Et hoc experientia in multis viris ſanctis mõſtrauit: quãuis impoſſibile aut difficillimum ſit collegiũ aliquod conſtare ex oĩbus hominibus tantæ perfectionis: vnde dñs beatitudines, quæ ſunt perfectiones ſingulorũ, nõ perfectiones collegiorũ tractat hic. de collegiis enim apparet verificari, ꝙ non poſſunt durare ſine tẽporalibus, propter multorũ minorẽ perfectionẽ. ❡ Ad tertiã quæſtionẽ dicitur, ꝙ Ieſus nõ fuit mẽdicus: quia nunquàm legitur petiſſe, niſi à Samaritana potũ aquæ. quod cõſtat nõ propriè eſſe mendicare: cũ hoc cuilibet maiori poſſit accidere: quãuis alibi ſequendo alios aliter ſcripſerimus. Sed fuit in paupertate mẽdicorũ: quia nihil omnino habuit propriũ, niſi veſtes, ex quo cœpit prædicare, &c. iuxta illud, vulpes foueas habent, & volucres cœli nidos, filius autẽ hominis non habet vbi reclinet caput ſuũ. Viuebat autem nõ ex mendicatis rebus, ſed ex oblatis à deuotis perſonis: iuxta illud Ioã. 13. Iudas loculos habebat, ea quæ mittebantur portabat. Et clarè dicitur Lu. 8. ꝙ mulieres miniſtrabant Chriſto diſcurrenti prædicãdo de facultatibus ſuis. ❡ Nec hîc beatificat mendicos, vt nominantur ab actu mendicandi, ſed à paupertate mendicorũ, ꝙ. ſ. non habent vnde viuant de ſuo: vnde nec Apoſtolos inſtituit viuere ex mẽdicatis, ſed ex oblatis. *Beati mites.* Scito in textu Græco hãc beatitudinẽ tertio loco ſcribi: & eam quæ apud Latinos eſt tertia (. ſ. beati qui lugẽt) ſcribi in hoc ſecundo loco. ❡ Latinorũ autẽ codicũ ordine ſeruato prædicantur mites beati. Mãſueti dicũtur qui paſſionibus iræ non cõmouẽtur, & rectę rationi illas ſubiectas trãquillè retinẽt. Mites aũt prẽſtãt mãſuetis: quoniã nõ ſolũ à paſſionibus irę lõgè ſunt, ſed placidos ac vtiles ſeipſos exhibẽt etiã illis qui puniendi aut obiurgãdi ſunt: & velut fructus arborũ iã mites exhibẽt ſe exterius ſuaues, vt meritò mites tãquã poſſeſſores ſuimet beati dicantur. *Quoniã ipſi poſſidebũt terrã.* ꝑ hæreditabũt terrã i. hæreditate accipiẽt. Quod plus eſt, q̃ poſſidere. nã ſignificat poſſidere hæreditaria ſucceſſiõe. Dicẽdo enĩ accipient, ſignificat poſſidebũt. Et dicẽdo hæreditate, ſignificat ſucceſſionẽ hæreditariã. Et eſt ſermo nõ de terra ꝓmiſſiõis ĩ veteri teſtamẽto ꝓmiſſa patrib⁹, & diſtributa ꝑ Ioſue, ſed de terra futuri mũdi: propter quod dicitur in futuro, poſſidebũt, ſeu hæreditate accipiẽt. nã nec ipſe Ieſus qui dixit, diſcite à me, quia mitis ſum: poſſedit in hac vita terrã quãcunq;. Et verè quũ erunt hæredes dei, cohæredes autẽ Chriſti, hęreditate acq̃rẽt mites terrã: hoc eſt orbẽ terrę futurũ,

qui non commouebitur. ¶ Accommodatur autem mitibus pos sessio terræ: vt qui seipsos hîc possederunt, in futuro mundũ pos sideãt. Hereditariè autẽ, quia mites tam familiares sunt in hac vita deo, vt iam sint cum deo nõ velut serui aut amici, sed velut arrogati in hæredes dei. ad hanc enim mitium prerogatiuã spectat, ꝙ ideo dicuntur beati, quia hæreditario iure possidebunt terram viuentium. *Beati qui lugent.* Mira sententia nõ solũ cõtra communem opinionem, vt prima beatificans pauperes spiritu, sed etiam sapientum, & sacris documentis aduersa apparet. nulla siquidẽ vtilitas in tristitia agnoscitur, Eccl. 30. & propterea inhibita est tristitia à priscis patribus. Qua ergo nouitate modo dicitur, beati qui lugent: ¶ Sed sciendum. ꝙ luctus non ab animi tristitia quæ passio est, sed volũtaria actione simili operibus lugentiũ sumitur in proposito. non enim beatificantur tristes, nec luctuosum statum tenentes (quales sunt lugẽtes per mensem vel annum suos defunctos) sed qui cõsiderantes præsentis vitæ mala ac pericula respectu cœlestis patriæ, luctuosam vitã ducũt: iuxta declarationẽ Apost. 2. ad Corin. 6. quasi tristes, semper autẽ gaudentes. Tales enim subactis passionibus, tũ tristitiæ, tũ præcipuè delectationis sensibilis, assumunt voluntariè & opera, & affectus lugentium: propter mala non solũ cõtraria, sed impediẽtia, seu differentia cœlestem patriam. Beatitudo siquidem ista respicit directè mala hæc: quoniã materia propria luctus, est malum. Vnde & aptè subditur præmium. *Quoniam ipsi consolabuntur.* Consolabuntur, in passiua sumitur significatione, pro cõsolationẽ accipient. Interpres vsurpauit in passiuum, seu cõmune verbum cõsolari: quum apud Grãmaticos in actiua tãtũ inueniatur significatione. Sensus itaque est, quoniã ipsi consolatione afficientur. pro luctu enim recipient in cœlesti patria consolationẽ. *Beati qui esuriunt & sitiunt iustitiam.* Desiderij humani perfectio (circa quam sapientes mundi huius tantũ laborarunt) vnico verbo manifestatur: aperiendo ꝙ iustitia est propria materia desiderij perficiens adeò ipsum, vt beatũ reddat hominem, non quomodolibet desiderantẽ iustitiam, sed tanquam esurientem & sitientem. ita ꝙ iustitia sit animæ hominis, tũ cibus, tum potus, & animus hominis appetat iustitię cibum vt esuriens, iustitiæque potum vt sitiens. In quibus describitur non solũ magnitudo, sed etiã præualentia appetitus. esuries nãque & sitis præualẽt reliquis nostris appetitionibus: imperij siquidem, gloriæ, & reliquorũ desideria posthabet esuriens ac sitiẽs.

Et inten-

Et intendit ad literã, ꝙ desiderium iustitiæ reliquis desideriis antepositũ velut esuries & sitis, beat hominẽ. Nec dicit beatos esurientes, & sitientes facere, aut dicere iustitiã: sed ipsam iustitiã, hoc est debitũ, exhiberi tam à se quàm à quocũque. iustitia enim debiti rationem supponit, & est debiti exhibitio. beatitudo siquidẽ hæc consistit in summo ardẽtique desiderio, vt debitum deo præcipuè & cuique exhibeatur. *Quoniam ipsi saturabuntur.* Plena iustitia non est durante hoc mundi statu: quãdoquidẽ multæ iniuriæ deo & hominibus irrogãtur impunè hic. Et propterea non hic, sed in futuro mundo saturabuntur, quãdo deus erit omnia in omnibus, nihil remanebit inultum, nihil absque suo præmio. *Beati misericordes.* Quemadmodũ iustitia debitum, ita misericordia gratiã respicit. Istis duabus virtutib' vniuersa opera ad alterum perficiuntur. nã aut debitum aut gratuitum esse oportet quod alteri exhibendum est. Qui gratis igitur impendunt aliis affectum beneuolentiæ, & effectum secundum vires ad soluendos alienos defectus, veluti dei imitatores (qui gratis omnia creauit, omnia cõseruat, omnium q; miseretur) beati asseruntur ex futuro præmio. *Quoniã ipsi misericordiã.* Non hanc vel illã, non quo ad hoc vel illud, sed absolutè, omnimodam, *Consequentur.* Quo ad omnia quæ sunt animæ & corporis, & exteriorũ: ita vt nihil indigentiæ, nullus defectus in illis remaneat. *Beati mundo corde.* pro, mundi corde. Quia primũ principium internũ est vitaliũ operum nostrorum, ideo cordis nomine voluntas, quæ est primũ principiũ internum, humanorum operũ significatur: iuxta illud, De corde exeunt adulteria, furta, &c. Mundũ itaque cor mũda est voluntas, mundũ est principium nostrorum operũ. Etsi apud Salomonẽ rarissimum seu impossibile æstimatũ est mundasse cor (dicente ipso Prouer. 20. quis potest dicere mundaui cor meum) quàm celsioris perfectionis est mundũ habere cor? valde enim præstat hoc munditiæ. In excelso itaque locãtur merito pollentes corde mũdo, nõ solũ à vitiis, peccatis, affectibus, passionibus, erroribus ac ignorantiis, sed etiã ab impulsionibus quibuscunq; internis. *Quoniã ipsi deum videbunt.* Sublatis in hac vita oĩbus animi impedimẽtis ad videndũ deum per cordis munditiã, cõuenĩẽtissimũ præmium apponitur (quũ etiã corporis impedimẽtum tolletur migrando ad patriã) videre deum. Rationis siquidẽ ordo habet, vt qui studio assiduo assecuti sunt hîc absolutionẽ ab impedientibus animum à diuina visione, quum liberati fuerint à corporis

 carcere.

carcere,dei visionẽ omnino expediti assequãtur. *Beati pacifici.* Non dicit,beati pacẽ habentes,sed facientes.Illud posset alieno studio fieri,hoc aũt ꝓprio opere fit.Pax trãquillitas est ordinis, ac per hoc beati asseruntur,qui faciũt trãquillitatẽ ordinis. Magnũ est tollere omnis immunditię impedimẽta:sed imperfectũ est,nisi subtractis impedimẽtis apponatur tranquillus ordo in suis partibus,vt partes inferiores subditæ sint superioribus, & superiores partes subditæ sint deo : & vtrũq; cum trãquillitate, absq; pugna,absq; reluctatione. ¶ Impossibilis apparet tãta ꝑfectio:impossibilis tamẽ nõ est,si domini verba considerentur. Nõ enim dicit,beati qui fecerũt aut perficiẽtes pacẽ,sed pacifici,hoc est faciẽtes,seu factores pacis:vbi nõ in facto esse, sed in fieri pax significatur.Ita ꝙ beati prædicantur, quorũ perfectio tãta est,vt adeptis iã aliis perfectionib⁹ nõ remaneat apud eos studium aliud q̃ faciendi pacẽ, q̃ efficiendi tranquillitatẽ ordinis in seipso & in aliis : tales enim sunt verè pacifici, sunt verè factores pacis. *Quoniam filii dei vocabuntur.* Si ordo proprium dei opus etiã à philosophis scribitur, aptissimè pacificis promittitur filiatio dei,vt qui hîc simillimi fuerũt deo in opere faciendo trãquillitatẽ ordinis,in patria ad summã dei perducantur similitudinem,qua.s.filius similis est patri. ¶ Vocabũtur autẽ nõ falsò,sed verè:ac per hoc filij dei erũt.Sed plus significatur dicẽdo,vocabũtur:quia ex eo quòd verè vocabũtur, significatur ꝙ erũt: & ex eo ꝙ non solũ erũt,sed vocabũtur,significatur ꝙ cognoscẽtur & nominabũtur ab aliis filij dei,quod plus est q̃ esse filios dei. *Beati qui persecutionẽ.* Post beatitudines consistẽtes in agere,subiũgũtur beatitudines cõsistentes in pati.Persecutionis nomine intellige quodcunq; malũ pœnę. *Patiũtur.* Dicit, nõ sibi ipsis inferũt,vt faciũt occidẽtes seipsos,quorũ dãnatio iusta est. *Propter iustitiã.* Non propter crimina,nõ propter regna,imperia, & alia hmõi:sed propter hoc quòd faciũt quod debẽt, & multò magis ꝓpter hoc ꝙ superogationis opa efficiũt. ¶ Claudit quoq; in hac causa(.s.ꝓpter iustitiã)laudabilis volũtas imò cõstãtia patiẽdi:quia dũ propter iustũ facere patit̃,tãta est volũtas iustitię,vt posthabeat pati,vt nõ curet pati,vt maneat iustitia. Hæc beatitudo cõis est omnib⁹ ob quãcũq; virtutẽ patiẽtib⁹. ¶ Nec prætereas,ꝙ nõ dixit propter castitatẽ,ꝓpter fortitudinẽ,ꝓpter tẽperãtiã,aut quãcunq; aliã specialẽ virtutẽ,sed propter iustitiã, qua homo iustus est:& dicitur in sacra scriptura,qua in vtroq; testamẽto iustus distinguit̃ cõtra subiectũ cuicũq; mortali pctõ,

quia

quia non est beatus qui propter castitatẽ persecutionẽ etiã mortis patitur, si aliàs nõ est iustus: & sic de similibus. Ad cõprehendẽdum ergo vniuersam animi integritatem, dixit propter iustitiam. *Quoniam ipsorum est regnum cælorum.* Vna atque eadẽ mercedes monstratur agentiũ & patiẽtium: dum idẽ pręmium repetitur in principio patiẽtiũ, quod fuit in principio agentiũ. Et per omnia idem explicatur nõ ꝙ habebunt, sed iam eorũ est regnũ cœlorum: hîc patiũtur, & patiendo acquirunt non fore sed esse suũ cœlorũ regnũ, quãuis possessio illi⁹ futura sit. ¶ Et cõsidera, ꝙ non potest persecutio offerre patiẽtibus, tot talia & tanta quot qualia & quãta fert secũ regnum cœlorũ. nõ enim sunt cõdignæ passiones huius tẽporis ad superuenturã gloriã. *Beati estis quum maledixerint.* pro, opprobrauerint, *vobis homines, & persecuti vos fuerint.* Secũda patiẽdi beatitudo (quę & vltima inter beatitudines est) ad fidẽ incarnati verbi spectat. reliquę nãq; deũ ac diuina respiciũt absolutè: hęc sola mysterio incarnati verbi propria est. Suprema itaq; perfectio nostræ in Iesum Christũ fidei est, pati propter ipsum. ¶ Nouitas autem huius beatitudinis significatur per hoc, ꝙ reliquis in tertia ꝑsona descriptis, hæc sola in secunda persona promulgatur ad ipsius nouiter incarnati verbi discipulos: dicẽdo, beati estis quum opprobrauerint. Non vnico nomine passiones cõplectitur, vt in præcedẽti beatitudine, sed triplici explicat gradu: vt multitudinẽ passionũ futuram explicet, tũ verbo opprobrauerũt, tum opere, & ꝑsecuti vos fuerint. *Et dixerint omne malum.* deest, verbũ, *aduersus vos, mentientes.* Declarat opprobrauerint: ꝙ s. nõ veritate vitiorũ aut peccatorũ nostrorũ exigẽte, sed falsò, sed mẽtiẽdo dixerint omne malũ aduersus vos. *Propter me.* Ad vtrũq; refertur hęc causa. s. ad iniuriã verborũ & factorũ: *Gaudete.* intus. *& exultate.* extra. Magnitudo gratię futura in tolerãdo iniurias propter Christũ illatas, significatur per præceptũ gaudij in persecutionibus. Et verè impletum legimus in gestis apostolorũ & martyrũ Christi, propter quod in hac sola beatitudine appositũ est præceptũ gaudij. Nec sola magnitudo, sed præsentanea sed statim exhibẽda fœlicitas estratio singularis in hac beatitudine pręcepti. nã nec Ioãni baptistæ cõcessum est hoc gaudium: sed oportuit ipsum post martyrium expectare transitum Iesu Christi ad patrem ex hac mortali vita, ad hoc vt cõsequeretur beatitudinem. martyres autem Christi statim fiũt beati quum moriuntur. *Quoniam merces vestra.* Sub ratione debiti promittitur fœlicitas æterna in sola hac

beatitudine: merces enim nō ex gratia datur, ſed ex iuſtitia redditur pro opere, vt intelligamus ad tātam euectos celſitudinem incarnati verbi diſcipulos. vt etiā debita ſibi vendicent æternæ gloriæ præmia: iuxta illud, Curſum conſummaui, fidem ſeruaui, in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ quā reddet mihi dominus in illa die iuſtus iudex. *Copioſa eſt in cœlis.* Inexplicabilis magnitudo ac qualitas mercedis inſinuatur non explicādo quæ aut qualis ſit iſta merces: ſed dicendo, copioſa non in terris ſed in cœlis, in cœleſti patria. vbi ad literam habitabūt beati corporaliter, vbi eſt modò Ieſus Chriſtus. *Sic enim perſecuti ſunt prophetas qui fuerunt ante vos.* Non ſolùm à copioſo præmio ſed ab exemplo ad hanc beatitudinem accendit diſcipulos, quia magnam & imminentem præuidebat perſecutionem. Non putetis hanc perfectionem ita nouā, vt non præceſſerint illius exempla. noua eſt cauſa patiendi (ſcilicet propter me nouiter incarnatum) ſed non eſt nouus perſequendi modus: quoniam ſic, ſimili modo & verbis & factis mentiendo perſecuti ſunt prophetas dei, Hieremiam, Eſaiam &c. qui fuerunt ante vos, patres veſtros, quorum debetis imitari veſtigia. Ac ſi apertè diceret, non eſt mihi hoc propriū, ſed cōmune eſt mihi & patri meo deo, quòd prędicatores, doctores & teſtes noſtri perſecutionem patiūtur, vt per hoc quoque ſe eſſe verū deum mōſtraret: & diſcipulos paſſuros propter ſe doceret, quòd paterentur propter deū ſicut & prophetæ priores, & nō propter purum hominem. *vos eſtis ſal terræ.* Poſt propoſitum finem Chriſtianæ religionis monſtrat duces ſeu capita eiuſdem quo ad tria. Primū quòd ſunt ſal terræ. Vos inquit diſcipuli mei, quos in paſtores & duces mundi miſſurus ſum, eſtis. non monet ſitis, ſed eſtis: vt quod ſunt perpendant, & neceſsitatem incūbendi proprio officio cognoſcant. Sal, nō re ſed officio cōdiendi omnia appetibilia terræ, à terrenis hominibus. Vniuerſa ſiquidem quæ à terrenis hominibus appetuntur (ſiue naturalia, vt proles, & delectabilia tactus aliorúmq; ſenſuū: ſiue diuitiæ, honores, imperia & gloria: ſiue ſcientiarum ſeu artium notitiæ) indigent condimento veſtro, vt ſalubriter appetantur, ſalubriterque illis homines vtātur. Et verè apoſtoli olim & poſtea ſucceſſores ſancti paſtores, ſua vita ac cōuerſatione ſal fuerūt terrę condiendo vniuerſa appetibilia, vt ſaperēt guſtui animi bene diſpoſiti. *Quod ſi ſal euanuerit.* pro, infatuatus fuerit. ſeu, deſipuerit. *in quo ſalietur?* Proſequitur ſimilitudinem ſalis ex irreparabilitate ipſius ſalis. conditionalis ſiquidem iſta, ſi

ſal infatuatus fuerit,in quo ſalietur? eſt vera, etiamſi antecedēs ſit impoſsibile, ſcilicet ſalem inſulſum eſſe. Sicut etiā verè dicitur ſi bos volat,habet alas: licèt tam antecedēs quàm cōſequens ſit impoſsibile. Significatur enim quòd ſi effect⁹ fuerit inſulſus, in quo ſalietur ? quaſi dicat in nullo. Sal enim ſi inſulſus fuerit, nullam rem habet qua ipſe ſaliatur. Ita quòd in hoc differt ſal à rebus aliis,quòd res aliæ inſulſæ poſſunt ſale condiri: ipſe verò ſal ſi euanuerit à ſua ſalſedine, non habet quo condiatur. *Ad nihilum valet vltrà niſi vt mittatur foras,& conculcetur ab hominibus.* Potuiſſet aliquis dicere,eſto quòd ſal inſulſus caret condimēto, habet tamen alias vtilitates,ob quas habēdus eſt in precio. Hoc excludit dominus dicens, quòd ſal inſulſum ad nihilū valet vltrà,niſi vt eiiciatur foras extra cellas ſallarias,& conculcetur ab hominibus. non enim eſt vtile, ſicut ſterquilinium & lutum ad agrorum feracitatem. ¶ Et intēdit ad literam declarare diſcipulis & ſucceſſoribus,quos in ſalem mundi diſpoſuit,neceſsitatem ſeruādi ſeipſos in officio ſalis, quia ſi ipſi qui cōdire debēt vniuerſa delectabilia,exciderint ab officio ſalis,incurrent hęc duo. Primū,quòd irreparabiles erunt: vtpote carentes paſtoribus reparantibus eos. alterū, quòd ad nihilum valent perdito cōdiēdi officio, ad nihil ſunt vtiles,niſi vt eiiciantur foras,ab interno à ſpirituali bono,& conculcentur,deſpiciantur,à reuerentia capitum tranſeant in conculcationem ſuppedaneam,ab hominibus, quo ad vitam Impletur continuè hoc: dum paſtorum vita meritò deſpicitur,& eorum conſequenter verba contemnūtur. Experimur & ſpeciali modo hoc nunc nos eccleſiæ prælati Romæ, in prædam,direptionem atque captiuitatem dati, non infidelibus,ſed Chriſtianis iuſtiſsimo dei iudicio: quia quum in ſal terræ electi eſſemus,euanuimus,ac ad nihilum vtiles niſi ad externas cerimonias externaque bona: cōculcati etiam corporali captiuitate ſumus,cū direptione & captiuatione totius vrbis, die. 6. Maij,hoc anno. 1527. *vos eſtis lux mundi.* Sal ad condiendum appetibilia, Lux ad illuminādū cognoſcibilia,ſunt Chriſti diſcipuli,vt homo ſecūdū vtrâque ſui partem voluntatem ſcilicet & intellectū haberet à quibus pficeretur. Sal ſunt ratione vitę: lux, ratione doctrinę. Lux autē non vt ſol (ſcriptum eſt enim Ioā. 1. non erat ille lux. hoc nāque eſt Chriſto propriū,dicenti ego ſum lux mundi) ſed vt lucerna: iuxta illud Ioan. 5. ille (ſcilicet Ioānes Baptiſta) erat lucerna ardens & lucens. Vnde & ſtatim hîc ſubiungetur,neque accēdunt lucernam,&c. *Non poteſt ciuitas abſcondi*

scondi super montem posita. Supremis officiis pastorum adiungit claritatem status necessariò comitantem duplici ratione. Primò ex celsitudine perfectionis, significata per celsitudinem situs ciuitatis in monte positæ. Intendit enim per hanc similitudinem, quòd sicut ciuitas super montem posita non potest abscōdi: ita vos ciuitatem spiritualis Hierusalē constituentes, sal & lux mūdi, in tam celso perfectionis culmine estis, quòd nō poteritis occulti manere, sed manifesti patebitis palàm. *Neque accendunt lucernam & ponunt eam sub modio, sed super candelabrum vt luceat.* pro, & lucet, *omnibus qui in domo sunt.* Altera ratio est ex intētione ipsius Christi, quam declarat ex similitudine intentionis hominum accēdentium lucernam. Et intendit quòd sicut hominū accendentium lucernam, intentio est accendere illam, nō vt ponatur sub modio occultante illam, sed vt ponatur super candelabrum, & luceat omnibus qui in illa domo sunt: ita ipse accendit illos in lucernas, non vt poneret illos sub latebris, sed super candelabrum ecclesiæ, in superiori loco vt luceant omnibus qui in domo totius mundi sunt. ecclesia siquidem Christi vna est domus totius mundi: vt Apostolus dicit. 1. ad Tim. 3. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent.* Post propositas discipulis tres ipsorum cōditiones (ꝙ sal, quòd lux, quòd manifesti sunt mūdo) diligētissima cura optimus magister adiecit præcepta duo necessaria ipsis ad seruādum seipsos in dictis conditionibus. Alterum est circa gloriam, non prohibendo inanem gloriam (quæ à tantæ perfectionis viris tāquam aliena supponitur) sed mādando modū quo lucere debēt. Oportet enim vos lucere, sed modus lucēdi sit iste. Sic. i. hoc modo luceat lux, doctrina vestra corā hominibus, non vidētibus cor seu mētem vestrā, sed ea quæ exterius fiunt: vt videant, nō audiant: opera, nō verba: vestra, nō aliena: bona, non mala: nec habentia speciem mali, & glorificēt. Vanus esset finis iste lucēdi corā hominibus, vt videant bona opera vestra, nisi huiusmodi visio esset vtilis, nisi comitē haberet vtilitatē glorificationis. *Patrē vestrum qui in cælis est.* Non vos. Vbi nota, quòd quia nouerat dominus amabile quidē bonū esse, vnicuique autē proprium, ideo suauiter disponēs præceptum appetitus gloriæ, non trahit discipulos ad appetitū alienæ gloriæ, sed temperat appetitum gloriæ propriæ, eam trāsferendo in gloriam patris propriè. propterea enim non dixit, & glorificent deū. omnino à nobis diuersum, sed glorificent patrem vestrū. Patris siquidem proprij honor & gloria natura-

naturaliter quæritur à filiis: nec gloria nostri patris aliena est à nostra gloria. quin potius quærẽdo gloriã nostri patris, propriũ quærimus bonũ. in filios enim redũdat gloria patris qui in cœlis est, cui meritò vtpote etiã cœlis presidẽti debetur hęc gloria. In quo etiã præceptũ insinuat, vt etiã filiali amore, vt velut filij cœlestis patris glorificationem per lucem operum nostrorũ intendamus. Ita ꝙ non sufficit discipulis, qui sunt sal & lux mundi, vt intendant gloriam dei per sua opera: sed exigitur ab eis, vt intendant illam filiali affectu: alioquin non quærunt gloriam patris sui qui in cœlis est. *Nolite putare.* pro, ne putetis. Alterum præceptũ circa veteris testamẽti tam obseruationem quàm doctrinã est. Hęc enim duo (scilicet modus lucẽdi & vetus lex) poterãt discipulorũ animos à recto deducere. Ille propter magnã inclinationem animi humani ad propriam gloriam: ista propter authoritatem Moysi. ne inquit putetis. Putauerũt multi, ꝙ Iesus solueret legem, ex eo ꝙ videbatur violare sabbatũ. ab hac opinione discipulos studet seruare. *Quoniam* pro, quòd, *veni soluere.* pro, dissoluere, *legem aut prophetas.* Et similiter quod subiũgitur nõ veni soluere, legẽdum est, non veni dissoluere. Dupliciter intelligi potest solutio. vel pro non obseruatione: iuxta quem sensum subditur, qui ergo soluerit vnũ de mãdatis: &c. Vel pro solutione vinculi legalis: vt scilicet lex nõ obligaret amplius homines ad sui obseruationẽ, iuxta ꝙ dicunt testes cõtra Stephanum. Act. 7. Iste dixit quòd Iesus Nasarenus mutaret traditiones, quas tradidit nobis Moyses. Primus sensus cõsonat sequẽtibus. s. qui ergo soluerit: tãquàm exẽplum seipsum proponat seruãdi & docendi legem & prophetas. Alter cõsonat etiam sequẽtibus, scilicet iota vnum aut vnus apex nõ præteribit à lege, donec omnia fiant. Vterq; distinguit soluere contra adimplere: quia tam violando quàm reuocando legem, non adimpleret, sed rumperet aut tolleret illam: & propterea vterque sensus est amplectẽdus. ¶ Sed occurrit quęstio Manichæa de veritate istorũ verborum: quum constet dominum Iesum soluisse vincula legis Mosaicæ, tam quo ad cerimonialia quàm quo ad iudicialia præcepta. Rursus cõstat dñm nõ seruasse sabbatum, precipiẽdo in sabbato, tolle grabatum tuum & ambula: vt patet Ioan. 5. ¶ Solutio primæ quæstionis est, ꝙ Iesus ad literã negat se venisse personaliter in carne ad exercẽdum officium hoc, quod est soluere vincula legis quo ad quęcunq; præcepta legis. Sicut enim dixit, nõ sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel, quia nõ erat ꝑsonaliter

prædic-

prædicaturus,nisi filiis Israel.quãuis venerit ad saluãdum omnes gentes,ita modo dixit,non veni soluere,quia non venit personaliter ad exercendum officium absoluendi à vinculo legis. Et hunc sensum monstrat dicendo, quòd veni:& rursus, non veni. Non dixit,non soluam,sed non veni soluere. Patet autem verba domini sic intellecta esse vera absque scrupulo, ex eo quòd discipulæ,& discipuli Iesu seruabant legẽ,etiã post Christi mortẽ. dicitur enim Luc.23.quòd mulieres sabbato siluerunt secũdum mãdatum,& Petrus act.10.dicit,Absit domine, quia omne immundum,& commune nunquam comedi. Ex his enim habetur quòd Iesus nõ absoluit à vinculo obseruãdi legem,quãdiu viator fuit.Vnde & Act.6. testes cõtra Stephanum dicunt Stephanum dixisse,quòd Iesus Nasarenus mutabit traditiões,quas tradidit Moyses.mutabit in futuro dicũt,non mutauit in præterito.Solutio nãque vinculi legalis vnum erat illorum, de quibus Iesus dixit,multa habeo vobis dicere, quæ non potestis portare modo.Vnde & Samaritanę dixit,nec in monte hoc. nec Hierosolymis adorabitis:vbi futuram absolutionẽ à cerimonialibus significauit.Cũ quo tamen stat,quòd suapte natura legis vinculum cessauerit ex primo aduentu Christi:quia data erat lex,donec veniret semẽ,cui promiserat deus:vt ad Gal.3.dicitur. ¶ Secundæ autem quæstionis solutio est,ꝙ Iesus præcipiendo tolli grabbatum, non præcepit contra reuerentiã sabbati. tum quia opus illud fiebat ad manifestationem miraculi ad gloriam dei: & propterea licitũ erat in sabbato.tum quia fiebat ad testificãdum,quòd Iesus erat dominus sabbati,quòd maximè in sabbato debebat fieri:iuxta illud,etiam sabbati dominus est filius hominis. *Non veni soluere.sed adimplere.* Vsqueadeò venit ad adimplendum legem & prophetas,vt pati etiã crucis supplicium voluerit,ad hoc vt impleret legem & prophetas. *Amen quippe dico vobis.* Hebraica dictio est amen,& significat verè. *Donec trãseat cælum & terra.* Non secũdum substãtiam,sed secundum statum, quo ministrant generationi, corruptioni, & vniuersaliter mutationibus. *Iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege,donec omnia fiant.* Minima quæque per hæc duo (iota minimam literæ figuram,& apicem minimum signum) significantur : ad manifestãdum,quòd omnia nullo prætermisso, etiam minimo impleri oportet,quæ sunt in lege & prophetis scripta. *Qui ergo.* pro quicunque ergo. Ecce quorsum proposuit seipsum legis adimpletorẽ: vt hinc suos cogat discipulos fore sibi similes. *Soluerit.*

viola-

violauerit. *Vnum.* Quanuis reliqua ſeruet. *De mandatis iſtis minimis.* Significatis per iota & apicem. *Et docuerit ſic homines.* Minus malus eſſet, ſi violaret & non ſic doceret ſed doceret ſeruanda eſſe omnia: ſed qui non ſeruat & docet non eſſe ſeruandū aliquod minimū legis mandatum. *Minimus vocabitur in regno cœlorum: qui autem* pro quicūque autē *fecerit & docuerit, hic magnus vocabitur in regno cœlorum.* Abſque æquiuocatione quacūque regnum cœlorum, intelligitur regnum quod in cæleſti patria cōſummatè. in preſenti verò vita inchoatiuè eſt. Vnū enim atque idem regnū eſt, quod ſtatib⁹ diuerſis diſtinguitur. Et ꝓpterea ſacri doctores regnum cœlorū modo pro militante, modo pro triumphante eccleſia exponunt. ¶ Sed occurrit quęſtio. an ſit ſenſus, quòd vocabitur minimus in regno cœlorū, an ꝙ in regno cœlorum vocabitur minimus abſolutè: ſicut in regno cœlorū vocatur Iudas damnatus. Et eſt ratio dubij, quia hinc ordo literæ prætendit ſenſum ſecundò dictum: inde autem dura apparet ſententia, quòd dicēs verba ocioſa, & docens alios dicenda eſſe verba ocioſa, cognoſcatur, habeatur, & nominetur in regno cœlorum, tam hic quàm in cœlo minim⁹: tum quia hoc non eſt ex ſuo genere mortale peccatum, tum quia adulteri, blaſphemi, homicidæ, &c. ſunt longè minores iſtis: quum tamen nō detur min⁹ minimo. ¶ Solutio eſt, quòd ſicut peccatum veniale, non eſt peccatum ſimpliciter, ſed ſecundum quid (vtpote non contra, ſed præter legem) ita mandatum circa venialia, non eſt mādatum ſimpliciter, ſed ſecūdum quid: ac per hoc appellatione mandatorum non veniunt, niſi illa quæ ſi violentur, ſit cōtra legem. & conſequenter appellatione mandatorum minimorum intelligūtur minima quidem legis mandata, quorū tamen trāſgreſsio eſſet contra legem. Et per hoc ceſſat obiectio de mandatis circa venialia contra ſecundum ſenſum, qui conſonat literæ dicenti, quòd in regno cœlorū vocabitur, id eſt, manifeſtabitur & nominabitur minimus inter doctores regni cœlorū, de quibus eſt ſermo. Aduertendū eſt enim, quòd dominus duos extremos ordines doctorum explicat, ſcilicet minimorum & magnorum: minimos definit à violando & docendo violari mandata minima: magnos definit à faciendo & docendo. Intendens per hos extremos ordines comprehendere, etiam medios ſcilicet facientes non docendo, & docentes non faciendo. ¶ Deſcribit autem reſpectu minimorum mandatorum: vt ſimili ordine (diuerſo tamen gradu) intelligamus etiam reſpectu magnorum mandatorum:

datorum: ac per hoc vniuersos quatuor doctorũ ordines. Et per hoc soluitur obiectio de adulteris ac homicidis. est enim sermo de minimo & magno ordine doctorum regni cœlorum & non de minimo absolutè. Et intendit in minimo doctorũ regni cœlorum ordine esse, qui & violant, & docent violari: in magno autẽ qui docẽt & faciũt, reliquos verò medios: & in quolibet ordine dari gradus secũdum quantitatem mandatorum. Ita quòd inter minimos doctores datur latitudo. inter se enim alij aliis minores sunt: sicut etiam in magnorũ ordine alij aliis maiores sunt. *Dico autem.* pro, enim, *vobis. quia nisi abundauerit iustitia vestra plus quàm Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnũ cælorum.* Post finem ducésq; populi Christiani, ad mandata communia omni populo descendit: inchoando à comparatione iustitiæ explicandorum mandatorum respectu iustitiæ Scribarum & Pharisæorum: & exigit ab vniuersis maiorem iustitiam iustitia Scribarum & Pharisæorum. Iaciendo pro dicendorum fundamento, vt non mirentur si maiora sunt, quàm percipiant Scribæ Iudæorum doctores, & Pharisæi religiosiores aliis: quia nõ possunt introire in cœlorum regnum, nisi fuerit ipsorum iustitia maior, quàm iustitia Scribarum & Pharisæorum. Comparatur hîc iustitia necessaria ad ingressum regni cœlorum, non hypocrisi, aut cuicũque vitio, seu peccato Scribarum & Pharisæorum: sed eorum iustitiæ, dum dicit, nisi iustitia vestra abundauerit plus quàm iustitia Scribarum, &c. Et dicendo, abundauerit, apertè monstrat oportere à iustitia nostra comprehẽdi iustitiã Pharisæorũ, & aliquid addere vltra illã. ¶ Nec dixit, plus quàm iustitia legis & prophetarũ, sed, Scribarum & Pharisæorũ: quia ferè cuncta præcepta, quæ Iesus subiungit, erant apud legem & Prophetas, sed nõ apud scribas & Pharisæos, qui exteriorũ operum iustitiam sectabantur: vt patet de iustitia Pharisæi orantis. Lucæ. 18. Ieiuno bis in sabbato, decimas do, nõ sum adulter, &c. Iustitiam itaque maiorem vocat, tum iustitiam non solùm exteriorum operum, sed internarum affectionum: tum correctionẽ exteriorum permissorum in lege veteri, vt correctionem libelli repudij & vsuræ: tum declarationem præceptorũ, vt de odio inimicorum infrà patebit. *Audistis.* Incipit declarare iustitiam maiorem iustitia Scribarum & Pharisæorum, à præcepto legis prohibente homicidium. *Quia dictum est.* A deo. Exo. 20. *Antiquis.* patribus in Sinai. *Non occides.* Subintellige hominem. nã reliqua viuentia sunt data à natura, & à deo. Gene. 9. Homi

ni in ci

ni in cibum,ac per hoc occidenda concessa.Et subiūge priuata potestate.nam publica potestate licitum est occidere hominē, qui suo crimine meretur exterminari à præsenti vita. *Qui autem occiderit.* Propria potestate hominē. *Reus erit iudicio.* Exo. 21.vbi non vnum,sed varia instituta sunt iudicia iuxta varios homicidij casus.omnia autem dominus comprehendit sub nomine iudicij. *Ego autem dico vobis.* Non dicit more prophetarum,dominus dicit:sed monstrans se legislatorem æqualem illi,qui dixit antiquis,ait,Ego autem,non minor deo,dico vobis,nouæ legis capacibus. *Quia.* pro quòd. *omnis qui irascitur fratri suo.* Deest secundum aliquos codices temere,seu sine causa. Dico secundum aliquos codices:quia Hiero.negat id in vetustis exēplarib⁹ repertum. ¶ Circa homicidij legē addit Iesus quinque:quorum quatuor sunt erga fratrem,quintū autem erga aduersariū. Omnia verò sunt ad complementū præcepti de homicidio.Primum itaque est,prohibēs internum appetitum vindictę,Omnis qui irascitur,non primo passionis iracundiæ motu, sed perfecta ira quæ est deliberata,fratri suo,nō vitio,non peccato.frater enim nomen est coniunctionis secundum naturam. *Reus erit iudicio.* non humano,sed diuino,iuxta qualitatem criminis iræ.

Qui autem dixerit fratri suo. Primum(scilicet ira)est in animo: secundum est in ore, similiter respectu fratris. *Racha.* Errore scriptorum aspiratio,quæ debet esse in prima syllaba,ponitur in secunda.Restat ambiguitas,an dictio hîc posita sit interiectio, (vt quidam putant)an significatiua vacui sensu, vt Hiero.dicit. Siue autem indignatio interiectione significata,siue verbū minimæ iniurię,quo hebetes homines sine intellectu familiari cōuicio vocamus,intelligatur , maius peccatum quàm ira,& min⁹ quàm dicere fatue,significatur. *Reus erit consilio.* Legendum est concilio.Significatur enim consessus iudicum.Non solùm iudicio,quod est actus iudicis,quo iudex ius dicit, sed concilio adhibendo propter maiorē excessum subiiciendus est. *Qui autem dixerit.* supple fratri suo. *Fatue.* Tertium, punitio dicentis fratri suo conuitium,potius quàm contumeliam.nam fatuus prudenti opponitur potius q̃ probo.Sed grauior iniuria irrogatur, dicendo fatue,quàm dicēdo sine cerebro:quia hoc hyperbolice dictū intelligitur,illud verò propriè:hoc naturę,illud verò virtuti prudentiæ opponitur. *Reus erit gehennæ ignis.* A valle iuxta Hierusalem filij Ennon , dæmoniis dicata ad filiorum per ignem consecrationem creditur gehennæ nomen deriuatum,&

à salua-

à saluatore ad significandum pœnam alterius vitæ assumptum, vnde dicēs fratri suo fatue, definiti iam consilij & iudicij pœnæ certæ (gehennæ scilicet ignis) reus dicitur. ¶ Et si notaueris fratris nomē, intelliges quòd nec dominus dicens, ô stulti, Luc. vlt. nec Paulus dicēs, ô insensati Galatæ, ad Gal. 3. conuitium dixit fratri, sed erranti. *Si ergo offers.* pro offeras, *munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduersum te, relinque ibi munus tuum ante altare: & vade prius reconciliari,* pro, recōciliare. imperatiuum est. *fratri tuo: & tunc veniēs offeres.* pro offer, *munus tuum.* Subiunctiuum est offeras. Legis præcepto de vitando homicidij opere, postquàm adiunxit Iesus tria præcepta de vitandis initiis & occasionibus homicidij, tum in animo, tum in ore, modo adiungit præceptum de adhibendo remedio patratæ iam in fratrem offensæ. Sciebat enim multos non vitaturos offensas fratrū: & propterea legem de remedio addidit, dicendo, si ergo offeras. ¶ In qua lege multa simul bona nostra ingerit. Sat siquidem pro lege remedij fuisset dicere, si offendisti fratrem tuum, reconciliare illi: sed optimo doctori hoc non suffecit. verùm necessitatem satisfaciendi fratri offenso ex proprio damno superioris ordinis (scilicet diuini) & ex displicentia diuina monstrat: dum offensam in fratrem monstrat impedimentum ei esse ad offerendum munus deo, vt intelligamus incūbere nobis necessitatem satisfaciendi fratri offenso, non solū vt debitum reddatur fratri, sed vt nobismetipsis tollamus impedimentum offerendi deo munera nostra: & vt tollamus displicentiam diuinam, quæ tanta est, vt nolit nostra munera durante offensa fratris: & perpendas non solùm contra fratrem, sed & cōtra te, immò & contra deum te esse, quandiu nō reconcilias fratrem. ¶ Et quum potuisset dicere, reconcilia fratrem offensum, antequàm offeras munus deo, nō fuit contentus tali lege (ne tēpus reconciliandi cōcedere videretur vsque ad tempus offerēdi munus deo) sed dixit, si offeras & recordatus fueris. Intēdens significare, quòd olim debuisti recōciliare fratrem offensum: sed si ex obliuione contingat te irreconciliato fratre venisse ad altare ad offerendū, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduersus te (hoc est, quòd tu eū offendisti: & sic ipse habet contra te causam, non tu cōtra eum) nō offeras munus deo, sed vade priùs. ¶ Ex eo quòd non dicitur fratri tuo propè moranti, sed absolutè fratri tuo, insinuatur per hoc præceptum affirmatiuum, necessitas reconciliationis fraternæ ante oblationē

ad hoc

ad hoc vt oblatio sit accepta, & si ratio tēporis permittit, cum executione exterioris itineris ad reconciliationē fratris: si verò prudentiæ ratio nō admittit (puta quòd relinquatur ante altare munus vsque ad reditum ex Perside, vbi manet frater offensus) sicut cæterorum affirmatiuorum præceptorū executio exterior differri potest, & reconciliatio exterior. Lex enim spiritus sapientiæ, intellectus, scientię & consilij, nihil præcipit imprudenter agendum, sed in omni executione affirmatiui præcepti subintelligitur circunstantia prudentiæ. Et propterea præceptū hoc quantum ad executionem, intelligitur si ratio tēporis permittit, quantum verò ad animum intelligitur absolutè. Rursus si ratio subesset scandali si offerret irreconciliato fratre, procul dubio debet priùs exequi reconciliationem illo quo potest modo ad tollendum scandalum: puta manifestare se petere à fratre agente in remotis veniam, &c. & sic recōciliato fratre offerre munus deo, cui non placent hostiæ eorum qui contra fratres suos sunt. ¶ Ex hoc præcepto ad literam habetur, ꝙ satisfactio fratri debita, si fieri potest, pręcedere debet sacram communionem, quæ est munus altaris noui testamenti. *Esto consentiens.* pro beneuolus, *aduersario tuo.* Reliquū erat ad cōplementū præceptorum circa homicidiū, vt ordinaretur noster animus ergà aduersarios, qui scilicet offenderunt. Per legē nanque veterem ordinatum est opus, non occides: per adiuncta præcepta (si quis irascitur, si dixerit rhaca, si dixerit fatue) ordinata sunt interna & externa principia nocendi fratri ad euitandum: omnia enim hæc respiciunt euitationē futuræ offensionis. per præceptū aūt, si offeras, ordinatus est homo post offensam pręteritam à te cōmissam in fratrem. Restabat ordinandus homo in altero genere offensæ, scilicet acceptæ, quid scilicet mihi agēdū est, si alter iam me offendit & vexat. Docuisti me ne offendā fratrē quouis etiā in animo latente cogitatu, docuisti me quid mihi agendū est, si iam fratrem offendi: superest vt doceas me, quid mihi agēdū est si alter vexat me. Hoc intendit modò docere, & propterea nō nominat fratrē, sed aduersariū: formalis enim est doctrina Iesu Christi. Esto, inquit, consentiens, hoc est, beneuolus in animo, ac benignus in opere, aduersario tuo, homini aduersanti tibi, quanuis tu nō aduerseris ei: hoc est, ne irascaris aduersario, ne dicas illi rhaca, ne dicas illi fatue, sed esto ei beneuolus, esto illi benignus. *Cito dū es in via cum eo.* Definit tēpus dū es in via, nō tu solus, sed cū eo, dum ambo estis in via, dū negociū est

in fieri, antequàm deducatur ad tribunal iudicis: vt vtriq; prosit benignitas tua. Nec totum tempus viæ tibi conceditur: sed vrget ad accelerationem dicendo citò. *Ne fortè tradat te aduersarius iudici: & iudex tradat te ministro, & in carcerem mittaris.* Præcepti rationem reddit ex timore proprij periculi. Ne fortè, dubitationis nota significat ignotam nobis dispositionem aduersarij. Quia nanque non scis an benignitas tua aduersariũ à malo auertat, seu etiam ad bonum conuertat, ideo sub dubio aduersarij, malum quod ex negata tua benignitate perseuerauit, & auctum fortè est, inducitur accusans te apud deum iustum iudicem, & ex tali tuo demerito tradat te iudici, à quo tradaris ministro, pœnarum diabolo, & mittaris in carcerẽ inferni vel purgatorij. *Amen dico tibi: nõ exies inde donec reddas nouissimum quadrantem.* Si in carcerem contingat te ob omissam benignitatẽ detrudi, amen, verè dico tibi, quòd non exibis inde donec reddas, &c. hoc est, donec totum damnum cuius occasio fuisti, soluas. ¶ Aduerbium, donec, significat manifestè tempus carceris coæuum tempori non solutionis: & propterea si solutio nunquam finietur, denotat tempus æternũ: vt contingit si iste peccasset mortaliter, non exhibendo se beneuolũ aduersario, quod tunc esset, quando omitteret debitam beneuolentiã in animo, & debitum opus in locutione seu opere. Si autem solutio finietur, denotat tempus finitum, quod tunc esset, quando non omitteretur aduertenter, aut minus plenè fieret: & breuiter propter imperfectionem omissionis esset peccatum veniale. Tunc enim nõ exibit de carcere purgatorij, donec luẽdo pœnas soluat etiã nouissimum, minimum quadrantem, hoc est, vsque ad minima quæque, ex similitudine minimi numi significata. *Audistis, quia dictum est antiquis, non mœchaberis.* Post perfectionem pręcepti de homicidio vitando, subdit præceptum de vitanda mœchatione, perfecturus quoque illud. *Ego autem dico vobis, quòd omnis qui viderit mulierem ad concupiscendũ eã, iam mœchatus est eam.* pro cũ ea, *in corde suo.* Sicut homicidium extẽdit ad iram, ita mœchationem extendit ad cõcupiscentiam mulieris. Lex vetus in hac materia prohibuit tum exterius opus, non mœchaberis, Exod. 20. tum internum appetitum, non concupisces vxorẽ proximi tui, ibidem. Iesus autẽ non restrinxit præceptũ suũ per appetitũ alienæ vxoris: sed vniuersaliter dixit, qui viderit mulierem, nõ suã, siue sit alterius vxor, siue non, & propterea apposuit: ego autem dico vobis. ¶ Vbi etiam nota, quòd non dixit, qui concupiscet, sed qui

sed qui viderit ad concupiscendum: vt simul damnet tam internum appetitum, quàm externum visum libidinosum. Sicut homicidio adiunxit damnationem iræ & locutionis. ¶ *Quòd si oculus tuus dexter scandalizat te, erue eum & proiice abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum, quā totum.* pro, & nō totū, *corpus tuum mittatur in gehennam. Et si dextera manus tua scandalizat te, abcide eam, & proiice abs te. expedit enim tibi vt pereat vnum membrorum tuorum quàm totum.* pro, & nō totum, *corpus eat.* pro, mittatur, *in gehennam.* Sicut in homicidio ordinauit, non solū internos affectus, sed etiam homicidij occasiones abstulit (verba scilicet iniuriæ) ita in venereis postquam damnauit affectū & visum, tollit occasiones cōcupiscendi duas: alteram oculi dextri, alteram manus dextræ. Per quæ præcepta non intendit, ꝙ naturalia nostra membra abcidamus, si ipsa nobis occasionem præbent ruendi (absit hoc ab intelligentia Christiana) sed intēdit ꝙ exteriora officia, negocia, commercia, & id genus reliqua de genere bonorum, tā chara ac necessaria nobis, vt oculus dexter, aut manus dextra, abcidamus à nobis si præbent nobis occasionem ruinæ animæ. Vbi temperamentum nota præcepti, ꝙ metaphoram inducit in membris charis quidem ac necessariis, non tamen ita necessariis, quin sine illis possimus & videre, & operari manu. remaneret enim tam alter oculus quàm altera manus. Propterea non dixit si oculi tui, aut si manus tuæ scandalizāt, erue illos & abscinde illas: sed in singulari alter oculorum etiam melior scilicet dexter (& similiter de manu) inducitur, vt præceptum abdicationis intelligamus in iis bonis, quorū abdicatio sub nostra est electione, sine quibus vita animæ salua est. absque perplexitate siquidem sunt diuina præcepta. euenire enim non potest, vt illud abscindendum sit, quod est necessariū ad salutem: sed euenire potest vt multa vtilia, multa delectabilia, multa sancta negocia abscindenda sint si occasionem nobis præbent ruinæ: quia melius est sine istis vtilibus & sanctis operibus saluari q̄ cum tot bonis damnari. ¶ Et meminit oculi & manus, vt omnia genera vtilium comprehendat. quicquid enim est nobis vtile, vel ad ea quæ sunt notitiæ, quæ per oculū: vel ad ea quæ sunt actiones, quæ per manum significantur, vtile est.

Dictum est autem. Inducitur hoc non tanquā inter principalia præcepta numeratū, sed tanquā annexū & propterea nō dicit audistis, quia dictū est, sed dictū est autē, proculdubio à lege veteri. *Quicūque dimiserit.* proculdubio totaliter: *vxorē suā, det ei libellum*

bellum repudij. Vbi perpende non præcipi, ꝙ dimittat vxorẽ: sed ꝙ si dimittat . det vxori libellum repudij . In quo certum est & scriptum fuisse ipsum repudium: quia à scripto repudio tam in lege Deute.24. quàm hic appellatur libellus repudij . & quod dabatur vxori quæ dimittebatur, vt posset monstrare se liberam esse à iugo viri. Cura enim fuit legislatori, vt dimissionẽ vxoris si qua fieret, ordinaret. *Ego autem dico vobis.* noui testamenti tẽpore. *Quòd omnis qui dimiserit vxorẽ suam.* Contextus inuitat ad intelligendum de dimissione totali: quoniam de illa constat legẽ loqui, dicentẽ, qui dimiserit vxorẽ, det illi libellum repudij: & illam corrigit ad literam Iesus. *Excepta fornicationis causa.* Lex vetus latum reliquit campum causis dimittendi vxorem: Iesus restringit vsqueadeo, vt solam causam fornicationis (proculdubio carnalis, quæ sola directè contrariatur coniugali fidei) excipiat. *Facit eam mœchari.* dãdo dimissæ absque fornicatione occasionem mœchandi. *Et qui dimissam.* proculdubio absque fornicationis càusa . *Duxerit* in vxorem, *adulterat.* nõ maritus, sed adulter est . Ita ꝙ dimittẽs vxorem absque causa fornicationis causat duo mala : scilicet ꝙ dimissa mœchetur , & ꝙ accipiens ipsam sit adulter. Hic est planus literæ sensus. ¶ Nec hinc sequitur, ꝙ lex noui testamenti cõcedat viro propter vxoris fornicationẽ dimittere illã totaliter: quoniam textus iste non est tota lex noui testamenti . Sed bene sequitur, ꝙ ex hoc textu non est prohibita, nõ est illicita dimissio vxoris propter ipsius fornicationẽ: cum quo stat , ꝙ ex alio textu sit prohibita & illicita. Et rursus sequitur, ꝙ dimittens totaliter vxorẽ propter ipsius fornicationem, non est causa ꝙ dimissa mœchetur : quoniam illa iam mœchata fuerat. Sicut lex disponens, ꝙ maritus occidens vxorem, nisi inuentam in actu adulterij, decapitetur, non reddit occisionem vxoris in flagranti repertę crimine licitam, sed impunem à decapitatione. Rursus sequitur, quòd in hoc textu nihil disponitur de dimissa ob fornicationis causam : nec de ducente ipsam. Nec hoc est mirũ: quia nec de ipsa dimissione, quę fiebat per libellum repudij, disponitur an fuerit licita : sed hoc alteri loco legis nouæ reseruatur, scilicet in sequentibus cap.19. Cõsidera prudens lector euãgelij textum: & teipsum euãgelio, nõ euangelium tuo accommoda sensui. *Iterum audistis.* Perficit præceptũ aliud legis veteris de periurio. *Quia dictũ est antiquis, non periurabis.* Exod.20. non assumes nomen dei tui in vanum. & Leuitici decimonono , non periurabis in nomine domini.

Reddes

Reddes autem domino iuramenta tua. Prima pars huius præcepti (scilicet nõ periurabis) est negatiua, prohibẽs malum ex suo genere. periurium enim est malum ex se: ita quòd nulla ratione potest excusari. Secũda verò pars (scilicet reddes domino iuramenta tua) est affirmatiua. & non significat adimple iuramenta quæ promisisti (vt patet ex eo, quòd nihil hic subditur de impletione promissionũ) sed significat quòd referenda sunt iuramẽta in deum: hoc est, quòd iurandum est per dominum, & nõ per creaturas. Hæc enim verba non habentur in lege: sed sententia eorum habetur Deuteronomij sexto per nomen domini dei tui iurabis. Vbi iurare non præcipitur, sed regulatur: scilicet quòd fiat per nomen dei, & non per nomen creaturarum. præcepit enim lex, vt actus iste religionis qui est iurare, exhiberetur deo, non creaturis seu idolis quibuscũque. *Ego autem dico vobis.* Perficit præceptum vtrunque, duo adiungens præcepta: alterũ negatiuum, alterum affirmatiuum. *Non iurare omnino.* Ecce præceptum negatiuum, in quo clauduntur duo: scilicet non iurare, & omnino. prohibet enim iurare omni modo: scilicet tã explicando deum, quàm non explicãdo deum: puta per cœlum, terram & reliquas creaturas. ¶ Et in hoc perficit tum præceptum de non periurando: tollendo nõ solùm periurium, sed occasionem periurãdi. sine iuramẽto enim impossibile est incurri periurium. Tum præceptum de referendo iuramentum in deũ: tollendo solicitudinem referendi. vbi nanque nõ iuratur, nulla est opus solicitudine referendi iuramenta in deum. *Neque per cœlum, quia thronus dei est: neque per terrã, quia scabellum est pedũ eius: neque per Hierosolymam, quia ciuitas est magni regis: neque per caput tuum iurauer is, quia non potes vnum capillum album facere aut nigrũ.* Declarat illam particulam, omnino, monstrãdo quòd iurando per creaturas iuratur, per deũ. Et monstrat hoc in quatuor creaturis: cœlo, terra, Hierosolyma, & capite hominis. ¶ Vbi nota ex parte creaturarum explicari primò prima corpora: cœlum scilicet & terram, hæc enim inter primas partes integrãtes vniuersum corporeum, primum tenẽt locum: vt patet in principio Gen. & apud philosophos in primo cœli. & supremum locũ omnium factibilium & agibilium: scilicet Hierosolymam, in qua vtpote ciuitate regia simul & diuina tam moraliũ, quàm artiũ summa est. & supremum inter mixta caput humanum, vt in his quatuor vniuersitas creaturarum collecta intelligatur. Ex parte autem dictæ relationis ad deũ, triplex modus essendi dei in re-

bus omnibus colligitur:scilicet per essentiam,præsentiã,& potentiam.nam modus essendi per essentiam,tãgitur ex similitudinario sermone,quo cœlum sedes dei,& terra scabellum pedũ eius dicitur:tanquam dei substãtia sit in cœlo & in terra. Intẽdit enim per hoc significare, quòd deus est vbique per essentiã. Modus verò essendi per præsentiam,tangitur in hoc ꝙ Hierosolyma ciuitas dei regis magni describitur:tanquã deus sui regiminis prouidentia in regia ciuitate sit. modus enim præsentiæ ad claritatem notitiæ spectat. Modus autem per potẽtiam, tangitur in hoc quòd describitur caput humanum opus nõ hominis,sed dei: vsqueadeo ꝙ homo non potest mutare colorem capillorum suorum. per hoc enim significatur diuina potentia extendens se ad minima. Intendit ergo Iesus, ꝙ quia deus est vbique per essentiam,præsentiam,& potentiam, ideo per quãcunque creaturam iuretur,per deum iuratur. ¶ Et si obiiciatur quòd iurans per creaturam,non intendit iurare per illam, quatenus in ea est deus.Solutio est,quòd obiectio ignorat propriã vocem.nam iurans in eo quòd iurat,intendit veritatem infallibilem in testimonum inuocare:ac per hoc non creaturam secũdum se,sed secundum ꝙ dei est,qui solus est veritas infallibilis. ¶ Quòd autem dicitur,nõ potes facere capillum album aut nigrũ,intellige ab intrinseco:sciebat enim quòd fucato artificio possumus capillos albos aut nigros facere. ¶ Occurrit hic quęstio circa hoc negatiuũ pręceptum,quid prohibetur.Et est ratio dubitandi:quia iurare,non est de genere malorum,immò est de genere licitorũ: vt patet ex eo quòd in sacra scriptura attribuitur deo,angelis &viris perfectis.Apostolus enim pluries in suis epistolis iurauit:angelus in Apoc.Iurauit per viuẽtem in secula seculorum,& per memetipsum iuraui dicit dominus. ¶ Solutio est,quòd sicut in præcepto,non occides, prohibetur occisio hominis nuda,& non prohibetur occisio hominis vestita circunstantiis iustitię(puta quòd homo malefactor occidatur à iudice necessitate reipub.id exigente,&c.)ita præceptum Iesu Christi prohibens iurare,refertur ad iurare nudum,& non ad iurare vestitum circũstãtiis iudicij,iustitiæ,& veritatis:quia iurare nudè sumptũ est malum moraliter:quia ad irreuerentiam diuinam spectat,& propterea sub præcepto ponitur negatiuo.Cum quo stat quòd iurare vestitum iudicio,iustitia &veritate,est licitũ,& non contra hoc præceptũ,& tale attribuitur deo,angelis &Apostolo,& à reliquis viris iustis exerceri potest. *Sit autem sermo*

vester

uester, est est. pro, etiam etiam, *non non.* Ecce præceptum affirmatiuum est est, non non: hoc est affirmandum affirma & negandũ nega absque adiectione iuramenti. *Quod autem his abundantius est.* Appellatione abundãtioris nõ veniunt aduerbia affirmandi: puta verè, certè, & similia. vt apparet ex eo, quòd ipse Iesus huiusmodi aduerbiis vsus est: dicendo, amen dico vobis, & in veritate dico vobis: & ex eo, quòd huiusmodi aduerbia non addunt, nõn apponunt aliam veritatem: sicut apponeret iuramẽtum testimonium veritatis infallibilis. *A malo est.* Declarat Iesus ꝙ iuramentum appositũ quantũcunque vestitum iudicio, iustitia & veritate, à malo est. Nõ dicit malum est, sed à malo est, effectꝰ mali est, à malo occasionem habet: scilicet ab infirmitate humana, non firmiter credẽte, nisi apposito iuramento. Et dicendo à malo est, insinuauit nõ oportere omne iuramẽtum esse malum: quãuis semper occasionem habeat à malo. *Audistis quia dictum est.* Exod. 21. & Deutero. 19. *Oculum pro oculo, dentem pro dente.* Statuit lex vetus iustũ contra passum: hoc est talionẽ. hoc enim significat oculus pro oculo, dens pro dente &c. *Ego autem dico vobis.* Perficit Iesus legem talionis præceptis quatuor. *Non resistere malo.* Hoc est primum præceptum. Quod potest dupliciter intelligi. Primò vt sonat præceptũ negatiuum. & sic intẽderet dominus prohibere actum resistendi malo. Quod valde dissonat à recta ratione. nã author naturæ Iesus non præcipit contra naturam: quia gratia non destruit, sed perficit naturam. constat autem naturalissimũ esse rebus omnibus resistere malo. & propterea nõ potest cadere sub præcepto negatiuo: quod obligat semper & ad semper. Sequeretur enim, ꝙ nunquam liceret resistere malo: quum tamen resistere malo etiã nudè sumptum, nihil inordinatum significet, sed actum naturæ conformem.

¶ Alio ergo modo intelligitur hoc præceptũ circunlocutiuè: & per negationem resistendi malo intendit præceptor affirmationém sustinendi malum. Et est semper sermo de malo pœnę, hoc est nociuo. Ita quòd præceptum hoc quãuis secundum verba sit negatiuum, secundum tamen intẽtum ad literam sensum, est affirmatiuum. Et sic intelligẽdum est ad literam præceptũ hoc ac si dixisset. ego autẽ dico vobis sustinere malũ. affirmatiuo enim existente hoc præcepto, cessat obligatio semper & ad semper, cessat contrarietas rectæ rationi, cessat diminutio vocabuli qua resistere (quod est actus exterior) trahitur ad præparationem animi: quia suapte natura præcepta affirmatiua obligant non

pro ſemper, ſed pro loco & tempore & aliis circunſtantiis rationabilibus. Præceptum ſiquidem de colendo deũ, & de honorando parẽtes: non obligat vt omni tempore colamus deũ & omni tempore honoremus parentes ſed quòd pro loco & tempore & aliis circunſtantiis colamus deum, & honoremus parẽtes. ac per hoc tam hoc præceptum, quàm quinque alia immediatè ſequẽtia, ex hoc ipſo quòd ſunt affirmatiua, obligant non pro ſemper, ſed pro loco & tẽpore. Quocirca non obligamur ex hoc præcepto ad recipiendum malum ſeu nociuũ ſemper & ad ſemper ſed pro loco & tẽpore: hoc eſt quum ratio recta id requirit, penſatis circunſtantiis omnibus. Et propterea ceſſant quęſtiones & obiectiones ex ſanctorum geſtis: puta, ꝙ Paulus reſtitit malo, appellando ad Ceſarem, & ſimilia. recta enim ratio ſuadebat tunc reſiſtendum eſſe. & propterea non fiebat contra hoc præceptum. *Sed ſi quis te percuſſerit.* deeſt, alapa, *in dexterã maxillam tuam, præbe illi.* pro, verte illi, *& alteram.* Secundum præceptũ eſt præbere alteram maxillam percuciẽti vnam. vbi pręcipitur plus quàm in primo: quia in primo præcipitur ſuſtinere malũ illatum: in hoc autem præcipitur poſt ſuſceptum primum malum offerre nos ad alterum malum. Et eſt etiam præceptum affirmatiuũ, non obligans pro ſemper, ſed pro tẽpore quo recta ratio id exigit. Ita ꝙ nõ tenemur ex hoc præcepto quotienſcũque percutimur, offerre ad ſuſtinẽdam alterã percuſsionẽ: ſed tũc tãtùm, quum omnibus circunſtantiis penſatis, recta id exigit ratio. ¶ Et propterea ceſſant obiectiones de ſaluatore noſtro, qui percuſſus in maxilla non præbuit alteram. & ſimiliter de Paulo: qui percuſſus in ore. Act. 23. reprehendit principem ſacerdotum. circunſtantiæ enim non exigebant præbere alteram maxillam. & propterea non eſt actum cõtra hoc præceptũ. *Et ei qui vult tecum.* vult non ratione ſed voluntate mouetur. *In iudicio.* non via facti ſed via iudicij. *contendere.* non diſcutere iuſtum. *Et tunicam tuam tollere:* quod eſt effectus intentus per iudicium. *Dimitte ei & pallium.* Tertium eſt hoc præceptũ ſimiliter affirmatiuum, & circa res neceſſarias ſ. tunicã & pallium. Quod ſimiliter obligat non pro ſemper, ſed quando recta ratio id exigit. *Et quicunque te angariauerit*, pro, coegerit, *mille paſſus.* pro, ad miliarium vnum, *vade cum illo & alia duo.* Superfluit, & alia. Quartum eſt ad præceptũ ſimiliter affirmatiuum & ſimiliter obligãs ſicut pręcedẽtia. ¶ Et nota quòd primum præceptum præcipit vniuerſaliter ſuſtinere malum in genere, reliqua autem tria præcipiunt oblationem extrinſecam ad

ad amplius sustinendum, distinguendo tria genera malorũ. Primum in corpore, explicando percussionem maxillæ: secundum in rebus exterioribus, explicãdo tunicam & pallium: tertium in operib⁹, explicãdo ambulationẽ vnius miliarij. vt intelligamus ad omnia malorum genera præcipi, vt nosmetipsos offeramus. ¶ Vbi cernere potes, quàm perfectiorẽ formet animum lex noua quàm vetus. Illa indulgebat peti vindictam oculi pro oculo, dentis pro dẽte &c. ista præcipit non solùm sustinere mala illata, sed etiam offerre se ad sustinẽdum alia inferenda. ¶ Aduerte quoque hîc, ꝙ contextus literæ continuando primũ pręceptum absolutè promulgatum (scilicet non resistere malo) per coniunctionem aduersatiuam adiuncto pronomine singularis numeri. s. te, cum reliquis tribus præceptis, insinuat ꝙ omnia hęc præcepta ad priuatã diriguntur personam. Ita quòd ex ipso loquendi genere habetur, quòd pręceptis his non ligatur persona publica, quaten⁹ publica est: hoc est quatenus ipsi⁹ est tueri, ministrare, efficere iustitiam publicam. Sed ligãtur personæ priuatæ: seu etiam publicæ, quatenus sunt singulares personæ. Et verè sic est: quoniã Iesus non præcipit hîc principibus & iudicibus non resistere malo: immo ipsi tenentur ex officio non solùm resistere malis, sed etiã punire. Propter quod significãtius textus (vt prædictum est) cõtinuatur per coniunctionem, sed: denotantem ad idẽ referri primum pręceptum & tria reliqua. In quibus pluries repetitur, te & tua, ad ostendendum ꝙ alloquitur personam priuatam: in cuius potestate est sine alterius iniuria sustinere propria nocumẽta, & offerre se ad maiora sustinẽda. *Qui petit à te, da ei.* Passionibus iniuriarum ordinatis, annectit optimus magister præcepta actionum nostrarum ad alterum duo: ita quòd perfecti simus & in actionibus aliorum contra nos, & in actionibus aliorum supplicibus ad nos. ¶ Præceptum primum est gratuitæ donationis: vt. s. petẽti demus. Et hoc præceptum quia affirmatiuum est, intelligitur quando recta ratio pensatis omnibus circunstãtiis, id exigit. Et hinc soluuntur innumeræ obiectiones, & supplẽtur omnes subintellectæ cõditiones: puta rationabiliter petenti da si potes &c. *Et volenti mutuare à te, ne auertaris.* Deponens est actiuæ significationis, significans ne auertas. Vltimum est hoc pręceptum de gratuito mutuo exhibẽdo petenti. Minus dico: quia textus dicit volẽti. pręcipimur enim mutuare non solùm petenti: sed volenti & præ verecundia aut respectu aliquo non audenti petere mutuum. ¶ Et hoc præceptum proponitur

sub

ſub forma negatiua,dicendo ne auertaris. Significatur enim q̧ quum præuidemus aliquē petiturum à nobis mutuum,non diuertamus ab illo,non auertamus faciem,iter,ſermonem, ne petat mutuum. Hoc eſt quod directè præcipitur inhibendo exteriorem auerſionem à petituro mutuum, vt ſi potes non ponas obicem mutuo:ſi nō potes mutuare,abſtineas ab inhumanis ſignis. Et quoniā ſigna ordinantur ad res & opera,nec exigit ſigna vana cœleſtis magiſter,per hāc inhibitionē præcipitur tibi mutuare non ſolùm petenti,ſed volenti petere. vnde pro quāto eſt negatiuum,prohibētur inhumanitatis ſigna.& quo ad obligat ſemper & ad ſemper:quia mala ſunt moraliter. Pro quanto autem præcipit mutuare, affirmatiuum eſt intelligendū,vt præcedentia:quando ſcilicet recta id ratio exigit. ¶ Memento hic prudēs lector præcepta hæc obligare ad peccatū pro loco,tempore ſicut & reliqua pręcepta affirmatiua:& eorū tranſgreſsionem quandoque eſſe mortalem,quandoque eſſe venialem, ſicut tranſgreſsio præcepti de honore parentum quandoque eſt mortalis,quādoque venialis.Regulanda enim ſunt hæc præcepta ſicut & reliqua affirmatiua:diſcernendo quādo eorum tranſgreſſio eſt contra charitatem,& quando præter charitatem. ¶ Eſt autem exemplariter explicādo contra charitatem reſiſtere malo,quando fidei profeſsio incumbit, nec aliter poteſt exerceri, niſi ſuſtinendo mala corporis,rerum &c. Et ſimiliter quando aliorū fides periclitaretur.niſi ego offerrem me paſsioni,contra charitatem ago niſi mea oblatione ſubueniam periclitāti fidei. Rurſus quum petens caret aliunde ſubſidio neceſſario ad vitā, teneor ex neceſsitate charitatis ego dare,vel mutuare. Quū verò confeſsio ſeu periculum fidei aut indigentia proximi extra vrgentis neceſsitatis ſunt articulum,non parua tamen cauſa hęc exigit officia,præter charitatem omitterentur officia hæc.Regulare eſt enim præcepta affirmatiua obligare tempore neceſſitatis : & ad mortale ſi contra charitatem dei aut proximi, ad veniale autem grauius & minus graue, ſi præter charitatem omittitur.Penſanda eſt ergo occurrens neceſsitas, ſi vrget cōtra vel præter charitatem. *Audiſtis quia dictum eſt,diliges proximum tuum,& odio habebis inimicum tuum.* Leuitici decimonono ſcriptum eſt,diliges amicum tuum ſicut teipſum. nullibi autem in tota lege inuenitur ſcriptum,odio habebis inimicum tuum. Sed dominus Ieſus dicit hic etiam dictum hoc fuiſſe : vel quia Iudæi intelligebant hoc dictum fuiſſe implicitè. determinando enim

enim obiectum dilectionis esse amicũ, insinuatur inimicum esse obiectum odij, quòd contrariatur amori. Vel quia in Deut. inter benedictiones continetur ruina inimicorum à conspectu populi Israel. Dicitur enim Deut. 28. dabit dominus inimicos tuos corruentes in conspectu tuo: per vnã viam venient contra te, & per septem fugient à facie tua. Per hoc enim & similia verificatur dictum esse in lege, odio habebis inimicum tuũ: persecutio enim & prostratio effectus est odij. *Ego autem dico vobis.* Perficit Iesus præceptum de dilectiõe hominis dupliciter: prius pręcepto, & deinde consilio. *Diligite inimicos vestros, benefacite iis qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus.* pro, offendentibus vos, *vt sitis filii patris vestri qui in cœlis est: qui solem suum oriri facit super bonos & malos & pluit super iustos & iniustos.* Tria præcipit erga inimicos: diligere internum, benefacere externũ, & orare intus & extrà. ¶ Vbi aduerte, quòd inimicus tripliciter consideratur. Primò formaliter quatenus est inimicus: & sic non est obiectum amoris recti: sed maximum peccatum est diligere inimicum formaliter. Secundò cõsideratur materialiter: hoc est homo ipse: & sic clarum est, quòd potest diligi. Sed hoc propriè loquendo, non est diligere inimicum, sed hominem. Tertiò, cõsideratur inimicus, quo ad vtrunque simul: hoc est, homo odio me habẽs. Et sic textus pręsens loquitur de inimico: & præcipit ꝙ amemus homines, non obstante ꝙ sint nobis inimici. Hęc est intẽtio literæ, quo ad obiectum. ¶ Diligere autem, benefacere & orare dupliciter potest intelligi, scilicet in cõmuni vel in speciali. Diligere inimicos in communi, est diligere eos secũdũ id quod est commune eis & aliis: & similiter benefacere inimicis in cõmuni, est nõ excludere eos à beneficiis communibus: & similiter orare pro inimicis in cõmuni, est non excludere eos ab orationibus cõmunibus. Orare autem pro inimico in speciali, est fundere orationem specialiter pro illo: & similiter benefacere inimico in speciali, est conferre inimico aliquod beneficium illi propriũ: & similiter diligere inimicum in speciali, est habere actum amoris specialiter erga inimicum. ¶ Sub præsenti itaque præcepto vterque modus cõprehenditur, sed diuersimode: quia primus modus (scilicet diligere & benefacere in cõmuni) explicatur ab ipso domino Iesu, subiũgendo imitationẽ cœlestis patris, qui solẽ suũ oriri facit super bonos & malos, & pluit super iustos & iniustos. Hęc enim diuina bñficia nõ sunt beneficia propria malis & iniustis, qui sunt inimici dei: sed sunt bñficia cõmu-

nia non

nia non solùm inimicis & amicis, sed etiã irrationabilibus creaturis. Ex hoc enim quòd dominus declarat rationem benefaciendi inimicis ex imitatione dei, quatenus non excludit à cõmunibus beneficiis malos & iniustos, docet præceptum suũ intelligendum esse de diligere & benefacere in cõmuni. Specialiter autem diligere & benefacere non explicatur hîc à domino, sed reliquit intelligendum ex generali regula præceptorum affirmatiuorũ: quòd scilicet obligãt tempore necessitatis. Ita quòd sub præcepto de diligendo inimicos, comprehẽditur benefacere inimicis, etiam in speciali tẽpore necessitatis: iuxta illud Prouerb. 25. si esurierit inimicus tuus, ciba illum: si sitit, da ei aquam bibere. *Si enim diligitis eos qui vos diligunt.* Adiungit consilium de diligendo inimicos in speciali extra articulum necessitatis. Quòd enim hoc sit cõsiliũ, ex eo patet quòd cõcluditur: estote enim vos perfecti, sicut & pater vester cœlestis perfectus est. Inferendo enim perfectionem, monstrat se non præcipere, sed cõsulere: quoniam esse perfectum, ad cõsilia spectat: iuxta illud infrà. 19. si vis perfectus esse, vade, & vẽde omnia quæ habes, & cæ. Quòd autẽ de dilectione in speciali tractetur, patet ex eo, quòd dicitur, si salutaueritis fratres vestros tantùm. actus enim salutãdi ad specialem exercetur personam. ¶ Triplicem autem rationem huius consilij affert. Primò ex mercede: dicẽdo, *Quam mercedem habebitis.* pro, habetis. *nonne & publicani hoc faciunt?* Quasi dicat nullam. Diligere enim diligentem se, est potius rependere vicem, quàm mereri mercedem: sed diligere odientem, mercedẽ expectat à deo, propter quem diligitur. Quod quanuis clarũ esset, dominus tamẽ manifestat ex hoc, quòd diligere diligẽtem, est actus communis etiam Publicanis, qui non expectant mercedem à cœlesti patre. ¶ Alia ratio est ex supererogatione: dicẽdo, *Et si salutaueritis fratres vestros tantùm, quid amplius facitis?* Quasi dicat nihil, nisi id ad quod tenemini naturali iure. Et hoc etiam declarat dicendo, *Nonne & Ethnici.* pro, Publicani, *hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut & pater vester cœlestis.* pro, qui in cœlis est. *perfectus est.* Publicani (qui publicum æs exigebãt, pro Romanis à populo) infames erant apud Iudæos zelũ legis habentes: & propterea tam hîc quàm alibi in euangelio nominãtur, tanquam alieni à lege dei. vt meretrices & similes. ¶ Tertia demũ ratio ex imitatione perfectionis cœlestis patris affertur. Et hoc docens, quòd diligere & benefacere inimicis in speciali extra necessitatis articulum, perfectionis est ad imitationem diuinæ per-

uinæ perfectionis, qua inimicis suis specialiter benefacit: vt patet in tanta & continua conuersione peccatorum.

CAPVT VI.

ATtendite. Postquam Iesus doctrinam legis perfecit declarando precepta, transit ad perficiendum affectum circa ea, quæ communi desiderio appetũtur: gloriam scilicet & diuitias. Præcipuũ inter spiritualia desideratum communiter, est gloria: inter corporalia autẽ, opulentia. Et propterea à primo inchoans, præcipit attendite. Diligentia adhibenda attestatur periculo. *Ne iustitiam vestram.* pro, eleemosynam vestram, *faciatis coram hominibus.* Gloria enim humana tanquam præmium bonorum operum existimatur: malis enim operibus non laus, sed vituperium debetur. Et inchoat ab eleemosyna, vtpote præcipuo opere: inde ad orationem & ieiunium proficiscens. *Vt videamini ab eis.* Non dixit cœlestis magister, attendite ne eleemosynam vestram faciatis coram hominibus absolutè, sed cum adiectione finis, vt videamini ab eis: hic enim finis prohibetur, quoniam vana gloria est. *Alioquin mercedem non habebitis.* pro, habetis, *apud patrem vestrũ qui in cœlis est.* Non dixit alioquin non damnabimini, sed quòd carerent mercede apud patrẽ cœlestem. Et intelligitur ad literam de mercede illius operis, quod fit ob vanam gloriam. Qui enim bonum aliquod facit (puta honorat patrem, reddit mutuum, &c.) vt videatur, hoc est, ad hunc finem, vt videatur & honoretur ab hominibus, non propterea æternam damnationem incurrit: sed priuatur mercede seu præmio cœlesti illius operis boni. quia non oportet interuenire ibi peccatum mortale, sed potest esse veniale. Nam si humana gloria intendatur præferendo ipsam iis, quæ sunt ex charitate necessariò diligenda, facienda aut vitanda, proculdubio peccatum incurritur mortale: & inde priuamur, non solùm illius operis mercede, sed totaliter apud patrem cœlestem per exclusionem à cœlesti patria. Quando verò gloria humana appetitur, vt finis quidem illius operis, non tamen contra ea, quæ sunt de necessitate charitatis: veniale tãtùm peccatũ incurritur ex appetitu vanæ gloriæ consequendæ ex bono opere. *Quùm ergo facis eleemosynam.* Postquam in genere prohibuit appetitum gloriæ humanæ, vt mercedem operis boni, descẽdit ad species modorum. *Noli tuba canere ante te.* Morem tangit antiquum, quo sono tubæ excitabantur pauperes ad locum & tempus eleemosynæ. Hic enim mos rationabiliter institutus erat, ad

tollendam vagationem incertam mendicantium,& molestiam erogantium eleemosynas,ne omni hora aut vbique molestarétur:sed hypocritæ abutebantur hoc more,seruantes illũ ad hoc vt honorificarētur ab hominibus. *Sicut faciunt hypocritæ.* Græca dictio est deriuata à personis in spectaculis comœdiarũ seu tragœdiarũ.homines enim illi,alij sunt intus, & alios repræsentant foris.inde siquidem translatum est nomen hoc ad significādum eos qui simulant se bonos. ¶ Vbi similiter nota,quòd nó præcipit,noli tuba canere ante te absolutè,sed ea ratione vt honorificeris ab hominibus.Et propterea apposuit,sicut faciũt hypocritæ,vt honorificentur ab hominibus.intētionem siquidem prohibet,non actionem. *In synagogis & vicis.* Hoc est in locis publicis,tum cōgregationis,vt synagogis:tum trāsitus,vt vicis. *Vt honorificentur ab hominibus. Amen dico vobis,receperunt.* pro,recipiunt,*mercedem suam.* scilicet humanam gloriam , propter quā eleemosynam fecerunt:ac per hoc non expectāt mercedem talis eleemosynæ à cœlesti patre.sufficit enim operi merces propria. *Te autem faciente eleemosynam,nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua:vt sit eleemosyna tua in abscondito.* Possumus præceptũ vel cautelam intelligere.Si præceptum est,ad intentionem refertur.præcipitur enim vt intentio facientis eleemosyná,aliena sit ab hoc,vt videatur ab hominib⁹:hoc est, quòd faciēs eleemosynam,non intendat videri ab hominibus,laudari ab eis.Ita quòd vbi priùs præcepit vitari intentionem vanæ glorię in eleemosyna publica,modò prohibet eādem in eleemosyna,quæ alicui particulariter fit.Si autem cautela est, instruimur vt nostræ infirmitati cōsulēdo,ne obrepat in manifesta eleemosyna vana gloria,studeam⁹ eleemosynas secretissimè efficere.Secretissim⁹ enim modus significatur per hanc metaphoram, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.periclitatur enim animus humanus in laudatis eleemosynis propriis. *Et pater tuus qui videt in abscondito,reddet tibi.* Deest,in manifesto. *Et quum oratis,non eritis.* pro, Et quum oras,no eris,*sicut hypocritæ*. Ordinata intentione eleemosynæ cum adiuncta cautela , ordinat intentionem orationis simili modo:scilicet vt non oremus,vt videamur ab hominib⁹. *Qui amant in synagogis.* pro,quia amant in synagogis,*& in angulis platearum.* Locis publicis :altero,vbi congregantur homines ad doctrinā legis:altero,vbi congregantur homines ad negocia humana. *Stantes orare.* Communis orantium situs, tunc temporis erat stare:vt hinc colligitur,& ex Pharisæo & Publicano,qui

no,qui ſtantes deſcribuntur oraſſe. *Vt videantur*,pro,appareant, *hominibus. Amen dico vobis,recipiunt*.pro,acceperũt.*mercedem ſuã. Tu autem quum oraueris*.pro,quum oras,*intra in cubiculum tuũ, & clauſo oſtio*.deeſt,tuo,*ora patrem tuum in abſcondito: & pater tuus qui videt in abſcondito,reddet tibi*.Deeſt,in manifeſto. Cautela vitandi obrepentẽ vanam gloriam adhibetur,vt ſecretiſsimas habeamus orationes.Et hoc intellige de orationibus ſpontaneis: nam orationes,ſiue publicæ(quales ſunt miſſæ & horæ canonicæ)ſiue quas debemus in loco publico perſoluere (vt intereſſe diuinis laudibus,letaniis,& ſimilibus)non cõprehenduntur ſub hac cautela:propterea enim dominus ait,tu autem quum oras: ſignificãs,quòd de priuata oratione loquitur.Quod etiã ſignificatur ex eo,quòd induxit priuatas & ſpontaneas orationes hypocritarum in angulis platearum. *Orantes autem.* Aliud circa orandi modum præceptum adiungit:ſcilicet, *Nolite multum loqui*,pro ne ſitis multiloqui. Non dicit,nolite multum orare,nec dicit,nolite prolixè orare , quum ipſe prolixius orauerit , & in oratione pernoctauerit . Nec dicit nolite loqui(per quod prohibetur oratio vocalis)ſed vetat multum loqui orando. ¶ Vbi aduerte,quòd multa locutio non eſt per ſe appetenda in oratione:ſecus autem eſt,quãdo ratio recta ſuadet multam locutionẽ orando,ad excitandam ſeu continuandam,aut augendam mentis deuotionem. Vnde & dominus rationem ſubdit, *Sicut Ethnici faciunt*.Superfluit faciunt.Græca dictio eſt Ethnici , ſignificans gentiles:tãquam qui in ea qua geniti ſunt viuant natura ſine diuina lege. *Putant enim quòd in multiloquio ſuo exaudientur.* Hinc enim confutatur electio multiloquij,tanquam vtilis ad exauditionem.Putabant enim Gentiles,quòd ſicut multiloquiũ vtile eſt ad hoc vt exaudiamur à principibus,dum multipliciter loca orationis exponimus,oratorio more:ita vtilis ſit multiplicatio ſermonis,orando deum.Quod dominus confutat ſubiungẽdo.

Nolite ergo aſsimilari eis. Scit enim pater veſter cæleſtis,quid opus ſit vobis.pro,quibus opus habetis.*antequã petatis eum*.pro,ab eo. Ex hoc enim aperit,quòd nec multa nec parua locutio orando vtilis eſt ad manifeſtandum deo neceſsitates noſtras,aut rationes exaudiendi:ac per hoc non eſt multiplicandus ſermo in oratione,vt exaudiamur ſignificando deo omnia . Cur autem non prohibeatur omnis locutio orãdo, alterius negocij eſt:hoc enĩ in loco non omnis,ſed multa locutio prohibetur ex intentione: hoc eſt,per ſe prohibetur. ¶ In promptu autem eſt ratio, quare non prohi-

non prohibetur locutio orando: quia scilicet necessaria est communi hominum cõditioni. Sumus enim compositi ex anima & corpore, & naturali cursu excitatur animus orantis loquendo: paucorum enim perfectorum est sine exteriori sermone prouocari ad mentis ac affectus eleuationem in deum petendo, quod est orare. *Sic ergo vos orabitis*. pro orate. Orandum esse Iesus presupponit, & modum orandi docet, dicendo sic. Vbi non solùm vitandi multiloquij in oratione, sed etiam modum recurrendi ad deum, & petendi à deo, docet. Modus siquidem breuiloquij mõstratur, tum colligendo omnia, quæ peti à deo possunt ad septem: tum explicando singula hæc septem summariè tanquam capita. Modus verò petendi ex parte rei petitæ, monstratur per pronomina, tuum & nostrũ: ex parte verò petentis, & à quo petitur, est ipse modus recurrẽdi: scilicet vt filius ad patrem. Vnde incipit sic, *Pater*. Magna dignitas cuiuslibet orantis habere patrem in cœlo. Incipiens ergo orare, euectum te recogita ad filiationem dei: recurrere enim iuberis ad deum nõ vt seruus ad dominum, sed vt filius ad patrem, filiali affectu, filiali reuerẽtia, filiali fiducia, immo securitate. *Noster*. Fratres te habere, fratres te recognoscere, quum orare incipis, iuberis, ne solum te filium præsumas, vt vnitatem ecclesiasticã omnium filiorum dei ante mentis oculos habeas, dicẽdo, non meus, sed noster: nec tamen minus es pater meus & aliorum. *Qui es in cœlis*. Deus vbiq; est: sed proponitur orãdus existẽs in cœlis, vt eleuetur mens orantis ad patris excellentiam: vtpote præsidentis cœlis, vt sicut patris nomine significatur dei cura, & amor erga nos, ita existentia in cœlis significetur excellentia. *Sanctificetur nomen tuum*. Oratio interpres est desiderij, secundũ ordinem desiderabilium procedit: rectus autem charitatis ordo est, vt primùm petamus quę appetimus deo, & deinde quę appetimus nobis. Et quia tam desiderium, quàm petitio est rei non habitæ, & deo in seipso nihil potest aduenire, nullũ bonum potest augeri: ideo ex amore amicitiæ ad deum desideramus augmentum deo, non in seipso, sed in exterioribus suis: desideramus enim ipsum deũ in nomine suo, in regno suo, in obedientia sua augeri. Et propterea primæ tres petitiones ad dei bonum, non in seipso, sed in nomine, regno, & obediẽtia seu voluntate augendum tendunt. ¶ Quod vt clarius intelligas, scito quòd illa particula, sicut in cœlo & in terra, determinat quamlibet triũ primarum petitionũ. Ita quòd sensus est, sanctificetur nomen tuum, sicut in cœlo & in terra: &

similiter

ſimiliter aduenıat regnũ tuum ſicut in cœlo & in terra: & demum fiat voluntas tua ſicut in cœlo & in terra. ❡ Petẽdo itaq;, ſanctificetur nomen tuum, petimus augeri ſignificationẽ nominis eius: dum petimus ſanctificari illud in terra ſicut ſanctificatur in cœlo. Nõ dicit quantũ in cœlo & in terra, quia peteretur impoſſibile: ſed ſicut, hoc eſt illo modo ſcilicet ex charitate. Sãctificari ſpecies eſt eius, quod eſt glorificari. Diuinũ enim nomen quo deus ipſe ſanctificatur, innoteſcit & nominatur, quãuis ex parte ſui nõ egeat ſanctificatione: min⁹ tamẽ honoratur, & minùs blaſphematur in terra. Et propterea deſider.m⁹ & petimus, vt honoretur in terra ſicut in cœlo, hoc eſt imitãdo honorationẽ quæ illi exhibetur in cœlo, hoc eſt habeatur in mẽtibus, in cordibus, & in locutionibus excelſum atq; purũ. hoc eſt enim ſanctificari diuinũ nomẽ. Sãctificetur itaq;, hoc eſt, glorificetur purũ & excelſum. nomẽ nõ meũ, non noſtrũ, ſed tuum, in terra, ab hominibus in terra degentibus, & ſi non quantum, tamen ſicut in cœlo: hoc eſt, ex charitate imitãdo cœleſtes ciues.

Adueniat regnum tuũ. Regnat in terra cupiditas, caro, mũdus, diabolus: cupimus in homine deum regnare. & propterea adueniat regnum tuum ad deſtructionem horum regnorũ, regna tu in terra, & ſi non quantum, tamẽ ſicut regnas in cœlo. Quantũ enim in nobis regnat auaritia aut luxuria, aut quoduis aliud vitium, tantùm ſubtrahitur regno dei in terra. Vnde aduenire regnum dei, eſt ipſum regnare per fidem, ſpẽ, charitatẽ, reliquaſq; virtutes in nobis. eſt enim regnum dei non eſca & potus, ſed iuſtitia, pax, & gaudium in ſpirituſancto. *Fiat volũtas tua ſicut in cœlo & in terra.* Volũtas dei velimus nolimus ſemper fit vbique: ſed non fit in terra ſicut in cœlo. Ibi enim fit ex charitate obſequentium deo: hic autem à paucis ex charitate adimpletur. Et propterea petimus, vt extendatur modus adimplendi diuinam voluntatem: vt ſcilicet fiat voluntas, nõ noſtra ſed tua, nõ vbicunque, ſed in terra, hoc eſt, in hominibus degentibus in terra: non qualitercũque, ſed ſicut in cœlo, hoc eſt, ex charitate obſequendo illi. *Panem noſtrum.* Ordo petitionum cogit me ad intelligendum, non de pane corporis, ſed animæ. Poſt petitionẽ ſiquidem boni diuini, manifeſtè ſubiunguntur petitiones boni noſtri, vt ipſa differentia pronominum euidenter teſtatur. inte bona autem noſtra non tenet primum locum ſecũdum charitatis ordinem corporeus cibus, ſicut nec vita corporalis: ſed primum locum tenet vita animæ, ac per hoc cibus animæ. primũ

ſiquidē quod nobis ex charitate appetimus, eſt cōſeruatio, & ve-
getatio vitæ animæ: quæ fit per cibū animæ. ¶ At ſi ordinē co-
fundere placet, perpēde ꝙ hæc ſola petitio eſt boni noſtri: na
priores petunt bonū diuinū, poſteriores remotionē ſeu vitatio-
nē mali noſtri, vt patet. vnica autē noſtri boni petitio, nō eſt
ꝙ corporeū cibum petat. Amplius prohibemus inferiùs ſolic
eſſe de pane corporis. Et propterea nō cōgruit, vt cōputetur i
ter petitiones dominicæ orationis, de quibus oportet nos eſ
ſolicitos, quotidie replicādo petitionē. Et propterea petimus p
nem cibū animæ, ſub quo cōprehēditur cibus diuini verbi, op
ris & ſacramenti, & vniuerſaliter omne id quod alit vegetatq;
animā, noſtram non meam: tum vt intelligamus nihil deper
petitioni orationis ex eo quod petitur ꝓ ſe & alio. Nō eſt ap
deū effuſa petitio ſicut apud homines: apud quos minor eſt p
titio communis quàm propria, apud quos faciliùs impetro p
tens pro me, quàm petens pro nobis, panem meum quàm pa
noſtrū. Tū vt intelligamus noſipſos nō eſſe ita ſingulares, qu
ſimus vnum corpus eccleſiæ: ita ꝙ vt eccleſiæ mēbra ſimus a
ter alterius. ſumus membra etiam orando. ¶ Noſtrum rurſ
dicit, hoc eſt, nobis filiis, agnoſcentibus te patrem, dicēdo pat
noſter, nobis inquam filiis proprium, nō communem panē om
nibus bonis & malis, ſed panē filiorū. *Quotidianum.* Quo quo
tidie egemus. *Da.* Non vende, nō accōmoda, ſed da. *Nobis.* Fi-
liis tuis, patris enim eſt alere filios. *Hodie.* Tempore præſen
Quotidianus panis quotidie petendus iubetur: vt quolibet d
ſoliciti ſimus ad recurrendum ad patrem cœleſtem pro anim
pane, ſicut quotidie volumus corporeum panē. Ideo itaque a
iungitur hodie, vt ſingulis diebus panem animæ pro illo die
præſentaneo tempore petamus. *Et dimitte nobis.* Vniuerſum b
num noſtrum in oratione petendum, vnica petitione comple-
xus eſt: circa malū verò tres petitiones diſtinguit. Dimitte, gra-
tuito cōdona, nobis, filiis. *Debita noſtra.* Tum ex tuæ deitatis
natura, tū ex collatis nobis beneficiis: tum ex noſtris offenſio-
nibus. *Sicut & nos dimittimus debitoribus noſtris.* Modū veniæ no
biſipſis diffinimus, vt ſic deus dimittat nobis, quæ illi debem⁹,
quemadmodū nos dimittimus debitoribus noſtris: ſi duri tar-
dive ſumus ad remittendum, durus quoque ſit deus aut tardus
ad remittendū nobis: ſi ſemiplenè remittimus, ſemiplenè quo-
que remittat nobis: & ſimilia. Quæ non ideo dicimus, vt poſ-
ſint in deo inueniri modi remittēdi omnes qui poſſunt inueni-

ri in no-

ri in nobis: sed ipsa nostra oratio monstret nobis, ꝙ si non charitatiuè dimittimus debitorib⁹ nostris, nec deus charitatiuè dimittet nobis debita nostra. *Et ne nos inducas in tentationẽ.* Postquã petiuimus dimitti nobis debita quæ cõtraximus, cõsequẽter modò petimus custodiri à periculis imminentibus. Nõ petimus ne fac nos tentari, sed ne tentationi succumbamus, quod est induci in tentationẽ. Petimus autẽ à deo, & ne nos inducas: vt hinc instruamur diuinæ permissionis esse opus, nostrum succũbere tẽtationi, iuxta illud: ego indurabo cor eius, & diuinæ gratiæ opus esse quicquid nõ delinquimus, & propterea solicitè recurramus ad deum, vt gratia sua custodiendo nõ inducat nos in tentationem. *Sed libera nos à malo.* Nõ à tali, vel tali modo, sed simpliciter & absolutè à malo. Multæ enim sunt species malorum, à quibus nõ expedit nos liberari, quoniam cooperãtur nobis in bonum: verum liberari à malo, est simpliciter & absolute desiderãdum. Hoc enim petẽtes petimus, ne vita corporis, sanitas, opulẽtia, aut quodcũque aliud, siue bonũ, siue malum temporale cedat nobis in malum, quod est simpliciter & absolutè malum, quod est malum æternæ damnationis in futuro, & diuinæ inimicitiæ etiam in pręsenti. *Amen.* id est, verè seu fiat. Nota enim est affirmatiua cõclusionis. ¶ Aduerte hîc in quibusdam codicibus apud Græcos ante amẽ inueniri hæc verba, Quia tuum est regnum & potẽtia & gloria in secula seculorũ. Sed hæc adiecta fuisse ipse stylus oratiõis dominicæ videtur testari, sapiũt enim multiloquium: cõtra quod instituit dominus hãc orationẽ, *Si enim dimiseritis hominibus peccata eorum.* pro delicta sua, *dimittet & vobis pater vester cœlestis delicta vestra. Si autẽ nõ dimiseritis hominibus, nec pater vester dimittet vobis peccata vestra.* Et similiter legẽdum est delicta, vbi subiũgitur peccata. Græca enim dictio à linquẽdo dicta est. Legẽdumq; esset remittet, remiseritis &c. si proprietas sermonis seruanda esset. Et superfluit pronomẽ, vobis, quum dicitur, remittet vobis. ¶ Multis virtutũ officiis cõcurrẽtibus ad dominicam orationem, fidei, spei, charitatis, religionis, obediẽtiæ, misericordiæ, prudentiæ, timoris, dominus tamen instat pro sola misericordia: docẽs per hoc vniuersam orationis molẽ fundari super misericordia. Inquit enĩ, ꝙ si remiseritis licet nõ fratribus, nõ proximis, sed hominibus, eiusdem vobiscum naturæ, delicta sua cõtra vos, remittet consequẽter vobis filiis pater vester cœlestis, longè celsioris naturæ, ita ꝙ si nõ remiseritis, nec ipse q̃tumcũque pater vester remit-

et vobis delicta veſtra contra ipſum. ¶Vbi aduerte nõ dicit ſicut remiſeritis hominibus delicta, ita remittet pater veſter: ſed dicit ſi remiſeritis, & ſimiliter ſi non remiſeritis, vt omnem ſpem auferat cõſequẽdæ veniæ à deo, ſi nõ remittimus aliis offenſas: & ſimiliter plenam præbeat fiduciam cõſequendi veniã, ſi aliis remittimus offenſas. ¶Si hîc obiecerit quiſpiam: inferendo ego fornicarius ſeu in alio crimine perſeuerãs, ſecurus eſt de venia conſequenda à deo, ſi remittit aliis offenſas contra ſe factas: veritas enim huius affirmatiuæ cõditionalis, ſi remiſeritis hominibus delicta ſua, remittet & vobis pater veſter cœleſtis delicta veſtra, fundat & fouet hãc illationẽ. Reſpondetur dupliciter. Primò, ꝙ ſermo domini eſt formalis: & intelligit niſi aliunde ponatur obex. Docet enim, ꝙ remittẽdo aliis meremur veniam, niſi aliunde ponamus obicẽ veniæ: ſicut colendo deũ, & ſeruando iuſtitiã, meremur vitã æternam niſi aliunde ponamus obicẽ. Hæc reſponſio ſecundũ Theologici rigoris regulas procedit. Crediderim tamen ego hominẽ qui tanto dei amore agitur, vt hominibus offendentibus ipſum remittat ex corde propter deum, etiam ſi in fornicatione perſeueret, tandẽ à deo cõuerti, ita ꝙ deus remittet ei omnia peccata ſua cõuertendo cor eius ad veram pœnitentiam: vnde dominus non dicit, ꝙ vobis remittentibus deus remittit, ſed dicit in futuro remittet: ita ꝙ hanc ſpecialem prærogatiuam ſeu gratiam ſignificauit dominus per hanc conditionalem, intelligendo literam vt ſonat. Nouit enim ſolus Ieſus quàm acceptum gratumque ſit deo remittere aliis offenſas, & ideo ipſe ſolus potuit reuelare hoc. *Quum autem ieiunatis.* Sicut circa eleemoſynam & orationem ordinauit intentionem ne ferantur in vanam gloriã, ita nunc ordinat intentionem circa ieiunium. nõ enim præcipit hîc ieiunare, ſed vanam intentionem vanumque modum ieiunandi corrigit. *Nolite fieri.* pro, ne ſitis. Proculdubio ex intentione. voluntariũ eſſe quod in poteſtate noſtra eſt prohibet. *Sicut hypocritæ triſtes.* pro. tetrici. Hoc eſt vultu mœſti, ad differentiam mœſtitiæ aliunde prouenientis. Quod etiam nõ prohibet ſimpliciter & abſolutè, ſed cum modificatione ſicut hypocritę: ea ſcilicet ratione, vt appareant hominibus ieiunantes. *Exterminant.* pro, obſcurãt, *enim facies ſuas.* Verè enim obſcurant naturalem vultum: & alterum vultũ mentiuntur. Sicut enim mulieres multæ clarificant facies ſuas artificioſè, ita vt pellis earũ lucere videatur: ita huiuſmodi hypocritæ obſcurabant facies ſuas arte, vt appareant ieiunãtes.

Quali

Quali autem artificio vterentur, non constat. *Vt appareant hominibus ieiunantes. Amen dico vobis. quia receperūt mercedem suam. Tu autē quum ieiunas, vnge caput tuum, & faciem tuā laua.* Sicut in eleemosyna & oratione docuit cautelam prestandi eleemosynā & orandi secretò, ita in ieiunio cautelam docet vt ieiunium sit secretum, vngendo caput & lauando faciem, hoc est, vtendo solitis lætitiæ signis. Vnctio enim capitis in regionibus illis iucūda erat: ablutio autem faciei, communis est omnibus gentibus cultus. Vnde nulla harum cautelarum est præcepta. neque enim ipse dominus legitur vnxisse caput suum quum ieiunauit: nec intrasse cubiculum suum, & clausisse ostium quum orauit. Sed docuit nos his cautelis intelligere, vt tanto studio fugiēda sit à nobis in operibus supererogationis eleemosynæ, orationis, & ieiunij, vitandaq; vana gloria, vt occultè exerceamus huiusmodi bona opera, vbi timor est ne obrepat vana gloria. *Ne videaris hominibus ieiunās. sed patri tuo qui est in abscōdito: & pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi.* Hoc eodē præmio conclusit eleemosynā & orationē, vt intelligamus eleemosynā, orationem, & ieiuniū, esse opera grata deo, & meritoria, ita ꝙ deus reddet ꝓ singulis præmia. *Nolite thesaurizare.* pro, ne recondes *vobis thesauros in terra, vbi erugo & tinea demolitur: & vbi fures effodiūt & furantur. Thesaurizate autem vobis thesauros in cœlo, vbi nec erugo nec tinea demolitur, & vbi fures non effodiunt nec furantur.* Litera ista diligenter inspecta: non prohibet thesaurizare, sed locum thesauri. prohibet enim eligere terrā pro loco thesauri. Nec reponatis, inquit, in potestate volūtatis vestræ. est locus thesauri cœlū scilicet vel terra. Nolite reponere vobis thesauros in terra: vnde rationē assignat ex aduerbio loci, dicendo vbi erugo, &c. de cœlo subdit, vbi nec erugo, &c. Et demū pro cōmuni ratione subiungit, vbi est enim thesaurus, ibi, &c. ¶ Hæc enim ꝑspicaci⁹ cōsiderata rationē vtrinq; præcepti, negatiui scilicet in terra, & affirmatiui in cœlo, aperiunt, soluuntq; quæstiones. Nā hinc habetur non prohiberi homini reponere sibi, vel filiis vel reipublicæ terrestres thesauros: & Iesu præcepta nō esse cōtra morē quo secundū Apostolum. 2. ad Corin. duodecimo. Patres thesaurizāt filiis. Et principes debent habere thesauros: tum vt timeāt alij mouere illic bellum, tū ne cogātur populū grauare, tum ne vilescat petendo mutuū, sed prohiberi reponere in terra, vt terra contrariatur cœlo. Propterea nanque præcepta hæc data sunt contraria de terra & cœlo, vt non thesaurizemus in

terra,& thesaurizemus in cœlo,vt ipsa contrarietas præceptorũ nominata loca significet esse contraria,quòd etiam cõditiones cõtrarię:scilicet in terra erugo,tinea,fures in cœlo aũt nec erugo,nec tinea,nec fures testantur.Soli itaq; illi qui thesaurizant in terra,vt terra contraria est cœlo,agunt contra hoc pręceptũ: qui scilicet accumulant diuitias, confidentes in illis, intantũ ut non curent prouidere sibi in cœlo.Horũ enim salus & deus thesaurus in terra est. Qui verò accumulant diuitias & reponũt ut organa opportuna ad opera virtutũ sibi,filiis, reipublicæ, præferendo thesaurũ in cœlo reponere pro anima , in nullo agunt contra hoc præceptũ:quia non reponũt in terra, vt terra distinguitur contra cœlum,sed vt terra subordinatur cœlo . ¶Postquàm ergo Iesus prohibuit intẽtionẽ vanã in sanctis operibus eleemosynæ,ieiunij & orationis,modò cõsequẽter ordinat humanũ studiũ,ne occupetur circa terrena, vt terrena abducunt à cœlestibus,sed occupetur circa cœlestia.Pręcipit autẽ sub similitudine thesauri,vt intelligamus,ꝙ de studio salutis nostræ non in præsenti,sed in futura vita loquitur, de studio salutis nõ transitoriæ sed æternæ: & propterea terram cõtra cœlũ distinguit: propterea illas cõditiones rerũ inducit quibus amissibiles differunt ab iis,quæ amitti non possunt. Erugo metalla , tinea pannos,fur omnia consumit. *Vbi enim est thesaurus tuus*.pro,vester,ibi *& est cor tuum*.pro,vestrum.Scio inquis has conditiones rerum corporales,nec repono eas,putans consumi non posse,sed vt valeant quantum valere possunt . Audi rationem cogentem te ad seruãda hæc præcepta,vbi est thesaurus vester,ibi est cor vestrũ. Si in terra reponitis thesaurum, nõ solùm thesaurum,sed etiam cor vestrũ in terra ponitis:& similiter si thesaurizatis in cœlo, nõ solùm thesaurum,sed etiã cor vestrum ponitis in cœlo. Attende modò,cõsidera &elige,vtrùm malueris in terra cor tuum ponere,an ĩ cœlo.valde quippe degeneras si cor,hoc est immortalem animum,cuius est velle & prouidere de thesauro,in terra figis. *Lucerna corporis tui,est oculus tuus.* Superfluit tui & tuus. Ne paruipendas supremam tui partem habere in terra,adiungit magnitudinem damni inde consequentis:assimilando supremã animi partẽ oculo corporeo.verè nãque intellectus seu ratio perinde est inter reliquas animi partes,vt oculus est inter membra corporis.Oculum autem corporeum affirmat esse lucernã corporis,quia verè officio lucernæ fungitur.Lucernæ siquidem est lumen præbere;& oculus officia membrorum nostrorum clara

reddit,

reddit.Sine oculi nãque officio manuum pedumque officia obscura,& immanifesta nobisipsis sunt:vt experiẽtia testatur. Lucerna inquit,corporis,est oculus. Ita quòd inchoat similitudinẽ non à te sed absolutè,dicẽdo lucerna corporis,est oculus:hoc est oculus respectu corporis,respectu corporeorum officiorum fungitur officio lucernæ.Et deinde applicat ad tè. *Si oculus tuus.* Deest ergo.Legendum est. *Si ergo oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit.* Metaphora est.Si oculus tuus corporeus fuerit simplex,absque admixtione alicuius humoris impedientis aut perturbantis visum,totum corpus tuum, vniuersa corporalia officia tua erũt lucida ex officio simplicis oculi quatenus lucerna est. *Si autem oculus tuus fuerit nequam.* pro,malus. Id est malè dispositus oculus fuerit, *Etiam totum corpus tuum tenebrosum erit.* Experimur enim,quòd habentes visum corporalem purum,videmus quid facimus,quò tendimus,quid comedimus.&c.Hoc est enim totum corpus nostrum lucidum esse:& econuerso existente visu malo,nullum officiũ clarè exercemus, sed sicut in tenebris existentes, hoc est enim totum corpus esse tenebrosum. ¶ Sensus autem Metaphoræ est,Si ratio tua fuerit simplex,absque admixtione alicuius erroris(errant enim omnes qui operantur malum. Prouerbiorum decimoquarto) vniuersa opera tua lucida erũt:vtpote sub lumine rationis rectę:si autem errauerit,etiam opera tua tenebrosa erunt:vtpote lumine rectæ rationis priuata,& in tenebris peccatorum inuoluta. *Si ergo lumen quod in te est,tenebræ sunt,ipsæ tenebræ quantæ erunt.* Concludit ex dicta metaphora magnitudinem consequentis, si cor ponitur in terra.Intẽdit enim,quòd inde oculus,lumen ratio vertitur in tenebras:ac per hoc reliquæ partes animi, reliqua officia nostra,quæ secũdum se carent lumine,multò tenebrosiora reddunt.vt perpendere posimus, quòd si figimus in terrenis rationem nostram, quæ oculi ac lucernæ officium habere debet, incurritur hoc damnum, quòd vertitur in tenebras : & vniuersa opera nostra incurrunt non solùm damnum tenebrarum , sed magnitudinem,sed immẽsitatem tenebrarum.Huiusmodi enim immensitas significatur dicendo , ipsæ tenebræ quantæ erunt. ¶ Et scito,quòd futurum,erunt,non est in textu Græco. *Nemo potest duobus dominis seruire.* Poteras dominicis præceptis de thesauro non in terra,sed in cœlo , obuiam ire : putando te posse thesaurizare vtrobique , in cœlo scilicet & in terra : & cor habere & in cœlo & in terra:ac per hoc nõ incurrere damna te-

na tenebrarum. Et propterea dominus Iesus hanc opinionem excludit ex similitudine seruitutis ad plures dominos. Nemo inquit potest duobus dominis seruire, quatenus duo seu diuersi sunt: non quatenus in vnum conueniunt & non sunt duo. *Aut enim vnum odio habebit & alterum diliget.* Redditur ratio quare vnus non potest duobus dominis seruire: quia diuersa iubētibus si sponte seruit, vnum diliget, alterum verò odio habebit. amor enim vnius contrarij, odiū est alterius. Si autem cogitur seruire, *Aut vnum sustinebit*, pro, vni adhærebit. exequendo quod præcipit. *Et alterum contemnet.* alterum necesse est vt contemnat facto, non exequendo quod iubet. *Non potestis deo seruire & mammonæ.* Applicat vniuersalem regulā ad speciē: scilicet ad seruitium dei & mammonæ hoc est, diuitiarum. Non dicit non potestis habere deum & diuitias, sed nō potestis seruire deo & diuitiis, vt hinc etiam intelligas eum qui fixit cor in terrenis thesauris, seruire diuitiis. & propter hoc non potest thesaurizare & in cœlo & in terra, sicut nō potest seruire deo & diuitiis. ¶ Mámona, Chaldęa dictio dicitur, significās diuitias. *Ideo dico vobis.* Post prohibitam intentionē humanæ gloriæ in bonis operibus, ac per hoc multo magis in aliis, post prohibitū studium thesaurizandi in terra, præceptumque thesaurizandi in cœlo, prohibet consequenter solicitudinem circa necessaria ad alimentū & vestitum. huiusmodi enim solicitudo pars nonnulla est seruitutis mammonæ: pro quāto ex illa parte se tenet & non ex parte seruitutis diuinę. Et propterea Iesus ait, ideo dico vobis. Ac si apertè diceret, ꝙ ad hoc idem genus spectat quod subiungo. *Ne soliciti sitis.* Nō dicit ne operemini, ne laboretis, sed ne solicitemini: quia nō ꝓhibetur labor, sed solicitudo: hoc est dubia anxiaq; mens. prouenit siquidem ex nulla aut modica fide diuinæ prouidentiæ circa nos. homo enim faciens quod in se est, & adhuc dubius anxiúsq; ac timens deficere sibi necessaria ad alimētum & vestitū, aut nō credit deum habere curam nostri, aut parum confidit in diuina cura. *Animæ vestræ, quid manducetis: neque corpori vestro, quid induamini.* Hebræo more anima pro vita ponitur. Et nihilominus intelligendo de anima, quæ est altera pars hominis, formalis est sermo de anima quantū ad officium animandi. ad hoc enim officium continuandum egemus alimento. vnde in litera nō dicitur, quod mãducet, quod significaret animam mãducare: sed, quid mãducetis: quod significat nos manducare, vt anima seruetur in officio animãdi corpus. ¶ Significantius

cãtius autẽ apposuit, animæ vestræ, vt tollat solicitudinẽ etiam de necessariis ad vitam: ac per hoc multomagis de necessariis ad statum personæ. *Nonne anima plus est quàm esca: & corpus plus quàm vestimentum?* Ratione probat vitãdam esse solicitudinem cibi & vestimenti: quia anima pluris est quàm cibus, & corpus quàm indumẽtum: ac per hoc qui prouidit tibi de anima & corpore, multo magis prouidet de cibo & vestimẽto: qui enim pręstitit maiora, facilè pręstat & minora. *Respicite volatilia cœli, quæ non serunt, neque metunt, neque congregant in horrea, & pater vester cœlestis pascit illa.* Pręcedẽs ratio cõmunis fuit cibo & vestimẽto. Hæc autem propria est cibo, manifestè sumpta à prouidẽtia dei circa pastũ volatilium. *Nonne vos magis pluris estis.* pro, præstatis, *illis?* Prima ratio orsa est à maiori: hęc autem oritur à minori. Si volatilia quæ lõgè minora sunt vobis, pater vester pascit absque hoc, ꝙ serãt, metãt, & horrea habeant: quãto magis vos qui lõgè pluris estis, absq; vestra solicitudine pascet? Cõmunis siquidẽ est vobis & illis necessitas cibi. ¶ Caue ne hinc intelligas moneri à domino, vt nõ seramus, vt non metamus, vt non congregemus in horrea, imitãtes aues. Non hoc dicit, nec intẽdit Iesus. Sed intendit quòd respiciẽdo prouidẽtiam dei circa pastum auium, simus similes volatilibus, non secũdum species operum, sed similitudine proportionali secũdum excelsum nostrum gradũ: hoc est, ꝙ quemadmodum volatilia pascuntur à deo faciendo quod in se est, scilicet eundo ad locũ vbi est cibus, & omittendo officia incõpetentia illis, & excedentia vires eorum, vt sunt, metere, serere, & huiusmodi: ita homo faciat quod ĩ se est, sua exerceat officia, omittendo solicitudinem: vtpote irrationabilem, & excedentem vires eius: vtpote de futurorum contingentium euẽtu, diuinæ proprio prouidentiæ. *Quis autem vestrum cogitans.* pro, solicitus existens, *potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum?* Hæc quoque ratio cibo propria est: sed latet quò tendat. Potest enim dupliciter intelligi, vel ꝙ tendat ad idem ex motu augmẽti: scilicet quòd sicut experimur sine nostra solicitudine quantitatem fieri staturæ nostræ, vt patet ex hoc, quòd nulla nostra cogitatione possumus adiicere cubitum vnum staturæ nostræ, ita sine nostra solicitudine deus qui facit nostrum augmentũ, prouidebit de cibo. Vel quod tẽdat ad effectum cibi. Solicitudo nãque multorũ de cibo, est ad prorogãdum vitam. timent enim ne defectu cibi minuatur eorũ vita. Cõtra hunc timorẽ affert Iesus rationem ex effectu cibi in naturali motu augmenti, scilicet, ꝙ sicut

sicut vana est omnis cogitatio humana circa effectũ cibi in motu augmenti (nullus enim quantũcunque cogitando potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum) ita vana est omnis solicitudo circa effectum cibi in motu nutritionis. quantũcunque enim prouideas de cibo & potu, non propterea potes adiicere ad dies vitæ tuæ annum vnum. *Et de vestimentis quid soliciti estis? considerate lilia agri quomodo crescunt, non laborant, neque nent. Dico autem vobis, quoniam nec Solomo in omni gloria sua coopertus est sicut vnum ex istis.* Sicut rationem pròpriam cibo attulit, ita nũc rationem propriam vestimento affert, satis claram. *Si enim fœnum agri quod hodie est & cras in clibanum mittitur, deus sic vestit: quanto magis.* pro, nónne multo magis, *vos minimæ.* pro, modicæ, *fidei?* In hac ratione apertè monstrat fidelium solicitudinem de vestimento ex modica fide prouenire. *Nolite ergo soliciti esse dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?* In hac cõclusione aperit, quòd non omnem curam, sed curam timidã circa victum & vestitum prohibet. timidæ siquidem curæ est dicere, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?

Hæc enim omnia. Apponit duas alias rationes communes victui & vestitui. Altera est, *Hæc enim omnia gentes inquirunt.* Hoc est, gentilis erroris circa diuinam prouidentiam est inquirere dubia & timida cura hæc omnia. Acsi apertè diceret, gentilis erroris participes vos facitis si soliciti de istis fueritis circa victum & vestitum. *Scit enim pater vester.* deest. cœlestis, *quia his omnibus indigetis.* Altera ratio, quæ est radix omnium, affertur ex scientia diuina, non sub nomine dei, sed patris vestri. Acsi apertè diceret, superflua est vestra solicitudo circa res necessarias vobis: quia pater vester, cuius interest prouidere vobis de victu & vestitu multo magis, quàm interest patris vestri terreni, notitiam habet omnium vestrarum necessitatum: ac per hoc sicut sciente patre vestro vestras necessitates, & volente prouidere, non estis soliciti circa vestras necessitates, ita non sitis soliciti sciente patre vestro cœlesti. *Quærite ergo.* pro, autem. Post negatiuum præceptum prohibitiuum dubiæ timidæq; curæ circa necessaria ad victum & vestitum, adiungit præceptum affirmatiuum, mõstrans modũ quo Christiani assequuntur hæc omnia. Quærite, non dicit soliciti estote, sed quærite: quia nec etiã circa regnum cœlorum vult nos dubiam adhibere curam, sed securam. vt pote innixam fidei ac spei infallibili. *Primum.* Non refertur primum ad secundum necessariò, alioquin non esset

primogenitus,

primogenitus, vſquequo naſceretur ſecundus. Sed neceſſariò negat anterius ſeu prius. Et propterea hunc non habetur dominum Ieſum præcipere, vt regnum dei quæramus primùm, ſic quòd ſecundariò quæramus hæc alia: ſed habetur quòd debemus quærere regnũ dei primùm, hoc eſt, quòd nihil ante ipſum quæramus. *Regnum dei.* Ampliare, magnificare, honorare, voſmetipſos efficere. *Et iuſtitiam eius.* Id eſt regni. Non poſſumus verè quærere regnum dei, niſi ſimul quæramus iuſtitiam eius. Impoſsibile eſt enim ampliare, magnificare, & honorare, &c. regnum dei, niſi exercendo iuſtitiam eius: hoc eſt, ea quæ ſunt debita ſecundum regnum eius. ¶ Et hæc omnia neceſſaria ad victum & veſtitũ, *Adiicientur vobis.* Non ſupputabuntur ad mercedem, ſed ſupra mercedem addentur. Et hoc atteſtatur ei quod diximus: quòd ſcilicet non præcepit dominus hæc ſecundo loco inquiri. Si enim inquiri iuſsiſſet ſecundo loco, non diceret, adiicientur vobis. ¶ Verùm aduerte, quòd hæc promiſsio non fit omnibus, ſed ſolummodo iis, qui tanto amore mouentur erga deum, vt quærant regnum dei, & iuſtitiam eius: hoc eſt, quærãt ratione dei primùm, & non ratione proprij boni etiam ipſa bona ſpiritualia. hoc enim ſignificat formaliter quærere regnum dei & iuſtitiam eius. *Nolite ergo ſoliciti eſſe in craſtinum.* Poſt præcepta prohibentia timidam curam circa neceſſaria, prohibet vniuerſaliter curam craſtinam. Et appellatur cura craſtina omnis illa cura, quæ ſecundum rectam rationem non congruit præſenti tempori, ſed futuro: ita quòd cura incumbens præſenti tempori de prouiſione futurorum etiam poſt multos annos, non eſt cura craſtina, ſed eſt cura hodierna: quia præſenti congruit tempori: verbi gratia, cura Ioſeph congregandi frumenta ad prouidendum ſterilitati ſeptem annorum, non fuit cura craſtina, ſed hodierna: quia incumbebat cognoſcenti talem temporum ſucceſsionem præparare ex tunc prouiſionem ſuccedentibus annis. Et ſimiliter non eſt licitum eſſe in craſtinum præparare annuas prouiſiones, & ſimilia. Nihil enim aliud hîc præcipitur, niſi quòd futura cura non præoccupetur. Hoc enim ad imprudentiam ſpectat. Vnde in textu aſsignatur ratio. *Quia craſtinus dies ſolicitus erit ſibiipſi.* Hoc eſt futurum tempus habebit proprias curas, &, *Sufficit.* Secundum rectam rationem. *Diei.* Id eſt, cuilibet tempori. *Malitia.* pro, afflictione *ſua.* Per quod reuocat Ieſus homines à cura craſtina, vt conſulant ſibiipſis: ſtultum eſt enim futuram pœnã ſeu afflictionẽ anticipare.

cipare. Nobis ergo ipsis cõsulimus, crastinas curas diei crastino reseruando: præueniendo nanque aduocamus futuras afflictiones ad pręsens: quũ non satis simus præsentium curarum pœnę. ¶ Et induxit hoc præceptum cum nota illationis, dicendo nolite ergo: quia similis moris est curã crastinam præuenire, & cura timida de necessariis. vtraq; enim ex irrationabili timore minoreque fide diuinæ prouidentiæ procedit: & hæc posterior est illa, quæ circa necessaria versatur.

CAPVT VII.

Nolite iudicare. pro, ne iudicate. Ordinat hîc dominus humanum animum quantum ad ea quæ sunt iudicii, prohibens duo mala iudicij. Primum malũ est temeritas seu vsurpatio iudicij. Nõ alloquitur dominus iudices, sed instruit priuatos homines. & quẽadmodũ priuatis hominibus pręcepit nõ resistere malo: ita modò eisdẽ priuatis hominibus præcepit, ne iudicate. non spectat siquidẽ ad singulares, sed publicas ꝑsonas iudicare alios. Est enim sermo de iudicio non rerum (quod sensui, experientiæ, vel scientiæ subiicitur) sed personarũ: quod deo, quantum ad occulta: vel publicę potestati, quãtũ ad manifesta, reseruatur. Quo circa quãuis cognoscamus personas blasphemas, adulteras, &c. ꝓhibetur tamen priuatis iudicare illas: quia nõ nisi vsurpato iudicio aut temere ius dicerẽt illis. *Et non iudicabimini.* pro, vt non iudicemini. Scilicet de hoc crimine seu peccato, quod absque authoritate iudicastis. *Nolite condemnare, & non condemnabimini.* Hæc verba de condemnatione nõ sunt de textu: ita ꝙ hæ quinque dictiones, nolite condemnare & non condemnabimini, superfluunt. *In quo enim iudicio iudicaueritis.* pro, iudicatis, *iudicabimini.* Vbi declarauit euasionem pœnę nolentium iudicare, declarat modò pœnam ac præmium iudicantium, tum quo ad iudicium: dicẽdo, quo iudicio iudicatis, illo iudicabimini. Nõ dicit in quali: quia non iudicabimini temerario aut iniusto iudicio quali alios iudicastis. Nec dicit iudicabit vos deus aut iudicabo ego, sed dicit iudicabimini: significãdo iudicium passiuè. Et verè in quo iudicio iudicamus, illomet iudicabimur meritoriè: quia illudmet iudiciũ quod nos exercemus, erit ratio ꝙ iudicabimur ad pœnam, vel præmiũ. ¶ Tum quo ad quantitatem pœnæ, vel præmij: subiungendo. *Et in qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis.* pro, Et in qua mensura metimini, mẽsurabitur vobis. Hoc etiam est verum meritoriè tam in pœnis quàm in præmiis. eadẽ nanque mensura proportionaliter respondebitur homini siue præmian-

præmiando,siue puniendo,qua ipse alios iudicando vsus est in bonum vel in malum. Nec dicit eadem mẽsura temporis,quod esset tempus præmij vel pœnæ respondere tempori meriti vel demeriti.sed dicit absolutè qua mẽsura,vt intelligamus ex nostri mensura meriti vel demeriti oriri mensuram proportionatã præmij vel pœnæ,non descendendo ad has vel illas circunstantias. *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui,& trabem in oculo tuo non vides?* pro,non consideras?) Prohibito primo iudicij malo:scilicet esse ex non officio,prohibet alterum malum:scilicet,esse ab indigno seu hypocrita:hoc est, ab homine grauiori peccato subiecto.hoc enim significat per parabolam festucæ & trabis.Et reprehendit tam actum interiorem,dicendo,vides festucam,& trabem non consideras:quàm actum exteriorẽ,dicẽdo,sine,eiiciam festucam. *Aut quomodo dicis fratri tuo,frater,sine eiiciam festucam de oculo tuo, & ecce trabs in oculo tuo?* Vtrunque enim reprehensibile est,scilicet & videre in aliis minima , & in teipso non videre magnum crimen,& monere fratrem,vt patiẽter ferat corripi de minimis à te,qui opprimeris magnis. ¶ Vbi nota sermonem hũc versari inter fratres,vt litera manifestat:vt intelligamus,quòd etiam sine quacũque alia culpa indignũ est, vt irretit⁹ maiori crimine,ingerat se purgationi minorum peccatorum in fratre. *Hypocrita.* Appellatur hæc indignitas hypocrisis:quia ex natura facti hypocrisis est , præ se ferre officium probi viri studendo correctioni proximi,& esse prauum habẽdo grauiora crimina. *Eiice primùm trabem de oculo tuo.* Non reprehendo studium tuum erga correctionem fratris,sed inordinationem:quia prius debes videre trabem tuam , & eiicere illam à te. *Et tunc.* Et non antè licitum erit tibi studere ad eiiciẽdum festucam fratris tui. *Videbis eiicere festucam de oculo fratris tui.* Aduerte hîc,quòd Iesus à manifestioribus docens,manifestissima inducit inconuenientia exemplo trabis & festucæ:nõ quòd hanc solam intelligamus indignitatẽ iudicis seu correctoris,sed vt ex hac manifestissima intelligamus reliquas.Indign⁹ siquidẽ iudex seu corrector est,habens trabem in oculo proprio,nõ solùm si festucam,sed etiam si trabem alienã nititur leuare: iuxta illud Apostoli ad Roma.2. Qui prædicas non furandum,furaris,&c. Sed hæc dominus à manifestioribus intelligi voluit. *Nolite dare.* pro,ne detis, *sanctum canibus:neque mittatis margaritas vestras ante porcos,ne fortè conculcent eas pedibus suis,& canes conuersi dirumpant vos.* Prohibitis malis iudicum ac correctorũ,prohibet

hibet mala dispensantium sacra mysteria, duabus metaphoris. Altera est, ne detis sanctum canibus, ne conuersi dirumpāt vos. Altera est, non mittatis margaritas vestras ante porcos, ne fortè cōculcēt eas pedib⁹ suis. ¶ In prima prohibetur sanctū, hoc est, quod dei est dari canibus, hoc est, impugnatoribus veritatis. Canis enim inter omnia animalia habet vocē latratus sui ad solam obiectionē: & propterea ij quorū studiū ac officiū est clamare ad repellendū, ad impugnandū, ad cōtradicendū, canes appellātur. In secūda prohibetur margaritas vestras, hoc est, id quod nostrū est, preciosum tamē, mitti ante porcos: hoc est, homines nō solū carentes notitia margaritarū, sed etiam immersos ter terreno luto: quales inter cetera animalia videmus porcos. ¶ Et hui⁹ quidem secundæ metaphorę inconueniēs clarum est: scilicet ne fortè porci conculcēt margaritas vestras pedibus suis: potest enim facilè euenire hoc inconueniens, & si nō necessariò euenit: quia possent porci aliò diuertere: & ꝓpterea dicitur fortè. In quo etiā casu nō essetis immunes à culpa: quia quātum in vobis fuit, exposuistis margaritas periculo cōculcatiōis. ¶ Sed primę metaphoræ inconueniens latet. nam non apparet, non videmus canes conuerti ad dirumpendū nos, ex eo quòd damus eis sanctū panem aut cibum: sicut videmus porcos cōculcare margaritas, si mitterentur ante illos. Pensentur verba textus: nō dicitur sanctum panem, neque sanctas carnes, neq; sanctum cibum. quodcunque enim horum sonaret compositum ex cibo & sanctitate: sed dicitur sanctum sine additione aliqua: hoc est, mūdum ac eleuatum ab vsu, non solùm brutorum animalium, sed etiam humano. nam sanctum significat mundum, competens tamen vsui diuino: ac per hoc incompetens vsui canum. Ita quòd dando canibus rem incompetentem vsui canum, non obstante quòd sit tātæ excellentiæ, scilicet quòd sit sancta, præbetur materia canib⁹ conuertendi seipsos ad dirumpendum vos: videmus enim quòd canes vacantes sibiipsis seu occupati in aliis, si inuitātur dando eis aliquid inutile ipsis, irritātur quandoque aduersus illos, qui rem illam eis iecerūt. Quanuis hoc nō semper eueniat, propter quod in textu apponitur fortè. Est itaque metaphoræ inconueniens, ne fortè conuersi canes ad iactum rei sanctæ, hoc est, cōpetentis deo non canibus, materia irritationis accepta, nulla habita ratione doni sancti, dirumpant vos ab inuicem separando vel frangēdo morsu. ¶ Intentum autem per hanc primam metaphoram est, quòd sancta dei mysteria (vt secreta trinitatis, verbi incar-

bi incarnati euchariſtiæ,&ſimilia)non declaremus impugnatoribus veritatis.Minùs dixi.nam præuidit Ieſus impoſsibile eſſe ſcriptoribus & prædicatoribus,occultare hæc canibus,& manifeſtare aliis:& propterea dixit non detis canibus: hoc eſt,ex intentione non detis canibus.Secus autem quando ex neceſsitate panduntur ſancta canibus:quando ſcilicet in communi docere oportet,&inter eos ſunt aliqui impugnatores veritatis:vel quãdo neceſsitas impugnãtium vrget, vt aperiamus ipſis occultiora ſancta.Tunc enim non agitur contra hoc præceptum : quia prohibetur voluntaria,non neceſſaria datio ſancti canibus,quę hic non interuenit:quia non ipſis canibus,ſed eccleſiæ daretur ſanctum præſentibus canibus.Periculũ autem manifeſtum inde imminet:ſcilicet ne forrè ſtudioſi ad contradicẽdum,ex prędicato ſancto vbi quieſcebant vertantur , ad dirumpendum vos ſchiſmaticis & hęreticis documentis fabricatis ſuper audita ſancta.Sic enim Arrius cõuerſus dirupit nos, auditis myſteriis trinitatis ignotis & inutilibus ſibi:&ſic de aliis ſimilibus. ¶ Secũdæ autem metaphoræ intentum eſt,vt exponamus precioſa nobis eccleſiaſtica ſacramenta hominibus,qui illa nõ cognoſcunt, qui non æſtimant,qui terrenis ſunt dediti,quorum animus ſolis terrenis paſcitur:ne affectibus malaq; vita conculcẽt illa.An nõ margaritæ mittuntur ante porcos,quũ paſsim ſacramẽtum ordinis,ſacræ religionis,aut caſtitatis ꝓfeſsio, ſacerdotia & id genus alia precio ſa apud eccleſiam,exhibẽtur hominibus ſola cupiditate hæc ſubeuntibus?Teſtatur conſequens conculcatio tã precioſorum ordinum,ſtatuum, graduum atque officiorũ(quã vtinam non videremus)ex cœnoſis ſtudiis eorum ſic eſſe. *Petite.* Docuerat ſuperiùs petere,orando pater noſter,&cæ.docuerat & quærere,quęrite primùm regnum dei,&c.Intendit modò monſtrare vtilitatem vtriuſque(ſcilicet petere &quærere)adiũcto tertio,ſcilicet pulſare.Et hoc ad occurrẽdum putantibus vanum eſſe petere,quærere & pulſare apud deũ,qui omnia nouit, qui omnia ab ęterno apud ſeipſum definiuit,qui ĩmutabilis eſt. huiuſmodi enim errorem confutat,monſtrando hæc eſſe vtilia ſeu fructuoſa.Et verè nõ obſtat certitudini diuinę ſciẽtiæ,prædeſtinatiõis & immutabilitatis,vtilitas petitionis,inquiſitionis & pulſationis,apud ſapientes & intelligentes:quòd cauſę ſecundæ non contrariantur diuinæ prouidentiæ,ſed exequunrur illã: petitione ſiquidem,inquiſitiones,& pulſationes,inter cauſas nõ putantur ſecundas.Ita quòd ſicut diuinę prouidẽtiæ ordo habet

vt ve-

vt vescamur pane in sudore vultus nostri(serendo,colendo,metendo,expurgando,molendo triticum)ita habet vt petendo,inquirẽdo,pulsando,regnum cœlorum ingrediamur.Et propterea sicut stultum est dicere vana esse media humana ad habẽdũ panem,ita stultum est credere vana esse hęc media ad possidendum cœlorum regnum:omnia enim apud deum ab æterno certa & diffinita sunt absque quacunq; mutatione possibili in ipso deo:sed per causas secundas mutationi subiectas exequenda.

¶ Tria itaque pręcepta simul dat. Primum est petite,proculdubio à deo,à patre vestro cœlesti. Quod præceptũ,quia est affirmatiuum,fert secum subintellectas circunstantias præceptorũ affirmatiuorum:quando,vbi,sicut,quid,&c. *Et dabitur.* Non dicit & dabitur quod petitis,sed absolutè dabitur:quia vt inferiùs ipse Iesus declarabit,noceret aut ĩutile esset quãdoq; dari quod petimus. Vnde & Paulo ter dominum rogãti vt discederet à se angelus Satanæ colaphizans ipsum,non est datum quod petiit: sed gratia cõseruans ipsum. Rursus non dicit,& dabitur tũc:sed sine determinatione temporis,& dabitur. *Vobis.* petentibus, ad differentiam aliorũ:quibus quanuis petamus,non tamẽ datur illis,sed nobis obsistẽte illorum demerito. Scriptũ est enim, si steterint Moyses & Samuel coram me,non est anima mea ad populum istum,Hiere.15. Semper tamen petitio redit in sinum petentis. *Quærite.* Secundum pręceptum affirmatiuum quoque est hoc. Et ipse dominus explicat inferiùs rem quærendam,esse viam ad vitam:subiungendo,& pauci sunt qui inueniant eam. *Et inuenietis.* Ecce vtilitas inquisitionis:inuenire scilicet viam vitæ. *Pulsate.* Tertium est hoc præceptum similiter affirmatiuum. Et directè,pulsare ad ostium regni cœlestis pręcipit:vt inferiùs ipsemet dominus declarabit. *Et aperietur vobis.* Fructus pulsandi,est apertio ostij ad ingressum regni cœlorum. Et hæc apertio non aliis,sed vobis pulsantibus fiet:quia nullus vestrum meretur alteri ingressum regni cœlorum,sed sibiipsi tantùm. *Omnis enim.* Ne intelligeres verba domini dirigi ad discipulos in persona iustorum tantùm,reddit rationem fructus vtilitatis ex vtili:omnis enim tam iustus quàm peccator(vt patet de Publicano) *Qui petit.* concurrentibus debitis circunstantiis. *Accipit:& qui quærit,inuenit,& pulsanti aperietur.* Aduerte hîc duo Alterum est,quòd quodlibet horum trium diffinitur efficax vniuersaliter. Et verificatur subintelligẽdo quodlibet horum fieri, concurrentibus debitis circunstãtiis. ¶ Alterũ est,quòd vtilitas duorum

duorum primorũ deſcripta eſt in textu tum in futuro (accipietis,inuenietis)tum in præſenti,accipit,inuenit. Tertij autẽ vtilitas in futuro tantũ deſcripta eſt:priùs aperietur vobis, modò aperietur. Ad ſignificandum, ꝙ petere & quærere , in præſenti vita poteſt habere effectum:pulſare autem non niſi in extremo vitæ,quum hinc ad cœlum migramus,effectũ habet. *Aut quis eſt ex vobis homo quem ſi petierit filius ſuus panem,nunquid lapidẽ porriget ei?aut ſi piſcem petierit, nunquid ſerpentẽ porriget ei?* Intẽdens declarare tria hæc præcepta ſigillatim:inchoat à primo, petite & accipietis,& declarat ſimul duo, ſcilicet ſecuritatem accipiẽdi,& qualitatem rei accipiẽdæ: vtrũnque ſiquidem manifeſtat ex ſimilitudine carnalis patris,quum filij petunt ab eo panẽ vel piſcem,& metaphora eſt ſatis clara. ¶In qua aduerte , ꝙ filio petenti panem pater nõ porrigit lapidẽ inutilem, neque petẽti piſcem pater porrigit ſerpentem nociuũ. Intendit enim per hãc metaphoram,quòd nobis petentibus neceſſaria ſeu vtilia,deus nõ dat aliquid inutile aut nociuum,vt hinc intelligamus deum negare nobis quandoque quæ petimus: quia ſi daret quod petimus,daret inutile aliquid aut nociuum. ita quòd nobis petẽtibus panem(hoc eſt,credentibus petere aliquid neceſſariũ tãquam panem)daret lapidẽ:& ſimiliter petentibus aliquid vtile ſeu delectabile tanquam piſcem,daret ſerpẽtem. Vnde pulchrè Aug. dicit:bonus dominus qui negat quãdoq; quod volumus, vt tribuat quod mallemus. *Si ergo vos quum ſitis mali.* Tum quia eſtis ex nihilo.inde enim omnis creatura mali aliquid habet.& nemo bonus,niſi ſolus deus. Tũ in actione: quia ſi dixerimus nos peccatum nõ habere,mẽtimur. *Noſtis bona dare filiis veſtris, quanto magis pater veſter qui in cœlis eſt?* Si ſecuri confiditis,ꝙ pater veſter carnalis nõ det vobis niſi bona:quantò magis debetis eſſe ſecuri de patre veſtro cœleſti?quũ patres veſtri carnales ſint ex parte boni,& ex parte mali: pater aũt veſter cœleſtis ſit omniquaque bonus? *Dabit bona.* Nõ dicit dabit petita, ſed dabit bona:quia quãdoq; neſcimus quod petimus eſſe nobis inutile aut nociuum. *Petentibus ſe.* Pronomẽ,ſe,refert patrem cœleſtẽ.Intendit enim ꝙ petẽtibus ab eo , dabit nõ vtilia & nociua, ſed bona. *Omnia ergo.* Declaratis ſpectãtibus ad primum præceptum,declarat ſpectãtia ad ſecũdum præceptum,ſcilicet quęrite & inuenietis:manifeſtãdo tum viam quęrendã & inueniẽdam:tum à quibus inquirere illam debemus,ibi attendite à falſis. ¶Via ergo quærẽda & inueniẽda declaratur primò in pręceptis

ceptis affirmatiuis actionum nostrarum erga homines:reducen-
do omnia ad vnum præceptum. *Quæcunque vultis vt faciant vobis
homines,& vos facite illis.* Et deest aduerbium, sic. Legendũ est
Omnia quæcũque vultis vt faciant vobis homines,sic & vos facite illis.
Et est sermo de voluntate naturali , ad quam scilicet rationalis
natura nos inclinat.Per hoc enim excluduntur inordinatæ vo-
luntates.Rursus non Præcipitur, vt omnia eadem secundũ spe-
ciem faciamus aliis,quæ volumus nobis exhiberi sed eadẽ pro-
portionaliter. non enim præcipitur dominis volẽtibus seruitia
à subditis,vt ipsi illasmet species seruitiorum exhibeant subdi-
tis,sed proportionaliter,hoc est,ꝙ sicut volunt subditos effice-
re quod debẽt subditi , ita ipsi domini faciãt subditis quod de-
bent domini efficere.& ecõuerso, sic enim impletur à dominis
& seruis,à viro & vxore,à patre & filiis, & reliquis differentiis
hominum,hoc naturale præceptũ,quæcunque vultis vt faciant
vobis homines, & vos facite illis. *Hæc est enim lex & prophetæ.*
Non dicit tota lex: quia præceptum hoc non complectitur nisi
dilectionem proximi , & nihil dicit de dilectione dei:tota autem
lex in his duobus pendet: vt dicitur inferiùs ca.22. Et intendit
ꝙ hoc præceptum non solum est iuris naturæ, sed legis & pro-
phetarum,& propterea quærite hanc viam. *Intrate per angustam
portam.* Ascendit paulatim dominus docẽdo viã. Incœpit enim
mõstrare viam à pręcepto iuris naturæ probato diuina lege:mo-
dò monstrat viam præceptorum fidei . monstrauit initium viæ
esse bene se habere erga homines: monstrat modò viam ipsam
esse in bene se habere erga vitam cœlestis patriæ:quod est be-
ne se habere erga deum. Via enim gratiæ & fidei fundatur su-
per viã naturæ, & perficit illã. & propterea vtriusque meminit.
Declarat itaq; viã vitæ cœlestis quærendã ex similitudine por-
tæ angustæ & vię arctæ.Intrate ergo per angustam portã,fidei.
Fides enim est velut porta,qua viam cœlestem ingredimur . &
quod Apostolus appellat redigere omnem intellectum in obse-
quiũ Christi,appellauit hîc Iesus angustiam portæ.*Quia lata por-
ta & spaciosa via est quæ ducit ad perditionem: & multi sunt qui in-
trant per eam.* Rationem reddit ex differentia inter viã ad per-
ditionẽ,& viam ad vitã,penes tria:scilicet portam,viam, & nu-
merum gradientium. porta enim viæ ad perditionẽ est lata,via
quoque spaciosa : & multi sunt qui intrant per eam ad propriã
perditionem æternæ mortis. Quo contra. *Quam angusta.* pro
quoniam angusta,*porta & arcta via est quæ ducit ad vitã: & pau-
ci sunt*

ti sunt qui inueniunt eam. Vide singula. Porta fidei angustiis articulorum fidei cõcluditur: porta verò perditionis, absque fide aut fidei ratione, nullos ferè terminos habet: sed valde lata est, dum vnusquisque per suæ rationis seu æstimationis iudicium ingreditur ad operandum. Via vitæ, quia via charitatis & reliquarum est virtutum (ita vt qui in vno offenderit, omnium reus sit) nõ solũ arcta est, quia quælibet virtus est in medio: sed etiã valde angusta est, quia oportet nullius virtutis lineã in medio consistentem deserere. si in vna enim erratur, extra totam viam erratur. Via verò perditionis, quia per omnia extra mediũ hinc & inde vitia expanditur, spaciosa valde est, sicut medium in circulo, & linea per centrum, stricta est: superficies autẽ hinc inde spaciosa est. Multos denique ire per perditionis viã, & paucos inuenire facto viã vitæ, vtinam non videremus. *Attendite.* Morale est quærentibus viam interrogare alios expertos viam. Et propterea dominus non solum quærẽdam viam, sed etiã illos à quibus quærenda occurrit docet: tales enim sunt communiter doctores & personæ spirituales mõstrantes viam aliis. Ne ergo fallamur, attendite, inquit, diligenter cauete. *A falsis prophetis.* Appellatione prophetarum intellige quoscunque officium vidẽdi, quæ aliis manifesta nõ sunt, profitẽtes. *Qui veniunt ad vos.* Ego non mitto illos, sed ipsi ex se veniunt ad vos. *In vestimentis ouium.* Ieiuniis, fletibus, orationibus, vilibus, vestib⁹, & aliis huiusmodi exterioribus signis virtutum. Hæc enim sunt velut vestimenta ouium Christi. *Intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* tendentes ad perditionem ouium Christi. intendunt enim sub specie tot exteriorum bonorum immiscere venenum alicuius hæresis seu schismatis, aut mali moris seu licentiæ. *A fructibus eorũ cognoscetis eos.* Ne excusationẽ ignorantiæ haberemus, dat regulã cognoscendi interiora hominis, vt caueamus ab eis, à fructibus, inquit, eorum cognoscetis eos. ¶ Siste mentis pedem, & discerne fructus eorum à fructibus nõ eorum, sed vel officiorũ, vel audientiũ, vel fidei, & vniuersaliter gratiarum gratis datarũ. Fructus eorum sunt propriæ charitatis, siue cõsistant in verbis, siue in omissionibus, siue in factis. Nõ sunt autem fructus eorũ concursus populi, conuersio hominum ad pœnitentiam mediãtibus eorum prædicationibus, & similes effectus: quoniam isti sunt fructus fidei & deuotionis audiẽtium, & non sunt propria opera prophetarũ. Similiter quę dicũt ex ore Moysi & prophetarũ, nõ sunt eorum, sed cathedræ fructus. Similiter prophetare

& demones eiicere,& miracula facere vera in nomie Iesu Chri
sti,nō sunt fructus eorum,sed gratiæ gratis datæ.stant enim hæ
gratię cum peccato mortali,cum inimicitia eorum ad deum,v
in hoc capitulo dominus subiungit.Nō est igitur temeraria ra-
tio ab operibus propriis cognoscere animum hominis. *Nūqu*
colligunt de spinis vuas,aut de tribulis ficus? Declarat hanc regula
ex similitudine vegetabiliū , tum in specie de fructibus spinar
& tribulorum. Vtrunque genus spinæ dicitur. Tum in genere,
prius de facto:dicendo vniuersalem. *Sic omnis arbor bona fruct*
bonos facit:mala pro putris,*autem arbor malos fructus facit.* Deind
à possibili dicendo, *Nō potest arbor bona malos fructus facere:ne-*
*que arbor mala.*pro.putris,*fructus bonos facere.* Vbi nō dicit nō po
test arbor bona fieri putris:aut econuerso,non potest putris fie
ri bona,sed dicit,quòd non potest arbor bona existens bona fru
ctus malos facere : & similiter non potest arbor putris existen
putris fructus bonos facere.Et significatur per hæc simul iūcta
quòd arbor bona profert fructus bonos tantū,& non bonos &
malos:& similiter arbor putris profert fructus malos tantū,&
non malos & bonos: alioquin arbor bona posset facere malos
& putris bonos,cuius contrarium textus dicit. ¶ Intendit autē
per similitudinem arboris voluntatem:& consequenter per ar-
borem bonam seu putrem,voluntatem bonam seu malam. Per
fructus verò bonos , qui non sunt vestimenta ouium commu-
nia etiā lupis,illos quos Apostolus ad Galatas quinto dicit esse
fructus spiritus:dicēdo,fructus autem spiritus est charitas,gau-
dium,pax,patientia,benignitas,bonitas, longanimitas, māsue-
tudo,fides,modestia,continentia,castitas.Hæc opera si sunt fru
ctus eorum,cognoscimus eos esse veros prophetas , esse bonas
arbores,habere bonam voluntatem. si autem fructus hos nō vi
demus,attendamus diligentiùs : quia vel aliquod operum car-
nis,quorum ibi Apostolus meminit,vel saltem humana cupidi-
tas,aut gloria,illorum fructus inuenietur. ¶ Sed occurrit diffi-
cultas applicandi integrè parabolam arboris,quantum ad hoc,
quòd putris arbor facit tantū malos fructus,quum falsi prophe
tæ malæ voluntatis faciant etiam aliqua bona opera,ieiuniorū,
eleemosynarum,& cætera.Nam veniunt in vestimentis ouium,
& similiter quantum ad hoc,quòd bona arbor, non nisi bonos
fructus facit:quia nullus est tam sanctus, qui non peccet in hac
vita. ¶ Solutio est,quòd ideo Iesus hęc dixit,vt intelligamus q
quæcunque bona opera ex suo genere,procedunt à mala volū-
tate

tate falsorum prophetarum, non sunt fructus boni, sed sunt fructus mali: ita quòd intelligamus etiam ipsa vestimenta ouium, sub quibus se occultant, fructus esse malos. Et verè sic est, quia sunt effectus malæ voluntatis ordinantis hæc omnia ad malum finem. Quod autem obiicitur de peccatis sanctorum, nō obstat sententiæ euangelicæ: quia nullum peccatum est fructus bonæ voluntatis. deficiendo enim à perfectione bonæ voluntatis peccat, quisquis venialiter peccat. *Omnis arbor quæ non facit fructū bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* pro, exciditur, & in ignem mittitur. *Igitur ex fructibus eorum cognoscetis eos.* Tacitè occurrit quæstioni, nunquid tales falsos prophetas tu manifestabis puniendo: Respondet enim, nihil manifestè promitto: sed indubiè quotidie intus succiditur de horto seu consortio sanctæ ecclesiæ, & in ignem æterni cruciatus quotidie mittitur: dum quotidie aliquis eorum moritur. Non igitur aliunde, quàm ex fructibus eorum cognoscetis eos in præsenti vita. *Non omnis.* Declaratis spectātibus ad duo prima præcepta, declarat modò tertium præceptum, scilicet pulsate & aperietur vobis. Et duo dicit, alterum negatiuum, nō omnis qui dicit: alterum affirmatiuum, qui facit voluntatē &c. per hæc enim duo declaratur, quid est pulsare ad ingressum regni cœlorum: ac per hoc discernūtur verè pulsantes (quibus & aperietur) à non verè pulsantibus, quibus non aperietur. *Qui dicit mihi.* Quāuis nullus dicere possit Iesu domine, nisi in spiritusancto (vt Apostolus primæ ad Corinthios duodecimo dicit) quia veritas à spiritusancto est, nō tamen sufficit iste effectus spiritussancti ad hoc, ꝙ homo intret in regnum cœlorum: quia non sufficit ad salutem vera fides sine operibus. *Domine domine intrabit in regnum cœlorum.* Repetitio, vel confessionem vtriusque naturæ in Christo significat, vel signum est feruentis exterioris cultus. Ac si apertè dicat, non omnis qui profitetur integrè fidem meam, quātumcunque ferueat exteriori cultu colendo me, intrabit in regnum cœlorum. *Sed qui facit voluntatem patris mei, qui in cœlis est.* Ecce affirmatiuum, non sufficit dicere, domine domine, integra fide & exteriori cultu: sed oportet factis exequi voluntatem patris mei. *Ipse intrabit in regnum cœlorum.* Omnes istæ quinque dictiones sunt superfluæ. *Multi dicent mihi in illa die, domine domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo virtutes multas fecimus?* Declaraturus ambo proposita, primò declarat negatiuum: scilicet, nō omnis qui dicit mi-

hi,& cætera . Declarat autem hoc à tribus generibus homin quorum damnatio valde admiranda apparet hominibus . vi enim persuaderi potest hominibus , quòd aliqui viri verè prophetent, & miracula vera faciant, & dæmones eiiciant ab obsessis corporibus , & cum hoc sint viri mali inimici dei. Hæ tria genera hominum inducit hic Iesus : non quòd omnes tales, sed quòd multi eorum dicent mihi in illa die , iudicij scilicet , domine domine , rectitudine fidei , nónne in nomine tuo prophetauimus , de occultis secretisque illuminati sumus inuocando nomen tuum : & similiter in nomine tuo , credito & inuocato , dæmonia eiecimus,ab hominibus: & similiter in nomine tuo,credito & inuocato , virtutes multas,verorum miraculorum fecimus. *Et tunc.* in die iudicij: *fatebor illis.* respondendo, *quia nunquam noui vos.* Nota nunquam:quoniam hinc manifestè patet, quòd nec tunc quando prophetabatis , quando dæmonia eiiciebatis,quando miracula faciebatis, noui vos notitia filiorum . Et dixit hoc vt intelligeremus istos damnari non quia post miracula effecti fuerint iniqui , sed quia etiam tunc erant iniqui . propterea enim dixit, nunquam noui vos. *Discedite à me omnes.* Superfluit omnes. *Qui operamini iniquitatem.* Rationem reddit,quare nunquam nouit eos : quia scilicet cum tot gratiis exercebant opera iniqua. Hæc enim omnia(scilicet facere miracula,& prophetare,& dæmones eiicere)spectat ad gratias gratis datas hominibus ad vtilitatem aliorum,& stat cum inimicitia ad deum . ¶ Et bene hæc nota:ne curras cum vulgo ad adorandum homines velut sanctos , quia prophetant aut miracula faciunt.Sunt enim hæc opera communia bonis & malis:vt hic dicit dominus. *Omnis ergo qui audit verba mea hæc,& facit,ea aßimilabitur.*pro,assimilabo,*eum viro sapienti.* pro, prudenti,*qui ædificauit domum suam super petram,& descendit pluuia,& venerunt flumina,& flauerunt venti,& irruerunt in domum illam , & non cecidit : fundata enim erat super petram. Et omnis qui audit verba mea,& non facit ea , similis erit viro stulto , qui ædificauit domum suam super arenam : & descendit pluuia , & venerunt flumina,& flauerunt venti,& irruerunt in domum illam, & cecidit: & fuit ruina eius magna.* Declarat affirmatiuum:scilicet qui facit voluntatem , & cætera. Declarat autem asimilando facientem voluntatem patris ædificanti domum super terram : non facientem verò , ædificanti domum super arenam . Similitudo est satis clara. ¶ Circa quam tria sunt notanda.

notanda. Primum, quòd ratio similitudinis est eo, quòd tam seruare quàm non seruare præcepta Christi consistit non in vna operatione, sed in constructione vniuersæ vitæ hominis. Seruás enim Christi præcepta solus ille est, qui vniuersam vitam suam construit firmam ac stabilem semper duraturam: audiens vero, & non seruás est, quicunque vniuersæ vitæ suæ sic rationem habet, vt non sit firma. Et est sermo de firmitate & duratione perpetua: & similiter de non firmitate in æternum. & propterea ille prudens, iste stultus dicitur. ille enim, vt prudens fundamētum firmum elegit: iste vt stultus infirmitatem admisit fundamenti totius vitę. ¶ Secundum est, ꝙ tria aduersantia domui inducuntur: tum vt ex numero trinario vniuersa contraria intelligátur, tum vt ex speciebus nominatis (scilicet pluuia, vento & flumine) vndique occurrentia mala intelligeremus. nam pluuia desuper obruit, flumina subtus eradicant, venti latera domus percutiunt. ¶ Tertiū est, ꝙ ille solus appellatur facere, qui perseuerat vsq; in finem. huiusmodi perseuerãtia manifestè significatur per non casum domus ex ventis, fluminibus & pluuiis. Et vere sic congruebat proposito diffinire facientem: quia sermo est de illo facere quo pulsamus, & apperitur nobis regnum cœlorum. cōstat nanque solos illos qui perseuerant seruando præcepta Christi, pulsare ad ostium regni cœlorum, ita ꝙ aperietur eis. reliquis enim constat non aperiendum esse: & consequenter non pulsasse: quia omni pulsanti aperietur. *Et factum est quum consummasset Iesus verba hæc, admirabantur.* pro, obstupescebant, *turbæ super doctrina eius.* Admiratio turbarum subiuncta hîc ab euangelista super doctrina Christi, intelligi potest dupliciter. Vel ad significandum materiam stuporis: scilicet quòd verba hæc in monte dicta significentur materia admirationis. Et hic sensus non est literalis: quia turbæ non interfuerant sermoni habito à Iesu in monte ad discipulos. Vel ad significandum tempus admirationis: scilicet quòd fuit post prædictum sermonem. Et hic est sensus literalis. Vnde & Marcus & Lucas huius admirationis & causæ meminerunt absque sermone hoc: Mirabantur enim turbæ de doctrina quam audiebant Christo prædicante illis. *Erat enim docens eos sicut potestatem habens.* Ratio hæc admirandi integratur ex doctrina & modo faciendi miracula. Fecerant enim olim Moyses, Helias & Helizeus miracula, sed non tali modo: scilicet imperando, sicut videbant Christum imperare dæmonibus. Rursus fecerant patres miracula, sed non docēdo propriam

doctrinam. Christus autem & docebat propriam doctrinam, & potestatiuè miracula apponebat doctrinæ, & propterea dicitur docens sicut potestatem habens. Et quia in hoc excedebat Scribas, subditur, *Et non sicut Scribæ eorum & Pharisæi.* Superfluunt tres vltimæ dictiones: scilicet, eorum & Pharisæi.

CAPVT VIII.

Qvum autem descendisset Iesus de monte, secutæ sunt eum turbæ multæ. Matthæus inchoauit doctrinam sermonis dominici dimissis turbis à Iesu ascendente in montem, & duo post facta subiunxit: alterum de admiratione turbarum super doctrina Christi, alterum de sequela multarum turbarum. Et dixit hæc quasi redeundo ad ordinem historiæ: describendo quòd postquàm Iesus descendit de monte, in quo suprascriptum protulit sermonem, multæ turbæ secutæ sunt eum, non quòd turbæ substiterint, & expectauerint in campestribus, donec Iesus descenderet de monte: sed quòd licet dimissæ fuerint turbæ à Iesu ascendente in montem, & illæ ierint ad propria, nihilominus vbi audierunt ipsum iterum prædicare publicè, secutæ sunt eum.

Et ecce leprosus veniens adorabat eum. Signum sensibile honorationis genuflectendo exhibebat. *Dicens, domine si vis, potes me mundare.* Magna fides, fatetur potentiam in voluntate consistere. *Et extendens Iesus manum, tetigit eum.* Vt dominum legis prohibentis tactum leprosi se ostenderet: simúlque virtutem humanæ naturæ in se astrueret, dum tactu curat lepram. *Dicens volo.* Respondet ad id quod dixerat, si vis. *Mundare.* Altera oratio est imperatiui passiui. Et respondet monstrando veram confessionem, potes me mundare: dum imperatiuè dicit, mundare: tanquam potestatem habens. *Et confestim mundata est lepra eius. Et ait illi Iesus, vide nemini dixeris.* Non præcipiendo, sed humilitatis affectum explicando, interdicit curato publicationem miraculi: non quòd timeat sibi de inani gloria, sed quòd doceat discipulos, vt studeant vitare humanam gloriam. *Sed vade, ostende te sacerdoti, & offer munus tuum, quod præcepit Moyses.* iuxta præceptum legis Leuit. 14. *In testimonium illis.* Declarat quorsum tendat hęc missio ad sacerdotes: vt scilicet examinantes quomodo curatus est, intelligant ex hoc testimonio potestatem faciendi miraculi in me. *Qvum autem introisset Iesus Capharnaum, accessit ad eum centurio, rogans eum & dicens, domine puer meus iacet in domo paralyticus & malè.* pro, grauiter, *torquetur.* Miraculum erga seruum Centurionis in Capharnaum narratur. Vbi

tur. Vbi aduerte, quòd ea quæ Matthæus narrat de Centurione, intelligenda sunt non per ipsummet Centurionem dicta domino Iesu, sed per internuncios: vt Lucas explicans rei gestæ modum testatur. cap. 7. *Et ait illi Iesus, ego veniam, curabo eum.* Hæc verba domini responsiua fuerunt petitioni Centurionis per seniores Iudæorum. *Et respondens Centurio, ait.* per alios nuncios amicos, quum audisset quòd Iesus veniret ad domum suam. *Domine non sum dignus.* pro, idoneus, *vt intres sub tectum meum, sed tantùm dic verbo, & sanabitur puer meus. nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, & dico huic vade & vadit, & alii veni & venit, & seruo meo, fac hoc, & facit. Audiens autem Iesus, miratus est.* Nō est dubiū Iesum signa exteriora admirationis effecisse: ita quòd exterior admiratio in eo apparuit. Interior autem admiratio in Christo quoque fuit: non ex ea parte, qua omnia ei nota erant antequam fierent (nullus enim admiratur de iis quæ iam nouerat) sed ex ea parte qua experimentali notitia hactenus ei ignota fuerat tam noua, insolita, & magna fides hominis gentilis. Erat enim tanta talisq; confessio digna admiratione apud omnes. *Et sequentibus se dixit.* Inter sequentes erant seniores Iudæorum. qui primò missi fuerant à Centurione: cum quibus Iesus ibat versus domum Centurionis. *Amen dico vobis, non inueni tantam fidem in Israel.* Non dicit non inueniam, sed adhuc non inueni: ad differentiam fidei in futurum inueniendæ. Et rursus dicit non inueni: scilicet ex tempore quo quæro fructum prædicationis meæ & miraculorum, quæ operatus sum. Et hoc subintelligēdum est ad differentiam fidei maioris inuentæ in Ioanne Baptista: qui confessus est in eo diuinam naturam ac passionem, & recōciliationem mundi per eum &c. non enim fides Centurionis preponitur fidei Ioannis Baptistæ: sed reliquorum qui ob prædicationem Christi vel eius miracula crediderant vsque ad tempus illud. Leprosus enim Iudæis magnam ostenderat fidem (dicens, si vis potes me mundare) sed maiorem ostendit Centurio, profitens etiam modum curandi in absentia solo verbo. Ex eo enim, quòd dicit non inueni, significat, quòd loquitur de tempore ex quo quæsiuit fidem in seipsum per prædicationem, & miracula tanquam fructū prædicationis & miraculorum, & non absolutè. fides autem Ioannis Baptistæ fuit antequàm Christus prædicaret, non fuit fructus prædicationis Christi. Vnde per hæc verba non præfertur fides Centurionis nisi Israelitis, qui Christo prædicante &c. crediderant

rant in eum. ¶ Poteſt quoque intelligi abſolute, referendo ad fidem etiã Ioãnis Baptiſtæ. in eo enim primùm inuenit fidem ex quo venit ad executionẽ officij ſui. Sed tũc eſt ſenſus: non inueni tantam proportionaliter fidem in Iſrael. Quãuis enim fides Ioannis Baptiſtæ fuerit maior quãtitatem quãtitati comparando, fides tamẽ Cẽturionis fuit maior proportionaliter: quia maior fuit illa fides in viro gẽtili, militari, ex auditu famæ Ieſu. ferè in principio prædicationis Chriſti, quàm fuerit in Ioanne Baptiſta ipſius maxima fides: quia fuerat ſanctificatus in vtero, filius ſacerdotis, educatus in vita eremitica, conuerſatus cum ſpiritusancto &c. Sicut viduæ oblatio fuit maior cæteris proportionaliter, quãuis minimæ fuerit quantitatis: ſcilicet duorum minutorum. *Dico autem vobis, quod multi ab oriente & occidente venient & recumbent cum Abraham & Iacob.* Occaſione ſumpta ex tanta viri gentilis fide, prædicit futuram ſalutem gentium. *In regno cœlorum.* Ideo inducit ſimul regnum cœlorum cum patriarchis Abraham, Iſaac, & Iacob: vt declaret ex hac coniunctione regnũ promiſſum patriarchis Abrahã, Iſaac, & Iacob in Meſsia, eſſe regnum cœlorũ & non regnũ de hoc mũdo, cuius oppoſitũ intelligunt Iudæi, exiſtimãtes regnũ Meſsiæ eſſe regnum terrenum. *Filii autem regni eiicientur.* Iudæi appellantur filij regni, quia ex genere cui promiſſum eſt regnum naſcuntur ſecundum carnem. Verùm non dicit omnes ſed indefinitè: quia quẽadmodum non omnes, ſed multi gẽtiles recũbent cũ Abraham, ita non omnes, ſed multi filij eiicientur. *In tenebras exteriores.* Internæ tenebræ ſunt tenebræ animi: exteriores autem ſunt tenebræ ſenſibilis lucis priuatiuę. tenebroſum enim credimus eſſe locũ damnatorum. *Ibi erit fletus & ſtridor dentium.* Per has tres ſenſibiles pœnas (ſcilicet tenebras, fletum & ſtridorem dentium) deſcribit ad literã vniuerſas pœnas ſenſus, quæ erũt in inferno. Quòd enim de inferno ſit ſermo, ex eo patet, quòd è regione ponitur regni cœlorum (in quo recumbũt Abraham, Iſaac & Iacob) locus iſte. Quòd verò pœna ſenſus ſignificetur, ipſa nomina teſtantur, & congruit, vt quemadmodum regnum cœlorum ſignificatum eſt ſecũdum ſtatum perfectionis, dicẽdo recumbent cum Abrahã, Iſaac &c. (hoc enim ad ſtatum reſurrectionis ſpectat, quando & non ante ad perfectionem veniet regnum cœlorum) ita damnatorum quoq; perfecta afflictio, in anima ſcilicet & corpore, per has ſenſibiles pœnas ſignificetur. Trinarius autẽ numerus quia perfectionis eſt, ad vniuerſitatem pœnarum ſignificandum inductus

ductus est. plures enim & maiores erunt pœnæ sensibiles dánatorum, quàm hæ tres explicent. Et quoniam non creditur fore ibi fletum lachrymarum, ideo species pro genere intellige: hoc est per has species intellige pœnas sensibiles non minores istis. sunt enim illę immanifestę nobis, & propterea per has manifestas nobis describuntur. *Et dixit Iesus Centurioni.* non in propria persona, sed in eius amicis. *vade, & sicut credidisti fiat tibi. Et sanatus est puer.* deest eius, *ex illa hora.* pro, in illa hora. *Et quum venisset Iesus in domum Petri, vidit socrum eius iacentem & febricitantem: & tetigit manum eius. & dimisit eam febris, & surrexit, & ministrabat eis.* Miraculum hoc circa socrum Petri, non in Capharnaum sed in Bethsaida videtur factum: quoniam domus Petri in ea creditur fuisse ciuitate. *Vespere autem facto. obtulerunt ei multos dæmonia habentes: & eiiciebat spiritus verbo: & omnes male habentes curauit, vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam prophetam dicentem: ipse infirmitates nostras accepit: & ægrotationes nostras portauit.* Aduerte hîc textum Esaię capite quinquagesimoquinto, quantum ad illa verba, Ipse infirmitates nostras accepit & ægrotationes nostras portauit, exponi à Matthæo euãgelista de cura corporalium ægritudinũ, quàm exercuit Christus. ¶ Et ne putes (vt Porphyrius dixit) Matthæũ fuisse ignorãtẽ, discute diligẽter textum illum Esaiæ, & perspicies sensum istũ esse sensum literalem. Intendit enim Propheta de Messia in passione constituto dicere, quòd ipse non fictè, non vulgari fama: sed verè miracula sanitatum effecit alios sanando: & tamen nos reputauimus eum quasi leprosum & percussum à deo &c. Vnde principes Iudeorum illudentes Christo crucifixo dixerunt, alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere &c. ¶ Nec modus loquendi quo vtitur Propheta obstat. Non quidem pronomen nostras: quoniam clarè patet prophetam dicere hæc verba in persona populi, & tam beneficia collata populo Iudæorum, quàm peccata eiusdem contra Christum, vt communia etiam sibi proferre. sicut enim ait, infirmitates nostras, ægrotationes nostras, ita subiungit, & nos reputauimus eum quasi leprosum &c. Nec verbum tulit aut portauit: quoniam hoc loquendi modo significauit facilitatem curationum exhibendarum à Christo absque medicinis, absque alteratione aliqua. ita quòd tam facilè ipse tollit à populo nostro ægritudines corporis, ac si tolleret vnam rem portabilem & veheret in alium locum. Est itaque literalis sensus prophetiæ, quòd Messias vere

tulit,

tulit,hoc est abstulit,infirmitates nostras,quæ scilicet ex defectu accidunt: & ægrotationes nostras,quæ super excessu proueniunt: vt omne genus ægritudinis comprehendatur in istis. De animæ autẽ languoribus quæ peccata sunt,subdit postea Esaias ibidẽ: deus posuit in eo iniquitatem omnium nostrum,& ipse peccata multorum tulit. *Videns autem Iesus turbas multas circum se.* Multitudo turbarum,quæ nõ poterant simul doceri,occasionẽ dat domino prædicãti transferendi cum discipulis suis. *Iussit discipulos.* Superfluit,discipulos. *Ire trans fretum.*pro,ire in vlteriorẽ ripam. *Et accedens vnus scriba,ait illi,magister sequar te quocunque ieris.* Scriba iste offert se non discipulum,sed comitem itineris. quocunque Iesus ierit:non enim dignabatur quum esset scriba, hoc est,peritus in lege,subire discipuli nomen. *Et dicit ei Iesus, vulpes foueas habent,& volucres cœli nidos.* Respõsio hæc accusat animum scribæ:ex eo enim quòd responsio non congruit oblationi scribæ,intelligimus quòd congruit animo eius.Spem lucri tollit hęc responsio:& propterea animus scribæ ad quęstum insinuatur,meritoq; repellitur à societate itineris. *Filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet.*Appellat se ipsum Iesus filiũ hominis:tum humilitate,quia alij vocabant ipsum filiũ dei:tum veritate,cõtra hæreticos futuros:alios negaturos quòd esset filius hominis,alios negaturos quòd esset filius virginis:tum appropriatione,quia ipse solus est deditus homini,est totus hominis:ad hoc enim venit vt hominem saluaret,vt seipsum daret redẽptionem pro homine,quod est nomen naturæ humanæ.Sicut Hebræo modo loquẽdi,filij nuptiarum dicũtur dediti nuptijs: filij spõsi,dediti iis quæ sunt sponsi:& filij mortis obnoxij morti,& sic de similibus:propter hoc enim Iesus appropriauit sibiipsi hoc nomẽ filius hominis. *Alius autem de discipulis eius ait illi.* Scriba nõ imitatus obtulit se & reiectus est : iste autem discipulus inuitatus(vt alius refert Euãgelista)nõ recusauit sequi Christum,sed dilationem petiit : respondendo enim Iesu dicenti,sequere me,ait illi,permitte me,&c. *Domine permitte me primùm ire & sepelire patrem meum.* Non dicit patrem meum mortuum,sed patrem meum : quia non petit exiguum tempus paternæ sepulturæ,sed petit totum tempus vitæ paternæ.Ac si apertè dixisset, dimitte me ire donec viuit pater meus : significauit enim durationem vitæ paternæ ab officio sepulchri. quemadmodum Euritia mater beatæ Luciæ dixit filiæ , tege primùm oculos meos, & de facultatibus,fac quod volueris:significãdo mortẽ suam ab officio

officio tegẽdi oculos. *Iesus autẽ ait illi, sequere me.* Alius Euangelista adiũgit annũcia regnum dei, vt intelligamus relinquẽdum esse etiam patrem propter officium annunciãdi regnũ dei. *Et dimitte mortuos sepelire mortuos suos.* Non oportet mortuos deo esse, quibus dimittitur cura sepeliẽdi mortuos suos: quũ officia hęc humanitatis cõmunia sint bonis & malis: & propterea mortuos appellat illos, quorũ studiũ est circa mortalia: quod cõmune est malis & bonis, imperfectis tamẽ. Ac si apertè dixisset, dimitte curã rerum mortalium iis, quorum studiũ est circa mortalia: tuum autem studium sit circa æterna. Vsus est autẽ hoc modo loquendi, dimitte mortuos sepelire mortuos suos. ad significandum proportionem, imò similitudinem inter curatores & curandos. *Et ascendente eo in nauiculam.* pro, nauem, *secuti sunt eum discipuli eius: & ecce motus magnus factus est in mari: ita vt nauicula.* pro nauis, *operiretur fluctibus. Ipse verò dormiebat.* Coram aliis, in testimonium veræ naturæ humanæ in ipso: & ne motus fluctuũ in mari ipso spectante fieret: si enim ipso spectante factus esset, aut non timuissent discipuli. aut putassent quòd ipso inuito fieret: sed vbi dormiente Iesu sæuiunt fluctus, terrentur discipuli & confugiunt ad suscitandum eum. *Et accesserunt ad eum discipuli eius, & suscitauerunt eum, dicentes, Domine salua nos, perimus. Et dicit eis Iesus, quid timidi estis modicæ fidei?* Hoc mõstrat discipulos nõ adhuc perfectam habuisse fidem: si enim credidissent eum verũ deum, non suscitassent à somno: nec putassent plus posse vigilãtem quàm dormientem. *Tunc surgens.* Proculdubiò à sessione seu cubitu. *Imperauit ventis & mari,* pro, increpauit ventos & mare. Sensibili imperio vsus est, vt cognoscerent præsentes, quòd solo imperio mutat creaturas: & sic cognoscerẽt ipsum esse verum deum, cui proprium est solo imperio res efficere. Nec propterea venti & mare senserunt aut perceperunt increpationem, sed mutati sunt: non enim ad hoc increpabat vt elementa sentirent, sed vt homines præsentes viderent, quòd sola increpatione mutantur venti & mare. *Et facta est tranquillitas magna.* Euidentia miraculi ex subita tranquillitate nõ modica, sed magna, cõprobatur: naturaliter enim paulatim fit trãquillitas post tempestatem. *Porro homines mirati sunt dicentes, qualis est hic, quia venti & mare obediunt ei?* Proculdubio discipuli modicæ fidei, homines appellantur, non solùm natura, sed defectu diuinæ fidei: eorum etiam fuit hæc admiratio, & nõ tantùm nautarũ: vt patet, Luc. 8. *Et quum venisset Iesus trans fretum,* pro, in vlteriorem ripam Gerasenorum,

rasenorum.pro, Gregesenorum, *occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes sæui nimis: ita vt nemo posset transire per viam illam. Et ecce clamauerunt dicentes, quid vobis & tibi Iesu fili dei?* Non obliuiscitur diabolus officij sui: tentationem enim quam in deserto inchoauerat post Christi ieiunium ad explorandum si filius dei esset, modò prosequitur: ex industria & arte exploratoria appellans Iesum filium dei. Non quòd iá sciret ipsum esse filium dei: quia si cognouissent nunquam dominum gloriæ crucifixissent. 1. ad Corin. 2. *Venisti huc ante tempus torquere nos?* Vox ista tristitiæ est sentientium spiritualem torturam, in hoc quòd cogebãtur præcepto Christi exire inuiti ab hominib' possessis: vt patet ex verbis Luc. 9. ca. ipsa enim coactio ad relinquédum possessa tortura est spirituali creaturæ. Appellatur auté ante tempus, vel opinatum: eo modo loquẽdi, quo dicimus euenire senium, vel infortunium ante tempus, quia ante opinatũ tépus occurrit. Vel torturæ: nã tẽpus quo torquebimur, erit post iudicium: interim autem est tẽpus quo nos torquemus alios: & propterea ante tempus nostræ torturæ dicunt ipsum venisse ad torquendum eos. *Erat autem non longe*. Superfluit non. *ab illis grex multorum porcorum pascens. Dæmones autem rogabant eum, dicentes, Si eiicis nos hinc*. Superfluit hinc. *mitte nos*. pro, permitte nobis, *abire in gregem porcorum*. Eadem iniqua voluntas qua homines vexant, petitur exercenda saltem in porcis: vt vel sic vexent homines in rebus eorum. Similis est hæc petitio petitioni Satanæ contra res quas possidebat Iob: vnde intelligimus naturalé potestatem dæmonum super res corporeas, inhibitá alligatáq; à deo esse: ex eo enim ꝙ licentia egent ad submergendos porcos, qui nõ erant res alicuius viri sancti, quum porcus sit animal prohibitum apud Iudæos, insinuatur quòd nec in res quantúcunque prophanas possunt potestatem suam exercere, licentia non obtenta à deo. *Et ait illis, ite*. pro, abite. Non vt dæmonibus rem gratam concederet: sed vt vteretur opera dæmonum ad manifestandam suam potentiá. *At illi exeuntes abierunt in porcos: & ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare: & mortui sunt in aquis*. Vbi aduerte, quòd ideo in porcos dæmones vexãtes hominem misit ad submergendum statim porcos, vt pertinacia negantium dæmones vexare hominem, attribuendo vexationem ægritudini corporali manifestè confutaretur, & conuinceretur ex hoc facto: fingi siquidem non potest, quòd statim in vniuersum gregem porcorum ægritudo vexati migrari, vt præceps se submerget.

ſubmerget. At ſi hoc factum, hoc ſignum, hoc teſtimonium nõ ſufficit iſtis pertinacibus, dicant quęſo quo ſigno euidẽtiori mõſtrari poteſt inuiſibilis ſpiritus opus, vt confutatos ſe agnoſcãt.

Paſtores autem fugerunt, & venientes in ciuitatem, nunciauerunt hæc omnia, & de his qui dæmonia habuerant. Et ecce tota ciuitas exiit obuiam Ieſu, & viſo eo rogabãt eũ, vt tranſiret à finibus eorum. Vox timoris magni eſt: vt patet Luc. 8. ca. Salutem nanque hominũ liberatorum à dæmoniis, & perditionem porcorum vidẽtes ex aduentu Ieſu, magis timuerunt augmentum damni rerum temporalium, quàm concupierint augmentum ſalutis ſpiritualis: ſalus hominum admirationem ciuitati generauit: damnum porcorum timorem maioris damni in ea excitauit: & ſic timore acti rogauerunt vt diſcederet ab eis. Et fortè illi porci alicuius gentilis erant, à quo ſibi ciuitas timebat, ſi ſequaces fuiſſent Ieſu authoris talis damni: & propterea rogauerũt Ieſum vt diſcederet ab eis.

CAPVT IX.

ET *aſcendens Ieſus in nauiculam.* pro, nauem, *transfretauit.* Redeũdo in Galilæam. *Et venit in ciuitatem ſuam.* Poteſt intelligi dupliciter. Vel in Naſareth: ſed quid ibi fecerit, tacetur. Vel in Capharnaum, quæ poteſt dici ciuitas eius: quia iam ex toto migrauerat ex Naſareth, & tranſtulerat domicilium ſuum in Capharnaum. Dicitur enim Matth. 4. quòd relicta ciuitate Naſareth, venit & habitauit in ciuitate Capharnaũ. Ideo autem intelligimus per ciuitatẽ ſuam Capharnaũ: quia factũ ſequẽtis miraculi in Capharnaum patratum dicitur Mar. 3. *Et ecce offerebãt ei paralyticum iacentem in lecto. Videns autem Ieſus fidem illorum.* Per tectũ nudatum ſubmittentium paralyticum. Vbi nota alienem fidem etiam mihi ſubuenire apud clementiſsimum Ieſum. *Dixit paralytico, confide fili, remittuntur tibi peccata tua.* Quærebat paralyticus ſanitatem corporis, Ieſus autem incipit à ſanitate animæ: tũ ſignificãdo per hoc, quòd paralyſin habebat propter peccata ſua: ad hoc enim ſpectat, quòd monet ipſum confide fili, quòd curaberis ab infirmitate corporis: quia remittuntur tibi peccata tua, hoc eſt, quia ceſſat cauſa ægritudinis tuę. Tũ vt per hoc daretur occaſio faciendi, non ſimplex curationis miraculũ, ſed miraculũ multipliciter atteſtatiuum deitatis eius: nam tripliciter in hoc facto manifeſtauit ſe eſſe deum: ſcilicet monſtrãdo ſe videre cogitationes eorum, & imperatiue ſubitam ſanitatem largiendo, & hoc ipſum efficiendo in teſtimoniũ, quòd habet poteſtatem

testatem dimittendi peccata. *Et ecce quidam de scribis dixerunt intra se.* Non idiotæ, sed in lege periti, legerant proprium esse deo dimittere peccata: ego deus qui deleo iniquitates tuas. Esa. 43. *Hic blasphemat.* Arrogãdo sibi homini, quod est proprium deo. *Et quum vidisset Iesus cogitationes eorum, dixit, vt quid cogitatis mala in cordibus vestris?* Scilicet me esse blasphemum. Quum etiam non dixerim, remitto tibi peccata, sed remittuntur tibi peccata, quod posset verè dici à sciente remitti tibi peccata, etiam si ipse dicens hoc, non haberet potestatem remittendi peccata. *Quid est facilius dicere, dimittuntur tibi peccata tua: an dicere, surge & ambula?* Cogitationes omnes Scribarũ confutat. Cogitabãt enim facilè esse dicere, remittũtur tibi peccata: quia hoc quilibet dicere potest, existente occulta veritate dicti: nullus enim homo potest esse testis, an hoc dictum, remittuntur tibi peccata, sit verũ. Apparet enim quosdam Scribas interpretatos illa verba, dimittũtur tibi peccata, dicta esse à Iesu authoritatiuè: ac si dixisset remitto tibi peccata, & propterea dixisse, ĩ corde hîc blasphemat. Quosdam autẽ Scribas cogitasse, quòd artificiosè Iesus dixisset, remittuntur tibi peccata, & nõ dixisset, surge & ambula: quia facile est dicere, remittuntur tibi peccata, difficile autẽ dicere, surge & ambula: illius enim veritas occulta est, istius autem veritas oportet ꝙ sit manifestissima. Et propterea dominus Iesus vtraque mala cogitata in cordibus Scribarum confutat: producẽdo in publicum cogitamina eorum de comparatione horum duorũ: scilicet remittuntur tibi peccata, an dicere, surge & ambula. *Vt autem sciatis.* Verba hæc sunt Christi ad Scribas, & continuata fuerunt cum verbis, quæ vertendo sermonem ad paralyticũ subiunxit, surge, &cæ. sed Euangelista interposuit illa verba, tunc ait paralytico, ad demonstrandum, quòd postquam priorẽ sermonis partem direxit ad Scribas, vertit se ad paralyticũ dirigens ad ipsum sermonem. *Quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata.* Moderatur Iesus confutationem clarificando mysterium: non negat propriũ esse deo dimittere peccata, non dicit apertè, ego sum deus habẽs potestatem dimittẽdi peccata: sed hinc scitote, quòd filius hominis, nõ solùm homo sed filius hominis existens vobiscum in terra: habet potestatem dimittendi peccata: ac per hoc non est tantũ homo, non est tantùm filius hominis, sed etiã ille qui habet potestatem dimittẽdi peccata: quod est esse deum: vt vosmet dicitis, confitentes ꝙ nullus potest dimittere peccata nisi solus deus. *Tunc ait paralytico: surge,*

to: Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. & surrexit & abiit in domum suam. Miraculi euidentia longè maior quàm expectata fuerit, apparuit. sufficiebat miraculo quòd paralyticus iacens, sanus surgeret: sed adiunctum est, tolle lectum tuũ, vt nõ tãtùm sanitas, sed & robur portandi lectũ, in quo vectus à quatuor fuerat, appareat. Et amplius adiicitur, vade in domum tuã, vt non solũ præsentes, sed quicunque obuiantes euidentiã miraculi probẽt. *videntes autẽ turbæ, timuerunt.* pro, admiratæ sunt, *& glorificauerunt deum, qui dedit potestatem talem hominibus.* Significantius explicat turbas, ad differentiam Scribarum cogitãtium mala. *Et quum transiret inde Iesus.* Hoc est, quum inde ex domo eundo versus mare (vt Marcus testatur) trãsiret iuxta locũ vectigaliũ. *vidit hominem sedentem in telonio.* pro, ad teloniũ. Hoc est in loco vbi soluebantur publica vectigalia. *Matthæũ nomine.* Seipsum euangelista proprio nomine officium infame exercentem non erubescit describere. *Et ait illi sequere me. Et surgens secutus est eũ.* Non leuitatis aut stultitiæ, vt Iulianus Augustus & Porphyrius arguũt, accusandus est Matthæus, statim sequens Iesum vocantem: non solùm quia tot præcesserant miracula, sed etiam ea potissimum ratione, quia interna inspiratione Iesus traxit illum ad se: iuxta illud. Nemo venit ad me, nisi pater qui misit me traxerit eum. *Et factum est discũbente eo in domo.* Ipsius Matthæi qui conuiuium Iesu parauit. *Ecce multi publicani.* Similes Matthæo, qui publicis vectigalibus seu cẽsibus Romanorum vacabant propterea enim infames erant apud Iudæos, tanquam ministri gentilium in dãnum populi fidelis, sicut modo ministri secularium principum ad exigendum à clericis, infames habentur. Quãuis etiã exactioni vectigalium, & huiusmodi communiter viri cupidi se immisceant: & rara etiam sint vectigalia omni ex parte licita. *Et peccatores venientes, discũbebant cũ Iesu & discipulis eius.* Admiranda humilitas: non dedignatur Iesus omni sanctitate maior ad propriam admittere mẽsam peccatores & infames, & hoc publicè. *Et videntes Pharisæi dicebant discipulis eius. Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magister vester? At Iesus audiens ait.* Deest illis: Siue discipulis referẽtibus, siue per ipsum audierit Pharisæos impingentes eis crimẽ tanquàm indignum magistrum sequãtur, qui cũ publicanis & peccatoribus mãducat. Intendebant enim Pharisæi non solũ reprehendere Christum, sed etiam auertere discipulos ab eo.

Non est opus medico valentibus, sed malè habentibus. Triplici ratione con-

ne cõfutat Pharisæos. Prima est ex officio medici, quę clara
Euntes autem, dicite quid est, misericordiam volo, & non sacrific
Secunda ratio ex diuina volũtate præferẽte misericordiæ op
ra sacrificiis: affert siquidem testimonium ex cap. 6. Oseæ p
phetæ: vt intelligãt Pharisæi opus hoc misericordiæ quod e
ceo, alliciẽdo peccatores ad deũ, esse maius sacrificio. hoc en
ad literam significatur per illa verba Prophetę. Intẽdit siqu
præferre misericordiam sacrificio, & non refutare sacrificiũ:
patet ex eo quod subdit, & sciẽtiam dei plus quàm holocau
Quãuis etiam verificetur quantum ad hoc, quod misericor
est secundum se volita à deo, sacrificium autẽ non: quia mis
cordia est virtus spiritualis, ac per hoc secundum se grata d
sacrificium autem est res corporea, non secundum se grata d
sed ratione spiritualitatis annexæ. Vnde quandoque deus a
minatur illa: vt patet Esaiæ primò. *Non enim veni vocare iu*
sed peccatores. Tertia ratio ex proprio officio. Vbi nota, q
solum quatenus officium medici, sed etiam quatenus offic
annunciantis verbum dei exercet, rationem reddit. In qua
nuat nullos iustos, sed omnes peccatores esse. ex eo enim q
se venit vocare omnes, & nõ venit vocare iustos, consequẽs
ꝙ nullus sit iustus. Et verè sic est: quoniã vt ad Romanos p
bat Apostolus, omnes tam Iudæi quàm Gentiles peccauer
& egẽt gratia dei, &c. Et quãuis ad literã dici possit Matt
tacuisse quod Lucas suppleuit, scilicet, ad pœnitentiã, quod
in Græcis Matthæi codicibus inuenitur. eadẽ tamen senten
redit: quoniam venit vocare omnes ad pœnitentiã. Vnde in
pit prædicare, Pœnitentiam agite, appropinquauit enim reg
cælorum. Ita ꝙ ex hac domini sententia confutantur Phari
vt sciant omnes esse peccatores, & non inueniri in homini
differentiam inter peccatores, & nõ peccatores: sed quia ali
sunt magis, & aliqui minus peccatores in comparatione ad m
gis peccatores, dici aliquos iustos. *Tunc accesserunt*, pro, acc
dunt, *ad eum discipuli Ioannis dicentes.* Pharisæi confusi in eo
reprehenderant manducationem Christi cũ peccatoribus, iu
cti sunt discipuli Ioannis, vt simul arguerẽt Iesum. Vnde Ioa
ni discipuli audaciores aggrediuntur ipsum Iesum. *Quare*
& Pharisæi ieiunamus frequenter, discipuli autem tui non ieiunan
Arguunt Iesum, quòd exorbitet doctrina eius à patribus exe
plaribus, quales erant Pharisæi, & à Ioanne baptista omni ex
ptione maiore. exorbitet inquam quo ad indulgẽtiam ieiun
qu-

quod constat esse opus laudabile. Nos enim discipuli Ioannis & Pharisæi ieiunamus frequenter, tui autem discipuli nequaquam. Vbi nota quòd non dixerunt, tu autem non ieiunas, sed tui discipuli nō ieiunāt sciebant Iesum ieiunare, discipulos autē eius nō ieiunare. *Et ait illis Iesus: nūquid possunt filij sponsi* pro, thalami nuptialis, *lugere quandiu cū illis est sponsus?* Duplici ratione satisfacit quęstioni. Altera se tenet ex parte tēporis præsentis: quia scilicet tēpus hoc non cōgruit ieiunio discipulorū, & hoc declarat ex similitudine ad tempus gaudij vacātium lætitiæ nuptiali. Intendit enim per filios sponsi seu thalami, non genitos à spōso, quoniam sponsus seu thalamus nuptialis, vt sic nō habet sed habiturus est filios, sed Hebrææ linguæ consuetudine vacantes sponsalitiis gaudiis. sicut enim tempus nuptialis lætitiæ ineptū est ad ea quæ sunt luctus, de quorum numero est ieiunium: ita tempus hoc ineptum est ad hoc vt discipuli mei ieiunēt. Et intendit per hanc similitudinem non solùm explicare ineptitudinem temporis, sed similem rationem: quia scilicet præsentia ei⁹ corporalis se habet ad discipulos suos tanquam præsentia spōsi: tanquam dies nuptialis. Quod erat verum non solum secundum rem mysterij quo Christus velut sponsus venerat copulaturus sibi ecclesiam, iuxta verbum quod dixerat Ioannes baptista propriis discipulis de Christo, Qui habet sponsam sponsus est, sed etiam secundum dispositionem discipulorum Christi. nā hilares sequebantur Christum redempturum Israel, tanquam si irent ad nuptias. *Venient autem dies quum auferetur ab eis sponsus: & tunc ieiunabunt.* Prosequendo similitudinem sponsi inchoatam ab eorum magistro, scilicet Ioanne baptista, docet futurum tempus ieiunij quando sponsus ipse Christus auferetur ab eis secundum præsentiam corporalem: tunc enim, vt rei probauit euentus, ea quæ sunt luctus sensibilis tamen, sponte subierunt Christi discipuli. *Nemo autem immittit commissuram panni rudis* pro, impoliti *in vestimentum vetus. tollit enim plenitudinem.* pro, supplementum, *eius à vestimento, & peior scissura fit.* Et est supplementum nominatiui casus. significatur enim quòd particula quæ supplementum est, tollit integritatem eius à quo abscinditur. *Neque mittunt vinum nouum in vtres veteres alioquin rumpūtur vtres: & vinum effunditur, & vtres pereunt. Sed vinum nouum in vtres nouos mittunt, & ambo conseruantur.* Altera ratio tenet se ex parte doctoris. & est hęc ratio extēsiua satisfactio ad quęstionem, quare Christus nouæ suæ doctrinæ executionem in

operibus perfectionis, non exigit à discipulis quandiu fuit cum ipsis, sed postea. Mõstrat hoc autem duabus similitudinibus, Prima similitudo à Matthæo minus, à Luca autem pene explicata est: ꝙ sapiens artifex non tollit à vestimento nouo particulam panni, apponendo illam ad reficiendum vestimẽtum vetus. Sequuntur enim duo inconuenientia: alterum est ꝙ tollitur integritas à vestimẽto nouo: alterum est, quòd fit maior scissura in vestimento veteri: quia particula noua trahendo veterem scindit eam. ¶ Altera similitudo est, quòd vinum nouum nõ est ponendum in vtre veteri. Sequuntur enim duo inconueniẽtia, scilicet ꝙ rumpuntur vtres, ac per hoc pereunt, & vinum effunditur, sed vino nouo in vtres nouos immisso ambo conseruãtur. Et intendit per has parabolas, quòd doctrina sua noua non est præcipienda viris retinentibus veterem vitam: sed oportet prius expoliare se veterem hominem, & sic induere nouum: ita quòd non potest fieri vt pars sit noua & pars vetus, vt doctrina sit noua & vita vetus. Discipuli siquidẽ eius erant tantę imperfectionis, vt adhuc non essent capaces vitæ noui testamẽti: vt patet ex eo quòd dominus eis dixit post resurrectionem Lucæ vltimo: manete in ciuitate quoadusq; induamini virtute ex alto. Et propterea sapientissimè abstinuit à præcepto ieiunij & aliorũ spectantium ad vitam noui testamenti. hæc enim non tunc seruanda pręcepit, sed futura prædixit. ¶ Si has parabolas adamussim vis applicare, vestimentum nouum est doctrina ac vita noui testamenti, vestimentum vetus est animus retinẽs ea quæ imperfectionis sunt. Inconueniẽtia sunt, quòd scinditur integritas noui testamenti præcipiendo partem tamen (puta perfectioné ieiunij) & id parum boni quod apud animũ imperfectum est, periculo maioris imperfectionis feruẽtis charitate noui testamẽti exigitur adiectis animis, & perfectio non retinetur, & imperfecti animi perdunt id parum boni quod habebant. Propterea Apostolus tanquam paruulis in Christo lac dedit non escam. *Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps vnus* pro, quidã. Scilicet synagogæ: erat enim Archisynagogus. *Accessit & adorabat eum, dicens, Domine, Filia mea modo defuncta est: sed veni, impone manum tuam super eam, & viuet.* Matthæus breuitati studens, ex duabus orationibus conficit vnam. Nam secundum rei gestæ ordinem, vt patet apud Marcum. 5. & Lucã. 8. Archisynagogus primo rogans dixit, quòd filia sua in extremis laborat: deinde eundo cum Iesus accepit nũcios, quòd mortua esset filia, & tunc dixit Iesus, quod

quod solus Matthæus explicat, filia modò defuncta est & confortatus à Iesu (noli timere, tantũ crede) perseuerauit in fide cũ qua venerat & petierat, veni impone manũ tuam super eã & viuet. & propterea Matthæus verba explicantia fidẽ prius dicta, iungit verbis secundo dictis. Apparet autem in eo fuisse fidẽ, ꝙ Iesus resuscitaret eam, ex eo ꝙ reliquis non credentibus ipse se credere manifestauit eundo cum Iesu promittente resurrectionem puellæ. *Et surgẽs Iesus sequebatur eum, & discipuli eius. Et ecce mulier, quæ sanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius. Dicebat enim intra se, si tetigero tantum vestimentum eius salua ero. At Iesus cõuersus, & videns eam dixit, confide. filia fides tua saluam te fecit Et salua facta est mulier ex illa hora.* Dũ Iesus cũ Archisynagogo pergit, mulier hæc curatur. *Et quũ venisset Iesus in domũ principis, & vidisset tibicines.* Vel ad carmẽ lugubre, vel ad comprobationẽ mortis. nouiter siquidem defunctis multi fiebant soni, antequàm sepulturæ traderentur: si fortè nõ vera mors, sed sopor præ se ferens mortem accidisset, *Et turbam tumultuantem, dicebat.* pro, dicit, *illis: Recedite. non est enim mortua puella sed dormit.* Mihi, qui tam facilè possum eã suscitare à morte, sicut homo potest excitare dormientem à somno. *Et deridebant eum. Et quum eiecta esset turba.* A consortio miraculi: vt scilicet non esset præsens in loco, vbi puella iacebat mortua & suscitãda erat. *Intrauit, & tenuit manũ eius, & dixit: puella: surge.* Superfluunt hæ quatuor dictiones. *Et surrexit puella. & exiit fama hæc in vniuersam terrã illam. Et trãseunte inde Iesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes & dicentes: miserere nostri.* Illuminatio duorum cęcorum describitur qui in via clamantes sequendo Iesum quum non essent exauditi, venerũt vsque ad domum, & in ea illuminati sunt *Fili Dauid.* Mesiã hac appellatione profitentur. *Quum autem venisset domum, accesserũt ad eum cæci: & dixit eis Iesus. creditis quia hoc possum facere vobis?* Interrogat Iesus, non vt discat incognitum: sed vt interrogãdo credant an augeat fidem eorum, simulque discant necessariam esse sibi fidem ad consecutionem illuminationis. *Dicunt ei, vtique domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: secundum fidem vestrã fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum. Et comminatus est illis Iesus dicens. videte ne quis sciat.* Non præcepti, sed humilitatis humanæ sunt hæc verba, ad instruendum sanctos, vt quantum ex se est studeant declinare humanam gloriam. *Illi autem exeuntes, diffamauerunt.* pro, diuulgauerunt, *eum in tota terra illa. Egressis*

autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem. Aduerte primò quod iste mutus non est ille cuius meminit Lucas vndecimo capite, dicendo. Erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutũ: quoniam de illo muto tractabit Matthæus inferius in capite duodecimo. ¶ Aduerte secũdo dupliciter cõstrui posse textum, vel quod adiectiuum mutum determinet substãtiuũ hominem, vel quòd mutũ sit neutri generis, & determinet substantiuum dæmonium. Prima enim constructione significatur homo mutus & habens dæmonium. Secunda autem significatur, ꝙ homo erat mutus ex dæmonio. Propterea enim dicitur dæmonium mutũ, quia faciebat hominẽ nõ loqui. *Et eiecto dæmonio, locutus est mutus. Et miratæ sunt turbæ dicentes: nunquam apparuit sic in Israel.* Verum dicunt turbæ visa tanta multitudine miraculorũ quæ faciebat Iesus. *Pharisæi autem dicebant.* Quia non possent negare euidentia miracula: pleni maligno spiritu quærũt auertere turbas à fide Christi: interpretantes eiectionẽ dæmonum in malam partem. *In principe dæmoniorum eiicit dæmones.* Hac vna blasphemia vniuersa Christi opera euertere conantur. Dicendo enim, quòd in principe dæmoniorũ eiicit dæmones, infament Christum esse maximum magũ, habentẽ consortium cum principe dæmoniorum. Hæc autem verba videntur dicta in absentia Iesu: & propterea nulla subditur responsio domini ad confutationem tantæ calumniæ, sicut alia vice dominus cõfutauit eãdem calumniã: vt patet inferius capite duodecimo. *Et circumibat Iesus omnes ciuitates & castella.* Describit euangelista exercitium Christi circumeundo omnes nulla omissa ciuitates & stella, parua oppida: ita quòd non dedignabatur in paruis oppidis prædicare. *Docens in synagogis eorum.* Locis deputatis ad doctrinam & prædicationem. *Et prædicans euangelium regni* Cælestis. Hoc enim proprium est euangelij: ad differentiam veteris testamenti promittentis temporalia bona in terra promissionis. *Et curans omnem languorem, & omnem infirmitatẽ.* Deest in populo. Vide quantam multitudinem miraculorum inculcat summarie describendo.

CAPVT X.

V*Idens autem turbas misertus est eis.* Rationem mittendi Apostolos ad prædicandũ euangelista asignat fuisse misericordiã Iesu erga turbas. *Quia erant vexati & iacentes.* pro, dispersi, *sicut oues non habentes pastorem.* Asimilantur turbæ ouib⁹, quæ

pron

pronæ erant ad fidem. Sed defectus adiungitur paſtorum:quia doctores, earum non fungebantur paſtoris officio. *Tunc dixit diſcipulis ſuis: meſſis quidem multa, operarii autem pauci.* Non dicit ſacerdotes aut ſcribæ pauci,ſed operarij pauci:quia & ſi magna eſt multitudo ſacerdotum,doctorum, prædicatorum, pauci tamen ſunt operarij:quia pauci ſunt qui vita & doctrina ſtudent ſaluti animarum.Non dixit,operarij autem nulli,ſed pauci.ſciebat enim paucos eſſe tales. *Rogate ergo dominum meſſis.* Vult deus rogari à nobis,vt mittat paſtores vita & doctrina. *vt mittat.* multiplicãdo. *Operarios in meſſem ſuam. Et conuocatis duodecim diſcipulis ſuis.* Non expectat rogari : ſed paucos operarios ex ſe mittit,tãquàm multiplicaturus poſtmodum eos quum rogatus fuerit. *Dedit illis poteſtatem ſpirituum immundorum.* pro,aduerſus ſpiritus immundos: *vt eiicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem. Duodecim autem apoſtolorum nomina ſunt hæc.* Hîc non refertur electio & inſtitutio duodecim apoſtolorum,ſed miſsio ad prædicãdum : cui immiſcet euangeliſta catalogum eorum. *Primus Simon, qui dicitur Petrus.* Solus Petrus ordine inſignitur & deſcribitur primus ad inſinuãdũ valde ſpectare ad Chriſtianam notitiam ſcire primatum Petri, nulliúſq; momenti eſſe noſſe ordinem apoſtolorum inter ſe. Acſi apertè dixiſſet,Scitote Petrũ primũ quicquid ſit de aliis. Propter quod nullum deſcripſit ſecundum aut tertium:ex hoc ipſo ſignificans quòd primatum Petri ſuper alios intẽdebat euãgeliſta inſinuare. *Et Andreas frater eius, Philippus & Bartholomæus: Iacobus zebedæi & Ioannes frater eius, Thomas, & Matthæus publicanus, Iacobus Alphæi & Thadæus.* Legẽdũ eſt. *& Lebbæus qui cognominatus eſt Thadæus, Simon Cananæus.* pro,Cananites.Aiũt denominatum Cananitẽ à Cana Galilææ,vbi aqua verſa eſt in vnum. *Et Iudas Scariotis.* pro,Iſcariotes.Eſt & nominatiuus.Denominatio creditur à loco vnde oriundus fuit. *Qui & tradidit eum. Hos duodecim miſit Ieſus præcipiens eis, & dicens, in viam gentium ne abieritis: & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis : ſed potius ite ad oues quæ perierunt domus Iſrael.* Deſcripto numero prædicatorũ, deſcribuntur præcepta quinque illis data.Primum de loco quo mittuntur.Inhibentur enim ire ad gentes,& ad ciuitates Samaritanorum : quia tempus prædicandi gentibus , & Samaritanis non erat ante Chriſti conſummatum myſterium. oportebat enim primùm Chriſtum pati,& intrare in gloriam ſuam.& mittere ſpiritum ſanctum, antequam prædicaretur gentibus, quæ

erant omnino infideles: & Samaritanis, qui erant fideles secundum quid. circuncidebantur enim, & recipiebant libros Moysi solos. Et ideo fit specialis mentio de eis tanquam mediis inter Iudæos & Gentiles. ❡ Constat hoc præceptum ad tempus illud tantùm spectare: nam post resurrectionem dixit, euntes in mundum vniuersum, & eritis mihi testes in Hierusalem, Samaria & vsque ad vltimum terræ. *Euntes autem prædicate dicentes, quia appropinquabit:* pro, appropinquauit, *regnum cælorum.* Secundum præceptum est de materia prædicanda. eandem nanque materiam quam Ioannes Baptista, & quam ipse Iesus prædicabat, tradidit apostolis prædicandam, scilicet appropinquauit regnum cælorum. hic est enim omnis prædicationis fructus, vt homines intelligant, credant, sperent, & ament ea, quæ sunt regni cælorum. Quod ante Christi aduentum valde distabat, non solùm ab animis humanis, sed etiam ab executione, vnde nec sancti patres ad illud perueniebant in morte. In prædicatione autem regni cælorum clauditur prædicatio contemptus regni terrarum, prædicatio vitiorum, & quorumcunque impedientium homines a regnum cælorum. *Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, dæmones eiicite.* Tertium præceptum de beneficiis miraculosis conferendis est: vt qui noua prædicarent, id est, propinquitatem regni cælorum ad homines, & nouis mirabilibus operibus prædicationem confirmarent. *Gratis accepistis, gratis date.* Quartum præceptũ de gratuita est collatione vitiorúmque scilicet miraculorum & verbi diuini. *Nolite possidere aurum, neque argentum, neque pecuniam.* pro, æs, *In zonis vestris, non peram in via neque duas tunicas, neque calciamenta, neque virgam.* Quintum præceptum de modo eũdi. In quo prohibet quinque. Primò precium pro viatico: siue in auro, siue in argento, siue in ære. Dico autem pro viatico: quia nõ dicit absolute nolite possidere aurũ, &c. sed dicit in zonis vestris. quod clarè sonat aurum, siue argentum siue, æream pecuniam, quę portatur in sacculo seu crumenis. Non enim hoc in loco priuat apostolos precio rerum & alimentis, sed tantùm ordinat ac disponit de itinere eorum ad prædicandum: vt clare textus sonat. Secundò peram panis & quorumcunque pertinentium ad nutrimentum. Tertiò duas tunicas: scilicet mutatorias. non prohibet enim vestiri pluribus indumentis: sed prohibet deferre vestimenta mutatoria. Nam ipsum Iesum constat pluribus vsum indumentis: ex eo quòd milites diuiserunt sibi vestimenta eius in quatuor partes. Quartò calciamen-

ta,

ta, intellige mutatoria : ita quòd numerus binarius non solùm determinat tunicas, sed calciamenta. manifestè enim apud Marcum missi sunt cum calciamentis sandaliorum. Quintò virgam ad defensionem : nam virga pro baculo sustentationis, patet Marci sexto concessa apostolis. ¶ Hæc enim omnia ad literam vt sonant Christum ordinasse apostolis seruanda, testatur ipse Christus Lucæ vigesimosecundo, dicens, quando misi vos sine sacculo, & pera, nunquid aliquid defuit vobis ? idem siquidem est iudicium de sacculo & pera, quod est de duabus tunicis & reliquis. Et intendit ad literam Iesus per hæc comprehendere omnia: hoc est per specificata, omnia quæ homines pro occurrentibus necessitatibus itinerantium parare consueuerunt excludere. sicut enim peram alimẽtorum, ita lenticulam vinariam cuius nõ meminit exclusisse intelligitur: quum eadem sit ratio. & sic de similibus. Et sicut indumenta, calceos, baculumque sustentationis concessit, ita pileum concessisse intelligitur : quia eadem est ratio. adimit enim quæcunque sunt profutura fame, siti, defensione ac mutatione, concedit autem in præsentia opportuna. ¶ Nec intẽdit Iesus præcipere hunc apostolis modum eundi ad prædicãdum: sed duo intendit scilicet declarare & experientia comprobare. Declarare quidem Apostolis modum congruum & expeditum, quo possunt licite vti eundo ad prædicandum inter fideles: propterea nanque subdit, dignus est enim operarius cibo suo. hæc enim verba monstrant, quòd non præcipiendo, sed manifestãdo modum licitum, disposuit talem eundi modum. sciebat enim meliorem supererogationis modum esse, vt ex proprio ære viueret prædicator, ne aliquem grauaret: vt Apostolus Paulus fecit: & exposuit verba domini esse non præceptum, sed licentiam. Experientia autem comprobare mittendo tunc de facto apostolos tali modo, vt facto experientur nihil sibi deesse sic euntibus, & quàm vtile ad prædicationis officium atque fructum sit seruare hunc modum. *Dignus est enim operarius cibo suo.* Poterant apostoli petere à Christo, vnde victum habebimus, si non portemus nobiscum alimenta neque precium ad emendum illa ? Et propterea præueniens dominus hanc quæstionem, manifestat eis, quòd eo ipso quòd pergunt operarij ferant secum vnde viuant: quia dignus est operarius cibo suo. ¶ Vbi nota nõ esse sensum intentum per hanc metaphoricam locutionem, scilicet dignus est operarius cibo suo, ꝙ apostolis tãquàm operariis debeatur cibus quasi merces operis.

nam

nam hic sensus aduersatur antè dato precepto, Gratis accepistis, gratis date: præter hoc ꝙ valde infelix esset apostolorum opus expectās cibum pro mercede. Sed sensus intentus per hanc metaphoram est, quòd per gentes operarij fertis vobiscum, vnde vobis debetur cibus, multo magis quàm sit dignus operarius cibo suo. Ita ꝙ est locus à minori. multo enim eminētius vobis debetur cibus quàm operarius sit dignus cibo suo vt mercede. Et intēdit per hoc ad literam docere apostolos: si operarij conducti ab hominibus sunt securi de cibo & mercede sua, quia digni sunt illa, multò magis vos operarij dei ite securi, nō soliciti de alimētis: sed omnem vestri curam iactate in illum cuius estis operarij. *In quamcunque autem ciuitatem aut castellum intraueritis.* Adiungit ordinato modo eundi ad prędicandum duo simul, scilicet modum victus & hospitij. vtrūque enim necessarium erat declarare. *Interrogate.* Cum potestate miracula faciendi non dedit apostolis notitiam eligēdi hospitij: sed vult eos recognoscere se esse homines, & humana nescientia interrogare homines de fama eligendi hospitis. *Quis in ea dignus sit.* Non quis in ea diues sit, non quis habens bonum hospitium, sed quis dignus sit regno cœlorum: tum quia dignus cœlorum regno rationabile est, quòd recipiat vos hospitio: tum ne ex promiscuo hospite prædicationis officium turpe reddatur: tum vt in vestro hospitio incipiat prædicationis fructus. *Et ibi manete.* Vbi clarè patet, quòd apostolos sine alimentis ex precio non ordinauit viuere ex mendicando, aut expectando oblationes, aut promiscuè apud omnes: sed apud dignos regno cælorum, & humana interrogatione discernendum esse quis habetur dignus. ❡ At si obieceris, fortè nullus inuenietur dignus: & sic fame peribūt, & sic oportebit apostolos fame perire. Audi Christū, Quādo misi vos sine sacculo & pera, nūquid aliquid defuit vobis? & cessabit obiectio, intellecta diuinæ curæ infallibilitate. *Donec exeatis.* Ex illa ciuitate, ituri ad prædicandum aliò. Non vult cælestis magister dignum hospitē inuentum mutari propter meliorem aut opulentiorē, seu propter angustiam hospitij, vel tenuitatem victus. *Intrantes autem in domum salutate eam.* Non expectetis salutari ab hospite: sed vos præuenite salutationis officio. *Dicentes, Pax huic domui.* Cuncta simul bona animi fert secum pax. *Et si quidem fuerit domus illa digna.* Hinc apparet quòd non de vulgari salutatione loquitur. non enim intendit quòd tanquam humanos se exhibentes salutēt: sed quòd salutatio sit inuitatio

nitatio ad pacem cælestem: talem enim pacē significat subiungēdo. *veniet*. pro veniat. *pax vestra*. hoc est, pax cælestis, pax spiritus, nō pax mūdi. *Super eam*. Ostēdit nō fore vanā huiusmi di salutationē, sed fructuosam domui illi, si digna fuerit in veritate regno cælorū: aut saltē fructuosam vobis, dicēdo. *Si autem non fuerit digna, pax vestra*. Quo ad fructū. *Reuertetur ad vos*. pro, reuertatur ad vos. Vobis nihilominus erit meritoria salutatio exhibita. *Et quicunque non receperit nos, neque audierit sermones vestros exeuntes foras*. superfluit foras. *de domo vel ciuitate, excutite puluerem de pedibus vestris*. Ad duo. Primū ad testificādum illis signo excussionis, ꝙ ex sua culpa relinquūtur à vobis: sic enim Paulus Act. 18. fecit excutiēdo vestimēta in Iudæos apud Corinthū. Secūdò, ad testificādum tali signo, ꝙ nihil relinquitur vobis cōmune cum eis: vt vel sic exterreātur audiētes se exclusos à cōsortio regni cælorū. *Amen dico vobis, tolerabilius erit terræ Sodomorum & Gomorrhæorum in die iudicii, quam illi ciuitati*. Ne mirabile tibi videatur tolerabilius fore in die iudicij Sodomæ & Gomorrhæ, quàm ciuitati refutāti apostolicā prædicationem, distingue duplicem grauitatē peccati. Alterā ex parte cōuersionis: & hinc grauiora nō dubites fuisse crimina Sodomæ & Gomorrhæ. Alteram ex parte auersionis: & hinc grauius est crimen refutātium euāgelium Christi: tāquàm dicētium domino deo: recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. Rursus crimina Sodomorum considera esse contra humanum bonum: crimen autem refutantium Euāgelium esse contra bonum diuini ordinis, scilicet fidei, spei, ac charitatis in Christum. *Ecce ego*. Non præter meam intentionem, non contra meam voluntatem, non supra meam potentiam patiemini tot mala: sed ego qui vos elegi, qui dedi vobis potestatem etiam resuscitandi mortuos. *Mitto vos* Non permitto, sed ex electione mitto vos mihi charos. *Sicut oues*. Non sicut leones sed inermes omnino tam ad offendendum, quàm ad defendēdum sicut oues. *In medio luporum*. Non ad lupos sed ad recuperandas oues perditas: non hinc aut inde, sed existentes in medio luporum, inimicorum vestrorum. *Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ*. Tres sunt hominis partes, scilicet corpus, affectus, & intellectus. Quantum ad corpus, mittit passuros sicut oues: quantum ad intellectum, præcipit prudentes esse sicut serpentes: quantum ad affectum præcipit simplices esse sicut columbas, vt præparent se ad tria, scilicet patientiam, prudentiam, & simplicitatem. Et patien-

tiam

tiam quidem ouilem,hoc est omnino inermem:prudentiam verò serpentinã,hoc est ad seruandum caput,ad seruãdum id quod præcipuum est,fidem,spem,charitatemq; Christi.serpentis enim prudẽtia est,totum corpus inuoluere ad protegendũ caput:simplicitatem autẽ colũbinam,hoc est sine admixtione felleæ amaritudinis definiuit.Ita quòd mittit Apostolos patientia,ad iniurias omnes sustinendas: prudẽtes,non stolidos, non insensatos. spiritus enim sanctus, est spiritus sapiẽtiæ,sciẽtiæ, intellectus & cõsilij.& simplices,absque omni duplicitate,versutia,simulatione & amaritudine, rectam prosequentes intentionem. *Cauete autem ab hominibus.* Quorsum dixerit,estote prudentes,declarat subiungendo actum cautelæ non à lupis, sed ab hominibus. in medio luporum vos expono dilaniandos, ab hominibus autem cauete, vtamini prudentia ad cauendum ab humanis persuasionibus:homines enim appellat eos qui humanitatis officiis prætextu cõsanguinitatis,amicitiæ,patriæ,& aliorũ humanorũ vinculorum cõtulunt vt nõ patiamur,vt non perdamus hanc vitam propter fidẽ Christi. *Tradent enim vos in conciliis.* Ratio cauendi subiungitur.& non subiungũtur ea à quibus debent cauere:non enim cauere debent à flagellis,synagogis,regibus &c. sed ratio cauẽdi à persuasionibus humanis est præuisio malorum subsequẽtium in eorum cõstãtiam, cauẽdo ab humanis persuasionibus. Ac si apertius diceret:cauete ab humanis suasionibus,præsciẽdo quod vos cautos tradẽt in cõciliis &c.Et describitur progressus Iudæorum futurus persequendo apostolos gradibus multis.Primò enim singulares personæ tradẽt vos in cõciliis publicis examinandos & iudicandos:vt patet in Stephano. *Et in synagogis suis flagellabunt vos.* tanquàm malefactores:vt patet in apostolis flagellatis,& Paulo quinquies flagellato à Iudęis. *Et ad præsides.* vt patet de Paulo:Et dicit hæc,quia Iudęi nõ habebãt illo tempore potestatem exercẽdi iurisdictionem ad mortem:prout ipsi testãtur Ioã.xviij.Nobis nõ licet interficere quenquam.& propterea non cõtenti flagellis volentes vos occidere,ducẽt vos ad præsides,& reges,habentes potestatem occidendi. *Et ad reges.* vt patet de Iacobo,quẽ occidit Herodes rex. *Ducemini propter me.* quia in me creditis,quia me prædicatis.Magna accumulatio malorum in hac legatione:quãdo propter mittentem mala omnia imminere denũciat. *In testimonium illis & gentibus.* Omni ex parte vtilia fore mala prænũciat : nam non solùm ipsis apostolis,& acquirẽdis ouibus vtilem fore apostolorum passionem,

sed etiam

ſed etiam conferre ſignificat:ad teſtificandum inimicis tã Iudæis quàm gentilibus,quòd ipſi negligãt ſalutẽ propriã, quòd ipſi excuſationem non habebunt ignorãtiæ aduentus mei:examinantes enim & audientes vos,debẽt cogitare & prouidere ſibiipſis de propria ſalute. *Quum autem tradent vos,nolite cogitare* pro,ne ſoliciti ſitis,*quomodo aut quid loquamini.dabitur enim vobis in illa hora quid loquamini.Nõ enim vos eſtis qui loquimini:ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis.*Mirabilis eſt diuina diſpenſatio. quædam donat,ſcilicet poteſtatẽ miracula faciendi:in quibuſdam vult eos interrogare,in quibuſdam vti prudentia.quædam promittit tũc,quum temp⁹ fuerit affutura,dabitur vobis in illa hora quid loquamini.Et ne hoc reputent impoſsibile, ſubiũgit quòd vos non loquimini , ſed ſpiritus ſanctus in vobis. *Tradet autem frater fratrem in mortem,& pater filium: & inſurgent filii in parentes.*Dixerat,cauete ab hominibus,quia vos cautos tradent:declarat modò homines illos eſſe fratres, patres filióſque, vt nullum genus hominum exemptũ intelligamus.*Et morte eos afficient.*non ſolùm tradent,ſed interficient. *Et eritis odio.* Deeſt,habiti ab,*omnibus hominibus propter nomen meum.* Tolerabile erat tradi,flagellari,occidi etiam à cõſanguineis,ſi ſaltem amor hominum erga eos affuiſſet?ſed non ſolùm defuturus amor,ſed etiam affuturum odium omnium hominũ erga eos deſcribitur. Et verè ab omnibus hominib⁹,hoc eſt ſapiẽtibus:quę hominis non quæ dei ſunt,odio habent Chriſti imitatores. *Qui autem perſeuerauerit.*pro ſuſtinuerit,*vſque in finem, hic ſaluus erit.*Ad ſalutem non ſufficit prædicare,flagellari,& odio haberi ab omnibus,niſi adſit perſeuerantia vſque in finem. *Quum autem perſequentur vos in ciuitate iſta,fugite in aliam.* Licentia eſt non præceptum.Et appoſuit hoc ne illicitum exiſtimaretur fugere.*Amen dico vobis,non conſummabitis ciuitates Iſrael,donec veniat filius hominis.*Sicut illud in viam gentium ne abieritis,arctatur ad tempus illius legationis,ita hoc.Intendit enim quòd antequã diſcurrẽt prædicãdo ſeu fugiẽdo omnes ciuitates populi Iſrael,veniet ipſe Ieſus immortalis,reſurgẽdo à mortuis daturus nouã legationem.Et dixit hæc præoccupando reſponſionem apoſtolorum:ſi expulſi fuerimus ad omnib⁹ ciuitatib⁹ Iſrael,ita quòd nulla ſuperſit,ad quam fugiemus? *Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum: nec ſeruus ſupra dominum ſuum. Sufficit diſcipulo,vt ſit ſicut magiſter eius: & ſeruo ſicut dominus eius.*Datis præceptis,& prædictis malis annexis legationi,adiungit exhortationem confortãdo eos ad ex-

cludendum

cludẽdum ab eis timorem specialiter duorum malorum: scilicet tollentium honorem, & tollentiũ vitam. maximè enim amamus hęc duo, honorem scilicet & vitã. Excutit ergo timorem ab exẽplo sui, triplici cõparatione adiecta inter se & apostolos: prima est, quia ipse magister, illi discipuli: secũda est, quia ipse domin9, illi serui: tertia est. quia ipse paterfamiliâs, illi domestici. Quæ tamen modestè profert, non dicendo se dominũ & illos seruos &c. sed in tertia persona, nõ est discipulus, &c. Vt quũ viderint ipsum dominũ, & magistrum flagellatũ, crucifixum & occisum, non timeant discipuli & serui. *Si patrẽ familiàs Beelzebub vocauerunt, quanto magis domesticos eius? Ne ergo timueritis eos.* Tacitis iis quæ tunc futura erant circa proprij corporis passionem, cõmemorat ea quæ passus est circa honorem. si me patrẽfamiliàs dehonestauerunt, imponendo ꝙ sim vir diabolicus, ꝙ sim Magus, vtens Beelzebub principe dæmoniorũ, quanto magis infamabũt vos? Et verè præcipit dominus quod rei probauit euẽtus. nã diabolici seu magicæ artis viri habiti sunt ab infidelibus Christi sequaces: vt testantur gesta martyrum. *Nihil enim opertum quod nõ reueletur.* pro, reuelabitur: *& occultum, quod non sciatur.* pro, scietur. Non sufficit Christo cõfortare eos ad tollerandas infamias ab exẽplo sui: sed rursus confortat eos à finali euentu: quia tandem clara apparebit veritas vestræ innocentiæ & virtutis, ac calumniæ & iniquitatis persecutorum vestrorum. In die siquidem iudicij omne in hoc mundo coopertũ detegetur, & omne in hoc mundo occultum scietur: ac per hoc redibit honor ac gloria vestra cum confusione persecutorum vestrorum. *Quod vobis dico in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta.* Confortat tertiò ad tolerandas infamias à publica doctrina. Occasionẽ haberent fortè infamandi vos, si occulta si secreta docerem vos quæ vellem alios latêre: modò autem nõ est sic. nam præceptum meũ est quod dico vobis in tenebris, in mysteriis, in parabolis, dicatis ĩ lumine, in manifesto: & similiter quod auditis ad partem, prędicetis publicè nõ solùm super cathedras, sed super tecta, vnde ab omnib9 audiri possitis. ¶ Si quęris quomodo stat sententia horum verborũ cum illa, Ego palàm locutus sum mũdo, & in occulto locutus sum nihil: scito nullam esse inter sentẽtias has contrarietatem: eo quòd nihil dixit Christus seorsum, secreto, in aure, in tenebris, quòd voluerit seruari occultum: sed omnia voluit publicari post resurrectionem suam. Docuit itaque quædã seorsum: sed nihil quod voluerit seruari occultum

cultum, quod voluerit nõ esse publicũ. Vnde hæc est gloria Christianæ fidei, ob hoc ridemus de infidelibus imponentibus Christi imitatoribus: vtpote scientes nihil apud nos esse occultũ, sed omnia Christianæ fidei mysteria tam pura, tam nitida, tamque aliena ab omni contagione esse, vt non vereamur publicè cũcta prædicare. *Et nolite timere eos qui occidunt corpus.* Post exclusum timorem infamiæ, excludit timorem occisionis. Primò, quia duplici existente vita hominis (scilicet corporis & animæ) differẽtia inter hominem & deum hæc est, quòd homines possunt tollere tantùm vitam corporis, quæ longè minor est quàm vita animæ: deus autem potest & animã & corpus perdere in gehennã æternæ damnationis: & propterea non homo, sed deus timẽdus est. *Animam autem non possunt occidere.* Verum est hoc tũ quo ad vitã naturæ: quia anima est immortalis, & solus deus potest occidere illã annihilãdo. tum quo ad vitã virtutis: nullus enim homo potest tollere ab anima virtutẽ moralem seu gratiæ. tum quo ad vitam beatitudinis: quia solius dei est beataut dáq; nare animã. *Sed potius timete eum.* Timor solius mali est: nemo enim timet bonum. veruntamen potestas inferendi malum quãtumcunque in se sit bona, timenda est ratione mali cuius est illatiua. Et hoc modo deus in se optimus, timẽdus dicitur. *Qui potest & animam & corpus perdere in gehennam.* Non dicit occidere (vt dicendum consequẽter fuerat) sed illud quod peius est occisione: scilicet perdere corpus & animam in gehennam æternæ dãnationis. *Nónne duo passeres.* pro, passerculi, *asse væneunt: & vnus ex illis non cadet super terram sine patre vestro?* Confortat secundò ad tollerandã mortẽ ex cura diuina circa redingrationem omniũ etiam singulorũ capillorũ: vt sciant se nõ solùm redintegrãdos quo ad vitã corporis & animæ ex præcedenti ratione, sed etiam quo ad minima quæq; sui quę perdere possunt. Suadet autẽ hoc ex diuina prouidentia circa passeres: asserẽdo ꝙ tanta est diuina prouidẽtia, ꝙ quantũcũque viles sint passeres (ita ꝙ duo vęneũt asse vno) nihilominus null⁹ eorum moritur sine nutu dei patris vestri: quanto ergo magis vestri curã habet deus? Si cõtra hanc diuinã curam passerum obiicitur illud apostoli. 1. ad Corinth. 9. Nũquid deo cura est de bob⁹? Distingue aliud esse curare de irrationalibus legem scriptã dãdo, & aliud esse curare de iisdẽ ꝓuidentia. Asseritur enim hic prouidẽtiæ diuinæ curam comprehẽdere etiam passeres: negatur autem ab apostolo deũ habere irrationalium curã sic, vt solicitus sit superaddere legem circa salutem

lutem eorum.hic enim modus diuinæ curæ reseruatur rationali creaturæ,quam quia deus ordinauit ad æternam fœlicitatẽ,erudit atque mouet super addita lege spectantium ad fidem,spẽ & charitatem. *Vestri autem & capilli capitis omnes numerati sunt.* Nõ est hyperbolica locutio(quoniam in veritate capillorũ numerus notus est deo)sed.etiã significatiua diuinæ curæ circa quæcunque quantũuis minima etiam sigillatim electorum suorum. *Nolite ergo timere:multis passeribus.* pro,passerculis, *meliores estis.* pro,præstatis, *vos.* hoc est multitudine vniuersa passerũ. *Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus,cõfitebor & ego eum coram patre meo qui in cælis est:qui autẽ negauerit me coram hominibus,negabo & ego eum coram patre meo qui in cælis est.* Exhortationi exclusiuæ timoris tam infamiæ quàm mortis,adiũgit necessitatẽ fidei,amoris & confessionis suæ.Ac si apertius dicat:nõ putetis me hortari vos ad id quod est supererogationis, sed ad id quod est necessitatis.Vnde hãc necessitatẽ manifestat à pœna & præmio secundum tria:scilicet confusionis & glorię,habẽdi & non habendi Christum,perdendi & inueniendi animam propriam.

¶De necessitate itaque confitendi Christũ ex futura pœna cõfusionis & præmio gloriæ,ait,quòd confitentem me confitebor eum coram patre meo,& negantem negabo.Non sufficit Christo interna fides aut internus amor,nisi quum opus fuerit,adsit exterior confessio fidei & factorum. *Nolite arbitrari.* Necessitatem confitendi & amandi Christum manifestat ex culpa.Peccatum enim significat dicẽdo,Qui amat patrẽ aut matrem plus me,non est me dignus.nullus enim indignus redditur Christo nisi ob culpam propriam. ¶Vbi & duo alia nota. Alterum est, quòd Iesus iustificat pœnam antedictam futuræ cõfusionis,aperiẽs illius causam esse proprium crimen negantiũ ipsum.ne putaremus mundos illos esse à peccato,qui negant ipsum.Alterum est,ꝙ simul & semel declarat,& rationẽ criminis esse,quia postponitur amor ipsius Christi amori aliorum,& vsque adeo exigit ad salutem amorem & confessionem Christi,vt nec amor patris secundũ carnem aut matris,fratris aut vxoris,&c.excuset. *Quia veneram.* Manifestat ex proprij aduentus officio culpam minus amantium ipsum.Acsi apertè diceret:non sunt hæc mandata hominum,non sunt positiui iuris,sed sunt fructus aduentus mei in mundum:ad hæc efficienda veni ego dei filius in mundum. *Pacem.* omnem *mittere in terram.non veni pacem mittere.* Dixerat superius vt deferrent pacem:ne intelligerẽt pacem omnem:declarat

clarat modò, quòd non venit mittere in terram pacem omnem. *Sed gladium.*. Metaphorica est locutio, describẽs bellũ à supremo actu eius: quo.s.venitur ad vsum gladij. *Veni enim separare.* pro, dissidere facere, *hominem aduersus patrem suum, & filiã aduersus matrem suam, & nurum aduersus socrum suã.* Ecce gladius, ecce cõtrariũ pacis. *Et inimici hominis domestici eius.* Cõfirmat hoc bellum ex authoritate veteris testamenti Mich.7.vbi scribuntur hæc verba. *Qui amat patrem aut matrem plus quam* pro, supra, *me.* Declarat quam pacem nõ venit mittere in terrã.s.contrariã ordini charitatis simul declarãs ad quam separationem faciẽdam venit.s.necessariam ad ordinem charitatis seruandum. Nõ sufficit Iesu Christo amari: sed exigit vt ametur plus quàm proprius pater, mater, aut filius &c. *Nõ est: me dignus: & qui amat aut filium, aut filiã super me,* pro, supra me, *non est me dignus.* Pœna dãni significatur, qua homo priuatur ipso deo. Et aptè indignus deo diffinitur, qui pluris fecit patrem, matrem, aut filium &c. q̃ deum. *Et qui non accipit crucem suam.* Nõ patri aut filio tantũ. sed etiam tibimet præponendus est Christus. Nec dicit qui non se crucifigit, sed qui nõ accipit, qui refutat impositam sibi crucẽ, hoc est illatam mortem etiã diram, turpem & vilem. hæc enim in cruce clauduntur. *Et sequitur me.* Apponit hoc tũ confortando ab exẽplo sui crucifigendi, tũ mõstrando rationẽ subeundæ crucis.s.propter Christum. *Non est me dignus.* Identitas demeriti in nõ accipiente crucem & in plus amãte patrem, mõstrat quod de illo nõ accipiente crucem loquitur, qui ideo refutat crucem, quia plus amat seipsum, quàm Christũ. & nõ de illo cui licitũ est fugere in aliam ciuitatẽ. Verba enim hæc licet sint negatiua, secundũ tamẽ sensum sunt affirmatiua vinculi ad sufferẽdã crucẽ propter Christũ, quod cõstat intelligi quãdo & vbi oportet. *Qui inuenit.* pro, inuenerit, *animam suam.* Si diceret qui amat aut seruat, clara essent verba: sed dicendo inuenit, & subiungẽdo inueniet, expositionem exposcit. Differentia itaque inter præsentẽ vitam & æternam est: quod ęterna non inuenitur hîc, sed speratur: præsens aũt vita hîc habetur. Rursus propositis humano studio, hinc Christo & inde vita propria, si homo studuerit posthabito Christo ad seruandã vitã propriã, iam inuenit animam suã hoc est vitã suã: quia assecutus est quod intẽdebat. Ita quod sensus est, qui inuenit qui iam inuentã habet me posthabito, animam suã, vitã suã. *Perdet eam.*. vitam suã in futuro seculo. *Et qui perdiderit animam suã.* Et per oppositũ qui nõ inuenit, sed sperãs perdide-

rit vitam ſuam. *Propter me.* Explicare propter me inſinuat contrarium eius (ſcilicet poſthabito me) ſubintelligẽdum eſſe quo dictum eſt qui inuenit animam ſuam: vt cõtrariorum eadem ſit diſciplina. *Inueniet eam.* in futuro ſeculo. Vbi nota etiam ad literam verificari hæc dicta de anima, quantum ad officium animandi corpus: quia habens vitam corporalem pro inuẽta, perdit corporalem vitam in æternum. poſt reſurrectionem enim vita erit eis peius quàm mors. nam quærẽt mortẽ, & mors fugiet ab eis. Et ſimiliter voluntarie ponentes vitam ſuam corporalem propter Chriſtum, inuenient poſt reſurrectionem eandem corporalem vitam æternam. Et dixit tertio loco hæc, vt neceſſitatem ſeruandi & cõfitendi fidem Chriſti monſtraret ex periculo damni, vel lucri propriæ vitæ: vt ſi nõ moueremur ex timore pœnæ damni, ſaltem moueremur ex timore pœnæ ſenſus, & rurſus, vt nõ ſolum traheremur amore eſſendi cum Chriſto, ſed etiã amore corporalis vitæ propriȩ perpetuæ. *Qui recipit vos, me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me miſit. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet: & qui recipit iuſtum in nomine iuſti, mercedem iuſti accipiet. Et quicunque potum dederit vni ex minimis* pro, puſillis, *iſtis calicem aquæ frigidæ tãtum, in nomine diſcipuli: amen dico vobis, non perdet mercedem ſuã.* Expeditis præceptis & periculis legationis: quia inter alia ordinauerat vt viuerent apud hoſpites ſuos, & prædixerat ſimul pœnam negantium hoſpitiũ, conſequens fuit vt præmium hoſpitũ declararet. Manifeſtat itaque præmium hoſpitum. eũ à dignitate perſonæ receptæ: quia recipiendo vos recipient me: ac per hoc eum qui me miſit, ſcilicet deũ. recipientes ergo vos recipient deũ: quod eſt maximũ donũ. Tum à mercede: quia recipiens prophetã non alia ratione, niſi quia ꝓpheta eſt, efficitur particeps meriti prophetæ: vtpote fouẽs prophetã in officio ſuo. & propterea mercedem quoque prophetæ debitam accipiet. Non dicit tantam mercedem: quia maius eſt meritum maiorque merces prophetæ quàm recipientis ipſum. ſed ſicut particeps fit meriti fouendo prophetã, ita particeps eſt mercedis. ſimilem ergo mercedẽ mercedi prophetæ accipiet, quanuis non tantã. Et eadem ratione recipiens diſcipulum, non quia amicus aut gratus &c. ſed habitat tãtum ratione, quia eſt diſcipulus meus, mercedem ſimilem mercedi diſcipuli accipiet. ¶ Et breuiter ſcitote, ꝙ nullus beneficium quantumcũque paruum alicui ex puſillis iſtis præſtabit ſine præmio. nam qui potum non vini, ſed aquæ frigidæ

(vt vul-

(vt nullum laborem aut sumptum fecerit calefaciẽdo) dederit, non perdet mercedem suam.

CAPVT XI.

E*T factum est quum consummasset Iesus præcipiens duodecim discipulis suis transit inde.* aliò tendens ipse, & aliò mittens discipulos. *vt doceret & prædicaret.* Non ideo misit discipulos ad prædicandum, vt ipse desereret prædicationis officium: sed ita misit illos, vt etiam per seipsum prædicaret. *In ciuitatibus eorum.* Seruat quod seruandum præcepit. *Ioannes autem.* Inchoauit Matthæus prædicationẽ Iesu à carcere Ioãnis capite quarto commemorato: nunc narrat subsecutos fructus adhuc viuẽte Ioanne in carcere. *Quum audisset.* à discipulis suis: vt alius testatur euangelista. *In vinculis* pro, in carcere, *opera christi, mittens duos de discipulis suis, ait illi, tu es qui venturus es.* pro, ille vẽturus, seu, veniens, *an alium expectamus?* Dictio Græca interpretata, venturus es, anceps est ad vtrunque tempus, sed parui refert: quia vtroque sensu significatur Messias. Et si quidem legitur in præsenti, ordo literę est, tu es veniens ille tam expectatus à Iudæis, tam acclamatus à prophetis? Si autem legitur in futuro, ordo est, tu es ille venturus secundum dicta prophetarũ & expectationem Iudæorum ad salutem mundi, ad regnandũ in æternum tam expectatus, tam acclamatus? Et hæc lectura est amplectenda: quia prima habet nescio quid duriusculæ constructionis. ¶ Proponit autem Ioannes hanc interrogationem, nõ dubitans Iesum fore redempturum mundum & Regem Israel, sed vt consulat discipulis: vt vel sic instruantur & credant Iesum esse verum Messiam. Constat enim discipulos Ioannis minus bene sensisse de Iesu, tum ex eo, quòd antequàm Ioannes mitteretur in carcerem, liuore tacti dixerunt Ioanni de Christo, Rabbi qui erat tecum trans Iordanem &c. Ioannis tertio: tum quia (vt superius nono capite patuit) reprehenderunt Iesum, quare nos & Pharisæi ieiunamus &c. *Et respondens Iesus ait illis: euntes renunciate Ioanni, quæ audistis & vidistis.* pro, auditis & videtis. Respondet Iesus non testimonio verborum: sed factorum: vt referendo Ioanni miracula conuincantur à Ioanne ex ipsis miraculis, & non dubitent ipsum esse verum Messiam. Auditus refertur ad miracula prius facta, visus autem ad miracula, quæ tunc fecit, alio euangelista testante. *Cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur surdi audiunt, mortui resurgunt.* Ante siquidem hoc tempus resuscitauerat

filium viduæ,& filiam archiſynagogi. *Pauperes euangelizantur*
Inter miracula teſtificantia.Meſsiam, connumeratur, quòd pau-
peres euangelizantur:hoc eſt, accipiunt bonũ nuncium. Græ-
dicunt euãgelizo te:hoc eſt afferto bonum nuncium tibi: & ſi-
militer tu euãgelizaris,tibi affertur bonum nunciũ,tibi bonum
annũciatur,tu accipis bonũ nunciũ.Et ſignificatur per hoc dif-
ferentia inter mundanum & cœleſte regnum , inter mũdana &
cæleſtia bona,inter cõmunia bona nũcia mundana & cæleſtia
quãtum ad ordinem,quia mundana bona cõmunia, annuncia-
tur magnãtibus & diuitibus mundi,& per illos deriuãtur ad re-
liquos ac pauperes: cæleſtia autẽ bona cõmunia toti generi hu-
mano,annũciantur pauperibus.piſcatoribus,& aliis huiuſmodi
ſequacibus Ieſu,& per illos deriuãtur ad alios etiã mundi prin-
cipes:vt experiẽtia teſtata eſt. ¶ Inter alia ergo Ieſu Chriſti ad-
mirãda opera cõnumeratur contrarius ordo ad ordinẽ mũda-
num circa annũciationẽ regni cælorũ. Et cũ hoc ſignificatur
ꝙ ſoli pauperes ſpiritu,hoc eſt nõ affecti diuitiis,ſunt illi qui re-
rẽ accipiunt bonũ illis nunciũ ex aduentu meo. *Et beatus eſt qui*
*non fuerit ſcandalizatus in me.*Subiũxit hoc,vt præberet occaſio-
nẽ Ioãni erudiendi & præmuniẽdi diſcipulos ſuos,ne ſcandali-
zẽtur in Chriſti abiectione & paſſione. ſciebat enim paſſionem
mortẽque ſuam fore offendiculũ etiam credentibus, ꝙ ipſe eſ-
ſet redẽptur⁹ Iſrael.Vnde etiã Chriſti diſcipuli eũtes in Emaus
ſcãdalizati morte Chriſti,dixerunt,nos ſperabamus,ꝙ ipſe eſſet
redempturus Iſrael. *Illis autem abeuntibus.* Ne coram diſcipulis
Ioannis laudans Ioãnem , videretur humano reſpectu laudare.
Cœpit Ieſus dicere ad turbas de Ioanne. Hactenus quia nõ opor-
tuit tacuit laudes Ioãnis: modò autem quia periclitabantur in
opinione turbarum tum conſtantia tum teſtimonium redditum
à Ioãne de Ieſu,inchoat laudes Ioannis,Neſciebant enim turbæ
qua ratione Ioannes miſiſſet diſcipulos ad interrogandum, tu
es Meſsias,an aliũ expectamus ? & propterea dubitare poterant
de Ioannis cõſtantia & teſtimonio,huiuſmodi ambiguitatẽ tol-
lit Ieſus,laudans Ioannem multipliciter. *Quid exiſtis in deſertum*
videre? Inchoat laudes Ioannis apud turbas ex ipſarum turbarum
concurſu tali ac tãto,vt relictis ciuitatibus iuerint vſque in de-
ſertum ad Ioannem.Ac ſi apertè dicat:talis ac tantus veſter con-
curſus ad Ioannẽ,teſtatur de ipſo. *Arundinem vento agitatã?* Pri-
ma Ioannis commendatio,animi eſt conſtantia. *Sed quid exiſtis*
videre,hominem mollibus. deeſt,veſtibus, *veſtitum? Ecce qui mol-*

bus vestiuntur. pro,qui mollia gestant,*in domibus Regnum sunt.* Secunda commendatio est corporalis vitæ austeritas, à vestibus significata. *Sed quid existis videre, prophetam? Et iam dico vobis, & plus quam prophetam* pro,excellentiorem propheta. *Hic est enim de quo scriptum est, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam,qui præparabit viam tuam ante te.* Tertia cõmendatio donũ est gratiæ plus quàm propheticæ. Quod declaratur ex authoritate Malachiæ prophetæ capite.3. Et cõsistit declaratio in hoc, ꝙ ideo Ioannes est excellentior propheta, quia prophetæ prædixerunt Mesiam futurum: Ioãnes autem fuit præparator viæ Messiæ præsenti. Hoc enim significatur dicendo,qui præparabit viam tuã,non à remotis,sed ante faciem tuã. Dicuntur enim hæc verba in persona dei ad Messiã. *Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptista.* Quarta Ioannis cõmendatio relatiua est,nõ ad omnes homines, sed ad omnes prophetas. nã alio euangelista testante constat Christum dixisse,non surrexit maior propheta: quam particulam Matthæus tacuit. Immò literalis sensus est, ꝙ inter prophetas nullus fuit maior Ioanne. ¶ Et bene nota,ꝙ non affirmatur Ioannes maior omnibus prophetis: sed negatur propheta maior ipso, cum quo stat quòd habuerit æquales. Vnde ex hoc quòd Ioãnes fuit præcursor Christi (monstrando,baptizando, præparando &c.) habuit nõ solùm gratiam plus quàm propheticã: sed quod nullus prophetarũ (Moyses scilicet,Dauid,Hieremias,Esaias &c.) fuit maior ipso. *Qui autem minor est in regno cælorum, maior est illo.* Ioannes relatus ad patres veteris testamenti, nõ habet maiorẽ: relatus autem ad regnum cælorum (hoc est ad noui tempus testamenti,hoc est,ad tempus præsens,inchoans regnum cælorũ) habet maiorẽ: scilicet Messiam. Et parcens Iesus laudi propriæ, nõ dicit,ego autem maior sum illo: sed describit seipsum Messiam à minoritate in regno cælorũ. Nec dicit,qui minor est eo: sed simpliciter,qui minor est in regno cælorum. Et quum extra propositũ sit loqui de regno cælorũ, hoc est cælesti beatitudine in qua tunc soli angelici spiritus erant,consequens est,quòd de regno cælorum in terra inchoato tũc,est sermo. Nec in dubium vertitur,quis sit iste minor in regno cælorũ: quia constat quòd est ipse Messias. Qui quamuis natura,gratia & dignitate sit maximus, est tamen officiis minor: iuxta illud,quis maior est, qui recũbit,an qui ministrat? nõne qui recumbit? ego autem in medio vestri sum sicut qui ministrat. Et rursus, filius hominis non

venit miniſtrari,ſed miniſtrare,& animam ſuam dare redẽpt
nem pro multis . Eſt itaque literalis ſenſus quòd ille qui in
gno cælorum iam inchoato à diebus Ioannis Baptiſtæ eſt m
nor officiis,exercet officia minoris,exercet officia humilita
eſt maior Ioanne carente maiore inter priores. ❡ Poteſt q
que nõ abſurde aliter litera exponi. Primus enim prædicator
gni cælorũ fuit Ioãnes Baptiſta,ſicut etiã fuit pater primus
ptiſmi: Ieſus autem fuit ſecũdus in vtroque. & propterea d
tur minor in regno cælorũ:ſecundus enim minoritatẽ à pri
ſonat. Ac ſi apertè dicat:quãuis Ioannes nullum priorũ hab
maiorem ſe , qui tamen poſterior eſt illo in inchoatione re
cælorum,eſt maior ipſo. *A diebus autem Ioannis Baptiſtæ vſ
nũc regnũ cælorũ vim patitur, & violenti rapiunt illud.* Quinta
mendatio eſt nouæ prædicationis nouus fructus. Tempore
priſcorũ prophetarum promittebatur regnũ terrenum in te
promiſſionis,& regna terrarum Amorræorũ & Cananæorũ
paſſa ſunt vim, & violentia acceperunt filij Iſrael illa : à die
autẽ Ioannis Baptiſtæ incœpit prædicari & promitti regnũ
lorum,cœperuntq; homines ex directa intentione tẽdere ad
gnum cælorum fide & pœnitentia & operibus bonis. Itaq
commẽdatur Ioannes ex hoc, quòd fuit primus prædicator
ducens homines ad tendendum directe in regnum cælor
Præcedentibus nanque tẽporibus erant multi iuſti & ſancti
mines:ſed non operabantur ex explicita intentione ad regn
cælorum (quod adhuc eis non fuerat reuelatum niſi à remot
ſed operabantur ex intentione obediendi deo in ſpe merce
mediante Meſsia venturo.manifeſtante autem Ioanne reg
cælorum,cœperunt populi explicite tendere ad regnum cæ
rum,quod audierant iam appropinquaſſe. Hoc autem explic
tẽdere ad regnum cælorum,appellat Ieſus metaphorico ſerm
ne violentiam vtrinque:hoc eſt tam ex parte regni (dicẽdo
regnum cælorum patitur vim) quàm ex parte tendentium,dic
do,& violenti rapiunt illud. ❡ Et ſignificatur per pati vim co
ditionem regni cæleſtis,carere habilitate ad hoc,quòd ſit hom
num.nam illud dicitur proprie vim pati,quod illud patitur ad
quod nullam habet habilitatem. Et verè regnum cælorum vim
patitur:quia tanta eſt excellentia,vt nullam habeat habilit
ad hoc,quòd acquiri poſſit ab hominibus:ſicut corpus cæleſt
nõ eſt habile,quòd poſſit acquiri ab homine.vnde quia de fa
acquiritur regnum cælorũ ab homine,ideo dicitur quòd vim
pati

patitur. ¶ Et ne queras à quibus patitur vim,subiũgitur:& violenti,proculdubio fide & operibus,rapiunt illud,non ex merito naturæ aut actionum,sed ex vi spiritus habentis potestatem super regnum cælorum potius rapiunt quàm iure acquirãt. *vsque nunc.* Apposuit hoc ad significandum perseuerantiam violentiæ in regnum cælorum prædicante ipso Christo. Intendit enim, ꝙ violentia quæ inchoauit à diebus Ioannis Baptistæ,nõ inchoauit vt terminetur me præsente, & illuminante mundum , sed vt perseueret. hoc enim denotat illud vsque nunc,vsque in tempus meum quod est vltimum. *Omnes enim prophetæ & lex,vsque ad Ioannem prophetauerunt.* Sexta commendatio est,quòd Ioannes est terminus prophetiæ legis & prophetarum : hoc est,officium Ioannis est demonstratiuum eius quod prophetauerunt lex & prophetæ omnes:quia demonstrat Messiam. ¶ Aduerte hîc,ꝙ lex & prophetæ quantum ad actum prophetandi terminantur ad Messiam : non quòd taceant futura post aduentum Messiæ: sed quia quęcunque dicunt futura post Messiam,dicunt vt accidẽtia connexa,cõsequentia,& pẽdentia,&c.ad Messiam. Et quũ ita sit,quòd intẽtus terminus legis & prophetarum sit Messias, placuit domino Iesu describere terminũ legis & prophetarum Ioannem, hoc est Ioannis officium : ad significandum officium Ioannis esse monstrare Messiam præsentem. Ita quòd Ioannis officium terminare legem & prophetas est Ioannem monstrare Messiam præsentem.redundat siquidem Ioannis laus in approbationem testimonij quod perhibuit de Messia. *Omnes.* priores,fuerunt enim postea alij prophetantes. *Et si vultis recipere.* Septima cõmendatio,quòd Ioannes est Helias.Circa quam tria dicit. Primo ponit in auditorum libertatę acceptationem huius commendationis:dicendo & si vultis recipere.Et hoc ideo,quia non secundũ literalem sensum Ioannes est Helias.Docuit siquidem nos optimus magister Iesus,vt non cogamus auditores ad sensus mysticos sacræ scripturæ : sed ad ædificationem eorũ qui libẽter audiunt & proficiunt ex sensibus mysticis. *Ipse Ioannes est Helias qui venturus est.* Malachiæ vlti.promittit deus:ecce ego mittam vobis Heliam prophetam antequã veniat dies magnus domini & horribilis. Expectabatur propterea à Iudæis Helias præcedens Messias. nescientes enim distinguere inter primum & secundum Messiæ aduentum,putabant Heliam præcessurum primum aduentum Messiæ:quod tamen deus non promisit nisi respectu secundi aduentus:vt patet in litera Malachiæ:loquẽte

de die domini horribili, qui est dies vniuersalis iudicij. Hãc Iu-
dæorum ignorantiam præoccupans Iesus, ne ex hac occasione impediretur credere ipsum esse verum Messiam, dixit Ioannem esse Heliam, non idẽtitate animæ aut hypostasis, sed proportionali identitate officij. Ioannes enim circa primum domini aduentum illudmet officiũ exercuit quod Helias exercitaturus est circa secundum domini aduentũ. *Qui habet aures audiendi audiat.* Mysterium Heliæ & Ioannis excedebat capacitatem turbarum tunc temporis. & propterea Iesus summarie illud pertransijt: adhibita tamen monitione secreti mysterij. Secretum nanque mysterium latere in identitate & diuersitate Ioãnis & Heliæ, significat monẽdo, qui habet aures audiendi audiat. Et vere latet il- mysterium duorum Christi aduentuum, quod tam occultũ fuit, vt etiam dæmones lateret: qui si cognouissent, dominum gloriæ nunquam crucifixissent, quod vsque hodie latet Iudæos. *Cui autem similem æstimabo generationem istam? Similis est pueris.* pro, puerulis *sedentibus in foro: qui clamantes coæqualibus dicunt, Cecinimus vobis & non saltastis: lamentauimus.* Deest. vobis, *& non planxistis. venit enim Ioannes, neque manducans, neque bibens, & dicunt: dæmonium habet. venit filius hominis manducans & bibens: & dicunt, Ecce homo vorax.* pro, edax, *& potator vini, Publicanorum & peccatorum amicus.* Ex tot laudibus Ioannis occasione oblata reprehendendi generationem hominum illam, increpat eam assumendo parabolam ex ioco puerorum. Similitudo est satis clara in litera. ¶ Aduerte tamen applicando illam duo. Primum est, quòd generatio illa assimilatur non parti puerulorum iocantium, sed toti iocantium cœtui. Ita quòd sicut inter iocantes pueros aliqui sunt prouocãtes alios faciendo diuersis viis quod in se est, & aliqui neutra via prouocati: ita in generatione illa Iudæorũ (quæ scilicet tunc tẽporis viuebat) erant aliqui diuersis viis prouocantes ad regnum cælorum vt Ioãnes & Iesus, & aliqui, nec à Ioãne, nec à Iesu prouocati ad regnum cælorum. ¶ Immò (quod secundo notãdum est) longè deterius euenit Ioanni & Christo, quàm pueris prouocantibus: quia pueri frustrà prouocarunt: Ioannes autem & Iesus retulerũt iniuriam ex beneficiis. nam de illo dicunt: dæmonium habet, de hoc quòd est vorax, potator vini, &c. Vbi cerne quòd similitudo generationis illius ad iocum puerorum, inducta est non ad significandum, quòd frustra Ioannes & Iesus prouocarũt Iudæos illius tẽporis, sicut frustra pueri cecinerunt & lamentati sunt: sed ad significandum quod nulla pretermissa est via prouo-

cādi Iudæos illius temporis ad regnum cælorum,& prouocatores Ioannes & Iesus à multis eorum retulerunt iniurias. Quod includit apud illos frustrà laborasse, & aliquid deterius. *Non manducans*. cibos quibus cōmuniter vescūtur homines,& similiter non bibens vinum aut siceram,cōmunem hominum potum. Et per oppositum intellige filiū hominis manducare cibos cōmunes,& bibere communem potum. *Et iustificata est sapientia à filiis suis.* Conclusio parabolæ est,ꝙ diuina sapientia disponens tam suauiter per vtranque viam trahere vos ad regnum cælorum iustificata est,facta est apud vos iusta,à filiis suis:hoc est ex collatione ad iocum puerorum vestrorum.Puerulos illos appellat filios sapientiæ,quia sunt naturalis sapientiæ indices.¶Vbi aduerte,ꝙ rude vulgus instruendo Iesus vtitur hac infima parabola ex ioco sumpta:quia ex his turbæ magis mouētur,& huiusmodi parabolas sibi notas magis retinent. *Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus sunt factæ plurimæ virtutes eius, quia non egissent pœnitentiam.* Reprehensa generatione illa Iudæorum in genere,increpat modò in specie quasdam ciuitates.*Væ tibi Chorozaim,væ tibi Bethsaida:quia si in Tyro & Sidone factæ essent virtutes, quæ factæ sunt in vobis olim in cilicio & cinere, pœnitentiam egissent.*Tyrus & Sidon ciuitates gētilium erant,quibus nō prędicabatur. *Veruntamen dico vobis,Tyro & Sidoni remissius.* pro,tolerabilius, *erit in die iudicij quam vobis.* Quia grauior est culpa infidelitatis vestræ,quàm Tyri & Sidonis:dum visis tot miraculis apud vos factis increduli manetis. *Et in Capharnaum,nunquid vsque in cælum exaltaberis.*pro,quæ vsq; in cælum exaltata es, *vsque in infernum descendes? Quia si in Sodomis factæ fuissent virtutes, quæ factæ sunt in te fortè.* pro,vtiq;, *mansissent vsque tu hanc diē.veruntamen dico vobis,quia terræ Sodomorū remissius.*pro,tolerabilius, *erit in die iudicij quam tibi.in illo tempore.* Exprobrationi incredulorum aptè adiūgitur ratio cōuersionis electorum. *Respondens Iesus.*hoc est respōdēdo discipulis reuersis cū gaudio à prædicatione:vt alius euāgelista insinuat. *Dixit,Confiteor tibi pater,domine cæli & terræ.* Exultāte spiritu suo cōuersus est ad patrem:dicendo confiteor professione veritatis, & etiam gratias agendo. *Quia abscondisti hæc.* mei aduētus mysteria.abscondisti autē non appositione operculi, sed negatione luminis. *A sapientibus & prudentibus.* Sapiētia est circa diuina,prudētia circa humana. *Et reuelasti ea.* illustrādo lumine fidei interno. *paruulis.* pro,infantibus. Non dicit insipientibus & imprudentibus, vt ex hoc ipso

quòd

quòd contra sapiẽtes & prudẽtes è regione distinguit infan: discernamus & penetremus non displicere deo sapiẽtes & pr dentes qualescunque, sed non paruulos: hoc est quos sapiẽtia prudẽtia non sinit esse paruulos in oculis propriis, non sinit digere intellectũ in captiuitatem in obsequiũ fidei Christi. Et quia cõmuniter (quãuis non vniuersaliter) sapientes & pr dentes discutiunt res fidei secũdum sapientiam & prudentia suam, & innitentes propriæ sapientiæ & prudentiæ inflanti recusant vere captiuare intellectum, & mores in obsequiũ Ch sti, ideo Iesus tangendo id quod vt in pluribus euenit, dicit a scondisti hæc à sapiẽtibus & prudẽtibus. Quod Paulus Apo lus explicans Corinthiis dicit: videte vocationem vestram, non multi sapiẽtes secundum carnem, non multi potentes, Ad literã, primi Christi discipuli non fuerunt de numero sa tum & prudentum mundi huius: sed homines simplices, pi tores, & similes paruulis infantibus secundũ humanum statu & præcipuè in oculis propriis. Tales enim semper placuer deo: iuxta verbũ Samuelis ad Saulem: nónne quũ esses par lus in oculis tuis, caput in tribubus Israel factus es, primi Re decimoquinto. Meminit autẽ infantum potius quàm paru rum: tum vt maximè paruulos humilitate significaret: tum ab ętate, sed à nesciẽtia immo ab impotentia loquendi dis los suos describeret: vtpote qui vere infantes erãt ad ea quę sciẽtiarum & prudentiæ, regiminis & huiusmodi, antequam uina reuelatione instructi essent. *Ita pater quoniam sic plac* pro, beneplacitum, *fuit ante te.* Rationem reddit absconsion prudentibus & reuelationis paruulis primam & in resoluti vltimam, diuinam volũtatem. Noli ergo disputare de causa e ctionis & reprobationis: cur scilicet deus istos elegerit & nó los. hinc enim habes primam, supremam & vltimam causam el quoniam sic placitum est deo. *Omnia mihi tradita sunt à pa meo.* Explicat quæ sunt illa abscondita à sapientibus & reue lata paruulis, quod est explicare demonstrata per pronomen, quum dixit abscondisti hæc. Et inchoat à mysterio trinitatis, coæqualitate diuinarum personarum. Perspiciendum siquide est in his verbis contineri mysterium trinitatis: tum quo ad o riginem originísque speciem: dicẽdo à patre meo. vbi enim pa ter, ibi generatio. Tum quo ad æqualitatẽ substantialem: dicen do, omnia mihi tradita sunt. nihil enim excepit, sed omnia com prehendit tradita per generationem: scilicet esse, viuere, posse, & reliqua

reliqua quæ dei sunt: illius enim dei nascendo accepit omnia à patre. *Et nemo nouit filium nisi pater, neque patrem quis nouit.* Inter deum & patrem tantùm interest, quòd deum naturaliter nouimus, per ea quæ facta sunt, vt dicitur ad Rom. 1. & multo magis nouerunt naturaliter angeli deum: patrem autem neque angeli, neque homines naturaliter nouerunt: quoniam mysterium trinitatis ad quod spectat pater & filius, supra naturalem notitiam omnium creaturarũ est. Et propterea significantius dicitur patrem, & non dicitur deum: intendit enim quòd notitia trinitatis reseruata est soli deo, quanuis notitia dei sit naturaliter cõmunicata. *Nisi filius.* Dum excipitur filius aut pater, intelligitur quoque excipi spiritussanctus: quia par est ratio de spiritusancto, & de patre, & filio in essentialibus. Et theologica regula est, quòd dictio exclusiua seu exceptiua addita termino personali in essentialibus, non excludit ab altera persona diuina. *Et cui voluerit.* Notitia patris & filij ita est propria diuinis personis, quòd nulli cõmunicatur naturaliter, sed tantùm per reuelationem. *Filius reuelare.* Appropriatur filio reuelare mysterium trinitatis: quia filius in carne veniens manifestauit hominibus mysterium trinitatis in speciali: dicente ipso Ioan. 17. pater manifestaui nomen tuum hominibus. Appropriatur inquam: hoc enim non est ei proprium: quia indiuisa sunt trinitatis opera ad extra: de quorum numero est reuelare: vnde nũc præmisit, & reuelasti tu pater ea paruulis. Commune est ergo patri & filio reuelare: sed appropriatur filio sicut multa alia appropriantur filio: vt sapientia, ars, & similia. Hæc sunt prima mysteria abscondita à sapientibus & prudentibus, & reuelata paruulis. *Venite ad me.* Subsequentia subdit mysteria inuitando, & exercendo officium sibi appropriatum: venite inquit fide ad me, cui tradita sunt omnia, in cuius voluntate est reuelare secreta trinitatis, ad me verum deum & verum hominem. *Omnes.* nullum excipio. *Qui laboratis & onerati estis.* Duas generi humano communes necessitates commemorat: alteram laboris, alteram oneris: alteram actionis, alteram passionis. Qui laboratis agẽdo, & ex actione relinquitur in vobismet onus quo onerati estis. Ita ꝙ qui ab omni labore exemptus est, qui nullo grauatur onere, solus restat non inuitatus à Christo. Et certè quum quilibet homo afflictione aliqua aut cura laboret, multorumq; malorum sarcina oneretur, consequens est vt omnes non solùm inuitentur, sed etiam ex sibiipsis molestis conditionibus trahantur. *Et ego.* non

ministri

ministri mei: hoc est per meipsum, nõ per meos ministros sa-
dotes aut Pontifices. *Reficiam.* pro, refocillabo, *vos.* Non di-
tollam laborem seu onus vestrum, sed refocillabo vos. Nõ pr-
mittit Christus tallere labores & malorũ onera in hac vita:
reficere interiori pabulo mẽtes animósq; hominum venienti-
ad eum. *Tollite iugum meum.* euangelicam legem meam volu-
tariè suscipite. *Super vos.* non subtus vos, nec iuxta vos, sed sup-
vos suscipite euangelium, non despiciendo, non æstimando ta-
quàm legem humanam, sed vt rem diuinã superiorem omnibu-
vobis. *Et discite à me.* Exemplo mei. Tertia actio ad quam inui-
tat est discere. primùm enim inuitauit ad veniendum: deinde a-
suscipiendum iugum: & demum ad discendum ab ipso. *Qu-*
mitis sum. plus quàm mansuetus sum intus & extra exteriorib-
moribus. *Et humilis.* absque fictione in *Corde.* Quum vniuers-
Iesus habuerit virtutes, duarum tantùm virtutum se proponit e-
emplum, scilicet humilitatis, tollentis superbiã, cui deus resis-
& retinentis animum ne præsumat, ne ambiat, ne arroget si-
ne despiciat: & mittitatis tollentis non solùm iram ac etiam ir-
cundiam: cuius est non solùm moderari ne iniuriam alicui ir-
gemus, sed etiam reddere nos patientes, ac placidos in omnib-
actionibus & verbis: quia his duobus studiis vniuersa vitę Chri-
stianæ perfectio acquiritur, & augetur cõtinuè per humilit-
siquidem patemus diuinę gratiæ, per mititatem patemus hom-
nibus. ¶ Et bene nota prudens lector, quòd Iesus vniuersum
mundum alloquitur, inuitãdo omnes. & propterea nõ dicit: di-
scite à me, quia ieiuno, quia oro, quia pedes discurro, quia præ-
dico: & similia à quibus posset se aliquis excusare, allegãdo im-
potẽtiam, dicẽdo se inhabilem: sed, discite à me, quia mitis & hu-
milis sum corde. nullus enim potest se excusare à domino pro-
priæ voluntatis, à disciplina domandi internas passiones: & in
his internis consistit disciplina Christiana communis omnibus.
Et inuenietis requiem animabus vestris. Animabus dixit, non cor-
poribus. nam multa mala corporis prædixit futura suis sequaci-
bus. ¶ Fructus primæ actionis explicatus est refectio: reliqua-
rum verò duarum fructus explicatur requies animi. Magnus &
incredibilis fructus est quies animi: hãc animi quietẽ nemo no-
uit, nisi humilis & mitis, expertus suaue iugũ domini. Nec obstat
si obiiciatur illud Augustini, Fecisti nos domine ad te, & inquie-
tum est cor nostrum donec requiescat in te. Scito requiem hic à
Christo promissam non esse nisi in deo. *Iugũ enim meũ suaue est.*
Ne

Ne laborantes & onusti quos inuitat, putant se grauãdos & ad labores & ad onera ampliora vocari à Iesu: declarat naturã euãgelici iugi, appellando illud suaue. Et verè suaue est: quia nõ tollit, non corrumpit, non violentat naturam rationalem, sed perficit eam. omnia nanque naturalia & rationalia præcepta euãgelica lex seruat: & quæ apponit præcepta fidei suauia reddit internum gratiæ donum: præter hoc quòd cõnaturale est homini vitam, actionésque suas ducere & dirigere non scientia, sed fide. Fide siquidẽ tenemus patres ac matres, filios ac vxores: fide cõuersamur, commercia negociationésq; exercemus: fide respublicæ regnaq; administrãtur, &c. Hæc enim testãtur suaue esse humano animo duci fide, regiq; præceptis fidei, ab homine Iesu Christo simulque vero deo, actore naturę, traditis. *Et onus meum leue.* Non dicit nullum, sed leue: quia verè onus Christi leue est. tum secundum seipsum: quia supernaturalis rationis onus nihil addit, nisi credere in ipsum, sperare æternam vitam, diligere deũ super omnia, & proximum propter ipsum, ac baptizari in remissionem peccatorum. Tum nobis: quia onus Christi fert secũ donum charitatis, alleuiãtis omnia, nisi tu obicem posueris. ¶ Significanter dixit meum: quia onera grauia & importabilia, quę aliqui ministri ecclesiæ imponunt in humeros hominum, non sunt Christi, cuius onus est leue. ¶ Collige ordinem. Primùm inuitat omnes laborantes, & onustos ad refocillationem: deinde vt loco laboris & oneris suscipiant euangelicum iugum, suaue contra laborem, & leue contra onus: & demum vt discãt mores ab exemplo sui, humilitatem & mansuetudinem: quia sic inuenient in hac vita requiem animam, summè ab omnibus desideratam.

CAPVT XII.

IN illo tempore abiit Iesus per sata sabbato. Pro, sabbatis. Et significatur: non quòd pluribus sabbatis per sata iuerit, quoniã de vno tantùm die est sermo: sed tempus festiuitatis constantis ex pluribus sabbatis: erant enim secundum legem duæ solennitates cõstantes ex pluribus sabbatis, scilicet paschalis & tabernaculorum: vt patet Leui. 23. Et hæc festiuitas paschalis erat, in cuius secundo die offertur manipulus spicarum, vt patet ibidẽ: nã non est tempus spicarum mense septimo, quando festum fit tabernaculorũ. *Discipuli autem eius esurientes.* Necessitas cibi significatur. *Cœperunt vellere spicas, & manducare. Pharisæi autẽ vidẽtes, dixerunt ei, ecce discipuli tui faciunt quod non licet eis.* Superfluit, eis,

facere sabbatis.pro,sabbato.Pharisæi censebant illicitum,confricare spicas sabbato:quoniam est species præparationis cibi.preparare enim cibos,vetitum erat in sabbato.*At ille dixit eis, non legistis quid fecerit David quando esuriit, & qui cum eo erant:quomodo intrauit in domum dei,& panes propositionis comedit, quos nō licebat ei edere,neque iis qui cum eo erant,nisi solis sacerdotibus.* Confutat Iesus Pharisæos increpantes discipulos,quòd violent sabbatum duobus exemplis:alterū se tenet ex parte necessitatis:alterū ex parte seruitij diuini.Primum exemplum affertur ex facto Dauidis satis clare. ¶ In quo duo nota. Alterum est. ꝙ exemplū affertur ex facto non solùm Dauidis,sed etiam eorum qui cum ipso erant,ad excludēdum singularitatem Dauidis:ne scilicet Pharisæi dicerēt licuisse Dauidi comedere panem sanctum,quia erat propheta.hoc enim nō possunt dicere de illis qui cum ipso erāt. Intendit nāque Iesus declarare,ꝙ ex necessitatis articulo licuit tam Dauidi quàm suis vesci pane sancto,aliàs solis sacerdotibꝰ licito.Leuit.24. ¶ Alterum est,ꝙ exemplum sumptū est à facto maiori:nam lōgè maius est laicos vesci panibus propositionis, quàm operari in sabbato:vt patet ex eo ꝙ operari ī sabbato,ex multis potest causis excusari,& sæpe accidit.laicos vesci panibꝰ sanctis,tātùm semel accidit,& sola necessitate famis excusari videtur:& tunc etiam sacerdos exquisiuit munditiam esurientiū: vt patet.1.Regum.21.*Aut non legistis in lege,quia sabbatis sacerdotes in templo sabbatum violant,& sine crimine sunt?* Alterum exēplum ex facto sacerdotum legis authoritate affertur:scilicet ꝙ sacerdotes in sabbatis occidunt animalia,detrahūt pelles,& breuiter multa opera seruilia ad officia templi exercēt.Legis authoritas in multis habetur locis,præcipiens sabbatis offerri huiusmodi sacrificia.Hoc factum appellatur violare sabbatum, quia reuera opus seruile est ex proprio genere:ac per hoc ex proprio genere violans sabbatum. Veruntamen sine crimine sacrilegij erat hæc materialis violatio:quia formaliter erat officiū tēpli: sacrificia enim officia templi sunt. *Dico autem vobis,quia templum maior est hic.* Non est pronomen, sed aduerbium loci,hîc.Et nōnulli Græci codices habent non maior,sed maius:rectior tamē lectio est legere maior. ¶ Declarat quorsum attulerit exemplū à facto sacerdotum. Et intendit,quòd discipuli sui exercebantur in officiis non minoribus officiis templi,sequēdo ipsum qui est maior templo.Ita quòd vbi prius excusauit discipulos ex necessitate famis eorum exemplo Dauidis & suorum,modò excusat

eosdem

eoſdem ex ſanctitate officij exẽplo ſacerdotũ:quia ſcilicet exercent diuiniora officia quàm ſacerdotes,dũ obſequuntur mihi qui ſum maior templo. *Si autem ſciretis quid eſt, miſericordiã volo & non ſacrificium,nunquam*.pro,nequaquam.*condẽnaſſetis innocentes*.Redditio eſt rationis primi exempli. Poterat quiſpiam reſpondere Ieſu excuſanti diſcipulos exemplo Dauidis & ſuorum quòd illud fuit factum diſpenſatiuè.& nõ eſt trahendum in exemplum.& propterea Ieſus reddit rationem communem facto Dauidis & diſcipulorum ſuorũ,& ſimiliũ neceſsitatum,ex comparatione miſericordiæ ad ſacrificium reſpectu diuinæ voluntatis:deus enim miſericordiam vult,& non ſacrificium.Oſeæ.6. Quod ſuperius expoſitum eſt,quòd deus præfert miſericordiã ſacrificio,quia miſericordiam vult ſecũdum ſeipſam,vtpote virtutem animi:ſacrificium autem non vult ſecundũ ſe,vtpote op⁹ corporeum,quod poteſt bene & malè fieri.Et intendit per hoc quòd ſubuenire eſuriẽtibus,eſt gratius deo quàm ſeruare panes propoſitionis intactos,quia paſcere eſurientes eſt miſericordia: huiuſmodi autem obſeruationes ad genus ſpectant ſacrificij.

¶ Meritò itaq; dominus ait Phariſæis:Si ſciretis, ſi penetraretis,dictum dei apud.Prophetam,ſcilicet miſericordiam volui & non ſacrificiũ,non condemnaſſetis innocẽtes diſcipulos meos: quoniam intelligeretis op⁹ miſericordiæ præferẽdum eſſe preceptis cærimonialibus ſacrificiorum & ſabbatorum,&c. *Dominus enim eſt filius hominis etiam ſabbati*.Reddita ratione exempli ex facto Dauidis,reddit modò rationem alterius exempli ex facto ſacerdotum.Poterat quiſpiam reſpõdere Ieſu factum ſacerdotum non eſſe trahẽdum in exemplum:quia authoritate legis exercebatur.Huic obiectioni occurrere intendit Ieſus:dicendo, Dominus eſt enim,etiam ſabbati filius hominis.Ac ſi apertè diceret:Sacerdotes violãt ſabbatũ,&ſine crimine ſunt,quia authoritate legis fulti ſunt:diſcipuli mei authoritate mea, qui dominus ſum vniuerſorũ,& in ſpecie ſabbati excuſantur. *Et quũ inde tranſiſſet,venit*.Altero ſabbato apud Lucã.*In ſynagogam eorum. Et ecce homo*.Deeſt.erat,*manũ habẽs aridam,& interrogabant eum dicẽtes:ſi licet ſabbatis curare,vt accuſarent eum*. Docentem violare ſabbatum. *Ipſe autem dixit illis: Quis erit ex vobis homo qui habeat ouẽ vnam? & ſi ceciderit hæc ſabbatis in foueam,nõne tenebit & leuabit eam? Quanto magis melior eſt homo oue?* Superfluit magis. Omittit Matthæus prudentem Chriſti reſponſionem,quia interrogationem Phariſæorum alia interrogatione retudit:petẽdo ab

do ab eis, si licet sabbato bene an male facere. Post hanc siq-
dem interrogationem adiunxit, quæ Matthæus subiungit d
oue sabbato extrahenda de fouea, vt ex communi eorum fac
conuinceret Pharisæos. *Itaque licet sabbatis benefacere.* Conclu
ista respicit interrogationẽ præmissam, si licet sabbato bene
cere, an malefacere: concludit enim ex benefacere extrahend
sabbato ouẽ, ꝙ licet sabbatis benefacere. *Tunc ait homini, exten-
de manũ tuam. Et extendit: & restituta est sanitati sicut altera. Exeun-
tes autem Pharisæi consilium faciebãt aduersus eum, quomodo perderen
eũ. Iesus autem sciens, recessit inde.* Cedẽdo insidiis & odio Phari-
sæorum. Exemplumq; dedit discipulis cedendi furori: & simu
docuit proprio facto inculpabilem esse quandoque fugam: ne
dedecere virum summæ perfectionis. *Et secuti sunt.* pro, & secu-
tæ sunt, *eum turbæ multæ.* Hinc apparet recessum Christi fuiss
opus maioris perfectionis, quàm manere: quia recedere fuit v
lius saluti animarum: quæ apparet in hoc quòd secuti sunt eum
multi. *Et curauit eos omnes, & præcepit eis ne manifestum se face-
rent.* Non solùm cessit odio Pharisæorum, sed vult seipsum no
manifestari ad tollendum augmentum odij, ne scilicet Pharis
audientes Christum multiplicare miracula, arderẽt magis odic
& inuidia. *Vt adimpleretur quod dictum est per Esaiam propheta
dicentem.* Authoritas Esaiæ capite. 42. affertur ad testificandu
Chisti mansuetudinem in exercitatione officij prædicandi, qu
monstrauit recedẽdo & præcipiendo se non manifestari, quum
potuisset eos punire & propellere. *Ecce puer meus.* Nomen sub-
iectionis est puer. *Quem elegi.* Præ omnibus rationalibus crea-
turis: vtrunque enim de Christò homine dicitur. *Dilectus meus.*
Hoc secundum diuinam & humanam naturam verificatur iuxta
illud: hic est filius meus dilectus. *In quo bene complacuit.* absque
vlla admixtione displicentiæ: nihil enim Christi displicuit deo.
imò nihil in eo fuit quod nõ optime placeret deo. *Anima mea.*
Metaphoricè in deo dicitur anima sicut ira, ad significandum
affectum diuinum in omnibus, & per omnia complacuisse sibi in
Christo. *Ponam spiritum meum super eum.* Iuxta illud Esaiæ. 11.
requiescet super eum spiritus domini, &cæ. *Et iudicium gentibus
nunciabit.* Non per seipsum, sed per euangelium suum. *Non con-
tendet.* Cum maledicis, *Neque clamabit.* Clamore iræ & indi-
gnationis. *Neque audiet aliquis in plateis.* In publico, in plebe.
Vocem eius. Quęrulam seu tumultuariam. *Arundinem quassatã
non confringet.* Quassata arundo populus est Iudæorum, iam ve-
lut arun-

sut arũdo deiecta sub potestate à Romanis: adhuc tamẽ aliquid retinebat vitæ in hoc, ꝙ habebant templum & sacerdotium in Hierusalem. *Et linum fumigans non extinguet.* Idẽ populus Hebræus ratione suæ deiectionis significatus per arũdinem quassatam, iterũ significatur per lignum fumigans ratione tenebrosi noxiique studij contra Christum. ad exterminandum enim nomen Christi constat Iudæos studuisse etiam post Christum crucifixum. Et aptè eorum studium comparatur ligno fumigãti, & propter tenebras, & propter intentionem nocendi cum paruo nocumenti effectu. *Donec eiiciat ad victoriam iudicium.* Prophetatur, quòd Christus non confringet, non destruet temporalem statum Iudæorum: & similiter non extinguet iniquum eorum studium contra nomen Christi continue fumans, donec eiiciat ad victoriam iudiciũ: hoc est donec iudicium quo iudicatus est à Iudæis & Pilato deducat ad victoriam, resurgendo à mortuis, mittendo spiritum sanctum, publicando euangeliũ, conuertendo electos ex Iudæis ad fidem: & breuiter manifestando miraculis per discipulos suos se vicisse mundum & mundi principem diabolum. Hoc enim facto confregit arundinẽ quassatã & extinxit linũ fumigans per Romanos. tunc nanque destruxit Hierusalem. &c. *Et in nomine eius gentes sperabunt.* Conuictis Iudæis ex prædicatione & miraculis apostolorum, quòd Christus victo regnaret, consecutum est, vt gentes idololatræ crederent in Christum, & sperarent in nomine eius: vt experientia testatur.

Tunc oblatus est ei dæmonium habens cæcus & mutus. Triplici malo subiectus erat: dæmonium habebat, cæcus & mutus erat. *Et curauit eum, ita vt loqueretur & videret* pro, ita vt cæcus & mutus & loqueretur, & videret. *Et stupebãt omnes turbæ, & dicebãt: nunquid hic est filius Dauid?* Hoc est Messias. *Pharisæi autem audientes dixerũt, hic nõ eiicit dæmones nisi in Beelzebub principe dæmoniorũ. Iesus autẽ sciens cogitationes eorũ.* Hinc apparet, ꝙ Pharisæi nõ coram Iesu, sed seorsum dicebant de Iesu, quòd in Beelzebub eiicit dæmonia. Rursusque apparet ex relatione aliquorũ sciuisse Iesum quod dicebant Pharisæi: sed ea notitia qua sciebat cogitationes hominũ, *Dixit eis, omne regnũ in se diuisum desolabitur: & omnis ciuitas, vel domus diuisa cõtra se, non stabit. Et si Satanas Satanã eiicit, aduersus se diuisus est: quomodo ergo stabit regnum eius?* Prima ratio ad manifestandum, quòd non eiicit dæmones in Beelzebub, se tenet ex parte dæmonis: ducẽdo ad inconueniens. s. quòd dæmones agerent ad desolationem proprij

regni.hoc siquidẽ incõueniens infertur dicẽdo:quomodo e stabit regnũ eius? cõstat enim nullũ quantũcunq; tyrannũ st dere ad desolationẽ proprij regni: quia studet ad cõseruati proprij boni. *Et si ego in Beelzebub eiicio dæmones.* Secunda ra se tenet ex parte filiorũ. *Fili vestri.* Siue exorcistæ siue illi quibus dicitur Luc. 9. Præceptor vidimus quẽdã in nomine eiiciẽtẽ dęmonia,& prohibuimus eũ,quia nõ sequitur nobis siue apostoli & discipuli sequẽtes me, qui vobiscũ cõuersant quorũ facta nostis, quos non dicitis esse dæmoniacos quales dicitis. *In quo eiciũt? Ideo ipsi iudices vestri erũt.* Si de apostolis sermo,cõstat eos futuros iudices. Si de aliis, prædicũtur iudi cõparatione:dũ illi à deo recognoscunt, quod vos dæmoni buitis. *Si aũt ego in spiritu dei eiicio dæmones.* Tertia ratio ex pa te ipsius Christi se tenet. Et est vna conditionalis: cuius antec dens est,ego in digito dei eiicio dæmonia . Et intendit per gitũ specialẽ potestatẽ diuinã: simili modo loquẽdi quo Ex 8. magi dixerũt ad Pharaonẽ:digitus dei est hic. Cõsequens *Igitur peruenit*,pro,præuenit, *in vos regnum dei.* Quod Ioan Baptista prædicauit,quod ego cõtinue prædico, in vos, Iudæ postea ad gẽtes. Et dicit pręuenit: quia verè pręuenit antequ ipsi illud quærerẽt. quia ex diuina præueniente gratia iá ap pinquauerat regnũ dei apud Iudæos,vt tã Ioannes Baptista sus prædicauerat. *Aut quomodo potest quisquã intrare in domũ for tis & vasa eius diripere,nisi prius alligauerit fortem? & tunc do illius diripiet.* Probatio est antecedẽtis.s.ego in digito dei eiic dæmonia. Et est probatio sumpta ab effectu seu fructu, intro ẽta tamẽ ex metaphora bellicæ direptionis. In negocio bellic ordo est,ꝙ dũ fortis armatus custodit domũ suá,salua sunt om nia quæ possidet. superueniente autẽ fortiore,non prius dirip spolia:sed primũ in captiuitatẽ redigit fortẽ, & eo alligato di ripit bona illius. ¶ Et intendit per hanc parabolá,ꝙ ex hoc ip so,ꝙ cõstat ipsum Iesum diripere vasa dæmonis,hoc est,animas peccatorũ plenas,ac per hoc vasa dæmonũ,ad pœnitentiá redu cendo, clare liquet, ꝙ prius superauit dæmonẽ.& alligauit e ac per hoc non habet amicitiá cum eo,sed virtute diuina eiicit dæmones. Et hinc etiá patet,ꝙ regnum dei pręuenit in vos. ad regnũ enim dei spectat superare dæmonẽ. *Qui non est mecum, contra me est: & qui non congregat mecũ,spargit.* Probatio est cõ sequentiæ.s.præuenit in vos regnũ dei. Si me eiiciente dæmo nia in digito dei,ac per hoc extrudente regnũ diaboli, nõ præ

uenisse

uenisset regnũ dei, hac sola ratiõe euenire potuisset quia daretur mediũ inter regnũ dei & regnũ diaboli.sed quũ nullum inueniatur mediũ,quia qui non est mecũ contra me est,& qui nõ colligit mecũ,spargit:consequẽs necessariò est, vt me eiiciente dęmoniũ in digito dei,præuenerit regnũ dei in vos. *Ideo dico vobis*. Quarta ratio tenet se ex parte spiritussancti in ipso Iesu. Et tẽdit hæc ratio directe contra priorẽ iniuriã qua dicebant ꝙ Iesus habet spiritũ immũdũ:vt Marci tertio suppletur. ¶ Vbi aduerte duo. Alterũ,ꝙ hæc ratio significatur cũ illatione ex præcedẽtibus,dicendo ideo dico vobis.ex præcedẽtibus enim declaratũ est diuino spũ Iesum eiicere dæmones. Alterũ est, ꝙ spiritussanctus in Iesu inducitur in hac ratione ; vt offensus verbis Pharisæorũ,spiritũ habet immundũ,& in eo eiicit dęmones. Et propterea inchoat à grauitate tãti criminis ex duplici capite:tũ ex ratione actus peccandi:tũ ex ratione eius in quem peccatur. *Omne peccatum*. Nomẽ est generis. *Et blasphemia*. Nomẽ est speciei. *Remittetur*. quandoque. *Hominibus*. Nõ dicit omnibus. sufficit enim aliquibus fieri remissionẽ. *Spiritus autẽ blasphemiæ*. pro, blasphemia. Ita ꝙ blasphemia est nominatiuus, & spũs est genitiuus. cuius totũ oppositũ apparet in textu Latino. ¶ Excipit à genere peccati, & à specie blasphemiæ spũs blasphemia: hoc est blasphemia,nõ ex ignorãtia,qualis fuit blasphemia Pauli,dicentis de seipso qui fuit blasphemus:nec ex passione,vt blasphemãt iracũdi:sed ex spiritu,ex inclinatione, ex vitali impulsu supremæ partis animæ. Ita ꝙ spũs blasphemia importat vltra blasphemiã pro causa prõptitudinẽ mentis ad blasphemandũ: itaq; spũs humanus significatur causa blasphemiæ. Quod ideo dixerim, quia subiũgitur clare grauitas ex parte blasphemati spiritussancti. *Nõ remittetur vobis*. deest. hoĩbus. Nõ dicit irremissibilis est,sed euentũ prædicit:scilicet quod non remittetur. Quod intelligere regulariter. nã nec diuina potẽtia,nec diuina misericordia alligata est ad nõ remittendum spiritus blasphemiã: sed secundũ regularem cursum eueniet nõ remissio,quia comitem semper habebit obstinationẽ. *Et quicunque dixerit verbũ cõtra filiũ hominis,remittetur ei: qui aũt dixerit verbũ contra spiritũsanctũ*. Declarata grauitate criminis ex ratione actus peccãdi,declarat modò grauitatẽ ex ratione eius,cõtra quẽ peccatur: distinguẽdo offensam contra filium hominis ab offensa contra spiritum sanctum. Quid autẽ significatur per filium hominis, manifestũ est. nã constat significari ipsum Iesum, vt est homo. verbũ enim

contra filiũ hominis eſt, ecce homo vorax, potator vini, am
Publicanorũ. Sed quid ſignificetur per ſpiritũ ſanctum, no
clarũ. materia tamẽ ſubiecta inſinuat appellatione ſpiritus
ĉti ſignificari deũ, ſecundum ꝙ exercet officium ſpiritus in
hoc eſt, ſecundũ ꝙ ſpiritales ac ſanctos efficit animos hom
illorumque fructus ſeu opera. Ita ꝙ dicere verbum contra
ritumſanctũ, eſt verbis impugnare deũ ſanctificantẽ hom
negando ꝙ ſanctificet & per iſtos patet diuinã ſanctificati
& ea, quæ patet eſſe ſpiritusſancti, attribui ſpiritui immu
Hoc eſt enim directe ex intentione dicere contra ſpiritũſa
vt ſpiritusſanctus eſt nomẽ dei eſſentiale, non curando qu
ad hunc ſpectat textũ de hoc nomine, vt eſt propriũ tertiæ tri
nitate perſonæ. ideo contra filiũ hominis è regione diſtin
eſt ſpiritusſanctus, vt cõtra hominẽ intelligatur diſtinct' de
nõ ſecundũ quamcunque rationẽ, ſed ſecundum officiũ ſa
ſpiritus, quod cõmune eſt toti trinitati. *Non remittetur ei* In
lige, vt ſuprà. Cũ quo ſimul memento, ꝙ miſericordia dei eſt
pra omnes regulares curſus: & propterea nulli eſſe deſpera
Neque in hoc ſeculo, neque in futuro. Cõfutatur hîc error attri
Origeni. ſ. ꝙ omnes in futuro ſæculo conſequentur quand
remiſſionẽ omniũ peccatorũ. Habetur & hinc aliquod pec
in futuro ſæculo remitti. nã ſi nullũ peccatum in futuro ſæc
remitteretur, ſuperfluo ſermone vſus fuiſſet Ieſus, apponendo
neq; in futuro: ſicut ſi peccatũ remitteretur in hoc ſæculo, n
dixiſſet, neque in hoc ſæculo. Vtriuſque ergo ſæculi diſtin
ſ. orſum & pari cõtextu mentionem faciens, ſignificauit ali
peccata remitti in hoc ſęculo, & aliqua in futuro. Ex quo habé
tur duo. ſ. purgatoriũ in futuro ſæculo, & remiſſio peccati quo
in hæc ſæculo nõ fuit remiſſum. De peccato enim aſſerit, ꝙ n
remittetur: vt intelligamus comprehendi nõ ſolùm remiſſion
pœnæ, ſed culpæ. peccatum enim nomen eſt culpæ. *Aut facite
arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam*
pro, putrem, *& fructum eius malum*. pro, putrem. *ex fructu enim ar
bor cognoſcitur* Cõſidera ordinem progreſſus. Vbi propoſuit in
genere grauitatem criminalis verbi à Phariſæis dicti cõtra Ie-
ſum, ꝙ dæmoniũ habet & in Beelzebub eiicit dæmonia, deſcé-
dit ad ſingularia, applicando ad ipſorum Phariſæorum verba,
tũ conuincendo eos, ꝙ contra ſpiritum ſanctum dicunt: tum ꝙ
ex ſpiritu blaſphemiæ peccãt. Hæc enim duo propoſuerat in ge
nere. ¶ Et quidem, ꝙ contra ſpiritumſanctum dicant, conuincit
eos

eos ex similitudine arboris: dicendo, aut facite arborem bonã, & fructus eius bonos: aut putrem, & fructus eius putres. Nõ est oblitus doctor optimus doctrinæ suæ. Docuit superius, miracula facere, & dæmones eiicere, posse conuenire etiam iniquis hominibus: sed pro infallibili regula discernẽdi homines bonos à malis, tradidit à fructibus eorũ cognoscetis eos, quia nõ potest arbor bona fructus malos facere, neque potest arbor mala fructus bonos facere. Et propterea nũc ex eadẽ doctrina cõuincit Pharisæos, suiipsius animũ, & fructus proprios discutiendos discernẽdosq; proponens iuxta cõnexionem necessariam inter qualitatem arboris, & qualitatẽ fructum eius. Si facitis arborẽ malam, facite etiam fructus eius malos: & si bonã, bonos: hoc est si vestro iudicio facitis animum meum malũ, vtpote dæmoniacum, iudicate & monstrate consequenter fructus meos malos, quod non potestis monstrare: nã fructus omnes meos constat esse opera & actus virtutum, religionis, pietatis, misericordiæ, gratiæ, veritatis, humilitatis, patientiæ, & cætera. quæ omnia Iesus subintellecta tacuit tanquam notoria. Aut ergo facite opera mea mala simul cum animo, quod nõ potestis: aut animũ simul & opera bona: & non scindentes dicatis intus me esse arborẽ malã, & fructus proferre bonos. *Progenies viperarũ quomodo potestis bona loqui.* Conuincit eos quod ex spiritu blasphemiam, non ex ignorantia, non ex passione loquuntur, mõstrando quòd ex interna militia loquũtur: nec solum ex interna, sed velut cõgenita. Progenies viperarum, quantum ad militiã animi geniti à malis præceptoribus. *Quum sitis mali.* Non dicit quũ habeatis magistros seu patres malos, sed quũ sitis vosipsi mali. Sciebat enim Iesus quid intus in Pharisæorum illorum animis erat, & propterea asserit quum sitis mali. *Ex abundantia enim cordis os loquitur* Probat dupliciter, quòd non possunt mali bona loqui. Primò, quia ex abundantia cordis os loquitur. Et hæc est probatio ex propriis, & experientia cõprobatur. *Bonus homo de bono thesauro profert bona: & malus homo de malo thesauro profert mala.* Secundò probat ex similitudine. Vbi nota, quod nõ tantũ thesaurum, sed etiã hominẽ describit malum seu bonũ: quia de thesauro malo posset homo bonus nõ proferre mala, sed homo malus de malo thesauro profert mala. Et similiter de bono thesauro homo malus nõ profert bona, quia abutitur etiã bonis ad malũ: sed homo bonus de bono thesauro nõ profert nisi bona. Et intendit per hæc, quod Pharisæi illi habebãt internũ thesaurũ cor-

dis malum, hoc est malis habitibus plenum: & erant mali,qui est malæ voluntatis.& propterea proferebant mala. *Dico autem vobis: quoniam omne verbum otiosum: quod locuti fuerint homines, reddent rationẽ de eo in die iudicij.* Ne putaretur, quòd exaggerando & cõminando ad terrorẽ Iesus dixisset verba Pharisæorũ nunquã esse remittenda, pro eo ꝙ peccata linguæ nõ sunt multum grauia, subiungit Iesus, ꝙ de omni verbo ocioso reddẽda erit ratio in die iudicij: vt hinc intelligamus nõ ad terrorẽ, sed in veritate dictũ esse peccata verborũ in spiritũ sanctũ nunquàm remitti. Si enim verbũ ociosum seruatur discutiendũ in die iudicij, multò magis verbũ blasphemiæ in spiritum sanctũ, punietur tunc in veritate. *Ex verbis enim tuis iustificaberis: & ex verbis tuis condẽnaberis.* Apponitur vniuersalis doctrina de merito verborũ: declarando, ꝙ in die iudicij examinabuntur verba sicut facta. Ita, ꝙ vnicuique reddetur secundũ opera sua bona vel mala, ita ex verbis tuis si fuerint bona iustificaberis, & si fuerint mala cõdemnaberis. Et dixit hæc ne paruipẽdamus merita seu demerita verborũ. *Tũc respõderunt ei quidã de Scribis & Pharisæis.* Nõ pœnitẽtes, sed tẽtãtes, socij illorũ, qui dixerãt, in Beelzebub prĩcipe dæmoniorũ eiicit dęmonia: vt ex Luca sumitur. *Dicentes magister volumus à te.* Vide temeritatem. *Signum videre,* De cælo vt Lucas ait, puta in manna, vt apud Moysen: vel in sole, vt apud Iosue & Esaiam: aut in grandine, & similibus, vt apud Samuelem: aut in igne. vt apud Helciam. *Qui respondens ait illis, Generatio mala & adultera signum quærit.* Vere generatio illa erat tũ in se mala secundum voluntatẽ, & adultera hoc est falsa secũdum intellectum: verum Messiam non cognoscens, vero sponso nõ adhærens, sed Scribarum, Pharisęorũ & pontificum traditionib⁹. Tũ secũdum originem mala & adultera, quia imitabatur malos & adulteros patres: qui occiderũt prophetas, qui fornicati sunt cum idolis. *Et signum non dabitur ei nisi signum Ionæ prophetæ.* Neuter euangelistarũ integre refert signũ Ionæ: sed Lucas quo ad officium, Matthæus quo ad mortẽ & resurrectionem. Intẽdit itaque Iesus aperire Iudęis, quòd nõ vult satisfacere tẽtationi eorũ: sed dare eis signũ & vere signum futuræ eorum ruinæ propter eorum obstinationem. Et affert figuram Ionæ prædicantis Niniuitis, & in ventre cæti triduo manẽtis. Sic ego plus quàm Ionas prædico vobis salutem & pœnitentiã. &c. & ero triduo mortuus ac resurgã. & inde vestra subsequetur ruina, & obstinatiõis ĩ animo, & deuastatiõis ac dispersionis in corporibus per Romanos.

Sicut

Sicut enim fuit Ionas in ventre cæti tribus diebus & tribus noctibus sic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. De, tempore quo Ionas fuit in ventre cæti nulla est quæstio: sed de tempore quo Iesus fuit in corde terræ, hoc est, in intimo terræ mortuus (descēdit enim secundum animam ad cor terræ, hoc est ad inferos) ambiguitas occurrit, quomodo verificetur duratio triū dierū, & non trium noctium. ¶ Solutio est duplex. Altera ꝙ per tres dies & tres noctes artificiales euāgelista circunloquitur tres dies naturales. constat autem Iesum fuisse mortuum tribus diebus naturalibus, non tamen integris. Nec integritatem illorum exigit veritas sermonis. nam aliud est dicere feci hoc tribus diebus, aliud feci hoc tribus diebus integris. ad veritatem primi sermonis sufficit tres interfuisse dies, siue secundum totum, siue secundum partes: veritas autem secundi exigit integros occupatos fuisse dies. Fuit siquidē Iesus apud inferos feria sexta, sabbato & dominica. ¶ Altera quòd licet Iesus fuerit in corde terræ actu ab hora mortis tantùm, fuit tamen in eodem secundum actionem inferētem ipsi mortem: ab hora illa qua captus est: dicente ipso tūc: hæc est hora vestra & potestas tenebrarū. Ex tunc enim pro mortuo haberi potest: quia ad hoc emptus, captus ac vinctus est vt occideretur, & indesinenter ad hoc opera data est efficax. Ab illa autē hora cōputando constat inueniri artificiales tres tam noctes quàm dies. nam interuenit nox parasceues, nox sabbati, & nox dominicæ: & interuenit dies parasceues, dies sabbati, & dies dominicus: quia vt dicitur Marci vltimo, Iesus surrexit mane, ac per hoc interuenit prima pars diei dominici. *Viri Niniuitæ surgent in iudicio cum generatione ista.* Prædicit eis aliter euenturum illis quàm Niniuitis: vt vel sic aliqui eorū trahantur ad pœnitentiam. *Et cōdemnabunt eam.* non potestate, sed comparatione. *Quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. & ecce plus quam Ionas hic. Regina austri.* Quia australe respectu Hierusalem erat regnum eius. *Surget in iudicio cū generatione ista, & condēnabit eam: quia venit à finibus terræ audire sapientiam Salomonis. Et ecce plus quam Salomon hic. Quum autem immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem & non inuenit. Tunc dicit: reuertar in domum meam vnde exiui. Et veniens inuenit eam vacantem, scopis mundatam & ornatam. Tunc vadit & assumit septem alios spiritus secum nequiores.* pro, peiores *se. Et intrantes habitāt ibi. Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus.* Pœna generationis illius postquā descripsit in futura vita, describit modò etiam

in præſenti vita. Prædixit enim eis quòd in iudicio, reſurrectionis tempore cõdemnabuntur: & modo prædicit, quòd etiam in præſenti vita peiora patientur quàm patres ſui paſsi fuerint. Et ad hoc affert parabolam de recidiuo ſtatu vnius hominis habitati à dæmone. ¶ Vbi ſcito ꝙ loca arida ſunt loca inepta ad hoc vt habitẽtur: domus verò vacans, ſcopis mundata & ornata, est domus nõ ſolùm præparata ad hoc vt habitetur, ſed prouocatiua ad hoc: nam ex hoc quòd eſt mundata & ornata, eſt præparata: ex hoc verò quòd vacat habitatore, inuitat ad habitandum. Deſcribitur itaque dęmon more humano, expulſus & vagus per loca arida, & non inueniẽs inter arida habitaculum in quo quieſcat: propterea rediens ad propriam domum, inueniens eam præparatam ad hoc vt habitetur, & ſine habitante, cauẽs ne iterum inde expellatur, aſſumit ſocios peiores ſe ad cohabitãdum ibi: & fiunt nouiſsima hominis illius peiora prioribus. Hæc eſt parabola, vt ipſe Ieſus teſtatur ſubiungens: *Sic erit & generationi huic peſſimæ.* pro, malæ. Vſus eſt autem in hac parabola conditionibus domus ſcopis mundatæ, ornatæ, & vacuæ: quia generatio illa verè inuenienda erat à dæmone, non ſolùm apta vt habitetur à dæmonibus, ſed velut ſcopis mundata ab immundiciis legalibus & ornata cerimonialibus. Fuit nãque gens Iudęa ætate illa mũda ab idololatria, & cuſtodiens exteriora legis: vacua autem deo per internam gratiam habitante. *Sic erit & generationi.* Longè peiora euenerunt generationi illi quàm omnibus prioribus generationibus: nam gẽs illa habitata aliàs fuit à dæmone, & vexata multis malis, curatáque eſt mediante Moyſe & prophetis: ſed poſt reſurrectionem Chriſti, & cætera, habitatur vſq; in hodiernum diem ab vniuerſis dæmonibus, effecta eſt obſtinata, & in ſua perfidia contra Meſsiam perſeuerans, quod eſt peius omnibus prioribus. *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius & fratres.* More ſcripturæ vocantur fratres conſanguinei. *Stabant foris.* Prædicabat enim in domo ſynagogæ: quantum ex ſuperioribus & inferioribus ſumitur. Dictum eſt enim, quòd intrauit in ſynagogam, & ſubditur quòd exiit de domo. *Quærentes loqui ei. Dixit autem ei quidam, Ecce mater tua & fratres tui foris ſtant quærentes te.* Deeſt alloqui. *At ipſe reſpondens dicenti ſibi ait, Quæ eſt mater mea, & qui ſunt fratres mei? Et extendens manum in diſcipulos ſuos dixit: ecce mater mea & fratres mei. Quicunque enim fecerit voluntatem patris mei qui in cælis eſt, ipſe meus frater, ſoror, & mater eſt.* Non ſunt hæc verba paruipẽdentis matrem & conſangui

consanguineos, sed docentis seruandum ordinem: vt diuina opera præponãtur humanis, vt diuina prædicatio, vt religio non omittatur, non interrũpatur propter pietatis officia. Dicit enim euangelista, quòd adhuc Iesu loquente ad turbas, proculdubio euangelizando regnum dei, importunus autem dixit, ecce mater tua, & cætera.

CAPVT XIII.

IN *illo die exiens Iesus de domo.* Egressus de domo synagogæ eodem die cunctis cernentibus venit ad mare, quo copiosiùs conuenire possent auditores. *Sedebat secus mare.* Ipsa quiete prouocans populos ad concurrendum ad certum & capacem locum. *Et congregatæ sunt ad eum turbæ multæ, ita vt nauiculam.* pro, nauim. *ascendens.* Multitudo turbarum necessitatem intulit ascendendi nauim: ex qua omnes auditores coram se prospiceret, & nulli post tergum essent: in qua ab omnibus videretur, & tanquam in eminentiore loco *Sederet.* Non solùm discipulos in monte docet sedendo, sed vt etiam turbas, vt vterque situs sedendi scilicet & standi, conueniens prædicatoribus percipiatur. *Et omnis turba stabat in littore. Et locutus est eis multa in parabolis, dicens.* Non dicit omnia: parabolæ enim solæ minus prosunt: sed mixtæ proprietati verborum, multum prosunt.

Ecce exiit. Demonstrat tempus regni cælorum: in quo ipse Iesus exiuit à patre & venit in mundum. *Qui seminat.* pro, seminabat, *semen suum.* Hinc apparet quod seipsum demonstrat. Prophetæ enim, Apostoli & cæteri seminant semen non suum, sed dei: Iesus autem vtpote verus deus, seminat semen suum. *Et dum seminat quædam ceciderunt secus viam: & venerunt volucres cæli & comederunt ea.* Non ex intentione sator iacit semen secus viam, & in petrosa: sed hoc contingit ex concomitantia actus seminandi per vniuersum agrum. ¶ Secus viam terra est minus culta, in qua seminis grana non operiuntur terra, sed patula iacent auibus cæli. *Alia autem ceciderunt in petrosa, vbi non habebant terram multam: & continuo exorta sunt, quia non habebant altitudinem terræ. Sole autem orto æstuauerunt: & quia non habebant radicem, aruerunt.* Loca saxea coopera modica terra, cito vegetant semen in herbam ex multitudine caloris: quia calor ibi non imbibitur in profundo vt in reliqua terra: sed reflectitur à saxo, sed multiplicato calore in modica terra, ac per hoc in paruo humido, sequitur arefactio tam intus quàm extra. *Alia autem ceciderunt in spinas, & creuerunt.* pro, ascenderunt, *spinæ, & suffocauerunt*

nerunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonã: & dabant fructum. Nota ſemen diuini verbi quadripartitum, & in tribus partibus perditũ, in ſola quarta fructuoſum, & tamen non propterea ceſſandum eſt à ſeminatione diuini verbi. *Aliud centeſimum.* pro, centum: *aliud ſexageſimum.* pro, ſexaginta: *aliud triceſimum.* pro, triginta. Vniuerſitas electorum trinario fructu ſignificatur. numerus enim ternarius perfectionis eſt ſignificatiuus. Et ſimiliter omnis diuerſitas graduum profectus ſpiritualis, deſignatur per hos tres numeros: trigeſimum, ſexageſimum, & centeſimum. ¶ Vbi & nota minimum fructum eſſe trigeſimum: quia tantæ feracitatis eſt quælibet bona cordis terra, vt ad minus reddat triginta pro vno, vbi ſemen verbi diuini ſuſceperit, & in patientia coaluerit. *Qui habet aures audiendi audiat.* Non corporis, ſed mentis aures excitat, non ad aliud quàm ad proprium officium ſcilicet audiendi. Sunt enim qui aures mentis non applicant ad audiendum, ad diſcendum & percipiendum verbum dei: ſed velut per vnam (vt aiunt) aurem intrat verbum dei, & ex altera exit. *Et accedentes diſcipuli.* Seorſum, vt Marci quarto habetur.

Dixerunt ei: quare in parabolis. Hinc apparet, quòd non tunc, quando ſedebat Ieſus docẽs ex nauicula, ſed poſt completas parabolas omnes, quas tũc dixit ad turbas, diſcipuli acceſſerũt ad Ieſum. *Loqueris eis?* Boni diſcipuli curam habent turbarum: & diſcere cupiũt non ſolùm ſenſum parabolarum, ſed cauſam quare nõ explicauerit Ieſus parabolarum ſenſus turbis. *Qui reſpondens ait illis, Quia vobis datum eſt noſſe myſteria regni cælorum: illis autem non eſt datum.* Reſponſio, diſcretionis inter ipſos & alios rationem continet ex gratia, dicendo datum & non datum: quia ex gratia diuina datum eſt vobis donum hoc, ſcilicet myſterium regni dei: illis autem non eſt hoc à diuina donatum gratia. Ac ſi apertius diceret: quia vos non illi, eſtis electi ad cognoſcendum myſterium regni dei. Per hoc tamen non intellige omnes, qui de turba erant excludi à notitia ſecretorum regni dei: rationabile ſiquidem eſt, quòd multi in turbis illis erant viri boni & electi: ſed quoniam in turba erãt multi non electi ad notitiam fidei, ideo omnes de turba in genere computantur excluſi, & ſoli diſcipuli explicantur electi. Significat enim ad literam ratio iſta ex diuinæ electionis dono prouenire, quòd aliqui ad notitiam veniant myſteriorum fidei: & non contingere hoc promiſcuè, ſicut promiſcuè prædicatio fit ad omnes. Vnde pronomen, vobis, monſtrat electos ad notitiam ſecretorum cæleſtium: &

pronomen,

pronomen, illis, demonstrat homines promiscuè auditores verbi dei. *Qui enim habet dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo.* Congruam dispositionem ex parte hominum in communi adiungit diuinæ gratiæ dono: vt sic intelligamus donũ gratiæ, vt tamen tribuamus aliquid libero nostro arbitrio. Habere laudabiliter, & nõ habere vituperabiliter, nõ sunt naturę, sed libertatis. Quo fit, vt ille dicatur habere, qui recta exercitatione vtitur habitis: ingenio, appetitu, fide, ac reliquis bonis, siue naturalibus, siue gratuitis: & per oppositum ille dicitur non habere, qui non vtitur vt debet donis naturalibus seu gratuitis: nam recto vsu seruatur imago dei in homine, seruatur donum legis diuinæ ac fidei: & non solùm per abusum, sed etiam per non rectũ vsum ruunt omnia. Valde igitur consentaneum est rationi, vt illi qui habet rectum vsum, diuinam imaginem, diuinam legem, & quęcunque gratuita accepit dona, detur amplius diuinorum donorum: & propterea dabitur & abũdabit, ad effundendum aliis: ab illo autem qui abusu vel ocio nõ seruauit habita, auferetur quod habet. ¶ Si quęstionẽ ingeris, contradictoria implicari, dicendo, qui non habet, & subdendo, auferẽtur quod habet. Solutio est, ꝙ non habet integra quæ acceperat, & residuum quod habet auferetur ab eo. Vbi plus concluditur quàm oportuerit: nam sufficiebat inferre, & illi qui nõ habet non dabitur: hoc enim faciebat satis proposito. Sed maiorẽ intulit pœnã ille qui præuidit reprobos non solùm priuari hic nouis donis, sed etiã acceptis: dum permittũtur etiã in naturalibus excæcari & indurari: iuxta illud Apostoli, Tradidit illos deus in reprobum sensum, vt faciant quæ non conueniunt, &c. Nónne hoc est tolli ab eis residuũ quod habent? *Ideo in parabolis loquor eis.* Præcedẽti cõgruitate declarauit in genere quare quibusdam datur nosse mysteria regni dei, & quibusdam non: quia scilicet quidam habẽt accepta dona rectè vtendo illis, quidam non modò declarat in specie quare inter Iudæos sit differentia. Et fuit opus descẽdere ad gẽtem Iudęorum: quia filij Israel omnes sunt de genere electo, & credebatur quòd omnes in aduentu Messię essent saluandi & præferendi cæteris. Hanc erroneam opinionem confutat: descẽdendo ad speciem quare turbis Iudæorum occultat mysteria, & solis discipulis aperit. *Quia.* Rationẽ reddit ex parte ipsorum Iudæorum. *Videntes.* miracula quæ ego facio & opera mea. *Non vident.* diuinam in me virtutem, suamque salutem. *Et audientes.* doctrinam meam, verba mea.

Non

Non audiunt. corde. *neque intelligunt.* Non intelligere refertur tam ad viſa quàm ad audita. Ac ſi apertius diceret: neq; ex viſis miraculis & operibus, neque ex auditis verbis doctrinę meæ & teſtimonio Ioannis, &c. Intelligere volunt regnũ cælorũ in me, & per me adeſſe. *vt adimpleatur.* pro, & impletur, *prophetia Eſaiæ,* cap. 6. *dicentis, Auditu audietis, & non intelligetis: & videntes videbitis, & non videbitis.* pro, & non perſpicietis. *Incraſſatum eſt enim cor populi huius.* Metaphora eſt ſumpta à craſsitudine corporea impediẽte motũ & operationes. Et ſignificat oppreſsionem voluntatis ab abũdanti malitia, vęlut à craſsitudine occupãte cor. *Et auribus grauiter audierunt.* Ex indiſpoſitione auditus corporalis, ſimilitudinariè ſignificatur mala diſpoſitio Iudęorũ ad diſcendum à Chriſto: auditus enim ſenſus eſt diſciplinæ. *Et oculos ſuos clauſerunt.* Mentis oculos non amiſerũt, ſed clauſerunt voluntariè. *Nequando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant: & conuertantur, & ſanem eos.* Non ſignificatur ratio prædictorum, ſed tempus, ſed pertinacia omnium prædictorum. Significatur enim quòd clauſerunt Iudæi oculos, &c. non ad horam, nõ ad menſem aut annũ: ſed ne aliquando videant, audiant, & corde intelligant, & cõuertantur ad veritatẽ Meſsiæ, & ſic cõſequẽter ſanarentur à me deo. Verè impletam videmus prophetiam hanc vſque hodie: nanque nolunt intelligere & diſcere quę Meſsiæ ſunt. ¶ Intellige prudens lector negati conuerſionẽ Iudæorum omni tempore, non quia ſemper pertinaces perſeuerabũt: ſed quia longiſsimo tempore (donec ſcilicet introeat plenitudo gentium, & omnis Iſrael ſaluus fiat) non conuertentur.

Veſtri autem beati oculi, quia vident: & aures veſtræ, quia audiunt. Perficit differentiam inter diſcipulos & alios. Vbi aduerte, quòd prius nominauit donum cognoſcendi myſteria cæleſtia modò appellari beatitudinem: vt intelligamus beatitudinem pręſentis vitæ cõſiſtere in aſſecutione myſteriorum cæleſtium. Hoc dono veſtri beantur oculi: quia vident, quia vtimini veſtræ mẽtis oculis ad videndum: & ſimiliter aures beãtur, quia audiũt, quia vtimini auditu mentis ad diſcendum. Hic enim ſenſus quadrat cõtextui, è regione diſtinguenti diſcipulos cõtra alios: & rationem reddẽti ex parte aliorum, quia nõ vident, quia nõ audiunt. oportet enim contraponere, quia vos videtis, quia vos auditis: & cõſtat omnia hæc ad vſum vidẽdi & audiendi referri, vt expoſitum eſt. *Amen quippe dico vobis: quia multi prophetæ & iuſti cupierunt videre quæ videtis.* Explicat quare appellauerit beatos: ex eo

ſcilicet,

ſcilicet, quòd vobis cõceſſum eſt, quod à tot iuſtis & ꝓphetis deſideratum eſt, & nõ adeptum *Et non viderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.* oculo ad oculum, præſentia & executione ſenſibili, vt vos videtis. Quod dico propter Abraham, qui vidit diem Chriſti, & gauiſus eſt. vidit enim ſpiritualiter, ſed nõ vt diſcipuli Chriſti facie ad faciem Chriſtũ, & miracula in executione: & ſimiliter audiebãt verba eius ex ore proprio, interrogabãt aperiri myſteria, dicebant myſteria toto præterito æuo velata. *Vos ergo audite parabolam ſeminantis. Omnis qui audit verbum regni.* Hinc patet, quòd appellauit ſemen verbũ regni cælorum. *Et non intelligit.* non penetrat verbum regni cæleſtis, ita vt credat. In hoc enim primo nulla eſt omnino germinatio: vtpote deficiente intellectu, qui eſt principiũ fidei. *Venit malus.* Diabolus antonomaticè vocatur malus, non natura, ſed voluntate immutabili à malo in bonũ. *Et rapit quod ſeminatum eſt in corde eius, hic eſt qui ſecus viam ſeminatus eſt.* Dicimus ſeminatũ, tum ſemen, tum agrũ. Et vtroque loquẽdi modo Matthæus hîc vſus eſt: nã priùs dixit de ſemine, quod ſeminatũ eſt in corde: modò dicit de homine, qui ſeminatus eſt velut locus ſecus viam. *Qui autem ſuper petroſa ſeminatus eſt: hic eſt qui verbum audit, & cõtinuo cum gaudio accipit illud. Non habet autem in ſe radicem. ſed eſt temporalis. Facta autem tribulatione & perſecutione propter verbum, continuo ſcandalizatur.* Euãgelicũ verbũ cum gaudio à multis ſuſcipitur (dum non ſolis verbis, ſed interno affectu credunt, ſperãt, diligunt, incipiuntq; operari) ad ſimilitudinem ſeminis iacti in terram modicam ſuper fundum ſaxeum: ſed in proſecutione deficit, ex eo quòd non habet radicem obſtãte fundo petræ. Quãta differentia eſt inter trãquillitatem & perturbationẽ, inter pacemq; & bellum, tanta eſt differentia inter ſemen radicatum & abſque radice: teſte domino, explicante ꝙ facta tribulatione & perſecutione propter euangelicum verbum, continuò nõ poſt multas toleratas perſecutiones ſcandalizatur. Qui igitur euãgelicam vitam à prompto animo inchoant, ſed nõ vſque ad vltima ſpei, timoris, triſtitiæ, delectationis amoríſq; verbũ euangelicũ eos penetrauit, in ſaxeo corde modicam terram habẽt: hoc eſt, qui verbis, cogitationibꝰ ac affectibus bonis in trãquillitate animi, corporis, famæ ac rerum vigent: ſed quum ad facta infamię, ignominię, damni rerum aut cruciatus venitur, relinquunt euãgelica facta, profitentur non fuiſſe radicatum euangelicum verbum in timore reſpectu factorum imminentium, in triſtitia reſpectu

ſpectu præſentiũ factorum: & ſic de aliis. Cor nanque eorũ relatum ad damna, velut fundus terræ ſaxeus durũ ſemper fuit: & propterea aruit inchoata herba. propterea temporales dicũtur, vtpote ſolo tempore tranquillo durante. *Qui autem ſeminatus eſt in ſpinis, hic eſt qui verbum dei audit, & ſolicitudo ſeculi iſtius, & fallacia diuitiarum ſuffocat verbum: & ſine fructu efficitur. Qui vero in terram bonam ſeminatus eſt, hic eſt qui audit verbum, & intelligit, & fructum affert: & facit aliud quidem centeſimũ.* pro, centum: *aliud autem ſexageſimum* pro, ſexaginta: *aliud vero triceſimum.* pro, triginta. *Aliam parabolam propoſuit illis dicens.* Prima parabola, euangelici verbi fructificationem, & nõ fructificationem ex parte diuerſorum auditorum tractauit: iſta verò mixtionẽ electorum & reproborum vſque ad conſummationem mundi tractat. *Simile factum eſt regnum cælorum homini, qui ſeminauit bonum ſemen in agro ſuo.* Regnum cælorum pro præſenti eccleſia hîc poni: teſtatur dominus ſubdens declarando hanc parabolã: colligẽt de regno eius omnia ſcandala. *Quum autem dormirent homines, venit inimicus eius.* Non dicit cuſtodes. Si enim dixiſſet cuſtodes, intelligeremus negligentiam cuſtodum accuſari. ſed dicit homines: vt inculpabiles intelligamus naturali ſomno occupatos. Deſcribũtur ſiquidem dormientes homines quo ad parabolam, vt inſciis hominibus deſcribãtur ſata zizania: ſi vidiſſent enĩ, prohibuiſſent. Quo ad ſenſum verò parabolæ, vt inculpabiles ſignificẽtur prælati, curſum humanæ vitæ peragentes: modò vigilãdo, modò dormiendo, humano more temporum actiones diſpẽſando: nam & apoſtolorum tempore, imò ipſo Ieſu præſente ſata ſunt zizania Iudæ proditoris & Simonis Magi, &c. *Et ſuper ſeminauit zizania.* Bonum eſt naturaliter prius malo: nec malum aliter inueniri poteſt, quàm ſuperueniens bono: nam ſi malum fingatur integrum, deſtruit ſeipſum. *In medio tritici.* Non ſufficit diabolo ſuperapponere malũ bono: ſed ſatagit, vt optimis quibuſque miſceat illud. *Et abiit.* Non ſatio zizaniorum deſcribitur latens dormientes: ſed ſator occultans ſeipſum recedẽdo, ne cognoſcatur author mali. Studium diabolicum ſignificatur quo occultare nititur, quòd ab ipſo (qui hoſtis noſter eſt) proueniũt vtilia ac delectabilia contra diuina præcepta. *Quum autem creuiſſet herba, & fructum feciſſet, tunc apparuerunt zizania. Accedentes autem ſerui patrisfamiliâs, dixerũt ei: Domine, nonne bonum ſemen ſeminaſti in agro tuo? vnde ergo habet zizania?* Homines deum timẽtes miniſtri iuſtitiæ conſulentes diuinam voluntatem introducuntur:

cuntur: ad explicandum tum pium eorum affectum, piam bonorum velleitatem ad extirpationem iniquorum: tum pium desiderium ad sciendũ vnde in mundo homines mali inter bonos. *Et ait illis: inimicus homo hoc fecit. Serui autem dixerunt ei: vis imus & colligimus*.pro, vis igitur abeamus & colligamus, *ea. Et ait, nõ?* Diffinitio est diuinæ prouidentiæ, non esse colligenda zizania. *Ne forte*.pro, nequando, *colligentes zizania, eradicetis simul cum eis & triticum.* Non dubitantis est, sed prædicentis euentũ præter intẽtionem ipsorum. Nouit enim ipse paterfamiliàs deus, ꝙ si homines colligerent zizania, simul cum zizaniis pręter colligentium intentionem eradicarent & triticum. *Sinite vtraque crescere vsque ad messem.* Præcipit permitti vt zizania crescant cum tritico vsque ad consummationem seculi. Aduerte hîc, ꝙ quia Iesus declarãdo hãc parabolam, expresse dicit per zizania significari filios nequam, & per bonum semen filios regni: ideo secundum literalem sensum ad nullã iniquitatis seu malitię speciem arctandus est textus iste. Textus nõ pręcipit maleficos, aut homicidas, aut hęreticos, aut quoscũq; alios in specie malos tolerãdos: sed præcipit in genere, quòd ex hoc quòd homines sunt mali, non euellantur de hac vita: nam esse filios nequam seu mali, nullam speciem iniquitatis sibi vendicat. Et hoc diuinũ præceptum est sanctissimũ: & necessariò adimplendum esse cõstat. Cum hoc autem constat stare, quòd relinquitur curę ministrorũ iustitiæ, euellere de hac vita in tali & specie criminis inuolutos: puta maleficos, homicidas, & alios huiusmodi. Ex hoc enim quòd prohibetur studium ad genus malorum extirpandum, nõ sequitur prohiberi studium ad extirpandum parricidas seu maleficos. alia siquidem est ratio extirpandi malos omnes: & alia ratio extirpari quasdam certas species malorum. Primum prohibendo, nulli fit iniuria: secundum, si prohiberetur, diuinum violaretur ius: quo scriptum est, maleficos nõ patieris viuere super terram: & breuiter omni iura humana confunderentur. *Et in tempore messis dicam messoribus: colligite primum zizania.* Non dicit, comburite prius zizania, & deinde cõgregate triticum. prior enim retributio bonorum, quàm punitio malorum est: dicente prius rege, Venite benedicti patris mei, quàm, Ite maledicti in ignem æternũ. Sed dicit, colligite primùm: hoc est, separate primùm, malos à bonis. *Et alligate ea in fasciculos ad comburendum.* Secundum diuersitatem iniquitatum diuersi fient fasciculi similium in crimine. *Triticum autem congregate in horreum meum.*

Aliam parabolam proposuit eis, dicens. Tertia hæc parabola de semine vim magnam euangelij tractat. In prima parabola semen est verbum regni: in secunda, semen sunt filij regni: in hac tertia semen est rursus verbum regni. *Simile est regnum cælorum grano sinapis: quod accipiens homo seminauit in agro suo.* Regnū cælorum pro præsentis tēporis ecclesia sumitur hîc. *Quod minimū quidem est omnibus seminibus.* pro, omnium seminum: *quum autem creuerit maius est omnibus holeribus.* pro, maximum est holerum. *& fit arbor: ita vt volucres cæli veniant, & habitēt in ramis eius.* Principiorum conditio est, parua esse secūdum quantitatem, magna autem secundum virtutem. Et ideo granum sinapis secundum vtrūque laudatur: quia secundum quantitatem minimum, secundum virtutem maximum monstratur. ¶ Verùm quum dicitur semē sinapis minimum omnium seminum, putat Albertus Magnus intelligendum non quantitate (quoniā minus illo apparet ad sensum tam semen papaueris, quàm semen rutæ) sed proportione. Semen enim sinapis, quanuis in sua quātitate sit maius semine rutę, est tamen minus illo secundum proportionem: hoc est, relatum ad producendum. Ita quòd referendo vtrūque semen ad ea quę producūtur, inuenitur minus semen sinapis: quia inuenitur arbor ex tam paruo semine, excedens proportionaliter rutæ fruticem: & sic de similib9 dicito. ¶ Dubito ego ex diuersa cōditione regionum cōtingere, q̄ semen sinapis alicubi sit maius, alicubi minus: sed simpliciter & absolutè esse minimū omnium seminum etiā quantitate. Comparaui siquidem semina hęc in Italia, nec apparet vniformitas. ¶ Sensus parabolæ est. Granum sinapis euāgelium est, annuncians minima: scilicet Iesum crucifixū. Nihil minus, nihil abiectius hoc dogmate est: sed idem maximè virtutis in vegetatione ecclesię, velut arboris inter holera apparet: ita q̄ aues cæli, homines cælestis desiderij, cælestis mentis, in iis quæ ecclesiæ sunt habitant. Homo seminās, Iesus est: qui accepit à patre euangelicam doctrinam, & seminauit in agro nō alieno, sed suo. mundus siquidem eius est: nam in propria venit. *Aliam parabolam locutus est is.* Congruo ordine tribus parabolis de semine adiungitur parabola fermenti: quod seminis naturę propinquissimum est. *Simile est regnum cælorum.* Quod præsens ecclesia in suis initiis est. *Fermento.* Pusillus grex Christi est, virtutem habens fermentandi totum mundum. vt enim fermentū, spiritus natura penetrans maturam sapidámque reddit appositam farinam: sic Christi discipuli prima regni cælorum mēbra, spiritu pene-

ritu penetrarunt corda hominum, crudaque ac acerba ad maturitatem ac saporem cælestis vitæ promouerunt. *Quod acceptum mulier.* Infirmus sexus impotentiam secularẽ notat ecclesiæ primitiuæ. *Abscondit.* Vilitas, paupertas abiectúsque status discipulorum Christi abscõdebat cæleste in illis regnum. *In farinæ.* Materia fermentabilis pro electis ponitur. *Satu.* Mensuræ nomen satum est, commensurationem fermenti ad fermentandam farinam mõstrans. *Tribus.* Hoc est vniuersis: perfectionis enim numerus trinarius est. Sicut superius omnes electos cõprehendit tribus fructibus, trigesimo, sexagesimo, & cẽtesimo. Et vere electi omnes aut sunt in statu incipiẽtium, aut proficientiũ, aut perfectorum. *Donec fermentatum est totum.* Ecce quandiu durat absconsio fermenti. nam fermentato toto, apparet clarè virtus fermenti in toto: & conuerso mundo ad fidem Christi apparet clarè virtus discipulorum Christi in salute mundi. *Hæc omnia locutus est Iesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis.* Non dicit tãtũ, in parabolis, sed sine parabolis: significãs comitari parabolas doctrinã. *Vt impleretur quod dictũ est per prophetam, dicẽtem, Aperiam in parabolis os meum: eructabo abscõdita à constitutione mundi.* Trãsumptiue Matthæus traxit verbũ propheticum ex psalmo septuagesimo octauo. nam ad literam textus ille loquitur de similitudinibus gestorum: sed euangelista mystico vtens sensu, applicat ad similitudines metaphoricas. vtræque enim conueniunt in cõmuni ratione parabolæ seu similitudinarij sermonis. *Tunc dimißis turbis venit in domum, & accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes: edisſere nobis parabolã zizaniorum agri. Qui respondens ait illis, Qui seminat bonum semen, est filius hominis. Ager autem est mundus. Bonum verò semen, ij sunt filij regni. zizania autem filij sunt nequam.* pro, mali, & est genitiuus. *inimicus autem qui seminauit ea, est diabolus. Meßis verò consummatio seculi est, messores autem angeli sunt. Sicut ergo colliguntur zizania & igni comburuntur sic erit in consummatione seculi. Mittet ergo filius hominis angelos suos, & colligẽt de regno eius omnia scãdala, & eos qui faciunt iniquitatem: & mittent eos in caminũ ignis. ibi erit fletus & stridor dentiũ. Tunc iusti fulgebũt sicut sol in regno patris eorum. Qui habet aures audiendi audiat.* Hinc apparet per bonum semen solos electos, & per zizania solos reprobos significari: quoniam hi describuntur damnari, illi autem fulgẽtes sicut sol. Reliqua superius sunt exposita. *Iterum simile est regnum cælorum.* Quatuor parabolas dixerat turbis: & quatuor alias para-

bolas dicit domi discipulis. *Thesauro abscondito in agro.* In q
tuor antedictis parabolis regnum cælorũ quo ad sua initia
scriptum est in semine & fermento, & corã omnibus: in se
tibus verò quatuor regnum cælorum describitur in statu
uecto coram discipulis. & propterea describuntur studiosi
quæ perfectionis sunt, in omnibus quatuor. Rursus in prio
parabolis regnum cælorum tractatum est ex ea parte, qua
habet effectiuã, tanquã semẽ seu fermentum: modò in his
bus tractatur ex ea parte, qua vim habet finis, qua est deside
bile. & propterea assimilatur thesauro ac margaritæ. Vnde
prioribus electi significati sunt per fructus cõsequentes: in
autẽ per rationalem conatum inquisitionẽ &c. ¶ Appellatio
itaque regni cælorum, euangelica vita intelligitur: iuxta i
Apostoli ad Romanos decimoquarto, Regnum dei nõ est e
& potus, sed iustitia & pax & gaudiũ in spiritusancto. euãge
itaque seu cælestis vita vel perfectio, similis est thesauro abs
dito in agro: hoc est possibili haberi ac possideri ab inuento
magno tamen inueniente precio. huiusmodi enim possibi
circunloquitur per esse absconditum in alieno agro. *Quem*
inuenit homo abscondit: & præ gaudio illius vadit, & vendit vni
sa, quæ habet. Quantitatem thesauri longe immo incompa
liter maiorem vniuersis, quæ habet inuentor, describit: po
do gaudiũ thesauri esse causam vendendi vniuersa, quæ hab

Et emit agrum illum. vt agro existente suo, thesaurus in pro
agro existens sit suus. in alieno enim inuentus diuidebatur
ter inuentorem & dominum agri. Vendere vniuersa habita
emẽdum euangelicam vitam, est proprias abiicere volunta
ac passiones propter integritatẽ vitæ assequendam: sed vende
vniuersa habita ad emendum euangelicam perfectionẽ, est re-
linquere non solũ passiones, sed impedimenta quæque perfe-
ctionis. Et hoc secundum literali sensui quadrat: cõsiderando,
ꝙ ad discipulos parabolas has dirigit, quos ad perfectiorẽ vitã
vocauit: & ꝙ tantam perfectionem exigit, vt non solũ vẽdant,
sed ex gaudio thesauri cælestis vendant vniuersa temporalia.
Ager in quo abscondita est euangelica perfectio, ecclesiasti-
cum est studium: continens in intimis cælestis vitæ perfectio-
nem, conuersationem in cælis. *Iterum simile est regnum cælorum*
homini negociatori quærenti bonas margaritas. Non suffecit opti-
mo magistro prouocare discipulos ad perfectionis studium ex
thesauro quasi casu inuento (hoc est diuinitus monstrato) sed

vigiles docet eos esse ac solicitos ad quærendum vt inueniant. Ita ꝙ præcedente parabola preciositatem perfectionis & studium assequendi oblatam perfectionem descripsit: in hac verò addit studium quęrendi margaritam. Et sicut per thesaurũ perfectio euangelica, ita per margaritam (quæ pars solet esse thesauri) vna aliquá perfectionis species significatur: puta exercere se in vita actiua, vel contemplatiua. & rursus curá gerere ægrotũ, vel alij operi misericordiæ vacare. rursus prædicationis, vel lectionis officio incũbẽdo prodesse. & sic de aliis. Hæ enim sunt margaritæ bonæ, quas quærunt negotiatores cælestes. *Inuenta autem vna preciosa margarita, abiit: & vendidit omnia, quæ habuit, & emit eam.* Nemo enim omnibus potest vacare preciosis studiis: sed vnum studium preciosum cõgruit vni & aliud alij. Pro quacunque tamen perfectionis specie adipiscenda sibi commensurata (ad quam emendam sufficiunt opes propriæ) vẽdit cælestis negociator omnia sua & emit eam: tanto chariorẽ illam habens, quanto nihil sibi reliquit propter illam habendã.

Iterum simile est regnum cælorum. Postquàm duabus parabolis dupliciter inueniri in regno cælorum studium perfectionis descripsit (scilicet vel tanquam oblatum prosequendo, vel more negociatoris inquirendo) quia in vtraque ad proprium bonum singularis hominis tenditur, supererat vt ad aliorum bonũ officia perfectorum describerentur. & hoc fit his reliquis duabus parabolis. *Sagenæ missæ in mare & ex omni genere piscium congreganti.* Superfluit piscium. Duo in hac parabola significantur. Alterum est officium ecclesiæ in suis prædicatoribus, quod assimilatur sagenæ quantum ad congregationem tam bonorum quàm malorum. Alterũ est officium discernendi bonos à malis, quod est officium Christi per eius angelos exercendũ. Et hoc est ad quod terminatur sagenæ congregatio. *Quam quũ impleta esset educentes & secus littus sedentes.* Legendum est. educentes in littus & sedentes, *elegerunt bonos in vasa.* pro, collegerunt bona in vasa, *malos* pro, mala, *autem foras miserunt. Sic erit in consummatione seculi. Exibunt angeli, & separabunt malos de medio iustorum: & mittẽt eos in caminũ ignis. Ibi erit fletus & stridor dẽtiũ.* Aduerte hic diuersos ecclesiæ status à domino Iesu describi. In prioribus enim parabolis regnũ cælorũ semini assimilatũ (hoc est ecclesia in suis principiis cõstituta) malos habuit cũ bonis: tũ ex indispositiõe auditorũ, tũ ex superseminatis à diabolo zizaniis: in hac aũt parabola, quãdo ecclesia iã prouecta est, malos

habet mixtos bonis,tanquam captos ſimul cum bonis: hoc
inuoluntarios,& coactos ſe profiteri Chriſtianos. Innumera
lis eſt multitudo hominũ,qui baptiſmo in infantia,aut tim
ſuſcepto,tanquã captos ſe retinẽt Chriſtianos: qui ſi eſſent
nino liberi etiam quo ad famam, honorem &c.non expedi
exituros angelos ad ſeparandũ eos à iuſtis,ſed à ſagena exi
Verùm dominus ſagenam præuidit congregaturam capto
nos & malos. ¶ Si miraris aut putas nõ decere eccleſiam ex
cere ſagenæ officium,quia voluntarij ſoli in eccleſia eſſe de
rent: conſidera captos eſſe non ſolos malos,ſed etiam bo
melius eſt autẽ quoſdã electos ſic ſaluare cum admixtione
lorum,quàm nullum capere: quũ omnia quæ in mundo
fiant propter electos,quibus omnia cooperantur in bonũ.
titudo igitur electorum qui tanquam capti ad eccleſiam c
gregati inueniuntur, laudabilem reddit ſagenam eccleſia
capientem bonos & malos. *Intellexiſtis.* Legendum eſt. *Dici*
Ieſus,intellexiſtis hæc omnia? Dicunt ei etiam. deeſt. domine
illis, Ideo omnis ſcriba doctus in regno. pro,ad regnum, *cælorũ,*
lis eſt homini patrifamiliàs. Quarta ad diſcipulos parabola, de
nitiua eſt ſcientiæ ac ſufficiẽtiæ requiſitæ ad doctores eccle
ſticos. Paterfamiliàs plene prudẽs deſcribitur , qui ſeruauit
tera non ſolùm vſque ad noua,ſed etiam in tãta copia, vt
cum nouis habeat vetera . Scriba autem doctus ad hoc c
regnum ſimilis tali patrifamiliàs definitur : non ſolũ ad
ficandum ꝙ debet plene theſaurizaſſe opportuna ad paſce
Chriſti familiã ſed ad definiendum in ſpecie, quòd debet
nouum & vetus teſtamentum. ideo enim attulit parabol
plicantem in patrisfamiliàs theſauro recondita noua ſimu
vetera *Qui profert de theſauro ſuo noua & vetera.* Nõ dicit q
habet,aut qui poteſt proferre,ſed qui profert: quia ſi non pro
fert, perinde eſt ac ſi non eſſet doctor apud cælorum regnum
in quo non habitibus,ſed actibus meremur. *Et factum eſt quu*
conſummaſſet Ieſus parabolas iſtas,tranſit inde. Et veniens in pat
ſuam. hoc eſt in Naſareth. *docebat eos in ſynagogis.* pro,ſynagogi
eorum: ita vt mirarentur. pro,ſtuperent, *& dicerẽt, vnde huic ſapi*
tia hæc & virtutes? nõne hic eſt fabri filius ? nõne mater eius dicitur
Maria: & fratres eius, Iacobus & Ioſeph. pro,& Ioſes, *Simõ & Iu*
das? & ſorores eius nõne omnes apud nos ſunt? vnde ergo huic omnia
iſta. Admiratio conciuium teſtificatio eſt , quòd Ieſus non va
cauerit literis,nõ ſtuduerit ſcientiis acquirendis. mirãtur enim

non

non solũ de virtutibus miraculorum, sed de sapientia. ¶ Faber genericum nomen est, nullam determinans artem in specie. nã faber ærarius, lignarius, ferrarius, & muri dicitur. vnde incertũ restat, qua fabri specie faber fuerit Ioseph. ¶ Fratres secũdum scripturæ morem consanguinei appellantur. *Et scandalizabantur in eo.* Vere donum dei est credere, nec datum omnibus. Conciues vident cum aliis in Iesu sapientiam & miracula, & testantur non humanitus acquisita: conferuntque cum vilitate artis, fratrum ac sororum, & vnde incitari deberent ad diuinã credendum virtutem inde scandalizantur, offendiculum fit illis quod occasio deberet esse salutis. *Iesus autem dixit eis, Non est propheta sine honore nisi in patria sua & in domo sua.* Mansueta responsio non refert iniuriam iniuriæ, sed communem conditionẽ prophetarum cum patriis suis ad memoriam reuocat, vt vel sic resipiscant. Ratio quare nõ honoratur propheta in sua patria est, quia morale est animis subiectis passionibus minus libenter præferre sibiipsis pares vel inferiores: conciuilitas aũt repræsentat conciues velut pares aut viliores. & cõmuniter homines (paucis virtute præditis exceptis) aguntur passionibus: & propterea renuunt honore præferre sibi prophetam conciuem aut domesticum. *Et non fecit ibi virtutes multas, propter incredulitatem illorũ.* Indignitas exprimitur conciuiũ ad suscipiẽda miracula. Lege euangelium, & inuenies fidem indigentium miraculorum ope concurrere ad miracula. Et propterea incredulitas, contraria dispositio assignatur ad susceptionem miraculorum multorum. paucorum enim fides pauca meruit miracula: communisque incredulitas indignos reddidit multitudine miraculorum.

CAPVT XIIII.

IN *illo tempore.* Post multa à Christo patrata miracula, post concursus turbarum ad Christi doctrinam. Tempus nanque hoc auditæ famæ fuit post decollationem Ioannis: vt Herodis verba clarè testantur. Constat autem Ioannem decollatũ fuisse prope festum paschale, quo satiauit dominis quinque milia hominum ex quinque panibus: inter quod & baptisma Christi à Ioanne plus quam biennium fluxit, vt adiuncto Ioannis euangelio patet, supputando numerum solennitatum paschalium, quarum Ioannes meminit, quæ super Ioannẽ clarius aperientur. *Audiuit Herodes Tetrarcha.* Ad differentiam He-

rodis regis patris istius, cuius superius meminerat describe tempus natiuitatis Christi. Ille fuit rex ac pater Archelai & Herodis istius: qui Tetrarcha & nõ rex dicitur & erat: quia sine regio titulo princeps erat partis regni patris sui. Et iste est qui postea illusum Iesum veste splendida, remisit ad Pilatum. *Famam Iesu. & ait pueris suis.* Nomen est non ætatis, sed cõditionis: id est seruis suis. *Hic est Ioannes Baptista: ipse surrexit a mortuis.* Putauit Herodes animam Ioannis Baptistę introisse in Iesum. Hunc enim ingressum appellat resurgere à mortuis: non corporis eiusdem resumptione, sed quòd denuò spiritus Ioannis ad hanc vitam venerit in alio corpore. Et propterea dicit hic Ioannes non secundum corpus, sed secundum spiritum: à principali parte, scilicet spiritu, denominans totum, scilicet Ioannem. *Et ideo virtutes operantur in eo.* Ioannes Baptista antequam decollaretur, nullum miraculũ fecerat: vt dicitur Ioannis vndecimo; post decollationem autem existimatus quod redierit ad vitam, creditur maioris esse virtutis: tanquam attulerit ex alia vita, ex prioribus meritis virtutem faciendi miracula quam prius non habuerit. *Herodes enim.* Incidenter euangelista inserit mortem Ioannis: *Tenuit Ioannem, & alligauit eum: & posuit in carcere propter Herodiadem vxorem.* Deest *Philippi fratris sui. Dicebat enim illi Ioannes, Non licet tibi habere eam.* Vera causa, sed non sola: testatur enim Iosephus, quod propter multum populi concursum ad Ioannem, Herodes addixit Ioannem carceri. ¶ Dubium est apud nos huius Herodiadis genus: tradente Iosepho quòd fuit filia Aristoboli fratris Archelai, Herodis & Philippi: testãte autem Hieronymo secundum veterem historiam fuisse filiam regis Aretæ. Iosephus certus est author, vetus historia incerta: præter hoc quòd repudiata ab Herode, filia fuit regis Aretæ. Rursus Iosephus dicit hanc Herodiadem vxorem fuisse nõ Philippi, sed alterius Herodis, fratris quoq; Herodis Tetrarchę, sed ex alia matre. Vnde binominꝰ videtur fuisse ille alter Herodes, vel vocabatur composito nomine Herodes Philippus, vel Philippus Herodes. *Et volens illum occidere, timuit populum, quia sicut prophetam eum habebant.* Hinc apparet voluntas Herodis ad necem Ioannis, absque impulsu Herodiadis subsecuto. *Die autẽ natalis.* pro, quũ autem agerẽtur natalitia: *Herodis, saltauit filia Herodiadis in medio.* Ad differentiã alterius vxoris aut concubinę Herodis, explicatur ꝙ erat filia ipsius Herodiadis. *Et placuit Herodi. Vnde cũ iuramẽto pollicitus est ei dare quodcunque postulasset ab eo.*

At illa præmonita à matre sua, da mihi, inquit, hic in disco caput Ioannis Baptistæ. Audita tanta talíque Regis promissione, concurrit puella ad matrem consulendo quid peteret: & sic præmonita à matre sua dixit regi, da &c. *Et contristatus est Rex.* Regem vocat quantum ad potestatem non quantum ad titulum. Optimè pinxit contristatum non Herodem (qui affectabat occidere Ioannem) sed regem: quia exteriori signo officiũ contristati regis egit. *Propter iusiurandum autem, & propter eos qui pariter recumbebant, iussit dari.* Considera verba domini Iesu de Herode (quòd scilicet appellauit eum vulpem) & intelliges hæc omnia fuisse simulationes. Monstrat Herodes se inuitum coactũ à religionis vinculo, & à reuerẽtia conuiuarum, tãquam etiam ipsis testibus fieret iniuria, si non seruaret promissa: vt sic populus audiens ꝙ inuitus occidisset Ioannem, minus ægrè ferat Ioannis necem, & ferè excusatum habeat Herodẽ. *Misitque, & decollauit Ioannem in carcere. Et allatum est caput eius in disco: & datum est puellæ: & illa attulit matri suæ. Et accedentes discipuli eius, tulerunt corpus eius, & sepelierunt illud: & venientes nunciauerunt Iesu.* Ecce Ioannis discipuli, iuncti significantur Iesu: dum veniunt ad Iesum nunciãtes gesta circa Ioannem. *Quod cum audisset Iesus.* Non erat opus vt auditu disceret mortẽ Ioãnis, qui omnia nouerat: sed hominem verum seipsum exercens, non mouetur antequam audiat gesta.

Secessit inde in nauicula. pro, naui, *in locum desertum seorsum.* Secedendo docet non esse imperfectionis cedere furori principum, subtrahere seipsos materiam sauiendi. Et simul attestatur, quòd non solùm propter Herodiadem, sed propter concursum populi occiderat Ioannem Herodes. nam si communis causa Iesu & Ioanni non fuisset, non secessisset Iesus audita Ioãnis morte. Causa autẽ Herodiadis propria erat Ioanni: sed causa concursus populi, cõmunis erat Iesu & Ioanni. Et tanto magis incitabat Herodem cõtra Iesum, quanto multitudo miraculorum maiorem prouocabat concursum. *Et quum audissent turbæ, secutæ sunt eum pedestres de ciuitatibus. Et exiens de solitudine deserti, vidit turbam multam: & misertus est eis, & curauit languidos eorum. Vespere autem facto accesserunt ad eum discipuli eius, dicentes, desertus est locus, & hora iam præteriit: dimitte turbas, vt euntes in castella emant sibi escas. Iesus autem dixit eis. Non habent necesse ire: date illis vos manducare. Responderunt ei, Non habemus hic nisi quinque panes, & duos pisces. Qui ait eis, Afferte mihi illos huc.* Omittit Matthæus locum montanum & interrogationẽ Philippi, & cætera, quæ Ioannes

 explicat.

explicat. *Et quum iussisset turbam.* pro, turbas, *discumbere super* [*f*]*num, acceptis quinque panibus & duobus piscibus aspiciens in cælum.* Vt exterioribus actibus testaretur se omnia à deo habere & cognoscere: & simul intuentium animos ad deum prouocare. *Benedixit & fregit, & dedit discipulis panes: discipuli autem dede[runt] turbis. & manducauerunt omnes, & saturati sunt, & tulerunt reliq[uias] duodecim cophinos fragmentorum plenos.* Ne putes phanta[sma] fuisse, testes sunt reliquiæ. *Manducantium autem fuit nume[rus] quinque milia.* Deest, fere. Legendum est, *Fere quinque milia vi[rorum]: exceptis mulieribus & paruulis. Et statim compulit Iesus di[sci]pulos ascendere in nauiculam.* Inuiti enim à Iesu recedebant.

Et præcedere eum trans fretum donec dimitteret turbas. Et dimis[s]a turba, ascendit in montem solus orare. Vespere autem facto [solus] erat ibi. Nauicula autem. Deest, iam, *in medio mari iactabatur [flu]ctibus. Erat enim contrarius ventus. Quarta autem vigilia noctis ven[it]* pro, abiit, *ad eos ambulans super mare. Et videntes eum.* Deest, [di]scipuli, *super mare ambulantem.* Non solùm viderunt Iesum [su]per mare, sed ambulantem super mare, quanuis fructuosum.

Turbati sunt, dicentes, quia phantasma est: & præ timore clama[]uerunt. Laborant remigando contra ventum discipuli, & n[on] timent: sed vbi phantasma hominis ambulare super mare pro[]pe se nocturno tempore vident, timuerunt. ita vt clamore [vo]ci confuso magnitudinem timoris exprimerent. *Statimque Iesus loquutus est eis.* Vt quem visu non cognoscebant, auditu solita vocis discernerent. *Dicens, habete fiduciam, ego sum.* hoc est, ego magister vester quem solita hæc vox præ se fert sum, & non sum phantasma. *Nolite timere. Respondens autem Petrus dixit.* Vniuersam non timendi, sed confidendi rationem assignauera[t] Iesus, quia ego sum. & propterea Petrus nihil dubitãs de poten[]tia Iesu, sed adhuc non plene certus an ille loquens cum eis esset Iesus, certificari quærit de hoc. Et ideo respondendo verbis Iesu, petit certificari, dicendo, *Domine si tu es.* Nisi crederet illum esse Iesum nõ diceret, domine: & nisi certificari quæreret an ille sit Iesus, non dicet, si tu es. Credulitas itaque in Petro erat, sed nõ certitudo, quòd ille ambulãs super aquas esset Iesus. Quære[]bat autem certificari tactu corporeo, aut propinquitate tanta, vt clare videre posset faciem, manus, vestes, & reliquum corpus solito more quo quotidie cum eo cõuersabatur. sic enim totali[]ter exclusa fuisset omnis suspitio quòd esset phantasma. Verum quum ista approximatio dupliciter fieri potuisset (vel ipso Iesu

veniente

veniente ad Petrum qui erat in naui, vel Petro eunte ad Iesum) nō ausus fuit Petrus petere, Domine si tu es veni ad me: tum ob solitam reuerentiam: tum fortè quia viderat Iesus nolentem venire ad ipsos, vt Marcus refert. Sed rogauit vt ipse Petrus iret ad Iesum. ¶ Nec petēdo hoc nouum miraculum tētat Petrus deū: quoniam licita erat illa tunc in Petro incertitudo illius indiuidui (quum Satanas quandoque transformet se in angelum lucis) & nullo reuerentiori modo excludenda occurrit quàm humiliter petere, vt accumulatione miraculi certitudinem efficeret quòd ipse esset. *Iube me venire ad te super aquas. At ipse ait. veni. Et descendens Petrus de nauicula, ambulabat super aquam.* pro, aquas, *vt veniret ad Iesum.* In nullo dubitat Petrus de potētia Iesu: dum confitetur quòd si ipse est, solo iussu potest ipsum facere ambulare super aquas. ¶ Sed considerandus superest sensus huius petitionis. Non enim intendit petere sola iusionis verba: quia per hoc nihil peteret discretiuum inter phantasma & Iesum: iusionis nanque proferre poterat etiam phantasma, sed intendit petere efficaciam veniendi super aquas solo iussu. Sed quo opere, quo effectu mediante efficacia ista habenda, & cognoscenda erat à Petro, habitaque & cognita fuit à Petro, scrutandum est. Petrus enim certificari quærens de persona Iesu, nec petebat (vt dictum est) sola verba iubentis veni: nec temere audito veni descendit de naui ad aquas, sed certificatus de eo quòd ambulaturus esset super aquas. Quærimus ergo vltra verba iusionis veni, effectum est certificans Petrum quòd ambulaturus esset super aquas. Oportuit autem concurrere ad hoc opus tria. Primum ex parte Iesu iusionem diuinam, qua dixit & facta sunt omnia. Et hæc clarè in euangelij textu habetur: tum Petro petente iube: tum Iesu iubente veni. Secundum ex parte animi Petri: scilicet securitas veniendi. Et hæc etiam in euangelio inuenitur: dum timens Petrus cœpit mergi, & audiuit, modicæ fidei quare dubitasti? Hinc enim apparet, quòd iubente Iesu Petro veni, effecta est in animo Petri tanta fides, vt non dubitaret se tutum iturum ad Iesum super aquas. Tertium ex parte corporum: quod dupliciter potuisset fieri, vel ex parte maris solidando ipsum mare, vt tanquam terra solida fieret: sicut in mari rubro transeuntibus filiis Israel aquæ erant pro muro à dextris & à sinistris. Sed mare non fuisse redditum solidum in hac ambulatione euágelium testatur: describens mare fluctuosum ex vento, qui ambulante Petro erat validus, & non cessasse quousque

Iesus

Iesus ingressus est nauiculam. Vel suspendēdo graue corpus Petri à grauitādo super aquas. Et effectum hunc fuisse, ex re g[…] infertur. Ex eo enim ꝙ constat Petrum ambulasse super aq[…] & aquas non fuisse solidatas, restat quòd corpus Petri nō g[…]uitabat super aquas. Si nanque naturalis suæ grauitatis ac[…] exercuisset, fuisset mersum. ¶ Et bene intellige quòd non di[…]mus corpus Petri non fuisse graue: sed dicimus illud grauem […] grauitasse tunc ex diuinæ iussione virtutis, suspēdentis gra[…] grauitatione: sicut suspendit ignem ab actione sua ne læde[…] tres pueros in fornace. Vnde Petrus audito iussu Iesu, veni, n[…] sensit corpus suum mutatū de graui in leue: sed tanta est in a[…]mo eius diffusa fides atque securitas, vt tutissimū se sciret am[…]laturum super aquas. Ita ꝙ solum securitatis donum in ani[…] Petri, medium fuit ad excludendam temeritatem à Petro, vt a[…]deret egredi nauem ad ambulandum super aquas: quia in eu[…]gelio hæc securitas hæc fides sola describitur conseruans am[…]lationem Petri super aquas. Tādiu siquidem scribitur ambu[…]se super aquas, quousque nō perdidit securitatem timēdo, & t[…]dem dubitando statim enim vt dubitauit & timuit, cœpit me[…]gi. *Videns vero ventum validum.* commouentem vndam proc[…]losam. *Timuit.* O Petre securus ambulas in præsenti super aqu[…] fluctuantes, & futuram times à vento validiore procellam? D[…]uina dispensatione temperauit Iesus miraculum: vt experi[…] Petrus sine diuinæ gratię assistentia proprium defectū in vte[…]do diuinis donis. Non enim subtraxit Iesus tūc à Petro donu[…] fidei infusæ, quia sine pœnitētia sunt dona dei, vt dicitur ad Ro[…]manos nono capite: sed subtraxit gratuitam assistentiam à Pet[…] animo, quo ad hoc quod reliquit Petrum sibiipsi, quantum a[…] actum vtendi fide concessa: & Petrus considerans imminentem ex valido vento procellam, actualiter dubitare cœpit, & timore submersionem. *Et quum cœpisset mergi.* Sicut prius Petrus confisus est in Iesu, & postea ambulauit super aquas, ita prius perdidit in animo securitatis actum timendo, & postea cœpit mergi, vt intelligamus secundū animæ merita assistere diuinam opem corpori. *Clamauit dicens, Domine saluum me fac. Et continuo Iesus extendens manuum, apprehendit eum: & ait illi, modicæ fidei, quare dubitasti? Et quum ascendisset.* pro, ascendissent. Scilicet Iesus & Petrus. Certificat Iesus non solum Petrum, sed omnes, quòd non phantasma, sed ipse eorum magister est. *In nauiculam, cessauit ventus. Qui nauicula erant, venerunt & adorauerunt eum, dicentes:*

Vere

Vere filius dei es. Profitentur, quòd non secundum opinionem, sed secundum veritatem est Messias. Circumloquuntur enim Messiam nuncupatione filij dei: sicut & Nathanael in principio quo venit ad Iesum, dixit: tu es filius dei. Ioannis. 1. Nesciens tunc trinitatis mysterium, quod Iesus postea manifestauit. *Et quum transfretassent, venerunt Genesar.* pro, Genesareth. Alij sunt Geraseni, qui etiam Gergeseni: de quibus superiùs capite. 8. alij Genesareni: de quibus hîc. *Et quum cognouissent eum viri loci illius, miserunt in vniuersam regionem illam: & obtulerunt ei omnes male habentes.* Consentaneum rationi est, quòd multi eorum interfuerint alibi prædicationi Christi, vltra notitiam ex fama. & propterea dicitur, quòd cognouerũt eum esse illum Iesum, prædicantem regnum dei & miracula facientem. *Et rogabant eum, vt vel fimbriam vestimenti eius tangerent.* Non intelligo legalem fimbriam in quatuor angulis pallij præceptam à lege, Numeri decimoquinto. Ne in fimbria legali fiduciam petentium miraculosam opem interpretemur: sed extremitatem quácunque vestimentorum Christi. confidebant enim non in legali fimbria communi omnibus Iudæis, sed in ipso Iesu Christo: & indignos se iudicantes tactu manus Iesu: rogant vt ad infimam patrem vestis eius tangendam admittantur. ¶ Et hunc sensum Euangelista præ se fert, apponendo vel: dum dicit, vel fimbriam. Describit enim petentes, quòd saltem extremitatem vestis tangerent: & non quòd illam particulam vestis in qua erat fimbria legalis, tangerent. Si enim hoc petissent, non dixissent vel fimbriam, tanquam minimam rem describens. *Et quicunque.* pro, quotcunque, *tetigerunt, saluti facti sunt.* Poterat sine tactu vestis sanare: sed vt secundum fidem rogantium petentium tactum vestis, & ipse sanaret, & illi cognoscerent se sanari omnes, & soli tangentes curati sunt.

CAPVT XV.

TVnc accesserunt ad eum. pro, accedunt ad Iesum, *ab Hierosolymis.* Deest qui. Legendum est, Qui ab Hierosolymis. eminentiores aliis. *Scribæ & Pharisæi, dicentes: Quare discipuli tui transgrediuntur traditiones seniorum?* Non inquirendo, sed arguendo, non solùm discipulos, sed retorquendo in Iesum transgressionem inuehuntur. *Non enim lauant manus suas, quum panem manducant.* Vt Marcus supplet, non est quæstio de lotione manuum ex decentia hominibus solita, qua solent homines ante prandium & cœnam manus lauare:

nus lauare:ſed de lotione manuum ex ſtatuto ſeniorũ, quæ e-
crebra: puta ꝙ ter aut quater eodem prandio lauabant man:
Quam etiã Matthæus tacitè inſinuauit:dum arguentes non
legant turpitudinem immũditiæ, ſed quia tranſgrediuntur tra-
ditiones ſeniorum. *Ipſe autem reſpondens, ait illis: quare & vi.*
Clauũ clauo retundit. Si Scribæ interrogaſſent cauſam,reſpõ-
diſſet ad cauſam:ſed vbi non quęrunt ſcire quare,ſed criminã-
tur,ſed inuehuntur in magiſtrum innocẽtem,prætermiſſa cau-
quare diſcipuli non ſeruant illam traditionem:reſpondet dire-
ctè ad criminationẽ, monſtrando illis magnum ipſorum crime
in tanto ſtudio circa traditiones ſeniorum. Mõſtrat autem hoc
arguendo illos eodem modo,ſed non eodem animo quo illi ip-
ſum arguerunt. *Tranſgredimini mandatum dei propter traditionem veſtram.* Magnitudo ſtudij veſtri circa traditiones veſtras,tãta
ſcilicet,ꝙ redũdat in trãſgreſsionem præceptorũ dei:quare eſt
qua ratione excuſari poteſt?Ac ſi apertè diceret:nõ ex zélo iuſti-
tiæ inſurgitis ad arguẽdum,ſed ex amore propriæ authoritatis.
quũ mandata veſtra prępõnatis mãdatis dei.ſi vos amor iuſtitiæ
plenioris moueret,ſtuderetis primùm circa obſeruationẽ diui-
norum,& poſtea humanorum præceptorũ:ſed vbi excãdeſcitis
circa friuola humana,poſt habentes diuina mandata,apparet ꝙ
propriæ amor authoritatis vos mouet. *Nam deus dixit.*pro,præ-
cepit,*Honora patrem & matrem.*Exodi.20.*Et qui maledixerit patri vel matri,morte moriatur.*Leuit.20. *vos autem dicitis: quicunque dixerit patri vel matri,munus quodcunque eſt ex me,tibi proderit.* Senſus
eſt:quicquid ego offero deo,quãuis tibi patri egenti nõ tribuã,
proderit tibi. ¶ Ad euidẽtiam huius particulę aduerte,ꝙ aliud
eſt loqui de religione & pietate,& aliud eſt loqui de vſu mate-
riæ illius,quę nõ poteſt ſimul eſſe materia religionis & pietatis
in caſu neceſſariæ pietatis:nã ſi religio pietati cõparetur,cõſtat
religionem eſſe anteponendã pietati:quãto honor diuinus præ-
ferendus eſt cuicũque debito humano.Et in hoc fundamẽto nõ
errabãt Phariſæi:immo hoc frequẽter Ieſus docuit,dum patrem
& matrẽ relinquendos propter deũ prædicauit.Si verò ad vſum
materiæ in articulo neceſſariæ pietatis ſpectetur, inuenitur op-
poſitum:ſcilicet,ꝙ materia neceſſaria pietati,non ſolùm pietati
potiùs quàm religioni applicari debet : ſed etiam ſi voto dedi-
cata ſit deo,debet in materiam pietatis transferri. Et hoc con-
ſurgit ex parte materię,quę in tali caſu eſt effecta materia debi-
ta pietati. ¶ Declaro exẽplariter ſingula Filius tenetur ſubue-
nire

nire patri indigẽti: ac per hoc bona filij constituũtur debita necessariæ pietati.& propterea si filius est impotens ad vtrunq; simul: scilicet ad munus deo offerendum,& ad subueniendum patri,omittẽdo est oblatio, & subueniẽdum est patri: quia non est facienda oblatio deo de debitis,de necessariis ad pietatẽ. Et similiter,si filius vouisset illa bona deo,debet superueniente necessitate paterna,subuenire patri , & omittere executionẽ voti: quia materia illa ex eo ꝙ deuenit ad statum quo est necessaria patri,mutata est,& effecta est debita paternę pietati:ac ꝑ hoc sicut modò non posset voto obligari ita ex hoc desinit esse materia voti. Sicut abstinentia à concubitu habentis votũ castitatis, & postea effecti coniugis desinit esse materia voti ex hoc ꝙ mutata est:& cõcubitus effect⁹ est materia iustitiæ qua tenetur reddere debitum coniugi.Pharisæi itaque errabant,nescientes aut nolẽtes discernere id quod religiõis est ab eo,quòd ex parte materiæ relatæ ad humanas necessitates cõsurgit.Et propterea docebant,vt filij dicerent parentibus,munus quodcũque ego obtulero deo omisso te proderit tibi:quia datur deo patri cõmuni, quia deus acceptat munus etiam pro te. ¶Si non quiescit mẽs tua lector,recole quòd ex hac eadem radice dominus Iesus dixit panes propositionis,nõ voto promissos,sed iam oblatos duo,& facto oblationis sanctificatos,licitè transisse in vsus Dauidis & suorum:quia panes illi relati ad necessitatem Dauidis & suorum,effecti sunt habiles ad laicorum vsum.Horum autem & similium ratio est vna:scilicet,quod diuinæ ordo gratiæ superadiunctus est à deo,non ad destruendum,sed perficiendum naturę ordinem:ac per hoc necessitas seruandi sanctificationem appositam rebus,locis ac temporibus,non tollit necessarium naturæ vinculum,quo res & loca & tempora necessaria sunt vitę humanę.hinc enim fit,vt eueniente articulo necessitatis absq; prophanationis crimine,vtamur diuinis rebus,locis & temporibus. *Et non honorificabit patrẽ suum,aut matrem suã, & irritum fecistis mãdatum dei propter traditionem vestram.* Hinc clarè apparet,quòd in pręcepto de parentum honore,non sola reuerentia,sed officia ac subsidia pręcipiuntur. Quod quantum ad subuentionem intellige tempore indigẽtiæ:quoniam naturaliter pater filiis thesaurizat,& non è conuerso. *Hypocritæ.* Hinc apparet, quòd non ex ignorantia errabant:sed quod sub specie religionis docebãt, quę in sacerdotũ redundabant vtilitatem,quamuis impia essent secundum rem. *Bene prophetauit Esaias dicens*,capite 29. *Populus*

hic labiis

hic labiis me honorat.,p,appropinquat mihi populus hic ore suo, & labiis me honorat. Dicẽdo illa,quæ religionis speciẽ habẽt. *Cor autem eorum longe est a me.* pro,abest à me. *Sine causa.*pro, frustra,*autem.* Quantum ad assecutionem veri finis respodẽte diuino cultui. *Colunt me docentes doctrinas, & mandata homini* Superfluit,&. Quia Lutherani ex hoc textu exauthorant ecclesiam,& super hunc textũ fundant nullitatem mandatorũ ecclesiæ,vtpote reprobatorum ab vtroque testamento:veteri scilicet apud Esaiam,& nouo hîc à domino Iesu:ideo diligẽtiùs textum hunc discutere oportet, vt illius veritas non commẽtum elucescat.Neuter textus damnat mãdata hominũ,sed vterque reprobat cultum,seu timorem dei sustẽtari mandatis doctrinísq; hominum. Et textus quidem Esaiæ clarè hoc sonat,dicendo in persona dei:Timuerunt me mandato hominũ & doctrinis. Vbi clarè vides deũ damnare,quòd Iudæi timuerunt ipsum,non in mandatis dei,sed in mandatis hominum:non in doctrina dei,sed in doctrinis hominum.Si enim timuissent ipsum seruando mãdata dei & hominum,doctrinam dei & hominum,non reprehẽderentur,quum seruare non solùm dei,sed etiam hominum mãdata sit amplioris iustitię:sed ex hoc ipso,quòd damnat timorẽ in mandatis doctrináque hominum:monstrat quòd illi timorẽ dei constituerunt in mãdatis hominum,& similiter in doctrinis hominum.Quod intellige,non quòd explicitè cõtemnerẽt doctrinam & mandata dei:sed quia tanto studio circa obseruationem mandatorum humanorum soliciti erant,tãquam timor dei consisteret in obseruatione humanorũ præceptorum:redundabat siquidem studium hoc in postergationem diuinorum mãdatorum. ¶ Textus quoque euangelicus eãdem continet sententiã dicendo,colunt me docentes mandata hominum. Nõ dicit,sine causa colunt me,& docent mandata hominum,diuidendo orationes:sed vnam cõtinuam construit orationẽ,adiungendo participium,docentes mandata. Significat enim per hoc,quòd cultũ dei constituerunt in doctrina mãdatorum humanorũ,&c. Et est illamet sententia,quæ in textu Esaiæ habetur. ¶ Vide quæso prudens lector quanta differentia est inter damnare mãdata hominum,& damnare sustentationẽ timoris,seu cultus dei in mandatis hominũ: & percipe quantus error est ex textibus istis dãnare mandata hominũ.Non sunt à domino damnata mandata hominum quæ malum non mandant:sed damnatũ est quod ipsa in loco illo qui mãdatis dei est proprius habeãtur:quod circa ipsa

tantum

tantum studium sit,ac si in ipsis timor cultúsq; dei sustẽtaretur, quòd studium debitum seruandis mãdatis dei adhibeatur humanis:quod secundum veritatẽ facti est humana mãdata diuinis preferre.hoc est enim colere deũ docendo mandata hominum. Venerare igitur Lutherane ecclesiæ mandata,non vt diuina:sed secũdo loco,scilicet post diuina:quoniam sic oportet nos implere omnẽ iustitiam.*Et conuocatis ad se turbis*.pro,conuocata ad se turba,*dixit eis: Audite,& intelligite,non quod intrat in os coinquinat hominem:sed quod procedit ex ore,hoc coinquinat hominem*.Sẽsus dictorum ex ratione dicendi hauriendus est.Ratio dicẽdi in proposito est crebra manuũ ablutio pro cibo præcepta à seniorib⁹. pre se fert autem tãta circa huiusmodi munditiam solicitudo,ꝙ nisi sic mũdè sumatur cib⁹inquinat hominẽ:alioquin vana esset tãta solicitudo munditię ad sumptionẽ cibi.Contra hoc directè tendunt verba Iesu,dicẽdo quòd cibus intrans per os,nõ est inquinatiuus moraliter hominis.Nõ dicit appetitus ei⁹ quod intrat p os,sed quod intrat per os:quia appetitus culpabilis potest esse.Et breuiter nihil morale adiunctũ cibo explicat,sed nudũ cibum nudúmq; naturæ officiũ,dicendo in genere,nõ quod intrat per os.Per hoc enim excluditur obiectio de cibis vetitis à lege Moysi.nam & des illis quoque verũ est,quod secundũ substantiã qua intrant per os,nõ coinquinãt morali macula hominẽ sed ratione inobediẽtiæ adiunctę inquinabant hominẽ.*Tunc accedentes discipuli eius, dixerunt ei: Scis quia Pharisæi audito verbo hoc scãdalizati sunt?* Tanquam impingẽtes in offendiculũ pedis fuerunt audito hoc tuo verbo.cõmoti enĩ & turbati sunt in verbo tuo sicut impingẽtes in lapillũ suppedaneũ causantẽ casum: ita quod verbũ tuum habuerunt pro offendiculo.*At ille respõdens,ait:Omnis plantatio quã nõ plãtauit pater meus cælestis,eradicabitur*.Discipuli curã habebãt,ne Pharisæi qui cespitauerãt ruerent:Iesus autẽ sciens illos non ex ignorãtia,sed ex probo sensu scandalizari:respondet directè illorum nequitiæ, ꝙ nõ solùm scandalizari,sed etiã eradicari merentur, quia nõ sunt plantæ cælestis patris. Plãtatio nõ plantata à patre cælesti est, quę spiritualis munditiæ(quæ cælestibus iungit) fructũ non profert, sed carnalis,sed apparentis exteriùs,quales erãt Pharisęi isti.Vnde eradicãda describitur,vtpote nullatenus remãsura;quę in sola apparẽtia cõsistebat.Nec alieni à cælesti plãtatione censendi sunt illi,de quibus dicitur,ego plantaui, Apollo rigauit:quoniã eosdem Paulus externi ministerij officio, & cælestis pater potestate

testate ad intima penetrante plantat. *Sinite illos.* Non sit v-
bis curæ scandalum illorum: quod ipsi acceperunt, nõ ego de-
Cæci sunt &c. Superfluit, &. priuati lumine veræ fidei, erra
cante illos malitia eorum. *Duces cæcorum. Cæcus autem si cæ.
ducatum præstet, ambo in foueam cadunt.* Scribæ & pharisæi pr
erant aliis exemplo fidei, vitæ, & doctrina, iuxta illud, Nunqu
aliquis ex principibus credit illi? & rursus, Nunquid verè co-
gnouerunt principes nostri, quod hic est Christus? Et propterea a-
pellantur duces cæcorum. verè enim fuerũt duces cæcorum po-
pulorum, qui in Iudaica permãserunt perficia. Vnde & secutu
est, quod videmus ambos in foueam cecidisse, & præsentis ser-
tutis, & æternæ damnationis. *Respondens autem Petrus, dixit e.
Edissere nobis parabolam istam.* Putauit Petrus verba Iesu quæ di-
xerat, nõ quod intrat in os &c. fuisse dicta parabolicè, non pro-
priè. Et propterea petit sub parabolæ nomine declarari sibi ic-
sum parabolæ. *At ille dixit: Adhuc & vos sine intellectu estis?* Tã-
to tempore versati estis sub lumine doctrinæ meæ, & adhuc n
peruenistis ad acumen intelligendi non esse parabolam, sed do-
ctrinam secundum proprietatem verborum, quod dixi, *Non*
Deest. dum. *intelligitis quia omne quod in os intrat, in ventrem vadit,
& in secessum emittitur?* Tam parum alimenti cõuertitur in sub-
stantiam hominis, vt dicat Hippocrates, quantitatem secum-
bere esse æqualẽ quantitati alimenti in corpore sano. Quia igi-
tur modicũ pro nihilo reputetur, absque veritatis læsione dici
potest, quod totus cibus in vẽtrẽ vadit, & in secessum emittitur.
Et tamen Iesus non dicit totũ, sed omne: distribuens pro parti-
bus subiectiuis, & nõ pro partibus integralibus, vt distribuit to-
tum. Constat enim quod quilibet cibus & potus in secessum e-
mittitur, quanuis non secundum totum, tamen secundũ aliquid.
Et dixit hoc ad declarandũ, quod intrans per os non inquinat
hominem. Declarat enim per hęc quo tẽdit cibus, scilicet in vẽ-
trem & secessum: & nõ in animum hominis, vt possit inquinare
illum. Sciebat Iesus aliquid sibi cõuerti in corpus hominis: & po-
terat dicere quod intrãs per os, secundum aliquid purissimũ p-
git ad corpus, & secundũ reliqua remittitur in secessum. Sed cõ-
sulto tacita conuersione purissimæ particulę in corpus hominis
dixit emissionem in secessum. tũ quia illud minimũ est. hoc au-
tem est ferè totum: tum quia hoc est manifestum, illud occultũ
& pręcipuè turbis & ineruditis in physicis, quibus loquebatur.
Tum quia hoc directè seruiebat proposito de cibo sumpto illo-
tis mani-

tis manibus: dum hinc explicatur, quòd quicquid impurum est in cibo, totum in secessum emitritur. Tum demum quia ex hac parte clarius manifestatur, quòd non inquinat hominem. quãuis enim secundum veritatem alimentũ ex neutra parte inquinet hominem, manifestatur tamen magis hoc ex ea parte, qua emittitur in secessum: vtpote non remanente in homine: quàm ex illa, qua cõuertitur in corpus hominis. fuisset fortè rudibus occasio cogitandi, ꝙ conuersum in substantiã hominis cõferret ad inquinationẽ hominis. *Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt: & ea coinquinant hominem.* Declarat quo sensu dixerit quod procedit ex ore, scilicet pro quãto ꝓcedit à corde, hoc est voluntate. Nõ enim intendebat loqui de sputo aut vomitu qui procedit ex ore: sed de illo procedẽte ab ore, quod exit à corde. hoc enim inquinat animum hominis. *De corde enim exeunt cogitationes malæ.* Meminit cogitationum, vel intellige per cogitationes, machinationes malas prodeũtes in opus: & propterea numerantur inter procedentia ex ore. vel rationem inquinandi ex corde intendẽs assignare, omnia inquinantia inducit procedere ex corde: vt hinc intelligamus etiã non procedentia per os à corde, inquinare hominem. *Homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia blasphemiæ.* Tã furta ꝙ homicidia, adulteria & fornicationes nõ sunt peccata oris, sed operis: numerantur tamen inter procedentia ex ore, quoniam naturali suo progressu prius dicuntur quàm fiant, & mediante sermone fiunt.

Hæc sunt quæ coinquinant hominem. Non lotis autẽ manibus mãducare, nõ coinquinat hominẽ. Cõcludendo redit ad propositã quæstionẽ applicando. Quia nõ ablutis manibus mãducare redundat fortè in impuritatẽ eius quod intrat in os, & non qđ intrat in os inquinat hominem, consequens est, vt non lotis manibus manducare non coinquinet hominem. *Et egressus inde Iesus secessit in partes Tyri & Sidonis.* Ciuitatum gentilium. *Et ecce mulier Cananea à finibus illis egressa, clamauit dicens ei, Miserere mei domine fili Dauid: filia mea malè à dæmonio vexatur. Qui non respõdit ei verbũ* Confundit Matthæus loca. Primum nanque apud Marcum mulier hæc ingressa est domũ in qua erat Iesus, & nõ habito ibi respõso à Iesu secuta est Iesum egressum de domo, clamans post eum: & nec sic meruit responsum. *Et accedẽtes discipuli eius, rogabant eum, dicentes. dimitte eam: quia clamat post nos. Ipse autem respondens ait. Non sum missus.* Corporali præsentia. *Nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. At illa venit & adorauit*

eum. Genuflectendo, seu aliàs iuxta morem illorum reuen-
tiale signum monstrauit. *Dicens, domine adiuua me. Qui re-
dens ait, non est bonum sumere panem filiorũ, & mittere canibus.
illa dixit, etiam domine Nam & catelli edunt de micis, quæ cadũt
mensa dominorum suorum. Tunc respondens Iesus ait illi: ô mulier
gna est fides tua* Putasses debuisse dici, magna est cõstantia
perseuerans nõ solùm pluries habita indigna responsione,
que repulsos intercessores apostolos, sed etiam nuncupa-
nis. Sed Iesus qui intuetur cor, fidem commendat magnã
fides in ipsum Iesum, sua magnitudine superauit negatas re-
siones, repulsas & ignominias. *Fiat tibi sicut vis. & sanata est
eius ex illa hora. Et quũ trãsisset inde Iesus, venit secus mare Gali-
& ascendens in montem sedebat ibi. Et accesserunt ad eũ turba m-
tæ: habentes secũ mutos, cæcos, claudos, debiles* pro, mutilos, *&
multos: & proiecerunt eos ad pedes eius. Et curauit eos: ita vt tu-
mirarentur: vidẽtes mutos loquẽtes.* deest. mutilos incolumes,
dos ambulantes, cæcos videntes & magnificabant pro, glorifica-
deũ Israel. Iesus autẽ cõuocatis discipulis suis, dixit, Misereor tu-
Misericordia ꝓprie est passio animi: & est tristitiæ species:
dolentia scilicet alienæ miseriæ velut propriæ. Sicut autẽ in
su fuit timor & tristitia, ita fuit misericordia ad verificand-
verũ animũ humanum in ipso. *Quia iam triduo perseuerãt*
Multa deuotio illius turbæ erga prædicationem & mira-
Christi monstratur in triduana mora in deserto cum Iesu.
*hæbent quod manducent: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiãt
via. Et dicũt ei discipuli, vnde ergo nobis in deserto panes tantos,*
tot, *vt saturemus turbam tantam? Et ait illis Iesus, quot panes habe-
At illi dixerũt, septẽ & paucos pisciculos. Et præcepit turbæ* p, tu-
bis, *vt discumberent super terram. & accipiens septem panes & pi-
sces: & gratias agẽs, fregit, & dedit discipulis suis: & discipuli de-
runt populo* pro, turbæ, *& comederũt oẽs. & saturati sunt. Et quod
superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem
qui manducauerunt quatuor milia hominũ.* pro, virorum, *extra.* pro,
preter, *paruulos & mulieres, Et dimissa turba* pro, dimissi turbis
Semper Iesus refecta miraculose turba, licentiat illam. nam &
similiter fecit satiatis quinque milibus capite precedente. exẽ-
plum præbens fugiendi publicas laudes ex communi benefi-
cio sequentes, & simul subtrahens Herodi ac inuidis occasionẽ
suspicandi in ipso quancunque ambitionem. *Ascendit in nauicu-
lã: & venit in fines Magedan.* pro, Magdala. Nomen est regionis.

Caput

CAPVT XVI.

ET *accesserunt ad eum Pharisæi & Sadducæi tentantes.* Sadducæi est nomen sectæ aliæ à secta Pharisæorum. Qui licet inter se diuisi sint & contrarij, vniuntur tamen contra Iesum. *Et rogauerunt eum vt signum de cælo ostenderet eis.* Quãtum ex Ioannis euangelio colligitur, isti non petunt signum de cælo absolute, sed in testimonium quòd ipse Iesus est Messias: volentes sic explorare an sit Messias, vel potius quid responderat, quid faciat post hoc quæsitum. *At ille respondens ait illis, Facto vespere dicitis, serenum erit: rubicundum est enim cælum. & mane hodie tempestas: rutilat.* pro, rubet, *enim triste cælum.* Intellige signa hæc tam vespertini quàm matutini ruboris iuxta regulam naturalium signorum: quæ non semper, sed sæpe verificantur. *Faciem ergo.* Deest hypocritæ. Legendum est. *Hypocritæ faciem quidem cæli diiudicare nostis: signa autem temporum non potestis scire.* Huc tendit antedictus sermo, redargutionem eorum infert: dicendo quod ex præcedentibus signis didicistis iudicare futuram pluuiam, vel serenitatem, & signa præsentia temporum Messiæ non solùm nescitis, sed non potestis scire ob vestram malitiam. Et dixit hoc, quòd signa temporum Messiæ certiora & clariora erant. quàm signa pluuiæ & serenitatis, ad significandum eorum inexcusabilitatem *Generatio mala & adultera signum quærit: & signum non dabitur ei nisi signum Ionæ prophetæ.* Hæc superius exposita sunt in capite duodecimo. Duo tamen nota. Alterum, quòd non dedignatur dominus eadem diuersis temporibus pluries docere. ecce hic repetit signũ Ionæ. Alterum, quòd dando istis signum Ionæ, quod est dare signum suæ mortis, sepulturæ & resurrectionis, monstrat quòd signum de cælo quærebant in testimonium Messiæ. ad hoc enim directe tendit signum Ionæ. mors nanque ac resurrectio Iesu, testimonium locupletissimum fuit & est, ꝙ ipse est Messias. *Et relictis illis abiit. Et cum venissent discipuli eius trans fretum* pro, in vlteriorem ripam, *obliti sunt panes accipere. Qui dixit illis, Intuemini* pro, videte, *& cauete.* pro, & attendite. *à fermento Pharisæorum & Sadducæorum.* Fermentum metaphoricè modò ad malum, modo ad bonum trãsfertur. Superius regnum cælorum fermento abscondito assimilatur, propter spiritalem penetrationem ad bene reddendum totam farinam: hîc pestifera doctrina Pharisæorum & Sadducæorum assimilatur fermento, propter hoc quòd occulta eleuat ad similitudinem

tudinem fermenti abſconditi ſub farina conſperſa eleuanti
tam maſſam. erat enim doctrina inflatiua cordis: vt ipſorum
na gloria atteſtatur. *At illi cogitabant inter ſe, dicentes qui*
nes non accepimus. Sciens autem Ieſus, dixit, quid cogitatis inte
modicæ fidei, quia panes non habetis? pro, non accepiſtis? *Non*
intelligitis, neque recordamini, quinque panum in quinque millia
num, & quot cophinos ſumpſiſtis? neque ſeptem panum in quatuo
lia hominum, & quot ſportas ſumpſiſtis? Quare, pro quomodo
intelligitis, quia non de pane dixi vobis. cauete. pro attendite, *à fer*
to Phariſæorum & Sadducæorum. Tunc intellexerunt quia nō d
rit cauendus à fermento panum. pro, panis, *ſed à doctrina Phariſ*
rum & Sadducæorum. Venit autē Ieſus in partes Cæſareæ Phil
Ad differentiam Cæſareæ Herodis patris. Et hic quidem in
noré Auguſti, quæ olim dicebatur turris Stratonis, Cæſare
le in honorem Tiberij vrbem Paneam nuncupauit Cæſarea
quæ cognominatur Philippi. *Et interrogabat diſcipulos ſuos, di*
Quem dicunt. Deeſt me. Legendum eſt, *Quem me dicunt ho*
nes eſſe filium hominis? Exemplū dedit Ieſus prælatis, vt non
gligant ſcire quid de ipſis dicitur. *At illi dixerunt, Alij Ioan*
Baptiſtam. Herodiani hoc putabant, putantes ſpiritum Ioan.
occiſi ingreſſum in Ieſum. *Alij autem Heliam.* Venturum enim
expectabant Heliam, iuxta verbum Malachiæ prophetæ. *Alij*
verò Hieremiam, aut vnum ex prophetis. Regreſſum animarū in
corpora omnes iſti præſupponebant: excepta opinione Heliæ.
Dicit illis Ieſus: Vos autem quem me eſſe dicitis? Quantum profe
cerint ſequendo ipſum, audiendo doctrinam, videndo miracu
la, experiendo vitam & mores ipſius, examinat. *Reſpondens au*
tem Simon petrus dixit. Ieſus omnes interrogauit, non tamen o
mnes reſpondent: nec Petrus conſultat cum aliis reſponſioné,
ſed vt poſtea dominus teſtatur, tactus interna reuelatiōe ſtatim
reſpondet. *Tu es Chriſtus.* Profitetur ipſum eſſe Meſsiam verū
hominem, regem vnctum à deo. *Filius dei viui.* pro, viuentis. Nō
ſat fuit profiteri ipſum eſſe Meſsiá: ſed explicite ipſum eſſe deū,
ait profitendo filiū naturalé dei. Ideo nanque non dixit filiū dei
omnipotentis aut benedicti: ne filiatio adoptiua ex omnipo
tentia aut benedictione dei facta ſignificaretur: ſed dixit filium
dei viui: ad explicandum, quòd eſt naturalis filius dei: vtpote ex
deo quatenus viuente procedēs. naturaliſsimū ſiquidé eſt opus
viuis omnibus inquātū viua ſunt, generare alia qualia ipſa ſunt
vt philoſophi tradunt, Nō dixit Petrus, tu es Chriſtus, tu es filius
dei,

dei,quemadmodum dixit Nathanael nesciẽs mysteriũ trinitatis,accumulando excellentias Mesſiæ:ſed naturalẽ generationẽ filij continua oratione, explicata ratione gignendi in nomine viui profitetur. *Reſpondens autem Ieſus dixit ei ,beatus es.* Verè beatus cum vniuerſa naturæ facultate calcata ad notitiã diuinæ generatiõis eleuatus eſt. *Simon Bar Iona.* Nõ eſt vna dictio Bar Iona,ſed duæ ſunt dictiones.ſ. Bar,& Iona.Bar enĩ idẽ eſt quod filius: & Iona nomẽ eſt patris naturalis ipſius Petri. Nũcupauit eũ nomine proprio Simon,& cognominauit filium Ionæ . tũ vt intelligeremus,ꝙ non ad apoſtolum,non ad omnes diſcipulos , ſed ipſum ſingularẽ hominem vocatum Simonem genitũ à Iona, ſermonẽ dirigit præſentẽ.hæ enim circunſtantiæ diſcretiuæ ſunt ipſius,ab aliis ideo ſunt nominatæ.Tum vt intelligeremus profeſsionẽ Petri.ſ.filius dei viui,eſſe de filiatione non adoptiua non excellentiæ ſed naturali intelligẽdam.Ac ſi aperte diceret: ita ego ſum filius dei,ſicut tu es filius Ionæ.adhoc enim introducit Simonẽ Bar Iona,vt ſenſum reuelatæ diuinæ filiationis etiã ipſe Petrus in exẽplo propriæ filiationis clarius intelligat. *Quia caro & ſanguis non reuelauit.* Si Ioannes aut alius cõſanguineus Ieſu dixiſſet aut docuiſſet hanc profeſsionem , attributa fuiſſet carni & ſanguini : ſed vbi Petrus nulla neceſſitudine carnis & ſanguinis coniunctus Ieſu, nulla cũ cõſanguineis Ieſu collatione habita prorupit in profeſsionẽ hãc, meritò audit quod nõ à carne & ſanguine hãc habet. *Tibi.* Non dicit vobis ſoli enim Petro ſignificatur reuelatio hæc facta. *Sed pater meus qui in cœlis eſt.* Nõ dicit,ſed ego docui te. non enim adhuc myſterium trinitatis eos docuerat:ſed interna reuelatiõe Petrũ didiciſſe hoc ſignificat,deſcribendo reuelationem patris.Pater enim ſpiritus eſt & apte ſpirituali operatione in mente hominis operari deſcribitur. *Et ego.* Præuentus tu à patre meo reuelatione dixiſti mihi,tu es &c.& ego proſequendo cœpta à patre , & ego viciſſitudinẽ tibi reddendo. *Dico tibi.* Non vobis. *Quia tu.* Nõ vos. *Es.* Nõ ſolũ vocaris. *Petrus.* ſaxũ. *Et ſuper hanc petram.* Ecce ad quid es petrus,ad quid es ſaxũ: ad officium,ſcilicet fundamẽti. Pronomen ſiquidẽ,hanc,demõſtrat ſaxum de quo eſt ſermo:de nullo autẽ ſaxo premiſſus eſt aut ſequitur ſermo niſi de Petro. Ipſe igitur Petrus ſecundum planum contextum literæ demonſtratur per pronomẽ,hanc. ac ſi apertius diceret:tu es ſaxum,& ſuper hoc ſaxum. *Aedificabo eccleſiam meam.* Et qui iam es ſaxum , efficiam fundamentum in ædificãdo eccleſiam meã ſuper

te Principatum ecclesiæ se Petro daturũ promittit, qualẽ fun-
mentũ obtinet in ædificio. fundamentũ ecclesiæ Petrũ fu-
se Iesus promittit: quia sustentãdã prædestinauit ecclesiã
firmitatẽ sedis Petri. Vide huius lectionis mysteria per no-
tius discussa in opusculo de institutione põtificatus à Iesu C
sto, ne eadem repetamus. *Et portæ inferi nõ præualebunt.* V
telligamus ædificium ecclesiæ nullis contrariis concutiend
per hoc non humana, sed diuina virtute cõsistere, declarat
conatum omnium contrariorum ad destructionem illius.
dicit & hæreses, & tyranni, & perditi moribus, sed portæ inf
vt significet nõ solùm humanas vires secundum seipsas, sed
quatenus sunt portæ inferi. hoc est quatenus diaboli vti
manis studiis ac viribus velut portis inferni: p quas scilicet
tus sit ad inferos, per quas pateat infernus omnibus. Itaq
hoc excluduntur vires non solùm humanæ, sed diabolicæ, o
nes siquidem succumbent ecclesiæ: quantũcunque enim co
tur euellere ecclesiam, nunquam præualebunt. *Aduersus e*
Non dicit aduersus delicias, diuitias, temporaléque pote
eius, sed aduersus eam: quæ constat ex congregatione fidel
in vna fide, spe, & charitate. Immo quanto contra ecclesiæ te
poralia magis præualuerunt, tanto magis ecclesia aucta est
mero, vel merito: vt patet in actibus apostolorum, gestis ma
rum, & comparatione ecclesię diuitis ad olim pauperem. Di
re per singulos status ecclesiæ. *Et tibi.* Non vobis. *Dabo*
Modo promittit, postquam resurrexit dedit, Ioannis vltimo,
sce oues meas. *Claues.* Multis metaphoris describit Iesus pri
cipatum Petri. prius enim descripsit ex similitudine petræ fu
damentalis in ædificio: modò describit à similitudine clauiu
Consuetudo testatur, quòd principibus primùm venientibus
regnum, seu acquirentibus regnum, offeruntur claues, in sig
supremi dominij super illo regno, ciuitate seu arce. Huius mori
instar claues Petro daturum se promittit: significando quòd su
premam potestatem in ecclesia sua illi daturus est. ¶ Pluraliter
autem dicit claues: quia suprema potestas constat ex duabus re-
bus. Altera est authoritas discernẽdi, iudicandi ac diffiniendi ea
quæ sunt regni cælorum, siue pro, siue contra. Et hæc clauis ap-
pellata est clauis sciẽtiæ. Altera est authoritas faciendi seu exe-
quẽdi diffinita. & hæc appellatur clauis potentiæ. *Regni cælorum.*
Non dicit regni terrarum. Sicut enim ipse Iesus abstinuit & ab-
stinet à sensibili regimine regni terrarum, quia adhuc nõ acce-
pi

pit possessionem, quàuis acceperit potestatem regni terrarum: sed sedet à dextris dei donec veniat tempus iudicij vniuersalis, quo accipiet possessionem regni terrarũ: ita nec Petro promisit claues regni terrarum, sed regni cælorum. Tota Petri potestas refertur ad regnũ cælorum, ad gubernandum mundũ in ordine ad regnum cælorum, in ordine ad salutem animarum, in ordine ad ea quibus regnũ cælorũ in hominibus seruatur ac augetur, quæ cõstat esse bona spiritualia. Quo fit vt tẽporalia non comprehendantur sub potestate Petri, nisi relata ad spiritualia. *Et quodcunque*. Si clauium officia propria explicare intẽderet, aperueris & clauseris dixisset: sed vbi ad ligãdum & soluẽdũ trãsit, tacitis officiis clauiũ adiungit officia potestatis promissę in collatione clauium. Ita quod soluere est non solùm à vinculis peccatorum, pœnarum, præceptorum, iuramẽtorum, votorumq; liberare, sed à nodis emergẽtium difficultatum circa ea quæ sunt fidei, declarãdo absoluere. & similiter ligare nõ solùm est pręceptis astringere ad ea quæ sunt regni cælorum, sed etiã diffiniendo errores ac hæreses arcere, ne damnata credant. *Quodcunque*. Non aliquid sic, & aliquid non. *Ligaueris*. Non dicit putabis aut pronunciabis ligare, sed ligaueris secundum rei veritatem. *Super terram*. Limitatur hinc potestas Petri ad ea quæ super terram ligãda aut soluẽda sunt, ad differẽtiam eorum quæ sunt sub terra: qualia sunt quæ sunt apud inferos seu purgatoriũ. Illa enim sicut exẽpta sunt à cognitione Petri (non enim potest Petrus cognoscere causas eorũ) ita exempta sunt à iurisdictione Petri: trãsierunt siquidem à foro militãtis ecclesiæ ad forum Iesu Christi regnantis in cælo. *Erit ligatum & c*. Superfluit &. *in cælis. & quodcunque solueris super terram, erit solutum & c*. Superfluit &. *in cælis*. Admirãda efficacia, vt ligatio à Petro facta super terrã, penetret cælos. sed tam stupẽda efficacia quẽadmodum terribilis est ligato à Petro, ita liberãda traditur ab ipso Petro. Colligere siquidẽ hinc potest, & debet ꝙ non ad libitũ ligat super terram: sed tũc tantùm quãdo vinculum ratificatur in cælis: & similiter non ad libitũ soluit, sed tũc tãtum, quãdo solutio rata est in cælis: alioquin voluntarias, immo etiã malas Petri ligationes & solutiones cælestis cogeretur curia approbare: quod est nõ solum stultũ, sed blasphemũ. Et explicauit Iesus ꝑ huiusmodi, efficaciã eius quod prius dixerat. s. claues regni cælorũ. nã per hoc aperuit Petri actiones ligando & soluendo pertingere ad cælos. *Tunc præcepit discipulis suis, vt nemini dicerent quia ipse esset Iesus Christus.*

Non erant capaces homines ante Christi glorificationem ta mysterij: scilicet ꝙ ille homo esset Messias filius dei viui. & p pterea prohibet dominus Apostolis, qui tūc hoc à Petro auc rant, à Iesu nō solùm approbatum, sed testificatū quòd ex di reuelatione prodierit, ne publicent mysterium hoc. Ac si ap dicat, Sufficit pro nunc vt prædicetis ꝙ appropinquauit reg dei, vt vobis præcepi: reseruate mysteriū hoc prædicādum fu ro post meam glorificationem tempori. Præcipit etiam hoc lentio interim supprimēdum, ne ambitioni regij tituli aut ho ris studere videretur. Christus enim regium est nomen. scie enim quòd hac causa crucifigendus erat: sed nolebat dare oc sionē, nolebat præuenire tēpus prædefinitum. *Exinde cœpit I ostendere discipulis suis.* Non prius promulgat discipulis myste pasionis & resurrectionis suæ, quàm promulgauerit eisdem esse Messiā, verū hominem & verum deum: vt ex mōstrata pri vtraq; natura ipsius, capaciores reddantur pasionis & resurr ctionis. *Quia oporteret eum ire Hierosolymam: & multa pati à se nioribus & Scribis & principibus sacerdotum, & occidi, & tertia resurgere.* Oportet inquā ad salutē humani generis, ad intran in propriā ipsius Christi gloriā, ex diuina prædestinatione ipsu pati, occidi & resurgere. Et dixit hæc instruendo discipulos de modo & tēpore quo ipse propriā Messiæ gloriā habiturus set, qui modo tam abiectus conuersabatur. expectabatur en Messias rex gloriosus redempturus Israel. *Et assumens.* seorsu ducēs, ne corā aliis videretur arguere magistrū. *Eum Petrus, cœ pit increpare illum, dicens.* Imperfecta increpatio significatur. amo ris enim nō solùm affectu, sed signis Petrus quādā increpationis speciem præ se ferebat. *Absit à te.* pro, propitius tibi sis, *domine.* Horrentis est pasionem & occisionem domini. *Non erit tibi hoc.* Multus amor præsagire facit falsum. *Qui conuersus dixit Petro.* Corpoream faciē versus Petrū vertit, quum collateralis audisset ipsum. *Vade.* pro, abi *post me.* Eadem increpatione emittit Petrum, qua emiserat diabolum tētantem: sed non eodē affectu. Diabolum enim eiecerat totaliter & absolutè: Petrum verò solum eiicit secūdum officium aduersarij. propter quod subiungit rationes, Scādalum mihi es. & nō sapis ea quæ dei sunt. Per hæc enim significat differētiam inter vtriusq; eiectionem: dum diabolus eiectus est sine adiunctis rationibus, tāquam eiectus absolutè: Petrus verò cū adiūctis rationibus, tāquam eiectus secūdum quid. Vide expositionē horum verborum superius capi. 4.

Satana

Satana. Nō est diaboli nomen proprium Satanas: sed in genere significat aduersarium. Omnis enim qui aduersatur, Satanas est. Et quia Petrus aduersabatur diuinę propositioni, quam audierat ex ore Iesu Christi, qua oportebat ipsum in Hierusalem pati & occidi, ideo merito appellatur Satanas, hoc est, aduersarius. *Scādalum es mihi.* Quantum est ex parte tua: offendiculum enim te mihi exhibes, sub specie boni suadēs impedimētum salutis mundi: quanuis ego alienus sim à patiendo scandalum, ab offendendo in quodcunque. Et hæc ratio sumitur ab exteriori locutione scandalosa. *Quia non sapis ea quæ dei sunt, sed ea quæ hominum.* Ratio erroneæ suasionis in Petro aperitur, quia adhuc non sapiebat quæ dei sunt, adhuc non gustauerat quod postea gustauit, quum iuit gaudens à cōspectu concilij flagellatus, quia fuit dignus pro nomine Iesu contumeliam pati. Sed humano vrgēte adhuc affectu sapiebat quæ hominū sunt: vitare pasiones, fugere mortem, & similia. Hæc est altera ratio sumpta ab interiori mala seu minus bona dispositione Petri. Cōfer Petrum Satanam, scādalum, & non sapiētem diuina, sed humana, cum Petro beato, cui pater reuelauit ꝙ Iesus est Christus filius dei viui: & discernes Petrū secundum seipsum à Petro diuina fulto gratia: & intelliges non suffragari percepta diuinæ gratiæ dona, si postea non perseuerat asistentia eiusdem diuinæ gratiæ. *Tunc.* occasione accepta ex Petri affectu ad hæc humana. *Iesus dixit discipulis suis. Si quis vult post me venire.* Dixerat Petro. vade post me: declarat modò quid est ire post eum. *Abneget semetipsum.* Alibi dixit, nisi quis renūciauerit omnibus quę posidet: hîc dicit, vt abneget nō sua, non suos, sed semetipsum, hoc est, proprium velle. Hoc enim est præcipuum in homine: quo homo de seipso disponit, quo seipsum fouet: quod potest abnegari, submittendo illud diuino velle diuinoque consilio. *Et tollat crucem suam.* Non sufficit volenti ire post Iesum optima animæ dispositio abnegando suum velle: sed oportet vt etiam secundum corpus sit optimè dispositus, voluntariè portando cruciatus suos. *Et sequatur me.* Nihil prodest negare propriam voluntatem, nihil prodest tollere libenti animo crucem propriam, nisi sequatur me, nisi imitando me hæc fiant. quacunque siquidem alia ratione hęc fiant, vana sunt. *Qui enim.* Dixerat, si quis vult venire, monstrans voluntarium esse ire post Christū: ac ne putares sic volūtariū, vt nō sit etiam necessarium ad salutem animę, adiūgit necesitatem nō coactionis, sed finis, scilicet, ꝙ sequendo ipsum peruenitur ad vitam, & non sequendo perdi-

do perditur vita. *voluerit.* propriam voluntatem adimplen *Animam suam.* vitã suam *saluam facere.* non abnegando seipse non tollendo crucem suam, non sequendo me. *Perdet eam.* amittet ipsam transeundo de hac vita ad mortem æternam *autem perdiderit propter me.* In quo comprehenduntur illa: scilicet abnegare seipsum, tollere crucem suá, & sequi me. *Animam suam.* vitã suam. *inueniet eam.* transeundo de hac vita in vitam æterná. *Quid enim prodest.* pro, proderit, *homini, si vniuersum mundum lucretur.* Ne paruifaceres dãnum aut lucrum vitæ mortem, mõstrat incomparabilitatem vitæ ad totius mundi lucrum. *Animæ vero suæ.* hoc est, vitæ suæ, quæ simpliciter est vita: non vitæ temporalis, quæ partim est mors. *Detrimentum patiatur?* priuatione illius. *Aut quam dabit homo commutationem* Non sufficit saluatori declarare damnum vitæ non posse conferri cum lucro totius mundi: sed declarauit etiam quòd non potest redimi tale damnum quacunque humana compensatione *Pro anima sua?* pro vita sua, quæ simpliciter est vita: quasi dicat nihil. Ex quibus habes necessarium esse abnegare seipsum, & inuenienda est vita post hanc vitam: alioquin perditur. *Filius enim.* Dixerat sequaces suos inuenturos moriendo vitam, conseruantes autem vitam suam perdituros illã: declarat modò quo modo, quando, quibus meritis, & à quo erit vita & perditio in mortem. *Filius hominis.* Ecce author, *venturus est.* Ecce quando. *in gloria patris sui cum angelis suis.* Ecce quomodo ex parte authoris. *Et tunc reddet.* Ecce quomodo ex parte actionis: modus siquidem iustitiæ significatur per reddere. *Vnicuique secundum opera eius.* Ecce merita, *Amen dico vobis.* Dixerat indeterminate tempus. & ne longum putes, determinat tam proximum esse, vt illa ætate futurum sit. *Sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem donec videant filium hominis venientem in regno suo.* Proculdubio omnes qui viderunt Iesum post ipsius resurrectionem, viderunt ipsum in regno suo: ipso domino attestante, qui in cœna dixit: Non bibam vobiscum donec bibam vobiscum in regno patris mei. Resurgens enim venire cœpit in regno suo: data sibi omni potestate in cælo & in terra, adepta immortalitate & corporis gloria, non transitorie (vt in transfiguratione) sed immobili permanentia. ¶ Non omnes autem, sed quosdam dixit astantium visuros, propter Iudam Iscariotis. Et fortè alij intererant discipuli qui non perseuerauerunt cum ipso.

ET *post dies sex*. Lucas dicens ferè dies octo,non contraria-tur huic textui:quia solos intermedios dies cõputauit Matthæus:Lucas autem etiam extremos dies: hinc verborum, inde transfigurationis. constat enim quòd octo existentibus diebus computando extremos,tantùm sex sunt intermedij. ¶ Et curam ordinis rei gestæ habuit Euangelista specialem : quia prælibatio quædam regni Christi fuit hæc transfiguratio:& in hac cœpit adimpleri promissio,sunt quidã de hic stantibus:pro quanto similitudo quædam ipsius Iesu gloriosi monstrata est. *Assumpsit*. pro, assumit, *Iesus Petrum ac Iacobum,& Ioannem fratrem eius:& duxit*. pro, subducit, *illos in montem excelsum seorsum*. Nullus Euangelista explicat quis mons fuerit: sed quòd ad orandum ascenderit , & orando transformatus est. *Et transfiguratus est ante eos*. non mutatione lineamentorum, sed qualitate gloriæ. erat enim & apparebat etiam tunc Iesus eiusdem non mutatæ figuræ,sed mutatæ qualitatis. *Et resplenduit*. pro,splenduit, *facies eius sicut sol*. Declarat transfigurationem. Si consideremus quòd transfiguratio hæc facta est in testimonium gloriosi aduentus Christi, consentaneum apparebit,quòd splendor hic ex gloria interna animæ Christi coæua ab initio creationis suæ, diuina dispensatione emanauit: & non ab extra aduenit, vt splendor faciei Moysi. nam sic eadem videtur gloria corporis, quæ post resurrectionem erit, quanuis non eodem modo : quia tunc erit tanquam connaturalis corpori,in transfiguratione autem tanquam passio transitoria. *Vestimenta autem eius facta sunt alba sicut nix*. pro, lux, seu lumen. Vt splendorem non spiritualem , sed corporeum intelligamus , candor vestimentorum ex splendore corporis consurgens testatur. *Et ecce apparuerunt*.pro, visi sunt, *illis Moyses & Helias*. vt in ipsis testimonia legis & prophetarum de Iesu apostoli cernerent. *Cum eo loquentes*. vocali, non intellectuali aut imaginario sermone. Loquebantur autem(vt Lucas refert)de passione & morte Iesu Christi. *Respondens autem Petrus,dixit ad Iesum: Domine,bonum est nos hic esse: si vis,faciamus hic tria tabernacula: tibi vnum, Moysi vnum, & Heliæ vnum*. Respondet Petrus non loquenti secum,sed discessui Moysi & Heliæ. Quum enim Moyses & Helias discedere vellent(vt ex Luca patet)Petrus obuiare volens discessui, & sistere illos cupiens ibi cum Iesu,dixit:bonum est nos,&c. Nec mirum:quia nesciens quid diceret,loquebatur. *Adhuc eo loquente , ecce nubes lucida obumbrauit eos. Et ecce vox de nube di-*

cens,

cens, Hic eſt filius meus dilectus, in quo bene complacui: ipſum audit[e] baptiſmo paterna vox nõ dixit ipſum audite: ſed modò hoc a[d]didit propter myſterium. tunc enim regeneratio, modò doct[rina] ſignificatur. Et propterea tũc ſatis fuit teſtificari ꝙ eſt filius: [mo]dò oportuit teſtificari etiam quòd eſt doctor audiendus à m[un]do, præſertim de futuris in alia vita: quæ Ieſus prædicabat, p[ro]pter quæ transfiguratio iſta patrata eſt. *Et audientes diſcipuli [ce]ciderunt in faciem ſuam, & timuerunt valde. Et acceßit Ieſus, & t[eti]git eos: dixítque eis, Surgite, & nolite timere. Leuantes autem ocu[los] ſuos, neminem viderunt niſi ſolum Ieſum. Et deſcendentibus illi[s de] monte: præcepit Ieſus, dicens: nemini dixeritis viſionem donec filius [ho]minis à mortuis reſurgat. Et interrogauerunt eum diſcipuli, dicentes.* Petrus, Iacobus, & Ioannes viſo Helia cum Ieſu, mouẽt in deſc[en]ſu montis queſtionem de aduentu Heliç. *Quid ergo ſcribæ dicu[nt].* Piſcatores autem neſcientes legem & prophetas, niſi ex audit[u a] doctoribus legis, qui Scribæ vocãtur. *Quòd Heliam oporteat pri[mum] mum venire?* Ante Meſsiæ aduẽtum ex Malachiæ vlt. ca. audie[rant] rant iſti cõtraria. nã à Scribis intellexerant ꝙ Helias præcedere[t] aduentum Meſsiæ: ab ipſo verò Helia & Moyſe audierant Ie[ſu] Meſsiæ paſsionẽ & mortem imminere, & viderãt Heliã receſſi[ſ]ſe. vnde perceperant quòd non eſſet Helias tũc vẽturus. Et propterea quærunt quomodo hæc verificantur. *At ille reſpondens ait illis.* Solutio queſtionis ſubditur: diſtinguẽs de Helia in propria perſona, & de Helia in ſpiritu & virtute: & ꝙ ille venturus eſt: iſte iam venit incognitus & occiſus. *Helias quidem.* in propria perſona, de quo loquuntur Scribæ. *Venturus eſt.* Deeſt, primum, vt Malachias prophetauit, ante aduentum meum ad iudicium mundi. *Reſtituet omnia.* Iſrael, in prædam abducta ab Antichriſto: quia tunc omnis Iſrael ſaluabitur. Reddet omnes fidei veri Meſsiæ: reſtituet omnia Iſrael, in regnum cælorum reducendo omnes illos. *Dico autem vobis.* tanquam ſpiritualis ſenſus capacibus. *Quia Helias.* in ſpiritu & virtute: vt angelus Gabriel dixerat. *Iam venit.* & teſtimonium perhibuit de me. *Et non cognouerunt eum.* Ne diſcipuli intelligerẽt dominũ dicere, quòd Helias tunc, quum apparuit in transfiguratione, ſubiungit. Et non cognouerunt, Iudęi, eum: vt patet tum ex eo quòd dixerũt, dæmonium habet: tum ex eo ꝙ dixerunt ſe neſcire vnde fuerit baptiſmus eius, è cælo, an ex hominibus. *Sed fecerunt in eo.* pro, ei, *quæcunque voluerunt.* Non dicit & dixerunt (quod ex euangelio conſtaret) ſed fecerunt: quod ex euangelij hiſtoria non habetur, niſi

quia

quia primates Galilææ cõuiuæ in natali Herodis,concausę describuntur decollationis Ioãnis:dum scribitur,ꝙ etiam propter simul discumbentes iussit Herodes caput Ioannis afferri. Quũ enim dominus significet Iudæos dicendo,non cognouerũt,sed fecerũt,& Herodes ac Herodias nõ fuerint Iudæi,sed proselyti, oportet aut propter dictam concausalitatem,aut propter aliam non scriptam intelligere Iudæos concurrisse ad necem Ioãnis.

Sic & filius hominis passurus est. Ratio quare Iesus miscuit quæstioni de Helia Ioãnem,insinuatur:vt scilicet discipuli intelligerent,quód nõ mysticè,sed in veritate ipse esset passurus mortẽ, sicut Ioannes passus est mortem.tam alieni siquidem erãt discipuli à passione Christi,vt oportuerit Iesum toties repetere, & exẽplo Ioãnis Baptistæ suadere:vt intelligerẽt ꝙ verè esset passurus & occidendus. *Ab eis.* à quibus passus est Ioãnes .Sed pronomen eis,non exercet demonstrationem personalem,sed simplicem:hoc est,nõ demonstrat easdem personas à quibus passus est Ioannes,sed eadem genera personarum : passurus enim erat à Iudęis,à gentilibus proselytis.Quanuis etiam ab eodẽ Herode Iesus passurus erat ignominiam illusionis. *Tunc intellexerunt discipuli,quia de Ioãne Baptista dixisset eis.* Ecce capacitas spiritualis sensus in discipulis. *Et quum venisset.* pro, venissent . de monte. *ad turbã,accessit ad eum homo genibus prouolutus ante eum.* pro,genua flectens ei, *dicens: Domine,miserere filio meo,quia lunaticus est.* Aegritudinis naturalis nomẽ est:sed adiũctum habebat hic dęmonium,surdum & mutum illum reddentem apud alium euangelistam. *Et male patitur:nam sæpe cadit in ignem , & crebro in aquam .Et obtuli eum discipulis tuis: & non potuerunt curare eum. Respondens autem Iesus,ait: O generatio.* Non indignati,sed arguentis sunt verba:non contra homines,sed cõtra vitia incredulitatis & peruersitatis perseuerantia inter tot miracula tãtọ tempore,quo apud eos prædicabat. *Incredula.* Ecce vitium in intellectus assensu.Et in hoc tangitur ratio quare puer ille non est curatus à discipulis,scilicet propter modicã fidem discipulorum, & patris pueri.In genere tamen increpatio fit,quia cõmune erat vitium.

Et peruersa. pro,distorta in affectu. *quousque.* Perseuerantiam illorum in his malis significat à longo tempore præsentiæ suæ.

Ero vobiscum. conferens vobis beneficiũ præsentiæ meæ:prædicando,exempla præbendo,& miracula faciendo tanquam in vanum. *Vsquequo patiar vos.* Eandem perseuerantiam in vitiis exaggerat,ex eo quód inferũt Iesu pasionem vitia illorũ tandiu

perseuerantia

perseuerantia. Ac si apertè diceret: quãdo finietur tempus tolerandi vos in istis vitiis? quasi dicat, tempus iam esse deberet mutationis vestræ. *Afferte huc illum ad me.* Ne putaretur increpatione diuertere curam difficilem, non obstãte incredulitate & peruersitate impartitur beneficium sanitatis. *Et increpauit Iesus illum.* dæmonẽ, arguentis officium exercens. *Et exiit ab eo dæmonium: & curatus est puer ex illa hora. Tunc.* nõ ibi, sed postquàm venit domum. *Accesserunt discipuli ad Iesum secreto.* pro, seorsum, *& dixerunt: Quare nos nõ potuimus eiicere illum.* pro, illud? *Dicit illis Iesus: Propter incredulitatem vestram.* non propter defectum potestatis à me vobis traditæ super dæmonia. potestas illa nõ deficit, sed fides vestra deficit: quę necessaria est ad vsum potestatis super dæmonia. *Amen quippe dico vobis: si habueritis fidẽ sicut granum sinapis.* hoc est, fidem magnam in virtute: multã enim efficaciam ad sensum habet sinapis granum. *Dicetis monti huic, trãsi hinc.* Deest. illuc, *& transibit: & nihil impossibile erit vobis. Hoc autẽ genus.* Instruxit apostolos quòd ad vsum potestatis faciẽdi miracula, necessaria est perfecta fiducia facturi miraculũ: modò instruit oportere quandoque concurrere orationẽ & ieiuniũ, quia opus ipsum hæc exigit. Non dicit hoc genus ægritudinis: sed dicendo, *Non eiicitur.* pro, egreditur. seu in nullo potest exire (vt Marcus habet) significat quòd demõstrat genus dæmonij reddẽtis hominem surdum & mutum, agentísque illum ab infantia modò in ignem, modò in aquã. Nouit ipse Iesus sol⁹ quare hoc genus dæmonij exigit orationem & ieiuniũ ad hoc vt egrediatur: sed cuius orationem ac ieiunium exigat, nõ explicatur. Suadet tamen ratio, quòd vexati curãdi requiritur oratio ac ieiuniũ illo medio tempore quo quiescit, & non vexatur: quoniã ex parte operis significatur hæc exactio, dicendo, hoc genus non eiicitur, seu in nullo potest exire. Ita ꝙ ex parte ministrorũ exigitur perfecta fides: ex parte verò curãdi exigitur oratio cum ieiunio. Et intellige hoc regulariter: quoniã potentia diuina non est alligata his regulis: vnde ipse dominus absque concursu orationis & ieiunij curauit illum. *Nisi per orationem.* qua animus offertur deo. *Et ieiunium.* quo corpus ieiunantis offertur deo. Perpende hinc quanti fiat à deo ieiunium: ex hoc ꝙ ad opera ardua ieiunij cõcursum requiri explicauit. *Conuersantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Iesus: Filius hominis tradendus est in manus hominũ: & occident eum, & tertia die resurget.* Repetit Iesus sermonẽ de passione, morte, ac resurrectione sua: vt crebrò audita imprimãtur duris

tur duris ad hæc discipulorum animis. *Et contristati sunt vehementer.* Discipuli non penetrãtes verba Iesu, contristabantur dũ crebrò hæc audirent tam tristia: & non intelligentes sic futurũ in veritate, timebãt interrogare explanationem: ita ꝙ inde crebrior sermo de passione, hinc non intelligentia cum timore, tristitiam causabant magnam. *Et quum venissent Capharnaum, accesserunt qui didrachmam.* pro, didrachma. Drachma ponderis nomẽ est, scilicet octaua pars vnciæ. vnde per didrachmum duplex drachma significatur. *Accipiebant.* Publicani. *Ad Petrum.* Reuerebantur Iesum prædicatorem tanti nominis: & nihilominus volebant censum à Iesu & ideo consulto adeunt Petrũ, familiarem Iesu, prioremq; aliis discipulis. *Et dixerunt ei, Magister vester non soluit.* presentis temporis. *didrachmam.* pro, didrachma? *Ait, Etiam.* Affirmantis est illius quod Publicani dixerãt, scilicet quòd Iesus non soluit didrachma. *Et quum intrasset in domum, præuenit eum Iesus, dicens.* Hinc apparet Petrum conclusisse cum Publicanis, ꝙ suggereret domi Iesu de censu soluendo. nam nisi Petrus fuisset allocuturus domi Iesum de censu, nõ diceret Euãgelista quòd veniens domum præuenit Petrum. *Quid tibi videtur Simon? Reges terræ a quibus accipiunt tributum.* pro, tributa. quod subiectæ terræ, quæ tributariæ sunt effectæ, soluunt. quod Pompeius dicitur primus instituisse in Iudæa. *Vel censum.* quod quilibet pro suo capite soluit. quod Augustus primò dicitur imposuisse eisdem. Vtrunq; soluere, subiectionis nõ negociationis, aut rerum erat. *A filiis suis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Iesus: ergo liberi sunt filij.* regis in quolibet regno. Ex eoq; reges nõ sunt soliti à propriis filiis accipere tributũ, aut cẽsum, sed ab aliis, infert Iesus in genere: ergo liberi sunt filij, ita ꝙ ex differentia dicta à Petro infert Iesus libertatẽ filiorum: ad subintelligendum vlteriorem cõclusionem, ergo liber sum ego. Appellatione siquidem regis, nõ solus proximus Rex (puta Herodes) sed supremus potiùs (puta Cæsar) intelligitur. Ita ꝙ ex eo ꝙ liberi sunt filij regis, absque vlla contradictione habetur, ꝙ filij supremi regis sunt liberi: ac per hoc ego qui sum naturalis filius æterni regis qui vniuersum regit, sum liber. Noluit autem inferre, ergo liber sum ego: sed in genere, ergo liberi sunt filij: quia satis erat rationẽ libertatis suæ mõstrasse cõsistere in filiatione regis. *Vt autem non scandalizemus eos.* Non dixit, vt autem non scãdalizem, sed scandalizemus: quia Petrus erat mediator. & si per Petrum negasset censum, non solus, sed cum Petro scãdalizasset eos.

dalizasset eos. ¶ Rursus non dicit, vt autẽ non scandalizẽtur, sed dicit, vt autem non scandalizemus eos: ad significandum ꝙ de scandalo actiuo vitando loquitur. Vbi perpẽde differentiã. Superius Pharisęos scandalizatos, dimittendos censuit: quia nõ datum, sed acceptum fuerat scandalum. hîc curat ne scandalizem⁹: quia scãdalum actiuum imminebat negãdo censum. Iesus enim non adhuc cognoscebatur filius dei, adhuc non habebatur liber quanuis esset. & propterea si negatio census fuisset, actiui scãdali rationem habuisset. Hæc nanque conditionalis est vera, quãuis impossibile fuerit quòd Iesus scandalizasset aliquem. *Vade ad mare, & mitte hamum: & eum piscem qui primus ascenderit, tolle: & aperto ore eius, inuenies staterem.* Crediderim ego staterẽ à põdere quidem denominatum quatuor drachmarũ (hoc est semiuncię) sed speciem fuisse numismatis. Quod ex eo coniicio, ꝙ Iesus pręcipit illum dandum Publicanis. Si enim pondus argẽti non monetati fuisset, non dixisset, da illum: sed vende, aut permuta illum. *Illum sumens, da eis pro me & te.* Hinc præter beneficentiam singularem exhibitam Petro non petenti, notãdũ est quòd Iesus quanuis loculos communes habuerit penes Iudam, noluit tamẽ cõmunibus vti ad, propriũ personaléq; debitũ persoluẽdum: exemplum præbens prælatis, vt communibus ecclesiæ bonis non vtantur ad propria, sed ad communia.

CAPVT XVIII.

IN illa hora. Occasionem æmulationis cuiusdam acceperant discipuli de primatu, videndo tres tantùm discipulos ductos à Iesu in montẽ, audiendo tot promissiones factas à Iesu Petro, Tibi dabo claues, &c. & demum videndo quòd Iesus pro se & Petro tantùm soluit censum. *Accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes.* Tacet Matthæus disputationem discipulorum de primatu, tacet quòd interrogati à Iesu qua de re disputassent, tacuerunt præ verecundia: & transit ad vltimò gesta. *Quisputas.* pro, quisnam. *maior.* pro, maximus, *est in regno cælorum?* Discipuli hinc erubescentes loqui de primatu inter se, inde stimulante passione, mutant seu honestant quæstionem: & non quærunt, quis est maximus inter nos, sed in regno cælorum, & in statu viæ, & in statu patriæ. *Et aduocans Iesus paruulum, statuit in medio eorum.* Rudibus discipulis respondet, non solis verbis, sed exemplo sensibili ante oculos eorum proposito. *Et dixit: Amen dico vobis, nisi conuersi fueritis.* Respondet dominus cordibus eorum. percutiens enim eos his verbis, significat illis se intelligere vnde proue-

prouenit hæc quæstio : ſcilicet ex paſsione animi circa primatum.eo atteſtante ipſos non eſſe perfecte conuerſos ad regnum dei,ſed adhuc aliquid auerſionis ab illo habere.Quãtum enim homo habet tumoris , quantum habet ſuperbiæ, tantum habet auerſionis à regno cælorum.Neceſſitas itaque indicitur dicendo,niſi &c. *Et efficiamini ſicut paruuli.* nõ ſenſu,ſed malitia:hoc eſt ſine malitia,ſine ſuperbia. *Non intrabitis in regnum cælorum.* Ecce ad quid neceſſarium eſt effici ſimiles paruulis. Manifeſtè excluditur à regno cælorũ quiſquis nõ efficitur ſicut paruulus, alienus à malitia & ſuperbia &c.Superbis enim deus reſiſtit.

Quicunque ergo. Prius docuit diſcipulos humilitatem neceſſariam ad regnum cælorum : modò reſpondendo ad quæſitum docet humilitatem meritoriam maioritatis. *Humiliauerit ſe.* Non verba,non geſtus,non honores,non laudes, nõ ſigna ſua, ſed ſe . proprium enim humilitatis ſuperbiæque obiectũ eſt ipſemet.Superbus magnificat ſeu exaltat ſe:humilis paruificat ſeu humiliat ſe. *Sicut paruulus iſte.* Exemplum eſt vt intelligãt internam animi humilitatem ex quantitate paruuli , & ex qualitate animi in ætate non ambiente , non contraria regno cælorum:vt hinc intelligamus humilitatem commẽdari, & præferri ex parte contrarij:hoc eſt ad remouendam ſuperbiam , contrariam & ingreſſui,& profectui in regno cælorum. *Hic maior.* pro,maximus,*eſt in regno cælorum.* Secundum correſpondentiã debetur humilitati maioritas:ſicut luctui cõſolatio, & paupertati regnum. *Et qui ſuſceperit vnum paruum talem in nomine meo, me ſuſcipit.* Tertiam viri humilis dignitatem aperit,quòd perſonam ipſius Ieſu Chriſti agit apud ſuſcipientes ipſum virũ humilem in nomine Chriſti. *Qui autẽ ſcandalizauerit.* Quarta humilium dignitas ex pœna ſcandalizantis eos , penſanda deſcribitur.Non dicit fecerit ſcandalizari , ſed ſcandalizauerit : quia quanuis ille non ſcandalizetur , non ruat,tu tamen qui ſcandalum das,ſcandalizas,& crimen ſcandalizantis non euadis.*Vnũ.* Non exigitur ad hanc pœnam,vt ſcandalizes populum aut multos:ſed ſi vnum tantùm ſcandalizaueris,locus eſt pœnæ. *De puſillis iſtis qui in me credunt, expedit ei vt ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris.* Piſcatoribus & iuxta mare conuerſatis diſcipulis pœnam à ſubuerſione violenta deſcribit : vt intelligant peius morte violenta & ineuaſibili malum paratum ſcandalizanti vnum paruum Chriſti. *Væ mundo à ſcandalis.* Magnũ mundi malum inueniri ex ſcandalis adiungit:

iungit:vt ex magnitudine mali perpendamus iustam esse pœnã prædictam.ex magnitudine siquidem nocumenti pẽsantur peccata contra proximum:quale est scandalum. *Necesse est enim.* Inter loquendum de scandalo occasione humilium, inserit vtilis doctor doctrinã de scandalo quo ad tria. Et primò declarat necessitatem scandalorũ. Necesse est, non necessitate coactiua aut causarum necessariarum, sed necessitate moralis cursus. *Vt veniant scandala.* sicut necesse est necessitate naturalis cursus, vt sint ægritudines & claudi & cæci &c. proni sunt enim sensus hominum ad malum morale. *Veruntamen væ homini illi per quem scandalum venit.* Inexcusabilitas scandalizantium secundo subditur: aperiendo nõ quia necesse est in genere fieri scãdala, ideo excusantur singuli scandalizãtes: quia non est necesse, vt tu scandalizes, sed sua voluntate scandalizat quicunque scandalizat. & propterea væ homini illi per quem scandalum venit. ¶ Hãc Iesu Christi doctrinam habeto ante mentis oculos tu qui fundas excusationem tuam super hoc, quòd omnino malum opus illud fit & oportet fieri: quia væ tibi qui facis illud. *Si manus tua, vel pes tuus scandalizat te, abcide eum, & proiice abs te. bonum est tibi ad vitam ingredi debilem.* pro, mancum, *vel claudum, quã duas manus, vel duos pedes habentẽ mitti in ignem æternum. Et si oculus tuus scandalizat te, erue eum & proiice abs te. Bonum est tibi cũ vno oculo in vitam intrare, quàm duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.* Tertiò cautela eorum quibus inferuntur scandala, subinfertur: consistens in hoc, quòd si aliquid est tibi occasio peccandi, quáuis illud sit tibi sicut altera manus, alter oculus aut alter pes, separa illud à te. ¶ Vbi aduerte, quòd non proprius, sed metaphoricus est sermo iste dominicus. nã nõ docet naturalia mẽbra abscindere: sed ea quæ sunt nobis necessaria seu vtilia, vt mẽbra naturalia. ¶ Ideo autem membra gemina (manus, pedes & oculos) in metaphoram attulit, & nõ caput nec ambas manus ambósque pedes seu oculos euellendos censuit: vt significaret, ꝙ possibiles ac tolerabiles abdicationes præcipit. Si enim quod scãdalizat te nõ potes à te separare (vel quia caput tuum est: vel quia non membrum tuum est, vt in potestate tua sit separatio: vel quia vtraq; manu carere oporteret) non indicitur tibi à domino abscissio. Sed nec perplexꝰ relinqueris: sed superest remediũ. attende tibi & caue ne scandalizans te, habeat effectum in te: caue ne tu consentias ruinæ tuæ altero stimulante. *Videte ne contemnatis vnum ex his pusillis.* Non solùm prohibet scãdaliza-

re par-

re paruulos suos,sed despicere. Vtrunque enim crimen facile in humiles exercet humanum genus. nam & offendicula ponere ad ruinam humilium seu abiectorum hominum, pro nihilo habetur: & despicere humiles seu abiectos,morale est. Et propterea sapientissimus magister volens suos discipulos esse pauperes & humiles,præcipit vniuersis: videte ne contemnatis etiam vnum ex istis. *Dico enim vobis quia angeli eorum in cælis semper vident faciem patris mei qui in cælis est.* Quinta dignitas humilium apponitur ex angelico ministerio prompto pro ipsis. Quia angeli eorum, iuxta proprietatẽ vocabuli dicitur,quia nuncij eorum.angeli enim Græce nuncij Latine dicuntur. Et significatur quòd humilium nuncij promouentes causas illorum apud deũ, sunt semper præsentialiter videntes faciem dei ita,quòd nec egent vt eant ad deum aut ingressum ad colloquendum deo petant: nec distrahuntur auiditate redeundi ad videndum deum: sed talis tantæque fœlicitatis sunt, vt semper videãt faciem dei, & simul sint angeli eorum, hoc est humilium nuncij apud deũ ad promouendas illorum causas,quòd contemnuntur,quòd opprimuntur &c. ¶ Cum hac tamen proprietate verborum potest etiam exponi,quòd angeli eorum custodes: quia iidem angeli sunt eorum custodes, & sunt eorum angeli, qui & sunt dei angeli: sed dei sunt angeli famulando: humilium autem sunt angeli ex charitate patrocinando. ¶ Et bene nota, quòd non dicit angeli singuli eorum,sed dicit angeli eorum. Ex hoc enim textu non habetur singulos homines aut etiam singulos pusillos credentes in Christum (de quibus loquitur textus ad literam) habere singulos angelos: sed solum eos habere angelos beatos,ad cuius verificationem non exigitur singulos singulorum esse angelos: sed sufficit multos esse angelos eorũ, hoc est multitudinis eorũ. *Venit enim filius hominis saluare quod perierat.* Sexta dignitas humilium ex aduentu Christi propter eorũ salutẽ apponitur: vt magnifaciamus humiles nõ solùm ex angelico patrocinio, sed ex ipsius Iesu Christi studio circa eorum salutẽ.

Quid vobis videtur? Si fuerint alicui centum oues, & errauerit vna ex eis, nõne relinquit nonagintanouem in deserto, & vadit quærere eã quæ errauit? Apponit ad hoc parabolam claram. *Et si contigerit, vt inueniat eam, amen dico vobis quia gaudebit super ea magis.* actuali lætitia, non habituali. Certũ est enim, ꝙ plus gaudij in habitu habet de nonagintanouem, q̃ de vna. Sed plus actualis

lætitiæ habet de illà vna: quia specialis ratio actualiter gaudē-di de illa occurrit (scilicet inuentio perditæ) quæ non occurrit de nonagintanouem. *Quàm super nonagintanouem quæ non errauerunt. Sic.* Ecce ad quid est inducta parabola. *Non est voluntas ante patrem vestrum, qui in cælis est.* Prius dixerat venit filius hominis: modò dicit, voluntas ante patrem vestrū, qui in cælis est. vt officium Iesu Christi hominis, & voluntatem diuinam erga salutem humilium intelligamus. *vt pereat.* Prius dixerat saluare quod perierat: modo dicit, non est volūtas vt pereat. quia priùs loquitur de interitu peccati: modò de interitu æternæ mortis seu damnationis. priùs descripsit quod perierat quantum est ex suo peccato: modò ne pereat simpliciter relict⁹ suo errori. *Vnum de pusillis istis.* Cōcluditur sermo in salute singulorū pusillorū, hoc est humiliū, quia ipsi omnes, & soli sunt electi: ad quos saluandos efficaciter venit Christus, quos deus vult non perire. *Si autem.* Hactenus humiles commendauit multipliciter: modò extendit doctrinam respectu fratrum peccantium: vt qualiter ad cōfratres errantes nos gerere debeamus, sciamus. Postquam enim docuit te non peccare in fratrem tuū, superbiendo, scandalizando, despiciendo: modò docet qualiter te geras si frater peccauerit in te. *Peccauerit in te.* ad differentiam peccati in alium. nam peccatum contra te, tuum est condonare, tuū est accusare. *Frater tuus.* ad differentiam ethnicorum, quorum correctio non speratur. Et rursus ad differentiam patris tui, contra quem non est fas ad vlteriora, quæ sequuntur procedere. *Vade.* non expectes vt veniat ad petendum veniam à te, aut vt priùs ipse veniat ad te, aut vt obuiet tibi, sed tu vade. *Et corripe eum.* Nō sufficit vt parcas ei, vt benigno oculo, placata lingua ac bonis factis tractes eum: sed iniungitur tibi, vt cures salutem illius qui te offendit, correctionis fraternæ verba adhibendo. ¶ Aduerte ꝙ mandatum hoc est affirmatiuum, obligans pro loco & tempore. Et propterea tunc intelligitur exequendum, quando creditur opus esse ad salutē fratris. *Inter te & ipsum solū.* vt vtilis sit correctio, vt ex modo monēdi percipiat qui offendit charitatem monentis. Si enim coram aliis incipis monere, existimabit qui corrigitur, quòd tuo studeas honori aut illius confusioni, aut quòd vindictam sic exerceas: sed vbi inter te & ipsum solum verba salutis eius sola fundūtur, soli charitati rationabiliter attribuitur monitio. *Si te audierit.* pœnitendo. Non oportet ad hoc vt vadas monitum, certū te esse quòd fructuosa

erit

erit monitio.dubius enim ſignificaris dicẽdo ſi te audierit. *Lucratus eris.*pro es,*fratrẽ tuũ.*Ecce fructus ſperatus finiſq; intẽtus per hoc præceptum. Nec dicit ſaluus erit frater tuus,ſed lucratus es fratrem tuum: vt fratris ſalutem tuum lucrum æſtimes, ac non ſecus quàm tuum lucrum inquiras,& de illo gaudeas. *Si autem te non audierit,adhibe tecum adhuc vnum vel duos.* Hinc apparet quòd non arctatur ſermo iſte dominicus (ſi peccauerit in te frater,& cætera.)ad peccata ſecreta: quoniam ſecretis peccatis non correctis non poſſunt adhiberi teſtes correctionis.Et rurſus in ſecretis non eſt ad vlteriora procedẽdum contra impœnitentem. Nam non dicitur, ſi recidiuauerit adhibe tecum, ſed,ſi te non audierit adhibe tecum:vt intelligamus quòd abſq; recidiuo contra impœnitentem monitum prius ſecreto, procedendum mandat ad vlteriora.*Vt in ore duorum vel trium teſtium ſtet.*pro,conſiſtat,*omne verbum.* Hinc apparet quòd ad bonum publicũ tranſitur.Ex quo non potuiſti ſolus prodeſſe fratri,adhibe tecum teſtes ad hoc,vt proſis communi bono : ſi non vales curare fratrem,ſerua ne lædatur publica ſalus. Teſtes enim quanuis directe ſint propter iudicium publicum,dominus tamẽ ordinat vt vtaris teſtibus ad vtrunque bonum,ſcilicet & ad tẽtandum ſi forte proſint ad ſalutem fratris: & nõ profuerint,ad procedẽdum coram eccleſiæ iudicio,pro communi, pro fratris, & aliorum bono. *Quod ſi non audierit eos.* Hinc clarè conſtat teſtes ad correctionis actũ induci. *Dic eccleſiæ.* Nec ratio nec vſus ſuadet congregandam eſſe eccleſiam ad corrigendum fratrem impœnitentem ſolius peccati in me commiſsi:ſed tam ratio quàm vetuſtiſsimus mos habet,vt dicatur capiti eccleſię.Ac per hoc appellatione eccleſiæ hoc in loco nõ ſolùm eccleſia(nõ acephala)ſed etiam prælatus eccleſiæ , qui ordinarius iudex eſt fratris impœnitentis,intelligitur. *Dic,* iudicialiter denunciãdo, ſeu accuſando & procedendo. *Si autem eccleſiam non audierit.* Vtrique,fratris ſcilicet & communi bono fit ſatis, ſi eccleſiam audierit reſipiſcendo ac pœnitendo : ſi autem nec eccleſiã audierit ad pœnitentiam,quia iam trina correctio facta eſt (prima à te ſolo,ſecunda à teſtibus tecum,tertia ab eccleſia) & nulla profuit,nulla reſtat tibi via procurandi ſalutem fratris obſtinati.Et propterea. *Sit tibi ſicut.* Non habebis eum amplius vt fratrẽ:ſed de reliquo ſit tibi ſicut *Ethnicus.* hoc eſt,gentilis:qui inter credentes in deũ non computantur. *Et publicanus.* infame hominum genus apud fideles. ¶ Recole hunc ordinem proce-

dedi in ecclesia dei sub affirmatiua lege statutum: & propterea non ligare, nisi quum oportet ad salutem fratris & commune bonũ. ¶ Libenter viderem seruari hanc definitam à Iesu Christo pœnam non audientium ecclesiam: quòd scilicet sufficeret eos haberi vt ethnicos, hoc est vt ipsi quidẽ ex vi excõmunicationis haberentur vt ethnici & publicani: & non inuoluerẽtur innocentes alij loquentes cum eis, qui nullum peccatum incurrunt loquentes & comedentes cum ethnicis. *Amen dico vobis: quæcunque alligaueritis super terram, erunt ligata &* .superfluit &. *in cælo, & quæcũque solueritis super terram, erunt soluta &* . superfluit &. *in cælo.* Quam potestatem soluendi ac ligandi promiserat Petro, hanc eandẽ omnibus discipulis cõmunicat. Et propterea expone vt supra in capite decimosexto, vt nõ solũ timeatur sententia Petri, sed quilibet sui prælati suæque ecclesiæ sententiã timeat. *Iterum dico vobis.* Promiserat Petro, declarauerat ecclesiæ cuiusque potestatem iudiciariã: declarat modò accumulando dona ecclesiæ, potestatem impetrãdi à deo omnia. Ac si aperte diceret, dixi vobis potestatẽ vestram circa iudicia: iterũ dico non eandẽ, sed aliam vestram communem potestatem. *Quia si duo ex vobis.* proculdubio discipulis meis, fidelib' meis. Non dixit si omnes: ne de vniuersali ecclesia tantùm intelligeretur. non dixit, si multi: ne ad magnarum ecclesiarum gratiam sermo restrictus videatur. Sed dixit, si duo: vt etiam minimi numeri fidelium quanta sit vis explicetur. *Consenserint super terram.* Non frustra apposuit super terram: sed quemadmodum declarãdo potestatem iudicialem apposuit super terram, ad declarandum materiam ligandam aut soluẽdam esse illa quæ sunt super terram: ita declarando potestatem impetrandi apponit super terram, ad declarandum materiam consensus esse illa quæ sunt super terram. Differentia tamen est in modo: quia superius tenetur restrictiue, hic accumulatiue. nam sensus est: Si cõsenserint etiam super terram: hoc est, si eundem sensum habuerint nõ solùm circa ea quæ sunt in cœlis & in inferno, & breuiter circa credenda, sed etiam in iis, quæ sunt super terram: hoc est, circa agenda, sustinenda, patienda, & huiusmodi occurrentia in terra. Ita quòd plenitudo concordiæ significatur per plurium cõsensum super terram. *De omni re.* nulla excipitur. *quamcunque petierint* Hîc apparet, quòd de virtute petitoriæ precationis est sermo. *Fiet.* Non dicit facient: quia non de potestate factiua miraculorum, sed impetratiua tractat. *Illis.* non contra aut præter illos.

vt

vt intelligas non promitti exauditionem,nisi secundum voluntatem petentium,quam haberēt si cuncta nossent quæ deus nouit.Bonus enim est dominus,negans quod volumus & petimus, vt tribuat quod mallemus si omnia videremus quæ deus videt. *A patre meo qui in cælis est.* Ecce à quo petunt.Et dixit hæc,vt vim propriam communis orationis doceret consistere in plena cōcordia orātium:& hinc discerent quàm grata sit deo cōcordia fidelium:atque scirent duorum petentium vnanimitati concessum etiam quicquid exemptum est ab ecclesiæ iudicio. *Vbi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo.* Ratio tantæ efficaciȩ in vnanimitate orantium,redditur præsentia ipsius Iesu in medio talium. Ac si apertè diceret,quia ego sum præbens tantam efficaciam petitioni talium : ita ꝙ ipsi iam non ipsi petunt,sed ego in ipsis peto. Et non dicit vbi sunt duo vel tres congregati,seu vnanimes,sed apponit in nomine meo:ad differentiam concordiæ mūdanæ,seu etiam humanæ amicitiæ:quæ licet sit laudabilis,nō tamen gaudet hoc priuilegio diuinæ prȩsentiæ.Non sunt enim in Iesu Christi nomine vnanimes, quibus aliud viuere est quàm Christus. *Ibi sum in medio eorum.* Non dicit ero:quia nescit futurū deus,qui æternitate sua semper adest omnibus. Sum autem non communi modo per essentiam, præsentiam, & potentiam : sed specialis assistentiæ gratia,operans intus in eis, & extra pro eis. Neque enim minus efficit præsens in medio congregatorum in nomine suo quàm effecerit prȩsens in carne cum discipulis:de quibus dicit Ioānis decimoseptimo, Quum essem cum eis,seruabam eos in nomine tuo:quos dedisti mihi, ego custodiui. *Tunc accedens Petrus ad eum,dixit,Domine,quotiens peccabit in me frater meus & dimittam ei? vsque septies?* Occasione sumpta ex verbis domini, si peccauerit in te frater tuus , mouetur Petrus ad interrogandum. *Dicit illi Iesus,Non dico tibi vsque septies:sed vsque septuagiessepties.* Numerus finitus ponitur pro infinito. *Ideo assimilatum est.* Ne putaretur quòd perfectionis non necessitatis est remittere fratri peccanti in te,subiungit Iesus parabolam ad declarandum necessarium ad salutem esse,remittere offensam fratri qui peccauit in te. *Regnum cælorum.* quod in præsenti inchoatur vita fidelium , & in futuro consummatur seculo. *Homini regi.* Non intelligo cælorum regnum assimilari homini regi soli , sed homini regi exigenti rationes à seruis suis , & cætera : hoc est negocio seu officio , in quo homo Rex voluit rationem ponere , & reliqua.

huic enim negocio seu officio assimilatur regnum cælorum in similibus actionibus. Meminit autem regis, ad significandum quod in parabolam affert nō patremfamiliàs aut iudicem, aut quemlibet dominum, sed regem, supremam inter homines habentem potestatem. *Qui voluit rationem ponere.* pro, conferre, *cum seruis suis. Et quum cœpisset rationem ponere.* pro, conferre, *oblatus est ei vnus qui debebat ei decem milia talenta.* Tota parabola clara est. *Quum autem non haberet vnde redderet, iussit eum venundari, & vxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi.* Si miraris preceptum regium vt crudele, recole quod antiquo tempore rigor iustitiæ admittebat venditiones hominum fieri pro soluendis debitis: vt patet quarti Regum quarto. *Procidens autem seruus ille rogabat.* pro, adorabat. *eum, dicens: patientiam.* Deest domine. Legendum est, *domine patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Misertus autem dominus serui illius, dimisit eum: & debitum.* pro, mutuum. *dimisit ei. Egressus autem seruus ille, inuenit vnum de conseruis suis, qui debebat ei centum denarios: & tenens suffocabat eum, dicens, Redde quod debes. Et procidens conseruus eius, rogabat.* pro, obsecrabat, *eum, dicens, Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit, sed abiit, & misit eum in carcerem donec redderet debitum. Videntes autem conserui eius quæ fiebant, contristati sunt valde: & venerunt, & narrauerunt domino suo omnia quæ facta fuerant. Tunc vocauit eum dominus suus: & ait illi, Serue nequam.* pro, male, *omne debitum dimisi tibi, quoniam rogasti me: nonne ergo oportuit & te misereri conserui tui, sicut & ego tui misertus sum? Et iratus dominus eius tradidit tortoribus, quoadusque redderet vniuersum debitum,* Desunt duæ dictiones, illud sibi. Quæstio occurrit de hac sententia: quia non videtur lata ab homine rege secundum humanam iustitiam. Nam in materia debitarum pecuniarum (in qua constat parabolam proponi) non tenetur ex debito legali, sed ex debito honestatis, ille cui donatur quod debet fisco seu regi, donare suis debitoribus pecunias sibi ab aliis debitas: vt patet. Qua ergo humana iustitia rex iste iudicat quòd oportuit istum facere, sicut factum fuit ei: nec solum iudicat, sed damnat, & repetit vniuersum debitum? ¶ Solutio est, quòd duo rex effecerit. Primùm misertus est serui illius, dimisitque eum: alterum & omne debitum remisit ei. Non iudicauit autem oportuisse seruum illum donasse debitum cōseruo, sed misereri. nam non dicit, oportuit te donare cōseruo tuo debitum sicut & ego donaui tibi: sed dicit, oportuit te misereri cōserui tui sicut & ego tui

tui misertus sum. Ac si apertè diceret: etsi nolebas imitari me in liberalitate, oportuit tamen me imitari in misericordia, saltem expectando supplicantem pro dilatione temporis. Tenebatur autem ad misericordiam seruus ille, quāuis non ex debito legali, tamen ex debito morali, duplici ratione. Primò ex ipsa impotentia debitoris ad soluendum tūc. Secundò ex beneficio simili (immo longe maiori) in simili materia & supplicatione sibi tunc præstito à communi domino. Ita quòd non de consilio & honestate, sed de debito (morali tamen) tenebatur ad misericordiam. nam sicut honestas moralis nō admittit hominem impotentem soluere debitum pecuniariū, vexari in persona & libertate, ita non admittit vexari in eisdē impotentem pro tunc, supplicíter rogantem dilationem cū promissione soluendi omnia: iste autem vexabat & in persona, suffocando tenens, & in libertate, mittendo in carcerem. Rursus in nonnullam iniuriā communis domini redundat tractare sic conseruum statim post acceptum tantum beneficiū: tāquam pro nihilo æstimetur exemplum domini: & etiam pro nihilo æstimetur conserui seruitus respectu eiusdem communis domini. Quod autem statim describatur casus iste, significatur ex illo verbo, egressus autē seruus ille inuenit vnum de conseruis suis, &c. Hoc enim significat, quòd egresso à facie regis occurrit debitor: vel ꝙ egressus quęsiuit, & sic inuenit debitorē: quod peius fuisset: tanquam egressus fuerit ad quærēdum debitorem &c. ¶ Quāuis autem inferiores iudices, quorum est legalia debita iudicare, non dānent talem inhumanitatē & ingratitudinem, Rex tamen (in quo plenitudo residet potestatis nō alligatę legibus) potest huiusmodi inhumanitatis ingratitudinis ac contēptus crimen cognoscere ac punire. propter quod parabola inducta est de homine rege: nō de inferiore aliquo domino. Et quoniā arbitraria erat pœna, arbitratus est Rex, vt vniuersum debitū pristinū soluat, & insuper torqueatur interim. Hæc est parabola. *Sic & pater meus cælestis faciet vobis.* Sensus per parabolam intentus aperitur, non per singulas partes, sed quo ad tria, scilicet modū faciēdi, dicendo, sic: & quo ad personam rugis, pater meus cælestis: & quo ad personas serui & cōserui, si nō remiseritis vnusquisq; fratri suo. ¶ Vide singula. nō aliquis, sed vnusquisq; discipulus est seruus debitor decem milium talētorum deo. & similiter quilibet frater est cōseruus, cui remittere oportet cētum denarios. Ita quòd tanta est differētia inter debita nostra deo, & debita nostra hominibus

minibus, quanta eſt diſtantia inter decem milia talentorum & centum denarios. Quilibet igitur deſcribitur debitor deo tãtorum, vt nõ poſsit ſatisfacere, & poſsit cogi ad vẽdendum omnia ſua, & ſeipſum: hoc eſt nihil eſt eius exemptum ab hoc debito, ſi iuſtitiæ rigor exerceatur, & tamen conſequens ſola humili ſupplicatione & intẽtione ſatisfaciẽdi ampliſsimam pluſquam petierit veniam à deo. at ſi fratri petẽti à nobis veniam nõ remittimus offenſam in nos, efficimur ſerui nequam, & tradimur in morte. tũc enim cæleſtis pater iudiciũ exercet, tradẽs dæmonibus tortoribus ad perſoluẽdum vniuerſum debitũ quod debebamus deo. *Si non remiſeritis vnuſquiſque fratri ſuo de cordibus veſtris.* Deeſt. delicta eorũ. Non vult ſimulatam remiſsionem, ſed ex intimo corde, qui cordium ſcrutator & iudex eſt deus. ¶ Quæſtio occurrit hîc, quomodo ſine pœnitẽtia ſunt dona dei, vt Apoſtolus dicit ad Roma. 11. & debita ſemel donata à deo, poſtea repetuntur. ¶ Solutio eſt, quòd repetũtur non vt fuerant prius debita: ſed vt modo effecta ſunt materia ingratitudinis tam inhumanæ. ingrata ſiquidem hæc inhumanitas tãto magis pẽſanda eſt, quãto maius fuit beneficium donationis tantorum debitorum. ¶ Altera occurrit quæſtio, quomodo verificatur, quòd ſic faciet pater cæleſtis torquẽdo quoaduſq; reddat: quum torqueat poſt mortem in æternum ſine termino aliquo. ¶ Solutio eſt, quòd torquendus quouſque reddat, ſi nunquam reddit, nũquam euadit tormenta. Tales ſunt damnati in inferno. qui ideò nunquam deſinunt torqueri, quia nũquam reddunt, nunquam pœnitet eos offenſæ diuinæ, nunquam ſatisfaciunt. perſeuerant enim in voluntate impœnitente obſtinata in malo.

CAPVT XIX.

ET factum eſt quum conſummaſſet Ieſus ſermones iſtos, migrauit à Galilæa, & venit in fines Iudææ trans Iordanem. Hæc migratio videtur illa cuius meminit Ioan. c. 10. deſcribendo ſpecialiter locum trans Iordanem, vbi Ioannes baptizauerat. *Et ſecutæ ſunt eũ turbæ multæ: & curauit eos ibi. Et acceſſerunt ad eũ Phariſæi tentantes eum, & dicentes.* Non diſcendi, ſed accuſandi cauſa interrogant: ſi fortè contra legem aut populi libertatem in diuortiis aliquid dixerit. *Si licet homini dimittere vxorem ſuam quacunque ex cauſa?* hoc eſt, quòd quælibet cauſa ſit ſufficiens ad hoc vt licite poſsit quis dimittere vxorem. Erat tunc ſicut vſque hodie eſt inter theologos quæſtio tractata in quarto ſenſu de cauſa libelli repudij: an quælibet cauſa reddens vxorem exoſam viro ſuffi-

10 sufficeret ad licite dimittendum vxorẽ. Moyses enim Deute.
24. vtitur verbis generalibus: dicendo si non inuenit gratiam in
oculis viri. Et propterea Pharisæi in quęstione hac tẽtant Iesum.
Qui respondens ait eis, Non legistis. Reuocat Pharisæos ad sacram
scripturam, vt intelligant diuinam sententiam in lege scriptam,
qui quæstionẽ de lege mouent: nec audiant ipsum Iesum respon
dentem, sed legem ipsam. *Quia qui fecit hominem.* Superfluit ho-
minem. *ab initio, masculum & fœminam fecit eos.* Lege in princi-
pio Genesis creationem rerum: & quum non inueneris in pro-
ductione pisciũ, auium & iumentorum, mentionem fieri de ma-
sculo & fœmina, sed in sola productione hominis dici, masculũ
& fœminam fecit eos, percipies mysteriũ quod Iesus hîc decla-
rauit. s. ꝙ ideo scriptũ est in solo homine masculum & fœminam
creauit eos: quia per hoc significatur deũ instituisse coniugium,
quod in solo homine locũ habet. Inchoat itaq; Iesus respõsionẽ
ab hoc scripto in lege. s. ꝙ deus instituit cõiugiũ. ad hoc enim si-
gnificãdum explicauit Moyses, ꝙ masculũ & fœminã fecit eos.
Et dixit. In Genesi legimus, ꝙ Adã dixit sequẽtia verba: sed Ie-
sus sciẽs diuino motu Adam illa dixisse, attribuit illa deo. verba
enim quæ diuinitus Adã protulit, absq; vlla ambiguitate cõstat
verba dei esse *Propter hoc. s. cõiugiũ. dimittet homo patrem & ma-
trem.* Nõ solũ instituit deus cõiugiũ, sed instituit ꝑsonas habiles
ad coniugiũ, eximẽdo à cõiugio patrẽ & matrẽ. Cõtra ius diuinũ
atq; naturæ est, vt homo iungatur cõiugio cũ patre aut matre. &
propterea dicitur ꝙ dimittet homo, à cõiugio, patrẽ filia, & ma-
trem filius. *Et adhærebit.* nõ mulieri, sed *vxori.* nõ cuiuscunq;, sed
suæ. per hoc significãs omnes alias personas esse habiles vt sint
cõiuges. Ex eo enim ꝙ solos patrẽ & matrẽ exclusit, reliquos (. s.
fratres & sorores, nepotes, & neptes, &c.) liberos significauit, vt
sint viri & vxores. *Et erunt duo in carne vna.* pro, in carnẽ vnã.
Institutioni cõiugij & idonearũ personarũ, adiungit ipsum con-
iugiũ, Cõsistit enim idonearũ personarũ coniugiũ in hoc, ꝙ duo
sunt in carne vna. antè siquidẽ quàm sint vna caro, nõ est perfe-
ctum cõiugium. Nõ loquimur nũc de sacramẽto ecclesiæ: sed de
cõiugio absolutè, de quo loquitur textus. ¶ Et pondera ꝙ hæc
sunt verba dei, cõcludentis coniugij naturã ex ipsius dei institu-
tione, nõ ex humana adinuẽtiõe. ꝓpterea enim verba hæc Iesus
attribuit deo. Est itaque conclusio diuina, & erunt duo in carne
vna. ¶ Nec est opus vagãdo quęrere sensum horũ verborũ: quo-
niam in promptu est clarus. s. ꝙ duo erunt in carne vna vnitate
communi-

communitatis. Sicut enim ponẽtes res ſuas in cõmuni,ſunt duo ſeu multi in re vna cõmuni illis: ita maris & fœminæ (excluſis patre & matre)coniugium in hoc conſiſtit, quòd ponunt carnes ſuas in cõmuni inter ſe:ita quòd ſunt duo in carne vna communi vtriq;,vt patet. ¶ Et ſi aduerteris ꝙ non dicit,erunt ad horã, neque ad tempus,ſed ſimpliciter & abſolutè erunt in carne vna: percipies non conuenire cõmixtioni meretriciæ adulterinæ aut cõcubinariæ,eſſe duos in carne vna:quia inter eos nõ eſt communitas carnis ſimpliciter &abſolutè,ſed ſecũdum quid,ſcilicet ad horam,ad tempus. Propter communitatem enim ſecundum quid & de facto,dixit apoſtolus.1.ad Corinth.6. Qui adhæret meretrici,vnũ corpus efficitur cũ ea.eſt enim de facto ſecũdum quid verũ illos eſſe duos in carne vna:& nõ ſimpliciter & abſolutè,vt patet. *Itaque.* Hactenus retulit Ieſus verba legis in principio Geneſis ſcripta : modò exponit verba dei vltimò inducta. *Iam.* ex quo iuxta diuinam inſtitutionem iunguntur in carne vna. *Non ſunt duo.* ſecundum carnem. Ita quòd qui priùs erát duo,qui priùs erát diſtincti ſecũdum proprias carnes:iam deſinunt eſſe duo,iam deſinunt eſſe diuiſi ſecundum carnem. *Sed vna caro.* Non dixit,ſed vnus:non dixit,ſed vnus ſpiritus, aut vnus animus,ſed vna caro:vt intelligamus cõiugium nõ tollere diuerſitatem perſonarũ,non conſiſtere in communitate animæ aut ſpiritus (ſed cuilibet cõiugum proprius reſtat ſpiritus, propriúſq; animus)ſed in communitate carnis. Neutrius enim caro remanet propria , ſed cõmunis vtrique reddita eſt: & propterea non duo ſecundum carnem,ſed vna caro ſunt. ¶ Significantiùs autem dixit,ſunt,ad differẽtiam cõmunicantium in rebus. Qui enim ſuas res communes habent,non ſunt ſecundum aliquid ſui indiuiſi:ſed exteriorem rem habent indiuiſam.Qui verò carnes proprias habent communes,non hîc aut nũc,ſed abſolutè: quia caro pars altera eſſentialis eſt hominis cõpoſiti ex anima & carne,ideo per verbũ ſubſtãtiuum ſignificãtur indiuiſi:dicẽdo,non ſunt duo,ſed vna caro.Ex hoc enim quod adiũgitur,ſed vna caro,ſignificatur ꝙ nõ ſunt duo ſecundũ carnẽ,quæ eſt altera pars ſubſtãtialis eorũ. ¶ Nec prætereas,ꝙ niſi dominus Ieſus declaraſſet verba Geneſis intelligi de carne coniugũ,intellexiſſemus de carne prolis ſcriptũ ad literã:& erunt duo in carne vna,generanda. *Quod ergo deus coniunxit,homo non ſeparet.* Declaratis verbis dei in lege ſcriptis(vnde habetur deũ duos,ſcilicet cõiuges, feciſſe carnẽ vnã)infert cõcluſionem reſponſiuam ad quæſtionẽ

Phariſæo-

Pharisæorũ,dicẽdo,quod ergo.Non dicit,quos:sed,quod:scilicet coniugiũ, deus,non homo,coniunxit, instituendo cõmunitatẽ corporum in duab⁹ personis idoneis,homo nõ separet.Ac per hoc directè respõdetur quæstioni, si licet homini dimittere vxorẽ.consistit enim responsio in negatiua:quia ex eo ꝙ deus cõiunxit coniugium,homo non tãtæ temeritatis esse debet,vt separet coniunctum à deo. ¶ Aduerte hîc,quòd dominus Iesus inseparabilitatem cõiugij probat ex institutione diuina ab initio mundi,seclusa ratione sacramẽti ecclesiastici. Oportebit enĩ hæc recolere in expositione epistolæ Pauli ad Corinthios.Si infidelis discedit,discedat,&c. *Dicunt illi.* Noua ac inopinata, & secundum legem responsione audita,Pharisæi ad se conuertũt. *Qui ergo Moyses mandauit dari libellum repudij, & dimittere?* Legem legi obiiciunt.Si deus instituit coniugium inseparabile ab homine,quo pacto Moyses statuit legẽ de libello repudij? Deutero.24. *Et ait illis:quoniam Moyses*· Legislator.*ad duritiam cordis vestri.*non sponte:sed corde vestro non credẽte,sed existẽte duro ad diuinam legẽ recipiendam.Duritia hæc ex hoc ipso,ꝙ nõ nisi duritia appellatur,ĩtelligitur Iudęorũ firmatus animus in hoc, quòd volebãt sicut aliarum nationum mariti, habere facultatẽ dimittẽdi vxores:nam constat etiam Romanos maritos hac facultate vsos.*Permisit vobis.*nõ mandauit. *dimittere vxores vestras.* Moyses dimissionem vxoris permisit:sed libellum repudij dari mandauit,si dimitterent vxores. *Ab initio autem non fuit sic.* Ratio redditur declaratiua,quòd Moyses ꝑmisit:quia ab initio instituti coniugij non fuit sic,non fuit libellus repudij,non fuit dimissio vxoris,non fuit sic separabile coniugium,sed inseparabile ab homine:vt declaratum est ex verbis dei ab initio institutionis coniugij.Ex eo enim ꝙ ab initio instituti coniugij à deo, fuit institutum non sic separabile, sed inseparabile:cõsequẽs est vt ista nouitas declinatio quædã à lege primæua sit, ac per hoc permissio. ¶ Inter theologos occasione horum verborũ, quæstio indecisa propter opinionum diuersitatem est,an in lege veteri diuortiũ cum libello repudij fuerit licitũ. Crediderim ergo nec omnino licitum,nec mortaliter illicitum fuisse.Quòd enim non fuerit totaliter licitum ex parte virorũ,& textus iste significat,dicens esse permissionem factã vobis,hoc est maritis, ob duritiam cordis(permissio enim malorum est)&pœna definita maritis dimittentibus vxores,Deutero.24.scilicet nõ posse easdem viduas aut repudiatas iterum ducere in vxores, insinuat. Quod verò

verò non fuerit mortale peccatū, colligitur tum ex modo legis sic enim data est lex ista dimittēdi vxorē, & libellum dādi, sicut aliç leges: vt patet ibi. Tum ex eo quòd Malach. 2. dicitur: Quā odio habueris, dimitte, dicit domin⁹ deus Israel, nefas enim apparet attribuere deo dicere, dimitte vxorem, si crimē esset. Tum ex eo quòd licitū erat vxori dimissæ nubere alteri: vt patet ibidem in Deutero. ¶ Sed maior quæstio insurgit. Si quod deus cõiunxit, homo nõ potest separare: quomodo diuortiū illud legale soluebat coniugium? Solutio est, ꝙ lex ista diuortij quanuis permissiua: nõ humana, sed diuina erat facta authoritate: vt verba Malachiæ prophetæ, & contextus Deuteronomij testantur. Ostendit ergo dominus coniugium ex diuina institutione coniunctū, nõ nisi cum obliquitate aliqua separatū esse in diuina lege veteri. *Dico autem vobis*. Promulgat iterum nouā legem, quam coram discipulis promulgauerat in monte. *Quod quicunque dimiserit*. totaliter. De tali enim dimissione erat sermo: nam vxorem dimittere absque additione aliqua, significat nõ dimittere secundum quid (puta quo ad thorum) sed simpliciter & absolutè: quod est dimittere totaliter. constatq; de dimissione absoluta motā esse quæstionem à Pharisæis, & loqui Moysen. *Vxorem suam nisi ob fornicationem, & aliā duxerit*. in vxorem. *mœchatur*. Textus iste clarè constituit mœchum facientē hæc duo, scilicet dimittere vxorem non fornicariam, & aliam ducere. Et in promptu ratio mœchiç est: quia durat cõiugium cum prima dimissa. Quid autē sit de dimittente vxorem fornicariam, & aliam ducēte: textus iste nihil dicit. ¶ At si vrgēs obieceris verba Iesu non esse superflua, & propter exceptionē fornicationis aliquid significare diuersū ab alijs causis, fateor sic esse. Et si instes, illud diuersum nihil aliud esse, nisi quòd propter fornicationē dimittens vxorem, & aliam ducēs, non mœchatur: respōdeo sic sonare textum secundum planum literæ sensum: sed quoniam non audeo opponere me contra torrētem doctorū, & iudiciorum ecclesiasticorum, ideo dixi textum nihil disponere de dimittente fornicariam. Intelligo igitur ex hac domini Iesu Christi lege, licitum esse Christiano dimittere vxorem ob fornicationem carnalem ipsius vxoris, & posse ducere aliam vxorem: salua semper ecclesiæ diffinitione. quæ hactenus non apparet: nam decretales pontificiæ de hac materia, non sunt diffinitiuæ fidei, sed iudiciales facti. Profitētur autem ipsimet pōtifices (vt patet in cap. quāto. de diuor. & in cap. licet. de spon. duorū) Romanos Pōtifices aliquando

aliquando in his iudiciis matrimoniorum erraſſe. ¶ Nec ex his intelligas vxorem quoque poſſe dimittere virum fornicantem: quoniam Ieſus qui eſt verus deus, non hoc cõceſsit. nec eſt par ratio: vt patet. Nec etiã in veteri lege vxor poterat repudiare virũ. ¶ Nec ego ſum prim⁹ qui ſic intellexi euãgelij textũ: quoniã ante annos mille beatus Ambroſius ſic intelligẽs, idẽ docuit primæ ad Corinth. 7. ¶ Aduerte ꝙ hinc Innocentius textius extra de diuor. cap. gaudemus. accipit ꝙ nõ licet habere plures vxores. Nã ſi liceret habere plures vxores, q dimiſſa non fornicaria acciperet aliã, non mœcharetur, ſed cõiugio cũ ſecũda vteretur: in textu autẽ dicitur ꝙ mœchatur. Et niſi Marcus appoſuiſſet in eã, ſcrupulo careret argumentũ Innocẽtij. *Et qui dimiſſam.* nõ fornicariã. nulla enim alia dimiſſa nominata eſt. *Duxerit in vxorẽ.* mœchatur. quia durat dimiſſæ coniugium cum illo qui dimiſit eam. *Dicunt ei diſcipuli eius: Si ita eſt cauſa hominis cum vxore, non expedit nubere.* pro, nuptias inire. Diſcipuli audientes nouam de matrimonio doctrinam, timent nuptias. *Qui dixit illis, Non omnes capiunt verbum iſtud.* In carne præter carnem viuere, non eſt commune. *Sed quibus datum eſt.* Non dicit, ſed qui voluerint: quoniam nõ eſt volentis neq; currẽtis, ſed miſerentis dei: à quo datur donum virginitatis ſeruandæ. virginitatis enim cuſtodia, intelligitur in abſtinẽtia à nuptiis. *Sunt enim eunuchi qui de matris vtero ſic nati ſunt: & ſunt eunuchi qui facti ſunt ab hominibus.* Tria eunuchorum genera clarè deſcribuntur, vt declaret ſententiã dictã. nã eunuchi à natura, imò à naturæ defectu nati priuati officio genitalium: & ſimiliter eunuchi à violẽtia extrinſeca, nõ ſunt de quibus loquitur Ieſus, ſed tertij. *Et ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtrauerunt.* non membrorum abciſione, ſed abdicatione officij generandi, ſeu potius voto virginitatis. caſtratio enim ſignificat non ſolùm abdicationem vſus, ſed etiam poteſtatis. & propterea inſinuat votum quo homo ſe priuat poteſtate vtendi ſeipſo ad officium generandi. *Propter regnum cælorum.* In hoc conſiſtit vis & ratio perfectionis. non enim placet deo negatio naturalis officij nuptiarum, niſi quum ordinatur ad regnum cælorum expeditiùs aſſequendum. Innupti enim cogitant quę domini ſunt, & ſoliciti integro ſtudio ſunt, quomodo placeant deo. quod nõ poſsũt alligati cõiugiis: qa oportet eos cogitare quomodo placeant coniugi, & ſoliciti ſunt de mundanis, &c. *Qui poteſt capere, capiat.* Non præcipio hanc tantam perfectionem, ſed vnumquenq; in ſua libertate relinquo. Non dicit, qui vult: ſed, qui poteſt: quia

test:quia etsi velles,& nõ sentis te tantæ cõstantiæ vt possis capere tantæ perfectionis munus,non es de numero eorũ qui possunt capere. *Tunc oblati sunt ei paruuli,vt manus eis imponeret & oraret. Discipuli autẽ increpabãt eos. Iesus vero ait eis: Sinite paruulos, & nolite eos prohibere ad me venire. Talium est enim regnũ cælorum.* Non dicit,istorum,sed talium,ad significandum regnum cælorum esse qualitatis existentis in paruulis,scilicet innocẽtiæ (nihil enim inquinatum intrabit in regnum cælorum)vel qualitatis significatæ per paruulos:hoc est humilitatis:iuxta superiꝰ dicta,nisi efficiamini sicut paruuli. Ac si apertè diceret,quia regnũ cælorum est talium:hoc est innocẽtium,quales sunt paruuli: & rursus taliũ,hoc est humilium animo,sicut isti sunt parui corpore. *Et quum imposuisset eis manus,abiit inde. Et ecce vnus.* adolescens vt infra patet. *accedens,ait illi: Magister bone,quid boni faciam vt habeam vitam æternã? Qui dixit ei: quid me interrogas de bono.* ꝓ, quid me dicis bonum? *vnus est bonus,deus.* pro,nullus bonus,nisi vnus, deus. Intellige omniquaque:omnis enim creata res admixtionem habet mali,naturæ vel moris. Et dixit hoc ad docẽdũ exẽplo suo,quòd quum laudamur,aut doctores aliorum recognoscimur,retorquere debemus proprias laudes in diuinã laudem: & reuocare ad memoriam nostrum & laudãtium communem defectum. Sic enim & nobis ac laudãtibus prosumus humilitate,& deum honoramus:in quo & à quo est omne bonum. *Si autem vis ad vitam ingredi,serua mandata. Dicit illi, Quæ? Iesus autem dixit, Non homicidium facies: non adulterabis: non facies furtum: non falsum testimonium dices: honora patrem tuum & matrem: & diliges proximum tuum sicut teipsum. Dicit illi adolescens, Omnia hæc custodiui a iuuentute mea: quid adhuc mihi deest? Ait illi Iesus, Si vis perfectus esse.* Nota differentiam volentis ad vitam ingredi,& volentis perfectionem. Volenti vitam dictum est,serua mãdata,ad quæ lex diuina te obligauit. volẽti perfectionem dicitur:vẽde omnia,&c. hoc est,serua consilia paupertatis,misericordiæ,& sequelæ meę. ¶ Vide singula. Nõ dicit,si perfectus es,sed si vis esse perfectꝰ, si intendis perfectionem vitæ assequi. *Vade,& vende omnia,* superfluit omnia. *quæ habes,& da pauperibus.* Non dicit,renuncia oĩbus quæ possides,sed vende, & da pauperibus: vt simul vtrãque virtutem ingerat,scilicet paupertatis voluntariæ, abdicãdo à se omnia: & misericordiæ,dando illa pauperibus. *Et habebu.* Interiecta est hæc particula. nam locus eius est vltimus: sed ideo Euangelista interposuit eam , vt præmium proprium effusarum

rerum

rerum pauperibus significaret. *Et habebis thesaurum in cælo.* ex venditione & erogatione rerum tuarum pauperibus. Vltra hoc ꝙ inchoas perfectionis iter, scito te reponere thesaurum in cælis loco thesauri terrestris. *Et veni* expeditus atq; solutus à curis seculi huius. *Sequere me.* euãgelizãtem regnum dei sequere vita, moribus & officiis : in hac enim sequela perfectionem assequeris. Ac si apertius dixisset: in vendendo omnia & dando ea pauperibus, repones tibi thesaurũ in cælo: in imitatione verò mei implebitur desiderium quo vis perfectus esse. ¶ Attẽde prudens lector, quòd nullum indicitur à Iesu votũ volenti perfectionem vitæ assequi: quia non in vinculis votorũ, sed in operibus consistit perfectionis assecutio. Laudabilia sunt vota religionis, sed non illorum professione, sed operibus quibus imitamur Iesum Christum acquiritur perfectio. Infinitus est hodie numerus eorum qui acquirunt perfectionis statum, profitendo religionis vota: sed rari sunt, qui volunt esse perfecti imitando Iesum factis humilitatis, patientiæ, mãsuetudinis, charitatis &c.

Quum audisset autem adolescens verbum, abiit tristis. erat enim habens multas possessiones. Iesus autem dixit discipulis suis, Amẽ dico vobis quia diues difficile intrabit in regnum cælorum. Nõ quia diuitiæ secundum se impedimenta sint ad regnum cælorum (quum dẽtur à deo ad hoc, vt sint adminicula ad regnũ cælorum) sed affectus hominis minus ordinatus ad diuitias habitas, qui valde frequẽs est, difficilem reddit aditum diuitis ad regnum cælorum. Propterea enĩ scriptũ est: diuitiæ si affluãt, nolite cor apponere. *Et iterum dico vobis* Stupentibus discipulis (vt Marcus supplet) de difficili salute diuitum, addidit Iesus sententiã maioris difficultatis. *Facilius est camelum per foramen acus transire, quàm diuitẽ intrare in regnum cælorum.* pro, in regnum, dei. Si foramen acus secundum proprietatẽ nominũ intelligitur, non maior difficultas, sed impossibilitas significaretur. quia enim impossibile est camelũ trãsire per foramẽ acus, sensus esset: facilius est fieri impossibile quàm diuitem intrare in regnũ cælorũ. Si autem verũ est, hoc in loco foramen acus esse nomẽ proprium portæ (ita ꝙ quædã porta angusta nominata foramen acus significetur) explicatur magnitudo difficultatis. valde enim difficilis debebat esse transitus cameli per illã portã. Et si iste est sensus, dixit hoc quia valde difficile est hominẽ diuitẽ non confidere in diuitiis, nõ superbire: iuxta illud, Beatus diues qui post aurũ nõ abiit. & subdit, quis est hic & laudabimus eũ? Ecclesiastici. 3. ¶ Apparet

autē ex duobus hunc esse sensum literalē. Primò ex eo, ꝙ Iesus nō dicit possibilius, sed facilius. facilitas enim modū executionis significat, & præsupponit posse fieri: ac per hoc nō nisi vsurpatiue dicitur de impossibili. Secundò ex eo ꝙ inepte accommodatur transitus cameli foramini acus, quæ est instrumentū sutoriū. debuisset enim dici, facilius est funē trāsire foramē acus. Vnde ex eo ꝙ transitū cameli per foramen acus affert pro difficiliore, signū est ꝙ porta vel angustus locus vulgari nomine appellatus, foramen acus significetur. nō enim est fas sentire, ꝙ Iesus ineptas struxit similitudines. *Auditis aūt his, discipuli mirabantur valde: dicentes, Quis ergo poterit saluus esse?* Intulerūt hoc discipuli, cōputātes sub periculo diuitū nō solū qui sunt diuites, sed etiā qui quærunt & qui appetūt esse diuites: quoniā eadem est eorū dānatio. Illi enim sunt diuites in re, isti sunt diuites in studio & in animo. Et propterea omnes sub diuitū appellatione cōprehendi intelligētes discipuli, admirātes inferunt, quis ergo poterit saluus fieri? Quasi dicāt, rarus aut nullus. Sciebāt enim oēs fere homines cōprehendi nomine diuitū, in re vel in spe sed affectu. *Aspiciens autē Iesus, dixit illis, Apud homines hoc impossibile est.* Hoc (.s. salus multitudinis hominū) ab affectu inordinato diuitiarū est impossibile apud homines, cōsideratis solis humanis viribus. *Apud deū autē.* Relata autē humanę multitudinis salus ad diuinā gratiā. *Omnia possibilia sunt.* non solū saluari diuites in studio & in affectu, sed etiā diuites in re, & cōfidentes in diuitiis, possibile est: quoniā diuina gratia tollit ab illis omnē inordinatū affectū & vsum. *Tūc respōdēs Petrus, dixit ei.* Dixerat Iesus adolescenti duo. Primū relinquēda omnia nō quomodolibet. sed dādo pauperibus: & apposuit præmiū, Habebis thesaurū in cælo. Secundū, sequere me, nō apposito præmio. Occasione hinc accepta Petrus respōdet his domini verbis: respōdet autē interrogatorie. *Ecce nos reliquimus omnia.* Nō vēdidimus dedimusq; pauperibꝰ, sed reliquimus omnia vt sequeremur te. *Et secuti sumus te.* Ac si aperte dicat: ecce ꝙ nos nō fecimus totum quod exigis ab adolescente si vult esse perfectus (quia nō vendidimus nostra ad dādū pauperibus) sed fecimus duo. s. reliquimus oīa propter te & secuti sumus te. *Quid ergo erit nobis?* Adolescenti dixisti habebis thesaurū in cælo, & ꝙ perfectionē assequeretur: nobis autē quid erit præmij? *Iesus autē dixit illis, Amen dico vobis, quòd vos.* Directe respondet quærētibus, quid erit nobis. *Qui secuti estis me.* Nō dicit, qui reliquistis oīa: monstrās per

hoc nõ exigi relinquere oĩa nisi propter sequelã ipsius. Ac si apertè diceret: nõ consistit assecutio perfectionis in relinquendo oĩa, siue dãdo illa pauperib⁹ siue nõ dãdo pauperib⁹: sed in hoc, ꝙ sequimini me. ¶ Et est sermo de sequela quo ad fidẽ, vitã ac mores. Et per hoc excluditur Iudas: de quo ipse dominus testatur, vnus ex vobis diabolus est. nõ sequebatur enim Iesum animo, sed corpore. *In regeneratione.* nõ per baptismũ, sed per resurrectionẽ. Illa enim erit verè regeneratio hominũ eorundẽ secũdũ suamet corpora, quæ ante mortẽ habuerãt: ita ꝙ sicut modò generãtur homines in esse naturali, ita tunc regenerabuntur in esse spiritali. Baptismus autẽ est spiritualis tantũ regeneratio animæ. *Quũ sederit filius hominis in sede maiestatis suæ.* Gloriosum regiumq; statũ suũ futurũ describit. *Sedebitis & vos.* Ecce præmiũ dignitatis & honoris, gloriosa sessio. eritis participes gloriæ meæ, intantũ ꝙ me sedente in maiestate, vos nõ stabitis, sed vos quoq; sedebitis. *Super sedes duodecim.* Explicatio est dignitatis. nõ sedebitis confuse, aut in cõmuni multis sedili, sed singuli super singulas sedes. Duodenarius enim numerus ad distinctionẽ singulorũ simul & cõprehẽsionẽ vniuersorũ induct⁹ est, propter numerũ Apostolorũ & tribuũ Israel: nõ ꝙ præcise duodecim tantũ sint futuri assessores. *Iudicantes.* Dignitati adiũgit officiũ: vt & in dignitate sedẽdi & in officio iudicis assimilẽtur Christo: ita ꝙ non solũ cõparatiue iudicabitis (vt Niniuitæ & regina Austri) sed etiã tanq̃ assessores regis. *Duodecim tribus Israel.* Ad cumulũ honoris spectat esse iudicẽ populi proprij, præsertim totius, & propterea nõ vnius, sed omniũ tribuum Israel Apostoli Israelitæ promittũtur futuri iudices: vt ex hoc intelligamus, ꝙ multo magis erũt iudices omniũ aliarũ nationũ. *Et omnis qui reliquerit domũ, vel fratres aut sorores, aut patrẽ aut matrẽ, aut vxorẽ, aut filios, aut agros.* Petrus petierat, quid erit nobis, ex duplici capite. s. quia reliquimus omnia, & quia secuti sumus te. Iesus primũ respõdit ratione præcipui capitis. s. sequelæ suæ: modo respõdet ratione alterius capitis. s. dimissionis omniũ ꝑpter ipsum. *Propter nomen meũ.* Ratio meritoriæ dimissionis cõsistit in hoc, ꝙ propter nomẽ dei fiat dimissio: hoc est ꝙ necessaria, aut expediẽs ad honorẽ dei fiat dimissio, non stulta, non irrationabilis, non contra aut præter charitatem dei aut proximi.

Centup'ũ. pro, centupla, *accipiet.* Etiam in hac vita verificandum supplet Marcus. & propterea bonum spirituale centuplum ad bonum temporale dimissum, promittitur in hac vita. Cen-

tuplũ autẽ ex parte rerũ: quia minimũ spirituale plusq̃ centuplũ (vtpote incõparabiliter excedens) est ad maximũ bonũ temporale. Et nõ dixit spirituale bonũ accipiet, sed centupla, ad explicandum maximum excessum spiritualis boni supra tẽporale: ne paruifaceremus bona spiritus promissa in præmiũ hic, sed æstimaremus illa vt cẽtupla respectu temporaliũ bonorũ quorumcunque. *Et vitã æternã possidebit. Multi autẽ erũt primi nouissimi, & nouissimi primi* Dixerat cẽtupla accipiet: ac per hoc sonuerat, q̃ plus relinquens plus esset accepturus: & sic melior esset cõditio diuitũ, & vniuersaliter relinquentiũ plura quàm relinquentium pauca vel fere nulla, quia pauca vel nulla habẽt: de quorũ numero erat Petrus cũ multis aliis Apostolis. Ideò ad obuiandũ huic intelligentiæ, subiungit, quòd multi nouissimi in hac vita quo ad res, honores, & reliqua temporalia, erũt primi in alia vita: & econuerso multi primi hîc in honoribus, rebus & reliquis temporalibus, erunt nouissimi in alia vita: quia non censum, sed affectum, non quantum, sed ex quanto offertur, pensat deus.

CAPVT XX.

SImile est regnum cælorũ Concluserat Iesus responsionem Petro datã in sententia illa, erunt nouissimi primi & primi nouissimi. Cuius duæ sunt rationes: altera ex parte nostri, quã nos exponendo explicauimus: altera ex parte diuinæ gratiæ, & hãc Iesus intendit per hanc parabolã explicare. ¶ Appellatione regni cælorum intellige ipsum in vtroque statu: viæ scilicet & termini. nam operari spectat ad regnum cælorum in hac via: merces verò ad idem in termino. *Homini patrifamiliàs.* Intellige assimilari cælorum regnum non soli patrifamiliàs, sed negocio parabolæ huius, qua paterfamiliàs exiit primo mane, & reliqua. Paterfamiliàs personam dei tenet, qui licet dominus sit omniũ, respectu tamen electorum patremfamiliàs se exhibet: quoniã sunt domestici dei. *Qui exiit.* Exire deũ, est operari ad extra. *Primo mane.* à principio cõgrui tẽporis ad operãdũ. *Conducere.* Ecce operatio specificatur, quã in genere significauit exire. Cõducere aũt dei est sub spe præmij inducere homines. *Operarios.* paratos ad operandũ. *In vineam suam.* hoc est ecclesiam suã, assimilatã pluries in sacra scriptura vineæ. *Conuentione autem facta cum operariis.* Non solũ spem præmij, sed certũ præmiũ promissum à deo, & acceptatũ ab operariis, significat conuentio hæc.

Ex denario diurno misit eos in vineam suam. Quantũ ad parabolã denarius diurnus dicitur denarius vnus valens decẽ numos, dandus

dandus pro opera totius diei. Quantũ ad ſenſum verò intentũ, eſt certus beatitudinis gradus, qui ſecũdũ iuſtitię diuinæ rationẽ debetur labori totius diei. *Et egreſſus circa horam tertiam.* Iſti quinq; exitus patrisfamiliàs ad mittẽdũ operarios, ſolicitudinẽ diuinã diuerſis tẽporibus cõgruis ad conuertendũ homines ſignificat. Potuiſſet cõponi parabola deſcribẽdo patremfamiliàs cõtinue manentẽ in foro ad conducendũ operarios: ſed nõ deſcribitur cõtinuus, ſed certis horis, oĩbus tamen quibus ſolicito cuiq; homini patrifamiliàs cõgruere poteſt. ſ. primo mane, hora tertia, ſexta, nona, & ad cumulũ ſolicitudinis etiã vndecima, quũ nõ ſupereſſet niſi vna operandi hora. Significatur enĩ per hoc, ꝙ nõ cõtinue, ſed frequẽtiſsime (tamẽ ſecundũ ſapiẽtiæ ſuæ diſpoſitionẽ) deus cõuertit efficaci nouáq; cõuerſione ad operãdũ in veritate charitatis cõmuniter. eſt enĩ deus agẽs nõ naturale, ſed à propoſito. ¶ Nec ſentẽtia hæc aduerſatur illi, in quacunq; hora ingemuerit peccator &c. quoniã cum hoc, ꝙ deus omni hora cõuertit ſingulos peccatores ad gemendũ, ſtat ꝙ certis tẽporibus tantũ, tanꝗ publicus cõductor & excitator hominũ cõmuniter prouideat & cõuertat homines: puta prouidẽdo de bonis paſtoribus vna ætate, alia ætate de ſanctis exẽplarib⁹, alia de nouis religionibus ad vtilitatẽ populorũ: & ſic de aliis eiuſmodi mediis. *Vidit alios ſtãtes in foro ocioſos.* Quãtũ ad parabolã, tã locus cõgru⁹, ꝗ diſpoſitio cõgrua explicatur. nã in loco negociorũ publicorũ, & nõ occupati, ſed vacantes deſcribũtur. ſi enim iã eſſent occupati, nõ cõducerẽtur ad operandũ in vinea. Quantũ ad ſenſum verò intentũ, ſignificatur, ꝙ deus cõuertit quos videt nõ reſiſtere, nõ ponere obicẽ cõuerſioni. *Et dixit illis, ite & vos in vineã meã & quod iuſtũ fuerit dabo vobis. Illi autẽ abierunt. Iterũ autẽ exiit circa ſextã & nonã horã & fecit ſimiliter. Circa vndecimã verò exiit, & inuenit alios ſtantes,* deeſt, ocioſos: *& dicit illis, Quid hic ſtatis tota die ocioſi?* Deſcribitur interrogatio cauſæ tanti ocij: vt ex reſpõſiõe operariorũ ſciatur cauſam ocij eſſe caruiſſe cõductore. Vnde intelligimus hos quoque eſſe de numero eorũ, qui non ponunt obicẽ diuinæ gratiæ cõuertenti. *Dicunt ei, quia nemo nos conduxit. Dixit illis Ite & vos in vineã meã.* deeſt, & quicquid fuerit iuſtũ accipietis. *Quũ ſero autẽ factũ eſſet.* In fine diei, mercedis tẽpus deſcribitur: vt non maneat opus mercenarij apud patrẽfamiliàs vſque mane. Et ſignificatur tẽdus mercedis reddẽdæ: quod ſingulis eſt in morte, vniuerſis autem in fine mundi.

Dicit dominus vineæ procuratori ſuo, voca operarios, & redde illis

 mercedem.

mercedem. Ieſus Chriſtus eſt hic procurator redditurus vniuerſis mercedem in fine mundi *Incipiens à nouiſsimis, vſque ad primos.* De induſtria hunc ordinem diſponit paterfamiliàs apud parabolam: vt hinc oriatur occaſio diſputãdi de iuſtitia & gratia. Et ſignificatur per hunc ordinẽ, præponi gratiã iuſtitiæ in cõſpectu dei: nã gratia in nouiſsimis, iuſtitia in primis exercebatur. *Quũ veniſſent ergo qui circa vndecimã horam venerant, acceperunt ſingulos denarios.* pro, ſinguli denarium. Hoc eſt tantũ præmij, quãtũ debetur toti labori vnius diei. Vbi manifeſte liquet gratia patrisfamiliàs dans nouiſsimis ſupra condignũ: ſignificans deum ſic facientem ex ſua gratia. Si exemplum quæris facti, habes latronem nouiſsima hora vocatum: & cum hoc dicitur illi, hodie mecum eris in paradiſo. Quod enim alij ſancti tot laboribꝰ acquirunt, ipſe ſtatim ex ampliſsima gratia cõſecutus eſt. *Venientes autem & primi.* Non explicãtur qui tertia, ſexta, & nona cõducti fuerant, ſed nouiſsimi & primi: quia duæ tantũ ſunt rationes retribuendi. ſ. gratia & iuſtitia. quarũ altera. ſ. gratia, in nouiſsimis (& cõſequẽter in reliquis qui nõ toto die laborarunt) relucet: iuſtitia aũt in primis. ¶ Arbitrati ſunt ꝙ plꝰ eſſent accepturi. Quantũ ad parabolã ſimpliciter & abſolute exiſtimauerũt ꝙ plus eſſent accepturi. Sed quantũ ad ſignificatũ nõ ſimpliciter & abſolute hoc arbitrati ſunt. quia nulli electi fallũtur tũc (ſcilicet tempore mercedis) in ęſtimatione ſuæ mercedis. Sed ſecundum quid, hoc eſt ſecundum rationẽ inferiorẽ, qua de gratia dei iudicatur ſecundum labores noſtros, conferendo enim diuinã gratiã labori, recte arbitrati ſunt ꝙ plus eſſent accepturi. Sed ſecũdum rationem ſuperiorẽ, quę ſupremã cauſam gratię (diuinũ. ſ. beneplacitũ) cõſiderat, aliter eſt arbitrandũ: quia licet ei facere quod vult, & cui vult, &c. Et hoc tantùm eſt iudicare ſimpliciter & abſolute. *Acceperunt autẽ & ipſi ſingulos denarios.* pro. ſinguli denariũ. Eandem præmij menſuram quam alij acceperant, acceperũt primi. Sed illi ex gratia, iſti ex iuſtitia: quia laborauerãt tota die & conuentũ fuerat de denario. ita quòd ſoli primi deſcribuntur excepti à gratia, & ſecũdum puram iuſtitiã mercedẽ accepiſſe.

¶ Sed tũc inſurgit queſtio, quo pacto ſignificãtur iſti in numero electorũ ac ſanctorũ: quũ vita æterna non iuſtitia, ſed gratia dei habeatur, iuxta illud, Gratia dei vita æterna. Soluit hoc Apoſtolus dicẽs, Gratia dei ſum id quod ſum. &, Bonũ certamẽ certaui. curſum conſummaui fidem ſeruaui: in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iuſtus

iudex

iudex. Intellige itaque ex diuina gratia vocatos & missos etiam primos ad operandum in vinea: ex iustitia autem redditam esse mercedem promissam. ¶ Sed adhuc restat dubiũ, quo pacto verificatur, quòd deus pręmiat omnes supra condignũ, si istos primos præmiat secũdũ puram iustitiam. Solutio est, quòd id quod promittit deus velut iustã mercedẽ, est supra cõdignũ nostri operis. nõ enim sunt cõdignæ pasiones huius temporis ad superuenturam gloriã. Ita quod significatur per denariũ, est supra cõdignũ totius operę diurnę: quia tamen promissum est vt merces totius diurni laboris, significatur vt iusta merces reddita primis, & ex gratia data aliis. *Et accipientes murmurabant aduersus patremfamiliàs*. Sicut Saluatoris oratio, pater trãseat à me calix iste, explicat naturalẽ appetitũ fugientẽ mortẽ, ita murmur sanctorũ istorũ explicat velleitatẽ amplioris gloriæ secundum rationem inferiorẽ insurgentẽ. *Dicentes, Hi nouissimi vna hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & astus*. pro, æstũ. Nõ sunt inuidiæ verba, sed rationis inferioris, detestantis parem mercedem longe imparibus laboribus: sicut detẽstatur mortem iustorũ. Ita quòd electi isti nõ absolutè murmurãt, non absolutè detestãtur pares sibi factos in præmio, impares in labore: sed secundum rationẽ inferiorem loquuntur, & velleitatem secũdum illã explicant, quo ad sensum significatum. secũdum parabolam enim absolutè murmurãt & inuident paribus. *At ille respondens vni eorum dixit, Amice, non facio tibi iniuriam. Nónne ex denario conuenisti mecum? tolle quod tuum est, & vade. Volo autem huic nouissimo dare sicut & tibi. Aut*. pro, an, *non licet mihi quod volo facere?* Deest. in rebus meis? Verum dicit in materia de qua est sermo: hoc est in gratuitis. secus est in debitis. *An oculus tuus nequam*. pro, malus, *est quia ego bonus sum?* Non asserit oculum istius esse malum: sed causas vndiq; excludendo murmuris & querelæ, quũ prius ex parte cõuentionis, deinde ex parte propriæ libertatis in gratuitis. Tertiò ex relatione suę gratię, qua vsus est ad nouissimos ad oculos eius, cõuincit eum. an (quod absit) oculus mentis tuæ efficitur male vidẽs ex obiecto bono, quia ego bonus sum nouissimis largiẽdo. Et dixit hæc paterfamiliàs: quia si murmur ex conuentione non seruata, aut ex illicito facto occasionẽ habuisset, rationabile esset: sed si ex iniqua visione boni, damnabile esset. Significatur autẽ per hæc deum ita seruare iustitiam retribuendo multis, vt multis aliis gratiose retribuat sine priorum offensa: quam ex his capitibus excludi describitur. *Hoc*. hoc mo-

do,scilicet aliquibus exhibendo gratiam,& aliquibus seruando iustitiam. *Erunt.* in futura vita. *Nouissimi.* in labore,& vniuersaliter in exhibitione temporalium. *Primi.* in præmio. *Et ecõuerso. primi nouissimi.* Optimè quadrat conclusio responsioni datæ Petro:quòd nõ beatior erit qui plura reliquit, sed quem gratia dei priorem cõstituet.Composita siquidem est hæc parabola ad aperiẽdum quòd gratia dei,absque iustitiæ præiudicio,non datur secundum opera,labores, temporalia bona,& similia,sed secundum diuinã voluntatem : vt nec Apostolos qui minima reliquerunt,nec illos qui modicũ habent spatium aut modũ operandi,posthabeamus:nec illos qui multum laborant, qui multa largiuntur,præponamus in gratia dei. *Multi enim sunt vocati,pauci vero electi.* Non miremini sic disponi differentiam electorum, quia sic quoq; disponitur differẽtia inter vocatos & electos Subauditur repetendũ aduerbiũ,sic. Et est sensus,quia sic multi sunt vocati,pauci verò electi:hoc est,quia sic (.s.gratia & iustitia interueniẽtibus) fit vt multi sint vocati,& pauci electi,ad vitã ęternam. ¶ Cogor ad repetẽdum aduerbiũ,sic,ex cõiunctione causali,enim.textus siquidem subiũgit,multi enim sunt &c. Nec video quo pacto hęc sentẽtia reddit rationẽ prioris sentẽtię(vt causalis coniunctio denotat)nisi repetẽdo aduerbium,sic, vt exposuimus:quoniam omnes operarij electi describũtur ex accepto denario ab omnibus,& ex paritate mercedis omniũ.& ꝓpterea inter illos locũ nõ habet differẽtia vocatorũ & electorũ. Cõstat autem sic gratuite & iuste fieri,vt multi sint vocati,& pauci electi.nã in electis gratia, in vocatis iustitia seruatur & seruabitur. *Et ascẽdens Iesus Hierosolymam,assumpsit duodecim discipulos suos secreto.* pro,seorsum. *ab aliis.* Et deest,in via. Seorsum explicat Apostolis speciẽ passionis & mortis:quia alij sufficere nõ possent tãtam ignominiam audire sine scãdalo. *Et ait illis,Ecce.* in præsenti tẽpore. *Ascendimus.* Situs viæ significatur.ascẽditur enim à Galilæa in Hierusalem. *Hierusalem.* Locũ futuræ passionis & mortis significat. *Et filius hominis tradetur principibus sacerdotum & scribis.* Repetit Iesus ea quę sunt futuræ passionis & mortis suę, non solùm vt crebra repetitione firmet animos discipulorũ ne scandalizentur:sed vt sciant ꝙ voluntarie vadit ad passionem & mortẽ,explicat illis,ꝙ modo vado ad mortẽ,dicẽdo,ecce ascendimus:& similiter vt cognoscãt quòd volũtariè non solùm passionem,sed speciem passionis subit,predicit species,vbi prius in genere tãtùm dixerat. Et quidem superius in ca.17. dixerat traditionem

ditionem in genere, dicendo, filius hominis tradendus est in manus hominum: modò explicat quòd tradetur principibus sacerdotũ & Scribis, tacẽdo à quo tradetur. Reseruauit vsq; ad vltimã cœnã reuelationem discipuli à quo tradẽdus erat principibus: quia nec adhuc Iudas qui hæc audiebat, proposuerat ipsum tradere. *Et condemnabunt eum morte.* Hoc superius non dixerat. & impletũ est quãdo Caiphas & omnes cũ eo dixerũt, reus est mortis. *Et tradent eum Gentibus.* Ordinate predicit passionẽ suã sicut fuit res gesta: nã põtifices & seniores non potẽtes exequi sentẽtiam suã de morte Iesu, tradiderũt eũ Gẽtibus: curiæ.s. gentiliũ, in qua præsidebat Pilatus. *Ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum.* Superius dixerat in genere, quòd erat passurus & occidẽdus: modò in specie explicat species passionũ. s. illusionẽ & flagellationẽ, & speciẽ mortis, scilicet in cruce. ¶ Vbi aduerte quòd tertiũ horum (scilicet crucifixio) fuit petita à Iudæis: duo autẽ prima (scilicet illusio & flagellatio) fuerũt effectus subsecuti non ꝓcurati à Iudęis: & propterea prępositio ad illudendũ & flagellãdum, denotat cõsecutionẽ effectus, nõ intẽtionẽ tradentium principiũ & Scribarũ, intendentium peiora illusione & flagellatione. *Et tertia die resurget.* Quãuis ignominiosa & acerba futura sit tam passio quàm mors, constãtes estote, nõ longa spe, sed breuissima expectatione: quia tertia die resurget à mortuis. *Tunc.* audita tam propinqua resurrectione Iesu Christi. *Accessit ad eum mater filiorum zebedæi cum filiis suis.* instructa & inducta à filiis Iacobo & Ioãne, qui hãc tam propinquam resurrectionem audierant. *Adorans & petens aliquid ab eo.* Mulier prius genuflexa supplicat, in genere petẽs vnã gratiã. *Qui dixit ei, quid vis?* vt ipsamet explicet petitionẽ suam in speciali. *Ait illi, Dic vt sedeant hi duo filij mei, vnus ad dextram tuã, & vnus ad sinistram.* pro, vnus à dextris tuis, & vnus à sinistris, *in regno tuo.* Putauerũt filij cum matre Iesum post resurrectionẽ ilico regnaturũ, nescientes quòd hoc differendũ est vsq; ad secundũ aduentũ: tũc enim, & nõ ante, sensibile regnũ Christi erit in vniuerso mũdo. & ideo petit ea quæ sunt regni. ¶ Sed occurrit quæstio qua ratione petũt sedere in regno Christi à dextris & sinistris eius: quũ iã Iesus promiserit illis hoc in pręcedenti ca. dicẽdo: quũ sederit filius hominis in maiestate sua, sedebitis & vos super sedes duodecim &c. Solutio est, quòd per dexteram & sinistram significãt primas sedes hinc & inde: & hoc denotat pronomen tuis. Non volebant esse ad dexteram Petri, nec ad sinistrã Andreæ, sed ad dexteram

& sini-

& ſiniſtrã ipſius Ieſu Chriſti. Primas itaq; ſedes inter duodecim prius promiſſas petũt, nec volũt alter ſub altero ſedere, ſed vnus ad dexterã, & alter ad ſiniſtrã Chriſti: vt ex vtroq; latere ſint primi. *Reſpondens autem Ieſus dixit, Neſcitis quid petatis.* Ex hoc ꝙ Ieſus reſpõdet Iacobo & Ioãni filiis Salomæ matris petẽtis, patet ꝙ filij petebãt per os matris. Nõ dicit, ambitioſe petitis, reſeruãs reprehẽſionẽ ambitionis poſt indignationẽ aliorũ, vt cõmunis defectus affectus cõmuniter reprehendatur. ſed defectũ intellectus corrigit, dicẽdo neſcitis. Sed non dicit quid petitis, ſed quid petatis. reprehẽduntur enim ꝙ ignorãt quid petẽdum eſt, ſupple acquirẽdum poſt reſurrectionẽ meã. Et vere neſciebãt quid appetẽdũ petendũq; ſibi eſſet poſt Chriſti reſurrectionẽ: quia errabãt tum in tẽpore regni, putãtes regnũ Chriſti ſenſibile ſecuturũ ſtatim reſurrectionẽ Chriſti: tum in modo regnãdi: quia conſequẽter putabãt ſe ſic viuẽtes ſenſibiliter regnaturos cũ Chriſto. Si ſciuiſſent regnũ Chriſti tãto tẽpore differendũ poſt reſurrectionẽ, & ſe poſt Chriſti reſurrectionẽ oportere per paſsiones & mortes ꝓprias trãſire ad regnũ Chriſti, ſciuiſſent quid ſibi petẽdum eſſet acquirẽdũ in reſurrectione Chriſti. ſ. gratia ſpiritus ſancti ad robur cõfitendi & prędicãdi regnũ Chriſti. *Poteſtis bibere calicem.* pro, poculum. Rationẽ quare neſciũt quid petãt, inſinuat eſſe, quia neſciũt quid ſibi immineat poſt Chriſti reſurrectionẽ. Ac ſi apertè diceret: Ideo neſcitis quid petatis in mea reſurrectione, quia putatis vos peruenturos ad regnũ meũ ſic viuentes, quũ ego ſurgã à mortuis, ſed lõge aliter eſt: quia modus perueniẽdi ad regnũ meũ eſt per paſsionẽ & mortẽ. & ꝓpterea examinate vires veſtras ſi poteſtis bibere calicẽ paſsionis & occiſionis. *Quem ego bibiturus ſum.* pro, quod ego bibo. Verum deſunt hęc: Et baptiſmo quo ego baptizor, baptizari? *Dicunt ei, poſſumus.* Inexperti, animęquiores ſe exhibẽt. nã fugerũt & ipſi quũ Ieſus captus eſt à Iudæis. *Ait illis, Calicem.* pro, poculum, *quidem meum bibetis.* Deſunt hęc: & baptiſmo quo ego baptizor, baptizabimini. quãuis nõ mecũ, tãdẽ tamẽ firmati virtute ex alto. Et de Iacobo cõſtat: quia calicem occiſionis bibit, occiſus ab Herode gladio. De Ioãne autem cõſtat ꝙ bibit calicem paſsionis. nã & flagellatus cum aliis fuit in Actibus Apoſtolorum: & à Procõſule Epheſi tempore Domitiani in feruẽtis olei dolium miſſus: & in exiliũ actus ad inſulã Patmos. Calicẽ verò occiſionis ſolo ſpiritu bibit. *Sedere autem ad dexteram meam, vel ſiniſtram.* pro, à dextris mei & ſiniſtris mei. & ſi non poſt reſurrectionem meam vt

putatis,

putatis,ſed quũ aduenerit regnũ meum. *Non eſt meum dare vobis.* Superfluit,vobis.Intellige ſecundum pręſentem meum ſtatum:nõ veni nunc ad diſtribuẽdas ſedes regni. *Sed quibus paratum eſt à patre meo.* ſed ſcitote ab æterno à patre meo diſtributas eſſe primas ſedes:vnde nõ ſitis de his ſoliciti tãquam vacantibus. *Et audientes decem.* reſpõſionem Ieſu, qua & reprehendit Iacobũ & Ioãnem,& nõ exaudiuit eos. *Indignati ſunt.* Non prius indignati ſunt,quàm audirẽt reſpõſionem domini. & vt carnales adhuc non ſunt compaſsi ignorãter petẽtibus:ſed indignati ſunt,ægrè ferentes ꝙ illi duo voluerint omnibus præferri. *De duobus fratribus.* Non inſurgunt cõtra mulierẽ quæ petiit,ſed cõtra filios ambiẽtes primas ſedes:quia non ægrè ferũt peccatum aut ignorãtiam,ſed poſtponi. *Ieſus autem vocauit eos ad ſe,& ait.* Vocauit eos decem(alij enim duo erãt prope ipſum) vt omnes ſimul propius,familiarius ac magis benignè reprehendat: duos quidem ambitionis,decem autem indignationis. Vna tamen & eadẽ ratione:quia vna erat radix peccati omnibus,ſcilicet appetitus primatus.nam illi duo manifeſtè petierũt primas ſedes: & iſti decem indignati ſunt,quòd omnes ipſi poſtpoſiti ſint ab illis duobus.ex eodem ſiquidẽ more prouenit velle primatũ,& nolle poſtponi.Et propterea Ieſus eandẽ medicinã exhibet omnibus, dicẽdo: *Scitis.* vtpote rem notoriam. *Quia principes gentium dominantur eorum.* pro,eis.Non purus dominãdi actus,ſed finis ſignificatur.Eſt enim ſenſus,ꝙ principes gentiũ ordinãt principatum ſuum ad dominandum. *Et qui maiores.* pro,magni,*ſunt.* in mundo.*poteſtatem exercent in eos.* pro,in eas. Similiter nõ purus vſus poteſtatis,ſed finis ſignificatur. Et eſt ſenſus,quòd qui magni ſunt,ordinãt celſitudinẽ ſuam ad vſum poteſtatis:hoc eſt ad præcipiẽdum,ad cõpellendum,& huiuſmodi quæ ſunt poteſtatis.Ambo hęc notoria ſunt omnibus. *Non ſic erit inter vos.* Ordinat Ieſus principatum & maioritatẽ in eccleſia ſua:definiẽdo & ſtatuẽdo nõ ſic erit inter vos,principatus veſter nõ erit ad domi nãdum & præcipiẽdum,cogẽdum,&c. *Sed quicunque.* nõ aliquis ſic,& aliquis nõ. *Voluerit inter vos maior.* pro,magnus. *fieri.* Non dicit facere ſeipſum:quia nullus debet aſſumere ſibi honorẽ.Sed ſi vult ab iis ad quos ſpectat,fieri magnus ſecũdũ gradũ celſiorẽ. *Sit.* pro,erit,*veſter miniſter.* Magnitudo mũdi eſt ad exercẽdum poteſtatẽ,magnitudo veſtra erit ad exercẽdum miniſterium. *Et qui voluerit primus eſſe.* primatu fungi.*erit.*iam primus.*veſter ſeruus.* Principatus gentium eſt ad dominandum: principatus veſter

erit ad

erit ad seruiẽdum. ¶ Aduerte hîc, quòd quãuis litera prima facie præ se ferat viam ad magnitudinem & primatũ (dicẽdo, qui voluerit fieri, qui voluerit esse) secũdum tamen veritatem significat terminũ: hoc est, qualitatem primatus, & celsitudinis ecclesiasticæ, vt exposuimus. Et habetur sensus ex ambobus extremis. nã primùm proposuit principes gẽtium, & qui magni sunt, nõ qui quęrunt principes & magni fieri. & similiter pòst subiunget. sicut fili⁹ hominis nõ venit ministrari, &c. Ex eo enim quod vtrobiq; inducit, vt præmissas actiones eorum qui sunt, & non quærentium aut volentium fieri aut esse, cõsequens est vt intenta conclusio intelligatur, etiã de ipso primatu & de ipsa celsitudine, de ipsis primis de ipsis magnis. Intendit enim dominus ad literam declarare differentiam inter principes mundi, & principes ecclesiasticos. ad hoc siquidẽ directè tendunt vtrinque inducta. ¶ Vtitur autem tali loquendi modo, ad curandum ęgritudinem animi apostolorũ, qui volebant primatũ: monstrando illis quid sit illud quod volunt volendo primatum: quòd scilicet volunt ministrãdi ac seruiendi, non præcipiendi ac dominandi officium. Ac si apertiùs dixisset: Quicunque voluerit fieri, aut esse magnus, & primus inter vos, sciat quòd erit vester minister & seruus. *Sicut filius hominis.* Tum vt intelligãt modũ ministerij & seruitutis, tum vt ab exemplo ipsius Iesu discãt quod sit principantis in ecclesia officiũ, proponit propria officia. *Non venit ministrari.* hoc est, vt ei ministretur. ¶ Nota quòd non dicit, sicut filius hominis refutat sibi ministrari: quia nõ solùm Martha ministrauit illi, sed mulieres multæ ministrabãt Iesu de facultatibus suis: vt patet Luc. 8. Sed dicit, nõ venit vt sibi ministretur, sicut domini & principes mũdi ad hoc sunt domini, vt illis ministretur. Intentionem itaq; aduentus sui in carne, manifestat esse non ad hoc vt sibi ministretur, quãuis ministeria exhibita recipiat. *Sed ministrare.* Hinc apparet, quòd de ministerio in spiritualibus statuit magnates ecclesiasticos ministrare: sicut ipse Iesus venit vt ministraret spiritualia, corporali exercitio & fatigatione interueniẽte, prædicãdo, discurrẽdo per ciuitates & castella. Non est enim æquũ (explicauit postea Petrus apostolus) nos relinquere verbum dei, & ministrare mensis. *Et dare animam suam.* hoc est vitam suam. Ecclesiæ prælatis statuit, vt ministrarent & seruirẽt, & quãtum ad ministerium proposuerat seipsum exẽplum: modò proponit seipsum exemplum quantum ad seruitutem. Et quia seruus quicquid est, domini est: maximã suam

seruitutem

seruitutem significat ex hoc quòd venit ad dandum vitam suã. ¶ Et dixit hoc: vt sicut qualitatem ministerij statuti prælatis declarauerat ab exẽplo ministerij sui: ita qualitatem seruitutis statutæ prælatis declararet ab exẽplo seruitutis suæ: scilicet vsq; ad exponendum vitã propriam pro multitudine cui præsunt. *Redemptionem.* Aptissimè pro libertate nostra se seruum vsque ad mortem inclusiuè declarat. *Pro multis.* Quantum ad sufficientiam multitudo hæc comprehẽdit multitudinem humani generis: quantum verò ad libertatis fructum cõprehendit multitudinem electorum. *Et egredientibus illis ab Hiericho, secuta est eum turba multa. Et ecce duo cæci sedẽtes secus viam, audierunt.* ab interrogatis quidnã esset in hoc strepitu turbæ trãseuntis. *Quia Iesus transiret: & clamauerunt, dicentes: Miserere nostri domine fili Dauid.* Messiam vocant à genere Dauidis: quia vulgatũ erat apud Hebræos, Messiam fore filium Dauidis. *Turba autem increpabat eos, vt tacerent.* Non petebant isti mendici aliquid in specie, sed in genere tantùm: miserere nostri. & propterea putabatur ꝙ peterent eleemosynam à Iesu: & ideo tanquam importuni increpãtur, & dicitur eis vt taceant: vel quia sciebãt Iesum pauperẽ, vel quia indignũ putabant vt talis propheta vexaretur clamore mẽdicorum. *At illi magis clamabant, dicentes. Miserere nostri domine fili Dauid. Et stetit Iesus, & vocauit eos.* Sciens Iesus quòd non pro eleemosyna, sed pro visu clamabant, stetit vocans illos: vt sic cæci illi copiam haberent alloquendi Iesum. *Et ait: Quid vultis vt faciam vobis?* Quanuis Iesus sciret omnia, quia tamen ipsi cęci nõ explicauerant in specie petitionem suam, interrogabat illos: vt specificent quid petunt, vt profiteantur quam habent de ipso fidem. *Dicunt illi: Domine, vt aperiantur oculi nostri.* Non petimus argentũ, sed visum. In qua petitione profitẽtur se credere, quòd Iesus posset facere hoc miraculum. *Misertus autem eorum Iesus.* Signum aliquod compassionis monstrauit, & propterea describitur misertus. *Tetigit oculos eorum.* Non solo iussu, sed tactu interueniente sanat, ad confirmandam professionem cæcorum. Sicut quia pluries clamauerãt, miserere, misertus est eis: ita quia professi fuerant potentiam miraculorum in filio Dauidis, vtitur tactu carnis ex genere Dauidis: monstrando per hoc humanitatem suam esse organum deitatis facientis miracula. *Et confestim viderunt.* pro, visum receperunt oculi illorum. *& secuti sunt eum.* Hinc apparet, non solùm corporeum, sed internum lumen illos recepisse.

CAPVT XXI.

ET quum appropinquaßent Hierosolymis, & venissent Bethphage ad montem Oliueti. Bethphage viculus dicitur iuxta mõtem Olíueti. *Tunc Iesus misit duos discipulos, dicens eis: Ite in castellum.* Incertum est nomen proprium huius castelli: quia nullus Euangelista explicat illud oppidulum. *Quod contra vos est.* hoc est quod è regione ad vos situm est. Multis enim existentibus ibi oppidulis seu vicis, descripsit Iesus castellum seu oppidulum illud à situ respectu eorum: monstrando illud è directo contra facies eorum, & propterea non nominauit illud. *Et statim inuenietis.* hoc est, ingredientes castellum non discurretis quærentes, sed statim inuenietis: vt alij supplent Euangelistæ. *Asinam alligatam.* non communem, sed habentem dominum: vt Lucas explicat. *Et pullum cum ea. soluite, & adducite mihi. Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite.* pro, dicetis, *quia dominus his opus habet: & cõfestim dimittet eos.* asinam scilicet & pullum. Præuidebat Iesus obstaculum futurum, & propterea remedium dat, prædicendo efficaciam authoritatis suæ quum primum audita fuerit: vt securi exequerentur iussa. *Hoc autem totum factum est, vt adimpleretur quod dictum est.* Ne putares subleuandi laboris in itinere, aut attentandæ alicuius nouitatis causa misisse Iesum pro asina & pullo, curauit Euangelista rationem interserere facti, vt Iesus impleret scripturas prophetarum. *Per prophetam.* Zachariam cap. 9. *dicentem: dicite filiæ Sion.* Matthæus non solicitus de verbis prophetæ, vbi Zacharias dicit, Exulta filia Sion, iubila filia Hierusalem, dicit, Dicite filiæ Sion. Ille inuitat filias Sion nobiliores, & filias Hierusalem ad gaudium: iste exponit inuitationem illam esse acclamationem turbarum dicentiũ filiæ Sion, hoc est ciuitati Hierosolymitanę: ecce rex, &c. Appellatur Hierusalem filia Sion, quia protegitur ab arce Sion tanquam filia à matre. *Ecce rex tuus.* hoc est, Messias ille quem expectas. *Venit tibi,* ad tuam salutem. *Mansuetus.* In Zacharia dicitur pauper. veruntamen verum est vtrunque: quia & mansuetus & pauper venit. *Et sedens super asinam,* non elephantem, non camelum, non equum, non mulam: sed asinam. *Et pullum.* vt ex his manifestis indiciis tãto tempore antè prædictis nullus relinqueretur excusationi Hierosolymitarum locus. *Filium subiugalis.* non indomitæ asinæ. *Euntes autem discipuli fecerunt sicut præcepit illis Iesus. Et adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos.* asinam & pullum. Vnde habetur, quòd sicut propheta prædixerat

xerat Messiam venturum in Hierusalem super vtrunque animal (asinam & pullum) ita Euangelista narrat impletum. Successiuè enim vectus est super vtrunque: sed an priùs super pullum quàm asinam, an econuersò, nescitur. *Vestimenta sua: & eum desuper.* pro, super illa, scilicet vestimenta. *sedere fecerunt.* Facere hoc ad sessionem terminatum, corporale officium discipulorum ad locādum Iesum super animal significat: more ministrorum adiuuantium aliquem ad equitandum. *Plurima autē turba strauerunt vestimenta sua in via. Alij autem cædebāt ramos de arboribus, & sternebant in via. Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant, dicentes.* Collige quatuor officia. Primum discipulorū, propria pallia super asinam & pullum sternentium. Secundum turbæ multæ sternentis pallia propria in via, honore regio viā calcandam præparantis. quod fuit valde mirabile. nunquā Dauidi triumphanti, aut Salomoni talis honor exhibitus est. Et tāto mirabilius, quòd ex improuiso factum est, deo instigāte turbam ad hoc. Tertium est aliorum cædentium ramos de arboribus, & sternentium similiter in via. Isti fortè non habebāt pallia, & supplebāt ramis arborū. Quartum, laudis nouæ & priùs inauditæ, atque maximæ. Et hoc commune fuit præcedentibus & sequentibus, & etiam pueris in templo. ¶ In quibus omnib⁹ vide cōcursum turbarum, vide gaudium & exultationem: & perpende testimonia Messię, nō solùm in aduentu super asinam & pullum, sed in modo veniendi: cum honore scilicet plus quàm regio, cum honore regis diuini, & cū professione turbarū clara & publica quòd est Messias. *Osanna.* Corruptum hoc (scilicet Osanna apud Latinos, & hos anna apud Gręcos) potest dupliciter intelligi. Et ideo ambiguus restat sermo, sed nō sensus. In psalmi. 118. apud Hebræos versu vigesimoquarto inuenitur bis anna, & bis inuenitur na, & vtrūq; est eiusdē significati. & est aduerbium obsecrandi (loco cuius dicimus obsecro aduerbialiter) & aduerbiū temporis præsentis, loco cuius dicimus nūc. Et in eodem versu semel inuenitur Hosihah: hoc est, saluifica. & imperatiuum hosihah non iungitur ibidem cum anna, sed cum na, ita quòd legitur hosihah na: hoc est, saluifica obsecro, seu nunc.

¶ Crediderim ego Matthæum scripsisse hosihah na, & non hosihah anna: sed à Græcis ac Latinis scriptorib⁹ & prolationibus corruptionē tantā factam, vt Græci duabus dictionibus hos anna, & Latini vna osanna dicāt. quod in Hebræa lingua nescitur. Ratio credulitatis meæ est, tū quia ꝓpinquior est corruptionibus his

bus his hosihah na,q̃ hosihah anna: tũ quia ex psalmo illo sumptum apparet totum hoc, Benedictus qui venit in nomine domini hosihah na, vbi nou inuenitur hosihah anna. *Filio Dauid* Explicabãt ipsum esse illum filiũ Dauidis, qui expectabatur, scilicet Messiam ex genere Dauidis. *Benedictus qui venit in nomine domini*. in laude, honore, gloria, fama, non propria, sed domini. Ego, inquit, veni in nomine patris mei: alius veniet in nomine suo. *Osanna.* Repetunt desiderium, ac supplicationem salutis. *In excelsis.* Profitentur, à spiritusancto acti, aduentum Messiæ salutiferũ, non in infimis (qualia sunt mũdana omnia) sed in excelsis; qualia sunt sola spiritualia ac cælestia. *Et quũ intrasset Hierosolymam.* Inceperat siquidem magnitudo laudis circa principium descensus monti. Olíueti versus Hierusalem. *Commota est vniuersa ciuitas.* Augebatur turba laudantium, volauit fama per ciuitatem, excitantur vniuersorum animi ob hanc nouitatem. *Dicens, Quis est hic?* Tempus hoc diffinitum erat à deo esse tẽpus laudis communis in Hierusalem. Et propterea cõmotionẽ vniuersę ciuitatis secundum motum admirationis intelligẽdam esse explicat Euangelista: narrãdo verba eorum admiratiua, quis est hic, tanto dignus honore? Videntes enim tantum cõcursum, audientes tot, talésque laudũ voces, admiratiuè interrogãt, quis est hic, cui talia exhibentur? *Populi autem.* pro, turbæ autem comitantes Iesum. *Dicebant, Hic est Iesus.* Nomine proprio respondent quærẽtibus, quis est. *Propheta.* Et rationem assignãt tanti concursus: quia scilicet propheta dei est. & describũt simul quis est, scilicet Iesus ille qui est propheta, prædicator faciẽs tot miracula. *A Nasareth Galilaeæ.* A patria quoque describunt: vt admirantes omnes vtriusque sexus intelligant quis est hic. *Et intrauit Iesus in templum dei.* Non iuit ad plateam aut arcem, sed ad templum dei terminat celebrem aduentum. Templi autẽ nomine intellige atria templi: in quæ licebat Iudæis non sacerdotibus ingredi, in quibus morabantur orãtes deum. in ipsum enĩ templum non erat fas ingredi nisi sacerdotibus. *Et eiiciebat.* Secundò nunc eiicit: quia non se correxerent eiecti iterum biẽnio ante. *Omnes vendentes & ementes* Pari pœna insequitur vendentes & ementes: & absque exceptione. *In templo.* hoc est, in atriis templi, vt dictũ est. Locus vbi venditur & emitur, in causa describitur. *Et mensas.* Non solùm contra homines vẽdentes & ementes: sed & contta inanimatas res præparatas ibidem ad seruitium negociatorum, vindictam exercet. *Numulariorum.* qui reside-

qui residebãt ibi ad commutationes numorum,lucrãdo,vt fieri solet in cambiis. numularij enim negociatores sunt nummorũ, vendendo & emẽdo numos. Et erat hic locus illis commodus: quia empturi animalia pro sacrificiis, & vniuersaliter veniẽtes in Hierusalẽ deuotionis causa,ibãt ad tẽplum: & egentes commutatione numorũ, inueniebãt ibidem residentes numularios: sicut videmus Romæ in gradibus sancti Petri: & similiter emẽtes & vendentes etiã in intimo atrio ante fores beati Petri (ita ꝙ extra in parietibus ipsius ecclesiæ appenduntur venalia) videt mundus totus absque eiectore. *Et cathedras vendentium columbas.* Meminit specialiter sedium in quibus residebant vendentes colũbas: vt à summo negocio numulariorũ vsque ad minimum negocium vendentium columbas (quæ erant minimæ res tunc ibidem venales) describat etiã in ipsas insensibiles res vindicasse. *Euertit.* Nõ dedignatur manibus propriis Iesus hęc euertere. Euertit autẽ vt monstraret non esse redeundum ad huiusmodi illic negocia exercenda. *Et dixit ei, Scriptum est.* Esa.56. *Domus mea domus orationis vocabitur: vos autem fecistis illam spelũcam latronum.* Prima vice reprehenderat illos honesto vocabulo, increpãdo negociationem illic: modò acriùs arguit induratos, producendo in lucem, quòd nõ solùm negociationis, sed rapinæ domum effecerunt domum dei. Quemadmodũ enim spelunca occultat latrones ad spoliandũ transeuntes, ita sub specie commoditatis exhibendæ diuino cultui in domo dei, palliãtur isti oppressores peregrinorum. nam hinc apparet, quòd aggrauando precia expilabant peregrinos, quos oportebat ab illis emere, & cum illis commutare: alioquin nõ assimilarẽtur latronibus. *Et accesserunt ad eũ cæci & claudi in templo: & sanauit eos.* vt etiam miraculorum testimonio tunc fidem honorantiũ confirmaret, & aduersantes confutaret. *Videntes autem principes sacerdotum & scribæ mirabilia, quæ fecit, & pueros clamãtes in tẽplo, & dicentes, Osanna filio Dauid, indignati sunt.* Principes sacerdotum & doctores legis non solùm abstinẽt à laudãdo Iesum visis etiam miraculis, sed indignantur, impotentes occultare venenum internum. *Et dixerunt ei, audis quid isti dicunt?* Interrogãt Iesum si audit, vt crimen aut lęsæ maiestatis aut vsurpãtis Messiæ nomen in ipsum Iesum retorqueant, tanquàm ipse se acclamari Messiã procuret. *Iesus autẽ dixit eis: vtique. Nũquam legistis, quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem?* Prudens & confutatiua responsio: monstrando causam puerilis dicti non

esse hominem aliquem procurantem aut excitantem, sed deum implentem antiquas prophetias sic. Ex his enim scriptis in psalmo octauo verbis confutati sunt sacerdotes & doctores: & firmata est fides credentium, audiendo etiam testimonia prophetarum in vocibus puerorum impleri. *Et relictis illis abiit foras extra ciuitatem in Bethaniam.* Castellũ quasi stadiis quindecim distans à Hierusalem. *Ibique mansit.* pro, diuersatus est. Significatur enim, ꝙ velut hospitatus est ibi. Significauit nãque per hoc euangelista, quòd post tantum honorem in Hierusalem, diuersorium non habuit in Hierusalem: proculdubio quia noluit. & hoc vt omnis calumniandi occasio tolleretur pontificibus. Cõpleto siquidem mysterio solennis aduentus, rediit Iesus ad solitum ambulãdi modum cum discipulis suis, & ad solitum prædicandi officium, ad solita hospitia. Et vltra hoc noluit tũc hospitari in Hierusalem, ne redderet hospitem suspectum, tãquàm conscium tãtæ nouitatis, qua Iesus acclamatus est rex. *Mane autem.* die sequenti: quæ tunc fuit vigesima prima dies Martij more Romano. octauo nãq; Calẽdas Aprilis crucifixus est: & quinto die antè venit Iesus super asinam in Hierusalem. *Reuertens in ciuitatem esuriit.* in veritate: vtpote tantæ sobrietatis, vt etiã mane esuriret. Et signum esurientis monstrauit propter mysteriũ. nam totum hoc factum circa ficum, res gesta fuit nõ propter rẽ ipsam, sed in figuram: ita quòd sicut parabolas verbis, ita gestis istis composuit figuram desituræ synagogæ Iudęorum secundũ diuinũ cultum. *Et videns fici arborẽ vnam secus viam.* pro, in via, *venit ad eam.* Sciebat quòd non erat tẽpus ficuum: sed venit, cõponẽs figuram actu veniendi. *Et nihil inuenit in ea nisi folia tantũ. Et ait illi: nunquã.* pro nõ vltra, *ex te fructus nascatur in sempiternũ. Et arefacta est continuo ficulnea.* Maledictio ista manifestat, ꝙ figuram componebat. Arbor enim non dabat occasionem maledictioni (quia nõ erat tẽpus fructus) sed figurata synagoga per arborem, merebatur maledictionẽ. ¶ Ad literam gesta hæc significãt desiderium Iesu Christi pascendi se salute Hebræi populi in cultu diuino seruientis deo, & aduentũ ipsius ad percipiẽdos fructus bonorum operum in ipso: sed quia inuenit populũ colentem deũ foliis tantùm hoc est exterioribus tãtùm verbis & oblationibus (populus enim hic labiis me honorat, cor autẽ eorum longe est à me) ideo maledicit illi, ita quòd non ad tẽpus sed in æternũ non proferat fructum. Nũquam enim fructificaturus est Iudaicus cultus: qui statim vt maledictus est ab ipso, aruit.

ſo,aruit.eſt enim illius maledicere malum facere. Quod ſecūdum rem fuit in Ieſu Chriſti morte ac reſurrectione adimpletū: quia ex tunc legalia mortua fuerūt, quāuis ſecundū apparentiā vſque ad Hieroſolymitanū excidium tolerata fuerint. *Et vidētes diſcipuli mirati ſunt, dicentes: quomodo continuo aruit? Reſpondens autem Ieſus, ait eis, Amē dico vobis, ſi habueritis fidem & non hæſitaueritis.* pro, diiudicaueritis. hoc eſt, non diſcreueritis inter facile & difficile opus apud deum: tanquàm confidentes, ꝙ opus facile faciet & non faciet difficile. *Non ſolum de ficulnea.* pro, id quod accidit ficui, *facietis: ſed & ſi monti huic dixeritis, tolle & iacta te.* pro, tollere & iactare, *in mare.* Paſsiua imperatiua ſunt tollere & iactare. Et conſonat executioni. *Fiet.* Non dicit & faciet: quia non intendit dicere, quòd mons tollet ſe & mittet ſe in mare, ſed quòd tolletur & mittetur in mare. *Et omnia.* nulla exceptione facta. *Quæcunque petieritis.* Non velleitate, non conditionaliter, ſed ſimpliciter & abſolute. *In oratione.* in mentis ad deum eleuatione, in qua nullus abſolute petit niſi ad quod abſolute petendum ſpirituſſanctus mouet. *Credentes.* ne modica fides obicem ponat aut impediat. *Accipietis. Et quum veniſſet in templum, acceſſerunt ad eum docentem principes ſacerdotum & ſeniores populi, dicentes: in qua poteſtate hæc facis? & quis tibi dedit hāc poteſtatem?* Non dicunt in qua poteſtate hæc dicis, doces, aut prædicas, ſed facis: quia de authoritate faciendi non docendi quærunt. Duo autem operum genera fecit Ieſus in templo. Alterum miraculorum: quoniam tunc curauit in templo cæcos & claudos. alterum eiectionis vendentium & ementium, euerſionis menſarum &c. Tertium quoque factum tunc fuit, quòd ſedens ſuper aſinam venit cum tanto comitatu, concurſu, & honore in templum. ¶ Sed quum non tunc inceperit Ieſus miracula facere, ſicut nec tunc inceperat docere populum, ſed continue miracula fecerit, minus quadrat, quòd de authoritate faciendi miracula inquirant, & tanto minus conſonat, quanto quærunt, quis dedit tibi hanc authoritatem? Vnde relinquitur, quòd ad literam quærunt qua authoritate eiicis vendentes & ementes, euertis menſas & ſedes, vetas ferri vaſa per templum? qua authoritate commoues totum populum ad huiuſmodi concurſus gratia honorandi te tanto faſtu?
¶ Conſonant huic ſenſui perſonæ interrogantium ſcilicet principes ſacerdotum, & ſeniores populi: tanquam ad ipſos ſpectet & cura templi & cura ne huiuſmodi nouitates fiant in

ciuitate. Consonant verba, quis dedit tibi hanc potestatem? Cæsar, Pilatus, magistratus, Pontifex &c. Consonat euitatio responsionis: quòd scilicet Iesus noluit dicere qua authoritate hæc faceret. quum constet quòd aperuit qua potestate faciebat miracula, quando dicebant, ꝙ in Beelzebub eiicit dæmonia. *Respondens autem Iesus, dixit eis: Interrogabo vos & ego vnum sermonem: quem si dixeritis mihi, & ego vobis dicam in qua potestate hæc facio. Baptismus Ioannis vnde erat? è cælo an ex hominibus? At illi cogitabant inter se dicentes, Si dixerimus è cælo, dicet nobis, quare ergo nō credidistis illi? si autem dixerimus ex hominibus, timemus turbam.* Siue inter se, siue intra se, siue secum, siue apud se legas, vna communis responsio prę se fert collationem habitam inter illos de respōsione dāda, significari per illa verba inter se dicētes. quod confirmatur ex numero plurali si dixerimus. conferentiū enim hic sermo est. *Omnes enim habebant.* pro, habent, *Ioannē sicut prophetam.* Continuatio est collationis sacerdotum, considerando quid sentit populus de Ioanne. *Et respondentes Iesu, dixerunt: nescimus. Ait illis & ipse, nec ego dico vobis in qua potestate hæc facio.* Noluit Iesus dicere se Mesiam, ad explicandū qua authoritate hæc facit: quia non erat adhuc tēpus mortis eius. vsque ad vltimum enim diē hoc reseruauit: quia sciebat illos dicturos: Blasphemauit, reus est mortis. *Quid autem vobis videtur? Homo quidā habebat duos filios: & accedens ad primum dixit fili vade hodie operari in vineam meam.* pro, in vinea mea: *ille autem respondens ait, nolo: postea autem pœnitētia motus, abiit. Accedens autem ad alterū, dixit similiter: at ille respondens ait, eo domine.* siue abeo domine, vel secundum alios ego domine, imperfecto sermone. Significatur præsto sum, promptus sum ad parendum. *Et non iuit. Quis ex duobus fecit voluntatē patris? Et dicunt ei: primus. Dicit illis Iesus, Amen dico vobis.* Parabola horum duorum filiorum clara est in se, sensum autem illius literalem ipse Iesus manifestat, applicādo personam primi filij Publicanis & meretricibus: vtpote manifeste professione suæ vitæ repugnantibus deo patri, sicut ille dixit patri nolo: & postea pœnitentibus, sicut ille pœnitentia ductus iuit ad operandum in vinea patris. personam verò secūdi filij sacerdotibus, scribis ac senioribus: vtpote officiorū suorum professione exhibentibus se promptos ad opera dei, sicut ille dixit, ego seu eo domine, sed facto nihil exequentibus, sicut ille non iuit ad operandum in vinea. Et hic sensus literalis non solùm verificatur in genere, sed in specie de ipsis tunc, ad quos

loqueba-

loquebatur. *Quia Publicani & meretrices præcedent.* pro,præcedũt.ad præsentes enim applicat parabolam. *Vos in regno dei. Venit enim ad vos Ioannes.* Non dicit veni ego(vt non seipsum illis exosum proponat)sed venit Ioannes,vt baptismum pœnitentię Ioannis,de quo mouerat quæstionem, approbaret,sanctumque monstraret:quod illi dixerāt se nescire. *In via iustitiæ.* tam exercitata quàm prædicata. *Et non credidistis ei. Publicani autē & meretrices crediderūt ei. vos autem videntes, nec pœnitentiam habuistis postea vt crederetis ei.* Peiores concludit illos quàm parabola pinxerat : dum eos etiam post visam pœnitentiam Publicanorum & meretricum,obstinatos dicit. *Aliam parabolam audite.* Præcedente parabola sacerdotum ac primatum impœnitentiam ac pertinaciam,hac verò eorundem ex crimine committendo cōtra ipsum Iesum perditionem describit. *Homo erat paterfamiliàs, qui plantauit vineam , & sepem circundedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregre profectus est . Quum autem tempus fructuum appropinquasset, misit seruos suos ad agricolas, vt acciperent fructus eius. Et agricolæ apprehēsis seruis eius, alium ceciderunt, alium occiderunt, alium verò lapidauerunt. Iterū misit alios seruos plures prioribus: & fecerunt illis similiter. Nouissime autem misit ad eos filium suum.* Parabola est clara. Sensus verò intentus est. Homo paterfamiliàs est deus. Vinea est domus Israel,teste Esaia capite quinto,plātata in terra promissionis:iuxta illud vineam de Aegypto transtulisti, eiecisti gētes & plantasti eā. Seps,turris & torcular sicut omnia, quæ oportet & expedit habere vineam optimam significant:ita omnia opportuna & spectantia ad bonū populi Israel significant data à deo: munitiones scilicet ab extraneis tam spirituales quàm corporales,& securam habitationē velut in turri, & necessaria quæq; instrumenta ad omnia,velut torcular respectu vineæ. Agricolę, primates sunt.peregrinatio subtractio est gratuiti auxilij seruātis illos à malo. Tempus fructuum, tempus bonorum operum diuersis ætatibus populi est. Serui missi,prophetæ sunt. Tres factorum iniuriæ(scilicet cædere,lapidare, & occidere) vniuersæ sunt iniuriæ illatæ sanctis dei à Iudæis . Missio filij est missio Messiæ,nouissime facta : quia post ipsum non expectatur vlterius propheta,sed ipse est legis & prophetarū finis *Dicēs: verebuntur forte filium meū.* Aduerbiū,fortè,non est de textu. Non significatur quod erit.sed quod esse debet ex conditione personę quæ mittitur. *Agricolæ autem videntes filium, dixerunt intra se.*

hoc eſt colloquendo inter ſeipſos in ſecreto conſilio. *Hic eſt hæres.* Audita ſuſcitatione Lazari Pontifices & Phariſæi collecto concilio dixerunt: quid facimus, quia hic homo ſigna multa facit: ſi dimittimus eum ſic, omnes credēt in eum. Quod hic ſub parabola dicunt, hic eſt hæres, ibi ſub proprietate verborū dicunt, omnes credent in eum. eſſe enim vineæ Iſrael hæredem, eſt omnes Iſraelitas credere in ipſum. *Venite.* Colloquium manifeſte apparet inter ſe. in concilio enim illo Caiphas inuitauit alios. *Occidamus eum.* ab illo nanque die definierunt occidere Ieſum. *Et habebimus.* pro, occupemus, *hæreditatem eius.* gentem ſcilicet & locum primum. Venient Romani, & tollent locum noſtrum & gentem. Quod parabola ſub lucri ſpecie ſcribit, res geſta ſub euitatione damni implet. idem eſt enim non perdere vineam & habere illam. *Et apprehenſum eum eiecerunt extra vineam, & occiderunt.* Totum hoc ad literam eſt impletum, dum Ieſus comprehenſus à principibus ſacerdotum eiectus eſt à domo Iſrael, tanquam ſeductor in manus gētilium, & per eorum manus occiderunt illum. *Quum ergo venerit dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi.* aliqui auditores recti iudicij. *malos male perdet, & vineā ſuam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus ſuis. Dicit illis Ieſus, Nunquam legiſtis.* Saltat Matthæus, omittens quæ Lucas refert in ſcripturis, pſalmo centeſimo decimo octauo apud Hebræos. *Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli.* Plus ſubiungit quàm parabola pateretur. parabola enim vſque ad vindictam duxit: ſed hac additione ſuppletur, quòd occiſio filij non priuauit filium hæreditate. hoc enim ſignificat adiuncta prophetia de Meſsia ſub metaphora lapidis. Lapis nanque Chriſtus eſt, qui reprobatus ab ædificantibus, à primatibus, ſacerdotibus, Phariſæis, ſenioribus (qui velut conſtructores viuæ fabricæ erant inter Iudæos) factus eſt, per reſurrectionem à mortuis, in caput, in ſummum locum anguli, iungendo vtrūque populum Iudæum & gentilem in vnum: vt rei probauit euentus. *A domino.* non ab homine, non à cælo. *Factum eſt iſtud: & eſt mirabile in oculis noſtris. Ideo.* propter veſtrum hoc crimen, & mei exaltationem futuram. *Dico vobis, quia auferetur à vobis regnum dei.* Impletum eſt hoc ad literam excidio Hieroſolymitano ſubſecuto per Romanos, quantum ad cultum diuinum: quantum autem ad virtutem cultus, qua ſortiebatur rationem regni dei, impletum eſt morte Chriſti. nam ex tunc

cessauit in veritate esse regnum dei vetus cultus. *Et dabitur genti.* per baptismi regenerationem genitæ : vt res subsecuta testatur. ¶ Vbi aduerte, quòd inter hanc parabolæ de vinea conclusionem, & parabolam ipsam interposuit Iesus sermonem de lapide reprobato ab hominibus & exaltato à deo, vt ordinē venturæ historiæ texeret: monstrando, quòd ipse quidem esset occidendus reprobatus ab ipsis, sed à deo exaltandus, & sic ab ipsis auferendum regnum dei, & dandum nouæ genti. *Facienti fructus eius. Et qui ceciderit super lapidem istum, confringetur: super quem vero ceciderit, conteret eum.* Duo genera casus describit. Alterum cadētium super lapidē: tāquam ab excelso loco ruēdo, vel impingendo super lapidem. Alterum super quos lapis iste cadat: tāquam ruēs vel demissus ad excelso loco. In primo casu cōfractio, in secundo contritio describitur: ad significandum, quòd quanto id quod cōteritur seu contritum est deterioris est conditionis, quàm illud quod confringitur seu confractum est, tanto maius malum imminet secundis quàm primis. Rursus in primo casu homines concurrunt actiue & passiue. ad eorum siquidem actionem pertinet, qui ceciderit super lapidem istum: nullus nanque cadit super Christum, nisi peccando ad passionē. verò spectat confringetur. pœna nanque est confractio : casus verò culpa. In secundo autem homines concurrunt tantùm passiue, & lapis actiue. & significat casus lapidis actionē punitiuam. ¶ Et significatur per hæc differentia inter pœnam quam incurrit homo peccans in Christum ex sua culpa, & pœnam quam infert ipse Christus iratus: quòd illa est velut confractio, hoc est, curabilis: ista autem est velut contritio, hoc est, incurabilis. Et vere sic est: quoniam quantumcunque homo peccet, curari potest, nisi deus iratus subtrahat gratiam, induret cor, & cætera. Et hic sensus directe monstrat pœnam Iudæorum irreparabilem: quoniam ipse lapis cadet super illos, quo ad spiritualia subtrahendo gratiam, quo ad temporalia mittendo Romanos ad excidium. *Et quum audissent principes sacerdotum & Pharisæi parabolas eius, cognouerunt quòd de ipsis diceret. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam sicut prophetam eum habebant.*

CAPVT XXII.

ET respondens Iesus. Cogitationi sacerdotum & Scribarum affectantium ipsum capere. *Dixit iterum in parabolis eis: dicens.* Primæ parabolæ de vinea & lapide, descripserant primates puniendos eiectione & perditione: hæc parabola non solùm eos, sed populum puniendum simul cum ciuitate, & speciẽ pœnæ incendio & exercitu describit: declarando surrogandos esse bonos & malos, non impunè tamen mali ibi erunt. *Simile est regnum cælorum.* Secundum præsentem statum vsque ad præsentis status terminum inclusiue. nam ad terminum præsentis status spectat damnatio hominis sine veste nuptiali. *Homini regi.* Non solùm homini regi, sed toti negocio recitando, quod incipit ab homine rege, assimilari intellige regnum cælorum. Parabola clara est. Et intendit per hominem regem, deum: qui rex est vniuersi. *Qui fecit nuptias filio suo.* Nuptiæ filij dei, mysterium est incarnationis. tũc deus fecit nuptias filio suo, quum verbum caro factum est ad habitandum in nobis: hoc est, ad copulandum sibi eiusdem naturæ sponsam ecclesiam fidelium hominum. Iesu Christi nanque sponsam esse ecclesiam, Paulus sæpe testatur ad Ephesos & Corinthios. vnde nuptiæ istæ durant vsque ad consummationem seculi *Et misit seruos suos.* Primò Magos, deinde Ioannem Baptistam, postea Apostolos, inter quos cõputa Iesum, homo, qui quatenus seruus dei & propheta habebatur. *Vocare inuitatos.* Proculdubio Iudæos iam per prophetas inuitatos. Magi enim facto vocauerunt inuitatos, vbi est, &c. Ioãnes Baptista, ipse Iesus, & discipuli missi per castella, &c. vocauerunt inuitatos Iudæos tantum. *Ad nuptias.* Regni cælorum. *Et nolebant venire.* Pauci enim credere voluerunt in Iesum, prædicantibus Ioanne, Iesu & discipulis. *Iterum.* Post resurrectionem. Misit alios seruos. Vere alios actos ex dono spiritussancti. *Dicens, Dicite inuitatis* Iudæis. Discipuli enim Christi post Pentecosten Iudæis prædicauerunt. *Ecce prandium meum paraui, tauri mei & altilia occisa sunt, & omnia parata, venite ad nuptias.* Primò missi serui, solummodò vocauerunt Iudæos ad nuptias. Secũdò autem missi, habent in mandatis non solùm vocare Iudęos: sed explicare illis quòd omnia sunt parata: quia discipuli edocti à spiritusancto sunt prędicare Iudęis Messiã venisse, crucifixum mortuum resurrexisse: & breuiter omnia quæ pro salute eorum facienda erant, parata esse: nihil superesse, nisi vt ipsi veniãt fide ad ecclesiam Iesu Christi. ¶ Si singulorum significationes exiguntur, quod tamen non oportet, prandium paratum

ecclesia

ecclesia in Christi fide & sacramentis est. Tauri & altilia mactata, vtriusque testamenti patres in cibum harum nuptiarum, hoc est fidei Christianæ, sunt: prophetæ scilicet, & Ioannes Baptista, ipsaque mors Iesu. huic (inquiunt Apostoli prædicantes) omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere credentes in nomine eius. *Illi autem neglexerunt, & abierunt, alius in villam suam, alius vero ad negociationem suam.* Negligentes Iudæi venire ad fidem Christi, in duas secātur partes, scilicet euntium in villam, hoc est agrum suum ad colendū illum, & euntium ad negociãdum. In quibus vniuersæ negligētię causæ cōprehenduntur. nam aut occupatione velut necessaria, quæ per culturam agri significatur, aut occupatione non necessaria, sed lucri causa, negligimus. Tertia autem causa, scilicet vacare delectabilibus, non parit negligētiam, sed reddit impotētem ad veniendum: & ideo non computatur inter causas negligentiæ. *Reliqui vero tenuerunt seruos eius.* Iudæorum multi velut affecti & occupati suis, neglexerunt credere in Christū post pentecosten: sed aliqui primates inter illos, excãduerunt contra Christi discipulos, & ad literã tenuerūt Apostolos, & contumeliis affecerunt communiter, quãdo ibant à conspectu concilij gaudentes quoniam digni fuerāt pro nomine Iesu contumeliam pati. *Et contumeliis affectos occiderunt.* Stephanum, Iacobum fratrem Ioãnis, & Iacobū fratrem domini. *Rex autem.* deus. *quum audisset.* Tempus vindictæ scribitur ob crimen in Christum, inchoatum dum Christus per seipsum prædicaret, & consummatum ob crimina in ipsum prædicantes postea Apostolos. Totum enim hoc tempus fuit tēpus visitationis eius, quod nō cognouit Hierusalem. *Iratus est.* Iustitiam vindicatiuam exercuit. *Et missis exercitibus suis.* Romanorum exercitus vocat exercitus dei: quia deus dirigebat illos ad vindictã Iudęorum. *Perdidit homicidas illos.* Hierosolymitanos, sacerdotes, scribas, & cæteros. *Et ciuitatem illorū.* Hierusalem *succendit.* Igne enim quo ad templum combusta est. *Tunc.* explosis Iudæis. *Ait seruis suis, Nuptiæ quidem paratæ sunt: sed qui inuitati erant.* Iudæi scilicet, quibus dicūt Apostoli: Vobis oportebat primùm prędicari regnum dei, sed quia indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. *Non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus viarum.* Loca congrua ad vocandum trãseuntes. *Et quoscunque*, pro, quotquot, *inueneritis, vocate ad nuptias.* Ad literam significatur vocatio gentium non prius inuitatarū ad regnum dei, facta per Christi discipulos. Et describuntur vocari

cari in viis,& non in ciuitate aliqua:vt ſignificetur vocatio omnium abſq; delectu.viæ enim cõmunes ſunt tranſeuntibus cuiuſcunque nationis. *Et egreſſi ſerui eius in vias,congregauerũt omnes quos inuenerunt,malos & bonos.* Hoc eſt abſq; delectu.nulli enim volẽti baptizari,ſiue vere,ſiue ficte accedat,negatur baptiſmus. *Et impletæ ſunt nuptiæ diſcumbentium.* Ecce quandiu durat vocatio,quouſque impletæ ſint nuptiæ diſcumbentibus. Quod non erit vſq; ad conſummationem ſeculi, quãuis ſingulis ætatibus humanis impleantur nuptiæ ſecũdum definitam à deo plenitudinem illius temporis, *Intrauit autem rex, vt videret diſcumbentes.* Hactenus de ſolicitudine regis ad vocãdum parabola tractauit, proſequendo illam vſque ad finem mundi : modò de cura regis circa ingreſſos ad nuptias incipit tractare.Ita ꝙ non intẽdit dicere , neque dicit quòd poſtquam impletæ ſunt nuptiæ,intrauit rex:ſed intendit & dicit,ꝙ poſt vocationem & ingreſſum vocatorum intrauit rex.Intrat deus iudicio,qui foris manet tolerando:intrat autem diſcutiẽdo & iudicando ſingulos,quum morte viſitat,& iudicio ſuo diſcutit merita cuiuſque morientis. *Et vidit ibi hominem.* Subtilis diſcretio in tanta multitudine deſcribitur. quia enim ita omnes deus videt,vt ſingulorum ſingillatim curã habeat,ideo vnus deſcribitur viſus homo. *Non veſtitum veſte nuptiali.* hoc eſt charitate,quę ſola diuidit inter filios regni & perditionis:vt Apoſtolus declarauit primæ ad Corinthios decimotertio. *Et ait illi, Amice.* officio cõuiuæ propter fidei profeſsionem. *Quomodo huc intraſti non habens veſtem nuptialem?* Indigne enim cõuiuam ſe exhibuit,irreuerẽtiam exhibẽdo nuptiali conuiuio abſq; condigna veſte. ¶ Nota prudẽs lector duo. Primum quòd nõ cõtumelioſe increpat:non dicit,indigne,præſumptuoſe,imprudens, ſed amice:non quomodo auſus es, ſed quomodo huc intraſti: proponendo interrogatiue factum ſimplex, vt ipſe ſeipſum damnet.ad erudiendum nos , vt etiam in notorio facto non iudicemus inauditum, & examinemus abſque contumelia, abſque conuicio , cum dilectione hominum,& odio vitiorum. ¶ Secũdũ eſt,quid ſi cũ veſte ſordida vidiſſet cõuiuã,quãdo ſolam negationẽ veſtis condignæ animaduertit. *At ille obmutuit.* Corã diuino iudicio nulla eſt exceptio.ipſa nãq; veritas palã accuſat,cõuincit,cõfundit. *Tunc.* Nõ expectato vniuerſali iudicio.

Dixit rex miniſtris,ligatis manibus & pedibus eius. Pœna inferni, prima eſt obſtinatio in malo:ligatis manibus, ne poſsit operari ad bonũ morale: & pedibus,ne poſsit affectũ habere ad bonum mora-

morale. *Mittite eum.* pro, tollite eum, *& iacite eum in tenebras exteriores.* Intellectus etiam priuatus lumine, non naturali interno, sed gratuito ac externo, quo ab extra illuminari posset, describitur cum materialibus tenebris loci inferni. *Ibi erit fletus, & stridor dentium.* Pœnis damni apponuntur pœnæ sensus. in oculis quidem fletus: in vniuersis autem mẽbris rigor tantus, vt ad dentium stridorem perueniat. Et metaphorico hoc sermone describuntur omnes pœnę sensus: tanto propinquiùs, quanto ad fidem resurrectionis corporum corporales pœnæ spectãt. *Multi autem.* pro, enim, *sunt vocati: pauci vero electi.* Hæc conclusio aperit, quòd nec inuitati omnes, hoc est Iudæi, recusarũt, quãuis ferè omnes: nec carẽs veste nuptiali fuit vnus, sed sub illo multitudo descripta est fidelium, qui indignos Christiano conuiuio seipsos exhibent. *Tunc abeuntes Pharisæi, consilium inierunt vt caperent.* pro, illaquearent, *eum in sermone.* Illaquearent autem non in vinculis ligando, sed laqueo quæstionis comprehendendo: sicut aues aut animalia incidunt in laqueos venatoris. *Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis.* Vt testes non suspecti adessent. cognoscebãt enim seipsos fore suspectos testes cõtra Iesum: quia inimicabãtur ei. *Dicentes: Magister, scimus quia verax es, & viam dei in veritate doces, & non est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominum.* Vniuersa hæc laus ex adulatoria officina, ad prouocandum Iesum ne timeat præferre deum Cæsari, procedit. *Dic ergo nobis, quid tibi videtur: licet censum dari Cæsari, an non?* Non quærunt an debeant dare, sed an licitum sit in foro conscientiæ dare. hæc enim interrogatio, & Iesu Christi respõsio significat, quod in dubiũ vertebatur apud Iudęos, an liceret soluere censum Cæsari. Et vt Iosephus ait libro decimooctauo antiqui. Iudas Gaulonites introduxit hãc quæstionem tempore natiuitatis Christi sub Octauio Augusto. Et erat ratio dubij: quia populus dicatus deo, non debebat profiteri se subditum homini infideli. solutio enim census erat professio subiectionis personalis. Intẽdebant ergo Pharisæi reddere Iesum minùs gratũ populo, si diceret licere dari censum Cæsari, tanquam non zelantem quæ dei sunt. vel tradere eum curiæ Pilati, si diceret non licere: tanquam auertentem populum à Cæsare. *Cognita autem Iesus nequitia.* pro, malitia, *eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ?* Illi laudant: Iesus laudantes vituperat, manifestãdo quod simulant ac tẽtant, si fortè aliquod dissonum responsum daret. *Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait illis Ie-*

lis Iesus, Cuius est imago hæc & superscriptio? Dicunt ei Cæsaris, Tunc ait illis. Reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari. Illata ista conclusio est ex principatu Cæsaris super ipsos, quem imago cum scriptione in nummo cõtestatur. principũ enim est proprium numisma cõficere in patria sibi subdita. Ex eo itaque quòd profitemini in denario principem vestrum esse Cæsarem, cõsequens esse oportet, vt reddatis quæ sunt (hoc est iura) Cæsaris Cæsari. *Et quæ sunt dei deo.* Hinc apparet quod prætextu dei fiebat illa quæstio, tanquam cederet in dedecus dei, dare censum Cæsari. propter hoc enim excludendum Iesus addidit, & quę sunt dei, hoc est iura dei, deo. Et docuit per hoc, quòd soluere tributa, census, vectigalia, & quæcunque huiusmodi principibus infidelibus, non contrariatur ad reddendum quæ sunt dei deo: sed vtrunque potest simul fieri. Vnde & ipse Iesus soluit pro se & Petro. & Paulus docet, cui tributum tributũ. &c. *Et audientes mirati sunt.* de tam irreprehensibili simul & satisfactoria responsione. Fecit enim satis & iuribus, Cæsaris & iuribus dei. *Et relicto eo abierunt. In illo die accesserunt ad eum Sadducæi.* Nomen est sectæ. Apud Iudæos enim tres erant sectæ, scilicet Pharisæorũ, Sadducæorum, & Essæorum: de quibus Iosephus libro decimooctauo anti. *Qui dicunt non esse resurrectionem: & interrogauerunt eum, dicentes, Magister, Moyses dixit, si quis mortuus fuerit non habens filium, vt ducat frater eius vxorem illius, & suscitet semen fratri suo. Erant autem apud nos septem fratres: & primus vxore ducta defunctus est: & non habẽs semen, reliquit vxorem suam fratri suo. similiter secũdus & tertius vsque ad septimum. nouissime autem omnium & mulier defuncta est. In resurrectione ergo cuius erit de septem vxor? Omnes enim habuerunt eam. Respondens autem Iesus ait illis, Erratis.* Absque contumelia aperit illis dogma eorum esse errorem ex ignorãtia. Erratis, inquit, à veritate, docendo non fore resurrectionem mortuorum. *Nescientes.* Ecce causa erroris, *Scripturas.* Tum interpretari, tum discernere. Sadducæi enim non admittebant scripturas sacras nisi Moysi. & in hoc nesciebant scripturas discernere: quoniam etiam scripturæ prophetarum reputandæ erant inter admittendas. propterea enim dicitur eis, nescientes scripturas: hoc est quæ sunt scripturæ sacræ admittendæ. Rursus non intelligebant ipsas Moysi scripturas: & in hoc errabant nescientes interpretari sensum scripturarum Moysi. *Neque virtutem dei.* Sadducæi (vt illorum hæc quæstio, quam reputabant insolubilem, manifestat) non sciebant alium viuendi

modum

modum,nisi quem in hoc mundo videbant inter homines:scilicet comedēdo,bibendo,generādo,&c.& non sciebāt virtutē dei potentem corpora humana transmutare in gloriā impaſsibilitatis sine cibo & potu,& reliquis huiusmodi.Et ꝓpterea dicitur illis,nescientes virtutem dei. *In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur.*pro,neque ducunt vxores,neque nubūt.Dixerat duas radices erroris,scilicet ignorantiam virtutis dei & scripturarum.Vtranque prosequitur,& primò virtutē dei:manifestando alium viuēdi modum in resurrectione,scilicet absque coniugiis,absque actibus venereis. *Sed erunt.*pro,sunt,*sicut angeli dei.* Non solùm erunt absque venereis,sed absque partis vegetatiuę & sensitiuæ paſsionibus & indigentiis.hoc enim totū significat sicut angeli dei: non comedentes,nō bibentes,nulli ægritudini aut paſsioni subiecti.Et rursus erūt sicut angeli dei,felices in cōtemplatione dei.¶ Sadducæi nō solùm negant resurrectionem, sed etiam angelos & spiritus:vt patet Act.23.Et propterea Iesus respondendo quęstioni eorum,meminit angelorum:& soluit illorum quæstionē inexcogitato ab illis modo. *In cælo.* ad differentiam angelorum damnatorum,qui vocantur dęmones.describit siquidem resurrectionem mortuorum in statu beato.hoc enim sufficiebat quæstioni Sadducæorum,qui omnino resurrectionem negabant. *De resurrectione autem mortuorum.* Contra quam directè tendebat argumentum Sadducæorum. *Non legistis quod dictum est.*Deest vobis,*a deo dicente vobis.* Superfluit,vobis.Exodi.3.Prosequitur alteram radicem,scilicet scripturarum ignorantiam:& affert textū ex scripturis Moysi,quas Sadducæi recipiunt. *Ego sum deus Abraham,deus Isaac,& deus Iacob.*Non dicit, ego fui:vt intelligas quòd nō loquitur de tēpore, quo Abrahā,Isaac,& Iacob viuebant in hac mortali vita:sed de præsenti tēpore quo alloquitur Mosen post tot annos à morte Abrahæ,Isaac & Iacob. *Non est deus.*Bis legatur deus:ita quòd legēdum est, *Non est deus,deus mortuorum,sed viuentium.*Non dicit, nō est dominus, quia est dominus & viuentium & mortuorum: sed dicit,nō est deus mortuorum:quia esse deum alicuius,seu aliquorū,est coli,haberi,ęstimaríque deum ab illo,seu illius.cōstat autem mortuorum,quatenus mortui sunt,nullum esse deū: quia sunt mortui corpore,sine sensu,sine intellectu,sine ęstimatione. Et propterea Iesus ex hac authoritate conuincit Sadducæos, ꝙ Abrahæ Isaac & Iacob viuerent spiritus,quando deus scilicet tēpore Moysi dixit hæc verba:ego sum deus Abraham,Isaac & Iacob:

cob: appellans eorum animas ipsorum nominibus, more scripturæ & ecclesię. sancte Petre ora pro nobis. per synecdochen partē, animam scilicet pro toto ponendo: quia anima est quodammodo totum quod est homo: vtpote non solùm præcipua essentiæ pars, sed ratio omnis vitę & operū hominis. ¶ Sed occurrit dubium: quia ex hac authoritate quanuis conuincātur Sadducęi quòd animæ Abrahę, Isaac & Iacob sint immortales, vtpote viuentes longè post mortem Abrahæ, Isaac & Iacob: non tamen apparet quomodo hinc habeatur resurrectio mortuorum: ad quam tamē comprobandam Iesus inducit hāc scripturam. dicēdo: de resurrectione autē mortuorū non legistis, &c. ¶ Ad hoc dicitur primò, quòd hæc authoritas affertur ad hominē, scilicet Sadducęū: quia radix negandi resurrectionem apud Sadducęos, erat interitus animæ simul cum corpore: vnde euellendo hanc radicē, cōuincit ipsos de resurrectione. ¶ Secūdò, quòd licet immortalitas animæ nō cōiuncat philosophos, quòd futura sit resurrectio mortuorum: conuincit tamen cultores dei expectantes cælestis patriæ beatitudinem perfectam: quia non essent perfectè beatæ animæ, nisi vnitæ corporibus bearentur. maneret enim pars separata semper à suo toto: vnde in Apocaly. acceptis singulis stolis clamant expectando corpora sua. Et propter hanc rationem scriptura ista continet non solùm animas mortuorum viuentes, sed animas colentes deum, dicendo: ego sum deus Abrahā, &c. vt ex ipso cultu, resurrectionis fides, quæ ex vita animarū initiū habet, compleatur. *Et audientes turbæ, mirabantur.* pro, stupebant, *de doctrina eius. Pharisæi autem audientes quòd silentium imposuisset.* pro, os obturasset. *Sadducæis.* Hinc apparet quàm fructuosa fuerit domini Iesu respōsio data Sadducæis. argumentū enī quod garrula voce tāquam insolubile iactabāt, exclusum videntes, nō sunt conuersi ad veritatis lumen, sed confusi siluerunt, nesciētes quid replicarent. *Conuenerunt in vnum: & interrogauit eum vnus ex eis legis doctor.* pro, legalis. hoc est exercitatus in iis quæ sunt legis. *Tentans eum: Magister, quod est mandatum magnum in lege?* Explorare intendebat, quod mandatum censebat Iesus esse pręcipuum in lege Moysi. *Ait illi Iesus, Diliges.* Respondet ex ipsa lege Deutero. 6. Præceptum charitatis, quæ est suprema omniū virtutū, anteposuit. Diliges, hìc est actus præceptus, nō respectu cuiuscunque obiecti, sed *Dominum deum tuum.* Ecce obiectum summum. *Ex.* pro, in, *toto.* Non in parte. *Tuo corde.* hoc est volūtate: cuius proprius actus elicitus est diligere. ¶ Totalitas

autem

autem dupliciter poteſt exponi,vel poſitiuè,quòd omnis vis vo luntatis apponatur ad diligendum deum.Et ſic non præcipitur exequēdum viatori:quia impoſsibile eſt,ſed implebitur ĩ patria cæleſti.Vel negatiuè:hoc eſt,ſic dilige deum,vt nihil in tuo cor de ſit contrarium dilectioni dei.Si enim diligeres hinc deum, & inde aliquid contrarium deo(puta conſulere dæmones) non obedires præcepto huic:quia nō diligeres in toto corde, ſed in parte.Et ſimiliter intellige totalitatem in ſequentibus. *Et in tota tua anima.* hoc eſt vita animali:quæ complectitur partem ſenſitiuam & vegetatiuam.Diligere autem in anima(hoc eſt in animali vita)eſt opera omnia ad animalem vitam ſpectantia di lectioni dei ſubiicere,ad dilectionem dei ordinare, in omnibus huiuſmodi operibus dilectioni dei obſequi.non ſufficit enim vt voluntate diligamus deū:ſed oportet in ſenſualibus delectationibus nihil admittere contrarium dilectioni dei. *Et in tota tua mēte.*hoc eſt intellectu.Diligere autem deum intellectu,eſt intellectum à dilectione dei motū ſeu imperatum aſſentire iis quę ſunt fidei,& nihil contrarium diuinę dilectioni admittere in intellectu. *Hoc eſt maximum.*pro,magnum,*& primum mandatum.* Eſt enim primum in intentione legiſlatoris,quia hoc præcipuè intendit:&magnum quantitate virtutis in genere mādatorum, vtpote excedens reliqua,& virtualiter continens reliqua.*Secundum autem.* non æquale,ſed poſterius ac minus. *Simile eſt huic.* Dilectio enim ſimilis eſt dilectioni. *Diliges.* Ecce actus pręceptus,ſimilis actui primo præcepto. *Proximum tuum.* natura rationali,capace beatitudinis & miſerię. *Sicut.*vel vt,*teipſum.*Non dicit,quantū teipſum:quia quadrat ordini naturæ,moris ac charitatis(de qua ſcripum eſt,Ordinauit in me charitatem)vt plus diligā me,quàm proximū.Sed dicit,ſicut:hoc eſt eo modo quo diligis teipſum. ¶ Aduerte prudēs lector,quod ſicut in pręcepto primo præcipiuntur duo(ſcilicet diligere deū,& modus diligēdi in toto corde,&c.)ita in hoc ſecūdo præcipiūtur duo,ſcilicet diligere proximum,& modus diligēdi ſicut teipſum. Quo fit vt in hoc ſecundo contineantur quatuor:quorū duo præcipiuntur, & duo præſupponuntur. Dicendo nanque,dilige proximm ſic, duo præcipiuntur:& definiendo vt teipſum,duo ſupponūtur,ſcilicet diligere teipſum ſic.nam proximum diligere ſic,pręcipitur ad exēplum dilectionis proprię & modi eius. ¶ Et hinc ſequitur primò,quòd præceptum hoc ſecundum nō eſt de dilectione charitatis.Ex eo enim quòd præceptum hoc præſupponit dile-

ctionem

ctionem propriam,& constat quòd potest impleri sine charitate (vt patet apud seruantes omnia præcepta secundæ tabulæ sine charitate) consequens est quòd non præsupponit dilectioné propriam ex charitate,nec præcipit dilectionem proximi ex charitate. Rursus dilectio proximi præcipitur hîc ab exẽplo dilectionis propriæ, certæ & indubitatæ. nisi enim præsupponeret tui ipsius certam & indubitatam dilectioné,non diceret: dilige proximum sicut teipsum. constat autem ꝙ dilectio propria ex charitate,nõ est certa & indubia:nõ ergo est de illa sermo. Et confirmatur: quia si præciperetur hoc præcepto dilectio proximi ex charitate, dicẽdum fuisset, diliges proximum tuum propter deũ, & nõ sicut teipsum. Et si dilectio propria ex charitate supponeretur, dicendum fuisset, sicut debes teipsum diligere,& nõ de facto, sicut teipsum: alioquin quicũque nõ diligit seipsum ex charitate, exemptus esset ab hoc secundo præcepto: quod est ridiculum. ¶ Sequitur secũdò, quòd dilectio naturalis, qua scilicet naturali inclinatione quilibet inclinatur ad diligendum seipsum, prȩsupponitur dicendo, sicut teipsum: & præcipitur similis dilectio proximi. ¶ Manifestatur hoc tripliciter. Primò ex hoc, ꝙ non præcipitur dilectio suiipsius, sed supponitur. Tria enim tantùm quum sint diligibilia amore amicitiæ: hoc est, vt quib' volumus bonũ, scilicet ego, deus, & proximus: ideo de dilectione dei & proximi dãtur præcepta, & de dilectione propria nõ datur præceptũ: quia ego naturaliter amo me, nec egeo virtute aliqua in volũtate ad volendum mihi bonum, sed ad diligendũ deum: & similiter ad diligendum proximum virtute egeo & prȩcepto: quia nec ad volendum quæ dei, nec ad volendum quæ proximi sunt, sufficiẽtem habeo à natura inclinationem. op' est enim ad diligendum deum charitate, & ad diligendum proximum iustitia. ¶ Secundò ex eo, quòd præceptum de dilectione charitatis, sufficienter vnico præcepto continetur. Præcipiẽdo enim quòd diligatur deus sic, vt nec in corde, nec in mẽte, nec in anima, nec in viribus admittatur aliquod contrarium deo: implicat diligi nõ solum meipsum & proximũ propter deum, sed omnia quomodolibet referenda in deum dilectũ: quoniã quȩcunque & quoscunque diligere propter deum, nõ est aliud quàm diligere deũ: sicut diligere alia & alios propter meipsum, nõ est nisi diligere meipsum. At si præcipienda fuisset alio præcepto dilectio proximi ex charitate, pari aut maiori ratione præcipiendum explicitè fuisset, dilige teipsum propter deum: quum hoc magis vrgeat, &

magnam

magnam habeat difficultatem. ¶ Tertio ex eo quòd (vt iã aliqualiter dictum est) dilectio non gratuita: sed quã debeo proximo, seclusa charitate sufficienter impletur seruando præcepta iustitiæ & partium eius: puta honorando parentes, non occidẽdo, non rapiendo, non adulterãdo: & breuiter ius suum vnicuique reddendo, & quæcunque volumus vt faciant nobis alij, hęc eadem illis faciendo. Hæc autem secundæ tabulæ, comprehensa sub vno præcepto dilectionis proximi sunt: sicut omnia primæ tabulæ cõprehensa sunt sub præcepto dilectionis dei. Vt sic omnia quadrẽt. Est igitur literalis sensus vsus præcepti, diliges proximum tuum sicut teipsum. Volito bonum naturalium moralium exteriorũque rerum, honoris, famæ, pecuniarum, agrorũ &c. proximo tuo, natura rationali: sicut hoc est, illo modo quo vis tibiipsi bonum. ¶ Si quæris, quis est ille modus? respondeo amice, amicabiliter. Pręcipitur enim vt diligas proximum propter bonum ipsius proximi, & nõ propter tuam vtilitatem, sicut diligis teipsum propter teipsum. Diligere enim proximũ propter teipsum, non est diligere proximũ, sed est diligere teipsum. Est enim dilectio concupiscentiæ non amicitiæ. Dicendo itaq; sicut teipsum, præcipit vt amore amicitiæ diligas proximum, at instar amoris quo diligis teipsum. Amicabilia enim quæ sunt ad alios, veniunt ex amicabilibus ad seipsum. *In his duobus mandatis vniuersa lex pẽdet & prophetæ*: pro, tota lex pendet & prophetæ pendent. Patet nanque, quòd omnia statuta in lege & quæcunque tradunt prophetæ, ordinantur, vel ad diligendum deum ex charitate, in quo claudũtur omnia, quæ sunt fidei, spei, religionis & morũ: vel ad diligendum proximũ. & in hoc clauduntur quæ sunt iustitiæ, obseruantiæ, veritatis, amicitiæ, misericordiæ, & similiũ. *Congregatis autem Pharisæis, interrogauit eos Iesus, dicens, quid vobis videtur de Christo, cuius filius est? Dicunt ei, Dauid. Ait illis, Quomodo ergo Dauid in spiritu vocat eum dominũ, dicens, Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Si ergo Dauid vocat eũ dominũ, quomodo filius eius est?* Vera solutio quæstionis est, ꝙ Messias habet vtranque conditionem, scilicet ꝙ est filius Dauidis, & ꝙ est dominus Dauidis, sed filius est secundum quòd homo, dominus secundum ꝙ deus. Pharisæi autem ignorabant Messiam constare ex duabus naturis, diuina scilicet & humana, in vna persona. *Et propterea nemo poterat ei respondere verbum.* Quia carebant potentia respondendi, quæ est scientia illius

scripturæ. *Neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.* Ecce pharisæi similes redditi sunt Sadducæis: quorum occlusum fuerat os.

CAPVT XXIII.

TVnc Iesus locutus est ad turbas & ad discipulos suos, dicens, Super cathedram Moysi. Super sedem docendi & iudicandi in lege dei, super quam Moyses primus sedit, & propterea ab ipso nominatur. *Sederunt.* Authoritatem habuerunt, præsidentes vt iudices. *Scribæ.* Doctores legis diuinæ. *Et Pharisæi.* Diuisi à communi populo tanquam religiosiores. Nõ de omnibus itaque Scribis & Pharisæis, sed de sedentibus super sedem Moysi tractat. ¶ Nec dicit sederunt sacerdotes aut pontifices: propter reuerentiam ordinis sacerdotalis. Lege euangelium: nunquam inuenies Iesum nominasse sacerdotes aut pontifices arguendo aut reprehendendo, sed Scribas & Pharisæos, professores scientiæ & morum, instruendo prædicatores, vt non prædicent contra sacerdotes aut pontifices in specie, propter reuerentiam ordinis. *Omnia ergo quæcunque.* Ex cathedra Moysi, non aliunde. *Dixerint vobis seruare.* Hoc infinitum deficit Latinis codicibus: vt Græci testantur. Alia dicunt scienda alia credenda, alia seruanda. seruare autem commune est præceptis negatiuis & affirmatiuis. *Seruate.* Parendo pręceptis negatiuis. *Et facite.* Parendo præceptis affirmatiuis. *Secundùm opera verò eorum nolite facere.* Obedite dictis, sed nolite imitari facta eorum. *Dicunt enim.* Ecce ratio obedientiæ: quia dicunt, quæ sunt legis diuinæ, quæ sunt sanctimoniæ, quæ sunt bonorũ morum. *Et non faciunt.* Ecce ratio non imitandi facta. Et hoc nisi esset peccatum, nequaquam inter alia istorum peccata numeraretur à domino Iesu, nec solùm numeratur, sed primo loco nominatur. Turpe enim est doctori quum culpa redarguit ipsum: & qui prædicas non furandum furaris, qui prædicas non mœchandum mœcharis inquit Apostolus. monstrum est in moralibus dicere & non facere, vita contraria doctrinæ. Et quia magis mouent exempla quàm verba, inde est, quòd infructuosè præsunt ij, quorum vita non præest, sed authoritas, vel doctrina. Nunquam mundum conuertissent ad Christi fidem apostoli ac eorum proximi successores, si dixissent & non fecissent. nunquam ecclesiæ tot fuissent donatæ temporalibus bonis, si patres prisci quorum temporibus fuerunt data, dixissent & nõ fecissent. *Alligant autem.* De contentis in lege Moysi dixit, dicunt

tunt & nō faciunt: de adiūctis statutis seu ordinationibus, quas scilicet ipsi sedentes super cathedram Moysi addunt: modò dicit ꝙ ligant non vnum aut duo, sed multitudo significatur vinculo ligationis. *Onera.* præcepta onerosa. *Grauia.* non leuia secūdum seipsa. *Et importabilia.* hoc est vix portabilia. Si enim essent omnino importabilia, non dixisset, quæcunque dixerint vobis facite. *Et imponunt in humeros hominum: digito autem suo nolunt ea mouere.* Cogunt homines ad humeros supponendos illis oneribus, ad quæ ferenda nec etiam digitum ipsi volunt applicare: vt vel sic aliqualiter essent inter ferentes onera. ¶ Et descripsit per hoc secundum peccatum istorum eximentiū seipsos ab oneribus, quæ imponunt aliis, & explicauit grauitatem fere intolerabilem onerum: vt discipuli & turbæ discerent etiā in istis obedire sedentibus super cathedrā Moysi. nisi enim hęc explicasset statim quum dixisset omnia, quæ dixerint facite, crederes fortè te non teneri ad obediendum in huiusmodi grauibus & difficilibus ad exequendum, quæ prælati mādant. ¶ Vtinam hæc verba domini Iesu, in sedētibus super cathedrā Moysi finem habuissent: vtinam hodie non verificarentur. Tot iam onera sunt super vtriusque testamenti honestissima pręcepta, imposita super humeros hominum, vt Christiani facilè se seruire Christo credant, si tot laqueis non subiicerentur: & confessores fœlices se arbitrarētur, si de solis diuinis præceptis soliciti esse deberent. Cū his tamen omnibus parendū est Iesu dicenti, omnia quæ dixerint seruare seruate & facite Et ipsi quidē sedētes super cathedram Iesu Christi, damnationē suā cognoscant multiplicando onera: & tu Lutherane damnationem tuā abiiciēdo illa. *Omnia vero opera sua faciunt vt videātur ab hominibus.* Tertiū peccatū istorū est inanis gloria, quam ipse Iesus videns cordia, sciebat regnare in animis eorū, ita vt omnia opera sua ordinarent ad gloriam humanam. Quod est pessimum: vtpote intētionem maculans etiam in bonis ex suo genere operibus. *Dilatant enim.* pro. autem, *phylacteria sua.* Declarat in multis exterioribus actibus bonis aut non malis, apponi à Scribis & Pharisæis circunstantias malas superbiæ seu inanis gloriæ. Et incipit ab obseruantiis legalibus. Mandatum erat Deutero. 6. ligabis verba mea quasi signū in manu tua: erūtque & mouebūtur inter oculos tuos. Hoc mandatū Pharisæi iuxta sonū literę seruare volentes, præcepta legis (scilicet diliges dominū deum tuū &c. & dominus deus tuus vnus est. hæc enim duo ibi præcipiūtur)

tur)ſcripta ligabant, vt dicitur in manu ſeu brachio, & vt alijdicunt etiam in fronte: vt inter oculos haberẽtur. Et hæ ſchedulę appellantur phylacteria Græco vocabulo. phylacterium enim ſonat conſeruatorium: quia ad conſeruandum memoriam legis erant. phariſæi itaque phylacteriis communibus non contenti, dilatabãt ea, faciendo illa latiora, vt magis apparerent. *Et magnificant fimbrias* deeſt. veſtimentorum ſuorum. Sicut phylacteriis latioribus, ita fimbriis maioribus vtebantur. Erant autẽ fimbriæ, hyacinthinæ vittæ poſitæ in quatuor angulis palliorũ, mãdatæ à lege Nume. decimoquinto, ad recordationem mandatorum omnium. Ita quòd phylacterium erat pro memoria ſpecialiter mandati de vnius dei dilectione ex toto corde &c. fimbriæ autem pro generali memoria mandatorum dei: vt textus ipſi ſonant. *Amant autem primos recubitus in cœnis: & primas cathedras in ſynagogis: & ſalutationes in foro.* pro, foris: *& vocari ab hominibus Rabbi.* Quartum peccatum Phariſæorum eſt. Nõ vti primis locis, ſed amare prima loca in conuiuiis: & ſimiliter nõ vti primis cathedris, non ſalutari in foro, nõ vocari Rabbi, peccatum eſt, ſed amare hæc. Amor enim primorũ locorũ ad præſidendum cæteris, affectus eſt qui ſuperbiæ eſt: amor autẽ ſalutationum & nominis Rabbi, affectus eſt inanis gloriæ. *Vos autẽ nolite vocari Rabbi.* Quãuis textus Græcus careat, nolite vocari, ſed habeat, ne vocemini (& bis habet Rabbi: ita quòd ſonat ne vocemini Rabbi Rabbi) quia tamen vocari non eſt in poteſtate noſtra, ſed vocantiũ, ſenſus pręcepti eſt, nolite velle vocari. Nõ enim prohibetᷓ mihi aliena actio, ſed propria: ac per hoc nõ vocari, ſed affectus vt vocer, affectus ad gloriam nominis. ¶ Et dicit Rabbi Rabbi, ad explicandum affectum ſingularioris honoris in duplicato nomine ſicut hodie duplicamus domino domino, ſcribẽtes magnis prælatis. Quia vocari Rabbi ſeu quouis alio titulo, nõ eſt actus vocati, ſed vocantis: ideo dominus Ieſus nõ prohibet vocari, ſed velle vocari, dicendo ne vocemini, ſicut nõ reprehenderat Scribas & Phariſæos ꝙ vocarentur, ſed ꝙ amarent vocari Rabbi. *Vnus eſt enim magiſter veſter.* Ratio quare affectus ad nomen Rabbi prohibetur eſt, quia vnus eſt doctor noſter qui eſt Chriſtus. Vis iſtius ratiõis intelligatur ſi cõſiſtere in cõmunitate(.ſ. quia ſolus Chriſtꝰ eſt magiſter veſter, hoc eſt, communis omnibus: reliqui enim ſunt doctores particulares) inſtãtiã habet: quia apoſtoli erãt doctores cõmunes vniuerſi orbis: & nõ habetur neruus rationis: quia hinc nõ ſequitur ꝙ particulares

ticulares doctores nō debeāt velle nominari doctores. nullum enim præiudiciū fit vniuersali doctori, si particulares quoq; appellātur doctores. Sed si vis ratiōis intelligatur cōsistere in hoc ꝙ solus Christus est doctor noster authoritate (reliqui enī sunt doctores ministerialiter tantū) & intellectū simul fuerit ꝙ volēs vocari Rabbi, affectat honorē ac gloriā doctoris pro seipso, habetur neruus rationis. nā affectās seipsum honorari vt doctorē, nō exhibet seipsum doctorē vt ministrū alterius (minister enim quærit honorem ac gloriā illius cuius est minister) ac per hoc exhibet se vt doctorē authoritatiue, quod manifestè præiudicat Christo, qui sol⁹ est doctor noster authoritatiue. Et vt vno verbo dicatur, quia affectus nominis transfert Rabbi ministrū in quasi Rabbi authoritate, ideo iniuria fit Christo, qui solus est authoritatiue Rabbi. Hæc est vis rationis huius & sequentium duarum similium. Et hanc esse vim harum rationum testatur ipse Iesus, subiungendo post has rationes statim ista duo capita. Alterum de ministerio, Qui maior est vestrum, erit minister vester. Alterū de affectu propriæ exaltatiōis, Qui se exaltat, humiliabitur. Super hæc enim duo fundātur hæ rationes: vt patet ex dictis. Vbi intellige amantes vocari Rabbi, pater, magister, nō ex intentione velle sibi vsurpare nomen, honorem aut gloriam Christi vel dei seu (quod idem est) doctoris, patris aut magistri authoritatiue (nō enim oportet ipsis tantā superbiā imponere) sed facto interni affectus ad honorem & gloriam propriam ex nomine doctoris patris aut magistri, non referendo honorē & gloriam in illum cuius sunt ministri, vsurpāt sibi honorē & gloriā doctoris patris seu magistri authoritatiue. afficitur enim ad honorem huiusmodi tanquā non sit minister: iuxta illud, Quid gloriaris quasi non acceperis? Qui enim gloriatur, affectū habet ad gloriam quasi non acceperit, quanuis hoc non habeat in intellectu aut in intentione. ¶ Aduerte hic ꝙ in Latinis codicibus deficit hæc clausula, qui est Christus. In Græco enim habetur: vnus est enim magister vester qui est Christus. Et sumitur magister pro doctore seu magistro in docēdo: quia Rabbi doctorē seu magistrum officio docēdi significat. *Omnes autē vos fratres estis.* Particula ista nō cum præcedente, sed cum sequēte, quæ de patre vnico tractat, iungenda, est ita quòd hinc incipit mandatum aliud simile primo. Occasione siquidem oblata ex prohibitione affectus ad nomen Rabbi, extendit similē prohibitionem ad nomen patris: inchoans ab hoc, quòd omnes vos

fratres estis, quanuis multi vestrũ multos hic habeant filios. Et verè omnes sumus fratres, pro quanto sumus filij vnius communis patris qui deus est. sumus omnes fratres secundum animam rationalem (quę præcipua est pars nostri) quam non dat carnalis pater, sed solus deus omnibus: sumus omnes fratres secundũ vitam gratiæ, quam sola trinitas dat. *Et patrem nolite vocare*, pro, ne vocetis, *vobis*. Circa nomen Rabbi & magistri inhibet vocari, quatenus pendet ex nostro affectu: circa nomen verò patris vetat vocare. Ita quòd ipsa differentia monstrat illic interuenire peccatum ex parte vocati: hic verò etiam ex parte vocãtis. Et verè sic est. nam vocãtes doctores & gubernatores, Rabbi & magister, non peccant: vocantes autem patrem hominum secundum animam (tam in esse naturali quàm gratuito) aliquẽ alium à deo, peccant. *Super terram*. Ad excludendum etiam Christum secundùm quod homo (qui tũc erat super terram) ratione humanæ naturæ. *Vnus est enim pater vester qui in celis est*. Nõ dicit vt in aliis duobus, qui Christus est, sed qui in cælis est: quia esse hominum secundum animas in esse naturæ & in esse gratiæ patrem per creationem, nõ cõuenit Christo homini, sed soli deo: creatione siquidẽ fit tã anima rationalis quàm gratia. ¶ Cum his tamen stat, quòd licitè vocamus patres secũdũ carnẽ illos, qui nos genuerunt: & patres secundum curam spiritualem prælatos: & sic de similibus. *Nec vocemini*. Quia vocari (vt iã dictum est) nõ est in potestate nostra, intellige prohibitionẽ cadere non super vocari absolutè, sed pro quanto proficiscitur à volũtate vocatorũ. Perinde acsi dixisset, nec velitis vocari. affectus enim nominis vetatur. *Magistri*. Inter Rabbi & magistrum hoc interest, ꝙ omnis Rabbi est magister, sed nõ ecõuerso. Rabbi enim secundum officiũ docendi magister est: sed magister etiã dicitur magister equitũ, magister domus, &c. Vnde magistratus dicũtur q̃ pręsunt reipublicę. In hoc textu magister nomẽ est, moderatoris in moribus: ita ꝙ prius doctoris respectu partis intellectiuę, modo moderatoris respectu partis affectiuę nomen vsurpari prohibet: nomẽ verò patris dãtis esse spirituale, cõmunicari prohibet cuicũque creaturæ. *Quia magister vester vnus est christus*. Repetit similem rationem quã attulit de nomine Rabbi. Vnde eodem modo hanc intellige quo & illam. Et verè solus Christus est authoritatiue non solùm doctor noster, sed etiam magister morum nostrorum. reliqui enim homines ministri eius sunt ad docendũ & moderandum, si vere docent & moderãtur: aut fures

sunt

sunt & latrones si aliud docēt, si alios mores inducūt. Totus siquidē sermo iste est de doctrina fidei & moribus, & vita spiritus: & non de doctrina geometriæ, de patribus carnalibus, & huiusmodi. *Qui maior est vestrum*. gradu seu officio docendi aut moderandi. *Erit minister vester*. exhibebit se ad ministrandum vobis: recognoscendo se in veritate accepisse maioritatem ad ministrādum vobis doctrinam, bonos mores, & vniuersaliter quæ sunt spiritus. Et subiūxit hoc ad declarādum status officiaq; maiorum in sua ecclesia: vt hinc intelligamus rationem præceptorum, ne vocemini Rabbi & magistri. *Qui autem se exaltauerit*. Superbus acutißimè describitur per proprium obiectum, dicendo se: nam obiectum superbi non est honor aut gloria, sed ipsemet: & per propriam actionem circa obiectum. dicēdo exaltauerit. Affectus, studium, officiumq; superbi totum tendit ad exaltandum seipsum. *Humiliabitur*. tandem à deo. *Et qui se humiliauerit, exaltabitur*. Similiter intellige de obiecto & actione humilis, vt humilitas est nomen virtutis cōtrariæ vitio superbiæ. ¶ Si nō intelligis quomodo actus virtutis sit humiliare se, distingue te hinc secūdùm quòd tuus es, inde secundùm quòd dei es: & discernēdo inter te tuum & te dei, videbis congruere virtuti vt deiicias te tuum, non autē te dei. nam humiliare te dei, est deiicere quæ dei sunt in te siue naturalia siue gratuita bona: humiliare autem te tuū, est deiicere quæ aliunde quàm à deo in te sunt. Affectus itaq; ad se secūdùm ꝙ quisq; suus est, per pronomen, se, significatur in humilitate & superbia. Nec hāc virtutem nec hoc vitiū inuenis in Aristotele, sed in euāgelio: quia euāgelica, quia Christiana virtus est, nō humana: moralis tamē est. ¶ Et subiūxit hoc tum ad declarādum dānabilem affectū Scribarū & Pharisæorū in suprascriptis, ex pœna à deo disposita exaltātibus se: tum ad declarādum laudabilem affectū obsequētium in nolēdo vocari Rabbi, &c. ex præmio reposito iis qui seipsos humiliant. *Væ autem vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ*. ad differentiā Scribarum & Pharisæorū nō hypocritarū. Hac enim adiectione explicat, ꝙ non omnes Scribas & Pharisæos alloquitur, nō omnes reprehēdit: sed illos tantùm, qui erāt hypocritæ. Erāt enim inter illos multi boni: vt Nicodemus & Simon leprosus. *Qui*. pro, quia. Rationē reddit. *Clauditis regnum cælorum ante homines*. Ego aperio regnū cælorum, patefaciendo doctrina & exēplo ea quæ credēda quæ sperāda, quæ amāda in illo sunt: vos illud clauditis, docētes nō esse credēdum in me, qui sum ostiū regni cælorū.

vos enim non intratis. vos non creditis mihi.hoc enim esset intrare per fidem. *Nec introeuntes.* hoc est volentes introire,venientes ad prædicationem meam. *Sinitis intrare.* loquendo contra me, statuẽdo quòd extra synagogam fiat qui fatetur me Christum. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ:qui.*pro,quia,*comeditis domos viduarum.*Auaritiam sub hypocrisi arguit. *Orationes longas orantes.* In Græco habetur,prætextu longum orantes.Et clarè significatur orationes longas fieri non affectu multũ orandi,sed prætextu:hoc est monstrando multum orare, vt viduæ confidant in vobis tãquam in viris spiritualibus & sanctis, & recurrãt ad vos in suis necessitatibus,vt deponant apud vos pecunias & similia: & sic exhauriatis opes earũ. *Propter hoc amplius.*pro,abundãtius, *accipietis iudicium.* Duplex iniquitas(simulatæ scilicet religionis & iniqui quæstus)duplicem exigit pœnam. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ:qui.*pro,quia,*circumitis mare & aridam vt faciatis vnum proselytum.* Appellabatur proselytus qui ex gentibus trãsibat ad ritum Iudæorum,suscipiens circũcisionem,& cætera. *Et quum fuerit factus,facitis eum.* vestra culpa & mala vita vestra. *Filium gehennæ duplò.* Deest. magis, *quam vos.* quia vos rei estis malæ vitæ:illos autẽ vestro exẽplo facitis malè viuẽtes:& præter hoc rei sunt idololatriæ quam cõmiserãt. Ingratitudo enim recepti doni fidei , ob malam vitam constituit eum debitorem omnium præteritorũ.Et nihilominus facilè accidere poterat vt proselyti conuersantes cum magistris suis malæ vitæ,fierẽt duplo peiores:quia nec erãt Iudei nec Gentiles,sicut modò Marani multi nec Iudæi nec Christiani sunt. ¶Si autem verum est quod textus Græcus sonat vtrosq; esse dupliciter reos,sed proselytos magis, verificatur ex eo quòd Scribæ & Pharisæi hypocritæ,erãt rei & infidelitatis in Christum,& malæ vitæ: & eiusdem duplicis iniquitatis reos faciebãt proselytos,& magis reos propter prædictas causas. *Væ vobis duces.* Ex eo quòd inter ista octo væ,in solo isto tacentur Scribæ & Pharisæi,& ad duces dicitur,væ vobis,insinuatur quòd ad sacerdotes seu Põtifices dirigitur sermo iste , quos pro reuerentia ordinis sacerdotalis non nominat sacerdotes aut Pontifices , sed communis illis & aliis officij nomine duces aliorum,ad vitam sanctam,ad obseruationem legis, & cætera. *Cæci.* Ignorantia affectata seu crassa & supina significatur. *Qui.*pro,quia,*dicitis:quicunque iurauerit per templum,nihil est.* iuramentum est nullum. *Quicunque autem iurauerit in auro templi,debitor est.* seruandi iuramenti.Ratio quæ fefellit istos

istos, debuit esse differentia propinqui & distantis. Putauerunt quòd templum non esset sanctum, nisi in superficie, quæ aurata erat: & similiter altare non esse sanctũ, sed oblationem. Ita quòd substantia templi apud istos erat materia remota sanctitatis. & similiter altare tãquam vas longè distans ab oblatione quæ est sancta: vtpote quæ deo offertur. *Stulti & cæci. quid enim maius est, aurum, an templum?* Narrato errore ducum, confutat rationibus duabus illum. Altera sumitur ex maioritate tẽpli supra aurum, & altaris supra munus. *Quod sanctificat aurum.* Probatio maioritatis est, quia templum sanctificat aurum, & non econuerso. Quum enim non omne aurũ sanctum sit, sed illud quod ad ornamentum est templi, consequens est vt ex templo sanctitatem contrahat aurum. templum enim ipsum siue cum auro, siue sine auro sanctum est: & simile est de altari & dono. nam altare siue cũ dono, siue sine dono sanctũ est: quia altare dei est. donũ autẽ sanctificatur ex altari: quia non poterat nisi in altari offerri. *Et quicunque iurauerit in altari, nihil est: quicunque autem iurauerit in dono quod est super illud, debet. Cæci, quid enim maius est, donum, an altare, quod sanctificat donum? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & in omnibus quæ super illud sunt.* Duo dicebãt isti duces. Primùm præferebãt aurũ tẽplo & oblationẽ altari in sanctitate. & contra hoc militauit prima ratio. Secũdum, ꝙ iuramẽtum per altare aut per tẽplum erat nullum, & cõtra hoc tẽdit hęc ratio, procedẽs circa altare ex inclusione: quia in iuramẽto per altare, clauditur iurare per oblationẽ quæ super illud offertur. Et in prõptu est ratio veritatis huius. Et repetitur stulti & cæci quid maius est: quia iurãs in altari, iurat in illo secũdũ ꝙ altaris officiũ habet. constat autẽ altaris officiũ esse quòd offerant super ipsum deo sacrificia &c. Iurãs igitur in altari, iurat in omnibus quæ sunt super altare quatenus altare est: ac per hoc in oblationibus super altare. *Et quicũque iurauerit in templo, iurat in illo, & in eo qui habitat in ipso.* Prosequitur applicãdo rationẽ ad tẽplum: quia iurare per templum, includit iurare per deũ. Et similiter in prõptu claritas est: quia tẽplum vt tẽplum est habitaculũ dei, est domus dei. *Et qui iurat in cælo.* Vel ad clariorẽ doctrinã affertur hoc simile, vel errabant quoque in hoc ꝙ putabant iuramẽtum per cælũ non esse iuramẽtum. quod hic cõfutatur. *Iurat in throno dei, & in eo qui sedet super eũ.* Aduerte in verbis domini explicari tria: cælũ, thronum dei, & deum sedentem in eo: ad docendum nos, quòd non solum iurare per templum dei, per altare dei, & similia quæ im-

mediatam habent relationem dei,est verè iurare,sed etiá iurare per creaturas quæ per medium dicũtur dei. Cælum enim secundum seipsum res naturalis est:sed vt induit rationem sedis diuinæ, ingreditur ordinem diuinorũ: & ratione huius intelligitur assumi in iuramentum. ¶ Et ratio quare dominus Iesus interpretanda sic docet iuramenta, fundatur super naturá iuramenti. Iurare nãque est inuocare in testem deum ac per hoc quicunque iurat,conuincitur ex hoc ꝙ iurat quòd deum inuocat in testem: ac per hoc per quancunque rem iurat,vtitur illa re vt diuina est, vt dei est,vt deus in illa,seu per illam,seu ex illa,seu cũ illa,&c. testis sit. Et propterea iurare per creaturas est obligatorium. Et hoc ignorabãt duces isti cæci. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ:qui*.pro,quia,*decimatis mentham & anethum & cyminum*.decimam solitis horum minimorum. *Et reliquistis quæ grauiora sunt legis*. Ecce peccatum in magnis. *Iudicium*. in iis quæ sunt debita alteri. *Et misericordiam*. in iis quæ sunt necessaria licet non debita pauperibus,& vniuersaliter indigentibus. *Et fidem*. hoc est veritatem seu veracitatem in verbis, in promissis, in factis. hanc enim virtutem directè,& primò relinquũt hypocritæ.hypocrisis enim vitium est virtuti huic cõtrarium. *Hæc oportuit facere*.misericordiam,iudicium,& fidẽ. *Et illa non omittere*. decimare mentham,anethum & cyminum. Et dixit hæc,ne putares Iesum reprehendisse obseruationem minimorum.Non vituperat seruantes minima,sed simulãtes se obseruatores legis seruãdo minima. Et cõuincitur simulatio:quia si studio seruandæ legis seruarent minima, multo magis seruarent maiora , quorum transgressio eneruat legem. *Duces cæci*. Scribas & Pharisæos hypocritas,appellat duces aliorum:illos doctrina,istos professione sanctimoniæ.cæcos verò in opere proprio,non euitãdo incurrere in tam manifestam peruersitatem. *Excolantes culicem*. Metaphoricus est sermo à potu sumpto.Culicem excolare,est vinum in quo apparet culex colare per linteum : ita quòd culex cum omni sua immunditia extra restet in linteo, vt sic vinum mundum bibatur. Vbi summa diligentia describitur ad euitandam minimam immunditiam in potu.Cõsueuimus enim si quãdo culicem in cyatho videmus,contenti esse simplici extractione eiusdem:sed hic describitur colatio adhibita *Camelum autem glutientes*. Nihil cõmune est camelo & glutitioni:nulláque consonantia respondet excolationi culicis,glutitio cameli.Propter quæ crediderim ego tam Græcum quàm Latinum textum corruptum haberi in

ri in nomine proprio istius animalis. Contextus metaphoræ exigit, vt animal aliquod magnum significetur quod deglutiri bibendo potest: alioquin non quadrat metophora. Sonat enim parabola hæc quòd bibendo hinc euitatis tanta diligentia minimam culicis immunditiam, ita quòd excolatis eum, inde autem glutitis (proculdubio bibendo) animal magnum immundum: puta muscam magnam, quam vulgariter dicimus musconem. Si diceretur œstrum apud Græcos, asilum apud nos, sensum clarum haberemus, quanuis asilus non currat ad vinum aut aquam, sed infestus sit bobus. ¶ Certiores autem esse possumus quòd hic est literalis sensus quem diximus, ex eo quòd sic & non aliter quadrant omnia. & directè significatur peruersitas Scribarum & Pharisæorum in seruando minima & contemnendo grauiora, sicut euitantes in potu culicis minimam immunditiam tanta diligentia, & glutiendo in potu asilum aut vespam, aut musconem si dici licet. *Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ*: qui. pro, quia, *mūdatis quod foris est calicis & paropsidis: intus autem pleni estis*. pro, plena sunt, *rapina & immunditia*. pro. iniustitia. Corruptum esse textum testatur textus Græcus, testatur & ipse contextus sermonis. nam subiungendo, munda prius quod intus est calicis & paropsidis vt fiat & id quod foris est mundum, clarè manifestat quod prius dixerat, quòd plena sunt calix & paropsis rapina & iniustitia. Est ergo sensus literalis, quòd Pharisæi mundabant vasa potus & ciborum, sed contenta in vasis vtrisque erant immunda: vtpote malè acquisita, scilicet ex rapina. Et propterea dicitur quod mundent quod est intus: hoc est, contenta in vasis. Et intendit ad literam, quòd cibus & potus Phariseorum erat ex rapina, & tamen quasi viri mundi non comedebāt, neque bibebant nisi in vasis mundis. ¶ Et per calicem intellige omne poculum: & per paropsidem omne catinum cibi. Græca est enim dictio: Latinè patina seu catinum dicitur. *Pharisæi cæce, munda prius quod intus est calicis & paropsidis: vt fiat & quod foris est mundum. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ*: *qui*. pro, quia, *similes estis sepulchris dealbatis: quæ à foris*. pro, foris, *parent*. pro, apparent, *hominibus speciosa, intus verò plena sunt ossibus mortuorum, & omni spurcitia. Sic & vos à foris*. pro, foris, *quidem paretis*. pro, apparetis, *hominibus iusti: intus autem pleni estis hypocrisi & iniquitate. Væ vobis Scribæ & Pharisæi hypocritæ*: *qui*. pro, quia, *ædificatis sepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iustorum: & dicitis, si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non essemus*. pro, non fuissemus

mus, socij eorum in sanguine prophetarum. Itaque testimonio estis vobismetipsis quia filij estis eorum qui prophetas occiderunt. Aduerte quod ædificare & ornare sepulchra prophetarum, si consideratur vt fit affectu religionis, actus est laudabilis, nec est testificatio malitiæ: sed si cõsideratur vt est cõsummatio operis circa mortuos, sic est actus consummatorius occisionis. prius enim occidunt, deinde sepeliunt. Ex eo itaque quod patres occiderunt, & ipsi sepeliũt, cõsummant facto (quáuis non intentione) opus paternũ. Ita quòd testimonio estis & verbo (dicendo quòd patres nostri interfecerunt) & facto sepulturæ, consummando opus paternum, quod estis filij homicidarum. ¶ Et merebãtur Pharisæi hanc retortionem suorum operum in malũ: quia non religioso animo, sed ex hypocrisi ædificabãt & ornabãt sepulchra prophetarum. vt monstrarent se horrere crimina patrũ suorum contra prophetas: & tamen persequebantur Iesum caput omnium prophetarum. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.* Deus olim dixit Abrahę, Nondum sunt completæ iniquitates Amorrhęorum. sic modò Iesus dicit implendas esse iniquitates patrum. Sub mensura nãque iniquitatum Iudæorum, quæ iam inceperant in patribus, comprehendebatur occisio Christi, & persecutio discipulorum eius. & propterea Scribis & Pharisæis dicitur: Implete mẽsuram patrum vestrorum. ¶ Nec imperando, sed permittendo futura, dicit, implete: secundum consuetum loquendi modum, quo dicimus persecutoribus nostris, facite totum quod cõcepistis. *Serpentes.* morsu. *genimina.* seu germina, progenies. *viperarum.* ex parentibus venenosis geniti, vndique venenum habentes. Et dixit hoc, monstrans ipsos mendaciter dixisse: si fuissemus in diebus patrum nostrorum, non fuissemus socij eorum in sanguine prophetarum. *Quomodo fugietis à iudicio gehennæ?* Quanuis habeatis hîc modos fugiendi iudicia hominum: nullus tamen erit vobis modus fugiẽdi à iudicio gehẽnæ: hoc est pœnæ infernalis. *Ideo dico vobis.* Superfluunt hæ duæ dictiones. ad conuincendum vos esse similes patribus, qui occiderunt prophetas. *Ecce.* Demonstrat tempus instans, scilicet suæ resurrectionis. *Ego.* in cælis residens. *Mitto.* in pentecoste. *Ad vos.* Iudæos. Extendit sermonem ad omnes, qui hactenus allocutus est Scribas & Pharisæos. *Prophetas.* Act. 12. erant in ecclesia Antiochæ prophetæ. *Et sapientes.* circa diuina. *Et Scribas.* doctos in lege: apostolos scilicet & discipulos meos. *Et ex illis occidetis & crucifigetis: & ex eis flagellabitis in synagogis vestris: & persequemini de ciuitate*

in ciuitatem

in ciuitatem.Vt. causam meritoriam denotat. *Veniat super vos omnis sanguis iustus.* hoc est pœna debita pro effusione omnis sanguinis iusti. Non magna,sed maxima est pœna ista,continens in se pœnas cuiusque occisoris cuiuscunq; iusti.Non significatur quòd isti dabũt pœnas pro Cain,& pro aliis homicidis (nõ enĩ bis punit deus)sed quòd luent pœnã æquiualentem pœnis omnium homicidarum,non quorumcunque,sed iustorum.Et significatur per hoc enormitas grauissima criminis Iudæorum.Et verè sic fuit:quia patres sęuierunt in homines,isti in Christũ deũ & hominem. Vnde ipse dixit:Saule Saule,quid me persequeris?

Qui effusus est super terram à sanguine Abel iusti,vsque ad sanguinem zachariæ filij Barachiæ. Hæc particula dupliciter potest apponi præcedenti:vel restrictiuè:vt scilicet non loquatur Iesus de effuso sanguine iusto omni simpliciter & absolutè,sed vsque ad certum tempus,scilicet à principio mũdi(quo occisus est Abel à fratre suo Cain)vsque ad tẽpus Ioas Regis Iuda:quo occisꝰ est Zacharias filius Ioiadæ,qui nũcupatur Barachias(hoc est bene dictus domini)propter eius sanctitatem.vel erat binomius,ita ꝙ vocabatur Ioiada,&Barachias:sicut pater Dauidis vocabatur Iesse & Isai.Hic sensus nullam habet contradictionem,sed quęstionem quare vsque ad illud tempus tãtùm,& nõ amplius:quũ postea fuerit occisus tã Esaias,quàm Hieremias à Iudęis. ¶Alter sensus est,vt apponatur explicatiuè:vt scilicet declaret omnẽ iustum sanguinẽ effusum ab his duobus,scilicet Abel & Zacharia.Sed tunc etiã insurgit quęstio,quare ab his duobus explicatur omnis sanguis iustus?Ad hoc dicitur , ꝙ hi duo inducti sun tanquam extremi inter iustos occisos,quos sacra scriptura veteris testamenti nominat.Extremos autem non secundũ iustitiam aut sanctitatem,sed dignitatẽ.Alter enim est summum extremũ, scilicet Zacharias Pontifex,vtpote filius Ioiadæ põtificis:alter est infimum extremum, scilicet Abel pastor ouium. Vel(quod potiùs crediderim)ideo hi soli inducuntur:quia in his tantũ scriptura petitionem vindictæ explicat.In Abel:ecce sanguis fratris tui clamat ad me de terra.In Zacharia:videat dominꝰ,& requirat.2.Paralip.24.Quia enim de vindicta sanguinis iusti Iesus loquebatur,par fuit vt illorum iustorũ sanguinem cõmemoraret, quorum vindicta petita traditur in sacra scriptura:vt ex his duabus vltionibus petitis,intelligantur similiter petitę vindictę coram deo omnium aliorũ iustorum:ac per hoc rationabiliter dictum sit:vt veniat super vos omnis sanguis iustus,tãquam petẽs

vindictam

vindictá,à sanguine Abel iusti,cuius sanguis clamauit ad deum vsque ad sanguinẽ Zacharię,qui moriens dixit,videat dominus & requirat, *Quem occidistis.* lapidando ad imperiũ Regis Ioas.

Inter templum & altare. In atrio templi erat altare holocaustorum:ita quòd inter templum &altare holocaustorũ erat spatium quoddam in quo erat lauatorium.Latitudo illius spatij significatur dicendo,inter templum & altare. *Amen dico vobis,venient hæc omnia.*mala pœnæ,debita pro vniuerso iustorum sanguine effuso. *Super generationem istam.*Infra quadraginta siquidem annos mala hæc superuenerũt.Quæ fuerunt tanta,vt incredibilia videantur:præter obdurationis perseuerãtis pœná, quæ est maior omnibus quas passi sunt,& patientur miseriis:vt non immeritò dictum sit venturum super eos omnem sanguinem iustum,&c. *Hierusalem Hierusalem.*Stringit sermonem, alloquẽdo nominatim ciuitatem Hierosolymitanam.Conduplicat autẽ nomen.exaggerando conditionẽ ciuitatis,tot dignitatibus,gratiis & beneficiis donatæ.*Quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt.*Non dicit,occidisti & lapidasti,tanquam perfecerit iam sua crimina:sed occidis & lapidas,perseuerans in criminibus istis.verè enim perseuerauit:occidendo Christum,lapidando Stephanum,deinde Iacobum. *Quotiens volui.* voluntate signi:præcipiendo,monendo,visitando per prophetas,& demum per meipsum.Hæc enim omnia signa sunt congregare volentis. *Congregare filios tuos,quemadmodũ gallina congregat pullos sub alas.* hoc est congregare non qualitercũque, sed sub protectione mea habitur⁹ vos materno affectu,more gallinæ respectu pullorũ. *Et noluisti.* pro,noluistis.congregari sub me. Deus licet non habeat nisi vnam voluntatem,& vnum velle quod est substãtia eius:velle tamen diuinum relatum ad præcepta, monita,consilia,prohibitiones & similia,appellatur à theologis volũtas signi:contra quam volumus quotiens peccamus,nõ obediẽdo præceptis dei.Et de hoc velle est sermo,quũ dicitur, quotiẽs volui,& noluistis.Relatum verò ad illa quæ ab æterno disposuit executioni mãdari,vocatur volũtas beneplaciti. De qua scriptũ est:Omnia quęcũq; voluit fecit,&volũtati eius quis restitit,&c. ¶ Aduerte hîc,quòd Iesus dicẽdo quotiẽs volui,mõstrat se esse deum:vtpote qui totiens tempore præteritorum prophetarum voluit cõgregare filios Hierusalem. *Ecce.* Demonstrantis est pœnam destructionis. *Relinquetur.*pro , relinquitur . Demonstrat siquidem tanquam pręsentem destructionem Hierusalem,

infra

infra quadragesimum annum subsecutam: quum propter breuitatem temporis, tum propter causam destructionis præsentem, nam infra illam hebdomadam crucifixerunt Christum: propter quod meruerunt, quòd relinqueretur ciuitas deserta. *Vobis domus vestra deserta. Dico enim vobis, non me videbitis amodo.* Tempus demonstrat non sermonis illius, sed mortis suę imminentis. *Donec dicatis: Benedictus qui venit in nomine domini.* hoc est vsque ad meum aduentum gloriosum, quando conuersi ad veritatem, credentes in me, dicetis, confitendo me verum Messiam. benedictus qui venit, &c.

CAPVT XXIIII.

ET egressus Iesus de templo ibat: & accesserunt discipuli eius vt ostenderent ei ædificationes templi. Quia audierant, Ecce relinquetur domus deserta, monstrare volunt Iesu ædificium templi, prouocaturi ad misericordiã. vel vt clarè intelligant, si desertio hęc erit cũ destructione templi. *Ipse autem respondens.* pro, Iesus autẽ. Superfluit, respondens. *Dixit illis: Videtis.* Deest nónne. Legẽdũ est, *Nónne videtis hæc omnia? Amẽ dico vobis: nõ relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur.* Totalis destructio templi clarè prædicitur. *Sedente autem eo super montem Oliueti, accesserunt ad eum discipuli eius secretò.* pro, seorsum, *dicentes: Dic nobis.* Nota peti tria. *quando hæc erunt.* quæ dixisti de ciuitate & templo. Petunt dici sibi tempus desolationis Hierusalem & templi. *Et quod signum aduentus tui.* Ecce secundum, quo petunt scire signum aduentus Christi ad iudicium. *Et consummationis seculi?* Tertium quod petunt sibi dici, est signum cõsummationis mundi huius. *Et respondens Iesus,* ad singula quæsita sigillatim. *Dixit eis: Videte.* Inchoat respondẽdo ad tertium quæsitum, scilicet de signo consummationis mũdi. Et circa duo monet esse cautos. *Ne quis vos seducat.* Ecce primum, spectans ad partem hominis intellectiuam. *Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus.* Periculum seductionis explicat ex multitudine Antichristorum: significans ad literam, quòd non vnus tantùm, sed multi Antichristi futuri essent ante consummationẽ mundi. *Et multos seducent.* Non vanè vsurpabunt nomen Christi, sed cum effectu deceptionis multorum: tantè ergo magis videte, ne vos sitis in numero eorum qui seducentur. *Audituri enim estis prælia & opiniones præliorum.* pro, bella & rumores bellorum. Ordo præposterus: sententia enim incipit ibi. *Videte ne turbemini.* Et est

secundum

ſecundum cauendum,ſpectás ad partem hominis affectiuam.Et monet vt ſtudium adhibeant ne turbentur,timore,audiẽdo prę-lia quæ committuntur,& rumores præliorũ futurorum. *Oportet enim*·Deeſt.omnia,*hæc fieri.* ex neceſsitate humanorũ appetituum. *Sed nondum eſt finis.* hæc non ſunt ſigna cõſummationis mundi. *Conſurget enim gens contra gentem , & regnum in regnum.*Ne aliqua pauca prælia intelligerent,extendit ſermonem ad gentes & regna diuerſa. *Et erunt peſtilentiæ, & fames, & terræmotus per loca.*Malis quæ ſibi inuicem homines inferunt, adiungit mala prouenĩetia non ab homine:vt intelligãt nec etiã iſta mala futura eſſe ſigna conſummationis mũdi.Vnde & ſubdit, *Hæc autem omnia.*ſcilicet bellum,fames,peſtis,terręmotus & ſimilia.· *Initia ſunt dolorum.*non termini. *Tunc.* inter hæc tempora tot viciſsitudinibus malorum ſubiecta. *Tradent vos.* diſcipulos meos.*in tribulationem, & occident vos: & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.* Non dicit omnibus hominibus,ſed omnibus gẽtibus.Hoc neſcio adimplerum adhuc:ſed non dubito implendũ: ¶ Et intendit per hæc Ieſus cumulare rationes vtriuſque moniſionis.Prius enim ex communibus, & modò ex propriis malis futuris monet ne ſeducantur,ne turbẽtur. *Et tunc ſcandalizabuntur multi; & inuicem tradent: & odio habebunt inuicem.* Auget rationem cauendi ex multiplici ratione ruinæ futurę multis Chriſtianis. Prima ratio eſt ſcandalum:nã multi quaſi impingent in varias occaſiones peccãdi,& pręcipuè in exempla aliorum.Et ſcandalizabuntur:hoc eſt, impingendo cadent. *Et multi pſeudoprophetæ ſurgent, & ſeducent multos .* Superius dixerat multos Antichriſtos:modò adiũgit multos pſeudoprophetas.Et eſt ſecũda ratio ruinæ per viam ſeductionis:ſub quibus omnes hęreſum doctores cũ reliquis ſimulata ſanctitate ſeductoribus comprehendi poſſunt. *Et quoniam abũdabit iniquitas.* Tertia ratio ruinæ eſt abundantia iniquitatis,tum multitudine ac magnitudine,tum præualẽdo afflictiones ac oppreſſiones varias inferendo.Et ſic per viam timoris & laſsitudinis. *Refrigeſcet charitas multorum.* Charitas ſignificat vel amorem ipſum,vel formam amandi,quę virtus theologalis eſt infuſa.Frigere poteſt charitas,hoc eſt amor erga deum,& erga proximos propter deum:ſed charitas quæ eſt amoris huius forma,nõ cõpatitur ſe frigere,ſi eſt,nã operatur magna ſi eſt: ſed hãc ipſam charitatem frigeſieri,eſt ipſam deſinere,eſt animum charitatem habẽtem oppreſsionibus ſeu timoribus ſuccumbere,& charitatem perdere,

tem perdere,non ex quibuſque,ſed ex abundanti iniquitate,excellentibus cauſis.Et ſignificatur iſte modus perdẽdi charitatẽ per frigere:quia licet infuſa charitas perdatur,acquiſita tamen vſu charitas(quæ eſt ipſe amor) frigeſcit:dum nõ ex intẽtione, ſed paſsione deficit ab integro amore dei . reſtat enim animus amans Deum,ſed frigidè:quia non ex toto corde.*Qui autẽ perſeuerauerit vſque in finem hic ſaluus erit.* Hæc aduerſatiua particula,mõſtrat frigus charitatis inferre priuationẽ ſalutis . Et intendit,quòd inter tot mala aliqui ruent ſcandalo , aliqui ſeductione,aliqui victi ab afflictionibus ſeu timoribus: & ſolus perſeuerans vſque in finem vitæ propriæ(non ob ſcandala,non ob ſeductiones,non ob paſsiones deſiſtens)erit ſaluus, vt bene videant ne ſeducantur,ne turbẽtur. *Et prædicabitur hoc euangeliũ.* Hoc eſt vltimum ſignum cõſummationis mundi. *Regni.* ſupple cœlorũm.Non eſt euangeliũ Chriſti euangelium ſeruitutis,pœnarum,tormentorum,aut virtutum abſolutè,ſed regni,non terreni,ſed cælorum.reliqua enim ad hoc vt regnemus cũ Chriſto, bene annunciantur. *In vniuerſo orbe.*non in parte. *in teſtimonium.* ad teſtimoniũ perhibendum de regno cælorũ, reuelato & aperto per Ieſum Chriſtum. *Omnibus.* non aliquibus.*Gentibus.* ita ꝙ ſic prædicabitur in vniuerſo orbe,vt nulla gens exempta relinquatur à teſtificatione regni cælorum per Chriſtũ facta &c. Et intendit per hoc,quòd non ſola fama perueniet ad omnes gentes de euãgelio Chriſti,ſed quòd ſic prædicabitur, vt perueniat ad omnes gentes teſtimoniũ euangelicũ:ita vt ſint inexcuſabiles ſi noluerint credere.¶ Hanc prædicationẽ neſcio adimpletã,ſed nõ dubito adimplendã. Aetate noſtra audimus multas nationes ignotas patribus noſtris,inueniri à nauigatione Hiſpana. nauigãt ſiquidẽ ſub polo antarctico eleuato ſupra quadraginta gradus.Quod prioribus ſeculis non fuit auditũ : quibus ſub æquinoctiali habitatio vix comperta fuit. *Et tunc.* omnibus prædictis adimpletis & nõ antè. *Veniet conſummatio.* Non dicit conſummatio huius vel illius, ſed abſolutè conſummatio: quia de cõſummatione mundi huius loquitur, directè concludẽs reſponſionem ad quæſitum diſcipulorum, dic nobis quod ſignũ conſummationis ſeculi.¶ Si omnia hæc domini dicta colliges, hauries dominum pinxiſſe tempus vſque ad conſummationem mundi habiturum mala quidem communia præliorum &c.pro initiis æterni mali:non pro ſignis conſummationis : mala verò propria propter nomẽ eius,pro meritis ęternę ſalutis: & multos

Antichriſtos, multos pſeudoprophetas, multorum ſeductionẽ, ſcãdalum, frigentẽ charitatem, odium Chriſtianorum pro meritis æterni mali: prædicationẽ autem euangelij apud omnes gẽtes, pro ſigno infallibili conſummationis mundi ex diffinitione diuina. Sic vt diſcipuli diſcerẽt ſigna neceſſariò præcedẽtia cõſummationem ſeculi: & non ſigna monſtrantia conſummationẽ mundi quaſi in ianuis, ſeu ad certum tempus poſt ſigna hæc. *Quum ergo.* Quia reſpõdet principali quęſito de tẽpore deſtructionis Hieruſalem & tẽpli, ideo nota illationis vtitur. qua nõ inferuntur dicenda ex dictis: ſed ꝙ accedit ad reſpondendũ ad præcipuè quæſitum, ſcilicet quando hæc erũt? *Videritis.* Multi enim illius ætatis vixerũt vſque ad tẽpus deſolationis: & videre potuerunt hæc. *Abominationẽ deſolationis, quæ dicta eſt à Daniele propheta.* Danielis. 9. ſcribitur. & erit in tẽplo abominatio deſolationis: & vſq; ad conſummationẽ & finẽ perſeuerabit deſolatio. ❡ Nota prudens lector, ꝙ Ieſus afferens hanc Danielis prophetiã, adiunxit, qui legit intelligat: proculdubio ad reddẽdũ nos cautos ne fallamur in ſenſu prophetię huius, & cõſequẽter in verbis ipſius Ieſu. Videbat ſiquidẽ multos abominationis nomine intelligere aut intellecturos ſimulacrũ aliquod futurũ in tẽplo: ſicut fuerat tẽpore Antiochi, vt dicitur. 1. Macca. 1. quod author illius libri interpretatus eſt idolum deſolationis, applicãdo prophetiã Danielis ad illud Et præueniens monet, qui legit intelligat. ❡ Nullus melior interpres Luca euangeliſta eſt: qui exercitũ Romanorũ docuit intelligendũ nomine abominationis deſolationis. Et verè ipſa Danielis verba hoc ſignificant. nam non dicit, erit abominatio in templo: ſed ſpecificauit abominationem, adiungendo deſolationis. Acſi apetè diceret, non dico erit abominatio, hoc eſt abominãdum ſimulachrũ, ſed erit abominatio deſolationis. Significando, quòd non terræ motu, nõ diluuio, nõ cœleſti igne deſolatio templi erit, ſed ex abominabilibus idololatris: vt rei probauit euentus. Lucam autem euangeliſtã hũc docuiſſe ſenſum, apparet. 21. cap. ex eo ꝙ eadem verba ſubiuncta hîc & ibi (ſcilicet, tunc qui in Iudęa ſunt fugiãt ad montes, & reliqua) monſtrant hęc apud Matthęum verba de abominatione deſolationis, intelligi ad literã de deſtructione Hieruſalem: ac per hoc præcedẽtia apud Lucam verba (ſcilicet, quũ videritis circundari ab exercitu Hieruſalẽ) explicatiua eſſe verborum Ieſu apud Matthæum, quum videritis abominationẽ deſolationis. Et conuincitur quodammodò hic ſenſus ex ſub-

iunctis, tunc qui in Iudæa sunt, fugiant &c. Tempus nanque fugiendi fuit ad literam tempus illius exercitus: & nullum legitur tempus simulacri succeßisse quo fuerit fugiendum. *Stantē in loco sancto: qui legit intelligat.* Verè stetit in loco sancto Romanus exercitus: qui non cecidit, sed perseuerauit desolando & sanctā ciuitatem & sanctum templum. *Tunc.* quando appropinquabit ciuitati Hierosolymitanæ hæc abominatio exercitus circa ciuitatem sanctā. *Qui in Iudæa.* in sorte tribus Iudæ. illa enim pars circa Hierusalem affligetur. *Sunt, fugiant ad montes: & qui in tecto, non descendat tollere aliquid de domo sua.* Non dicit non descendat, sed non descendat ad tollēdum res suas domesticas, sed ad fugiendum dimißis omnibus. *Et qui in agro, non reuertatur tollere tunicā suam.* pro vestimenta, seu pallia sua. *Væ autem prægnantibus.* non valentibus fugere propter onus ventris. *Et nutrientibus.* pro, lactantibus. quæ nequeunt dimittere infantulos suos & expeditè fugere. Propterea enim tam prægnantibus q̃ lactantibus dixit væ: quia non possunt expeditè fugere, sicut in tecto vel agro occupati, qui possunt relinquere res domesticas & vestimenta. *In illis diebus. Orate autem.* Impedimenta rerum monuit relinquenda, impedimenta filiorum compatiendo prædixit: impedimenta temporum oratione tollenda docet. *Vt non fiat fuga vestra in hyeme.* incommoda ad iter fugæ *vel sabbato.* in quo non licet iter longum agere. Nec per hoc intelligas peccatum fuisse, si sabbato longum peregissent iter fugiendo (quoniam neceßitatis articulus excusasset à peccato toto) sed intellige animos eorum ratione sabbati turbandos: hinc timore ne fortè violetur sabbatum, inde causa fugæ impellente. animo enim fluctuāte si causa fugiendi sit tanta, vt non sit habēda ratio sabbati, impeditur homo ab expeditè fugere. Et dixit tot de fuga, ad significandum ꝙ sola fuga prouidendum cuiq; tunc erit. *Erit enim.* Particula hæc non est pars responsionis ad primum quæsitum de tempore desolationis templi, sed est principiū respōsionis ad secundū quæsitum, scilicet quod signū aduentus tui. Et cōtinuatur cū dictis ad quæsitū de consummatione seculi. Ita ꝙ coniunctio, enim, rationem reddit non dictorū circa destructionē Hierusalem & templi, sed dictorū circa cōsummationē mundi ex aduētu glorioso Iesu. Et per modum interpositionis intelligendus est Matthæus, interponēs signa destructionis templi inter ea, quæ sunt consummationis seculi, & ea quæ sunt aduentus Iesu gloriosi: vt finita interpositione cō-

tinuet enim. ¶ Hanc siquidem particulam non tractare de tribulatione Hierusalẽ, apparet tum ex eo ꝙ non constat tribulationem Hierusalem fuisse maiorem omnibus præteritis ab initio mundi: vel rectius loquendo fuisse talem, qualis non fuit ab initio mundi &c. textus enim nõ dicit quanta non fuit, sed qualis non fuit. ¶ Tũ ex eo, ꝙ non constat nullam post futurã talem. Sed hic est scrupulus: quia interpres Latinus transtulit, neque fiet: Græcus autẽ textus habet, neque fiat. ita ꝙ optatiuè dicitur per modũ abominantis, neque fiat deinceps talis tribulatio: & sic in idẽ redit qualitas. De tribulatione itaque futura tẽpore Antichristi est sermo: credimus enim illã futuram maiorẽ in quãtitate & qualitate, quàm fuerit Hierosolymitana. ¶ Tũ præcipuè quia textus clarè loquitur de salute omnis carnis, & nõ alicuius carnis. s. existentis in Hierusalẽ. Et hæc ratio meum cogit intellectũ. ¶ Tum quia textus dicit breuiãdos dies illos propter electos simpliciter & absolutè. & non dicit propter electos hos vel illos: aut in tali loco, puta in Hierusalẽ. ¶ Tũ quia inferius nulla alia tribulatione descripta subiũgitur, statim autẽ post tribulationẽ illorũ dierũ sol obscurabitur, cũ reliquis clarè spectãtibus ad aduentũ Christi gloriosum. vt intelligamus tribulationẽ, quæ hic describitur esse illã, post quã statim sol obscurabitur &c. Ex his itaque apparet particulã hanc ad literã tractare de tribulatione futura ante aduentum Christi ad iudiciũ: & Matthæũ tacuisse, quã Lucas explicauit tribulationẽ Hierusalem magnam. *Tunc.* inter signa aduentus mei. *Tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mũdi vsque modo.* Nõ dicit quanta nõ fuit: quia tanta, imò maior fuit in diluuio vniuersali. *Neque fiet,* pro, fiat. futuro tempore. *Et nisi breuiati,* numero. *fuissent dies illi. nõ fieret.* pro, esset: seu fuisset. *salua.* à morte corporis. *omnis caro.* humana, omnis homo. Iuxta morem scripturæ, omnis caro fœnũ, & rursus, videbit omnis caro salutare dei Dicẽdo omnis caro, ipsis nominibus significat, ꝙ de salute corporis loquitur: & ꝙ de periculo communi hominibus bonis & malis loquitur. Nam si de salute animæ esset sermo, nõ periclitaretur omnis caro, quanuis multitudo malorum sit magna valde. ¶ Vnde etiã apparet, quòd tribulatio hæc nõ erit ab hominibus. nã si ab hominibus iniquis inferretur, nõ periclitaretur ex illius duratione omnis caro. Ex eo igitur, quòd nisi truncati fuissent quo ad numerũ dies illi, nõ seruata esset omnis caro (hoc est nulla caro seruata esset) apparet quòd diuinum erit flagellũ ac vniuersale

illa

illa futura tunc tribulatio. ¶ Et hinc habes, quòd non oportet restringere omnem carnem ad hominẽ: quia nihil prohibet intelligi absolutè vt sonat litera omnẽ carnem, vt significetur plaga communis etiam omnibus animalibus. *Sed propter electos breuiabuntur dies illi.* Benignus deus mauult erga promiscuã multitudinẽ propter electos clemẽtia vti, quàm solos electos à plaga illa seruare: quod facillimè posset. *Tunc si quis vobis dixerit.* Prædicta tanta taliq; tribulatione vniuersali ante suũ aduentũ, prædicit modò modũ aduẽtus sui penes differentiã occultè, vel manifestè quãtum ad locum. Et prius excludit incertitudinẽ loci. *Ecce hic.* in hoc loco. *est Christus, aut illic, nolite credere. Surgẽt enim Pseudochristi & pseudoprophetæ: & dabunt signa magna & prodigia.* quæ diabolica potestate fieri possunt. Quæ secundum veritatem non excedunt facultatem naturalium agentium: nisi pro quanto dæmon & mouere potest aliqua, quæ naturalia agẽtia nõ mouẽt, vel ad mixtionẽ vel ad locũ: & celerius agere, aut ad contraria statim, aut applicando ad effectus ad quos natura nunquàm applicaret, & huiusmodi. Et propterea apparebũt mirabilia, & existimabuntur vera miracula. Facilè enim est tantæ multitudini dæmonum liberæ in suo posse (quod modò ligatũ est) sanare ægros etiam quos incurabiles appellamus quasi subitò, & curare vulnera incurabilia à nobis quasi subitò: mouẽdo quæ intus sunt in corpore, & vtẽdo intus secretis viribus naturaliũ corporum, tanquam atomorum, quę non percipimus: & sic de similibus. *Ita vt in errorẽ inducãtur si fieri potest.* seu possit. *etiam electi.* Recole conditionalem esse veram tam antecedente quàm consequẽte existente impossibili: vt si leo volat, habet alas. Vnde cum hoc quod non potest fieri vt electi ducãtur in errorem, verissimè dicitur, si fieri posset ducerentur in errorem electi. Dixit enim hoc ad significandum magnitudinem fallaciæ comitantis magna signa & prodigia, quæ tunc fient, nõ ab vno, sed à multis, pseudochristis & pseudoprophetis. *Ecce prædixi vobis. Si ergo dixerint vobis: ecce in deserto est, nolite exire.* Quod in genere dixerat, ecce hic aut illic, modò in specie dicit in deserto, loco remoto à communi habitatione: vt Ioannes Baptista. *Ecce in penetralibus.* loco secreto seu occulto. *Nolite credere. Sicut enim fulgur exit ab oriẽte, & paret.* pro apparet, *vsque in occidentem ita erit aduentus filij hominis.* Exclusis locis incertis, declarat locum manifestum: prædicendo aduentum fore manifestum ab oriente in occidẽtem, in aere coram omnibus, ad simi-

litudinem fulguris coruſcãtis à parte orientali in partẽ occidẽtalem. ¶ Suſpicor ego minus bene interpretatum hunc textũ, & debere legi, ſicut enim fulgor. Ita ꝙ ſimilitudo affertur de fulgore ſolis apparente manè ab oriente in occidentem: & non de fulgure. nuſquam enim fulgur apparuit extenſum ab oriẽte in occidentem, ſed per modicum aëris ſpatium coruſcans deſinit: vt ad ſenſum videmus. *Vbicunque enim fuerit corpus.* pro, cadauer, *illuc congregabuntur & aquilæ.* Ne putares aduẽtũ eius in aëre eſſe phãtaſma aliquod, adiungere curauit q; ad ſe in aëre cõuenient ſancti homines velut aquilæ cõuolant ad cadauer comedendũ. ¶ Ex qua ſimilitudine duo intelligimus quę ad literã erunt vera. Alterum eſt, ꝙ ſancti concurrent ad Chriſtum, nõ ambulando ſuper terram, ſed velut volando in aëre: quia vt dicitur. 1. ad Theſſalonicẽ. 2. nos qui viuimus in aduentu domini, rapiemur obuiam Chriſto in aëra. Alterum eſt, ꝙ auidi velut ad olfactum cibum congregabuntur ad Chriſtum: qui ſolus præſtat quicquid cibo & potu haberi poteſt. *Statim autẽ poſt tribulationem dierum illorum.* Redit ad ſigna præcedentia aduentum ſuum. Vbi clarè videre potes tribulationem dierum illorũ non aliam repeti quàm paulò ſuperius deſcriptã, & niſi breuiati eſſent dies illi, & cætera. *Sol obſcurabitur.* Non intelligo per interpoſitionẽ lunę vt conſueuit, ſed miraculoſa obſcuratione. *Et luna non dabit lumen ſuum.* Hinc ſignificatur, quòd luna habens lumen ſuum, non dabit illud: vt intelligamus, quòd non loquitur de eclypſi, ſed de miraculo: quia in eclypſi luna priuatur lumine, luna, non habet lumen: hîc autem non dicitur luna nõ habebit, ſed non dabit lumen ſuum. *Et ſtellæ cadent de cælo.* Contextus cum ſole & luna, cogit ad intelligendum de veris ſtellis quæ ſunt in cęlo: ſed caſum earum intelligo eſſe caſum à lucendo. ita quòd ſicut ſol obſcurabitur, & luna nõ illuminabit, ita & ſtellę non lucebũt nobis. Et hoc metaphoricè vocatur cadere de cælo. ex eo enim quòd ſemotis nubibus ſtellæ non videbuntur, videbuntur nõ eſſe amplius in cælo. quod eſt ſecundum fulgere ſuum cadere de cælo. *Et virtutes cælorum mouebuntur.* Per virtutes cælorum intelligo vires ſeu poteſtates corporum cæleſtiũ quia non dicitur virtutes, ſed virtutes cælorum. Mutabuntur enim potentiæ actiuæ cæleſtium corporum à ſolitis actionibus. hoc ſiquidem cognatum eſt mutationibus dictis circa ſolẽ, lunam & ſtellas, quæ à ſolitis actionibus impedientur. *Et tunc apparebit.* pro, parebit, *ſignum filij hominis in cælo.* Teſtatur eccleſia

clesia signum crucis esse signum filij hominis, cantando, hoc signum crucis erit in cælo, quum dominus ad iudicandum venerit. Testatur idem vniuersa religio Christiana: vtens signo crucis in omnibus tanquam signo proprio Iesu Christi. Et aptè vexillum crucis præcedet Iesum in humana natura veniētem: tanquam in quo vicit mundum & diabolum, moriendo, &c. *Et tunc plangent omnes tribus terræ.* Non pœnitendo nec timendo, sed tristes redditi: quia certi iam sunt expectantes propriam dānationem tunc. *Et videbunt filium hominis venientem in nubibus cæli.* Non occultantibus ipsum, sed velut obsequium præbentibus. *Cum virtute.* pro, potestate, *multa, & maiestate.* pro, gloria. *Et mittet angelos suos.* Si ordo actionum erit secundum ordinem hunc, scilicet quòd filius hominis veniēs cum gloria, mittet angelos suos ad cōgregandum electos, non parum durabit solennitas Christi apparentis gloriose mundo, in aëre. *Cum tuba & voce magna.* pro, in tuba vocis magnæ. Vel in tubæ voce magna. Ita quòd non significantur duo soni, alter tubæ & alter vocis, sed vnic⁹: vel vocis magnę quasi tubę, vel tubę magnę vocis. ¶ Exodi decimonono, & vicesimo scribitur, q̄ descēdente deo in montem Sinai, clangor buccinæ vehementer perstrepebat, & sonitus buccinæ paulatim crescebat in maius, & audiebatur ab omni populo. Multò ergo magis aduenieēte corporaliter Christo homine ad homines vniuersos qui sunt, erunt & qui fuerunt, interueniet sensibilis sonus similis sono tubæ: nō perstrepentis, vt olim ad terrorem, sed velut vocātis, vel interueniet formata ac de articulata vox sensibilis magna quasi tubę. Primum tamen apparet verius, ex eo quòd nō subditur quid dicet illa vox. nam si vox significaretur, explicandum fuisset quid diceret. Sed si significatur tuba vocans, non oportet aliud apponere: quoniam clarè intelligitur tuba vocans ad congregationem electorum. *Et congregabunt electos eius à quatuor ventis.* Nominat quatuor mūdi partes, orientem & occidētem, septentrionalem & australem, à quatuor principalibus ventis comprehendens in illis medios. *A summis cælorum vsque ad terminos.* pro, summa eorum. Ita quòd textus est, à summis cælorum vsque ad summa cælorum: seu ab extremis vsque ad extrema. Significantur enim per hæc, ambo hemisphęria, quorum neutrum est altero superius aut inferius, sed ambo summa, ambo suprema, ambo extrema. Et intēdit per hoc explicare quòd cōgregabūtur electi: nō solū ab hac supficie orbis terrarū, quā inhabitamus, sed etiā ab extremis vsq; ad extremā cęlo-

rum. ad comprehẽdendum loca omnia vbicũque possunt inueniri animæ seu corpora electorum.multi siquidem electi,secundum animam sunt in cælis:multi tunc anima & corpore erunt in terra viuentes : multorum animæ fortè in purgatoriis locis, multorum corpora sub aquis,multorũ sub terra,&c. cæli enim ipsi & omnia intermedia comprehenduntur hac extensione, à summis cælorum vsq; ad summa cælorum. ¶ Ita quòd vbi prius omnia loca descripserat à quatuor ventis , ne intelligeres loca tantùm subiecta ventis,declarauit intelligenda esse omnia loca tam cælestia quàm quæ infra cælos inueniuntur, adiungendo à summis cælorum vsque ad summa cælorum. *Ab arbore fici discite parabolam*,pro,similitudinem. *Quum iam ramus eius tener fuerit & folia nata,scitis quia prope est æstas.* Prædictis signis & modo aduentus sui,declarat relationem signorum ad aduẽtum,tam secundum rem quàm secundum effectum in hominibus. Et relationem signorum præuenientem aduentum suum gloriosum secundum rem, declarat esse sicut gemmantium arborum fici & similium ad æstatem:hoc est,relationẽ propinquitatis.hãc enim relationem clarè explicat textus. *Ita & vos quum videritis hæc fieri,scitote,quia prope est in ianuis* .Subaudi regnum dei,seu aduẽtum Christi gloriosum. *Amen dico vobis,quia non præteribit generatio hæc.* Tum electorum,tum hominum.Præteriret siquidem generatio electorum ante ista signa, si completo numero electorum adhuc differrentur signa,adhuc differretur aduentus Christi remanente generatone reproborum sola. Rursus præteriret hæc vnica hominum generatio inchoata à tẽpore diluuij,si completo numero hominũ generationis huius differrẽtur hæc omnia, instituta alia generatione post conflagrationem orbis : vt tempore Noe inchoauit alia generatio post diluuium aqueum,vt possent hæretici fingere.Absoluit itaque nos à timore dilationis aduentus sui vltra completum numerum electorum secundum generationem istam,tam in esse naturæ,quàm in esse gratiæ per euangelium & baptismũ. Et opportunè adiecit hoc: ne vagaremur per multas æstates,& redeuntes singulis annis gemmantes arbores. *Donec omnia.* Deest, hęc *fiant.* Et demõstrantur per pronomen,hæc, tam signa præcedẽtia quàm simultanea, & aduentus ipse gloriosus. *Cælum & terra transibunt.* Non secundum substantiam,sed secũdum statum.nam à statu motus,generationis & huiusmodi,transibunt ad statum quietis & gloriæ. *Verba.* Non secũdum vocalem prolationem, qua irreuocabile verbum

definit

definit prolatum, sed secundum res dictas. *Autem mea non præteribunt*. Sed perpetua immutabilitate perseuerabunt. Hic sensus directè, & è regione respōdet ad cælum & terra transibunt, considerádo res ipsas. Et addidit hoc: ne relinqueret locum suspicandi quòd regnum suum gloriosum ad quod tunc cōgregabit electos, alicui mutabilitati subiectum foret. ¶ Possunt & alterum gignere sensum secūdum similitudinem proportionalē, & significare quòd cælum & terra transibunt à statu suo: verba autem mea non transibūt à statu seu proportionaliter. Status enim verborum prædicentiū futura, est veracitas: & trāsirent seu præterirent si veracitatem perderent, si non adimpleretur vt significāt. Et addidit hoc ad declarandum, quòd omnino & infallibiliter fient & erunt hæc omnia vt dicit. ¶ Et hic est sensus literalis: tum quia transitus verborum prædicentium futura est hic: tum quia promissorio sermoni magis quadrat immobilis veracitas verborum. *De die autem illa & hora nemo scit*. Dixerat signa precedentia suum aduentum, præmonstrare illum proximum sicut arbores emittentes frondes monstrant propinquam æstatem: ne autem errares intelligendo hanc similitudinē, non solùm quantùm ad propinquitatem, sed etiá quátùm ad certitudinem temporis: & intelligeres quòd sicut à tēpore quo arbores gemmant & frondescunt vsque ad æstatem, scitur spatium temporis determinati, puta trium mensium, ita ab istis signis vsq; ad diem aduentus Christi sciri posset certum tempus, ideo hāc opinionem excludit. *Neque angeli cælorum*. Notitia naturali. *Nisi pater meus solus*. Ex Marco clarè apparet, quòd dictio exclusiua in hoc textu excludit à filio, non secūdum diuinitatem, sed secundum humanitatem. Et est sermo de notitia naturali. Solus enim deus nouit ex sua naturali notitia tempora, & momenta quæ posuit in sua potestate. Nullus siquidē naturali notitia nouit consiliū dei, nisi spiritus dei. ¶ Cum hac tamen veritate stat, ꝙ Iesus etiam secundùm ꝙ homo sciat notitia supernaturali diem illum. Nec est dubitádum quòd sciat illum & sciuerit illum ab instanti quo cōceptus est materno vtero: quoniam fuit perfectè beatus secūdum partem superiorem animæ, & vidit in diuina essentia omnia singula quæ sunt, erunt & fuerunt. An etiam aliquibus superioribus angelis hæc notitia cōmunicata sit, nescimus: hoc certum est, quòd naturali notitia nesciunt diem illum. *Sicut autem in diebus*. pro, dies, *Noe*. Et est dies nominatiuus pluralis. *Ita erit & aduētus filij hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes*

dentes & bibentes, nubentes. pro, ducentes *vxores, & nuptui tradentes vsque ad eum diem quo intrauit Noe in arcam.* Declarat quem fructum facient præuisa signa: declarãdo quòd non facient cõmuniter fructum, sed erit tũc sicut fuit in diebus Noe: tum quo ad officia comedẽdo, bibẽdo, nubendo, & alia huiusmodi faciendo: tum quo ad impœnitentiam. *Et non cognouerunt donec venit diluuium & tulit omnes: ita erit & aduentus filij hominis.* In hoc consistit tota vis: quia sicut tũc nõ cognouerũt, quãuis Noe pararet arcam pro diluuio, ita non cognoscet mundus aduentum Christi imminentem, quanuis signa pręcedentia viderint. Culpa itaq; nolentium credere signis, insinuatur. *Tunc duo erunt in agro: vnus assumetur.* pro, assumitur, *& vnus relinquetur.* pro, relinquitur. *Duæ molentes in mola: vna assumetur.* pro, assumitur, *& vna relinquetur.* pro, relinquitur. *Duo in lecto: vnus assumetur, & alter relinquetur.* Superfluit, duo in lecto: vnus assumetur, & alter relinquetur. In his duabus cõbinationibus significatur gratia diuinæ electionis futuræ tẽpore aduẽtus Christi, cum multis mysteriis. Gratia siquidem diuinæ electionis exprimitur, in hoc q̃ vtriusque combinationis alter eligitur ad regnũ Christi, alter relinquitur sibi ipsi. ¶ Mysteria autẽ sunt multa valde. Neutra combinatio meminit bonorum aut malorum, sed indifferentium moraliter: vt non meritis electio, nec demeritis relictio, sed gratiæ diuinæq; libertati totum ascribatur. Diuersæ cõditionis homines significantur (& molentes, artificialibus operibus vacantes, & agrum colentes, rustici omnes) vt non paucos ex vna familia vt tempore Noe, saluãdos intelligas, sed multos ex diuerso hominũ genere. Vtriusq; sexus meminit: vt hinc intelligamus fœmineũ sexum in regno Christi mansurũ. Ideo enim duarum molentium vnam assumendam describit. *Vigilate ergo: quia nescitis qua hora dominus vester venturus sit.* Dixerat, de die autem illa & hora, & cætera. & prosecutus est ea quæ spectant ad incertitudinem diei: modò prosequitur spectantia ad incertitudinem horæ. *Illud autem scitote quoniam si sciret paterfamiliàs qua hora fur venturus esset, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suam.* pro, quòd si sciuisset paterfamiliàs qua hora fur venturus fuisset, vigilasset vtique, & non siuisset, & cætera. Adiungit parabolam de patrefamiliàs. ¶ Sed quorsum hæc parabola? videtur enim dissonare proposito. nam excusatoria apparet patrisfamiliàs, & consequenter nostri: vtpote qui nescimus qua hora filius hominis veniet. Respõdetur q̃ parabola hæc affertur ad manifestandum duo. s. periculum

lum noſtrum ex ignota hora,& neceſsitatem continuæ vigiliæ. Periculum quidem,quia ſi ſciremus horam,vigilaremus illa hora:ſicut paterfamiliàs ſi ſciuiſſet horam,&c. non incurriſſet damnum. Neceſsitas proinde continuæ vigiliæ,neceſſaria illatione concluditur:dicendo, *Ideo & vos eſtote parati.* Non infert,vigilate continuè(ne intolerabile quid pręcipere videatur)ſed eſtote parati:ad ſignificandum continuam vigilantiam fore,eſſe paratum. *Quia neſcitis.* pro,non putatis.Et legendum eſt. *Quia qua hora non putatis,filius hominis venturus eſt. Quiſputas.* Pręcedenti ſimilitudine omnes ad vigilandum continuè, monuit:iſta monet prælatos in ſpecie. Vnde & deſcribit prælati conditiones. Et quia rari ſunt tales:ideo inchoat dicendo,quiſputas? ſignificando raritatem,talis eſt. *Eſt fidelis.* Ecce vna conditio fides,veracitas:vt non fallat. *Seruus.* Alia conditio ſubiectio ad dominum ſuum : vt non recalcitret, non eleuetur,&c. *Et prudens.* Tertia conditio vt non fallatur, &c. *Quem conſtituit dominus.* Quarta conditio: non aſſumat ſibipſi gradum honoris, ſed conſtitutus ſit à domino. *Super.* Ecce gradus. *Familiam ſuam.* domini,non ſerui prælati:vt charorum domino famulorum curam commiſſam intelligamus. *Vt det.* Ecce officium,ecce finis prælati. *Illis.* non ſibiipſi. *Cibum.* cuique neceſſarium,non flagellum. ¶ In tempore : iuxta diuerſitatem temporum (æſtatis & hyemis,veſpere & manè) quantum ad parabolam.Sed quantum ad intentum ſenſum,dare cibum illis in tēpore, eſt paſcere animas temporibus,quibus oportet:vt nullo vnquam tempore quādo opus eſt,omittat prælatus dare cibum indigentibus animabus. *Beatus ille ſeruus.* Explicat beatitudinem talis prælati: vt magnitudinem meriti apud deum intelligamus. *Quem quum venerit dominus eius,inuenerit ſic facientem.* Non dicit, inuenerit vigilantem(quod commune debet eſſe omnibus)ſed ſic,cum ſeruitute, fide prudentia dantem illis cibum in tempore,perſeuerando vſquequo venerit dominus,quantumcūq; ex improuiſo, quātumcunq; tardet. *Amen dico vobis,quoniam ſuper omnia bona ſua cōſtituet eum.* Ecce ſpecialis gradus beatitudinis,reſpondens officio: vt qui ſuper diſpēſando cibo familiæ bene ſe geſsit, conſtituatur ſuper omnes res quaſcūq; habet dominus.Nō dicit,ſuper omnes ſuos,ſed ſuper omnes res ſuas,vt intelligas non hyperbolicè,ſed dictum:& illud promitti quod multis poteſt cōferri ſimul, quibus vna omnino eſt voluntas immutabilis. *Si autem dixerit,malus ille ſeruus in corde ſuo.* Vitia malorum prælatorum ſubduntur.

Meram

Moram facit dominus meus venire. Ratio peccandi tarditas diuini iudicij aſsignatur. Et verè æſtimatur tardũ iudicium, ex eo quòd non niſi poſt hanc vitam apparet. *Et cæperit percutere conſeruos ſuos.* Peccata contra proximos, hoc vno comprehenduntur. *Manducet autem & bibat cum ebrioſis.* Peccata contra ſeipſum intemperatè viuendo, per hoc deſcribuntur. *Veniet dominus ſerui illius in die qua non ſperat.* pro, expectat, *& hora qua ignorat: & diuidet.* pro, diſſecabit. id eſt, in partes duas ſecabit. *Eum.* Significauit mortem per diuiſionem ſeu ſectionem, ad differentiã mortis hominũ à morte aliorum animalium. Mors enim hominum, eſt ſeparatio partium remanentium, ſpiritus ſcilicet immortalis & materiæ: mors verò aliorum, eſt etiam animæ extinctio. ❡ Et hinc apparet, quòd trãſtulit ſermonem Ieſus ab aduentu ſuo ad iudicium vniuerſale, ad aduentum ſpiritualiter quotidie per iudicium ſingulare in morte cuiuſlibet. tum quia eiuſdem ſunt rationis quantùm ad incertitudinem diei & horæ, & quantùm ad periculũ noſtrũ: tum quia qualis in hoc ſingulari iudicio quiſq; iudicabitur, talis in vniuerſali iudicio cõparebit. *Partemque eius.* Cogita ea quæ in mundo ſunt diuidi, & vnicuiq; portionem ſibi debitam dari: & intelliges partem mali prȩlati definitam eſſe id quod in æternum habebit ſuppliciornm. *Ponet cum hypocritis.* Ideo cum hypocritis mali prælati deputantur: quia verè hypocritæ ſunt, ſtatum profitentes ſanctum, & facta exercentes iniqua: dum prætextu ſancti ſtatus velari impunitate ſaltem volũt iniquitates ſuas. *Illic erit fletus & ſtridor dentium.* Pœna inferni deſcribitur, ſuperius expoſita.

CAPVT XXV.

T*Vnc.* tempore aduentus ad iudicium vniuerſale, & etiam ad iudicia ſingularia. vtriuſque enim iam meminit. *Simile erit regnum cælorum.* quod hîc inchoatur, & in futuro ſtatu conſummatur. *Decem virginibus.* Decem virgines, vniuerſi fide integra Chriſti fideles ſunt. *Quæ accipientes lampades ſuas.* ſua ſtudia exteriorum operum bonorum ex ſuo genere: vt ieiunare, eleemoſynas facere, audire miſſas, & ſimilia. *Exierunt obuiam ſponſo & ſponſæ.* In textu Græco non habetur, & ſponſæ. Profeſsio conatus ad eundem in cæleſtem patriam, ſignificatur per ire obuiam ſponſo Ieſu Chriſto. ❡ Vnde habes, quòd parabola iſta ad literam tractat, non de omnibus Chriſtianis (nam multorum extrinſeca opera manifeſtè ſunt mala) ſed de illis tantùm, qui profitentur ſe ſtudere factis

ad continuum progressum versus patriam cælestem: harum enim lampades exteriorũ operum, lucentes apparent. ¶ Et ideo describuntur euntes obuiam, non iudici, sed sponso: ad significã dum quòd vniuersi isti profitentur se ex amore procedere ad Iesum, tanquam ad amicè & honorabiliter suscipiẽdum sponsum.

Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes. Terribilis sententia: qua media tantùm pars fidelium, quorum lucent tam bona opera, quàm studia ad obuiandum sponso, prudens ac per hoc saluãda describitur. *Sed quinque faturæ.* Vera inter istas differentia comprobatur: quia prudentes prouideruut de mediis opportunis ad finem: fatuę autem (& hinc fatuæ) nõ curauerunt prouidere de necessariis mediis ad finem. *Acceptis lampadibus, non sumpserunt oleum secum.* hoc est, sumpserunt oleum in lampadibus tantùm, & nõ sumpserunt oleũ secum: hoc est, in vasis suis vltra illud quod erat in lampadibus: prudẽtes autem vltra oleũ in lampadibus, acceperũt in vasis suis. Istæ enim cogitauerũt id quod euenit: scilicet quòd oleum lampadum non sufficeret, illæ autem confisæ sunt in oleum lampadum tanquam sufficiente. Et significatur per oleo testimonium bonitatis seu charitatis. In hoc differunt operantes bona opera, quòd aliqui habẽt testimonium suæ bonitatis foris tantùm in ipsis operibus bonis. intus enim non sentiunt se diligere deum in toto corde; se pœnitere peccatorum, quia sunt offensæ dei, se diligere proximum propter deum. Alij autem operantur sic bona, vt & ipsa opera lucẽtia testimoniũ foris reddant boni animi, & intus in conscientia propria ipse spiritus sanctus testificetur spiritui eorum quòd filij dei sunt. Sentiũt enim in corde toto se diligere deum pœnitere ꝓpter deum, diligere proximum & seipsum propter deum, & breuiter deum esse sibi rationem amandi, sperandi, timendi, gaudẽdi, tristandi, & breuiter operãdi intus & extrà. hoc est enim oleũ in vasis propriis. *Prudentes verò acceperunt oleum in vasis suis cum lampadibus. Moram autem faciente sponso.* Mora sponsi totum tẽpus vitæ huius est, concessum ad progressum & pœnitentiam.

Dormitauerunt omnes, & dormierunt. Hinc apparet, quòd non sponte dormierunt, sed dormitando incurrerunt dormitionem expectantes sponsum. ¶ Significantur enim per hæc duo. Alterũ est, quòd in hac vita inter hæc bona opera obrepunt multę passiones: & incurrũtur multę negligentię, & vniuersaliter peccata infirmitatis humanæ: quę per dormitationem & dormitionem significantur, tanquam quodammodo inuoluntaria. Alterũ est, ꝙ per

ꝙ per hęc peccata nõ est mutatus status expectantibus: quia talia sunt, quòd non mutãt statum. non enim sunt peccata mortalia. in eodem nanque statu sunt surgentes à somno, in quo erãt quum incœperunt dormire. *Media autem nocte.* quando minùs creditur, quando quietis tempus putatur. *Clamor.* vel signum nunciãs iudicium vniuersale, vel ægritudo, vel casus mortalis in iudiciis particularibus. *Factus est: Ecce sponsus.* Iesus Christus. *Venit.* ad iudicium vniuersale vel particulare. *Exite.* de corpore, vel de mundo hoc. *Obuiam ei.* amicè ac honorabiliter suscipite illum. *Tunc surrexerunt.* à somno negligentiarum considerando seipsas. *Omnes virgines illæ: & ornauerunt lãpades suas.* disposuerunt opera sua bona, præsentanda diuino occursui tanquam meritoria. *Fatuæ autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostræ extinguuntur.* Quantum ad parabolam in lampadibus vsque ad mediam noctẽ accẽsis consumptum est oleum, quod in eis erat. & propterea fatuæ non habẽtes reconditum in vasis suis oleum, dicũt quòd lampades nostrę extinguuntur, & petunt oleum à prudentibus: & illæ respondẽt rationabiliter, &c. ¶ Quantum verò ad intẽtum sensum: audito aduentu iudicis, illi qui internum non habent testimonium suæ bonitatis, sed extrà tantùm (quia scilicet bona opera fecerũt) recurrunt ad consueta sibi testimonia, hoc est exteriora. cõsiderãtes enim in extremo vitæ suæ opera propria extingui corã examine summi iudicis, recurrunt ad sanctorũ virorum testimonia. nónne bonus ego fui, ieiunando, eleemosynas dãdo, missas audiendo, singulis annis confitendo & communicãdo: nónne ego vixi sicut alij reputati boni? & similia. Et iste recursꝰ, siue fiat discurrendo secum, siue alloquendo ad literã viros sanctos, seu cõferendo cum aliis, parui refert. *Responderunt.* Deest. autem, *prudentes dicentes, Ne fortè.* pro, nequando, *non sufficiat nobis & vobis.* Nullus est in hac vita, qui sufficiens testimoniũ dare possit alienæ bonitatis. & propterea viri sancti respondent, quòd testimonium proprium vix sufficit sibiipsis, & propterea negant testificari. *Ite potius.* Consilium sanctorum, quod in extremo datur pœnitentibus, quãdo iam clamor factus est, ecce sponsus venit, est vt prouideant sibi de oleo, eundo ad emendum. *Ad vendentes.* doctores confessorésque, qui non possunt donare, sed vẽdere oleum testimonij. nam quasi vendere, est exigere verã pœnitentiam pro precio olei. *Et emite vobis.* precium veræ pœnitentiæ internæ, amoris interni appendite, *Dum autem irent*

emere.

emere. Velleitas veræ charitatis, seu veræ pœnitentię significatur, potiùs quàm vera voluntas. *Venit sponsus*. Hinc apparet, quòd omnia gesta & dicta hactenus in hac parabola, spectãt ad præsentem vitam. nã aduentus spiritualis sponsi est in morte singulorum: aduentus autem corporalis ad iudicium, erit cõpleto tempore pœnitendi. Ita quòd tempus aduentus illius erit, sicut mors quantum ad terminum viæ. nam si viui tunc possent pœnitere, omnes verè ad pœnitentiam redirent. *Et quæ paratæ erãt, intrauerunt cum eo ad nuptias*. cælestis patriæ. *Et clausa est ianua*. Clausura ianuæ, definitio est negandæ gratiæ. ¶ Mirum apparet. ꝙ existentibus adhuc in hac vita virginibus claudatur ianua cælestis regni, firmetur negatio ingressus: vbi est illa promissio, In quacunque hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum eius nõ recordabor. Sed cessat admiratio, intelligendo ꝙ clausio ianuæ, non est negatio veniæ pœnitẽtibus in veritate, sed est negatio gratuiti auxilij diuini ad verè pœnitẽdum: quia etiam hac animaduersione inquit Augustin⁹, percutitur peccator vt moriẽs obliuiscatur sui, qui dum viueret, oblitus est creatoris sui. Fũdatúrque hoc in dictis. Apostoli ad Hebræos. 12. monẽtis ab exẽplo Esau, Scitote quoniam postea non inuenit locum pœnitentiæ, quanquam cum lachrymis quæsiuisset illam. ¶ Quando autem & cum quibus deus vtatur hac iustitia, nescitur. Hoc vnum hinc habetur, quòd pœnitẽtia dilata vsque ad extremum, quum auditur, ecce sponsus venit, non est secura: imò describitur non vera pœnitentia. ¶ At si obieceris non esse in textu isto sermonem de pœnitentia: aduerte quòd ad rem loquor. nam si secundum textum istum homini fulto bonis operibus exteriorib⁹ nõ datur locus inueniendi oleum internum, multo minùs dabitur homini carenti oleo intus & extrà. ¶ Noli tamen spem veniæ cuicunque & quandocunque negare: memor quòd latro iam in cruce audierat, ecce non sponsus, sed iudex venit (vtpote in extremis constitutus) & tamen dicendo: Memento mei domine, &c. veniam plenissimam consecutus est. *Nouissimè*. pro, deinde. seu postea. *verò veniunt & reliquæ virgines*. Clausa ianua veniunt adhuc in vita hac existentes reliquæ virgines, Non dicit, ꝙ veniunt cum oleo in vasis suis: quia cum oleo in lampadibus tãtùm veniunt cum solis bonis operibus exterioribus: quæ coram deo extinguuntur coram hominibus lucent. *Dicentes: Domine domine, aperi nobis*. Adorant ac supplicant (sed absque interno spiritus sancti oleo) pro ingressu ad cœlestes nuptias. *At*

ille respon-

iste respondens, ait: Amen dico vobis, nescio vos. notititia amicitiæ: quæ enim non est amicitia, non potest sciri. *Vigilate itaque, quia nescitis diē neque horam.* Conclusio parabolę. quia ideo quinque virgines exclusæ sunt: quia hora qua venit sponsus, nō erāt paratæ: & ideo quinque admissæ, quia hora aduētus sponsi erāt paratæ. Oportet ergo semper esse paratos, ex quo nescimus quādo veniet. ¶ Vbi scito in Græcis codicibus adiungi. *In qua filius hominis veniet.* Quod in Latinis non habetur, sed subintelligitur. *Sicut enim homo.* Præcedens parabola discreuit inter iustos apud nos: hęc parabola discernit inter vtiles & inutiles Christo. *Peregre proficiscens.* Saluator noster suam carnem cœlo inferens, ad peregrina loca iuit: quia carnis locus est, nō cœlū, sed terra. *Vocauit.* per fidem. *Seruos suos: & tradidit illis bona sua.* res suas ad negociandum. Dona siquidē omnia dedit, nō ad habendum aut fruendum hîc, sed negociandum. *Et vni.* Per tres istos intendit omnes comprehendere, ternario perfectionis numero. *Dedit quinque talenta: alij autem duo, alij verò vnum.* Per talenta quinque, duo & vnū, disparitatem omnē donorum cōprehendit: similiter ternario numero disparitatis donorum.
Vnicuique secundum propriam virtutem. pro, facultatem. Ratio disparis doni redditur disparitas virium. vnicuique enim dedit secūdum proprias vires: hoc est proportionaliter ad proprias vires. Disponit siquidē Iesus in ecclesia sua suauiter omnia. neminem onerat supra vires, nulli negat donum congruū eius virib⁹.

Et profectus est statim. Ordinat ecclesia, statim ascendit in cœlum. *Abiit autem qui quinque talenta acceperat, & operatus est in eis & lucratus est alia quinque. Similiter qui duo acceperat, lucratus est alia duo. Qui autem vnum acceperat, abiens fodit in terra: & abscondit pecuniam domini sui.* Iste non simpliciter abscondit, sed fodit & abscondit. Abscōdere enim est abstinere ab vsu: fodere verò terrā ad abscondendum, est ex pusillanimitate non vti. nam sicut animi magni est tēdere ad ardua, ita pusilli est tendere ad infima. pusillus enim cogitationibus & affectibus, quasi fossa fit occultatoria doni dei existentis in ipso. *Post multum vero temporis.* Ab ascensione vsque ad secundum aduentum differt rationē exigere ab omnibus. *Venit.* præsentis est temporis. *Dominus seruorum illorum, & posuit.* pro, ponit, *rationem cum eis. Et accedēs qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talēta tradidisti mihi, ecce alia quinque superlucratus sum. Ait illi dominus eius: Euge serue bone.* in studiosa negociatione. *Et fidelis.* integra

tegra relatione omnium ad me. *Quia super pauca.* temporalis vitæ. *Fuisti fidelis, super multa.* æternæ vitæ. *Te constituam.* *intra in gaudium domini tui. Accessit autẽ & qui duo talẽta acceperat, & ait, Domine duo talẽta tradidisti mihi, ecce alia duo superlucratus sũ. Ait illi dominus eius, euge serue bone & fidelis: quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam, intra in gaudium domini tui.* Tã magnum est gaudium cælestis patriæ de deo, vt non possit cõcludi in homine. & ideo homo intrat in gaudium illud incomprehensibile: & nõ intrat gaudium illud in hominem, velut cõprehẽsum ab homine. ¶ Par autem præmiũ redditur ambobus lucra referentibus, quia meritum fuit æquale. nam quãtum studuit alter negociando in quinque, tantũ alter studuit negociãdo in duobus. vterque enim secũdum vires suas duplicauit sibi data. *Accedens autem, & qui vnum talentum acceperat, ait, domine scio quia homo durus es.* Nõ solùm se iustificare intendit, sed rationem suæ iustificationis in domini crimen retorquet. Et intẽdit dicere, quòd tu in exigendo rationem gestorum negociorũ non vis perdere, sed solùm lucrari: & si lucrũ non affertur, tollis res eorum, qui negociati sunt, afferendo cauillationes: hoc propter hoc, & hoc propter illud. & ita metis etiam agros pauperis negociatoris, vt lucrum habeas intentũ. *Metis vbi non seminasti.* Tanquam ibi seminaueris, tanquam debitum tibi. *Et congregas vbi non sparsisti.* Tanquam ibi sparseris tanquam debitum tibi.

Nec est quærendũ quomodo hæc propriè verificẽtur de deo: quum falsæ æstimationes sint. Considerandum tamen est, quòd pusillanimibus istę phantasiæ de deo occurrunt: scilicet ꝙ exactè rigorem iustitiæ requiret de negociationibus, hoc est, de cura animarum, de audientia confessionum, & huiusmodi, quæ ad lucra spiritualia exercentur, & quòd tot occurrũt in huiusmòdi pericula perdẽdi, vt tutum sit non subire has negociationes.

Et si accuratius perspectũ fuerit, verba hæc de deo licet falsa sint prout sonant, vera tamen inueniuntur, sed malè applicata. nam deus homo durus hoc est inexorabilis, dicitur: pro quãto nullum malum dimittit impunitum. & metit vbi non seminauit pro quanto metit gloriam suam ex vitiis, quæ non seminauit in animis nostris. & similiter cõgregat gloriam suam in peccatis, quæ non sparsit: ordinando tum vitia, tum peccata nostra in gloriam suam. Ita quòd deus in omnibus vult lucrari gloriam suã, siue lucremur, siue perdamus negociando. exigit enim pœnas si perdamus. *Et timens abij.* Ecce pusillanimitas: afficiens ani-

mum timore perdendi,& nō folùm adimens ſpem lucri. *Et ab-ſcondi talētum tuum in terra.* Foſſa,in infimis me cum dono tuo continui. *Ecce habes quod tuum eſt.* Talentum mihi datū.Hinc apparet,quòd iſte timens rigorem domini,abſcondit non vtendo,& ſeruauit talentum integrum, immo & timuit perdere talentum:& hoc abſcondit vt ſeruaret illud. ❡ Quantum ad parabolam clarus eſt ſenſus. Sed quomodo verificetur in propoſito,non facilè apparet.nam difficilè eſt coniungere hæc duo: ſcilicet quòd abſcondatur donum dei,& ꝙ ſeruetur reddendū deo integrū,ecce habes quod tuum eſt. At ſi perſpectū fuerit quòd parabolæ veritati ſufficit ſimilitudo,apparebit vtrunque ſimul. nam velut integrum donum dei ſe ſeruare arbitratur, qui illud à contrariis actionibus cuſtodit ſeruando præcepta negatiua: nulli ſcilicet iniuriā faciendo,& à reliquis actionibus,quæ præceptis negatiuis inhibentur,abſtinendo. Quāuis ſecundum rei veritatem non ſeruetur integrum donum dei,niſi etiā affirmatiua præcepta de vſu donorum dei ſeruentur:quia dono dei cōtrariatur nō ſolùm contraria actio,ſed etiam negatio vſus,quādo vbi & ſicut oportet:non ſic autem eſt in argēti talēto, quod per non vſum conſtat non minui. Ad ſimilitudinem ergo integri talēti exiſtimat ſeruus puſillanimis ſe ſeruare donum dei, ſi abſtinet ab actionibus malis, quanuis non vtatur donis dei. & propterea dicit, ecce quod tuum eſt. *Reſpondens autem dominus eius,dixit ei, Serue male.* in animo: puſillanimitas eſt maius vitium, quàm nimia animoſitas. *Et piger.* ad operandum, ad vtēdum donis dei. *Sciebas quia meto vbi non ſemino.* pro,ſeminaui, *& congrego vbi non ſparſi.* hoc eſt ſciebas ſeueritatem iuſtitiæ meæ:quòd nō ſolùm volo gloriam ex donis meis,ſed etiam ex vitiis & peccatis,quæ non proceſſerunt ex me. *Oportuit ergo.* verè cōſequens fuit,quòd debebas conſiderare peccatum omiſſionis,omittendo negotiationem doni à me tibi dati. *Te committere pecuniam meam nummulariis.* hoc eſt tuto ferè lucro exponere.parum enim aut nihil periculi hic interueniſſet: quia ſolùm periculum decoctionis eſt in huiuſmodi. Et intendit per hoc,quòd ſi nō auſus fuit vti dono dei,in actionibus multi periculi, vti tamen debuit illo in actionibus in quibus eſt lucrum cum paruo periculo. *Et veniens ego recepiſſem vtique quod meum eſt cum vſura.* Conſiderando ſubſecutam damnationem iſtius ſerui, quia nec etiam commiſit pecuniam nummulariis ad lucrum vſurarium,dicendum eſt,quòd vel loquitur ſecundum tē-

pus

pus illud quo vſura cum extraneis habebatur licita: ac per hoc quia licito lucro nõ vacauit, damnatur: vel loquitur conſequẽter ad exiſtimationẽ ipſius ſerui. Acſi apertiùs diceret, Quia tu exiſtimabas, quòd meterem, quæ nõ ſeminaui &c. debebas cõſequenter exiſtimare, ꝙ acciperem lucrum vſuræ : vt vel ſic lucrum aliquod attuliſſes ex pecunia mea. Et hæc expoſitio quadrat contextui, ex ore proprio damnationem ſerui deſcribenti. Et ſignificatur per hoc, quòd omnino ſeruus debebat vti dono dei, ſaltem alicui ferè tuto lucro exponendo, ſocietatem ſaltem ineundo cum aliis, qui certo lucro operã dant. hoc enim ſignificat committere pecuniam nũmulariis: vt opus quod non audet aggredi ſolus, aggrediatur cũ ſocio negociatore, ſaltẽ vſurariè: hoc eſt, cum certo paruo lucro. *Tollite itaque ab eo talentũ.* Ecce ſententia tollens donum quo ad gaudium de illo. *Et date ei.* Non quo ad vſum: quia nõ eſt amplius tempus meriti, ſed quo ad gaudium. Gaudebunt enim iuſti in cœleſti patria nõ ſolùm de donis dei in ſeipſis, ſed de donis dei collatis aliis: iuxta illud Apocalyp. tertio. Tene quod habes: vt nemo accipiat coronam tuam. *Qui habet decem talenta. Omni enim habenti.* Proculdubio dignè. Hinc apparet talentum illud datum nõ ſoli habenti decem talenta, ſed etiã habenti quatuor. ex hoc enim ꝙ omni habenti dabitur, ſequitur quòd etiam habẽti quatuor talenta dabitur. Et verè ſic eſt: quia ita datur vni, ꝙ dabitur omnibus. communio enim gaudij de vno & eodem, nihil minuit gaudij à ſingulis. *Dabitur & abundabit. ei autem qui non habet.* dignè. *& quod videtur habere.* pro: & quod habet. Et eſt ſenſus. & quod habet indignè. *Auferetur ab eo.* quo ad gaudiũ. *Et inutilem ſeruum eiicite in tenebras exteriores, illic erit fletus & ſtridor dẽtium.* Altera pœna inferni, ſuperiùs declarata. *Quum autẽ venerit filius hominis.* Nulla fit mentio parabolę, nulla nota ſimilitudinis puta ſicut, hoc in loco habetur : quia non parabola, ſed hiſtoria gerẽdæ rei prædicitur. *In maieſtate.* pro, gloria, *ſua, & omnes.* deeſt, ſancti, *angeli cum eo: tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis.* pro, gloriæ, *ſuæ.* An ad literam Chriſtus ſedens corporali ſitu iudicabit, incertũ habeo. humani enim forma iudicij id ſuadet Alioquin ſedes gloriæ, authoritas eſt quieta regnãdi & iudicãdi mundũ, tũc primũ incipiens quo ad poſſeſsionẽ ſenſibilẽ vniuerſi totius. & propterea appellatur ſedes gloriæ eius. *Et cõgregabuntur ante eũ oẽs gentes: & ſeparabit eos abinuicẽ. ſicut paſtor ſegregat oues ab hædis.* In actu ſegregandi affertur ſimilitudo,

monſtrans facilitatem ſegregandi bonos à malis: ſicut facilè paſtor ſegregat oues ſine cornibus, mãſuetas ab hædis, non ab agnis. Separare enim matres à filiis, habet quandam difficultatẽ: ſed ab hædis, filiis caprarum paruulis, imbellibus, nõ. *Et ſtatuet oues quidem.* electos & manſuetos, vtiles &c. *A dextris ſuis: hædos autem.* reprobos, fœtidos. *A ſiniſtris. Tunc dicet rex iis, qui à dextris eius erunt: Venite benedicti patris mei, poßidete paratum vobis regnum à conſtitutione mundi. Eſuriui enim, & dediſtis mihi mãducare: ſitiui, & dediſtis mihi bibere: hoſpes eram, & collegiſtis me: nudus, & operuiſtis me: infirmus, & viſitaſtis me: in carcere erã, & veniſtis ad me. Tunc reſpondebunt ei iuſti.* Occaſionem reſpondendi habebunt ex tanta dignatione, quod ſibiipſi aſcribit exhibita hæc beneficia. *Dicentes, Domine, quando te vidimus eſurientem, & pauimus te? ſitientem.* Deeſt coniunctio aut. Legendum eſt. *Aut ſitientẽ & dedimus tibi potũ? quando autem te vidimus hoſpitẽ. & collegimus te? aut nudũ. & cooperuimus te? & quãdo te vidimus infirmũ aut in carcere, & venimus ad te? Et reſpõdens rex dicet illis. Amẽ dico vobis quandiu feciſtis vni de his fratribus meis minimis, mihi feciſtis.* Nõ dicit quandiu feciſtis vni pauperi: quia benefacere homini pauperi officium eſt naturalis miſericordiæ, commune fidelibus & infidelibus: ſed benefacere fratri Ieſu Chriſti, officiũ eſt Chriſtianæ miſericordiæ, quæ in pauperibus Chriſtum conſiderat, & propter Chriſtum exercet hæc opera. Cõſidera quoque, quòd quãuis rex in ſede maieſtatis tantæ, non dedignatur tamen appellare fratres ſuos, pauperculos ſuos. *Tunc dicet rex & iis qui à ſiniſtris eius erunt, Diſcedite à me maledicti in ignem æternum.* An ignis inferni corporeus ſit, nõ eſt certa fidei definitione firmatum. Credimus tamẽ rationabiliter ipſum eſſe corporeum: quia ſcriptura vocat ipſum ignem: & propriè intelligere ignem, nullum habet obſtaculum. nullum ſiquidem incõueniens ſequitur ex confeſſo igne corporeo, ſicut ſequuntur inconuenientia ſi approbarẽtur multæ aliæ pœnæ corporeæ: puta fletus corporalis, & corroſiones corporales, & huiuſmodi. Veruntamẽ ſi ignis corporeus nõ eſt ſupplicium illud appellatum eſt ignis propter vehementiam. Ignis enim inter omnia corpora vehemẽtius cruciat. & quia pœna illa eſt maxima ex ſuo genere, ideo ignis nominata eſt nobis, quibus alterius vitæ pœnæ ignotæ ſunt. *Qui paratus eſt diabolo & angelis eius.* Hinc apparet eundem ignem paratum hominibus reprobis, & angelis reprobis: cõmunéque eſſe ſuppliciũ vtriſque. Et propterea difficultates inſurgũt quale ſit

le ſit ſuppliciũ illud.ignis enim corporeus non poteſt affligere diabolum & angelos eius:quorũ ſubſtantia eſt incorruptibilis. ¶ Verùm in theologia ſpeculatiua dicitur, quòd ignis cruciat ſpirituales ſubſtantias non comburendo,ſed alligando illas.Eſt enim ignis,vt inſtrumentum diuinæ iuſtitię detentiuus ſpiritus damnati:ita quòd eſt velut carcer ſpirituum. Nec ſolo carcere priuatiuo libertatis localis, ſed ademptione liberi vſus tam intellectus,quàm voluntatis, quàm etiam ſuæ potẽtiæ cruciabũtur.detinebitur enim illorum intellectus ad conſiderandum,& voluntas ad deteſtandum ſupplicium illud:ac per hoc ad continuam triſtitiam actualem. Hæc enim omnia intelliguntur appellatione pœnæ ſenſus:quæ nomine ignis ſignificatur, etiam ſi non ſit corporeus ignis. Vnde clarè patere poteſt intelligenti & penetranti hæc,quòd eſt maxima afflictio:& tantò maior omnibus ſenſibilibus malis,quãtò intellectus eſt velut fons,ſenſus verò omnes ſicut riuuli quo ad cognitionem: & volũtas eſt ſicut fons,appetitus verò ſenſitiui (quorũ eſt triſtari,delectari &c.ſecundum ſenſum)ſunt velut riuuli in appetẽdo, delectãdo, triſtando,amãdo,& reliquis eiuſmodi. *Eſuriui enim, & nõ dediſtis mihi manducare: ſitiui & non dediſtis mihi potum: hoſpes eram, & non collegiſtis me: nudus, & non operuiſtis me: infirmus, & in carcere eram, & non viſitaſtis me. Tunc reſpondebunt ei & ipſi, dicẽtes. Domine quando te vidimus eſurientem aut ſitiẽtem, aut hoſpitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere & non miniſtrauimus tibi?* Aduerte differentiam.Iuſti ſingillatim ſingula repetunt : reprobi autẽ omnia ſimul inculcant.quia illi quieto animo gaudent recolere ſingula cum ſuis actionibus:iſti turbata cõſcientia, cum faſtidio repetunt,quæ aduerſus ſeipſos militare ſentiunt. *Tunc reſpondebit illis, dicens. Amen dico vobis: quandiu non feciſtis vni de minoribus*. pro,minimis,*his*.ſcilicet fratrib⁹ meis.*Nec mihi feciſtis. Et ibunt hi in ſupplicium.* Quod priùs vocauit ignem, modò appellat ſupplicium. *Aeternum.* Obmuteſcat dogma tradentium deum quandoque miſerturum damnatorum. ¶ Siſte prudens lector:& nota in his tribus documentis huius capituli damnari in inferno tria genera omiſsionum. nam in parabola virginum damnantur imparati ex omiſsione interni teſtimonij : in parabola verò talentorum damnantur puſillanimes ex omiſſo vſu diuinorum donorum : hîc autem damnantur omittentes opera miſericordiæ chriſtianę.Quid cum illis aget æternus iudex qui commiſsione malorum operum peccauerunt, ſi illi damnantur

qui omiſerunt bona opera? *Iuſti autem in vitam æternam.*

CAPVT XXVI.

E*T factum eſt quum conſummaſſet Ieſus ſermones hos omnes, dixit diſcipulis ſuis. Scitis quia poſt biduum paſcha fiet.* pro, fit, *&* *filius hominis tradetur.* pro, traditur, *vt crucifigatur.* Et poſſunt hæc duo ſimul & ſeparatim intelligi. Simul quidem, explicando vtrunque præſens pro tempore poſt biduum : quia tunc fit paſcha (hoc eſt immolatio agni paſchalis pro memoria exitus de Aegypto) & traditur Ieſus vt crucifigatur. Separatim autem, explicando paſcha fieri poſt biduũ, ſeipſum verò tradi nũc: quia Iudas duobus diebus ante paſcha (vt inſinuat ſtatim euangeliſta) vẽdidit Chriſtum. Agnus nanque paſchalis immolatus illo anno fuit die Veneris . incipiente tamen in præcedenti veſpere: Iudas autem vendidit Ieſum die Mercurij . & ſic duo interceſſerunt dies (ſcilicet Mercurij & Iouis) ante paſcha. Hæc enim verba dicta apparent à Ieſu in manè diei Mercurij. *Tunc.* eodem manè. *Congregati ſunt principes ſacerdotum.* deeſt, & Scribæ, *& ſeniores populi in atrium principis ſacerdotum qui dicebatur Caiphas: & conſilium fecerunt vt Ieſum dolo tenerent & occiderẽt.* Apud Ioannem ab illo die quo communi conſilio definitũ eſt, vt occideretur Ieſus, conſultabant deinceps de executione. inter quæ conſilia hæc congregatio fuit ad ſpecialem modum exequendi deſcendens: vt ſcilicet doloſè Ieſum caperent. Exiſtimabant enim nimis difficile eſſe capere illum aperta violentia ꝓpter turbam. & propterea intendebant miſcere violentiæ fraudes. *Dicebant autem: non in die feſto, ne fortè.* Superfluit fortè. *Tumultus fieret.* pro , fiat. verba enim hæc omnia ſunt ſacerdotum, ſcribarum & ſeniorum. *In populo. Quum autem Ieſus eſſet.* Commemoratio hæc vnctionis factæ ſabbato præcedẽti , fit ad inſinuãdum occaſionẽ qua motus eſt Iudas ad vendendũ Ieſum. *In Bethania.* caſtello prope Hieruſalem, vbi reſuſcitauerat Lazarũ. *In domo Simonis.* Hoc fuit ſabbato præcedente in cœna, in qua Lazarus reſuſcitatus erat vnus ex diſcũbentibus, & Martha miniſtrabat; vt patet apud Ioannem. *Leproſi.* Olim. creditur enim hunc à Ieſu curatũ fuiſſe à lepra, & pluries inuitaſſe Ieſum ad conuiuium. *Acceßit ad eum mulier.* Maria ſoror Lazari, quæ cognominatur Magdalena. *Habens alabaſtrum.* pyxidem ex alabaſtro. *Vnguenti precioſi: & effudit.* Tacet Matthæus, quòd mulier hæc tunc priùs vnxit pedes Ieſu ex illo vnguento . &

de

de reliquo vnguento dicit,non quòd vnxit,ſed effudit verſando pyxidem. *Super caput ipſius recumbentis.* Prima vice quando venit peccatrix,vnxerat pedes tantùm : modò animæquior reddita ex conſecuta venia , ex multis ſignis beneuolentiæ Ieſu erga illam, audet tangere caput Ieſu. *Videntes autem diſcipuli indignati ſunt.* Iudas præcipuè:vt patet apud Ioannem. *Dicentes, vt quid.* pro, ad quid,*perditio hæc?potuit.*pro,poterat *enim iſtud.*Deeſt.vnguentum,*venundari multo,& dari pauperibus.* Vſitato loquendi modo perditum dicũt & vnguentum tanti precij,quod poterat eſſe vtile multis pauperibus. *Sciens autem Ieſus ,ait illis, Quid moleſti eſtis huic mulieri?opus enim bonum operata eſt in me.* Diſcipuli fremebant in mulierem tãquam operatam opus malum: vt quæ conſumpſerat quaſi delitiãdo vnum pauperem,quod multis erat tribuendum pauperibus.Et propterea Ieſus excuſat illam, aſſerendo quòd bonum opus operata eſt erga me. *Nam ſemper pauperes habebitis.* pro habetis,*vobiſcum: me autem non ſemper habebitis.* pro, habetis. Hãc rationem bene põdera:quia hinc docemur,in raris poſſe multo ſumptu vti abſque remorſu conſcientiæ quod melius fuiſſet dare pauperibus. Et hoc directè dixit contra rationem eorum de vtilitate pauperum. *Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum,ad ſepeliendum me fecit.* Priùs dixit opus fuiſſe bonum:modò dicit intentionem fuiſſe bonam, vtpote religioſam,immo probat fuiſſe opus bonum. nam non ad delitias corporis mei,ſed velut corpori ſepeliẽdo adhibuit hoc vnguentum,conſtat enim quòd cadaueri non adhibetur vnguentum ad delitias. ¶ Et dixit hoc tum ad declarãdum tam mulieris quàm ſuum animum , quòd neutrius animus erat ad delitias. Sed illa non dubitabat adhibere vnguentum homini diuino,merẽti hoc & longè maiora : vtpote verò Meſsiæ, alieno ab omni ſenſualitate ſicut corpus ſepeliendum.& ipſe vtebatur hac vnctione ſine omni ſenſualitate,ſicut cadauer quod vngitur vt ſepeliatur.Verba ſiquidẽ illa,ad quid perditio hęc,tam aduerſus mulierẽ quàm aduerſus Ieſum ſuſcipiẽtem in corpore proprio talẽ vnctionem procedebãt,quãuis non auderẽt fremere in magiſtrũ,ſed in illã. ¶ Tum ad declarãdum,ꝙ quemadmodum opus bonũ ac conſuetum apud Iudæos eſt adhibere vnguẽta precioſa corporibus ſepeliendis,& nullus dicit ad quid perditio hęc &c.ita opus bonum fecit hæc mulier, vngendo me viuum eo officioſo ac religioſo animo,quo me ſepeliẽdum vnxiſſet. ¶ Vt taceam ꝙ fortè mulier hæc,audita proxima Chriſti morte, dubitãs ꝙ nõ poſſet

 ſepelien-

ſepeliẽdo corpori officiũ exhibere vnctionis (ſicut de facto euenit) præuenit vngere ipſum viuum velut ſepeliẽdum. *Amen dico vobis: vbicunque prædicatum fuerit hoc euangelium, in toto mundo dicetur quod hæc fecit in memoriam eius.* Non ſat fuit Ieſu declarare, ꝙ mulieris opus bonum, quòd intẽtio bona fuit, ſed declarauit quòd tam laudabiliter fecit, vt in toto mundo in memoriam illius commemorandum ſit hoc quod fecit. Et quia hoc eccleſia commemorat in laudem Mariæ Magdalenæ, habes hinc aliud argumentum vltra collecta in ientaculis noſtris, ꝙ Maria Magdalena eſt illamet, quę eſt Maria ſoror Lazari de qua textus iſte loquitur. *Tunc.* Dixerat euangeliſta quòd quũ Ieſus dixit, ſcitis quòd poſt biduum Paſcha fit, tunc congregati ſunt ſacerdotes & Scribæ in atrio Caiphæ: & interpoſuit commemorationem vnctionis priùs factæ in Bethania, quia occaſio fuit mouendi animum Iudæ, modò redit ad ſeriem facti, dicẽdo, tunc: non quando hæc vnctio fuit facta, ſed quãdo cõgregati ſunt ſacerdotes & Scribę in atrio Caiphæ. *Abiit vnus de duodecim, qui dicebatur Iudas Scariot.* pro, Iſcariotes. Nomen villæ vnde erat oriũdus creditur. *Ad principes ſacerdotum.* congregatos in atrio Caiphæ. *Et ait illis, Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam?* Auaritiam euangeliſta ſcribit cauſam proditionis, ad redimendum vnguentum precio magiſtri ſufferre non poterat ꝙ tanta materia furti ſibi ſubtracta eſſet. ¶ Aduerte hîc, quòd euangeliſta narrat ſubſtantialia: prætermittẽs circunſtantias palliantes. Sicut enim narrando tẽtationes Chriſti, ſcripſit nudas concluſiones, ſi filius dei es, dic vt lapides iſti panes fiant, &c. Ita modò ſcribit nudam petitionem, quid vultis mihi dare, &c. Rationi conſentaneum eſt, vt Iudas ſe ſcandalizatum dixerit de magiſtro ſuo, & ꝙ hactenus putauerit ipſum eſſe ſpiritualem virum, ſed ꝙ nunc perdidit bonam opinionem de illo: quia vidit ipſum in tanta ſenſualitate ꝙ vnguento precioſiſsimo mulieribus manibus vſus eſt, nõ ſolùm in capite, ſed etiã in pedibus. Naturale ſiquidem eſt hominibus, ſub aliquo colore palliare factum iniquitatis propriæ: & præcipuè talis ſcilicet offerẽdo proditionem proprij magiſtri. *At illi conſtituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quærebat opportunitatem vt eum traderet. Prima autem die azymorum.* Præcepto legis Moſaicæ Exo. 12. ſeptem erant dies azymorum: in quorũ primo immolabatur agnus paſchalis, mãducandus cum azymis panibus, &c. ¶ Ex hoc textu clarè apparet Ieſum celebraſſe Paſcha quartadecima luna, & non tertiadecima: vt quidam Græci fingunt)

primus

primus enim dies azymorũ est quartadecima luna. *Accesserunt discipuli ad Iesum, dicentes, Vbi vis paremus tibi.* Iesus hospitabatur Bethaniæ, & non Hierosolymis: Paschalis autem agnus immolandus omnino erat in Hierusalem: quia extra illam nõ poterat immolari: & propterea discipuli quærũt in quo loco, in qua domo intra Hierusalem vult parari sibi pascha. *Comedere Pascha*, hoc est paschalem agnũ. Pascha enim Græca dictio est: & significat trãsitum, quem apud Hebræos significat Pascha. Festiuitas siquidem Paschalis celebratur à Iudæis diebus septẽ in memoriam transitus domini ad occidẽdum primogenitos Aegyptiorum, nocte qua egressus est populus Israel de Aegypto. translatumq; est nomen facti memorabilis (scilicet illius transitus) ad festiuitatem illorum dierum septem: & ad agnum qui primo die immolabatur: & ad azymos panes. nullo enim fermẽtato pane licebat diebus illis septẽ vti. Sumitur itaq; hîc Pascha pro agno Paschali. *At Iesus dixit, Ite in ciuitatem ad quendam.* Non nominauit hominem istũ Iesus: sed circũstantiis quas tacet Matthęus (sed non Marcus & Lucas) descripsit. *Et dicite ei, Magister dicit, Tempus meum prope est: apud te facio Pascha cum discipulis meis. Et fecerunt discipuli sicut constituit illis Iesus, & parauerunt pascha. Vespere autem facto discumbebat cum duodecim discipulis suis: & edentibus illis dixit, Amen dico, quia vnus vestrum me traditurus est.* Pluries dixerat impersonaliter, filius hominis tradetur: modò descendit ad speciem, non tamen ad indiuiduum, vt cognoscant quòd sponte passionem adit, quòd omnia prænouit antequam fiant: ne occasionem habeant perdendi fidem quum viderint ipsum pati & mori. *Et contristati valde, cœperunt singuli dicere, Nunquid ego sum domine? At ille respondens ait, Qui intingit.* pro, intinxit, *mecum manum in paropside.* pro, catino, *hic me tradet.* Dixerat vnus ex duodecim, determinans apostolicũ ordinem: modò dicit qui intinxit mecum, determinans actionem socialem in mensa. ¶ Et determinat per hoc, quòd vnus sedentium prope ipsum Iesum est. Quum enim vnum catinum aceti, in quo intingebãtur lactucæ agrestes, non commune fuerit tredecim, comedẽtibus simul, sed rationi consentaneum sit duo aut tria catina fuisse (singula scilicet inter quatuor aut sex) propterea Iesus catinum cõmune sibi, & quatuor aut sex aliis, demonstrat dicendo qui intinxit mecũ: ac per hoc descendit ad magîs specialia, non tamen ad indiuiduum. Dixi catinum aceti cum lactucis agrestibus: quia agnus erat assus, nec locum in eo habet intinctio. & in lege mandabatur

tur manducari agnum cum lactucis agrestibus. *Filius quidem hominis vadit sicut scriptum est.* Occurrit tacitæ obiectioni. si scis te tradēdum, cur nō euitas proditionem? Respondet quia volo implere scripturas. *Væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur.* pro, traditur. Excludit excusationem proditoris implentis scripturas: ne quisquam putaret, quòd sicut ipse Iesus bene facit eundo sicut scriptum est de ipso, ita Iudas excusetur faciendo sicut scriptum est de illo. propterea enim ait, væ homini illi per quem traditur. *Bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille.* quia mortuus in vtero matris incurrisset solam pœnam damni, cum incircuncisis infantibus in limbo: modò autem incurret etiam pœnam sensus, & talem ac tantam in inferno. *Respondens autem Iudas qui tradidit.* pro, tradebat, *cum, dixit, Nunquid ego sum rabbi?* Iudas vnus eorū qui prope Iesum sedebāt vnus eorū qui intingebāt in catino prope Iesum, audita restrictione ad sex vel quatuor communicantes in catino Iesu, petit nunquid ego: ne tacēdo (& non dicendo sicut alij dixerant, nunquid ego) accusaret seipsum. *Ait illi, Tu dixisti.* Anceps verbum est. nam & affirmanti rem dictam & affirmāti dictionem commune est. potest enim intelligi quòd tu dixisti quod est, vel ꝙ ego non dixi: sed tu dixisti te esse proditorem. *Cœnantibus autem eis.* Tacet hîc Matthæus, quòd demum Iesus submisse declarauit in indiuiduo proditorem Ioanni interroganti submissa voce. ¶ Inter comedendum itaque sacramenta eucharistiæ celebrantur: tum ad tollendum errorem quo eucharistia negaretur non ieiunis, tum ad instruendum tēperantiam cœnæ talem debere esse vt sacramētis etiam cœnantes, immo in fine cœnæ (vt alij euangelistæ testantur) simus idonei. *Accepit Iesus panem & benedixit.* benedictione laudis non benedictione consecrationis: vt patet ex eo ꝙ tam Lucas quàm Paulus primæ ad Corinthios vndecimo, loco benedictionis ponit gratiarum actionem (quæ est benedictio laudis) ante fractionem. *Ac fregit: dedítque discipulis suis, & ait, Accipite & comedite.* In textu Græco non est copula, &. Hinc habetur eucharistiam non esse tribuendam infantibus, quibus non potest dici accipite, comedite. Sicut enim quia dominus dixit, nisi quis natus fuerit denuo ex aqua & spiritu, negatur baptismus infantibus in materno vtero, quia nō potest denuo nasci qui nō est natus, ita dicēte domino in communione eucharistiæ accipite comedite, negatur eucharistia illis qui adhuc nō possunt accipere, qui adhuc nō possunt comedere. ¶ Aduerte hîc ꝙ sicut

ecclesia

e ecclesia laudabiliter pro reuerẽtia euchariſtię non vtitur euchariſtię cibo niſi ieiuna(excepto extremæ ęgritudinis articulo)licèt dominus inter cœnãdũ cõmunicauerit diſcipulos, ita laudabiliter pro reuerẽtia euchariſtię abſtinet ab iſto modo mãducãdi,ſcilicet accipite comedite:vt nõ niſi ſacris manibus tangatur euchariſtia. ¶ Verũ ad imitationẽ Chriſti cõmunicare tali modo in articulo neceſsitatis,nõ eſſet incõueniẽs:ſicut etiã nõ ieiunos(vt dictũ eſt)in articulo neceſsitatis cõmunicamus. Eſſet aũt neceſsitatis articulus, ſi tẽpore epidimiæ nõ haberetur ſacerdos cõmunicãs more eccleſię ſolito,qui haberetur ſacerdos qui ꝓpè offerret euchariſtiã: & locãdo ſuper præparato loco diceret communicaturis prope expectãtibus & adorãtibus,accipite comedite. poſſent enim reuerẽter accipere & comedere: ſicut fecerunt Chriſti diſcipuli,qui accepeũt à Ieſu non manu ad manũ ſed ex mẽſa: quũ ſederẽt multi in tanta diſtãtia,vt manus Ieſu manibus eorũ nõ poſſet iũgi. ¶ Crediderim ego quòd ſicut vnũ calicem cõmunẽ omnibus tradidit, ita in vna patina panẽ in duodecim buccellas fractũ manibus propriis tradiderit : & ꝙ hinc eccleſia vſum patinarũ apoſtolica traditione acceperit.Ita ꝙ ſicut calicẽ vnus diſcipulus dedit alij,ita patinã cũ pane ſancto propinquiores Ieſu,remotioribus ſucceſsiuè porrexerũt.*Hoc*.Nõ dicit hic,id eſt,in hoc loco,ſed dicit hoc:quod eſt pronomẽ demõſtratiuum ſubſtãtiæ. ¶ Et eſt propriiſsimus nõ metaphoricus ſermo.vt hęretici interpretãtur.Demõſtratur autẽ per pronomẽ,hoc, nõ panis neç corpus Chriſti,ſed ſubſtãtia ſine qualitate.i. nõ demonſtrãdo certę ſpeciei naturã.pronominis enim officiũ eſt mõſtrare ſubſtãtiã ſine qualitate.Eſt itaq; propriiſsimus &veriſsimus ſenſus,hoc.i.hæc ſubſtãtia,demõſtrando id ꝙ habebat in manibus. *Eſt*. nõ apparet,non ſignificat,ſed eſt. *Corpus meum*. non corpus panis.Vbi ſcito quòd ſermo iſte dominicus eſt nõ ſolùm enunciatiuus veritatis(veriſsimũ enim eſt ꝙ hęc ſubſtãtia eſt corpus Chriſti)ſed eſt etiã factiuus veritatis ſignificatę.facit enim quod enũciat.Et ꝓpterea ꝓnomẽ,hoc,nõ demõſtrat panẽ neq; corpus Chriſti,ſed hãc ſubſtãtiã.Nã veritati enũciatę repugnat demonſtratio panis.falſum eſt enim ꝙ panis eſt corpus Chriſti.Efficiẽtiæ autẽ repugnat demõſtratio corporis Chriſti.falſum eſt enim ꝙ efficiatur,ꝙ corpus meũ eſt corpꝰ meũ.nulla ſiquidẽ eſt opus efficiẽtia ad hoc vt corpus meum fit corpus meũ: vt clarè patet. Sed tam veritati enũciatæ,quàm efficiẽtiæ quadrat demõſtratio ſubſtãtiæ,non demonſtrando ſpecialem naturam:quia & verum

eſt

est quòd hæc substantia (non hoc accidens) est corpus meum: & verum est quòd fit, quòd hæc substãtia est corpus meum. hoc est enim quod fit per hunc sermonem. ¶ Vnde apparet non esse ab ecclesia adinuẽtam trãsubstantiationem panis in corpus Christi, vt heretici fingũt: sed ecclesia à veritate per hęc domini propriè intellecta verba significata, cogitur ad cõfitendum efficientiam. non enim aliter verificatur nunc & non prius, hoc est corpus meũ, nisi quia nũc & non prius factum est vt hoc sit corpus meũ. Ex vtroq; autẽ (.s. veritate significata & effecta) cogitur ad cõfitendum trãsubstantiationem panis in corpus Christi, neque enim aliter fieri potuit, ꝙ hęc substãtia sit corpus Christi, quàm per trãsubstantiationem. nã si transubstantiatio non interuenit, nõ verificatur ꝙ hoc demõstratũ quãdo Christus profert pronomẽ hoc (.i. illamet substãtia quã pronomẽ demõstrat in sui prolatione) sit corpus Christi: sed illa substãtia quæ tũc demonstratur, si qualis est tũc remanet in fine cõsecrationis, nõ est corpus Christi, sed est panis: si annihilatur, nec est panis, nec est corpus Christi, sed est nihil. Omnes itaq; hæreses excludunt hæc verba (hoc est corpus meũ) secũdũ proprietatẽ sermonis intellecta. At si verbis propriis, si ꝓprietate sermonis nõ habetur veritas fidei, ruit tota fides trinitatis, ruit vniuersa certitudo sacræ scripturæ. *Et accipiẽs calicẽ.* Interpres posuit speciẽ pro genere. nã in Gręco nõ habetur calix, sed poculũ. *Gratias egit, & dedit illis, dicẽs, bibite.* Hinc apparet ꝙ nec sanguis Christi infundẽdus est in os infantum: qui bibere adhuc nequeũt, sed sugere. *Ex hoc omnes. Hic est enim.* Interpres addit cõiunctionẽ, enim. *Sanguis meus noui testamẽti.* Quũ testamẽtum dispositio sit hæreditatis, dicitur sanguis Christi noui testamenti, ad differentiam sanguinis in veteri lege aspersi Exo. c. 24. Ille enim ad firmãdũ pactũ inter deũ & populũ accepturũ terrã promissionis fœlicitatẽq; terrenarũ opũ, hic aũt dispositio est hæreditatis & hęredũ cælestis regni. & propterea appellatur nouũ testamẽtũ. Sanguis nãq; Christi est effector nouæ, antea nõ habitę, & quæ nũquam veterascit, dispositionis hæredum & hæreditatis regni cælestis. Soli enim illi hæredes sunt cęlestis regni, qui Christi sanguinis ablutione sunt ad illud asciti. *Qui pro multis effundetur.* pro effunditur. Tẽpus siquidẽ passionis eius iam incœperat. Sciebat enim quid tũc fiebat à Iuda & Iudęis ad effundẽdũ eius sanguinẽ. *In remissionẽ peccatorũ,* pro omnibus quãtum ad sufficiẽtiam: sed pro multis tãtum quãtum ad effectã remissionẽ peccatorum. *Dico autem vobis: non bibam amodo de hoc*

geni-

genimine vitis vsque in diem illum, quum illud bibam vobiscum nouum hoc est nouo modo. nam nunc bibo indigens alimentis: tūc autem bibam impaſsibilis, non indigens cibo aut potu. *In regno patris mei.* Statum immortalitatis etiam corporalis, quem reſurgēdo adeptus eſt, vocat regnum patris: quia totaliter in illo regnat deus. nihil eſt ibi inobediētiæ, nihil paſsibilitatis, nulla indigentia. Et intendit per hoc, quòd non erat amplius bibiturus vinū, donec reſurgeret à mortuis, manducaturus & bibitur⁹ tūc cum diſcipulis: vt rei probauit euentus. *Et hymno dicto.* Interpres impersonaliter tranſtulit: quòd tamen in Græco attribuitur pluribus, dicendo, quum dixiſſent laudes. vt intelligamus nō ſolùm Ieſum, ſed diſcipulos quoque hymnum dixiſſe. *Exierunt in montem Oliueti. Tunc.* Non demonſtrat tempus ambulationis verſus montem Oliueti, ſed temp⁹ quo adhuc ſedebāt in cœna, poſtquam Iudas ſurrexerat & receſſerat: vt ex euangelio Ioānis habetur. nam poſt hæc dicta dixit Ieſus diſcipulis vndecim: Surgite, eamus hinc, Matthæus itaque cōpleuit cœnam in gratiarū actione, inchoans egreſſum in montem oliuarum: & redit ad dicta, perfecta quidem cœna, ſed adhuc ſedentibus Ieſu & diſcipulis. *Dicit illis Ieſus: Omnes vos.* Hinc apparet, ꝙ Iudas non erat ibi. ipſe enim non fuit ſcandalum paſſus nocte illa, ſed fecit ſcādalum omnibus. *Scandalum patiemini in me.* ceſpitabitis velut impingendo in me patientem. vidēdo enim me capi, ligari, &c. timebitis, fugietiſq; à me ſicut ab offendiculo, ne cadatis, ne incidatis in manus capientium me. *In iſta nocte. Scriptum eſt enim.* Zachariæ. 13. *Percutiam paſtorem.* Si miratis euangeliſtá mutaſſe verbum prophetæ dicentis, percute, ſcito euangeliſtá declaraſſe hac mutatione prophetam. nam clarè explicat percuſsionem paſtoris eſſe actionem dei: quod illic nō clarè ſignificatur. vbi de⁹ alloquitur frameam ſeu gladium, prçcipiēdo percute paſtorem. Inidem ſiquidem reditur, deū percuſſurum eſſe paſtorem, & deū præcipere gladio Iudæorum vt percutiat paſtorem Ieſum. ad literam nāque framea ſeu gladius præſidis percuſsit Ieſum: & cū gladiis venerunt miniſtri iuſtitiæ ad capiendum eum. *Et diſpergentur oues gregis. Poſtquam autem reſurrexero.* Ne diſperſi deſperent, & pro eo quòd fugerunt, putent ſe non redintegrandos ad Ieſu Chriſti gratiam & regnum, promittit poſt ſuam reſurrectionem ſe venturum ad illos. *Præcedam vos in Galilæam.* Magna conſolatio. antequam vos fugiētes redeatis in Galilæam veſtram patriam ad veſtras domos, ego ibo illuc vidēdus à vobis,

Reſpondens

Respondens autem Petrus, ait illi: Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scãdalizabor. Petre, nimis de te præsumis, præferẽdo constantiam tuam cœteris condiscipulis. *Ait illi Iesus. Amẽ dico tibi.* Vobis omnibus communiter dixi, ꝙ scandalizabimini: tibi autem qui præfers te cæteris, dico peius futurum. *Quia in hac nocte antequam gallus cantet, negabis me ter.* quod longè peius est, quàm scãdalizari, quàm fugere. *Ait illi Petrus: Etiã si oportuerit me mori tecum, non te negabo. Similiter & omnes discipuli dixerũt.* Bona ac vera pro tunc animi dispositio communis Petro, & aliis discipulis significatur. *Tunc.* completo sermone domi. *Venit Iesus cum illis.* Præsentis tẽporis est, venit. *In villam.* pro, prędium, *quod dicitur Gethsemane.* Dictio Hebræa est: & nomẽ proprium loci ad radices mõtis Oliueti, Hierony. teste. *Et dixit discipulis suis: Sedete hic, donec vadam illuc.* Locus monstratur distãs, quãtum iactus est lapidis apud Lucam. *Et orem. Et assumpto Petro & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari.* In potestate Iesu significatur fuisse tempus & propassionem tristitię: quum narratur ꝙ non priùs coram omnibus discipulis, sed coram tribus cœpit contristari. Et verè voluntarium fuit in Iesu tristari, sicut & mori. Tristitiam in Iesu intellige veram tristitiam internam tam in voluntate, quàm in appetitu sensitiuo, sed non præuenientem, neque impedientem rationem rectam. Fuit enim verus homo, passibilis non solùm secundum corpus, sed etiam secundum animam quandiu fuit viator. quanuis fuerit etiam simul cõprehensor secundũ superiorẽ animæ partem. *Et mœstus esse.* pro, grauiter angi. In Iesu sicut tristitia nõ impediebat rationẽ, ita econuerso ratio nõ mitigabat tristitiam: sed (vt in theologia speculatiua docetur) vnicuiq; virium permissiuum est quod suũ erat, & propterea in Iesu fuit maxima tristitia, propterea scribitur quòd grauiter angebatur. ¶ Quod vt pleniꝰ intelligas, scito dominũ Iesum subiisse voluntariè nõ solùm cruciatum corporalis passionis in flagellis, cruce & morte, sed etiam cruciatum internę propassionis. Voluntariè enim proposuit ante internos oculos, quæ, qualia, quanta, à quibus, qualiter, &c. passurus tunc erat, & quum hæc cogitata & proposita, sint contraria appetitui naturali tam voluntatis humanæ quàm appetitꝰ sensitiui hominis, sequebatur tristitia magna & quædam animi constrictio inter tot prementia mala, quam vt dictum est, non subleuabat ratio ad deum spectans: sicut in aliis sanctis & martyribus subleuauit. *Tunc ait illis, Tristis est anima mea.* Quod intus sentit, sermone manifestat:

manifestat:vt ipso teste cognoscamus quòd verè habuit animã passibilem,quod vtitur animo non stoico sed passibili. *Vsque ad mortem.*intensiuè propter magnitudinem tristitiæ, & extensiuè: quia sicut continuè vsque ad horã mortis passus est in corpore, ita cõtinuè tristatus est in animo.Et hic sensus apparet literalis. Acsi apertiùs dixisset:ex nũc vsque ad mortem meam tristis est anima mea. *Sustinete.* pro,manete, *hic & vigilate mecum.* Octo discipulis dixerat sedete:istis tribus tanquã magis familiaribus præcipit vt vigilent secum,proculdubio orationi vacando. *Et progressus pusillum.* Etiam ab istis se oraturũ separat. *Procidit in faciem suam.*Non orat stans nec genu flexo ,sed procumbens. *Orans,& dicens: Pater mi.*Oratio hæc affectum naturalem hominis(quo nolumus mala pene contraria nobis)cũ adiuncto moderamine rationis superioris deo præsentat. *Si possibile est.*Moderamen primùm potentiam respicit,nõ absolutam,sed ordinatam.Modus autem conditionalis propter inferiorem rationem appositus est.Non enim ideo dicit conditionaliter,quia ipse Iesus ignoret si possibile est(ipse enĩ omnia nouit)sed quia ratio inferior in ipso nescit ordinem definitum à diuina sapiẽtia.Nescit autem quia eius non est scire supremas rationes,sed cõsiderare rationes inferiores:hoc est illas quę secundũ res creatas cõgruunt aut dissonant.*Transeat à me calix iste. Veruntamen nõ sicut ego volo.*Nõ volũtate deliberata,sed velleitate naturalis affect⁹. *Sed sicut tu vis,*voluntate beneplaciti.Ecce moderamen referens totũ in diuinã volũtatem. ¶ Hinc cõtra hęreticos habes duas in Christo volũtates,alterã humanã,nõ sicut ego volo:alterã diuinã cõmunẽ sibi & patri,sed sicut tu vis. *Et venit ad discipulos suos: & inuenit eos dormiẽtes.*Præsentis tẽporis sunt venit & inuenit. *Et dicit Petro:sic nõ potuisti.*pro,potuistis,*vna hora vigilare mecum? vigilate & orate,vt non intretis in tentationem. Spiritus quidẽ promptus est,caro autẽ infirma.*Necessitatẽ orandi & petẽdi ne intrent in tentationẽ,aperit ex periculo infirmæ carnis:hoc est carnalis affectus.Acsi apertiùs diceret,non sufficit vobis quòd habeatis spiritũ promptum ad vitandũ peccatũ,sed oportet vos orare ne intretis succũbendo in tentationẽ:quia periculũ est ex parte carnalis affectus qui nõ est firmus sub spiritu,sed mutatur ad præsentiã obiecti.Quod vtinã quotidie nõ experiremur.quod & ipsi Apostoli tunc experti sunt,quum præsentes affuerunt lictores curiæ. *Iterum secundò abiit: & orauit dicens, Pater mi si non potest hic calix transire.* Deficit præpositio cum pronominè,in Latino

textu.

textu debet legi. *Transire à me nisi bibam illum.* Et est sermo metaphoricus, assimilās passionem, mortemq; eius calici amari liquoris. Quem trāsire à se, est non pati, non mori: quē bibere, est pati, est mori. *Fiat voluntas tua. Et venit iterū, & inuenit eos dormientes: erant enim oculi eorum grauati. Et relictis illis, iterum abiit: & orauit tertio. eūdē sermonē dicens. Tūc venit ad discipulos suos, & dixit illis: Dormite iam.* pro, posthac. seu de cætero, *& requiescite.* Hæc domini verba permissiua esse somni ad tollendam quā patiebātur grauedinē oculorum, testatur Marcus: subiungens sufficit. *Ecce appropinquabit.* pro, appropinquauit, *hora.* Hæc verba non dixit Iesus simul cum ante dictis, dormite iam: sed interuallo somni indulto illis, excitauit eos dicendo, sufficit: quod Matthęus tacuit. Ecce appropinquauit hora, definita ab æterno. *Et filius hominis tradetur.* pro, traditur, *in manus peccatorum. Surgite,* Sedentes enim potiùs quàm cubantes putādi sunt dormisse. *Eamus.* obuiā quærentibus me. *Ecce appropinquabit.* pro, appropinquauit, *qui me tradet.* pro, tradit. *Adhuc eo loquente, ecce Iudas vnus de duodecim venit: & cum eo turba multa cum gladiis & fustibus missi.* Interpres addidit dictionem, missi: quæ in Græco non habetur. *A principibus sacerdotum & senioribus populi. Qui autē tradidit eū, dedit illis signum, dicens: Quēcunque osculatus fuero, ipse est: tenete eū. Et confestim accedens ad Iesum, dixit: Aue rabbi. Et osculatus est eum.* Hinc colligitur maximam à Iesu indultam discipulis cū ipso familiaritatem. *Dixitque illi Iesus: Amice, ad quid venisti.* ꝓ, venis. seu ades? Quanuis sciret Iesus ad quid adesset (scilicet ad prodēdum ipsum) nō tamen appellauit eum proditorem, sed amicum ab officio osculi, Et interrogat ad quid, cuius rei gratia adsit, qđ sibi velit aduentus iste amicus: vt nec tāta proditione cōmotum Iesum intueamur. *Tunc accesserunt, & manus iniecerunt in Iesum: & tenuerunt eum. Et ecce vnus,* Petrus, *ex iis qui erant cum Iesu, extēdens manum, exemit gladium suum: & percutiens seruum principis sacerdotum, amputauit auriculam eius. Tunc ait illi Iesus: Conuerte gladium tuum in locū suum. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Duplicem hæc verba ingerunt quæstionem. Altera est de illorū verificatione: quia non apparet verū, quòd omnes accipientes gladium, moriantur gladio. Altera est de applicatione ad factum Petri: quia iustæ defensionis causa gladio vtēs, non merebatur audire pœnā homicidarum. ¶ Solutio primę est: ꝙ accipere gladiū, est ꝓpria temeritate vsurpare sibi gladij vsum contra hominem: & ꝙ non significatur euentus secuturus dicēdo in

do in gladio morientur, sed significatur meritum pœnæ. Ita ꝙ sensus & veritas est: quòd omnis vsurpans sibi gladij vsum cōtra hominē, meretur mori gladio. quod caret quæstione. ¶ Solutio verò secundæ est, ꝙ quia Petrus reprehēsione dignus erat (vtpote nō expectata magistri respōsione, præceps vtēs gladio) ideo meruit, vt ad memoriam illius reuocaretur communis lex, olim inter alias leges à Moyse promulgata: Omnes qui gladiū acceperint, in gladio morientur. Est enim talionis, seu iusti cōtrapassi. *An putas quia non possum rogare patrem meum, & exhibebit mihi modo.* Aduerbium modò, in Græco iungitur cum prima particula orationis, & non cum secunda. Ita ꝙ legendū est. *An putas quia nō possum modò rogare patrem meum, & exhibebit mihi plus quā duodecim legiones angelorū?* Significauit per hęc ꝙ modò (hora ac tēpore passionis) non minuitur facultas mea, sed quicquid hactenus potuit possum: ita ꝙ non ex impotentia patior. *Quomodo ergo implebuntur scripturæ quia.* pro, ꝙ, *sic oportet.* necessitate diuinæ diffinitionis. *Fieri. In illa hora dixit Iesus turbis, Tanquā ad latronem existis cum gladiis & fustibus comprehendere me, quotidie apud vos sedebam docens in templo & non me tenuistis.* Intuere Iesum inter Iudæ osculum, lictores & discipulos, singulis attēdere, singulis prospicere, & nihil omittere suauissimis tum verbis tum factis: vt intelligamus nihil in ipso turbulentum fuisse, sed serenissimum semper seruasse animū, sermonem, gestum, motum, ac vniuersum suum opus. *Hoc autem totum factum est, vt adimplerentur scripturæ prophetarum. Tunc discipuli omnes.* nullo excepto. experientia comprobante verbum Christi caro autem infirma, præsentibus persecutoribus subducens à spiritu. *Relicto eo fugerunt. At illi tenentes Iesum, duxerunt ad Caipham principē sacerdotum: vbi Scribæ & seniores conuenerāt.* Tacet Matthæus intermedia gesta in domo Annæ soceri Caiphæ: quæ solus Ioannes explicauit. *Petrus autem sequebatur eum à longè vsque in atrium principis sacerdotum.* Petrus sic fugisse omnibus discipulis fugientibus intelligitur, vt in manus capientiū non incideret: non tamen ad latibula aut ad remota se contulit: sed ita temperauit fugam, vt tutus tanquam homo impertinens sequi posset Iesum, à longè tamen. *Et ingressus intrò, sedebat cum ministris, vt videret finem. Principes autem sacerdotum & omne concilium quærebant falsum testimonium cōtra Iesum, vt morti eum tradcrent: & non inuenerunt. Et quū multi.* Deest in textu Latino coniunctio, &, & repetitio particulæ, non inuenerunt. Le-

gendum est, *Et non inuenerunt: & quum multi falsi testes accessissent, non inuenerunt*. Significatur enim, quòd principes quærebāt falsum testimonium, non qualecunque, sed sufficiens ad occidēdū Iesum, & non inuenerūt inter se tale falsum testimonium: & q nec accidentibus multis falsis testibus inuenerūt tale testimonium. *Nouissimè* pro, postea, *autem venerunt duo falsi testes: & dixerunt: Hic dixit, Possum destruere templum dei, & post*. pro, per, triduum *reædificare* pro, ædificare, *illud*. Aduerte istos falsos appellari & esse testes, quia verba Iesu mutauerūt, ita q̧ mutatio verborum mutat sensum literalem verborū Christi. nam Iesus (vt habetur Ioānis. 2.) dixerat, soluite templum hoc: & isti referūt, possum destruere templum dei. Rursus Iesus dixerat, & triduo excitabo illud: isti verò referūt, & per triduum ædificare illud. Magna differentia est inter excitare & ædificare, magna differentia est inter affirmationem potentiæ destructiuæ & pronūciationem solutionis efficiendæ ab ipsis Iudæis. Vnde & mutatur sententia. verba enim Iesu significant actiones circa naturale templum: futuram scilicet solutionē corporis per separationem animæ à corpore (quā effecerunt Iudæi occidētes ipsum) & excitationem à somno mortis per resurrectionem. verba verò istorum significant actiones circa ædificium artificialis templi: destructionem scilicet & ædificationem, vt patet. *Et surgens princeps sacerdotum, ait illi, Nihil respondes ad ea, quæ isti aduersum testificantur?* Interpres ex duabus orationibus interrogatiuis confecit vnam. nam iuxta Græcum altera oratio est, nihil respōdes? altera est, quid isti contra te testificantur, seu testimonium dicunt? Loco quid, posuit interpres, ad ea quæ. *Iesus autem tacebat. Et surgens princeps sacerdotum, ait illi, Adiuro te per deū viuū, vt dicas nobis si tu es Christus filius dei. Dixit illi Iesus, tu dixisti.* Ex Marco intelligimus verba hæc asserentia sic esse, vt Caiphas dixit. Ita q̧ sensus est: tu dixisti quod est. *Veruntamen dico vobis, amodo videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis dei.* interpres apposuit dei. *Et venientem in nubibus cæli.* Hoc adiunxit Iesus ad declarandum pontificibus, sacerdotibus & senioribus mysterium occultum vsque hodie Iudæis, de duplici aduētu Messiæ: altero humili, altero glorioso. ne fallerētur in ipsius deiectione, subiectione &c. *Tunc princeps sacerdotum scidit vestimenta sua.* in signum execrationis irrogatæ deo iniuriæ.

Dicens, Blasphemauit: quid adhuc egemus testibus? ecce nunc audistis blasphemiam. In Græco additur pronomen, eius: audistis blasphemiam

blaſphemiam eius. *Quid vobis videtur? At illi reſpondentes dixerunt, reus eſt mortis.* Qui debebant audita diſtinctione duorum aduentum Meſsiæ interrogare à Ieſu (quem ſciebant multa ſigna feciſſe: & ſpecialiter illuminaſſe cæcum à natiuitate, ac reſuſcitaſſe Lazarum) vnde diſtinctio iſta duorum aduentuũ Meſſiæ habetur authenticè in prophetis, & ſcrutari veritatem, erũpunt cæci ad damnandum doctorem veritatis. ¶ Vbi aduerte Ieſum elegiſſe damnari à pontificibus, doctoribus legis & ſenioribus, non velut tortum aut confeſſum, ſed velut committentem coram ipſius crimen in diuinam maieſtatem: in quo caſu iidem ſunt iudices & teſtes. vt & turpiſsimo modo cum tanta execratione & facti euidẽtia damnaretur à talibus: & extremam ſubiret infamiam apud Iudæos, ſpectantes ad id quod primates ſentiunt de Meſsia. *Tunc expuerunt in faciem eius: & colaphis eum ceciderunt. Alij autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes, Prophetiza nobis Chriſte, quis eſt qui te percuſsit? Petrus verò ſedebat foris in atrio.* Ieſus erat intus, hoc eſt in aula: Petrus verò non erat in aula, ſed extra aulam in atrio. *Et acceſsit ad eum vna ancilla, dicens: Et tu cum Ieſu Galilæo eras. At ille negauit corã omnibus, dicens: neſcio quid dicis. Exeunte autem illo ianuam.* pro, egreſſum autem illum in veſtibulum, *vidit eum alia ancilla.* Interpres addidit ancilla in Latinis codicibus. Locus alter & mulier altera ſignificatur. *Et ait iis, qui erant ibi: & hic erat cũ Ieſu Nazareno. Et iterum negauit cum iuramento, quia non noui hominem. Et poſt puſillum acceſſerunt qui ſtabant: & dixerunt Petro, verè & tu ex illis es: nam & loquela tua manifeſtum te facit. Tunc cœpit deteſtari & iurare.* Conſidera & treme vir iuſte. Petrus pauloante ipſo Ieſu atteſtante mundus, ac per hoc in charitate exiſtens, ſacramentis corporis & ſanguinis Chriſti dignè communicans, præmonitus de futura hac tentatione, paratus potius mori quã negare Chriſtum, ad vnius ancillæ vocem illum negauit, & ſucceſsiuè addidit periurium. Quare hoc? quia magna eſt differentia inter charitatis gratiam habitualem & vſum illius: quia non ſumus ſufficientes ex nobis ad vſum charitatis & gratiæ, quam habemus in anima infuſam à deo, ſed egemus ad vtendum illa continuò gratuito dei auxilio. quo quia Petrus caruit tunc (quia deus reliquit Petrum tunc ſibiipſi prædito charitate & gratia habituali) ideo cecidit & perdidit charitatis gratiam. Sic Moyſes, ſic Dauid cecidit. *Quia non nouiſſet.*

pro, non noui. verbum enim Petri recitatur. *Hominem. Et cõtinuò gallus cantauit. Et recordatus est Petrus verbi Iesu quod dixerat,* pro, qui dixerat ei. Interpres & relatiuum referens Iesum, mutauit: & omisit pronomen, ei, demonstrans Petrum. *Prius quàm gallus cantet, ter me negabis. Et egressus foras, fleuit amarè.*

CAPVT XXVII.

M*Anè autem facto.* Alter est hic conuentus consilij. Primò enim cõuenerant in prima parte noctis, qua post cœnam captus est Iesus: & tunc iudicarunt ipsum reum mortis tanquam blasphemum, & redierunt cõsiliarij ad propria: Iesu subiecto irrisionibus, alapis, colaphis & sputis. manè autem facto conuenerunt iterum. *Consilium inierunt.* Non solùm à diuersitate temporis, sed ab inchoatione cõsilij describitur nouus cõuentus. *Omnes principes sacerdotum & seniores populi aduersus Iesum, vt eum morti traderent.* Decreuerant siquidem prius Iesum occidere, iudicantes ipsum reum mortis, sed nõ executionis modum. Executio siquidem non erat in potestate eorum: quia Romani reseruauerant præsidi causas sanguinis: vt ipsimet Iudæi testantur apud Ioannem & propterea consilium inierunt de modo exequendi. Erat autem opus cõsilio: quia præses erat Ethnicus, & paruipendebat causas Iudæorum de transgreßionibus legis Moysi. Cogitabant enim Iudæi volentes vt Pilatus occideret Iesum. si petemus à præside mortem Iesu tanquam blasphemi, non exaudiet nos, paruipendens hæc nostra: & propterea oportet inuenire modum quo præsidem inducamus ad occidẽdum Iesum. Hæc fuit ad literam ratio noui huius consilij, vt Iesum morti traderent ❡ Quæ autem fuerit consilij huius conclusio, subsecuta ipsorum primatum facta manifestant. Concluserunt enim imponere Iesu multa crimina, scilicet quòd prohiberet tributa dari Cæsari, quòd esset seductor populi à Cæsare, &c. sed præcipuè reum esse læsæ maiestatis. Quod fundabãt super hoc, quòd fecerat Iesus se regem: dicendo se esse Meßiã, & veniendo ante quinque dies in Hierusalem cum turba multa acclamante ipsum regem. *Et vinctum.* tanquam notoriè dignum morte. *Adduxerunt eum: & tradiderũt Pontio Pilato præsidi* Si vera sunt quæ de patria Pilati dicuntur, nomen propriũ est hominis illius qui præses erat. ita quòd neutrum est nomen patrium: sed vel (vt sæpe contingit) nominabatur nomine composito. vel alterum (fortè Pilatus) est cognomen. Dicitur enim natione Burgundio, patria Lugdunensis. *Tunc.* quum publicè Iesus

cè Iesus vinctus traditus est præsidi vt occideretur. *Videns.* oculis corporeis. *Iudas qui eum tradidit quòd damnatus esset.* Iesus ad mortem à principibus sacerdotum & senioribus. Iuxta hunc enim loquendi modum dicitur Lucæ vltimo, quomodo tradiderunt eum principes nostri in damnationem mortis. *Pœnitentia ductus.* Hinc apparet quòd Iudas putauerat tradere Iesum castigandum à principibus Iudæorum & non occidẽdum. Et ideo quum vidit, quòd Iesus damnatus esset à principibus ad mortem (videndo eum vinctum tradi præsidi) pœnituit eum facti.

Retulit triginta argenteos. quos pro proditione illa nocte receperat. *Principibus sacerdotum & senioribus.* à quibus illos receperat. ¶ Si obiicitur quòd principes sacerdotum erant tunc coram Pilato, ac per hoc non erant in templo, in quo Iudas adiuit illos. Respõdetur quòd principes sacerdotũ non soli Annas & Caiphas (qui erant supremi) sed etiam alij primates inter sacerdotes appellantur. Ita quòd aliqui primores occupabantur circa procurandam Iesu mortem, & alij primores etiam erãt in templo: quum esset primus dies Paschæ, sicut alij seniores erãt ibi, & alij seniores erãt in templo. Vtrique enim vtrobique cõmemorantur. *Dicens, Peccaui.* Fatetur Iudas peccatum suum, & offert restitutionem precij: ad exonerandum cõscientiam suam & ad excitandum principes & seniores, vt retractent damnationem Iesu. *Tradens sanguinem iustum.* pro, innocentem. Hinc apparet quòd Iudas imposuerat Iesu crimen delitiarum, tradendo ipsum tanquam virum sensualem. Restituendo enim ei famam, reddit rationem proprij peccati, quia Iesus est innocens. *At illi dixerunt: quid ad nos? tu videris.* Futurum est actiui verbi. *Et proiectis argenteis in templo, recessit.* Hinc apparet quòd principes recusarunt per præcedentem responsionem (quid ad nos? tu videris) recipere à Iuda triginta argenteos, tanquam pro exoneratione ipsius Iudæ & aggrauatione ipsorum principum relatos à Iuda. recusantibus siquidẽ eis recipere, Iudas proiecit triginta argenteos ibi coram eis, tanquam omnino volens se exonerare. *Et abiens laqueo se suspendit.* Pœnitentia humani animi sine gratia dei, quãtò maior est tantò periculosior. absorbet siquidem hominem abundantiori tristitia & desperationem inducit: talem enim fuisse pœnitentiam Iudę, hic exitus comprobat. *Principes autem sacerdotum acceptis argenteis.* Quos ab ipso Iuda recusauerant accipere, postea proiectos acceperunt. *Dixerunt: non licet.* Verè colantes culicem & glutientes asilum.

Eos mittere in corbonam. Hebræa dictio eſt.& ſignificat ſacrum theſaurum:vt Ioſephus cap.8.lib.2.de bello Iudaico teſtatur,dicens,Erat apud eos ſacer theſaurus,quem corbonã dicunt.*Quia precium ſanguinis eſt. Conſilio autẽ inito, emerũt ex illis agrũ figuli in ſepulturã peregrinorũ. Propter hoc vocatus eſt ager ille acheldemah, hoc eſt,ager ſanguinis vſque in hodiernũ diẽ.* Interpres Hebręa & Latina lingua protulit,quod Matthæus ſcripſit Græca. nã ſuperfluũt tres dictiones:acheldemah hoc eſt. *Tunc impletũ eſt quod dictum eſt per Hieremiam prophetam,dicentem:& acceperunt triginta argenteos preciũ appreciati,quẽ appreciauerũt à filiis Iſrael:& dederunt eos in agrum figuli,ſicut conſtituit mihi dominus.* Quia hæc in Hieremia noſtro nõ habẽtur,ſi euangeliſta ſcripſit,vt litera ſonat,credendũ eſt in Hieremia nõ apocripho, ſed canonico ſcripta fuiſſe hæc,quæ citantur. quãuis ad nos nõ peruenerit.multa enim prophetarũ ſcripta perdita fuiſſe cõſtat ex hiſtoria librorum Regum & Parali. Si aũt malignitate aut errore aliorũ pro Zacharia ſcriptus eſt Hieremias(quod credi poteſt:quia ſentẽtia horum verborum in illo inuenitur)habemus verba Zacha. cap.11. hæc. Et appenderũt mercedem meã triginta argenteos: & dixit dominus ad me ,proiice illud ad ſtatuariũ decorũ precium,quo appreciatus ſum ab eis:& tuli triginta argenteos,& proieci illos ad ſtatuarium,Hæc verba occultæ prophetię Matthæus exponendo attulit:cogendo omnes actiones, quæ interuenerunt circa preciũ quo traditus eſt Ieſus in vnã,& vtẽdo effectibus actionum pro actionibus. ¶ Vide ſingula.Matthæus loco illorũ verborum,& tuli triginta argenteos,& proieci illos in domo domini,exponẽdo explicat affectũ huius proiectionis, dicens,& acceperunt triginta argenteos.Loco illorũ verborum, decorum preciũ quo appreciatus ſum ab eis(omiſſa ironia qua deus vtitur appellando illud precium decorum)dicit,preciũ appreciati quem appreciauerũt à filiis Iſrael.Loco illorũ verborũ, ad ſtatuariũ,exponendo dicit,&dederũt eos in agrũ figuli.Loco illorum verborum,& dixit dominus ad me,proiice illud ad ſtatuariũ,abbreuiando dicit,ſicut conſtituit mihi dominus. ¶ Vbi potes prudens lector perſpicere eandem eſſe ſententiam prophetæ,& euangeliſtæ,ſed altero ordine dictam: quoniam apud prophetam poſtquam deus narrauit appenſos pro ſe eſſe triginta argenteos,præcipit prophetæ,vt proiiciat tam turpe precium in domo domini ad formatorem,ad figulum formatorem vaſorum. quod Matthæus exponit ad emendum agrum figuli. &

propheta

propheta tulit huiusmodi argenteos,& proiecit in domo domini ad statuariũ:hoc est ad dictum effectum,scilicet ad emendum agrum figuli. Et significatur per præceptũ domini factum prophetæ,diuina ordinatio de precio illo conuertendo in emptionem agri figuli: per executionem verò subsecutam, aperitur ꝙ de facto erat adimplẽdum pręceptum.Per hoc autem quòd cui præcipitur,& qui exequitur est persona prophetæ,significatur ꝙ ministri operum horum(scilicet Iudas qui proiecit,& principes sacerdotum,qui dederunt precium illud pro agro figuli)non ex se,sed diuina acti ordinatione hæc fecerunt:sicut etiam Caiphas prophetauit apud Ioannem.propter hoc enim vtrũque attribuitur prophetæ,scilicet & proiicere argenteos in templo,& intentio ad agrum figuli,quæ non fuit in Iuda,sed in principibus sacerdotum. ¶ Apud euangelistã verò deus explicat primò actionem principum sacerdotum, scilicet quòd acceperunt triginta argenteos,explicando quales commemoratione prioris facti ab eisdem precium appreciati,Messiæ,à filiis Israel,principibus sacerdotum senioribus & Iuda , non à Gentilibus Pilato & suis: quem, Messiam, appreciauerunt, precio æstimauerunt prædicti vendendo & emendo.Deinde actionem eorundem alteram,& dederunt eos in agrũ figuli. Et demum subiungũtur verba prophetæ de diuina super his actionibus ordinatione facta ei : hoc est ministris dei in his,reseruata notitia diuinæ ordinationis apud prophetam. *Iesus autem stetit ante præsidem: & interrogauit eum præses,dicens:tu es Rex Iudæorum?* In textu Græco apponitur articulus, significans ille Rex:ad significãdum quòd Pilatus interrogabat de illo Rege qui expectabatur à Iudęis:hoc est Messia.Et hinc apparet cõclusio consilij Iudæorũ,quòd scilicet concluserunt imponere ei crimen lęsæ maiestatis apud Pilatum. *Dixit illi Iesus:tu dicis.* Tacet Matthæus multa quæ Ioannes explicat. Verba hæc(vt superiùs diximus)duplicem habent sensum, scilicet affirmationis dicti vel dictionis. *Et quum accusaretur à principibus sacerdotum & senioribus,nihil respondit.* Prior interrogatio fuerat intus in prætorio , principibus sacerdotum expectantibus extra prætorium ne contaminarentur:hæc autem accusatio fuit extra prætorium , ducto illuc Iesu coram accusatoribus. *Tunc dicit Pilatus : non audis quanta.* pro,quot.seu quàm multa,& breuiter,quanta numero,non mole. *Aduersum te dicunt testimonia? Et non respondit ei ad vllum verbum: ita vt miraretur præses vehementer. Per diem autem solennem consue-*
 uerat

uerat præses populo dimittere vnum vinctum quem voluissent. Habebat tūc vnum vinctum insignem, qui dicebatur Barrabas. *Congregatis ergo illis dixit Pilatus: quem.* pro, vtrum, *vultis dimittam vobis, Barrabam an Iesum qui dicitur Christus? Sciebat enim quòd per inuidiam tradidissent eum.* Hoc dixit euangelista ad significãdum quòd Pilatus ex industria proposuit populo liberationem Iesu vt scilicet populus peteret liberationē iesu, quem primates inuidia acti tradiderant in manus curiæ. *Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum vxor eius, dicens: Nihil tibi & iusto illi. multa enim passa sum hodie per visum.* pro, in somnis, *propter eum.* Afflictio huius mulieris somniando (ita vt cognosceret se terreri aut pati propter Iesum) quum nō fuerit à sanctis angelis, qui mysterium redemptionis humanæ non impediebāt, à dæmone videtur immissa: qui ab initio tētauerat scire, si Iesus esset filius dei. Aliquātulū enim timuit tūc. & ideo excitauit per somnium vxorē Pilati ad liberãdum Iesum. ¶ Vbi nota, quod nullus nulláve expēdit minimum verbum in fauorem Iesu toto tēpore passionis, nisi vxor Pilati & ipse Pilatus. Quorū neuter credebat in Iesum, sed ambo erant gentiles. Et neuter incitatus fuit ab aliquo aut aliqua pro Iesu: sed vxor à somnio, Pilatus ab ipsa iustitia & nota inuidia primatum. *Principes autem sacerdotum & seniores persuaserunt populis.* pro, turbis, *vt peterent Barrabam: Iesum verò perderent.* Non suffecit principibus & senioribus suadere turbæ, vt liberarent Barrabam seditiosum ac homicidam, sed etiam suaserunt vt peterent & instarent pro occisione Iesu. *Respondens autem præses, ait illis. quem.* pro, vtrum, *vultis vobis de duobus dimitti?* Tacet Matthæus petitionem turbæ cui Pilatus respōdet. Turba enim priùs rogabat fieri sibi gratiam solitam: & obtēta gratia in genere, petebat in indiuiduo vnum. Hac autem vice turbæ roganti pro solita gratia, respondit Pilatus dando illi optionem Iesu vel Barrabæ. Turba autem non statim optauit: sed quum cogitarent vter esset optandus, principes & seniores suaserunt illis cōtra Iesum. Primæ itaque petitioni turbæ differentis opinionem, respondit replicando optionem: tanquam solicitans optionem. *At illi dixerunt, Barrabam.* Considera quòd Iesus elegit etiam patri hanc ignominiam, quòd optaretur Barrabas latro, seditiosus & homicida contempto ipso: actore vitæ, pacis, & omnium largitore bonorum. *Dixit illis Pilatus: quid igitur faciam de Iesu qui dicitur Christus?* Pilatus audita optione Barrabæ, vbi vidit quòd per viam optionis non liberaret turba Iesum, proponit per viam interrogationis

gationis & velut consilij: vt vel sic turbæ liberationem Iesu pe-terent. *Dicunt omnes.* Tanta erat efficacia persuasionis à principibus & senioribus, vt nullo discrepante omnes contra Iesum verterentur. *Crucifigatur.* Turbæ quæ ad opus misericordiæ, ad liberandum, scilicet vnum à morte, conuenerant coram præside (quę saltem debebant tractare Iesum sicut alios vinctos, & dicere, fac iustitiam: nostrum non est nisi petere gratiam solitam, quia ad hoc tantùm conuenimus) vertuntur ad crudelitatem, ad petendum mortem innocentis, & non solùm mortem, sed crudele ac ignominiosum mortis genus. *Ait illis præses: quid enim mali fecit?* Ad retrahendum turbam à tam iniusta petitione, inquirit causam, qua meretur Iesus crucifigi. *At illi magis clamabant.* Loco causæ clamores augent. *Dicentes, crucifigatur. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret.* studium suum in turba ad liberandum Iesum. *Sed magis tumultus fieret.* Tantus excitatus erat furor in turbis contra Iesum, vt tumultum timeret præses. *Accepta aqua, lauit manus coram populo.* in signum publicum innocentiæ Iesu, & exonerationis propriæ, & reiectionis culpæ in Iudæos. hæc enim tria explicant verba ipsius exonerationem propriam. *Dicens, innocens ego sum.* innocentiam Christi, dicendo. *A sanguine huius iusti.* reiectionem culpæ in Iudæos, dicendo. *Vos videritis.* est enim futurum actiui verbi subiunctiui. *Et respondens vniuersus populus, dixit: sanguis eius super nos & super filios nostros.* Præceps furor turbarum, super se ac filios suos suscipit damnationem eius quem innocentem iudex pronunciat. Et sicut dixerũt, ita experiuntur factum subsecutum: quoniam vsque in hodiernum diem dant pœnas sanguinis Christi, dispersi per vniuersum mundum, exosi omnibus. *Tunc dimisit illis Barrabam, Iesum autem flagellatum.* Mattheus non scribit res gestas ordinatè: sed infrà significat Iesum ante diffinitionem fuisse flagellis cæsum. Flagellauit Iesum Pilatus, arbitrans ipsum non esse dignũ morte, sed flagellis corripiendum, pro eo quòd se fecisset Messiam. *Tradidit eis vt crucifigeretur.* Pronomen, eis, non est de textu. Factum hoc monstrat non solùm instabilitatem turbarum (quæ quinto die antè acclamauerant Iesu, benedictus qui venit in nomine domini: & deinceps quotidie concurrebant ad illius prædicationem audiendam in templo) sed monstrat nullis artibus, nullis attractionibus, nullis mediis vsum fuisse Iesum ad captandum fauorem hominum tam magnatum quàm plebis. tot siquidem horis decursis à tempore comprehensionis vsque ad

mortem

mortem inclusiuè, nullus diues aut pauper cōparuit in fauorem eius, nullus inter turbas inuētus est, qui non fuerit contra ipsum. Elegit nāq; Iesus à turbis vnanimi voto & nullo sibi fauēte pati sic: vt cognoscat mundus ex ipso facto, ꝙ ipse non fuit author sectę sicut sunt alij homines capita sectarū, vt testimonia diuinitatis eius credibilia redderentur. *Tunc.* Non mōstratur tempus post condemnationem: sed redit euangelista ad gesta priùs. illusio enim hæc fuit ante diffinitiuam sentētiam. Pilatus siquidem intellectis quæ dicta & gesta sunt à Iesu & sequacibus ipsius circa regni negocium (scilicet quòd dixit se Mesiam, & ꝙ quinto die antè ingressus est super asinam cum turbis acclamantibus ipsum Mesiam) & comperto quòd nihil aliud est subsecutū ex hoc tam in ciuitate quàm extra, & videns quòd nullus pro eo loquitur, & alia huiusmodi humilitatis Iesu testimonia, arbitratus est sicut & Herodes, Iesum esse puniendum vt fatuum: vtpote qui tam fatuis mediis aspiraret ad regiū titulum. Et propterea derideri illum fecit in habitu regio: vt flagellis castigatus tāquam aliqualiter peccasset, & irrisionibus vituperatus vt fatuus, abstineret à profitendo se Mesiam, & perderet deinceps authoritatē coram turbis: & tam principes sacerdotū & seniores, quàm etiā turbæ vidēdo illum iam castigatum & vituperatum, cessarent à petēdo mortem Iesu. Hęc sunt ad literam causæ ex parte Pilati. ¶ Sed intuere tu lector, quòd Pilatus cuius intererat, locupletissimus est testis, ꝙ Iesus non astutiis mundi huius, non prudentiis hominum ambitiosorum vsus est: sed talibus quę à sapientibus huius mūdi stulta iudicātur. Et elegit similiter hęc Iesus ad tollenda impedimenta credendi in ipsum ab animis hominum: vt testimonia diuinitatis suæ credibilia redderentur. *Milites præsidis suscipientes Iesum in prætorio, congregauerunt ad eum vniuersam cohortem: & exuentes eum, chlamydem.* pallium militare. *coccineam,* purpuream, *circundederunt ei: & plectentes coronam de spinis, imposuerunt super caput eius, & arundinem in dextera eius: & genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes, Aue rex Iudæorum. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem: & percutiebant caput eius. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamydem: & induerunt eum vestimentis eius: & duxerunt eum vt crucifigerent. Exeuntes autem, inuenerunt hominem Cyrenæum nomine Simonem, hunc angariauerunt vt tolleret crucem eius.* Hinc apparet quòd Iesus non poterat continuari portationem suæ crucis, & propterea coegerunt Simonem illum ad supplendum. erat enim tantæ ignominiæ portare

in illo

in illo ſpectaculo crucem, vt nullus inueniretur qui precio hoc onus ſubiret. ¶ Hinc quoque apparet rationi conſentaneum eſſe, quòd Ieſus ſub onere crucis caderet, nimio preſſus onere, vt prædicatur. *Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha.* Aiunt Golgotha non Hebraicam, ſed Syram eſſe dictionem. *Quod eſt Caluariæ locus.* In Græco habetur, *Quod eſt interpretatum Caluariæ locus.* quia ibi damnatorum capita iacebant. Locus ad ſupplicia deputatus ſignificatur: vt etiam hanc ignominiam Ieſus eligeret pati. ¶ Et hic eſt alius locus ex quo patet Matthæum non ſcripſiſſe Hebraicè, ſed Græcè. propterea enim dictionem Golgotha vſurpatam ab Hebræis ex Syra lingua, interpretatus eſt Græcè. *Et dederunt ei vinum bibere.* Non conſtat an vinum, an acetum Matthæus ſcripſerit, propter diuerſitatem codicum. *Cum felle mixtum.* O crudelitatem: etiam tam afflicto crucifigendo addunt afflictionem potus amari. *Et quum guſtaſſet, noluit bibere. Poſtquam autem crucifixerūt eū.* clauis perforantes manus & pedes. Quanuis etiam funis mōſtretur vſque hodie, quo ligatus in cruce fuit Ieſus dum crucifigeretur clauis. *Diuiſerunt ſibi veſtimenta eius, ſortem mittentes. Vt impleretur quod dictum eſt per prophetam dicentem, Diuiſerunt ſibi veſtimenta mea, & ſuper veſtem meam miſerunt ſortem.* Tota hæc citatio prophetici teſtimonij, inſerta dicitur Matthæo: eo quòd non habetur in multis Græcis codicibus. Prophetia tamen clara eſt in Pſalmo viceſimoſecundo. *Et ſedentes ſeruabant eum.* In textu Latino deficit aduerbium, ibi. Legendum eſt. *Et ſedentes ſeruabant eum ibi.* ad ſignificandum quòd non illinc receſſerunt ad procul cuſtodiendum, ſed manſerunt ibi iuxta crucem. *Et impoſuerunt ſupra caput eius cauſam ipſius ſcriptam, Hic eſt Rex Iudæorum.* Affixerunt ſupremæ parti crucis tabellam continentem cauſam damnationis ipſius: vt omnibus publica authoritate innoteſceret quare crucifixus eſt. Niſi enim ſupra crucem cauſa damnationis fuiſſet ſcripta, quis crederet Chriſtianis quòd Ieſus pro hac cauſa fuiſſet à Pilato damnatus? cui non daretur licentia fingendi quodcunque crimen pro cauſa damnationis Ieſu? quum etiam cum toto hoc auſi fuerint nonnulli (Maximini Galeri tempore) hæc fingere? *Tunc crucifixi ſunt.* pro, crucifiguntur, *cum eo duo latrones: vnus à dextris, & vnus à ſiniſtris.* Et hoc cumulum ignominiæ Ieſu: vt inter ſceleratos punitus, ſceleratus haberetur ab omnibus. *Prætereuntes autem.* Non ſolùm à turbis & miniſtris curiæ, ſed etiam à tranſeuntibus patitur.

tur. quũ tamen mos sit ꝙ transeuntes & spectātes commiserentur crucifixos. *Blasphemabant eum.* Hinc habes quod iniurię verborum quę illatę aliis hominibus sunt detractiones, cōtumeliæ, irrisiones & huiusmodi, quum irrogantur Christo sunt blasphemiæ: quia Iesus erat deus. *Mouentes capita sua & dicentes: vah qui destruis templum dei & in triduo illud reædificas.* pro, ædificas, *salua temetipsum: si filius dei es, descende de cruce.* Non est in textu Græco interiectio vah: sed cōtinuatur oratio, includēdo salua teipsum, ita quòd verbum principale est imperatiuum salua. Exprobrando enim quòd possit ædificare templum in triduo, insultant salua teipsum modò, qui tēplũ dei olim gloriabaris posse destruere & triduo ædificare. *Similiter & principes sacerdotum illudentes cum Scribis & senioribus, dicebant: Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. si Rex Israel est, descendat nunc de cruce, & credimus ei.* pro, & credemus in eo. *confidit in deo: liberet eum nunc, si vult. dixit enim quia filius dei sum.* Tantus erat in primatibus ad Christi necem furor, vt non erubescerent spectaculo crucifixorum interesse, & insultare crucifixo. ipsi volebant interesse vsque ad mortem Iesu, timentes ne aliquod obstaculum obueniret. *Idipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant,* pro, opprobrabāt, *ei. A sexta autē hora tenebræ factæ sunt super vniuersam terram vsque ad horam nonam.* Quòd tenebræ fuerint super terram vniuersam non partem terræ, Euangelista testatur. Modus autem quo factæ sunt, incertus est: quia nulla autentica authoritate constat. Nullus apparet mihi modus communis vniuersæ terræ euidētius mirabilior, quàm sine interposito aliquo corpore subtractos solis radios à tota hemisphęrij diurni terra fuisse, in terra enim alterius hemisphærij erat tunc nox, nec oportebat ibi tenebras fieri. *Et circa horam nonam clamauit Iesus voce magna, dicēs. Eli Eli lammah hasabthani.* Duæ dictiones Hebrææ sunt: altera lammah. i. vt quid seu quare. altera hasabthani, quadrisyllabum. Et hęc ęquiualet duabus scilicet verbo dereliquisti & pronomini me. Vbi apparet ꝙ Latini confundunt duo in vnum a. *Hoc est deus meus deus meus, vt quid dereliquisti me?* Hinc apparet Matthæum non scripsisse euangelium in lingua Hebraica. nam scribēdo in lingua Hebraica, locũ non habet interpretatio (hoc est deꝰ meus) in alia lingua. Si enim totus textus est in Hebraica lingua scriptus, ita hæc particula sicut cæteræ interpretāda aliis linguis relinquebatur. Quocirca interpretatio apposita testatur, ꝙ totũ textũ scripsit alia lingua scilicet Græca, & quòd hanc

particulam

particulam retulit iuxta linguam Hebręam, vt intelligerem⁹ occasionem erroris putantium quòd Eliam vocaret. & subiunxit interpretationē in lingua Græca, in qua totū textum scribebat. ¶ Nec obstat si Hieron viderit Matthęum in Hebręo: quia sicut liber cōtra Gent. diui Tho. inuenitur translatus ex Latino ī Græcam, ita potest Matthęus fuisse ex Gręco in Hebræū translatus. *Quidam autem illic stantes & audientes, dicebant: Eliam vocat iste.* Gentiles audientes Eli, ignari Hebrææ linguæ, putarūt ꝙ vocaret Eliam. *Et continuò currens vnus ex eis, acceptam spongiam impleuit aceto, & imposuit arundini: & dabat ei bibere*, ad afflictionis cumulum. ¶ Omittit hîc Matthę⁹ vocem Iesu dicētis, sitio: propter quam datum est ei acetum. *Cæteri verò dicebāt: siue videamus an veniat Elias liberans eum.* Tā ille qui acetū dedit, quàm isti gentiles erant ignari Hebrææ linguæ. *Iesus autem iterum clamās voce magna, emisit spiritum.* Interpres carens participio actiuo præteriti temporis, dixit clamās. Certum est enim quòd implicatio est dicere, clamando emisit spiritum: quia dū clamat quis, viuit. Sed ad sensum in quo dicitur, verificatur: pro quāto terminus clamoris fuit emissio spirit⁹, & hoc in textu Græco significatur. Tacet Matthęus quid clamādo dixit, scilicet in man⁹ tuas &c. ¶ Vocem autem magnam emittēdo expirauit: vt intelligerent etiam præsentes ibi quòd in potestate eius est miracula facere, quòd voluntariè moritur qui tanto assumpto robore expirat, qui paulò antè adhuc non crucifixus portare nequiuit crucē. ¶ Confutantur & hinc hæretici omnes negantes Iesu mortem in cruce. *Et ecce velum templi scissum est in duas partes, à summo vsque deorsum.* Inter sanctuarium & sanctum sanctorum in templo erat velum: significās nondum esse propalatam sanctorum viam durante statu illo: vt dicitur ad Heb. 9. Et hoc scissum est non solùm vt pontifices & sacerdotes stuperent nouo miraculo: sed intelligerent cessare per mortem Christi veterem statum, apertam iam esse sanctorum viam. eodem siquidem die sancti patres ingressi sunt paradisum, in quo fuit cum Iesu etiam latro. *Et terra mota est, & petræ scissæ sunt.* Sol, aër tenebrosus, velum tēpli, terræmotus, petrarum scissio, testimonium reddunt Iesu Christo.

Et monumenta aperta sunt. Nescio si hoc præueniendo narret Euangelista: sicut sequens miraculum. *Et multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt.* Hoc proculdubio præueniendo narrat. nam isti surrexerunt postquam surrexit Iesus, & non tunc quum expirauit Iesus. *Et exeuntes de monumentis, post resurrectio-*

nem eius. Hæc particula temporis significatiua, refertur non solùm ad exitum de monumẽtis, sed etiam ad resurrectionem corporum. Ita quòd secundum sentẽtiarum ordinem ordinanda est litera sic: & post resurrectionem eius, multa corpora sanctorum &c. *Venerunt in sanctam ciuitatem.* hoc est in Hierusalem. Quæ sancta dicitur, quia electa erat à deo ad cultum diuinum in ipsa persoluendum. *Et apparuerunt multis.* testimonium reddendo resurrectionis Iesu, & quòd ipse Messias. ¶ Scito quòd isti sancti surrexerũt à mortuis nõ vt Lazarus (qui iterum mortuus est) sed immortales. Quod patet ex differentia vitę. nam Lazarus suscitatus est ad officia ac conuersationem vitæ præsentis cum aliis hominibus: & propterea surrexit mortalis: sicut filius viduę restitutus matri suæ, & similes. isti autẽ non sunt suscitati ad officia & conuersatiouem præsentis vitæ. Propter quod significãtiùs Matthęus explicauit quòd apparuerunt multis: & nõ quòd cõuersati sunt cum multis. Significatur enim per hoc q̃ surrexerunt ad officia & cõuersationẽ alterius vitę: sed ad multos mortales venerunt per modũ apparitionis. Hoc siquidem modo ad mortales quãdoque veniunt immortales spiritus & immortales homines, quorum conuersatio cõtinua non est nobiscũ. Vnde & de Iesu Christo postquam surrexit à mortuis, idẽ modus significatur veniendi ad homines: dicendo Act. 1. per dies. 40. apparẽs eis. *Centurio autem & qui cum eo erant custodientes Iesum, viso terræmotu & iis quæ fiebant*, pro, facta fuerant, *timuerunt valde: dicentes. verè filius dei erat iste. Erant ibi mulieres multæ à longe.* Deest. spectantes, *quæ secutæ erant Iesum à Galilæa ministrantes ei.* Dubium est an referatur à Galilæa, ad mulieres (significando mulieres Galilæas) an ad sequelam. significando mulieres, quę tũc fuerant Iesum à Galilæa venientem in Heirusalem secutæ. Hoc secundũ est certũ: primum autem nõ est certum. imò dissonat à cõtextu Lucę, qui ait, Stabant noti eius à longe, & mulieres quę secutę eum erant à Galilęa, & paulopost: subsecutę autem mulieres, quę cum eo venerant de Galilæa. Si nationem mulierũ euãgelista intenderet significare, nõ repeteret infra paucas lineas nationẽ: sed quia sequaces illius itineris vltimi intẽdunt significare, ideo describũt Matthęus & Lucas eas semper à sequela ex Galilęa. Fuisse siquidẽ multas earũ Hierosolymitanas, insinuãt Iesu verba: filiæ Hierusalem nolite flere super me. *Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi.* Nõ dicit quarũ, vt etiã si duro expositori concederetur gregẽ illum mulierum fuisse Galilæum,

læũ,non intelligatur singulas fuisse Galilæas:sed inter illas erat Maria Magdalena,quæ erat Iudæa,non Galilæa. *Et Ioseph*.pro, Iose,*mater*, *& mater filiorum zebedæi*. Vnamet mulier intelligitur mater Iacobi minoris(qui dicitur frater domini)& Iose seu Ioseph,nomine Maria.Ita quòd tres tantùm mulieres nominãtur:quanuis tertię nomen proprium sileatur hîc: quod alibi explicatur Salome. *Quum autem serò*.pro,serum,*factum esset*.pro fieret.Significatur enim tempus diei tardum:hoc est vespertinum.

Venit quidam homo diues ab Arimathia.Nomen propriũ ciuitatis est Arimathia.& dicitur quod est Ramatha,vnde oriũdus fuit Samuel. *Nomine Ioseph*. Hic in Græco etiam habetur Ioseph. *Qui & ipse discipulus erat Iesu.Hic accessit ad Pilatum:& petiit corpus Iesu*.Iuxta humanam rationem iste Ioseph,quandiu Iesus sub iudice fuit(pontificibus causam mortis procurãtibus)non fuit ausus opponere se torrẽti:vbi autem Iesum mortuũ cognouit,putauit non sibi imputandum ad crimen contra pontifices , opus humanitatis in mortuum,& propterea petiit corpus Iesu.Secũdum autẽ diuinam definitionem motus est nũc animus eius ad obsequium sepulturæ exhibendũ Christo & nõ priùs,ne impediretur redemptio humani generis,ne hoc impedimentũ ad credẽdum Christi passionem voluntariã præberetur hominibus:qui dixissent quòd adiuuit se cũ amicis quantum potuit ne pateretur. *Tũc Pilatus iussit reddi corpus.Et accepto corpore, Ioseph inuoluit illud in sindone munda:& posuit illud in monumento suo nouo,quod exciderat in petra*. in rupe, in monte saxeo . Hoc enim propensioris fuisse consilij intelligitur(non humani sed diuini) vt immobile esset sepulchrum Iesu Christi,ad perennem etiam ex illo certo loco memoriam.Quę perseuerat gloriosa:iuxta Esaię.cap.11. vaticinium,& erit sepulchrum eius gloriosum.Verè gloriosum perseuerat etiam sub potestate infidelium plus quàm sepulchrũ cuiuslibet alterius,inter tot deuastationes &mutationes:in testimoniũ diuinitatis Iesu.*Et aduoluit saxũ magnũ ad ostiũ monumenti & abiit.Erant autem ibi Maria Magdalene & altera Maria sedẽtes contra sepulchrum*.Tres mulieres quas specificauerat, duas tãtùm nominãdo(scilicet Mariam Magdalenã & Mariam matrem Iacobi & Iose)describit nõ amplius stantes,sed sedentes è regione sepulchri. *Altera autem die,quæ est post parasceuem,cõuenerunt principes sacerdotum & Pharisæi ad Pilatũ,dicentes:Domine recordati sumus quia seductor ille dixit adhuc viuens,post tres dies resurgã*.pro,resurgo.*iube ergo custodiri*.pro,muniri.hoc est tutum reddi. *sepulcrum*

trũ vſque in diẽ tertiũ: ne fortè veniant diſcipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi, ſurrexit à mortuis: & erit nouiſſimus error peior priore. Hinc apparet odium primatum non ſolùm contra Ieſum ad mortem, ſed contra fidem in ipſum. hanc enim extinguere conabantur, timentes ne à diſcipulis propagaretur. *Ait illis Pilatus habetis cuſtodiam.* Incertum aiunt eſſe in Græco, habetis vel habete, & vtrunque poteſt congruere: vt vel indicet habere eos in promptu cuſtodiam, vel præcipiat vt accipiãt cuſtodiam. Et eſt hoc in loco cuſtodia nomen ſocietatis militum deputatorum ad cuſtodiam ciuitatis vel palatij ſeu præſidis. Illa enim ſocietas in promptu erat: & ex illa volebat Pilatus aſſumi milites ad munimẽ ſepulchri. *Ite cuſtodite.* pro, munite. ſigillo & militibus cuſtodiæ, *Sicut ſcitis. Illi autem abeuntes munierunt ſepulchrum, ſignantes.* pro, ſigillantes, *lapidem cum cuſtodibus.* pro, cuſtodia. Totum hoc diuina prouidẽtia diſpoſuit ad maius teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti.

CAPVT XXVIII.

VEſpere *autem ſabbati quæ luceſcit in prima ſabbati.* Aduerte prudens lector quòd Latinus textus non reddit Græcum. Latinus ſiquidem in tribus diſſonat à Græco. Primùm in dictione veſpere. nam græca dictio aduerbium eſt: & ſonat vel veſperi aduerbialiter, vel ſerò ſeu tardè. Deinde in dictione ſabbati, bis. nam vtrobique eſt pluralis numeri apud Græcum, ſcilicet ſabbatorum. Et demum in dictione prima. nam in Græco habetur vna cum præpoſitione in. Ita quòd textus Græcus ſonat, ſerò ſeu veſperi autem ſabbatorum, quod luceſcit in vnam ſabbatorum. Et ſignificatur nox media inter ſeptimum diem & diem ſequenrem, ab vtroque extremo: à veſpertino & diluculo, ita tamen quòd veſpertino vt terminatur per diluculum. Perinde acſi dictũ fuiſſet: nocte autem ſabbatorum illuceſcente in vnam ſabbatorum. Omnino enim oportet intelligere horam diluculi. nam apud Marcum veſpere ſabbati occupatæ fuerunt ambæ iſtæ mulieres circa emptionem aromatum: & quum reliqui euangeliſtæ teſtentur veniſſe mulieres ad ſepulchrum manè, ſi hora veſpertina ſabbati veniſſent ad monumentum, inueniſſent ibi cuſtodes & monumentum ſigillatum: & non auſæ fuiſſent venire ſequenti manè ad monumentum cum aromatibus vt vngerent Ieſum. Sciuiſſent nanque quòd hoc non poſſent efficere, tum propter cuſtodes, tum propter ſigillum. vtrunque enim ſe neſcire profitentur, tum opere: tum verbis, dicendo, quis reuoluet

reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti? ¶ Nominauit autem Matthæus diluculū illud à vespertino seu tardo tēpore: vt noctem immediatè sequentem ad diem septimum, ex relatione ad ipsum diem septimum pręcedentē describeret. nox enim illa pars erat sequentis non præcedentis diei apud Hebræos, à vespera in vesperā celebrātes sabbata sua. Et cum hoc ꝙ erat pars sequentis diei naturalis, vocabatur communiter vespertinū seu tardum tēpus diei artificialis præcedentis, vt patet ex eo, ꝙ ieiunium illius diei in illam horā differebatur. Vt igitur relatiuè ad diem septimum immediatè præcedentē, diluculum illud describeret Matthæus, vsus est tali modo describendi tēpus illud. Intētio siquidem Matthæi fuit describere certum diē & certā horam. Et hora quidem sic definita est dicendo quòd illucescit. certus autem dies (hoc est ꝙ nō dies lunæ, nec dies martis, nec nec dies mercurij, nec dies iouis, aut veneris, aut sabbati, sed dies qui à nobis vocatur dominicus, hic fuit) describitur vtrinq; ex sabbatis in plurali numero: hoc est ex septima die ¶ Si dixisset vesperi autem sabbati, genitiuus sabbati nō arctaretur ad diem septimū: quia apud Hebræos quilibet dies festus, in quo operari non licet, appellatur sabbatum, quocunque die venerit. Sed dicendo, vesperi autem sabbatorum, significatur determinatè dies septimus: quia soli septimi dies erant semper sabbata. Ita ꝙ sensus est: vesperi autē sabbatorū, hoc est dierū sabbatorū non quandoque sic & quādoque nō, sed semper. hæc enim est sola dies septima. ¶ Similiter si dixisset ꝙ lucescit in vnā sabbati, significasset ꝙ lucescit in vnam diem festiuam: sed vbi repetiit sabbatorum, repetiit diē septimū, qui semper est dies sabbatorum. Matthæus siquidem imitatus est Moysen, qui illum diem quem dominicum vocamus, appellauit non diem primum, sed diē vnum dicendo de die creationis cæli & terræ. factū est vespere & manè dies vnus. propterea enim Matthęus non dixit in primam, sed in vnam, significando diem illam, quæ procedendo ad dies sabbatorum appellatur vna in lege Moysi. Dicēdo itaque in vnum sabbatorum dixit in diē, quæ appellatur vna procedendo ad dies sabbatorū: hoc est ad septimum quenque diē. ¶ Cernis itaque prudens lector, ꝙ euāgelista vtrinque ex die sabbatorum definiuit diem quē dominicū appellamus, in ipsius diluculo: vt ex euangelio suo Matthæus certum redderet mundū quo die Iesus resurrexit. *Venit Maria Magdalenæ & altera Maria.* Illasmet repetit quas sedētes cōtra sepulchrū dixerat sci-

licet Magdalenã & matrẽ Iacobi & Iose. *Videre.* pro, ad vidẽdũ, *sepulchrũm.* Minus dicit & plus significat. nõ enim ad curiositatem explendam vano visu, sed ad exhibẽdũ vnctionis officium sepulto veniebant. *Et ecce.* tunc quum mulieres appropinquarent ad monumentũ. *Terræmotus factus est magnus. Angelus enim domini descendit de cælo.* Ratio ergo terræmotus fuit descensus angeli. *Et accedens reuoluit lapidẽ.* Deficit. ab ostio. (nã ad ostiũ monumenti aduoluerat saxum magnum Ioseph) ad significandum, quòd non fregit terræmotus lapidem, sed illum reuoluit angelus ab ostio: tum vt mulieribus ingressum ad monumentũ patefaceret, tum vt custodes oculis cernerent ad quid venit: ac inexcusabiles redderentur tã ipsi quàm Pontifices, quibus erãt relaturi quod viderant. *Et sedebat supra eum.* Quantuncũque reuoluisset lapidem, nisi sedisset supra illũ, attributa fuisset reuolutio lapidis terræmotui: sed sedendo supra illum, aufert omnẽ obliquam interpretationem: certificans, ꝙ Iesu minister est, & resurrectionis ipsius monstrator. *Erat autẽ aspectus.* pro species: seu forma. *eius sicut fulgur.* micans splendore igneo. *Et vestimẽtũ.* pro, vestimentum, *eius.* Deficit in Latino textu album. ita quòd legendum est. *Vestimentum eius album sicut nix.* Visibili forma angelus apparuit, qui corporalem resurrectionem, qui Iesum in corpore verè sensibili resurrexisse testabatur. *Præ timore autẽ eius exterriti.* pro, commoti. seu cõcussi. *sunt custodes: & facti sunt velut mortui.* Custodes indigni vt viderent angelum, terræmotu simul & coruscatione (non nubium, sed formæ angeli) intus timent, exteriùs concutiuntur, & tam intus quàm extrà exanimes ferè redduntur. *Respondens autem angelus.* tum ad corda mulierum trepidãtium, tum ad verba inter se dicta, quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti. *Dixit mulieribus: nolite timere vos.* Hinc apparet descensum angeli fuisse præsentibus mulieribus, quæ nescientes illic adesse custodes, veniebant ad monumentũ. nulla enim alia ratione angelus apposuit pronomen. vos, nisi ad differentiam custodum. *Scio enim quòd Iesum qui crucifixus est quæritis.* Angelus ad confortandum mulieres, aperit se nosse quid quærũt. hinc enim animæquiores reddebãtur. *Nõ est hic. Surrexit enim.* Voluit diuina prouidẽtia Iesu resurrectioni (quæ facta est nõ corã hominibus videntibus cadauer eius resurgere, sed sepulchro clauso) testimoniũ primum perhiberi ab angelis: vt illi quibus certissimè cõstabat Iesum resurrexisse, annunciarent, & testificarentur hominibus. *Sicut dixit.* Affert angelus

gelus verificationem dictorum Iesu,quę erant nota mulieribus: vt fidem adhibeant tam læto nuncio ac testi. *Venite.* Inuitat ad perficiendum cœptum iter.subſtiterant enim. *Videte locum.* Etiam vacuitatẽ ſepulchri affert in teſtimoniũ. Quod ſufficiebat ad comprobandum primum dictum, ſcilicet non eſt hic.& credibile reddebat ſecundum, ſcilicet ſurrexit: quia inuenerant illic cuſtodes ne Ieſu corpus inde tolleretur.hinc enim credibile fiebat verbum angeli,ſurrexit.*Vbi poſitus erat dominus.* Nõ dicit dominus veſter aut meus,ſed dominus abſolutè: vtpote dominus vniuerſorum.¶Et hinc habes,ꝙ diuinitas nõ fuit ſeparata à corpore Ieſu ſepulto. Nam quum in loco illo non fuerit poſitum,niſi corpus Ieſu,ſi hypoſtaſis illius corporis nõ fuiſſet deus,non eſſet verum verbũ hoc angeli,ſcilicet vbi poſitus erat dominus:non enim dominus , ſed corpus quod fuerat domini, fuiſſet tunc in illo loco poſitum. *Et citò euntes.* poſtquam videritis locum vacuum . Efficit angelus mulieres nuncias reſurrectionis ad diſcipulos Ieſu:vt magis trahat illas ad credendum ſibi. *Dicite diſcipulis eius quia ſurrexit.* Deficit in Latinis codicibus à mortuis.Legendum eſt enim, *Quia ſurrexit à mortuis. Et ecce præcedet.* pro,præcedit, *vos in Galilæam.* hoc eſt antequam vos eatis in Galilæam,ipſe illuc vadit. Meminit autem ſpecialiter Galilææ : quia illic apparitio fuerat promiſſa à Ieſu, antequam diſcipuli diſperſi irent ad propria. ¶ Collige loca quibus fidem exigit angelus à mulieribus.Miraculis apparitionis ſuæ, terręmotus,aduolutionis ſaxi ab oſtio,extruſionisque cuſtodũ, adiunxit confortationẽ earum:& vbi narrauit quid quærerent, à vacuo ſepulchro,à propria teſtificatione , à verificatione verborum Ieſu,ab affutura Ieſu præſentia in lóco promiſſo(ſcilicet Galilææ)nititur eas & diſcipulos per illas inducere ad credendum Ieſum reſurrexiſſe.Et cum toto hoc , nec iſtæ nec illi propterea crediderunt tunc. *Ibi eum videbitis.* Non detinebimini in ſolo teſtimonio meo, ſed oculis corporeis videbitis eum illic. ¶Crediderim ego ideo ad Galilæam remitti : quia ibi omnes ſimul erant Ieſum viſuri, alibi autem nũc iſtis nunc illis erat appariturus. *Ecce prædixi.* pro, dixi,*vobis.* Ego quidem feci officiũ meũ annunciando vobis:reliquũ eſt vt vos credatis. *Et exierũt citò de monumento.* Paruerant enim verbis angeli inuitantis,venite, videte locum.Intellige hoc in loco angelum finitis verbis oĩbus diſparuiſſe,vt mulieres auderẽt ipſo abſente venire in monumẽtũ & vidiſſe , & exiſtẽtib⁹ in monumẽto mulierib⁹ mãda-

tum fuisset ab angelo, citò euntes dicite &c. & sic parētes exierunt citò de monumento. *Cum timore & gaudio magno.* Afficiūtur simul timore & gaudio, vt timor gaudiū tēperet, & gaudiū timentes subleuet. Perseuerabat adhuc timor visi angeli: aderat gaudiū auditæ resurrectionis, quāuis nō plenè creditæ. *Currentes* Intellige tamē velocē ambulationē, quæ in muliere (graui) appellatur cursus. *Nunciare discipulis eius. Et ecce.* Deficiunt in Latino textu sex dictiones, scilicet, dum autem irent renunciare discipulis eius. Legendum est. Dum autem irent renunciatū discipulis eius, & ecce. ¶ Matthæus extrema iūgit tacitis mediis. Primum siquidē aduentum mulierū descripsit, quando angelus aduoluit saxū & tacito reditu earū ad discipulos, & aduētu Petri & Ioannis ad monumētum ac reditu, & apparitione Iesu in specie hortulani Mariæ Magdalenæ, transit ad vltimū reditum mulierum: quo Maria Magdalena etiam verba, quæ audierat à Iesu nunciatura ibat, altera autem quæ ab angelis firmata viderat. Viderunt siquidem vltra hūc angelum sedentē super saxū extra monumentū, alios angelos alloquentes etiā illas & testificantes Iesum resurrexisse: vt Lucas & Marcus scribunt. *Iesus occurrit illis, dicens: auete.* In propria specie apparuit istis, & solita voce salutauit eas, & ꝑpterea statim cognouerūt eū esse Iesum, & absque vlla hæsitatione adorauerunt eum. *Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes eius.* ad osculum adorationis, vt loca vulnerum, quæ in pedibus Iesu apparebant, oscularentur. ¶ Maria Magdalena paulò antè fuerat repulsa à contactu Iesu, quia in amplexū eius ruebat. & ꝑpterea modò prudētior ac reuerētior ad cōtactū pedū tēdit, nec repellitur. Tunc stans amplexura nesciens, quid faceret, repellitur: nunc considerās, adoratura procumbens admittitur. *Et adorauerunt eum. Tunc ait illis Iesus, nolite timere.* Quāuis Iesus tā amatus, quanuis adoratus, quāuis tactu corporali tentus esset, nihilominùs quia mortuus fuerat & apparuit illis, timore affectæ sunt. *Ite, nunciate fratribus meis.* O cōfusionē humanæ superbiæ. Iesus effectus immortalis, accepta omni potestate in cælo & in terra, seruos suos (eósque piscatores) quos olim humilis vocarat amicos, modò appellat fratres: & nos eleuati ad superiorē gradū, quos priùs habebam⁹ fratres, dedignamur habere amicos ¶ Vltra morale aūt exēplum, veritas carnis Iesu significatur. Ideo enī appellauit discipulos fratres suos Iesus immortalis, vt eiusdē naturę se & illos esse testaretur: ne crederes cum noua immortalitate & gloria nouā aduenisse

uenisse naturam. *Vt eant in Galilæam: ibi me videbunt. Quæ quum abiissent, ecce quidam de custodibus venerunt in ciuitatem* extra ciuitatem enim erat monumentum in quo sepultus fuerat Iesus. *Et nunciauerunt principibus sacerdotum* à quibus fuerant quasi conducti ad custodiendū sepulcrum Iesu. *Omnia quæ facta fuerāt Et congregati cū senioribus, consilio accepto pecuniam copiosam dederunt militibus, dicētes. dicite quia discipuli eius nocte venerūt, & furati sunt eū, nobis dormientibus. Et si hoc auditū fuerit à præside.* pro, sub præside. Significatur enim tribunal præsidis. *Nos suadebimus ei: & securos vos faciemus. At illi accepta pecunia, fecerunt sicut erant edocti. Et diuulgatum est verbum istud apud Iudæos vsque in hodiernum diē. vndecim autē discipuli.* sed nō soli: vt sequētia testātur. *Abierunt.* à Hierusalem. in *Galilæam.* Quādo hoc fuerit nescitur: nisi quantum ad hoc, ꝙ nō fuit infra octo dies. nam post dies octo, discipuli vndecim in Hierusalem, quando Thomas vidit & credidit. *In montem vbi constituerat illis Iesus.* Incertū nobis est mōtis huius nomen. *Et videntes eum, adorauerunt.* deest, eum: *quidam autem dubitauerunt.* Hinc apparet cum vndecim alios venisse adhuc dubios, etiam viso Iesu. nam vndecim iam erant certificati in Hierusalem. ❡ Et hinc coniicitur, ꝙ hæc apparitio fuit communis omnibus discipulis Iesu, & nō solis vndecim cū septuaginta. Hæc enim apparitio (vt superiùs dixi) videtur illa maxima, de qua apostolus. 1. ad Corin. 15. dicit, ꝙ visus est plus quàm quingētis fratribus simul, & postea Iacobo, & postea apostolis omnibus. Et signum eius est, quòd ista sola ab angelis, ista sola à Iesu promittitur, ista sola à Matthæo narratur. hæc enim omnia significantur, ꝙ ista fuit maxima & communis omnibus discipulis: puta Ioseph, Nicodemo & similibus, etiam qui nō sequebantur Iesum discurrentem ad prædicandum. *Et accedens Iesus.* Visus & non creditus appropinquat dubitantibus, vt certos illos reddat. *Locutus est eis.* vt quibus non sat est videre propinquumque habere, allocutio satisfaciat. *Dicens. Data est mihi.* tum quo ad statum, tum quo ad modum. nā qui hactenus statū quo subiectus fui elementorum calori ac frigori, hominū flagellis, clauis crucíq; assumpsi, modò statū adeptus sum regni, quo præsum cælo & terrę. Et similiter qui priùs quatenus homo, potestatem habebam super omnia ex simplici dono diuino, modò etiā ex merito passionis & mortis meæ adeptus sum potestatē super cœlestia & terrestria, *Omnis potestas in cælo & in terra. Euntes ergo.* Interpres apposuit ergo: quod in Græco non habetur.

Declarato potẽtatu suo, mittit ad salutẽ mũdi discipulos. *Docete*. ea quæ sunt credẽda sperãda, ac chara super oĩa habẽda. Hinc ecclesia præmittit catechismũ baptismo. *Omnes gẽtes*. Olim mãdauerat, in viã gẽtiũ ne eatis: quia nõ erat tẽpus tũc prædicandi nisi Israelitis: modò mãdat vt oẽs (nulla excepta) nationes doceãt: quia tẽpus aduenerat ꝓpagãdæ salutis in vniuersis gẽtib. *Baptizantes*. Dictio vsurpata à Latinis ex Greco est: & sonat abluẽtes. in quo sacramentũ baptismi præcipit ministrari. Et dicẽdo abluẽtes, subintelligitur aqua, alibi expressa. *Eos*. Hinc sumitur ratio, ꝙ nullus potest baptizare seipsum. Dicit enĩ eos, nõ dicit vosmet: significãdo diuersitatẽ personarũ abluẽtiũ & abluẽdarũ. *In nomine*. nõ in nominibus: ad significãdum vnitatem dei *Patris & filij & spiritussancti*. Oportet multos libros implere ad declarandũ patrem & filium & spiritumsanctum. Habes symbolum Athanasij, habes innumeros theologorũ libros. ¶ Tamen hîc aduerte, ꝙ hinc habetur regularis forma baptismi, ego te baptizo (seu baptizatur iste) in nomine patris & filij & spiritussancti. Instituit autem Iesus omnes baptizari: vt effectus passionis mortis ac resurrectionis suę, mediãte sacramento baptismi, applicaretur singulis saluãdis merito ipsius seu Christi. Confertur enim per baptismum interior ablutio animæ: ita vt nulla immunditia, nulla macula, nullus reatus ad pœnam aliquam in anima baptizati remaneat, nisi ponat obicem ipsemet. Ita quòd si statim migraret ex hac vita, in cœlestẽ beatitudinem ex Christi merito admitteretur. *Docentes eos seruare*. Post baptismum docendi sunt operanda. Non sufficit scire credenda, speranda & diligenda ex charitate: sed etiam scire quæ sunt operanda, & a quibus est abstinendum. Hæc enim sunt quæ seruare oportet.

Omnia quæcunque. non aliqua sic & aliqua non. *Mandaui*, ego non mãdabitis vos, nõ adinuenietis vos: mea enim mãdata seruare, est necessarium ad salutem: vestra autẽ possunt esse mortifera. *Vobis*. Imponit necessitatem mundo credendi Iesu Christi discipulis de mandatis Iesu. Nam non dicit quæcunque scripsi: sed quæcũque mandaui vobis: vt ipsi discipuli sint simul doctorer & testes mandatorũ Iesu Christi. ¶ Aduerte hîc, quòd aliud est describere partes, ex quibus cõstat baptismus, aliud est describere comites baptismi. Et intelligo per partes ea quę necessario concurrunt ad baptismum, ita quòd sine illis non est baptism. Dominus hoc in loco describit comites nõ partes baptismi. Et quidem quòd describantur comites, textus ipse euãgelicus testatur: alio-

tur: associans officio baptizandi duo officia docẽdi: alterum antecedens baptismum, alterum consequens eundem. Quòd verò nõn describantur partes, ex eo patet, quòd si baptismum non sequitur alter comes (docentes eos seruare quæcunque mandaui vobis) nihilominus verus baptismus præcessit, & similiter si præcipites tam baptizans quàm baptizandus absque præmissa doctrina concordant, & sic minùs instructus baptizatur, verus datur ac suscipitur baptismus. Quocirca nullum ex hoc loco argumentum contra baptismum infantium habetur. quandoquidem sine his comitibus verus datur ac suscipitur baptismus. ¶ At si quæris quorsum dominus hos comites adiunxerit, in promptu est ratio. Tradit siquidem dominus ecclesiasticum baptizandi officium, iunctum duobus aliis ecclesiasticis officiis: quoniam tradit baptizandi officium relatiuè ad perfectè susceptiuos baptismi. Cõstat autem illos solos perfectè suscipere baptismum, qui & propria voluntate, & sufficienter instructi, & parati sunt seruare mandata Christi. Reliqui enim prout deficiunt ab aliqua harum conditionum, deficiunt quoque à perfectè susceptiuo baptismi. Vnde illi qui non sunt parati seruare mandata Christi (sed persistere in concubinatu aut aliquo alio peccato) quanuis recipiant sacramentum si baptizentur, minùs tamen perfectè sunt susceptiui baptismi. & simile est de defectu aliarum conditionum. Quia igitur dominus tradit officium baptizandi secundum ritum omni ex parte perfectum, ideo tradit ipsum relatiuè ad perfectè suscipientes illum. & propterea adiungit dictos duos comites. ¶ Nec ex his inferas duplicem baptismum (perfectum vel imperfectum) sed multiplicem dispositionem suscipientium baptismum: perfectè. s. vel imperfectè. & hoc multipliciter. *Et ecce ego.* Non ita mitto vos vt relinquam vos, vt absens sim à vobis. *Vobiscum.* Non exercet pronomen demonstrationem personalem, sed simplicem: hoc est non demonstrantur illi homines præcisè, sed demonstrantur in persona omnium discipulorum Iesu tam præsentium quàm futurorum, quatenus discipuli Iesu sunt: vt patet ex eo quòd alloquitur duraturos vsque ad consummationem seculi. Constat namque quòd illi homines qui tunc ibi erant, non vixerunt vsque ad consummationem seculi. *Sum.* Non dicit ero. tum vt significet se esse verum deum: qui semper est, nunquam fuit. nunquam erit: tum vt intelligamus promitti nobis per hoc nõ præsentiam Iesu corporalem, sed diuinam. *Omnibus diebus.* Nullum

 excipit

excipit diem à ſua nobiſcum præſentia, nullam admittit interpollationem. *vſque ad conſummationem ſeculi.* Non eſt ergo timẽda extinctio fidei Chriſtianę: ſed ſemper erit in aliquibus veris Ieſu diſcipulis vſq; ad finem mundi. Amen. Laus deo. Caietæ in die ſancti Britij anno domini. 1527.

Commentarij Thomæ de Vio Caietani, Cardinalis ſancti Xiſti in euangelium ſecundum Matthæum, finis.

Vita ſancti Marci, per diuum Hieronymum in lib. de ſcriptoribus illuſt.

MArcus diſcipulus & interpres Petri, iuxta quòd Petrum referentem audierat, rogatus Romæ à fratribus, breue ſcripſit euangelium. Quod quum Petrus audiſſet, probauit, & eccleſiæ legendum ſua authoritate edidit: ſicut Clemens in ſexto ὑποτυπώσεων libro ſcribit. Et Papias Hieroſolymitanus Epiſcopus meminit huius Marci. Et Petrus in epiſtola prima (ſub nomine Babylonis figuraliter Romam ſignificans) ſalutat vos, inquit, quæ in Babylone coelecta, & Marcus filius meus. Aſſumpto itaque euangelio quod ipſe confecerat, perrexit Aegyptum, & primus Alexandriæ Chriſtum annũcians, conſtituit eccleſiam: tantæ doctrinæ & vitę continẽtia, vt omnes ſectatores Chriſti ad exemplum ſui cogeret. Denique Philo diſertiſſimus Iudæorum, videns Alexandriæ primam eccleſiam adhuc Iudaizantem, quaſi in laudem gentis ſuæ, librum ſuper eorum conuerſatione ſcripſit: & quomodo Lucas narrat Hieroſolymæ credentes omnia habuiſſe communia: ſic ille quod Alexandriæ ſub Marco fieri doctore cernebat, memoriæ tradidit. Mortuus eſt autem. 8. Neronis anno, & ſepultus Alexandriæ: ſuccedente ſibi Aniano.

Diui Hieronymi (vt nonnulli putant) in euangelium secundum Marcum Præfatio.

MArcus euangeliſta dei electus, & Petri in baptiſmate filius, atque in diuino ſermone diſcipulus, ſacerdotium in Iſrael agens ſecundum carnem leuita, ad fidem Chriſti conuerſus, euangelium in Italia ſcripſit: oſtendens in eo quid & generi ſuo deberet & Chriſto. Nam initium principij in voce propheticæ exclamationis inſtituens, ordinem leuiticæ electionis oſtendit: vt prædicans prædeſtinatum Ioannem filium Zachariæ, in voce angeli annunciantis emiſſum, nõ ſolùm verbum carnem factum, ſed & corpus domini in omnia per verbum diuinę vocis animatum, in initio euangelicæ prædicationis oſtenderet: vt qui hæc legeret, ſciret cui initium carnis in domino, & Ieſu aduenientis habitaculum caro deberet agnoſcere: atque in ſe verbum vocis, quod in conſonantibus perdiderat, inueniret. Denique perfecti euãgelij opus intrãs, & à baptiſmo domini prædicare deum inchoans, non laborauit natiuitatem carnis, quam in prioribus viderat dicere: ſed totius exprimens expoſitionem deſerti, numerum ieiunij, tentationem diaboli, congregationem beſtiarum & miniſterium protulit angelorum: vt inſtituens nos ad intelligendum, ſingula in breui compingens, nec authoritatem factæ rei demeret, & perficiendi operis plenitudinem non negaret. ¶ Denique amputaſſe ſibi poſt fidem pollicem dicitur, vt ſacerdotio reprobus haberetur: ſed tantùm conſentiens fidei prædeſtinata potuit electio, vt nec ſic in opere verbi perderet, quod priùs meruerat in genere. Nam Alexãdriæ Epiſcopus fuit, cuius per ſingula opus fuit, ſcire & euangelij in ſe dicta diſponere, & diſciplinam legis in ſe agnoſcere, & diuinam in carne domini intelligere naturam. Quæ in nobis primùm requiri oportet. dehinc inquiſita volumus agnoſci, habentes mercedem exhortationis: quoniam qui plantat & qui rigat, vnum ſunt: qui autem incrementum præſtat, deus eſt.

Commen-

COMMENTARII THOMAE DE VIO Caietani Cardinalis ſancti Xiſti, in Euangelium ſecundum Marcum.

FInito Matthæo, occurrit Marcus exponendus breuiori ſermone, ne repetantur eadem, quæ in Matthæo dicta ſunt à nobis. ¶ Titulus itaque apud Græcos eſt, Euangelium ſecundum Marcum. Qui expoſitus eſt in titulo euangelij ſecundum Matthæum. Sed tamen aduertendum, quòd Marcus licèt in Italia ſcripſerit euangelium, Græcè tamen ſcripſit: propter quod corrigendus eſt textus ex Græcis exemplaribus.

CAPVT I.

INitium euangelij. Aperit intentionem ſuam, vnde intendit incipere euãgelicam hiſtoriam atque doctrinam, ſcilicet ab initio euangelij: hoc eſt, publicæ annunciationis bonæ. Et hoc ad differentiam aliorum, qui incœperunt aliunde. nam Matthæus incepit à generatione Chriſti: Lucas à natiuitate Ioannis Baptiſtæ. Et intendit initium euangelij fuiſſe prędicationem Ioannis Baptiſtæ, quia tunc primùm euangelizatus eſt Ieſus Chriſtus. Nec obſtat quòd priùs fuerat à Gabriele archangelo beatæ virgini, ab angelis paſtoribus, à Simeone & Anna iis qui in templo, euangelizatus: quoniam priuatę fuerunt huiuſmodi annunciationes, non enim publicè ad populũ fiebant. Sed prima euangelizatio publica fuit à Ioanne Baptiſta: & propterea Marcus aſſeruit initium euãgelij à prædicatione Ioannis Baptiſtæ. *Ieſu*. Specificat de quo euangelio loquitur, apponendo materiã euangelizatam. Simile quid fecit Paulus ad Roma. 1. dicẽdo, in euangelium dei de filio ſuo qui factus eſt ei, &c. Ieſus igitur nomen proprium

proprium est. *Christi.* Nomen dignitatis est:hoc est Messię Hebraicè, Latinè autem vncti in Regem & sacerdotem oleo spiritussancti & virtutis. *Filij dei.* Totam materiam euangelij proponit in his tribus euangelista,Iesu,Christi, filij dei. Nam vniuersum euangelium nihil aliud tradit,quàm Iesum Nazarenum esse verum Mesſiam:in quo verus homo & Rex ille promissus à prophetis redempturus Israel, &c. comprehenditur, & eundem esse filium dei:in quo verus deus explicatur.filius enim eiusdem est naturæ cum patre:ac per hoc filius dei est diuinæ naturæ,est verus deus:sicut filius hominis est verus homo. ¶ Aduerte subintelligi verbum substantiuum,est.

S*Icut scriptum est in Esaia propheta.*pro,sicut scriptum est in prophetis.Magna euãgelij authoritas, magnumque fidei Christianæ testimonium adhibetur:dum non noua adinuentio,sed à prophetis longè antè prænunciatum est euãgelium quod credimus.Duo autem prophetæ afferũtur testes initij à Ioãne Baptista.Alter est Malachias cap.3. *Ecce mitto.* Deest Latinis pronomen,ego.nam & in Græco euãgelio & in Hebręo propheta habetur,ecce ego mitto.Et loquitur deus. *Angelum meum.* Angelus Græcè,Latinè nũcius. ita quòd nomen officij est,nõ naturæ, quo officiũ Ioãnis Baptistæ significatum est. *Ante faciem tuam.* In propheta Hebręo habetur pronomen,meã,ante faciẽ meam: ita ꝙ mittẽs testatur se esse deũ qui venit.Sed euangelista mutauit pronomen,ad exponẽdũ ꝙ secundũ naturã humanã Mesſiæ cõueniebat habere nũcium præcedẽtem,habere Ioãnem Baptistam præcursorem ante faciem suã:h[illegible]c est annũciãtem populis vt cognoscãt Iesum Christũ filiũ dei[illegible]cie enim propria cognoscitur & discernitur homo ab aliis.ad hoc nanq; pręuenit Ioãnes vt appareret vt innotesceret Iesus propria facie in propria persona. *Qui præparabit viam tuam.* Euangelista apposuit pronomen tuam,ad exponẽdum viam rectam viam dei,esse viam propriam Christi.Et describitur officiũ Ioãnis esse præparare viam Christo:quia ad hoc austeritates vitæ,baptismũ,& prædicationis officium assumpsit,vt in mẽtibus hominũ viam ad credendũ Christo prępararet. *Ante te.* Non longè à te,sicut alij prophetæ,sed antè,coram,seu à fronte tua. *Vox clamantis in deserto.parate viam domini,rectas facite semitas eius.* Alter propheta, id est Esaias cap. 40.affertur:appellans Ioãnem vocem clamãtem in deserto, parate viam domini. Quorum expositio Matth.3. habita non est repetenda. *Fuit Ioannes.* Monstrat prophetarum dicta adimpleta esse

pleta esse in Ioanne Baptista. *In deserto.* Verificat locū prophetatum. *Baptizans.* Verificat præparationem. baptismus enim Ioannis præparatorius erat ad Christū. *Et prædicans.* Nō solùm facto baptismi, sed doctrina prædicationis præparauit viam domini. *Baptismum pœnitentiæ.* Prædicatione declarabat Ioannes, qualis esset suus baptismus. & quorsum tēdebat. erat enim insignum pœnitētiæ: & ad hoc tēdebat vt accipiētes ipsum, profiterētur se pœnitere. *In remissionem peccatorum.* Particula hæc non determinat baptismum, sed pœnitentiam. nam non significatur quòd Ioannis baptismus esset baptismus in remissionem peccatorum (hic enim effectus reseruabatur baptismo Christi) sed quòd pœnitentia esset in remissionem peccatorum. ita quòd qualitas pœnitētiæ explicatur. Nec mirum quòd hoc de pœnitentia dicitur: quum idem scriptum sit de salutis scientia in cantico Zachariæ, ad dādam sciētiam salutis plebi eius in remissionem peccatorum eorū. *Et egrediebatur ad eum omnis Iudææ regio, & Hierosolymitæ vniuersi.* Superfluit vniuersi. *Et baptizabantur.* Deest Latinis illa dictio. omnes. Et est sensus, nō quòd omnes egrediētes ad eum audiēdum, baptizarētur (multi enim non receperūt eius baptismum) sed quòd omnes egredientes ad suscipiendum baptisma, baptizabātur non à discipulis Ioānis, sed *Ab illo.* Ioanne. *In Iordanis flumine: confitentes peccata sua.* quæ commiserant. Confitentes autem non specie, sed in genere profitendo se peccasse, computando seipsos non inter iustos, sed inter peccatores. *Et erat Ioannes vestitus pilis cameli & zona pellicea circa lumbos ; et locustas & mel syluestre edebat.* De cibo Ioānis dictū est Matth. 3. *Et prædicabat dicens.* Præcipua prædicationis materia modò subiungitur. *Veniet fortior me post me.* Erat Ioannes fortis in sustinendo asperitates victus & vestitus, & in aggrediēdo correctionem vitiorum: sed Iesum fortiorem prænunciat, quia & fortior Ioanne veniebat tum in sustinendo iniurias & persecutiones vique ad crucē inclusiuè, tum in aggrediendo debellationē mundi, immo & dæmonum. tum in robore operandi miracula: quia Ioannes nullum signum fecit: Christus autem robur suæ virtutis mōstrauit innumeris miraculis. tum in penetrando vsque ad intima animarum: quia Ioannes suadere tantùm poterat & exteriùs abluere: Christus autem interiùs abluturus veniebat animas. Hoc enim ideo dixit Ioānes, ne reuerētes ipsum, existimarent ipsum esse Mессiam: sed intelligerent ab eo quòd Iesus esset Messias, qui statim post ipsum vēturus esset *Cuius non sum dignus.*

Dixerat

Dixerat fortior me: ne hinc intelligeres cõparationem inter ipsum & fortiorem venturum, subiunxit se non esse dignũ ad minimum seruitium illi exhibendum: dicendo, *Procumbens soluere corrigiam calceamentorum eius.* Apud Matth. Ioannes dicit, cuius non sum dignus portare calciamentum: apud Mar. longè viliori officio & actu se indignum dicit. Vtrunque enim dixit Ioannes augendo orationem: sed neuter euangelistarum vtrunque retulit. Poterat Ioãnes dicere: cuius nõ sum dignus osculari vestigia pedũ: sed ministerium quod de facto exhiberi Iesu poterat, maluit exprimere minister ad baptizandum & parãdam viam. Vnde Iesum non nudipedem, sed calciatum pedes intelligimus. Quod etiam habetur ex hoc quòd communem vitam elegit. *Ego baptizo.* Deest Latinis coniunctio opportuna. Legendũ est enim, *Ego quidẽ baptizaui vos aqua: ille verò baptizabit vos spiritu sancto.* Deest vtrobique Latinis præpositio, in nã textus Grecus habet, in aqua, in spiritu sancto, Declarat enim per hoc excellentẽ fortitudinẽ illius, de quo dixit, veniet fortior me: declarãdo vim sui baptismi & vim baptismi Mессiæ. manifestat enim per hoc, quòd baptismus suus non penetrat ad animas, sed aquæ tantùm vim habet, quanuis sit signũ pœnitentiæ baptismus autẽ Christi vim habebit penetratiuam ad abluendum intima animarũ à sordibus & macula peccatorũ: quia abluet in spiritu sancto, penetrante spiritus nostros & purgante ac mutante & eleuante illos in amorẽ dei diuinorúmq; omniũ. Et significauit per hoc quidem Messiã esse verum deum. nam solius dei est abluere in spiritu sãcto. Hãc ablutionẽ exercuit Christus: spiritualiter quidem, quoties remisit peccata: cum visibili autẽ signo in die pẽtecostes: dicente ipso ad apostolos quum ascenderet in cælum. Ioannes quidẽ baptizauit aqua, vos autem baptizabimini spiritu sancto nõ post multos hos dies. Exercet quoque quotidie Christus hanc ablutionem mediante sacramento baptismi in omnibus non ponentibus obicem. *Et factum est in diebus illis, venit Iesus à Nazareth Galilææ.* vbi habitabat & habitauerat continuè. *Et baptizatus est à Ioanne in Iordane.* Sicut nõ dedignatus est circuncidi, ita nõ dedignatur baptismum pœnitẽtium suscipere: vt quemadmodum habebat carnem non peccati, sed similẽ carni peccatrici, ita haberet non pœnitentiam sed similitudinem pœnitentium, exteriùs: intrinsecus autẽ sanctificabat tactu carnis suæ aquas, vt idoneæ essent ad sanctificandum nos in sacramento baptismi. *Et statim ascendens de aqua, vidit cælos apertos.* pro,

findi.

findi. In Græco enim præsentis est tẽporis participium: loco cuius puto interpretem posuisse, apertos, non pro participio præteriti temporis, sed nominaliter. Et ad literam describitur cælũ aperiri, tãquam hinc & inde cedendo vt spiritꝰ in specie colũbæ descẽderet. Et quoniam species columbę corporea fuit (vt clarè Lucas testatur) consequens est, quòd tã descensus quàm diuisio cæli fuerit quoque secũdum corpoream speciẽ: disponit enim & facit omnia suauiter diuina sapiẽtia. ac per hoc ꝙ oculis corporeis visa sint hæc, non ab omnibus tamen: quum etiam corpora gloriosa præsentia non ab omnibus videantur. Et sicut non columba, sed similitudo columbæ fuit (vtẽtibus omnibus euãgelistis aliquo similitudinis aduerbio) ita non scissio cælorum, sed similitudo apertionis, & similiter nõ descensus de cælo, sed similitudo descẽsus de cælis fuit. Nec propterea fallacia aliqua interuenit, nec deceptus est visus: sicut absq; vlla fallacia & deceptione visæ sunt linguæ in specie ignis super apostolos in die pẽtecostes. formata siquidẽ est ĩ aëre similitudo colũbę cũ similitudine descẽsus ex cælo aperto: & cũ hoc fuit realis descẽsus illiꝰ speciei in aëre ad Iesum. *Et spiritũ sanctum.* Superfluit Latinis dictio, sanctũ. quanuis non sit dubium, ꝙ de spiritu sancto sit sermo. *Tanquam columbam descendẽtem & manentem in ipso.* Nõ sunt in Græco textu istæ duæ dictiones. *In ipso.* pro, super ipsum, seu super se. *Et vox facta est de cælis.* hoc est à superioribus tanquam de cælis sonans. *Tu es filius meus.* Hinc apparet totius mysterium trinitatis. nã patri soli conuenit dicere Christo, tu es filius meꝰ: & soli Christo verè debetur à deo patre, tu es filius meus. spiritꝰ autem sanctus in specie columbæ apparuit. *Dilectus.* singularissima dilectione: vtpote quem cõstitui hæredem vniuersorũ &c. *In te cõplacui.* pro, in quo mihi bene cõplacui. seu in quo mihi bene cõplacitum est. Priùs explicauit Christum esse verum deum, dicendo tu es filius meus: deinde immensum gratiarum pelagus in eodem vero homine, dicendo dilectus, & demũ explicat opera eiusdem omnia gratissima deo, dicendo, in quo mihi bene cõplacitum est. Opera siquidem Christi omnia & singula fuerunt materia diuinæ complacentiæ, pro quanto fuerũt digna vt delectarent deum, propter quod additur aduerbium, bene, significans modum complacentiæ: nõ ex parte dei (à quo nullus actꝰ potest non bene exire) sed ex parte rerum quæ possunt bene & malè adimplere diuinam voluntatem. nam & Iudas & crucifigẽtes Christum adimpleuerunt diuinam voluntatem, sed non bene.

ne. Christus autem in omnibus suis operibus non solùm adimpleuit, sed bene adimpleuit diuinam voluntatē, & propterea ad ipsum, dicitur in quo mihi bene complacitum est. *Et statim spiritus expulit*. pro, emittit, *eum in desertum*. Et significatur quòd spiritussanctus statim post baptismum mouebat animum Iesu tanquam pelliens ad eundum in desertum. *Et erat in deserto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus*. Hæ tres dictiones nō habentur in Græco. *Et tentabatur à satana*. Tacet Marcus tentationes ipsas. *Eratque cum bestiis*. vt non desertum domesticum, sed verè desertum intelligeremus. *Et angeli ministrabant illi*. superata tētatione. P*ostquam autem traditus est Ioannes, venit Iesus in Galilæā: prædicans euangelium regni dei*. Vniuersa materia euangelij hoc verbo comprehensa est. *Et dicens quoniam impletum est tempus*. In quatuor secatur partes euangelizatio regni dei. Prima est venisse plenitudinem temporis prædicti à lege & prophetis: quo scilicet misit deus filium suū in mundum. *Et appropinquabit*. pro, appropinquauit, *regnum dei*. Secunda est appropinquasse regnū cælorū: ad differentiam veterum, qui annūciabant regnum terrenum: promittentes fœlicitatem regni in terra promisionis. Et per hoc declarat regnum dei esse idem quod regnum cælorum. Et sicut in prima particula prædicat veritatem legis & ꝓphetarum, ita in hac secunda prædicat spē non terrenæ felicitatis, sed regni cælorū, quòd tunc dicitur appropinquasse, quia venerat introductor hominum in regnū cęlorū. *Pœnitemini*. ꝓ. pœniteat vos. Tertia pars ad malè actæ vitæ pœnitentium inducit, sine qua vana est spes regni cęlorum: in quod nihil coinquinatum potest introire. *Et credite euāgelio*. Fides quarto loco prędicatur adhibenda nō solùm vetere testamento, sed nouo: quod euangeliū appellatur. Cōsidera has quatuor partes: & perspice primā & quartā cōprehendere differentiā veteris & noui testamēti: secundā autem & tertiam comprehendere differentiā boni & mali. *Et præteriens*. pro, ambulans *autem, secus mare Galilææ*. Lacum Hebraico more appellat mare. *Vidit Simonem & Andream fratrē eius*. scilicet Simonis. *mittentes retia in mare, erant enim piscatores. Et dixit eis Iesus, venite post me: & faciā vos fieri piscatores hominū. Et protinus relictis*. Deest. suis, *secuti sunt eum. Et progressus inde pusillum, vidit Iacobū Zebedæi & Ioannem fratrem eius: & ipsos componentes*. pro, reficientes, seu sarcientes. *retia in naui. Et statim vocauit illos, & relicto patre suo Zebedæo in naui cum mercenariis, secuti sunt eum. & ingrediuntur Capharnaum. Et statim sabbatis*

diebus,

diebus congruis populo ad audiendum verbum dei. *Ingressus in synagogam.* locum congruum & deputatũ ad doctrinam diuini verbi. *Docebat eos.* Pronomen, eos, non est in Græco. *Et stupebat super doctrina eius. Erat enim docens eos quasi.* pro, tanquam, *potestatem habens.* doctrinam confirmando miraculis, *Et non sicut Scribæ.* qui doctrinam miraculis non confirmabant. *Et erat in synagoga.* Subiungit euangelista factum, monstrans quòd Iesus docebat vt potestatem habens. *Homo in spiritu immundo: & exclamauit, dicens: quid nobis & tibi Iesu Nazarene?* querula vox est. *Venisti ante tempus.* Vel opinatũ vel perditionis nostræ futuræ, quia claudemur in inferno: vt Matth. 8. exposuimus. *Perdere nos?* Appellãt dæmones perditionẽ suam, vel perditionẽ regni sui in hominibus, vel coactionẽ spiritualem, qua sentiebãt se cogi à Christo ad exeundũ ab hominibus. *Scio quòd sis.* pro, noui te quis es. Mentitur dæmon, & fingit se scire ad tentandũ vt sciat: prout in deserto tentauerat. *Sanctus dei.* In Græco habetur articulus, insinuans acsi diceretur, ille sanctus dei. Et est appositiuè iungẽda hæc particula præcedenti. noui te quis es, appositiuè ille sanct° dei, scilicet prædictus à lege & prophetis, expectatus à Iudæis. *Et comminatus est ei.* pro, increpauit eum, *Iesus dicens, obmutesce.* Imponit silentium dæmoni, refutans testimoniũ illius: instruẽs per hoc homines, vt testimonia dæmonum etiã oblata reiiciẽt *Et exi de homine. Et discerpens eum spiritus immundus & exclamans voce magna, exiit ab eo.* Præterita sunt discerpens & exclamans, significantia discerpto illo & clamore emisso. Per discerptionẽ non intellige scisionem alicuius mẽbri (quoniam testatur Lucas cap. 4. quòd dæmon proiecit hominem illum in medium, & nihil ei nocuit) sed scissionem virium. ita quòd discerptio non membrorum, sed virium corporalium significatur: quam Lucas ab effectu proiectionis in terram absque mẽbrorum lesione significauit. Permisit autem Iesus hominẽ illum affligi in modo exeundi: tum vt discerneretur spiritus immundus à spiritu hominis. & cognosceretur, quòd nõ homo ille ex spiritu proprio, sed ex dæmone dixerat quæ dixit: tũ vt cognosceretur à quãto malo liberauerit eum. *Et mirati sunt omnes: ita vt cõquirerẽt inter se, dicentes. Quidnam est hoc? quænam doctrina hæc noua? quia in potestate spiritibus immundis imperat, & obediunt ei.* Hinc apparet quare dictum sit, quòd erat docens vt potestatem habens. Reddũt enim rationem doctrinæ nouæ ex potestate imperatiua dæmonibus, imò etiam dæmonibus. nam in Græco præponitur coniunctio, &. dicendo

&,dicẽdo, quia in poteſtate & ſpiritibus immũdis imperat. Sũmũ enim imperij genus apparet imperare dæmonibus: & propterea cum Emphaſi dicunt & ſpiritibus immundis. *Et proceßit rumor*.pro,fama,*eius ſtatim in omnem regionem*.pro, in totam circum iacentem regionem, *Galilææ*.Datiui caſus eſt Galilææ. Et hinc apparet,quòd intendit euangeliſta dicere in totam regionẽ finitimam Galilææ. *Et protinus egredientes de ſynagoga, venerunt in domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Ioanne. Recumbebat autem ſocrus Simonis febricitans: & ſtatim dicunt ei de illa. Et accedens eleuauit eam apprehenſa manu eius: & continuò dimiſit eam febris, & miniſtrabat eis.* Quum ciuitas Simonis fuerit Bethſaida, cura ſocrus in Bethſaida videtur facta. *Veſpere autem facto quũ occidiſſet ſol, afferebant ad eum omnes malè habentes, & dæmonia habentes.* Dies ille ſabbatum ſignificatur: ex eo, quòd poſt ſolis occaſum afferebant ægros, quos in die ſabbati vehere nõ licebat. *Et erat omnis ciuitas*,id eſt tota ciuitas, *cõgregata ad ianuã.* domus Petri. *Et curauit multos.* Non dicit,nec excludit omnes.

Qui vexabantur.pro,malè habentes, *variis languoribus: & dæmonia multa eiiciebat. & non ſinebat ea loqui quoniam ſciebant eum.* In multis Græcis exemplaribus adiunguntur duæ dictiones,ſcilicet Chriſtum eſſe. ¶ Sed aduerte diligentiſsimè in Græco haberi coniunctionem, ꝙ. Non ſunt enim hæc verba euangeliſtæ reddentis rationem quare nõ ſinebat ea loqui (vt Latinus textus ſonat: ſignificans euangeliſtam affirmare dæmones ſcire eũ eſſe Chriſtum) ſed ſunt verba explicantia ſermonem inhibitum, ſermonem non permiſſum dæmonibus. Ita ꝙ ſenſus eſt: non ſinebat dæmones dicere ꝙ ſcirent eum eſſe Chriſtum. Dæmones enim iſti dicebant, quòd ſciebant eum eſſe Chriſtum: ſicut etiã clarè dixerat dæmon excluſus ab homine in ſynagoga. Et hos ſermones non permittebat Ieſus, refutans eorum teſtimonia. & nihilominùs mentiendo & perſeuerantes tentãdo dæmones hoc dicebant. *Et diluculo valde ſurgens egreſſus abiit in deſertum locum: ibique orabat. Et proſecutus eſt.* pro,proſecuti ſunt, *eum Simon & qui cum illo erant.* Hinc apparet, ꝙ Ieſus ſummo manè ſolus receſsit è domo in deſertum ad orandum: exemplum prædicatoribus præbens rapiendi tempus aliquod ad orandum, ad mẽtẽ in deum eleuandam, precando quæ ſunt ſalutis &c. & poſtea Petrus & alij diſcipuli venerunt ad eum. *Et quũ inueniſſent eum, dixerunt*.pro, dicunt, *ei, quia omnes quærunt te. Et ait illis: eamus in proximos vicos & ciuitates*.pro,municipia. Quod tamen nõ pro-

priè respondet Græcæ dictioni, significanti potius rusticana oppida. *Vt & ibi prædicem. ad hoc enim veni. Et erat prædicans in synagogis eorum, & in omni Galilæa: & dæmonia eiiciens. Et venit ad eum leprosus, deprecans eum: & genu flexo dixit: si vis potes me mundare. Iesus autẽ misertus eius, extendit manum suam: & tangens eum.* vt dominũ se legis ostenderet, tactu leprosi non inquinatus, sed mũdans leprã. Hæc de leproso declarata sunt Matthæi octauo.

Ait illi: volo, mũdare. Et quum dixisset, statim discessit ab eo lepra: & mundatus est. Et comminatus est ei. more comminãtis inhibuit. *Statimque eiecit illum.* inuitum iussit abire. *Et dixit ei, vide nemini.* deest, quicquam, *dixeris.* Nec vlla pręcepti dissimulatio interuenit: sed intimi affectus virtute humilitatis præditi, desiderium verum & vrgens ad fugandum quantũ ex parte sua est fomenta humanæ glorię. huius enim veracis desiderij verba sunt, vide ne cui quicquam dixeris. & ideo non obligatoria erant mandati ad peccatum inobediendi, sed manifestabant quid ex intimo corde humili Iesus desiderabat. *Sed vade, ostende te principi sacerdotum.* pro, ostende te sacerdoti: *& offer pro emũdatione tua, quæ præcepit Moyses, in testimonium illis.* vt cognito miraculo moueantur ad credendum: & si non crediderint, reddantur inexcusabiles: vtpote accipiendo munus duorũ agnorum & ouis (Leuit. 14. præceptum) profitentes te mundatum, & non credendo negantes me qui curaui. *At ille egressus cœpit prædicare.* deest. multùm. cœpit enim ille prædicare multùm. *Et diffamare.* pro, diuulgare, *sermonem.* infamare siquidẽ in malã partẽ sonat. Non intelligas propterea leprosum hũc reũ fuisse inobediẽtiæ. intellexit enim Iesum prohibuisse ne diceret factũ, ad euitandã humanã gloriã: & quod officij ipsius curati erat publicare diuinũ miraculum, & gratum se exhibere Iesu prædicando & extendẽdo famam ipsius. *Ita vt iam non posset manifestè introire in ciuitatem: sed foris in desertis locis esse.* pro, erat: *& conueniebant.* pro, veniebant, *ad eum vndique.* Quod verbo significauerat Iesus (scilicet fugere se gloriã humanã) facto mõstrauit: dũ extensa sua fama vitabat manifestũ ingressum in ciuitatẽ, in quã nõ poterat manifestè ingredi sine multa gloria: sed erat foris in locis desertis.

CAPVT II.

E*T iterum intrauit Capharnaum post dies octo.* In Græco non habetur octo: nec habetur post, sed per. Et videtur significari, quòd Iesus intrauit Capharnaum mansurus per dies aliquot. *Et auditum est, quòd in domo esset: & conuenerunt.* pro, & congre-

cōngregati sunt *multi: ita vt non caperent neque ad ianuam.* pro, ita vt non amplius caperent ne ea quidem, quæ ad ianuam. Et est sensus, quòd neque loca domus neque loca circa ianuam caperent plures. *Et loquebatur eis verbum, Et venerunt.* pro, veniunt, *ad eum ferentes paralyticum, qui à quatuor portabatur. Et quum non possent offerre eum illi,* pro, appropinquare illi, *præ turba.* Significatur quòd portatores paralytici, turba occupante etiam loca ianuæ, non poterant appropinquare ad Iesum. *Nudauerunt tectum vbi erat.* Hinc apparet domum illam non habuisse solarium, sed opertam fuisse tegulis: quas auferendo detexerunt tectum. *Et patefacientes.* pro, fodientes. Vnde apparet, quòd domus illa sub tegulis habebat nescio quid quod oportuit frangi: quod crediderim fuisse lignum. *Submiserunt.* pro, submittūt, *grabbatum in quo paralyticus iacebat.* Non proiiciunt, neque portant, sed funibus lectulum in quo iacebat, submittunt. hoc enim significari per submissionem patet Actu. 27. & submittentes bolidem, inuenerunt passus. 20. *Quum autem vidisset Iesus fidem illorum.* Magna dei gratia, etiam alienis meritis hominis misereri, & quo ad animam & quo ad corpus. vt hinc discamus, tum magnipendere aliorum suffragia pro nobis ad deum: tum confidenter orare pro aliis. *Ait paralytico, Fili, dimittuntur.* pro, dimittantur. Imperatiuè enim peccatorum dimissio significatur.

Tibi peccata tua. Erant autem illic quidam de Scribis sedentes, & cogitantes in cordibus suis, Quid hic sic loquitur? Duo horrebant Scribæ: & rem scilicet & modum imperatiuum, & propterea apponūt aduerbium sic. *Blasphemat.* pro, blasphemias. Est enim vnica oratio, quid hic sic loquitur blasphemias? *Quis potest dimittere peccata nisi solus.* pro, vnus, *deus? Quo statim cognito Iesus spiritu suo, quia sic cogitarēt intra se, dicit illis, Quid ista cogitatis in cordibus vestris? quid est facilius, dicere paralytico, Dimittūtur tibi peccata: an dicere, Surge tolle grabbatum tuum & ambula? Vt autē sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico, Tibi dico: surge. tolle grabbatum tuum, & vade in domum tuam. Et statim surrexit ille: & sublato grabbato, abiit inde coram omnibus, ita vt mirarentur.* pro, stuperent, *omnes, & honorificarent.* pro, glorificarent, *deum, dicentes, quia nunquam sic vidimus.* Hæc de cura istius leprosi declarata sunt. Matthæi nono. *Et egressus est rursus ad mare: omnisque turba veniebat ad eum: & docebat eos. Et quum præteriret, vidit Leui Alphæi.* scilicet filium. Significatur enim Matthæus alio nomine Leui, filius Alphæi.

Sedentē ad telonium: & ait illi, Sequere me. Et surgens secutus est eū. Et factum est quum accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores simul discumbebant cum Iesu & discipulis eius. Erant enim multi qui sequebantur. pro, secuti sunt, *eum. Et Scribæ & Pharisæi videntes quia manducaret cū publicanis & peccatoribus, dicebant discipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magister vester? Hoc autē audito, Iesus ait illis, Non necesse habent sani medico, sed qui malè habent. Non enim veni vocare iustos, sed peccatores* deest ad pœnitentiam. Hæc circa vocationem & conuiuium Matthæi scripta, exposita sunt Matth. 9. *Et erant discipuli Ioannis & Pharisæi.* pro, Pharisæorum. Hæc tamen correctio non est vsquequaq; certa. *Ieiunantes: & veniunt.* vtrique nominati scilicet discipuli Ioannis & Pharisæi, seu & discipuli Pharisæorū, qui etiā ipsi Pharisæi erant. *Et dicunt illi, Quare discipuli Ioannis & Pharisæorum ieiunant.* De seipsis loquuntur tanquā de tertiis personis. *Tui autem discipuli non ieiunant? Et ait illis Iesus, Nunquid possunt filij nuptiarum quandiu.* pro, filij Thalami nuptialis in quo, *sponsus cum illis est ieiunare?* Vbi aduerte, ꝙ loco thalami interpres posuit nuptiarū: & loco in quo, interpres posuit quādiu. Et significatur non solū thalamus (hoc est nuptiale cubiculū) sed etiam communitas illius, sponso & festiuantibus nuptias. tales enim Hebraico more (quo vtebatur Iesus loquēdo) appellantur filij thalami nuptialis. De tēpore autem subiūgitur. *Quāto tēpore habent secum sponsum, non possunt ieiunare. Venient autem dies quum auferetur ab eis sponsus: & tunc ieiunabunt in illis diebus. Nemo assumentum.* pro, immissurā, *panni rudis.* Hac metaphora significauit interpres pannum nondū à fullone curatū & politum: hoc est omnino nouū. *Assuit vestimento veteri. alioquin aufert supplemētum.* deest eius, *nouum à veteri: & maior,* pro, deterior, *scissura fit. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin dirumpet vinum.* deest. nouum, *vtres: & vinum effundetur & vtres peribunt. sed vinum nouum in vtres nouos mitti debet.* Declarata sunt similiter hæc omnia Matth. 9. *Et factum est iterum.* In Græco non est iterum. *Quum dominus sabbatis.* non pluribus, sed in festiuitate constante ex pluribus sabbatis: erat enim solēnitas paschalis. *Ambularet* pro, trāsiret, *per sata, & discipuli eius cœperunt progredi.* pro, iter agere. Significatur enim, ꝙ discipuli cœperūt antecedere, vt sic vim qua incederet Iesus inter culmos aperirent. Et dixit hoc euangelista ad significandum, ꝙ discipuli ante oculos Iesu vellebant spicas: arguentibus Pharisæis co-

ram

ram ipſo hoc fieri: dicendo, ecce quid faciunt? Non eſt enim in Græco, diſcipuli tui, ſed interpres appoſuit. *Et vellere ſpicas. Pharisæi autem dicebant ei, Ecce quid faciunt diſcipuli tui ſabbatis quod non licet? Et ait illis, Nunquid legiſtis quid fecerit Dauid quando neceſsitatẽ habuit, & eſuriit ipſe & qui cũ eo erant: quomodo introiuit in domum dei ſub Abiathar principe ſacerdotum.* primi Regũ vigeſimoprimo hiſtoria hęc narratur ſub Achimelech, nulla facta mentione Abiathar. Sed nõ eſt diſſonantia: quoniã vterque ibi erat. nam Abiathar filius erat Achimelech. Appellatur autẽ princeps ſacerdotum, non ꝙ tempore illius facti fuerit princeps ſacerdotum: ſed quia fuit primus princeps ſacerdotũ. antea enim non erat iſte titulus (ſcilicet princeps ſacerdotum) ſed initium habuit tempore regni Dauidis. Vnde ſicut Matthæus dixit, Ieſſe autẽ genuit Dauid regem, non quia genitus fuit rex, ſed quia fuit primus rex in genealogia Chriſti: ita Abiathar nominatur princeps ſacerdotum, quia fuit primus princeps ſacerdotum, ordinato & diſtributo ſacerdotio per gradus & vices in ſolẽni cultu exhibendo in templo. Hæc enim conſtat tempore Dauidis diſpoſita eſſe. *Et manducauit panes propoſitionis, quos non licebat manducare niſi ſolis ſacerdotibus. & dedit eis & qui cum eo erant?* pro, & dedit etiam iis qui cum eo erant. Significatur enim Dauidem non ſolùm comediſſe panes ſacros, ſed etiam dediſſe iis qui cum eo erant. *Et dicebat eis: ſabbatum propter hominem factum eſt.* hoc eſt, ad vtilitatem hominis ſpiritualem. Ad hoc enim vt homo ſanctus fiat mente & animo, ſanctificantur dies & loca, & non econuerſo. inanimatorum nanque omnium ſanctitas ad hominis ſanctitatem ordinatur. *Et non homo propter ſabbatum. Itaque dominus eſt filius hominis etiam ſabbati.* Infert Ieſus ſeipſum filium hominis eſſe dominum ſabbati ex eo, ꝙ ſabbatum eſt propter hominem, in virtute vniuerſalis dominij ſuper omnia, quæ ſunt propter hominem. ex eo enim, quòd filius hominis eſt dominus omnium, quæ ordinãtur ad ſalutem humanam, optimè infertur, quòd eſt etiam dominus ſabbati ordinati ad humanam vtilitatem: Et aptè congruit propoſito: ad ſignificandum, quòd ſabbatum ordinatum ad hominis vtilitatẽ, non debet verti in damnum hominis: verteretur enim in damnum hominis ſi ob ſabbatum ſeruandum homo priuaretur neceſſario alimento. Reliqua ſpectantia ad factum diſcipulorum vellentium ſpicas, expoſita ſunt Matth. 12.

CAPVT III.

E*T introiuit iterum in ſynagogam, & erat ibi homo habens manum aridam: & obſeruabant eum ſi ſabbatis curaret.* deeſt, eum, *vt accuſarent illum. Et ait homini habenti manum aridã: ſurge in medium. Et dixit eis, Licet ſabbatis benefacere, an malè.* deeſt, facere. Et ſignificatur per benefacere prodeſſe: & per malefacere lædere. *Animam ſaluare an perdere.* pro, occidere? Proponit enim Ieſus vtrùm ſabbatis liceat prodeſſe an nocere. & augendo orationem, vtrùm liceat ſabbatis vitam ſeruare an occidere. vitam enim nomine animæ ſignificauit. Tacet ſiquidem Marcus exemplum de oue, quæ cecidit in foueam: dictum tunc à Ieſu ad declarandum & benefacere & ſeruare vitam licitum eſſe ſabbatis ex exẽplo ouis. *At illi tacebant. Et circunſpiciens eos cum ira.* Sicut in Chriſto fuit vera triſtitia, ita etiam vera ira. non enim aſſumpſit animum ſtoicum, ſed verè naturalem. Fuit tamen ira in Chriſto, non paſsio rationem turbans, ſed propaſsio, non redundans in alias vires, non impediens nec turbans alias actiones animæ. *Contriſtatus.* pro condolens. Ita ꝙ duabus propaſsionibus vſus eſt Ieſus: ira contra vitium, condolentia ad homines. vt intelligas non iratum ſæuiendo, ſed cõdolendo: quod perfectæ virtutis eſt. *Super cæcitate cordis eorum.* non mentis, vt cęcitatem affectatam intelligamus: dum hinc nõ poſſunt negare fas eſſe ſabbatis extrahere ouem quæ cecidit, inde autem illicitũ putant, quòd Ieſus reſtituit homines ſanitati ſabbatis. Magnitudo enim inuidiæ & odij in Ieſum excęcabat eos. *Dicit homini, Extende manum tuam. Et extendit: & reſtituta eſt manus illi.* pro, illius ſana vt altera. *Exeuntes autem Phariſæi, ſtatim cum Herodianis conſilium faciebant aduerſus eum, quomodo.* pro, vt *eum perderent.* Magna obſtinatio Phariſæorum ſignificatur: quòd nec conuicti reſipiſcunt, ſed quod per viam accuſationis apud eccleſiaſticam curiam efficere nequibant, tentant vt per curiæ ſecularis non iuſtitiam, ſed potẽtiam & impunem iniquitatem perdere poſsint Ieſum. Hoc enim ſignificat conſilium cũ Herodianis ad occidendum Ieſum. Herodes nanque ſecularis princeps erat. *Ieſus autem cum diſcipulis ſuis ſeceſsit ad mare.* Quia nondum erat tempus paſsionis eius, diuertit Ieſus à malignitate illorum. *Et multa turba à Galilæa & Iudæa ſecuta eſt eum: & ab Hieroſolymis, & ab Idumæa & trans Iordanem, & qui circa Tyrum & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat, venerunt ad eum.* Conſidera hîc tres ordines. Primò cateruam diſcipulorum comitantem Ieſum: deinde turbam multam Galilæorum

rum

rum & Iudæorum sequētem: si demum multitudinem magnam ex diuersis patriis veniētem. ¶ Vbi etiam aduerte multos inter hos venisse non Israelitas, sed Idumæos filios Esau, & Gentiles circa Tyrū & Sidonem, Tyrios & Sidonios. hi enim fortè erant proselyti: aut sicut mulier illa Cananea ad famam miraculorum Iesu cucurrerunt. ¶ Vnde euangelista dicit audientes quę faciebat, & fortè multos eorum curiositas mouebat ad vidēdum oculis propriis, fieri miracula, ad comprobandum si vera erant quæ audierant. *Et dixit Iesus discipulis suis, vt in nauicula sibi deseruirent.* pro, vt nauicula inseruiret sibi, *propter turbam, ne comprimerent eum.* Petiit non seruitium discipulorū in nauicula, sed seruitium nauiculæ: hoc est vsum nauiculæ ad sedendum in ea in aqua, ne turbæ existentes in terra, premerent eum. *Multos enim sanabat: ità vt irruerent in eum vt illum tangerent quotquot habebant plagas.* pro, flagella. Aegritudines Euangelista appellauit flagella, quia sunt flagella dei. *Et spiritus immundi quum illum videbant, procidebant ei: & clamabant, dicentes, Tu es filius dei.* Non desinunt dęmones tentare ad sciendum si Iesus esset filius dei. Propterea enim velut adorantes procidunt & clamant, tu es filius dei. tentant nanque si possent his professionibus & reuerentiis, certi aliquid haurire. *Et vehementer comminabatur eis.* pro, increpabat eos, *ne se manifestum facerent.* Iesus quoque perseuerat increpando dæmones, & refutando testimonia eorum, vt nihil possent ex propriis professionibus dæmones proficere: & mundum doceat repellere testimonia dæmonis, quantumcunque cum reuerentia veritatem profiteantur. *Et ascendens in montem, vocauit ad se.* pro aduocat. Transit Marcus ad institutionem Apostolorum factam à Iesu in monte, non ipsis petentibus, sed à Iesu vocatis. *Quos voluit ipse.* Nulla enim ratio meritorum aut prioris sequelæ, aut cuiusuis alterius respectus, sed solius voluntatis Iesu redditur. *Et venerunt ad eum. Et fecit vt essent duodecim.* Certum decreuit numerum iuxta numerum filiorum Israel: dicente ipso domino alibi, Sedebitis super sedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Israel. *Cum illo.* pro, secum. velut collaterales sui. *Et vt mitteret eos prædicare.* pro, ad prædicandum. Ad duo itaque instituuntur Apostoli: & vt sint collaterales Iesu, & vt mittantur ad prædicandum. Ex primo familiaris conuersatio, familiariùs discere, sanctos Iesu mores familiariùs haurire, & vniuersaliter eorum profectus datur: ex secundo verò ad populorum vtilitatem spectatur. *Et dedit illis potestatem curandi infir-*

mitates, & eiiciciendi dæmonia. In Græco habetur & vt haberent potestatem. Ita ꝙ tota est vna oratio : fecit vt essent duodecim secum, & vt mitteret eos ad prædicãdum,& vt haberent potestatem curandi. Hoc enim tertium(scilicet potestas faciendi miracula)vt annexum secundo intelligendum: quoniam huiusmodi potestas ad aliorum vtilitatem datur,& ad cõfirmationem euágelicę prędicationis data est Apostolis. *Et imposuit Simoni nomen, Petrus.* Hic apparet impletum esse nũc,quod priùs futurum dixerat Iesus apud Ioannem,tu vocaberis Cephas. clarè enim dicitur hic,quòd imposuit illi nomen Petrus quando instituit Apostolos. *Et Iacobum zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi: & imposuit eis nomina Boanerges : quod est filij tonitrui.* Dictio Hebraica est Boanerges,quam euangelista interpretatus est filij tonitrui. Et Ioannes solus filius tonitrui clarè patet : quum per ipsum intonuerit mundo,In principio erat verbum,& verbum caro factum est,&c. Ambo quoque simul filij tonitrui ideo fuerũt,quia tonitruum diuinę maiestatis gloriam Christi in transfiguratione videntes audierunt. *Et Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum Alphæi.* Sicut superiùs dixit & Iacobum Zebedæi,ita modò dicit & Iacobum Alphæi: ac per hoc distinctionem Iacoborum ex diuersitate patrum significat. Sicut etiam Simonem Cananeum distinguit à Simone Petro. *Et Thadæum, & Simonem Cananeum.* Aiunt Cananeum dictum,à Cana Galilææ cognominatum. *Et Iudam Scariot.* pro, Iscariotem: *qui & tradidit illum.* ¶ Aduerte quòd quanuis non eodem ordine nominentur Apostoli à Marco & Matthæo,apud vtrũque tamen primus est Simon Petrus: tanquam nosse vel nescire aliorũ ordinem nihil referat,nosse autem oporteat Petrum primùm. *Et veniunt ad domum, & conuenit iterum turba: ita vt non possent neque panem manducare.* Præsentis est temporis conuenit: & significatur Iesum quanuis institutis Apostolis, prædicationi vacare: ita vt etiam hora comedendi,cibum potius quàm doctrinam omitteret. *Et quum audissent sui.* hoc est illi qui ad Iesum pertinebant: vt agnati. *Exierunt tenere eum.* pro,vt comprehenderent eum,hoc est vt manuum iniectione tenerent eum & compescerent tãquam fatuum. *Dicebant enim quoniam in furorem versus est.* pro,quoniam extra se est,hoc est quoniam mente captus est. Cõsanguinei Iesu putabant ipsum versum in amentem, conferendo priorem vitam Iesu cum tam repentina nouitate. Viderant siquidem ipsum vsque ad annum trigesimum Mechanicis

artibus

artibus occupatum (vacabat enim arti fabrili: vt inferiùs euãgelista dicet) & sciebát operã literis nũquam dedisse. & propterea audientes ꝙ prædicabat cum concursu populi, putauerũt ipsum versum iu insaniam: & velut fatuum garriẽdo discurrere. & ideo processerunt ad cõprehendendum eum, ne cum infamia cognationis vagaretur garriendo. ¶ Et hinc prudens lector habes testimonium, ꝙ Iesus non didicerat sacras literas à Scribis seu sacerdotibus, non vacauerat philosophiæ aut aliis scientiis. nam si priùs studuisset sciẽtiis seu sacris literis, non putassent sui, ꝙ versus esset in furorem: consentaneum siquidẽ cognouissent esse, vt homo priùs doctus prædicaret quandoque aliis. *Et Scribæ qui ab Hierosolymis descenderent.* Nota pessimos doctores describi ab Hierosolymis descendisse: vt vnde optimi debebãt prodire, indè pessimi describantur: & maior authoritas Hierosolymitani supercilij militaret cõtra Iesum. *Dicebant quoniam Beelzebub habet: & quia in principe dæmoniorum eiicit dæmonia.* Marcus tacet miraculum quod Matthæus & Lucas hîc referunt. *Et conuocatis eis.* scilicet Scribis, ad cor eorum locuturus. dixerant enim non in faciem Iesu superiores blasphemias. *In parabolis.* Parabolas appellat rationes subiunctas ex similitudinibus: tum regni in se diuisi: tum domus in se diuisę: tum fortis directuri domum. Quæ omnia Matth. 12. exposita sunt. *Dicebat illis, Quomodo potest Satanas Satanam eiicere? Et si regnum in se diuidatur.* pro, in seipsum diuisum fuerit, *non potest regnum illud stare: & si domus super semetipsam dispertiatur, non potest domus illa stare. Et si Satanas cõsurrexerit in semetipsum, dispertitus est &.* Aduerte ꝙ ista cõiũctio &, trãsposita est. debet enim pręcedere participiũ dispertitus est: legendo, *Et dispertitus*, seu diuisus est, *Et non poterit.* pro, non potest stare, *sed finem habet. Nemo potest vasa fortis ingressus in domũ.* Deest, eius, *diripere, nisi fortem alliget: & tũc domum eius diripiet. Amen dico vobis.* Confutatis Scribis, grauitatem criminis eorum subiungit. *Quoniam omnia dimittentur filiis hominũ peccata & blasphemiæ, quibus.* pro, quibuscunque, *blasphemauerũt. Qui autem blasphemauerit in spiritumsanctum.* Hoc est, in deum quatenus sanctificans est spiritum humanum: vt diffusè hæc exposita sunt Matth. 12. *Non habet remissionem in æternum, sed reus erit.* pro, reus est, *æterni delicti.* pro, iudicij. Significatur enim iudicium æternæ damnationis. *Quoniam dicebant, spiritum immundum habet.* Clarificat euangelista, quorsum dominus meminerit blasphemiæ in spiritumsanctum: significans per hoc, Pharisæos blasphemasse spiritumsanctum:

ctum: dicendo quòd Iesus immundum spiritum habet. Et verè sic est. nam per hoc negabant spiritumsanctum in Iesu, negabãt sanctificatum spiritum Iesu à deo: quod redundabat in negationem sanctificationis omnis spiritus. nam si spiritus Iesu, cuius omnia opera ac verba erant sancta, non erat sanctificatus à deo, facilè potest negari spiritussanctus in cæteris hominibus: quod eneruat vniuersam fidem. *Et veniunt mater eius & fratres: & foris stantes miserunt ad eum, vocantes eum.* Legatio ista vocantium, non renuentium ire ad eum, sed impotentium ingredi ad eum impediente turba, intelligenda est: tum propter matrem domini, tum propter verba subiuncta, quærunt te. quærentes enim eum, non substitissent foris extra domum, si potuissent ingredi domum. Vocabant autem eum compatientes illi ob longam inediam. Superiùs enim dictum est, quòd adeò occupabatur à turbis, vt nec cibum capere posset. *Et sedebat circa eum turba: & dicunt ei, Ecce mater tua & fratres tui foris quærunt te. Et respondens eis, ait, Quæ est mater mea & fratres mei? Et circunspiciens eos qui in circuitu eius sedebant.* pro, & quũ circũspexisset in circuitu eos qui circum se sedebant, *ait, Ecce mater mea & fratres mei. Qui enim fecerit voluntatem dei, hic frater meus, & soror mea, & mater mea est.* Vide Matthæi duodecimo verborum domini rationem.

CAPVT IIII.

ET *iterum.* In præcedenti capitulo retulerat Iesum ne premeretur à turba, nauiculæ officio alia vice vsum. & propterea dicit iterum. *Cœpit docere ad mare.* pro, iuxta mare. *Et congregata est ad eum turba multa: ita vt in nauim ascendens, sederet in mari: & omnis turba circa mare super terram erat. & docebat eos in parabolis multa: & dicebat illis in doctrina sua, audite. Ecce exiit seminans ad seminandum: & dum seminat, aliud cecidit secus viam: & venerunt volucres cæli & comederunt illud. Aliud verò cecidit super petrosa: vbi non habuit terram multam, & statim exortum est: quoniam non habebat altitudinem terræ: & quando exortus est sol, exæstuauit.* pro, exustum est: siue æstu periit. *Et eo quòd non habebat radicem, exaruit. Et aliud cecidit in spinas: & ascenderunt spinæ & suffocauerunt illud: & fructum non dedit. Et aliud cecidit in terram bonam: & dabat fructum ascendentem & crescentem: & afferebat vnum tricesimum, & vnum sexagesimum, & vnum centesimum.* pro, & afferebat in triginta, & in sexaginta & in centum. *Et dicebat, Qui habet aures*

audiendi,

audiendi, audiat. Et quum esset singularis. pro, solitariè. seu solitarius. Significatur enim quòd quum esset sine turbis. *Interrogauerunt eum qui cum eo erant duodecim.* Nonnulli codices Græci habent, ij qui circa illum erant cum duodecim. *Parabolam exponere.* Spectantia ad hanc parabolam dicta sunt Matthæi. 13. & propterea corrigimus tantùm textum Latinum. *Et dicebat eis, vobis datum est nosse mysterium regni dei: illis autem qui foris sunt.* pro, exteris, *in parabolis omnia fiunt. vt videntes videant & non videant.* pro, & non perspiciant: *& audientes audiant, & non intelligant: nequando conuertantur, & dimittantur eis peccata.* Aduerte hic quòd hæc verba apud Matthæum clarè inducuntur ex Esaiæ. 6. cap. significantia pertinaciam audientium & videntium: vt ibi expositum est. apud Marcum verò aliter sonant. Et propterea textus iste intelligendus est vtendo coniunctione, vt, non causaliter, sed consecutiuè. non enim ad hunc finem Iesus loquebatur in parabolis vt non perspicerent, vt non intelligerent: sed loquebatur in parabolis, ad quas consequens erat impleri prophetiam Esaiæ, dicentis videntes visuros opera & miracula Christi, & non perspecturos diuinam illius virtutem: & similiter audituros doctrinam & testimonia illius, & non intellecturos ipsum esse Mesiam. Potest nihilominus coniunctio, vt, intelligi causaliter: referendo tamen eam non ad rem, sed ad prophetiam subintellectam. Ac si apertè dixisset: ideo in parabolis omnia fiunt exteris, vt impleatur scriptura prophetica. Reliqua exposita sunt Matthæi. 13. *Et ait illis, nescitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas cognoscetis? Qui seminat, verbum seminat. Hi autem sunt qui circa viam, vbi seminatur verbum: & quum audierint, confestim venit Satanas, & aufert verbum quod seminatum est in cordibus eorum. Et hi sunt similiter qui super petrosa seminantur: qui quum audierint verbum, statim cum gaudio accipiunt illud: & non habent radicem in se, sed temporales sunt. deinde orta tribulatione & persecutione propter verbum, confestim scandalizantur. Et alij sunt qui in spinis seminantur, hi sunt qui verbum audiunt: & erumnæ.* pro, solicitudines, *seculi.* Deest huius, *& deceptio diuitiarum, & circa reliqua concupiscentiæ introeuntes suffocant verbum: & sine fructu efficitur. Et hi sunt qui super terram bonam seminati sunt: qui audiunt verbum & suscipiunt: & fructificant, vnum triesimum, vnum sexagesimum, & vnum centesimum.* pro, & fructificant in triginta, & in sexaginta, & in centum.

Et

Et dicebat illis, Nunquid venit lucerna. pro, incenditur lucerna, *vt sub modio ponatur aut sub lecto? nonne vt super candelabrum ponatur?* Hæc est alia parabola ad declarãdum, quòd tam sermo parabolicus nõ intellectus ab exteris, quàm sermo proprius communicatus Apostolis publicandus erat. Ac si apertè diceret: non ideo loquor in parabolis, non ideo cõmunico seorsum vobis mysterium regni dei, vt velim hęc occulta esse: volo enim omnia quandoque publicè prædicari, & manifestari nõ solùm dicta, sed facta mea. Ad hoc enim affert similitudinem de accensione lucernæ: significando seipsum hominem per lucernam, accensam lumine diuinitatis ad hoc vt luceat mundo super candelabrum ecclesiæ. nõ est enim aliquid mei, meorum verborum & factorum, quod non manifestandum sit. *Non est enim aliquid absconditum, quod non manifestetur, nec factũ est occultum.* aliquid à me. *quod non veniat in palam*, pro sed vt in propatulũ veniat. Vnde liquet quòd de factis propriis loquitur: significando quòd nihil fecit vt esset occultũ: sed quicquid fecit, fecit vt publicetur. Et propterea subdit, *Si quis habet aures audiẽdi, audiat.* Loquebatur enim de seipso, non manifestans quòd de se loqueretur. *Et dicebat illis, videte quid audiatis.* Dixerat quòd vult publicari sua dicta & facta: & quia intẽdebat hoc adimplendum esse per discipulos, ideo monet eos ad cõsiderandum quicquid audient, proculdubio ab ipso: tum vt mente penetrent quod audierint: tum ne aliud prædicent quàm quod audierint ab ipso: tum ne aliquid omittant prædicare eorum quæ audierint. *In qua mensura.* Periculum tacendi, omittendi, seu negligendi prædicationem integram auditorum apponitur: explicando quòd qua mensura communicauerint audita aliis, eadem mensura fiet eis retributio: & vltra hoc aliquid superaddetur. Sed corrige textum. *Mensi fueritis.* pro, metimini, *remetietur.* pro, mensurabitur, *vobis: & adiicietur vobis.* Deest. qui auditis. Quod autem dicit. & adiicietur vobis, intelligitur tam in bono quàm in malo: hoc est, tam in præmio quàm in pœna. Sicut etiam mensura intelligitur tam abundans quàm deficiens. Ad hæc enim explicanda subiungitur quo ad præmium. *Qui enim habet, dabitur illi.* Et quo ad pœnam *Et qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.* Et per eum qui habet, & eum qui non habet, significatur habens seu non habens secundum debitum vsum: vt Matthæi decimotertio diffusè expositum est. *Et dicebat, Sic est regnum dei.* Parabola hæc apud solum Marcum inuenitur: & affertur consequenter ad declarandum modum,

modum,quo apoſtolica prædicatio fructificat.Et intendit quòd diſcipulorum eſt prædicare ad ſimilitudinem ſeminantis:ita ꝙ germinatio & fructificatio expectetur aliũde,ſcilicet à cordib⁹ auditorũ,ſicut germinatio & fructificatio ſeminis expectatur à terra:& quemadmodũ tẽpore meſsis apponitur falx,ita ꝓducto predeſtinato fructu,ſuccidũtur viri iuſti ex hac vita.Hęc eſt intẽtio parabolæ huius.*Regnum dei* in militãti eccleſia incipiens. *Quemadmodũ ſi homo iaciat ſementem in terram,& dormiat & exurgat nocte & die.* Referuntur hæc ad hominẽ qui ſeminauit. Et ſignificatur per hæc,hominẽ occupari ſuis naturalibus neceſsitatibus,& vacare ſuis exercitiis.Nã ordinata eſt litera applicando ſingula ſingulis,ſcilicet noctẽ dormitioni,& diẽ exurrectioni.Ac ſi apertè dixiſſet,& vacet negociis ſuis.Significatur enim per hoc,ꝙ non opera hominis prędicantis efficitur fructificatio ſeminis iacti in terram. *Et ſemen germinet & increſcat.* Priùs deſcripſit diſpoſitionem hominis qui ſeminauit , modò deſcribit diſpoſitionem ſeminis ſeminati. *Dum neſcit ille.* Neſcit ſiquidem homo qui ſeminauit quid ſub terra fiat,donec ſemẽ germinet.Et ſimiliter neſciũt prædicatores quid verbum dei ſeminatum per prædicationem hominis operetur,donec prodeat in opus. *Vltro enim terra fructificat.* Significatur enim per vltroneam fructificationem,ex libero arbitrio prodire fructũ auditi diuini verbi : ita tamen vt ſubintelligas ſimul diuinam gratiam:ſicut in terra ſubintelligitur concurſus ſuperiorum cauſarum,ſcilicet caloris ſolaris,pluuiæ,& huiuſmodi.cõcurrentibus enim his intelligitur terra fructificãs.Et ſignificatur per progreſſum fructificationis terræ,progreſſus fructificationis cordis ſuſcepto ſemine diuini verbi.Et deſcribitr ordo,quia nemo repẽtè fit ſummus: ſed primũ exercetur operibus incipientiũ,deinde proficientiũ,& demũ perfectorum.*Primù n herbam:deinde ſpicã,deinde plenũ frumentum in ſpica. Et quũ ex ſe produxerit.* pro,quum autẽ productus fuerit fructus.Significatur enim ꝙ quum prædeſtinatus fructus regni cælorum(hoc eſt præſentis eccleſię)productus fuerit,ſtatim erit finis.Poteſt nihilomin⁹intelligi de producto fructu cuiuſque delecti:quoniam tũc eſt meſsis particularis per mortem illius. *Statim mittit falcem:quoniam adeſt meſsis.* Quantum ad parabolam illemet homo ſignificatur mittẽs falcẽ, qui ſeminauit.quãtum verò ad ſenſum,principalis ſeminator(ſcilicet Ieſus Chriſtus)ſignificatur:ipſe enim qui in prædicatorib⁹ iacit ſemẽ verbi diuini in terram,per angelos metet. *Et dicebat:Cui aſsimilabimus*

labimus regnum dei: aut cui parabolæ. pro, in qua parabola, *compara bimus illud.* Alia recitatur parabola de grano sinapis: quæ exposita est Matthæi.13. Et apponitur vt declarato modo fructificādi, declaretur vis euangelici seminis quod prædicatur. *Sicut granum sinapis: quod quum seminatū fuerit in terra, minus est omnibus seminibus, quæ sunt in terra, & quum natum fuerit, ascendit in arborem.* Nescitur quis apposuerit has duas dictiones, scilicet in arborē. *Et fit maius omnibus holeribus, & facit ramos magnos: ita vt possint sub vmbra eius aues cæli habitare* pro, nidificare, *Et talibus multis loquebatur eis verbum.* Habes apud Matthæum multas parabolas quas Marcus sub his verbis comprehendit: *Prout poterant audire.* Quanuis dominus parabolicè loqueretur, proponebat tamē eas secundum capacitatē audientium, vt fructuosę essent. Multis siquidem fructuosæ erant, quanuis multi indigni essent: de quibus dictum est, vt videntes non videant, &c. *Sine parabola autem non loquebatur eis.* Non dicit omnē sermonē fuisse parabolicū, sed quod habebat parabolam comitem. docebat enim multa sub propriis verbis & annectebat parabolas. ¶ Seorsum autē. Declarat Euāgelista quod etiā parabolas habentes aliquid difficultatis declarabat discipulis seorsum à turba. *Discipulis suis disserebat.* pro, dissoluebat omnia. Significatur enim quòd soluebat dubia seu nodos difficultatum. *Et ait illis in die illa, quum serò esset factum, trāseamus contra.* pro, in vlteriorem ripam. *Et dimittentes turbam, assumunt eum ita vt erat in naui: & aliæ naues erant cum illo.* Promptam ac celerem executionē describit ab inchoata à nautis nauigatione, antequam Iesus sedens in nauicula mutaret situm, & antequam disiungeretur nauicula illa ab aliis nauiculis. Identitas siquidē situs Iesu significatur dicendo, ita vt erat in naui. cōiunctio autē adhuc aliarum nauicularum significatur dicendo, & alię nauiculæ erāt cum illa. Aduerbium, ita, ad ambo refertur, scilicet ad situm Iesu, & ad coniunctionem nauicularum. Et legendum est cū illa, scilicet naui: & non, cum illo. erant enim nauiculę multę iunctæ naui, in qua erat Iesus docens. *Et facta est.* pro, fit *procella magna vēti: & fluctus mittebat.* pro immittebat, *in nauim: ita vt impleretur nauis. Et erat ipse in puppi, super ceruical dormiens. Et excitant eum.* proculdubio discipuli. *Et dicunt illi, Magister non ad te pertinet.* pro, non est tibi curæ, *quia.* pro, quòd *perimus? Et exurgens comminatus est vento.* pro, & excitatus *increpauit ventum: & dixit mari, Tace, obmutesce.* Increpat ventum causantem fluctus, & silentium imponit mari sonanti: non vt ventus & mare percipiant,

piant,sed ad ostendendum hominibus præsentibus, quòd solo imperio cessare facit ventum & fluctus maris. *Et cessauit ventus: & facta est tranquillitas magna.* Repentè fieri non tranquillitatem,sed tranquillitatem magnam,testatur opus esse excedēs totius naturæ facultatem. *Et ait illis, Quid timidi estis?* Deest aduerbium,sic.non enim reprehenditur simplex timor, sed timor sic:hoc est adeò magnus,vt præsente Iesu timeant perire. *Necdum habetis fidem?* Increpatiuè legenda sunt.Obiurgat enim discipulos,quòd adhuc nō habeāt fidem,quum viderint tot miracula facta ab eo.Mōstrauerūt enim minus credere,tum magnitudine timoris,tum excitādo Iesum à somno:tanquam non posset dormiens saluare eos. *Et timuerunt timore magno: & dicebant ad alterutrum: quis putas est iste,quia ventus.* Deest Latinis copula præcedens ventum.legendum enim est. *Quia & ventus & mare obediunt ei.* An soli discipuli nautarum officium exercentes, an etiam nautæ alij interfuerint qui hæc dixerint,incertum est. Hoc tamen est certum,quòd nec discipuli plenam in Iesu fidem habebant.illis enim dictum est,necdum fidem habetis: vt patet Matthæi.8.

CAPVT V.

ET *venerunt trans fretum.* pro, in vlteriorem partem, *maris, in regionem Gerasenorum.* pro, Gadarenorum. Aduertendum est enim,quòd apud Matth.cap.8.regio hæc appellatur regio Gergesenorum:apud Marcum autem & Lucam Gadarenorum. Nec aliquid certi comperio propter hoc, quòd diuersi diuersa sentiunt:sed parui refert scire nomina locorum seu habitatorū. Si tamen verum est quòd regio hæc sit trans Iordanem,nomen Gadarenorum quadrat:pro quanto trans Iordanem Gaditę acceperunt à Moyse portionem suam. *Et exeunti ei de naui statim occurrit de monumētis homo spiritu immundo.* Quanuis duo fuerint apud Matth. cap.8. Marcus tamen tacens vnum,non contradicit.sæuioris enim creditur mentionem facere. *Qui domicilium habebat in monumentis. Et neque catenis iam quisquam poterat eum ligare: quoniam sæpe compedibus & catenis vinctus: dirupisset catenas, & compedes comminuisset: & nemo poterat eum domare. Et semper die ac nocte in monumentis & in montibus erat clamans: & concidens se lapidibus. Videns autem Iesum à longe, cucurrit & adorauit eum.* Dæmon, aut coactus,aut ad malum aliquod tēdens, virtutis actum exercet. propter quod magnus iste religionis actus processisse videtur ab animo explorandi, an

Iesus sit filius dei. expertus nanque in deserto quòd tentãdo Iesum, hæc omnia tibi dabo si cadens adoraueris me, nõ potuit cognoscere an sit filius dei, tentat modò contrariam viam, scilicet adorando ipsum Iesum. Vnde & assertiuè nominat eum filium dei: sicut etiam cum tanta reuerentia adorat. *Quid mihi & tibi Iesu fili dei altißimi?* Fingit dæmon nihil cõmune esse sibi & Christo: hoc est nihil negocij habere cũ eo: quũ tamẽ multũ negocij cum eo haberet tentando. *Adiuro te per deum.* Verba hæc fuerunt dicta à dæmone, postquàm Iesus dixerat ei, exi spiritus immunde: vt manifestè subiungit euãgelista. *Ne me torqueas.* Imperium Iesu vt dæmon exeat, tormentum esse dæmonis ipsemet dæmon testatur. inuitum enim oportere exire, est tormentũ superbo & pertinaci in proprio velle. *Et interrogabat eum: quod tibi nomen est?* Iesus interrogat. vt ipsemet dæmon fateatur inuitus multitudinẽ: ad hoc vt magnitudo miraculi innotescat, & ad hoc vt cognoscatur quancunque multitudinem dæmonũ ei subiici. *Et dicit ei: legio mihi nomen est: quia multi sumus. Et deprecabatur eum multũ, ne se expelleret extra regionem.* Hinc apparet affectus diuersorum dęmonũ ad diuersas regiones. nisi enim multitudo hæc affecta fuisset regioni illi, non petisset extra regionẽ non mitti. *Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus pascens in agris.* Superfluit, in agris. *Et deprecabantur eum spiritus.* pro, omnes dæmones, *dicẽtes, Mitte nos in porcos, vt in eos introeamus. Et conceßit.* pro, permisit, *eis statim Iesus.* Hinc habes potestatem naturalem dæmonum ligatã teneri, in pœnam sui peccati. si enim liberè vti possent sua potentia, non indiguissent licentia Iesu ad inuadendũ porcos: & intolerabilia mala facerent. *Et exeuntes spiritus immundi, introierunt in porcos: & magno impetu grex præcipitatus est in mare ad duo milia milia.* pro, erant autem fere bis mille. proculdubio porci. *Et suffocati sunt in mari. Qui autem pascebãt eos, fugerunt: & nunciauerunt in ciuitatem & in agros. Et egreßi sunt videre quid esset facti.* pro, quid esset quod factum est: *& venerunt.* pro, veniunt ad Iesum. *Et vident illum qui à dæmonio vexabatur, sedentem vestitum & sanæ mentis.* In Græcis codicibus subiungũtur hæ quatuor dictiones, eum qui habuerat legionẽ. Et significatur per hoc magnitudo facti: vt nõ solùm significetur dæmonio vexatus, sed legione dęmonum oppressus, iam sedens & vestitus & sanę mentis, qui priùs nudus discurrebat & furios⁹.

Et timuerunt. Et narrauerunt illis. egressis ex ciuitate. *Qui viderant, qualiter factum esset ei qui dæmonium habuerat: & de porcis. Et*

rogare

rogare cœperunt eum vt discederet de finibus eorum. Illi qui egressi fuerant de ciuitate, timentes ne peius aliquid iactura porcorũ subsequeretur, rogant venerando tantam authoritatẽ monstratam in curatione illius furiosi, vt discedat à regione illa. *Quũque ascenderet.* pro, & ingresso eo, *nauim, cœpit illum deprecari, qui à dæmonio vexatus fuerat, vt esset cum illo. Et non admisit eum: sed ait illi, Vade in domum tuam ad tuos: & annuncia illis quanta tibi dominus fecerit.* Non dicit quanta ego fecerim tibi, sed in deum refert: quem Hebræorum more appellat dominum. Vnde appa ret Hebræum fuisse illũ hominẽ, in quo fuerat legio. nisi enim fuisset Hebræus, non Hebræo more nuncupasset deum Iesus, illi mandata dando. *Et misertus sit tui.* Ordo præposterus. nam sensus est, annuncia, ꝙ dominus misertus tui fuerit, & quanta ti bi fecerit. prior enim est subleuatio à miseria quàm collatio bo norum. *Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli quanta sibi fecisset Iesus, & omnes mirabantur. Et quum transcendisset.* pro, & quum traiecisset, *Iesus in nauim rursus trans fretũ.* pro, in vlteriorẽ ripã, *conuenit turba multa ad eum: & erat circa mare. Et venit quidã.* pro, & ecce venit vnus, *de Archisynagogis nomine Iairus: & videns eũ procidit ad pedes eius, & deprecabatur eum multùm, dicens, quoniam filia mea in extremis est.* Quod apud Matt. dicitur, modò moriebatur, hic dicitur, in extremis est. *Veni, impone manũ tuam.* pro, manus. pluraliter. & superfluit tuam, *Super eam vt salua sit, & viuat.* pro, viuet. Affirmat enim Archisynagogus, quòd si Iesus imposuerit filiolæ suæ manus, sequetur vita: hoc est, quòd non morietur, quanuis sit in extremis. *Et abiit cum illo: & sequebatur eũ turba multa: & comprimebant eũ. Et mulier, quæ erat in profluuio sanguinis annis duodecim, & fuerat multa perpessa à compluribus medicis, & erogauerat omnia sua, nec quicquam profecerat, sed magis deterius habebat: quũ audisset de Iesu, venit in turba retro: & tetigit vestimentum eius. Dicebat enim, quia si vel vestimẽtum eius tetigero, salua ero. Et confestim siccatus est fons sanguinis eius: & sensit corpore quia sanata esset à plaga.* pro, à flagello. Aegritudinem enim appellat flagellum dei. *Et statim Iesus in semetipso cognoscens virtutem, quæ exierat de illo.* pro, de se. Intellige virtutem de Iesu exire non migratione, sed effectu. *Conuersus ad turbam, aiebat, Quis tetigit vestimenta mea?* non corpore, sed fide. De quo tactu si intellexissent discipuli, nõ admirati fuissent verba Iesu.

Et dicebant ei discipuli ipsius, vides turbam comprimentem te, & dicis: quis me tetigit? Et circunspiciebat videre. pro, vt videret, *eã quæ*

hoc fecerat. Volebat Iesus manifestari miraculum factum non solùm ob diuinam gloriam ex illo miraculo, sed ad vtilitaté fidei in archisynagogo. Sciebat enim ipse affuturos statim nuncios mortis puellæ: & oportere augeri fidem archisynagogi ad credendum, quòd etiam mortuam filiam posset suscitare. *Mulier verò timens & tremens, sciens quod factũ esset in se, venit & procidit ante eum: & dixit ei omnem veritatem.* pro, omnem causam suam. *Ille autem dixit ei, Filia, fides tua te saluam fecit. vade in pace: & esto sana à plaga tua.* pro, flagello tuo. Manifestat Iesus fidem mulieris meruisse salutem, vt augeatur fides Iairi præsentis. *Adhuc eo loquente, veniunt nuncij ad Archisynagogũ.* In Græco non habetur dictio, nuncij: nec habetur ad archisynagogum, sed ab archisynagogo. Significatur domesticos venisse à domo archisynagogi. hos enim describit dicendo, quòd veniunt ab archisynagogo: hoc est, domestici à domo archisynagogi, proculdubio ad ipsum Iairum archisynagogum. *Dicentes.* scilicet archisynagogo. *Quia filia tua mortua est. quid vltrà vexas magistrum?* Non credebant isti Iesum posse suscitare mortuam: & propterea vanam dicebant esse solicitationem Iesu ad veniendũ domum. *Iesus autem.* deest. statim, *audito verbo quod dicebatur, ait archisynagogo, Noli timere.* Hinc apparet Iairum in periculo fuisse timendi iacturam filiæ esse irreparabilem. *Tantummodo crede.* Nihil aliud à te exigitur, nisi vt sicut credidisti me posse sanare filiam tuam in extremis constitutam, ita credas me posse tibi illam quanuis mortuam restituere viuam ac sanam.

Et non admisit. pro, permisit, *quemquam se sequi, nisi Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem Iacobi.* Intellige hæc de sequela ad ingrediendum domum Iairi. reliquit enim turbam & discipulos reliquos, quum esset propè seu iuxta domũ. *Et veniunt.* pro, venit, scilicet Iesus, *in domũ archisynagogi & vidit.* pro, videt *tumultũ, & flentes & eiulãtes multũ. Et ingressus ait illis, Quid turbamini.* pro, tumultuamini, *& ploratis? puella non est mortua, sed dormit.* Sciebat Iesus illam esse mortuam. nec tamen falsum dixit: intendens non esse mortuam sibi, sed dormire sibi deo: cui tam facilè erat suscitare illam à morte, quàm facile fuisset homini excitare illam à somno. *Et irridebant eum.* deest scientes, quod esset mortua. Et scripsit hoc euangelista ad firmandum testimoniũ veræ mortis: & consequenter veræ resuscitationis subsecutæ.

Ipse verò eiectis omnibus. Noluit coram turba hoc miraculum facere, qui tamen alios publicè suscitauit: ad instruẽdum vtrũ-

que

què quandoque oportere seruari pro loco & tempore. *Assumit patrem & matrem puellæ: & qui secum erant.* scilicet Petrum, Iacobum, & Ioannem. Et *ingrediuntur.* pro, ingreditur, *vbi puella erat iacens: & tenens manum puellæ, ait illi, Thabita.* Græci scribũt Talitha, *cumi, quod est interpretatum, puella (tibi dico) surge.* Nota hîc duo. Alterum est quòd illæ duæ dictiones, tibi dico, non significantur verbis Iesu (talitha cumi) sed interpositæ sunt ab euangelista vel ad maiorem expresſionem authoritatis verbi Iesu, quòd solo dicere suscitauit eã: vel (quod magis crediderim) accentus, articulus seu modus proferendi à Christo, expressus est ab euangelista per has dictiones, tibi dico. Alterum est, quòd imperatiuum surge, significatur per dictionem Hebraicam cumi: puella autem, vel non significatur per dictionem talitha directè, sed tanquam genus, si Talitha nomẽ erat proprium illius puellæ. quia enim significauit tunc indiuiduũ puellæ, ideo euãgelista interpres dixit, puella surge. Vel Chaldaica dictione ab Hebræis vsurpata talitha, puella significatur. maior enim est authoritas euangelistæ interpretantis talitham puellam, quàm quoruncunque aliter sentientium. *Et confestim surrexit puella & ambulabat.* Vt intelligas non solùm viuam, sed sanam. *Erat autem annorum duodecim: & obstupuerunt stupore magno. Et præcepit illis vehementer.* affectu humilitatis & vitandæ humanæ gloriæ. *Vt nemo id sciret.* Perspice differentiam temporum: miraculũ mulieris curatæ à fluxu sanguinis latens, voluit manifestari, quia tempus vrgebat ad augendam fidem archisynagogi: hoc autem miraculum vult latere, quia non imminebat necesſitas tunc manifestandi. Vtroque autem opere docuit discipulos, vt pro loco & tempore quandoque manifestarent miracula, quæ facturi erant, & quandoque procurarent manere occulta. *Et iusſit dare illi manducare.* Ad cumulum testimonij veræ resurrectionis: vt obstupescentes parentes & discipuli, comprobarẽt non esse phantasma id quod videbant. Reliqua circa hæc miracula, exposita vide Matth. 9.

CAPVT VI.

ET *egressus inde abiit in patriam suam.* hoc est in Nazareth. *Et sequebatur.* pro, sequuntur, *cum discipuli sui. Et facto sabbato cœpit in synagoga docere: & multi audientes admirabantur in doctrina eius.* In Græco nihil aliud est quàm obstupescebant: ita quòd nihil dicitur de doctrina. *Dicentes, vnde huic hæc omnia?* In Græco non est omnia. Et *quæ est sapientia, quæ da-*

ta est illi: & virtutes tales, quæ per manus eius efficiuntur? Nonne hic est Faber. Apud Matthæum dicitur Fabri filius: apud Marcum verò Faber cum articulo, scilicet ille faber. vt intelligamus vtrunque esse dictum: & quòd erat filius fabri, & quòd erat faber: personáque certa fabrilis artis significatur per articulum. ¶ Hinc autem habemus vnde satisfiat curiosis quærentibus, quid fecerit Iesus vsque ad trigesimum annum. Vacabat enim exercitio fabrili. Et hoc valde congruit testimonio humano, quod non vacauit literis, non scientiis, non doctrinæ legis: vt certa cognitione scirent omnes cōpatriotæ, quod scientia eius non erat humanitùs acquisita. Vnde conciues obstupescunt, non solùm de miraculis, sed de sapientia (hoc est de scientia diuinorum) quæ apparebat in Iesu. *Filius Mariæ: & frater Iacobi & Ioseph* pro, Iose, *& Iudæ & Simonis? Nōne & sorores eius hic nobiscum sunt? Et scandalizabantur in illo.* Qui aliis erant testes de visu, quod scientia Iesu non erat humano studio acquisita, videntes eum plenū sapientiæ & gratiæ miraculorum: vnde debebant moueri ad credendum & laudandum deum, inde moti sunt ad cadendum, inde ruerunt. *Et dicebat illis Iesus. quia non est propheta.* Superfluit quia. *Sine honore.* pro, inhonoratus. Quod peius est. Significat enim esse contemptum. *Nisi in patria sua, & in domo sua, & in cognatione sua.* Quanuis etiam extra patriā prophetæ quandoque despiciantur: quia tamen cōmuniter contemnuntur prophetæ apud suos, ideo dominus dixit, nisi in patria, cognatione & domo sua: ad specialiora semper descendens. *Et non poterat ibi virtutem vllam facere.* Non ex defectu potentiæ, sed ex impedimēto, immo repugnantia obiecti. est enim sermo de potētia nō absoluta, sed ordinaria. Nā sicut potentiæ naturales nō possunt proprios effectus producere, nisi in patiente disposito: ita potētiæ ordinariæ ad curationes & miracula, non possunt producere effectus, nisi in patiente disposito per fidem: quæ quia istis Nazarenis deerat, ideo dicitur quòd non poterat virtutem vllam facere. *Nisi.* Addenda est coniunctio, quòd. *Paucos infirmos impositis manibus curauit. Et mirabatur.* vera admiratione, causata ex ignota sibi experimentaliter infidelitate comperta in Nazarenis contra omnem rationem. *Propter incredulitatem.* pro. infidelitatem, *eorum.* Refertur hæc causa ad vtrunque, scilicet non poterat & mirabatur. Et significatur simul indispositio Nazarenorū ad recipiendum effectus miraculorum. *Et circuibat castella in circuitu, docens.* Expertus incredulitatem Nazarenorū, quærit fructum

fructum facere in castellis per circuitum,ne culpa Nazarenorũ isti posthabeãtur.Reliqua circa gesta in Nazareth exposita, vide Matt.13.*Et conuocauit duodecim: & cœpit eos mittere binos: & dabat illis potestatem spirituum immundorum.* scilicet ordinariam: hoc est,efficacem tũc,si tam ex parte Apostolorũ,quàm ex parte curandorum,seu agentium pro ipsis concurrerent, quæ concurrere debent . Ex parte enim aliorum debebat concurrere fides, ex parte autem Apostolorum debebant etiam concurrere quædam:puta oratio & ieiunium. Vnde non potuerunt eiicere dæmonium:de quo dominus dixit,hoc genus dæmoniorũ non eiicitur nisi in oratione & ieiunio. *Et præcepit illis,ne quid tollerent in via nisi virgam tantũ.* Matthæi.10.dicitur, nec virgã.Solutio est,ꝙ virga ad officium defensionis (sicut & cætera arma defensiua)inhibita est:virga autẽ ad officium sustentationis in itinere, cõcessa est. *Non peram,non panẽ,neque in zona æs:sed calceatos sandaliis.* Matth.10.dicitur neque calciamẽta Solutio est, ꝙ apud Matth.duplicata calciamẽta inhibentur: hîc vero mittũtur calciati sandaliis: iuxta illorum mortẽ.Nõ enim fecit eos vendere calceos & emere sandalia: quum ab vniuersa euangelica doctrina discrepet solicitudo circa figurã calceorũ,vestis & cuiuscunque operimenti.indigna siquidẽ tali tantóque doctori est huiusmodi cura: à quo nullum simile præceptum inuenitur.Nullum enim de colore,quantitate , aut figura vestiũ,nullũ de barba,aut capillis, & vniuersaliter nullum de huiusmodi indifferentibus corporeis præceptum inuenitur à Iesu datum:sicut nec de differentia cibi aut potus:vt etiã per hoc cognoscamus ipsum esse deũ qui fecit omnia,cui omnia seruiũt:cui nihil horũ displicet, qui vniuersis in toto orbe nationibus leges dabat,omnibus & singulis cõgruas, nulliq; incõmodas, nulla exceptione alicubi aut aliquãdo egentes.Ex industria itaque Marcus dixit,ꝙ misit eos calceatos sandaliis,prout erãt calceati: ne erraremus in Matth.intelligẽdo Iesum prohibuisse calciamẽta. *Et ne induerentur duabus tunicis.*Ne desipias intelligendo iussisse Iesum discipulis,vnica tantũ veste indui:sed prohibet indui vestibus mutatoriis,& propterea eiusdẽ speciei vestes duplices inhibuit,scilicet tunicas,alterã inducendo,& alteram seruando ad induendũ loco prioris. *Et dicebat eis, Quocunque introieritis in domum,illic manete donec exeatis inde.* scilicet de illo oppido, ciuitate seu villa .mutationem enim hospitij prohibet. *Et quicunq; non receperint vos, neque audierint vos,exeũtes inde,excutite puluerẽ*

de pedibus vestris, in testimonium illis. hoc est, in signum testimonij: tum quòd non ex vobis, sed ex illis procedit priuatio diuinæ gratiæ apud illos: tum quòd nihil commune vobiscum habebũt in regno cælorum, sicut vos nec puluerem habetis eorum. ¶ Scito apud Græcos post hæc verba subiungi, Amen dico vobis, tolerabilius erit Sodomis aut Gomorris in die iudicij, quàm ciuitati illi. Hæc in textu Græco: quæ Matth. 10. cũ reliquis exposita sunt. *Et exeuntes prædicabant, vt pœnitentiam agerent: & dæmonia multa eiiciebant: & vngebant oleo multos ægros.* Credendum est precepto Iesu eos hoc fecisse. nõ enim fas est credere ex proprio sensu vsos fuisse vnctione. Verũ hæc vnctio non sacramentalis intelligitur (qualis est vnctio extrema qua vtitur ecclesia) sed initium quoddã. *Et sanabantur.* pro & sanabat. Et refertur ad oleũ. significatur enim, ꝙ oleum sanabat ægrotos. Vnde apparet, ꝙ oleo vtebantur ad sanandum, non ad sacramẽtum ministrandum. Apparet quoque ꝙ statim sequebatur sanitas: alioquin non fuisset cognita virtus olei sanantis. *Et audiuit rex Herodes.* Iste Herodes titulo non erat rex, sed potestate. erat enim tetrarcha Galilææ. *Manifestum enim factum est nomen eius & dicebat, quòd Ioannes Baptista resurrexit à mortuis: & propterea virtutes operantur in illo. Alij autem.* supple nonnulli. *dicebant quia Helias est. Alij verò dicebant, quia propheta est, quasi vnus ex prophetis.* Harum trium opinionum de Iesu, prima super migrationem spiritus de corpore in corpus fundatur. Et nescio vnde ortum habuerit migratio talis, scilicet in hominem contemporaneum. Secunda autem super prophetiam Malachiæ de aduentu Heliæ. Tertia ancipitem habet sensum, an significetur vnum ex prophetis redisse: iuxta traditiones quorundam philosophorum de circulo animarum. an significetur, quòd Iesus est propheta similis antiquis prophetis. Et si hoc significatur, rationabilior cæteris hæc opinio fuit. *Quo audito, Herodes ait, Quem ego decollaui Ioannem, hic à mortuis resurrexit.* Desunt Latinis duæ dictiones: altera verbum, est: altera pronomen, ipse. puncto tamẽ intermedio. Ita quòd legendũ est: quẽ ego decollaui Ioannẽ, hic est. & deinde subiungitur, ipse à mortuis resurrexit. Et hesitãdo, non definiendo dixit Herodes hæc verba: vt patet apud Lucam. *Ipse enim Herodes misit ac tenuit Ioannem & vinxit eũ in carcere, propter Herodiadem vxorem Philippi fratris sui: quia duxerat eam.* Deest, vxorẽ. *Dicebat enim Ioannes Herodi, Non licet tibi habere vxorẽ fratris tui. Herodias autem insidiabatur illi: & volebat occidere eum,*

nec poterat. Herodes autem. pro, enim. Redditur enim ratio quare Herodias non poterat Ioannem occidere. *Metuebat Ioannem, sciens eum virum iustum & sanctum: & custodiebat.* pro, obseruabat, *eum: & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.* Hi actus virtutum qui narrantur de Herode, intelligendi sunt ficti: iuxta verbũ domini appellantis Herodem vulpem, & testimonium Matthæi, ꝙ Herodes volens Ioãnem occidere, timuit populum. Fictè itaq; Herodes exercebat hos virtutum actus erga Ioannem: ob quam fictionem non poterat Herodias occidere Ioannem vt volebat. Marcus enim refert apparentes actus. *Et quum dies opportunus accidisset, Herodes natalis sui.* In Græco habetur. Quando Herodes in natalitiis suis, *cœnam fecit.* pro, faciebat, *principibus.* pro, primatibus, *& tribunis.* qui præsunt mille. *& primis Galilææ: quumque introisset filia ipsius Herodiadis, & saltasset, & placuisset Herodi simulque recumbentibus.* pro, accumbentibus, *rex ait puellæ: Pete à me quodvis, & dabo tibi. Et iuravit illi: quia quicquid petieris, dabo tibi: licet dimidium regni mei. Quæ quum exisset, dixit matri suæ: Quid petam? At illa dixit, Caput Ioannis Baptistæ. Quumque introisset statim cum festinatione ad regem, petiuit, dicens, volo vt protinus.* Superfluit, protinus. *des mihi in disco caput Ioannis Baptistæ. Et contristatus rex, propter iusiurandum, & propter simul recũbentes noluit eam cõtristare.* pro, reiicere, *sed.* pro, & protinus, *misso.* Deest rex. Legendum est, *Rex misso spiculatore, præcepit afferri caput eius in disco.* Superfluit, in disco, sed desunt tres aliæ dictiones. *Ille autem abiit.* Significatur enim, quòd spiculator abiit ad exequẽdum mandatum. *Et decollauit eum in carcere. Et attulit caput eius in disco: & dedit illud puellæ: & puella dedit matri suæ. Quo audito, discipuli eius venerunt: & tulerunt corpus.* pro, cadauer, *eius: & posuerũt illud in monumento.* Gesta hæc exposita vide Matthæi decimoquarto. *Et conuenientes Apostoli ad Iesum, renunciauerunt ei omnia quæ egerant & docuerant.* Nota Apostolos singula tam quæ egerant quàm quæ docuerant, referre ad Iesum: vt hinc discant prædicatores ad prelatum referre, & quæ egerint & quæ docuerint. *Et ait illis, venite seorsum in desertum locum: & requiescite pusillum, Erant enim qui veniebant & redibãt multi: & nec spatiũ manducandi habebant.* Prouidet pius ac prudens magister discipulis de aliquantula quiete: instruens prælatos quid agere debeant cum ministris suis. *Et ascendentes in nauim, abierunt.* In Græco non habentur hæ tres dictiones, ascendentes in nauim, nec habetur, abierunt, sed abiit. Ita legendum est, *Et abiit.* Significatur

enim de Iesu quòd abiit. *In desertum locum.* Deest.naui,*seorsum.* Significatur quòd Iesus abiit nauicula in locum desertũ,qui erat in territorio ciuitatis Bethsaidæ:vt Lucas dicit. *Et viderunt eos abeuntes: & cognouerunt.* Deest eum,scilicet Iesum.*multi: & pedestres de omnibus ciuitatibus cucurrerunt.* pro, concurrerunt, *illuc: & præuenerunt eos.* pro,conuenerunt ad illum. Vbi patet,ꝙ non significatur istos concurrentes ad Iesum , præuenisse descensum Iesu de nauicula:sed quòd conuenerunt ad Iesum iam existẽtem in deserto. *Et exiens.* de secretiore loco in quo erat:vnde & Lucas dicit,quòd excepit eos.Significatur enim,quòd Iesus quãuis sequestrauerit se & suos discipulos à turbis,videns tamen tot ad se cõcurrisse in desertũ,non diuertit ab eis,sed exiuit ad eos,sed excepit eos. *Vidit turbam multam Iesus, & misertus est super eos: quia erant sicut oues non habentes pastorem.* Magna indigentia significatur per hanc similitudinem : oues enim valde egent pastore. *Et quum iam hora multa fieret.* pro,facta esset. Significatur enim tarda diei hora, ad quam protractus fuerat sermo doctrinæ. *Accesserunt discipuli eius:dicentes,Desertus est locus hic: & iam hora præterit.* Deest.multa:*dimitte illos,vt euntes in proximas.*pro, circumiacentes, *villas & vicos,emãt sibi cibos.*pro panes,*quos manducent.* pro,quod enim manducent,non habent. Rationem enim reddunt suæ solicitudinis. *Et respondens ait illis, Date illis manducare.* Præcepit hoc sciens futuram executionem,quam discipuli impossibilem reputabant. *Et dixerunt ei, Euntes emamus ducentis denariis panes: & dabimus* pro demus, *illis manducare?* Responsio hæc discipulorum legenda est interrogatiuè:non ad significandum interrogationem, sed impossibilitatem. consueto enim modo loquendi significãt,non habere modum prouidendi tantæ turbæ,quia carent tanta pecunia:quum tamen debuissent exhibere se promptos ad exequendum iussa,supplicando vt Iesus prouideret. *Et dixit eis,Quot panes habetis?ite & videte. Et quum cognouissent,dicunt,Quinque & duos pisces. Et præcepit illis vt accumbere facerent omnes secundum contubernia.* In Græco habetur conuiuia conuiuia.Et significatur per diuersa conuiuia. *Super viride fœnum.* pro, super viridem herbam. *Et discubuerunt in partes.* In Græco habetur areolæ. Et significatur per diuersas areolas. *Per centenos & quinquagenos.* Ordinem discumbẽtium describit Marcus tripliciter : scilicet à disiunctione locorum per diuersas areolas:hoc est diuersas partes prati disiunctas propriis sulcis,quemadmodum areolæ hortorum distinguuntur, & à diuersitate

uersitate conuiuiorum: hoc est, quòd erant distincti velut per diuersas mensas. & demum à diuersitate numeri: hoc est, quòd aliquæ areolæ erant capaces centum, & aliquæ capaces quinquaginta, vel potiùs quòd aliquod conuiuium erat centum, & aliquod quinquaginta. Et descripsit hæc euangelista, vt cognoscamus coram Iesu non fuisse confusam comestionem: sed ordinatè dispositos sedentes acquiescentes omnes comedisse. *Et acceptis quinque panibus & duobus piscibus, intuens in cælum.* vt omnes viderent à deo fieri miraculum. *Benedixit & fregit panes.* propriis manibus meliùs scindendo quàm gladio. Et frangendo multiplicabat, & hoc ad euidentiam miraculi. Vnde etiam & pisces ipsos ipsemet diuisit. *Et dedit discipulis suis vt ponerent ante eos. Et sustulerunt reliquias.* Superfluit reliquias. *Fragmentorum duodecim cophinos plenos: & de piscibus.* Ad cumulum testimonij patrati miraculi voluit Iesus tot cophinos fragmentorum superesse. *Erant autem qui manducauerant.* Deest. ferè, *quinque millia virorum.* Aduerbium ferè ad numerum quinque milium refertur. Reliqua vide exposita circa hoc miraculum Matthæi decimoquarto. *Et statim coegit discipulos suos.* Inuiti enim discipuli recedebant ab eo, quibus tamen cauebat à consortio nocturno tot mulierum postquam saturata erat turba. *Ascendere nauim, vt præcederent se trans fretum ad Bethsaidam.* Erat enim aliquanta distantia à deserto Bethsaidæ ad ipsam Bethsaidam, versus quam iubet discipulos ire. *Dum ipse dimittit populum* pro, turbam. *Et quum dimisisset eos.* Græca dictio non significat simplicem dimissionem: sed dimissionem benignã, qua amicis recedentibus quasi vale dicimus. Significat enim, quòd Iesus more celebrantium conuiuia beneuolè eos emisit. in quo maxima Iesu comitas etiam ad rusticos commendatur. *Abiit in montem orare,* pro, vt oraret. Verum hominẽ se monstrat orando: exemplúmque aliis præbet post prædicationem, mentem ad deum leuandi. *Et quum serò esset.* pro, factum esset. Vnde significatur, quòd ante solis occasum dimisit Iesus turbam. *Erat nauis in medio mari.* Non significatur medium per æquidistantiam à ripis, sed profundum mare: erant enim vigintiquinque seu triginta stadiis longè à terra apud Ioannem. *Et ipse solus in terra: & vidẽs eos laborantes.* Nisi visionem corporalem significaret euangelista, non dixisset, quòd ipse erat in terra, videns eos laborantes: quoniã intuitu diuino videbat non solùm eos, sed vniuersa quæ fiunt

fiunt in cælo & in terra. Nec obstat ꝙ nox esset: quoniam etiam nocte in monte existentes videmus nauiculas in mari prope laborantes. *In remigando.* Dictio Græca non speciem remigationis, sed genus significat commune remigationi & actioni, qua agimus naues & currus: verùm interpres quia Ioannes explicat quum remigassent stadîa quasi vigintiquinque, ideo speciem expresit. *Erat enim ventus contrarius eis. Et circa quartam vigiliam noctis venit ad eos ambulans super mare, & volebat praterire eos.* hoc est disposuit gressus suos ad similitudinem volētis pręterire. talem enim exhibebat se in ambulatione, qualis apud eos erat in mente, scilicet non fixus, non firma fide. *At illi vt viderūt eum ambulantem super mare, putauerunt phantasma esse: & exclamauerunt,* timentes à phantasmate. *Omnes enim viderunt eum & conturbati sunt. Et statim locutus est cum eis: & dixit eis, cōfidite, ego sum, nolite timere. Et ascendit ad illos in nauim: & cessauit vētus.* Omittit hîc Marcus verba & gesta inter Iesum & Petrum. *Et plus magis.* pro, valde ex abūdanti. seu valde supra modum. *Intra se stupebāt.* Magnitudo enim stuporis significatur: vnde in Græco subiungitur stupebant & admirabantur, ordine præpostero. *Non enim intellexerunt de panibus: erat enim cor eorum obcæcatum.* Nota etiam in Christi discipulis post tot miracula visa, adhuc obcæcatū cor: & disce diuinæ gratiæ tribuere donum fidei, non visioni miraculorum. *Et quum transfretassent, venerunt in terram Genezareth.* Hinc apparet terram Genezareth communem esse Bethsaidæ & Capharnaum, quo apud Ioannem venerunt. nam versus Betsaidam pręceperat Iesus vt irent. *Et applicuerunt.* Deest. in portum. *Quumque egreßi essent de naui, continuò cognouerūt eum.* pro, agnouerunt eum. Significatur enim, quòd incolæ recognouerunt eum: vtpote priùs eis notum. *Et percurrentes vniuersam.* Deest. circumiacentem, *regionem illam.* Non sufficit incolis agnoscentibus Iesum propria consolatio: sed per vniuersam regionem discurrunt annunciando, quòd Iesus qui facit miracula, adest. *Cœperunt in grabbatis eos qui se malè habebant circunferre.* Non solùm annunciant: sed inchoant circunferre ægrotos in grabbatis, ad prouocandum alios tum ad continuandum cœptas lationes, tum ad inchoandum aliorum lationes ægrorum. *Vbi audiebant eum esse.* Non monebat Iesus in vno loco, sed per regionem discurrebat. Et propterea circunferebantur in grabbatis ægroti, vt ante eum locarentur. *Et quocunque introibat in vicos, vel in villas, aut ciuitates, in plateis ponebant infirmos: & deprecabantur eum vt*
vel

vel fimbriam vestimenti eius tangerent. Opus erat prece: quoniam decumbentes in lectulis, non valebant attingere ad Iesum, nisi substitisset aut appropinquasset ad eos, vel econuerso. *Et quotquot tangebant eum, salui fiebant.* Quanuis tangerēt non carnem, sed vestimentum Iesu. Euangelista tamen describens rationem miraculi, dicit quòd tangebāt eum, ipse enim erat (non vestis eius) sanitatem donans, mediante tactu suæ vestis. Et considera hîc quantam multitudinem curatorum Euangelista simul significat.

CAPVT VII.

ET conuenerunt ad eum Pharisæi & quidam de Scribis, venientes ab Hierosolymis. Et quum vidissent quosdam ex discipulis eius communibus manibus (id est, non lotis) manducare panes, vituperauerunt. pro, incusauerunt. Significatur enim, quod reprehēderunt. *Pharisæi enim & omnes Iudæi nisi crebrò lauerint manus, non manducāt: tenētes traditionem seniorū. Et à foro venientes nisi baptizentur non comedunt. Et alia multa sunt quæ tradita sunt illis seruare: baptismata calicum & vrceorum, & æramentorum & lectorum. Et interrogabant.* pro, deinde interrogant, *eum*. proculdubio arguendo. *Pharisæi & Scribæ, Quare discipuli tui non ambulant iuxta traditionem seniorum, sed communibus manibus manducant panem? At ille respondens dixit eis, Bene prophetauit Esaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est, Populus hic labiis me honorat: cor autem eorū longè est à me. in vanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum.* Superfluit coniunctio, &. Significatur siquidem, quòd doctrinæ eorum sunt præcepta hominum. appositiuè enim legendum est. *Relinquentes enim mandata dei, tenetis traditionem hominum: baptismata vrceorum & calicum: & alia similia his facitis multa. Et dicebat illis, Bene irritum fecistis.* pro, reiicitis, *præceptum dei vt traditionem vestram seruetis. Moyses enim dixit.* Nota idem appellari à Iesu præceptum dei, & dictum Moysi: vt hinc intelligamus dicta Moysi esse dicta dei. *Honora patrem tuum & matrem tuam: & qui maledixerit patri vel matri, morte moriatur. vos autem dicitis, Si dixerit homo patri vel matri corban (quod est donum) quodcunque ex me, tibi prodierit.* Aiunt corban non quodcunque donum, sed deo dicatum significare. *Et vltrà non dimittitis eum quicquam facere patri suo aut matri.* Vniuersa hæc materia exposita est Matthæi decimoquinto diffusè. Sententia tamen horum verborum non tam clara est apud Matthæum: quoniam illic dicitur, & non honorifica-

norificabit patrem ſuum aut matrem ſuam : hîc verò dicitur, & vltrà non dimittitis eum quicquam facere patri ſuo aut matri ſuæ. Significatur enim hîc, ꝙ tollẽdo materiam debitam à filio, patri aut matri, non relinquebãt filio vnde ſubueniret patri aut matri. *Reſcindentes*, pro abrogantes, *verbum dei per traditionem veſtram quam tradidiſtis. Et ſimilia huiuſmodi multa facitis.* Hinc habes quòd non in hoc ſolo errabant. *Et aduocans iterum turbas, dicebat illis, Audite me omnes & intelligite. Nihil eſt extra hominẽ, introiens in eum, quod poſſit eum coinquinare: ſed quæ de homine procedunt, illa ſunt quæ coinquinãt hominem. Si quis habet aures audiẽdi, audiat. Et quum introiſſet in domum à turba, interrogabãt eum diſcipuli eius parabolam. Et ait illis, Sic & vos imprudẽtes*. pro, ſine intelligẽtia, *eſtis? Non intelligitis quia omne extrinſecus introiens in hominem, non poteſt eum coinquinare: quia non intrat in cor eius, ſed in ventrem vadit & in ſeceſſum exit. purgãs omnes eſcas? Dicebat autẽ quoniam quæ de homine exeunt, illa coinquinãt hominem. Ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes procedũt.* Primus effectus malæ volũtatis (quę cor appellatur) deſcribitur mala cogitatio. tum vt intelligamus omnẽ malã cogitationem eſſe aliquo modo voluntariam. in cuius ſignũ fatemur in Chriſto, nullã tentationem fuiſſe intus. Si enim cogitationes malæ inuenirẽtur inuoluntariæ, non dixiſſet Ieſus, de corde procedunt cogitationes malæ. Tum vt intelligamus inquinari homines ſolis malis cogitationibus, etiã ſi nullum exterius opus malum nullus exterior ſermo malus adſit. *Adulteria, fornicationes, homicidia, furta, auaritiæ, nequitiæ.* Nomine generis ſignificantur vel vniuerſi mali habitus, appellari, nequitiæ quia reddũt hominem nequeuntem continere ſe à malis operibus : vel vitia ad luxum vitæ ſpectantia, quæ ſpecialiter reddunt homines impotentes ad ea quę ſunt virtutis. *Dolus, impudicitiæ, oculus malus, blaſphemia, ſuperbia, ſtultitia.* Impudentia (nõ defectu naturalis ſagacitatis, ſed cõtrarietate ad virtutem prudẽtiæ) ſignificatur. *Omnia hæc mala ab intus procedunt: & coinquinant hominem. Et inde ſurgens abiit in fines Tyri & Sidonis: & ingreſſus domum, neminem voluit ſcire.* Tanquam non venerit prædicaturus Gentilibus. *Et non potuit latere.* Non ſignificatur impotentia Ieſu, ſed impotentia ſilentij. quanuis enim Ieſus veniſſet non vt publica perſona, non potuerunt tamen ſilere qui cognoſcebãt ipſum. Superiùs nanque cap. 3. dictũ eſt, quòd multi ex Idumæa & partibus circa Tyrum & Sidonem conuenerant ad Ieſum. *Mulier enim ſtatim vt audiuit de eo (cuius filia habebat ſpiritum*

ritum immundum)intrauit. in domum in qua erat Iesus. *Et procidit ad pedes eius. Erat autem mulier Gentilis Syrophœnissa genere.* Dictio interpretata Gentilis propriè significat Græcam:sed interpres quia eadem dictio translata videtur in libris noui testamenti quandoque ad significandum Ethnicum,ideo transtulit Gentilis.quod est certius,quàm quòd fuerit Græca:quũ genere dicatur Syra,non cuiuscunque partis Syriæ sed Phœnicis.

Et rogabat eum vt dæmonium eiiceret de filia sua. Qui dixit illi: Sine priùs saturari filios.non est enim bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus: At illa respondit, & dixit illi: vtique domine.nam & catelli comedunt sub mensa de micis puerorum. Et ait illi, Propter hunc sermonem vade, exiit dæmonium à filia tua. Et quum abiisset domum, inuenit puellam. pro,filiam. *iacentem super lectum, & dæmonium exiisse.* Vide exposita circa hæc Matthæi.15. *Et iterum.* Alium aduentum Iesu ad mare Galilææ significat. *Exiens de finibus Tyri venit per Sidonem* pro,de finib⁹ Tyri & Sydonis venit, *ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos.* Decapolis nomen est regionis decem vrbium. *Et adducunt ei surdum & mutum.* pro,surdũ impeditæ linguæ.Significatur enim non mutus, sed vix valens loqui.Narratúrque à solo Marco hoc miraculum in specie. *Et deprecabantur eum vt imponat illi manũ. Et apprehendẽs eũ de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas eius.* In Græco habetur sic:misit digitos suos expuens in aures eius. *Et expuens tetigit linguam eius: & suspiciens in cælum, ingemuit.* Inter speciales modos.quibus quandoque vsus est Iesus ad curandum,admiratione dignus est iste,cum tot circũstantiis nulla necessitate,sed sola voluntate adhibitis.nam ducit illũ seorsum, tangit loca ægritudinum,vtitur sputo,in vtrisque adhibet gemitum,eleuat oculos in cælum:ad supplendum quæ deerant ex parte aliorum, ad efficaciam ordinariæ potestatis,quæ appellatur gratia curationum. Noluit enim Iesus vti excellenti potestate sua,sed illa ordinaria potestate quam dederat discipulis:quæ dispositionem exigit ex parte aliorum. nihil siquidem de huius surdi fide aut deuotione apparet:offerentium autem illum minor fides significatur,quum describũtur precãtes vt imponat illi manum. Vndique ergo deficiente fide,supplet Iesus gemitu,suspectione in cælum,& applicatione propriæ carnis ac sputi, tanquam sancta instrumenta adhibendo:nam sancta erãt omnia quæ Iesu erant Et instruxit per hoc discipulos ad supplendum quandoque orationibus & adhibitione sacrarum rerum,ea quæ desunt ex parte

aliorum

aliorum. *Et ait illi, Ephphatha: quod est, adaperire.* Hebraica dictio est Ephphata: quam ipsemet Euangelista interpretatus est per imperatiuum passiuum, aperire. Et dirigitur iste sermo non ad aures, sed ad hominem: cui dicitur, fias apertus. *Et statim apertæ sunt aures eius: & solutum est vinculum linguæ eius: & loquebatur rectè.* Hinc firmatur, quòd non erat mutus. non enim dixit, & loquebatur: sed dixit, & loquebatur rectè. Vnde etiam cõsequẽter habetur, quòd nõ erat surdus à natiuitate. surdi enim à natiuitate, neq; rectè, neque nõ rectè sciũt loqui. *Et præcepit illis.* humilitatis affectu. Vide quàm crebrò vtitur Ies⁹ humilitatis affectu. *Ne cui dicerent. Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant: & eo amplius admirabantur.* pro, stupebant, *dicentes, Bene omnia fecit, & surdos fecit.* pro, facit, *audire, & mutos loqui.* Græca dictio non significat mutos, sed elingues. seu nõ potentes loqui. Directè enim respõdet hoc ei, quod in principio huius narrationis dictum est, surdum impeditæ linguæ. Nec mireris pluraliter dici: quia numerus pluralis pro singulari sæpe vsurpatur.

CAPVT VIII.

IN diebus illis, iterum quum turba multa esset cum Iesu, nec haberent quod manducarent, cõuocatis discipulis, ait illis, Misereor super turbã. Misericordia propriè, passio est. est enim condolentia quædam alienæ miseriæ tanquàm propriæ. Verúmque humanum animum se habere monstrauit miserendo. *Quia ecce iam triduo sustinent me.* pro, manent apud me, *nec habent quod manducent.* Nõ est putandum illos triduo ieiunasse: sed consumpsisse quicquid habebant alimenti duobus diebus, & tertio die nihil habuisse ad manducandum. *Et si dimisero eos ieiunos in domum suam, deficient in via. quidam enim ex eis de longè venerunt. Et respõderunt ei discipuli eius, Vnde istos quis poterit hic satiare panibus in solitudine?* Discipuli minoris fidei se esse monstrant: quamuis viderint prius miraculum quinque panum & duorum piscium. *Et interrogauit eos, quot panes habetis? Qui dixerunt, Septem. Et præcepit turbæ discumbere super terram. Et accipiens septem panes, gratias agens fregit: & dabat discipulis suis vt apponerent. Et apposuerunt turbæ, & habebant pisciculos paucos, & ipsos benedixit.* Pronomen, ipsos, superfluit hîc. Legendum est enim, *Et benedixit & iussit apponi & ipsos.* scilicet pisciculos. *Et manducauerunt & saturati sunt, & sustulerunt quod superfuerat*

de

de fragmentis septem sportas. Erant autem qui manducauerant quasi. pro, ferme, *quatuor milia, & dimisit eos.* Vide Matthæi. 15. exposita circa hoc miraculum. *Et statim ascendens nauim cum discipulis suis, venit in partes Dalmanutha.* Idem locus est, qui à Matthæo nominatur Magdala. *Et exierunt Pharisæi: & cœperunt conquirere.* hoc est disputare. Hæc disputatio videtur illa, quæ descripta est Ioannis sexto. consonat enim tempus: consonat & petitio signi de cælo. *Cum eo, quærentes ab illo signum de cælo: tentãtes eum.* Non ad hoc vt crederent petebant signum de cœlo, vel simile mannæ in deserto, vel aliquid maius, de cælo tamen. *Et ingemiscens spiritu.* Deest. suo. Condolentiam Iesu super Pharisæorum incredulitate, non insurgentem ex sese, sed excitatam à proprio ipsius spiritu describit. *Ait, Quid generatio ista signum quærit? Amen dico vobis, si dabitur generationi isti signum.* Sermo mutilus est, consonans ingemiscenti. Vtuntur enim ingemiscentes sermone truncato, quemadmodum & irati. Et propterea sicut deus iratus describitur dicens, si introibũt in requiẽ meam: ita Iesus ingemiscens dicit, si dabitur generationi isti signum. Vtrobique enim mutilo sermone significatur negatiuus sensus hoc modo prolatus. *Et dimittens eos, ascendit iterum nauim: & abiit trans fretum. Et obliti sunt panem sumere: & nisi vnum panem non habebant secum in naui. Et præcipiebat eis, dicens, Videte & cauete.* Superfluit, &. *A fermento Pharisæorum & fermento Herodis* Sicut fermentum Pharisæorum appellat simulatam doctrinam, ita fermentum Herodis appellat simulatam religionẽ. Fermenti enim vsus in abscõsione sub farina est. & virtutem eleuatiuam ad inanem gloriam significat. *Et cogitabant ad alterutrum.* pro, & disputabant inter sese, *dicentes, quia panes non habemus. Quo cognito, ait illis Iesus, Quid cogitatis quia panes non habetis? nondum cognoscitis nec intelligitis? adhuc cæcatum habetis cor vestrum?* Prouida dispensatione diuina effectum est, vt discipuli Iesu visis tot miraculis, adhuc cæcatum cor haberent: ad tollendum à mundo suspitionem omnis humanæ artis in Iesu & discipulis eius, per quos posteà mundus conuersus est ad fidẽ Iesu. *Oculos habentes non videtis: & aures habentes non auditis. nec recordamini quando quinque panes fregi in quinque milia, quot cophinos fragmentorum plenos sustulistis? Dicunt ei, duodecim. Quando autem septem panes in quatuor milia, quot sportas fragmentorum tulistis? Illi autem dixerunt ei, septem. Et dicebat eis, Quomodo nondum intelligitis?*

Et veniunt Bethsaidam, & adducunt ei cæcum: & rogabant eum vt

illum tangeret. Et apprehensa manu cæci, eduxit eum extra vicum: & expuens in oculos eius impositis manibus suis, interrogauit eum si quid videret. In huius cęci curatione vtitur quoque Iesus simili modo quo vsus fuerat in curatione surdi impeditæ linguæ. Et cùm hic non fuerit cęcus à natiuitate, sicut nec ille natus surdus, apparet ꝙ in iis quę erant faciliora miracula, Iesus difficiliùs curat. mortuos enim suscitat solo verbo: & his minimis adhibet tot media, vt cognoscamus, quòd non ex impotentia Iesu hoc prouenit, sed quia defectum alienæ fidei supplet ad efficaciam potestatis ordinariæ. nam & huius cæci nulla legitur fides: & rogantes petűt vt imponat illi manum, non credentes illius imperio posse cęcű curari. *Et aspiciens.* pro, recepto visum, *ait, Video homines velut arbores ambulãtes.* Desunt in hac oratione duę dictiones. In Gręco enim habetur: video homines, quoniã velut arbores video ambulantes. Ita quòd cæcus aliquantulum vidẽs fatetur se videre homines, non quia visu discernat ipsos, quos videt esset homines (videbat enim homines velut arbores) sed quia videbat eos ambulantes. ita ꝙ ex ambulatione discernebat illos, quos sic cófusè videbat, esse homines. *Deinde iterum imposuit manus super oculos eius: & cœpit videre.* pro, & fecit eum videre. supple denuo. *& restitutus est, ita vt clarè videret omnia.* pro, & vidit clarè oẽs, supple hoĩes. Est in hoc miraculo singulare, ꝙ paulatim Iesus cęco visum restituit: primò imperfectè & deinde perfectè. tum vt intelligamus quantus erat defectus alienæ fidei, tum vt discerẽt discipuli etiam si imperfectum opus miraculosè facerent nõ desistere, sed iterum orare, sacra adhibere, & huiusmodi: tũ vt disceremus non esse à miraculis exemptas curationes imperfectas, & quæ paulatim procedendo de imperfecto ad perfectum fierent: quum ad deum seu sanctos confugeremus supplicantes ꝓ sanitate, emissis vel nõ emissis votis. *Et misit illum in domum suam, dicens, Vade in domum tuam.* Superfluit vade in domum tuam. *Et si in vicum.* Dissonant inter se Græci codices: dum quidam sic habent: alij autẽ, & neque in vicum. *Introieris, nemini dixeris.* Deest. in vico. Ex quo apparet, quòd præcedẽs litera legẽda est vt textus noster habet, & si in vicum introieris. Si enim prohibuisset ingressum in vicum, non subiunxisset, neque dixeris in vico, sed optimè quadrat vt postquam dixit & si in vicum introieris, subiunxerit, nemini dixeris in vico. Pluries expositum est præcepta hæc ex affectu prodire humilitatis. *Et egressus est Iesus & discipuli eius in castella Cæsareæ Philippi, & in via interrogabat discipulos*

los suos, dicens eis, Quē me dicunt homines esse? Qui responderūt illi dicentes. Superfluit, illi dicentes. *Alij Ioānem Baptistam, alij Heliam, alij verò quasi.* Superfluit quasi. *vnum de prophetis. Tunc.* pro, & ipse, *dicit illis, vos verò, quem me dicitis esse? Respondens Petrus ait ei, Tu es Christus. Et interminatus est eis, ne cui dicerent de illo.* pro, de se. Circa hęc dicta (latiùs Matth. 16. scripta) vide quæ ibi scripsimus. Et adde, quòd ideo Iesus noluit ante mortem suam prędicari à discipulis, quòd ipse esset Messias, ne impedimētum præstaret euangelio regni cælorum: ne scilicet suspicarentur, quòd ambiret regnū. Messias enim expectabatur Rex magnus. Fuisse autem hanc suspitionem tollendam euētus subsecutus testatur: quinto enim die postquàm acclamatus fuit Messias, Pontifices & seniores tanquam reum læsæ maiestatis fecerunt ipsum crucifigi à præside. Noluit itaque ante electum passionis suæ tempus hoc publicari, sed congruo reseruari tempori. *Et cœpit docere eos.* Post tot miracula, post fidē professionémque discipulorū, ꝙ ipse esset Messias, incipit aperire discipulis mysteriū passionis & mortis suæ. *Quoniā.* pro, ꝙ, *oportet filium hominis multa pati, & reprobari à senioribus & à summis sacerdotibus & Scribis, & occidi: & post tres dies resurgere. Et palā.* pro, liberè, *verbum loquebatur* Significatur, ꝙ Iesus ea, quæ erant passionis & mortis suæ, liberè seu audacter sine verborum inuolucro, sine timore prænunciabat. *Et apprehendens eū Petrus, cœpit increpare eum. Qui cōuersus & videns discipulos suos, cōminatus est Petro.* pro, increpauit Petrū, *dicēs, Vade retro me Satana: quoniā nō sapis, quæ dei sunt, sed quæ sunt hominū.* Vide hæc omnia exposita Matth. 16. *Et cōuocata turba cum discipulis suis, dixit eis, Si quis vult me sequi, deneget.* pro, abneget, *semetipsum: & tollat crucē suam: & sequatur me. Qui* pro, quicunque, *enim voluerit animā suā saluam facere, perdet eam: qui.* pro, quicunque, *autē perdiderit animam suā propter me & euangelium.* deest, hic, *saluam faciet eam. Quid enim proderit homini si lucretur mundum totum, & detrimentū animæ suæ faciat? aut quid dabit homo commutationis.* pro, aut quam dabit homo commutationem, *pro anima sua?* Hæc omnia fuerunt exposita Matthæi decimosexto. *Qui enim me confessus fuerit & verba mea.* Corrupti sunt codices (vt creditur) à scriptoribus. debet legi, erubuerit. *In generatione ista adultera.* Appellatur generatio illa Iudæorum adultera, quo ad effectum: quoniam relicto affectu dei tāquam proprij viri, adhærebat sibiipsi, seipsam solam amans. ex hoc enim posteà occiderunt Christum, testantibus ipsis. ne forte ve-

tè veniant Romani,& tollant locum nostrum. *Et peccatrice.* Ex prædicto enim adulterio multitudo oriebatur peccatorum. *Et filius hominis confitebitur.* pro, erubescet, *eum.* Similiter enim corruptus est hic textus. *Quum venerit in gloria patris sui cũ angelis sanctis.* Conueniens describitur retributio; vt qui verecundatur in hac vita fateri aut imitari Christum, Christus quoque quum venerit in gloria verecundetur habere ipsum inter suos.

CAPVT IX.

ET dicebat illis: amen dico vobis, quia sunt quidem de hic stantibus, qui nõ gustabunt mortem, donec videant regnum dei veniẽs. pro, venisse, *in virtute.* Hæc Marci verba, scilicet venisse in virtute (quæ Matth. 16. non habentur) fauent intelligentibus dominum loqui de resurrectione sua quum dicit, donec videant regnum dei venisse in virtute. Tunc enim & non antè venit regnum in virtute immortalitatis corporalis, & in plenitudine potestatis Iesu, quum data est ei omnis potestas in cælo & in terra: & victa morte, etiam totum corpus Iesu in regnum dei translatum est, nulla passibilitate animi, vel corporis remanẽte. Hæc enim ex regno peccati venerunt & excluduntur à regno dei.

Et post dies sex assumpsit. pro, assumit, *Iesus Petrum, & Iacobum, & Ioannem: & duxit.* pro, subducit, *illos in montem excelsum solos.* In Græco habetur seorsum solos. Videtur enim significari, ꝙ non cum aliis, sed segregatos ab aliis seorsum in loco ab aliorum discipulorum loco remoto, duxit illos tres solos. *Et transfiguratus est.* pro, transformatus est. Non enim figura, sed forma exterior mutata est. *Coram ipsis. Et vestimenta eius facta sunt splendentia &.* superfluit &. *candida nimis velut nix: qualia fullo nõ potest super terram cãdida facere. Et apparuit.* pro, visus est, *illis Helias cum Moyse: & erant loquentes cum Iesu. Et respondens Petrus ait Iesu, Rabbi bonum est vos hic esse: & faciamus tria tabernacula: tibi vnum, Moysi vnum, & Heliæ vnum. Non enim sciebat quid diceret. erant enim timore exterriti. Et facta est nubes obumbrans eos: & venit vox de nube, dicens: hic est filius meus charissimus.* pro, dilectus, *audite illum. Et statim circunspicientes, neminem amplius viderunt, nisi Iesum tantum secum. Et descendentibus illis de monte, præcepit illis ne cuiquam quod.* pro, quæ, *vidissent narrarent: nisi quum filius hominis à mortuis resurrexerit.* Spectantia ad hanc domini transfigurationem, vide exposita Matthæi decimoseptimo. *Et verbum continuerunt apud se: conquirentes quid esset quum à mortuis resurrexerit.* pro, illud à mortuis resurgere. Significatur enim, quòd isti

isti tres discipuli inter se disputabant illud à Iesu dictum, scilicet à mortuis resurgere. Dixerat enim nisi quum filius hominis à mortuis resurrexit: & non penetrantes resurrectionem seu resurrectionis statum immortalem & gloriosum, disputabant inter se, non quid significaretur, sed quid esset, Iesum à mortuis resurgere. *Et interrogabant eum, dicentes, Quid ergo.* Superfluit, ergo, *dicunt Pharisæi & Scribæ.* Superfluunt duæ dictiones, scilicet Pharisæi & . Legendum est enim interrogatiue, *Quid dicunt Scribæ quia Heliam oporteat venire primum?* Ratio interrogandi de aduentu Heliæ & responsio Iesu, expositæ sunt Matthæi.17.diffuse. *Qui respondens, ait illis: Helias quum venerit primo, restituet.* pro, restituit, *omnia.* Præsentis temporis est restituit. Quo ad sensum autem nihil refert. quod nobis enim futurũ est, hoc est præsens erit tempore Heliæ, *Et quomodo scriptum est in filium.* pro, de filio, *hominis, vt multa patiatur & contemnatur. Sed dico vobis quia & Helias venit, & fecerunt illi quæcunque noluerũt: sicut scriptum est de eo.* Tam alieni siquidem erant discipuli à fide passionis & mortis Iesu, vt fidei de aduentu Heliæ interserat Iesus fidem passionis & mortis suæ. propterea quum comprobasset dictum scribarum ab aduentu Heliæ, statim adiungit, & quomodo scriptum est de filio hominis vt contemnatur &c. vt vel sic ex consortio similis credibilis incipiant credere futuram passionem & mortem ipsius. ¶ Vbi etiam perspice, quòd priùs prænunciauit passionem & mortem suam absolute: modò autem repetendo prænunciat prophetatã in sacris scripturis mortem passionemque suam. Et quoniam nescientibus sacras scripturas loquebatur, muniuit hoc credẽdum duplici testimonio, scilicet simili fide venturi Heliæ, & morte Ioannis Baptistæ, similiter prophetata: vt sicut credunt prophetatum Heliam ventum, & sciunt Ioannem Baptistam mortuum, ita credant verè futuram passionem & mortem ipsius iam prophetatam in scripturis. *Et veniens ad discipulos suos.* alios, tres enim cum eo veniebant. *vidit turbam magnam circa eos: & Scribas conquirentes cũ illis.* hoc est disputantes cũ discipulis Iesu. *Et cõfestim omnis populus.* pro, turba, *vidẽs Iesum, stupefacta est: & expauerunt.* Superfluit, & expauerunt, *& accurrentes salutabant eum.* Ratio stupefactionis turbæ, aut inopinatus Iesu aduẽtus illuc, aut nescio quid insolitũ in Iesu ex transformatione descendente apparuit turbæ: sicut Moysi descẽdentis à colloquio diuino facies apparuit fulgens. Vnde & subiungitur insolitus actus turbæ, scilicet ꝙ ac-

currentes salutauerũt Iesum. accursus enim significat desideriũ præsentiæ Iesu: salutatio autem reuerẽtiam, vt ex hoc facto intelligamus attractiuum aliquid in Iesu apparuisse. *Et interrogauit eos.* pro, Scribas, *quid inter vos.* pro, aduersus illos, seu cum illis, *conquiritis?* Vt enim dictum est, disputabant Scribæ cum discipulis Iesu. Et quãuis Iesus sciret omnia, interrogat tamẽ Scribas, qua de re disputant cũ discipulis suis: vt responsio, occasio fiat miraculi sequentis. *Et respondens vnus de turba, dixit: magister, attuli filium meum ad te, habentem spiritum mutũ: qui vbicunque eum appredenderit, allidit illum: & spumat, & stridet dentibus, & arescit. & dixi discipulis tuis vt eiicerent illũ: & nõ potuerunt.* Hinc apparet materiam disputationis fuisse impotentiam discipulorum Iesu ad curandum puerum lunaticum oppressum à dæmonio. nisi enim de hoc disputassent, quærenti domino à Scribis quid conquiritis cum illis, non diceret Marcus. & respondens vnus, proferens dictam discipulorum impotentiam &c. Rationabile autẽ est, quòd Scribæ imputarẽt discipulis mali aliquid: puta ꝙ vanè sequerentur Iesum, aut aliquid huiusmodi, ex quo non poterant illum curare. *Qui respondens eis, dixit: O generatio incredula, quandiu apud vos ero, quandiu vos patiar?* Apparet hinc incredibilitatem illorũ obstitisse curationi istius. *Affertte illum ad me. Et attulerunt eum. Et quũ vidisset.* supple Iesus, *eum,* scilicet lunaticum, *statim spiritus conturbauit.* pro, discerpsit, *illum.* Et intellige discerptionem non membrorum, sed viriũ. *Et elisus,* pro, lapsus, *in terram, volutabatur spumans. Et interrogauit patrem eius.* non vt disceret ignotum, sed vt difficultatem curationis pater pueri confiteretur: & hac occasione proficeret in fide. *Quantum tẽporis est, ex quo ei hoc accidit? At ille ait ab infantia: & frequenter eum in ignem & aquam misit, vt eum perderet. Sed si quid potes, adiuua nos, misertus nostri.* Magna differentia inter hunc & leprosum: ille dixit, domine si vis potes me mundare: iste non credit potestatem in Iesu dicendo, si quid potes. *Iesus autem ait illi: si potes credere.* Deest præcedens articulus, hoc si potes credere. Apta obiurgatio, aperiens non ex defectu potentiæ curatiuæ, sed ex defectu fidei difficultatem curæ prouenire. *Omnia possibilia sunt credenti.* Ex parte petentis fides reddit omnia possibilia, & non solùm hoc. *Et continuò exclamans pater pueri, cum lachrymis aiebat: credo domine: adiuua incredulitatem meam.* Fatetur ipsemet semifidem suam: & paulatim proficit, petẽdo vt suppleat Iesus id incredulitatis, quod in se recognoscit. *Et quũ vidisset*

diſſet Ieſus concurrentem turbam, communicatus eſt ſpiritui immũdo. pro, increpauit ſpiritum immundum, *dicens illi: Surdè & mutè ſpiritus.* Hinc habes & quòd dæmon reddit quandoque hominem ſurdum & mutũ. ſimilisque eſt ratio de aliis ægritudinibus. & quòd non ſunt audiendi philoſophi deridentes eos qui dicunt, quòd dæmon cauſat quandoque huiuſmodi ægritudines, eò ꝙ cauſas naturales habent. Falluntur enim ex affirmatione cauſarum naturalium intrinſecarum, inferendo negationem extrinſecæ cauſæ, qui dęmon eſt. non enim dicimus dæmonẽ ſine mediis cauſis ſurdum & mutum efficere: ſed applicando actiua paſſiuis. ex induſtria ſiquidem Ieſus alloquitur dæmonem, ſurde & mute ſpiritus: ad confutandũ negantes huiuſmodi ægritudines à ſpiritu malo quandoque eſſe. *Ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eum.* Ad cumulum teſtimonij, quòd ſpiritus ſit efficiens illum ſurdum & mutum ac lunaticum (vt alius euangeliſta teſtatur) præcepto cogit illũ ad exeundũ. præcepta enim intelligentibus diriguntur. *Et exclamans & multũ diſcerpens cũ, exiit ab eo. Et factus eſt ſicut mortuus: ita vt multi dicerent quia mortuus eſt. Ieſus autem tenens manum eius eleuauit eum & ſurrexit.* Si non credis verbis Ieſu, conſidera facta: & vel ſic crede fuiſſe ſpiritum. ægritudo ſiquidẽ pura non curatur clamãdo, diſcerptionem patiendo, ita vt fiat velut mortuus: immò tunc maxima ægritudinis vis. & tamen tunc Ieſus eleuauit eum, & ſurrexit ſanus. Et dæmon quidẽ torſit puerum, quia inuitus exibat, faciẽs peius quod potuit: Ieſus autem permiſit hæc fieri, vt euidentia miraculi magis eluceſceret. *Et quum introiſſet in domum, diſcipuli eius ſecretò interrogabant eum: quare nos nõ potuimus eiicere cũ? Et dixit illis: hoc genus in nullo poteſt exire niſi in oratione & ieiunio.* Paulò antè Ieſus fidẽ requiri ex parte patientium dixerat, modò ieiunium & orationẽ ex parte curantium requiri docet: vt intelligamus miracula quandoque impediri ex parte agẽtis, & quãdoque ex parte patientis. *Et inde profecti prætergrediebãtur Galilæam.* Deeſt in medio præpoſitio, per: prætergrediebãtur per Galilæam. Significatur enim celer tranſitus per Galilęã abſque commoratione. *Nec volebat quenquam ſcire. Docebat autem diſcipulos ſuos, & dicebat illis: quoniã filius hominis tradetur.* pro, traditur, *in manus hominũ. & occident eũ, & occiſus tertia die reſurget.* Ecce tertiò Ieſus prædicit diſcipulis ſuis ſuam paſsionẽ & mortem. prædicit autem tanquam præſentem, vt intelligãt quòd in ianuis eſt. *At illi ignorabãt verbum, & timebant eum interrogare.*

Omnes istæ octo dictiones sunt superfluæ. *Et venerunt Capharnaum. Qui quum domi esset, interrogabat eos: quid in via.* deest. inter vosipsos, *tractabatis*, ꝓ, disputabatis? *At illi tacebāt. Inter se siquidem disputauerant in via quis eorum maior esset.* In Græco habetur quis maior. cætera addidit interpres pro claritate. *Et residens vocauit duodecim.* Hinc insinuatur, quòd priorem interrogationē (quid in via disputabatis) dixerat cōmuniter ad discipulos antequam sederet: postquam autem sedit, non vocauit omnes discipulos, sed duodecim. qui accedentes ad eum, dixerūt id quod Matth. 16. legitur, quisputas maior est in regno cælorum? quod Marcus tacet. ita ꝙ qui priùs tacuerant præ verecundia fateri disputationem suam propriæ ambitionis, postquam vocati fuerunt, non tanquam respondētes, sed potius tanquam inuertētes materiam interrogando petunt, non quis maior, sed quis maior in regno cælorum? timuerūt enim quum se viderūt vocatos deprehendi & reprehendi. *Et ait illis, Si quis vult.* Monstat Iesus quòd vidit cogitationes eorum ambitiosas, quāuis verba eorū ambitionem non sonarent: docendo quòd quicūque appetit primatum, oportet esse vltimum. *Primus esse.* non videri, non haberi. *Erit omnium nouißimus & omnium minister.* Pondera ordinem appetitum primatus fundat super esse, nō super appetitū sed super esse vltimum ac minimum: aperte docens si vis esse primus, esto omnium vltimus ordine, & minimus subiectionis officio. *Et accipiens puerum, statuit eum in medio eorum. Quem quum complexus esset.* pro, quum posuisset in vlnis. Vnde significatur puer hic infantilis ætatis. Et ordine prępostero scripta sunt. nā priùs tenuit ipsum in vlnis: & deinde statuit in medio. *Ait illis. Quisquis vnum ex huiusmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit.* Per demonstratum puerum intendit repræsentatū per puerum: hoc est humilē corde. tales enim significātur per huiusmodi pueros. *Et quicunque me susceperit, non me suscipit, sed eum qui me misit.* In deum resoluit receptionem cuiuscunque minimi: tum vt meriti ratio ex relatione ad eum cognoscatur: tū vt omnis gloria in deum referatur. *Respondit illi Ioannes.* Quia dixerat Iesus, quisquis receperit vnum, in nomine meo, intellexerat Ioannes verbum Iesu non de sola receptione ad hospitium aut ad consortiū, sed amplissime de quacūque acceptatione seu approbatione: & occasionem inde accepit respondēdi, an is qui in nomine Iesu eiicit dæmonia, & tamen non est de consortio discipulorum sequentium Iesum, sit probandus an reprobandus?

Et

Et hanc consultationem proponere intendit narrando factum. *Dicens. Magister vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia.* Hinc apparet, quòd discipuli Iesu miracula faciebant interiecta inuocatione nominis Iesu. *Qui non sequitur.* Legendum esset, *& prohibuimus eum, quia non sequitur nos.* Zelo vnitatis moti videntur discipuli prohibentes illum. *Iesus autem ait: nolite prohibere eum. Nemo est enim qui facit virtutem in nomine meo, & possit cito malè loqui de me.* Prima hæc ratio ex parte vitandæ detractionis sumitur. ideo enim non prohibendum mandat, quia vtens nomine Iesu ad facienda miracula, non facilè detrahit ipsi Iesu: non detrahere autē Iesu, vtile est Christianæ fidei. Et hinc habetur, quòd iste qui eiiciebat dæmonia in nomine Iesu, non plene credebat: sed erat sicut illi qui dicēt, nónne in nomine tuo virtutes multas fecimus? erat sicut illi descripti in Actibus Apostolorum capite decimonono, quibus dixit dæmon: Iesum noui & Paulum scio, vos autem qui estis? *Qui enim non est aduersum nos, pro nobis est.* Altera ratio ex negatione medij inter pro & contra sumitur. ita ꝙ declarat Iesus non dari medium in religiosis & moralibus: sed esse tam religiosos, quàm morales actus, aut contra ipsum Iesum aut pro ipso. Et vere sic est: quoniam si recti sunt mores, si recta est religio, pro Iesu est, pro fide Christiana est: non recta autem religio, & similiter non recti mores, contra Iesum sunt. Quocirca iste qui in nomine Iesu dæmones eiiciebat, quum sanctæ religionis actū exerceret, non cōtra Iesum, sed pro ipso erat. Et ex hoc claro sensu habes cōsonātiam huius dicti ad illud Matthæi duodecimo, qui non est mecum, contra me est. eadem enim est ratio veritatis vtriusque. *Quisquis enim potum dederit vobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo (quia Christi estis) amen dico vobis, non perdet mercedem suam.* Manifestat quod dixerat, scilicet eiicientem dæmonia in nomine Iesu esse pro eis, argumento à minori: quia quisquis in nomine meo dederit vobis calicem aquæ frigidæ, non perdet mercedē suam: vt per hoc intelligant, quòd multo magis mercedem suā recipient, qui vobis hoc præstant, quòd nomen meum inuocant ad expellendum dæmones: quanto longè minus est præbere vobis calicem aquę frigidæ. Et docuit nihilominus per hoc, quòd quantūcunq; minimum officium intuitu Iesu factum, bignum est mercede apud ipsum. Et rursus ꝙ quilibet quantumcunque pauper, potest aliquod opus misericordię exhibere, saltem calicē aquæ frigidę. *Et quisquis scandalizauerit.* pro, scādalizat, *vnum ex his pusillis credentibus*

tibus in me. Intercisus fuerat sermo Iesu de paruulis occasione verborum Ioannis,& propterea modò redit ad priorem sermonem de magni pensione paruulorum cum extensione doctrinę de scādalis: vt etiam habetur apud Matthæū decimooctauo.vbi hæc quæ sequuntur exposita vide. *Bonum est ei magis si circundaretur mola asinaria.* pro,saxum molare,*collo eius,& in mare mitteretur. Et si scādalizauerit.* pro,scandalizat,*te manus tua,abscinde illam.bonum est tibi debilem.*pro,mācum,*introire in vitam,quàm duas manus habentem ire in gehēnam,in ignem inextinguibilem.* Appellatur inferni ignis inextinguibilis,aut quia perpetuus est,aut quia (quod potius crediderim) alterius est naturæ ab igne qui apud nos est. *Vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur.* Affert saluator authoritatē ex Esaiæ prophetæ cap. vlti. de pœnis inferni. Ex qua rationabiliter cōiicitur,ꝙ sicut vermis dānatorum non est naturalis vermis,ita ignis eorūdem non est naturalis ignis:sed vterque metaphoricè. Et vermis quidē appellatur intrinseca pœna sensus, velut corrodens internus morsus : ignis autem exterior pœna tam vehemens quàm ignis nos cruciat. Et attulit testimonium Esaiæ,vt intelligerent à prophetis esse prædictas pœnas inferni,quas ipse Iesus prædicabat. *Et si pes tuus te scandalizat,amputa illum.bonum est tibi claudum introire in vitam æternam,quàm duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis.* pro,in ignem inextinguibilem. *vbi vermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Et si oculus tuus scandalizat te, eiice eum.bonum est tibi luscum introire in regnum dei,quàm duos oculos habentem mitti in gehēnam ignis,vbi vermis eorum non moritur,& ignis non extinguitur. Omnis enim homo igne salietur.* Docuerat abscindendam manum,eruendum oculum,præcidendúmque pedem,si scādalo nobis essent,ad euitandum ignem æternum. Et quia per abscisionem huiusmodi non significabantur ipsæ abscisiones membrorum,sed abdicatio commodorum vtilium ac delectabilium quę afflictio est,ac per hoc nōnullus ignis est:ideo sub specie ignis genus totum afflictionum & tribulationum volūtariarum comprehendit. Et docet,quòd omnis electus igne tribulationis saliēdus est:hoc est,igne huiusmodi vtetur ad seruandum seipsum à malo. igne enim saliri,est igne vti ad salitionem:hoc est,ad seruādum ne putrescat. Docemur siquidem per hoc,quòd electus quisq; eget voluntario tribulationis igne ad se seruandū, ne corrumpatur vitio aliquo. Vnde & Paulus castigabat corpus suum,& accepit stimulum carnis ne extolleretur. Et docuit per

hoc

hoc discipulos tum necessitatem amplectendi afflictiones: vtpote necessarias ad seruandum eos: quia non solùm sunt necessariæ patientibus scandala, sed vniuersaliter omnibus electis: tum ad vtendum afflictionibus rationabiliter: iuxta illud Apostoli, rationabilem cultum vestrum. Salitio siquidem vtrunque habet officium: & seruandi & condiendi. *Et omnis victima sale salietur.* Firmat saluator dictum suũ authoritate legis veteris: exponendo mysticè, quòd ideo in lege præceptum est, quòd omnis victima sale condiatur, vt figuretur quòd omnis electus viua dei victima, saliendus est. *Bonum est sal, quod si sal insulsum fuerit, in quo illud condietis?* Quia documentum de abscisione manus, &c. datum est & cuilibet priuato homini (vt eiiciat à se omnes occasiones peccandi) & personis publicis, vt tollant à gregibus sibi creditis occasiones peccandi. ideo postquam declarauit illud respectu singulorum, modò declarat respectu pastorum ecclesiæ. Et intendit per sal rationem, vt exercet officium tum seruandi subditos à malo, tum condiendi opera regiminis, vt suauiter cuncta disponantur. Et sal quidem verè bonum est: vtpote valens ad seruandum & condiendum omnia alimenta: & si insulsum fuerit, irreparabile est: nihil enim habemus quo condiamus illud. Et similiter ratio bona est & ad suauitatem regiminis & ad seruandum populum à malo: sed si ratio stulta est, irreparabilis est: vtpote defectus principij & regulæ. *Habete in vobis sal.* Ex parabola salis infert intentum. habete, vos quos elegi in pastores mundi, sal, rationem, in vobisipsis, non in libellis: ad condiendum opera regiminis, ad seruandum commissos vobis à contagione & occasione peccatorum. Et dixit hoc ne præcipites tollerent scandalizantes, sed vtantur sale rationis. *Et pacem habete.* Quanuis multa consideranda sint à ratione procedeute ad tollendum occasiones peccandi in populo, Iesus tamen vnius quod præcipuum est meminit, scilicet pacis. vult enim seruari pacem: sine qua nihil boni est in populo. Et per hoc prohibet rationis zelum ad tollendum scandala, si simul cum scandalis tollitur pax. Et est sermo de pace ipsius ecclesiæ in seipsa, & non de pace ecclesiæ cum persecutoribus ipsius. propter hoc enim adiunxit, *Inter vos.*

CAPVT X.

ET inde exurgẽs venit in fines Iudææ vltra Iordanem. Desunt quatuor dictiones. Legendũ enim est, *Per locum qui est vltra Iordanem.* Significatur enim quà venerit in fines Iudææ,

scilicet

ſcilicet per locum qui eſt vltrà Iordanem. *Et conueniunt iterum turbæ ad eum: & ſicut conſueuerat iterum docebat illos.* Significat euãgeliſta per cõuentum turbarum iterum, & ſimiliter per Chriſti doctrinam iterum, ꝙ alias Ieſus ibidẽ docuerat turbas, quod Ioã.3.inſinuatur. *Et accedentes Phariſæi interrogabant eum, ſi licet viro vxorem dimittere: tentantes eum.* De hac quæſtione & reſponſione domini, diffuſè ſcripſimus Matthæi decimonono. *At ille reſpondens, dixit eis: quid vobis præcepit Moyſes? Qui dixerunt Moyſes permiſit libellum repudij ſcribere, & dimittere. Quibus reſpondens Ieſus, ait, Ad duritiã cordis veſtri ſcripſit vobis præceptũ iſtud: ab initio autem creaturæ maſculum & fœminam fecit eos deus. propter hoc relinquet homo patrem ſuum & matrẽ, & adhærebit ad vxorem ſuã: & erunt duo in carne vna.* pro, & erũt qui duo fuerant in carnem vnam. *Itaque iam non ſunt duo, ſed vna caro. Quod ergo deus coniunxit.* pro, cõiugauit, *homo non ſeparet. Et in domo iterum diſcipuli eius, de eodem interrogauerunt eum. Et ait illis, Quicunque dimiſerit vxorem ſuam, & aliam duxerit, adulterium committit ſuper eam.* pro, in eã. Aduerte ꝙ Marcus nõ refert omnia quæ Ieſus dixit, omittens exceptionem, quam Ieſus appoſuit ſcilicet excepta fornicationis cauſa: vt clarè patet Matthæi decimonono, vbi hæc eadẽ narrãtur. Nec mirũ: quia quod vnus euãgeliſta dicit, alius quandoque tacet: & quod vnus tacet, alius ſupplet. Vnde econuerſo quod Matthęus tacuit (ſcilicet ſuper ſeu in eam) Marcus ſuppleuit. Matthæus ſiquidẽ dixit abſolutè, mœchatur. Marcus autem ſupplet, mœchatur in eam: ne cogamur intelligere, ꝙ mœchatur abſolutè, ſed ꝙ mœchatur in illam, dimiſſam. Multum enim refert, mœchari, vel mœchari in illam. mœchatur enim abſolutè, qui fornicationem committit: mœchatur autem in illam, qui fornicationem committit in iniuriam illius: hoc eſt loco illius cognoſcens aliam. Hic apparet planus literæ ſenſus. quem ideo exactè explicauerim, vt intelligatur verum eſſe quod theologi dicũt ſcilicet legem de vnitate vxoris, nullibi in canonicis libris eſſe ſcriptam. *Et ſi vxor dimiſerit virum ſuum: & alij nupſerit mœchatur.* Nullam exceptionem dat dominus vxori. Impares ſiquidem cenſet maritum & vxorem quo ad cauſam dimittendi, marito enim conceditur dimittere vxorem cauſa fornicationis: vxori autem non permittitur dimittere virum, dare libellum repudij viro. Vnde & abſolutè ſubiungitur quod mœchatur: quum de viro iniuſtè dimittente vxorem & ducente aliam non dixerit mœchatur, ſed mœchatur aduerſum illam dimiſſam.

Et

Et offerebãt illi paruulos. pro, pueros. *vt tangeret eos. discipuli autem comminabantur offerentibus.* pro, increpabant offerentes. *Quos quũ vidisset Iesus, indignè tulit, & ait illis, Sinite paruulos venire ad me: & ne prohibueritis eos. talium est enim regnum dei.* Non dicit horũ sed taliũ: qualitatẽ significans innocentiæ existentis in paruulis, & humilitatis significatæ per eorũ paruitatem. *Amen dico vobis: quisquis non receperit.* fide & opere. *regnum dei velut paruulus.* pro, puellus. quo ad humilitatem & puritatem. *Non intrabit in illud.* Nihil enim inquinatum ingredietur regnum cælorum. & propterea oportet recuperare puritatem puerilem. *Et complexans.* pro, & ponẽs in vlnis, *eos.* Vnde apparet paruulos istos infantilis fuisse ætatis. *Et imponens manus super illos, benedicebat eos.* oratione seu sancta aliqua imprecatione. offerebant enim eos vt oraret super eos, apud Matth. *Et quum egressus esset in viam, procurrens.* pro, accurrens, *quidam genu flexo ante eum, rogabat eum, dicens: magister bone quid faciam vt vitam æternam percipiam? Iesus autem dixit ei, Quid me dicis bonum? nemo bonus nisi vnus deus.* Quare Iesus retulerit bonitatem in solum deũ (qui solus est omniquaque bonus) scripsimus Matth. 19. vbi hæc quoq; scripta sunt. *Præcepta nosti: ne adulteres, ne occidas, ne fureris, ne falsum testimoniũ dixeris, ne fraudem feceris, honora patrem tuum & matrem. At ille respõdens, ait illi: magister hæc omnia obseruaui à iuuentute mea. Iesus autem intuitus eum, dilexit eum.* Signum dilectionis vultu monstrauit: vt adolescens petens perfectionis viam non terreretur responsione danda, sed occasionem haberet aggrediẽdi eam. *Et dixit ei, vnum tibi deest: vade, quæcũque habes vende, & da pauperibus: & habebis thesaurum in cælo.* Nõ dixit & affer preciũ ad me aut ad ecclesiam seu cõuẽtum discipulorũ, nec da tẽplo, sed da pauperibus: nec diuidi iussit (vt partẽ scilicet daret pauperibus & partẽ daret conuentui) sed quæcunque habes da pauperibus. *Et veni, sequere me.* Deest. sublata cruce. Nolo tua sed te, nec qualitercũq; sed tollẽtẽ crucẽ: hoc est subeuntem cruciatus famis, sitis persecutionũ &c. *Qui cõtristatus in verbo, abiit mœrens. erat enim habens multas possessiones. Et circũspiciens Iesus ait discipulis suis: quam difficilè qui pecunias habẽt in regnũ dei introibunt. Discipuli autẽ obstupebant in verbis.* pro, super verbis, *eius.* hoc est super dicto de difficultate ingrediẽdi regnũ dei respectu habentiũ pecunias. *At Iesus rursus respõdẽs ait illis: filioli.* pro, filij, *quam difficilè est confidentes in pecuniis in regnum dei introire.* Explanat hic Iesus quod dixerat, intelligi de confidentibus in pecuniis. *Faciliùs est camelum per foramen acus transire.*

transire. pro,ingredi. Et hinc firmatur quòd Matthæi.19. exponendo hæc scripsimus,foramen acus esse nomen proprium portæ vel certi angusti transitus. huic enim cōsonat vocabulum,ingredi. *Quam diuitem intrare in regnum dei.* Non solùm confidentes in pecuniis sed vniuersaliter diuites explicat Iesus difficilè ingredi in regnū cælorum : quia rarus est diues,qui post aurum non abiit nec sperauit in pecuniæ thesauris:vt dicitur Ecclesiastici.3.subiungendo quis est hic & laudabimus eum?præmiserat enim beatus diues qui post aurum non abiit. *Qui magis admirabantur,*pro,amplius stupebant: *dicentes ad semetipsos, Et quis potest saluus fieri.* Intulerunt hoc discipuli intelligentes tali appellatione non solùm diuites in re, sed diuites in affectu : quorum plenus est mūdus. idem enim periculum vtrorumque intelligebant. *Et intuens illos Iesus,ait:apud homines impossibile est, sed non apud deum:omnia enim possibilia sunt apud deum.* Ad intellectum discipulorum respondet Iesus:consentiens ꝙ secundum humana studia impossibilis est salus tam diuitum quàm affectorum ad diuitias:sed secundum gratiam dei abstrahētem affectus humanos à diuitiis vtrique saluari possunt. *Et post hæc cœpit ei Petrus dicere:ecce nos dimisimus omnia,& secuti simus te. Respondens autem Iesus ait, Amen dico vobis,nemo est qui reliquerit domum aut fratres,aut sorores,aut patrem,aut matrem.* Deest.aut vxorem.*aut filios, aut ægros,propter me & propter euangelium.* Occurrit hîc quæstio, quo pacto hæc doctrina domini verificetur : quū non liceat alligatum vxori dimittere illam propter affectum perfectioris vitæ. constat enim quòd Petrus huiusmodi perfectione proposuerat, ecce nos reliquimus omnia,& secuti sumus te. ¶ Solutio est,ꝙ licet Petrus causam propriam proposuerit, Iesus tamen quéadmodum extendit responsionem suam respectu omnium(dicendo,& nemo est qui reliquerit &c.) ita extēdit doctrinam ad dimissionem non solùm propter frugem melioris vitæ, sed etiam propter ipsam vitam spiritualem. ¶ Dupliciter enim contingit relinquere suos & sua.Vel propter frugē melioris vitæ. & sic nō comprehendit dimittere vxorem:immò nec filios,si paterna indigent cura. Vel propter ipsam vitam spiritualem. & sic etiam vxor dimittenda est impediens fidem Christi , qua viuit anima. Quocirca textus iste in communi loquens de dimissione , intelligendus est seruatis seruandis secūdum rectę rationis iudicium. *Qui non accipiet centies tantum nunc in tempore hoc domos & fratres & sorores & matres & filios & agros cum persecutionibus: & in*

in seculo futuro vitā æternam. Multi autē erunt primi nouißimi, & no uißimi primi. Fabella mille annos promittens in hac vita cum centuplis agris, fratribus, domibus, & id genus reliquis excluditur. tum quia impoſsibile erit habere matrē niſi vnam: & tamē inter centupla textus numerat matres. tum quia expreſſè dicitur cum perſecutionibus: à quibus tamen illos mille annos fabulātur exemptos. Senſus itaque, literalis eſt, quòd quicquid boni ex patre, matre, vxore, filiis, domibus, agris, in hac vita carnaliter à nobis habetur, centuplum etiam in hac vita relinquentib⁹ hæc propter Chriſtū, promittitur. Et verificatur, quia in hac vita datur iſtis à Chriſto ſpirituale bonum centuplum ad bonū corporeum, ꝙ ex patre, matre, agris, &c. haberetur: vt diffuſi⁹ Matthęi. 19. explanauimus, cum reliquis huius particulæ. ¶ Applica tamē propoſito: quòd ſicut quo ad opes centuplum comprobātur recepiſſe, qui ſunt verè tanquam nihil habentes & omnia poſsidētes: ita quo ad patrem, matrem, &c. qui verè iuncti ſunt faciētibus voluntatem cęleſtis patris, centuplum receperunt: dum quilibet eorum eſt cuiuſque ſoror, frater, mater, ac pater: vt ſaluator dixit. *Erant autem in via aſcendentes Hieroſolymam: & præcedebat illos Ieſus. Et ſtupebant.* Non mittebat diſcipulos ante ſe quaſi timens, ſed antecedebat, monſtrans per hoc ſe ſponte ad paſſionem & mortē progredi. propter quod ipſi diſcipuli ſtupebāt videndo tam promptè ire ad locum paſsionis & mortis. *Et ſequentes timebant.* Non quòd prædictum fuerit eis ipſos paſſuros aliquid: ſed incipiunt timere tanquam adhærentes Ieſu. *Et aſſumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ eſſent ſibi ventura. Quia ecce aſcendimus Hieroſolymam: & filius hominis tradetur principibus ſacerdotum & Scribis & ſenioribus: & damnabunt eum morte, & tradent eum gentibus, & illudent ei, & conſpuent eū, & flagellabunt eum, & interficient eum: & tertia die reſurget.* Quartò prædicit eis ſuam paſsionem, explicans ſingula. *Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filij Zebedæi, dicentes.* non per ſeipſos ſed per os matris: vt Matthæi. 20. dicitur. *Magiſter, volumus vt quodcunque petierimus, facias nobis. At ille dixit eis, quid vultis vt faciam vobis? Et dixerunt, da nobis vt vnus ad dexteram & alius ad ſiniſtram tuam ſedeamus in gloria tua. Ieſus autem ait eis, neſcitis quid petatis. poteſtis bibere calicē quē ego bibo, aut.* pro, &, *baptiſmo quo ego baptizor, baptizari?* Et intendit de baptiſmo ſanguinis. per metaphoram enim potus & baptiſmi. paſsionem mortémque ſuam ſignificat. *At illi dixerunt ei, poſſumus. Ieſus autem ait eis, calicem quidem*

quem ego bibo bibetis, & baptismo quo ego baptizor baptizabimini: sedere autem ad dexteram meam vel. pro, &, *ad sinistram, non est meũ dare vobis.* Superfluit vobis. *sed quibus paratum est.* Spectantia ad hanc particulam & sequentem de indignatione discipulorum, exposita vide Matthæi.20. *Et audientes decem indignati sunt.* pro cœperunt indignari, *de Iacobo & Ioanne. Iesus autem vocans eos ait illis. Scitis quia ij qui videntur principari.* pro, imperare, *gentibus, dominantur eis.* pro, in eas, *& principes.* pro, magni, *eorum, potestatem habent ipsorum.* pro, potestatem exercent in eis. *Non ita est.* pro, erit, *autem in vobis: sed quicunque voluerit fieri maior.* pro, magnus. Deest. in vobis, *erit minister vester: & quicunque voluerit in vobis.* pro, ex vobis, *esse primus, erit omnium seruus. Nam & filius hominis non venit vt ministraretur ei: sed vt ministraret, & daret animam suam redemptionem pro multis. Et veniunt Hiericho: & proficiscente.* pro, egrediente, *eo de Hiericho, & discipulis eius & plurima multitudine, filius Timæi Bartimæus cæcus.* Quanuis idem sonet Hebraicè Bartimæus quod filius Timæi, sicut Bar Iona filius Ionæ, euangelista tamen vtrunque dixit: vt intelligerem⁹, quòd erat nomen proprium illius hominis. ita quòd vocabatur Bartimæus, & erat filius Timæi: sicut Bartholomæus idem significat quod filius Ptolomæi, & tamen est nomen proprium. Et si aliquis vocaretur Bartholomæus, & esset filius Ptolomæi, diceremus Bartholomæus filius Ptolomæi. Apud Matth. duo scribuntur cæci hoc in loco : quorum alterius tantum meminit Marcus, forte quia notior, & magis clamabat. *Sedebat iuxta viam mendicans. Qui quum audisset quia Iesus Nazarenus esset, cœpit clamare & dicere, Iesu fili Dauid miserere mei. Et comminabantur.* pro increpabant, *illi multi vt taceret. At ille multo magis clamabat, fili Dauid miserere mei.* Et stans Iesus, *præcepit.* pro, dixit, *illum vocari. Et vocant cæcum, dicentes ei: animæquior.* pro, bono animo, *esto: surge, vocat te. Qui proiecto vestimento suo, exiliens venit ad eum, Et respondens dixit illi Iesus, quid vis faciam tibi? Cæcus autem dixit ei. Rabboni vt videam.* pro, visum recipiam. *Iesus autem ait illi, vade, fides tua saluum te fecit. Et confestim vidit,* pro, visum recepit: *& sequebatur eum in via.* Expositam hanc historiam habes Matthæi.20.

CAPVT XI.

Et quum

ET *quum appropinquarent Hierosolymæ.* Deest.ad Bethphage, *& Bethaniæ.*pro,Bethaniā.Colligit Marcus aduētum Christi in Bethaniam sabbato,& ad Bethphage die sequenti:vt patet ex euangelio Ioannis. *Ad montem oliuarum.* Locus est ad insinuandū sitū tam Bethaniæ quàm Bethphagæ.vtraque enim iuxta mōtem oliuarū sita dicitur. *Mittit duos ex discipulis suis, & ait illis, Ite in castellum.*hoc est in oppidum.*quod contra vos est.*hoc est è regione ad aspectum vestrū est.Non enim misit eos in Hierusalem,sed in castellum,quod erat in prospectu eorum.& propterea non aliter nominauit ipsum:sed velut digito monstrauit. *Et statim vt introeuntes illuc.* Intus illud oppidum non longè à porta,sed statim describitur inueniendus asellus.*Inuenietis pullū.* Marcus solius pulli meminit,Matthęo pullum &asinam scribēte. *Ligatum.*Intelligo ligatum pullum,pro,quāto erat cum matre ligata. *Super quem nemo adhuc hominum sedit, soluite illum & adducite. Et si quis vobis dixerit, quid facitis,* Deest pronomē,hoc. aduerbialiter enim sumitur quid pro cur. *Dicite quia domino necessarius est: & continuò illum mittet huc. Et abeuntes inuenerunt pullū ligatum ante.*pro,ad,*ianuam foris.*hoc est extra stabulum.*in biuio: & soluūt eū. Et quidā de illic stātibus dicebant illis quid facitis soluentes pullū? Qui dixerunt eis sicut præceperat eis Iesus: & dimiserunt eis. Et duxerunt pullū ad Iesum: & imponūt illi vestimēta sua, & sedit super eū.*Matthæus dicit Iesum sedisse super asinā & pullū.Marcus qui solius pulli meminit,dicit ꝙ sedit super pullū.Et vtrūq; verū est,quāuis incertū sit super quē priùs sederit. *Multi autē vestimēta sua strauerunt in via. alij autē frondes cædebant de arboribus, & sternebāt in via. Et qui praibāt & sequebantur, clamabāt dicentes, Osanna, benedictus qui venit in noīe domini: benedictū quod venit regnū.* Deest.in nomine dñi,*patris nostri Dauid, Osanna in excelsis.* Turbę tā pręcedētes quàm sequētes duo benedicūt.s.ipsum Iesum benedictus ꝙ venit:& regnū promissum,benedictū ꝙ venit regnū. Motæ enī à spiritu sancto acclamauerūt Iesum esse verū Messiā & regē illū promissum Dauidi regnaturū in æternū: repetendo hosihah na.Vide exposita Matth.21. *Et introiuit Hierosolymā in téplū, & circunspectis omnibus quū iā vespera.*ꝑ,vesperæ,genitiui casus.*esset hora, exiit in Bethaniam cum duodecim.* Significatur quòd vespertina hora illius diei,nullus in ciuitate Hierusalem inuitauit eum.hoc enim insinuare videtur,quòd circūspectis omnibꝰ exiuit & iuit in Bethaniā. *Et alia die.* pro postero die, *quum exirēt à Bethania, esuriit. Quumque vidisset à longè ficum habentem folia,*

venit

venit, si quid fortè. pro, vtique, *inueniret in ea.* Significatur quòd Iesus exercuit actum quærentis fructum in ficulnea: non quòd dubitaret aut crederet esse in ea fructum (quum non esset tempus) sed quia totum hoc negocium vt parabola exercebatur, ideo actionem suam exercuit, tanquam personæ quærentis fructum. Considerandum est enim, quòd sicut Iesus verba metaphorica dicebat proponẽdo parabolas, ita modò factis vsus est metaphoricè. Significabat enim aduentum suum esse ad quærendum fructum spiritus in Synagoga, in populo Iudæorum, quem repræsentabat ficulnea habens tantùm folia: vt latiùs exposita hæc sunt Matthæi. 21. *Et quum venisset ad eam, nihil inuenit nisi folia. non enim erat tempus ficorum. Et respondens.* Vel alicui fortè dicenti non esse ibi ficus: vel demeritis Synagogæ significatę per ficulneam. vt euangelista de industria dixerit respondens ad insinuandum, quòd demeritis Hebræi populi respondebat maledicendo ficulneæ. *Dixit ei: iam non amplius in æternum ex te fructum quisquam manducet.* Verificatum est ad literam inchoando à tempore mortis Christi: quoniam cum eo mortua sint legalia ita quòd ex eis non est amplius perceptus fructus, nec percipietur in æternum. *Et audiebant discipuli eius. & veniunt Hierosolymam. Et quum introisset in templum, cœpit eiicere vendentes & ementes in templo: & mensas nũmulariorum & cathedras vendentium columbas euertit.* Matthæus & Lucas referunt eiectionem vendentium & ementium factam fuisse in die palmarum: Marci verò verba sonare videntur factã fuisse in die sequenti. Creditur autem rem gestam fuisse in die palmarum: à Marco autem commemoratam in contextu gestorum die sequenti, ad declarandum quò tenderet res gesta circa ficulneam. propterea enim post gesta circa ficulneam statim commemorauit hæc gesta in templo. Acsi apertè diceret ficulneam figuram templi gessisse. ad literam enim figurabat cultum cærimonialem, qui in templo exhibebatur. Quanuis inconueniens nullum fit, quòd iterũ Iesus eundem actum exercuerit: & maiorem, pro quanto die lunę adiunxit hoc, quòd non sinebat portari vas per templum, ita quòd alij euangelistæ describant eiectionem factam die palmarum: Marcus verò alteram factam die lunæ. Et præter has Ioãnes descripsit tertiam, ante omnes istas factam: adhuc viuente Ioanne Baptista. *Et non sinebat vt quisquam transferret vas per templum.* Aut vasa ipsa erant venalia, aut ponitur continens pro contẽto. prohibebat enim transferri venalia in vasis cõtenta per

emplum

templum. Vide hæc exposita Matth.21. *Et docebat, dicens eis: nõne scriptum est, quia domus mea domus orationis vocabitur omnibus gẽtibus? vos autem fecistis eam speluncam latronum. Quo audito, principes sacerdotum & Scribæ quærebant quomodo eum perderent.* Modum inquirebant: iam enim deliberauerant perdere eum. *Timebant enim eum.* Ne turbas contra eos concitaret. propterea enim expectabãt opportunũ modum sine turba capiendi eum. *Quoniã vniuersa turba admirabatur super doctrina eius. Et quũ vespera facta esset, egrediebatur de ciuitate. Et quũ manè transirent.* Marcus distinguit tempora: & significans manè diei martis. *Viderunt ficum aridam factam à radicibus.* Non dissonat Marcus à Matthæo dicente, quòd ficus aruit statim. non enim oppositum dicit Marcus. Arefactio siquidem statim subsecuta est, sed visa fuit à discipulis manè sequẽti: quia statim nõ ceciderunt folia, non statim apparuit arida radicibus, sed manè sequenti viderũt ipsam aridam factam à radicibus. Et tunc dixerunt, quomodo statim aruit? Et tunc Petrus recordatus verborum Iesu, dixit ad Iesum ea, quæ refert Marcus. *Et recordatus Petrus dixit ei, Rabbi ecce ficus cui maledixisti aruit. Et respondens Iesus ait illis, Habete fidẽ dei. Amen dico vobis quia quicũque dixerit huic mõti, tollere & mittere in mare.* imperatiua passiua sunt. *Et non hæsitauerit in corde suo, sed crediderit, quia quodcunque dixerit fiat ei.* pro, quòd quæ dicit fiant, erit illi quicquid dixerit. *Propterea dico vobis, omnia quæcunque orantes petitis, credite quia accipietis, & euenient vobis.* Non dicit quæcunque petitis, sed quæcunque orãtes petitis: significans quæcunque eleuata in deum mente petitis simpliciter & absolutè. nullus enim sapiens eleuata in deũ mente petit absolutè, nisi ad quæ petenda à spiritu sancto mouetur. Siue petantur ea, quæ sunt nostræ salutis æternæ (ad quæ petenda certũ est nos moueri à spiritu sancto) siue petantur quæcũque alia: ad quæ spiritus sanctus aliquos specialiter mouet. *Et quũ stabitis ad orandum.* Signum q̃ stantes orabãt illo tẽpore. *Dimittite si quid habetis aduersus aliquẽ: vt & pater vester qui in cælis est dimittat vobis peccata vestra: quod si vos non dimiseritis, nec pater vester qui in cælis est dimittet vobis peccata vestra.* Dispositionem adiungit necessariam ex parte orantis ad efficaciã petitionis æternæ salutis. *Et veniunt rursus Hierosolymam. Et quum ambularet in tẽplo,* Matthæus dicit accessisse principes ad Iesum docentem. Vnde colligitur quòd ambulando in templo docebat. *Accedunt ad eũ summi sacerdotes & Scribæ & seniores: & dicunt ei, in*

qua potestate hæc facis: & quis dedit tibi hanc potestatem vt ista facias? Vide exposita Matthæi vigesimoprimo. *Iesus autem respõdens ait illis, interrogabo & ego vos vnum verbum: & respondete mihi, & dicam vobis in qua potestate hæc faciam.* pro, facio. *Baptismum.* pro, baptismus, *Ioannis de cælo erat, an ex hominibus? respondete mihi. At illi cogitabant secum, dicentes, Si dixerimus, de cælo, dicet nobis, quare ergo non credidistis ei? si dixerimus ex hominibus, timemus populum. Omnes enim habebant Ioannem, quia verè propheta esset. Et respondentes dicunt Iesu, nescimus, & respondens Iesus ait illis, neque ego dico vobis in qua potestate hæc faciam.* pro, facio.

CAPVT XII.

ET cœpit illis in parabolis loqui. vineam pastinauit: pro, plantauit. *homo. & circundedit sepem, & fodit lacum.* in quo excipitur vinum fluens ex vuis tritis seu tortis. *Et ædificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregre profectus est. & misit ad agricolas in tempore seruum, vt ab agricolis acciperet de fructu vineæ: qui apprehensum eum ceciderunt, & dimiserunt vacuum. & iterum misit ad illos alium seruum: & illum in capite vulnerauerunt.* pro, & illi iactis lapidibus caput percusserunt, *& contumeliis affecerunt* pro, remiserunt affectum contumelia. *Et rursum alium misit, & illum occiderunt. & plures.* pro, multos, *alios: quosdam cædentes, alios verò occidentes. Adhuc ergo vnum habens filium charissimum.* pro, dilectum. Et deest. suum, *& illum misit ad eos nouissimum, dicens. quia reuerebuntur filium meum. Coloni.* pro, agricolæ, *autem dixerunt adinuicem, Hic est hæres, venite, occidamus eum, & nostra erit hæreditas. & apprehendentes eum occiderunt, & eiecerunt extra vineam. Quid ergo faciet dominus vineæ? veniet, & perdet colonos.* pro, agricolas: *& dabit vineam aliis. Nec scripturam hanc legistis? lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli: à domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. & quærebant eum tenere, & timuerunt turbam. cognouerunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit.* Parabola hæc vineæ exposita est Matthæi vigesimoprimo, cum annexo lapide reprobato. *Et relicto eo abierunt: & mittunt ad eum quosdam ex Pharisæis & Herodianis, vt eum caperent in verbo. Qui venientes dicunt ei: Magister, scimus quia verax es, & non curas quenquam. nec enim vides in faciem hominum, sed in veritate viam dei doces. Licet dari tributum.* pro, censum, *Cæsari, an non dabimus?* In Græco habetur, Li-

tur, Licet censum Cæsari dare an non? dabimus an non dabimus? vbi duo interrogant. Primũ circa ius, an sit licitum vel illicitum dare censum Cæsari: alterum circa factũ, an à nobis dandus sit census, vel non. vt multiplicatis quæstionibus & vrgeāt ad respondendum, & in aliqua earum dicat aliquid reprehendendum & accusandum. *Qui sciens versutiam.* pro, simulationē, *illorum, ait illis. Quid me tentatis? afferte mihi denarium vt videam. At illi obtulerunt ei. & ait illis, Cuius est imago hæc & inscriptio? Dicunt ei. Cæsaris. Respondens autem Iesus, dixit illis, Reddite igitur.* Superfluit, igitur, *quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt dei deo.* Aduerte responsionem datam à Iesu vtrique quæstioni facere satis. Nam dicendo reddite, respondet secundæ: & dicendo quæ sunt, satisfacit primæ. Significantur enim iura. Vide exposita Matthæi vigesimosecundo. *Et mirabantur super eo. Et venerunt.* pro, veniunt, *super eum Sadducæi: qui dicunt resurrectionem nō esse. & interrogabant eum, dicentes, Magister, Moyses nobis scripsit, vt si cuius frater mortuus fuerit, & dimiserit vxorē, & filios non reliquerit, accipiat frater eius vxorem ipsius, & resuscitet.* pro, exuscitet, *semen fratri suo. Septem fratres erant, & primus accepit vxorem, & mortuus est nō relicto semine: & secundus accepit eam, & mortuus est, & nec iste reliquit semen: & tertius similiter. & acceperunt eam similiter septem, & non reliquerunt semen: nouissima autem omnium mortua est & mulier. In resurrectione ergo quum resurrexerint, cuius de iis erit vxor? septem enim habuerunt eam vxorem. Et respondens Iesus, ait illis, Nōne ideo erratis, nō scientes scripturas neque virtutem dei?* Dicit & eos nescire scripturas, & ideo errare quia nesciunt scripturas. declarat enim causam erroris Sadducęorum esse ignorantiam interpretandi scripturas. *Quum enim à mortuis resurrexerint, neque nubent neque nubētur.* Græca dictio vtrobique communis est masculis & fœminis. & propterea interpres vsus est hoc modo loquendi, neque nubent neque nubentur: intendens negare vtrinque coniugium. *Sed sunt sicut angeli dei in cælis. De mortuis autem, quod resurgant, non legistis in libro Moysi super rubum, quomodo dixerit illi deus: inquiens, Ego sum deus Abraham & deus Isaac & deus Iacob. Non est deus mortuorũ, sed viuorum. vos ergo multum erratis.* Circa hanc Sadducæorum quæstionem vide exposita Matthæi vigesimosecundo. *Et accessit vnus de scribis qui audierat illos conquirentes.* pro, disputantes: *& videns quoniam bene illis responderit, interrogauit eum, quod esset primum omnium mandatum. Iesus autem respōdit ei, quia primum*

omnium mandatum est. audi Israël, dominus deus tuus, pro, dominus deus noster. *dominus vnus est.* Et punctandum est sic. dominus deus noster. dominus. Aduerte hîc Iesum ex Deuteronomi sexto, explicare non solùm præceptum supremum dilectionis dei, sed obiectum ipsum (hoc est deum diligendũ) præponẽdo vnitatem dei: ad significandum, ꝙ præcipitur dilectio consequens fidẽ dei vnius, qui solus est dominus, qui solus colitur à nobis. ne intelligeremus diligendum deum vage, quasi genus deorũ, aut aliquid quomodolibet pendens, quomodolibet subditum: sed illũ qui adoratur à populo Israël creator cæli & terræ. Verũ circa hoc præceptum & sequens sumptum ex Leuitici decimo nono, vide exposita Matthæi vigesimosecundo. *Et diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua, & ex tota virtute tua. Hoc est primum mandatum. Secundum autem simile est illi.* pro, hoc, *diliges proximũ tuum sicut teipsum. Maius horum.* pro, his, *aliud mandatum non est. & ait illi Scriba, Bene magister in veritate dixisti, quia vnus est deus, & nõ est alius præter eum & vt diligatur.* pro, diligere ipsum, *ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine, & diligere proximum tanquam seipsum, maius.* pro, plus, *est omnibus holocaustomatibus & sacrificiis. Iesus autem videns, quòd sapienter respõdisset, dixit illi: non es longè à regno dei.* Scriba iste tentando interrogauerat (vt Matthæus dicit) sed audita responsione Iesu, dedit honorem veritati: & propterea propinquus fiebat regno dei, quod euangelizabatur à Iesu, propinquus fiebat ad hoc, vt esset pars regni dei: vt deus (non peccatum, non mundus) regnaret in illo per fidẽ in Iesum Christũ. *Et nemo iam audebat eum interrogare.* Ratio exclusæ audaciæ interrogandi tentando erat: quia colligendo supradicta apparet, quòd satisfecerat Herodianis, Sadducæis, Pharisæis ac Scribis. *Et respondens Iesus.* Apud Matthęũ apparet, ꝙ Pharisæis respondit, non percũctantibus de hac subiuncta materia, sed qui interrogauerant tentando, quod est mãdatum magnum in lege? Ita quòd respondere, est mouentibus priùs quæstionem, postquam responsum est reddere quæstione interrogando illos. Vel fortè intercesit sermo de Mesia aliquis tacitus ab euangelista, cui respondisse describitur Iesus. Vide etiam hæc Matth. 22. *Dicebat docens in templo. Quomodo dicunt Scribæ Christum filium esse Dauid? Ipse enim Dauid dixit in spiritu sancto. Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Ipse ergo Dauid dixit eũ*

dominum,

dominum, & vnde est filius eius? Et multa turba eum libenter audiuit. & dicebat eis in doctrina sua, Cauete à Scribis. Hæc quæ sequuntur, habentur Matth. 23. præter hoc. *Qui volunt in stolis ambulare.* Per quod significatur affectus ad vestem longã vsque ad imos pedes. *Et salutari in foro.* pro, foris. Significatur enim ꝙ non in certo foro, sed in omnibus amabant salutari. *Et in primis cathedris sedere.* pro, & præsidentias, *in synagogis, & primos discubitus in cœnis, qui deuorant domos viduarum sub obtentu prolixæ orationis.* pro sub prætextu prolixè orantes. Significatur enim, quòd prolixè orabant, non deuotionem orandi, sed ostentando prolixam orationem ad hoc vt deciperent viduas. *Hi accipient prolixius* pro, abundantius, *iudicium.* Significatur enim maior damnatio ex diuino iudicio. *Et sedens Iesus contra gazophylaciũ aspiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophylacium: & multi diuites iactabant multa. Quum venisset autem vna vidua pauper, misit duo minuta: quod est quadrans. & conuocans discipulos suos, ait illis: amẽ dico vobis, quoniam vidua hæc pauper plus omnibus misit, qui miserunt in gazophylacium, Omnes enim ex eo quod abundabat illis miserunt: hæc verò de penuria sua omnia, quæ habuit misit, totum victum suum.* Intellexisses plus omnibus quantum ad affectũ, non quãtum ad rem, nisi dominus declarasset plus omnibus etiam secũdum rem: quia ista dedit totum, alij partem: ista dedit totum victum suum, alij superfluum proprio victui. Hæc enim declarant, plus omnibus ex parte rei, non absolutè, sed proportionaliter. plus enim erat illi viduæ quadrans, quàm reliquis offerentibus quicquid dabatur.

CAPVT XIII.

ET *quum egrederetur de templo, ait illi vnus ex discipulis eius: magister, aspice quales lapides & quales structuræ. & respondens Iesus, ait illi: vides has omnes.* Superfluit omnes. *magnas ædificationes? non relinquetur lapis super lapidem, qui non destruatur. & quum sederet in monte oliuarum contra templum, interrogabant eum separatim Petrus & Iacobus & Ioannes & Andreas: dic nobis quando ista fient.* pro, erunt, *& quod signum erit quando hæc omnia incipient consummari.* pro, consummanda sunt. Duo petunt. Primùm, tempus destructionis templi. Secundò signum consummationis mundi: vt clarè patet apud Matthæum cap. vigesimoquarto. *Et respondens Iesus, cœpit dicere illis, videte ne quis vos seducat. Multi enim venient in nomine meo, dicentes quia ego sum: & multos seducent.* Incipit respondere primò Iesus secundæ quæ-

stioni: monendo discipulos priùs quo ad partem intellectiuam,
ne seducantur à multis venturis profitendo se Christos. *Quum
audieritis autem bella & opiniones*. pro, rumores, *bellorum, ne ti-
mueritis*. pro, ne turbemini. Monet deinde quo ad partem af-
fectiuam, ne turbentur timentes propinquam consummatio-
nem mundi, quum audierint bella & rumores bellorum. *Opor-
tet enim*, necessitate humanorum morum. *Hæc fieri: sed non-
dum finis. Exurget enim gens contra gentem, & regnum super*. pro,
contra, *regnum: & erunt terræmotus per loca & fames*. deest, &
turbationes. Declarat hæc omnia, quæ communiter accidũt,
non esse signa consummationis mundi propinquæ: ne putare-
tur quòd hæc emergentia post primum Christi aduentum es-
sent signa secundi aduentus. *Initium*. pro, initia, *dolorum hæc*.
Vniuersa siquidem hæc non sunt mala ipsa, quæ ventura sunt
in consummatione seculi: sed sunt initia eorum. *Videte autem
vosmetipsos*. Nescio quare vertendum censetur videte, in caue-
te. Asserunt enim in Græco haberi videte: & tamen mutandum
esse & dicendum, cauete autem vos vobisipsis. Euangelicæ si-
quidem motioni magis quadrat, videte autem vosmetipsos. nã
vbi priùs monuerat spectandum tum ad seductores extrinse-
cos, tum ad bella extrinseca, modò monet spectãdum ad propria
corpora. hoc enim significant, quæ subiunguntur, tradent enim
vos in concilia, &c. Et monet, vt sicut aduertere debent ne sedu-
cantur. & ne putent ex terræmotibus & belli propinquum esse
finem mundi: ita aduertere debẽt ne propter flagella & passio-
nes inferendas propriis corporibus, semetipsos perdant. *Tradẽt
enim vos in concilia & in synagogas, vapulabitis: & ante præsides &
reges stabitis*. pro, statuemini, *propter me, in testimonium illis*. tum
perhibendum à vobis de me, tum inexcusabilis damnationis il-
lorum principum perseuerantium in infidelitate sua, postquàm
vos adierint. *Et in omnes gentes primùm oportet prædicari euange-
lium*. Quarto loco ponitur diuturnitas temporis ante consum-
mationem mundi: explicando quòd oportet primũ prædicari e-
uangelium in omnes gentes. Non dicit oportet audiri famam e-
uangelij, sed prædicari euangelium in omnibus nationibus mũ-
di. Quod adhuc nõ apparet adimpletũ: dum quotidie inueniun-
tur gentes nouę, quę nihil vnquam audierunt de Christo. *Et quũ
duxerint vos tradentes, nolite præcogitare*. pro, ne antè soliciti siue
anxij sitis, *quid loquamini*. deest. neque meditemini. Ita quòd pro-
hibet tum anxietatem seu solicitudinẽ anteriorem, tũ medita-
tionem:

tionem:volés illos loqui quod tūc datum fuerit à ſpiritusſancto. Et in hoc mōſtrat ſe eſſe deum:promittens per ſpiritumſanctum daturum ſe totiens,quotiens quid loquātur. *Sed quod*.pro,quicquid,*datum vobis fuerit in illa hora,id loquimini. Non enim vos eſtis loquentes,ſed ſpiritusſanctus. Tradet autē frater fratrem in mortem, & pater filium: & conſurgent filij in parentes,& morte afficient eos.* Dixerat,tradent enim vos:declarat modò à quibus tradētur,ſcilicet patribus,fratribus,filiis. *Et eritis odio omnibus*. hominibus ſecūdum hominem ſapientibus. *Propter nomen meum. Qui autem ſuſtinuerit*.pro,perſeuerauerit.*in finem,hic ſaluus erit*. Declarat fructum tantarum paſsionum fore ſalutem æternā,ſi tamen vſq; in finem propriæ vitæ perſeuerauerint in fide & confeſsione nominis Ieſu:vt hinc intelliigerēt tum perſeuerātium fœlicitatē,tum non perſeuerātium miſeriam, quātumcunque priùs multa paſsi fuiſſent.nulla enim virtus ſine perſeuerātia coronatur.*Cum autem videritis abominationem deſolationis*.Deeſt.quę dicta eſt à Daniele propheta,*ſtantem vbi non debet*.pro,non oportet,*qui legit,intelligat*.Trāſit ad primam quæſtionem de tempore deſtructionis templi. *Tunc qui in Iudæa ſunt,fugiant in montes: & qui ſuper tectū, non deſcendat in domum,nec introeat, vt tollat quid de domo ſua : & qui in agro erit,non reuertatur retrò tollere veſtimētum ſuum. Væ autem prægnantibus & nutrientibus*.pro,lactātibus,*in illis diebus.Orate vero,vt hyeme non fiant*. pro,fiat.Deeſt.fuga veſtra. Vide hæc expoſita Matthæi vigeſimoquarto. *Erunt enim dies illi tribulationis tales,quales non fuerunt*.pro,talis qualis non fuit,*ab initio creaturæ,quam condidit deus vſquē nunc:neque fient*.pro,neque fiet. Aduerte,ꝙ particula hæc non ſpectat ad deſtructionē Hieruſalem (vt diffuſè declarauimus Matth.24.)ſed ad præcedentia conſummationem mundi. Ita ꝙ ſermo Ieſu de conſummatione mundi interceptus eſt à Matthæo &Marco interponentibus ſigna ſpectantia ad deſtructionem templi.continuatur ſiquidem hęc particula poſt illa,qui autem perſeuerauerit in finem.hic ſaluus erit, ſubiungendo,erunt enim dies illi. Et manifeſtatur ratio difficilis perſeuerantiæ ex tribulatione, quæ nunquam habuit parem. Et directè adiungitur hæc particula ad declarandum & proſequendum verba illa,initia dolorum hæc.explanatur enim terręmotus & bella,fames, & reliqua mala cōſueta,eſſe initia quædā dolorum:quia erunt dies illi omnino inſolitæ tribulationis.Nec prętereas notare nomina talis qualis,nō dixit tribulatiōis tātæ, quāta nō fuit:ſed tribulatiōis talis qualis nō fuit.maior enim tri-

bulatio fuit omni carni super terrã in diluuio vniuersali. In quo autem consistet hæc tribulatio, nescio: nisi quòd mortifera erit: nisi enim esset mortifera, non dixisset, non fuisset salua omnis caro. *Et nisi breuiasset*, pro, decurtasset, *dominus dies, non fuisset salua omnis caro: sed propter electos quos elegit, breuiauit.* pro, decurtauit, *dies.* Significat enim amputationem dierum, quo ad numerum. Vbi nota tribulationem hanc non esse inferendam ab hominibus, sed à deo: quia non periclitaretur omnis caro, si esset ab hominibus. Rursus quòd propter electos deus statuit amputare dies illos, vt etiam bene sit aliis propter electos. Vide hæc diffusè exposita Matthæi vigesimoquarto. *Et tunc.* Tempus demonstrat non arctatum ad dictam tribulationem, sed comprehendit totum medium tempus à primo aduetu vsque ad secundum. Subiungit enim hãc particulam ad declarandum id quod in principio huius sermonis dixerat: videte ne quis vos seducat, multi enim venient in nomine meo. Explicauerat enim hoc solum, quòd multi venturi in nomine suo, & quòd multos seducẽt: modò autem complet sermonem illum, monendo à diuersitate locorum (ecce hic, ecce illic) & à prophetis falsis. vbi insinuatur etiam, quòd Pseudochristi habebunt pseudoprophetas quasi testes: & à signis & prodigiis ita efficacibus, vt seducant etiam electos si fieri posset. *Si quis vobis dixerit, ecce hic est Christus, ecce illic: ne credideritis. Exurgent enim Pseudochristi & pseudoprophetæ: & dabunt signa & portenta, ad seducendos si fieri potest etiam electos. vos ergo videte: ecce prædixi vobis omnia.* Vide & hæc diffusè declarata Matthæi vigesimoquarto. *Sed in illis diebus post tribulationem illam sol contenebrabitur, absque eclypsi & nubibus, & luna non dabit splendorem suum.* Non dicit non habebit: quia similiter absque eclypsi & nubibus subtrahetur splendor eius. *Et stellæ cæli erunt decidentes.* à lucendo nobis aëre sereno. *Et virtutes quæ in cælis sunt mouebuntur.* pro, quatientur. Significatur enim, quòd actiuæ potestates corporum cælestium ad influendum in inferiora, & mutandum illa, impedientur ab actionibus suis: & propterea metaphoricè dicuntur concutiendæ. Latiùs scripsimus de his Matthæi vigesimoquarto. *Et tunc videbunt filium hominis venientem in nubibus cum virtute multa & gloria. Et tunc mittet angelos suos: & cõgregabit electos suos à quatuor ventis, à summo terræ vsque ad summum cæli.* Hæc omnia quoque declarata sunt Matthæi vigesimoquarto, exceptis illis verbis, à summo terræ: quoniam Matthæus ibi dicit à summis cælorum vsque ad summa eorum.

Idem

Idem autem intelligo per alia verba significatum à Marco:ita quòd intendit vtrunque hemisphærium significare per hęc verba. Et hemisphærium quidem appellatum inferius, significat à summo terræ. denominauit siquidẽ ipsum à terra: sicut & denominauit ipsum inferius, cùm tamen sit superius sicut & alterum. Quia enim nobis videtur inferius, appellatur hemisphęrium inferius: & similiter quia ex parte subiectæ nobis terræ apparet se tenere, denominatur summum terræ. hemisphærium autem superius appellat summum cæli. Apparet autem hunc esse sensum literalem: tum ex consensu ad Matthæum: tum quòd sic & non aliter comprehenditur totum vniuersum corporeum: includẽdo etiam infimas terræ partes, in quibus fortè multi electi erunt: & quæcunque abstrusa, in quibus fortè corpora electorum erunt. *A Ficu autem discite parabolam.* pro, similitudinem. *Quum iam ramus eius tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoscitis quia in proximo sit æstas. Sic & vos quum videritis hæc fieri, scitote quòd in proximo sit in ostus.* pro foribus. *Amen dico vobis, quoniam non transibit.* pro, præteribit, *generatio hæc, donec omnia ista fiant: cœlum & terra trãsibunt.* pro, præteribunt: *verba autem mea non transibunt.* pro, præteribunt. Essent multa hîc dicenda: nisi fuissent hæc verba declarata Matthęi vigesimoquarto. *De die autem illa, vel hora nemo scit.* Ne putares ex similitudine gemmantis ficus ad æstatem, certum significari spatium temporis inter signa & diẽ aduentus Christi, subiungit incertitudinem illius diei. *Neque angeli in cælo.* Græcè habetur qui sunt in cælo: vt clarè intelligas de angelis beatis. *Neque filius, nisi pater.* Intellige neque filius secundum humanam naturam naturali notitia. Solus enim deus nouit ex sua naturali scientia tẽpora & momenta, quæ pater posuit in sua potestate. Et propterea subiũgit, nisi pater: significans per patrem deum. *Videte, vigilate & orate.* Colligit tria necessaria. videte, mentis oculis: videte, studio. nihil enim prodest videre nisi adhibeatur studium ad exequendum vel cauendũ. Et orate, recurrendo ad deum, recognoscentes vires proprias non sufficere, recognoscentes nõ sufficere vestrum videre vestrúmq; vigilare. *Nescitis enim quando tempus sit.* Vera est hæc nescientia tam de tempore vniuersalis iudicij, quàm de tempore singularis ac proprij iudicij respectu singulorum. *Sicut homo qui peregre profectus.* Parabolã adiũgit, *reliquit domum suam: & dedit seruis suis potestatem cuiusque operis.* pro, & vnicuique opus suum. Significatur enim, quòd dedit seruis suis duo, scilicet potestatẽ & opus:

opus: distribuẽdo vnicuique suum opus, hoc est suum officium. *Et ianitori præcepit vt vigilet. vigilate ergo: nescitis enim quando dominus domus veniat: serò an media nocte, an gallicantu, an manè. ne quum venerit repentè, inueniat vos dormientes. Quod.* pro, quæ, *autem vobis dico, omnibus dico, vigilate.* In hac parabola relata ad vniuersale iudicium homo peregrè profectus est Iesus: qui in cælum ascendit, & carnem velut ad peregrina loca in cælum transtulit. Domus eius, ecclesia est, quam in hoc mũdo reliquit. Serui eius, Christiani sunt, quibus dedit potestatem filios dei fieri. Opus eius quod distribuit vnicuique, est quòd dedit quosdam quidem Apostolos, quosdã autem euangelistas, quosdam pastores, quosdam doctores: & breuiter singulis sui corporis membris sua distribuit officia. Ianitor autem, pastor est ecclesiæ, cui præcipitur vt vigilet super domũ Christi. Vbi aduerte, quòd si soli ianitori præciperetur vt vigilet, non subiungeretur, vigilate ergo: & non concluderetur, omnibus dico vigilate. Vigilia itaque primùm pręcepta significatur ianitori, cui pro se & pro aliis incumbit vigilare: & deinde singulis pro seipsis. Quatuor noctis partes, vniuersas temporis differentias significant: Et significatur totum tempus nocturnum, propter tenebras ignorantiæ nostræ simul & peccatorum. propter has enim opus est vigilantia. ¶ Si referatur autem hæc parabola tota ad singulare iudicium vniuscuiusque, mysticus apparet sensus, ad singulos pertinere vigilantiam, quæ in ipsa concluditur parabola. Et proculdubio vniuscuiusque vigilantia ne inueniatur dormiens tempore, quo ad singulare iudicium in sua morte oportebit conueniri, redundat in esse paratum tempore vniuersalis iudicij: vt patet. Et propterea vigilia singulorum potest etiam intelligi ad literã distincta per quatuor differentias noctis, ad comprehendendum omnes differentias temporis, & ætatis cuiuslibet hominis.

CAPVT XIIII.

E*Rat autem pascha.* solennitas Iudæorum in memoriam exitus de Aegypto. *Et azima.* Pluralis est numeri. Significantur enim panes azimi: quibus vesci licebat septem diebus Paschę. Et addidit Marcus azima, ad significãdum initium solennitatis Paschalis. Pascha enim vocabatur totum illud tempus septem dierum. *Post biduum.* hoc est diem Mercurij & diem Iouis illo anno Significat enim euangelista manè diei Mercurij, in quo congregatis

gatis summis sacerdotibus apud Caipham, conuentum fuit cum Iuda proditore. *Et quærebant summi sacerdotes & Scribæ quomodo eum dolo tenerent & occiderent.* Non solùm cõferebant de modo, sed quærebant modum quo dolosè Iesum comprehenderent & occiderent. non enim audiebãt vim manifestã illi inferre palàm. *Dicebãt autem, non in die festo.* pro, in festiuitate. Significatur enim respectus non solùm ad primũ diem paschæ festiuũ, sed ad ipsam festiuitatem paschalem. *Ne fortè tumultus fieret in populo.* pro, fiat populi. Timebãt enim ne populus tumultuaretur contra ipsos, si vim publicè in Christũ intulissent. *Et quum esset Bethaniæ in domo Simonis leprosi, & recumberet, venit mulier habens alabastrum vnguenti nardi spicati* pro, pistici. vel vt alij volunt pisticę fœminini generis. Sed nisi textus Græcus cõpellat, melius legitur neutri generis: quoniã quadrat vt referatur ad vnguentum: & sit sensus quòd vnguẽtum erat pisticum (hoc est fidele) ac preciosum. Minùs autem consonat ꝙ nardus fuerit pistica, hoc est fidelis. non enim adulterina timetur herba nardi, sed timetur adulterinũ vnguentum nardi. *Preciosi: & fracto alabastro.* hoc est aperta pyxide de alabastri. *Effudit super caput eius.* Cõmemorat Marcus vnguentum effusum super caput Iesu in Bethania sabbato præcedẽti, ad insinuandam rationẽ qua motus fuit Iudas ad vẽdendum Iesum summis sacerdotibus. propterea enim hîc hoc cõmemorat, vt denotet diẽ proditionis fuisse biduo ante pascha, & cõtinet historiam subiungẽdo aditũ Iudæ ad summos sacerdotes cõgregatos descriptos quęrere modum, quo dolosè cõprehenderent Iesum. *Erant autem quidam indignè ferentes intra semetipsos* pro, apud sese. Significatur enim quòd nõ corde tãtùm, sed ore colloquebãtur inter se. *Et dicẽtes, vt quid.* pro, ad quid, *perditio ista vnguẽti facta est? poterat enim vnguẽtum istud venũdari plus quàm trecẽtis denariis, & dari pauperibus. Et fremebãt in eam.* Nõ audebãt fremere in Iesum cõsentientem, immo admittentem, quum tamen verba & Iesum & mulierem carperẽt: vtpote cõcurrentes ad perditionem illius vnguenti preciosi. *Iesus autem dixit. Sinite eam: quid illi molesti estis? bonũ opus operata est in me. Semper enim pauperes habebitis.* pro, habetis, *vobiscum: & quum volueritis, potestis illis benefacere: me autem non semper habebitis.* pro, habetis. *Quod habuit, hæc fecit: præuenit vngere corpus meum in sepulturam. Amen dico vobis: vbicunque prædicatum fuerit euangelium istud in vniuerso mundo, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriam.* pro, monumentum, *eius.* Vide hæc explanata Matth. 26. *Et Iudas Scariotis.* pro, Iscariotes.

nomen

nomen enim creditur patrium. *Vnus de duodecim, abiit ad summos sacerdotes, vt proderet.* pro, traderet, *eum illis.* Reditur ad ordinem historiæ narrando aditũ Iudæ ad summos sacerdotes, proculdubio congregatos in atrio Caiphæ. *Qui audientes gauisi sunt: & promiserunt ei pecuniam se daturos. Et quærebat quomodo eum opportunè traderet. Et primo die azimorum.* Appellat Marcus diem Iouis, in quo post solis occasum incipiebat solennitas paschalis, primum diem azimorum. Quæ appellatio nõ fuisset vsquequaque vera, nisi adiunctum fuisset quãdo pascha immolabant. hæc enim adiunctio explicat, quòd non loquitur de primo die azimorum absolutè more Hebraico: quoniam primus dierum azimorum absolutè erat dies sequens, incipiẽs tamen ab occasu solis diei Iouis. sed loquitur de primo die azimorum quo ad vesperam illius diei in qua pascha immolabant. Et vsus est hoc modo loquẽdi, quia cœna, quę fit in prima noctis parte, appellatur cœna illius diei qui finitus est: immolatio siquidẽ paschæ erat cœna agni Paschalis. *Quando Pascha immolabant* proculdubio Iudæi: contra quoscunque dogmatizantes Iesum præuenisse diem quo Iudæi immolabant Pascha. *Dicunt ei discipuli.* Deest. sui. *quo vis eamus, & paremus tibi comedere Pascha? Et mittit duos ex discipulis suis: & dicit eis, Ite in ciuitatem: & occurret vobis homo lagenam aquæ baiulans.* Lagena, vas est fictile commune aquæ & vino: sed in proposito erat aquæ. *Sequimini eum: & quocunque introierit, dicite domino domus, quia magister dicit. vbi est refectio mea.* pro, diuersorium. & superfluit mea. *vbi Pascha cum discipulis meis mãducem?* Aduerbium vbi, manifestat quòd nõ refectio, sed locus quęrebatur. *Et ipse vobis demonstrabit cœnaculum grande stratum.* Deest, paratũ. Significatur enim locus non nudus, sed cum opportuna supellectili: ita quòd non deerat nisi parare cibos. *Et illic parate nobis. Et abierunt discipuli eius: & venerũt in ciuitatem: & inuenerunt sicut dixerat illis. & parauerũt Pascha. vespere autem facto venit cum duodecim: & discumbentibus eis & mãducãtibus, ait Iesus: Amẽ dico vobis quia vnus ex vobis tradet me, qui manducat mecũ. At illi cœperunt cõtristari: & dicere ei singulatim, nũquid ego.* Deest. & alius nũquid ego? *Qui ait illis: vnus ex duodecim.* Soli duodecim legũtur ibi interfuisse, & ideo nõ ad distinguẽdũ, sed ad exaggerãdũ crimen ex beneficio electionis ad apostolatũ repetit vnus de duodecim. *Qui intingit manũ mecũ in catino.* Superfluit manũ. Priùs dixerat sermonẽ cõmunẽ omnibus duodecim: modò restringit sermonẽ ad eos, cũ quib⁹ cõmunis erat ei catinus, quos rationabile est fuisse

quatuor

quatuor discipulos propinquiùs sedẽtes:ĩter quos erat Iudas. *Et filius quidem hominis vadit sicut scriptũ est de eo: væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur.* pro, traditur. *bonũ erat ei si natus non fuisset homo ille. Et mãducantibus illis accepit Iesus panẽ & benedicẽs.* benedictione laudis, non cõsecrationis: vt in Matthæo eadẽ dictione vtente declarauimus & probauimus. *Fregit & dedit eis: & ait, sumite.* Deest. comedite, *hoc est corpus meum. Et accepto calice gratias agens dedit eis. Et biberũt ex illo omnes: & ait illis, Hic est sanguis meus noui testamenti qui pro multis effundetur.* pro, effunditur. Iam enim venditus erat, & incepta erat passio eius. Et propterea dixit, effunditur. *Amen dico vobis, quòd iam non bibã de hoc genimine vitis, vsque in diem illum quum illud bibam nouum in regno dei.* Vide exposita Matthæi. 26. *Et hymno dicto.* pro, quum hymnum dixissent. Significatur enim, quòd non solus Iesus dixit hymnum. *Exierunt in montem oliuarum. Et ait eis Iesus, omnes scãdalizabimini in me in nocte ista. Quia scriptum est: percutiam pastorẽ, & dispergentur oues. Sed postquam resurrexero, præcedam vos in Galilæam.* Vide Mat. 26. *Petrus autem ait illi, & si omnes scandalizati fuerint, sed non ego. Et ait illi Iesus, Amen dico tibi quia tu hodie in hac nocte priùs quam bis gallus vocem dederit, ter me es negaturus.* Solus Marcus numerum vocis galli explicauit: quia solus refert prima Iesu verba. alij autem euangelistæ posteriùs dicta. Ita quòd Iesus priùs dixit Petro, antequam gallus cãtet bis, negabis me ter. deinde Petro nimis sibi arrogante constantiam, Iesus peiora prænunciauit dicens, antequam gallus cantet negabis me ter. quod tres alij euangelistæ retulerunt tanquam vltimam conclusionẽ prædictam. *At ille amplius loquebatur.* pro, ex abundanti dicebat. *& si.* pro, immo si, *oportuerit me simul.* Superfluit simul: *cõmori tibi.* hoc est quod ex abundanti dicebat, imò si oportuerit me mori tecum. *Non te negabo. Similiter autem & omnes dicebant. Et veniũt in prædium cui nomẽ Gethsemani: & ait discipulis suis, sedete hic donec orem. Et assumit Petrum & Iacobum &* Ioannem *secum: &* cœpit *pauere & tædere,* pro, cœpit expauescere & grauiter angi. Cruciatus propassionis hic incipit à duabus passionibus: timoris scilicet & tristitiæ tam vehementis, vt animus angeretur. Colligit siquidẽ Iesus coram interno suo aspectu (tum intellectus vt rationis inferioris officium exercet: hoc est, vt cõsiderantis res has inferiores: tum cogitatiuæ & phantasiæ) pœnas quas passurus erat. Et propterea causabatur expauescentia quædam talium tantorúmque imminentium malorum: & tristitia angustans animum

tanquã impotẽtem euadere. nulla enim (vt dictũ est apud Matthæum) redundabat consolatio ex ratione superiori. Et similiter nulla istarum passionum perturbabat rationem. nõ reddebatur siquidem Iesus attonitus ex his: quoniam vnicuique viriũ eius permittebatur exequi suum officium. *Et ait illis, Tristis est anima mea vsque ad mortem: sustinete.* pro, manete, *hic & vigilate. Et quũ processisset paululum, procidit super terram: & orabat, vt si fieri posset transiret ab eo hora.* Passionem & mortem à tempore significauit. trãsitu enim horę vitatio passionis significatur. *Et dixit. Abba pater.* Abba Syra dictio dicitur: & idẽ significat quòd pater. Duplicatio enim magnitudinem affectus & fiduciæ filialis significat in Iesu orante. *Omnia tibi poßibilia sunt: transfer calicem hunc à me: sed nõ quod ego volo sed quod tu. Et venit, & inuenit eos dormiẽtes. Et ait petro, Simon dormis? non potuistis vna hora vigilare? Vigilate & orate, vt non intretis in tentationem. Spritus quidem promptus est, caro autem infirma. Et iterum abiens, orauit, eundem sermonem dicens. Et reuersus, denuo inuenit eos dormientes.* Denuo in textu Gręco refertur ad inuenit, & non ad reuersus. Significatur enim quòd iterum inuenit eos dormientes. *Erant enim oculi eorum grauati: & ignorabant quid responderent ei. Et venit tertiò: & ait illis, dormite iam & requiescite. Sufficit.* Apparet hinc paululum indulsisse somni, postquàm tertiò venit: & post indultum somnũ excitasse eos dicendo, sufficit quia hora est tradionis meę. Circa orationem Christi vide exposita Matthæi. 26. *Venit hora: ecce filius hominis tradetur.* pro, traditur, *in manus peccatorum: Surgite, eamus: ecce qui me tradet, propè est. Et adhuc.* Deest continuò, post copulam. Ita quòd legendum est. *Et continuò adhuc eo loquente venit Iudas Scariot.* Superfluit Scariot. *Vnus de duodecim, & cũ eo turba multa cum gladiis & lignis mißi.* Superfluit missi. *A summis sacerdotibus & Scribis & senioribus. Dederat autem traditor eis signum, dicens, Quencunque osculatus fuero, ipse est: tenete eum & ducite cautè.* pro, abducite tutò. *Et quum venisset, statim accedens ad eum, ait.* Deest. illi[illegible]*ue Rabbi Rabbi:* Duplicatur Rabbi Rabbi, in signum maioris reuerentiæ & affectus vt perfecta esset simulatio. *Et osculatus est eum. At illi manus iniecerunt in Iesum: & tenuerunt eum. Vnus autem quidam de circunstantibus.* pro, astantibus, *educens gladium, percußit seruum summi sacerdotis: & amputauit illi auriculam. Et respondens Iesus, ait illis.* Responsio referur ad tacitas à Marco voces Iudæorum, dicentiũ se quærere Iesum Nazarenum: tunc enim Iesus dixit illis quæ subiunguntur. *Tanquam*

ad

ad latronem exiſtis cum gladiis & lignis comprehendere me : quotidie eram apud vos in templo docens, & non me tenuiſtis. Sed vt impleantur ſcripturæ. Trũcata oratio eſt.ſubaudiendum eſt,ſic fit. *Tunc diſcipuli eius.* Superfluit diſcipuli eius,& deeſt cõiunctio &.Ita ꝙ legẽdum eſt. *Tũc & relinquentes eum,omnes fugerunt. Adoleſcẽs.* pro,adoleſcẽtulus.Vnde apparet ꝙ iſte nõ fuit Apoſtolus.nullus enim apoſtolus erat adoleſcentulus:quum qui creditur minoris fuiſſe ætatis inter omnes,cõuincatur ex tẽpore mortis eius collato cũ tẽpore mortis Chriſti trãſiſſe annũ ætatis propriæ trigeſimũ,vt in quodã iẽtaculo deduximus. Veriſimile autẽ eſt adoleſcẽtulũ hũc fuiſſe fortè filiũ Hortulani:qui exurgẽs ex lecto,linteamine ſuper nudũ coopertus(ad videdũ fortè quidnã eſſet auditus ſtrepitus cohortis & miniſtrorũ)tãquã nõ diſcipulus nihil ſibi timẽs,ſequebatur Ieſum. *Autẽ quidã ſequebatur eum,amictus. ſyndone ſuper nudũ: & tenuerunt eum.*Deeſt.adoleſcẽtuli Significatur enim ꝙ adoleſcẽtuli miniſtri diaboli,adoleſcẽtulũ tenuerunt ſequẽtem Ieſum.Erãt enim cũ cohorte illa & miniſtris etiã adoleſcẽtuli,vt moris eſt ad ſeruitia,ad deferẽdas laternas,faces &c.vt ſic etiã Ieſus à cuiuſq; ætatis hominibus pateretur.*At ille relicta ſyndone,nudus profugit ab eis. Et adduxerunt Ieſum ad ſummum ſaecrdotem, & conuenerunt.*pro,conueniunt & deeſt.ad eum. Scilicet ſummum ſacerdotem. *Omnes.* Deeſt.ſummi, *ſacerdotes.* Deſcribuntur enim conuenire ad ſummum ſacerdotem omnes ſummos ſacerdotes &Scribas & ſeniores.Vnde apparet quòd licet vnus fuerit apud Iudæos,qui exerceret officiũ ſummi ſacerdotis anno illo,plures tamen erant ſummi ſacerdotes,ſuis annis ſucceſsiuè ſummi ſacerdotis officio fungentes , qui hic appellantur ſummi ſacerdotes , quorum tamen præcipui diuitiis & authoritate erant Annas & Caiphas:& propterea ſpecialiter appellantur ipſi à Luca principes ſacerdotum. ¶Et bene aduerte quòd ad Caipham conuenerunt omnes ſummi ſacerdotes : vt intelligas & ſummos ſacerdotes fuiſſe coram Pilato contra Ieſum , & ſummos ſacerdotes alios tunc quoque fuiſſe in templo,coram quibus Iudas dixit peccaui &c. vt in Matthæo diximus, & non ex proprio commento , ſed ex authoritate huius Euangeliſtæ proficiſci tot ſummos ſacerdotes. *Et Scribæ & ſeniores. Petrus autem à longè ſecutus eſt eum vſque intrò in atrium ſummi ſacerdotis : & ſedebat cum miniſtris ad ignem.* Superfluit ad ignem , *& calefaciebat ſe.* pro , & calefiebat ad lucem. hoc eſt ad flammam ignis lucentem, ad differentiam carbonum

ignitorum

ignitorum. *Summi verò sacerdotes & omne concilium quærebant aduersus Iesum testimonium, vt eum morti traderent.* Quia non poterant Iesum damnare ad mortem cum executione, reseruato iudicio mortis Romanis, ideo quęrebant testimonia, quibus possent apud præsidem obtinere mortem Iesu. *Nec inueniebant. Multi autem.* pro enim, *falsum testimonium dicebant aduersus eum: & conuenientia.* pro, ęqua seu æqualia. *testimonia non erant.* Significãtur testimonia prolata nõ esse æqualia ad mortẽ obtinendã à pręside: hoc est non esse apud præsidem iusta ad damnationẽ mortis causandam. offensiones enim legis Iudæorum, de quibus ferebãtur testimonia, non erant causę apud pręsidem ęquales pœnæ mortis. *Et quidam surgentes, falsum testimonium ferebant aduersus eum, dicentes: quoniam nos audiuimus eum dicentem, Ego dissoluam templum hoc manufactum. & post.* pro, per, *triduum aliud non manufactum ædificabo.* Multa sunt in hoc testimonio reddentia ipsum falsum. Tum ego dissoluam, dixerat enim Christus, soluite: tum manufactum, quod nunquam dixerat Christus: tũ aliud quod similiter non dixerat, tum ædificabo: Christus enim dixerat, illud excitabo. *Et non erat.* pro, & ne sic quidem erat. *conueniens testimonium illorum. Et exurgens summus sacerdos in medium, interrogauit Iesum, dicens, Non respõdes quicquam ad ea quæ tibi obiiciuntur ab his.* pro, quid isti aduersum te testificãtur? Ita quòd sunt duæ orationes: altera, non respondes quicquam? altera, quid (seu cur) isti aduersum te testificantur? *Ille autem tacebat: & nihil respondit. Rursum summus sacerdos interrogabat eum: & dixit ei, Tu es Christus filius dei benedicti? Iesus autẽ dixit illi,* Ego sum. Clarè confessus est Iesus se esse Messiam. *Et videbitis filium hominis sedentem à dextris virtutis dei.* Superfluit dei. Significatur enim, quòd vibebunt ipsum sedentẽ, hoc est regnantem à dextris, hoc est in optimis bonis, virtutis, hoc est potestatis, non huius aut illius sed absolutæ: vt intelligamus regnaturum ipsum in optimis bonis cuiuscũque potestatis: hoc est ad quæcũque potestas se extendit. Prædicit enim se futurum regem vniuersi, & venturum iudicem vniuersalem in nubibus cæli, vt non despiciant modò humilẽ: vt sic intelligant scripta de Messia, in eo verificari secundum diuersos aduentus. *Et venientem cum nubibus cœli. Summus autem sacerdos scindens vestimenta sua.* In signum detestationis blasphemiæ consueuerãt aperire vestimenta supra pect⁹. hoc enim appellatur scindere vestimẽtum, etiam si nulla scissio propriè interuenisset. *Ait, Quid adhuc desideramus testes.* pro, op⁹

habemus

habemus testibus. ecce nos omnes sumus locupletissimi testes. *Audistis blasphemiam, quid vobis videtur? Qui omnes condemnauerunt eum esse reum mortis. Et cœperunt quidam conspuere eũ, & velare faciem eius, & colaphis eum cædere: & dicere ei prophetiza. Et ministri eum alapis cædebant. Et quum esset Petrus in atrio deorsum.* Hinc apparet Iesum fuisse non solũ in aula interiori, sed etiam superiori. nisi enim Iesus fuisset superius, non descripsisset Marcus Petrũ deorsum. *Venit vna ex ancillis summi sacerdotis: & quũ vidisset Petrum calefacientem se, aspiciens illũ ait, Et tu cum Iesu Nazareno eras. At ille negauit, dicens, Neque scio, neque noui.* Permutatæ sunt particulæ. Legendum est, *Neque noui*, prius, *neque scio.* nunc. *quid dicas. Et exiit foras antè atrium.* pro, in vestibulum: *& gallus cãtauit.* nõ tamen mutauit Petrũ. *Rursus autẽ quum vidisset illũ ancilla, cœpit dicere circunstantibus, quia hic ex illis est. At ille iterũ negauit. Et post pusillum rursus qui astabant, dicebant Petro, verè ex illis es: nam Galilæus es.* deest. & loquela tua assimilatur. supple Galilææ locutioni. *Ille autẽ cœpit anathematizare.* pro detestari. Detestatio ista execrationem seu imprecationẽ eo modo, quo solemus imprecationes maiorũ iniuramentum assumere, significat. Significatur enim, quòd Petrus non simplici iuramento iurauit, sed appositis huiusmodi imprecationibus. *Et iurare quia nescio.* pro, non noui, *hominem istum quem dicitis. & statim gallus iterum cantauit: & recordatus est Petrus verbi, quod dixerat ei Iesus: prius quã gallus cantet bis, ter me negabis. & cœpit flere.* pro, & prorupit in fletum. Cerne diuinæ gratiæ repentinum impetũ prorumpentem in fletum. De his Petri negationibus dicetur tandẽ super Ioannem, qui vltimò scripsit. Circa reliqua verò supradicta vide exposita Matthæi vigesimosexto.

CAPVT XV.

ET *confestim mane consilium facientes summi sacerdotes cũ senioribus & Scribis & vniuerso concilio.* Descripserat Marcus Iesum damnatum à sacerdotibus & senioribus (reus est mortis) subiectum fuisse noctè illa sputis, colaphis & illusionibus: & tacitò regressu Scribarum & seniorum ad propria, describit modò alterum consilium celebratum manè confestim: vt exclusa omni negligentia & pigritia festinos intelligamus concurrisse ad consilium prima diei hora Necessitas autem huius consilij declarata est Matth. 27. *Vincientes Iesum.* Prius ligatus fuerat à ministris, quum comprehensus fuit in horto: sed hinc habetur, quòd in domo summi sacerdotis solut⁹ fuerat. & propterea

nunc iterum ligauerunt eum: vt publicè duceretur vinctus ad præsidem, in signum quòd erat damnatus ad mortem. *Duxerūt.* non miserunt quia sacerdotes, Scribæ & seniores ibant simul, tanquam authorizantes factum, ne plebei auderent attētare aliquid pro libertate Iesu. Et ad hoc etiam elegerunt primam diei horam: in qua populus adhuc non est congregatus. *Et tradiderunt Pilato.* habenti potestatem inferendi mortem. *Et interrogauit eum Pilatus, Tu es rex Iudaeorum?* Hinc apparet quòd sacerdotes & reliqui tradiderunt Pilato Iesum tanquam reum læsæ maiestatis, vsurpando sibi titulum regiū. *At ille respondens, ait illi, Tu dicis. Et accusabant eum summi sacerdotes in multis.* Tacet Marcus multa gesta, quæ alij explicant euangelistæ. *Pilatus autem rursus interrogauit eum, dicens, Non respondens quicquā? vide in quantis te accusant.* pro, quanta aduersum te testificantur. *Iesus autem amplius nihil respondit: ita vt miraretur Pilatus. Per diē autem festum solebat dimittere illis vnum ex vinctis quemcunque petissent. Erat autem qui dicebatur Barrabas, qui cum seditiosis erat vinctus. qui in seditione fecerat.* pro, fecerant, *homicidium.* Significatur enim ꝙ seditiosi fecerāt homicidiū. *Et cūm ascendisset.* pro, acclamasset, *turba, cœpit rogare* pro, petere. Et est locutio incompleta. subaudiendum est, enim, vt faceret. & tunc subiungendū, *Sicut semper faciebat illis.* Est enim sensus, ꝙ turba incœpit petere à Pilato vt seruaret consuetudinē donandi sibi vnum vinctum quē maluissent. *Pilatus autē respōdit eis, & dixit, vultis dimittā vobis regem Iudæorum? Sciebat enim quòd per inuidiā tradidissent eum summi sacerdotes. Pōtifices autē cōcitauerunt turbā vt magis.* pro, potiùs, *Barrabā dimitteret eis. Pilatus autē iterum respondens, ait illis, Quid ergo vultis faciam regi Iudæorū.* pro, quem dicitis regē Iudæorū? Et subaudiendum est pronomen, ei, vt congrua sit constructio. *At illi iterum clamauerunt, Crucifige eū. Pilatus verò dicebat illis, Quid enim mali fecit?* Pilatus Ethnicus horrēs crucifigere hominē sine culpa, quærit maleficiū. sciens nullum esse: vt vel sic retrahat Iudæos à tāto scelere. *At illi magis clamabant, crucifige eū. Pilatus autē volens populo satisfacere, dimisit illis Barrabā: & tradidit Iesum flagellis cæsum, vt crucifigeretur. Milites autē duxerunt eū in atriū prætorij.* pro, quod est prætorium. Ipsum enim atrium significatur esse prætorium: hoc est locū vbi cognoscebant causæ, & ferebantur sententiæ in domo Pilati. *Et conuocāt totā cohortem: & induunt eum purpura, & imponunt.* pro, circumponūt, *ei plectentes spineam coronam: & cœperunt salutare eum, aue rex Iudæorum.*

dæorum. Et percutiebant caput eius arundine, & conspuebant eum: & ponentes genua adorabant eum. Et postquam illuserunt ei, exuerunt illum purpura, & induerunt eum vestimentis suis: & educunt illum vt crucifigerent eum. Et angariauerunt prætereuntem quendam Simonē Cyreneum de villa, patrē Alexandri &. Superfluit, &. *Rufi, vt tolleret crucem eius.* Ratio coactionis huius Simonis & illusionis Iesu, dicta est Matthæi vigesimoseptimo. *Et perducunt illum in Golgotha locum: quod est interpretatum caluariæ locus. Et dabant ei bibere myrrhatum vinum.* Clarè Marcus explicat fuisse vinum: quod apud Matthæum dubium est. Et ibi mixtum felle, à Marco autem myrrhatum dicitur: vt vel vtranque mixtionem fuisse, vel tantummodò myrrhatum: sed ratione amaritudinis à Matthæo appellatum mixtum cum felle intelligamus: vt omnis crudelitas in Iesum exerceretur. *Et non accepit.* Vt etiam sic impleretur quod dixerat, se non bibiturum vinum donec resurgeret à mortuis. *Et crucifigentes eum.* pro, & quum crucifixissent eum, *diuiserunt.* pro, diuidunt, *vestimenta eius: mittentes sortem super eis, quis quid tolleret. Erat autem hora tertia & crucifixerunt eum.* Credimus errore scriptorū mutatum sextam in tertiam propter characterum similitudinem designantium trinarium & senarium. Constat enim ex euangelio Ioannis Iesum crucifixum hora sexta. *Et erat titulus causæ eius inscriptus.* Non fuit hoc speciale in Christo: sed laudabilis mos erat. vt causa cuiusque crucifixi apponeretur super crucem eius. *Rex Iudæorum.* Hinc clarè apparet mundo Pilatum damnasse Iesum tanquam reum læsæ maiestatis, quia regem se Iudæorum (hoc est messiam) professus est. *Et cum eo crucifigunt duos latrones: vnum à dextris, & alium à sinistris eius. & impleta est scriptura, quæ dicit.* Esaiæ quinquagesimotertio. *& cum iniquis reputatus est. Et prætereuntes blasphemabant eum, mouentes capita sua, & dicentes, Vah qui destruis templum dei, & in tribus diebus reædificas: saluum fac teipsum, descendens de cruce. Similiter & summi sacerdotes illudentes, ad alterutrum cum Scribis dicebant, Alios saluos fecit, seipsum non potest saluum facere. Christus rex Israel descendat nunc de cruce, vt videamus & credamus. & qui cum eo crucifixi erant, conuitiabantur ei. Et facta hora sexta, tenebræ factæ sunt.* Quando crucifixerunt eum, incipiebat hora sexta: completa autem sexta hora factæ sunt tenebræ. *Per.* pro, super, *totam terrā vsque in horam nonam. & hora nona exclamauit Iesus voce magna, dicens, elohi elohi.* Si textus tā apud Græcos q̄ Latinos

non est corruptus, Marcus vsus dicitur dictione Chaldæa, elohi: hoc est, deus meus, ab eloha, quod est deus. Matthæus autē dictiōe Hebræa eli: ab el, quod est deus. *Lamab bazabthani: quod est interpretatum Deus meus, deus meus, vt quid* pro, ad quid, *me dereliquisti.* Vox ista querula, vox est Iesu veri hominis secundum partem inferiorem (hoc est corpus, & animū prout ad creatas res refertur) valde patientis, vsqueadeò quòd nihil consolationis interius recipiebat ex parte superiori. ita ꝙ derelictus erat non solùm exterius, in vituperiis, in ignominiis, in aflictionib' clauorum & reliquis, sed etiam intus. Et ad hoc declarandū vocem hanc querulā magno clamore expressit: ne putaremus animum eius tanquam stoicum quodāmodo non sentire aut non ponderare ea, quæ patiebatur, vel interna cōsolatione refici secundū gratiā, quæ postea apparuit in Apostolis & martyribus. Et dicit ad quid, nō quòd Iesus ignoraret ad quid: sed quia nec sensus, nec rationis inferioris erat nosse ad quid secūdum diuinæ sapientiæ ordinē derelicto hæc ordinabatur. *Et quidam de circunstantibus.* pro, astantibus, *audientes dicebant, Ecce Heliam vocat.* Et significantur Gentiles linguæ Hebrææ ignari, putantes vocari Heliam. *Currens autē vnus & implens spongiā aceto, circūponénsque calamo, potū dabat ei: dicens, Sinite videamus si veniat Helias ad deponendū eū. Iesus autē emissa voce magna expirauit. Et velū tēpli scissum est in duo, à summo vsque deorsum. Videns autem Centurio, qui ex aduerso stabat quia sic clamans.* pro, quum sic clamasset, *expirasset.* Intellexit Cēturio miraculosam expirationē, ex eo ꝙ iuncta fuit clamosæ voci ipsius Iesu. *Ait, verè hic homo filius dei erat.* Hinc apparet nō ignorasse Gentiles milites Pilati, quæ dicebātur de Iesu: scilicet ꝙ erat Messias, qui cognominabatur à Iudæis filius dei. Vnde & Caiphas etiā adiurauit Iesum, si esset Christus filius dei benedicti. Et Nathanael primò veniēs ad Iesum, dixerat, tu es filius dei. Singularē enim quandā excellentiā Messiæ per hoc intelligebant, nō penetrātes adhuc scripturā, ꝙ Messias erat naturalis filius dei. *Erant auté & mulieres de lōgè aspicientes: inter quas erat Maria Magdalene & Maria Iacobi minoris.* pro, parui. Fortè cognomen erat Iacobi: ita ꝙ vocabatur Iacobus paruus, & dicitur ad differentiā Iacobi filij Zebedæi.

Et Ioseph. Pro, Iose, *mater, & Salome.* nomē est mulieris vxoris Zebedæi. *Et quū esset.* deest relatiuū, quæ, pluralis numeri. Ita ꝙ legendū est. *Quæ & quū esset in Galilæa sequebantur eum, & ministrabant ei: & aliæ multæ, quæ simul cū ea ascenderant Hierosolymam.*

lymam. Ita quòd describũtur mulieres istæ ab officio sequelæ, etiam quum Iesus discurreret prædicando per Galilæam. *Et quũ iam sero esset factum.* pro, & quum iam serũ fieret, *quia erat parasceue, quæ est ante sabbatũ. venit Ioseph ab Arimathia nobilis decurio.* pro, honestus Consul. seu senator. Describitur tũ à moribus, honestus: tum à gradu seu officio, Consul seu Senator. Qualis esset magistratus Consulis aut Senatoris tũc temporis ibidem, nõ est perspicuum. nomen siquidem ipsum sonat magistratum. *Qui & ipse erat expectãs regnũ dei. Et audacter.* pro, & sumpta audacia. Timuerat enim quãdiu Iesus captus, & sub Pilati iudicio ac in cruce viuus fuit, loqui pro Iesu: sed cognita morte eius. sumpsit audaciã ad officiũ sepulturæ: putans hoc pietatis officiũ erga mortuum non sibi imputandum à pontificibus, sacerdotibus, &c. *Introiuit ad Pilatum, & petiit corpus Iesu. Pilatus autẽ mirabatur si iam obiisset.* Ad certificandũ Iesu mortem vtilis fuit admiratio Pilati. *Et accersito Centurione interrogauit eum si iã.* pro, dudũ, *mortuus esset. Et quum cognouisset à Centurione, donauit corpus Ioseph.* Et per hoc occasiones abstulit persecutoribus Iesu, ignominiose tractandi corpus eius mortuum. *Ioseph autem mercatus syndonem* vt nouis linteaminibus ac sudariis inuolueret corpus Iesu. Vide Matthęi vicesimoseptimo reliqua exposita. *Et deponẽs eum, inuoluit syndone. & posuit eum in monumento, quod erat excisum de petra: & aduoluit lapidem ad ostium monumenti. Maria autẽ Magdalene, & Maria* Ioseph, pro. Iose, aspiciebãt vbi poneretur.

CAPVT XVI.

E*T quum transisset sabbatum.* hoc est, post occasum solis sabbati. *Maria Magdalene & Maria Iacobi & Salome emerũt aromata.* Tres istæ mulieres post solis occasum sabbati emerunt aromata, quia durante sabbato illicitũ erat emere. Et hinc apparet, quòd mulieres istæ quanuis viderint locum monumẽti, in quo Ioseph & Nicodemus cũ suis ministris ponebant corpus Iesu, non tamen viderunt, quòd vnxerint corpus Iesu aromatibus: quia si vidissent hoc, non postea solicitæ fuissent, vt emerent aromata ad vnguendum corpus Iesu. verecundia siquidem muliebri & optimo more assuetæ, procul esse à consortio virorum non ausæ sunt appropinquare ad videndum quid facerent circa corpus Iesu, Ioseph & Nicodemus cum suis ministris, & tanto minus potuerunt hoc videre, quanto vnctio facta fortè fuit intus in monumento, quod erat velut quædam domuncula, intra quam erat sepulchrum. *Vt venientes.* non tunc,

sed sequenti manè. *Vngerent Iesum. Et valde manè vna sabbatorũ.* hoc est die illa, quæ relata ad dies qui semper sunt sabbata, appellatur *vna*. vt enim diffusiùs declarauimus Matthæi vltimo, describitur certus dies qui nunc vocatur dies dominicus. *Veniunt ad monumentum orto iam sole.* Auroræ hora describitur ab orto sole: quia reuera incipit oriri nobis sol per splendorem auroræ. *Et dicebant adinuicem, Quis reuoluet nobis lapidem ab ostio monumenti?* Hinc habetur latuisse mulieres istas quòd monumentum sigillatum fuisset, & quòd custodes fuissent appositi. Si enim hæc sciuissent, non dixissent adinuicem. Quis reuoluet nobis lapidem, solius fœmineæ imbecillitatis rationem habentes: immo nec cogitassent venire ad monumentum.

¶ Hinc quoque haberetur quòd ante illam horam auroræ, nulla earum venerat ad monumentum. Si enim vespere præcedenti aut nocte ad monumentum priùs venissent, sciuissent manè quòd erant ibi custodes, quòd sepulchrum erat sigillatum: & non redissent. *Et respicientes viderunt.* pro, vident, *reuolutum lapidem.* proculdubio ab angelo. *Erat enim magnus valde. & introeuntes.* ad mandatum angeli, quem Marcus tacet. *In monumentum, viderunt iuuenem.* pro, adolescentulum, *sedentem in dextris.* Iste angelus aut non est ille, qui apud Matthæum sedebat super reuolutum lapidem: aut si est illemet, postquàm euanuit ab oculis mulierum (cedens eis vt introirent liberè in monumentum) iterum apparuit eis intus in monumẽto sedens à dextris sepulcri: hoc est in illa parte versus quam dextra pars corporis Iesu iacuerat, vel in dextris ipsarum mulierũ. *Coopertum.* pro, amictum. Describitur enim indutus. *Stola cãdida.* veste longa vsque ad pedes. *Et obstupuerunt.* Tum ob angeli præsentiam. tum ob absentiam corporis Iesu. tum ex perseuerante timore qui priùs eas inuaserat. *Qui dixit illis, Nolite expauescere. Iesum quæritis Nazarenum crucifixum: surrexit: non est hic: ecce locus vbi posuerunt eum.* Eadem dicit quæ dixerat angelus sedens super reuolutum lapidem: vt duplicato testimonio & resipiscant à timore, & credant Iesum surrexisse. *Sedite, dicite discipulis eius & Petro.* Negauerat Petrus Iesum. & propterea angelus neminem nominat nisi Petrũm: tum vt magnam dei erga peccatores gratiam commendet: tum vt Petrus audita ex ore mulierum angelica voce animæquior fiat. *Quia præcedet vos in Galilæam. ibi eum videbitis sicut dixit vobis. At illæ exeuntes fugerunt de monumento. Inuaserat.* pro, habebat, *enim.*

Significa-

Significatur perseuerantia tremoris & stuporis. *Eas tremor & pauor.* pro, stupor. *Et nemini quicquam dixerunt timebant enim.* Silentes describuntur redisse domum, nulli in via audentes dicere quod viderant aut audierant. *Surgens autem Iesus.* Aduerte hîc prudens lector Hieronymum habere dubium hoc capitulũ. In epistola siquidem ad Hedibiam super duodecim quæstionibus, soluendo questionem tertiam recitatis his verbis (surgẽs autem Iesus prima sabbati, apparuit Mariæ Magdalenæ, &c.) subiũgit hęc verba, Aut enim non recipimus Marci testimonium, quod in raris fertur euangeliis: omnibus Græcis libris penè hoc capitulum in fine non habentibus. præsertim cum diuersa atque contraria euangelistis cæteris narrare videatur. Hæc ille. ¶ Rursus in secũdo dialogo contra Pelagianos ait idem Hieronymus: In quibusdam exemplaribus, & maximè in Græcis codicibus iuxta Marcum in fine eius euangelij scribitur, Posteà quum accubuissent vndecim, apparuit eis Iesus: & exprobrauit incredulitatem & duritiam cordis eorum, quia iis qui viderãt ipsum resurgentẽ, non crediderũt. Et illi satisfaciebãt, dicentes, Seculum istud iniquitatis, incredulitatis substantia est: quæ non sinit per immundos spiritus verã dei apprehendi virtutem: idcirco iam nunc reuela iustitiam tuã. Hæc ibi. ¶ Quæ ideo attulerim, vt intelligamus quàm variè habeatur capitulũ hoc. Et reuera nonnulla sunt in hoc capitulo, quę in nullo alio euangelista habentur: nihil tamen ego video contrarium manifestè aliis euangelistis. Nec quisquam mentis compos asserere, aut credere potest, hoc vltimum quod habetur apud Marcum capitulum totũ adiectitium esse, nisi aliud quo caremus perditũ fuerit: quia sequeretur euãgelium Marci terminari in sepultura Christi, ita quòd nihil penitus de resurrectione Iesu Marcus scripserit. Quod non solùm stultum, sed perfidũ est cogitare: nam tota fides euangelij ex resurrectione Christi pẽdet: dicente Paulo, Si Christus non resurrexit, inanis est fides nostra, inanis est prædicatio nostra. Crediderim ego suspectũ apud multos Græcos habitũ hoc capitulum propter admixtionem à nescio quibus illorum verborum, quæ Hieronymus retulit in dialogo: & etiam propter promissionem subiunctã. Signa autẽ eos qui crediderint, hæc sequentur: in nomine meo dæmonia eiicient, &c. Quicquid autẽ sit de veritate, suspitionũ, tamen istarum effectus est, quòd hæc scripta non sunt solidæ authoritatis ad firmãdam fidem sicut sunt reliqua Marci indubitata. *Mane.* A putantibus Iesum surrexisse media nocte,

refertur mane non ad participium surgens, sed ad verbum apparuit. Sed præter hoc, ꝙ cõstructio hæc duriuscula est, tollit certitudinem primæ apparitionis: nam secundum hanc constructionem sensus est, ꝙ mane prima sabbati apparuit primo Magdalenæ: per quod nõ excluditur quin priùs antequã esset manè apparuerit alteri: & sic tollitur certitudo primæ apparitionis. Amplectenda est igitur suauis cõstructio literæ: referendo manè ad participiũ surgens: ita quòd hinc habeamus horã resurrectionis Christi fuisse in aurora. Et valde cõgruè dies æternitatis gloriosorum corporum incipit cũ aurora. resurrectio enim Christi est initiũ vniuersalis resurrectionis omniũ corporũ, sicut aurora est initium diei. *Prima sabbati.* Quam superius appellauit vnã sabbatorum, modò appellat primam sabbati: eo ꝙ dies dominicus, dies prima est relata ad sabbatũ, quæ septima dies est. in ordine siquidẽ ad septimã lex Moysi numerabat dies. *Apparuit primo Mariæ Magdalenæ.* Hæc apparitio est quæ scribitur à Ioanne, quum in specie hortulani apparuit. *De qua eiecerat septem dæmonia.* Magna dei gratia erga peccatores significatur: ꝙ primò voluit peccatrici, & tali peccatrici (scilicet quę fuerat subiecta omnibus peccatis, significatis per septem dæmonia) apparere. *Illa vadens nunciauit iis, qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus.* Ista annunciatio scripta quoque est à Ioanne. *Et illi audientes quia viueret & visus esset ab ea, non crediderunt.* Hoc scriptũ est à Luca, dicente: adhuc autem illis non credẽtibus. *Post hæc autem duobus ex eis ambulantibus ostensus est in alia effigie*, pro, forma, *euntibus in villam.* Hæc apparitio scripta est à Luca, narrante discipulos euntes in castellum nomine Emaus. *Et illi euntes nũciauerunt cæteris: nec illis crediderunt.* Hoc quoque ex dictis verbis apud Lucã apparet. *Nouissimè autem.* pro, postea. Non significatur vltima apparitio in vero textu, sed posterior. *Recumbẽtibus illis vndecim apparuit: & exprobrauit incredulitatem illorũ & duritiam cordis: quia iis qui viderant eum resurrexisse.* pro, resuscitatum, *non crediderunt.* Collatis simul iis quæ referuntur in hac apparitione, apparet ꝙ ista apparitio est quæ fuit die octauo quãdo erat Thomas cum eis. nam expressè hîc dicitur, quòd erant vndecim: & quòd vndecim incredulitas & duritia cordis ad credendum iis qui viderãt ipsum resuscitatum increpata est: tũc enim increpatus fuit Thomas, ne sis incredulus: & rursus, quia vidisti me credidisti. Et vel ipsa increpatio Thomæ, quia tacita fuit increpatio aliorũ, appellatur à Marco increpatio eorum: vel occasione sumpta ex increpatione

patione Thomæ, explicite increpauit alios: reuocãdo ad memoriam incredulitatem & duritiam cordis ad credendum tum mulieribus, quæ eum viderãt, tum discipulis redeũtibus ad Emaus, tum Petro qui etiam viderat Iesum: vt clarè Lucas explicat. nam post hæc omnia Lucas dicit, adhuc illis non credẽtibus. Et intellige increpatos eos communiter. Ioãnes enim exemptus videtur ab huiusmodi incredulitate: quia quum vidit linteamina posita, credidit. Petrus quoq; nõ fuit incredulus discipulis, sed fortè mulieribus. Actus autem recumbendi, à solo Marco describitur. nec hoc est mirum: quum pluries quod vnus euangelista tacet, alius suppleat. *Et dixit eis.* Verba illa, quæ refert Hieronymus in dialogo, tanquam manifestè adiecta ab aliis, habentur. *Euntes.* Describitur mandatum ad prædicandum in vniuerso mundo: quod ab aliis quoque euangelistis describitur. *In mundum vniuersum.* Finitũ per hoc ostẽdit tempus prioris mãdati. in viã gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorũ, &c. Sed aduerte ꝙ illis dicit, eũtes in mũdũ vniuersum, quibus apud Matthæũ dixit: Ecce ego vobiscũ sum vsq; ad cõsummationem seculi. non enim Apostolis & illis discipulis ibi presentibus præcepit vniuersum peragrare mũdum per seipsos: sed præceptũ factum ad illos, intelligitur factũ ipsis & successoribus eorum: ita quòd ipsi inchoarẽt, & successores perficerent. *Prædicate euangelium omni creaturæ.* omni nationi, omni hominum conditioni, statui, nullam exceptionem faciendo. Et omnem hominũ nationem, conditionem, statum, sexum, &c. appellat creaturam, ad explicandum quare est illis prædicandum: ratione scilicet illius quòd habent à creatore, & non ratione peccatorũ quæ apposuerunt ipsi. Ac si apertius dixisset: prædicate euangeliũ omnis cõditionis, sexus, status, nationis, &c. hominibus: non spectãtes ad eorum peccata & merita: sed ad cõditiones creatas in illis, sed ad opus dei in illis. *Qui crediderit.* Ecce fides necessaria. *Et baptizatus fuerit.* Ecce sacramentum fidei necessarium. *Saluus erit.* Ecce præmium æternæ salutis. *Qui vero non crediderit condemnabitur.* Ne putares consilium non præceptũ, & præmiũ acquiescẽtibus nõ pœnã renuẽtibus: adiungitur, ꝙ qui non crediderit cõdemnabitur. Non dicit iudicabitur (quia qui nõ credit, iam iudicatus est) sed dãnabitur, in æternã ibit dãnationẽ. *Signa autem eos qui crediderint hæc sequẽtur. In nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquentur nouis, serpentes tollent: & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit: super ægros manus imponent, & bene habebunt.* Suspecta apparet hæc clausula signorum

gnorum: eò quòd secundum euangelicam doctrinam signa hæc non sunt fidei, sed magnitudinis fidei, sed donorũ fidei: vt patet in pluribus locis euãgelij: textus autem iste significat signa hæc consequi fidem sufficientem ad salutem. nã eisdem pręcisè vtitur verbis dicẽdo, qui crediderit & baptizatus fuerit: & dicendo, signa autẽ eos qui crediderint, hæc sequẽtur. Hæc tamen apparentia non solidum habet fundamẽtum: quoniã Ioan. 14. similis sententia habetur, Qui credit in me, opera quæ ego facio, ipse faciet: & maiora horũ faciet, quia ego ad patrẽ vado. Intelliguntur igitur promissa signa cõsequentia fidem, quantũ est ex parte virtutis fidei: sequẽtia quãdo & vbi opus fuerit. Cũ cuius veritate promissionis stat, ꝙ ex parte habẽtis fidem defectus accidat, seu impedimentum præstetur: ita ꝙ fides ipsa nõ deest signis, sed homo deest, fidei ad efficaciam signorũ. *Et dominus quidem Iesus.* Superfluit, Iesus. *Postquam locutus est eis.* Nõn dicit statim (non enim significatur ꝙ statim post hæc verba ascẽdit in cælũ) sed tantummodò ꝙ post hæc verba ascẽdit in cælum, non explicãdo quanto tempore pòst. *Assumptus est.* nõ alieno adminiculo, sed propria virtute. *In cælum: & sedet.* pro, sedit, *à dextris dei.* Nõ significatur positio corporis: quoniam Iesus in cælo stat, non sedet. stare enim est naturalis situs hominis perfectus. sedere autẽ imbecillitatis est. Et propterea sicut per dexterã dei metaphoricè significãtur optima quæque bona, ita per sessionẽ significatur quietè possidere, quietè regnare: & perinde dictũ est, sedit à dextris, ac si dictũ fuisset, & quietè possedit optima quæque bona dei: possessurus in secũdo aduẽtu etiam reliqua minus bona. tũc enim accipiet possessionẽ istorũ inferiorum. *Illi autem profecti prædicauerunt vbique.* nõ affirmatione omniũ locorũ, sed negatione certorum locorũ. Non enim tẽpore, quo scripsit Marcus prædicatum fuit euãgelium in singulis locis mũdi: quũ postea multæ gentes quibus prædicatũ non fuerat, inuẽtæ sint: ita ꝙ nostra etiã ætate inueniũtur. Sed discipuli Iesu nõ arctauerunt prædicationes suas ad hæc vel illa loca: sed prout facultas affuit, extẽderunt prædicationes suas ad omnes mundi partes. *Domino cooperante.* internis inspirationibus trahendo auditores. *Et sermonem confirmante, sequentibus signis.* pro, per subsequẽtia signa. Hęc enim tria (s. prędicatio apostolica, & interna inspiratio diuina, & miracula ad cõfirmationem euãgelij) cõuerterunt mundũ ad fidẽ Iesu Christi. Cui est honor & gloria in secula seculorũ. Amen. Caietæ die 2. Decẽbris. 1527. Cõmentariorum in euangelium Marci, finis.

VITA SANCTI LVCAE, PER DIVVM Hieronymum in libro de ſcriptoribus illuſtribus.

LVcas medicus Antiochenſis (vt eius ſcripta indicant) Græci ſermonis non ignarus , ſectator Apoſtoli Pauli , & omnis peregrinationis eius comes, ſcripſit euangelium . De quo idem Paulus: Miſimus(inquit)cum illo fratrem, cuius laus eſt in euangelio per omnes eccleſias. Et ad Colo. Salutat vos Lucas medicus chariſsimus. Et ad Timoth. Lucas eſt mecum ſolus. ¶ Aliud quoque edidit volumen egregium, quod titulo πράξεις ἀποστόλων prænotatur, cuius hiſtoria vſque ad biennium Romæ cõmorantis Pauli peruenit : id eſt vſq; ad quartum Neronis annum. Ex quo intelligimus in eadem vrbe librum eſſe compoſitum. ¶ Igitur περίοδους Pauli & Theclæ, & totam baptizati Leonis fabulam, inter apocryphas ſcripturas cõputamus. Quale enim eſt , vt indiuiduus comes Apoſtoli , inter cæteras eius res hoc ſolum ignorauerit? Sed & Tertullianus vicinus eorũ temporum, refert presbyterum quẽdam in Aſia σπουδαστὴν Apoſtoli Pauli, cõuictum apud Ioannem, quòd author eſſet libri, & confeſſum ſe hoc Pauli amore feciſſe, & ob id excidiſſe. Quidam ſuſpicantur, quotieſcunq; in epiſtolis ſuis Paulus dicit, iuxta euangelium meum, de Lucæ ſignificare volumine. Et Lucam non ſolùm ab Apoſtolo Paulo didiciſſe euangelium (qui cum domino in carne non fuerat)ſed à cæteris Apoſtolis. Quod ipſe quoque in principio ſui voluminis declarat, dicens. Sicut tradiderunt nobis qui à principio ipſi viderunt, & miniſtri fuerunt ſermonis. Igitur euangelium ſicut audierat, ſcripſit : Acta vero Apoſtolorum, ſicut viderat compoſuit. Vixit octoginta & quatuor annos, vxorem non habens. Sepultus eſt Conſtantinopoli, ad quam vrbem viceſimo Conſtantij anno oſſa eius cum reliquiis Andreæ Apoſtoli tranſlata ſunt de Achaia.

DIVO HIERONYMO INSCRIPTA IN Euangelium ſecundum Lucam Præfatio.

LVcas quum iam ſcripta eſſent euangelia, per Matthæum quidem in Iudæa, per Marcũ autem in Italia, ſancto inſtigante ſpiritu in Achaiæ partibus hoc ſcripſit euangelium, ſignificans etiam ipſe in principio, ante ſuum alia eſſe deſcripta. Cui extra ea quæ ordo euangelicæ diſpoſitionis expoſcit, ea maximè neceſsitas laboris fuit: vt primum Græcis fidelibus omni prophetatione venturi in carnem Chriſti dei manifeſtata humanitate, ne Iudaicis fabulis attenti in ſolo legis deſiderio tenerentur, vel ne hæreticis fabulis & ſtultis ſolicitationibus ſeducti exciderẽt à veritate, elaboraret. Dehinc vt in principio euangelij, Ioannis natiuitate præſumpta, cui euangeliũ ſcriberet, & in quo electus ſcriberet indicaret: conteſtans in ſe completa eſſe, quæ eſſent ab aliis inchoata. Cui ideo poſt baptiſmum filij dei, à perfectione generationis in Chriſto impletæ, repetendæ à principio natiuitatis humanæ poteſtas permiſſa eſt, vt requirentibus demonſtraret, in quo apprehẽdens erat per Nathan filium Dauid (introitu recurrentis in deum generationis admiſſo) indiſſeparabilis dei: vt prædicans hominibus Chriſtum ſuum, perfecti hominis opus redire in ſe per filium faceret, qui per Dauid patrem venientibus iter præbebat in Chriſto.

THOMAE

DE VIO CAIETANI CARdinalis sancti Xisti: in Euangelium secundum Lucam commentarii.

Euangelium secundum Lucam.

COmpleto Marco, Lucas occurrit. In cuius euangelij titulo repetenda essent quæ dicta sunt in titulo Matthæi.

QVoniam quidem. pro, quandoquidem: coniunctio enim causalis est. Solus Lucas à præfatione incipit euangelium: in qua & causas scribendi & cõditiones declarat. inchoans ab exẽplo multorum qui scripserant euangelia: & excludens per hoc temeritatem seu audaciam, ne ipse primus videatur ausus scribere. *Multi.* In genere tangit diuersos scriptores euangelij. aiunt enim multa scripta fuisse euangelia: nomine Bartholomæi, Andreæ, Matthiæ, Nicodemi, & aliorum. *Conati sunt,* pro, aggressi sunt, *Ordinare narrationem.* in ordinem aliquem redigere res gestas. *Quæ in nobis completæ sunt.* ꝑ, plenissime scitę sunt, *rerum.* Hæ sunt res gestæ quarum narrationem ordinare alij aggressi sunt: quæ scilicet nobis manifestissimæ sunt. Et hoc propensioris modestiæ fuit: vt non argueret scriptores alios manifeste, sed aperiendo plenissimam notitiam earum rerum apud se esse insinuans per hoc non plene fuisse cognita ab aliis scriptoribus. Et in hoc tangitur vera scribendi causa, nã quòd alij scripserint, occasio potius fuit. *Sicut tradiderũt nobis.* Originem plenissimæ scientiæ declarat traditionem apostolicam. Vnde clarè apparet Lucam scripsisse ex auditu ab Apostolis, & non ex diuina

uina reuelatione sibi immediatè facta: diuina tamen gratia dirigente & seruante ne in aliquo erraret. *Qui ab initio.* Vnde habetur quòd non à Paulo, sed à discipulis Iesu, qui ab initio fuerunt cũ Iesu, se didicisse Lucas dicit hæc quæ scripsit. Paulus enim nunquã fuit cũ Iesu discurrente & prædicãte. Et intellige ab initio, quo Iesus cœpit docere: iuxta verbum Petri Act.1. oportet ex his viris qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intrauit & exiuit inter nos dominus Iesus, incipiens à baptismate Ioãnis. *Ipsi viderunt.* A testibus de visu didicit. *Et ministri fuerunt sermonis.* pro, verbi. non solùm viderunt, sed etiã fuerunt ministri verbi. Quod dupliciter exponitur. Vel ꝙ fuerunt ministri verbi incarnati, ꝙ verificatur quia Iesus vtebatur discipulis vt ministris ad prædicandum. Vel quòd fuerunt instituti ministri verbi, id est sermonis euangelici: ita quòd describuntur non solùm à visu rerum, sed ab officio ministrandi euangelij. Et hoc ad commendandam authoritatem eorum, à quibus didicit. omnis enim ratio habet, vt fides adhibeatur iis qui nõ solùm viderunt, sed iniunctum est officiũ testificandi aliis quæ viderunt. hic est sensus literalis. *Visum est & mihi assecuto.* pro, assectato, *omnia.* Non describit Lucas se consecutum omnia, sed studiosum fuisse ad sciẽdum omnia. Et hanc suam studiositatem describit à similitudine eius, qui sectatur aliquem velut comes indiuiduus. Acsi dixisset: mihi qui in studio post omnia. Et hoc etiã ad modestiã Lucę pertinet, vt non se consecutũ, sed assectatum omnia scribat. Et dixit, hoc ne putares eũ neglexisse aliqua. Et fac pũctum post dictionem omnia. *A principio.* pro, à summo, *diligẽter.* pro exactè. Tres conditiones scribendi euangelij promittit. Prima est à summo, incepit enim euãgelium ab annũciatione Ioãnis Baptistæ, quæ fuit velut summum initiũ materiæ euãgelicę. Secunda est exactè, scribit enim ita vt exigit euangelica historia, & non pro arbitrio. Tertia est. *Ex ordine.* ordinatè enim intendit tradere euangelium. *Tibi scribere.*, ad firmum & perpetuum testimonium. *Optime.* pro, præstantissime. moribus ac fide. *Theophile.* nomen propriũ est. *Vt cognoscas.* pro, agnoscas, Iã enim nouerat hæc Theophilus, sed legens euãgelium Lucæ agnoscebat quæ prius nouerat: sicut videndo faciem hominis, olim notum agnoscimus. *Eorum verborum de quibus eruditus es.* pro, institutꝰ es. vocali instructione. *Veritatem.* pro, certitudinem. Hinc apparet quòd multitudo euangeliorum incertitudinem generabat rerum verarum. propterea enim Lucas causam finalem scribendi à

diã ſe euangelij, aſsignat certitudinem rerum euangelicarum.

CAPVT I.

FVit in dieb⁹ Herodis regis Iudææ. Inter Herodes ſolus iſte fuit rex Iudææ, & propterea non oportuit Lucam aliter ipſum deſcribere,& eſt illemet Herodes Idumæus,cui⁹ meminit Matthæus in aduentu Magorum. *Sacerdos quidem nomine Zacharias de vice Abia.* Hinc apparet quòd ex ſtirpe Aaron deſcenderat Zacharias.nam.1.Paralip.24.Abias numeratur inter filios Aaron.Et dicitur de vice Abia,quia(vt ibidem patet) Dauid rex diſtinxit filios Aaron ſortibus,adminiſtrandum per vices ſacerdotalia in templo domini : & octaua ſors contigit Abiæ. *Et vxor illius de filiabus Aaron.* Iuxta legis præceptum vxorem habebat de pontificia ſtirpe. *Et nomen eius Eliſabet. Erant autem ambo iuſti ante deum.* vt ex iuſtis parentibus velut hæreditario iure Ioannes Baptiſta ſanctus naſceretur. *Incedentes in omnibus mandatis.* moralibus. *Et iuſtificationibus.* ceremonialibus. *Domini ſine querela.* pro,irreprehenſibiles . Et hoc quò ad iudicialia: quibus ad proximos bene ordinamur. *Et non erat illis filius.* pro, proles.Signicatur enim,quòd nec filius nec filia eſſet eis. *Eo quòd eſſet Eliſabet ſterilis.* Ne putares mortuos eſſe filios aut filias, reddit rationẽ ex ſterilitate vxoris:vt intelligamus eos nunquã habuiſſe prolem. *Et ambo proceſsiſſent in diebus ſuis.* Deſperationem & impoſsibilitatem habendi amplius prolem ſignificat ex ſenectute vtriuſque. *Factum eſt autem quum ſacerdotio fungeretur Zacharias.* Quæſtio eſt,an de ſimplici ſacerdotio an de ſummo ſacerdotio ſit ſermo.Contextus autẽ(vt patebit)aperit,quòd de ſacerdotio ſummi ſacerdotis,quo fungebatur in feſto expiationis decima die mẽſis ſeptimi,loquitur. *In ordine vicis ſuæ ante deũ.* Per hoc apparet quòd Zacharias nõ erat ſummus ſacerdos quãtum ad principatum.ſi enim princeps ſacerdotum fuiſſet,nõ dixiſſet Lucas,in ordine vicis ſuæ,ſed erat vn⁹ ex.24.paribus.Dicitur enim.1.Parali.24.vbi diſtinguuntur.24.ſortes filiorum Aaron,quòd erant principes ſanctuarij & principes domus dei , tã de filiis Eleazar,quàm de filiis Ithamar:qui erant duo filij Aarõ. quilibet enim horum in ordine vicis ſuæ poterat fungi officio ſummi ſacerdotis.Vnde Mar.14. conuentus ſummorum ſacerdotũ ad principẽ ſacerdotũ deſcribitur. Princeps ſiquidẽ ſacerdotum cõſtituebatur à regibus:& mutabatur prout regi videbatur.Dauid enim cõſtituit principem ſacerdotũ Abiathar,qui deſcenderat ab Aaron per Ithamar vltimũ filium.Salomon autem

amouit

amouit eum,& instituit Sadoch:qui descenderat ab Aaron per Eleazar. Vnde apparet quòd etiam illo tempore non seruabatur statutus ordo in lege Moysi de successore in summo sacerdotio. *Secundum consuetudinem sacerdotij.* Hinc quoque apparet consuetudine introductum fuisse, vt quilibet horũ posset fungi officio summi sacerdotis in die expiationis. *Sorte exiit* pro, sortitus est, Explicatur cõsuetudo vt sorte diffiniretur quis summi sacerdotis officio fungeretur. An autẽ sortes renouarentur tunc singulis annis, an semel per aliquot annos, puta. 24. (vt videmus distribui magistratus in pluribus Italiæ ciuitatibus) non explicatur. *Vt incensum.* Incensum pro thymiamate incendendo sumitur. Vbi prudens lector scito duplicem fuisse in veteri sacerdotio vsum thymiamatis, alterum quotidianum, immo bis singulis diebus: alterũ semel in anno die expiationis. Quotidianus vsus (vt patet. Exod. 30.) vocatur adolere thymiama super altare, quod in textu vocatur altare incensi: & filiorum Aaron tantùm erat hoc officium. Vsus verò thymiamatis in die expiationis, vocatur in lege ponere incensum seu thymiama: vt patet Leui. 16. Et ponebatur in sanctosanctorum in thuribulo à solo summo sacerdote, ad hoc vt nebula cõsurgens ex tali fumo operiret propitiatoriũ ad hoc vt summus sacerdos nõ moreretur. Hæc enim omnia clare habentur in illo textu, quæ idcirco retuli, vt prudens lector discernere posit, de quo vsu incensi loquitur Lucas. *Poneret.* Non dicit adoleret. hoc enim verbũ manifestat ꝙ non de adolere sed ponere thymiama, loquitur. *Ingressus in templum domini.* Si locũ tãtùm incensi intenderet explicare, sat fuisset nominare templũ, sed ex quo nominauit ingressum in templum, causam explicat ponendi incensum: ne scilicet sacerdos ingressus moriatur. Hæc enim causa in præallegato capitulo dicitur. Et dixit in templum non in partem vnam tãtum templi, sed in templum absolute: vt insinuaret ingressum in totum templũ, in quotidiano enim vsu sacerdotes adolentes thymiama, non ingrediebantur in templum absolutò, sed in primam tantùm partem templi: & ideo nõ imminebat eis timor moriẽdi. Sed in festo expiationis ingrediebatur summus sacerdos in templum absolutè, ad expiãdum totum templum ab iniquitatibus filiorum Israel. Et propterea imminebat ei periculum mortis: vt pluries clare dicitur in eodem capitulo. Et ad euitandum periculum mortis iusserat deus fieri nebulam ex thymiamate incenso: vt dictum est. *Et omnis multitudo populi.* Hinc apparet quòd solennitas erat, ad quam cõcurrebat

rebat omnis multitudo populi. *Erat orans foris.* Videtur quòd ex industria euangelista explicauerit foris, ad monstrandũ obseruatam legem ibidem mandantem, nullus hominum sit in tabernaculo quando põtifex sanctuariũ ingreditur. nisi enim hoc intenderet significare, superflue videretur ad iunctum foris: quũ constaret multitudinem populi semper extra templum orare in atriis templi. *Hora incensi.* Tantus apparatus descriptus ab euãgelista circa hoc incensum, manifestat quòd singulare illud incẽsum in festo expiationis describit. tanquam enim horam rarã desideratam ac promulgatam ad orandum describit. & meritò: quia communis causa expiationis omnium iniquitatum totius populi agebatur. *Apparuit*. pro, visus est, *aũt*. Significatur enim non phantastica apparitio, sed corporalis visio. *Illi angelus domini, stans à dextris.* Corporali ergo specie visum esse angelũ, situs localis testatur. non enim sedens, sed stans, non à sinistris, sed à dextris. *Altaris incensi.* Altare enim hoc, erat altare aureum, intus in medio inter candelabrum & panes propositionis. & est illud altare in quo sacerdotes quotidie manè & vesperi adolebãt thymiama. *Et zacharias turbatus est vidẽs: & timor irruit super eũ.* Naturale est nobis timerè & turbari in huiusmodi tam raris visionibus. *Ait autem ad illum angelus. Ne timeas zacharia.* Confortat angelus Zachariã, fortè timentem mori ex visione angeli. *Quoniam exaudita est.* Hinc firmatur Zachariam officio summi sacerdotis tunc functum esse: quoniam summo sacerdoti mandatũ est Eodi. 30. preces effundere corã deo super altare incẽsi. Clarè enim altare incensi ad hæc duo describitur factũ, scilicet & ad hoc vt adoleretur quotidie thymiama super ipsum: & ad hoc, vt semel in anno summus sacerdos precaretur deum super cornua eius. Quocirca apparitio ista fuit facta postquã Zacharias posuerat iam incẽsum & expiauerat sanctũ sanctorũ, & erat in oratione expiando altare incensi. orantẽ enim mõstrant verba angeli, dicentis exauditam esse deprecationẽ eius, *Deprecatio tua* de aduẽtu Mesiæ. Quòd enim precaretur pro aduẽtu Mesiæ, testatur conclusio verborũ angeli, *Et vxor tua Elizabet.* Si pro prole habenda Zacharias fuisset precatus, subiunxisset angelus quia vxor tua: sed vbi subiũxit copulatiuã. monstrat aliò tendisse preces Zachariæ quàm ad partum vxoris. Incipit autẽ angelus explicare aduentum Mesiæ in foribus esse, annunciãdo quod filius eius erit præcursor Mesiæ. *Pariet tibi.* non alteri viro: cõcipiet ex te, nõ ex alio. & sic pariet. *Tibi filium. Et vocabis*

C *nomen*

nomen eius Ioannem. Specialis cura de nomine, monſtrat qualis futurus ſit filius ille. nomen enim Ioannes ſonat domini donũ, ſeu domini miſericordia. *Et erit gaudium tibi & exultatio: & multi in natiuitate eius gaudebunt.* Hoc non ſolum impletum fuit tũc quum natus eſt Ioannes: ſed vſque hodie impletur anniuerſaria celebritate natiuitatis eius. ex hoc enim textu celebrat natiuitatẽ Ioannis Baptiſtæ eccleſia. *Erit enim magnus corã domino.* Reddit rationem nominis quare vocandus eſt Ioannes quia erit magnus corã domino, & ſi non coram hominibus: hoc eſt in ſpiritualibus bonis erit magnus, etſi non in temporalibus. illa enim ſola eſt vera magnitudo corã domino: tẽporalia enim hæc non ſunt partes magnitudinis apud dominũ, ſed apud homines. *Et vinũ & ſicerã nõ bibet.* Dictio Hebraica eſt ſicera, ſignificans omnẽ potũ aliũ à vino valentẽ inebriare. *Et ſpiritu ſancto replebitur adhuc ex vtero matris ſuæ.* Hinc clarè apparet Ioannẽ ſanctificatũ in vẽtre matris: ita ꝙ nõ ſolũ fuit ab originali peccato mũdatus, ſed ſpiritu ſancto repletus per infuſam gratiã donorũ ſpũs ſancti: vſque adeo vt nulla pars animæ eius caruerit gratia ſpũs ſancti. *Et multos filiorũ Iſraël cõuertet ad dominũ deũ ipſorũ.* Fructus prædicationis Ioãnis, prædicitur conuerſio multorũ filiorũ Iſraël ad deũ. *Et ipſe præcedet.* Ecce officiũ præcurſoris. *Ante illũ.* Nõ dicit ante Meſsiã, ſed ante illũ: vt intelligamus angelũ reſpõdere Zachariæ qui preces fuderat pro aduẽtu Meſsiæ, ante illũ pro cuius aduẽtu precatus es. *In ſpiritu.* nõ in perſona, nõ in anima ſeu naturali ſpiritu, ſed in ſpiritu gratię. *Et virtute.* pro, fortitudine, *Eliæ.* Prædicit angelus Ioannẽ præceſſurũ Meſsiã in gratuito ſpũ Eliæ, nõ eodẽ, ſed ſimili. & ſimiliter in fortitudine Eliæ, nõ eadẽ ſed ſimili. Et fortitudo quidẽ Elię clara appa ret tũ in ſuſtinẽdo perſecutiones, tũ in aggrediendo ardua. quã nõ minor apparuit in Ioanne: & in aggrediẽdo ardua reprehẽſionis officia: & in ſuſtinẽdo vſque ad mortẽ, etiam Herodiadis inſidias. Spiritus autẽ peculiaris Eliæ fuit vt ſecundum ſpiritus ſancti motionẽ dirigeret greſſus ſuos: ita ꝙ videbatũ magis agi à ſpiritu ſancto ꝗ agere ſeipſum. Similis in Ioanne ſpiritus prędicitur. quoniam (vt ipſemet teſtatur) miſſus eſt à ſpiritu ſancto ad baptizandum populum, & ad cognoſcendũ Ieſum facie corporea, & ad monſtrandum ipſum. Significatur enim per hæc ꝙ Ioannes præcedet Meſsiam, actus non à ſeipſo, ſed actus à ſpiritu ſancto, non ſegniter, ſed forti animo exequens officiũ præceſsionis: ſicut Elias vtroque dono (fortitudinis & ſpiritus) polluit.

luit. ¶ Et hæc dicimus referendo ad ſpiritum & fortitudinem in Elia præterito. Si autem intelligantur verba angeli de eodē Elia venturo ante glorioſum Ieſu aduentum, tunc ſenſus eſt ꝙ Ioannes præcedet Ieſum in hoc humili aduētu in promiſſo ſpiritu & promiſſa fortitudine Eliæ venturi ante glorioſum Ieſu aduentum. Et promiſſus in Elia ſpiritus, vt patet Malachiæ vltimo. eſt ad conuertendum corda patrum in filios & econuerſo: hoc eſt ad concordandum fideles veteris & noui teſtamenti in vnam vtriuſque veritatē, ne imparati inueniantur à iudice. Hîc idem ſpiritus apparuit in Ioāne: qui ad Ieſum (patrem noui teſtamenti) corda Iudæorū præparauit, vt apparati ſuſciperēt fidē Ieſu. Et quoniam angelus expreſſe ſubiūgit officium hoc, ideo iſte amplectendus eſt ſenſus literalis. Et huic conſonat, ꝙ Ioānes dicitur Elias in ſpiritu. ¶ De fortitudine autē futura in Elia, nihil ſcio ſcriptum. Sed tamen conſtat quòd erit fortitudo ad aggrediendū tam arduum officium: & ad ſuſtinendū quęcūque imminētia propter hoc pericula, etiam mortis. quæ in Ioāne manifeſtē apparuit. *Vt conuertat corda patrum.* Declarat ad quid ſpiritus & fortitudo Eliæ in Ioannis præcurſione erunt: ſcilicet vt cōuertat corda patrum: hoc eſt hominū veteris teſtamenti. *In filios.* hoc eſt homines noui teſtamenti. Et meritò illi vocantur patres & iſti filij: quia nouum teſtamentū genitum eſt ex veteri. Et declarat per hoc angelus non ſolum officium Ioānis, ſed etiam ſimilitudinem ad officium Eliæ. de Elia enim ſcriptum eſt Malachiæ vltimo. quòd præcedet aduētum Meſsiæ ad iudicium vt conuertat corda patrū in filios & ecōuerſo: ſed hîc tacetur ſecundum. *Et incredulos.* Non ſolùm ad conuertendum corda patrum proborum hominum veteris teſtamenti ad fidem Ieſu Chriſti, ad gratiam noui teſtamenti, ſed etiam ad conuertendum incredulos Iudæos, incredulos reſpectu Ieſu. *Ad prudentiā iuſtorum.* per fidem Ieſu Chriſti. Qui enim apud Iudæos, increduli erant Ieſu Chriſto, indigebant vt reducerentur ad rectam rationem eorum qui iuſti erant: ſicut Ioanneſmet cōuertebat diſcipulos ſuos incredulos ad rectam rationem ſequaciū Ieſu. tum dum inuidia mouebantur, tum in carcere. *Parare.* pro, vt paret. Finis diſcribitur prioris operationis, ſcilicet conuerſionis: ad hoc enim conuertet & corda patrum & incredulos vt pateet. *Domino plebem perfectam.* pro apparatam. Non ſignificatur quòd Ioannes ſtudebit ad hoc, vt plebem reddat perfectam, ſed ad hoc vt reddat eam adornatam, apparatam ad ſuſcipiendū Ie-

ſum, apparatam proculdubio pœnitentia peccatorum, & diſpoſitione ad credendum Ieſum eſſe verum filium dei. *Et dixit zacharias ad angelum. vnde hoc ſciã.* pro, in quo hoc cognoſcam? Signum quærit certificans ipſum de filio ſibi promiſſo ex Elizabet. futuro præcurſore &c. *Ego enim ſum ſenex: & vxor mea proceſsit in diebus ſuis.* Rationem reddit incredulitatis ſuæ. *Et reſpõdens angelus dixit ei, Ego ſum Gabriel.* Certificat Zachariam angelus ex authoritate propriæ perſonæ: explicans ſeipſum ex nomine quo ſignificatur fortitudo dei ad faciendũ hæc & longè maiora. *Qui aſto ante deum.* Simul ſum hic & aſto ante deum: non ſum angelus eiectus à facie dei, ſed qui ſemper aſto, videndo fruẽdóque ipſo. *Et miſſus ſum.* nũcius eius ſum. Authoritati propriæ adiungit authoritatẽ dei, vt indubiè credat. Miſsio angeli nõ impedit viſionẽ fruitionémque continuã quã habet de deo: quoniam nulla loci differentia impedit intellectualem viſionẽ ac fruitionem dei vbique præſentis. *Loqui ad te, & hæc tibi euãgelizare. Et ecce eris tacens: & nõ poteris loqui vſque in diem quo hæc fiant.* Petiiſti ſignum, ecce ſignum pœnale in promptu. *Pro eo quod non credidiſti verbis meis.* Niſi Zacharias peccaſſet nõ credendo, nequaquam angelus mutum prædixiſſet eo quòd nõ crediderit. Nõ tamen per hoc intelligas peccatum mortale. paruitas enim pœnæ monſtrat peccatum veniale. *Quæ implebuntur.* Incredulitas tua non impediet impleri quæ dixi: non obſtante enim tua incredulitate implebuntur verba mea. *In tempore ſuo.* quo adimplenda ſunt. Natiuitas enim filij adimpleta fuit eodẽ anno, ante quàm per aliquot menſes repletus eſt infans ſpiritu ſancto in materno vtera. Et reliqua ſucceſsiue impleta ſũt: quædam in deſerto, quædam in Iordane &c. *Et erat plebs expectans zachariam.* Et atteſtatur hæc plebis expectatio ſummi ſacerdotij officio. *Et mirabantur, quod tardaret ipſe in templo.* quia nulli licebat intrare in templum ſummo ſacerdote ibi exercente officium: ac per hoc nullus poterat reddere rationem quare tardabat. *Egreſſus autem non poterat loqui ad illos.* quia ſtatim fuerat effectus mutus. *Et cognouerunt, quod viſionẽ vidiſſet in templõ.* aut ex hoc ipſo quòd non poterat loqui, aut ex adiuncta aliqua innuitione: puta quòd Zacharias manu aut oculis innuebat deſuper obueniſſe ſibi impedimentum loquendi. Et hoc videtur inſinuare euangeliſta ſubiungendo. *Et ipſe erat innuens illis.* tanquam reddens rationem ſui ſilentij: ne putarent cum ægritudine aliqua repentina effectũ elinguem. alioquin nõ cognouiſſent

quòd

quòd visionem vidisset in templo, sed dubitassent de repentina ægritudine. *Et permansit mutus.* ad verificandum verbum angeli. Nec dicit & permansit impotens loqui, sed mutus: vt significetur perfectè mutus: hoc est vt significetur per hoc, quòd non solùm fuit mutus, sed surdus. vt clarius apparet inferius, ex eo quòd quum imponendum esset nomen nato infanti, nō loquebantur, sed innuebant illi quem vellet vocari eum. *Et factum est, vt impleti sunt dies officij.* pro, ministerij, *eius.* Dies multi ministerij sacerdotalis conuenientis Zachariæ, testantur ipsum non solum summi sacerdotis prosecutum officium in die expiationis quantumcunque esset mutus, sed etiam exercuisse officium non summi sacerdotis, sed sacerdotis ex stirpe Aaron aliquot certis diebus: quorũ numerũ nescimus. Paucos tamē dies fuisse, testatur natiuitas Ioannis Baptistæ octauo calendas Iulij. nā post illos dies cōcepit Elizabet: vt textus subiungit. *Abiit in domũ suā. Post hos autem dies concepit Elizabet vxor eius & occultabat se mēsibus quinque.* Erubescebat enim in senili ætate dedisse operā amplexibus virilibus, vt vterus testabatur, *Dicens.* Quanuis se occultaret grauidam hominibus. gratias tamen agebat deo, *Quia sic fecit mihi dominus in diebus quibus respexit anteferre.* pro, vt anteferret, *opprobrium meum inter homines.* ob sterilitatem maledicta enim erat sterilis in lege. Et nōnulla ignominia est mulieri prolem non habuisse: quum non ob aliud sexus muliebris legatur à deo creatus. *In mense autem sexto.* Post conceptionem Ioannis Baptistæ certa temporis distantia significatur ad conceptionem Mesiæ. *Missus est angelus Gabriel.* Idem angelus qui Zachariæ prædixerat aduentum Mesiæ, mittitur modo ad beatā virginem ad annunciandum cōceptionem Mesiæ. Et denominatur à fortitudine Dei. tũ quia in mysterio incarnationis verbi dei, tota ratio facti est fortitudo seu potentia facientis. nullũ siquidem opus comparabile est operi quo verbum caro factum est. Tum quia annunciabat Mesiam nō solùm fortissimum ad debellandum quæ sunt carnis, quæ sunt mundi, & quæ sunt dæmonũ, acsi ipsos etiam dæmones, sed patrem totius veræ fortitudinis. Christianorum siquidem virtus propria, vera fortitudo est. quæ apparuit in apostolis & martyrib⁹: & apparere cōtinuè debet in veris Christi sequacibus. *A deo in ciuitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad virginem desponsatam viro cui nomen erat.* Superfluit erat, *Ioseph.* Explicauit virginem, ad testificandũ, quòd virgo concepit: desponsatam autē ne infamis redderetur ex tu-

mescente vtero,& similiter ne proles illegitima haberetur.

¶ Virginem desponsatam intelligimus non solum integritate carnis,sed etiam ætate nubili : qua scilicet secundum rectæ rationis ordinē,virgines habiles sunt ad nuptias, quæ ætas exigit saltem completum motū augmēti:quia naturalis ordo habet vt prius perficiatur persona quàm detur opera ad cōseruandū speciē.Et dico saltē: quia ratio suadet ꝙ natura exigit plus ætatis: videlicet vsquequo firmata sint ossa : ad quod quartū septennium dicitur requiri in viris . Quocirca certum est beatam virginem fuisse tūc ad minus annorum decem & nouē,& hoc si mulieris tertio senariò annorum completur augmentum : sicut secundo senario pubescit. Et rationabile est vt fuerit tunc annorū vigintiquatuor: vt perfecta etiam secundū ossa mulier , perfecta mater,perfectum gigneret filiū. *De domo Dauid.* vt legitima successione filius Dauidis haberetur Iesus. *Et nomen virginis Maria. Et ingressus angelus ad eam.* Hinc incipit describi corporalis species angeli. ingressus enim corporalē motū significat. ita quod nō apparuit tanquam ex improuiso in aula , sed gradiēs ad virginis aulā introiuit.Ex hoc itaque ꝙ describitur ingressus,ambulatio,ex hoc verò ꝙ ad eam,locus proprię mansionis significatur:hoc est quòd non in via occurrit,non in synagoga moráti apparuit,sed ad eam intus in propria mansione manentē ingressus est. *Dixit. Aue.* Dictio Græca significat gaude,vel salue,vel vale.interpres autē elegit mediū(scilicet salue)ea ratione quia hæc significatio propria est salutanti.angelum enim salutantis officio intellexit fungi.Et verè à salutatione incœpit:quā nihil refert significare per salue seu aue.vtraq; enim dictio propria est salutanti. ¶ Vbi aduerte,quòd nusquam aliàs inuenitur in sacra scriptura angelum huiusmodi salutationis verbo sum fuisse.reseruata siquidem est hęc angelica veneratio beatę virgini. *Gratia plena.* In Græco habetur vna sola dictio quæ est participium præteriti temporis pasiuum:quā interpres carēs vocabulo Latino exposuit. Potuisset tamen fingi participium pasiuū & dici gratificata.hoc enim pasiue acceptum significat dictio Greca, quod Latine dicitur gratiosa facta. Et significatur per hoc,quòd erat facta gratiosa,eo solito loquendi genere quo personā multū dilectā ab aliquo dicimus gratiosam illi,seu apud illū,salutauit siquidē angelus virginē non solū gratiosam(hoc est acceptā, placentē & dilectā)sed effectā gratiosam:vt donū dei significaretur quo reddita est gratiosa.non enim ex seipsa erat gratiosa,

sed

ſed ex diuinæ gratiæ dono effecta erat gratioſa. Et propterea interpres non falſo expoſuit gratia plena, ſed explicauit illud quo effecta eſt gratioſa. ex plenitudine enim donorũ diuinę gratię in ipſa, effecta eſt gratioſa. Nec explicat angelus apud quẽ aut quos reddita ſit gratioſa: tum quia ſecũdum veritatem effecta erat gratioſa abſolutè, & non apud hũc, vel illũ: tum quia hoc reſeruabat ſequẽtibus verbis explicandũ. ¶ Et recole, ꝙ propriè loquendo gratioſi nomen paſsiuè intelligitur, nõ actiuè: quãuis in pſalterio nouo coacti fuerimus vſurpare illud actiue. nã propriè ſignificat eum nõ qui facit gratiá, ſed qui acceptus eſt apud alios: qui vulgariter dicitur habere apud alios gratiã. *Dominus tecũ.* Imprecatoriè dicitur ſalutãtis more, dominus ſit tecũ. intẽdens tamen ſingulariſsimo modo: hoc eſt per incarnationẽ in vtero tuo: ſed modũ explicãdũ poſtea reſeruauit. Et nota differẽtiam: dum gratioſam aſſeruit factã, dominus autem tecũ, non dixit fuit aut eſt: quia ſecũdum rei veritatem iam erat effecta gratioſa apud oculos diuinæ maieſtatis, vſqueadeo vt mitteret ad eam angelũ annunciantem incarnationẽ filij dei ex ea nisi enim apud deũ fuiſſet tam gratioſa nõ miſiſſet deus angelũ ad hoc, nõ elegiſſet eam tũc in matrem. Sed dominus adhuc non erat illo ſingulariſsimo modo cũ beata virgine. *Benedicta tu in mulieribus.* pro, inter mulieres. Et hoc quoq; imprecatorie dictũ eſt: benedicta ſis tu inter mulieres. Et ſignificatur, ꝙ laudata erit ſupra omnes mulieres. Quod implendũ eſſe ex cõceptione filij dei, ipſamet beata virgo poſtea explicauit, dicẽs: ecce enim ex hoc beatã me dicẽt omnes generationes. *Quæ quũ audiſſet.* pro, vidiſſet. Senſus viſus deſcribitur: ſicut de Zacharia ſcripſerat ꝙ vidit angelum. Et ex ſenſu viſus corporalis ſpecies angeli alloquẽtis virginem deſcribitur. *Turbata eſt in ſermone eius.* Adiungitur viſui auditus ſermonis ad cõprobandam corporalẽ ſpeciẽ angeli. Turbata autẽ deſcribitur in ſermone angeli, aut quia cõplementum turbationis inchoatæ ex viſo angelo fuit ſermo: aut quia nõ turbata eſt ex viſo angelo, ſed ex ſermone eius. Primũ tamẽ rationabilius apparet: quoniam virginis eſt ad inſoliti viri ingreſſum non nihil mutari. *Et cogitabat qualis eſſet.* Ratio inquietę cõmotionis internę aſsignatur prudẽtia virginis cogitãtis qualis (bonus ne an malus) eſſet huiuſmodi ſermo, Suppetebat ſiquidẽ ratio cogitãdi ad vtrãque partẽ. nã verbũ mediũ. ſ. (dñs tecũ) ſonabat bonũ: extra autẽ verba cõmunia erãt & bono & malo. Põt enim adulatorie dici, bñdicta tu inter mulieres: & ſimiliter blãdiẽdo dici, aue gratioſiſsima.

Ista salutatio. Hinc habetur, quòd verba hactenus ab angelo dicta, salutatorie sunt intelligenda vt exposuimus. *Et ait angelus ei.* Nihil respondit beata virgo angelicæ salutationi: sed cogitatione circa qualitatem salutationis occupata, timebat ne quid mali accideret. *Ne timeas.* Videbat angelus virginis animum pauentem & timentem malam esse salutationem. Et propterea cõfortat eam, monendo ne timeat: vt etiam ex hoc ipso, quòd virgo perciperet, affectũ suum internum cognosci ab angelo nũciante, secura fieret. *Maria.* Proprium adiicit nomen, ad maiorem propulsationem timoris & fidutiam habẽdam, ex hoc ipso quòd velut à familiari, nomine proprio appellatur. *Inuenisti enim gratiam apud deum.* Reddit rationem angelus verborum quæ dixerat salutãdo: vt satisfaciat virgini cogitanti qualis esset ista salutatio, monstrando ꝙ est bona. Et quia primo dixerat, aue gratificata seu gratiosa facta, nec dixerat apud quos aut quem, modo hoc explicat, Quo explicato constat salutationem fuisse bonam. inuenisti enim, ideo non est tibi timendum, quia inuenisti gratiam. Quod dixerat superius gratiosa facta, hoc modo dicit inuenisti gratiam: idem enim significant. Sed modo explicat apud deum: non apud hominem aliquem te concupiscentem, sed apud deum: sed ideo dixi, aue gratiosa effecta, quia facta es gratiosa apud deum quia inuenisti gratiam coram oculis dei, quia valde grata, quia valde accepta es apud deum. *Ecce.* Postquã securam reddidit beatam virginem de qualitate salutationis, progreditur ad principale intentum, quod imprecando dixerat, dominus tecum: ecce demonstrantis est, nunc nunc. *Concipies in vtero.* non in mente, non in corde (vt nouellus error somniauit) sed in loco naturali conceptionis prolis. *Et paries.* tempore suo. paries inquit, non emittes per os, sed naturali partu gignes. *Filium.* non filiam. Rursus ex hoc ꝙ dicit filium, excluduntur omnes hæreses putantium beatam virginem non veram matrem Iesu, sed in ea velut in vase Iesum fuisse, & per eam quasi per fistulam trãsisse. Hæc enim omnia confutat angelus, materna beatæ virginis officia explicans, non solum conceptionis & partus nominibus, sed explicando filium: vt hinc intelligamus concepturam & parituram filium veris maternis officiis in generatiua parte ipsius beatæ virginis: alioquin non verificaretur, quòd conciperet & pareret filiũ. *Et vocabis nomen eius.* Instituit quoq; angelus virginem de nomine filij. *Iesum.* Hebraicè, Latinè saluatorem: eo ꝙ saluator esset populi à peccatis: vt alibi angelus exposuit. *Hic erit*

magnus.

magnus. Declarat angelus cōditiones filij generandi. Prima conditio est magnitudo, nō mole corporis, sed virtute. Ita quòd sub magnitudine comprehenditur, quòd erit potens in opere & sermone, in faciendis miraculis, in debellando mundum, & reliqua huiusmodi. *Et filius altissimi.* Eundē dicit filium altissimi quem dixerat filiū virginis: vt duas illius naturas, duásque natiuitates vnius significet, alteram secūdum naturam humanam qua est filius virginis: alteram secundum naturam diuinam qua est filius altissimi. *vocabitur.* Et quia non falso vocabitur, habetur hinc ꝙ verè filius beatæ virginis est filius altissimi. Nec dixit erit, ne intelligeres nouiter futurum filium altissimi: quia ab æterno est fili⁹ altissimi: sed dixit vocabitur, quoniā appellatio futura erat. *Et dabit illi dominus deus.* Describit tertio adimpletiones scripturarum & desideriorū omnium expectantium promissum Dauidi Messiā ex ipsius stirpe. Et dabit inchoatiuè tēpore resurrectionis eius: cōplete autem in secūdo aduētu. Dabit inquā quū dicet data est mihi omnis potestas in cælo & in terra, dabit benemerēti per passionē & mortē suā. *Sedem Dauid.* regnū promissum Dauidi in proprio semine. Et dicit hoc angelus ad declarādum, ꝙ fili⁹ iste esset verus Messias promissus Dauidi. *Patris eius.* Hinc clarè apparet beatā virginē ex Dauide descēdisse: alioquin falsum esset verbum angeli, patris eius. non enim aliter Dauid est pater Iesu quàm secūdum carnem ex beata virgine sumptā. Et dixit patris eius, ad declarādum ꝙ Iesu secūdum quod homo prout erat fili⁹ Dauidis danda erat regia authoritas, & nō secūdum quod erat filius altissimi. *Et regnabit in domo Iacob.* Nō super solā tribū Iuda, sed super vniuersam domū Iacob. pro, super domū Iacob (cōprehendentem omnes tribus Israel) regnaturus describitur: ad explicādū adimpletionē scripturarū. *In æternū.* pro. in secula. Hęc duo (scilicet promissus ex proprio semine Dauidi rex, & regnū integrū totius Israel) expectabantur cōmuniter ab omnibus in Messia adimplenda. & propterea horū duorū angelus meminit, specialiter describēs Messiā regnaturū in secula, & nō sicut quilibet ali⁹ rex regnat suo tātū seculo. Et hęc (vt dictū est) de regno Iesu in domo Iacob, & super sedē Dauidis nō sunt adhuc impleta, sed inchoata fuerūt in resurrectione Christi, implenda in secundo aduētu: tūc enim veniet rex qui in primo venit subditus. *Et regni eius non erit* finis. Ne dubitares antedicta secula quandoque finienda explicat angelus quòd nullus erit finis regni Iesu. *Dixit autem Maria ad angelum. Quomodo fiet.* pro, erit, *istud.* Non dubitat

dubitat Maria, nõ quęrit signũ sicut zacharias, sed quęrit modum quo erit istud. s. cõcipere nunc in vtero. Et ex hoc ipso ꝙ inquirit modũ, nõ quo fieri potest, sed quo erit, manifestat se credere, fide quæ præbetur auditis. Acsi apertè diceret: credo quæ dicis, sed modũ quo hoc erit nõ audio, nescio, nosse velim. *Quoniam virum non cognosco.* Rationem quare quęrit modũ, subiũgit quia expers sum virilis cõmercij. Nõ dixit nõ cognosci, sed nõ cognosco: quia intellexerat verba angeli tũc implẽda: dicẽte angelo ecce concipies. Maximã affero rationẽ inquirẽdi modũ quo nũc cõcipiam: quoniã vsq; in præsens viri cognitionem nõ habeo: hoc est, quia virgo sum. *Et respondens angelus dixit ei, Spiritussanctus superueniet in te.* Ecce modus quo nũc cõcipies in vtero: spiritussanctus non spiritus humani seminis. Aptè enim spiritumsanctũ loco humani seminis posuit: quoniã prolificum semen spirituale valde est, hoc est spiritibus plenũ: vt philosophi tradũt. Loco ergo humani seminis superueniẽtis in alias mulieres ad hoc vt cõcipiant, superueniet in te spiritussanctus: hoc est, nullã habẽs immũditiam cuiuscunque generis (hoc est, neq; corporis neq; animæ) sed omnino eleuatus ab omni immũditia. *Et virtus altissimi obumbrabit tibi.* Ad hoc, ꝙ mulier cõcipiat requiritur, nõ solũ semen virile, sed actio virtutis generatiuæ mulieris. Et quia ad hanc concurrunt duo (scilicet applicatio digestorũ humanorũ ex corpore mulieris ad substãtiam prolis, & delectatio sensibilis cõcomitans huiusmodi applicationem) ideo ratione vtriusq; dicitur obumbrabit tibi: tãquam præseruando quidẽ velut vmbra ab æstu & ardore cõcupiscentiæ, quo ad secũdum: tanquam vero fouendo & trahendo velut regens in vmbra, quo ad primum. Sicut enim in seminibus terræ mãdatis videmus requiri quasi vmbrã tegmen terræ (sub quo vires terræ colliguntur & attrahuntur ad concipiendum quodãmodo ex semine, & sic terra germinat) ita in mulieris vtero præter virile semen velut obumbratio quædam generatiuæ partis mulieris cum virili semine fit, fotiua & attractiua naturalium humanorum & virium mulieris ad cõcipiendum. Ita ꝙ intendit angelus dicere, quòd vltra spiritumsanctum loco seminis, virtus diuina dabit tibi actualem efficaciam cõcipiendi, seruãdo te à delectatione venerea. *Ideóque.* ex hoc singularissimo modo generãdi. *Et quod nascetur.* Cùm hoc ꝙ supernaturalis erit modus, ipsum tamen fieri erit naturale. Et verè naturalis fuit productio Iesu ex virgine: quoniam in naturali loco, naturali materia, naturalibus actionibus partis vegetatiuæ beatæ

virginis

virginis productus est,& propterea verè dicitur natus,propterea angelus verè dixit nascetur. *Ex te.* Superfluit. Non limitauit verbum suum angelus ad natiuitatē ex ea:vt cōprehenderet natiuitatem in ea iuxta verbū angeli ad Ioseph Matth.1. ꝙ enim in ea natum est. Satis fuit angelo dicere nascetur:ad declarādum naturalitatem fieri postquā declarauerat supernaturalitatē modi. *Sanctum.* Non solùm significatur sanctitas prolis,sed significatur modus sanctitatis:ꝙ scilicet nascetur sanctū,ad differentiam cuiuscunque alterius nascentis,quilibet enim nascitur obnoxius originali peccato ac pœnis cōcomitantibus,etiam si in eodē instanti diuina gratia sanctificaretur: Iesus autem nascitur sanctus, nulli obnoxius culpæ aut pœnæ. *Vocabitur filius dei.* Non vocabitur tantum filius hominis,sed filius dei. Et ad hoc directè refertur coniunctio ideo,ex singulari enim modo (.s. ꝙ de spiritu sancto cōceptus est)cōgruissima ratione subsecuta est appellatio filij dei. Talis enim & non alia natiuitas congruit filio dei, talis enim modus adminiculatur ad cognoscendum,credendū atque conferēdum filiū Mariæ esse filium dei. Repetiit autem angelus vtrāque in Iesu naturā,non vt magis imprimeret vtriusq; naturæ fidem beatæ virgini:sed vt explicaret ꝙ ab initio cōceptionis vnio fieret naturarum (diuinæ & humanæ) in vna persona. hoc enim significatur dicēdo,quòd nascetur,vocabitur filius dei. Nisi enim ab initio quo nascitur esset filius dei,falso appellaretur filius dei ꝙ nascitur. *Et ecce Elizabet.* Supernaturalem modū generandi cōfirmat angelus testimonio alterius modi supernaturalis quāuis minus. Supernaturale siquidē fuit' Elizabet sterili & seni habere vim generandi:quāuis naturalis fuerit vsus cōcessa ei vt generādi,quoniā ex viro concepit. Nec hęc in testimoniū attulit angelus ad tollēdū à beata virgine aliquid ambiguitatis:sed ad etiā suauiter humano more per exēplū sensibile firmādam integrā beatæ virginis fidē, habet enim hoc suauis diuinæ sapientiæ dispositio,vt hominē naturaliter per sensibilia cognoscētem,sensibiliter quoque exēplis instruat,firmet,consoletur. *Cognata tua.* Certa est cognatio inter Mariā & Elizabet : sed incertū est quo modo Genealogias enim earū secūdū vtrūq; sexū certas nescio. Hoc tamen certū in sacra scriptura est ꝙ domus Dauidis mixta erat cum domo Aaron. vxor enim Ioiadæ pontificis fuit soror Ochoziæ regis Iuda:vt patet in.4.libro Reg. Vnde nihil obstat huic cognationi quòd Elizabet fuerit de tribu Leui ac filiabus Aaron,beata autem virgo de tribu Iuda ac filiabus Dauidis.

Et

Et ipsa concepit filium in senectute sua. Vna miraculi ratio. *Et hic mensis est sextus illi.* Explicat patentem ad sensum vterum grauidum, *Quæ vocatur sterilis.* Altera miraculi ratio. *Quia non erit impossibile apud deum.* Hinc clarè apparet ꝙ ad suauiter firmãdam per sensibilia integram beatæ virginis fidem, angelus adduxit prædictum testimoniũ.ad hoc enim refertur ratio angeli, quia non erit, refertur nãque ad demõstratum testimoniũ sensibile per aduerbium ecce. Et est sensus, ecce testimonium sensibile quia non erit impossibile apud deum omne verbum. Intendit enim angelus ex hoc testimonio sensibili instruere quòd omne possibile est apud deũ: vt suauiter cõfirmet possibilem esse apud deum etiam mirabilem modũ quem annunciauit virgini. *Omne verbum.* Nihil excipitur nisi quod implicat contradictoria, quod etiam non excipitur, sed non includitur: quia non comprehenditur sub verbo aliquo: vtpote quòd nõ potest intelligi. *Dixit autem Maria, Ecce ancilla domini.* Non plus interrogat, sed prõptam se exhibet: & quanto magis se audiuit eleuãdam in matrẽ Messiæ filij dei, tanto magis ad humilitatis gremium confugit: & se ancillam recognoscit & offert. *Fiat mihi.* Non solùm assensum præbet, sed preces adiungit ad tantum donum consequendum. *Secundum verbum tuum.* Prudentia simul & modestia loquendi comprehenditur in hoc, quòd breuissimo sermone & vniuersa nunciata complectitur, & angelum qui nunciauit honorat. Vbi scito nos credere quòd statim prolatis his verbis concepit in vtero filium dei: & impletum est verbum angeli ecce concipies in vtero. Quod etiam apparet ex eo quod octauo Calẽdas Aprilis annunciatio hæc fuit: & octauo Calend. Ianuarij Iesus est natus. Et nihilominus in promptu est ratio: quia nulla erat differendi ratio, completa angelica annunciatione, & virginei atque humilis assensus oblatione consummata. *Et descessit ab illa angelus. Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana.* pro, in montanam supple regionem. *Cum festinatione.* tum ad celeriter visitandam cognatam senem, tum vt in itinere non moraretur: instruens exemplo virgines festinas esse in itinere, & nõ moroso gradu spectandas se exhibere. *In ciuitatem Iuda: & intrauit in domum zachariæ. & salutauit Elizabet. Et factum est vt audiuit salutationem Mariæ Elizabet, exultauit.* pro saliit, seu subsiliit. Describitur enim motus infantis saltantis in vtero. Describit Euangelista ordinem effectuum. Et primùm effectum auditæ salutationis ex ore beatæ virginis, explicat esse saltum Ioannis Baptistæ in

stæ in vtero. Tunc enim impletum est quod dixerat angelus ad Zachariam de illo. & spiritusancto replebitur adhuc ex vtero matris suę. Iesus enim qui conceptus matris carnem statim sanctificauerat (extinguendo in ea fomitem) modo incipit exterius operari, sanctificando præcursorem suum. Hæc siquidem sanctificatio causa fuit quòd saliret. *Infans in vtero eius. Et repleat est spiritusancto Elizabet.* Postquàm repletus est Ioannes spiritu sancto, repleta quoque est Elizabet spiritu sancto: vt ordine quodam distributus intelligatur spiritus sanctus ex voce Mariæ. *Et exclamauit voce magna.* Intellige tamen, modestia seruata: quoniam spiritus sanctus nullius immoderaminis causa est. *Et dixit. Benedicta tu inter mulieres.* Non imprecatiue sed assertiuè dicuntur hęc verba. iam enim cõceperat filium dei: & erat super omnes mulieres benedicta meritò, etsi nõ adhuc aliorum vocibus. *Et benedictus.* Hoc addidit spiritus sanctus per Elizabet ad verba angeli. non solùm ipsam beatam virginem benedictã sed Iesum in vtero eius manentem benedictum clamat. Sed vide differẽtiam. nam Mariam benedictã cum limitatione (scilicet inter mulieres) dicit Iesum autem benedictũ absolutè absq; vlla limitatione. *Fructus ventris tui.* Vtitur naturali vocabulo fruct⁹ vt verè productũ fructũ ventris naturalib⁹ officiis significaret. *Et vnde hoc mihi.* Vbique apparet spiritus sanctus, spiritus humilis cordis. In beata virgine apparuit, ecce ancilla: & postea in submissione ad visitandam Elizabet, & modo apparet in ipsa Elizabet, recognoscente se indignam vt ad eam veniat beata virgo. *Vt veniat.* quum ego debuissem præuenire. *Mater.* Hinc apparet beatam virginem veram ac naturalem genitricem iam tũc fuisse: & cognitam esse reuelante spiritu sancto ab Elizabet. *Domini mei ad me?* Cognouit etiam cuius esset mater, didicit à spiritu sancto, quòd erat mater dei & hominis. propter naturã enim humanam dixit fructus ventris tui: propter diuinã, domini mei. Hinc habetur quòd in principio quo cõcepit beata virgo, verbũ caro factum est. Si enim imperfecta quædam inchoatio prolis fuisset tunc in vtero virginis (quemadmodum in aliis mulierib⁹ est informis materia) non dixisset Elizabet, immò spiritus sanctus per eam, mater domini mei: quia adhuc tunc non fuisset mater dei. Dicta sunt enim hęc verba paucis diebus post annunciationem. Fundatam itaque hic habent doctrinam formati corporis Iesu Christi (& consequenter infusæ animæ intellectiuæ in principio conceptionis) theologi: quia ex tunc verè fuit mater

domini

domini nostri. *Ecce enī vt facta est vox salutatiōis tuæ in aurib⁹ meis.* Testē affert dictorū suorū saltationē filij ex salutatione beatę virginis. Acsi aperte diceret: non solū ego ex aduentu tuo cognoui hæc spiritu sancto reuelante, sed etiam infans in vtero meo hæc sensit: quoniam vt facta est vox salutationis tuæ in aurib⁹ meis, antequā mihi reuelarētur hęc, infans in vtero meo saltauit ī gaudio. *Exultauit in gaudio.* pro, saliit in exultatione. quæ effectus est lętitiæ seu gaudij. Duo dicit: quòd saliit: & quod ī exultatione. Ex quibus iūctis cum prędictis ab angelo (quòd in vtero matris reple͂d⁹ esset spiritu sancto) apparet quod exultatio hęc, exultatio spiritus sancti fuerit, causantis saltum illum corporalem ad sensibiliter modo quo poterat testificandum matri, & per ipsum mundo vniuerso, quanto repletus sit interno gaudio ob pręsentiam Iesu Christi gestati in vtero à beata virgine: ac per hoc quòd Ioannis Baptistæ anima donata tūc fuerit cognitione actuali Iesu Christi, & actuali lætitia de illius pręsentia. ¶ An autem donum hoc collatum ei fuerit per modum pasṡionis trāsitoriæ, an per modum doni permanentis (hoc est quòd ex tunc perseuerauerit in soluto vsu mētis) incertū habeo. Quòd enim tunc hoc donum habuerit, ratio spiritussancti indicat. nā spiritussanctus primo & directè respicit mentem, & per diffusionem partem sensitiuam: ac per hoc nō prius causauit lętitiam in parte sensitiua (vt more pecudis Ioannes exultasset) quam in parte inellectiua. Rursus nulla ratio lętitiæ in parte sensitiua hic interuenit, quemadmodum blandum aliquid lætificare videmus infantulos: sed tota lætitiæ ratio, præsentia Iesu Christi tāquàm sonans per os virginis in auribus Elizabet fuit. constat autē huiusmodi præsentiæ perceptionem non ad sensum sed ad intellectum pertinere. Deniq; si Ioannes nō fuisset gauisus de cognita præsentia domini, nō attulisset Elizabet in testimonium dictorū suorū. tantā infantis in suo vtero lętitiam. *Infans in vtero meo. Et beata quæ credidisti.* pro, credidit: Alloquitur beatā virginē in tria persona, meritum fidei (dicendo quæ credidit) & pręmium beatitudinis futuræ explicans. Vnde apparet fuisse reuelatū Elizabet nō solùm beatam virginē esse matrem dei, sed etiā dicta ab angelo, & fidē beatæ virginis. *Quoniam perficientur ea quæ dicta sunt tibi.* pro ei. virgini. Rationem beatitudinis reddit: ꝓphetans & ipsa, complenda esse omnia nunciata ei per angelum. *A domino.* explicat nunciata per angelum procesṡisse à domino, domini nomine & authoritate fuisse dicta. Et hoc ad significandū

infallibilem

infallibilem veritatem dictorum: vtpote quæ à domino emanarunt. ¶ Ex hoc quòd Elizabet mutat personam secũdam in tertiam, dicendo & beata quæ credidit, &c. apparet quòd alię personę erãt pręsentes huic colloquio: ad quas cõuersa Elizabet dixit de beata virgine, & beata quæ credidit &c. *Et ait Maria.* Temp⁹ iam erat vt prodiret etiam in sermonẽ diuinitas qua repleta erat Maria. Vnde laudata ab Elizabet, cognoscens verba illi⁹ verba esse à spiritu sancto, non respõdet Elizabet, sed prorumpit ad gratiarum actiones deo: laudando illum ob beneficia sibi, timẽtibus deũ, humili corde, populo Israel ac vniuerso præstita. *Magnificat.* hoc est extollit: seu tangendo radicem, magnifacit. ex magnificare enim oritur magnificare pro extollere. *Anima mea.* Manifestat internam animæ suæ actionem. *Dominum.* non seipsam non me, sed eum qui est vniuersorum dominus. hac enim appellatione nominare consueuerant Hebręi deum. *Et exultauit.* Magnifacere & extollere internũ, cognoscitiuę partis est: exultare autẽ volitiuæ seu affectiuæ. Est enim exultatio plus quã lætitia. exundans siquidem lętitia velut in gesticulationẽ exultatio est.

Spiritus meus. Ne intelligeres exultationem corporalem, remotissimo à corpore animæ nomine vtitur: dicendo spiritus meus. anima enim spiritus rationem habet vt corpus supergreditur: vnde & statum spiritus separata à corpore sortitur. Et discerne quòd anima magnificat & spiritus exultat: quia res illa quæ est anima vtrinque significatur: & vt respicit hæc inferiora & vt respicit superiora. nam vt est anima, vt exercet viuificandi officium, non æstimat non extollit aliquid eorum quæ spectant ad viuere nisi dominum: vt vero est spiritus, vt officium exercet spiritus, vt superioribus intendit, non solùm amat, desiderat, delectatur & gaudet, sed exultat *In deo.* non in seipso spiritu, sed in deo: qui purissimus spiritus est. *Salutari.* pro, saluatore. Quanuis enim deus ex quo mundum condidit, semper fuerit saluator, officium tamen saluandi personaliter tunc assumpsit quum caro factus est, & propterea hoc speciali modo saluator significatur. Et verè in deo saluatore, spiritus beatæ virginis exultauit: quia exultauit in deo incarnato. Saluatore autem non huius vel illius sed mundi. *Meo.* possessionem significat saluatoris tanquam proprij. Verè enim meus inquit Maria: quoniam totum corpus eius mediate quo saluat mundum, meum est: nullam in eo partem habet vir aliquis. *Quia respexit.* pro, aspexit. Rationẽ magnificationis & exultatiõis & proprietatis reddit ex

parte

Parte dei. quia aspexit. *Humilitatem*.pro,ad humilitatem. id est,exiguitatem seu paruitatem. *Ancillæ suæ*. Dictio Græca interpretata humilitatem non est nomen illius virtutis animi quã humilitatem appellamus:sed est nomen cõditionis qua aliquid est imum seu exiguum seu paruũ.Est enim sensus, quia aspicere dignat'est ad exiguitatem seu infirmitatem (si dici licet)ancillæ suæ.Nec propterea interpres arguendus est:quia secundũ nominis proprietatem,esse humilem non est habere virtutem, sed est esse imum,quanuis theologi vsurpauerunt humilitatem pro virtute animi. ¶ Et aduerte ꝙ in his beatæ virginis verbis,virtus humilitatis non significatur voce,sed exercetur opere.nam hic est intimæ humilitatis actus,æstimare se infimam,exiguam, paruam,&c.Et hoc magis quadrat humilitati maximæ beatę virginis quàm cãtare virtutẽ humilitatis suæ esse aspectam à deo, hoc enim sonat ad meritum propriæ virtutis respexisse deum:quod dicere procul est ab humilibus.illud autem,cordis humilitas est in actu exercito.Magnitudinem igitur beneficij diuini erga se explicat,dicendo quia aspexit ad exiguitatem ancillæ suæ,ita ꝙ non sat fuit dicere,quia aspexit ancillam suam:sed apposuit ad exiguitatem ancillæ suæ. ¶ Et intellige exiguitatẽ quò ad merita,æstimabat siquidem se nullus meriti nulliúsq; virtutis.Nec fictè aut falso:quoniam considerabat seipsam ex parte sui,nõ ex parte donorum dei in ipsa,hæc enim consideratio mater est humilis cordis,quum in anima radicata est. *Ecce enim ex hoc*.Deest. nunc.Manifestat ab effectu magnitudinem beneficij diuini in se:quia ex isto nunc(& demonstratur nunc quo concepit filium dei)quo tantum beneficium contulit mihi deus. *Beatam me dicent omnes generationes*. Prophetat beata virgo fœlicem se habẽdem ab omnibus generationibus.Quod verificatur tum cõprehensione omnium nationum,tum successione cuiúsque futuræ generationis, *Quia fecit*. Explicat quare beatam illam dicent omnes generationes. *Mihi magna*. pro , magnalia. hoc est ingentia admiratione digna.Tanquam inexplicabilia sigillatim,hoc nomine cuncta comprehendit. *Qui potens est*. pro,ille potentis.Deum nominat à potentia tãquam excellentissimè seu solus potens.reliqua enim omnia mendicant posse ab eo.Et denominauit deum à potentia,quia tota ratio facti in mysterio incarnationis est potentia facientis. *Et sanctum*. Laudat secundo deum à celsitudine naturę.Sanctum enim eleuatum ab omni impuritate significat deum,qui solus est actus purus. *Nomẽ eius*.

Nullum

Nullum nomen deo conuenit nisi sanctum: hoc est nisi infrà latitudinem actus puri. Et propterea omne nomẽ dei est sanctũ: & ideo proprium est deo habere nomen sanctum. & propterea beata virgo à spiritusancto edocta, descripsit deũ ex hoc quòd sanctũ est nomen eius. *Et misericordia eius.* Laudat tertio dei misericordiam. Ita ꝙ tria specialiter laudat dei: potentiam, naturã, & misericordiam. Et naturam quidem laudauit nominatã: hoc est prout cognosci nominaríque potest. potentiam verò absolutè: misericordiam autem cum extensione subiuncta. *A progenie in progenies.* pro, in generationẽ & generationẽ. Extẽsio misericordiæ ad quãlibet successionẽ generationis significatur. Est enim sensus, in generationẽ & generationem sine defectu: ita quòd nulli generationi deficit. *Timentibus eum.* Quãuis misericordia dei diffusa sit super omnia opera eius, & secundũ aliquos effectus communis sit timentibus & non timentibus deũ: secundum tamẽ effectum subleuationis à vera miseria (quæ est sola miseria æternæ damnationis) propria est timentibus eũ timore filiali. & talis misericordia cãtatur indeficiens cuilibet generationi. Nec arctatur textus ad generatiões futuras, sed absq; limitatione aliqua comprehẽdit omnem generationem. præteritam, præsentem, & futuram. Laudat enim beata virgo benefactorem suũ ab huiusmodi æterna misericordia. *Fecit potentiam.* pro, robur. siue imperiũ. vtrũque enim Græca dictio significat. Ab hinc prosequitur vtriusque attributi (scilicet potẽtiæ & misericordiæ) opera respectu rationalium creaturarũ vt referũtur ad beatitudinem vel miseriã æternã. ¶ Vbi aduerte, ꝙ si opera hæc intelligantur in sua latitudine & præterita vt sonant, appellatione superborum & humilium, diuitum & esurientium, non solùm comprehenduntur homines sed etiã angeli mali & boni. Angeli siquidẽ superbi fuerunt primi dispersi & detracti ex sedibus & emissi inanes: & per oppositũ, angeli humiles & esurientes diuinã gloriam exaltati sunt & repleti sunt bonis. Ante aduentum quoque Christi, superbos eiectos legimus etiã de tẽporali statu: vt Nabuchodonosor & Saul. sed hoc extra propositũ est æternæ fœlicitatis, vel miseriæ: nisi pro quãto hæc signa quædã sunt testificãtia quantũ deo superbia displiceat, quantũque humilitas placeat. Directè tamen præsenti cantico cõgruit vt intelligãtur hæc opera facta in mysterio incarnationis. ita ꝙ cãtantur hæc opera vt fructus verbi incarnati: & asserũtur facta quia iã erant facta inchoatiuè, erant facta in radice. Intendit

ſiquidẽ beata virgo declarare quid in hoc myſterio incarnatiõis fecit(hoc eſt faciendũ in radice ſtabiliuit)erga genus humanũ, ꝙ ſcilicet decreuit vti potentia cõtra ſuperbos, primates & diuites, exaltare aũt humiles & replere bonis eſuriẽtes. Hæc enim eſt diſpoſitio propria nouo teſtamento. nã in teſtamento veteri diuitiæ promittebãtur: in nouo nulla habetur diuitiarum ratio. ſed pauperrimi piſcatores exaltati ſunt. ¶ Vide ſingula iuxta hũc ſenſum: quẽ literalẽ credimus. Primũ itaque opus potentiæ eſt, ꝙ fecit robur. *In brachio ſuo.* Verbũ incarnatũ brachiũ diuinũ appellatur: iuxta illud Eſa. 53. & brachiũ domini cui reuelatũ eſt. eſt enim velut brachiũ quo operatur deus. Perſpicaciùs aũt appellatur brachiũ ratione humanæ naturæ: quæ eſt velut organũ coniunctũ dei, ſicut brachiũ eſt organũ coniunctũ hominis, eſt enim organũ iunctũ in perſona, ad differẽtiam organi ſeparati, quale eſt quodcũque inſtrumentũ artificiale: puta ſerra, malleus &c. Fecit inquã deus in homine aſſumpto robur, tum fortitudinis meritoriæ, tũ potẽtiæ, opere & ſermone: ſed præcipuè robur vniuerſalis dominij, robur efficiẽdi omne opus tã iuſtitiæ quàm gratiæ. *Diſperſit ſuperbos.* Ecce opus robuſti brachij, ad corporalis brachij robuſti diſpergentis conãtes ipſum ſuperare, ſimilitudinẽ. Quum enim cætera vitia fugiant, ſola ſuperbia ſe opponit deo. & propterea actio Ieſu Chriſti in totũ genus perſeuerãtiũ in iniquitate, deſcribitur à capitibus eorũ ſuperbis: quos diſpergit in æternos cruciatus. *Mẽte* pro, cogitatione, *cordis ſui.* Significatur nõ diuina mẽs, ſed cogitatio cordis ſuperborũ. & diſperſio robuſta declaratur actio iuſtitiæ. Eſt enim ſenſus ꝙ diſperſit ſuperbos merito cogitationis cordis eorũ. Quãuis poſſit etiam ſignificari vnde diſperſi ſunt: ſcilicet à cogitatione cordis eorũ. diſperſi ſunt enim à celſitudine & gloria cogitata & affectata corde eorũ. Vterque ſiquidẽ ſenſus quadrat propoſito, *Depoſuit potentes de ſede.* pro, detraxit primores à ſedibus. Significatur enim ad literã, ꝙ deiecit eos qui poteſtate funguntur publica à ſedibus ſuis. Quod ad literã verificatũ eſt quũ deiecti ſunt magiſtratus Iudæorũ quia occiderũt Chriſtũ: & exaltati ſunt humiles Chriſti, diſcipuli, vniuerſo orbi euangelizantes. Poteſt nihilominus vniuerſaliùs intelligi de eiſdẽ ſuperbis: vt nõ ſolũ ſint diſperſi à cogitatis & affectatis celſitudinibus, ſed etiã detracti à ſedibus quas habent. omnibus enim bonis priuati ſunt. *Et exaltauit humiles.* corde. Exaltauit inquã ad cælorum regnũ. Et hinc apparet eoſdẽ appellatos ſuperbos & potentes diſperſos & eiectos

ctos.nã solos humiles corde è regione apponit.Et propterea secunda expositio amplectenda tanquam literalis insinuatur. *Esurientes.* nõ corporis cibum,sed iustitiam,sed panem cœlestẽ. *Impleuit bonis.*regni cælorum.quæ sola sunt verè bona. *Et diuites.*mente & animo:qui se non recognoscunt indigentes diuina gratia , euangelica doctrina : existimantes se abundare diuitiis ingenij,sapientiæ,prudentiæ,sagacitatis,cognitione & acquisitione fœlicitatis absque Christo. *Dimisit.*pro,emisit.*inanes.* eiecit à se vacuos veris bonis.Et nihilominus cum his intellige ꝙ elegit pauperes & infimos secundum mundum homines, significatos per esurientes(hoc est indigentes pane) magnos autem secundum mundum nominatos diuites nõ elegit,sed emisit vacuos:pro quãto nec electi sunt ad apostolatum, & rari sunt qui saluantur:iuxta verbum domini . faciliùs est camelum transire per foramen acus,quàm diuites intrare in regnum cælorum. *Suscepit.* more succurrentis ad manum porrigentis. Postquam opera declarauit gratiæ & iustitiæ noui testamẽti, adimpletionem subiungit testamenti veteris perfectã in hoc mysterio incarnationis. *Israël puerum suum.* populum Israëlitam seruum suum. *Memorari.*pro,vt recordaretur.Loco cuius,nescio quis in ecclesia introduxit cantandum recordatus:quum interpres trãstulerit memorari,& textus Grecus habeat recordari.*Misericordiæ suæ.* Superfluit suæ . Et est sensus,ꝙ succurrit populo Israël ad hoc vt recordaretur opere & effectu misericordiæ exhibendæ Abrahę & semini eius in seculum,sicut locutus est ad patres nostros.Iste est verus ordo constructionis literæ.nam Abraham datiui casus est:nec potest construi cum patres nostros . Rursus etiam nõ quadrat sicut locutus est semini eius in seculũ:sed bene quadrat quòd suscepit populum Israël per mysterium incarnationis succurrendo, ad hoc vt recordaretur misericordiæ exhibendæ Abrahæ & semini eius in seculum . promiserat enim deus exhibiturum se misericordiam Abrahæ & semini eius in æternum . & propterea per modũ recordationis exhibenda describitur misericordia.Expectabat quoque & Abraham misericordiam Iesu Christi liberaturã se de limbo.Semini quoque Abrahæ non quodã tempore,sed in æternũ exhibetur misericordia:dũ ad cælorum regnum pro parte perductum est,& reliquũ perducetur per Iesum quum intrauerit plenitudo gentium , & nihilominus quotidie aliquis eorum perducitur. *Sicut locutus est ad patres nostros.* prophetas qui scripserunt de Messia & gratia

eius. *Abraham & femini eius in secula.* pro, in seculum. *Mansit autẽ Maria cum illa quasi.* pro, ferè, mensibus tribus. *& reuersa est in domum suam.* Vnde apparet ꝙ non interfuit beata virgo natiuitati Ioannis Baptistæ. nam quũ octauo Calendas Aprilis audierit ab angelo, ecce Elizabet cognata tua, & in illis diebus surrexerit & venerit ad Elizabet, si fuisset cum Elizabet in natiuitate Ioannis, proculdubio perstitisset per aliquot dies: saltem donec Elizabet plene cõualuisset ex partu & sic fuisset cũ ea tribus mẽsibus & amplius: cuius oppositũ euãgelista dicit. qui videtur ex industria hoc dixisse vt significaret Mariam nõ interfuisse partui Elizabet. *Elizabet autem impletum est tempus pariendi: & peperit filium. Et audierunt vicini & cognati eius quia magnificauit dominus misericordiam suam cum illa.* non solum tollendo opprobriũ sterilitatis in senectute, sed donando filium masculũ. *Et congratulabantur ei. Et factum est in die octauo.* iuxta legis præceptum. *Venerunt circuncidere.* pro, vt circũciderent, *puerum & vocabant eum nomine patris sui zachariam. Et respondens mater eius, dixit. nequaquam sed vocabitur Ioannes.* A spiritu sancto didicerat Elizabet hoc nomen imponendum filio. Zacharias enim mutus non poterat ei hoc dixisse. *Et dixerunt ad illam, quia nemo est in cognatione tua qui vocetur hoc nomine. Innuebãt autẽ patri eius quem vellet.* pro, quid vellet, *vocari eum.* Ita quòd non ostendebant diuersos homines quærentes si vellet vocari eum nomine istius vel illius, sed nutibus quærebant quod esset nomen imponendũ infanti. *Et postulans pugillarem.* hoc est nutibus petita tabella in qua scribitur. huiusmodi enim tabella pugillaris vocatur. quæ fortè tunc tẽporis erat cerea. *Scripsit dicens.* Mutus erat: & scribere quidem poterat, dicere autem non. & propterea dicens, casus est accusatiui. Et est sensus. scripsit scripturam dicẽtem. *Ioannes est nomen eius.* Acsi apertè diceret. non ego illi impono nomen, sed Ioannes est nomen eius: vtpote impositum ab angelo. *Et mirati sunt.* de conuenientia patris & matris in nomine nouo cognationi illi. *Vniuersi. Apertum est autem ilico.* Tunc enim cõpleta sunt, quæ dicta sunt per angelum de natiuitate Ioannis. antè diem siquidem octauum quo in circũcisione nominabatur infans, quia anonymus erat, ferè vt nõ natus habebatur. *Os eius & lingua eius: & loquebatur benedicens deum.* An præter subiunctum canticum aliqua prius dixerit Zacharias gratias agendo deo, incertum est. *Et factus est timor super omnes vicinos eorum: & super omnia montana.* pro, in tota montana. *scilicet regione. Iudææ;*

diuulga

diuulgabātur omnia verba hæc. Et posuerunt omnes qui audierant, in corde suo, dicentes. quisputas puer iste erit? Timor dei, diuulgatio gestorum, & expectatiua admiratio dicentium quisnā puer iste erit, post canticum Zachariæ fuerunt secundum ordinem historiæ. immo canticum ipsum, vnum erat eorum, quæ diuulgabātur: & magna erat pars testimonij, quòd manus domini erat cū illo puero. *Et enim*. superfluit coniunctio enim. Non redditur ratio quare illi dicebant, quisnam puer iste erit? sed vbi euangelista gesta descripsit natiuitatis, circuncisionis & nominationis pueri, ordinatè describit quid est subsecutum in audientibus, quid in ipso infante, quid in patre. Et de auditoribus quidē dixit timorem &c. de infante verò subdit. *Et manus domini erat cū illo.* significans specialem curam diuinam de infante, velut sub manu dei. De patre autem subiungit. *Et zacharias pater eius repletus est spiritu sancto: & prophetauit.* tum de Messia, tum de Ioanne. *Dicens. Benedictus.* benedictione laudis. *Dominus deus Israel.* per gratiam specialis cultus. *Quia visitauit.* mittendo. *& fecit redēptionem.* ad differentiam priorum visitationum quibus visitauerat mittendo prophetas: modo enim visitauit faciendo redemptionem mysterio incarnationis. *Plebis suæ.* pro, populo suo. hoc est ad libertatem populi sui. *Et erexit cornu salutis nobis.* non solùm libertatem dedit, sed erexit cornu, potentiam. Ipsum Messiam appellat cornu salutis: quia verè fuit potentia saluationis nostræ. *In domo Dauid.* quia secundum carnem ex domo Dauid ortus est. *Pueri sui. Sicut locutus est per os sanctorum quia à seculo sunt prophetarum eius.* pro, fuerunt prophetarū suorum. *Salutem ex inimicis nostris: & de manu omniū qui oderunt nos.* Declarat cuius salutis cornu erectum est. Vnde secundum grāmaticam legendum esset salutis, referendo ad id quod dixerat cornu salutis. Ac si dictum fuisset, salutis inquam ex inimicis nostris. ¶ Vbi etiam scito, quòd Græca dilectio tam hic quàm ibi & inferius, potius significat saluationis quàm salutis. & optimè quadrat vt sit cornu saluationis, saluationis inquam ex inimicis nostris: primū quo ad spiritum, & demū quo ad omnia ¶ Et similiter intellige de manu, hoc est de potestate odientiū. In primo siquidē aduentu saluati sumus ab iis qui aduersantur spiritui: in secūdo autē ab omnibus quomodolibet contrariis. *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris.* Misericordiam dicit, non iustitiam: quia non ex meritis patrum, sed ex diuina gratia misericorditer patres nostri & nos liberati sumus per incarnatio-

nationis mysterium. *Et memorari.* pro, & ad recordandum, *testamenti sui sancti.* Priùs dixerat misericordiam: modò adiungit iustitiæ speciem in executione testamenti. Vbi nota appellari hic primum testamenti nomine, promissionē factam Abrahæ à deo de benedicto semine, in quo omnes gentes benedicentur. *Iusiurandum.* Explicat testamentum scriptum Genesis.22. Et grámaticè similiter legendum esset iusiurandi, appositiuè ad testamenti sui sancti. *Quod iurauit ad Abraham patrem nostrum, daturum.* pro, vt daret, *se.* Superfluit se. *Nobis.* Iungi debet hæc clausula cum sequenti: & est sensus, vt daret nobis hæc sequentia, scilicet. *vt sine timore de manu inimicorum nostrorum liberati. seruiamus illi. In sanctitate & iustitia corã ipso, omnibus diebus nostris.* Vbi colligere potes septem conditiones gratuitas. Prima est libertas. liberati de manu inimicorum nostrorũ. Secunda est diuina seruitus. seruiamus illi. Tertia est exclusio timoris seruilis. sine timore. Quarta est mũdicia. in sanctitate. Quinta est iustitia fidei, dando vnicuique quod suũ est. Sexta est veracitas, corá ipso. vt excludatur omnis fictio: & simul significetur reuerentia tanquam præsente deo. Septima est perennitas seu iugis continuatio, omnibus diebus nostris. Hæc enim omnia per incarnationis mysterium olim promissa, adimpleta sunt intrinsecus: exteriùs autem consummabuntur in secundo aduentu. *Et tu puer.* pro, puelle. Prophetat apostrophando ad infantem. Vnde non nullum sumitur argumentum, quòd donum solutæ mētis perseuerauerit in Ioanne Baptista. Et propterea tanquam ad intelligentem paterna verba Zacharias conuertit sermonem. *Propheta.* immo etiam plusquam propheta. *Altißimi vocaberis, præibis enim ante faciem domini parare.* pro, ad parandum, *vias eius.* Dono prophetiæ adiungit officium præcursoris. Et vtrũque ad literam impletum est. nam & plusquam propheta fuit monstrádo Iesum: & velut ante faciem iuit præparando viam, predicando & baptizando, ad hoc vt disponeret auditores ad Christum statim subsequentem. *Ad dandam scientiam salutis plebi.* pro, populo, *eius, in remißionem peccatorum eorum.* Superfluit eorum. Particula in remissionem peccatorum, potest construi cum salutis: vt determinetur qualis salus: scilicet interna, in remissionē peccatorum. Et potest construi cum scientiam seu cognitionem: ad significandum cognitionem salutis tendere in remissionem peccatorum. *Per viscera misericordiæ dei nostri in quibus visitauit nos.* Apostrophat hic ad ipsum saluatorem Messiam. Ita quòd

ordo

ordo literæ secundum constructionem est iste. Oriens ex alto, per viscera misericordiæ dei nostri in quibus visitauit nos, illucesce in tenebris & vmbra mortis sedentibus, ad dirigendum pedes nostros in viam pacis. Incipit itaque apostrophatio literæ ad saluatorem ab obsecratione. per viscera, hoc est intima, misericordiæ dei nostri: in quibus visceribus, visitauit nos, deus noster. Obsecrat per intimum affectum diuinum monstratũ in tam misericordi visitatione per mysteriũ incarnationis factæ. *Oriens.* substantiuum est: & casus vocatiui ex subsequente imperatiuo insinuatur. Quanuis careat articulo seu aduerbio vocatiuo. nam non semper hoc aduerbium apud Græcos præponitur: vt patet apud Ioannem, Domine ostende nobis patrem: & iterum, Philippe qui videt me. Et ille significatur de quo scriptum est Zachariæ sexto: Ecce vir oriens nomen eius. & Zachariæ tertio: Ecce adducam seruum meum orientem. *Ex alto.* Perinde dicitur, ò oriens ex alto, acsi diceretur, ò sol ex alto, ex excelso, nempe patris sinu. in quo Iesus erat velut sol, latens tamen: & propterea subiungitur petitio. *Illuminare.* pro, illuce. seu illucesce. *Iis qui in tenebris.* ignorantiæ. *Et vmbra mortis.* Peccata præ se ferẽtia mortem æternam, vmbra mortis sunt: tum quo ad rem: quia se habent ad mortem æternam sicut vmbra ad corpus: tum quo ad officium terrendi: quia terrent cultores Dei, vt existimatæ vmbrę mortuorum exterrere solent. Similitudo hæc sumpta est ex sensibilibus tenebris ita horribilibus, vt si non mors, vmbra mortis tamen appareant. *Sedent.* pro, sedentibus. In textu Græco habetur, illucesce in tenebris & vmbra mortis sedentibus. Acsi contendatur non posse transferri infinitiuum in imperatiuum, facilis est constructio: omissa apostrophatione ad saluatorem, & legendo oriens in nominatiuo, vt illuminet & cætera. *Ad dirigendos pedes.* hoc est affectus. *nostros in viam pacis.* spiritus, quæ verè est pax: non pacis mundanæ, plenę immunditia & malis moribus. *Puer.* pro, puellus, *autem crescebat & confortabatur.* pro, potens fiebat, *spiritu.* Attestatur hoc libero vsui mentis in puello: fieri enim potentiorem secundum spiritum, meriti est: quod non est sine libero vsu mentis. *Et erat in desertis.* vt non ab homine, sed à Deo instructus cognosceretur: vt à pueritia iugum domini portaret ac contemplationi vacaret. *Vsque in diem ostensionis suæ ad Israel.* hoc est, vsque ad annum vigesimumnonum suę ætatis: tunc enim manifestatus fuit populo Israel qualis esset.

CAPVT II.

F*Actum est autem in diebus illis.* scilicet anno quadragesimo-secundo, vel circiter imperij Octauij, qui cognominatus est Augustus. *Exijt edictum à Cæsare Augusto, vt describeretur,* per capita, *vniuersus orbis.* Secundum veritatem subintelligitur, subiectus Romano imperio: ad differentiam vniuersi orbis simpliciter. nam vniuersus orbis simpliciter non erat subditus Romano imperio: quanuis Augustus ad gloriam sui imperij scriberet absolutè vniuersum orbem describendum, tanquam esset dominus vniuersi orbis: cuius tamẽ nullus vnquã Imperator fuit dominus. Cõstat enim omnes quartas terrę nulli vnquã fuisse subditas: pręter hoc quod scriptores tradunt multas nationes istius nostræ quartæ non fuisse tunc subditas Augusto. *Hæc descriptio prima.* ad differentiam subsequentium. *Facta est à præside.* pro, agente præsidem. *Syriæ.* Iudæa enim comprehendebatur sub Syria, vtpote pars eius: nec tunc temporis habebat præsidem proprium. Herodes enim erat Rex Iudææ. *Cyrino. Et ibant omnes vt profiterentur.* propria nomina & cognomina: & fortè subiectionem. *Singuli in suam ciuitatem.* Ignotæ sunt nobis conditiones decreti illius: quantum tamen ex relatis à Luca coniicitur, quilibet ibat in ciuitatem vnde erat oriundus, quanuis alibi natus fuisset. hoc enim insinuatur assignando rationem quare Ioseph venerit in Bethlehem eo quòd esse de domo & familia Dauid: nec dicitur eo quòd natus esset in Bethlehem. Quia ergo stirps eius Bethlehemitica erat, ideo Bethlehem ciuitas eius dicitur. Similis est autem ratio de cuiuslibet ciuitate sua. *Ascendit autem & Ioseph à Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam ciuitatem.* Deest præpositio in. primo enim describitur regio, & deinde ciuitas: dicendo in Iudæam, in ciuitatem. *Dauid quæ vocatur Bethlehem.* Dixit hoc Lucas ad differentiam Sion, quæ appellata est ciuitas Dauid: vt patet. 2. Regum. 5. Bethlehem enim fuit ciuitas Dauid secundum Originem: Sion autem secũdum regiam habitationem. *Eo quòd esset de domo & familia Dauid.* Descendentes per mulieres à Dauide, erant de domo, sed non de familia Dauidis: descendentes autem per lineam masculinam, erant de domo & familia Dauidis: ideo vt significaretur Ioseph per lineam masculinam descendisse à Dauide, dicitur de domo & familia Dauid. *Vt profiteretur cum Maria.* Hinc etiam habetur alia conditio decreti, ꝙ etiam mulieres describebãtur: alioquin non ducta fuisset beata virgo tam vicina partui in Bethlehem.

Desponsata

Desponsata sibi vxore. Non ideo quòd traducta nunc non fuisset in viri domum (Ioseph enim monitus ab angelo acceperat iam eam in coniugem) sed ideo vt secundum rem non vxor, sed vxor desponsata, hoc est incognita significetur. *Prægnante.* pro, quæ erat prægnans. *Factum est autem quum essent ibi, impleti sunt dies vt pareret, & peperit.* naturali via per genitalia mēbra genuit: alioquin non peperisset. *Filium suum primogenitum.* ante quem nullum alium genuit, siue sequatur alius siue non. Quod diffusius Matthæi primo declaratum est. *Et pannis eum inuoluit.* pro, & eum infasciauit. Nullus dolor maris, nulla obsequia obstetricis aut alterius mulieris, nullum balneū, sed sola fasciatio maternis manibus interuenit. *Et reclinauit eum in præsepio: quia non erat ei.* pro, eis, scilicet Mariæ & Ioseph. Ratio quare non erat eis locus in diuersorio, nescitur an fuerit paupertas soluendi, an multitudo hospitum. *Locus in diuersorio.* Hinc apparet, quòd præsepium erat extra diuersorium, hoc est hospitum: ex eo enim quod dicitur, quòd non erat eis locus in diuersorio, significatur quod non erat eis locus in hospitio: ex eo autem quòd hinc redditur ratio quare posuerit infantem in præsepio, significatur ꝙ præsepium erat extra hospitiū. Si enim intra diuersorium fuisset, non dixisset non erat eis locus, sed non erat eis locus alius in diuersorio. In loco itaque non hominum, sed animalium brutorum erant beata virgo & Ioseph. & ideo reclinatus est Iesus in præsepio (hoc est in loco in quo pabulū apponitur animalibus) vt in fœno quietius esset infans, & minus frigus sentiret. aptior siquidem locus in stabulo nō est. Abstinuit autē ab hospitij nomine, quia ciuis non hospes erat Ioseph Bethlehem: sed vsus est diuersorij nomine ad significandum, quòd domum propriam non habebat Ioseph in Bethlehem: & (quod amplius est) in publico hospitio nō poterat habere locum in quo cōmoraretur per aliquos dies.

¶ An autem stabulum hoc fuerit intus in Bethlehem àn extra muros, incertum habeo. Hinc enim textus dicit eos ascendisse in Bethlehem, & dum essent ibi, peperisse Mariā: inde difficilè apparet Magos intus in ciuitate adorasse Iesum & obtulisse munera apertis thesauris, & latuisse Herodē: qui diligenter inquisiuit vbi fuerāt magi, vt verisimile est. Hæc autem difficultas cessat si extra muros adoratus est Iesus in stabulo, sine arbitris Bethlehemitis. Nec ꝓpterea cōtradicitur textui: quia ad hoc ierūt vt morarētur intus: sed quia nō erat eis locus, morabātur foris: tū quia etsi essent foris, non erāt foris vt essent foris: sed vt describerentur

tur intus tanquam oriundi ex ciuitate, & propterea erant ibi in ciuitate quantum ad officium professionis & per se: quamuis per accidens, præter intentionem morarentur extra muros. *Et pastores erant in regione eadem vigilantes.* pro, in agro stabulantes. Significatur enim quòd morabantur circa ouile agreste. *Et custodientes vigilias.* pro, custodias, *noctis super gregem suum.* In diuersas enim custodias distribuebantur à lupis, & id genus reliquis. *Et ecce angelus domini stetit iuxta illos.* Aiunt dictionem Græcam significare magis angelum imminuisse ex alto supra illos quàm stetisse iuxta illos: ita quòd in aëre corporali specie tanquam ex cœlo descendens stetit angelus eminentiùs iuxta illos. *Et claritas.* pro, gloria, *dei circunfulsit illos.* Duo nominat, scilicet gloriam dei, & actionem circunfulgendi. Ex hoc secundo apparet corporalis splendor circumcirca illos: ex primo autem apparet ꝙ species quædam corporea apparuit quæ fulgebat: & quòd illa species erat species gloriæ dei: hoc est erat res quædam præ se ferẽs statim gloriosum dei. Qualis autẽ fuerit illa species, Euãgelista nõ dicit sed solùm dicit quòd erat gloria dei. ne intelligeremus lumen sydereum, aut solare, aut lunare, aut igneũ fulsisse, sed rem velut gloriam dei, velut gloriosam apparitionẽ dei: ad differentiam apparitionum non secundũ statum gloriosum. Hæc est prima in tota sacra scriptura apparitio angelica cum splendore: reseruata iure natiuitati filij dei. *Et timuerunt timore magno.* Recolendo omnes supradictas angelicas apparitiones, semper inuenitur timor in hominibus: timuit Zacharias, timuit Maria, timent modò pastores. Insolita enim & diuina, tremẽda adueniũt nobis: & nihilominus timor ipse, reuerentiæ signum est. *Et dixit illis angelus, Nolite timere.* Confortat eos angelus. *Ecce enim euangelizo vobis.* non pontificibus, non sacerdotibus, non scribis, non Pharisæis, nõ optimatibus: vt hinc percipiamus quàm chari sint deo etiã vilissimi homines: vtpote ad quos dirigit angelos, quibus primùm manifestat mysteriũ nati filij. *Gaudium magnũ quod erit omni populo.* Vobis quidẽ annũcio, sed non erit proprium vobis, sed cõmune omni populo gaudium magnũ. Nec dixit omni populo Bethlehem aut Israel, sed absolutè: vt intelligamus omni populo mundi. in omni enim mundi populo saluãtur aliqui habentes gaudiũ magnũ de natiuitate Christi. *Quia natus est vobis.* pro vestra salute. *Hodie.* Vnde apparet nocte eadẽ natũ fuisse Iesum, & non ante mediam noctẽ: quia tẽpus ante mediã noctẽ cõputatur secundũ communẽ morem loquendi, cũ die præcedenti: vt testa-

vt testatur cœna nocturna. Si enim ante mediā noctē diei vigesi miquinti decembris natus fuisset, nō hodie sed heri natus fuisset: sicut heri cœnauit qui tunc cœnauit. Nec obstat quòd apud Hebræos dies inciperet à vespera, quia hoc erat speciale quātum ad celebrationē festorū: nunc autē sermo de cōmuni supputatione & nō quo ad festa est. *Saluator*. Meritò dixit natus est vobis saluator: quia nō erat natus saluator angelorū sed hominū. saluator siquidē angelorum natus erat non hodie, sed ab æternitate. Quáuis etiam ideo dixerit natus est vobis hodie, vt significaret natiuitatē secundum carnē. Si enim dixisset natus est hodie, ansam dedisset hæreticis putādi ꝙ hodie incœpisset esse: sed adiungendo vobis, reseruauit locū intelligendi priùs fuisse natū in æternitate. Nec dixit saluator ab hoc vel illo malo, sed absolutè: ad significandū ꝙ saluator est ab omni malo: vt in resurrectione vniuersali manifestabitur. *Qui est Christus*. Explicat angelus infantem natum esse Messiam. *Dominus*. explicat ipsum esse verum deum. *In ciuitate Dauid*. hoc est in Bethlehem. Et cognominauit ipsam ciuitatē Dauid, quia omnes expectabāt Messiā ex Dauid: vt etiā pastores capaciores redderentur annunciādæ veritatis. *Et hoc vobis signum*. Verè omnia disponit suauiter diuina sapiētia: naturalibus siquidem hominibus signum dedit sensibile, quod in promptum comperirent quod dicebatur. *Inuenietis infantem*. quē dixi natum hodie. *Pannis inuolutum*. pro, infasciatum. non purpura aut auro tectum, sed simplicibus fasciis inuolutum. *Et positum in præsepio*. non in cunis. Hinc insinuatur quòd præsepe illud notorium erat, vnicum ac commune: alioquin angelus aliquam particularem cōditionem addidisset ad distinguendū illud præsepe ab aliis. Ex eo enim quòd nullam aliam conditionem apposuit, apparet quòd solum erat: notorium & commune: alioquin dicendum fuisset in præsepio talis domus aut talis domini quoniam non est verisimile non fuisse multa præsepia in ciuitate Bethlehem. Et hoc fortè attestatur quòd hoc erat vnicum, publicum, iuxta muros notorium, quòd velut per antonomasiā appellabatur ibidem præsepe seu præsepium: & ideo angelus more illorum loquēs, dixit in præsepio absolutè. *Et subitò facta est cū angelo multitudo militiæ cælestis, laudantium deum & dicentium*. Hic apparet quòd in corporali specie affuit multitudo cælestis militiæ. Et notādo verbum euangelistę dicētis cum angelo, firmatur quod diximus angelum in aëre substitisse: & cōpleta euāgelizatione subitò simul cū ipso apparuisse multitudinē angelorū dicentium.

centium. *Gloria in altissimis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* In Græco sic habetur. Gloria in altissimis deo, & in terra pax, in hominibus bona voluntas. Ita quòd tria beneficia, tres effectus incarnati verbi significantur: gloria, pax, & bona voluntas. gloria in excelsis, pax in terra, & bona volũtas in hominibus. Et quælibet deo: ita quòd deo semper subintelligitur repeti. Et est sensus, ꝙ mysterium hoc est ad efficiendum, in superioribus quidem gloriã dei, in terra vero (hoc est in infimis) pacẽ, id est, tranquillitatem ordinis deo, & si non ipsis. in hominibus autem bonam voluntatem deo, ac per hoc reliquis. Bonã autem dicit, non vtilem: quia voluntas vtilis plerũque mala est: testante scriptura de consilio Achitophelis secundo Regum. 17. ¶ Et si perspicaciter consideraueris, inuenies in his tribus vniuersum incarnationis effectum comprehẽdi. Ordinatur siquidem incarnationis mysterium primo ad gloriam dei in superioribus, vbi comprehenduntur omnes beati. Deinde ad trãquillitatem ordinis in inferioribus, nomine terræ significatis, eo quòd terra infima est vniuersi pars, vbi cõprehenditur vniuersa dispositio inferiorum, etiam dãnatorum: qui etsi non glorificabũt deum, velint tamen nolint, vniuersa inordinatio criminũ ad trãquillum ordinem per pœnas reducetur, & propterea trãquillus ordo inferiorũ qui pax vocatur, licet nõ ipsis, attamen deo erit. Ordinatur tertio ad bonam volũtatem in hominibus : qua genus humanũ sine Christo carebat & caret, & singula deo: quia finis incarnationis est, vt deus sit omnia in omnibus: vt dicitur. 1. ad Corinth. 15. Hũc esse literalẽ sensum huius angelici tituli apparet ex eo ꝙ sic causæ vniuersali instaurãdi mũdi (qualis est mysteriũ incarnationis) intelligũtur assignati effectus vniuersales, cõprehendentes totũ vniuersum. ¶ Vbi etiã aduerte. Tum ꝙ non interponitur cõiunctio & inter terrã & homines, sicut interponitur inter excelsa & terram: dicẽdo & in terra, nec dicendo & in hominibus, ad significandum ad eandem vniuersi partem (inferiorem scilicet) pertinere vtrũque scilicet tam pacem quàm bonã in hominibus voluntatem. Tum ꝙ diuersa est præpositio præposita altissimis & præposita terræ : nam dicitur in altissimis, & super vel in terra. præpositio siquidẽ secũda potius significat super quã in. Et insinuatur per hãc diuersitatem, ꝙ gloria quidem in altissimis hinc est deo, pax autem non tam in terra quàm super terrã: eo ꝙ pax est eminens totius terræ viribus. *Et factum est vt discesserunt ab eis angeli in cælum, pastores loquebantur ad inuicem: transeamus vsque*

Bethlebem: & videamus hoc verbum.id est hác rem. Verbum enim pro re gesta in scriptura poni constat.2.Reg.1.interrogáte Dauide, quod est verbum quod factum est indica mihi. *Quod factũ est, quod fecit dominus & ostendit nobis.* Multæ sunt hic particulæ superfluæ.nam in Greco habetur, quod dominus notificauit nobis. *Et venerunt festinantes: & inuenerunt Mariã & Ioseph, & infantem positum in præsepio. Videntes*.pro, quum vidissent, *autem*, cognouerũt pro, diuulgauerunt.seu notificauerũt.*de verbo quod dictũ erat illis de puero hoc.* Significatur quòd manifestauerunt angelica verba illis dicta de hoc puero. *Et omnes qui audierunt, mirati sunt & de iis quæ dicta erant à pastoribus ad ipsos*. Superfluit secundum &. Significatur enim quòd audiẽtes mirati sunt de iis quæ dicebantur à pastoribus ad ipsos audiẽtes. Qui autem aut quot fuerint isti (præter Ioseph & beatam virginem) nescitur. *Maria autem conseruabat omnia verba hæc.* relatura post glorificationem Iesu, apostolis. *Conferens in corde suo.* Officium contemplationis exercebat, conferendo dicta sibi cum dictis à pastoribus. Et rursus conferendo vilitatem præsepij cum celsitudine angelorũ annunciantium Christi natiuitatem. *Et reuersi sunt pastores glorificantes & laudantes deum in omnibus*.pro, super omnibus, *quæ audierant ab angelis, & viderant in præsepio, sicut dictum est ad illos. Et postquam consummati sunt dies octo vt circuncideretur puer.* Consummatio non refertur ad octauum diem: quia non significatur quòd post consummatum octauũ diem: fuisset enim dies non⁹, sed refertur ad numerum dierum. Vnde non dixit postquam cõsummatus est dies octauus, sed postquam consummati sunt dies octo: vt consummatum octonarium dierum numerum significaret. Impletus siquidem est numerus octonarius, statim vt octau⁹ incœpit dies. Propter quod euangelista apponit vt circũcideretur puer: vt sic consummatos dies octo significaret vt exigũtur ad circũcisionẽ, quod est aduenisse diem octauum: quia die octauo secundum legem præcepta erat circuncisio. *Vocatum est nomen eius Iesus.* Deest coniunctio &. Vnde apparet quòd textus concisus est.nam subintelligetur circuncisus est: & postea subditur & vocatum est nomen eius. ¶ Circuncisus est Iesus, vt ex tũc inciperet seruare legem. *Quod vocatum est ab angelo priusquam in vtero conciperetur. Et postquam impleti sunt dies purgationis eius.* Varia est lectio apud Græcos codices: aliis in singulari, aliis in plurali habentibus pronomen eius. Referẽdo purgationis eorũ ad matrem & filium. *Secundum legem Moysi.* Leuit.12. vbi quadraginta

draginta dies purificationis aſsignantur genito maſculo. *Tulerunt illum in Hieruſalem vt ſiſterent eum domino. Sicut ſcriptum eſt in lege domini. quia omne maſculinum adaperiens vuluam.* Alterũ præceptum in lege erat Exod.13. de præſentando domino primogenitum. Præſentabatur enim domino propter interfectionẽ primogenitorum in AEgypto & redimebatur precio: vt ibidẽ habetur. Et ratione huius pręcepti exhibitus fuit domino in tẽplo infans Ieſus, velut redditus deo tanquã debit⁹. A quo tamẽ pręcepto etiam ſecũdum verba legis exemptus erat Ieſus: quoniã lex non comprehẽdit niſi maſculinum quod aperit vuluam. hoc eſt matricem. Ieſus autem ſicut natus clauſo genitali mẽbro matris, ita etiam clauſa vulua eſt. Et propterea non erat ſubiectus legi illi: quam tamen voluit obſeruare qui nõ venerat ſoluere legem ſed adimplere. *Sanctum.* hoc eſt conſecratũ ſeu dicatum, *domino vocabitur. Et vt darent hoſtiam ſecundum quod dictum eſt in lege domini.* Alia lex erat de ſacrificio offerendo, ſcripta Leuit.12.

Par turturum aut duos pullos columbarum. Dicit lex quòd offerat agnum & turturem aut pullũ columbæ: ſubiungendo quòd ſi pauper fuerit ita quòd non poſsit offerre agnum, offerret par turturum aut duos pullos columbarum. Et hanc pro pauperibus legem refert Lucas: ſignificans per hoc paupertatem Ioſeph & Mariæ. Vbi cernere potes prudẽs lector ſeruatam vtranque legem: tum hanc communem mulieribus parientibus ſiue maſculum ſiue fœminam: tum illam propriam primogenitis maſculis. ¶ Et ſcito quòd etiam ſecundũ verba legis non tenebatur beata virgo ad oblationem huius ſacrificij: quia expreſſè lex dicit, mulier ſi ſuſcepto ſemine, &c. Conſtat enim exemptam eſſe beatam virginẽ, quę concepit abſq; ſuſcepto ſemine. Nec eſt dubiũ à ſpiritu ſancto fuiſſe appoſita illa verba in lege, ad excipiendũ beatã virginẽ: alioquin ſuperflua eſſent. Manifeſtũ enim erat mulieres reliquas nõ aliter poſſe parere quàm ſuſcepto ſemine. *Et ecce homo erat in Hieruſalẽ cui nomen Simeon. Et homo iſte iuſtus & timoratus.* pro, pius, ſeu religioſus. Deſcribitur enim Simeon non ſolũ iuſtus ſecundũ communẽ iuſtitiã, ſed pietate flagrans erga cõmune patrię bonũ. *Expectans cõſolationẽ Iſrael.* Inſtante Meſsiæ tẽpore, Simeõ aut intellectis hebdomadibus Danielis aut ſolo ſpiritus ſancti inſtinctu, expectabat cõſolationem Iſrael: hoc eſt Meſsiã ad cõſolandũ populũ Iſrael. Et hęc eſt tertia virt⁹ Simeonis. *Et ſpiritus ſanctus erat in eo.* pro ſup eũ. Significatur quartò ꝙ Simeõ habebat ſpiritũ ſanctũ velut ſuperintẽdentẽ, gubernantẽ

&

& fouētē ipsum. *Et respōsum acceperat Simeō à spiritu sancto nō visū-rū se mortē nisi pri⁹ videret Christū domini.* Vnde apparēt supplices ꝓces expectātis, tā dignè dei auribus vt respōsum meruerint ꝓ-missiuū vitę corporalis vsquequo videret Christū. *Et venit in spi-ritu.* hoc est actus à spiritu sancto, non vocatus nec excitatus ab homine, *In tēplū. Et quū inducerent puerū Iesum parentes eius vt fa-cerent secundū consuetudinē legis pro eo.* Certę significantur actiones cerimoniales consuetę seruari in huiusmodi oblatione primo-geniti. *Et ipse.* Simeō sacerdos. *Accepit eū in vlnas suas: & benedi-xit deū, & dixit. Nūc.* spiritu sancto reuelante cognouit Iesum es-se Messiam: & exhibito iā ei quod promissum fuerat, nihil vltrà expectās videre, offert se morti. *Dimittis seruū tuū domine.* Detētū se in hac vita significat, qui mori appellat dimitti. *Secundū verbū tuū.* hoc est promissionē tuā. *In pace.* satiato iā appetitu meo. *Quia viderūt oculi mei salutare tuū.* Iesum ab officio saluādi denominat, eo ꝙ venit vt saluū faceret quod perierat. *Quod parasti ante faciē omnium populorū.* Iesus prout salutaris est, propositus est à deo nō iis vel illis sed in conspectu omniū populorū. Salutē siquidē attu lit omnibus populis: & publicè manifestat⁹ est in cōspectu om-niū populorū ꝙ ipse est saluator mūdi, quòd ipse est quē deus præparauit gratia vnionis personalis & gratia virtutū omniū & meritorū ad hoc vt salutaris sit mundo. *Lumen.* Non solū salua-tor sed lumen appellatur Iesus, qui verè est lux mundi. *Ad reuela-tionē gentiū.* hoc est nō conclusum infra populū Israel, sed exten-sum ad reuelationē gentiū. hoc est ad reuelatę veritatis fidē in gē tibus quæ modò sunt infideles. *Et gloriam plebis tuæ Israel.* Cerne differentiā. Salutare dicit commune omnibus populis: lumē ap-propriat gentibus quibus nō fuerat reuelata diuina veritas per prophetas. gloriā appropriat populo Israel: quia gloria illi⁹ po-puli est Messias, ort⁹ ex illo, ꝓmissus illi, & personaliter ī primo aduētu tantūmodo inter illos. *Et erāt pater.* pro, Ioseph, *& mater eius mirātes super iis quæ dicebātur de illo.* Digna enim erāt admira tione etiā apud Ioseph & matrē scientes illū esse Messiā: tū quia magna erant: tū quia ad sensum audiebāt quę in particulari ne-sciebant. Et refertur hæc admiratio etiā ad ea quę subiūgit Euā gelista dicta à Simeone & Anna. *Et benedixit illis Simeon.* Hinc ap-paret quòd Simeon fuit sacerdos. nam sacerdotibus in lege mā datum erat benedicere filiis Israel Nume. 6. Et hoc tāto magis significatur, ꝙ in templo benedixit. imò significatur ꝙ pars ce-rimoniarū erat huiusmodi benedictio, ex hoc ꝙ vtrique parenti benedixit.

benedixit. Intendit enim euangelista dicere quòd vsus est forma benedictionis statuta in dicto capitulo. Et propterea non aliter explicat quomodo benedixit eis. *Et dixit ad Mariã matrem eius. Ecce positus est hic in ruinam & in resurrectionem.* Prophetat Simeõ de Iesu contrarios effectus: ruinam, scilicet & resurrectionem. Et quia resurrectio spiritualis est (scilicet à peccatis) consequẽs est vt ruina spiritualis quoque intelligatur, in cæcitatem & interitũ æternum. Nec dicit quòd Iesus sit facturus ruinã, sed quod positus est in ruinam: occasionem enim accepit ruina ex Iesu. *Multorum in Israel.* Dixerat & gloriam plebis tuę Israel: ne autem intelligeremus saluãdos omnes Israelitas per Iesum, explicauit ruinam multorum Israelitarum sequẽdam ex Iesu. *Et in signum.* Reconciliationis humani generis ad deum. *Cui contradicentur.* pro, contradicitur. Explicat modum quomodo Iesus positus est in ruinam: quia scilicet positus est in signum cui contradicitur. Iesus pauperculus tot & tanta miracula faciens, postea crucifix' ac resurgens ex mortuis, appellatur signum: non quòd nõ fuerit vera res, sed quia fuit etiam signum: quia significat adimpletas esse scripturas prophetarum, quia significat pacem inter deũ & humanum genus perfectã, quia significat immẽsam dei gratiam erga mundum iam exhibitam. Vnde & tũc dixit consummatum est. Contradicitur autem huic signo à Iudæis dicẽtibus Iesum Nazarenum crucifixum, crucifixum quidem fuisse, sed nõ esse signum adimpletarum scripturarũ, diuinę cum hominib' pacis, ac gratię cũ mũdo. Et hic est modus, hęc est ratio ruinę. Nec dixit cõtradicetur, sed cõtradicitur: quia iã cõtradictio inchoata erat: iam aduenerãt magi, & turbata fuerat omnis Hierosolyma cum Herode contra Iesum. *Et tuam ipsius.* Sonaret litera, & ipsius, scilicet Iesu, gladius pertransibit tuam animam: nisi ipsius generis fœminini esset. Et perinde sonat acsi diceretur, & tuãmet. *Animam.* non corpus: ne hinc intelligeretur corporeo gladio ipsam feriẽdã. *Pertransibit.* hoc est penetrabit *gladius.* Metaphorice gladius appellatur cruciatus compaßionis quẽ sustinuit vsque ad intima beata virgo in paßione filij. Significat enim per hoc Simeon Christi futuram paßionem ac mortem talẽ ex magnitudine cruciatus matris. *Vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes.* Status mundi sequens Christi mortem (significatam in cruciatu matris) prophetatur futurus in exteriori profeßione interiorum cogitationũ: hoc est in profeßione fidei Christianæ vel profeßione incredulitatis Christo. Ante mortem siquidem

quidem Christi, soli Iudæi exteriori professione manifestabant cogitationes cordis sui erga deum salutemque animæ: alij auté si verè fuissent iusti apud deum, nullum habebant vinculum alicuius exterioris professionis. Sed vbi Christus exaltatus est in cruce, & omnia ad seipsum traxit, constituit vt reuelentur exteriori professione fidei in sacramento baptismi ex multitudine omnium humanorũ cordiũ cogitationes de deo, deq; propria salute. Necessaria siquidẽ fidei professio exterior reuelat cogitationes omniũ hominũ: dũ manifestat profitẽtes rectè sentire de deo & salute ꝓpria, & nõ profitẽtes malè sentire de deo, ac ꝓpria salute. Cõprehẽdit itaque Simeon nõ solũ cursum vitæ Iesu cum cõtradictione & mortẽ crudelẽ, sed & Israëlitarum multorum ruiná, & statũ humani generis in professione fidei Christianę. *Et erat Anna prophetissa filia Phanuel de tribu Aser*. Hinc apparet multos Israëlitas ex decẽ tribubus, quæ nũquã reuersæ sunt, in Iudæa habitasse. *Hæc processerat in diebus multis: & vixerat cũ viro suo annis septem à virginitate sua. Et hæc vidua vsque ad annos.* pro, circiter annorum, *octogintaquatuor*. Nõ significatur, ꝙ erat annorum. 84. sed circiter. *Quæ nõ discedebat de tẽplo ieiuniis & obsecrationibus*. pro, deprecationibus, *seruiẽs noctè ac die*. Hinc apparet ꝙ erat vna mulierum de quibus scribitur primi Regũ secundo, ꝙ obseruabant ad ostium tabernaculi domini. *Et hæc, ipsa hora superueniẽs*. pro, assistens, *cõfitebatur domino*. Deest vna particula significans, ꝙ respondendo cõfitebatur. Quod quidá interpretati sunt vicissim confitebatur: hoc est postquã Simeon laudauit deum confessúsque est mysteria Iesu, Anna prosecuta est confessionẽ Simeonis respondendo illi, confirmando dicta illius, apponendo confessionẽ propriá confessioni Simeonis. Et est sermo de confessione Messiæ laudádo deum. *Et loquebatur de illo omnibus*. Subaudi præsentibus. *Qui expectabãt redẽptionem Israël*. pro, in Hierusalem. Et significatur, ꝙ per Messiã redemptio expectabatur in Hierusalem: quoniã in Hierusalẽ erat tẽplum & solium regni Dauidis, super quod regnaturum oẽs expectabant Messiam. *Et vt perfecerunt omnia secundũ legẽ domini*. Narrauerat solam oblationem primogeniti: nihil dixerat de hostia, tum holocausti, tum pro peccato. Et propterea modò omnia perfecta dicit. Nec mireris hostiam pro peccato oblatam vbi nullum erat peccatum: quoniã communi lege & remediis peccatorum vti voluerunt mater & filius, tum ad euitandũ scãdalum, tum ad exemplum humilitatis nobis præbendum.

E *Reuersi*

Reuersi sunt in Galilæã in ciuitatem suam Nazareth. Suam dicit quantũ ad habitationẽ. An ista reuersio in Nazareth, fuerit tũc immediatè post præsentationẽ in tẽplo, an intercesserit fuga in Aegyptũ, euangelista non dicit. Ex iis tamen, quæ refert Matthæus (scilicet ꝙ Ioseph rediẽs ex Aegypto, timuit ire in Iudæã audiẽs ꝙ Archelaus ibi regnaret) coniicimus ꝙ Ioseph volebat tũc ire in Iudæã ad habitandũ ibi. quod est signum ꝙ ex Iudæa recesserat iens in Aegyptũ: & cõsequenter non regressus fuerat in Nazareth Galilææ postquã inde iuit in Bethlehẽ. Si enim ex Nazareth iuisset in Aegyptũ, rediens ex Aegypto venisset recto tramite in Nazareth: & nõ intẽdisset ire in Iudæã, vbi domũ nullã habebat. Præcipuè ꝙ in Nazareth habebant domũ propriã: iuxta illud præcedentis capituli, reuersa est in domũ suã: habebãt & sorores matris &c. *Puer autẽ crescebat & cõfortabatur.* pro, corroborabatur, *spiritu.* Ita quòd in textu nostro deficit spiritu. Crescebat corpore & nõ spiritu, sed robore spiritus: hoc est robore ad officia spiritus. vt intelligamus Iesu sensus in puerili ætate profecisse ad exercenda officia spũs. *Plenus sapiẽtia.* Aptè roborationi ad officia spiritus, adiũgitur plenitudo sapiẽtię: vt nulla pars expers sapiẽtiæ intelligatur, vt nõ profecisse eũ in sapiẽtia sed iã plenũ esse sapiẽtia describat. *Et gratia dei erat in illo.* pro, super illũ. tanquã superintẽdens, gubernans ac fouens illum. *Et ibãt parentes eius per omnes annos.* pro, annuè seu quotãnis, *in Hierusalẽ in die solẽni paschæ. Et quũ factus esset annorũ duodecim, ascendentibus illis Hierosolymã secundũ consuetudinẽ diei festi.* proculdubio solennitatis paschalis: ex eo ꝙ dixerat parentes eius singulis annis solitos ascendere in Hierusalẽ paschali tempore, & nũc dicit secundũ consuetudinem. *consummatisque diebus.* septem paschatis. *Quũ redirent illi, remansit puer Iesus in Hierusalẽ: & non cognouerunt parentes eius.* pro, Ioseph & mater eius. *Existimãtes autẽ illum esse in comitatu, venerunt iter diei.* Aiunt fuisse consuetudinẽ vt seorsum viri & seorsum mulieres iter agerent in solennitatibus, puerósque impuberes licitè cum vtrisque iuisse. Quo factũ est vt beata virgo existimaret illum esse in comitatu Ioseph, & Ioseph existimaret esse in comitatu mulierum. Et ꝓpterea peregerunt iter vnius diei, existimantes illum esse in comitatu. *Et requirebãt eũ inter cognatos & notos. Et nõ inuenięntes* deest eum. Vespere siquidẽ quũ hospitarentur & colloquerentur mutuò Ioseph & Maria, quũ neuter ex altero cognosceret vbi esset Iesus, requirebãt illũ nõ solũ inter cognatos, sed etiã inter notos: nec

inuene-

inuenerunt illũ. *Regreßi ſunt.* ſequenti die. *In Hieruſalẽ, requirentes eũ.* per viam & in hoſpitio aut vicinia vbi hoſpitati fuerant in Hieruſalẽ. Oportuit enim alterũ diẽ occupari itinere regreſſus. *Et factũ eſt poſt triduum.* Non poſt diẽ tertium, ſed poſt ternariũ numerũ dierũ. Tertiò enim die manè (hora.ſ.qua doctores reſidebant docẽdo. *Inuenerunt eũ in templo ſedentẽ* vt grauitatẽ pueri intelligas. *In medio doctorũ.* vt oẽs doctores audiret. *Audientẽ.* Deeſt cõiunctio &, Legendũ eſt. *Et audientẽ illos & interrogantẽ eos.* Priùs audiebat, & ſuper auditis interrogationes formabat. *Stupebant autẽ omnes qui eum audiebant ſuper prudentia.* pro, intelligentia. Mõſtrabat enim magnã intelligentiã eorum, quæ audiebat, formãdo interrogationes. *Et reſpõſis eius.* Hinc habemus ꝙ doctores non ſolũ interrogabantur à Ieſu, ſed viſa tanta eius intelligentia interrogabãt eũ: alioquin nõ adiunxiſſet euangeliſta, & reſpõſis eius. *Et vidẽtes,* deeſt eũ, *admirati ſunt* pro, attoniti facti ſunt. hoc eſt ad ſimilitudinem attonitorum valde obſtupuerunt, præter opinionẽ videntes in illa ætate Ieſum in medio doctorũ incipere mõſtrare ſapiẽtiã ſuã. Sciebat enim Ioſeph & mater eius ipſum eſſe filiũ dei: ſed nõ putabant in ætate illa ipſum ſic ſe demõſtraturũ. *Et dixit mater eius ad illum, Fili quid feciſti nobis ſic?* Nõ arguit, ſed querulã neſciẽtiæ, ꝓpriæ vocẽ depromit: nec quærit cauſam cur fecerit, cur intulerit eis dolorẽ, ſed affectum manifeſtat. Vnde & ſubiungit. *Ecce pater tuus.* nõ generatione, ſed legitima appellatione. Erat enim marit⁹ beatæ virginis: ac per hoc legitimus pater Ieſu meritò appellabatur, pręter hoc ꝙ officio curæ pater erat. *Et ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos. Quid eſt quòd me quærebatis?* Non reprehendendo quærendi officium quod exercuerant, ſed manifeſtãdo id quod erat ex ꝑte ſui (ſcilicet ꝙ non egebat vt inquireretur) ſuperfluã inquiſitionem dicit. Et hunc ſenſum ſequentia verba porrigũt. *Neſciebatis quia in iis, quæ patris mei ſunt, oportet me eſſe?* Nõ aſſertiuè, ſed interrogatiuè dicitur. habebãt enim rationem ſciendi, etſi nõ illud particulare, tamen in genere ſciendi ꝙ non poterat eſſe niſi in iis quæ dei ſunt, & ꝙ oportebat ipſum eſſe in iis, quę dei ſunt: ſed neſciebant quòd in iſto exercitio (.ſ. audiẽdi & interrogandi doctores) eſſet tunc futurus. Vnde & Ieſus non dixit, neſciebatis ꝙ in iſtis ſpecialibus nunc oportuit me eſſe: ſed in genere in iis, quæ patris mei ſunt, oportet me eſſe. hoc enim oſtendit ex parte ſui non oportuiſſe ipſum inquirere: tanquam difficilem ad inueniendum. ¶ Vbi etiã nota, ꝙ ab ætate pue-

rili incœpit Iesus appellare deum patrem suum: vt hinc hæreticos cõfundat audiẽtes ex ore matris de Ioseph, ecce pater tuus. patris mei dicit, nõ patris nostri: quia solius ipsius, de⁹ est pater naturalis. *Et ipsi non intellexerunt verbum quod locutus est ad eos.* Si parentes mõstrantur, intellige verum per synecdochen: quia Ioseph nõ penetrauit hæc: beata autem virgo intellexit, quę plenius didicerat diuinitus incarnati verbi mysterium. Si autem audientes monstrantur, patet sensus: quoniam non intellexerũt ipsum esse naturalem filium dei. *Et descendit cum eis, & venit Nazareth: & erat subditus illis.* Quãuis ad horam Iesus exemerit se à parentibus vt velut præludium quoddam futurorum ostẽderet: statim tamen regreditur ad solitam subiectionẽ parentibus debitam à filiis illius ætatis. Nec mirũ, quòd puer subditur parentibus: quum tot claris miraculis resuscitans mortuos, subdiderit se principibus sacerdotum & Herodi atque Pilato. *Et mater eius conseruabat omnia verba hæc in corde suo.* Hinc apparet ꝙ intellexerat verba Iesu: & frequenti meditatione cõtemplabatur & conseruabat illa. *Et Iesus proficiebat sapientia & ætate & gratia.* Non est immemor suorum verborum euangelista: vt quẽ paulò superiùs dixerat plenũ sapientia, modò oblitus dicat proficere sapientia. Plenus siquidem fuit semper habitu sapientiæ: proficiebat autem actibus sapientiæ, procedendo de sapiẽtibus actibus ad sapientiores. Et similiter intellige de profectu gratiæ. *Apud deum & homines.* quoniam erat in veritate progressus ad ampliora merita apud deũ, & apparebãt apud homines.

CAPVT III.

ANno autem quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris, procurante. pro, præsidem agente. quanuis etiam procurator diceretur. *Pontio Pilato Iudæam.* Sublato enim Archelao ab Octauio Augusto, & in exilium misso ad Viennam Galliæ ciuitatẽ, Iudæa tributaria facta est, & iuncta dispensationi Syriæ: & non amplius per principem aliquem, sed per procuratorem seu pręsidem gubernata. Post multos autem procuratores successiuè missos, Pontius Pilatus missus est à Tiberio Cæsare ad gubernandam Iudæam. *Tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre eius tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis: & Lysania Abilinæ.* subaudi regionis. *Tetrarcha* Tetrarchia nomẽ est principatus (vt testatur Plinius libro quinto ca. 18 & 23.) ad instar regni. Vnde & tetrarcha nomen est principis sicut rex. Pilatus enim non erat tetrarcha (hoc est princeps) sed præses.

Ipsi

Isti autem tres fratres (scilicet Herodes, Philippus, & Lysanias) erant tetrarchæ: quia erant principes velut reges. Et verè quo ad potestatem erant reges: propter quod quandoque appellantur reges. titulum autem regium non habebant. *Sub principibus sacerdotum Anna & Caipha.* Non quòd essent simul principes sacerdotum Annas & Caiphas, sed alternatim: iuxta illud, quum esset pontifex anni illius. *Factum est verbum domini super Ioannem zachariæ filiū in deserto.* More antiquorum prophetarum à tépore principum, & (quod plus est) pontificum descripsit Lucas initium prædicationis Ioannis Baptistæ. Nisi enim Lucas tempus hoc significasset, fluctuaremus circa tempus prædicationis Iesu Christi: quum tantummodo hic à sacra scriptura habeatur. Appellatur autem diuina inspiratio, instructio atque missio verbū domini. Omnia siquidem sub hoc nomine comprehēdit: significans quòd tunc deus misit Ioannem ad prædicandum, instruēdo eum de prædicatione, baptismo & demonstratione Iesu. *Et venit.* Manifestat ad quid factum est verbum. vt veniret. *In omnem regionem Iordanis.* pro, circa Iordanem, *prædicans.* Ecce primum officium. *Baptismum.* Plus intenditur quàm significetur: quoniam baptismus non solùm prædicabatur, sed exercebatur. Quod est secundum Ioannis officium. *Pœnitentiæ.* Qualitas baptismi significatur. Baptismus siquidem Ioannis erat baptismus pœnitentiæ, hoc est quoddam initium pœnitentiæ: ad differentiam baptismi Christiani, in quo sine aliqua pœnitentiali satisfactione remittuntur peccata merito Christi. *In remißionem peccatorum.* Non refertur ad baptismum, sed ad pœnitentiam. Explicat enim pœnitentiam non qualemcunque, sed in remissionem peccatorū. *Sicut scriptum est.* ca. 40. in lib. sermonum Esa. prophetæ. Deest, dicentis. *Vox.* Ioannis officiū appellatur vox: quia nō scripturæ prophetiam suam cōmendabat sicut alij prophetæ, sed missus erat ad hoc, vt viua tantùm voce prædicaret. *Clamātis.* Nō sola magnitudo affectus personæ Ioannis, sed publica declamatio significatur: ita ꝙ non vox dicentis priuatim, sed publicè prędicantis significatur per clamorē. *In deserto.* Etiā locus describitur vnde ad literam incœpit prædicare. *Parate viā domini.* Ecce quid clamat vox: parate viam domini, in cordibus vestris ad hoc vt dominus veniat ad corda vestra: parate. procul dubio actibus virtutum. *Rectas facite semitas eius.* Ordo præposterus. priùs est rectificare vias & deinde parare. Vel pro explicatione apparatus subiūgitur rectitudo. Acsi apertè diceret, pa-

r〈c〉te nõ corporeis ornatib⁹,sed rectitudine semitarũ dei nostri. Lucas enim loco dei nostri posuit pronomen eius. *Omnis vallis implebitur: & omnis mons & collis humiliabitur.* Quatuor difformitates viarũ per quas corporaliter gradimur, corrigẽdas dicit ꝓpheta ad hoc vt via sit omnino suauis. Difformitas enim viarũ est vel propter mõtes seu colles quos oportet ascendere. Et hãc difformitatem corrigit dicendo ꝙ omnis mons & collis humiliabitur. Vel propter valles in quas oportet descendere. Et hanc difformitatem corrigit, dicendo omnis vallis implebitur. Montibus enim & collibus depressis, & vallibus impletis, reducitur via ad æqualitatẽ. Vel propter obliquitatẽ viarũ. & hanc difformitatẽ corrigit dicẽdo. *Et erunt praua in directa.* pro, & erũt obliqua in directã. subaudi viã. Vel propter asperitatẽ viæ. Et hanc difformitatẽ corrigit dicendo. *Et aspera in vias planas.* seu lenes. directè enim lenè opponitur aspero, sicut rectũ obliquo. Significatur autẽ per huiusmodi metaphoras tollenda omnis difformitas morũ: tollenda pusillanimitas, superbia, iniustitia, & asperitas morũ. Prophetãtúrq; hæc tũc fore quũ Messias venerit: vt ex his materialibus dispositionib⁹ viæ intelligamus necessarias nobis dispositiones ad recipiẽdũ Messiã. quæcunque enim harũ cõditionũ defuerit, nõ erit in nobis parata via vt Messias veniat ad nos. Et meritò: quia gratia præsupponit naturam, & bonitas meritoria præsupponit bonitatem moralẽ. *Et videbit omnis caro.* Ecce aduentus Messię omnib⁹ carnalibus oculis manifestus: & propterea dicit, omnis caro. Venit enim Messias ĩ vero corpore visibili: & sic publicè cõuersatus est vt potuerit (quantum est ex parte sui) ab vniuersis carnalib⁹ oculis videri. Et propterea dicit, & videbit omnis caro. *Salutare dei.* In propheta habetur quod os domini locutũ est: Lucas exponendo dixit salutare dei. Iesum appellauit salutare dei, quia venit diuinã afferens salutẽ. *Dicebat ergo ad turbas, quæ exibant vt baptizarẽtur ab ipso. Genimina viperarum.* Prædicatio Ioannis recitatur quo ad partẽ reprehensiuã & cõminatiuã. Et appellat (vt Matthæus cap. 3. explicat) Pharisæos & Sadduceos genimina viperarũ. Et ne eadẽ repetãtur, vide hãc particulã totam expositã ibidem. *Quis ostendit.* præteritum est, *vobis fugere à ventura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: & ne cœperitis dicere.* deest, in vobisipsis, *patrẽ habemus Abraham. Dico enim vobis quia potens est deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Datiui casus est Abrahæ. *Iam enim.* pro, iam verò, *& securis ad radicẽ arboris.* pro, arborũ, *posita est Omnis ergo arbor non faciẽs fru-*

ctum

ctum bonum: excidetur. pro, exciditur, *& in ignẽ mittetur*. pro, mittitur. Parabola enim dicitur nõ applicaturi, sed qui iam applicauit securim ad radicem, non vnius, sed multarum arborum. Vnde infertur, quòd omnis arbor infructuosa non excidenda est, sed exciditur, non est mittenda, sed mittitur in ignem: vt in promptu hæc omnia esse significentur. *Et interrogabant eum turbæ, dicentes: quid ergo faciemus?* Dixerat in genere Ioannes, facite fructus dignos pœnitentia. Et propterea turbæ interrogãt in specie, quid faciemus? *Respondens autem dicebat*. pro, dicit illis. *Qui habet*. Opera misericordiæ explicat exercenda. *Duas tunicas*. Nõ dixit tres, quatuor aut decem, sed duas: ad significandum vt sis contentus vna, vt sis cõtentus sufficienti tibi vestiméto. *Det*. pro, impartiatur, *non habenti*. hoc est indigéti: nõ histrioni, & aliis huiusmodi. *Et qui habet escas, similiter faciat*. Non dicit escam (ne necessarius tibi cibus, tribuẽdus alteri prædicetur) sed escas pluraliter, vt tibi non necessariam indigenti tribuas. *Venerũt autem & publicani*. exactores tributorum vectigalium & huiusmodi *Vt baptizarẽtur, & dixerunt ad illum: Magister quid faciemus? At ille dixit ad eos. Nihil amplius quàm quod constitutũ est vobis faciatis*. pro, exigatis. Non prohibet officium, sed iniustã exactionem: vt scilicet nõ plus exigant quàm statutum fuerit. *Interrogabant autem eum & milites dicẽtes, quid faciemus & nos? Et ait illis, Neminẽ cõcutiatis, neque calumniam faciatis, & contenti estote stipendiis vestris*. Tria præcipit militibus, cõcernentia eorũ statũ. Primò prohibet violentiã inferre, neminẽ concutiatis. Deinde fraudẽ, neq; calumniã faciatis, siue facto, siue verbo, imponẽdo alicui crimẽ. Et demũ vt sint contẽti stipẽdiis suis. ¶ In his enim tribus genus militũ peccare cõsueuit. nã & crebras violẽtias inferũt rusticis & hoĩbus humilibus virib⁹: calũniãtur quoq; imponẽtes aliis ea quę nõ fecerũt, & rarissimus est qui propriis stipẽdiis sit contẽtus. Et si perspicaciter hęc tria cõsiderãtur, ordinatur aĩus militũ in tertio: & vterq; modũ iniuriãdi (s. manifestè vel occultè, vi vel dolo) tollitur. *Existimante*. pro, expectãte, seu sperãte. *autẽ populo, & cogitantibus omnibus in cordibus suis de Ioanne, ne fortè ipse esset Christus*. Significatur ꝙ populus expectabat videre euentũ seu successum aliquẽ quo cognosceretur, ꝙ Ioãnes esset Messias. dubitãt nãq; an ipse esset messias. *Respondit Ioannes*. Instructus Ioannes à spiritu sancto de cogitationibus & expectatione populi, respõdit. *Dicẽs omnibus*. Nõ aliquib⁹, sed publicè corã oĩb⁹. *Ego quidẽ*. Differẽtiã ĩter se & messiã manifestat ex differẽtia baptizãdi. *Aqua baptizo vos*.

Incœpit differentiam à baptiſmo,quia nouitas baptiſmi nō parua erat occaſio cogitandi,ꝙ Ioannes eſſet Meſsias.Nullus enim venerat propheta cum hac aut ſimili nouitate. nam nec Moyſes ſimilem nouitatem induxit. Circuncisio enim nō fuit ex Moyſe, ſed ex Abraham,inchoata non in populo,ſed in familia domeſtica. Ioannes autem nouitatem baptizandi populo attulit.vnde & Baptiſtæ cognomen accepit.Ne itaque ex hac nouitate putarent ipſum eſſe Meſsiam,vilificat ſuum baptiſmum reſpectu baptiſmi Chriſti:dum ſe abluere eos dicit ſolo corporeo elemento aquæ.Acſi apertè diceret:Ego abluo vos ſolùm corporaliter.*Veniet.*pro,venit.Et eſt præſentis temporis.Non eſt venturus,ſed in præſenti venit tempore. *Autem, fortior me.* Verè fortior : tum ad debellandum mundum & diabolicas poteſtates : tum ad ſuſtinendum ignominias,paſsionem & mortem,& cætera.*Poſt me.* Vtraque dictio ſuperflua eſt. *Cuius non ſum dignus.* Dixerat fortior me:ne intelligeretur comparationem aliquam eſſe inter ipſum & Meſsiam(tanquã ipſe ſit fortis & Meſsias aliquanto fortior)ſed intelligeretur maximum eſſe, & incomparabilem exceſſum Meſsiæ ad ipſum.declarat ſe indignũ eſſe ad minimum miniſterium(vtpote ſoluendi corrigiam calceamentorũ) exhibendum illi. *Soluere corrigiam calceamentorum eius.* Ad literam calciatus incedebat Ieſus:vt textꝰ iſte ſignificat,& ratio cōprobat: quiaſicut manducauit & bibit ſicut cæteri Iraëlitæ,ita etiam veſtitus ac calciatus intelligitur more Iſraelitarum ſuæ conditionis. *Ipſe vos baptizabit in ſpirituſancto.* Explicata diſtantia perſonali maxima inter ſe & Meſsiam,explicat conſequenter alteram inchoatam differentiam quo ad officium baptizandi: de quo dixerat,aqua baptizo vos:de Chriſto modò dicens,ipſe vos baptizabit in ſpiritu ſancto. Quanta ergo eſt differentia inter aquam & ſpiritum ſanctum,tanta eſt differẽtia inter baptiſmum meum & baptiſmũ Chriſti.Et per hoc ſignificat,quòd ego abluo corpora,ille autem abluet animas. ſpiritu enim ſancto anima abluitur.Et ſignificatur per hoc poteſtas Chriſti ad abluendum animas à peccatis,quod manifeſtè eſt ſolius dei.Per hæc enim Ioãnes ſignificabat Chriſtum eſſe verum deum. *Et igni.* Ad literam prædicit Ioannes miſsionem ſpirituſſancti,quæ poſt Chriſti reſurrectionem in die pentecoſtes facta eſt,declarans quòd illam faciet Meſsias,declarans illam miſsionẽ eſſe Chriſti ablutionem ſpirituſancto. Tunc enim in corporali ignis ſpecie ſpirituſancto abluit Chriſtus homines:atteſtante ipſo Ieſu. Actuum.1. Ioãnes quidem

quidem baptizauit aqua, vos autē baptizabimini ſpirituſancto, non poſt multos hos dies. Vbi clarè vides Chriſtū expoſuiſſe iſta Ioannis verba. Et ex tunc Ieſus baptizauit nō ſolùm Iudæos, ſed totum humanum genus ſpirituſancto. dicitur enim Ioan. 7. quòd nōdum erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus. ¶ Et diſpoſuit deus, vt Ioannes Baptiſta prædiceret miſsionem ſpirituſſancti à Ieſu Chriſto in viſibili ſpecie ignis, vt inexcuſabiles ſint non credentes Chriſto poſtq̃ viderint apoſtolos baptizatos ſpirituſancto in ſpecie ignis, prædicātes Ieſum glorificatum, vt vel tunc poſtquā crucifixerint ipſum, credant in eum qui noluerint credere in ipſum prædicantem & miracula facientem. Vnde ſignificanter dixit vos, demōſtratione ſimplici monſtrando Iudæos illius ætatis, quanuis etiam multos credamus illic affuiſſe, qui poſteà fuerunt inter Ieſu diſcipulos baptizatos ſpiritu ſancto & igne in die pentecoſtes. *Cuius ventilabrum in manu eius.* Tertium quod Chriſto dicit Ioannes, eſt aduentus ad iudicium. ita ꝙ qui de primo aduentu dixerat, venit fortior me, & de ipſo per reſurrectionē glorificato dixerat, ipſe vos baptizabit in ſpirituſancto & igni: modò de aduentu ad iudiciū dicit, cuius ventilabrum in manu eius. Metaphoricè à ventilabro ſegregatiuo palearum à granis, ſeparationem reproborum à iuſtis deſcribit in manu, in poteſtate & officio Chriſti eſſe. *Et purgabit areā ſuā.* eccleſiam ſuam (in qua mali bonis mixti ſunt) purgabit tūc eiectis paleis. *Et congregabit triticum.* hoc eſt electos, *in horreū ſuum.* In locum congruum ad hoc paratum: hoc eſt in regnū cælorum paratum electis à cōſtitutione mundi. *Paleas.* pro, paleam. *autem.* Hebræo more multitudinem ſignificat numero ſingulari. Reprobi paleis aſsimilantur: vt cognoſcamus eos fuiſſe propter electos, ſicut paleæ ſunt propter grana: & intelligamus verum eſſe quod poſteà ſcripſit Apoſtolus, Diligentibus deū omnia cooperantur in bonum. *Comburet igni inextinguibili.* Duo dicit: combuſtionem & inextinguibilitatem, vt combuſtionē nō finiri, ſed in perpetuum durare intelligamus: ita quòd abſque conſumptione aliqua combuſtionem ſentiant in perpetuum. Pœna enim inferni ad literam deſcribitur per hanc metaphoram. *Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo. Herodes autē tetrarcha quum corriperetur ab illo de Herodiade vxore fratris ſui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes.* Solus Lucas meminit, ꝙ Ioannes reprehenderit Herodē de aliis criminibus Matthæus. 14. & Mar. 6. c. tractant de correctione propter inceſtum cū Herodiade. Quæ autē

fuerint

fuerint ista alia Herodis crimina, nescimus. Fuisse tamen ipsum virū malum, nō solùm ex domini verbis (appellātis ipsum vulpē inferi⁹. c.13.) sed ex pœna priuatiōis tetrarchiæ, & exilij ꝑpetui apud Lugdunū à Caio imperatore inflicta, haberi potest. *Adiecit & hoc super omnia: & inclusit Ioannē in carcerē. Factum est autē cùm baptizaretur omnis populus, & Iesu baptizato & orante.* Hoc solus Lucas explicat. alij quidē confitebātur peccata sua: Iesus autē sine peccato orationi vacauit. *Apertum est cælum.* Qualiter apertū sit diximus Mar.1. & Mat.3. Vbi etiā de qualitate colūbę & voce paterna scriptū est. *Et descendit spiritussanctus corporali specie, sicut columba in ipsum: & vox de cælo facta est.* Deest *dicens, Tu es filius meus dilectus, in te complacui mihi. Et ipse Iesus erat incipiens quasi.* ꝑ, fermè, *annorum triginta.* Aetas Iesu tēpore baptismi à solo Luca describitur, ꝙ erat prope inchoationē trigesimi anni. Non enim dicit ꝙ erat incipiens trigesimū annū, sed ꝙ erat incipiens ferè seu (vt alij dicūt) circiter annorū triginta. *Vt putabatur filius Ioseph, qui fuit Heli.* Obiectio de diuersitate patrum Ioseph apud Matthæum & Lucā (vt Mat.1. dictū est) soluitur per hoc, ꝙ Iacob fuit pater Ioseph secūdum carnē, Heli autē secundū legem. *Qui fuit Mathat, qui fuit Leui, qui fuit Melchi, qui fuit Ianne, qui fuit Ioseph, qui fuit Mathatiæ, qui fuit Amos, qui fuit Naum, qui fuit Esli, qui fuit Nagge, qui fuit Maath, qui fuit Matathiæ, qui fuit Semei, qui fuit Ioseph, qui fuit Iuda, qui fuit Ioanna, qui fuit Rhesa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri, qui fuit Melchi, qui fuit Addi, qui fuit Cosam, qui fuit Elmadā, qui fuit Her, qui fuit Iesu, qui fuit Heliezer, qui fuit Ioram, qui fuit Mattha, qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda, qui fuit Ioseph, qui fuit Ionā, qui fuit Heliachim, qui fuit Melea, qui fuit Menā, qui fuit Mathatha, qui fuit Nathā, qui fuit David.* Maior est hæc quæstio. ꝙ Matthæus Ioseph filium Dauidis per Salomonem. Lucas autē filium Dauidis per Nathan dicit: constat enim Nathan filium legitimū ac naturalem fuisse Dauidis ex Bersabee genitū. 1. Parali. 3. Nec veritas huius scripturæ (quæ etiam habetur secundo Reg.5. vbi Nathan inter filios natos Dauidi in Hierusalem computatur) vertenda est in disputationem, propterea ꝙ Prouerb.4. dicit Salomon Ego filius fui patris mei tenellus, & vnigenitus coram matre mea, & docebat me. Tum quia vnigenitus pro primogenitus intelligitur, Hebraico more, vnum non pro solo, sed pro primo ponendo: iuxta illud. Factum est vespere, & manè dies vnus. Tum quia secundum tempus ætatis tenellæ quo instruebatur à matre, loquitur. stat autē ꝙ tunc

fuerit

fuerit vnigenitus,& postea geniti sint fratres eius,& soror:vt liber Paralip.clarè dicit.Tum quia secundum affectum,& diligentiam curę maternę erga ipsum tanq̃ si esset vnigenitus loquitur. nam non dicit vnigenitus matris meæ,sed coram matre mea,de instructione materna tractans. ¶ Sed quomodo deducatur stirps ista non constat.Diuersi enim diuersa sentiunt: & tandem nihil certi habetur.Putant nõnulli Ioseph secundum carnem fuisse filium Salomonis iuxta genealogiam apud Matthæum, eũdémq; secundum legalem patrem qui est Heli, descendisse secundum carnem à Nathan:hoc est, ꝙ pater eius legalis descendit secundum carnem à Dauide per Nathan,iuxta hanc apud Lucã genealogiam.Et addunt,ꝙ hæc est carnalis generatio beatæ virginis: ita ꝙ Iesus secũdum carnem descendit à Dauid per Nathan: secundum verò legalem patrem(Ioseph scilicet)descendit à Dauide per Salomonem.Et hæc opinio si constaret,amplectenda esset:quoniam nulla apparet inter ipsam & sacram scripturã contradictio.Reliquas prætereo opiniones,eo ꝙ à sacra scriptura dissonare vidẽtur.Consilio tamẽ Pauli apostoli ad Timoth.vlti. quæstiones de genealogiis vitabim⁹. *Qui fuit Iesse,qui fuit Obed, qui fuit Booz,qui fuit Salmon,qui fuit Naasson, qui fuit Aminadab, qui fuit Aram,qui fuit Esrom,qui fuit Phares qui fuit Iuda,qui fuit Iacob,qui fuit Isaac,qui fuit Abrahæ,qui fuit Thare, qui fuit Nachor, qui fuit Saruch,qui fuit Ragau,qui fuit Phalec,qui fuit Heber,qui fuit Saleh,qui fuit Cainan.*Confer tam cum vulgata editione q̃ cũ Hebraica veritate:& inuenies hanc generationẽ superfluã esse.nam inter patrem Heber & Arpachsad nulla est media generatio: sed Arpachsad genuit Saleh qui fuit pater Heber.Excusatur tamẽ Lucas:quia recẽsuit genealogias,vt inuenit eas scriptas à septuaginta:apđ quos scripta legitur hæc genealogia superflua: & meritò excusatur:quia tunc tẽporis interpretatio septuaginta erat magnæ authoritatis apud Græcos & nationes alias. ¶ Prouidítq; per hoc spiritussanctus : ne sanctis doctoribus imputaretur, ꝙ exposuerunt textũ sacræ scripturæ iuxta interpretationẽ communiter receptam & vsu communi probatam Quandoquidem Lucæ euangelistæ hoc idem fecisse licuit absque proprio errore. ¶ Et hęc dixerim si verè ista generatio abũdat. Posset nãq; dici textus Hebreos modernos esse mãcos,& textũ interpretatũ à.70 fuisse integrũ.Et hoc credibilius est:pręsertim ꝙ apud.70.scribũtur etiã anni quib⁹ vixit Cainã,medius inter Arpachsad & Saleh patrẽ Heber:tã anteq̃ genuit Saleh q̃ pòst. Ratiõi siquidẽ cõsẽtaneum

neum est vt credantur potiùs manci moderni codices, quàm vt tot viri insignes studuerint ad figmentum hoc construendum. *Qui fuit Arpachsad: qui fuit Sem: qui fuit Noe: qui fuit Mathusala: qui fuit Enoch: qui fuit Iared: qui fuit Malalael: qui fuit Cainam: qui fuit Enos: qui fuit Seth: qui fuit Adam: qui fuit Dei.*

CAPVT IIII.

I*Esus autem plenus spiritu sancto egressus est.* pro, regressus est, *à Iordane: & agebatur in spiritu in deserto.* pro, in desertum. Significatur enim Iesum actum fuisse à spiritu sancto quo erat plenus in desertum. *Diebus quadraginta.* Tempus moræ in deserto, non tempus ductionis significatur. Veruntamē quia sub actione spiritussancti intendit comprehendere tum dictionē, tum moram quadraginta dierum, ideo Lucas sub eodem construxit verbo: ac si dixisset spiritu sancto agebatur in desertum ad morandum ibi. quadraginta diebus. Apponitur autem præpositio in, dicendo in spiritu: ad significandum quòd non velut nesciens agebatur, sed in spiritu, in spirituali intentione, intellectu ac ratione. *Et tentabatur.* post quadraginta dies. *A diabolo.* Græca dictio est, ab infamando seu criminando denominans dæmonem: eo quòd vniuersa intentio eius tendit ad criminandum homines apud deū, ad nihil enim aliud conatur, nisi vt possit reddere homines vituperabiles apud deum. *Et nihil manducauit in diebus illis: & consummatis illis.* Deest postea, *esuriit.* Dixerat quòd tentabatur: explicat modò occasionem tentandi. *Dixit autem illi diabolus, Si filius dei es, dic lapidi huic vt panis fiat.* Hinc apparet intellectum dæmonum ligatum seu impeditū esse à deo in pœnam sui peccati. ita quòd non solùm potentia eorum est ligata, sed etiam intellectiua vis: vt non possint cognoscere quæ ex vi naturalis sui luminis cognoscere possent. Ex eo enim quòd post verba Gabrielis ad beatam virginē, post verba angeli ad pastores, post verba de cælo in baptismo, diabolus nō cognoscit Iesum esse filiū dei. & hoc tentat cognoscere ex miraculo, dic vt lapis iste panis fiat, habetur quòd non intellexit tot testimonia. nam non maiorem habuisset certitudinem ex isto miraculo ꝙ Iesus esset filius Dei quàm ex illis testimoniis intellectus habetur. sciebat enim diabolus angelos cælestes non mentiri. *Et respondit ad illum Iesus, scriptum est quia non in pane solo viuit.* pro, viuet, *homo, sed in omni verbo dei. Et duxit illum diabolus in montem excelsum, & ostendit illi omnia regna orbis terræ in momento.* pro puncto, *temporis.* Metaphorica est locutio à mathematico puncto sumpta, ad significandum

cãdum breuiſsimum tempus. *Et ait illi.* Deeſt. diabolus, *Tibi dabo poteſtatem hanc vniuerſam & gloriam illorum: quia mihi tradita ſunt, & cui volo do illa.* pro, illam, *ſcilicet vniuerſam poteſtatẽ ac gloriam.* Iactabat ſe diabolus de dominio orbis terræ, vſqueadeo quòd daret illud cuicunque vellet: ſed mẽdaciter. Et hoc ipſum arte dicebat, vt ſic magis prouocaret Ieſum ad manifeſtandum ſeipſum: vt Matt. 4. diffuſè vniuerſa hæc tentatio tractata eſt, & ad euitandam repetitionem, vide ibi. *Tu ergo ſi adoraueris procidens coram me, erunt tua omnia.* pro, erit tua omnis, ſcilicet potẽtia ac gloria regnorũ terrę. *Et reſpõdens Ieſus, dixit illi.* Deeſt, vade poſt me Satana. Quod etiam Matt. 4. expoſitum eſt. *Scriptum eſt enim. dominum deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Et duxit illũ in Hieruſalem: & ſtatuit eum ſuper pinnaculum templi: & dixit illi, Si filius dei es, mitte te hinc deorſum. Scriptum eſt enim quòd angelis ſuis mandauit.* pro, mandabit, *de te, vt conſeruent te: & quia.* Superfluit quia, *in manibus tollent te, ne fortè,* pro, nequando, *offendas ad lapidẽ pedem tuum. Et reſpondens Ieſus ait illi. dictum eſt, non tentabis dominum deũ tuũ. Et conſummata omni tentatione, diabolus receßit ab illo vſque ad tempus.* Quando autem redierit ad tentandũ per ſeipſum, non ſcriptum eſt: pluries tamen dæmones tẽtaſſe ipſum per ora dæmoniacorum, legimus. *Et regreſſus eſt Ieſus in virtute ſpiritus in Galilæam.* Venerat à Galilæa ad Ioannis baptiſmum, nihil virtutis ſuæ monſtrans: regreſſus autem eſt prædicans & miracula faciens. & propterea dicitur regreſſus in virtute ſpiritus ſancti. ad prædicandum, ad miracula faciendum, ad trahendum homines ad deum & ſui ſequelam. ¶ Vbi ponderando verbum regreſſus eſt, apparet quòd poſt ieiunium. 40. dierum Ioãne baptiſta adhuc baptizante, aduentus iſte in Galilęam fuerit. Et cõſonat hoc tam ſcriptis à Ioãne quàm verbis Petri Apoſtoli. Act. 1. oportet ex his viris qui nobiſcum conuerſati ſunt. &c. incipiẽs à baptiſmate Ioannis. Ibi enim clarè apparet quòd paulò poſtquam Ioannes incœpit baptizare, Ieſus cogregauit diſcipulos: alioquin non oportuiſſet teſtẽ reſurrectionis eius eligere ab illo tempore. *Et fama exiit per vniuerſam.* Deeſt, finitimam, *regionem de illo.* Hoc fuit in ſecundo anno: poſtquam ſcilicet conuertit aquam in vinum. poſtea enim exiit fama eius in finitimas vndique nationes Galilææ & non ſolùm per ipſam Galilæam. *Et ipſe docebat in ſynagogis eorum: & magnificabatur.* pro, glorificabatur, *ab omnibus. Et venit Nazareth vbi erat nutritus: & intrauit ſecũdum cõſuetudinem ſuã die ſabbati.* pro, ſabbatorum, *in ſynagogam.*

Inter

Inter diem ſabbati & diem ſabbatorum hęc eſt differētia, quòd omnis dies ſabbatorum eſt dies ſabbati, ſed non ediuerſo. nam dies ſabbati ſignificat quemcunque diem feſtū: dies autem ſabbatorum ſignificat ſolùm diem ſeptimum. qui ideo vocatur dies ſabbatorū quia ſemper eſt dies ſabbati, ad differētiam diei ſexti, quinti, quarti, &c. quorum nullus eſt ſemper, ſed quādoque ſic & quandoque non dies ſabbati: hoc eſt quietis. *Et ſurrexit.* Corporalis ſitus deſcribitur, ſederat enim cum aliis. *Legere.* pro, vt legeret, *& traditus eſt illi liber Eſaiæ prophetæ: & vt reuoluit.* pro, explicuit, *librum, inuenit.* Primus occurſus ſignificatur dicendo, vt explicuit inuenit. *Locum vbi.* ſcilicet Eſaiæ. 61. *Scriptum erat. Spiritus domini ſuper me.* gubernando, mouendo, dirigendo me hominem. *Propter quod.* Subſequentium cauſa ſignificatur. Et eſt ſenſus. propterea vnxit me, ſcilicet ſpiritus domini, vt euāgelizarem, vt ſanarem & reliqua. *Vnxit me.* Hinc nomen Meſsiæ apud Hebræos, & Chriſti apud Græcos. De hac vnctione inquit Petrus Apoſtolus Actu. 10. vnxit eum deus ſpiritu ſancto & virtute. Vnctus fuit oleo vnionis perſonalis & omnis gratiæ ac veritatis. *Euangelizare*, pro, vt euangelizarem *pauperibus.* hoc eſt etiam pauperibus. *Miſit me*, priùs vnxit, poſtea miſit ad euangelizandum. Vnctus quum verbum caro factum eſt, miſſus ad euāgelizandum fuit anno triceſimo. *Sanare.* pro, vt ſanarem. ſeu medicarem. *Contritos corde.* hoc eſt pœnitentes verè peccatorum ſuorum. attulit enim pœnitētibus ſalutarem medicinam fidei in ſe. *Prædicare.* pro, vt prędicarē, *captiuis.* ſub ſeruitute peccati & diaboli. *Remiſsionem.* à captiuitate Hanc enim prædicauit Chriſtus futuram. nunc iudicium eſt mundi. nunc princeps huius mūdi eiicietur foras. & rurſus. liberi eritis ſi filius liberabit vos. *Et cæcis.* mente. *Viſum.* Dictio Græca propriè ſignificat redditū viſum. humanū enim genus priuatum erat ſpirituali viſu: quē leſ' prædicabat reſtituēdū, imò & reſtituit, aperuit enim illis ſenſum vt intelligerēt ſcripturas: & venit lux mētium, quanuis homines dilexerint magis tenebras quàm lucem. *Dimittere.* pro, vt dimitterem, confractos. magno pondere legis Moſaicæ. *In remiſsionē.* pro, in remiſsione. ab oneribus legalibus. Quod fuit adimpletū per paſsionē Chriſti. *Prædicare.* pro, vt prædicarē. *annū domini acceptum.* tempus gratiæ noui teſtamenti. De quo Apoſtolus, Ecce nunc tēpus acceptabile. *Et diem retributionis.* ſuperfluunt hæ tres dictiones. *Et quū plicuiſſet librum, reddidit miniſtro.* non proprio (Ieſus enī nō habebat ſeruitores: quia nō venit miniſtrari, ſed miniſtrare

ſtrare) ſed miniſtro ſynagogę. *Et ſedit*. Stãs legit oĩbus audiẽtib⁹ textũ Eſaiæ, ad reuerẽter legẽdũ publicè prophetã: & deinde ſedit docturus & prędicaturus ſuper verba prophetæ. *Et omniũ in ſynagoga oculi erant intẽdentes in eum. Cœpit autẽ dicere ad illos, quia hodie impleta eſt hæc ſcriptura in auribus veſtris. Et oẽs teſtimonium illi dabãt*. Multa narrãtur de omnibus pręſentibus in ſynagoga. primũ attentio, quũ dictũ fuit ꝙ oculi omnium erant intendẽtes in eum. ſecundũ acceptio dictorũ Ieſu, vſqueadeo vt ſignis teſtarẽtur ꝙ Ieſus verum diceret dicendo ꝙ hodie completa eſt ſcriptura hæc. Et hæc ſignificat Euangeliſta, dicendo ꝙ omnes teſtimonium illi dabãt: & propterea non dicit dicebãt, ſed dabãt. Deſcribit enim Lucas per hoc ꝙ fuit tã acceptus omnibus, vt mõſtrarẽt ſe aſſentire illi. *Et mirabãtur in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipſius*. Tertiũ eſt admiratio de tãta gratia eloquij: hoc eſt de gratioſo apud oẽs ſermone. *Et dicebant*. Ratio admirationis quarto loco ſubiũgitur. Quia autẽ ſequentia verba cõtẽptiuè & cũ ſcãdalo dicta ſunt vt patet Mat. 13. & Mar. 6. ſubintelligẽdũ reliquit Lucas ꝙ poſtquã tam acceptus fuerat Ieſus omnib⁹ in ſynagoga exiſtẽtibus, mutati ſunt & verſi ad deſpiciẽdũ Ieſum fabrũ filiũ fabri, vilẽ ſcilicet perſonã. Ratio aũt mutatiõis nõ ſcribitur. Forte fuit ꝙ ſubiũxit Ieſus ꝑdicãdo aliqua reprehenſiua, vel ꝙ aliq ſuperuenerũt inuidi, qui ex duobus capitib⁹ mutauerũt animos ꝑexiſtẽtiũ in ſynagoga: primo ex vilitate ꝑſonę, quia erat faber, fili⁹ fabri. ſecũdò caluniãdo miracula, dicẽdo ꝙ nõ verè faciebat miracula: quia ſi vera eſſent q̃ narrãtur miracula ab ipſo, facta, faceret in patria ſua. Et hęc videtur vera ratio mutatiõis ꝑdictæ, ex eo ꝙ hæc duo tãguntur ab euangeliſta, & nihil de prædicatione reprehenſiua dicitur: & expreſſè dixerat ꝙ omnes teſtimonium dabãt illi. Ex his enim ſimul iunctis apparet quòd inuidi ſuperuenerunt dicentes hæc duo, & ſic mutantes animos bene diſpoſitos. *Nonne*. contẽptiuè dicitur ab inuidis. *Hic eſt filius Ioſeph*. pſonæ vilis: vtpote fabri. *Et ait illis*. *Vtique*. pro. omnino, *dicetis mihi hanc ſimilitudinem*. Hinc apparet quòd non ſolùm dixerant verba deſpectiua, ſed etiam verba calumniantia miracula niſi enim illi hanc calumniam dixiſſent, non diceret Ieſus cum aduerbio cõfirmãdi, omnino dicetis mihi. Hæc enim confirmatio præſupponit eorum dictũ. *Medice cura teipſum*. Medico patienti ægritudinem quam patiuntur alij, & nõ curãti ſeipſum, non crediturꝙ poſsit curare alios: ſed ad cõuitiũ ſciẽtiæ eius dicitur illi, medice cura teipſũ. Iuxta hãc ſimilitudinẽ dicebãt Nazareni ad Ieſum, ſi

potes

potes facere miracula ĩ aliis, fac in teipso: hoc est in ciuitate tua *Quanta*. pro, quæ (siue quæcunque) *audiuimus*. Et explanat similitudinem. medice cura teipsum. *Facta in Capharnaum, fac & hic in patria tua*. Non enim iuit Iesus ad Nazereth in principio prędicationis suæ, sed post multa alibi facta miracula: vt vel sic disponerentur conciues ad credendum, sed præualuit inuidia. Hæc enim verba quantum ad sensum fuerant Nazarenorum: recitata autem à Iesu sub hac similitudinis forma. *Ait autem*. Interponit hæc Euangelista ad significandum verba præcedentia, relata tantùm à Iesu, dicta autem à Nazarenis: sequentia verò esse responsionem Iesu. *Amen dico vobis quia nemo propheta acceptus est in patria sua*. Respondet Iesus ad verba contemptiua, nónne hic est filius Ioseph? Et quia directè dicta fuerant in despectionem personæ eius, ideo directè respondet mansuetissimè, nõ esse hoc nouum: quia cõmune est quòd nemo propheta acceptus est in patria sua, propter velut connaturalem inuidiam inter conciues. *In veritate*. Deest autem, *dico vobis*. Respondet calumniæ miraculorum secundo loco obiectæ, quanta audiuimus facta in Capharnaum, fac & hîc in patria tua. Et directè declarat duob⁹ exemplis sacrę scripturæ hoc prouenire non ex sua impotẽtia, sed quia ipsi non merebãtur, quia indigni erant propter suã incredulitatem, & tamen hæc eorum demerita sine contumelia, sola ablatione historiarum sacræ scripturæ profert. *Multæ viduæ erãt in diebus Eliæ in Israel quando clausum est cælum annis tribus & mensibus sex*. Metaphoricè describitur negatio pluuiæ per clausum cælum: quia apparet pluuiam descẽdere de cælo, ac per hoc impediri ne descendat ex clausura cæli: quo contra quando multũ pluit, dicimus quòd apertæ sunt cataractæ cæli. *Quum facta esset fames magna in omni terra: & ad nullam illarum missus est Elias, nisi in Sarephtha Sidoniæ*. pro, Sidonis, *ad mulierem viduam*. Hanc historiam habes. 3. Reg. 17. *Et multi leprosi erant in Israel sub Elisæo propheta: & nemo eorum mundatus est nisi Naaman Syrus*. Historia hęc scribitur. 4. Reg 5. *Et repleti sunt omnes in synagoga ira, hæc audientes*. Vide mirabilem mutationem, non aliquorum sed omnium ægrè ferentium alios sibi anteponi, & hoc velut ex diuina electione: sicut diuinitus electa fuit vidua Sidonia, & sanatus Naaman Syrus. *Et surrexerunt*. ex furore. *Et eiecerunt illum*. ducentes illum eiiciendo. *Extra ciuitatem: & duxerunt illum vsque ad supercilium montis super quem ciuitas illorum erat ædificata*. Si verum est quòd Nazareth sit ædificata ad latera seu radices

montis

montis Tabor,mons iste Tabor est. *Vt præcipitarent eum.* Lege vniuersam scripturã euangelicam: & nullibi inuenies fuisse Iesu iniuriam facti irrogatam vsque ad tempus mortis suæ.nisi à ꝓpriis conciuibus:immo nec tempore passionis sæuierunt in Iesum nisi mediãtibus ministris curiæ. conciues autem proprij furiis acti, ad præcipitandum eum de supercilio mõtis cõcurrunt, factóque ducunt: & nõ solũ attentant vt Hierosolymitæ postea bis attentarunt lapidare. Et Gerazeni quidem quãuis passi fuerint dãnum duorum milium porcorũ,nõ tamen ausi sunt attentare aliquid cõtra Iesum, sed rogauerũt eũ vt discederet ab eis. Nazareni verò nullã passi iacturã,præcipitare Iesum conantur. *Ipse autẽ transiens,per mediũ illorũ ibat.* Inuisibilem illis se reddit postquã fuit in supercilio montis : & sic per medium transiens, iuit quo voluit,remanentibus illis delusis:vt vel sic occasionem resipiscendi haberent . Noluit Iesus tunc nec tali morte nec ibi mori: & propterea sic euasit. *Et descẽdit in Capharnaũ ciuitate Galilææ: ibique docebat illos sabbatis. Et stupebant in doctrina eius: quia in potestate erat sermo ipsius* hoc est ꝙ solo sermone faciebat miracula. hoc est enim sermonem esse in potestate. Et huiusmodi potestas cõcessa sermoni,reddebat doctrinam eius stupendã nõ sic enim prophetæ alij docuerãt. *Et in synagoga erat homo habens dæmoniũ immundũ.* pro,spiritum dæmonij immundi Dęmonium secundum proprietatem nominis,est cõmune bonis & malis spiritibus .nã significat scientẽ.& propterea Lucas addidit, immundi ad distinctionem à spiritibus mundis. Vsus tamen Christianorũ appropriauit dæmonij,& dæmonis nomen spiritibus malis. *Et exclamauit voce magna,dicẽs: sine.* Græca dictio,aduerbium seu interiectionem sonat exclamantis seu dolentis . loco cuius interpres posuit imperatiuũ sine: ad significãdum affectum eius qui torquetur,desiderãtis vt Iesus qui torquebat ipsum,desisteret à tortura. Huiusmodi enim affectui attestãtur sequentia verba. *Quid nobis & tibi Iesu Nazarene? venisti perdere nos?* Ac si apertè dicerent. nos te nõ offendimus, tibi nõ nocemus, nulla inter nos & te est lis,quare venisti perdere nos. *Scio te quia sis.* ꝓ,scio te quis es. Tentãdo mentitur dicendo se scire quis est. intendebat enim vel sic explorare quod in deserto nõ valuit. *Sãctus dei.* Punctandum est inter præcedentia verba & hæc. sunt enim hæc verba assertiua,velut appositiuè adiecta. Quum siquidẽ dixisset scio te quis es,adiungit explicationẽ assertiuã,quòd est sanctus dei: hoc est ille sanctus dei qui expectatur à Iudęis: Messias sci-

licet filius dei. *Et increpauit illum Iesus, dicens. obmutesce.* Iubet silere, nolens testimoniũ à dæmone. *Et exi ab eo. Et quum proiecisset illum dæmonium in mediũ, exiit ab illo: nihilque ei nocuit.* scilicet proiectio in terram. Intendit enim ꝙ quanuis proiecerit eũ in terram discerpendo ipsum (vt Marci. 7. dicitur) ipsa tamen proiectio in terram nihil illi nocuit. *Et factus est pauor in omnibus.* pro, super omnes. Describitur superueniens passio quædã maior tũ timore tum admiratione: velut stupor ex viso miraculo imperatiuè facto à Iesu. *Et colloquebantur adinuicem, dicentes.* quod est *hoc verbũ: quia in potestate & virtute imperat immundis spiritibus, & exeunt Et diuulgabatur fama de illo in omnem locũ regionis.* pro, finitimæ regionis. *Surgens autem Iesus de synagoga, introiuit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus* pro, febre magna. *& rogauerunt illum pro ea. Et stans super.* pro, supra, *illam.* Non enim erat super illam contingendo. *Imperauit febri.* pro increpauit febrem. Significatur enim quòd velut percipientem rem eiecit febrem increpando velut puerum molestũ. *Et dimisit illam. & continuò surgens ministrabat illis. Quũ autem sol occidisset* pro, occideret, *omnes qui habebant infirmos variis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille singulis manus imponens, curabat eos. Exibant autem & dæmonia à multis, clamantia & dicentia quia tu es.* deest. *Christus. filius dei. Et increpans non sinebat ea loqui quia.* pro, quod, *sciebant ipsum esse Christum.* Non sunt hæc verba euãgelistæ reddentis rationem quare non sinebat ea loqui: sed sunt verba eiusdem significantis quid non permittebantur loqui. Est est enim sensus. non sinebat ea loqui hoc, scilicet quòd sciebant ipsum esse Christum. tum quoniam dicebant mendacium: quoniam dicebant se scire quod nesciebant. tum quoniam nolebat testimonium ab illis, tum quoniam sciebat quòd tentando, hoc dicebant, ad explorandum an ipse esset verè Christus. *Facto autẽ die, egressus ibat in desertum locum.* Ad exemplum aliorum doctorum, pòst tot miracula petit locum desertum: tũ propter quietem orationis, tum ob fugam gloriæ humanæ. *Et turbæ requirebant eum: & venerunt vsque ad ipsum: & detinebant illum ne discederet ab eis. Quibus ille ait: quia & aliis ciuitatibus oportet me euãgelizare regnum dei.* Et hoc quoque ad aliorum exemplum doctorum, vt non quiescant ibi vbi se acceptos conspiciunt. immo ꝙ nec permittant se detineri ab illis, sed memores sint aliorum locorum. *Quia ideo* pro, ad hoc, *missus sum. & erat prædicans in synagogis Galilææ.*

Caput

CAPVT V.

F*Actum est autem quum turbæ irruerēt in eum vt audirēt verbū dei: & ipse stabat secus stagnū Genezareth. & vidit duas naues stantes secus stagnum: piscatores autem descenderant*. deest. ex illis: *& lauabant retia. Ascendens autem in vnam nauim, quæ erat Simonis, rogauit eum à terra reducere pusillum: & sedens docebat de nauicula*. pro, naui: *turbas*. Nullus locus ineptus ad docendum, quæ dei sunt censetur: modò in synagoga, modò in monte, modò in campo, modò de naui secùs stagnum prædicat Iesus. *Vt cessauit autē loqui dixit ad Simonem, duc in altū: & laxate retia vestra in capturam. Et respondens Simon dixit illi. Præceptor*. pro, præfecte. Quāuis non omnino sonet pręfectum: sed honorabiliori nomine q̃ præceptoris vsus est Petrus. *Per totā noctem laborantes nihil cepimus*. Hinc apparet ꝙ Petrus adhuc non erat assiduus sequax Iesu, sed piscationi vacabat. *In verbo autem tuo laxabo rete. Et quū hoc fecissent, concluserunt piscīū multitudinem copiosam. Rumpebatur autem rete eorū. Et annuerunt socijs qui erant in alia*. pro, altera, *naui, vt venirent & adiuuarent eos*. pro, se, *& venerunt: & impleuerunt ambas nauiculas*. pro, naues, *ita vt penè*. Superfluit, penè. *mergerentur*. Nō significatur naues fuisse adeo plenas vt submergerētur, sed vt mergerētur: hoc est ꝙ vsque ad summitatem laterum naues erant sub aquis. *Quod, quum videret Simon Petrus, procidit ad genua Iesu, dicēs: Exi à me domine, quia homo peccator sum*. Indignū se recognoscit præsentia Iesu: & conferens peccata sua cum sanctitate quā conspiciebat in Iesu ex tanto miraculo, timet sibi à propinquitate tam sancti viri. Sacrilegiū æstimabat proximitatē suam ad virū tam sanctum. *Stupor enim circundederat eum & omnes qui cum illo erant, in captura piscium quam ceperant. Similiter autem Iacobum & Ioannem filios zebedæi: qui erāt socij Simonis. Et ait ad Simonem Iesus, Noli timere*. Confortat Petrū Iesus annuncians ei bonū hinc ipsi futurum. *Ex hoc iam*. pro. ex hoc nunc. ac si dixisset posthac. *Homines eris capiēs*. pro, viuos capiēs. Et significanter Iesus vsus est vocabulo significante capturam viuorū: quoniam ad vitam ac libertatem non ad mortem ac seruitutem capturus erat homines Petrus. pisces enim capiuntur ad mortem, & homines in bello capiuntur ad seruitutem: Iesus autem misit Petrum ad capiendos viuos homines, hoc est ad liberam vitā. *Et subductis ad terram nauibus: relictis omnibus, secuti sunt eum*. Ecce fructus miraculi. *Et factum est quum esset in vna ciuitatum, & ecce vir plenus lepra: & vidēs Iesum, procidēs in faciē suā rogauit eū,*

dicens. domine si vis, potes me mundare. Mirum est quòd leprosus in ciuitate veneretur Iesum: quũ leprosi ab vrbibus excluderentur secundum legem Moysi. Verũ lex exclusionis quãtum ad habitandũ intelligenda est: nec tam arctè excludebantur ab vrbibus quin per modũ transitus via publica incedere potuerint: sicut etiã hodie permittitur. Vnde leprosus iste nõ in domo, sed in publica occurrit via: non ꝙ habitaret in ciuitate. *Et extendens manum, tetigit eum, dicens, volo, mundare.* Imperatiuum passiuũ est hic mundare. *Et confestim lepra discessit ab illo. Et ipse præcepit illi vt nemini diceret: sed vade, ostende te sacerdoti: & offer pro emundatione tua sicut præcepit Moyses, in testimonium illis.* De cura huius leprosi dictum est Matt 8. & Marci. 1. Vide exposita ibi. *Perambulabat autem magis sermo de illo. & conueniebant turbæ multæ, vt audirent & curarentur ab infirmitatibus suis. Ipse autem secedebat.* Ratio secessus erat fuga humanæ gloriæ: vt clariùs habetur Marci 1. *In desertum.* pro, in deserta. supple loca. *Et orabat.* Verũ hominem se exhibebat orando: & exẽplum prædicatoribus dabat, nõ ita vacandi prædicationis officio vt obliuiscantur recurrere ad cõtemplationis quietẽ, eleuando in deũ mentem. vtriusque enim vitæ (actiuæ scilicet & contemplatiuæ) actiones iungi oportere in prædicatore astruit exemplo proprio. *Et factum est in vna dierum: & ipse sedebat* pro, erat, *docens. Et erãt Pharisæi sedentes & legisdoctores qui venerant ex omni castello Galilææ & Iudææ & Hierusalem. Et virtus domini erat ad sanandum eos.* Intellige quo ad executionem: quoniã quantum ad posse, semper virtus domini est ad sanandũ, sed tunc exequebatur sanationes. *Et ecce viri portãtes in lecto hominem qui erat paralyticus: & quærebant eum inferre & ponere ante eũ. Et non inuenientes qua parte illũ inferrent præ turba, ascenderunt super tectũ: & per tegulas submiserunt.* pro, demiserunt. cũ funibus *Eũ cũ lecto.* pro, lectulo, *in mediũ ante Iesum. Quorũ fidẽ vt vidit, dixit,* deest. ei. *homo remittuntur tibi peccata tua. Et cœperunt cogitare Scribæ & Pharisæi, dicẽtes. quis est hic qui loquitur blasphemias? quis potest dimittere peccata nisi solus deus. vt cognouit autem Iesus cogitationes illorum, respondens dixit ad illos. Quid cogitatis in cordibus vestris: quid est faciliùs dicere, dimittuntur tibi peccata, an dicere, surge & ambula? vt autem sciatis quia filius hominis habet potestatem in terra dimitendi peccata, ait paralytico. tibi dico surge. tolle lectum* pro, lectulum, *tuum, & vade in domum tuã, Et confestim surgens coram illis, tulit lectum in quo iacebat: & abiit in domũ suam, magnificans.* pro, glorificans, *deum.* De gestis & dictis

in

in cura huius paralytici Mat. 9. & Marc⁹ secũdo. latius scripsit. vide ibi exposita. *Et stupor apprehendit omnes: & magnificabant.* pro, glorificabant, *deum. Et repleti sunt timore.* Significantur isti primo magna admiratione stupentes. & deinde repleti timore: vt intelligatur fructus miraculi in aspicientibus. *Dicentes quia vidimus mirabilia.* pro, inopinabilia, *hodie.* Valde enim aliena ab humana opinione sunt ambo visa: scilicet solo imperio curatũ esse paralyticum tam perfectè vt tolleret & portaret ipsemet lectum proprium, & hoc fuisse factum in testimoniũ quòd Iesus habet potestatẽ in terra dimittendi peccata. *Et post hæc exiit.* versus mare. *Et vidit publicanum nomine Leui. sedentem ad telonium.* Pro reuerentia euangelistæ & Apostoli, Lucas Matthæum nominat Leui, ne Matthæũ publicanũ dicat. erat enim infame officium apud Iudæos. *Et ait illi. sequere me.* Gesta quoque in vocatione Matthæi, exposita sunt Matthæi nono. *Et relictis omnibus.* negociis. *Surgens secutus est eum. & fecit ei conuiuium magnum Leui in domo sua.* Ex hoc quòd Matthæus & domum propriã habebat, & fecit ei conuiuium magnum proprio sumptu, patet ꝙ quãdo dictum est relictis omnibus, sermo fuit non de rebus sed de negotiis. *Et erat turba multa publicanorum & aliorum qui cum illis erant, discumbentes. Et murmurabant Scribæ & Pharisæi aduersus discipulos eius, dicentes. quare cum peccatoribus & publicanis manducatis & bibitis? Et respondens Iesus dixit ad illos. non egent qui sani sunt medico, sed qui malè habent. non enim veni vocare iustos. sed peccatores in pœnitentiam. At illi dixerunt ad eum.* Confer hæc cum scriptis Marci secũdo & Matthæi nono & cognosces Pharisæos & Scribas discipulosque Ioãnis conuenisse ad hanc quæstionẽ: sed Lucas introducit verba hæc prolata à primatibus Pharisæorum & doctoribus, directè contra Iesum quòd malè instruat discipulos suos. *Quare discipuli Ioãnis ieiunant frequenter.* Non interrogando sed reprehendendo dicunt. *Et obsecrationes faciunt.* Solus Lucas adiungit obsecrationẽ. Matthęus enim & Marcus solũ ieiunium proferunt, *Similiter & Pharisæorum: tui autẽ edũt & bibunt?* Non dicunt non orant, ita ꝙ quum duas virtutes discipulorum Ioannis & Pharisæorum proposuissent (.s. ieiunium & rationes) contra ieiunium dicunt ꝙ discipuli Iesu edũt & bibunt: hoc est non ieiunant. contra obsecrationes verò nihil dicunt: vt intelligamus non fuisse reprehensibiles Iesu discipulos etiã apud Pharisæos & Scribas circa orationẽ: sed ad ostentãdã sanctitatem suorum discipulorũ, Scribæ & Pharisæi apposuerũt

illiorum ieiunio etiam obſecrationes. *Quibus ipſe ait: nunquid poteſtis filios ſponſi.* pro, thalami nuptialis, *dum cum illis eſt ſponſus facere ieiunare (venient autem dies) & quum ablatus fuerit ab illis ſpōſus, tunc ieiunabunt in illis diebus.* Nota Ieſu manſuetudinem, quòd reſpondendo excuſat quare diſcipuli ſui non ieiunant, & tacet ꝙ vacant orationi. Vniuerſa hæc doctrina expoſita eſt Matt. 9. diffuſè exceptis vltimis. *Dicebat autem & ſimilitudinem ad illos: quia nemo commiſſuram à veſtimento nouo.* pro, immiſſurá veſtiméti noui, *immittit in veſtimētum vetus: alioquin & nouum rumpit, & veteri non conuenit immiſſura ex nouo. Et nemo mittit vinum nouum in vtres veteres: alioquin rumpit.* pro, rumpet, *vinum nouum vtres: & ipſum effundetur, & vtres peribunt. Sed vinum nouū in vtres nouos mittendum eſt: & vtraque conſeruantur. Et nemo bibens vetus, ſtatim vult nouum: dicit enim vetus melius.* pro, ſuauius, *eſt.* Hæc in Matthæo nō habentur. Præcedens doctrina ex ſimilitudinibus veſtiū & vtriū, ex parte doctoris monſtrat, & rationem continet clará quare Ieſus non faciebat diſcipulos tunc ieiunare: hęc aūt parabola ex parte affectus diſcipulorū ſe tenet. In prioribus ſiquidē parabolis ex parte tēporis nuptialis, & ex parte imperfectionis diſcipulorum, ſapientia magiſtri commendatur: in hac autem explicatur indiſpoſitio diſcipulorum, ex cōſuetudine. Sicut enim guſtus aſſuetus vino veteri recuſat, ſtatim mutationem in vinum nouum (eo quòd ſuauius guſtatur vetus) paulatim aūt aſſuefactus ad nouum, ſentit ſuauitatem noui, ita diſcipuli aſſueti veteri legi non guſtant adhuc ſuauitatē nouæ legis quam ego mecum fero, ſed veniet tempus quando guſtabunt ſuauitatē noui teſtamenti. ¶ Conſidera prudens lector Ieſum per has parabolas non tantùm voluiſſe reddere rationem quare diſcipuli ſui non ieiunabant tunc, ſed quòd occaſione ſumpta ex verbis Scribarum & Phariſęorum extendit doctrinam ſuam ad declarandū quare ea quæ ſunt nouæ legis nō exigebat à diſcipulis ſuis. Imò per hanc vltimam parabolam, rationem reddit literalem quare etiam poſt miſsionem ſpiritusſancti non ſtatim abſtraxit fideles ſuos à legalibꝰ cerimoniis. Suauiter ſiquidē aſſuetos homines veteri legi diſponēs, paulatim & nō ſtatim abſtraxit à legalibꝰ: qm̄ (vt parabola iſta dicit) aſſuetis veteri vino, nō ſtatim ſapit nouū.

CAPVT VI.

F*Actum eſt autem in ſabbato ſecundoprimo quum tranſiret per ſata, vellebant diſcipuli eius ſpicas: & manducabant, confricantes manibus.* Dictio vna compoſita eſt ſecundoprimo, ſignificans

ſecundo-

ſecundoprimum. Et Hebræum quid ſonat, Græca tamen dictione. Et quoniam in libris Moyſi nō inuenitur ſabbatum aliquod ſic nominatum, non facilè eſt diuinare quid ſignificetur per ſabbatum ſecundoprimū. Conferendo autē hunc textum cum textu Matth. 12. & Marc. 2. (vbi tranſitus per ſata, deſcribitur non ſabbato, ſed ſabbatis: hoc eſt in feſtiuitate conſtante ex multis ſabbatis, vt ibidem declaratum eſt) apparet quòd ſabbatum ſecundoprimum appellatur vltimus dies feſtiuitatis conſtātis ex multis ſabbatis. Vltimus ſiquidem dies erat ſabbatum (hoc eſt dies feſtus) ſicut & reliqui illius ſolennitatis dies: & quod plus eſt, erat præcipuum ſeu principale ſabbatum: quoniam erat celebrior & ſanctior reliquis diebus poſt primum. Et quia erat ęqualis primo diei, ideo dicitur ſecundoprimū hoc eſt præcipuum ſeu principale. Primus enim dies ſolennitatis. erat ſabbatum primoprincipale, hoc eſt primoprincipale: vltimus autem erat ſabbatum ſecundoprimum, id eſt ſecundoprincipale. Et in propoſito ad literā ſignificatur vltimus dies ſolennitatis Paſchalis. tunc enim nō adhuc perfectè maturis ſpicis, oblato iam ſecundo die ſolennitatis Paſchalis manipulo primitiarum ſecundum legem veſci licebat ſpicis conſpicatis. *Quidam autē Phariſæorum dicebant illis: quid facitis quod non licet.* Deeſt facere, *in ſabbatis*? Apud Mattheū & Marcum alloquuutur Ieſum contra diſcipulos: hic verò arguunt diſcipulos, nulla tamen eſt diſſenſio: quia vtrunque verum eſt. nam & diſcipulos arguerunt (quod Lucas refert) & Ieſu dixerunt, ecce quid faciunt diſcipuli tui, quod alij euāgeliſtæ referunt. Reliqua circa rē hanc vide expoſita Matth. 12. & Mar. 2. *Et reſpondens Ieſus ad eos, dixit: nec hoc legiſtis quod fecit Dauid quum eſuriret ipſe et qui cum eo erāt: quomodo intrauit in domum Dei. & panes propoſitionis ſumpſit & manducauit, & dedit.* Deeſt, etiā, *iis qui cum ipſo erāt, quos non licebat manducare, niſi tantum ſacerdotibus? Et dicebat illis, quia dominus eſt filius hominis etiā ſabbati. Factum eſt autē & in alio ſabbato, vt intraret in ſynagogam & doceret. Et erat ibi homo: & manus eius dextera erat arida.* Curatio iſtius habētis manum aridam, Marc. 3. & Matth. 12. expoſita eſt. *Obſeruabant autem Scribæ & Phariſæi ſi in ſabbato curaret: vt inuenirent vnde accuſarēt eum.* pro, accuſationem eius. *tanquam ſacrilegi violatoris ſabbati. Ipſe verò ſciebat cogitationes eorum: & ait homini qui habebat manum aridam. Surge & ſta in medio. Et ſurgens ſtetit. Ait autem,* pro, ergo. *ad illos Ieſus. Interrogo.* pro, interrogabo, *vos.* Facto enim conſtitutionis ægri in medio, & verbo mouendæ quæſtionis attentos

omnes reddi: vt vel sic Scribæ & Pharisæi resipiscant, aut saltem essent ab huiusmodi obseruatione: videndo quòd non occultè, sed palàm & ratione adiuncta curat Iesus sabbato. *Si licet.* pro, vtrum liceat. id est, quid horũ duorum liceat. *Sabbatis benefacere an malè.* Deest, facere, *animam saluam facere an perdere.* ꝓ, occidere? *Et circunspectis omnibus.* Deest, illis. si aliquis vellet aliquid respondere. *Dixit homini: Extende manum tuam. Et extendit.* pro, ille autem fecit sic. id est extendit manum suam. *Et restituta est manus eius.* Deest. *sana vt altera. Ipsi autem repleti sunt sapientia.* pro. amẽtia. quæ deterior est insipientia. *Et colloquebantur adinuicem quidnã facerent de Iesu.* Superfluit præpositio de. Machinabantur enim quid facerent contra Iesum, vt eum occiderent. ita quòd repleti (quo ad partem intellectiuam) dementia & (quo ad partem affectiuam) odio, malignitas eorum prodiit in colloquium ad tractandum de morte Iesu. *Factum est autem in illis diebus, exiit in montẽ orare.* pro, vt oraret. Describitur Iesus electurus duodecim ex discipulis suis in Apostolos, prius ad orationẽ recurrens in loco solitario: in monte scilicet. *Et erat pernoctans in oratione dei.* Non solùm orauit, sed nocte tota in oratione perseuerauit: docens ecclesiam suam vt promotura aliquos, orationẽ præmittat, nõ pro cerimonia, sed verè recurrendo pro diuinæ gratiæ inspiratione & aspiratione. Iesus enim non indigebat vt oraret, sed ad nostrã instructionẽ pernoctauit in oratione. *Et quum dies factus esset, vocauit discipulos suos: & elegit duodecim.* Ipse eos elegit & nõ econuersò: ipse eos promouit & non econuersò. *Ex ipsis.* Vt discamus, ꝙ ex gremio ecclesiæ eligendi sunt præpositi. *Quos & Apostolos nominauit.* Solam ac primam Apostolatus dignitatẽ à Iesu inuenimus nominatã in ecclesia eius, quam nõ à gradu aliquo nominauit, sed à passiua missione: quæ subiectionem sonat, Apostolus enim Græcè, Latinè dicitur missus. *Simonem, quem cognominauit,* pro. quem & nominauit, *Petrum.* Vnde nominatio sortita est effectum: dum iam cõmuniter non appellatur Simon Petrus, sed Petrus. *Et Andreã fratrẽ eius, Iacobum & Ioannem, Philippum & Bartholomæum, Matthæum & Thomã, Iacobum Alphæi & Simonẽ qui vocatur Zelotes, Iudã Iacobi, & Iudã Scariot.* pro, Iscariotẽ, *qui fuit proditor. Et descẽdens cum illis de monte.* Hic apparet, ꝙ Apostolos elegit in monte, vt ex loco celsitudo apostolatus significaretur. *Stetit.* nõ sedit: ad differentiã sermonis relati Mat. 5. 6. & 7. quem habuit Iesus sedẽs. *In loco cãpestri:* ad differentiã montis: in quo dictũ sermonẽ apud Mat. habuit. *Et turba discipulorũ eius, & multitudo*

titudo

titudo copiosa plebis. ad differentiã dicti sermonis ad quẽ audiendum describuntur tantũ accedẽtes discipuli eius. *Ab omni Iudæa & Ierusalẽ, & maritima, & Tyri, & Sidonis.* Superfluit cõiunctio &, ante dictionẽ Tyri. Significat enim ora maritima Tyri & Sidonis. Et est sermo nõ de mari Galilææ, quod est lacus: sed de vero mari mediterraneo. *Qui venerant vt audirent eum & sanarentur à languoribus suis.* Non solùm venerãt vt audirent Iesu doctrinam, sed vt sanarẽtur à suis ægritudinibus. *Et qui vexabãtur à spiritibus immundis curabãtur.* Deest, etiã. Legendũ est. *Etiã curabãtur.* Ita q̃ nõ solùm sanabátur ægritudines ex naturaliũ agentiũ exorbitantia causatæ: sed etiã vexationes hominũ ab immũdis spiritibus. *Et omnis turba quærebat eum tangere.* Quãdoq; Iesus curat solo imperio, quãdoq; tactu: vt monstret & authoritatem diuinam, & sanctitatẽ humanitatis suæ. propterea enim tactu vtitur ad curandũ, vt cognoscamus naturam humanã in ipso esse organum cõiunctũ deitatis: sicut manus mea est organũ coniunctum personæ meæ, seu sicut lingua est organũ coniunctũ intellect⁹ humani. coniunctũ autẽ non organicè, sed personaliter. *Quia virtus de illo exibat.* quo ad actionẽ, sanationẽ scilicet & curationem. *Et sanabat omnes.* nullo excepto. *Et ipse eleuatis oculis in discipulos suos.* Si dixisset in cælum, clara esset necessitas eleuationis oculorũ: sed dicẽdo in discipulos, insinuat q̃ demissis oculis Iesus prædicabat: & propterea eleuare dicitur oculos à solita modestia demissorum oculorũ. *In discipulos suos.* Vt intelligamus principium sermonis subiuncti, dirigi ad discipulos eius. *Dicebat, Beati paupe res.* Discipulos suos quos ad voluntariam paupertatem quãtum ad bona temporalia, & à carnalibus cõmoditatibus quantum ad corpus, & à delectabilibus mundi quãtum ad animũ abstraxerat, & ad patiendũ mala omnia propter se Iesum asciuerat, alloquitur: & beatos fore ex singulis horum prænunciat. Vnde nõ dicit, beati pauperes spiritu (vt in monte dixerat) sed beati pauperes: vt ad literam intelligamus de paupertate opposita diuitiis. Proculdubio tamen loquitur de paupertate voluntaria, sed hoc non explicauit, quia discipulos alloquebatur voluntariè pauperes. Est enim sensus, beati vos mei discipuli pauperes. iam enim dixerat euãgelista eleuatis oculis in discipulos suos. Beati autem modò in spe, & demũ in re. Et rursus perspicaciùs, beati inchoatiõe cœlestis beatitudinis. Significatur enim tanta virtutis perfectio vt inchoatio quædã sit æternæ fœlicitatis, sicut gẽma arboris ĩchoatio est fructus. Sũma enim virtutis celsitudo in hac vita, per bea

titudines

titudines tam apud Matthæū q̃ Lucam scriptas significatur, quæ perfectissimis à deo conceditur: ita ꝙ eorum amor, contemplatio & agendi patiendiq; ratio, in confinio est beatorum & viatorū. *Quia vestrum.* Clarè patet ad discipulos eius dirigi sermonē. *Est.* Non dicit futurū est, sed iam est, propter celsitudinē virtutis, in qua inchoatū est regnū dei. *Regnum.* Nō dixit, quia vestræ sunt diuitiæ, paruipendens reddere diuitias pro paupertate: sed reddi tum regnū pro paupertate declarat. *Dei.* Apud Matthæū dicitur regnum cælorum: hic verò regnum dei. Quod quamuis idem sit regnum excellentior tamē denominatio est à deo q̃ à cælis: ad significādum summos esse qui ad perfectionē discipulorū suorū perueniūt. *Beati qui nunc esuritis.* Non dicit esuritis iustitiā (vt in monte dixerat, beati qui esuriūt iustitiā) sed dicit qui nunc esuritis ad literā loquens de corporali fame. In qua cōprehendit voluntariā abstractionē ab iis quæ sunt sunt carnis. Similiter enim nō oportuit exprimere volūtariè esuritis: quia ad discipulos suos loquitur, qui volūtariè amplexi sunt statū esuriēdi: hoc est subeūdi necessitates quascūq; necessariorū ad corpus. quorū quia maximè necessarius est cibus, ideo in esurie omnia cōprehendūtur. *Quia saturabimini.* Nō dicit quia saturamini, sicut dixerat, quia vestrū est regnū: sed quia saturabimini. nulla enī quātacūq; inchoatio cælestis fœlicitatis in hac vita saturat: sed cælesti patriæ satietas reseruatur. *Beati qui nunc fletis.* Gradatim post abdicationem rerum per voluntariā paupertatē: adiunxit mortificationē carnis per voluntariā esuriē: & nūc tertiò ad animū ascēdit, cuius est tā ridere q̃ flere. & simili ratione de volūtario fletu, subiugāte quęcunq; mūdi oblectamēta: famā, honorē, gloriā, amari, & reliqua huiusmodi. Cōgruit autē hmōi perfectis flere: tū propter impedimentū carnis: iuxta illud. infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? tū ꝓpter dilatā gloriā cælestē spes enī quæ differtur, affligit animā: tū propter infinitos laqueos mūdanorū oīm, & his similia. *Quia ridebitis.* Sicut metaphoricè risu significatur gaudiū, ita fletu significata est interna secundū deum tristitia. *Beati eritis.* Quarto loco beatitudo in patiendo propter ipsum Iesum describitur: vt intelligamus Christi discipulos beatos nō solū voluntariis actionibus, sed etiā volūtariè sustinendo passiones illatas ab aliis. *Quū vos oderint homines.* Ecce primū malum, odio haberi ab hoībus. *Et quum separauerint vos.* Ecce secundum malū sequestrationis carceris, exilij. *Et exprobrauerint.* probris affecerint, *& eiecerint nomē vestrum tanquā malum propter filium*

filium hominis. Quẽadmodũ duo mala (odij.ſ.& ſeparationis) con tra ipſos diſcipulos, ita duo mala cõtra nomẽ eorũ ꝑdicit.ſ. affectionẽ probri,& eiectionẽ. Et primũ quidẽ experimẽtũ ꝓbauit: quoniã noĩati ſunt ſuperſticioſi, magicæ artis,&c. Eiectũ quoq; Chriſtianũ nomẽ tanꝗ malũ, antiquorũ geſta teſtantur. *Gaudete in illa die & exultate: ecce enim merces veſtra multa eſt in cælo. Secundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum.* Cõſolatur diſcipulos paſſuros à Iudæis, ab exẽplo prophetarũ priſcorum: inſinuando eis, ꝙ ſuccedunt priſcis prophetis in patiendo,& Iudæi qui perſequẽtur eos, ſuccedent patribus ſuis perſecutoribus prophetarũ. Acſi apertè diceret: nõ eritis primi patientes hæc à veſtris, quoniã Iudæi etiã antiqui ſimiliter perſecuti ſunt prophetas. *Verumtamẽ væ vobis diuitibus.* Cõſidera prudens lector hæc quatuor væ: & clara luce cõperies literalẽ ſenſum antedictarũ beatitudinũ eſſe quẽ diximus. Clarè ſiquidẽ cõtra pauperes, è regione ponit diuites: cõtra eſuriẽtes, ſaturatos: cõtra flẽtes, ridẽtes: cõtra exoſos & ſeparatos, laudatos ab hominib⁹ cũ exẽplo pſeudoprophetarũ.

¶ Iuxta quatuor itaq; rationes beatorũ, quatuor quoq; rationes reproborũ ſubiunguntur per quatuor væ: & vbi prius allocutus fuerat diſcipulos ſuos, modò vertit ſermonẽ ad filios ꝑditionis. Sicut pauperes voluntarij dicti ſunt beati, ita væ æternę damnationis prædicit diuitibus: hoc eſt affectis ad diuitias, qui ſeruiũt diuitiis. *Qui habetis.* pro quia recipitis, *conſolationem veſtram.* ideo erit vobis væ in alia vita, quia in hac vita recipitis conſolationẽ veſtrã.i.recipitis à deo quicquid cõſolationis vobis debetur nullaq; ſupereſt vobis in alia vita debita conſolatio. Vbi prudens lector indiciũ hinc habes æternæ dãnationis in proſperis ſucceſſibus iniquorũ. recipiunt enim hic mercedẽ aliquorum bonorũ operum quæ faciunt ſeu fecerunt. *Væ vobis qui ſaturati eſtis.* Intellige etiã affectu: quorũ.ſ. deſideria carnalia in hac vita adimplentur. *Quia eſurietis. væ vobis qui ridetis nũc.* hoc eſt qui fruimini hoc mundo. *Quia lugebitis & flebitis. Væ quum benedixerint vobis.* Contra omnia mala inferenda diſcipulis ſuis ponit vnũ.ſ. benedici: hoc eſt laudari, cõmendari. *Omnes homines.* Vt diſtinguuntur contra deum. mundani enim homines non laudant niſi mundanos. *Secundum hæc enim faciebãt pſeudoprophetis patres eorum.* Vt nihil deſit huic cõtrapoſitioni, ſicut diſcipulos aſsimilauerat in patiendo veris prophetis, ita laudatos ab hominibus aſsimilat pſeudoprophetis priſcis: dicendo quòd ſimiliter antiqui Iudæi approbauerunt laudarúntq; pſeudoprophetas: vt patet in.4.lib. Reg.

Sed vobis dico qui auditis. Post specialem sermonem prius ad discipulos suos de securirate æternæ beatitudinis, & deinde ad contrarios de certitudine æternæ damnationis, ad omnes auditores dirigit sermonem. *Diligite inimicos vestros.* Inchoat ab actu charitatis erga inimicos. Nec est sermo de inimicis inquantum inimici sunt: sed de ipsis hominibus qui sunt inimici, vt non obstante inimicitia illorum ad nos diligamus. Et huiusmodi diligere, aliquo modo est præceptum, & aliquo modo est consultum. præceptum quidem in genere: hoc est vt à generali dilectione qua diligimus omnes homines, omnes Christianos, omnes conciues, omnes consanguineos, non excludamus inimicum, hominem, Christianum, conciuem, consanguineũ, & sic de aliis generis eis communionibus. Consultum autem in speciali, sub consilio enim diuinæ charitatis comprehenditur vt diligam in particulari inimicum: sicut siquidem non teneor in particulari diligere singulos homines, nec singulos Christianos, conciues aut cõsanguineos, ita nec teneor in particulari diligere inimicum. ¶ Incœpit autẽ Iesus à dilectione inimicorum: quia internus actus diligendi ad solos amicos aut non inimicos, naturalis est: ad inimicos autem diuini præcepti seu consilij est. nulla enim ratione ducimur ad diligendum inimicos nisi propter deum. *Benefacite iis qui oderunt vos.* Non sufficit intus diligere, sed oportet exteriùs benefacere. Quod cum prædicta distinctione intelligendũ est cum hac subdistinctione de diligere & benefacere in particulari, vel regulariter vel in articulo vrgentis necessitatis. nam regulariter consilij non præcepti est tam diligere quàm benefacere in particulari. sed si articulus vrgentis necessitatis contingeret, sub præcepto teneor esurientem pascere, sitientem potare, submergendum erigere: & sic de similibus. *Benedicite maledicentibus vobis.* Præceptum hoc (sicut & præcedentia & subsequentia) quia affirmatiuum est, nõ obligat pro semper & pro vbiq;, sed pro loco & tempore: quãdo scilicet oportet. extra tempus siquidem necessitatis quandoque consilij est, quandoque imprudentiæ esset. Vnde & dominus Iesus non benedixit (siue imprecando siue laudando) eos qui tempore passionis eius illi maledicebant: quia nec oportebat nec expediebat. Benedicite ergo cùm oportet vel expedit. *Et orate pro calumniantibus vos.* Et hoc quoque affirmatiuum est præceptum: & cum distinctione superiùs dicta (in genere vel in specie) intelligendum est. Consilij siquidem est diuini orare in speciali pro calumniantibus nos: præcepti autem vt à communibus

nibus orationibus non excludamus eos: vt declaratũ est de benefacere & diligere. *Et qui te percusserit in maxillam vnam, præbe illi alteram.* Post charitatem ea quæ sunt patiẽtiæ, subiungit. Pręceptum hoc quia affirmatiuum est, non obligat nisi quum oportet: neque cõsulit nisi quum expedit. Vnde & ipse Iesus quia nec oportebat nec expediebat, percussus in maxilla non præbuit alteram: sed dixit, si malè locutus sum. &c. *Et ab eo qui aufert tibi vestimentum.* pro, tuum pallium. Pallium enim est summa vestis sub qua est tunica. *Etiam tunicam noli prohibere.* pro, ne prohibeas. Præceptũ est negatiuum: & propterea obligat semper & ad semper. Sed bene nota quid præcipitur. Sola enim voluntaria ꝓhibitio inhibetur, ad differẽtiam prohibitionis rationabilis. Quũ enim ratio cogit aut consulit ad prohibendum, non est volũtas quæ prohibet sed ratio, non fit contra hoc præceptum. Porrò quum nec oportet nec expedit prohibere, pręcipitur vt voluntatem nostram non expleamus prohibendo. nam peccatum esset prohibere sicut & mentiri. *Omni autem petenti te, tribue.* Hoc affirmatiuum est, & ad misericordiã spectat, nec obligat nisi quum oportet, nec consulit nisi quum expedit quòd omni petenti à te tribuas quod petit. *Et qui aufert quæ tua sunt, ne repetas.* Præceptum hoc negatiuum est: & consequenter obligans semper & ad semper, Sobriè tamẽ intellectum. Considerãdum est enim quòd non repetere suum, non est negatio actus ex proprio genere mali, sicut non furari & nõ mœchari. nã repetere suum, nullum crimen est ex proprio genere: quum iustitię innitatur. Sicut autem omnia affirmatiua præcepta & consilia dantur de solis actibus virtutum, ita nullum negatiuum tam præceptum quàm consiliũ datur contra virtutem, & propterea pręceptum siue consiliũ hoc nouæ legis (quæ est lex gratiæ, quæ non aduersatur naturæ sed perficit illam) intelligitur de non repetere suum citra præiudicium virtutis, imò virtuoso. Et quoniam repetere suum, implicitam habet negationem relinquẽdi suũ in potestate eius qui abstulit seu qui habet, consequens est quòd quandocũque negatio ista occurrit necessaria aut expediens secundum rectam rationẽ, non præcipitur neque consulitur non repetere suum: quia tunc præceptum seu consilium militaret contra virtutem. Tunc ergo pręcipitur aut consulitur non repetere suum quum rectę rationi consonat vt necessarium aut expediens, vt necessarium quidem pręcipitur: vt expediens autẽ consulitur. Sicut ieiunare tũc præcipitur aut consulitur quum virtuosum est: & nõ quũ comedere

infra

infra diem, necessarium aut expediens est secundum rectam rationem. *Et prout vultis vt faciant vobis homines.* Præceptum hoc affirmatiuum generale est, cōprehendens omnia: & est iuris naturalis. Quod ideo subiunxit Iesus, vt manifestaret pręcepta sua, præcepta euangelica non aduersari præceptis naturalis iuris sed perficere illa. Quum autem audis quęcunque vultis, intellige de voluntate regulata naturali iure rectæ rationis. *Et vos facite illis similiter.* similitudine proportionali. Non enim præcipitur dominis qui recta ratione volūt seruiri sibi à subditis, vt subiiciantur illis: sed vt proportionaliter exhibeant seipsos illis subditis, vt quemadmodum volunt subditos facere quod debēt, ita ipsi quod debent subditis, faciant. hoc est enim similiter facere. Et quod diximꝰ de dominis & subditis, intellige similiter de viro & vxore, & reliquis disparibus conditionibus. *Et si diligitis eos qui vos diligunt.* Reddit rationem præceptorum suorum. Et ratio vrgens ad reddendam rationem est: quia præcepta hæc erant noua. In veteri siquidem lege dictum erat, diliges amicum tuum & odio habebis inimicū tuum, similiter dictum erat. mutua fratri tuo, ab extraneo autem accipies vsuram. Reddit itaque rationem suorum præceptorum ex parte meriti. Et intendit quòd diligere amicos, & benefacere ac mutuare rependentibus, actio communis est merentibus & non merētibus cæleslē beatitudinem. Diligere autem inimicos & benefacere ac mutuare omnibus, actio est propria merentibus vitam æternam. *Quæ vobis est gratia.* reddenda à deo? quasi dicat nulla. *Nam & peccatores diligentes se diligunt.* Hoc est quia communis est huiusmodi dilectio vobis ac peccatoribus: ac per hoc non est meritoria. Et per hoc patet sensus sequentium. *Et si benefeceritis iis qui vobis benefaciunt, quæ vobis est gratia? siquidem & peccatores hoc faciūt. Et si mutuū dederitis iis à quibus speratis recipere* scilicet alia vice mutuum. *quæ gratia est vobis? nam & peccatores peccatoribus fœnerātur* pro, mutuum dant, *vt recipiant æqualia.* hoc est non vltra sortem sed æquum beneficium. *Veruntamen diligite inimicos vestros.* Post rationem redditam repetit præcepta sua tāquam ex ratione meriti illata. *Benefacite.* Deest coniunctio &. Legēdum est. *& benefacite & mutuum date, nihil inde sperantes.* Subintellige ab hominibus quibus benefacitis & quibus mutuatis. Parē dominus legem statuit benefacientibus & mutuātibus quo ad hoc nihil inde sperent: quia ad literam loquitur de benefacere, & mutuare meritoriè. Et propterea vult nihil sperari inde: hoc est ex mutuo

tuo,ex beneficia. ¶ Et bene nota quòd etiam internam ſpem aliquid inde habendi prohibet,& non ſolùm pactum : quia ſpes aliquid inde habendi ab hominibus,tollit meritũ tam in beneficio quàm in mutuo,& pręter hoc in mutuo cõſtituit peccatum vſuræ mentalis. *Et erit merces veſtra multa.* Quia dixerat ſi dilexeritis amicos,ſi benefeceritis & mutuaueritis rependẽtibus, quę vobis eſt gratia?& intulerat diligẽdos inimicos,benefaciẽdum & mutuãdum omnib⁹ ſine vlla ſpe humanæ retributionis, declarat nõ ſolùm manere eos gratiam ſed mercedem:vt intelligamus debitam fore talibus retributionem ęternã.merces enim debita eſt.Propterea dicebat Paulus,repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ quam reddet mihi iuſtus iudex. *Et eritis filii altiſsimi.* non ſolũ merces multa,ſed dignitas filialis promittitur altiſsimi dei. *Quia ipſe benignus eſt ſuper ingratos & malos.* Rationem filiationis diuinæ ex aſsimilatione ad deum reddit.ex hoc enim quòd deus benignus eſt ſuper gratos & ingratos , & vos diligẽdo inimicos benefaciendo & mutuando omnibus , aſsimilamini illi, ideo filij eritis altiſsimi. *Eſtote erga miſericordes.* Infert vniuerſale præceptũ miſericordiæ ex hoc quòd in filios dei aſciti eſtis. *Sicut & pater veſter miſericors eſt.*Ex iure imitationis paternæ tenemini ad miſericordiam,quia pater veſter miſericors eſt. Et eſt præceptum hoc affirmatiuum:obligans pro quando oportet,& conſulens pro quando expedit , etiam ſi non oporteat. *Nolite iudicare.*pro,ne iudicate.Prohibet iudicium voluntarium: hoc eſt non ex ratione ſed voluntate procedens,quod iniquum valde eſt.Vnde &præceptum hoc negatiuum eſt(obligans ſemper & ad ſemper)tam de iudicio publico quàm priuato. *Et non iudicabimini.* hoc eſt hinc non merebimini iudicari. *Nolite condemnare.* pro, ne condemnate. Prohibet condemnationem ex voluntate non ex recta ratione procedentem : quia hoc eſt iniquiſsimum , & ideo præcepto negatiuo prohibetur . *Et non condemnabimini.* hoc eſt & hinc non merebimini condemnari. *Dimittite.* offenſas & iniurias veſtras , offendentes & iniuriãtes vobis. Sed præceptum hoc affirmatiuum eſt: obligans pro loco & tempore quando oportet: & conſulens quando expedit , etiam ſi non oporteat . Aduerte tamen quòd in hoc præcepto clauduntur duæ negationes ſcilicet non habere odio offendentes & inuiriantes , & non iudicare priuata poteſtate iniurias & offenſas acceptas. Et quo ad vtrunque præceptum hoc obligat ſemper & ad ſemper . quo ad tertium autem quod

quod affirmatiuè faciendum præcipitur(scilicet parcere seu donare)obligat pro quando oportet,& cõsulit pro quãdo expedit vt dictum est. *Et dimittemini.* hoc est & merebimini vt dimittantur vobis iniuriæ & offensę vestræ in deum. *Date.* bona fortunæ,doctrinæ,& ministerij gratiæ.Et hoc similiter quia affirmatiuum est,obligat pro quando oportet, & cõsulit pro quãdo expedit. *Et dabitur vobis.* Ecce merces,& merebimini vt detur vobis. *Mensuram bonam & confertam & coagitatam & supereffluentem.* Quatuor conditiones materialis mensuræ describuntur primò quòd sit nõ auara seu adamussim iusta,sed bona. Secundò quòd sit conferta:hoc est pressa.quum mensurãtur enim arida non numero aut pondere,sed vase continente,pressio eorũ quæ mensurantur,auget bonitatem mensuræ.Tertiò quod cõcutiatur vas inter mensurãdum.post pressionẽ siquidem si agitetur vas,maiorem quantitatem capit,& hoc significat & coagitatam.Quartò quòd superefluat,dicẽdo & supereffluentẽ. *Dabũt* vestra mèrita,vestrum dimittere,vestrum dare, &similiter vestra demerita,vestrum voluntarium iudicare, vestrum voluntarium cõdemnare.Dabunt inquit,non dabit deus, nec dabunt iudicati,condemnati,dimissi & donati(quum istos non oporteat esse de numero electorum)sed dabunt meritoriè vestra bona &mala opera.propterea enim omnes retributiones passiuè sunt dictæ (nõ iudicabimini,nõ cõdemnabimini,dimittemini,dabitur vobis)vt omnia hęc ad merita referri intelligamus, vt meritoriè intelligantur.Merita itaque datura significantur mensuram bonam & cæ.Intendit enim ad literam describere ac declarare tam præmia quàm pœnas futuræ vitæ respectu earũ quę sunt in pręsenti pœnarum & similiter præmiorum, fore ad similitudinem mensurę bonæ,confertæ,coagitatæ & supereffluentis.incomparabiliter siquidem exceduntur hæc bona & mala pœnę præsentis vitæ à bonis & malis futuræ vitę. *In sinum vestrum.Eadẽ quippe mensura qua mensi fueritis,remetietur vobis.* Ne crederes puniendos aliquos supra condignum, declaratur quòd mensura qua mensi fueritis bene vel malè operando,eadem proportionaliter fiet retributio tam pœnę quàm præmij.Ita quòd iustitia mẽsuræ seruabitur:hoc est iuxta quantitatem meriti vel demeriti,respõdebit proportionaliter præmium & pœna. Sed res pœnales & similiter res præmij in alia vita erunt velut mẽsura bona,cõferta,coagitata & supereffluẽs,relatæ ad pœnas &bona pręsentis vitæ. *Dicebat autem illis & similitudinem. Nunquid potest cæcus*

cæcum

cæcum ducere, nonne ambo in foueam cadunt ? pro, cadent. Tribus similitudinibus contiguis declarat tria crimina eorum qui alios regunt. Et prima quidem similitudine declaratur ignorantia præsumens regere alios cum dãno vtrorumque. Et clara est, de cæco cæcum ducente. *Nõ est discipulus supra magistrum.* deest. suum. Secunda similitudine declaratur crimen nimis sapiendi: quod incurrunt rectores illi qui dũ plus volũt sapere q̃ oportet, non seruant leges sed detrahunt illis. Contra hoc enim affertur similitudo, ꝙ nõ est discipulus supra magistrũ suũ. *Perfectus autem omnis*. supple discipulus. *erit si sit.* superfluunt duæ dictiones, si sit. Legendum est. *Erit sicut magister eius.* Et est clarissima sententia, ꝙ tunc omnis discipulus erit perfectus quũ erit sicut magister eius. discipulus enim inquantum discipulus, non potest peruenire ad maiorẽ perfectionem q̃ sui magistri. Vnde hic reprehẽduntur qui volunt nimis sapere tã supra leges quàm supra prælatos suos. nam tã leges quàm prælati, magistri locũ tenent. *Quid autem.* Tertia similitudine damnat crimẽ hypocrisis facto, tum in actu interiori, dicendo quid vides festucã & nõ vides trabem. tum in actu exteriori, subiungendo quomodo potes dicere, sine eiiciam festucam. Clarè siquidem per hanc similitudinem damnãtur inuoluti maioribus criminibus, qui vidẽt seu corrigunt minora in fratribus. *Vides festucam in oculo fratris tui.* Non est sermo de videre, id est scire, sed de videre, id est ponderare. Damnantur enim qui magnipendunt parua aliorum crimina, quum ipsi habent magna. *Trabem autem, quæ in oculo tuo est nõ cõsideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo, frater, sine eiiciã festucam.* deest. quæ. *in oculo tuo est, ipse in oculo tuo trabem nõ vides? Hypocrita.* Appellat crimen hoc hypocrisim: quia facto exercet officium boni viri, ponderando & corrigendo peccata fratris, & similiter facto est malus vir: vtpote habens in se maiora crimina. Quia itaque officio ponderandi & corrigendi alienos defectus agit virum bonum & non est vir bonus, ideo hypocrita dicitur. *Eiice primùm trabẽ de oculo tuo.* Ordinẽ dãnat cœlestis magister, dicendo eiice primùm. Ita ꝙ non dãnat reprehensionem aliorum, sed ordinem reprehendendi: quia primùm debes videre & purgare teipsum, & deinde videre & purgare alios. *Et tunc perspicies vt educas.* pro, eiicias, *festucam quæ est in oculo fratris tui. Non est enim arbor bona.* Subiungit demum tria generalia documenta. Primum de connexione inter bonam voluntatem & bonum opus, ex similitudine arboris & fructus. *Quæ facit fructus*

malos.pro,fructum malum,*neque arbor mala faciens fructum bonũ.* Per arborem intelligi voluntaté ipsemet dominus exponit,subiungens thesaurum cordis:per fructum autem intelligi non solũ exteriorem operationem: sed etiam locutioné exponit,subiungendo ex abundantia cordis os loquitur. Et aduerte vt distinguas inter fructum & effectum consequentem fructũ, inter operationem & effectum consequentem ex illo opere. nam mala voluntas non potest bonum fructum tam operationis, quàm locutionis producere : cum quo tamen stat quòd ex illa operatione seu locutione sequatur bonus effectus. Verbi gratia euangelizans propter inanem gloriam,malum fructũ producit,quia prædicatio ipsa peccatum est:effectus tamen concomitans(puta conuersionis auditorum ad pœnitentiam) bonus est:sed non à mala voluntate prædicantis , sed à bona voluntate audientis. Et similiter quum aliquis dat eleemosynam propter inané gloriam, eleemosyna ipsa peccatum est , releuatio autem pauperis subsequens bona est , sed non est fructus malæ voluntatis dantis,sed est fructus rei,quæ datur. Manet ergo semper solida Iesu Christi regula: quod non potest mala voluntas bonum opus facere neque bona malum . Vnde quum ad bonum finem malas operationes proprias homo ordinat, non est hic fructus bonæ voluntatis. *Vnaquaque enim arbor ex fructu suo cognoscitur.* Non solũ quantum ad esse, sed etiam quantum ad cognitioné: regulam infallibilis connexionis inter bonam volũtatem & bonam operationem, malam voluntatem & malam operationem tradit dominus . Ita quòd non est temerarium iudicium à propria operatione iudicare voluntatem. *Neque enim de spinis colligunt ficus:neque de rubo vindemiant vuam. Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bonum: & malus homo de malo thesauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur.* Legendum est, loquitur os eius. *Quid autem vocatis me domine domine , & non facitis quæ dico?* Secundum generale documentum est de vanitate professionis fidei sine opere. Est enim sensus quòd frustra vocatis me domine domine(hoc est profitemini me dominum, duplicando orationem orationibus , precibus,exteriori cultu, & similibus) si non facitis quæ dico. *Omnis qui.* Tertium generale documentum est de stabili proposito benefaciendi,fundato super Christum . Intendit siquidem declarare quis est benefaciens apud deum . Dixerat enim priore documento quòd professio fidei sine facere ea quæ Iesus dicit,vana est: nunc autem

tem declarat quòd non quilibet modus faciendi præcepta Christi, sufficit ad hoc vt sit benefaciens apud deum: sed requiritur, quòd habeat cor fundatum, firmum, & quantum est ex se immutabile ad facienda præcepta Iesu Christi. Et docet hoc distinguendo inter benefacientes quo ad hoc quòd aliqui bona opera faciunt sine deliberato immutabiliter proposito perseuerandi contra tentationes mundi, carnis & dæmonis : aliqui autem bona opera faciunt cum deliberato proposito perseuerandi & pugnandi contra tentationes. Primi enim assimilantur ædificanti domum super terram sine fundamento : alteri autem assimilantur ædificanti domum super petram. *Venit ad me.* fide. *&* audit, studio. *sermones meos, & facit eos.* verè coram deo. *ostendam vobis cui similis sit. Similis est homini ædificanti domum, qui fodit in altũ.* Legendum esset, qui fodit & profundauit. Significatur enim quod fodit in profundum pro fundamento ponendo. Per quod intelligitur hominis propositum ad intima cordis penetrare debere. *Et posuit fundamentum supra,* pro, super, *petram.* Per quod significatur soliditas ac firmitas propositi manendi in Christo innixi Christo. Vbi aduerte in similitudine hac tria dici de fundatione domus, scilicet fossionem, profundationem, & petrarum positionem pro fundamento. *Inundatione autem facta, illisum est flumen domui illi.* Vniuersæ tentationes per hoc significantur. *Et non potuit eam mouere. (fundata enim erat super petram.* Bene nota dici, quòd exterior illisio non potuit eam mouere, ad differentiam casus seu ruinæ prouenientis desuper. Et hoc dicimus propter Petrum, Dauidem, Moysen, & similes, qui deserente eos diuina gratia, ceciderunt. quanuis enim ædificassent domos suas super petram, & ab exterioribus tentationibus non fuissent moti, deserente tamen modicum eos diuina gratia ceciderunt. Cuius signum est quòd minimis occasionibus non magnis tentationibus ceciderunt. *Qui autem audit & non facit.* cum firmo proposito omnia seruandi, quanuis velleitatem habeat omnia seruandi. *Similis est homini ædificanti.* pro, qui ædificat, *domum suam super petram sine fundamento in quam illisus est fluuius: & continuò cecidit : & facta est ruina.* pro, fractura, *domus illius magna.* Vbi è regione describi vides ruinam hominis qui congeriem operum suorum ædificauit super non integrum seu non firmum vsque ad intima cordis penetrans propositum perseuerandi in omnibus vel propositum non fundauit super Christum : hoc est non est fiducia eius

innixa ſuper Chriſtum,ſed ſuper viribus proprij animi. Vtroque enim modo deeſt verum fundamentũ. Propter primũ ſiquidem deeſt profunditas:& propter ſecundum deeſt petra. Nec aliunde ruina domus deſcribitur quàm ex impetu fluuij:immo adiũgitur ꝙ continuò cecidit ex fluuij illiſione. vt intelligamus ex defectu fundamenti prouenire ruinam:cuius oppoſitum eſt in domo fundata ſuper petram. At ſi duriuſculam fortè putas hãc expoſitionem,cõſidera diligentius textũ, & vbi competeris auditores Ieſu diſtinctos penes facere vel nõ facere (quæ ſunt extrema contradictionis,inter quæ nullũ poteſt etiã fingi mediũ) & omnes qui faciũt cõprehenſos explicet ſub iis qui ædificarũt ſuper petram. perpendes reliquos omnes appellari non facientes,& comprehendi ſub iis qui ædificarunt ſuper terrã ſine fundamento. nec miraberis ſi magna multitudo Chriſtianorũ ſub hoc membro à Ieſu deſcribitur:quoniam pauci ſunt electi.

CAPVT VII.

QVum autem impleſſet omnia verba ſua in aures plebis,intrauit Capharnaum. Centurionis autem cuiuſdam. Hæc geſta & dicta circa curationẽ ſerui Cẽturionis,expoſita vide. Matth.viij.Ordo tamen rei geſtæ hic explicatur. *Seruus.* Clarè hinc conſtat non filiũ fuiſſe Cẽturionis,ſed ſeruũ ſeu famulum. *Malè habens,erat moriturus.* hoc eſt periculo mortis. *Qui illi erat precioſus.* hoc eſt charus & in precio habitus. *Et quum audiſſet de Ieſu.* miracula & aduentum eius in Capharnaum. *Miſit ad eum.* Hæc prima miſsio à Matthæo ſignificatur acceſſus Centurionis:quia verè acceſsit per ſeniores Iudęorum ad Ieſum,quanuis non per ſeipſum. *Seniores Iudæorum.* Centurio gentilis recognoſcens ſeipſum inferiorem Iudæis electis à deo ad cultum vnius dei,arbitratus eſt ſe non eſſe dignum ad hoc vt accederet ad Ieſum : & propterea miſit ad eum ſeniores Iudæorum tanquam perſonas idoneas. Vnde non acceſsit ſed pluſquàm acceſsit ad Ieſum,& propterea Matthæus dicit ꝙ acceſsit,intentionem deſcribens centurionis. *Rogans eum vt veniret & ſanaret ſeruũ ſuũ.* Quia non quadrat intentioni & verbis Centurionis ſubiunctis iſtam petitionem iniunctam fuiſſe à Centurione, ideo intelligendum eſt Lucam ſcripſiſſe petitionem Centurionis ſecundũ ſenſum,quo intellecta eſt à ſenioribus Iudæorum qui erant nũcij.Centurio ſiquidem miſit ſeniores ad Ieſum:nec aliud eis iniunxit niſi quod Matthæus refert à Centurione dictum. ſ. puer

meus

meus iacet in domo paralyticus & malè torquetur. sed seniores Iudæorum nescientes magnitudinem fidei & humilis cordis Cẽturionis, intellexerunt Centurionem cupere vt Iesus veniret, & sanaret illum: quum tamen Centurio non cuperet nisi vt sanaret. Et propterea Lucas describit petitionem Cẽturionis secundum sensum quem intellexerunt & executi sunt seniores, dicendo rogans eum vt veniret & sanaret. *At illi quum venissent ad Iesum, rogabant eum solicitè*, pro studiosè, seu sedulò. *dicentes ei.* Superfluit ei. *quia dignus est vt hoc illi præstes.* Apposuerunt seniores rationes. tum ex parte animi. *Diligit enim gentem nostram.* In quo aperitur quòd Centurio non erat Iudæus. Tum ex parte operis religiosi. *Et synagogam ipse ædificauit nobis.* erat enim synagoga locus publicus dicatus ad doctrinam diuinæ legis & orationem. *Iesus autem ibat cum illis. Et quum iam non longè esset.* pro, abesset, *à domo, misit ad eum Centurio.* Altera hæc missio scribitur à Matthæo sub forma responsionis: quia verè responsio fuit ad verba & aduentum Iesu ad domum Centurionis. Annuerat enim Iesus senioribus, & veniebat cum illis versus domũ Centurionis: quo audito, Centurio misit istos amicos ad obuiãdum ne veniret. quod fuit verè respondere oblato & inchoato aduentui. *Amicos.* proculdubio etiam Iudæos. *Dicens, Domine noli vexari (non enim sum dignus.* pro idoneus. seu sufficiens. *vt sub tectum meum intres.) propter quod & meipsum non sum dignum arbitratus vt venirem ad te.* Hinc clarè apparet quod supra diximus. s. ꝙ Centurio nõ petiit vt veniret, manifestat enim his verbis ꝙ à principio quo misit, arbitratus est se non esse dignũ vt compareret coram Iesu: & propter eandem rationem arbitrari se indignum tanto hospite. ¶ Sed dic verbo & sanabitur puer meus. Profitetur Centurio nõ solũ ꝙ potest sanare (quod etiã leprosus ꝓfessus fuerat.) sed ꝙ solo imperio poterat absens sanare. *Nã & ego homo sum sub potestate cõstitutus, habẽs sub me milites: & dico huic vade, & vadit: & alio* pro alij, *veni & venit: & seruo meo fac hoc & facit. Quo audito, Iesus miratus est.* Deest. eũ. Significatur enim materia admirationis, ipse Centurio per amicos tantam profitens fidem & humilitatem. *Et conuersus sequentibus se turbis.* pro sequenti se turbæ, *dixit. amen.* Superfluit amen. *dico vobis, nec in Israël tantam fidem inueni. Et reuersi qui missi fuerant domũ, inuenerũt seruũ qui languerat sanũ.* Tacet hic signũ Lucas multa Iesu verba à Matthæo relata. inter quæ continetur quod dixit Iesus Centurioni per amicos illos: vade, sicut credidisti

disti, fiat tibi. Secundū rē Iesus dixit, vadite (quoniā amicos Cēturionis remisit) sed Matthęus coactus est vti numero singulari, quia introducit Centurionē accessisse. ita ꝙ Cēturioni inimicis dictum intellige vade. Reliqua (vt diximus) exposita sunt Matthæi octauo. *Et factum est deinceps, ibat Iesus in ciuitatem quæ vocatur Naim.* Ciuitas dicitur in Galilæa in sorte Zabulon, sita sub monte Tabor. *Et ibant cum eo discipuli eius.* Deest, multi, *& turba copiosa. Quum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius vnicus.* pro, vnigenitus, *matris suæ, & hæc vidua erat: & turba ciuitatis multa cum illa. Quā quum vidisset dominus, misericordia motus super eā.* Materia misericordiæ manifesta est: vidua scilicet priuata vnigenito filio adolescentulo: ita ꝙ ex ætate apparet, ꝙ nō relinquebat matri nepotē. *Dixit illi, noli flere.* quia nunc restituetur tibi filius. *Et accessit: & tetigit loculū. Ii autem qui portabant, steterunt. Et ait: adolescens.* pro, adolescētule, *tibi dico surge.* Considera modum resuscitandi, nō sicut Elias aut Eliseus precando aut incumbendo super puerum, sed imperando, solo verbo, non tangendo etiam adolescentulum: solum enim loculum tetigit. statim resuscitauit. nō adhuc iacentem in lecto, sed extra portam ciuitatis iam delatum vt sepeliretur.

Et resedit: vt clara pateret resurrectio. *Qui erat mortuus.* pro, *qui fuerat mortuus: & cœpit loqui.* vt clarè omnes perciperent verè viuum. *Et dedit illum matri suæ.* Fructus miraculi, fructus misericordiæ significatur per hoc quòd datur matri. *Accepit autem omnes timor.* dei. Hic est fructus miraculi in aliis intus timor, & foris glorificatio dei. *Et magnificabant.* pro, glorificabāt, *deum. dicentes quia propheta magnus.* promissus à Moyse Deuteronomij decimooctauo. *surrexit in nobis, & quia deus visitauit.* tanto propheta. *plebem suam. Et exiit hic sermo in vniuersam Iudæam de eo, & omnem circa regionem.* pro, & omnem circumiacētem regionem. Miraculum siquidem hoc tam publicè patratum est, & tam stupendum fuit, vt non sit admiranda diuulgatio eius. *Et nunciauerunt Ioanni.* in vinculis constituto. *discipuli eius de omnibus his. Et conuocauit duos de discipulis suis Ioannes: & misit ad Iesum, dicēs: tu es qui venturus es.* pro, qui venturus erat, seu ille veniens, *an alium expectamus? Quum autem venissent ad eū viri, dixerunt. Ioannes Baptista misit nos ad te, dicens. tu es qui venturus es.* pro, ille venturus, seu veniens, *an alium expectamus? In ipsa autem hora multos curauit à languoribus suis, & plagis.* pro, flagel

flagellis. Significātur enim morbi flagella diuina. *Et spiritibus malis: & cæcis multis donauit visum. Et respondens dixit illis: Euntes renunciate Ioanni quæ audistis & vidistis: quia cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgūt, pauperes euangelizantur. & beatus est quicunque non fuerit scandalizatus in me. Et quum discessissent nuncii Ioānis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas. Quid existis in desertum videre, arundinem vento agitatam? sed quid existis videre, hominem mollibus vestimentis indutum? Ecce qui in veste preciosa.*pro, gloriosa, *& deliciis sunt, in domibus regum sunt. Sed quid existis videre, prophetam? vtique dico vobis & plus quàm prophetam. Hic est de quo scriptū est: ecce mitto angelum meum ante faciem tuā, qui præparabit viam tuam ante te. Dico enim vobis: maior inter natos mulierum propheta Ioanne Baptista, nemo est: qui autem minor est in regno dei, maior est illo.* Historia hæc cū somnibus hic dictis, Matthæi.11. exposita sunt: & propterea non repetenda duximus. *Et omnis populus audiens & publicani.* Interrumpit Lucas sermonem Iesu vt reddat rationem sequentium verborum Iesu. interrumpit autem declarando quàm acceptæ fuerint laudes Ioannis Baptistę apud populum & publicanos baptizatos à Ioanne: distinguendoque eos à Pharisæis & legisperitis non baptizatis à Ioanne. Contra hos enim Pharisæos & legisperitos non acquiescentes Ioanni, nec ipsi Iesu, tendunt directè verba sequentia scilicet cui ergo assimilabo. *Iustificauerunt deum baptizati baptismo Ioannis.* id est iustum (hoc est veracem) laudauerunt deum super baptismo Ioannis. audientes enim Ioannē sic laudari à Iesu, laudauerunt deum tanquam veraciter adimpleturum promissa baptizatis à Ioanne. *Pharisæi autem & legisperiti consilium dei spreuerunt in semetipsos.* hoc est aduersus semetipsos: hoc est in malum proprium. Significatur enim quòd spernendo baptismum Ioannis, spreuerunt con filium dei in suum proprium malum. *Non baptizati ab eo. Ait autem dominus.* Istæ tres dictiones non sunt de textu: sed interpositæ sunt ab interprete ad claritatem continuationis. Euangelista enim interiecta distinctione legisperitorum à plebe, continuat sermonem Iesu. *Cui ergo similes dicam.* pro, assimilabo, *homines generationis huius: & cui similes sunt? Similes sunt pueris sedentibus in foro, & loquentibus.* pro, acclamantibus, *adinuicem & dicentibus. Cantauimus vobis tibiis & non saltastis: lamentauimus.* Deest, *vobis, & non plorastis. Venit autem.* pro, enim. *Ioannes Bapt. neque manducās panē neq; bibens vinum: & dicitis: dæmonium habet. Venit*

*filius hominis mãducans & bibens: & dicitis.ecce homo deuorator.*pro edax,& *bibens vinum.*pro vini potor,*amicus publicanorum & peccatorum. Et iustificata est sapientia ab omnibus filiis suis.*Explicata Pharisæorum & legisperitorum generatione mala,explicatur generatio acquiescentium Ioanni Baptistæ & Iesu,appellando eam ꝙ sunt filij sapientiæ.Est enim sensus,ꝙ quanuis repulsa sit diuina sapientia per Ioannem & Iesum prædicata, est tamen iustificata, hoc est verax facta,ab omnibus filiis suis,ab omnibus(nullo excepto)filiis sapientiæ:hoc est electis.verè filiis diuinæ sapientiæ dum credẽtes Ioãni & Iesu,exercẽt opera secundũ diuinæ sapiẽtiæ dispositionẽ,regulas & ordinẽ.Reliqua vide exposita Matthæi vndecimo.*Rogabat autem illum quidam de Pharisæis.*Nomen huius Pharisæi inferiùs explicatur Simon. *Vt mãducaret cum illo. Et ingressus domum Pharisæi,discubuit. Et ecce mulier.*Nomẽ mulieris huius tacetur à Luca propter honorem mulieris, quum describitur peccatrix:quã tamen Ioãnes duodecimo nominat Mariam,describendo eam à laudabili officio,quòd vnxerit dominũ, & exterserit pedes eius capillis suis:vt ibi declarabitur.Lucas enim sicut tacuit nomen vsitatum Matthæi describendo eum publicanum,ita modò tacet nomen Mariæ describendo eam peccatricem. *Quæ erat in ciuitate.* Nomen ciuitatis tacetur,fortè quia in partibus illis appellatione ciuitatis intelligebatur Hierusalem. Ex eo enim quòd ciuitatis mentionem facit, & nullam nominat,videtur principalem ciuitatem significare, sicut etiam inferiùs cap.22.dicitur:ecce introeuntibus vobis in ciuitatẽ occurret vobis homo.Et constat ꝙ de Hierusalem loquebatur.

¶Aduerte tamẽ plus posse ex textu Græco intelligi. nam legitur.Et ecce mulier in ciuitate quæ erat peccatrix.vbi in ciuitate, potest iungi tam cum antecedentibus quàm cum sequẽtibus.Et si quidem sequentibus iungatur(vt interpres iunxit)expositum est.Si autem antecedentibus, demonstrãdo mulierẽ in ciuitate, significatur quòd nõ peregrina nec rusticana,sed ciuilis erat hæc mulier.*Peccatrix.*Genus peccati non explicatur:sed quum mulier absolutè dicitur peccatrix, peccata carnis intelliguntur: vtpote mulieribus propria quo ad infamiam. *Vt cognouit, quòd Iesus accubuisset in domo Pharisæi.* Nacta cõmoditas mulieri huic significatur ex accubitu Iesu in domo Pharisæi,aut ex vicinitate,aut ꝙ in eadem domo in alia tamen contignatione habitaret: & fortè sanguine iuncta erat Pharisæo.omnino enim necessitudo aliqua inter eos conijcitur,ex eo ꝙ mulier hæc ausa est Pharisæi domũ

introire

introire tanquam commodam:præcipuè quum Pharisæi huiusmodi consortia horrerent, aut horrere se simularent. An autem domus hæc Pharisæi fuerit in ciuitate Hierosolymitana an in castello Bethaniæ,incertū habeo.textus iste non dicit domū istam fuisse in ciuitate,sed mulierem peccatricem in ciuitate:significās quòd erat peccatrix in ciuitate Hierosolymitana, & non explicās an tunc fuerit in Bethania an in ciuitate. *Attulit alabastrum.* pixidem ex alabastro,*vnguenti,Et stans.* Corporalis situs significatur. *Retro.* ne inuerecundam putares & impudentis audaciæ. Idemque significatur ex eo quòd non iuxta caput aut latus, sed iuxta pedes Iesu se locauit. *Secus pedes eius.* Deest, flens, *lachrymis cœpit rigare pedes eius: & capillis capitis sui tergebat, & osculabatur pedes eius, & vnguento vngebat.* Non dicit rigauit,sed cœpit rigare:quia stans in tantum prorupit fletum, vt antequam se inclinaret,inciperet rigare lachrymis pedes eius. Quatuor officia hic conspice : abluere lachrymis pedes Iesu, capillis tergere, osculari eosdem, & demum vnguento vngere. Nouum & inauditum genus oblationis ac sacrificij pro peccatorum venia adinuenit hæc mulier,proculdubio à spiritusancto inspirata. *Videns autem Pharisæus qui vocauerat eum,ait intra se,dicens: hic si esset propheta,sciret vtique quæ & qualis est mulier quæ tangit eum : quia peccatrix est.* Ignorantiæ personæ ascribit Pharisæus,quòd Iesus permittat pedes suos tangi à peccatrice:putans quòd si sciret Iesus illam esse peccatricem,non permitteret se tāgi ab illa. Et hinc minorem concipit de Iesu opinionem, non arbitrans etiam eum esse prophetam. Quum tamē etiam in hoc erraret Pharisęus: quia etiam veri prophetæ ignorāt aliqua quæ sunt facti: vt patet de Eliseo, dicente : Anima illius in amaritudine est,& dominus celauit à me. *Et respondens Iesus,dixit ad illum: Simon,habeo tibi aliquid dicere. At ille ait,magister,dic. Duo debitores erant cuidā fœneratori.* pro, creditori: *vnus debebat denarios quingentos, & alius.* pro,alter,*quinquaginta. Non habentibus autem illis vnde redderent, donauit vtrisque. Quis.* pro,vter,*ergo,* Deest,ipsorum. Ita quòd legendum est vter ergo ipsorum dic *plus eum diligit.* pro,diliget? *Respondēs Simon dixit,æstimo.* pro,existimo,*quia is cui plus donauit. At ille dixit ei,recte iudicasti. Et conuersus ad mulierem,dixit Simoni: vides hanc mulierem? intraui in domum tuam: aquam pedibus meis non dedisti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis suis.* pro,capillis capitis sui,*tersit. Osculum mihi non dedisti: hæc autem ex quo intrauit, non cessauit osculari pedes meos. Oleo caput meum nō vnxisti: hæc autem vnguento*

gnēto vnxit pedes meos. propter quod dico tibi: remittuntur ei. pro, e-ius, *peccata multa, quoniam dilexit multùm.* Inuersa conclusio infertur. nam ex dictis inferendum erat, quoniam remittuntur peccata eius multa, ideo diligit multum: & tamen infertur, quòd quia dilexit multum, ideo dimittuntur peccata eius multa. ¶ Solutio est, quòd hæc duo conuertibiliter sese consequuntur. Et propterea licet vtrunque inferre, & vtrunque Iesus intulit. multa remißio, & multa dilectio, mutuò se inferūt: & similiter parua remißio & parua dilectio. Sed vltra hoc docuit Iesus in his verbis rationem causalitatis: quòd scilicet dilectio, est causa remißionis velut perficiens: remißio autem, est causa dilectionis velut disponens: disponimur enim ad amandum benefactorem ex accepta remißione debiti: sed non perficitur in nobis peccatorum remißio, nisi charitate diuina infusa. Ne itaq; intelligeremus similitudinem de remißione debitarum pecuniarū, per omnia currere cum remißione peccatorū, mutauit Iesus causalitatem. In remißione enim debitarum pecuniarū, ex remißione sic disponimur ad amandum, vt amor nō perficiat remißionem, sed sequatur ad eam ex nostra voluntate: in remißione autem peccatorum aliter est. nam remißio non perficitur nisi in dilectione, quæ etiam magis ex deo est quàm ex nobis: quia infunditur gratuito à deo. Et propterea dominus intulit, remittuntur eius peccata multa quoniā dilexit multùm. ¶ Vbi etiam nota ꝙ non dixit, quia dilexit multotiens, sed multùm: vt hinc discas non oportere ad delendum centum peccata, exigi centum actus diligēdi, exigi centum contritiones: quoniam semel diligere multū, delet innumerabilia peccata. *Cui autem minus.* pro, parū, seu paululum. *dimittitur, minus.* pro, parū diligit. Ecce altera conclusio adęquans dilectionem remißioni. ¶ Vbi magna occurrrit quæstio: quia sequitur quòd Ioannes Baptista cui parum dimittitur, parū diligat, si verum est vniuersaliter, ꝙ cui parum dimittitur parum diligit. ¶ Solutio est quòd sermo Iesu est formalis: hoc est de debitoribus quatenꝰ debitores sunt, de peccatoribus inquātum peccatores sunt. infra siquidem hanc latitudinem solam loquendo, vniuersaliter verum est, quòd cui parum dimittitur, parum diligit: quod est dicere quòd quantū est ex beneficio remißionis, parua remißio parit paruam dilectionem. Cum quo tamē stat ꝙ aliunde cui parum dimittitur, maximè diligit, & sic Ioannes Baptista maximè dilexit aliunde ꝗ ex remißione peccatorū eius. D*ixit autem ad illā, remittuntur tibi peccata. Et cœperunt qui simul*

nul decumbebant, dicere intra se, quis est hic? Paulò antè Simon nec prophetã reputabat Iesum: modò autem stupẽs cogitat quis est hic? Et verè stupendũ erat: quia nõ homo tantũ sed deus erat hic. *Qui etiã peccata dimittit?* *Dixit autem ad mulierem. Fides tua te saluam fecit.* Præter officia exteriora, duas in hac muliere internas virtutes habes ex verbis Iesu: fidem scilicet & charitatem. Spes enim in officiis eius satis patebat. nisi enim sperasset veniam, nõ tot fecisset. Fides igitur per dilectionem operãs, te saluam fecit.

¶ Vbi prudens lector collige diuinam misericordiã remittentẽ peccata, nõ remittere peccata nobis dormientibus, sed cooperantibus fide, spe ac dilectione: sine qua nulla est remisio, quantacunq; sit fides ac spes. Et signum in nobisipsis hinc datum, ad cognoscendum si nobis dimissa sunt peccata multa, scilicet si diligimus multùm. nam si non diligimus multùm, non remittuntur peccata nostra multa: & si remittuntur nobis multa nostra peccata, diligimus multum, iuxta has domini regulas. *Vade in pace.* Sẽtiebat intus mulier fructum magnũ ex præsentia Iesu, & propterea percepta venia peccatorum & commendata eius fide, nõ recedebat, nisi Iesus suaui præcepto recessum imperasset. Vnde non absolutè dixit, vade, sed addidit in pace. tum ad continuandum internam mulieris consolationem, tum futurum illius statum præfigendo pacificũ: quod postea rei probauit successus.

CAPVT VIII.

E*T factum est deinceps: & ipse iter faciebat per ciuitates.* Deest singulas. Legendum est. *Per singulas ciuitates.* vt intelligamus sigillatim visitari ciuitates à Iesu, & non in genere prædicasse ipsum ciuitatibus. *Et castella, prædicans & euangelizans regnum dei.* Materia prædicationis & annunciationis significatur regnum dei, non regnum mundi. In quo comprehenduntur omnes virtutes in hac vita: & omnis fœlicitas in futura. *Et duodecim cum illo.* Comitantur Iesum prædicantem vt discant omnia & vbique duodecim Apostoli. *Et mulieres aliquæ.* Fœmineus sexus non repellitur à societate Iesu. *Quæ erant curatæ.* dupliciter. Quo ad animam. *A spiritibus malignis.*, Et quo ad corpus. *Et infirmitatibus.* Intelligo tamen hæc respectiuè: non quòd omnes fuerint ægrotæ. *Maria quæ vocatur Magdalene.* Magnum argumentum hinc habetur quòd hæc maria est illa peccatrix descripta in præcedenti capitulo: quoniam in appellatione nominum vsus præfertur, constat autem communi vsu nominum appellari Mariam Magdalenam peccatricem illam.

lã,sic enim accepimus à patribus nostris, & illi ab auis, & illi ab attauis &c.ita quos vsus iste ab apostolorũ tẽpore videtur incœpisse. Propter quod Lucas tanq̃ à notissima appellatione describit eam,quæ vocatur Magdalene. Dicitur autem quòd vocatur Magdalene à Magdalo Galilææ oppido,cuius erat domina. nullam enim aliam communis vsus vocat Magdalenam. *De qua septem dæmonia exierãt.* Perseuerat Lucas in abstinentia à turpibus adiectiuis huius mulieris. Noluit dicere quę subiecta fuerat vniuersis vitiis,sed excusando quodammodo eam & dæmones accusando,dicit de qua exierant septẽ dæmonia, septem vitia quibus possidebatur à dæmoniis. Septenarius enim numerus vniuersitatis est index Hebręo more.vnde & septem angeli & septem candelabra &c.describuntur,quia septem dies apud Moysen vniuersa comprehendunt. *Et Ioanna vxor Chuzæ procuratoris Herodis.* Non sine mysterio Euangelista etiam coniugatã mulierem describit sequacem Iesu:non quòd inuito viro hoc faceret(quoniã Iesus non venit ad dirimendũ cõiugia,qui venit ad adimplendũ legem)sed vt deuotionem mulieris simul & viri hoc concedentatis,ad aliorũ exẽplum scriberet. *Et Susanna & aliæ multæ, quæ ministrabant ei.* Morẽ fuisse aiunt apud Hebræos vt honestæ mulieres sequerentur spirituales doctores,qui discurrebant prædicando,& ministrarent eis de facultatibus suis. Et propterea antiquum sectantes morẽ mulieres istæ sequebantur Iesum. *De facultatibus suis.* Hinc apparet ꝙ nõ erãt pauperes: immo si quæ pauperes quandoq; comites erãt(vt Salome mater filiorũ Zebedęi) quæ nõ ad hoc ibant vt ministrarent de suis facultatibus,sed solùm vt audirent verbũ dei, viuebant vt verisimile est sumptibus istarum diuitũ. *Quum autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus.* pro & de singulis ciuitatibus, *properarent ad eũ, dixit per similitudinem. Exiit qui seminat seminare.* pro,vt seminaret, *semen suum. Et dum seminat.* pro,seminabat, *aliud ęcidit secus viam, & cõculcatum est: & volucres cæli comederunt illud. Et aliud cecidit supra.* pro, super, *petram: & natum aruit, quia non habebat humorẽ. Et aliud cecidit inter spinas: & simul exortæ spinæ suffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bonam: & ortum fecit fructum centuplum. Hæc dicẽs clamabat: Qui habet aures audiendi, audiat. Interrogabant autem eum discipuli eius quæ esset hæc parabola. Quibus ipse dixit, Vobis datum est nosse mysterium.* pro,mysteria. *regni dei: cæteris autem in parabolis: vt videntes non videant, & audientes non intelligant.* Hæc verba vide exposita Marc. 4. Reliqua spectantia ad hanc parabolam vide

vide exposita Matth.13.*Est autem hæc parabola. Semen est verbum dei. Qui autẽ secus viam, hi sunt qui audiũt: deinde venit diabolus & tollit verbum de corde eorum, ne credẽtes salui fiant. Nam qui supra.* pro, qui autem super. *petram: qui quum audierint cum gaudio suscipiunt verbum. & hi radices.* pro, radicem, *non habent: quia.* pro, qui ad tẽpus credunt, *& in tempore tẽtationis recedunt. Quod autem in spinas cecidit: hi sunt qui audierũt & a solicitudinibus & diuitiis & voluptatibus vitæ euntes suffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in bonam terrã: hi sunt qui in corde bono & optimo.* pro, honesto & bono. Significatur enim cor honestũ à morali virtute, bonũ autẽ ab exercitio vtili. Diuersitas siquidẽ cordiũ diuersis gradib⁹ electorum significatur. alij enim sibiipsis tantum, alij sibi & aliis boni sunt in studiis suis: dũ alij cor applicãt cõtẽplatiuæ vitæ aut soli propriæ saluti, alij vitæ actiuæ aut aliorum incumbũt spirituali saluti. *Audientes verbum retinent & fructum afferunt in patientia.* Non sufficere cor honestum & vtile nisi adsit patientia in sustinendo aduersa & iniurias quascunque edocet dominus à similitudine terræ q̃ quantumuis optima non affert fructũ nisi patiẽdo aratrum & similia. *Nemo autem lucernam accendens, operit eam vase, aut subtus.* pro, subter, *lectum ponit: sed super cãdelabrum ponit, vt intrantes videãt lumen.* Dixerat, vobis datum est nosse mysteria regni dei: ne intelligerent sibi solis credita hęc mysteria, sed ad hoc manifestata vt prædicent mundo, monstrat ex triplici capite ꝙ debent hæc prædicare aliis. Primum caput penes intentionem ipsius Iesu attenditur: & declaratur ex similitudine accendentis lucernam. Sicut enim accendens lucernam, nõ accẽdit vt occultet, sed luceat, ita ego non accendo lucernam, euangelicam lucem in vobis ad operiendam eam, sed ad ponendum super cãdelabrum ecclesiæ meæ: vt intrantes in ecclesiam meã, videant euangelicũ lumen. *Non est enim occultum quod nõ manifestetur: nec abscõditum quod nõ cognoscatur, & in palam.* pro, apertum, seu propatulum. *veniat.* Secundum caput penes naturam seu conditionem rerum euangelicarum attenditur: quia ex natura sunt honesta necessaria & vtilia ad salutem humani generis. hęc enim ratio significatur dicendo, non est enim occultum, euãgelicum aliquid, quod non manifestetur, &c. *Videte ergo quid.* pro, quomodo *audiatis.* Hinc clarè apparet quòd de doctrina sua, de mysteriis euangelij dixit, non est aliquid occultum quod nõ manifestetur: alioquin nõ intulisset monitionem hác, videte igitur quomodo audiatis, ad prædicandum aliis & non pro vobis solis. *Qui.* pro, quicunque,

quicunque, *enim habet, dabitur illi: & quicunque non habet, etiam quod putat se habere, auferetur ab illo.* Tertium caput penes eorum proprium damnũ & lucrum attenditur. Et intendit quòd quicunque mysteriorum notitiam habet rectovsu, lucrabitur: dabitur enim rectè vtenti habitis, amplior adhuc notitia. ab eo autẽ qui non habet per rectũ vsum, qui habitis non rectè vtitur (quod perinde est ac non habere) etiam quod putat se habere, auferetur ab illo. datur enim in reprobum sensum vt abutatur habitis aut etiã naturalibus: vt latiùs Matth. 13. declarauimus. *Venerunt autẽ ad illum mater & fratres eius.* Hic aductus matris clariùs describitur Mar. 3. Intellige autem fratres Hebraico more consanguineos. *Et non poterãt adire eũ præ turba. Et nunciatum est illi, Mater tua & fratres tui stant foris, volentes te videre. Qui respondens, dixit ad eos, mater mea & fratres mei hi sunt, qui verbum dei audiũt & faciunt.* Prædicabat actu Iesus dũ hoc ei diceretur: vt Matthæus. 2. testatur. Et propterea secundum naturam negocij diuini, matrem & fratres appellauit audientes & facientes verbum dei. *Factum est autem in vna dierum: & ipse ascendit in nauiculam.* pro, nauim, *& discipuli eius: & ait ad illos. transfretemus trans stagnum. Et ascenderunt.* pro, recesserũt. Significatur enim executio nauigationis, non cõscensus discipulorum in nauim. *Nauigantibus autem eis, obdormiuit: & descendit procella venti in stagnum: & cõpellebantur.* pro, complebatur, *supple aquis. & periclitabantur. Accedentes autem suscitauerunt eum, dicẽtes. præceptor.* Repetendum est: & legendum. *Præceptor præceptor perimus.* Timor & instantia suscitantium duplicatione significatur. *At ille surgens.* pro, expergefactus, *increpauit ventum & tempestatem aquæ: & cessauit: & facta est tranquillitas. Dixit autem illis. vbi est fides vestra? Qui timentes, mirati sunt, adinuicem dicentes. Quispũtas hic est? quia & ventis & mari imperat, & obediunt ei.* Vide Matt. 8. & Mar. 4. exposita circa hoc miraculum in nauicula. *Et nauigauerunt ad regionem Gerasenorum.* pro, Gadarenorum: *quæ est cõtra Galilæam. Et quum de naui egressus esset ad terram, occurrit illi vir.* Deest. è ciuitate. Significatur enim homo ciuilis. *Qui habebat dæmonium.* pro, dæmonia, *iam.* Deest à. Legendum enim est. *iam à temporibus multis.* vt antiqua significetur vexatio, *& vestimento non induebatur: neque in domo manebat, sed in monumentis. Is vt vidit Iesum, procidit ante illum: & exclamans voce magna, dixit: quid mihi & tibi est Iesu fili dei altissimi? obsecro te ne me torqueas. Præcipiebat enim spiritui immundo vt exiret ab homine.* Hinc clarè patet præceptum Iesu ad exeundum

uisse tormentum diaboli. erat enim compulsiuum ad exeundum contra libertatem tum potentiæ tum voluntatis ipsorum dæmonum: & propterea torquebat eos. *Multis enim temporibus arripiebat*.pro,corripuerat,*illum: & vinciebatur catenis, & compedibus custodiebatur: & ruptis vinculis agebatur à dæmonio in deserta. Interrogauit autem illum Iesus.* Non interrogat vt cognoscat ignotum, aliquid, sed vt magnitudo miraculi cognoscatur: & humana miseria qua vnus homo multitudini subiectus erat dæmonum,perpendatur ex hac occasione. *Dicens.quod tibi nomen est? At ille dixit. Legio: quia intrauerunt dæmonia multa in eum. Et rogauerunt illum ne imperaret illis.* experimēto enim sentiebant quòd solo imperio poterat illos compellere. *Vt in abyssum irent.* Non quòd timerent submergi aut suffocari in aquis: sed ne in locum carceris vbi omnino ligata esset eorum potentia, mitterentur. *Erat autem ibi grex porcorum multorum pascentium in mōte.* Marci.5. dicitur circa montem: vt intelligamus in infima parte montis porcos fuisse. *Et rogabant eum vt permitteret eis in illos ingredi.* Hinc clarè apparet potestatem dæmonum ligatam esse non solùm respectu hominum sed etiam rerum aliarum: alioquin non rogassent Iesum vt permitteret eis ingressum in porcos.naturali siquidem sua potentia hoc possunt. *Et permisit illis. Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intrauerunt in porcos: & impetu abiit grex per præceps in stagnum: & suffocatus est.* Si rationem damni quæris,nulla est quæstio: quia dominus vniuersorum est Iesus. Si verò rationem facti ad literam quæris, apparet hoc ideo permissum vt cognoscamus quantum debet humanum genus diuinæ prouidentiæ, quæ non permittit homines qui à dæmoniis vexantur, occidi ab illis. facillimè enim potuissent hominem illum quem tanto tempore vexauerant, occidere,qui tam facilè potuerunt duo milia porcorū submergere. Vt diuinæ itaque gratiæ tribuamus quicquid non patimur à dæmoniis, docere voluit hoc facto. *Quod vt viderunt factum qui pascebant,fugerunt, & nunciauerunt in ciuitatem & in villas. Exierunt autem videre.* pro,vt viderent, *quod factum est: & venerunt ad Iesum: & inuenerunt hominem sedentem à quo dæmonia exierant, vestitum ac sana mente, ad pedes eius: & timuerunt. Nunciauerunt autem illis.* qui venerant ex ciuitate. *Et qui viderant quomodo sanus factus esset à legione.* pro, à dæmoniis agitatus. *Et rogauerunt illum omnis multitudo regionis Gerasenorum.* pro, circumiacentis regionis Gadarenorum, *vt discederet ab ipsis,*

Vide

Vide differentiam inter istos & Nazarenos. isti enim quamuis damnum passi, rogant Iesum vt recedat: illi autem nullo damno affecti, ad præcipitandum eum concurrerunt. *Quia magno timore tenebantur.* ne iacturam maiorem incurrerent. Reliqua circa gesta in hac regione Gadarenorum, vide exposita Matth.8.& Mar.5. *Ipse autem ascendens nauim, reuersus est: & rogauit illũ vir à quo dæmonia exierant vt cum eo esset. Dimisit autem eum Iesus, dicens, redi in domum tuam: & narra quanta tibi fecit deus. Et abiit per vniuersam ciuitatem, prædicans quanta illi fecisset Iesus. Factum est autem quum redisset Iesus, excepit illum turba. erant enim omnes expectantes eum.* Deuotio populi Galilæi (non Pharisæorum & Scribarum) significatur. *Et ecce venit vir cui nomen Iairus: & ipse princeps synagogæ erat: & cecidit ad pedes Iesu, rogans eum vt intraret in domum eius: quia vnica filia erat ei ferè annorum duodecim, & hæc moriebatur. Et contigit.* Superfluit & contigit. *Dum autem ipse iret, à turbis comprimebatur.* pro, turbæ suffocabant eum. Describit Euangelista iuxta humanum morem loquendi concursum turbarum, ita constringentium vt in similibus constrictionibus solemus dicere quòd suffocant illum. *Et mulier quædam.* pro, quæ *erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim.* AEquale tempus ætatis puellæ & ægritudinis huius mulieris, non casu narratur, sed ex intellecto ab Euangelista mysterio quare diuina prouidẽtia miracula hæc secundum hanc temporis æqualitatem disposuit. ad mysterium enim mystici sensus hæc spectare cognouit. Quod clarè manifestatum est à sacris doctoribus: sed à nobis tacetur, quia solus sensus literalis sub nostri propositi intentione cõprehenditur. *Quæ in medicos erogauerat.* pro, insumpserat. non enim donauerat sed sumptu consumpserat. *Omnem substantiam suam, nec ab vllo potuit curari, accessit retro, & tetigit fimbriam vestimenti eius: & confestim stetit fluxus sanguinis eius. Et ait Iesus. quis est qui me tetigit? Negantibus autem omnibus.* Horum negatio referenda videtur ad contactum ex proposito ad differentiam contactus ex impulsu: ita quòd omnes negarunt ex proposito illum contigisse. Petri autem & discipulorum verba de contactu quouis modo intelligenda sunt: vt sic vtrique verum dixerint. *Dixit Petrus & qui cum illo erant. Præceptor, turbæ te comprimunt & affligunt.* pro, afflictant. Crebra enim afflictio significatur. *Et dicis quis me tetigit? Et dixit Iesus. tetigit me aliquis.* Assertiuè legenda sunt. affirmat enim Iesus quòd aliquis tetigit eum tactu ex proposito. Quod & manifestat, subiungens.

iungens. *Nam & ego noui virtutem.* ſanatiuam. *de me exiſſe.* exequendo effectum ſanationis. *videns autem mulier quia non latuit, tremens venit & procidit ante pedes eius: & ob quam cauſam tetigerit eum, indicauit coram omni populo: & quemadmodum confeſtim ſanata ſit.* Quia miracula ſua Ieſus ordinabat magis ad propagandam fidem noui teſtamēti quàm ad ſalutem corporū, & ſciebat futurum tunc eſſe vt nunciaretur Iairo mors filiæ. & propterea oportere Iairi fidem cōfortari, ideo miraculum hoc manifeſtari voluit pręſente Iairo, vt fides illius roboraretur & augeretur. *At ipſe dixit ei. filia.* Deeſt confide. Legendum eſt. *Confide filia.* Tremebat enim mulier illa: & propterea confortatur à Ieſu. *Fides tua te ſaluam fecit.* Etiam verbo manifeſtat coram Iairo quo tendit ſua intentio, & quomodo obtinentur miracula. Audientes enim quòd fides illius mulieris in ipſum Ieſum ſanauit eam, diſcere debebant credendum eſſe in ipſum. *Vade in pace. Adhuc illo loquente, venit quidam ad principem.* pro, à principe, *ſynagogæ.* Non ꝙ ab alio principe nuncius veniret ad Iairum, ſed quòd à domo ipſius Iairi principis nūcius veniebat. Et ſignificatur per hoc ꝙ erat certus nuncius mortis, domeſticus & non caſu nūcians mortē puellæ. *Dicens ei quia mortua eſt filia tua, noli vexare illum* pro, magiſtrū. Sperabant enim ꝙ poſſet fortè illam ſanare dum viueret: ſed poſtquam mortua eſt, nullam habebāt ſpem ꝙ poſſet ipſam reſuſcitare. & propterea dicunt noli vexare magiſtrum. Acſi dicant. negocium eſt deſperatum. *Ieſus autem audito hoc verbo, reſpondit patri puellæ. Noli timere.* Inuaſerat enim eum timor irreparabilis vitæ proprię filiæ. *Crede tantū* Ecce propter quid voluit manifeſtari miraculū curatæ mulieris. *Et ſalua erit. Et quum veniſſet ad domum, non permiſit intrare ſecum quenquam.* in aulam in qua iacebat mortua puella. *Niſi Petrum & Iacobum & Ioannem, & patrem & matrem puellæ. Flebant autem omnes, & plangebant illam. At ille dixit. nolite flere: non eſt mortua puella.* mihi, ſeu apud me, quanuis verè ſit mortua. *Sed dormit.* quoniā tam facilè poſſum eam ſuſcitare à morte quàm excitatur aliquis à ſomno. *Et deridebant eum.* non intelligentes myſterium verborum Ieſu. Et hæc deriſio ad cumulum ſpectat teſtimonij veræ reſuſcitationis ſubſecutæ. *Scientes quia mortua eſſet. Ipſe aūt.* deeſt. eiectis foras omnibus Eiecit ſiquidem omnes quos inuenit in aula in qua iacebat puella mortua: & remanſit cū iis qui cum eo ingreſsi erant quinq; perſonis, in textu nominatis. *Tenens manum eius, clamauit, dicens. puella ſurge:* Imperando ſuſci-

tat acsi à somno excitaret, tenendo manum & clamando: vt experimento cognoscerent mysterium verborum quæ dixerat, nõ est mortua puella sed dormit. *Et reuersus*. pro, conuersus, *spiritus eius*. Describit enim Lucas spiritum puellæ ad similitudinem conuersi ad corpus: tanquam priùs auersus fuerit à corpore. Et verè quadrat similitudo. nã in morte spiritus auertitur à corpore desinendo animare ipsum: in suscitatione autem quasi cõuertitur ad viuificationem corporis. *Et surrexit continuò*. Vt perfectũ miraculũ non solũ restitutæ vitæ, sed valetudinis monstraretur. Surrexit enim & ambulauit: vt alter euangelista testatur. *Et iussit illi dare manducare*. pro, ad manducandum. Vt omniquaq; veritas miraculi comprobaretur: & nullus relinqueretur locus suspicandi phantasma esse. *Et stupuerunt parentes eius. Quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat*. Semper prudens magister inuenitur Iesus. quum oportuit manifestari miraculum curatæ fœminæ voluit non latere: modò autem quia non imminebat ibi necessitas firmandi fidem prçsentium, indicit silentiũ, humilitatis affectu verò: vt aliàs declarauimus.

CAPVT IX.

C*Onuocatis autẽ Iesus duodecim Apostolis, dedit illis*. Verè deũ se esse comprobat, dando aliis potestatem super dæmones & ægritudines. vix enim inuenti sunt aliqui qui haberent huiusmodi potestatem: Iesus autem non solùm habet sed dat aliis. *Virtutem & potestatem*. pro, potestatem & authoritatem. Data potestas, clarè monstrat concessum Apostolis vt ex potestate miracula facerent, & non solùm peccando. Data verò authoritas monstrat dignitatem ac præsidentiam quandam. *Super omnia dæmonia & vt languores curarent*. Crediderim ego distribuẽdas potestatem & authoritatem sic, vt authoritas intelligatur super omnia dæmonia, potestas verò super curandos languores. Quadrat siquidem hic intellectus illi sententiæ, qua dominus dixit. hoc genus dæmoniorum non eiicitur nisi in oratione & ieiunio. *Et misit illos prædicare*. Hactenus duxerat secum duodecim Apostolos vt discerent à doctrina & exemplo ipsius: modò instructos mittit ad prædicandum. *Regnum dei*. Illud idem quod ipse prædicat, mandat ab Apostolis prædicandum: nõ reseruans sibi altius aliquid. *Et sanare infirmos*. Non solum dedit potestatem curandi: sed etiam præcepit vsum potestatis. *Et ait ad illos*. Post iniunctum officium, post datam potestatem,

modum

modum eundi disponit expeditum. *Nihil tuleritis in via.* pro, in viam. hoc est pro via, pro viatico. Vniuersa enim solita deferri à viatoribus, prohibet. Et vt clariùs intelligatur, descendit ad species quinque: vt ex his alia quæ non nominantur, intelligamus: puta poculum, cuius nulla fit in specie mentio. *Neque virgam.* pro, virgas. hoc est arma quæcunque etiam minima: qualia sunt virgæ. *Neque peram.* cum cibariis *neque panem.* Non solũ diuersa cibaria sed etiam panem portandum prohibet. *Neque pecuniam.* pro sumptu occurrente. *Neque duas* pro, binas, *tunicas habeatis.* Duplicata prohibet vestimenta: hoc est vnam tunicã pro itinere & alteram pro quiete. non enim prohibet vestiri discipulos pluribus vestimentis, sed mutatoria prohibet indumenta. *Et in quancunque domum intraueritis, ibi manete: & inde ne exeatis.* Legendum est affirmatiuè, & inde exite. Nõ præcipit Iesus clausos manere domi, sed præcipit non mutari domum quandiu in eadẽ essent ciuitate. Hoc enim significatur dicẽdo. Et inde. hoc est nõ ex alia domo, exite, quũ migrabitis in aliam ciuitatẽ. Si enim mutata fuisset domus, nõ mansissent in eadẽ donec exirent ex ciuitate: & sic nõ inde exirent. *Et quicunque non receperint vos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem pedum vestrorum.* pro, è pedibus vestris, *excutite in testimonium supra.* pro, aduersus, *illos.* tanquã indignos regno cælorũ, tanquã nihil cõmune habentes cũ ciuibus cœlestibus. *Egressi autẽ circumibant per castella, euangelizãtes & curantes vbique.* Efficaciã potestatis acceptæ, executione curationũ nõ in vno loco, sed vbique circũeũdo castella, cõprobant. *Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebãt ab eo: & hæsitabat.* Hinc apparet ꝙ verba Herodis relata Matth. 14. (scilicet hic est Ioãnes Baptista, ipse surrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo) nõ asserendo sed conferendo cũ suis domesticis dicta sunt: vt dubiæ mentis homines solent in aliquam partem argumentando declinare. *Eo quòd diceretur à quibusdã quia Ioannes surrexit à mortuis: à quibusdã verò quia Elias apparuit: ab aliis autẽ quia propheta vnus de antiquis surrexit. Et ait Herodes, Ioannem ego decollaui: quis est autem iste de quo ego talia audio? Et quærebat videre eum.* vulpino consilio, non studio vitæ aut doctrinæ bonæ. *Et reuersi Apostoli narrauerunt illi quæcunque fecerant.* Ideo hoc scriptum est vt inde discant missi referre gesta, & prælati studiosos se exhibere ad audiendum, quæ prædicatores eorum dicunt & faciunt. *Et assumptis illis secessit seorsum in locum desertum qui est Bethsaidæ.* pro, ciuitatis quę vocatur

Bethsaida. Significatur enim quòd est locus infra districtum seu territoriũ illius ciuitatis. *Quod quũ cognouissent turbæ, secutæ sunt illum. Et excepit eos, & loquebatur illis de regno dei.* Quanuis seorsum quietis causa secessisset, deuotione tamen turbarũ vincitur: & omissa orationis quiete, suscipit benignè turbas, docens eas de regno dei. *Et eos qui cura.* pro, curatione, *indigebant, sanabat. Dies autẽ cœperat declinare: & accedentes duodecim, dixerũt illi. Dimitte turbas, vt euntes, in castella villásque quæ circa sunt diuertãt & inueniant escas: quia hic in loco deserto sumus. Ait autem ad illos, vos date illis manducare. At illi dixerũt. Nõ sunt nobis plus quã quinque panes & duo pisces. nisi fortè.* Superfluit fortè. *nos eamus & emamus in omnẽ hanc turbã escas.* Hæc verba ad monstrandã impossibilitatẽ dandi ad manducandũ turbæ illi, apponuntur ab Apostolis. primũ enim excusarunt se quia non habent nisi quinque panes & duos pisces: & modò apponũt rationẽ omnimodæ impossibilitatis. quia nec habẽt vnde possint emere. Hoc enim reuerenter significant, subiungendo nisi nos eamus & emamus: subaudientes quod tu nosti esse nobis impossibile. Vnde etiam Lucas subiungit magnam multitudinis quantitatem: vt intelligamus impossibilitatem significatam tali loquendi modo hominibus referentibus consueto. *Erant autẽ ferè virorum quinque milia. Ait autẽ ad discipulos suos, Facite illos discumbere per cõuiuia.* pro, per discubitus, *quinquagenos.* Significatur enim ꝙ distributi sunt sic ꝙ quinquaginta in singulo erãt discubitu. oĩa enim ordinatè Iesus disponebat. *Et ita fecerunt: & discubuerunt.* pro, fecerant discumbere, *omnes.* Effectus subsecutus præsidentibus discipulis significatur: *Acceptis autem quinque panibus & duobus piscibus respexit.* pro, suspexit, *in cælum.* vt omnes viderent diuina virtute fieri subsecutũ miraculũ. *Et benedixit illis.* hoc est multiplicauit. benedictionem enim ad multiplicationem spectare sacra scriptura in multis testatur locis. *Et fregit.* propriis manib⁹: vt etiam sic virtutem naturæ assumptæ monstraret. *Et distribuit discipulis suis vt ponerent ante turbas. Et manducauerunt omnes & saturati sunt. Et sublatum est quod superfluit illis, fragmentorum cophini duodecim.* Vt superflua fragmenta comprobarent etiã non fuisse phantasma, sed veros panes & veros pisces. *Et factum est quũ solus.* pro, solitariè. hoc est sine turba. nam discipuli erãt cum eo.

Esset orans, erant cum illo & discipuli, & interrogauit illos. Hinc apparet ꝙ non de actuali oratione dixit quum solitariè esset orans, sed de tempore & loco electo ad vacandum orationi. nam stultum

ſtultum eſt intelligere, ꝙ quum actualiter oraret, interrogauit diſcipulos: ſed deſcribitur quòd in loco & tẽpore electo ad orationis quietem ſine turba, medio tempore quo repetenda intermittitur oratio, interrogauit Ieſus diſcipulos ſuos de ſeipſo. Et aptè orationis tẽpori miſcetur huiuſmodi interrogatio: vt inde incipiat manifeſtare eis myſterium paſsionis & mortis ſuæ, ſimul & accendat eos ad martyriũ hæc enim omnia intermedio orationũ tempori congruunt. *Dicens, Quem me dicunt eſſe turbæ? At illi reſponderunt & dixerunt. Ioannem Baptiſtam. alij autẽ Eliã: alij verò quia vnus propheta de prioribus ſurrexit. Dixit autẽ illis, vos autẽ quem me eſſe dicitis? Reſpondens autẽ Simon Petrus, dixit, Chriſtũ dei.* Lucas nec Petri reſponſionem integrè, nec verba domini ſubiuncta narrat: & propterea vide hæc Matth. 15. integrè & diffuſè ſcripta. *At ille increpans illos.* pro, interminatus illis. Significatur enim comminatio quædam adiecta præcepto. *Præcepit ne cui dicerent hoc.* ſcilicet ꝙ ipſe eſſet Meſsias. Sciebat enim hoc non eſſe prædicandum vſque poſt reſurrectionem: quoniam (vt rei probauit euentus) ſtatim vt acclamatus eſt Meſsias, fuit delatus ad Pilatum tanquã reus læſæ maieſtatis, & crucifixus. Verũ conſidera, ꝙ Ieſus prædicabat factis miraculorum & nouæ doctrinæ regni dei, & doctrinę diuinitatis ſuæ, ſe eſſe Meſsiam: quanuis nec prædicaret nec vellet prædicari ſub titulo Meſsiæ. Cum hoc tamen priuatis ſermonibus aſſerebat ſe Meſsiam. *Dicens quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari à ſenioribus & pricipibus ſacerdotũ & Scribis, & occidi, & tertia die reſurgere.* Poſtquã diſcipulos inſtruxerat, & illi crediderãt ipſum eſſe verũ Meſsiam, incipit eis aperire futuram paſsionem & mortem ſuã: vt abſtraheret eos ab appetitu gloriæ humanæ, & aliorum temporalium bonorum comitantium humana regna. expectabatur enim Meſsias rex magnus, redintegraturus regnum Iſraël. Ne itaque intrent in ambitioſas, aut mũdanas appetitiones, proponit eis ſtatim ignominias paſsionis & mortis ſuæ. *Dicebat autem ad omnes.* Tacet Lucas hoc in loco verba Petri (abſit à te domine) & reſponſionẽ Ieſu ad eum: & tranſit ad ſubiuncta verba Ieſu ad omnes diſcipulos & non ad ſolũ Petrum. *Si quis vult.* Non ſuffecit cæleſti magiſtro prædicere eis mortem propriam, ſed adiunxit neceſsitatẽ imminentem cuique ſuo diſcipulo patiendi: vt non ſolũ abſtrahantur ab appetitu vanorũ, ſed præparẽt ſe ad perpeſsionẽ malorũ. *Poſt me venire.* Dixerat quòd tertia die eſſet reſurrectur⁹, proculdubio ad immortalẽ vitã & regnũ ęter

num,ſciebátque omnes cupere participes fieri tãtę fœlicitatis, & propterea viam veniendi ad corregnandum ſecũ, intẽdit declarare: proponens ſub conditionali, ꝙ ſiquis vult poſt me reſuſcitatum & regnantem venire, oportet, opus eſt vt faciat hæc. *Abneget ſemetipſum.* Ecce primũ. Magnum eſt hominem abdicare à ſe exteriora bona, ſed longè maius eſt abdicare à ſe ſeipſum: hoc eſt proprium velle, proprium ſapere, & alia huiuſmodi ſpectãtia ad interiorẽ animi partẽ. & tamẽ hoc eſt primũ quod exigitur ad perueniendum ad Ieſum regnantem. *Et tollat crucẽ ſuam quotidie.* Superfluit quotidie. Secundum quod exigitur, ad corporis cruciatus ſpectat: quos oportet vel voluntarios ſubire exercitationibus pœnitentialibus, vel illatos ab aliis ſuſtinere. regulare enim eſt electos pati in hac vita. Et omnes paſsiones appellatione crucis cõprehenduntur. *Et ſequatur me.* Nõ corporali greſſu, ſed ꝙ ratio actionum & paſsionũ eius ſim ego: alioquin fruſtra abnegaret ſeipſum & tolleret crucẽ ſuam. *Qui.* pro quicunque. *enim.* Rationem neceſsitatis horum trium reddit ex lucro & damno. Et inchoat à ſecundo: ſcilicet tollat crucẽ ſuam, quæ contrariatur vitæ corporali. *Voluerit.* ſine me. *animam ſuã.* hoc eſt vitam ſuã. *ſaluam facere.* ſimpliciter & abſolutè, non hic aut nũc, nõ certo loco aut certo tẽpore, vt dei cultores intendũt ſaluare fidẽ ſuã. ad fideles enĩ loquitur, credẽtes & ſperãtes verã ſalutẽ in alia vita. *Perdet illam.* æternaliter. *Nam qui.* pro, quicunque autem, *perdiderit animam ſuam.* hoc eſt vitam ſuam. *Propter me.* Hic prudens lector perpendere potes quod ex iſta particula propter me, habetur quòd quũ dixit, quicũq; enim voluerit, intelligitur ſine me. *Saluam.* Præponi debet prenomen hic: & legi. *Hic ſaluam faciet illam.* ad emphaſim faciendam eius quod inopinabile apparet: vt qui perdit vitam ſuam, ipſemet ſaluet eam, in ęternũ. Hęc enim eſt noua Ieſu Chriſti doctrina ſaluberrima. *Quid enim proficit homini ſi lucretur vniuerſum mundum.* Reddit rationem primi, ſcilicet abneget ſemetipſum: comparãdo lucrum totius mundi ad damnũ ſuiipſius, ſatis clarè: ſupponendo (vt eſt) quòd abnegans ſeipſum hic, ſeruat ſeipſum, non abnegãs, autem ſeipſum, perdit ſeipſum aut iacturã ſui facit. *Seipſum autẽ perdat & detrimentum ſui faciat.* pro, aut iacturam ſuiipſius faciat? Vterque modus ruinæ propriæ ſignificatur: vel tanquam voluntariè perdendo ſeipſum, vel tanquã incurrẽdo ſeu patiendo iacturam ſuipſius. Altero enim iſtorũ modorũ reprobi omnes damnãtur. Et alludit hic ſermo ad negotiatores. qui ob ſpẽ magni lucri aut

ſponte

spōte nonnulla à se abdicant,aut non curant incurrere illorum
iacturam.Similiter enim reprobi,vel tanquàm voluntariè post-
ponunt ea quæ sunt spiritus, vel appetitiones malas prosequen-
tes,incurrunt æternæ damnationis iacturā. *Nam qui me.* pro,qui-
cūq; enim me: *& meos sermones.* Reddit rationē tertij (scilicet &
sequatur me) & pœna & præmio. Et pœna quidē clarè significa-
tur in litera:præmiū autem per locū ab opposito intelligendum
reliquit. *Erubuerit* Nō dicit,quicunq; non crediderit,sed qui eru
buerit me.hoc est erubuerit cōfiteri fidem meam,laudē meam,
doctrinam meā, & huiusmodi:est enim de necessitate salutis ex-
terior cōfessio:quam omittit erubescēs.Intellige cōcurrentibus
debitis circunstantiis:quia est præceptū affirmatiuū.Erubescere
tamen Christū,importat actū semper vitiosum:quoniā importat
actū positiuæ erubescētiæ de re optima. Et propterea erubesce-
re Christū ex suo genere,peccatū mortale est.posset tamē ꝑpter
imperfectionē actus,esse peccatū veniale. *Hunc filius hominis eru-*
bescet. Metaphorica est locutio,sicut de⁹ dicitur irasci. Iesus enim
erubescet quo ad effectū,illum qui erubuit Christū hic: quia nō
agnoscet eū inter suos, abiiciet illū à suis. indignū suis habebit
illū. *Quū venerit in maiestate.* ꝑ gloria, *sua & patris & sanctorum*
angelorum. Dico autē vobis verè,sunt aliqui hic stātes qui nō gustabunt
mortē donec videāt regnū dei. Ne putaretur longiore spe expectan-
dum esse promissum in præmiū regnū dei, subiunxit tam propin
quum esse,vt aliqui ex illic stantibus visuri sint regnū dei anteq̄
moriatur. Et verè adimpletū est:quoniam multi ex illis viderūt
Christū post resurrectiōne,& ascendentē in cælū. Constat autem
regnū dei gloriosum,in Christi resurrectiōe inchoasse, cùm mor
tale corpus induit immortalitatē:testante ipso domino inferiùs
dicente:nō bibam de generatione vitis donec regnū dei veniat.
Factum est autem post hæc verba ferè dies octo. Non discrepat nume
r⁹ iste à numero sex dierū scripto ab aliis euāgelistis nā alij post
diē illū quo loquebatur Iesus,numerauerūt dies sex: & sic post
sex dies octauus illucescebat dies,cuius meminit Lucas. Memi-
nerūt autem euāgelistæ numeri horum dierum nō ea ratione ꝙ
in trāsfiguratione Christi adimpleta describatur promissio an-
tedicta de regno dei vidēdo à quibusdam sed ea ratione quia in
trāsfiguratiōe Christi mōstrata est quædā species regni dei. fuit
enim velut quædam prælibatio visus regni dei. *Et assumpsit Pe-*
trum & Iacobum & Ioannem,& ascendit in montē vt oraret. Et fa-
cta est dū oraret. vt etiā animus tot⁹ in diuina actualiter tenderet.

Species vultus eius altera. Propriissimè locutus est, accidentalem mutationem significans dicendo altera. substantiæ enim vultus figura eadem perseuerauit; sed qualitas altera fuit: quoniã splendida facta est facies eius. *Et vestitus eius albus & refulgens.* pro, fulgurans. Tam temperata fuit lux illa, vt colorem permitteret, & fulgorem simul emitteret: alioquin non potuissent discipuli in tantam lucem figere oculos. *Et ecce duo viri loquebantur cum illo, Erant autem Moyses & Elias visi in maiestate.* pro, gloria. Describitur enim quòd apparuerunt gloriosi Moyses & Elias. *Et dicebant excessum.* pro exitum *eius.* hoc est mortem. loquebãtur enim de morte Iesu qua exiturus erat de hoc mundo. *Quem completurus erat in Hierusalem. Petrus verò & qui cum illo erant, grauati erãt somno.* Hinc apparet aut nocte aut matutina hora octaui diei hęc gesta fuisse: & propterea Lucas dixit ferè dies octo. Iesu siquidé orante, Petrus, Iacobus, & Ioannes à prolixa oratione repentè somno retrahuntur. propter quod verisimilius est, quòd post aliquas noctis horas hoc fuerit. Et euigilantes. Non solùm fuerunt grauati somno, sed dormierunt Iesu orãte. *Viderunt maiestatem eius.* hoc est gloriam eius. *Et duos viros.* scilicet Moysen & Heliam. Incertũ est de Moyse an cum naturali corpore an cum aëreo corpore apparuerit. vtroque enim modo verè appellantur duo viri. Helias quidem integer: Moyses autẽ secũdum id quod præcipuum est in viro scilicet secũdum animam, si corpus suum naturale non habuit. *Qui stabant cum illo.* Corporalis situs describitur. Et dixit hoc euangelista. ne intelligeres euigilasse Apostolos & vidisse Moysen & Heliam venientes vel in fine rei gestæ. *Et factum est quum discederent ab illo: quum valefacerent: ait Petrus ad Iesum: Præceptor, bonum est nos hic esse, & faciamus tria tabernacula vnum tibi. & vnum Moysi, & vnum Heliæ.* Hinc clarè apparet, quòd anteq̃ discederent quum essent discessuri Moyses & Helias. Petrus dixit hæc verba præoccupans discessum, vt impediret licentiam. ¶ Si quæris quomodo Petrus cognouit illos esse Moysen & Heliam: respondetur quòd vel ex verbis eorum vel ex similitudine ad pictos Moysen & Heliam, agnouit eos. Testatur enim Ambrosius, quum reuelata ei fuerunt corpora Geruasij & Prothasij. apparuisse sibi Paulum Apostolũ qualem eum pictura docuerat. *Nesciens quid diceret.* Verè nesciebat quid diceret: proponens impedire discessum illorum. proponens habitandum in mõte tribus tabernaculis. *Hæc autem illo loquente, facta est nubes lucida, & obumbrauit eos.* discipulos, hoc est, temperamentum

ramentum præstitit discipulis vmbræ suæ, ne à multitudine lu-
cis splendentis in facie Iesu sicut sol, opprimerentur oculi corpo
rei. *Et timuerunt intrantibus illis in nubem.* Quia nubes non obum
braret discipulos, nisi media esset inter lucem & ipsos. ideo expli
cando vndique rem gestam subditur quòd illi tres visi in gloria
(scilicet Iesus, Moyses & Helias) intrarunt in nubẽ Et quia non
dicitur, quòd nubes descendit ad eos, sed quòd ipsi intrarunt in
nubem (quæ teste Petro apostolo in primo capite. 2. epist super-
eminens describitur, dicendo de cælo. nisi enim fuisset eminen-
tior, non sonuisset vox de ipsa exiens tanquam de cœlo) ideo in-
telligendum est, quòd illi eleuati sunt à terra paulùm vsque ad
nubem illam inclusiuè. & hoc significatur per hoc quod dicitur
illis intrantibus in nubem. Vnde hinc dicit Lucas causatum ti-
morem discipulorum. Et meritò. timebant enim se relinqui vi-
dendo Iesum cum Moyse & Helia intrare in nubem. *Et vox fa-
cta est de nube.* non à Moyse. non ab Helia, sed ab obumbrante
superiùs nube. *Dicens: Hic est filius.* Persona patris manifestè hic
loquitur, dicẽdo de Iesu. hic est filius, naturalis. *Meus.* mei solius.
dilectus. omniquaque. *Ipsum audite.* Præcedentia verba dixe-
rat quoque pater in baptismo: hæc autem primùm dixit quando
iam Iesus docendi officium exercebat, quãdo doctorem se mun-
di iam manifestauerat. Præceptum diuinum datur primis aposto
lis de audiendo Iesum. Vnde & Petrus apostolus postea scripsit,
ꝙ non indoctas fabulas secuti, manifestam facimus Iesu virtu-
tem: quoniam nos audiuimus cæleste testimonium, quum esse-
mus in monte sancto cum ipso. 2. Pet. 1. *Et dum fieret vox.* pro, &
dum facta esset vox. Significatur enim ꝙ statim completa voce
cœlesti. *Inuentus est Iesus solus.* hoc est, sine Moyse & Helia. Vnde
habetur ꝙ apostoli nec viderunt incipere gloriam Iesu, nec de-
sinere illã, sicut nec viderũt venire, nec recedere Moysen & He
liam. *Et ipsi tacuerunt, & nemini dixerunt in illis diebus quicquam
ex iis quæ viderant. Factum est autem in sequenti die.* Et hoc attestatur
quòd nocte facta est transfiguratio: & sequens dies est dies artificialis.
hoc est, ab ortu solis. nõ enim est verisimile quòd tota illa die & no-
cte sequenti perseuerauerint soli in monte. *Descendentibus illis de mon-
te, occurrit illis turba multa. Et ecce vir de turba exclamauit, dicens: ma
gister, obsecro te respice in filium meum, quia vnicus est mihi. Et ecce spi-
ritus apprehendit eum: & subitò clamat & elidit.* Superfluit & eli-
dit. *Et dißipat eũ cum spuma: & vix discedit.* Deest ab eo. dilaniãs.
pro, cõterens, eũ. *Et rogaui discipulos tuos vt eiicerẽt illum: & nõ po-
tuerant*

fuerunt. Respondens autem Iesus, dixit: O generatio. Hinc apparet, quod ex defectu eorum proueniebat, quod filius eius non curaretur. *Infidelis.* Ecce defectus fidei, nō in vno, sed in multis, per generationem significatis. *Et peruersa.* pro, distorta. Non solùm deficiūt in intellectu, sed etiam in affectu: vtpote non recto, sed distorto: à rectitudine siquidem regulæ diuinæ declinabant, tum non credendo in Iesum, tum non sectando sanctorum patrum mores. *Vsquequo.* Non sunt hæc impatientis, aut irati animi verba: sed arguētis tarditatem Iudæorum ad credēdum, & recta via incedendum. *Ero apud vos & patiar vos?* Magna enim afflictio est sanctorum virorū iniquitas eorū apud quos cōuersantur: sicut vniuersaliter cōtrarium à cōtrario iuxta posito patitur. Et dixit hoc vt vel hinc resipiscant, vt tantùm tolerantiā agnoscāt. *Adduc huc filium tuum. Et quum accederet, elisit illum dæmonium & dissipauit.* pro, laniauit. *Illum dæmonium & cōcerpsit.* Et intelligo scissionem referri nō ad membra, sed ad vires. Ita quod tunc quum duceretur ad Iesum, dæmonium apprehendit illum, ex integro scindendo interiores vires: & sic proiecit in terrā ita vt volutaretur spumās: vt Mar. refert. c. 9. *Et increpauit Iesus spiritum immundum.* Qualis fuerit increpatio, à marco recitatur. *Et sanauit puerū: & reddidit illū patri eius.* Eleuauit enim puerū propria manu Iesus de terra, qui erat velut mortuus: & propterea dicitur, & reddidit illum patri. Vide historiā hanc latiùs Mar. 9. Et dicta subsecuta circa hoc Matth. 17. *stupebāt autem omnes in magnitudine.* pro, magnificentia, *dei.* Significātur enim magnifica facta diuina per Iesum. *Omnibusq; mirātibus in omnibus.* pro, super omnib⁹, *quæ faciebat, dixit ad discipulos suos.* Exemplum se Iesus humilis cordis monstrat: dum mirantibus atq; stupentibus omnibus super operibus eius mirabilibus, ipse sermonem cōuertit ad humilitatē passionis suæ futuræ. *Ponite vos.* Non dico hæc ad turbas, sed vobis electis ad notitiam mysteriorum regni dei. *In cordibus vestris.* pro, in aures vestras, *sermones istos.* applicate aures vestras non ad humanas laudes, quibus omnes me cōmendant, sed ad sermones quos dicam de passione mea. Attētos enim studuit reddere discipulos ad verba passionis: sciens eos valdè remotos esse ab intellectu passiōis eius. *Filius enim hominis futurum est, vt tradatur in manus hominum.* Prædicit secundò passionem suam, vt quum viderint eum crucifixum, recordentur verborum eius. *At illi ignorabant verbum istud.* Quanuis Iesus clarè loqueretur, discipuli tamen non intelligebant: dubitantes quòd parabolicè loqueretur de scipso, & nō secundum

cundum proprietatem verborum. *Et erat velatum ante eos*.pro,ab *eis,vt non sentirent illud*. Explicat euangelista quare nõ intelligebant:scilicet non ex parte verborum Christi, sed ex parte discipulorum.Et ratio quidem ex parte intellectus eorum iam dicta est:ex parte autem affectus erat,quia adhuc carnales non sapiebant ea quę mysterij crucis sunt.Verùm super hæc omnia præcipua ratio erat negatio diuini luminis,& diuini spiritus interiùs in eorum anima operantis.relinquebantur enim à deo sibiipsis quo ad notitiam & affectum huius mysterij. & propterea euangelista dicit,& erat absconditum ab eis, vt non sentirent illud. Sentire enim nõ puræ notitiæ,sed notitiæ affectæ est:iuxta illud ad Philip.2.Hoc sentite in vobis & in Christo Iesu. *Et timebant*. ne fortè audirent quod nollent:scilicet repeti sermonẽ de morte.Sciebant enim quòd Petrus quum ægrè tulit futuram mortem Iesu,reprehensus fuerat,& idem retulit.*Eum interrogare de verbo hoc*. Intrauit autem cogitatio in eos quis eorũ maior esset.Mar.9.latiùs narratur nõ solùm cogitatio, sed disputatio inter discipulos de maioritate. Audierant Petro dictum, Tibi dabo claues regni cælorum,viderant Iesum soluisse censum pro se & Petro,& cum hoc viderant tres discipulos(Petrum,Iacobum & Ioannem)ductos in montẽ: vnde humanæ ambitionis passio orta est.prorumpens etiam in disputationem. *At Iesus videns cogitationes*.pro,cogitationem,cordis illorum.Vna communis ambitiosa cogitatio significatur. Significantiúsque euangelista dicit Iesum vidisse cogitationem cordis eorum,vt intelligamus ꝙ ad cor eorum loquitur,q̃uis ipsi verba inuerterint, scripta Matt. 18.*Apprehendit puerũ*.pro,puellum: *& statuit illum secus se: & ait illis: Quicunq; susceperit puerũ*.pro,puellum: *istum in nomine meo,me recipit: & quicunq; me receperit,recipit eum qui me misit*.Idiotas discipulos à parua quãtitate pueruli instruit,& monet ad affectum humilium ministeriorũ: vt non appetant magna & celsa,sed parua & humilia, vt corde sint non elati & magni, sed humiles & parui.Et ad hoc affert rationem : quia quicunque est sic paruulus,vices meas gerit,ac per hoc vices dei qui me misit. *Nam qui minor est inter vos omnes,maior*. pro,magnus, *est*. Rationem quam adduxerat ex parte sui habitãtis in paruulo, confirmat ex parte eorũ,soluẽdo eis quæstionẽ de qua disputauerat. Declarat enim quis eorũ est maior:dicẽdo ꝙ qui minor est inter vos,ille est magn⁹.Et loquit̃ proculdubio de minore secũdũ cor,hoc est,de affectãte minoritatẽ.talis enĩ secũdũ veritatẽ est magn⁹ apud deũ.

Respondens

Respondens autem Ioannes. Dixerat Iesus, quicunq; receperit puellum istum in nomine meo: & intellexerat Ioannes (& benè) non de sola receptione ad hospitium, sed in instructorem aut doctorem, aut etiam quomodolibet approbando, & propterea inquirit de eiiciente dæmonia in nomine Iesu, an sit prohibendus an approbandus. *Dixit, Præceptor, Vidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia: & prohibuimus eum.* Petit post factum edoceri: quoniam ex his verbis Iesu incœpit dubitare, benè an malè fecerit. in quo ostenditur & quod bono animo fecerit, & quod paratus est corrigi. *Quia non sequitur nobiscum.* Videbatur Ioanni quòd ille esset velut schismaticus, quódque vsurparet inuocationem nominis Iesu: eo quod corporali conuersatione non sequebatur Iesum sicut alij discipuli. *Et ait ad illos.* pro, ad illum, *scilicet Ioannem Iesus. Nolite prohibere.* Non dixerat Ioannes prohibui, sed prohibuimus: multos prohibentes significans, & propterea Iesus pluraliter respondet. *Qui enim non est aduersum vos.* pro, nos, *pro vobis* pro, nobis, *est.* Nullus est medius inter eos qui sunt pro Christo & inter eos qui sunt contra Christū, tam in moralibus quàm in religiosis actibus: & propterea qui non est contra nos, pro nobis est. Quilibet exercens rectos actus moris aut religionis, vt sic est pro Christo, & propterea iste qui sanctæ religionis actum exercebat, pro Christo erat. *Factum est autem dum complerentur dies assumptionis eius.* Futuram passionem & mortē vocat assumptionem, quia per eam assumendus erat ex hoc mundo. Et describitur tempus non solùm propinquum passioni eius sed prædiffinitum, dicendo dum complerentur dies assumptionis eius. *Et ipse faciem suam firmauit vt iret in Hierusalem.* Magnanimitatem quam monstrabat etiam exteriùs Iesus volendo ire in Hierusalem non obstante quòd Iudæi in Hierusalem vellent ipsum occidere, describit Euangelista à firmitate faciei. prætēdebat enim etiam in facie, animi constantiam & magnitudinem. *Et misit nuncios ante conspectum suum.* ad disponendum animos hominum vt audirent verbum Dei ex ore tanti magistri. *Et euntes intrauerunt in ciuitatem.* pro, castellum. *erat enim oppidum Samaritanorum.* Qui nec gentiles nec Iudæi erant., sed simul colebant Deum verum & propria idola: vt patet in. 4. lib. Reg. *vt pararent illi* populum auditorem. *Et non receperunt eum.* noluerunt ipsum audire. *Quia facies eius erat euntis,* pro, iens, *in Hierusalem.* Indignatio Samaritanorum ea ratione significatur, quia Iesus tendebat in Hierusalem. erat enim lis specialis inter Samaritanos

ritanos & Iudęos de loco adorandi deum: vt patet ex verbis Samaritanæ Ioan 4. patres nostri in monte hoc adorauerunt, vos autem dicitis quòd in Hierosolymis est templum in quo oportet adorare. Iesus enim ibat tunc ad solennitatem paschalem adorandum in Hierusalem, & propterea tanquam directè eūtem contra ipsos Samaritanos, noluerunt recipere eum. *Quum vidissent autem discipuli eius Iacobus & Ioānes, dixerunt. domine vis dicimus*. pro, dicamus, *vt ignis descendat de cælo & consumat illos?* Decem sunt quatuor dictiones. *Sicut & Elias fecit.* Iacobus & Ioannes zelo accensi vindictæ, afferunt exemplum Elię scriptum. 4. Reg. 1. & magna fide credētes se solo verbo posse simile efficere si Iesus vult, consulunt voluntatem Iesu. *Et conuersus increpauit illos.* Non simpliciter respondit sed increpando. *Dicens nescitis cuius spiritus estis vos.* Hic aparet intellectum in culpa fuisse, non discernendo spiritum gratiæ in nouo testamento à spiritu concesso in veteri testamento. Acsi apertè diceret. adhuc non discernitis differētiam inter impulsum consonum gratiæ quam ego affero mundo, ab impulsu gratiæ concessæ Eliç & patribus veteris testamēti. in illis enim fuit impulsus ad iustitiam vindicatiuam: sic enim congruebat illi tempori, modò autem vniuersus impulsus est ad miserendum & saluandum. *Filius hominis non venit animas perdere sed saluare.* Declarat spiritum noui testamenti à proprio spiritu, à proprio officio. *Et abierunt in aliud castellum. Factum est autem ambulantibus illis in via.* Nota tria hæc genera circa sequelam Christi. *Dixit quidam.* non plebeius, sed Scriba, sed doctor fuit iste: vt apud Matt. 8. patet. *Ad illū. Sequar te quocūque ieris. Dixit illi Iesus. Vulpes foueas habēt & volucres cæli nidos, filius autem hominis non habet vbi caput suum reclinet.* Hinc apparet quòd lucri gratia Scriba iste offerebat se ad sequēdū Iesum. nisi enim lucro studeret, nō repelleretur allegādo quòd ipse Iesus cum tot officiis & laboribus prædicādo tam alienus est à lucro vt pauperior vulpibus & auibus sit. Et exemplum reliquit posteris prælatis & prædicatoribus, non admittendi ad cōsortiū suum homines lucri cupidos. Multò ergo magis nō sunt ad prędicandum mittendi inhiantes lucris, quum repellantur à cōsortio prædicatorum. *Ait autem ad alterum.* Hic discipulus erat, Matthæo teste. *Sequere me.* Scribam cupidum, quanuis offerentem se repellit: discipulum inuitat ad corporalem sequelam, ad indiuiduum consortium. *Ille autem dixit. domine permitte mihi primùm ire, & sepelire patrem meum.* Ab officio sepulturæ indu-

cias

cias peti temporis totius vitę paternæ: sicut Euthitia Lucię mater ab officio tegendi oculos petebat etiam inducias temporis totius vitę suæ. tege inquit primùm oculos meos. Affectus enim carnalis ad patrem significatur. Verisimile autem est quòd patrem haberet senem: & propterea non videbatur sibi petere moram multi temporis. *Dixit autem ei Iesus. sine vt mortui sepeliant mortuos suos.* Metaphorico sermone intendit dicere. Sine vt similes similium curam habeāt. Et accepit metaphorā à morte, appellando homines mundanos mortuos: eo quòd studium eorum circa mortalia est. Vnde non intendit per mortuos reprobos, sed homines mūdanis curis occupatos. omnium enim horū cura circa mortalia est: diuerso tamen affectu. nam aliqui citra præiudicium diuinorum præceptorum occupātur circa mortalia: aliqui contemptis seu neglectis diuinis pręceptis. Quia tamē commune iis omnib⁹ est studere & laborare circa hęc mortalia, ideo communi nomine appellantur mortui. *Tu autem vade, & annuncia regnum dei.* E regione contra mortuos distinguitur ordo perfectorum: quorum studium totum est ad annunciandum aliis regnū dei. vt hinc cognoscas non reprobos, sed (vt dixim⁹) studētes mortalibus, appellatos mortuos. Et optimè quadrat: vt relicta cura temporalium & mortaliū omnium, officiū exerceatur prædicandi regnū dei. ¶ Habetur quoq; hinc quòd nō erat sermo de modico tēpore occupando in officio sepulturæ patris iā mortui, sed (vt dictū est) de toto tpe vitæ paternæ: quia de tpe impediēte officiū annunciandi regnū dei est sermo. constat autē modicū illud sepulturæ tēpus pro nihilo reputari: ac per hoc nō esse inter impedimenta computandum. *Et ait alter.* Istius tertij conditio scripta non est. *Sequar te domine.* Proculdubio de sequela corporali ad indiuiduam societatem more discipulorū sequacium, loquitur promittendo sequelam. *Sed permitte mihi primum renunciare.* pro, vt vale dicam, *iis qui domi sunt.* Dictio Græca significat non solū dicere vale, sed datis mādatis dicere vale. Vnde intelligimus quòd iste petiit tempus componēdi negocia sua domi, seu cum domesticis: & compositis negociis secuturum se Iesum pollicebatur. *Ait ad illum Iesus. Nemo mittens.* pro, qui mittit, *manum suam ad aratrum & aspiciens retro.* Ex hac responsione apparet primò hunc fuisse de numero discipulorum: alioquin non assimilaretur ei qui applicauit manum suam ad aratrum. ¶ Apparet secundò quod diximus, scilicet velle prius cōponere negocia sua, & non tantùm dicere vale: alioquin non dixisset

deco

de eo dominus,& aſpiciens retro.Intendit enim per hanc metaphoram: quòd qui applicauit ſed ad officium prędicandi,ſi affectu reuertitur ad mundana negocia,ineptus fit ad euangelizandum regnum dei.Et in promptu ratio eſt:quia vincitur ab affectu mundano,intantum quòd non afficitur ad euangelium propter mundana negocia.Secundum enim metaphoram, habens manum ad aratrum & retro aſpiciens, ineptus eſt ad arandum: quia arandi opus exigit applicationem non ſolùm manus,ſed oculi ad arandum.Quantum verò ad ſenſum intentum, aſpicere retro,eſt mentem affectúmque habere ad impertinentia & contraria euangelizādi ſtatui & officio:qualia ſunt mundana negocia. *Aptus eſt regno dei.* ſubaudi euangelizando (ad hoc enim diſcipuli eligebantur ad ſequelam Ieſu)ſicut nō eſt aptus ad arādum,proſequendo metaphoram.

CAPVT X.

POſt hæc autem deſignauit dominus & alios ſeptuagintaduos. Superfluit dictio duos.Quis autem ipſam addiderit tā hic quā inferiùs,neſcimus. *Et miſit illos binos.* Mutuum teſtimonium. mutuam cuſtodiam morum mutuámque conſolationem ſtatuit Ieſus in ſuis diſcipulis peregrinantibus exemplum præbens poſteris,ſimilibus officiis addictis. *Ante faciem ſuam in omnem ciuitatem & locum quo erat ipſe venturus.* Et hoc ad cumulum vrgentis ſtimuli ad rectè exequendum iniunctum officium.ſcientes enim diſcipuli quòd ſubſequeretur magiſter,cogebātur omni ſtudio bene exequi iniuncta ſibi. *Et dicebat illis: meſſis quidem multa.* Metaphorica eſt locutio, aſsimilans prædicationem euangelicam meſsi ratione fructus.non enim euangelizatur niſi ad referendum fructum ex fidelium cordibus:ſicut metitur ad referendum fructum granorum tritici,ordei, & ſimilia.Multa autē dicitur ex parte metendorum:quia multitudo magna humanorum cordium ex quibus euangelica prædicatione quærend' eſſet fructus,erat & eſt.Et aptè officium euangelizandi vt exerceatur per diſcipulos,aſsimilatur meſsioni: vt autem diuina in eo operatur virtus,aſsimilatum eſt ſeminationi.vt intelligamus ꝙ ſicut metens,fructus nō ſuos ſed ſeminis refert,ita diſcipuli fructum nō ſuū ſed diuini ſeminis in cordibus auditorum vegetati referunt. *Operarij autem pauci.* Non dicit prædicatores ſed operarij: vt intelligamus paucos eſſe qui opere ſe exhibent prædicatores,quanuis exercitatione vocis multi prædicent. *Rogate ergo do-*

go dominum meßis. Primum præceptum quod datur prædicatoribus, est vt orent pro seipsis & pro populo in ordine ad deum. *Vt mittat.* pro, emittat. Significatur enim non simplex missio, sed cum celeritate vel impulsione. *Operarios.* Ecce preces pro seipsis, vt mittat euangelizantes non verbo sed opere: hoc est, vt & faciat ipsosmet operarios, & multiplicet operarios. *In messem.* Ecce vtilitas populi. corda enim populorum fructificantia sunt messis. *Suam.* Ecce relatio ad deum: vt totum studium & intétio operis referatur ad deum, cuius sunt, cuique debentur humana corda. ¶ Vbi prudens lector aduerte duo. Primum quod deus vult rogari à nobis pro messe sua: contra incuriam dicentium de deo, res eius agitur. propterea enim in oratione dominica, primas petitiones docuit de iis quę Dei sunt. Alterum quòd hoc rogare necessario incumbit nobis. nam huiusmodi necessitas significatur ex nota illationis, dicendo rogare ergo. Ex hoc enim quòd multitudo magna populorum disposita est ad fructum diuinæ gratiæ, & verè operarij sunt pauci, coguntur veri discipuli Christi (qui verè amant & quærunt non quæ sua sunt sed quæ Iesu Christi) rogare deum vt emittat operarios in messem suam ne pereat. I*te: ecce ego mitto vos sicut agnos.* mansuetos sine offensione & defensione. I*nter lupos.* pro, in medio luporum. Parum erat mittere sicut agnos: sed addendo in medio luporum, declarauit quòd vorandos eos destinabat. Et verè pręparatos ad martyrium oportet esse eos qui à Christo mittuntur ad prædicádú. *Nolite portare.* pro, ne portate. Optimè explicat Lucas præcepta sequentia, dicendo, ne portate. Voluntaria enim portatio prohibetur, eoipso quòd præcepta ad electionem referuntur. nihil enī præcipitur quod in electione hominis non consistat Et hinc habetur quòd gratia materiæ secundum se indifferentis, in hoc & similibus pręceptis excluditur vrgēs necessitas. *Sacculum.* locum pecuniæ. *neque peram.* cū cibariis. *neque calciamenta.* mutāda. Non prohibet enim calciamenta quibus erant calceati: vt clarè patet apud Mar. *Et neminem per viam salutaueritis.* Qui iubet diligere inimicos & benefacere illis, non prohibet ne salutemus homines: sed ad literam, ociosa verba in via (vtpote familiaria viatoribus) prohibet à salutationibus, quæ videntur minus ociosæ & humanitate quadam excusari. Ita quòd prohibendo vanas salutationes in via, vult intelligi quòd multo magis prohibeat omnem vanam fabulationem, I*n quācunque domum intraueritis, primum dicite.* Prohibuit in via salutationes vanas: præcipit autem

ante

ante omnia,in ingressu domus salutare:vtpote congruum loco & hospitibus. *Pax huic domui.* Optima salutatio,imprecatiua omnis boni sub vno nomine pacis.pax enim fert secũ omne bonum:quoniam fert secum trãquillitatem animorum etiam deficientibus rebus. *Et si ibi fuerit.* Hinc apparet quòd vanas salutationes vanaque verba prohibuit in via: dum tanto studio declarat fructum verborũ,quæ præcepit dicere salutãdo.nisi enim ad hoc tenderet,ꝙ omnia discipulorum verba essent fructuosa, non tanto studio declararet iussam salutationem, in omnem euentum fructuosam fore. *Filius pacis.* Hebraico more sicut dicitur filius nuptiarum,filius mortis, & huiusmodi, ita dicitur filius pacis dignus pace, vacans paci. *Requiescet super illum pax vestra.* Ecce fructus salutationis. *Sin autem*,pro,sin minus. Hoc est si nõ fuerit dignus pace in quo possit quiescere pax vestra. *Ad vos reuertetur.* supple pax vestra,quo ad meritum:hoc est non perdistis meritum salutationis,quanuis non acquisieritis fructum in salutatis. *In eadem autem domo manete.* Præcipit discipulos nõ diuidi quo ad hospitium : sed sicut bini eunt:ita bini hospitentur. *Edentes & bibentes quæ apud illos sunt.* pro, quæ ab illis sunt. Vult cœlestis magister vt comedant & bibant quæ à dominis domus offeruntur . Per quod vetat eos inquirere hoc vel illud: sed contenti sint iis quæ illis offerũtur. *Dignus est enim operarius mercede sua.* declarat per hoc ꝙ iustè vesci possunt iis quæ ab illis offeruntur.Dico autem iustè,non vt distinguitur contra illicitũ sed vt distinguitur contra gratuitũ. Docet enim debita esse suis discipulis alimẽta ab iis quibus prædicant.Et ad hoc affert metaphorã de operariis mercenariis.& propterea adiunxit mercede sua,vt debiti rationẽ clarè significet. ¶ Et bene nota,quòd parabolica seu metaphorica doctrina est hęc.Absit enim vt operarij Christi pro mercede habeant alimenta . non est hic sensus intentus ad literam· sed à similitudine mercedis debitæ operariis intelligi vult deberi operariis alimenta, non tamen tanquã mercedem,sed tanquam necessaria adminicula vitæ . Prædicatores enim operarij sunt ad vtilitatem audientium: sicut operarij in vinea,agris,& huiusmodi, operantur ad vtilitatem conducentiũ eos. *Nolite transire.* pro,ne transite, *de domo in domum.* Mutationem hospitij in eadem ciuitate prohibet . Verũ prohibetur hic voluntarius transitus de domo in domum , non autẽ necessarius. possent enim multi euenire casus vrgẽtes ad trãsitum ad aliã domũ. Vnde & Paulus Actuũ decimooctauo mu-

tauit hoſpitium Corinthi. *Et in quamcũque ciuitatẽ intraueritis, & ſuſceperint vos, mãducate quæ apponũtur vobis.* Nullã ſibi ſpeciẽ Ieſus prohibet. *Et curate infirmos qui in illa ſunt.* in teſtimoniũ euãgelij. *Et dicite illis.* Materiã porrigit prædicandã. *Appropinquabit.* pro, appropinquauit. Ecce materia prędicãda, propinquitas regni dei. appropinquauit inquã per aduentũ Ieſu, quod ab initio mũdi vſque modò diſtans fuit. *in vos.* non ad veſtras res, nõ ad veſtras opes, ſed ad vos, ad veſtra corda. *Regnum dei.* non regnũ humani principis aut humani potentatus: hoc eſt ꝙ deus regnet in humano genere, in humanis mentibus & cordibus, in quibus regnauit & regnat peccatũ, regnat diabolus, regnant vitia &c. Hoc regnũ per aduentũ Chriſti factũ eſt propinquũ hominibus, fide, ſpe ac charitate Ieſu Chriſti propinquũ illud reddẽte. & ita propinquũ vt ſtatim poſt mortẽ fruantur homines regno dei, niſi obicẽ ponant: quod præteritis ante Chriſtum ſeculis cõceſſum non erat. *In quãcunque autem ciuitatem intraueritis, & non ſuſceperint vos, exeuntes in plateas eius, dicite etiam puluerem qui adhæſit nobis de ciuitate veſtra, extergimus in vos.* Cerne differentiã. In ciuitate ſuſcipiente diſcipulos manducant, curant infirmos, & prædicant regnum dei appropinquaſſe illis: in ciuitate autem non ſuſcipiente, non manducant, non curant infirmos: ſed publicè proteſtantur nihil illis ſecum commune, non ſolùm verbo, ſed opere exterſionis pulueris de pedibus. *Tamen.* pro, veruntamen, *hoc ſcitote.* Benignus dominus non vult obſtante repulſa priuare eos notitia eius quod repellunt: vult eis manifeſtari materiam quæ erat illis prædicanda, vt ſic vel reſipiſcant, vel ſibiipſis imputent inexcuſabiliter propriam damnationem. *Quia appropinquabit.* pro, appropinquauit, *regnum dei.* Non additur in vos, quod additum eſt in ciuitate ſuſcipiente. Et in promptu eſt ratio diſparitatis: quia ciuitas ſuſcipiens diſpoſita eſt ad fructificandum regno dei, ciuitas autem repellẽs indiſpoſita eſt. *Dico vobis quia Sodomis in illa die remiſsius.* pro, tolerabilius. quantum ad genus peccati. *Erit quàm illi ciuitati.* Ciuitas enim Sodomorum rea eſt peccatorum in proximum: ciuitas autem repellens apoſtolos, rea eſt peccati in deum: vtpote repellens altitudinem diuini cõſilij circa ſalutem humani generis per fidem Ieſu Chriſti. *Væ tibi Corozain, væ tibi Bethſaida.* Ad demonſtrandum grauitatem criminis repellentium euangelicam prædicationem, ſubiungit ſimilem grauitatem in ciuitatibus impœnitentibus poſt tot miracula

in eis

in eis facta ab ipso. *Quia si in Tyro & Sidone.* Nomina sunt ciuitatum gentilium. *Factæ fuissent virtutes.* hoc est miraculosa opera. *Quæ factæ sunt in vobis, olim in cilicio & cinere sedentes pœniterent.* pro, pœnituissent. *Veruntamen Tyro & Sidoni remissius.* pro, tolerabilius, *erit in iudicio quàm vobis.* Et clara est ratio: quia impœnitentia Tyri & Sidonis non est rea obdurationis ad miracula & prædicationem Christi, quorum rea est impœnitentia Bethsaidæ & Chorozain ciuitatum Israëlitarum. *Et tu Capharnaum.* Meminit specialiter Capharnaum, quia ciuitatem illam elegerat in suam habitationem. *Vsque ad cælum exaltata.* Præsentia mea, doctrina mea, miraculis meis, & tamen impœnitens. *Vsque ad infernum demergeris.* Pœna respondens ingratitudini tantæ exaltationis. congruit enim vt summè exaltata, ad imum demergatur. *Qui vos audit, me audit: & qui vos spernit, me spernit: qui autem me spernit, spernit eum qui misit me.* Reddit rationem dictorum omnium in vtranque partem. Et consistit ratio in hoc quòd tam auditus quàm iniuria præstatur deo. Graduat enim discipulos, se & deum: ita quòd à discipulis ad se, à se in deum omnia refert. Et verè sic est: quoniam discipuli non nisi in Christi nomine, qui non nisi in dei nomine venit. *Reuersi sunt autem.* Narratur reuersio. 70. discipulorum: non solùm propter subiuncta, sed etiam vt intelligamus omnia ab illis ad magistri examen relata. *Septuagintaduo.* superfluit duo. *cum gaudio.* Humani aliquid passi videntur gaudendo de eo de quo non oportebat. *Dicentes domine etiam dæmonia subiiciuntur nobis in nomine tuo.* Deest coniunctio &, Legendum est. *Subiiciuntur nobis in nomine tuo.* Emphasis enim quædam nominis Iesu significatur. est sensus quòd non solùm languores corporum, sed etiam dæmonia subiiciuntur nobis: & hoc est in nomine tuo, hoc est in inuocatione nominis tui. *Et ait illis. videbam.* Non mihi rem nouam dicitis: olim enim ego videbam. *Satanam sicut fulgur de cælo cadentem.* Casum diaboli à sua celsitudine quam obtinebat in mundo causatum ab aduentu Christi, assimilat casui fulguris de cælo: quia de summa celsitudine repentè eiectus sic est vt euanuerit. Experientia enim testatur post aduentum Christi corruisse cultum idololatriæ, defecisse tantam multitudinem obsessorum à dæmoniis: ita vt non appareat cadentium dæmoniorum, nisi quædam micatio. *Ecce dedi.* pro, ecce do, *vobis potestatem calcandi super serpentes & scorpiones & super omnem*

virtutem inimici. Dederat priùs eis poteſtatem curandi lãguores: dat modò eis explicitè poteſtatem ſuper animalia venenoſa & ſuper omnem virtutẽ dæmonis. Apteque iungit venenoſa animalia cũ diabolo : quia diabolus maximè venenoſus eſt humano generi. *Et nihil vobis nocebit.* Securos eos reddit inter animalia venenoſa & dæmones: vt ſecuri de ſeipſis, audeant alienæ dare operam ſaluti. *Veruntamen in hoc nolite gaudere.* pro. ne gaudete. Verè dulcis magiſter, non priùs reprehendit diſcipulos de gaudio quàm accumulauerit poteſtatem: vt reprehenſioné ſuauiter ſuſcipiant. Et culpabile gaudium tollendum ſignificat inhibendo ne gaudete, ad differẽtiam naſcẽtis naturaliter gaudij de bono. *Quia ſpiritus vobis ſubiiciuntur.* In hoc conſiſtit tota reprehenſionis ratio. non enim erat culpabile gaudium quòd ſpiritus ſubiicerentur nomini Ieſu: ſed quòd ſubiicerentur eis, culpabile gaudium erat. *Gaudete autem.* Transfert gaudium in aliam materiam. *Quòd nomina veſtra ſcripta ſunt in cælis.* Ac ſi apertè diceret. ſpiritus ſubiici vobis non ſpectat ad veſtram ſalutem, non eſt initium neque pars materiæ duraturi in ſempiternum gaudij: nomina autem veſtra ſcripta eſſe in cælis (hoc eſt vos eſſe prædeſtinatos) ſpectat ad veſtram ſalutem, eſt initium & prima pars & ratio duraturi in æternũ veſtri gaudij: & propterea de hoc gaudete. ¶ Significatur autem prædeſtinatio ipſorũ per ſcripturam nominum in cælo. Scriptura ſiquidem firmitatem electionis ſignificat: cæli autem cæleſtem patriam ad quã aſcripti ſunt (proculdubio ab eo qui in cælis regnat) ſignificant: nomina verò propria explicant illos nõ in communi ſed ſingulariter ſingulos (velut nominatim) ſcriptos eſſe electos. Vtitur autem hoc modo loquendi, vt humano more diuina explicet. cõſueuerunt enim principes ſcribere nominatim electos ad tractandum ſecum propria, quæ præcipua & ardua ſunt. Ex hoc textu clarè habetur omnes. 70. diſcipulos eſſe ſanctos: meliúſque quo ad hoc fuiſſe collegiũ ſeptuaginta quàm duodecim apoſtolorum, quorum vnus fuit damnatus. *In ipſa hora exultauit in ſpiritu ſancto.* Superfluit ſancto: & deeſt Ieſus. Exultatio iſta actuale gaudium, ſpirituale etiam foris oſtenſum ſignificatur. *Et dixit. Confitebor.* pro, confiteor. *confeßione laudis. tibi domine pater.* pro, pater domine. nam pater refertur ad ipſum Ieſum, confiteor tibi pater. quod autem ſubditur domine, refertur ad ſequentia, ſcilicet *Cæli & terræ.* Et iunxit vtrũque vt intelligerent diſcipuli ꝙ pater Ieſu eſt dominus cæli & terræ: vt intelligeremus

geremus nos ꝙ naturalis pater Iesu est ille qui solus est dominus cæli & terræ: hoc est totius vniuersi. *Quòd abscondisti hæc.* negatiuè: hoc est non reuelasti hæc fidei mysteria. *A sapientibus & prudentibus.* pro, intelligentibus. Duo genera hominum significãtur (sapientes & intelligẽtes) ambo secundũ supremam animæ partẽ. Intelligere siquidẽ, tam supremus est actus nostræ animæ vt parum valde participet anima intelligere. vniuersa siquidẽ actio animæ in ratiocinatione cõsistit: & nõ nisi in principiis participamus intelligere: vtpote superioribus spiritibus proprium. Sapientes autẽ, iudicio maximè vigent. & simpliciter hi sunt qui secundum superiores causas optimè iudicãt: quales philosophi reputãtur. Vigẽtes itaq; naturali acumine ĩgenij, & exercitatione effecti sapientes, hic significantur materia diuinæ laudis ꝙ eis nõ sunt reuelata mysteria fidei. Et meritò. tũ quia cõstat eos abuti naturalibus & acquisitis bonis. nam quũ deum cognouissent, nõ sicut deũ glorificauerũt &c. vt dicitur ad Ro. 1. tum quia nõ apparuisset diuinũ opus, sed humanæ sapiẽtię opus conuersio mundi ad fidem, si reuelata essent hæc sapientibus & intelligentibus. *Et reuelasti ea paruulis.* Dictio Græca significat vel infantes vel insipientes. Et quia dixerat abscõdisti hæc à sapientibus & intelligentibus, consequenter è regione appositũ creditur, & reuelasti ea insipientibus. Interpres autem credidit opponi, & reuelasti ea infantibus: & propterea transtulit paruulis. Sed parui refert quò ad sensum euangelij: quoniam vtrũque est verum, & in idem redit. Reuelauit siquidẽ deus mysteria fidei insipiẽtibus: dicẽte Paulo apostolo. 1. ad Corinth. 1 quę stulta sunt mundi, elegit deus vt cõfundat sapientes. & rursus. quod stultum est dei, sapientius est hominibus. Reuelauit itaque insipientibus, nõ mente captis aut demẽtibus, sed ineruditis & qui habentur velut stulti. vtpote docẽtes diuina nõ instructi. Iidem quoque appellantur infantes. tum ab impotẽtia loquendi: quũ sint ex se ignorantes. tum propter figuram infimi status per ætatem & quantitatem infantum representati. reuelauit enim deus mysteria fidei piscatorib⁹ (& id genus reliquis infimi status hominibus) ignorantibus, nihil scientibus diuinorum mysteriorũ: qui velut insipientes & stulti ad disserẽdum & docendũ diuina erant quantum est ex se & mundi opinione. Et meritò hæc est materia diuinæ laudis vt per infimos & ignorãtes propagauerit fidẽ in vniuerso mundo, subiecerit iugo fidei sapientes, principes & magnates mũdi. *Etiam pater.* Cõfirmantis est, vt sub-

 iungat

iungat rationem. *Quoniam sic placuit.* pro quoniá sic fuit bona voluntas, seu beneplacitum ante te. Tota ratio quare discreuit inter sapientes & infimos idiotas, quare istis & non illis reuelauit, redditur ex parte diuinæ voluntatis non qualiscunque, sed bonæ. Non dicit quoniam sic fuit voluntas, sed voluntas bona, & quum omnis voluntas dei sit bona (tam si referatur ad actum volendi quàm ad volitum) specialiter hæc voluntas bona dicitur, ad significandum vtilitatem magnam huius voluntatis. Est enim hæc voluntas valde bona humano generi. Non facile siquidem esset credere mysteria Christi, si Apostoli fuissent viri docti & sapientes huius mũdi, si ipse Iesus fuisset vir eruditus in scientiis humanis. putassemus enim humanis artib⁹ Christianam religionem mundo illatam: sed vbi Iesus faber filius fabri qui nũquã literas didicit, apostoli piscatores & huiusmodi fuerũt, valde bene consultũ agnoscimus nostræ fidei. *Omnia mihi.* Desunt hic quĩque dictiones ante dictionẽ, omnia. Legẽdu enĩ est. *Et cõuersus ad discipulos, dixit. omnia mihi tradita sunt à patre.* Hactenus allocutus fuerat deũ: modò cõuertit sermonẽ ad discipulos. omnia mihi &c. Dixerat Iesus alloquẽdo patrẽ audiẽtibus discipulis, quòd ipse pater discreuerat inter sapientes &c. ita quòd totum opus attribuerat patri. ne autem hinc putarẽt discipuli minus aliquid de diuinitate ipsius Iesu, ad tollendum hunc errorem, subiungit æqualitatem sui ad patrem: cum authoritate tamen originis in patre. Dicendo enim omnia, æqualitatẽ significat: vtpote nihil excludens, inchoando ab ipsa deitatis natura: nam pater generãdo filium, dedit illi naturam diuinam: cum natura autem diuina tradidit ei omnipotentiam, & quicquid dei est. Dicendo autem tradita sunt, origo ipsa significatur. Dicendo verò mihi à patre meo, distinctio personarum cũ authoritate originis in patre significatur. *Meo.* mihi proprio, solius mei naturali patre. *Et nemo scit quis sit filius nisi pater, & quis sit pater nisi filius.* Declarata in genere ęqualitate patris & filij, declarat modò in specie ęqualitatẽ eorũdẽ: tũ quo ad scientiã, tũ quo ad naturã incognoscibilẽ à quocũque intellectu creato. Et ęqualitas quidẽ scientię significatur dicendo, & nemo scit nisi pater: & similiter nisi filius. Naturę autẽ incognoscibilitas ab aliis, significatur subiungendo, quis sit filius & quis sit pater. Quis enim, est relatiuum substantię. *Et cui voluerit filius reuelare.* Quanuis deus aliqualiter cognoscatur naturali cognitiõe ab angelis & ab hominibus, à nullo tamen creato intellectu clarè videtur sicuti est, tri

nus in

nus in personis & vnus in substantia: sed per reuelationem communicatur huiusmodi notitia altior notitia naturali. Et propterea de notitia clara loquendo, postquã dixit ꝙ nemo nouit quis sit filius, nisi pater & ediuersò, subiungit & cui voluerit filius reuelare. In quibus etiam verbis æqualitas filij ad patrem quo ad voluntatem insinuatur: declarando in voluntate filij consistere reuelare mysterium trinitatis. Dubiũ enim non est hoc pendere ex voluntate patris: sed vt eadem voluntas patris & filij significaretur, explicauit specialiter de filio & cui voluerit filius reuelare. *Et conuersus ad discipulos suos.* Superfluit suos: & deest. *seorsum dixit.* Vbi aduerte verba quæ subiunguntur, non fuisse continuata à Christo cum prædictis: sed transit Lucas ad alia. nam Matthæi. 13. subiuncta verba dicta sunt à Iesu discipulis petentibus, vt declararet eis parabolam seminis. Et quoniam Marci. 4. clarè dicitur hoc fuisse quum esset separatus à turbis, propterea Lucas introducens hæc, dicit: & cõuersus ad discipulos seorsim. Significatur enim quòd seorsim à turbis, quadam affabili conuersione vultus ad discipulos dixit subiuncta verba. *Beati oculi qui vident quæ vos videtis.* Duo videnda proposita sunt, docente & miracula faciente Iesu. Alterum quod visum est à bonis & malis, scilicet ipsa miracula, ipsa persona Iesu. Alterum quod visum est à bonis tantùm, scilicet credibilitas quòd ipse esset Messias, quòd esset filius dei, quòd esset saluator mundi, & huiusmodi. Non dicit beatos oculos qui vident primum (quum hoc viderint etiam multi iniqui) sed qui vident vtrunque. propter hoc enim limitando dixit. quæ, vos electi & boni, videtis. Videbant enim ipsum esse filium dei, & cætera. non in ipsis rebus creditis, sed in ipsa credibilitate: hoc est, videbant ipsum esse credibilia, & ideo credebant. *Dico enim vobis, quòd multi prophetæ & reges voluerunt videre quæ vos videtis & non viderunt: & audire quæ auditis & non audierunt.* Desiderauerunt reges & prophetæ videre in actu exercito tam manifesta testimonia præsentis personaliter filij dei, & non viderunt: sed à longè futurorum reuelationem acceperunt: & similiter desiderauerunt audire ex ore Messiæ doctrinam euangelicã, & non audierunt. Vnde beantur interni oculi discipulorum, tum ex visis, tum ex eo quòd preferuntur tot regibus & prophetis: immò quòd ipsis vltro occurrit quod illis desiderantibus negatũ est. *Et ecce.* Non dicit tunc. non enim significatur continuatio sequentium gestorum cum precedentibus. transit enim ad alia. *Quidam legisperitus surrexit.* Hinc

clarè apparet, ꝙ hoc non fuit tunc quum Iesus seorsum erat, sed quum cõmunicaret se populo: & doctoribus sedentibus iste surrexit. *Tentans illum* explorando quid respondeat. *Et dicens, Magister quid faciendo vitam æternã possidebo? At ille dixit ad eum, in lege quid scriptum est? quomodo legis? ille respondẽs, dixit: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex omnibus.* pro, totis, *viribus tuis, & ex omni* pro, tota, *mẽte tua.* Hæc de dilectione dei scripta sunt Deute. 6. & declarata Matth. 22. *Et proximum tuum sicut teipsum.* Hoc præceptum habetur Leuiti. 19. expositum vbi suprà. *Dixitque illi: rectè respõdisti* quoniam in his duobus mãdatis vniuersa lex pendet & prophetæ. *Hoc fac.* non cogita, non dic, non scribe, sed fac. Nec dixit hæc, sed hoc: quoniam vnum sine altero fieri nequit. *Et viues* proculdubio in æternum. Interrogauerat enim legisperitus, quid faciendo vitam ęternam possidebo? Et dominus directè respõdit, hoc fac & viues. *Ille autem volens iustificare seipsum.* hoc est, intendens seipsum declarare iustum. Declarauerat siquidem se doctum: laudante Iesu eius responsionẽ secundum legem. supererat vt declararet etiam se iustum. Viderat hic, quòd interrogatio tentatiua successerat sibi ad gloriam doctrinæ: & propterea cogitans ꝙ etiam hæc interrogatio successura sit sibi etiam ad laudem vitæ seu affectus, nouam proponit quæstionem. *Dixit ad Iesum: & quis est meus proximus?* Putauit iste appellari proximos, solos viros iustos aut Israëlitas: & hoc responsurum Iesum, & quia præferebat se amicum iustorum seu Iraelitarum, ideo hac interrogatione intẽdebat iustificare seipsum. *Suspiciens.* pro, suscipiens, *autem Iesus.* Non significatur, quòd Iesus oculos in cælum leuauit, sed quòd acceptauit quæstionem, & respondentis personam suscepit. ¶ Et dixit hoc euangelista ad differentiam ipsiusmet Iesu, in. 1. quæst. nã in prima quæstione non fuit suscipiens: sed reiiciens eam in interrogantem, efficiendo de interrogante respondentem. *Dixit: Homo quidam descẽdebat ab Hierusalem in Hiericho, & incidit in latrones: qui etiam dispoliauerunt eum: & plagis impositis abierũt, semiuiuo.* pro, semimortuo, *relicto. Accidit autem vt sacerdos quidam descenderet eadem via: & viso eo, præteriit. Similiter & Leuita quum esset secus locum & videret eum, pertransiit. Samaritanus autem quidam iter faciens, venit secus eum: & videns eum, misericordia motus est.* Quia declarare intendit proximum definiri natura, non iustitia, genere aut affectu, ideo à naturæ nomine inchoat parabolam, dicendo homo. Parabola secundum ipsum parabolicũ sensum clara est.

ra est. Et quantum ad loca itineris descripta congruitatē habet: quia ab Hierusalem in Hiericho descenditur. Congruunt quoq; personæ sacerdotis, Leuitæ & Samaritani: ad significandum eos, qui maximè erant personæ communes (sacerdotes scilicet & Leuitas, qui viuebant ex cōmunibus toti populo decimis, oblationibus, &c.) non esse proximos: & vterque ordo (maiorum in sacerdote & minorū in Leuita) inhumanus significetur. extraneus autem & reprobi generis Samaritanus, proximus mōstretur: ad confutandum arrogantiam legisperiti, qui solos iustos aut Israelitas expectabat declarari proximos. *Et appropians alligauit vulnera eius, infundens oleum & vinum. Et imponens illum in iumentum suum, duxit in stabulum.* pro, hospitium. Et significatur hospitium meritorium, non gratuitum. *Et curam eius egit. Et altera die.* Deest, egrediens, *protulit duos denarios, & dedit stabulario.* pro, hospiti. *& ait ei: Curam illius habe, & quodcunque supererogaueris, ego quum rediero, reddam tibi. Quis.* Deest, igitur, *horum trium tibi videtur proximus fuisse illi qui incidit in latrones? At ille dixit: qui fecit misericordiā in illum.* pro, cum illo. *Et ait illi Iesus: vade.* Honestè percutit legisperiti intentionem, qua volebat iustificare seipsum. Ac si apertè dicat: recede à tua intētione, noli prosequi cœptum propositum, sed vade. *Et tu fac similiter.* Vtere misericordia in hominem obuium indigentem, non discernendo genus, mores, aut affectus. Aduerte hic prudens lector, ꝙ quantum ad satisfaciendum motæ quæstioni hæc sufficiunt ad literalem sensum parabolæ: quoniam hinc habetur ꝙ omnis homo est proximus: quum Samaritanus (plus exosus Iudæis quàm Gentiles) proximus indicatus sit. Tam accurata tamen fictio huius parabole meretur, vt ferè literalis sensus parabolæ sit mystica interpretatio de Christo: quā sacri doctores diffusè prosequuntur. *Factum est autem dum irent, & ipse intrauit in quoddam castellum.* hoc est, paruum oppidum. *Et mulier quedā Martha nomine, excepit illum in domum suam. Et huic erat soror nomine Maria. Quæ etiam sedens secus pedes domini.* pro, Iesu, *audiebat verbum illius.* Ex euangelio Ioannis clarè patet Martham & Mariā fuisse sorores Lazari. propter quod castellū hoc videtur esse Bethania: quam etiā Ioannes vocat castellū. Et si Lucas ordinem inchoati itineris in fine capitis noni seruat, historia hæc gesta est paulò ante solennitatē Paschalem in qua Iesus crucifixus est. *Martha autem satagebat.* pro, distrahebatur. Significatur enim distractio animi ad multa adnitentis. *Circa frequens ministerium.* pro, multam ministrationem. *Quæ stetit.* Hōc est, substitit,

ſtitit, ægrè ferens oportere ſe ſolam diſtrahi. volebat enim partem curæ ſororem ſubire: vt ſic non immineret ſibi tanta diſtractio. *Et ait: Domine non eſt tibi curæ quòd ſoror mea reliquit me ſolam miniſtrare?* Ad compaſsionem ſui Martha intendit prouocare Ieſum: vt adiuncta ſorore, releuetur in parte à multitudine operarum. *Dic ergo illi vt me adiuuet.* Ex cura erga ipſam Martham à Ieſu habenda, infert vt præcipiat ſorori vt illam adiuuet. Sciebat enim ſororem non niſi dominico præcepto auelli poſſe ab auditione verbi. *Et reſpondens dixit illi dominus.* pro, Ieſus. *Martha Martha.* Duplicauit nominationem Ieſus in ſignum beneuolentiæ. Videtur enim conſuetum tunc fuiſſe ad maiorem affectus explicationem, duplicatione huiuſmodi vti. Vnde & Iudas dixit, Rabbi rabbi, magnam beneuolentiam ſimulans. Et Ieſus dicit, Non omnis qui dicit mihi domine domine, ad cumulũ affectus honorandi. ❡ Duplicauit rurſus nominationem propter myſterium doctrinæ ſubiunctæ de vita actiua & contemplatiua. Actiuæ enim vitæ vacantes, egent repetitione doctrinæ ad hoc vt imbibant illam: eo quòd diſtracti interiùs ſint. Et hinc prudentes viri bis repetunt mandata occupatis & diſtractis. *Solicita es.* Ad literam myſterium vitæ actiuæ deſcribit. Primò in parte cognoſcitiua. Solicitudo enim, pars eſt intellectus practici, circa exequenda inquietam vigilantiam adhibens. *Et turbaris erga plurima.* pro, circa multa. In parte affectiua turbatio comitatur non culpabilis ſed ſubſeruiens multiplici actioni. Quemadmodum enim paſsio iræ ſubſeruit actiuæ reprehenſioni vitiorum, ita turbatio ſubſeruit actiuo miniſterio circa multa. Et ſicut iram ſubſeruientem, moderatam intelligimus, ita moderatam intellige huiuſmodi turbationem. ❡ Circa multa autem deſcribitur actiua vita, quia obiectum eius multiplex eſt: tum quo ad genera: vt paſcere eſurientem, potare ſitientem, veſtire nudum, & ſimilia. Tum quo ad executiones: quoniam multis opus eſt occupationibus ad huiuſmodi exequenda: vt experientia teſtatur. *Porrò vnum eſt neceſſarium.* pro, vno autem eſt opus. ſeu vnius autem eſt neceſsitas. E regione diſtinguit contra multa vnum ſignificans per hoc obiectum contemplatiuæ vitæ. Deſcripta vita Marthæ actiua, ſubiungit aduerſatiuè communem omnium ſaluti neceſsitatem conſiſtere in acquiſitione vnius. Acſi apertiùs diceret. vita hæc tua quanuis bona, non tamen ipſa eſt quæ eſt de neceſsitate ſalutis omnibus: quoniam ipſa eſt circa multa, ad ſalutem verò omnium neceſſarium eſt acquirere vnum: ac

per

per hoc etiam vita tua tendit ad vnum: nec ipsa vita tua bona est nisi quia ducit ad vnum quo est opus, quod est necesse acquire-re. Ex differentia itaque inter multa & vnum intendit tria. Primum quòd communis necessitas omnibus incumbit acquirendi non multa sed vnum. Secundum quòd etiam ipsa vita actiua necessitatem habet vnius acquirendi. Tertium quòd hinc vita contemplatiua Mariæ præfertur vitæ Marthæ. ¶ Et describit sub nomine & ratione vnius, æternam fœlicitatem. Ex parte quidem ipsius fœlicitatis, quia consistit in vno, immò summè vno obiecto: deo scilicet & in vna applicatione mentis ad videndum & fruẽdum deo, absq; multiplicatione & successione quacunque. illa siquidem vna applicatio, continua æterno perseuerabit actualiter, & in adunatione omnium virium hominis sub illa fœlicitate: ita quòd nulla erit distractio. Quorum trium opposita descripta sunt in vita Marthæ. nã circa multa, inquieta mens & distractus animus descriptus est. Et hinc patet ratio ex parte materiæ de qua erat sermo, quare sub nomine & ratione vnius, fœlicitatem descripsit æternam: ita quòd occasio materiæ & conditionis ipsius fœlicitatis effecerunt vt sub nomine & ratione vnius fœlicitatem describeret omnibus necessariã. *Maria optimam.* pro, bonam. Veruntamen articulus appositus nescio quid plus quàm bonam significat: tanquam dictum sit illam bonam, demonstrando affectatam ab omnibus partem. Propter quod interpres posuit optimam. Descripserat vitam vtriusque: & adiunxerat quo tam Marthæ quàm Mariæ vitam tendere oportet: respondet modò querelæ Marthæ, non solùm excusando, sed laudando Mariam contemplationi verbi Dei audiendo vacantem: & consequenter ad necessarium omnibus vnum æternæ fœlicitatis, laudat Mariæ vitam: quia illud elegit quod perseuerabit cum ea in æternum. Vide tamen singula. Illa bonam, bonitatę honesti delectabilis ac vtilis spiritui. *Partem.* non totum. Marthæ enim sua pars relinquitur: contemplatiua siquidem vita distinguitur contra actiuam vt pars à parte. Rursus partem ad differentiam vitæ apostolicæ & pastoralis. hæc enim non est pars: sed totum, sed integra vita constans ex vtraque parte, contemplatiua scilicet & actiua. Vacat siquidem contemplationi & contemplata impertiuntur aliis: quod est vacare operibus misericordiæ spiritualibus: prædicando, monendo, corrigendo, & cætera. Vnde & Petrus in actibus Apostolorum vtranque vitam suam esse clarè describit. Actuum sexto dicens: nos

nos verò orationi (ecce vita contemplatiua) & ministerio verbi (ecce vita actiua) instantes erimus. *Elegit.* vt viam & medium ad illud vnum. electio enim est eorum quæ sunt ad finem. *Quæ non auferetur ab ea.* Directè hoc dixit ad differentiam vitæ Marthæ; quæ auferetur ab ipsa. quum peruenerit enim ad vnum, cessabit occupatio circa multa: Maria autem perueniente ad vnum non cessabit contemplatio electa. quanuis desinet imperfectio contemplationis. In præsenti enim vita contemplatur per speculum & in ænigmate: in patria autem contemplatur videndo facie ad faciem. Modus itaque contēplandi tolletur ab ea: sed contemplatio non auferetur ab ea, sed perseuerabit cum ea in æternum. ¶ Et cum hoc alia tangitur differentia in hac vita inter actiuam & contemplatiuam: quoniã vita actiua potest tolli ab inuito. potest enim multipliciter quis impediri vt non vacet operibus misericordiæ: puta rapinis, direptionibus & huiusmodi. Sed contemplatio nō potest tolli ab inuito: quoniam omnia secum portat contemplatiuus, & inter tormenta maximè contemplatur: vt gesta sanctorum testantur. Quocirca Maria quæ timuerat ne ad preces sororis Iesus præciperet sibi vt surgeret, iam secura sedet secus pedes domini audiendo verbum illius.

CAPVT XI.

ET factum est quum esset in quodam loco orans. vt verum hominem se monstraret, & formam vitæ Apostolis præberet. *Vt cessauit, dixit vnus ex discipulis eius ad eum: Domine doce nos orare, sicut docuit Ioannes discipulos suos. Et ait illis: Quũ oratis, dicite: Pater sanctificetur nomen tuum, adueniat regnum tuum.* Orationem dominicam Lucas refert non totam vt Matthæus, sed parui refert: quoniã tertia petitio tacita, in præcedentibus duabus quodãmodo cōtinetur. Et similiter vltima cōtinetur in præcedentibus. *Panem nostrũ quotidianum da nobis hodie.* pro quotidie. Et certè satis quadrat vt quotidianum panē petamus dari quotidie. ne aliquãdo desit, & suo detur tēpore. *Et dimitte nobis peccata nostra: siquidem & nos dimittimus omni debenti nobis.* Explicat Lucas sensum illum particulæ apud Matthæũ, sicut & nos dimittimus: declarando super hoc firmari quòd nos dimittēdo debitoribus, petimus dimitti nobis. Necessitas ergo indicitur orãti & petēti dimitti sibi debita, parcendi aliis: alioquin frustra orat, vanè petit. ¶ At si instes dicendam non esse orationem dominicam ab iis qui non remittunt offensas. Respondetur quòd in persona ecclesiæ

fiæ poteſt illam verè dicere,in propria autẽ perſona peteret cõtra ſeipſum quantum ad illam particulam ſicut &nos dimittim⁹ debitoribus noſtris: &mentiretur dicendo,ſiquidem dimittim⁹ omni debenti nobis.Et intellige obligari hominem ad dimittẽdum,non pœnam,non vindictam pro offenſa & iniuria ei illata,debitam illi qui offendit:quoniam poteſt petere & exigere à iudice vt vindicet puniendo &c.Sed teneri ad dimittendum odiũ & appetitum vindicandi ſe per ſeipſum : quoniam vtrunque eſt iniquum. *Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos. Quis veſtrum habebit amicum: & ibit ad illũ media nocte, & dicet illi, Amice commoda mihi tres panes: quoniam amicus meus venit de via ad me, & non habeo quod ponam ante illum, & ille deintus reſpondẽs dicat, Noli mihi moleſtus eſſe: iam oſtium clauſum eſt, & pueri mei mecũ ſunt in cubili: non poſſum ſurgere & dare tibi.* Poſtquam docuit ipſam orationem,declarat vtilitatem orationis: & hoc ad confutãdum errorem putantium vanum eſſe petere aliquid à deo,qui omnia nouit & ab æterno definiuit.quorum confutationem vide Mat. 7.Affert autem parabolam ſatis claram ad manifeſtandum fructum petitionis perſeueranter quærentis. talis enim oratio fructuoſa eſt. *Et ſi ille perſeuerauerit pulſans.* Quanuis hæc verba in nonnullis codicibus Græcis non habeantur,ipſe tamen contextus monſtrat codices illos in hac parte deficere. Sicut etiam aliqui Græci codices abundant, habendo integram orationem dominicam in textu Lucæ. *Dico vobis etſi non dabit illi ſurgens eo quòd amicus eius ſit,propter improbitatem.* pro,propter impudentiam.Significatur enim inuerecunda perſeuerantia in pulſando quam non inepte interpres improbitatem appellauit. *Tamen eius ſurget, & dabit illi quotquot habet neceſſarios.* Vide fructum importunitatis.Petierat tres panes mutuo,victus importunitate amicus non mutuat ſed dat,nõ tres ſed quotquot indiget panes. *Et ego dico vobis.* Ecce quorſum attulit parabolam. *Petite.* à deo orando. *Et dabitur.* Ecce fructus proprius directè reſpondens petitioni. ¶ Sed bene nota quòd non dicit & dabitur quicquid petitis,ſed abſolutè dicit dabitur: quoniã inferi⁹ declarabit quid dabitur. *Vobis.* Ad differentiam petentium pro aliis,nõ enim promittitur dari aliis ſed vobis petentibus. *Quærite.* Petere orãtis eſt: quærere facientis.petere nãque ad orationẽ ſpectat: quęrere factorum eſt.quærimus enim factis quando verè quęrim⁹. *Et inuenietis.* Ecce fructus proprius inquiſitionis. Et hoc quoque inferiùs explicandum ſecundum materiam relinquitur. *Pulſate.*

Ad

Ad perseuerantiam significandam adiunctum est. immo deductum ex parabola: in qua petiit, quęsiuit, & pulsando vt petitum ac quæsitum haberet, tandem obtinuit. Perinde itaq; dictum est pulsate ac si dictum fuisset, perseuerate petendo & quærendo. *Et aperietur.* Proprius pulsationis fructus redditur. *Vobis.* ad differentiam aliorum. Nullus enim nisi Christus perseuerando ad ostium regni cælorum, meretur aperiri illud aliis, sed sibi tãtùm. *Omnis enim qui petit accipit, & qui quærit inuenit: & pulsanti aperietur.* Ne intelligeremus discipulis iustis solis hæc dici, subiungit vniuersalem propositionem comprehendentem iustos & peccatores. Nec eget adminiculo glosarum: quoniã ipsemet saluator subiungit expositionem. Verba textus verissima sunt, absolutè vt iacent intellecta: vt in ipso textu exponuntur. *Quis.* pro, quem, *autem ex vobis patrem.* Alloquitur patres in multitudine auditorum. *Petet.* Deest. filius, *panem, nunquid lapidem dabit.* pro, porriget, *illi? aut piscem, nunquid pro pisce serpentem dabit.* pro, porriget, *illi? Aut si petierit ouum, nunquid porriget illi scorpionem?* Dixerat, petite & dabitur, & omnis qui petit accipit: nec declarauerat quid. Et propterea declarat primò negatiuam scilicet quòd non quodcunque petitum. Hanc enim negatiuam ex hac parabola ad literam significat. Intendit enim quòd sicut nullus vestrum carnalis pater existens, petenti filio panem, piscem aut ouum; dat lapidem, serpentem, aut scorpionem, ita deus homini petenti quæ sibi videntur necessaria, vtilia aut delectabilia, non dat inutilia aut nociua aut cõtristantia. Vbi subaudit quòd ea quę petimus, quantumcunque nobis videãtur bõna (vt panis, piscis & oua) deus tamen qui videt quæ petimus si darentur, fore nobis inutilia (vt lapides) aut nociua & contristantia (vt serpentes & scorpiones) ideo paterno affectu negat quandoque ea quæ petimus: quæ si nosipsi cognosceremus, non peteremus. Quum ergo dictum est, petite & dabitur, & omnis qui petit accipit, non intelligitur de omni petito: quia inutile aut nociuum esset quandoque. ¶ Si quæris cur panis, piscis & oui mentionem fecit? Scito quod trinario numero omnia petibilia quæ in malum verti possent, comprehendit: eo quòd trinarius perfectionis est numerus. His autem tribus omnia ad esum hominis spectantia comprehenduntur. sub pane quidem omnia vegetabilia: sub pisce verò omnia animalia: sub ouo autem intermedia quæque. Et quoniam Galilæos alloquebatur pauperes, ideo consueta peti ab eorum filiis

nominauit:

nominauit: panem, ouum, & piscem paruulum *Si ergo vos.* Infert ex parabola manifestiorem sensum. *Quum sitis mali.* Tum conditione: quia creati ex nihilo. tum voluntate : quia si dixerimus quia peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. *Nostis bona data.* pro, dona. seu potiùs bonas dationes. non mala dona non malas donationes. *Dare filiis vestris: quanto magis pater vester.* Superfluit vester, & similiter superfluit de cælo. Ita quòd legendum est. *Quanto magis pater cælestis dabit.* qui non ex parte est bonus & ex parte malus, sed omniquaque bonus. *Spiritum bonum.* pro, spiritum sanctum. Non sufficiebat declarare tam esse negatiuam, sed oportebat subiungi affirmatiuam: non quiescebat mens audiendo non quodcunque petitum dandum esse petẽtibus, nisi determinatum fuisset quid est illud petitum quod dandum est. Et propterea hoc hic determinatur, dicendo spiritum sanctum. Quum itaque dictum est, petite. intelige spiritum sanctum, & dabitur vobis, & similiter quærite, spiritum sanctum, & inuenietis illum. Et demum pulsate, ad ostium spiritus sancti, & aperietur vobis, regnum cęlorum. Quia omnis, tam iustus quàm peccator, qui petit spiritum sanctum, accipit illum: & qui quærit spiritum sanctum, inuenit illũ: & pulsanti, pro spiritu sancto ad cæleste ostium, aperietur illi. Spiritus autem sanctus propriè loquendo, non est hic nomen tertiæ personæ trinitatis, sed participationis illius, sed participationis diuinæ spiritualitatis ac sanctitatis, immo sanctę spiritualitatis in spiritu nostro : vt non sit spiritus noster ad carnalia & mundana promptus aut affectus, sed ad spiritualia bona, & hoc sanctè : hoc est mundè & eleuatè ab omni contagione humanę immo creatæ famæ, laudis, gloriæ & huiusmodi. *Petentibus se?* Pronomen se, demonstrat patrem cælestem. Cernis iam prudens lector non opus esse glosis : quoniam infallibiliter vera hæc secundum contextum intellecta. Et continent omnes conditiones necessarias ad obtinendum spiritum sanctum, scilicet orare mente, quærere factis, & perseuerare in vtrisque : & explicitè dicitur vobis, & declaratur quòd omnia quæ docuit peti in oratione dominica, comprehenduntur in hac vna petitione qua petitur spiritus sanctus. *Et erat eiiciens dæmonium.* Miraculum hoc scribitur etiam Matthæi. 12 *Et illud erat mutum.* Intelige causaliter : hoc est efficiebat hominem mutum. *Et quum eiecisset.* pro, exisset, *dæmonium, locutus est mutus: & admiratæ sunt turbæ.* simplici corde facta pensantes admiranda

admiranda vt erant. *Quidam autem ex eis.* scilicet Pharisæi:vt patet Matth. 12. Et Scribæ qui à Hierosolymis descenderant: vt patet Mar.3. Hi enim malignitate pleni nitebãtur inuertere san cta opera in diabolica. *Dixerunt in Beelzebub*.deo.accarum.prin *cipe dæmoniorum eiicit dæmonia* . Vt colorarent dicta sua, dicunt quòd virtute principis dæmonum eiicit inferiores dæmones. Et faciunt Iesum non solùm virum malum, sed pessimum magum: diuináque opera fingunt diabolica. *Et alij*.de Scribis & Pharisæis:vt ex Matth.12.& Mar.8.colligitur. *Tentantes.* non ad credendum, sed ad tentandum potentiam Iesu an extenderetur ad superiora. Videbãt enim ipsum in inferioribus multa miracula operari. *Signũ de cælo quærebant ex eo.* Si per cælum intelligebant superiorem aërem, ad Eliam & Moysen spectãt. ille enim ignem iste manna de cælo attulit Si verò de cælo propriè loquũtur, ad Esaiam & Iosue spectant. ille enim solem per quindecim lineas retroduxit: iste autem solem fixit in cælo contra Gabaon. *Ipse autem vt vidit.* pro, sciuit. Significatur enim quòd non exterioribus signis vidit sed internis mentis oculis cognouit cogitationes eorum: tam tentantium qui ab ipso petebant signum de cęlo, quàm blasphemantium qui nõ ipso audiente dicebant, in Beelzebub eiicit dæmonia . *Cogitationes eorum.* dixit eis. *Omne regnum.* Prima ratio ex similitudine regni & domus sumitur. Et clarè ponitur in litera. *In seipsum diuisum, desolabitur.* pro, desolatur. ipsa enim diuisio desolat illud. *Et domus supra domum.* pro, super domum, *cadet.* Est enim sensus. & domus aduersus seipsam diuisa, ruet super domũ: hoc est super seipsam. Nec legendum est cadet sed cadit eadem ratione: quia diuisio domus contra seipsam, est illius casus. ¶ Et simile adiungitur Matth.12.de ciuitate. Ita quòd dominus induxit similitudinem à regno, ciuitate & domo: vt ab his tribus declararet quòd omnis congregatio diuisa in seipsam, ruit. *Si autem & Satanas in seipsum* hoc est contra seipsum, *diuisus est.* vt vos dicitis quòd princeps dæmoniorum expellit alios. *Quomodo stabit regnum eius?* Hoc est totum incõueniens ad quod deducit: scilicet quòd princeps dęmoniorum ageret cõtra regnum proprium: quod est manifestè inconueniens. *Quia dicitis in Beelzebub me eiicere dæmonia. Si autem ego in Beelzebub eiicio dæmonia, filij vestri in quo eiiciunt?* Prima ratio sumpta est ex parte principis dęmoniorum & regni eius: hęc verò secunda sumitur ex parte propriorum filiorum ipsorum Iudęorum. Et cõsistit in hoc quòd si ego accusor à vobis, filij vestri

quos

quos nõ accuſatis teſtantur quòd non in Beelzebub eiicio dę-monia. Et appellat filios veſtros diſcipulos ſuos, qui eiiciebant dæmonia,& tamen non reputabantur magi. *Ideo ipſi* filij veſtri diſcipuli mei. *Iudices veſtri erunt.* Tum comparatione: quia ipſis credentibus vos non creditis. Tum aſſeſſoria dignitate: quia ſedebunt iudicantes & condemnantes vos. *Porrò ſi in digito dei eiicio dæmonia* Tertia ratio ab effectu diuinæ operationis ſumitur. Vbi prudens lector aduerte quòd dominus procedit contra iſtos in virtute ſubintellectæ diſiunctionis talis, aut eiicio dæmonia in principe dęmoniorum aut in digito dei. Et priùs proſecutus eſt alterum membrum (ſcilicet ſi eiicio in principe dæmoniorum) dupliciter vt patuit. Modò proſequitur reliquũ mẽbrum: ſcilicet ſi eiicio dæmonia in digito dei. Et intendit per digitum dei ſpecialem & exactam operationẽ diuinã, qualis fit digito proprio ipſius artificis. Ab hac enim metaphora propriam ſibi filio dei poteſtatem eiiciendi dæmonia ſignificat: vt intelligatur digitum dei eſſe digitum ipſius Ieſu, nec alium eſſe digitum dei & alium digitum ipſius. *Profectò peruenit in vos.* pro, ad vos, *regnum dei.* Cerne illationem, ſi eiicio in digito dei dæmonia, iam aduenit ad vos, Iudęos, Iſraëlitas, regnũ dei, à prophetis prædictũ regnum Meſsiæ. Et aptè contra regnũ diaboli (quod deſolari intulerat ſi Satanas in ſeipſum diuiſus eſt) è regiõe infert regnum dei ex hoc ꝙ in digito dei eiicit dæmonia. Acſi apertè diceret, ab effectu cognoſcite me in digito eiicere dæmonia, quia attuli ad vos regnum dei: non enim aliud annũcio per me & per diſcipulos meos niſi regnum dei, non ſtudeo & laboro ad aliud niſi ad regnum dei: hoc eſt ad hoc ꝙ excluſo regno peccati, regno carnis, regno mundi à cordibus hominũ, regnet deus in illis. *Quum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt ea, quæ poſsidet.* Probat conſequentiã ex ſimilitudine ſumpta ab homine forti armato cuſtodiente atriũ ſuum. Et parabola quidem duorum fortium quorum alter priùs quietè poſsidens & cuſtodiens vincitur, exarmatur & perdet ſpolia, clara eſt. Intendit autẽ per hanc ſimilitudinẽ ꝙ dum diabolus fortis & armatus cuſtodiuit regnũ mundi huius ſibi velut atrium ſuum, quietè poſſedit genus humanũ: ſed poſtquã Ieſus fortior illo ſuperuenit & vicit illũ propriis meritis & propria fortitudine ſuſtinẽdo tot mala & tandẽ crucem, tollit in primis arma quibus armatus erat diabol⁹ (quæ ꝓculdubio vitia ſunt, ſicut arma Chriſti ſunt virtutes) & demũ ſpolia ei⁹ diſtribuit: quę homines ſunt

velut res possessæ à dæmone. Hinc enim clarè patet ꝙ ipso in digito dei eiiciẽte dæmonia vincẽdo illa, destruitur regnũ diaboli (in vitiis hominũ cõsistens) & introducitur regnũ dei, distribuendo spolia in regnũ dei. *Si autẽ fortior eo superueniens vicerit eum, vniuersa arma eius auferet.* pro, aufert, *in quibus cõfidebat: & spolia eius distribuet.* pro, distribuit. Conficit siquidẽ parabolã eorũ quæ fiunt inter armatos quũ alter vincit. *Qui non est mecum, cõtra me est.* Quarta ratio à negatione medij inter se & cõtra se, sumitur. Et directè tendit cõtra calũniantes fingẽdo adhibitionem malorum mediorũ ad bonũ finem: tanquã Iesus adhibeat opera dæmonũ ad regnum Dei Contra hoc inquit. qui non est mecũ, qui nõ conuenit mecũ in bona voluntate & actione, cõtra me est, nõ solũ non suffragatur mihi nec adiuuat me, sed est cõtra me ac per hoc dæmon qui nõ est mecũ in bona voluntate & bona actione, cõtra me pugnat & nõ adiuuat regnũ dei. *Et qui non colligit mecum.* Et similiter qui nõ colligit, qui nõ cõgregat & adiuuat ad regnũ dei mecũ, concordi mecũ voluntate. *Dispergit.* nõ solũ non adiuuat ad colligendũ, sed etiã cõtrariatur dispergẽdo. Ita ꝙ non datur medius inter colligentẽ mecũ & dispergentẽ: ac per hoc quũ dæmõ sit dispergẽs homines à regno dei, non potest fieri vt me adiuuet qui colligo ad dei regnũ homines. *Quũ immundus spiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquosa quærens requiẽ: & non inueniens, dicit: reuertar in domum meã vnde exiui. Et quũ venerit, inuenit eã scopis mundatã.* deest. & ornatã. *Et tunc vadit & assumit septẽ alios spiritus secũ nequiores.* pro, maligniores, se: *& ingressi habitant ibi, Et fiunt nouissima hominis illius peiora prioribus.* pro, primis. Parabola hæc ad pœnã significandã generationis illius Iudæorum affertur: vt expressè patet Matt. 2 Exclusa siquidẽ calũnia, subiungit Iesus pœnã spiritualẽ quã incurret illa Iudæorũ generatio refutãs Christũ. Describitur autẽ quantũ ad parabolã dęmon egressus ab homine & discurrẽs per loca inepta ad habitandũ (hæc enim significantur p loca inaquosa. sunt enim hęc loca humano more inhabitabilia) & sic nõ inueniens vbi habitet, reuersus ad hominẽ, inuenit illũ paratũ immo prouocatiuũ ad hoc vt inhabitetur. talis enim homo significatur per domũ scopis purgatã & ornatã. nam domus scopis mundata & ornata, prouocat ad hoc vt habitetur &c. Et intendit per hanc similitudinẽ ꝙ diabolus qui exiit à gente Iudæorũ per patriarchas & prophetas, nõ inueniẽs requiẽ in gẽtilibus, in quibus per euangeliũ regnabit deus, reuertetur ad na-

tionem

tionē Iudæorū tanquā domū scopis purgatā & ornatā, tanquā prouocatiuā dæmonis ad hoc vt inhabitetur. Et erūt nouissima nationis Iudææ peiora primis: vt experiētia testatur. sunt enim Iudæi lōgè peiores modò repugnando Christo q̃ fuerint à principio antequā illuminarētur per prophetas: quoniā effecti sunt pertinaces cōtra veritatē Messiæ. *Factū est autē quum hæc diceret, extollens vocē quædā mulier de turba, dixit illi.* Superfluit illi. Quāuis sermonē mulier dixerit ad Iesum (vt pronomē te significat) nō tamen vt alloqueretur Iesum, sed vt laudaret, extulit vocem. *Beatus venter qui te portauit & vbera quæ suxisti.* Aptissimè mulier laudat ventrē & vbera: quæ muliebria sunt. beatificat matrē à fructu ventris & vberū quæ talē ac tantū filium aluerunt. *At ille dixit. Quinimmo.* Non negat verè dictū beatū ventrē & beata vbera: sed hoc affirmans adiicit formalē ad cōmunem beatitudinis rationē. Dictū est enim quinimmo, perinde ac diceretur quin potius. vbi affirmatur dictū & adiicitur potior beatitudinis ratio. *Beati* in spe *qui audiunt verbū dei & custodiunt illud* hoc est curā habent verbi dei ne in vanum audierint, sed in corde, in ore & in opere seruetur. in hoc enim cōsistit forma beatitudinis in spe. Et est hæc beatitudinis ratio cōmunis omnibus electis: & maximè conueniens beatæ virgini. Ita ꝙ magis cōmendata est beata virgo (in genere tamen) per hæc filij verba quàm fuerit in specie cōmendata per verba mulieris: quoniā verbis Iesu laudata est ex parte animæ, in verbis verò mulieris laudata est ex parte corporis. Illa siquidē laudauit naturalia corporis officia: Iesus autē liberi arbitrij (diuina affecti gratia) officia commendauit. In qua cōmendatione aduerte, ꝙ non dicit qui audierunt & custodierunt, sed qui audiunt & custodiunt: vt intelligamus solos perseuerantes audiendò & custodiendo esse beatos. *Turbis autē concurrentibus.* hoc est condensantibus se circa Iesum. *Cœpit dicere: generatio hæc.* Directè respondet ad alios Pharisæos, & Scribas qui tentantes signum de cælo quærebant, postquā confutauit illos qui dicebant in Beelzebub principe dæmoniorum eiicit demonia. *Generatio nequā est.* Superfluit generatio Et significatur ꝙ generatio Pharisæorū & Scribarū tentātiū, & calumniantiū peior est quàm creditur esse. *Signū quærit: & signum non dabitur ei nisi signum Ionæ prophetæ. Nam sicut fuit Ionas signū Niniuitis.* Modus quo Ionas fuit signum diuinæ legationis ipsius ad Niniuitas, constat ex factis & verbis. Factis quidem in eo, ꝙ mirabiliter triduo in vētre ceti seruatus, eiectus in terram est

viuus & incolumis ad salutem Niniues. Verba autem in prædicatione ipsius apparuerũt. *Sic erit & filius hominis generationi isti.* Non dicit sic est, sed sic erit: quoniam modus similis modo Ionæ, futurus erat in morte & resurrectione ipsius. Triduo enim mortuus, & immortalis resurgens, signũ fuit diuinæ suæ missionis ad pœnitentiam & salutem generationis illius: quã non postea vt Ionas per seipsum, sed ꝑ discipulos suos prædicauit. Vnde dicunt apostoli in die pentecostes Iudæis cõpunctis quærẽtibus quid facerẽt, pœnitẽtiã agite & baptizamini &c. & accesserũt die illo animæ circiter ter mille. *Regina austri surget in iudicio cũ viris generationis huius, & condẽnabit illos.* cõparatiuè. *Quia venit à finibus terræ audire sapientiã Salomonis: & ecce plus quã Salomon hic.* Non est pronomen, hic. sed aduerbiũ loci. Et similiter quũ subiungitur plus quàm Ionas hic, aduerbiũ est loci. Et vtriusque condẽnationis sensus est cõparatiuus: hoc est ꝙ Niniuitis pœnitentibus vos pœnitentiam non agitis: & similiter regina veniente ad audiendum, vos non auditis me plus quàm Salomonẽ. sic enim & nõ authoritatiuè condẽnabunt. *Viri Niniuitæ surgẽt in iudicio cũ generatione hac, & condẽnabunt illã. quia pœnitentiã egerunt in prædicationem Ionæ: & ecce plus quã Ionas hic. Nemo lucernam accendit, & in abscondito ponit neque sub modio, sed super candelabrum: vt qui ingrediuntur, lumen videant.* Parabola hæc inducitur ad monstrandũ finem & fructum euangelicæ doctrinæ per os ipsius Christi. Quia enim dixerat se fore in signũ generationi isti quemadmodũ Ionas fuit in signum Niniuitis, & subiunxerat effectũ contrariũ in generatione ista & in Niniuitis (nam illi egerunt pœnitentiam, isti autem impœnitentes condẽnandi descripti sunt) ideo fructũ aduentus sui modò subiungit: ne putares ipsum venisse in damnationem generationis illius. Monstratur enim hac similitudine lucernæ ꝙ ipse est lucerna euangelica lucens doctrina & diuinis operibus, ideo accensa non vt lateat, sed vt super ecclesiæ cãdelabrum sit: ad hoc vt qui ingrediuntur ecclesiæ domũ, videant lumen, nõ in tenebris se inueniãt sed videant quid operentur, quo eant in lumine fidei & euãgelicæ doctrinę. Hic est enim finis & fructus in præsenti vita intentus per aduentum Christi: & non damnatio, quæ ex demeritis impœnitentiã subsequitur. *Lucerna corporis tui.* Superfluit tui. & similiter superfluit pronomẽ tuus, quũ subiungitur, est oculus tuus. Legendũ enim est. *Lucerna corporis, est oculus.*

Altera parabola penes lucernã affertur. Vbi diligẽter aduerte

quòd

quòd priùs locutus est de lucerna cõmuni quũ dixit,nemo accẽdit lucernã &c. de lucerna accẽsa ad illuminationẽ aliorũ ingredientiũ domũ,modò verò loquitur de lucerna vnicuiq; propriè,non relata ad aliorũ illuminationẽ, sed ad proprij corporis claritatẽ. Nec solùm in hoc differt lucerna hęc à priùs dicta: sed etiã in hoc ꝙ lucerna illa nõ est nisi lux,lucerna autẽ hęc potest esse lumẽ & tenebræ. Et ambæ differẽtiæ in textu clarè patent. ¶ Est itaque parabola hæc sumpta à mẽbris humani corporis, inter quæ oculus habet officiũ lucernæ. Sicut enim lucerna facit nos videre quod facim⁹,quod comedim⁹,quo imus,ita oculus facit nos videre exercitia aliorũ membrorũ. hoc enim significatur dicẽdo,lucerna corporis, est oculus: hoc est officiũ lucernæ,in exercitiis corporalibus gerit oculus. Et hinc cõsequenter fit in oculo existẽte simplici,hoc est puro & mũdo ab omni lippitudine & huiusmodi, vniuersa corporis officia,clara reddanť. & per oppositũ si oculus fuerit malè dispositus, officia quoque membrorũ corporaliũ tenebrosa reddũtur: hoc est velut in tenebris fiunt: dũ homo malè videt quod facit. ¶ Verũ dominus ad rem parabolæ festinãs,ad interiorẽ oculũ transfert ferè statim sensum. Et intẽdit per internũ oculum,naturalem rationem etiã scientia præditã. Hæc enim pars animi est velut lucerna in homine. Et hãc ad literã intendit significare Iesus per hãc parabolã. hęc est enĩ vniuersi corporis,hoc est vniuersæ cõgeriei operationũ humanarũ,lucerna. hæc potest esse lux & tenebrę,bona & mala quo ad vsum. Et propterea subditur. *Si*.pro,quũ igitur,*oculus tuus fuerit simplex*. A genere (lucerna corporis est oculus) descẽdit applicãdo ad te, cũ igitur oculus tuus Et integrã rectitudinẽ vsus mẽtis ac sciẽtiæ appellat simplicitatẽ,dicendo, fuerit simplex: vt intelligamus omnem abusum omnemq́ue malitiam spectare ad admixtionem alicuius contrarij tam naturali lumini quàm cuicũque virtuti intellectuali. nam tam naturale lumen quàm adiunctũ per virtutes intellectuales,sua simplicitate tendunt ad bonum: & si cõformiter ad eorum simplicitatem vteremur eis,nõ nisi rectè vteremur illis,nõ nisi lumen essent. *Totum corpus tuum lucidum erit*. Deest cõiunctio &. Legendum est enim. *Et totum corpus tuum lucidũ erit*. Et sumitur &,pro etiam: hoc est vniuersa quoque cõgeries humanorum operum tuorum lucida erit. Qualiter autem intelligatur lucida,inferiùs declarabit. *Si autem nequam fuerit*.pro. *Postquam autem nequã fuerit*. Significatur enim vtrobique ordo originis: & ꝙ ex oculo

simplici emanat vniuersa congeries operũ lucida, & ꝙ ex oculo nequã (hoc est malo) prouenit corpus tenebrosum. Contrà simplex non distinxit duplex aut compositum aut mixtum sed malum: vt intelligamus omne à simplicitate alienum, malum esse. Et est sermo de malo culpabili, quod in potestate tua est: vt subiuncta testantur. *Etiam corpus tuum.* Non dicit etiã totum vt priùs dixerat: quoniã malum non est integrum quemadmodũ bonum. bonũ enim oportet constare ex causa integra (hoc est ex vniuersis partibus bonis) alioquin bonũ nõ est: malum autẽ consurgit ex quocunque particulari defectu. *Tenebrosum erit.* Aptè cõtra lucidum opponit tenebrosum: significãs ꝙ cõgeries quoque operationũ tuarum erit tenebrosa hoc est inhabilis vt videatur. Per quod significatur operũ deformitas seu iniquitas. omnis enim qui malè agit, odit lucẽ. *Vide ergo.* Nisi in potestate liberi arbitrij tui esset, non diceretur tibi, vide ergo. *Ne lumen quod in te est.* Quod priùs appellauit lucernã ac oculũ, modò appellat lumẽ: rationẽ naturalẽ, scientiã, fidẽ & vniuersam intellectus supellectilẽ Et meritò appellatur lumẽ: quia suapte natura lumẽ est intra te. *Tenebræ sint.* quo ad vsum. In potestate tua est quod est in mẽte tua suapte natura lumẽ, efficere tenebras, abutendo illo ad ea quę sunt tenebrarũ, ad ea quę sunt inhabilia seu inepta vt videãtur: qualia sunt culpabilia & reprehensibilia omnia. Sic enim lumen transit in tenebras quo ad officium: reddit enim & seipsum & opera sua obscura. *Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit.* hoc est si vniuersa congeries humanorum operum tuorũ erit lucida. *Non habens aliquam partem tenebrarum.* pro, tenebrosam. Nõ sat fuit dicere totũ lucidum sed addidit singulas partes exemptas à tenebris: ad differentiã corporis quod totum dicitur lucidum ratione totius nõ ratione singularũ partiũ: sicut luna tota dicitur lucida in plenilunio, quãuis pars tenebrosa appareat. describit enim corpus lucidũ & totũ & secundum singulas partes. *Erit lucidum totum, & sicut lucerna fulgoris illuminabit.* pro, vt quũ lucerna fulgore illuminat te: Inducitur vna cõditionalis ad declarandũ id quod dictũ fuerat, totũ corpus tuũ lucidũ erit: hoc est ad declarandũ qualiter lucidũ erit Et antecedẽs huius conditionalis est, si totũ corpus tuũ lucidum fuerit nõ habẽs aliquã partem tenebrosam: cõsequens verò est, erit lucidum totum vt quum lucerna fulgore illuminat te Et est sensus ꝙ non erit lucidum vt lucẽs, vt illuminãs alios. sed erit lucidum vt clarũ quod videtur sub fulgore lucernę. Hic est sensus literalis. hũc enim

enim sensum clarè significat adiecta similitudo, vt quum lucerna fulgore suo illuminat te. Et dixit hoc declarando officiũ propriæ cuiusq; hominis lucernæ nõ esse lucere aliis, sed clarificare vniuersa propria opera. Et dixit hoc describendo quales sunt illi de quibus dixerat, vt qui ingrediuntur, lumen videãt: qui scilicet ingressi ecclesiã, in lumine Christi se reperiunt. lumine Christi vtuntur, vt hinc perciperemus quales sunt ad quorũ fructũ euangelica lucerna accensa est. Nam tales quorũ tota congeries humanorum suorũ operũ est clara, nihil habẽt culpabile quod indignũ sit luce, sed vniuersa opera eorũ sunt habilia & apta, vt ab omnibus videãtur, vt corã omnibus apparcãt: hoc est enim esse lucida sicut tu es lucidus quãdo lucerna fulgore suo illuminat te. *Et quũ loqueretur.* hoc est anteq̃ recederet à loco locutionis. *Rogauit illũ quidã Pharisæus vt prãderet apud se. Et ingressus recubuit.* hoc est, statim vt ingressus est domũ, absq; lotiõe recubuit. *Pharisæus autẽ cœpit intra se reputãs dicere quare non baptizatus esset.* pro, cùm vidisset, admiratus est ꝙ nõ priùs lotus esset Et est sermo de lotione manuũ. *Ante prandiũ. Et ait dominus ad illum: Nunc vos Pharisæi.* Occasione sumpta ab admiratione Pharisæi ꝙ nõ seruasset Iesus traditionẽ patrum, omittẽdo ablutionem manuũ, reprehendit Phariseos multipliciter. Et dicit: vos Pharis. i. ad significandũ ꝙ alloquitur genus Pharisæorũ, & non alloquitur personas Pharisæorum ibi præsentes. ita ꝙ totus iste futurus sermo, est sermo in genere ad Pharisæos. Quod autem dicit nunc, innuit peccatum esse apud præsentis temporis Pharisæos: ac per hoc non reprehendit sectam, sed multos ex eis modernos. *Quod deforis est calicis & catini, mundatis.* Non intelligo exteriora poculi & catini mundari: interiora autẽ poculi & catini nõ mundari: sed intelligo id quod deforis est appositiuè poculi & catini mundari: vt per id quod deforis est, intelligamus totum catinum & totũ poculum intus & extra, quod extra hominem est. *Quod autem intus est vestrum.* pro, vestri. hoc est, animus seu cor. *Plenum est rapina & iniquitate.* pro, malignitate. Hæc est prima peruersitas Pharisæorum: curam habere munditiæ exterioris, intus autem immunditia malignitatis & rapinæ repleti. Vnde Iesus nõ reprehẽdit exteriorem munditiã, sed hanc peruersitatẽ ꝙ curã habẽt exterioris. *Stulti.* pro, imprudẽtes. Non cõtumeliosè, sed rationem erroris proponẽdo, appellat eos imprudentes, ad discernendum inter immunditiã interiorem & exteriorem. *Nónne qui fecit quod deforis est, etiam id quod deintus est, fecit?* Hinc apparet ratio manda-

ti de munditia exteriori. Docebāt enim ꝙ ideo abluenda essent pocula & catina & manus, quia corpus humanum factum est à deo mundum: & propterea cum omni mūditia seruandum esset. Ita ꝙ curam munditię exterioris referebant in solicitudinem operis diuini. nisi enim hac ratione fulcirent Pharisæi hæc mandata, non afferret dominus contra eos hanc rationem ꝙ idem deus fecit quod foris est, & quod intus est. Intendit siquidē confutare eos ex identitate factoris: ꝙ si propter opus diuinū tanta est vobis cura exterioris munditiæ, nō minor debet esse cura interioris munditiæ: quum idem deus qui fecit exteriùs corpus, fecerit internum animum. propterea enim appellauit eos imprudentes seu stultos, curando de minimo & non curando de maximo opere eiusdem factoris: immò mundando minimum, & fœdando maximum opus dei. *Veruntamē quod superest.* pro, quæ adsunt, *date.* pro. datis, *eleemosynam: & ecce omnia munda sunt vobis.* Aduerte hic Græcam dictionem interpretatam, datis, ancipitem esse ad indicatiuum & imperatiuum modum: ad date vel datis. Contextus ipse apud me sonat indicatiuum. complet enim Iesus peruersitatem Pharisaicam circa curā munditiæ his verbis, quibus significat, ꝙ vos pharisæi pleni malignitate & rapina, datis quæ adsunt per fas & nefas eleemosynā: & hoc adiuncto ad exteriorem munditiam, omnia tam intus quàm extrà munda sunt vobis: hoc est apud vos, non munda in veritate. Acsi legitur date, ad eundem sensum reducendus est textus. Et est increpatiuè & ironicè dictū. Veruntamen date eleemosynā, & ecce omnia munda sunt vobis. Secundum enim eorū doctrinā omnia erant munda post datam eleemosynā, quāuis pleni essent rapina & iniquitate. Et vtinam nō perseueraret doctrina hæc in hodiernū vsque diem. ❡ Cogor autem ad intelligēdum textum hunc in malam partem: quia licet verba ista absolutè bene sonent, contextus tamen clarè explicans ꝙ plenis rapina dicuntur, efficit vt non bene sonent. constat enim diabolicum esse cōsilium plenis rapina, date eleemosynam, & ecce omnia munda sunt vobis. *Sed væ vobis Pharisæis.* Alia peruersitas arguitur. *Qui.* pro, quia, *decimatis,* decimā offertis. *mentham & rutam. & omne olus.* Ecce curam minimorū: menthæ, rutæ, & huiusmodi. *Et præteritis.* Ecce peruersitas, cum tanta minimorū moralium cura, tanta transgressio maximorum præceptorū. *Iudicium.* quo ius dicitur, in quo violatio iustitiæ ad proximos significatur. *Et charitatem dei.* ita quòd nec præceptorum erga deum, nec præceptorum erga proximum cu

ram habetis. *Hæc autem oportuit facere & illa non omittere.* ne erra-
res intelligendo reprehēdi curam minorum præceptorū mora-
lium, subiungit ꝙ oportuit hæc maiora facere, & illa minora nō
omittere. peruersitas enim curæ est quæ reprehenditur. *Væ vobis
Pharisæis, quia diligitis.* Tertio loco vana gloria affectata repre-
henditur. Nō dicit qui præsidetis, sed qui diligitis: & similiter nō
dicit qui salutamini, sed qui diligitis: quoniā affectus est culpabi
lis, nō præsidere aut salutari. *Primas cathedras.* pro, præsidentiam,
in synagogis. & salutationes in foro. pro, foris. *Væ vobis.* Desunt
quatuor dictiones. *Scribæ & Pharisæi hypocritæ.* Hactenus locu-
tus est ad genus Pharisæorum tribus væ: modò loquitur ad scri-
bas & pharisæos simul. Genus enim scribarū, genus doctorū est:
quorum multi erant de secta pharisaica & multi non. *Quia estis
vt monumenta quæ non parent.* pro, apparent. Per sepulcra nō appa
rentia ad literā describit sepulcra ita operta terra ꝙ non discer-
nitur esse ibi sepulcra. Et hunc esse sensum literalem, ex eo patet
quod subditur, *Et homines ambulantes supra nesciunt.* Hinc enim
liquet quòd locus ille sepulcrorum existimatur ab ambulātibus
sicut reliqua terra. Et assimilat Iesus Scribas & Pharisæos hypo
critas talibus non apparentibus sepulcris: quia tales in veritate
sunt vasa fœtidorum vitiorū sicut sepulcra sunt vasa mortuorū,
sed non apparent coram hominibus, latet apud homines eos esse
intus plenos vitiorum, & conuersantes cū eis, ita cum illis se ha-
bent sicut cum reliquis hominibus, qui si scirent, cauerēt ab eis:
sicut ambulantes supra sepulcra non apparentia, existimāt se am-
bulare super communem terram: & si scirent esse sepulcra, non
ambularent supra ipsa. *Respondēs autem quidam ex legisperitis, ait il
li, Magister, hæc dicens, etiā nobis contumeliam facis.* Scriba iste q̄uis
verba Iesu dicerentur in genere, arrogat sibi iniuriam, cōscien-
tia fortè accusante ipsum. *At ille ait, Et vobis legisperitis væ.* Trib⁹
væ conuertit sermonem ad Scribas. *Quia oneratis homines oneri-
bus.* mandatorum: vt multi etiam inter Christianos doctores fa-
ciunt multiplicando doctrinas præceptorum. *Quæ portari nō pos-
sunt.* pro, difficilibus portatu: *& ipsi vno digito vestro non tangitis.*
pro, non attingitis *sarcinas.* Similitudo est sumpta à portantibus
onera super humeros: & tamen alter nec digito attingit ad sup-
portandum. Tales sunt prælati intolerabilia ferè præcipientes, à
quibus se eximunt. *Væ vobis, quia ædificatis monumenta propheta-
rū.* Mat. 23. exposita est ratio quare Iesus retorquet opus religio-
sum ex suo genere in malum. *Patres autem vestri occiderunt illos.*
Profectò

Profectò testificamini. complemento facti. mors enim completur sepultura. *Quòd consentitis.* pro, comprobatis, *opera patrum vestrorum, quoniã ipsi quidem eos occiderunt, vos autem ædificatis eorum sepulcra. Propterea & sapientia dei.* Ipsemet Iesus secundum diuinã naturã sapientia dei est. *Dixit.* definiuit. *Mittam.* Apud Matthæũ ipse dicit mitto: quia ipse homo exequitur quod diuina sapiẽtia definiuit, mittam. *Ad illos Iudæos.* Crediderim aliquam scripturam amenticam citari hic à Iesu quæ non habetur à nobis: alioquin non allegasset in præterito dixit, & in futuro omittam. textus enim significat hæc verba fuisse olim dicta à diuina sapientia. *Prophetas & Apostolos.* Prophetæ ad tempus spectant ante Christum: Apostoli ad tempus Christi. *Et ex illis occident & persequentur, vt inquiratur.* pro, vt requiratur. Et cõiunctio, vt meritoriam causam significat. *Sanguis omnium prophetarum.* quantum ad pœnã, *qui effusus est.* pro, qui effunditur. Significatur enim quòd perseuerant effundendo. *A constitutione mundi, à generatione ista.* Iudæorum. *à sanguine Abel vsque ad sanguinem Zachariæ.* Vide exposita circa hæc Matthæi. 23. Et adde quòd ideo etiam horum duorum meminit, quia sunt primus & vltimus nominati in sacra scriptura pro religione interfecti. Quanuis enim multi fuerint interfecti à Manasse rege Iuda post istum Zachariam, & Hieremias dicatur postea obrutus lapidibus à Iudæis in Aegypto, autentica tamen scriptura nullum nominatim tradit occisum pro religione post Zachariam filium Ioiãdæ. *Qui periit inter altare & ædem.* hoc est, domum dei. *Ita dico vobis, requiretur ab hac generatione.* Confirmando repetit certè requirendum esse ab hac natione sanguinem omnium prophetarum. Et verè sic meruerunt: quoniam maius crimen commiserunt occidendo Christum & persequendo fidem Christianam quàm fuerint crimina commissa contra omnes præteritos prophetas: vt subsecuta pœna spiritualis & corporalis testatur. *Væ vobis legisperitis. quia tulistis,* id est, abstulistis, *clauem scientiæ.* Scientia recondita in lege & prophetis significatur. clauis autem scientiæ metaphoricè est eruditio, instructio ac doctrina apertiua & manifestatiua sciẽtiæ clausæ in lege & prophetis. Tunc autem tollitur clauis scientiæ, cùm tollitur eruditio, instructio seu doctrina, aperiens sensum legis & prophetarum. Quod tunc quidem effecerunt legisperiti, introducentes mandata hominum, & non docentes ea quæ legis & prophetarum sunt. Postea verò hoc idem efficiunt qui prædicationes & eruditiones populi in fabellas, in humanas leges, in

poetas

poëtas & philosophos conuerterunt. *Ipsi non introistis.* Vtrunque malum fecistis. Qui tollunt clauem materialem, etsi aliis vetant ingressum, sibi tamen ipsis consulunt ad ingrediendum: vos autē nec vobis consuluistis (quia ipsi non introistis in scientiam legis & prophetarum) & prohibuistis alios. *Et eos qui introibant, prohibuistis.* Iudæi appetentes & conantes discere, & scire legem & prophetas, introeuntes appellantur: quia quantum ex eis erat, veniebant ad templum, ad synagogas vt discerent legem & prophetas: sicut hodie populus vadit ad prædicationem, vt discat euangelicam scientiam, sed doctorum culpa prohibentur intrare, conuersa doctrina euangelica in impertinentia. *Quum autem hæc ad illos diceret: cœperunt Pharisæi & legisperiti grauiter insistere.* pro, imminere, siue vrgere. Significatur enim quòd cœperunt simul tendere ad hoc vt Iesum veluti in angusto stringerent, non quo ad corpus, sed quo ad locutionē: & hanc intentionē non mediocriter, sed grauiter cœperunt exequi. Modus autem subiungitur. *Et os eius opprimere de multis.* pro, & os eius tentare de multis. Ecce modus grauiter vrgendi. Nec significatur quòd cœperint obturare os eius, sed quòd tentauerint interrogando simul multa: vt multis interrogationibus simul pulsatus, confunderetur, & aliquid falsi seu mali diceret. *Insidiantes ei.* Qualia interrogauerint non scribitur: sed quoniam insidiando interrogabant, perplexa aliqua videntur fuisse. Et cerne malignitatem quòd quanuis multis interrogationibus vacaret, ab insidiando tamen non recedebant. *Et quærentes aliquid capere.* pro, venari. *de ore eius, vt accusarent eum.* Venatoriam artem & operam Lucas describit in istis. Nam si rectè consideres, Iesum more feræ cœperūt vrgere multis interrogationibus velut multis canibus appositiis insidiis, & quærendo venari aliquid ex ore eius dignum accusatione.

CAPVT XII.

MVltis autem turbis concurrentibus. pro, myriadibus autem turbæ simul aggregatis. Et describitur numerus infinitus à finito. Myrias enim decem milia significat: & vt aiunt, Græci met vtuntur huiusmodi locutione ad significandum innumeram multitudinem. Vnde non dicit duabus vel tribus myriadibus, sed indefinitè myriadibus *Ita vt seinuicem conculcarent, cœpit dicere ad discipulos suos.* Deest primùm. Anceps tamen est constructio huius aduerbij cum sequentibus vel cum præcedentibus. Et aptiùs videtur construi cum sequentibus

dicendo

dicendo primùm attendite. Vbi etiam deest vobiipsis, Ita quòd legendum est. *Primùm attendite vobisipsis à fermento Pharisæorum, quod est hypocrisis.* Nisi ipse Iesus explicaret quid nomine fermenti intelligit, quęrendum esset significatũ: sed vbi explicauit quòd est hypocrisis, non opus est glosa. Monet itaq; vt ante omnia caueant ne imitentur Pharisæorum hypocrisim, quam fermentum appellat, eo quòd latens virtutem habet eleuatiuam ad similitudinem ferméti. modicum enim fermentum eleuat totá massam, Pharisæi siquidem sub specie religionis inflati erát studentes auaritiæ. Primùm ergo cauendum à discipulis, est interdũ malum hypocrisis: quia pręcipua & perniciosissima doctorum plaga, est hypocrisis. *Nihil enim opertum.* Affert rationem vitandæ hypocrisis ex euentu contrarij. ideo enim subiiciunt se homines hypocrisis vitio, quia putant latere suum vitium, & propterea cõtra hoc directè prædicit eis, quod nihil est opertum in præsenti vita. *Quod non reueletur.* pro, reuelabitur. hoc est, discooperietur in futura. hoc enim directè contrariatur ad opertũ. Et tangit naturam hypocrisis operientis sub religionis specie vitiũ. *Neque absconditum.* A specie procedit ad genus: vt vnico verbo omne occultum in hac vita cõprehendat. *Quod non sciatur.* pro, scietur *similiter in futura vita. Quoniã quæ in tenebris dixistis, in lumine dicentur.* pro, audientur. *Et quod in aure.* pro, auré, *locuti estis in cubiculis.* pro, penetralibus, *prædicabitur in tectis.* Rationẽ reddit dicti sui ex oppositione luminis ad tenebras & tectorũ ad penetralia: ad significandum ꝙ nec tenebræ nec modus dicẽdi secretus (scilicet in auré) nec locus (scilicet in penetralibus) retinebit aliquid occultũ: sed omnia in lumine, hoc est in manifesto audientur, & prædicabuntur super tecta: hoc est in locis patulis & publicis. *In tectis.* Alludit ad morẽ patriæ illius in qua domus tabulis tectis finiũtur sub diuo. Huiusmodi enim tecta loca patula erát. Et propterea distinguuntur contra penetralia domus. *Dico autem vobis amicis meis.* seruos suos (quos in discipulos admisit) dignatur appellare amicos tunc cùm ad martyriũ eos accẽdit: vt intelligamus pręsentis vitę mala (torméta mortẽq;) parari amicis eius, & talia esse amicitiæ eius pignora. *Ne terreamini ab iis qui occidũt corpus.* Absq; timore necis corporalis vult esse amicos suos: quia sciebat vltimũ terribiliũ dici morté. Hãc causã timoris humani intẽdit excludere subiũgẽdo. *Et post hæc nõ habẽt amplius quid faciãt.* A csi aptiùs diceret: nõ est vltimũ terribiliũ occidi, sed est vltimũ eorũ qđ potest inferri ab occisoribus corporis: quoniã post occisionẽ corporis non

non habent amplius quid mali vobis faciant. *Ostendam autem vobis quem timeatis*. Ad sensum apparet vltimum terribilium esse mortem: quia nihil ex sensibus percipimus eorum quæ succedunt morti: & propterea Iesus docens vltimum terribilium non esse mortem, dicit, ostendam vobis, sub lumine fidei, quẽ timeatis. *Timete eum qui postquam occiderit, habet potestatem mittere in gehennam*. Ecce vltimum terribilium in veritate. Appellatione autem gehennę, constat intelligi pœnam inferni. ❡ Aduerte hic quòd quum timor non sit mali, vt eius quod timetur incurrẽdũ: extenditur tamen ad potẽtem inferre malum, vt eum quo timetur. Et secundum huiusmodi relationem dicitur hic ne terreamini ab iis qui occidunt, & quẽ timeatis & timete eum, & in sacra scriptura sæpe repetitur quòd timeamus deum. *Ita*. id est profectò, certè pro aduerbio enim valde affirmãtis sumitur. *Dico vobis, hunc timete*. Repetit monitionem timendi, vt solus hic timor imbibatur. *Nónne quinque passeres*. pro, passerculi. Tam hic quam inferiùs diminutiuum est. *Væneunt dipondio*. pro, assiculis duobus, est enim diminutiuum, *& vnus ex illis non est in obliuione coram deo*? Dixerat vt non timerent occidi, immo plus vt non timerent ab iis qui possunt occidere: quod est non timere quæcunque mala aut tormenta antecedentia occisionẽ. Et sciebat magnipẽdi huiusmodi dãna ab hominibus: ideo declarat discipulis, deum omnium & singulorum curam habere, omniaque damna ponderare. Et ad hoc arguit à minori: ab auibus scilicet minimi precij. Nec hyperbolicè dictum intelligas, nec vnum passerem obliuioni dari corã deo: quoniã deus secũdum veritatem (quanuis nobis mirabilem) curam habet de singulis passeribus, non solùm in genere aut in specie, sed etiam in indiuiduo. Spectat enim ad immensitatem prouidentiæ eius & videre singula quæque indiuidua, & curam illorũ habere, sine vlla mutatione aut multiplicatione actuum videndi, volendi, disponendi, curandi, &c in ipso. Nec hoc est vertendum in dubiũ apud Christianos, quanuis philosophi hoc non credant: metiẽtes dei prouidentiam ex iis quæ apud nos cognoscimus. *Sed & capilli capitis vestri omnes numerati sunt*. Cerne quod dixi, non esse hyperbolem sed veritatem euãgelicam, capillorum omnium numerũ esse apud deum. ita quòd nõ solùm cognoscit quot capillos habemus, sed curam habet ne capilli vnius iacturam retineat amicus eius. *Nolite ergo timere*. Meritò infert non timendum, ex quo nullius damni periculum est: sed omnia in integrum restituentur

tuentur

tuentur. *Multis passeribus*. pro, passerculis, *pluris estis vos*. Applicat ad propositum quòd multo magis curam vestri deus habet qui præstatis non quinque sed vniuersæ multitudini passerum. *Dico autem vobis: omnis quicunque*. Parum erat prætulisse amicos suos passeribus & declarasse restitutioně in integrũ à deo, nisi gloriam quam ipse Iesus homo rependet, adiũgeret. *Confessus fuerit me*. pro, in me hoc est confessus fuerit quæ in me sunt diuinam humanámque naturam, virtutem, dignitatem, &c. & quę in me fuerunt, mortem, passionem: & vniuersaliter quę mea sunt. Et est sermo de confessione fidei & laudis. *Coram hominibus, & filius hominis confitebitur illum*. pro, in illo. hoc est quæ in illo fuerunt merita & quæ in illo sunt partes omnes, laudabit, glorificabit. *Coram angelis dei*. Longè præstantior retributio est pro confessione coram hominibus, confessio coram angelis. præter hoc quòd confessio tua, serui est: filij autem hominis, cõfessio regis erit vniuersorum. *Qui autem negauerit me coram hominibus*. Ne crederes promitti præmium confitenti absque pœna neganti, subiungit paratam pœnam negantibus eum coram hominibus: vt hinc intelligeremus non qualiscunque virtutis, sed virtutis necessariç ad salutem, esse confiteri Iesum coram hominibus: alioquin pœna neganti ipsum non esset parata. Et appellatione negationis intellige nõ solùm negatiuam vocem, sed & negatiua facta (qualia sunt eorum qui confitẽtur se nosse deum, factis autem negant) & omissionem confitendi quæ sunt fidei aut morum quando oportet *Negabitur*. Sicut confessio Christi, approbatio est electorum: ita negatio, reprobatio est eorum qui eum hic negauerunt verbo vel facto. *Coram angelis dei*. ad plenitudinem confusionis. *Et omnis qui dicit*, pro, dicet. Duo dederat præcepta. Alterum ad euitandum fermentum Pharisæorum: alterum ne timerent ab occisoribus corporis. Et primum præceptum firmauerat ex vanitate hypocrisis: prosequitur modò illud ex alio capite: scilicet ex irremissibilitate criminis: quia fermentum Pharisæorum vsqueadeo in corruptionem prorupit, vt incurrerit irremissibilitatem. ad hoc enim propositum subiunguntur hæc verba. *Et omnis qui dicet verbum in filium hominis, remittetur illi: ei autem qui in spiritum sanctum blasphemauerit, non remittetur*. Quorum sensus declaratus est Matth. 12. *Quum autem inducent*. pro adducunt, *vos in synagogas & ad magistratus & potestates, nolite soliciti esse qualiter aut quid respondeatis, aut quid dicatis. Spiritus enim sanctus docebit vos in ipsa hora, quid oporteat*

vos

vos dicere. Prosequitur secundum præceptum, quod vsque ad confessionem coram hominibus deductum erat: adiungendo securitatem affuturæ responsionis tūc à spiritu sancto. Et in hoc monstrauit se esse deum: promittens spiritum sanctum in quacunque hora oportebit coram principibus loqui. *Ait autem ei quidam de turba. magister dic fratri meo vt diuidat mecum hæreditatem. At ille dixit ei. homo quis me constituit iudicem aut diuisorem super vos?* Docet hoc exemplo dominus prædicatores vt euitent secularia negocia, vt etiam quantuncunque requisiti non se immisceant negociis secularibus. Et rationem explicat verbis suis: quia scilicet impertinentia sunt hæc ad officium prædicatoris. huiusmodi enim impertinentia significatur dicendo, quis me constituit iudicem aut diuisorem. *Dixitque ad illos.* Subaudi turba. *videte & cauete.* Videre, mentis est: cauere, executionis. *Ab omni auaritia.* Superfluit omni. *Quia non in abundantia cuiusquam vita eius est ex iis quæ possidet.* Ordo literæ est. quia vita eius non est in abundantia cuiusquā ex iis quæ possidet. Et est sensus. quia vita hominis corporalis non est in facultate abundantiæ cuiuscunque rei possessæ. *Dixit autem similitudinem ad illos.* clarè monstrantem prædictum sensum. vniuersa enim hæc parabola manifestat quòd quantuncunque res abundent, non tamen sufficiunt ad seruandam vitam, sed cum summa abundantia, repentina accidit mors. *Dicens. Hominis cuiusdam diuitis vberes fructus ager attulit: & cogitabat intra se, dicens. quid faciam quòd non habeo quo congregem fructus meos. Et dixit. hoc faciam: destruam horrea mea, & maiora faciam: & illuc congregabo omnia quæ nata sunt mihi & bona mea: & dicam animæ meæ. anima habes multa bona posita in annos plurimos.* pro, multos, *requiesce, comede, bibe, epulare.* pro, lætare. *Dixit autem illi deus.* Dicere dei, facere est: ac per hoc initia repentinæ mortis facta, sunt dicere dei: quoniam ferunt secum subiunctam increpationem, & propterea tanquam locutio dei inducitur. *Stulte.* pro, imprudens Ecce significata increpatio. Et verè imprudens: quia non prouidit sibi de necessariis ad salutem animæ. *Hac nocte.* Ecce mors repentè inopinata. *Animam tuam repetunt à te.* ministri diuinæ iustitiæ exigunt à te animam tuam velut depositam apud te. Non dicit hac nocte morieris (quod significat finem vitæ) sed animam tuam à te repetunt, quod significat requirere & cogere ad reddendam animam tuam immortalem, ad standum iuri. Significatur enim clarè per hoc status alterius post corporis

oris mortem vitæ:pro qua iste nihil sibi prouiderat. *Quæ autem parasti*.pro.præsenti vita.*cuius erunt*. pro, cui erunt? Tibi enim non erunt vtilia: cui ergo præparasti? Et propterea vndique imprudenter egisti. *Sic est*. Vniuersale infert ex parabola documentum. *Qui sibi thesaurizat, & non est in deum diues*. Non damnat thesaurizantem sibiipsi,nisi simul adiūctam habeat alteram conditionem scilicet non esse diuitem in deum.ad differentiam eorum qui thesaurizant sibi,& cum hoc sunt diuites in deum:hoc est vtuntur diuitiis suis ad ea quę dei sunt.Qui enim vtrunque facit,expers est huius damnationis.Possunt siquidem homines licitè &sibi & filiis thesaurizare,dummodo vtantur etiam diuitiis suis in iis quæ dei sunt:pascendo pauperes Christi, & reliqua quæ pietatis ac religionis sunt exequendo. Qui autē sibi tantùm thesaurizat,similis est diuiti hic descripto. *Dixitque ad discipulos suos*. Præcedens sermo de auaritia vitanda communis fuit turbæ:subsequens autē ad discipulos dirigitur:quos ad professionem perfectionis vitæ vocauerat. *Ideo dico vobis*. Proportionaliter doctrina subsequēs respicit discipulos,sicut doctrina præcedens respicit communiter homines,& propterea dixit: ideo dico vobis discipulis. *Nolite soliciti esse animæ vestræ quid mādacetis: neque corpori quid induamini. Anima plus est quàm esca: & corpus plus quàm vestimentum*. Doctrina hæc declarata est Matth. 6. Vnde hic tantùm distinguentur rationes. Prima itaq; ratio sumitur ex eo quod deus prouidit de maiori(scilicet de anima & de corpore) sine vestra solicitudine. *Considerate coruos quia non seminant neque metunt,quibus non est cellarium*.pro,penu,*neque horreum: & deus pascit illos. Quanto magis vos pluris estis illis*.pro,volucribus? Secunda sumitur ex parte auium clara. *Quis autem vestrum cogitando*. pro, solicitudine, *potest adiicere ad staturam suam cubitum vnum? Si ergo neque quod mininum est potestis,quid de cæteris soliciti estis?* Tertia ratio ex impotentia solicitudinis ad augendum staturam sumitur. *Considerate lilia quomodo crescunt. non laborant neque nent. Dico autem vobis,quòd nec Salomon in omni gloria sua vestiebatur sicut vnum ex istis. Si autem fœnum*.pro,herbam,*quæ hodie est in agro & cras in clibanum mittitur, deus sic vestit, quanto magis vos pusillæ fidei?* Quarta ratio ex floribus sumitur. *Et vos nolite quærere*. pro, ne quærite. Superiùs internam anxietatem prohibuerat,dicendo ne soliciti sitis:modò exteriorem inquisitionem prohibet.Sed de voluntaria vt distinguitur cōtra necessariam inquisitionem est sermo:hoc est de quærere ex appetitu,

non

nō ex rectè rationis iudicio. nam ſoli actus à virtute denij, ſub prohibitione communi omnibus Chriſti diſcipulis comprehē-duntur. *Quid manducetis aut quid bibatis.* Parui refert quale futurum ſit. ſed quo ad rem poteſt intelligi & de cibo & potu abſolutè (vt paulò ſuperiùs, quid manducetis) & de ſpecie cibi & potus ita ꝙ ſpecies cibi prohibeatur dicendo, quid comederitis, & ſpecies potus dicēdo, quid biberitis. Ita ꝙ prohibetur diſcipulis per hoc mandatū, vt voluntatē ſuā non flectant ad quærendum ſpeciem cibi quē appetunt, aut quā appetunt ſpeciē potus. Dedecet enim valde Chriſti diſcipulos conſentire huiuſmodi appetitionib⁹: & multò magis dedecet quærere, niſi ægritudinis neceſsitas cogat. *Et nolite in ſublime tolli.* pro, ne ſublimè tollamini. Græca dictio interpretata ſublimè, ſignificat ea quæ ſunt in nubib⁹, ſeu in ſublimi aëris regione, propter quod exiſtimatur inſeri hic præceptū ne diſcipuli curent de iis, quæ ſupra nos fiunt impreſsionibus in aëre. Magis tamen ad contextū & propoſitū materiæ ſpectat præcipi hic vt quū hæc omnia ſeruauerint & laudati plurimū fuerint, tanquā ſublimiorē vitā ducentes, nō conſentiant ſe tolli in ſublime. Nec ſolus conſenſus ſed etiā occaſio prohibetur: ne ſ. occaſionē dent vt in ſublime tollantur opinionib us & laudibus humanis: iuxta illud Pauli, parco autē ne quis me exiſtimet ſupra id quod videt in me aut audit aliquid ex me. 2. ad Cor. 12. *Hæc enim omnia gentes mundi quærunt.* Quinta ratio ex differentia inter ipſos & ethnicos ſumitur. *Pater autē veſter ſcit quoniā his indigetis.* Sexta ratio ſumitur ex patris ſcientia. In qua ratione nota ſingula ſ. indigentiam noſtram & ſcientiā dei & paternitatē: in qua clauditur amor & cura prouidēdi filiis de iis quibus indigent. Et hæc ſola ratio ſufficit ad confidendū de diuina prouiſione illis filiis qui contenti ſunt iis quibus indigēt: quales vult Ieſus ſuos eſſe diſcipulos. *Veruntamen quærite primū.* Superfluit primū, *regnum dei & iuſtitiam eius.* Superfluit & iuſtitiam eius. *Ita quòd legendum eſt. quærite regnum dei, & hæc omnia adiiciētur vobis.* Septima ratio ſumitur ex eo ꝙ tanquā adiectitia bona temporalia dantur à deo quærentibus nō quę ſua ſunt ſed quæ dei ſunt: quærentibus ꝙ deus regnet per fidē, ſpē & charitatem hic in hominibus, & per gloriam demū in futura vita in eiſdem. hoc eſt enim regnū dei quærere. *Nolite timere puſillus grex.* pro, parue gregule. Ardua dederat mandata: & propterea radicem quęrendi huiuſmodi bona temporalia eradicare volens, adiungit: nolite timere mali aliquid ex non ſolicitudine

& inquisitione temporalium. Et describit eos à paucitate numeri, vnde timendum magis illis erat. Acsi apertiùs diceret, nó obstante quòd sitis tã pauci, nolite tamen timere. *Quia cõplacuit patri vestro dare vobis regnum.* Magna ratio excludendi timoris: ex hoc ꝙ cõplacuit patri dare vobis non parua aliqua aut diuitias magnas, sed regnum cõprehendẽs omnia bona. *Vendite quæ possidetis: & date eleemosynam.* Ad perfectionem discipulis congruã spectat mandatum hoc. hinc enim discipuli post pentecostẽ vẽdebant agros, & precium ponebant ad pedes apostolorum pro eleemosyna distribuenda. *Facite vobis sacculos qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælis.* Fructus eleemosynæ describitur ad similitudinem recondentium pecuniam in sacculis & cõgregantium thesaurum. Iuxta has enim similitudines meliores describit sacculos: quia sacculi pecuniarum consumuntur, eleemosynarum verò non veterascunt. & similiter thesaurus terrestris deficiens est: thesaurus autem eleemosynarum indeficiẽs: quia tam sacculi quàm thesaurus eleemosynarum in cælis sũt. *Quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit.* Prosequitur contrarias conditiones ad terrestria. Quæ enim hic reconduntur, aut à tinea læduntur aut furẽ timẽt. Per quæ duo, internæ & externæ omnes causæ damni significantur: per tineam internæ, per furem externæ. neutræ autẽ contra recondita in cælis militát. *Vbi enim thesaurus vester est, ibi & cor vestrum erit.* Ratio quare gratus est deo descriptus neglectus temporalium propter cælestia subiungitur, non ex parte rerum sed ex parte affectus: quia cor comitatur thesaurum. Ita ꝙ locus thesauri trahit ad se cor. hinc enim fit vt thesaurizantes in terra, habeant cor affectum terrenis: & thesaurizantes in cælis, habeant cor affectum cælestibus. vbi enim res amata, ibi est cor amantis. *Sint lumbi vestri præcincti.* Adiungit parabolam declaratiuam quales esse debemus respectu cælestium & præparatione lumborum. Si ad iter tenderet parabola, præcinctio lumborum aptè describeretur: sed quum ad expectationem domini redeuntes à nuptiis parabola tendat, præparatio lumborum non pro similitudine sed pro significato præposita est. Significatur enim ad literã præparatio corporalium officiorũ: vt scilicet sint ad corporalia officia præparati. A præcinctione autem lumborum huiusmodi preparatio describitur: quantum ad metaphoram quidem, quia præcinctio lumborum, vltimum est inter spectantia ad induendum hominem promptum ad officia corporalia. Tanquam si dixisset. sitis

induti,ita q etiam sint lumbi vestri præcincti.Nocturno enim tépore(de quo loquitur)solemus nos exuere:& nec lũbos pręcinctos nec etiam induméta habere.¶ Quod ad significatũ verò quia maximum impedimentum præstant venerea exercitia quæ in lumbis vigent,ideo à præparatione circa principale officium corporale describit præparationem ad vniuersa corporalia officia:qualia sunt comedere,bibere,& reliqua exercitia corporalia. *Et lucernæ ardentes in manibus vestris*. Superfluit in manibus vestris. Quantũ ad parabolam, nocturnum tempus descriptũ quo expectatur dominus reuersurus à nuptiis,exigit lucernas accensas ne in tenebris offendátur adueniente domino. Quantũ verò ad sensum parabolæ,lucernę(quæ vasa lucis sunt) partes cognoscitiuæ sunt. quæ tunc sunt accensæ, quũ claritate fulgent scientiæ eorum quæ spectant ad salutem. *Et vos*. Nõ sufficit vobis præparata habere tam spectantia ad corporalia officia quàm spectantia ad intellectũ & sciétiam salutis:(hæ enim sunt partes quædam)sed oportet vos (qui estis velut totũ)esse paratos,secundũ enim partem affectiuã appellauit vos: quoniã in illa consistit salus. *Similes hominibus expectantibus dominum suũ quando reuertatur à nuptiis,vt quum venerit & pulsauerit,confestim aperiant ei.* Ex similitudine ad expectantes tales,tria significantur.Primò vigilantia: deinde desiderium aduentus domini: & tertiò intentum, scilicet confestim aperire. Homines enim expectantes,oportet primũ vigilare.& quoniam expectant redeũtem à nuptiis,iucundum ac lætum dominum expectant: ac per hoc ipsi quoque læti & cupidi talis aduentus expectant. tertiũ autem manifestè in litera scribitur.¶ Vbi si collegeris hæc,videbis mandari discipulis vt expediti quo ad ea quę sunt carnis, & fulti scientia salutis,læti expectent Iesum redeuntem à cælestibus nuptiis ad domum animarũ suarum: vt quũm venerit circa tẽpus mortis,& pulsauerit,ægritudine,tormento siue repentino interitu,cõfestim aperiant ei,hoc est confestim ianuis corporis apertis in animabus suis puris gaudeant recipere illũ. Et verè qui sic expectant,nõ timent aperire,nõ timẽt absque quocunque velamine quæ sunt in animabus suis deo patefacere. *Beati serui illi*. Verè beati.*quos quũ venerit dominus*. Quantũ ad parabolã,non eget expositione.quantũ ad sensum, iam dictum est quòd de aduentu mortis tempore est sermo. *Inuenerit vigilantes. Amen dico vobis, quòd præcinget se, & faciet illos discumbere.* Ad parabolam spectant hæc officia domini erga seruos

vigilantes. Ita q rationem beatitudinis assignat quia dominus eorũ præcinget se (præparando seipsum ad ministrandum illis) & faciet illos discumbere tanquam dominos. *Et transiens ministrabit illis.* Quantũ ad parabolam spectat, ministrare transeundo dicitur, ad differentiam fixorum ad ministrandum. Describitur enim dominus tanquã superintendens ministerio quod fit transeundo de mensa ad mensam, ne aliquid alicui desit. Quantũ verò ad sensum intentum, significatur æternum cõuiuium in quo discumbent electi: ad quod ipse Iesus se præcinxit immortalitatis corporalis gloria, & superintendens ministrat omnib' beatitudinem. *Et si venerit in secunda vigilia, & si in tertia vigilia venerit, & ita inuenerit, beati sunt serui illi.* Per vigilias intellige custodiarum nocturnarum tempora. Et describuntur tres tantũ: quia ternarius numerus perfectionis est, vt omnes custodiæ tribus cõprehendantur. & ad literam parabolæ, vltra tertiã custodiam noctis non consueuit differri reditus à nuptiis. Significatur autẽ per has tres custodias, omnes differẽtiæ ætatis humanæ: & quòd in quacunque ætate inuenti fuerint vigilãtes, beati sunt serui illi: vt nullus desperet qui in senectute incœperit vigilare. *Hoc autem scitote.* Adiungit parabolæ parabolã declaratiuã periculi. Præcedente enim parabola declaratum est præmiũ seruorum vigilantium: subsequente autem declaratur damnum ac periculum non vigilantium. *Quoniam si sciret paterfamilias quã hora fur veniret, vigilaret vtique, & non sineret perfodi domum suã.* Omnia hæc præterita imperfecta subiũctiui modi (sciret, veniret, vigilaret, sineret) præterita sunt: sciuisset, vẽturus fuisset, vigilasset, siuisset. Describitur enim perfossa domus à fure: quæ perfossa non fuisset si paterfamiliàs sciuisset horam qua fur vẽturus fuisset. Vbi damnũ ex non vigilantia ratione ignotæ horæ describitur. *Et vos estote parati.* Quod superiùs appellauerat vigilare, modò appellat esse paratum: ne impossibilis homini cõtinua vigilantia præcepta intelligatur. is enim continuè vigilat qui continuè est paratus. *Quia qua hora non putatis.* Incerta est enim mortis hora, & sæpe inopinata. *Filius hominis veniet.* tum ad vniuersale iudicium, tum ad singulare cuiusque iudicium tẽpore mortis. *Ait autem ei Petrus. domine ad nos dicis hanc parabolam, an etiam ad omnes?* Dixerat Iesus parabolam de seruis expectantibus dominum, adiuncta altera parabola de patrefamiliàs non vigilante. Petrus autem sciens se & condiscipulos electos ad officium patrisfamiliàs, dubitabat an hæc parabola quæ

pro

pro vltima parte spectat ad patremfamiliàs, sit eis propria an sit communis omnibus. *Dixit autem dominus.* Non directè respondet ad quæstionem, sed plus dicit: quoniam instruit Petrum de differentia inter ipsos electos ad pastorale officium & alios, & quo ad meritum, & quo ad præmium, & similiter quo ad crimẽ & pœnã: ex quibus facilè intelligere posset dictam parabolam secundum proportionem, communem esse omnibus cum differẽti præmio ac pœna. *Quisputas.* Inchoat ab iis quæ sunt propria pastoribus seu præpositis. Et quoniã rari sunt habentes omnes requisitas conditiones, ideo dicit quisputas (seu quisnã) significando raritatem. *Est fidelis.* vt non fallat. *dispensator.* non domin⁹. Officium præpositi à dispensatione nominauit: vt intelligant prælati, officium suum non in agendo pro libito, sed in dispensando consistere. Dispensatio enim rationis rectè distribuentis, actio est. *Et prudens.* vt non fallatur, *quem constituit.* pro, constituet, *dominus.* Non ipse vsurpabit aut assumet dispensandi officium, sed constituetur à domino. *Super familiam suam.* pro, famulitium suum. Significatur enim præpositus super minores, quãtum ad parabolam. Quantũ verò ad rem tãgitur necessitas cõstituendi dispensatorẽ. maiores enim non egẽt præposito: quoniam ipsi sibi sunt lex, sed imperfecti & minus boni similes famulitio egent curatore. *vt det illis.* Ecce quorsum superior constituitur, non vt accipiat ab illis, sed vt det illis. Dare enim spiritualia, officium est propter quod directè instituta est à Christo superioritas in ecclesia: accipere autem temporalia, introductum est tanquã quiddã consequens. vnde & hic coniunctio causalis apponitur, dicendo vt det illis. *In tẽpore.* congruo. *tritici mẽsuram.* Dictio Græca composita dicitur non à tritico, sed à frumento & mensura seu à cibo & mẽsura. Propter quod interpretes non omnino conueniunt: sed alij à cibo & mensura intelligentes interpretantur demensum: alij frumenti mensurã. Magis tamen quadrat legere demensum: nam hoc nomine propriè significatur id quod seruis dabatur pro alimento: & vt aiunt mẽsibus singulis. Quod quia quædã mensura erat frumenti, ideo neutra lectio abiicienda videtur. Intentus tamen sensus clarus est: quoniam significatur commensuratus famulis cibus. Debẽt enim præpositi doctrinã, correctionẽ, curamque adhibere iuxta proportionem subditorũ: iuxta quod scriptum est: ego dominus docẽs te vtilia. *Beatus ille seruus quẽ cũ venerit dominus.* Descripto bono dispensatore, subditur eius præmium: describẽdo eũ bea-

tum, in re, tunc quum venerit dominus mortis tempore. *Inuenerit ita facientem.* Nō quòd ita fecerit, sed quòd ita perseueret faciendo: hoc est cum prædictis conditionibus pascentem Christi famulos minimos. *Verè dico vobis, quòd super omnia quæ possidet, cōstituet illum.* Vide disparitatem præmij præparati ad confestim aperiēdum. Discumbunt enim & superintendente domino præcincto ministratur illis: fidelis autem & prudens dispensator cōstituitur in alia vita super omnia quæ dominus possidet. Et verè super omnia constituitur, non solū quoniam omnia in bonum illius cedunt (quod commune est omnibus electis) sed speciale quoddam gaudium superioritatis rectè administratæ habebūt tanquam constituti etiam in cælis superiores super res domini. Describit enim Christus spiritualia illa præmia à similitudine sensibilium quæ nouimus. *Quod si dixerit seruus ille in corde suo.* Declaratis merito & præmio boni dispensatoris, subiiciūtur crimina cum pœna mali dispensatoris. Seruus enim ille est qui cōstitutus est super famulitium. *Moram facit dominus meus venire.* Ex mora domini ad iudicandum & puniendum, licentiam accipiunt prælati malè operādi. *Et cœperit percutere seruos & ancillas.* Ecce crimen iræ & iniustitiæ. in quo intellige omne crimen in proximos. *Et comedere & bibere, & inebriari.* Ecce crimen gulæ. in quo intellige omne crimen in seipsum cuiuscunque intemperantiæ. *Veniet.* per mortem illius ignotā quo ad diem & horā. *Dominus serui illius in die qua nō sperat & hora qua nescit. Et diuidet.* pro dissecabit. *eum.* Significatur enim ꝙ scindet eū in duas partes: in animā scilicet & corpus seorsum. quód cōstat fieri ꝑ mortem. *Partémque eius.* Miserum statū partē eius appellat: quoniā ex toto vniuerso miseria est pars ei debita ex propriis meritis. *Cum infidelibus ponet.* quorū damnatio manifesta est. Et meritò: quoniam infidus fuit domino suo. *Ille autem seruus qui cognouit voluntatem domini sui, & non se præparauit, & non fecit secundū voluntatem eius, vapulabit multis: qui autem non cognouit, & fecit digna plagis, vapulabit paucis.* Hactenus respondit Petro quid proprium est ipsis ascitis in dispensatores: modò subiungit quod modò commune est vnicuique secundum proportionem suam, secundum differentiam scientię & ignorātię. Docet enim quòd duorum malefacientium, quorum alter cognouit voluntatem domini sui & alter non, plus punietur sciens quàm ignorans. Quod intellige cæteris paribus. Et sententia clara est in litera. *Omni autem cui multum datum est, multum quæretur ab eo: & cui*

commendaue-

commendauerunt multum, plus petent ab eo. Vniuersalior ratio dicti redditur. Dico autem vniuersalior: quoniam extenditur doctrina hæc non solùm ad donum scientiæ, sed ad quòdcunque donum. Et explicatur tum in datis: qualia sunt quæ naturalia dicimus dona: tum in commendatis: qualia sunt adiecta dona, siue gratiarum quæ dicuntur gratis datæ, siue potestatum seu officiorum, siue etiam bonorum temporalium. Cui enim multum datum est donorum naturalium, multum quæretur ab eo: & per oppositum cui parum datum est, parum quæretur ab eo. Et similiter cui commẽdauerunt multum (siue bonorum exteriorum siue bonorum interiorum) multum etiam petent ab eo. Hæc enim sunt quæ sunt cõmunia omnibus. *Ignem veni mittere in terram.* Parabola hęc declaratiua est officij eius scilicet ipsius Christi. officio siquidem discipulorum par est, vt adiũgat officiũ proprium magister. Et significatur similitudine ignis amor spiritus sancti, quem ipse attulit mundo tanquam ignem arsurum in cordibus humanis. *Et quid volo nisi vt accendatur.* pro, & quid volo si iam accensus est? Et est sermo imperfectus: relinquens subintelligendum quid ipse desiderat ex quo iam accensus est. Vnusquisque enim subintelligit quid desiderat qui venit ad mittendum ignẽ quando videt iam accensum. desiderat enim vt crescat & extendatur. accensio enim est principium, & proculdubio desiderat complementum. Significatur autem per hoc, quòd ex quo incœperat accendi ignis amoris spiritualis in discipulis, desiderabat vt extenderetur ad vniuersum mundum. Vbi declarat non solùm suum officium, sed fructum quem expectat mediantibus officiis discipulorum. *Baptismo autem habeo baptizari.* Aliud suum officium Iesus adiungit: significans illud à similitudine lauacri. Et Hebrææ linguæ consuetudine describit se abluendum ablutione. Significatur enim hoc loquendi modo perfectio negotij, de quo est sermo: puta vt est proposito perfecta ablutio. Significatur autẽ per huiusmodi ablutionem mors eius, in qua ablutus est proprio sanguine, iuxta id quod aliàs filiis Zebedæi dixit: potestis baptizari baptismo quo ego baptizor? *Et quomodo coarctor donec perficiatur?* Desiderium propriæ passionis & mortis significatur, diuersa tamen expositione. Nã vt significatur affirmatione afflictionis: iuxta illud: spes quę differtur, affligit animã. Et sic affirmatur coarctatio, id est, afflictio. & sub admiratione ponitur modus quomodo: quia incredibili modo affectabat perfectionem passionis suę. Vel significatur à negatione angustię seu

 constri-

constrictionis,& est sensus:& quomodo velut inuitus,seu impotens inuadere,coarctor,angor,stringor? Quasi diceret.nullo modo.sed desidero absolutionem sanguinis mei perfici. ¶Et hæc expositio magis consonat, tum verbo coarctionis. amoris enim non est coarctare, sed magis dilatare. Tum similitudini lauacri: quæ ideo apposita est vt significaretur res desiderata. & quadrat vt proposita re desiderata,subiungatur tanquam manifestè consequens exclusio angustiæ animi donec compleatur desiderium. protenditur enim continuè desiderium,& nõ arctatur. Tum interrogatiuo modo quo in textu hæc proponuntur. Et sensus planior est.expecto lauacrũ desideratum : & quomodo interim donec perficiatur angustor?quasi dicat nullo modo consequens est vt anguster,sed vt propensior sim ad ablutionem. *Putatis quia pacem veni mittere.* pro,vt mitterem, *in terram? non dico vobis,sed separationem.* Non significatur tertium officium Iesu, sed effectus duorum præcedentium describitur:declarãdo quòd effectus suæ passionis,& sui ignis non erit pax mundana aut carnalis, sed separatio à carnalibus & mundanis hominibus. Et aptè contra pacem posuit separationem:quia pacis est iungere. *Erunt enim ex hoc.* Deest.nunc. Significatur enim tempus euangelicæ doctrinæ. *Quinque in domo mea diuisi:tres in duos,& duo in tres.* Imparitatem vtrinque significauit : quandoque enim duo conuertentur,& tres contra illos insurgent:quandoque autem tres cõuertentur,& duo contra illos insurgent. *Diuidentur.* pro,diuidetur. Constituitur enim hoc verbum cum sequẽtibus:legendo. *Diuidetur pater in filium,& filius in patrem suum:mater in filiam,& filia in matrem: socrus in nurum suam,& nurus in socrum suã. Dicebat autem & ad turbas.* Subiuncta verba indicant,ꝙ turbas alloquitur ratione hominũ peritorum. *Quum videritis nubem oriẽtem ab occasu,statim dicitis:nimbus.* pro,imber, *venit,& ita fiet.* pro,fit. *& quum austrum flantem,dicitis quia æstus erit.& fit. Hypocritæ faciem cæli & terræ nostis probare.* Hinc apparet ꝙ non ex ignorantia,sed ex malo affectu peccabant. arguũtur enim ꝙ cùm sciant prognosticatam pluuiæ quàm æstus cognoscere ex apparentibus in aëre nubibus,& in terra vento,nosse quoq; deberent aduentus eius tempus. Et propterea subdit. *Hoc autem tempus quomodo non probatis?* Id est,præsens aduẽtus mei Messiæ tempus quo pacto nescitis certis argumentis,immo manifestis indiciis cognoscere? Et arguit eos ab euidentioribus.manifestiora enim & certiora signa habebant,ꝙ hoc esset tempus aduentus Messiæ,quàm quòd nubes

bes oriens ab occaſu ſignificaret pluuiá. Et propterea ex hypocriſi eorũ proueniebat, quòd hoc nolebant cognoſcere. *Quid autem & à vobiſipſis*, pro, cur autẽ & ex vobiſipſis, *non iudicatis quod iuſtum eſt?* Cæcitatem electionis maiorem in iſtis peritis ſubiungit. Dixerat increpatiuè quomodo ſigna tẽporis huius non probatis, qui ſigna tẽporis pluuiæ & æſtus probatis? Peius quid modò ſubiungit, cur nõ ex internis veſtris iudicatis quod iuſtũ eſt? longè ſiquidem peius eſt habere apud ſe intus exemplaria & errare, q̃ errare circa cognitionem pendentem ab exterioribus ſignis. Habemus enim apud nos ſynderesim & virtutum ſemina, naturæ iura, ex quibus debemus quod iuſtũ eſt, iudicare: à quorũ ſequela nullus poteſt ſe excuſare. Et propterea arguendo, quòd etiam in moribus errabant hypocritæ iſti, dicit: cur non ex vobiſmetipſis (hoc eſt ex iis quę intus habetis virtutum ſeminibus ac principiis) quod iuſtum eſt iudicatis? Acſi apertè diceret: non eſt mirum ſi hypocriſis veſtra abducit vos à probatione temporis aduentus mei: quum ipſamet abducat vos à iuſto iudicio circa moralia, & ea quæ ſunt ad proximum, quorum tamen rationem habetis intus. *Quum autem vadis*. pro, quum enim vadis. Sequens ſiquidem parabola ſignificatur ſpectans ad præcedentia. Vbi aduerte & diſcerne, quòd hæc parabola ſubiuncta ſcribitur etiam Matthæi. 5. ſed ibi afferunt ad materiam iræ & præcepti, non occides: hic autem affertur ad materiam longè alienam. Et quantum contextus inſinuat, affertur ad materiam litis inter ſtimulum rationis & malum affectum. præcedens ſiquidem ſermo increpat hypocritas peritos, quòd habentes euidentia ſigna temporis Meſsiæ, non curant examinare illa: & ſimiliter habentes in ſeipſis rationes iuſtitiæ moralis, non ſequuntur illas, ac per hoc ſignificat litem inter rationem (tum naturalem, tum euidẽtium ſignorum aduentus Chriſti) ex vna parte, & malum affectum hypocritarum ex altera parte. Et propterea ſubiungit benignus magiſter optimum conſilium per parabolam euntis cum aduerſario in via. Et parabola quidem clara eſt: & in propoſito applicatur ad hominem, cuius affectus, cuius electio atq; operatio contrariatur rationi. Ita quòd aduerſarij nomine intelligitur ſynderesis: quæ continuè aduerſatur mordendo, ſtimulando animum prauè agentis, præcipuè extantibus in promptu rationibus malæ actionis: vt patet contigiſſe iſtis. Propter quod ſignificantius deſcribitur ire ſimul cum illo in via: quoniam eſt indiuidua comes remordens ratio, ſtimulánſque conſcientia. *Cum aduerſa-*

io tuo ad principem. hoc est, ad magistratum, ad habentem officium iudicis. *In via da operam liberari.* pro, vt libereris, ab illo. Optimum ac solum consilium est, vt dum is in via huius vitæ, libereris à conscientiæ remorsu. *Ne fortè.* Sub dubio euentus futurus significatur: quia etsi non ex tua cautela, ex diuina tamen gratia posset euenire contrarium. *Trahat te ad iudicem: & iudex tradat te exactori.* pœnarum: qui diabolus est minister diuinæ iustitiæ. *Et exactor mittat te in carcerem. Dico tibi, non exies inde donec etiam nouissimum minutum reddas.* Aduerbium donec, determinat tempus carceris coæuum tempori non solutionis, & non determinat certum tempus: ac per hoc si nunquam soluis, nunquam exibis de carcere: & quia in inferno nunquam soluitur, ideo nunquam carcer finitur. Oportuit autem sic significari hoc in loco perpetuum inferni carcerem, propter parabolam de lite, quæ terminatur ad carcerem donec soluatur vniuersum debitum vsque ad minima.

CAPVT XIII.

A*Derant autem quidam ipso in tempore nunciãtes illi de Galilæis.* Nihil certi inuenio de causa quare isti Galilæi occisi fuerint à Pilato. *Quorum sanguinem Pilatus miscuit cum sacrificiis eorum.* Incertum est an de legitimis sacrificiis in Hierusalem ad quæ offerenda venerant isti Galilæi, an de propriis eorum sacrificiis extra templum domini, sit sermo. Admixtio enim sanguinis proprij cum sacrificiis eorum significat quòd inter sacrificandum occisi sunt. *Et respondens, dixit illis.* Occasione sumpta ex facto nunciato, prædicit eis similem futuram eis ruinam, nisi pœnitentiam agant. *Putatis quòd hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint, quia talia passi sunt? Non dico vobis.* Declarat primò quòd tam horrida mors non accidit Galilæis illis ex hoc, quòd peccauerint magis quàm alij Galilæi. Ita quòd non excusat eos à peccato, sed à maiore peccato: vt discant posse quoque sibi simile euenire. *Sed nisi pœnitentiam habueritis.* pro, egeritis. seu (vt aliis placet) nisi resipueritis. *Omnes similiter peribitis.* Pœnitentiam eis necessariam demonstrat ad euadendum à simili interitu. Vnde apparet, quòd alloquitur istos in persona populi Hebræi: quorum similis fuit interitus, ex quo non resipuerunt infra quadraginta annos: nam fuerunt in solennitate Paschali à Romanorum exercitu interempti. *Sicut.* pro, aut, *illi decem & octo.* Exemplo Galilæorum adiungit exemplum Hierosolymitanorum.

norum. *Supra.* pro,ſuper. *quos cecidit turris in Siloa, & occidit eos.* Natatoria Siloe conſtat fuiſſe in Hieruſalem: hiſtoria autem huius caſus tantùm hic ſcripta apparet: vnde neſcitur modus: modernus tamen caſus tunc fuiſſe videtur. *Putatis.* Similem ſententiam ſubiungit, referendo illos decem & octo ad reliquos habitantes in Hieruſalem: & eandem ruinam prædicit. Vnde & ipſa repetitio, ſignum firmitatis eſt, quòd eueniet eis ſimilis interitus, quod rei probauit euentus. *Quia & ipſi debitores fuerint præter omnes homines habitantes.* pro, præ omnibus hominibus habitantibus, *in Hieruſalem?* Non dicit qui habitauerunt. Hinc enim apparet quòd modernus erat tunc caſus turris. *Non dico vobis: ſed ſi pœnitentiam non habueritis.* pro, non egeritis, ſeu niſi reſipueritis. *Omnes ſimiliter peribitis. Dicebat autem & hanc ſimilitudinem.* Adiungit parabolam declaratiuam pœnæ, niſi pœnitentiam agant. *Arborem fici* Parabola clara eſt. Senſus autem intentus eſt explicare futurum excidium Iudæorum poſt expectationem tanti temporis ad fructificandum deo: qui tamen fructum non produxerunt. Vnde per ficum cultum diuinum in ſacrificiis & cæremoniis legis ſignificat. *Habebat quidam plantatam in vinea ſua.* Vinea domini ſabaoth, domus Iſrael eſt apud Eſaiam: in qua plantatus eſt diuinus cultus. *Et venit.* Perſonaliter ille quidam innominatus verus Deus innominabilis. *Quærens fructum in illa.* Ad hoc enim venit Ieſus, vt quæreret fructum in Iudæis cultoribus dei. *Et non inuenit.* quoniam populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me. *Dixit autem ad cultorem vineæ.* Michael archangelus (qui Danielis decimo, præpoſitus eſt populo Iudæorum) nomine cultoris vineæ, congruè intelligitur. *Ecce anni tres ſunt ex quo venio quærens fructum in ficulnea.* pro ficu, *hac, & non inuenio.* Vniuerſum expectationis tempus perfectum iam eſſe, trinario annorum numero ſignificat. Et congruè in ficulnea tres anni abſque fructu, perficiunt tempus expectationis. *Succide ergo illam.* Meritum Iudaici populi ſignificatur præcepto ſuccidendi: hoc eſt, iam meretur ſuccidi, & exterminari cultus iſte. *Vt quid etiā terram occupat.* pro, onerat? Significatur enim ꝙ ad onus eſt terræ, ſugens illam, & tamen fructum non reddens. Et verè non ſolùm cultores templi, ſed Iudæi habitātes in terra promiſſionis, ſugebāt bona temporalia terræ dei. & fructum bonorum operum non reddendo tanquam onera erant terræ. *At ille reſpondens dixit*, pro, dicit *illi:*

Michael archangelus intercedit pro populo, petens adhuc spatium fructum ferendi. *Domine dimitte illam & hoc anno.* Spatium quadraginta annorum hoc anno significatur. *Vsque dum fodiam circum illam & mittam stercora.* pro, fimum. Non enim significantur excrementa animalium, sed fimus: hoc est lætamen. Et ad literam significatur perfossionem & stercorationem adhibitio omnium opportunorum & quæ accommoda sunt ad hoc vt arbor fructificet. Et verè infra illud quadraginta annorum spatium, misso spiritusancto prædicauerunt Apostoli, facta sunt tot miracula in populo illo, vt nihil prætermissum sit eorum quæ ad prouocandum populũ illum ad ferendum fructum bonorum operum, spectarent, & tamen multos Apostolos occiderunt, & ecclesiam Christi persecuti sunt. *Et siquidem fecerit fructum.* Defectiua locutio est, & subauditur, non est succidenda. Si enim fructum boni operis Iudæa reddidisset, non fuisset per Romanum exercitum succisa & exterminata. *Sin autem.* pro, sin minus, *in futurum succides eam.* Et ita euenit quòd infructuosa succisa est. *Erat autẽ docens in synagoga.* pro, in vna synagogarum, *eorum sabbatis.* hoc est die septimo, qui semper est sabbatum: & ideo pluraliter significatur. *Et ecce mulier quæ habebat spiritum infirmitatis.* Significatur infirmitatis causa malignus spiritus. *Annis decem & octo, & erat inclinata.* pro, deflexa: *nec omnino poterat sursum respicere.* pro, reflecti. Significatur enim dispositio corporis huius mulieris, talis quòd erat ex toto corpore deflexa versus terrã, ita quòd non poterat reflecti: hoc est, illum gestum corporis habere quo vtuntur sursum aspicientes. *Quam quum videret Iesus, vocauit eam ad se: & ait illi, Mulier dimissa es ab infirmitate tua. Et imposuit illi manus.* hoc est quòd offendit archisynagogum hypocritam. *Et confestim erecta est: & glorificabat deum. Respondens autem archisynagogus.* Respondere dicitur archisynagogus ad factum Iesu. *Indignãs quia sabbato curasset Iesus, dicebat turbæ: Sex dies sunt in quibus oportet operari.* Hinc apparet quòd dies septimus erat. *In iis ergo venite & curamini, & non in die sabbati. Respondens autem ad illum dominus, dixit: Hypocrita.* sub verbis religionis diuina opera arguẽs, sub prætextu obseruationis legis auertens populum à vera fide. *Vnusquisque vestrum sabbato non soluit bouem suum aut asinum à præsepio, & ducit adaquare.* pro, aquatum? *Hanc autem filiam Abrahæ, quam alligauit satanas ecce decem & octo annis.* Hinc clarè apparet ægritudinem mulieris à dæmone fuisse. *Non oportuit solui à vinculo isto, die sabbati? Et quum hæc diceret, erubescebãt omnes*

aduersarij

aduersarij eius: & omnis populus. pro, turba, *gaudebat in vniuersis quæ gloriosè fiebant ab eo. Dicebat ergo.* pro, autem. *Cui simile est regnum dei: & cui simile æstimabo.* pro, faciam, *illud?* Duæ subiungũtur parabolæ. altera de grano synapis: altera de fermento abscõdito. Quarum expositiones vide Matth. 13. *Simile est grano synapis: quod acceptum homo misit in hortum suum: & creuit, & factum est in arborem magnam: & volucres cæli requieuerunt.* pro, nidificauerunt, *in ramis eius. Et iterum dixit: cui simile æstimabo.* pro, faciam, *regnũ dei? Simile est fermẽto quod acceptũ mulier abscõdit in farinæ sata tria, donec fermentatũ est totũ. Et ibat per ciuitates & castella docens, & iter faciens in Hierusalem. Ait autem illi quidã, Domine si.* pro, an, *pauci sunt qui saluantur. Ipse autem dixit ad illos, Contendite.* pro certate, *intrare per angustam portam.* Quærenti an pauci sint qui saluantur, respondet Iesus vt adnitantur omni conatu ingredi per angustam portam: ex angustia portæ significans paucos esse qui saluantur. Et appellatur angusta porta via virtutis media inter extrema vitia. extrema siquidẽ sphæræ seu circuli, lata & spatiosa sunt, mediũ autem angustũ. sic enim se habet virt⁹ ad vitia Et significantiùs dicit, certate: vt festinẽt quodammodo alter alterũ præuenire, dum tempus est introeundi. *Quia multi (dico vobis) quærent intrare, & non poterunt.* Ecce ratio festinandi, quia multi quærent intrare & non poterunt. Illi describuntur qui non super opus sed fidem, exteriores cærimonias & verba, fundãt merita sua. his enim meritis quærent in fine vitæ intrare in salutẽ, & non poterunt. *Quum autem intrauerit.* pro, ex quo vtique surrexerit, *paterfamilias.* Per hanc parabolam significatur tempus secundi aduentus. Iesus enim paterfamiliàs totius domus ecclesię, sedet modò à dextris dei, velut expectans in domo ingredientes per angustam portam. Et propterea durante ista sessione, durante expectatione, adnitendum nobis est & festinandum vt ingrediamur: quia quum surget ad iudicandum. *Et clauserit ostium.* Simul surgit & claudit ostium: quia quando tempus tam iudicij vniuersalis quàm iudicij singularis aduenit, claudit ostium gratiæ. *Et incipietis foris stare.* Qui ante clausum ostium gratiæ per bona opera ingressi sunt, inueniuntur intus in regno cælorum, in domo Christi: qui autem vsque ad illud tunc distulerunt pœnitentiam veram, incipient foris stare: hoc est incipient cognoscere quòd stant foris extra domum dei: vel incipiẽt se habere sicut foris stantes qui hactenus non existimabant se foris remansuros, sed cum aliis communiter progredi. *Et pulsate ostium,*

precibus

precibus. *dicentes, Domine.* Deest repetitio. Legendum est. *Domine domine aperi nobis.* Confidentia in professione fidei & exterioris cultus diuini per hoc significatur. *Et respondēs dicet vobis.* Paterfamiliàs Iesus respondebit in iudicio: respondet quotidie huiusmodi impœnitentibus. *Nescio vos vnde sitis.* Scientia approbationis, sciētia gratiæ qua nouit electos suos, negatur respectu horum. *Tunc incipietis dicere.* Allegatio meritorum tāquam manifestantium vnde sint subiungitur. *Manducauimus coram te & bibimus.* Cultus exterior in sacrificiis iuxta morem illius temporis significatur. Sacrificantes enim manducabant & bibebāt coram domino: hoc est in loco dicato ad diuinum cultum & secūdum legis ritū. *Et in plateis nostris docuisti.* Publica professio fidei cū publico cōuentu ad audiendum diuinum verbū significatur. *Et dicet vobis.* Deest dico. Legendum est. *Et dicet, dico vobis, nescio vos vnde sitis.* Repetit Iesus primam responsionem firmando illam, nescio vnde sitis: quia non ex ipso est iniquitas ex qua sunt secundum opera. *Discite à me.* Eiicit eos à se: hoc est à suo cōsortio. *Omnes operarij iniquitatis.* Hic clarè apparet quòd quāuis fide & cultu exteriori christiani fuerint, operibus tamē christiani non fuerunt. *Ibi erit fletus & stridor dentium.* Pœnæ inferni significantur in tristitia animi causa fletus, & in cōcussione toti' corporis vsque ad stridorem dentiū: vt pœna animi & corporis cōprehendatur. *Quum videritis Abrahā & Isaac & Iacob & omnes prophetas in regno dei, vos autem expelli foras.* Multiplicantur pœnæ. Prima enim fuit eiectio à consortio Iesū, quæ est pœna damni. Secunda fuit fletus & stridor: hoc est pœna sensus in animo & in corpore. Tertia subiungitur, degeneres se experiri à patribus, Abraham, Isaac, &c. Et addidit hoc Iesus Iudęos alloquēs, vt vel sic resipiscant: considerando patres suos in regno dei, seipsos aūt expelli foras. *Et venient ab oriente & occidente, & aquilone & austro: & accumbent in regno dei.* Ad cumulum demum pœnæ adiicitur salus futura omnium nationum mundi. *Et ecce sunt nouissimi.* modò. *qui erant.* pro. erunt. *primi.* Quum venient ab oriente & occidente, &c. gentiles, qui modò sunt nouissimi, erunt primi. *Et sunt primi.* modò. *qui erant.* pro, erunt, *nouissimi.* hoc est Iudæi modò sunt primi (vtpote pollentes fide & cultu diuino) qui tunc erunt nouissimi. vel quia vltimò conuertentur post plenitudinem gētium, vel propter damnationem incredulorū. *In ipsa die accesserunt quidam Pharisæorum, dicentes illi.* Vt terrerent Iesum Pharisæi inimici Christi, hoc dicunt. *Exi & vade*

hinc

hinc. Sub ſpecie charitatis volebant quòd Ieſus à Galilęa recederet, in qua dominabatur Herodes. *Quia Herodes vult te occidere.* Non vſquequaque mentiebantur, ſi Ioſepho creditur dicēti quòd Herodes Ioānem Baptiſtam interfecit propter ei⁹ prędicationem valde gratam populo: eadem quippe (imò maior) ratio militabat contra Ieſum. *Et ait illis.* ite, *dicite vulpi illi.* Hinc manifeſtè apparet ſimulatus animus Herodis verſus Ioānem Baptiſtam, libenter eum audiēdo, &c. Doloſus enim ſignificatur appellatione vulpis. *Ecce eiicio dæmonia & ſanitates perficio.* Declarat ſe Ieſus non timere interrumpi ab Herode opus ſuum. quod deſcribit ab eiectione dęmonum & collatione ſanitatum. Vbi etiam poteſtatem ſuam tantam vt ſibi timendum non ſit ab Herode, manifeſtat. qui enim eiicio dæmonia, qui ſanitates cōfero, qua ratione timebo Herodem? *Hodie & cras & tertia die conſummor.* Per hodie & cras & tertiam diem, vniuerſi tēporis requiſiti ad opus ſuum perfectio ſignificatur. Acſi apertiùs dixiſſet: ecce perficio vniuerſum tēpus diffinitū pro opere meo. Diſſentiunt autem interpretes circa dictionem, cōſummor. aliis legentibus conſumor per ſimplex m: aliis cōſummor per duplex m. quibus etiā videtur actiuè dicendum fuiſſe conſummo. Græcam ſiquidem dictionem aiunt eſſe verbum medium: quemadmodum ſunt verba communia apud nos. ¶ Poteſt itaque eſſe triplex ſenſus. Primus conſummo, hoc eſt perficio, & ſignificatur quòd nō antè ſed completo tempore perficio ſeu abſoluo opus meum. ¶ Vel conſummor: hoc eſt perficio ſecūdum omnia quæ ſcripta ſunt de me. Vnde in cruce poſitus, clamauit conſummatū eſt. & ſimiliter ſignificatur quod non antè, ſed completo tempore perficitur ſecundum omnia ſcripta. ¶ Vel conſumor morte, & ſimiliter ſignificatur quòd nō antè ſed completo tempore, morior. *Veruntamen oportet me hodie & cras & ſequenti die ambulare.* Quanuis non propter Herodis timorem, veruntamen oportet me hinc abire itinere trium dierum: hoc eſt vſque Hieruſalem. hoc enim ſignificatur dicendo, hodie & cras & ſequenti die ambulare. *Quia non capit.* pro, non contingit. Habet enim Græca dictio vim imperſonalis. Et eſt ſenſus quòd oportet prophetam perire in Hieruſalem. Ratio ſiquidem quare oportet ipſum triduanum iter verſus Hieruſalem ſubire, eſt, quia non contingit vt propheta pereat extra Hieruſalem: ac per hoc oportet me perire in Hieruſalem. Et dixit hoc, quia tāta erat iniquitas Hieroſolymitana vt crimē occidē-

di pro-

di prophetas non permitterent aliis, sed ipsi occidebant omnes prophetas. ex hoc enim consequens erat vt essent etiam occisuri Iesum dominum prophetarum, tanquam vnum ex prophetis. *Prophetam perire extra Hierusalem. Hierusalem Hierusalem.* Ad maiorem exaggerationem duplicat *Quae occidis.* pro, occidit, *prophetas, & lapidas.* pro lapidat. Non dicit in praeterito occidit & lapidauit, sed in presenti occidit & lapidat: quia pseuerat in statu occidendi & lapidandi. Et priùs quidem repleta fuerat sanguine prophetárum: postea autem occidit dominum & apostolos, lapidauítque Stephanum. *Eos qui mittuntur ad te.* pro, ad se. Et explicat per haec verba id quod dixerat: scilicet non contingit prophetam perire extra Hierusalem. *Quotiens volui congregare filios tuos.* Alloquitur Hierusalem in secunda persona, & interiecta ipsamet cum relatiuo in tertia persona, prosequitur sermonem ad secundam. Sic enim iacet in textu Graeco. Non est hic sermo de voluntate propriè (de qua scriptum est. omnia quę voluit fecit) sed de velle metaphoricè. Et est sensus. quotiens volui hoc est ad similitudinem volentis me habui, mittendo prophetas, monendo, praecipiendo, comminando. Et per hoc declarat se esse verum deum: vtpote curã habentem populi & congregãdi in vnitatem verae charitatis filios Hierusalem, quę erat caput regni. *Quemadmodum auis.* pro, gallina. Anceps tamen est dictio Graeca ad auem & gallinam: sed gallinę cõuenit cõgregare sub pennis nidi sui pullos, potiùs quàm aliis auibus. *Nidum suum sub pennis, & noluisti.* pro, noluistis. Significat inobedientiam, crimina & obicem, quem toties Hierosolymitae opposuerunt bono proprio. *Ecce relinquetur.* pro relinquitur. In proximo mõstrat desertionem Hierusalem: & propterea vt praesentẽ demonstrat. *Vobis.* Verè post passionem Christi tunc imminentem relicta est domus dei Iudaeis, non deo amplius fructificans. *Domus vestra.* Templum dei nõ iã dei sed domum eorum appellat. Vnde & velum tẽpli in passione Christi scissum est. *Deserta. Dico autem vobis.* An sermo iste dirigatur ad Hierosolymitas an communiter ad Israelitas, non clarè constat. Et de Hierosolymitis quidem constat verificari hęc verba subiuncta quo ad visionẽ corporalem: quia non viderunt Iesum vsque ad diem palmarum quo dixerunt: benedictus qui venit in nomine domini. Quo ad Israelitas verò verificatur de visione spirituali. Et verè dicitur ꝙ nunquam videbunt eum oculis fidei, donec dicant: benedictus qui venit in noĩe domini. Et hic sensus videtur magis quadrare

textui

textui, dicenti tanquã quiddam speciale, dico autẽ vobis. ad præsentes enim videtur conuertere sermonem, postquàm allocutus fuerat Hierusalem absentem. *Quia non videbitis me.* oculis fidei. *donec veniat.* supple tempus. *quum dicetis benedictus qui venit.* Et est præsentis temporis, venit. *In nomine domini.* Ego inquit ipse, veni in nomine patris mei. Et ad literam videtur describere & prædicere tempus quo Israëlitæ post desertam Hierusalem suscepturi sunt fidem Christi & dicturi de Christo: benedictus qui venit in nomine domini. Quod tempus (inquit Apostolus) erit tunc quum intrauerit plenitudo gentium.

CAPVT XIIII.

ET factum est quum introisset Iesus in domum cuiusdam principis Pharisæorum sabbato manducare panem, & ipsi obseruabant eũ. Pharisæi describuntur obseruantes Iesum tum quo ad verba, tũ quo ad facta, si in aliquo offenderet. *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.* non audens petere sanitatem. Timebat fortè offendere Pharisæos petendo curationem sabbato. præsentauit se tamen conspectui Iesu: petens facto vt se curaret. *Et respondens Iesus.* non ad verba sed ad obseruationem Pharisæorum. *Dixit ad legisperitos & Pharisæos, dicens: si licet sabbato curare? At illi tacuerunt.* timentes contra se militare vtrãque responsionis partem. Nam dicendo quòd licet, loquerentur contra suã obseruationem: dicendo verò quòd non licet, timebant confundi à Iesu: vt de facto euenit. *Ipse verò apprehensum sanauit eum, ac dimisit.* Ex industria Iesus manibus hydropicum apprehendendo sanauit: vt stultitiam Pharisæorum sic confutaret. *Et respondẽs ad illos.* tanquam scandalizatos de corporali apprehensione facta. *Dixit. Cuius vestrum asinus aut bos in puteum cadet, & non continuò extrahet eum die sabbati?* Confutat eos Iesus ab opere corporeo quod ipsimet exercebant sabbato: quod longè minùs erat necessarium curatione hominis. *Et non poterant ad hæc respondere illi. Dicebat autem & ad inuitatos parabolam.* Hinc manifestè apparet quòd sequens doctrina (quæ secundum literam morale sonat documentum) aliò tendit quàm ad docendum morem seruandum circa accubitus in conuiuio. *Intendens quomodo primos accubitus eligerent.* Occasio parabolæ describitur attentio Iesu ad modum quo eligebant primos accubitus. An autem iste modus fuerit interior affectus, an exterius aliquod signum, non explicatur. *Dicens ad illos. Quum inuitatus fueris ad nuptias, non discumbas in primo loco: ne fortè honoratior te*

sit inuitatus ab illo: & veniens is qui te & illum vocauit, dicat tibi, da huic locum: & tunc incipias cum rubore nouissimum locum tenere. Sed quum vocatus fueris, vade, recumbe in nouissimo loco: vt quum venerit qui te inuitauit, dicat tibi, amice ascende superius. tunc erit tibi gloria coram simul discumbentibus. Parabola satis clara est. *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.* Ecce quò tendit parabola, ad pœnam superbiæ & præmium humilitatis. Propriissimè autem superbum describit ex proprio actu, dicendo qui se exaltat. obiectum enim superbi non est exterior gloria aut honor aut quæcunque res alia, sed ipsemet. Et similiter obiectum humilis, est ipsemet. Propter quod humilitatis virtus & superbiæ vitium latuerunt philosophos. euangelica siquidem est virtus humilitas: & diabolicum vitium superbia. Quod enim alij laudant (hominem scilicet exaltare seipsum quantum potest) euangelica doctrina detestatur: vt latiùs Matthæi vigesimotertio declarauimus. *Dicebat autem & ei qui se inuitauerat.* Priùs ad inuitatos, modò ad inuitantem doctrinæ beneficium dirigit. *Quum facis prandium aut cœnam, noli vocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque vicinos neque diuites.* Superfluit vltimum neque. Legendum est. *Neque vicinos diuites.* Sermo præsens non est de prandio aut cœna morali (hoc est ad morem gerendum iis quibus conuiuitur) sed de conuiuio meritorio æternæ vitæ. Non enim prohibet Iesus cõsuetos tam nuptiarum quàm aliorum conuiuiorum mores (vocando fratres, cognatos, amicos &c.) sed declarat non esse hæc conuiuia ex suo genere meritoria. conuiuia autem exhibita pauperibus propter deum, esse ex suo genere meritoria æternæ vitæ. Hæc est ad literam sententia huius doctrinæ. *Ne fortè.* pro, nequando, *& ipsi te reinuitent, & fiat tibi retributio. Sed quum facis conuiuium, voca pauperes, debiles, claudos, cæcos, & beatus eris.* in spe. *quia non habent.* pro, non possunt, *retribuere tibi. Retribuetur enim tibi in resurrectione iustorum. Hæc quum audisset quidam de simul discumbentibus, dixit illi Beatus qui manducabit.* pro, manducat, *panem in regno dei. At ipse dixit ei.* Occasione sumpta ex verbis simul discumbentis, affert parabolam discretiuam primò inuitatorum ad cælestem cœnam ab aliis. ¶ Vbi diligenter aduerte in hac parabola, omnes primò inuitatos describi recusantes venire hora cœnæ ad conuiuium & reprobatos: dicente patrefamiliàs, nemo illorum qui vocati sunt, gustabit cœnã meã. Et quantum ad parabolam quidem homo iste inuitauit diuites seu

tes seu communes ciues: quibus recusantibus hora cœnæ venire, iussit vocari pauperes ac debiles & reliquos huiusmodi, in ciuitate tamen manentes, quibus non sufficientibus ad conuiuiũ, iussit peregrinos compelli per vias & sepes. Quantum verò ad sensum parabolæ, describuntur in primis inuitatis non omnes reprobi (quum nullus describatur homicida, blasphemus, fornicarius) sed illud reproborum genus qui humanis negociis licitis ex suo genere impediuntur à cælesti cõuiuio ex inordinato affectu ad humana negocia seu officia licita. tales enim describuntur inuitati ad cæleste conuiuium: quia secundum exteriora opera nihil præ se ferunt indignum cælesti beatitudine, & tamẽ quum hora cœnæ venit inordinatus affectus manifestatur. Et hæc parabola directè cõtra Pharisæos exteriorem iustitiam sectantes tendit. ¶ Vide itaque singula. *Homo quidam.* Iesus est. *fecit cœnam magnam.* æternæ beatitudinis. *Et vocauit multos.* Multi enim sunt vocati per fidem. *Et misit seruum suum.* angelicum ministerium ad incitandum homines ad cæleste conuiuium. *Hora cœnæ.* Tempus migrandi ex hac vita ad cælestem patriã, hora cœnæ est. *Dicere.* pro, vt diceret. excitando eos ad amorem cælestis conuiuij. *Inuitatis.* hominibus bonorum operum exteriorũ tantũ. *Vt venirent.* pro, venite, *quia iam parata sunt omnia.* Tempus noui testamenti significatur: in quo iam per Christũ parata sunt omnia spectantia ad cæleste conuiuium. *Et cœperunt simul omnes excusare.* pro, recusare. Hinc apparet quòd non de omnibus inuitatis ad cæleste conuiuiũ, sed de omnibus huius generis tractat. nam non omnes inuitati recusant, sed omnes huius generis inuitati recusant. Apparet etiã hinc ꝙ ternario numero recusantium subiuncto, omnes intelliguntur. Et quantũ ad parabolam quidem, recusatio fit verbo (vt patet in singulis subiunctis) quãtum autem ad significatum, recusatio fit facto. fit enim affectu præponente humana officia cælesti beatitudini. *Primus dixit ei.* seruo dicenti venite. Hoc dicere est affectu inordinato præponere villam amori cælestis conuiuij. *Villam emi.* In hoc ordine sunt occupati maioribus negociis humanis licitis. nõ enim malum est emere villam, sed inter magna negocia est, est siquidem emere dominatum quendam. *Et necesse habeo exire & videre illam.* Ecce perseuerans affectus inordinatus vrgens ad præponendum villam cælesti conuiuio. *Rogo te habe me excusatum.* Quanquam isti habeant affectum inordinatum, commendant tamen se angelis & deo, tanquam putantes acceptandam esse

excusationem suam. Vnde & moriũtur acceptis omnibus sacramentis ecclesiæ tanquam iactantes se diuinæ misericordiæ. *Et alter dixit. Iuga boum emi quinque, & eo probare illa: rogo te habe me excusatum.* Non differt hic à primo nisi secundum maius & minus. Ille circa maiora negocia, iste circa minora occupatur. Ille enim emit villã: iste autẽ quinque iuga boum. Vnde & similiter rogat rationem suæ causæ acceptari: perseuerans in affectu inordinato ad probandum iuga boum, tanquã si tunc inciperet. *Et alius dixit.* carnalibus delectationibus (licitis tamen) subiectus. Hic tertius est qui vxorem duxit. *Vxorem duxi: & ideo non possum venire.* Non rogat iste sed impotentiã veniendi pro ratione affert: quia animus carnalibus delectationibus deditus, tam est à ratione alienus vt non roget rationem sui haberi, omnino elongatur à spiritualibus. hoc enim sonat, & ideo non possum venire. ¶ Vbi collige prudens lector nullum istorum triũ vacasse malo operi ex genere: sed omnes & singulos præposuisse sua (scilicet villam, iuga boum, vxorem) conuiuio cælesti. *Et reuersus seruus nunciauit hæc domino suo.* Angelicus ordo humano more ad deum reuertitur, quũ merita hominum qui opere exteriori sunt boni, affectu autem inordinati, diuino offerunt iudicio. *Tunc iratus paterfamiliâs.* Ira dei, punitio est iusta quam merita istorum exigebant. *Dixit seruo suo.* angelico ordini. Exi citò. accelera ministerium. *In plateas & vicos ciuitatis,* tanquam in viciniora loca. Infra præmiũ ecclesiæ surrogari alios iubet. *Et pauperes ac debiles & cæcos & claudos introduc huc.* Intelligo per hos omnes defectum aliquem patientes, peccatores in operibus exterioribus. tales enim tanquam manifestè indigni cælesti conuiuio, nõ cõputantur inter primò inuitatos, sed tanquã surrogati in locũ priorũ introducuntur: iuxta aliam clariorẽ domini sententiam. meretrices & publicani pręcedẽt vos in regno cælorũ. *Et ait seruus, Domine factum est vt imperasti: & adhuc locus est.* Rursus angelici ordinis solicitudo de implendo numero electorum describitur, proponendo ꝙ adhuc locus nõ est plenus. *Et ait dominus seruo.* angelico ordini. *Exi in vias & sepes.* Nõ solũ peccatores intra ecclesiam existentes, sed etiã ex iis qui extra ecclesiã vagantur & qui septi legibus aut dogmatibus contrariis ecclesiæ sunt, vult deus cæleste intrare conuiuiũ. *Et compelle intrare.* Modus quodammodo violentus cõuertendi istos significatur. Considera conuersionem Pauli: & videbis compelle intrare. Si sciremus quibus viis deus aliquos conuertit, videremus pluries

impleri

impleri ꝙ compelluntur intrare. non ꝙ compellatur voluntas, sed mutantia voluntatem talia sunt vt compellatur quis mutare voluntatem: vt vides in exemplo Pauli. *vt impleatur domus mea.* hoc est vt compleatur numerus electorum. *Dico autem vobis.* Ad propositũ reducit parabolam. *Quia nemo virorum illorum qui vocati sunt, gustabit cœnam meam.* Hic clarè apparet omnes illos vocatos esse in numero reproborũ. Et vt dictũ est, dixit ad discũbentes Pharisæos ne præponant affectui cælestis conuiuij affectum terrenorum quantũcunque licitorum officiorum. *Ibant autem turbæ multæ cum eo: & cõuersus dixit ad illos. Si quis venit ad me.* fide. *& non odit patrem suum & matrẽ & vxorem & filios & fratres & sorores, adhuc autem & animam suam, nõ potest meus esse discipulus.* Intellige hæc de odio patris, matris &c. non absolutè sed quatenus impedirent adhæsionem ad Christũ. gratia enim non destruit sed perficit naturam: qua naturaliter diligimus patrem, matrem & vitam propriam. Odium autẽ etiam animæ suæ (hoc est etiã propriæ vitæ) retrahentis ab obsequio Christi, cõstat esse de necessitate salutis. Et propterea meritò dicitur: non potest meus esse discipulus. *Et qui.* pro, & quisquis, *non baiulat crucem suam.* Non sufficit ad salutem internus amor Christi tãtus vt odio habeantur pater, mater, filij, fratres ac etiã vita propria, pro quanto impedirent Christi amorem: sed quia probatio dilectionis, exhibitio est operis, oportet exterioribus tum passionibus, tum actionibus quæ sunt charitatis diuinæ exequi. Et propterea quantũ ad exteriores passiones subditur, & qui nõ baiulat crucẽ suam. Baiulare siquidem propriam crucem quum sit portare proprium ignominiosum suppliciũ, (erat enim tũc mos vt crucifigendus portaret sibiipsi crucem) positum est ad significandũ passiones omnes inferendas christianis, tam contra honorem quàm contra vitã & integritatẽ corporis. Oportet enim christianum quẽque pro Christi nomine hæc si inferantur sufferre. Quo ad actiones autem subiungitur. *Et venit post me.* imitando vitam meam, mores meos, gradiendo secundum doctrinam meam. *Non potest meus esse discipulus.* Quodcunque enim horum trium defecerit, non potest esse christianus: non nomine sed re. *Quis enim ex vobis volens turrim ædificare, nónne priùs sedẽs computat sumptus qui necessarij sunt, si habeat ad perficiẽdum: ne postquam posuerit fundamentum, & non potuerit perficere, omnes qui viderint, incipiant illudere ei, dicentes: quia hic homo cœpit ædificare & non potuit consummare?* Communi doctrinæ necessariæ omnibus

christianis. adiungit doctrinam propriam Apostolis (hoc est discipulis perfectioris vitæ statū profitentibus) tribus parabolis. Prima est de homine volēte ædificare turrim. quę satis clara est. Quo ad significatum autē ædificatio turris, professio est perfectioris vitæ: meritò turri sua celsitudine cōparatæ. Sūptus autē opportuni (vt ipsemet dn̄s dignatus est declarare) sunt abrenūciare omnibus quæ homo possidet. Debet itaq; anteq̄ quisquā profiteatur perfectioris vitæ statū, sedens quieta mēte cogitare & diligenter atq; exactè examinare affectus suos an sint alieni ab omnibus, quæ possidet, an in veritate renunciet nō solū rebus, sed affectibus rerū exteriorū: cōputando inter possessa non solū agros, sed etiā honores. Si enim hi sumptus desunt, meliùs est non incipere q̄ postquā posuerit fundamentum professionis carendo sumptibus perfectę renunciationis, non posse perficere ædificiū turris vitæ celsioris. Fieret enim tunc ludibrio videntibus dæmonibus & etiā hominibus. Et meritò: tanquā demens inchoans ædificiū quod non potest perficere. *Aut quis rex iturus committere bellum.* pro, vt congrediatur prælio, *aduersus alium regem. nónne sedens priùs cogitat si possit cum decem milibus occurrere ei qui cum viginti milibus venit ad.* pro, contra, *se. alioquin adhuc illo longè agente, legationem mittens rogat ea quæ pacis sunt.* Secunda parabola ad idem, similitudinem regis satis claram affert. Et significatur regis nomine, similiter professur⁹ statū perfectioris vitæ tanquam aliis celsior ducatum belli suscepturus. Bellum aduersus alium regem, est perfectior vita ad superādum mundum quātum ad licita cōmuniter aliis: puta habere agros, vacare humanis negociis & officiis & reliqua huiusmodi hominibus quidem licita, apostolicę autē perfectioni interdicta. Debet enim similiter hic quieta mente priùs cogitare, si affect⁹ sui vires (per decem milia hominum significatę) sufficiūt ad occurrendum mundo venienti cōtra ipsum cum viginti milibus, cum dupla fortitudine. Et describitur mundus duplicata potētia aduersus profitentem vitam perfectiorem: quia & pugnat communi impugnatione, trahendo ad illicita communiter omnibus: & pugnat speciali impugnatione, trahēdo ad interdicta apostolicæ vitæ. Si enim considerata proprij animi dispositione, imparē se videt tanto prælio, sapienter præuenit antequam bellum inchoet, rogans ea quę pacis sunt: hoc est non aggreditur statum perfectioris vitæ, non vult bellum ad superandum licita cōmuniter aliis, sed velut pacem rogans, contentus est statu cōmunis

vitæ.

vitæ. *Sic ergo omnis ex vobis qui non renunciat.* pro, valefacit, *omnibus quæ possidet.* Hinc clarè apparet ꝙ quo ad professuros perfectiorem vitam, attulit vtramq; parabolam. renunciare siquidem omnibus quę posſidemus, nō mādatur à Christo omnibus Christianis, sed profitentibus apostolicæ vitæ perfectionem. Et intelligo renunciare facto, quicquid sit de voto: illa enim est vera renunciatio quam in actibus legimus apostolorum & in sanctis patribus antiquis, Ambrosio, Antonio, Paulo, Benedicto. *Non potest meus esse discipulus.* quales erant tam duodecim quàm septuaginta. *Bonum est sal.* Tertia parabola perfectioris vitæ homines cōparans sali. Sal nanq; bonum est ad cibos omnes condiendos & seruandos. *Si autem sal euanuerit.* pro, infatuatum fuerit. Significatur enim si fuerit insulsum. huiusmodi siquidem insipida fatua dicimus. *In quo condietur?* hoc est, per quid condietur ipsum sal? Quasi dicat: nihil restat quo posſit condiri. Et hinc iuncto Matthæi. 5. apparet ꝙ de propositis aliis loquitur: nam illis dictum est: vos estis sal terræ, cum reliquis hic subiunctis. *Neque in terram.* hoc est neque ad officium terræ. *Neque in sterquilinium.* ad officium stercorationis agrorū. *Vtile.* pro accōmodū, *est.* Et verè qui perfectioris vitæ gradum tenent sine sapore vitæ & doctrinæ, nihil prosunt ecclesiæ dei. *Sed foras mittetur.* pro, sed foras proiiciunt illud. Incorrigibiles enim per alios sunt, & propterea tanquam omnino inutiles foras merentur proiici. *Qui habet aures audiendi, audiat.* Sciebat Iesus de prælatis ecclesiæ se loqui, quos nullus corrigit: & propterea præueniendo saltem in scriptis, excitat aliquem (quanuis rarum) ad resipiscendum. Propter raritatem enim dicit, qui habet aures ad audiendum: habens enim omnes aures mentis, sed non ad audiendum spiritussancti vocem vt faciant mandata eius.

CAPVT XV.

Erant autem appropinquantes ei.* Deest omnes, *Publicani & peccatores.* Significatur quòd omnis generis Publicani & peccatores sine delectu appropinquabāt ad Iesum. *Vt audirent illum.* Sanctus finis ac impertiendus omnibus. *Et murmurabant Pharisæi & Scribæ, dicentes: quia hic peccatores recipit & manducat cum illis.* Magna Iesu comitas relata ad fructum diuini verbi significatur. Ad hoc enim vt Publicani & peccatores traherentur ad fructum verbi diuini, recipiebat eos comiter & exhibebat se eis conuiuam. *Et ait ad illos.* Pharisæos & Scribas. *parabolam istam, dicens: Quis ex vobis homo qui habet*

centum oues: & si perdiderit vnam ex illis, nónne dimittit nonagintanouem in deserto, & vadit ad illam quæ perierat donec inueniat eam? Et cùm inuenerit eã, imponit in humeros suos gaudẽs: & veniẽs domũ, conuocat amicos & vicinos, dicens illis; congratulamini. pro, congaudete, *mihi, quia inueni ouem meam quæ perierat.* Parabola satis clara est. Et significat ipsum Iesum filium dei habentem centũ oues, hoc est vniuersos electos, quarum vna perdita, natura est humana: nonaginta verò nouem dimissæ in deserto, omnes sunt electi angeli, quibus deest ad perficiendum electorum numerũ genus humanum. Desertum autem, cælum est separatum omnino à nobis. Aduentus ad quærendum ouem perditam, incarnatio est filij dei. Impositio ouis in humero, redemptio est humani generis in proprio corpore. Et hoc quia sponte fecit, ideo gaudens describitur. Reditus domum, resurrectio & ascensio est in cælum. Conuocatio amicorum & vicinorum, associatio est angelica gaudens de reparatione humana. *Dico vobis.* Conclusio parabolæ directè percutiens Pharisæos & Scribas: simúlque prouocans publicanos & peccatores ad pœnitentiam. *Quòd ita gaudium erit in cælo super vno peccatore pœnitentiam agente, quàm super nonagintanouem iustis, qui non indigent pœnitentia.* Specialis ratio gaudij, est pœnitentia vnius peccatoris, quæ specialis ratio non habet locum in iustis non egẽtibus pœnitentia. Nec propterea pœnitẽtia istius præfertur iustitiæ illorum: sicut specialis ratio gaudendi de eo, qui euasit periculum aut recuperauit sanitatem, nõ præfert eum aliis qui semper fuerunt sani, qui non fuerunt in periculo. noua siquidem ratio gaudendi significatur, non maior. *Aut quæ mulier habens drachmas decem.* Secunda parabola ad idem affertur de drachma perdita. Et ipsa quidem clara est: significatũ autem simile præcedenti. Nã mulier, diuina est sapientia. Decẽ drachmæ, nouem sunt ordines angelorum & humana natura, imaginem habentes dei: sicut numismata quæ drachmæ appellantur, imaginem habẽt principis. Drachma perdita, est humana natura. Lucerna accensa, mysterium est incarnationis, verbum in carne tãquam lux in testa. Amicæ & vicinæ, angelicæ mentes sunt. Et cõclusio est eadem. *Et si perdiderit drachmam vnam, nónne.* pro, non. Quod quia interrogatiuè sumitur, ideo interpres ad claritatem maiorem explicauit dicendo, nónne. *Accendit lucernam & euertit domum.* Errore scriptorum mutatum est r, in t. Legendum est euerrit: quod est purgare scopis. hoc enim officio vtuntur quærentes nũmum perditum in aula. Et hoc officio vsa est diuina sa-

na ſapientia, purgando mundum per Ieſum. *Et quærit diligenter donec inueniat eam? Et quum inuenerit, conuocat amicas & vicinas, dicens: Congratulamini.* pro, congaudete, *mihi, quia inueni drachmam quam perdideram. Ita dico vobis, gaudium erit.* pro, fit, *coram angelis dei ſuper vno peccatore pœnitentiam agente. Ait autem: Homo quidam.* Tertia parabola ad idem de filio prodigo habetur. *Habuit.* pro habebat, *duos filios.* Parabola hęc in ſe clara eſt: ſed ſignificatum eius ad literam eiuſdem propoſiti habet aliqua obſcura ſeu difficilia. Homo igitur quidam, deus eſt. Duo filij, genus iuſtorum perſeuerantium in tota vita ſine peccato mortali & genus lapſorum (pœnitentium tamen) ſunt. Et propterea vterque appellatur filius, non ſolùm natura, ſed adoptione. *Et dixit adoleſcentior ex illis patri.* Meritò adoleſcentior ad peccandum pronior deſcribitur. *Pater, da mihi portionem ſubſtantiæ.* Velle ſuiipſius curam habere, & petere portionem ſubſtantiæ. *Quæ me contingit.* pro, quæ mihi obuenit. Nolebat enim ſub paterna cura viuere in cōmuni cum fratre. Hoc petit qui confidit in propriis viribus ad vtendum donis naturæ & gratiæ : confidit dico non deliberando huiuſmodi confidentiam, ſed ita procedendo ad opera ſua ac ſi confideret in propriis viribus abſque ſpeciali nouo gratuito dei auxilio. Quod tunc fit quum non recurritur ad curam dei vt patris, vt gratuita cura ſpecialiter cuſtodiat, ſeruet, illuſtret, & cætera: ſed animæquior eſt homo ad occurrentia, ſciens ſe habere bonam voluntatem, prudentiam & reliqua: & cum hoc credens ex coniecturis ſe eſſe in ſtatu charitatis. *Et diuiſit illis ſubſtantiam.* Ne aliquid ſubtractum intelligamus petenti filio, ne putemus actum ſicut egit Abraham (filiis concubinarum largiendo munera, & ſolum Iſaac faciendo hæredem) explicatur diuiſio. Dedit enim petenti integram partem donorum naturalium & gratiarum, ſed non remanſit ſub cura patris ſicut remanebat alter: quia ipſe petiit eximi à paterna cura, petēdo portionem ſibi obuenientem. *Et poſt non multos dies congregatis omnibus.* Confidentia in omnibus donis naturæ, animi, & corporis, & gratiæ eſt cōgregatio. *Adoleſcentior filius peregrè profectus eſt.* non ſolùm à paterna domo, ſed ab vſu gratiæ citò receſsit. *In regionem longinquam.* deformitatis ac diſsimilitudinis à forma tam naturalis quàm gratuitæ rectitudinis. *Et ibi diſsipauit ſubſtantiam ſuam, viuendo luxurioſè.* Diſsipatio ſubſtantię, eſt donorum tam ſpectantium ad intellectum quàm ad affectum cōtinua diminutio: nam hæc luxurioſè viuendo, hoc eſt indulgendo appetitui delectabilium,

bilium, minuuntur. ea enim quæ ſunt ſcientiæ benè viuendi, & ea quæ ſunt affectus ad rectitudinem, continuè debilitantur. *Et poſtquam omnia conſummaſſet.* pro, conſumpſiſſet. Ad ſimilitudinē eius qui exteriora bona omnia conſumpſit, peccator eſt qui ſuperfluis delectationibus (non ſuperbis aut contumacibus) in profundum culparum venit, malis habitibus iam habilitatus totaliter ad delectabilia. conſumpſiſſe enim omnes inclinationes ad bonum, tunc eſt quum habitus ſunt geniti ad delectabilia. *Facta eſt fames valida in regione illa.* Minor penuria eſt in regione diſsimilitudinis, quandiu partim peccatores inclinantur ad delectabilia, & partim inclinantur ad actus virtutum: ſed quum totaliter inclinantur ad delectabilia, valida penuria eſt diuini verbi & virtutis actuum. *Et ipſe cœpit egere.* Ad ſimilitudinem egentis deſcribitur quando etiam naturale numē in agibilibus minus inuenitur. Videmus enim ſubiectos luxui, etiam malè ſe habere circa humana negotia. *Et abiit.* amplius elongando ſe à ſeipſo. *Et adhæſit vni ciuium regionis illius* ſubiecit ſe totaliter dæmoni, qui verè eſt ciuis regionis peccati. *Et miſit illum in villam ſuam.* pro, villas ſuas, *vt paſceret porcos.* Ab vrbanis luxibus degenerat ad rurales ac brutales: vt maior miſeria interioris partis ſignificetur, ita quòd rationis officia abſorpta deſcribuntur, in hoc quòd ad paſcendos porcos (non ſolùm bruta, ſed immunda animalia) mittitur. *Et cupiebat implere ventrem ſuum de ſiliquis quas porci manducabant: & nemo illi dabat.* Poſtquam diabolus in ſeruitutem redegit hominem, inuidet ei hoc quòd faciet ſuum appetitum delectabilibus. propter quod vt augeat peccatum, immittit cupiditates vanorum delectabilium: vt autem non ſatientur, priuat eos concupitis delectabilibus. Hæc enim eſt diſpoſitio iſtius, cupientis ſatiari de ſiliquis (hoc eſt vanis) & tamen nemo illi dabat. Quieto ſiquidem dominio iam poſsidentes dæmones hominem, inuident illi (vt dictum eſt) ſatietatem appetitus: quam tamen procurabant quouſque illum plenè ſibi ſubiecerunt. *In ſe autem reuerſus.* Hinc clarè apparet, quòd à ſeipſo abierat, à forma naturalis rectitudinis ꝓcul iuerat in deformitatem naturæ animæ: & rurſus á forma doctrinæ fidei (quam infuſam ex diuina habuerat gratia) procul abierat, exercens contraria diuinis præceptis. Reuerſio autem ad ſe, per actum intellectus facta deſcribitur: inchoando à memoria & relatione domus paternæ, & relatione ſui ad mercenarios, ſuæ egeſtatis ad abundantiam eorum. Dixit: *Quanti.* pro, quot. ſeu quàm multi.

Aptè non sola memoria ac collatio sui cum mercenariis iam dictis verbis, sed suspirium in modo dicendi intelligitur. Ita quòd suspirando dixit, quàm multi. Ecce quid in se considerauit, gradum scilicet suum respectu mercenariorum: hoc est considerauit se filium tanti patris, scilicet dei. Memor fuit domus paternæ, hoc est spiritualis gratiæ, memor fuit magnæ abundantiæ spiritualium donorum in iis qui apud patrem sunt: hoc est, qui diuinis vacant obsequiis & seruitiis. *Mercenarij in domo patris mei abundant panibus.* Collatio hæc congruit iis qui à magnis donis ceciderunt. Habent se enim isti ad alios sicut filij ad mercenarios: qui enim magna sunt à Deo sortiti dona, velut filij sunt: qui autem parua, velut mercenarij sunt. Vnde illi tanq̃ perfectiores non tam beatitudinem quàm patrem considerant: isti autem tanquam imperfecti beatitudinis mercede alliciuntur: vtrique tamen grati in domo Dei abundant panibus spiritualibus. *Ego autem hic fame pereo?* Superfluit hic. Nota singula. Ego filius, illi mercenarij: fame pereo non esurio, illi abundant panibus: nec est vnus abundans mercenarius, sed quàm multi? Hæc consideratio intus habita, parturit propositum sequens. *Surgam.* qui deiectus iaceo, eleuabo mentem & animum à tanta miseria. *Et ibo.* affectibus, ab hac consuetudine malè operandi. *Ad patrem meum.* ad deum qui me creauit ad imaginem & similitudinem suam. *Et dicam ei.* Adhuc non dicit, sed proponit dicere: iuxta illud Psalmistæ: Dixi, confitebor aduersum me iniustitiam meam domino. *Pater.* Cerne iam incipere affectum velut filij ad patrem. *Peccaui.* fateor me peccasse. *In cælum & coram te.* Hominem alloquens, dicit se peccasse in primis in cælum: hoc est in deum habitantem in cælis: & deinde coram te, homine patre. Vnde referendo ad deum, idem est peccare in cœlum & coram te: quamuis iuxta proprietatem seruorũ augeatur oratio priùs dicendo: peccaui contra te, & postea adiungendo & coram te, in conspectu tuo, iuxta illud: Tibi soli peccaui & malum coram te feci. *Etiam non.* pro, & non posthac: *sum dignus vocari filius tuus.* Proponit non solùm fateri se peccasse, sed etiam adeò degenerasse, vt sit indignus vocari filius eius. Et verum dicit. *Fac me sicut vnum de mercenariis tuis.* Tertium proponit petitionem humilem. ita quòd ex gratia petit tractari sicut mercenarium: hoc est, non audebo petere redingrationem in statum filij, in pristina dona grandia, sed petam dona incipientium

cipientium, qui amore æternæ mercedis seruiunt deo. *Et surgens.* Hinc apparet quòd non velleitate, quàm non cogitando vellem, sed voluntate deliberata proposuit, surgam & ibo & dicam, &c. effectus enim hoc testatur. Et surgens, à consuetudine malè operandi. *Venit.* desideriis & precibus, ad patrem suum. *deum. Quum autem adhuc longè esset.* pro, abesset. Nulla exurrectio humana, nullus conatus humanus ad veniendum ad deum, sufficit ad reddendum propinquum hominem deo. Et propterea quanuis peccator surrexerit & venerit ad deum, adhuc tamen longè abesse describitur. vniuersæ enim iustitiæ nostræ, quasi pannus menstruatæ. *Vidit illum pater ipsius.* Paternis oculis vtitur deus, quum videt ad non permittendum amplius elongationem filij. Visus siquidem & priùs erat, sed oculis iustitię permittētis elongationem. *Et misericordia motus est.* Ecce affectus humano more compassionis diuinæ, filij miseriam tanquam propriam æstimans. *Et accurrens.* Ecce affectus misericordiæ. acceleratio veniæ, accursus est. *Cecidit super collum eius, & osculatus est eum.* Amplexus cum osculo, ipsa gratia reconcilians est, his signis descripta ad significandum magnitudinem affectus & effectus diuinæ benignitatis erga pœnitentem. Multò enim maior est quàm amplexus & osculum significent: sed spiritualia per hæc sensibilia significantur. osculo enim amor amicitiæ redditus, amplexu autem collata gratia significatur. *Dixitque ei filius.* Suscepta gratia nō excludit, sed exequitur sanctum propositum. *Pater.* Ecce affectus filialis. *Peccaui in cælum & corā te.* Fatetur se peccasse vt proposuerat. *Et iam non.* pro, & non posthac, *sum dignus vocari filius tuus.* Fatetur quoque se indignum esse nomine filij, sed nō subiungit petitionem, quàm tertio loco proposuerat: scilicet fac me sicut vnū de mercenariis tuis: quia non est in eodē statu nunc in quo erat quando proposuit hoc petere: nam tunc vrgente fame anhelabat ad panem, hoc est, recognita miseria proprij status, mouebatur affectu ad proprium bonum: nunc autem amplexus & osculatus à patre occurrente ad ipsum, tanquam absorptus à paterna benignitate, tanquam iaciens se totum in paternam gratiam, nihil petit, sed solùm confitetur peccatum & indignitatem. *Dixit autem pater ad seruos suos.* Non respondet pater filio verbis, sed factis, conuertendo sermonem ad seruos ecclesiæ pastores. *Citò proferte.* Superfluit citò. *stolam primam.* Stola, vestis longa vsque ad pedes vniuersum tegens corpus, prima, hoc est præcipua. Vnde & in Græco habetur articulus, quasi significans stolam illam

primam,

primam, demonstrando certam & insignem quandam notam seruis stolam: quia noua vita est, non qualiscunque sed pręcipua hoc est condigna non solùm ad bonum sed etiam ad satisfaciẽdum pro præteritis. Stola prima, est quæ alibi significatur dicẽdo, facite fructus dignos pœnitentia. Hanc proferendam pœnitẽti iubet à seruis: quia verè pœnitentium, pastores ecclesię debent vniuersam vitam dirigere in bonum, nulla parte neglecta: alioquin stolam non proferunt. nec solùm debẽt dirigere ad bonam vitam, sed ad præcipuam, hoc est etiam satisfactoriam pro præteritis: alioquin non proferunt primam. *Et induite illum.* Parum esset quòd pastores proferrent stolam primam, dicendo & instruendo, nisi induerent illum, nisi sic ad hoc attenderent vt applicarent stolam primam ad pœnitẽtem. Magnum ergo studium prælatis indicitur, quum induendi officiũ eis iubetur. oportet enim in hac indutione vti magna prudentia & suauitate. *Et date annulum in manum eius.* Annulus in manu, ornamentum est manus: ac per hoc ornamẽta operum significantur. Et hoc quoque ornamentum à pastoribus dandum iniũgitur. oportet enim vt efficiant (quãtum in ipsis est) vt pœnitentium opera exteriora per manus significata, non solùm sint bona sed ornata: alioquin non sunt condigni fructus pœnitentiæ. oportet enim opera talium non solùm ab omni specie mali esse aliena, sed palàm velut decora & ornata apparere, sicut turpia apparuerunt præterita. *Et calciamenta in pedes.* Pedes pro affectibus sumuntur: calciamenta autem quæ ex pellibus mortuorum animalium fiunt, exempla sunt mortificationis præcedentium pœnitẽtium. huiusmodi enim exempla exhibenda sunt à pastoribus affectib⁹ pœnitentium. ¶ Vbi nota quòd describendo quę debeant à pastoribus erga pœnitẽtem effici, describitur quę debeat pœnitẽs complecti, describitur quid filius iste pœnitens susceperit. suscepit enim de manu seruorum stolam primam in vniuersa vita: & specialiter ornamẽta in operibus exterioribus, & exempla aliorum verè pœnitentium in affectibus suis. Hæc est enim optima pœnitentiæ forma. *Et adducite vitulum saginatum.* Aduerte in textu Gręco haberi articulum: quasi diceretur, illum vitulum. Vitulus hic insignis valde est: vtpote Christus ipse pinguis ad satietatem & delitias totius mundi sufficiens. *Et occidite.* pro, mactate. Mysterium mortis Christi ad memoriam reuocandum pręcipitur talẽ, vt sit cibus ac delitiæ animi pœnitentis. *Et manducemus & epulemur.* pro, lætemur. Commune conuiuium communisque

munisque lætitia patri, filio & seruis describitur: quia fruct' passionis Christi in pœnitente, materia est gaudij non solū ipsi pœnitenti & ecclesiæ pastoribus, sed etiam ipsi deo: cuius gaudium quanuis non possit augeri, materia tamen gaudij multiplicatur in nouis fructibus gratię eius. Metaphoriceq; deus quoq; dicitur conuiua: quoniam ad similitudinem conuiuę dignatur concurrere quum nos pascimur bonorum operū fructibus. Perinde enim gratum habet ac si ipse pasceretur. *Quia hic filius meus.* creatione, redemptione & adoptione. *Mortuus erat.* quo ad vitam gratiæ quæ est vita æterna. *Et reuixit.* vita gratiæ. *perierat.* mors erat ipsi filio, perierat autem mihi: perdideram enim filiū. *Et inuentus est.* nobis. Metaphora est, sumpta à rebus perditis, ab ouibus perditis & similibus quæ postea inueniuntur. *Et cœperunt epulari.* pro, lætari. sonis & cantibus. Aduerte prudēs lector omnes istas tres parabolas cōcludere lætitiam communem super vno peccatore pœnitentiam agente. tum ad confundendū Scribas & Phariseos murmurātes quòd Iesus cum peccatoribus mādducaret. tū ad declarandū humano generi quàm grata deo & angelis, & quàm grata est veris ecclesię pastoribus cōuersio cuiuscūque peccatoris ad pœnitentiā. *Erat autē filius eius senior.* Hic alter filius nō pro toto iustorum genere ponitur: sed illorum iustorū personam gerit, qui in timore dei perseuerātes, spiritualibus consolationibus interni gaudij non reficiuntur in hac vita. *In agro.* Agriculturæ superintendens, personam iustorū vitę actiuæ repræsentat. *Et quum veniret & appropinquaret domui.* Aduētus ex agro & appropinquatio ad domū paternā, vacatio est ad ea quæ in ecclesia geruntur. *Audiuit symphoniam & chorum.* pro, choros. An solus concentus chororum saltantium, an etiam sonus musicus per symphoniam significetur, certum non est. describitur enim chorea cum musica audita foris Et significatur audita lætitia in ecclesia. *Et vocauit vnum de seruis.* hoc est de famulis domus, doctorem aliquem ecclesiæ *Et interrogauit quid essent hac.* Videntes enim actiui iusti, peccatores cum magna lætitia, in ecclesia, petunt à doctoribus vnde hęc tanta lętitia. & audiunt diuinæ esse gratiæ erga aliquem quāuis sceleratū pœnitentem. *Isque dixit illi.* frater tuus venit: *& occidit pater tuus vitulum saginatum, quia saluum illum recepit. Indignatus est autem & nolebat introire.* Primi motus humanarum passionum in hoc iustorum genere describuntur: tum in indignatione, tum in recusatione intrandi domum. Conferendo siquidem merita propria

meritis

meritis nouiter pœnitentium,& consolationes spiritualis gaudij quibus ipsi carent collatis nouiter pœnitentibus, insurgunt indignationis motus & recusandi cōmunicare cum huiusmodi festiuè se habentibus. *Pater ergo illius egressus cœpit rogare*.pro, rogabat, *illum*. Hinc apparet quòd primi motus non deliberati actus fuerunt indignatio & nolle intrare maior siquidem dei beneuolentia erga hunc seniorem filium describitur,in eo quòd statim audita ei⁹ indignatione nō solùm egreditur,sed rogat vt ingrediatur:quod non fecerat alteri filio.Et significatur per hūc egressum & rogationem diuinæ collatio gratiæ ad reprimendum & superandum hos malos motus insurgentes. *At ille respondens dixit patri suo*.Ecce tot annis. Hæc quæ filius dicit,rationes sunt ex quibus insurrexerunt illi motus mali. consistunt enim in collatione meritorum suorum ad merita pœnitentis filij,&consolationum negatarum sibi:concessarum autem pœnitenti.Vide singula. *Seruio tibi.* in cura rerum tuarum in actiua vita. *Et nunquam mandatum tuum præteriui.* Alteram partem iustitiæ(scilicet facere bonum) adimpleui, tot annis seruiēdo tibi:alteram autem(scilicet declinare à malo) etiam adimpleui,nunquam mandatum tuum transgrediēdo.Nec intelligas omnimodam innocentiam per hanc negatiuam (quoniam si dixerimus quòd peccatum non habemus , ipsi nos seducimus)sed innocentiam à peccatis mortalibus.hoc enim propriè significat,nunquam mandatum tuum præteriui. Nam propriè loquendo,peccata venialia non sunt peccata nisi secundum quid : ac per hoc peccando venialiter,non transgredimur mandata dei simpliciter & absolutè, sed secundum quid. Verum ergo dixit iste (quanuis venialiter peccauerit) nunquam mandatum tuum præteriui : quia simpliciter & absolutè loquitur . *Et nunquam dedisti mihi hædum* . Post narrata propria merita , subiungit negatum internarum consolationum gaudium,conferendo cum tot meritis hanc negationem,

Vt cum amicis meis epularer. pro , lætarer. Amicos eius intelligo partes animi inter se concordes ad bene operandum. in viro siquidem iusto amicitia est interna inter partes animi : sicut per oppositum , iniustorum animus à seipso discordat. *Postquam autem filius tuus hic.* Conferendo merita propria meritis fratris sui,nominat fratrem filius tuus hic contēptiuè:vt merita actę vitæ exigebāt. *Qui deuorauit substantiā suam*, pro,tuam. Et verè dicit tuam,quia dei dona consumpserat.*Cum*

meretrici-

meretricibus. Luxuriosam vitam à præcipua parte nominauit. Vide merita quæ contraponit: *Venit.* pœnitens. *occidisti illi vitulum saginatum.* Et hic quoque habetur articulus, significans vitulum illum saginatum. Mihi nunquam dedisti hędum & huic occidisti vitulum, non qualemcunque sed optimum, pinguem: hoc est replesti eum cõsolationibus interni gaudij tam affluenter, & mihi nec minimam partem dedisti. Hæc merita & hæc velut præmia collata, in causa sunt motuum insurgẽtium. *At ipse dixit illi.* interna ratione. *Fili.* Alteri non respondit, sed huic respondet, filiumque appellat: vt filiali nomine paternam recognoscat beneuolentiam. *Tu semper mecum es.* Duo hinc apparent. Alterum quòd iste semper iustus perseuerauit: alioquin non dixisset, semper mecum es. Alterum quòd ratio exhibitæ lætitiæ fratri, non habet locum in ipso: quoniam nouitas ratio gaudij significatur, dicendo huic, tu semper. nulla est in te ratio nouitatis, quę est ratio gaudij specialis de fratre tuo. *Et omnia mea tua sunt.* Non solùm hędus aut vitulus sed omnia mea tua sunt, nihil habeo quin iam hæreditario iure tuum sit. Minus dixit & plus significauit. nam non solùm mea omnia sed egomet tuus sum. in cælesti enim patria me frueris: & vniuersa mea bona nõ minus tibi cõmunicabũtur quàm si solius tui essent. Omnia siquidem cęlestis patriæ bona, sunt ita communia omnibus ac si essent propria singulorum. *Epulari.* pro lætari, *autem & gaudere oportebat.* Rationem reddit specialis lętitię, & gaudij ex noua speciali ratione gaudendi. Et è regione cõtraponit ad id quod dixerat, tu semper. *Quia frater tuus hic mortuus erat & reuixit: perierat & inuentus est.* quod superiùs expositum est. Aduerte hic prudens lector deum qnandoque nouiter pœnitẽtes afficere magna cõsolatione interni gaudij donec firmentur in via dei: vt patet de Paulo Apostolo rapto ad tertium cælum: & de Augustino qui non satiabatur diebus conuersionis considerare altitudinem diuini consilij super salutem generis humani. huiusmodi enim consolationes significantur exhibitę huic filio prodigo pœnitenti in vitulo saginato & festiuitate. Hęc autem nõ sunt maioris perfectionis fructus: sed delitiæ quædam seu blanditię cælestis patris quæ perfectioribus multis negantur.

CAPVT XVI.

Dicebant

D*Icebat autem & ad discipulos suos. Homo quidam erat diues qui habebat villicum.* pro, œconomum. Significatur enim præpositus dispensationi vniuersæ domus, & non curam habẽs villæ tantùm. propter quod Latino vocabulo dispẽsationis vtemur in reliquo huius parabolæ. *Et hic diffamatus est.* pro, delatus est. denunciatus est. *apud illum, quasi dißipasset.* pro, velut dissipans, *bona.* pro, facultates. *illius. Et vocauit illum.* Hinc canonistę regulam sumunt non esse à iudice præcipitandam sententiam contra delatum, sed priùs esse vocandum. *Et ait illi. Quid hoc audio de te? Redde rationem villicationis.* pro, dispensationis, *tuæ.* Parabola hæc clara est: sed applicatio eius per singula, valde difficilis si non imposs ibilis est. Prima tamen hæc pars facilè applicatur ad hominem diuitem, cui credita est à deo dispensatio facultatum temporalium, hoc est rectus vsus illarum, qui tamen abutitur illis: cuius merita quum à deo discutiuntur (vel per internam inspirationem, vel per ægritudinem, vel per prædicatores, vel per aliorum exempla) quodammodo citatur ad reddendam rationem qualiter vsus est diuitiis, potestate & reliquis huiusmodi. *Iam enim non poteris.* pro, non enim poteris posthac. *villicare.* pro, dispensare. Comminatio est hæc significans comminationem mortis, qua deus mouet hominem quandoque ad resipiscendum. finitur enim vsus harum rerum temporalium simul cum hac vita. *Ait autem villicus.* pro, œconomus. seu dispensator, *intra se.* Ecce effectus diuinæ comminationis, redire ad seipsum & cogitare vt prouideat vitæ suæ æternæ. *Quid faciam, quia dominus meus aufert à me villicationem.* pro, dispensationem? *Fodere nõ valeo, mendicare erubesco.* Negatio harum duarum viarum viuendi (scilicet vel labore vel mendicitate) significat consilium hominis de æterna vita non quærenda labore ieiuniorũ nec mendicitate orationum. Et verè quum comminatio mortis adest, ieiunare non valemus: & orare erubescimus, conscij malè actæ totius vitæ. nulla enim suppetit ratio quòd exaudiamur. *Scio.* pro, noui, *quid faciam* Consilium optimum iniit, deliberando tertiam viam: scilicet eleemosynarum. *Vt quum amotus fuero à villicatione.* pro dispẽsatione, *recipiant me in domos suas. Conuocatis itaque.* pro, & accersitis, *singulis debitoribus domini sui, dicebat primo. quantum debes domino meo? At ille dixit. centum cados.* pro, batos, *olei.* Hebræa dictio est batus: & est nomen mensuræ liquidorum. *Dixitque illi. accipe cautionem.* pro, literam, *tuã: & sede.* pro, & quum sederis. Quies significatur: immo silentiũ

videtur indici, vt nec verbo nec ſigno aliquid monſtretur huius fraudis. *Citò ſcribe quinquaginta. Deinde alio.* pro, alij, dixit. *tu verò quantũ debes? Qui aut. centum coros tritici* Corus, mẽſura quoque eſt ſolidorum. *Ait illi, accipe literas tuas.* pro. literam tuam: *& ſcribe octoginta.* Hæc pars parabolæ adamuſsim inapplicabilis apparet ad propoſitum conſequenter loquendo. Verũ non ad hoc affertur vt ſic applicetur: ſed quid inde hauriendum ſit, dominus ipſe explicabit. *Et laudauit dominus villicum.* pro, œconomum, *iniquitatis.* Vtrunque explicatur: & quòd iniuſtè fecit, & quòd laudatus eſt à domino ſuo. *Quia prudenter feciſſet.* Non laudatur de iniuſtitia ſed de prudẽtia. Et appellatur prudentia, non recta ratio abſolutè, ſed recta ratio ad ſuam vtilitatẽ. *Quia filij huius ſeculi.* hoc eſt habentes pro fine quæ ſunt ſeculi huius. horum enim rationes, affectus & opera quia procedũt ex fruitione huius ſeculi tanquam ex fine qui eſt pater & principium in moralibus, ideo filij huius ſeculi Hebraico more dicuntur. *Prudentiores.* non abſolutè. *filijs lucis.* hoc eſt habentibus pro fine bona æternæ lucis. *In generatione ſua ſunt.* Ex hoc quòd iſti dicuntur filij lucis & illi huius ſeculi, congruè intelligimus generationem filiorum huius ſeculi coincidere cum generatione tenebrarum. contra lucem enim tenebræ diſtinguuntur. Quo fit vt filij huius ſeculi ſint filiis lucis prudentiores, nõ abſolutè ſed in natione tenebroſa: ſicut noctuæ meliùs vident in tenebris animalibus diurnis. Et experientia teſtatur hanc domini ſententiam eſſe veram. innuméras enim aſtutias & verſutias exercent filij huius ſeculi pro hac vita, quas filij lucis ignorant, ſimpliciter gradientes in luce diuinæ gratiæ. Coniunctio autem cauſalis (quia filij) denotat quòd hoc non feciſſet diſpenſator filius lucis quod fecit diſpenſator iniquus: propter quod prudentior dicitur filiis lucis. *Et ego dico vobis.* Declarat applicationem huius parabolæ. *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis.* Mammona, Chaldaica dictio eſt, in vſum Syrorum deducta: & ſignificat diuitias. Nec mammona iniquitatis intelligas diuitias iniuſtè acquiſitas (quoniam repugnat diuinis præceptis eleemoſynæ ſacrificium offerre de rapina) ſed diuitiæ in genere appellantur diuitiæ iniquitatis, hoc eſt inæqualitatis: eò ꝙ inæqualiter diuiſæ ſunt. ita quòd non à vitio ſed à relatione inæqualitatis appellantur diuitiæ iniuſtæ ſeu iniquæ. Poſſunt nihilominus à vitio iniuſtitiæ denominari: eò quòd raræ vel nullæ ſunt diuitiæ in quarum congregatione ſeu conſeruatione non interue-

nerit

nerit peccatum,vel habentium,vel ministrorum,vel patrum seu auorum. ❡ Facere autem amicos ex diuitiis nobis à deo creditis,nihil aliud est quàm eleemosynam dare. *Vt quum defeceritis.* à præsenti vita. *recipiant vos.* amici ex eleemosynis facti. *In æterna tabernacula.* nō in temporalia. Et vtitur hoc modo loquendi,vt concludat conclusionem similem parabolæ : vt sicut dispēsator fecit sibi amicos se recepturos in domos suas,ita vos facite vobis amicos eleemosynis ; vt merita diuinæ amicitiæ per eleemosynas comparatæ ; recipiant vos in æterna tabernacula. Et hoc est primū deductum ex hac parabola. *Qui fidelis est in minimo,& in maiori.* pro,multò *fidelis est: & qui in modico* pro,minimo,*iniquus est,& in maiori.* pro,multo, *iniquus est.* Intendens alterum ex eadem deducere parabola documentum (de pœna scilicet mali dispensatoris temporalium facultatum) preponit vniuersales regulas duas. Altera est. fidelis in minimo, est quoque fidelis in multo. Altera est. iniquus in minimo, est quoque iniquus in multo. Et ambæ sunt veræ per se intellectæ: hoc est qui ex fide rectè habet in dispensatione rerum quantūcunque paruarum, multò magis rectè se habet ex eadem fide, dispensando res magnas : & similiter qui ex iniquitate malè se habet dispensando minima, multò peiùs se haberet ex eadem iniquitate dispensando maiora. *Si ergo in iniquo mammona fideles non fuistis.* Infert in virtute istarum regularum vniuersalium,ex antedicta parabola pœnam mali dispensatoris,applicādo ad auditores. Et intendit per iniquum mammona temporales diuitias tanquā minimū quid. Ita ꝙ sensus est. Si in facultatibus secularibus (quæ sunt minimū quid) non fuistis fideles. *Quod verū est.* hoc est facultates spirituales quæ sunt multò maiores secularibus facultatibus. *Quis credet vobis.* dispensandas? quasi dicat nullus. Significatur ergo pœna malè dispensantis tēporalia ꝙ indignus est vt committatur ei dispensatio spiritualium. *Et si in alieno fideles non fuistis.* Idem sub alia ratione repetitur. quod priùs dixit iniquum mammona,modò appellat alienum: quia quicquid seculare est, alienum est à perfectione animi,alienum est quia potest ab inuito auferri. Et propterea si in alieno(hoc est in secularibus quæ possunt ab inuito auferri,quę minima sunt)fideles non fuistis. *Quod vestrum est.* genus spiritualium quod vestrū est, quod nō potest à vobis inuitis auferri, quod ad perfectionem vestri animi spectat, quod multò maius est toto genere secularium. *Quis dabit vobis?* quasi dicat,nullus.

¶ Vbi nota prudens lector ꝙ contra iniquum mammona (hoc est diuitias seculares) è regione posuit quod verũ est: significãdo per hoc non esse vera bona, sed apparentia. sed instrumenta veri boni temporales diuitias. & similiter contra alienum è regione posuisse quod vestrum est: significãdo per hoc aliena extranea esse (sicut verè omnia corporea extranea sunt à pfectione animi) & tantũmodo spirituale bonum esse proprium. Et dixit hæc omnia ad instruendum humanum genus, ne paruipendamus malam rerum temporalium à deo nobis concessarũ administrationẽ. Hæ enim pœnæ testantur ꝙ huiusmodi abusus temporalium, indignum reddunt hominem spiritualibus, indignũ reddũt hominẽ vt dentur illi à deo spiritualia dona. ¶ Cerne quoque hic prudens lector, ad quæ & quot parabola inducta fuerit. Inducta siquidẽ est primò vt sicut dispensator prouidit sibi de amicis recepturis se priuatũ dispensatione, ita homo cui deus dispensandas dedit diuitias, cõparet sibi eleemosynis cœlestẽ amicitiam profuturam sibi post mortem. Inducta est secũdò ad ponderandum malam dispensationem qua dispẽsator dissipauit bona domini sui: adiiciendo pœnam quæ inde incurritur. Et in hoc clauditur tertium implicitè: ꝙ deus est ille dominus qui temporaliũ administrationẽ diuitibus dat, ꝙ ipse idem est negans malè dispensantibus quod verũ & proprium bonum ipsorum esset. *Nemo seruus.* Adiungit aliã parabolam magis vrgentem contra auaritiã: prædicta enim parabola magis sonat contra prodigalitatem. militat tamen in veritate cõtra abusum diuitiarum per auaritiam: nam contra auaritiã eleemosyna est. Hæc parabola de seruo non valente duobus dominis seruire, Matt. 6. tractata est. *Potest duobus dominis seruire.* quatenus duo, hoc est diuersi sunt. nam inquantũ conuenirent in vnum, non solũ duobus sed decem dominis potest vnus seruus seruire. *Aut enim vnum odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit. & alterũ cõtemnet.* Odium & dilectio, interni affectus sunt: adhæsio autem & contẽptus, ad exteriores spectant actiones. Et est sensus ꝙ aut intus vnũ diliget & alterum odio habebit: aut saltẽ vni seruiet, obediendo illi, & alterum facto cõtemnet, non exequẽdo quod alter iubet: quũ impossibile sit vtriusque iussa exequi. *Non potestis.* Ecce applicatio parabolæ ad duos dominos: deum & mãmona. *Deo seruire & mammonæ.* Nõ dicit nõ potestis deo seruire & mammona habere: sed dicit ꝙ non potestis seruire deo & mammonæ, hoc est diuitiis: quoniã cõtraria iubent. deus enim

vult præponi ſpiritualia omnibus rebus: diuitiæ autē volunt ſe præponi ſpiritualibus. *Audiebant autē hæc omnia.* Oportet hic facere punctum. eſt enim ſenſus, ꝙ hæc omnia audiebant pariter diſcipuli & alij. Deinde adiungenda eſt coniunctio &. Legendū eſt enim. *Et Phariſæi qui erant auari.* Ita ꝙ inter audientes annumerantur etiã Phariſæi: & non ſoli ipſi deſcribuntur audientes. *Et deridebant.* pro, ſubſannabant, *illū.* Significatur enim ſpecies deriſionis quæ naſo fit. geſtu enim vultus monſtrabant irriſionē, non omnes audientes ſed ſoli Phariſæi auari. *Et ait illis,* ſcilicet Phariſæis auaris. *vos eſtis qui iuſtificatis vos.* Oporteret ꝙ deus iuſtificaret vos qui cognoſcit corda veſtra, ſed vos iuſtificatis voſmetipſos, *Coram hominibus.* qui non vident corda veſtra auara. *Deus autem nouit corda veſtra. Quia quod hominibus altū eſt, abominatio eſt ante deum.* Dixerat iuſtificationē Phariſæorum eſſe coram hominibus, non coram deo. probat modò hoc quia quod hominibus (ſubintellige tantūmodo) altum pro excelſum eſt, abominatio eſt corã deo. ſuperbia enī eſt, vana gloria eſt quod in ſolis hominū oculis excelſum eſt. *Lex & prophetæ.* Hinc inſinuatur ratio qua iuſtos ſe dicebant coram hominibus Phariſæis palliantes auaritiam ſuam. inſinuatur enim ꝙ ex conditione ſtatus promiſſi in lege & prophetis, Iudæis, debebãt eſſe diuites & abundare valde in temporalibus diuitiis viri iuſti. vnde quantò magis erant diuites, tantò magis prædicabant ſe iuſtos: tanquã diuinæ promiſſiones iuſtis factæ, adimplerētur in ipſis. Contra hoc enim tendunt hæc verba domini. *Lex & prophetæ vſque ad Ioannem.* hoc eſt ſtatus veteris teſtamenti, ſtatus legis & prophetarū vſque ad Ioannis Baptiſtæ tempora durauit. *Ex eo.* pro, ex tunc. hoc eſt à tempore Ioannis. *regnum dei euangelizatur.* Durante ſtatu veteris teſtamenti, annunciatum eſt à lege prophetis regnum terrenum, opulētia rerum temporalium: à tempore autem Ioannis Baptiſtæ euangelizatur regnum Dei, regnū cælorum, non terrenum. Vnde & Ioannes Baptiſta incœpit prædicare, Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnū cælorum. Et ſimiliter idem incœpit prædicare Ieſus: & in toto euangelio continuè de regno cælorum tractat. Ac ſi apertiùs dixiſſet. finitū eſt tempus opulētiæ ſecularis promiſſæ in ſtatu veteris teſtamēti: & iam venit tempus regni dei, regni ſpiritualis, quo deus regnum ſuum propagare vult in cordibus totius humani generis.

Et omnis in illud vim facit. hoc eſt & quilibet appetens regnum dei, exercet ſuas vires, adnititur vniuerſo ſuo conatu ad partici-

pandum illud regnum dei: tanquã violentiam inferens. Metaphorico siquidem vtitur sermone, à similitudine vtentium omni qua possunt vi ad assequendũ regnum terrenum. multò enim maiore vi vtendum est ad assequendum regnum cælorũ, ad corregnandum in regno dei: quum terrenũ quanuis difficilè, possibilè tamen sit vt humana vi assequatur? cæleste autem superat omnem vim humanam. Et tamen quia euangelizatur quodammodo rapiendum magna violentia omnis conatus appetentiũ illud, ideo quilibet appetens illud, vim facit affectibus & operibus in illud. *Facilius est autem cælum & terram præterire quã de lege vnum apicem cadere.* Ne intelligeres legem & prophetas sic finiri, vt à tempore Ioannis euanuerint, subiungit hunc erroneũ intellectum tollendo, ꝙ faciliùs est cælum & terram præterire (perdendo esse suum) quàm minimũ apicem à lege & prophetis cadere: hoc est deficere ab esse suo, hoc est fieri quin impleatur, fieri quin duret in æternum. Et verũ est, ꝙ faciliùs est naturæ nexus vinculáque solui quàm ordinẽ diuinæ prædestinationis: vtpote superiorem naturæ ordinẽ. cælum autem & terra ad ordinem spectant naturæ: lex verò & prophetæ ad ordinem diuinæ prædestinationis. *Omnis qui dimittit.* Ne errares iterum malè intelligendo hæc dicta verba de lege & prophetis, adiunxit vnum ex quo sanus intellectus prædictorũ verborũ insinuatur. ¶ Quod vt intelligas, aduerte primò sensum perpetuitatis legis, & prophetarum etiam in minimo apice esse, ꝙ Iesus non soluit, sed implet legem & prophetas. Quod quantũ ad promissiones, in dubiũ non vertitur: quantũ verò ad præcepta de quibus potest dubitari, declaratur modò in hoc textu, ꝙ tunc implentur quum sublatis imperfectionibus ad perfectionem reducuntur. hoc est enim quod in hoc vno præcepto de dimittente vxorem significatur. ¶ Propter quod recole secundò ꝙ in lege & prophetis cõcessus erat libellus repudij: ac per hoc præcepta circa coniugium imperfectionem huiusmodi habebant annexam. Iesus autem noui testamẽti author, hanc imperfectionẽ tollit à præceptis circa coniugium: & sic non soluit, sed perficit legem & prophetas. Et quod dicitur in hoc præcepto, intellige vniuersaliter ab hoc exẽplo in vniuersis præceptis legis & prophetarũ. Significat ergo Iesus subiungendo hoc exemplum, ꝙ præcepta legis implenda omnino sunt quemadmodũ istud: hoc est sublatis imperfectionibus. Vide præceptum. *Omnis qui dimittit vxorem suam & alteram ducit, mœchatur.* Manifestè hic tol-

litur

litur licentia dimittendi vxorem per libellum repudij. *Et omnis qui dimissam à viro ducit, mœchatur.* Manifestè tollitur licentia nubendi, concessa à lege repudiatæ vxori. *Homo quidam.* An historia sit vel parabola narratio hæc de diuite & Lazaro mendico, non clarè constat. Lucas enim parabolæ titulum, non solùm huic negauit, sed etiam paulò antè propositæ de homine diuite habente œconomum. Nomen tamen propriũ Lazari argumentum est pro historia, non tamen vrgens: quoniam Iesus parabolæ constructor, ex industria mendicum nominauit, diuitem autem sine nomine descripsit (homo quidam) ad monstrandũ contrarium esse ordinem spiritus ordini mũdano. Apud mundanos siquidem diuitum nomina sciuntur, & quum de eis verba fiunt, nominatim explicantur: pauperum autem nomina nec sciuntur, nec si sciuntur, digna existimãtur propria appellatione: sed si de aliquo eorum sermo accidit, dicitur quidam pauper. Totum oppositum est secundum ordinem spiritus: & propterea diues appellatur homo quidam: pauper autem nominatim appellatur Lazarus. Et hæc est literalis ratio, siue sit historia siue sit parabola. *Erat diues.* In quo abundantia temporalium facultatũ significatur. *Qui induebatur purpura.* Peccatum luxus in immoderato vestitu exteriori significatur. purpura enim regum nõ cuiusque diuitis est. *Et bysso.* Luxus in camisia describitur: est enim byssus lini mollissimi genus, reginarum delitiis fortè commodum, non cuicunq; diuiti. *Et epulabatur quotidie splendidè.* Tertius hic est luxus: congruit enim quandoq; epulari, sed quotidie, nimis est. Hæc autem non ideo cõmemorantur, vt significentur peccata esse mortalia secundum se, sed signa animi dediti totaliter vitæ sensuali quæ iuncta cum inhumanitate versus Lazarum, testantur ꝙ diues seipsum tantùm amabat, quod est manifestè mortale peccatum. *Mendicus autem è regione ad diuitem, quidam erat nomine Lazarus. De quo iam dictũ est, qui iacebat.* pro, porrectus erat. Significatur enim quòd non qualitercunque iacebat, sed iacebat extensus: velut qui se non potest mouere. *Ad ianuam.* pro, vestibulum, *eius.* Vt nullam posset diues ignorantiam prætendere miseriæ Lazari. *Hulceribus plenus.* pro, hulcerosus. Abundantia enim hulcerum significatur magis q̃ plenitudo: hæc enim cõtra purpuram & byssum. *Et cupiens saturari de micis quæ cadebant de mensa diuitis.* contra epulas quotidie splendidas. In quo apparet vrgens necessitas istius mẽdici. *Et nemo illi dabat.* Superfluunt hæ quatuor dictiones. *Sed & canes veniebant, & lingebãt hulcera eius.*

Nuditas Lazari describitur ex hoc, quòd canes lingebant hulcera eius. Et simul inhumanitas confutatur ex officio canum, non nihil boni præstantium lingendo. *Factum est autem vt moreretur mendicus, & portaretur ab angelis.* Metaphora est ad similitudinem portantium mortuum ad sepeliendum: nihil enim describitur de sepultione Lazari. Significatur autem per hoc, meritorum Lazari oblatio coram diuino iudicio. rationabile siquidem est angelorum officio merita iustorum colligi in morte: quum hic nesciamus qui actus nostri fuerint meritorij. Congregatio itaque meritorum Lazari angelico ministerio producta, portatio est Lazari ad quietis locum. *In sinum Abrahæ.* Sinus Abrahæ tunc temporis erat lymbus patrum. Qui ideo Abrahæ sinus dicitur, eo quòd merito fidei Iesu Christi qui primò promissus est Abrahę, quietem illam iusti assequebantur. *Mortuus est autem & diues, & sepultus est.* fiat hic punctum. Ad cumulum bonorũ præsentis vitæ, diues describitur sepultus, quod de Lazaro nõ est dictum: non quia inhumatus relictus fuit, sed quia non fuit cum honore sepultus. *In inferno.* Deest coniunctio præcedens. Ita ꝙ legendum est. *Et in inferno eleuans oculos suos.* Superfluit enim coniunctio autem, post eleuans. ❡Vbi duo describuntur: scilicet locus animæ infernus, & eleuatio oculorum. Ordinatio intellectus animæ diuitis ad Abraham & Lazarum, eleuatione oculorum metaphoricè significatur. *Quum esset in tormentis.* Torqueri animas in inferno dubium non est: modus autem quo torquentur, quo ad detestationem voluntatis facilè patet. perseuerant siquidem cum eodem velle iniquo quod hic habebant: & dum experiuntur se priuatas beatitudine, quam potuissent adipisci, valde hanc priuationem detestantur: & propterea valde affliguntur de pœna damni. Et quia etiam experiuntur se deputatas ad locum inferni (non circũscriptiuè, sed diffinitiuè) ita quòd adimitur eis libertas absoluẽdi se ab illa diffinitione, detestãtur tam vilissimum carcerem: & propterea valde hinc affligũtur de hac pœna sensus. Rursus experiuntur vires animæ (intellectum scilicet & voluntatem) cogi: illum ad actualem considerationem pœnarum suarum, istam ad actualem renitentiã contra pœnas. Ita ꝙ non possunt paululùm quietis, velut dormientes aut non cogitãtes, percipere: sed semper oportet eas sic sentire intellectu & voluntate pœnas sicut à principio. hæc enim maximè affligunt animum. Inter pœnas quoq; damnatorum computa vincula intellectus: hoc est, quòd non permittitur eis vti intellectu ad in-

ad intelligendum quæcunque possent naturaliter intelligere. Et præter hoc in dæmonibus est alia pœna: scilicet alligatio potestatis, vt non posƒint vti illa ad omnia ad quæ se extendit naturalis eorum potestas. Omnia enim impedimenta detestanrur, & inuiti sustinent damnati omnes. Et propterea affliguntur. tristitia enim est de iis quæ nolentibus insunt nobis. Hæc sunt tormenta animarum & vniuersaliter spirituum damnatorũ. De pœna autem corporum post resurrectionem, non est præsentis propositi. *Vidit.* pro, videt, *Abraham.* Si quæris quomodo agnouit Abraham, non facilè certa redditur responsio: quoniam etsi anima diuitis videt alias animas, qualiter tamẽ discreuerit hãc fuisse animã Abrahæ, & illam Lazari ex naturalibus, nõ patet. Præsenti tamen proposito descripta eleuatio oculorum (hoc est ordinatio intellectus ad Abraham & Lazarum) intelligi potest diuinitus facta: ac per hoc patet modus quo agnouit Lazarum & Abraham. ordinatio siquidem diuina effectrix est huius discretionis: vt in theologia speculatiua declaratur. *A longè.* non solùm distantia locali, sed magis distantia status. *Et Lazarum in sinu.* pro, finibus. *eius.* Tanquã complexus vtraque sinus parte describitur Lazarus: vt valde charus significetur Abrahæ. *Et ipse clamãs, dixit: Pater Abrahã.* Israelita, erat ex semine Abrahę. Et propterea patrem eum appellat. *Miserere mei.* Ex affectu amoris proprij prodit vniuersa hæc precatio. *Et mitte Lazarum vt intingat extremum digiti sui in aquam. vt refrigeret linguam meam: quia crucior in hac flamma.* More sensibilium describit spiritualia. Non habet anima corpoream linguam, non eget corporea aqua: nec animã Lazari habebat digitos. Et similiter ibi non erat cruciatus flammæ: sed per maximam pœnam apud nos (qualis est cruciari flamma ignis) significatur multò maior pœna, immo incõparabiliter maior pœna spiritus Et similiter significatur aliquãtula remissio per refrigerationem quæ fieret per guttæ aquę infusionem. Et specialiter describitur cruciatus linguæ: quia in gustu specialiter peccauerat, & alimentum Lazaro negauerat.

¶ Aduerte prudens lector verè impeditum intellectum istius diuitis apparere in hac petitione: dum petit Lazarum mitti ad sui refrigerationem cui meminit se tam inhumanum fuisse. *Et dixit illi Abraham: Fili.* Recognoscit filium natura. *Recordare quia recepisti bona.* Deest tua. *in vita tua.* Commemorat præteritã mercedẽ. Acsi apertè dicat: recordare ꝙ siquid meruisti boni, recepisti antequam morereris: vnde non superest tibi boni aliquid

uid recipiendum. Significantiũ autem dicit bona tua, hoc est à te concupita: ad differentiam bonorum simpliciter. Et similiter dicit in vita tua, in vita à te concupita: in qua finem tuũ tu constituisti. *Et Lazarus similiter mala.* Lazarus non recepit mercedem suam in priori vita, sed recepit mala hoc enim significat similiter. sicut tu recepisti bona, ita iste recepit mala: vnde superest vt meritis eius reddantur nunc bona. *Nunc autem hic.* Non est pronomen, sed aduerbium loci: continuatur siquidem oratio de Lazaro quod olim suscepit mala: nunc autem (hoc est post mortem) in hoc loco, in sinu meo. *Consolatur.* In passiua ponitur significatione. In limbo patrum erat cõsolatio, tum securitatis æternæ beatitudinis, tum sanctæ societatis, tum exemptionis ab omni pœna sensus. *Tu verò cruciaris. Et in his omnibus.* pro, & super omnia hæc, *inter nos & vos chaos magnum.* pro, hiatus magnus. Non enim significatur confusio denotata per chaos: sed apertura, vorago magna similis hiatui terræ. *Firmatum est.* Consequenter legendum est, firmatus est. Incessabilitas hinc inde firmata significatur per huiusmodi magnam voraginem intermediam, immutabilitas vtriusque status per hoc describitur stabilita & firmata. Et hæc manifestè declaratur per impotentiam hinc illud eundi & econuerso. *Vt ij qui volunt hinc transire ad vos.* Non significatur voluntas deliberata, sed voluntas naturalis affectus velut ad miserendũ. In limbo enim quanuis confirmatam habuerint voluntatem in bono, non tamen adhuc erãt beati: ac per hoc naturalis voluntas ad miserendum aliquibus damnatis non videtur eos dedecere. *Non possint.* Non est impotentia hæc pœna aliqua, non est ademptio libertatis animabus existentibus in limbo: sed est immutabilitas voluntatis firmatæ in conformitate ad voluntatem diuinæ iustitiæ. *Neque inde huc transmeare. Et ait: Rogo ergo te pater vt mittas eum in domum patris mei.* Non proueniunt hæ preces ex bono affectu ad salutem fratrum (quoniam damnati habent voluntatem firmatã ad malum) sed proueniunt ex affectu superbiæ. Superbus enim videns se deiectum in miseriam, quanuis omnes vellet esse miseros similes sibi, aut miseriores se, videns tamen aliquos euasuros miseriam, appetit suos esse qui euadant miseriam: vt vel sic (hoc est in suis) exaltetur. Ex hoc affectu procedunt istæ preces. Videbat enim diues multos saluari: & propterea appetebat suos fratres euadere miseriam, vt vel sic in suis fratribus exaltaretur. *Habeo enim quinque fratres.* Si historia non est: ad cumulum fœlicitatis

licitatis temporalis iſtius diuitis deſcribitur fultus quinque dilectis fratribus, ſuperſtitibus, adultis, inter tot diuitias, delitias & pompas. *Vt teſtetur illis, ne & ipſi veniant in hunc locum tormentorum.* pro, tormenti. *Et ait illi Abraham, Habent Moyſen & prophetas: audiant illos.* Optima reſponſio ſecundum ordinem diuinæ prouidentiæ. *At ille dixit: non pater Abraham: ſed ſi quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiã agent.* Hic apparet imprudens iſtius petitio: petit reſuſcitationem vnius mortui ad ſuam inſtantiã fieri: & quod dementius eſt, audet docere Abraham, dicendo: Non pater Abraham, ſed ſiquis ex mortuis, &c, *Ait autem illi: Si Moyſen & prophetas non audiunt, neque ſiquis ex mortuis reſurrexerit, credent.* Nota ſententiam hanc incredule: qui dicis ſi viderem reſuſcitari vnum mortuum, facerem & dicerem, &c. Ecce Abrahæ ſententia contra te: quòd ſi Moyſen & prophetas non audis, neq; ſi quis ex mortuis reſurrexerit, credes. Et verè ſic eſt: quoniã credere, donum dei eſt, quoniam pœnitere peccatorum donum dei eſt. Et verè ſic de facto fuiſſe apparet in euangelio Ioannis: ſcribentis quod præſentium in reſuſcitatione Lazari aliqui crediderunt, & aliqui iuerunt ad Phariſæos: & inde collegerunt concilium pontifices, & concluſerunt occidere Ieſum.

CAPVT VXII.

AIT *autem ad diſcipulos ſuos: Impoſsibile eſt vt non veniãt ſcandala.* Non impoſsibilitate logica, ſed impoſsibilitate morali, tam proni enim ſunt homines ad malum, vt ineuitabilis ſit euentus ſcandalorũ. *Væ autem illi per quem veniunt.* Quamuis in genere impoſsibile ſit vitari ſcandala: quilibet tamen ſcandalizans, voluntariè ſcandalizat. Et propterea non excuſatur ex impoſsibilitate in genere: ſed væ illi per quem ſcandalum venit. Imputatur enim ei ad pœnam ſcandali culpa. *Vtilius eſt illi.* pro, expedit illi *ſi lapis molaris.* pro, mola aſinaria. In idem tamen redit: niſi quòd magnitudo molæ deſcribitur, ad quam aſinus deputatur. *Imponatur circa collum eius & proijciatur in mare, potius quàm vt ſcandalizet.* Ratio huius dicti eſt: quoniam quæcunque atrociſsima huius temporis pœna, minor eſt pœna debita ſcandalizanti. præter hoc quòd omnis pœna expedit ad euitandã culpam ſcãdali. *Vnũ de puſillis iſtis.* Appoſuit hoc ad differentiã ſcandali Phariſęorũ: quod alibi negligendum docet. *Attendite vobis.* hoc eſt cauete ne incidatis in ſcãdala. De ſcandalis enim tractãs, tria dicit. Primùm neceſsitatem ſcandalorum in genere: deinde

culpam ac pœnam ſcandalizantis: & nunc demùm cautelam ne ſcandalizemur quantumcunque alij offendicula ponant. Hoc enim eſt attendere nobiſipſis: cauere ſcilicet ne impingamus in huiuſmodi offendicula. Et de his vide ſcripta Matth. 18. *Si peccauerit in te.* Non dicit in deum aut in proximum, ſed contra te. *Frater tuus.* Non dicit ſuperior tuus, ſed frater: relatio enim æquiparantiæ ſignificatur. *Increpa illum.* prouoca illum dulci reprehenſione vt reſipiſcat, noli negligere ſalutem illius. Intellige hoc præceptum fraternæ correctionis pro loco & tempore: ſuppoſita ſcilicet ſpe fructus, & ſeruatis congruis circunſtantiis. *Et ſi pœnitentiam egerit.* pro, pœnituerit. Non enim ſumitur hic pœnitentiam agere pro ſatisfacere. ſed pro pœnitere ſeu reſipiſcere. *Dimitte* pro, remitte, *illi.* non ſolùm offenſam, ſed ſatisfactionem quam tibi deberet per offenſa. *Et ſi ſepties in die peccauerit in te, & ſepties in die.* Significatur per numerum ſeptenarium toties quoties: ponitur enim numerus finitus pro infinito. *Conuerſus fuerit ad te.* Superfluit ad te. *dicens: Pœnitet me.* Sapiens præceptor Ieſus vult vt homo videns quæ foris ſunt, & non cor alterius dicentis: pœnitet me, vt pœnitentem ſuſcipiat. *Dimittes.* pro, remittes, *illi.* Recole hic quòd tractatur de remiſsione offenſę non in deum aut in proximũ, ſed in te: in cuius libera poteſtate eſt remittere quod tibi debetur. Et propterea vult dominus ꝙ potiùs fallaris remittendo fratri dicenti: pœnitet me, quàm fallaris non remittendo. Secùs autem eſt quum de offenſis publicis agitur: quæ nõ ex tuo libero pendent arbitrio: oporteret enim attendere ne fallaris. De his vide ſcripta Matth. 17. *Et dixerunt Apoſtoli domino.* Tranſit Lucas ad aliam materiam. *Adauge.* pro, adiice. *nobis fidem.* Reſponſio domini aperit ſenſum petitionis apoſtolicæ. Audierant enim Apoſtoli ſæpe Ieſum magnificantem fidem, attribuendo fidei miracula & ſalutes: & conſiderantes in ſeipſis non ita vigere fidem, petunt hoc donum, adiice nobis fidem. Fidem petendo, fidem magnam ſe habere monſtrant: credendo quòd Ieſus poſsit infundere in animis eorum donum fidei. Nec fidei nomine ſignificatur credere ea quæ ſunt neceſſaria ad ſalutem (quoniam hanc fidem habebant) ſed confidentia in Deo ſeu in ipſo Ieſu, ad virtutes & miracula operandum, ad exercendum quæcunque incumbunt circa prædicationis officium, & alia Chriſti mandata: hanc enim fidem adiici ſibi petunt ſuper eam quam habent. *Dixit autem dominus: Si habueritis.* pro, habetis, *fidem ſicut granum ſinapis, dicetis.* pro, dixiſſetis,

[Q]uis,*huic arbori moro*.pro,sycamino,*eradicare & trāsplantare in mare*.pro,plantare in mari, *& obediet*.pro,obedisset,*vobis*.Contemplare textum: & vide mirum loquendi modum.Si habetis fidem in præsenti,dixissetis,in præterito: & similiter obedisset.Inceptꝰ apparet loquendi modus & absque nexu,si habetis dixissetis.respondéri siquidem potest nullam esse sequelam,si nūc habeo dixissem. ¶ Sed dominus minus dicit & plus significat. Dicēdo enim si habetis,negat eos habere fidem sicut granum sinapis.Et in hac negatione de præsenti significat negationem pro vniuerso quoque tēpore præterito.ita quòd negationem tēporis præteriti durantem vsque ad tempus præsens inclusiuè, significat à negatione pręsentis.Et est sensus.Si vsque in pręsens habuissetis fidem sicut granum sinapis(significādo quòd nec habuistis nec habetis fidem sicut granū sinapis)hoc est fidē in minima quātitate,multæ tamen virtutis:sicut granum sinapis minimum est quantitate,magnum tamen virtute.Et dixit hoc vt recognoscerent apostoli maiorem defectum fidei in se quā putarēt: & magis accēsi desiderio doni fidei, capaciores ac idonei redderētur ad suscipiēdum tantum donum. *Dixissetis huic sycamino.* Virtutem minimæ fidei sicut grani sinapis(hoc est paruæ in quātitate,magnæ tamen in virtute cōfidentiæ in deo) explicat ab effectu quē potuissem efficere solo verbo virca vegetabilia:vt ab hoc exemplo mirabili & incredibili discant quanta sit virtus fidei sicut grani sinapis.Nec intendit quòd si habuissent talem fidem,dixissent hoc:sed quòd potuissent dicere , & effectū fuisset quod dixissent.Et quia præsens erat arbor illa sycamini(quę arbor dicitur peculiaris Syrię,nobis ignota)ideo dicit huic sycamino. *Eradicare.* Ecce primum factum mirable. *Et plantare in mari.* Ecce secundum mirabilius. Et sunt hæc imperatiua passiua. *Et obedisset vobis.* tanquam subdita imperio vestro. In quo significatur homo confidens in deo,sic deo vnitus vt eiꝰ imperio obediat creatura insensibilis sicut deo. *Quis autem vestrum habens seruum arantem.* Petierant apostoli adiungi sibi donum confidentię: quod & eis collatum subintelligitur. Et quoniam superbia etiam bonis operibus insidiatur vt pereant, ideo Iesus adiūgit parabolā conseruatiuā eorū in vera recognitione suimet,ne extollātur.Et tū parabola,tū applicatio eius clara habetur in litera. *Aut pascentē boues.* Superfluit boues. Describitur enim seruus pascens,sed non describuntur animalia quæ pascit. nihil nanque refert an sit pastor ouium , an caprarum, *Qui regresso*

gresso de agro dicat illi. pro dicet. & superfluit illi. *statim transi & recumbe, & non dicit.* Deest. ei. *para quod cœnem : & præcinge te, & ministra mihi donec manducem & bibam : & post hæc tu manducabis & bibes? Nunquid gratiam habet seruo illi.* tanquam pro gratuito beneficio recepto. *Quia fecit quæ ei imperauerat? Non puto. Sic & vos.* Hæc est conclusio parabolæ. *quum feceritis omnia.* non quædam sic & quædam non. *quæ præcepta sunt vobis, dicite . serui inutiles sumus.* vtpote debita tantùm persoluentes & nihil vtilitatis superaddentes. hunc enim sensum testantur sequentia verba. *Quod debuimus.* pro, debebamus. *facere, fecimus.* Nota parabolam pro memoria, & conclusionem pro documento. Si seruando omnia præcepta sumus inutiles, nec habemus vnde superbiamus, quid sentiẽdum de nobisipsis est qui non omnia seruamus, qui multorũ rei sumus? sed quid de nobis dico: quum nullus dicere posit, quod debebam feci, nisi qui exẽptus est à dicẽdo, dimitte nobis delicta nostra. Quod ergo dicitur quum feceritis omnia, non ideo dicitur quòd facturi essent omnia: sed quòd si etiam facerent omnia, sed quòd quum merita habuerint facientium omnia præcepta, recognoscant se seruos inutiles: vt à fortiori recognoscãt se min⁹ quàm inutiles hoc est debitores & reos multorum quæ debebant seu debẽt facere. *Et factum est dum iret in Hierusalem, transibat per mediam Samariam & Galilæam. Et quum ingrederetur quoddam castellum, occurrerunt ei decem viri leprosi, qui steterunt à longe, & leuauerunt vocem, dicentes, Iesu præceptor miserere nostri. Quos vt vidit, dixit. ite, ostẽdite vos sacerdotibus. Et factum est, dum irent, mundati sunt.* Iuxta præceptum legis Leuit 14. sacerdotũ erat iudicare de vera mũdatione à lepra & propterea Iesus non mundatos sed mundãdos mittit ad sacerdotes censores veræ mundationis. ¶ Vbi nota fidem leprosorum confidentium in verbis Iesu quòd inueniendi essent mundi coram sacerdote. Dicendo enim, ite, ostendite vos sacerdotibus, mundos futuros promittit: vt clarè patet ex eo quòd dum irent, mundati sunt. *Vnus autem ex illis vt vidit quia mundatus est, regressus est, cum magna voce magnificans.* pro, glorificans, *deum. Et cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens.* Deest. ei. *Et hic erat Samaritanus.* genere, non fide & cultu: vt patet ex eo quòd ibat vt ostenderet se sacerdoti. erat siquidem proselytus. *Respondens autem Iesus, dixit. nonne decem mundati sunt? nouem autem vbi sunt? Non est inuẽtus qui rediret & daret.* pro, non sunt reperti qui redierint vt darent, *gloriam deo, nisi*

hic

hic alienigena. Et ait illi: surge, vade: quia fides tua. Superfluit quia. *te saluum fecit. Interrogatus autem à Pharisæis quando venit.* pro, veniet regnum dei. An in veritate an irrisoriè interrogauerint Pharisæi de tempore quando veniet regnum dei, certum nō est: responsio tamen domini tanquam verè interrogātibus quadrat. prædicāte enim Iesu & sæpe repetente regnum dei propinquū, petunt (siue irridendo siue verè inquirendo) quando veniet. *Respondit eis, & dixit. Non veniet regnum dei.* Regnum dei duplicem habet statum. Alterum spiritualem in præsenti vita in cordibus fidelium. regnat enim deus per fidem, spem & charitatem Iesu Christi in cordibus hominum. Alterum non solùm spiritualem sed etiam corporalem, regnante deo non solùm in animabus sed etiam in corporibus hominum iam glorificatorum in anima & corpore. Quærentibus itaque Pharisæis quando veniet regnum dei, respondet primò Iesus de aduentu regni dei absolutè, vt commune est vtrique statui. *Cum obseruatione.* temporis. neuter enim status eget obseruatione temporis: quia spiritualis semper, sensibilis autem publicus ac repētinus erit. *Neque dicent.* verè euangelizantes regnum dei. *Ecce hic aut ecce illic.* Superfluit aut Sicut non veniet cum obseruatione temporis, ita nec cum obseruatione loci. omnis enim locus, est locus regni cælorum secundum statum spiritualem & vbique clarus apparebit Christus in secundo aduentu. *Ecce enim regnum dei intra vos est.* Ratio excludens tam certum tempus quàm certum locum, quantum ad statum spiritualem subiūgitur: & est quia regnum dei spirituale est in spiritibus vestris, intra vos est Ita quòd specificat hac ratione regnum dei secundum statum spiritualem, incipiendo descendere ad singulos regni status: hoc nanque testatur coniunctio, enim. Et si quæsitum fuerit quomodo Pharisæis verè dicitur, ecce enim regnum dei intra vos est. Respondetur quòd erat in eis per verā vnius dei fidem, per quam inchoatur regnum dei secundum statū spiritualem. vel demōstratur proximè futurum regnum dei intra illos post missionem spiritus sancti. Et pronomen vos, non oportet exercere demōstrationē personalē (hoc est demonstrare illos ad quos loquitur) sed in illis fideles omnes, fide non mortua sed viua. *Et ait ad discipulos suos.* Respōsurus de regno dei quo ad statum manifestū etiam in corporibus (qui erit in aduentu Christi glorioso) cōuertit sermonem ad discipulos suos: tum quia intēdit eis declarare multa præcedentia ante talem aduentum regni

dei

dei:tum quia ad vtilitatem discipulorum non Pharisæorũ sciebat hæc profutura. *Venient dies quando desideretis.* pro, desiderabitis, *videre vnum diem filij hominis.* Non clarè constat an per vnum diem filij hominis significetur dies quietis pacificæ qualẽ habebant Iesu discipuli tunc quum conuersabantur cũ eo, an significetur dies aduentus gloriosi Iesu Christi. vtrũque enim sensum textus admittit. Et iuxta priorem sensum prędicitur discipulis. venient dies tribulationis & angustiæ vestræ ante aduentum manifestum filij dei, & tantæ tribulationis, quòd desiderabitis naturali desiderio habere hãc quietẽ quam modò habetis. Acsi apertiùs diceret. paupertas & reliqua quæ modò suffertis, relata ad ea quæ passuri estis, desiderabilia reddẽtur vobis: peiora passuri estis his quæ modò suffertis, ita quòd hęc desiderabuntur à vobis tãquam bona. Nec sola magnitudo persecutionũ futurarum sed continuitas significatur dicẽdo, quòd desiderabitis videre vnum diem. suspirabitis enim ad vnum diem horum nullum habẽtes diem quietũ. ¶ Iuxta alterum verò sensum prædicitur eis futura magna tribulatio cum desiderio aduentus gloriosi ipsius Christi absque ipso aduentu. Acsi apertiùs dixisset. pręcedẽt manifestum aduẽtum regni dei, dies tribulationum vestrarum, dies vitę vestrę, ita quòd desiderabitis videre diem vnũ: hoc est diem illum gloriosum, qui non est nisi vnus: quoniam erit dies æternitatis. *Et non videbitis.* quia priùs moriemini quàm veniat regnum dei manifestum, & similiter non habebitis requiẽ quam nunc habetis. *Et dicent vobis.* pseudoprophetæ & pseudoapostoli. Hinc clarè apparet quòd pronomen vobis, facit demonstrationem simplicem. demonstrãtur enim discipuli in genere. *Ecce hic & ecce illic.* est Christus afferens regnum dei. *Nolite ire.* ad videndum talem Christum annunciatum in certo loco. *Neque sectamini.* talem Christum. Vtrunque prohibet & ire ad ipsum, & oblatum sectari. Et intendit per hoc quod manifestum regni dei aduentum non solùm præcedent tribulationes discipulorum, sed etiam multi Antichristi cum multis eorũ nunciis. *Nam sicut fulgur.* Ratio redditur excludens omnia loca terræ: & similiter omnem occultationem gloriosi aduentus Christi. *Coruscans de sub cælo.* pro, de ea regione quæ sub cælo, *in quæ.* pro, in eam quæ, *sub cælo sunt.* pro, sub cælo est, *fulget.* Assimilatur aduentus secundus Christi fulguri coruscanti de regione orientali aëris in regionem aëris occidentalem: quia ad literã ĩ aërẽ descẽdet Iesus: vt clarè explicatur. 1. ad Thessa. 4.

& sic

& sic in aëre apparebit vt manifestus sit vniuersis vndecunque. Hæc enim duo significantur per hanc similitudinem : per quæ duo manifestè excluditur ecce hic aut ecce illic : quoniam omnibus apparente in aëre manifesto, nō erit ratio dicēdi, ecce hic aut illic. *Ita erit filius hominis in die sua*. Seipsum nominat filiū hominis, quia in forma humana veniet. Diem autem suam appellat humano more diē expectatam & valde desideratam, diē gloriæ in qua veniet ad accipiendū possessionē sensibiliter totius vniuersi. *Primū autem oportet illum multa pati.* Inter alia præcedētia manifestum aduentum regni dei, connumerat passionē propriam. par enim fuit vt sicut prædixit passiones discipulorū ante illum aduentum, ita prædicat & suam. *Et reprobari à generatione hac.* scilicet Iudæorum. *Et sicut factum est in diebus Noe, ita erit & in diebus filij hominis. Edebant & bibebant, vxores ducebant & dabantur ad nuptias, vsque in diem qua intrauit Noë in arcam: & venit diluuium & perdidit omnes. Similiter & sicut factum est in diebus Lot: edebant & bibebant, emebant & vendebant, plantabant & ædificabant. qua die autē exiit Lot è Sodomis: pluit ignem & sulphur de cælo: & omnes perdidit. Secundum hæc erit qua die filius hominis reuelabitur.* pro, reuelatur. Subiungit inopinatum mundo futurū aduentum illum à duobus exemplis. altero diluuij: altero incēdij Sodomæ. Et omnia clara sunt in litera. *In illa hora qui fuerit in tecto & vasa eius in domo, ne descendat tollere illa: & qui in agro, similiter non redeat retro.* pro, ad ea quę retro *Memores estote vxoris Lot.* Postquā declarauit aduentum suum gloriosum futurū inopinatū, subiungit modò monitionē ad celerē animum ad ea quæ sunt spiritus: docendo hoc sub duabus metaphoris. Altera est. existens in tecto & habens vasa sua, res suas in domo, ne descendat ad sumendū res suas. Altera est. existens in agro, nō redeat ad ea, quæ retrò reliquit tollenda ¶ Vbi aduerte ꝙ Iesus Matth 24 hæc eadē dicit, sed ad aliud propositū. nā ibi ad mōstrādā celeritatē fugæ necessariæ volētibus euadere ab excidio Hierusalē: hic verò de tēpore ante aduentum Christi gloriosum loquitur. ad significandū non celeritatem fugæ sed celeritatem affectus necessarij ad spiritualia. Intendit enim per hæc aperire ꝙ tunc non erit cōmoditas temporis differendi affectū ad spiritualia, sed quàm celerrimè absque quacūque minima dilatione etiam prætextu cuiuscunque necessariæ occupationis, adhibendus est animus ad spiritualem vitam. Hūc esse literalem sensum testātur subiūcta verba, memores estote vxoris Lot: quę cū ver-

tisset se retro, non habuit tempus vertendi se ad antè. Quocirca monet quod nec prætextu tam paruæ morulæ quæ occuparetur ad tollendum ea quæ domi seu retro relicta sunt, differenda est spiritualis vita: siue tanquam póstea recuperanda ab habentibus & deserentibus illam, siue tanquam postea acquirenda à nō habentibus illam. Vnde quum dixit in illa hora, non tempus aduentus sui significauit (quoniā aduentus eius terminus erit viatorum: nec erit tūc tempus quo monitio posit prodesse) sed significat tempus propinquū aduentui. Vnde nomine horæ illud appellauit: velut tēpus ita propinquū quòd infra horā esset aduentus Christi. Tūc enim monitio prodesse potest: sed nulla interpollatio admittēda est propter temporis angustiam simul & incertitudinem. quā exemplum vxoris Lot testatur. *Quicunque quæsierit animam suam.* Quid est retro aspicere, quid est descēdere ad tollendum vasa in domo, quid est redire ad ea quæ retro, declaratur hac subiunctione quòd est studere vitæ animali: hoc est quærere vnunquemque quæ sua sunt non quæ Iesu Christi. Ideo autem declarauit per quærere saluare animam propriam, id est vitam propriam: quia secundum communem cursum humanorum affectuum ratio damnationis hominū est nimius amor vitæ propriæ: & rarus est qui vitam propriā postponit futuræ vitæ. Quicunque igitur quæsierit, quouis modo per fas & nefas, animam suam, vitā suam. *Saluam facere, perdet illam.* vitam suam æternaliter. *Et quicunque perdiderit illam.* vitam suam, subaudi propter me. *viuificabit eam.* pro, viuā generabit eā in æterna vita. Perdēdo hic, generat illā in vita æterna. *Dico vobis, in illa nocte.* Paulò antè dixerat, in die sua: modò dicit, in illa nocte. Secundū enim historiā aduentus gloriosus Christi erit in die: vt pote tempore cōgruo ad hoc vt videatur ab omnibus. Describitur autem in nocte propter similitudinē ad occurrentia nocte: quia veniet ex improuiso quando non creditur, sicut ea quæ occurrunt intempesta nocte. Et in proposito noctis mentio fit, propter occultam rationem diuinę electionis ac reprobationis quę describitur. *Erunt duo in lecto vno.* Genus hominum quiescentiū significatur. *vnus.* mas. *assumetur.* diuina electione. *Et alter relinquetur.* sibiipsi: quod est reprobari. *Duæ erunt molentes in vnum.* pro, simul. Genus operantiū labore manuum significatur. *vna.* mulier. *assumetur.* similiter diuina electione. *Et altera relinquetur.* sibiipsi. *Duo in agro: vnus assumetur, & alter relinquetur.* Tota hæc particula de duobus in agro, superflua est. Duo tantū hominum

minũ genera Lucas refert: quiescentium scilicet & operantiũ. in his enim vniuersum humanũ genus comprehenditur. Vtriusq; sexus meminit, sic ꝙ vtriusq; sexus pars aliqua eligitur, & pars relinquitur: vt vtrunque sexum discamus assumendum. Ita quòd vterq; sexus remanebit in regno Christi. propterea enim dixit, vna assumetur. Et similiter etiam vterque sexus erit in inferno. ¶ Diuinæ quoq; electionis gratia describitur, dicendo assumetur: descripta præsertim paritate status, quietis in lecto & laboris molẽdo. Similiter quoq; meritũ reprobationis significatur, dicẽdo relinquetur. nõ potest qui relinquitur sibiipsi, imputare relinquẽti nisi negationẽ gratiæ: sed suis imputet meritis quicquid sibi euenerit. ¶ Aduerte ꝓdẽs lector ꝙ potuisset multipliciter vniuersa hæc monitio fieri: maluit Iesus hanc cõstare ex his tribus partibus s. ex cautela ne retro redeant. ex studio vitæ futurę plus q̃ vitæ proprię, & ex diuinæ electiõis gratia: vt hinc disceremus cõditiones tres requisitas ad salutẽ cuiusq; æternã. Prima est amor vitæ futuræ plus q̃ præsentis: qui declaratur in secunda particula, quicũque quæsierit &c. Secũda, est cõstantia in hoc studio: siue cõtemplatiuã siue actiuam vitã quis agat. Et hæc describitur in prima particula de existentibus in tecto cõtemplationis, vel agro operis exterioris. Et hæ duæ cõditiones se tenẽt ex parte nostra. & periculũ incõstantiæ illorum qui non ex intentione perdendi vitam futuram sed ex occasionibus occurrentibus peccant mortaliter, tanquam habituri postea spatiũ pœnitẽdi, declaratur ex eo quòd euenit vxori Lot: quæ credidit se posse ad pristinum sitũ redire, & interim punita est. Tertia ex parte diuinæ gratiæ se tenens (quæ est vtriusque radix) est electio diuina. quæ vt omnino gratuita significetur & non ex meritis, describitur circa omnino pares ac iũctos sexu, occupatione, loco & tempore: duos scilicet in lecto vno, & duas molentes simul. *Et respondentes dicunt illi, vbi domine?* Non explicauerat Iesus locũ quo ducendi sunt assumendi & assumendæ. Et propterea discipuli respõdendo quærunt, vbi domine? *Qui dixit illis. vbicunque.* pro, vbi, *fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.* Aliqui codices loco dictionis corpus, habent cadauer. & omnino corpus pro corpore mortuo ponitur. Similitudine enim sumpta ab aquilis cõcurrentibus ad cadauer vt pascãtur, declarat nõ solũ locum sed etiam modum & affectum & fructum. Intendit siquidẽ ꝙ electi diuina electione sic assumentur, ꝙ velut volantes (hoc est per aërem meantes) & tanquã esurientes ad fruẽdũ

Chriſto, congregabuntur ad locum in aëre vbi erit Chriſtus ad fruendum ipſo: quemadmodum aquilæ congregãtur ad comedendum corpus mortuum. Vnde & Paulus dicit. rapiemur obuiam Chriſto in aëra, & ſic ſemper cum domino erimus.

CAPVT XVIII.

D*Icebat autem & parabolam ad illos, quoniam.* pro, ad hoc ꝙ *oportet ſemper orare, & non deficere.* pro, ſegneſcere. ſeu defatigari. Explicat euangeliſta quorſum tendit parabola ſequens. Quod autẽ dicitur, oportet ſemper orare abſque vlla defatigatione, non continuũ orandi exercitium indicit (quum hoc homini ſit impoſsibile) ſed horis omnibus congruis abſque vlla pigritia neceſsitas orãdi ſignificatur. Et hoc de oratione quę eſt actualis mentis eleuatio, loquendo. extenſo tamen orationis nomine ad omnem actum meritorium apud deum, abſque vlla exceptione oportet ſemper orare: quoniam oportet omni tẽpore gratum deo obſequium exhibere. Ita quòd qui comedit, domino comedat: & qui dormit, domino dormiat: & ſic de reliquis. Sic enim ſemper oratur: & nunquam defatigatio interuenit, niſi quum peccatur. De neceſsitate autem orandi, ſuperiùs dictum eſt ea ratione neceſſarias eſſe orationes ad vitam æternã conſequendã, qua neceſſariæ ſunt reliquæ cauſæ ſecundæ ad proprios effectus, qua oportet agros colere vt fructus agrorũ percipiamus: & ſic de ſimilibus *Dicens. Iudex quidã erat in quadã ciuitate, qui deum non timebat, & hominem non reuerebatur.* Parabola ſatis clara eſt. *Vidua autem quædã erat in ciuitate illa: & veniebat ad eũ, dicens, vindica me de aduerſario meo. Et nolebat per multũ tempus.* pro, ad tempus. Significatur enim quòd aliquandiu nolebat facere iuſtitiam. *Poſt hæc autem dixit intra ſe. etſi deum non timeo, nec hominem reuereor, tamen quia moleſta eſt mihi hæc vidua, vindicabo illam: ne in nouiſsimo.* pro, tandẽ, *veniẽs ſuggillet me.* Motus deſcribitur. iudex iſte ex importunitatis moleſtia & timore propriæ maculæ, qui nec propter deũ nec propter homines mouebatur: ne ſcilicet viduæ illius tanta importunitas tãdem vituperaret eum: & ſic infamiæ maculã incurreret. *Ait autem dominus, Audite quid iudex iniquitatis dicit.* Ad concluſionẽ parabolæ excitat audientes, quia parabola hæc non eſt introducta vt diſcerent audientes aliquid imitandum: ſed vt ex ea argumentũ diſcerent ad credendam diuinam iuſtitiam. *Deus autem non faciet vindictam electorum ſuorum.* Concludit parabolam: arguendo quòd ſi iudex iniquus victus frequentia precum viduę,

dispoſuit tandem vindicare viduã, quantò magis deus iuſtiſsi-
mus faciet vindictam electorum ſuorum. *Clamantium ad ſe die ac nocte.* Clamor continuus electorum, non eſt formaliter petitio vindictę (quãuis vindicta iuſtitia ſit punitiua, & ſanctè poſſit deſiderari) ſed eſt formaliter petitio ꝙ adueniat regnũ dei, eſt formaliter deſiderium beatitudinis perfectæ (in anima ſcilicet & corpore) quæ erit quum adueniet regnũ dei. Et quia aduentus regni dei annexã habet vindictã (hoc eſt iuſtitiam punitiuã iniuriarum illatarũ electis dei) ideo clamor iſte eſt virtualiter petens vindictam. Et quoniam electi continuè ſuſpirãt ad regnum dei, ideo continuè dicuntur clamare petendo vindictã die ac nocte. Et conformis eſt hæc ſententia clamori martyrum ſcripto Apoc. 6. Vnde patet ꝙ non contrariatur ſententia hæc alteri domini doctrinæ. orate pro perſequẽtibus vos. Electi enim pro perſecutoribus ſuis orant, affectu veniæ eorum: & cum hoc orando pro aduentu regni dei, orant affectu pro vindicta, non cõtra hunc aut illũ, ſed in genere: quæ fiet in iudicio vniuerſali. *Et patientiã habebit in illis.* pro, & longaminis ſuper illis? Aduerte hic quoſdam codices Græcos loco &, habere etiam. ita ꝙ in eis legitur, etiam longanimis ſuper illis. Et eſſet ſenſus, ꝙ quãuis lõganimis ſit ſuper illis, nihilominus faciet vindictã. Legẽdo autem &, negatur longanimitas, & eſt ſenſus quòd deus nõ protrahet in lõgum vindictã. interrogatiuè enim tota hæc clauſula legitur. Hic autem ſecundus ſenſus, hæc lectio (ſcilicet cũ cõiunctione &) quadrat ſequentibus Ieſu verbis. *Dico autẽ vobis quia citò faciet vindictam illorum.* Subiungendo affirmationẽ celeris vindictæ, declarat ꝙ non protrahet in longum vindictam. Similis ſententia ſcribitur Apoc. 6. & dictum eſt illis vt requieſcerent adhuc tempus exiguũ. Quod enim hic dicitur citò, ibi dicitur exiguum tẽpus. Quod licet proculdubio verũ ſit reſpectu æternitatis qua durabit æternum Chriſti regnum, ad literã tamen dicitur ad excludendum verã tarditatem quę in apparẽtia videtur hominibus tarditas: quia in veritate non interuenit tarditas aliqua, ſed ſuauis diſpoſitio qua conſtat citò fieri quod quã primũ congruo ſeruato ordine fit. *Veruntamen filius hominis veniens putas.* pro, an, *inueniet fidem in terra?* Aduerſatiua hæc ſententia contra officiũ dei ad citò faciendã vindictã electorũ ſuorum, è regione contraponit diminutionem tantam fidelium, vt vix inueniantur aliqui veri fideles tẽpore aduentus Chriſti glorioſi. Acſi apertiùs dixiſſet, quanuis deus tantam curam habeat

electorum suorum quòd citò faciet vindictam eorum, nihilominus numerus fidelium diminuetur, non recognoscens homines tantum beneficium: sed vbi deberent crescere, minuentur, ita vt vix inueniantur veri fideles veniente filio hominis ad iudicandum mundum. ¶ Ex hoc loco timeo diminutionem Christianæ fidei quam videmus nō solùm inchoatam sed valde extēsam, nō esse restaurandam sed potiùs extēdendam. Non sum tamē propheta neque filuis prophetæ: sed video viam valde frequētatam ad verificationem huius textus. Magna siquidem mundi pars maumethana est: & parua pars Christianis relicta, tot hæresibus & schismatibus ac prauis vsibus repleta est, vt exiguus verè fidelium numerus iam apparere videatur. Verè autem fideles dico professores Christianæ fidei verbis & factis. *Dixit autem & ad quosdam.* Frequēter Iesus superbiam damnat & humilitatem approbat propter maximum damnum quod superbia infert, & bonum magnū quod humilitas affert. *Qui in se confidebant tanquam.* pro, quòd essent, *iusti.* Significātur enim superbi putantes se iustos: *Et aspernabantur cæteros, parabolam istam: dicens. Duo homines ascendebāt in templum vt orarent: vnus Pharisæus & alter Publicanus.* Parabola hęc modica eget innuitione magis quàm expositione. *Pharisæus stans, hæc apud se orabat. Deus gratias ago tibi.* Recognoscit hic Phariseus iustitiā suam esse dei donum, gratias agēdo. *Quia non sum.* Prima iustitiæ pars (scilicet declinare à malo) recognoscitur. *Sicut cæteri homines.* Hinc apparet in Pharisæo hoc, illa superbię species quę singularitas appellatur. Vbi debuisset respicere ad negationem vitiorum in seipso, & dicere gratias tibi ago quia non sum raptor, iniustus, adulter (quandoquidem diuinę gratiæ munus est quicquid nō deliquimus) respexit ad se relatum ad alios. quod est officiū superbiæ, quod est singularitatis tumor: ex relatione scilicet ad alios se pręferre. Nec intelligo per cęteros homines, reliquos homines. multi enim erāt Pharisæi similes huic: nec tā desipiens putandus est iste vt se reliquo humano generi pręferret. sed determinantur cęteri homines per subsequentia scilicet. *Raptores, iniusti. adulteri.* Ita quòd sensus est. non sum sicut alij homines qui sunt raptores, &c. *Velut etiā.* pro, aut etiam vt *hic publicanus*. Vide quo tumor Phariseum hūc abduxerit. non sufficit ei præferre se in genere raptoribus, iniustis, adulteris, sed præfert se etiam Publicano religionis officio vacanti. & hoc despectiuè, dicendo hic Publicanus. *Ieiuno.* Altera iustitiæ pars (quæ est facere bonum) in materiam gratiarū

actionis

actionis assumitur. Ieiunium contra adulteros (hoc est peccata carnis) refert. *Bis in sabbato.* hoc est in hebdomada. integritas septem dierum à sabbato eorum termino nominatur. *Decimas do omnium quæ possideo.* Contra rapinam & iniustitiam, iustitiam decimarum apponit. *Et Publicanus à longè stans.* Clarè hinc apparet quòd stantes olim orabant. Nam tam Pharisæus quàm Publicanus describitur stans: sed Publicanus à longè ab altari, per quod insinuatur quòd Pharisæus erat propè. Et hæc est prima differentia inter eos. *Nolebat nec oculos ad cælum leuare.* Hæc est secunda differentia, qua se indignum censebat Publicanus aspectu ad Deum tanquam habitantem in cœlo. Et hinc insinuatur quòd Pharisæus erat oculis eleuatis in cœlum. Et coniicio quòd eleuatis etiam ad cælum manibus Pharisæus orabat, ex modo narrandi, quum dicitur, nec oculos ad cælum leuare. Adiunctio enim quædam significatur dicendo, nec. *Sed percutiebat pectus suum.* Ex coniunctione aduersatiua sed, clariùs apparet significatum esse, quòd nec manus nec oculos audebat leuare ad cælum, sed manu percutiebat pectus suum. Et hæc est tertia differentia. Percussio autem pectoris, in signum fit redargutionis cordis: quod pro voluntate consueuit poni. *Dicens: Deus propitius esto.* Vide differentiam inter orationes horum. Ille nihil petiit, sed tumens despiciendo alios, gratias egit: iste petit veniam, & propriè loquendo longinquum à deo se profitetur, dum petit propitius esto: hoc est, ego non possum tibi appropinquare, tu prope me veni: non appropinquatione locali, sed collatione veniæ. *Mihi peccatori.* Superbia Pharisæi efficiebat vt respiceret se relatum ad alios: humilitas Publicani efficiebat vt respiceret se secundum seipsum, & non respectiuè ad alios peiores se aut æquales. *Dico vobis. Ecce conclusio parabolæ. Descendit hic.* Publicanus, *iustificatus*, effectus iustus: *in domum suam ab illo.* pro, magis quàm ille. Iustior effectus significatur Publicanus sola humili oratione, quàm Pharisæus fuerit ex vtraque iustitię parte in se existente. *Quia omnis qui se exaltat, humiliabitur: & qui se humiliat, exaltabitur.* Ratio tantæ iustitiæ statim acquisitæ à Publicano vt præferatur iustitię Pharisęi, redditur ex humilitate Publicani & superbia Pharisæi. Superiùs autē exposita est hæc vniuersalis regula, cuius experientia apparet in exemplo istorum. Verè enim Pharisæus seipsum exaltauit, singularitate delectatus, simul & despectione aliorum: & Publicanus quantum seipsum intus humiliauerit, exteriora signa testantur. *Afferebant autē ad illum & infantes,*

tes vt eos tangeret. Historia hæc de infantibus, tractata est Matthæi.19.& Marc.10. *Quod quum viderent discipuli, increpabant illos. Iesus autem conuocans.* pro, aduocans, *illos*, scilicet infantes, *dixit: Sinite pueros.* pro puellos, *venire ad me, & nolite vetare eos.* Conijcitur quòd Iesus nutu vel signo simul aduocauit puellos,& allocutus est discipulos vt non impedirent aduentum paruulorum ad se. *Talium est enim regnum dei.* Non dicit horum,sed talium,significans non ætatis,sed similitudinis esse regnum dei. *Amen dico vobis: quicũq; non acceperit regnum dei sicut puer.* hoc est simili simplicitate,persuasibilitate ac fide.pueri enim documẽta paterna suscipiunt ac imbibunt absque contradictione,purè & simpliciter credunt. Tales autem oportet esse homines ad suscipiendum doctrinam regni dei fructuosè : alioquin non intrant in illud. Et nihilominus similitudo ad paruulos,etiam secundum humilitatem intelligitur ratione paruæ quantitatis: vt similes paruis corpore, dicantur humiles parui animo. *Non intrabit in illud. Et interrogauit eum quidam princeps.* Ratione diuitiarum & fortè generis appellatur hic adolescens apud Matthæum.19. princeps. Fortè etiam primatum aliquem in ciuitate habebat. *Dicens, magister bone quid faciens vitam æternam possidebo? Dixit autem ei Iesus: Quid me dicis bonum?* Non negat se bonum: sed laudatus laudem reijcit in deum, recognoscendo seipsum inquantum homo erat, bonitatem habere à deo, ac per hoc laudem deberi deo, à quo pendet vniuersæ creaturę bonitas.hoc enim significant subiũcta verba. *Nemo bonus nisi solus deus.* pro,vnus deus.Sicut enim solus deus est(quia solius dei esse est proprium.reliqua enim esse habent communicatum, & pendens continuè à deo) ita ipse vnus tantummodo est bonus: quia bonitas est ipsius,reliqua autem bonitatem non nisi communicatam & pendentem cõtinuè à deo habent. ¶ Docuit itaque Iesus omnes nos vt quum laudamur,reflectamus oculos mentis nostræ ad defectum nostrũ,& ad eius quod in nobis laudatur dependentiam à deo : & sic laudem nobis exhibitam in deum cui debetur, retorqueamus dicendo cum ipso: quid me dicis bonũ aut iustum aut sapientem? mea non sunt nisi quæ ad defectum spectant: deus autem solus est cuius sunt quæ ad perfectionem quamcunq; spectant. Hic est enim literalis sensus huius responsionis. *Mandata nosti: Non occides, nõ mœchaberis, non furtum facies, non falsum testimonium dices, honora patrem tuum & matrem. Qui ait : Hæc omnia custodiui à iuuentute mea. Quo audito, Iesus ait ei: Adhuc vnũ tibi deest.* Subaudi ad perfectio-

fectionem vitæ: & Matthęus explicat. *Omnia quæcunq; habes, vende, & da.* pro, & distribue. Significatur enim cum ratione largitio. *Pauperibus.* Reliqua ad hanc historiam spectantia, & subiuncta à Petro cum respōsione domini, diffusè declarata vide Matthæi.19.& Marci.10.ne eadem repetantur. *Et habebis thesaurum in cælo: & veni, sequere me. His ille auditis, contristatus est: quia diues erat valde. Videns autem Iesus illum tristem factum, dixit, quàm difficilè qui pecunias habent, in regnum dei intrabunt. Faciliùs est enim camelum per foramen acus transire, quàm diuitem intrare in regnum dei. Et dixerunt qui audiebant: Et quis potest saluus fieri? Ait illis: Quæ impossibilia sunt apud homines, possibilia sunt apud deum. Ait autem Petrus: Ecce nos dimisimus omnia, & secuti sumus te. Qui dixit eis: Amē dico vobis: nemo est qui reliquit domum, aut parentes, aut fratres, aut vxorem, aut filios propter regnum dei, & non.* pro, qui non, *recipiat multò plura in hoc tempore, & in seculo futuro vitam æternam. Assumpsit autem.* hoc est seorsum duxit in itinere: vt Matthæi vigesimo apparet. *Iesus duodecim, & ait illis: Ecce ascendimus Hierosolymam.* Iterum prædicit discipulis suis passionem suam, determinando locum, Hierosolymam scilicet. *Et consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per prophetas de filio hominis.* Non solùm prædicit passionem & mortem suam, sed rationem patiendi & moriendi, scilicet vt impleantur scripturæ prophetarum, vt minus mirentur & magis credant. *Tradetur enim Gentibus.* à Iudæis. Et prædicit eis in specie, quòd in manus Gentilium tradetur. *Et illudetur & flagellabitur.* pro, *& illudetur & contumelijs afficietur. & conspuetur.* Singula singulariter explicat futura: vt & persuasibiles redderentur: & vt cognoscant quòd ipse scit singulariter singula quæcunque passurus est, & non solùm in genere quòd passurus est. *Et postquam flagellauerint, occident eum.* Violentam mortem se passurum significat. *Et die tertia resurget.* Et hoc quoque ad consolationem & soliditatem fidei prædixit: ne quum occisum viderint, desperent, sed credant resurrecturum, & expectent resurrectionem eius. *Et ipsi nihil horum intellexerunt.* Non quòd verba Iesu non intelligerent: sed quia sensum verborum existimabant aut dubitabant esse sicut sensus sermonis parabolici. Audiebant enim Iesum sæpe loqui sermone metaphorico: & quem credebant Mesiam regnaturum in mundo, non poterant credere passurum talia, vt verba significabāt secūdum sensum literalem. *Et erat verbum istud absconditum ab eis: & non intelligebant quæ dicebantur.* Non solùm non intellexerunt, sed etiam perseuerauerunt

non

non intelligentes hæc. *Factum est autem quum appropinquaret Hierico.* Hinc apparet ꝙ historia hæc de sanatione huius cæci, non coincidit in historiam tam narratã à Matthæo de duobus cæcis, capite.20.quàm à Marco de vno,cap.10.quoniam Lucas describit rem gestam appropinquante Iesu ad ingressum Hierico,subiungendo ingressum:Matthæus autem & Marcus scribunt rem gestam egrediente Iesu ab Hierico. Iste itaque cæcus ante portam qua ingressus est Iesus erat: illi autem extra Hierico portam qua egressus est Iesus versus Hierusalem, erant. Similitudo autem gestorum hic & ibi, occasio est putandi quód eadem est vtrobique narrata historia: quum in veritate non idem,sed simile fuerit factum. *Cæcus quidam sedebat secus viã mendicãs: & quum audiret turbam prætereuntem,interrogabat quid hoc esset. Dixerunt autem ei,quòd Iesus Nazarenus transiret. Et clamauit dicẽs: Iesu fili David.*hoc est ille fili Dauidis qui promissus est Dauidi regnaturus in æternum, quem expectat populus Israël redempturum se de seruitute. *Miserere mei. Et qui præibant,increpabant eum vt taceret. Ipse verò multò magis clamabat:Fili Dauid miserere mei. Stans autẽ Iesus iussit illum adduci ad se. Et quũ appropinquasset, interrogauit illum,dicens: Quid tibi vis faciam? At ille dixit:domine vt videam. Et Iesus dixit ei:respice.fides tua te saluum fecit. Et confestim vidit:& sequebatur illum,magnificans.*pro,glorificans, *deum. Et omnis plebs vt vidit,dedit laudem deo.*

CAPVT XIX.

ET *ingressus.* Manifestè historiam prosequitur Lucas: postquàm narrauit illuminationem cæci quum appropinquaret Hierico,subiungens & ingressus. *Perambulabat Hierico.* Hierico,ciuitas est inter Iordanem & Hierusalem:quæ tempore Iosue destructa fuit,sed postea reædificata. tertij Regum.16. *Et ecce vir nomine Zachæus.* Tam grata est deo conuersio peccatorum vt mereatur proprio nomine caput Publicanorum nominari. *Et hic princeps erat Publicanorum.* caput erat publicis exactionibus vacantium. *Et ipse diues. Et quærebat videre Iesum quis esset: & non poterat præ turba, quia statura pusillus erat. Et præcurrens.* Deest ante. Significatur enim quòd tempus præoccupauit antequam à turba impediretur ad conscendendum in arborẽ,priùs quàm Iesus illac transiret. *Ascendit in arborem sycomorum.* pro, in sycomoream. Est autem sycomorus ficus fatua:aiúntque esse arborem magnam similem arbori ficuum,quæ profert fructum

non ramis ſicut ficus, ſed ex ipſo caudice. *Vt videret eum: quia inde.* pro, illac, *erat tranſiturus. Et quum veniſſet ad locum, ſuſpiciens Ieſus vidit illum, & dixit ad eum: Zachæe feſtinans deſcende, quia hodie in domo tua oportet.* neceſsitate fructus quem quæro: non enim deerant Chriſto hoſpitia, ſed ad ſalutem peccatorum efficiẽdam, oportebat ipſum ſuaui comitate exhibere ſe conuiuam peccatoribus. *Me manere. Et feſtinans deſcendit, & excepit illum gaudens. Et quum viderent omnes, murmurabant.* Omnes quidẽ viderunt Ieſum hoſpitantem apud Zachæum, ſed non omnes murmurauerunt: indefinitè enim euangeliſta dicit quòd murmurabant. *Dicentes quòd ad hominem peccatorem diuertiſſet.* pro, quòd apud virum peccatorem ingreſſus eſſet ad diuertendum. Hæc verba murmuris manifeſtant qui fuerint murmurantes: illi ſcilicet qui profitebantur ſe iuſtos, quales erant Phariſæi: peccatores enim gaudebant (non murmurabant) videntes Ieſum hoſpitari apud peccatorem. *Stans autem Zachæus, dixit ad Ieſum.* Inter prandendum ſtetit Zachæus profitens publicè ſe pœnitentem. *Ecce dimidium bonorum meorum domine.* Eleemoſynis commiſſa peccatta interno ſpiritusſancti conſilio redimit. *Do pauperibus.* Non dicit dabo: quia in promptu erat vt daret. *Et ſiquid aliquem defraudaui, reddo quadruplum.* Perfecta forma ſatisfactionis, eſt reſtituere malè ablata, non ſimpla, ſed quadrupla (ad ſatisfaciendum damnis quæ potuerunt incurrere damno affecti) & de proprio eleemoſynis redimere peccata. Ex quibus Zachæi verbis apparet quòd non de malè acquiſitis erat diues: aſſerendo enim ſe dimidium bonorum propriorum daturum eleemoſynaliter, & ſub dubio ponendo fraudem quam etiam in quadruplo reſtituit, manifeſtat ſe non ex malè partis diuitem eſſe. *Ait Ieſus ad eum, quia hodie ſalus.* Ecce fructus propter quem oportuit diuertere ad domum Zachæi. Manifeſtat his verbis Ieſus veram & ex corde eſſe pœnitentiam Zachæi: quam publicè profeſſus eſt, quia officio publicè infami vacabat. *Domui huic facta eſt.* Non demonſtratur ædificium, ſed familia Zachæi. Et ſignificatur facta ſalus non ſoli Zachæo, ſed familiæ eius. Sciebat enim Ieſus fructum ſecutum in cordibus familiæ. Et dixit hoc ad manifeſtandum magnitudinem fructus ſuæ diuerſionis ad domum Zachæi. *Eo quòd & ipſe filius ſit Abrahæ.* Hinc apparet Zachæum, quamuis princeps fuerit Publicanorum, fuiſſe genere Iſraelitam: alioquin non dixiſſet dominus eo quòd ipſe filius ſit Abrahæ, aſſerens originem Zachæi pro confutatione murmu

rantium

rantium quod apud virum peccatorem hospitatus esset. Respondet enim quòd ad salutẽ filij Abrahæ hospitatus est: vt & dignitas generis & promissio salutis facta Abrahæ respõderent murmuri Pharisæorum. Nec minuitur vis responsionis huius si legatur (vt legi etiam potest) in fœminino genere, eo quòd & ipsa filia sit Abrahæ: quoniam significatur non solus Zachæus sed tota familia filij Abrahæ secundum carnis originem. *Venit enim filius hominis quærere & saluũ facere quod perierat.* Ex parte Zachæi respondet Iesus murmuri, citans filiationẽ Abrahæ: ex parte verò sui Iesu respondet, citans proprium officium: quia ad hoc venit filius hominis vt saluet & quærat quod perierat humanũ genus, & personali conuersatione quod perierat Israelitarum filiorum Abrahæ. *Hæc illis audientibus, adiciens dixit parabolam.* Describitur subiuncta parabola de dilato seu de differendo regno: dicta publicè vt post Christi resurrectionem memores Zacheus & alij huius parabolæ credant Apostolis prædicãtibus futurum regnum dei, nec putent propter Christi mortem euanuisse prædicationem & promissionẽ Christi de regno dei. *Eo quòd esset prope Hierusalem, & quia existimarent quòd confestim regnum dei manifestaretur.* Ne ambigui quæreremus quorsum tendit subiuncta parabola, declarat euangelista quò tendit, scilicet ad tollendam falsam existimationem, quam habebant discipuli de manifestatione regni dei quantum ad tempus: putabãt enim quòd statim post illum in Hierusalem ascensum manifestandũ esset regnum dei: hoc est regnum Christi: idem est enim regnum dei, regnum Christi & regnum cælorum in euangelio prædicatum. Quod in veritate non manifestabitur publicè vsque ad secundum Christi aduentum: & tamen isti (vt dictum est) putabant tunc esse manifestandum Christi regnum. Ad hanc itaque erroneam existimationem tollendam explicat Lucas subiunctam dici parabolam. *Dixit ergo, Homo quidam.* Iesus filius Dei verus homo. *Nobilis.* clarus genere. Et verè clarus, tum paterna origine: quia verus Deus ex vero Deo: tum materna, quia ex regali Dauidis progenie. *Abiit.* ex hac vita mortali per mortem. *In regionem longinquam.* hoc est in alteram vitam, verè longissimè distantem ab hac rerum conditione. *Accipere sibi regnum.* pro, vt acciperet sibi regnum. Finis mortis Christi significatur: ad hoc enim mortuus est vt acciperet regnum quod iam erat suum, sed non acceperat possessionem eius, quam regni possessionem meruit per mortem iuxta quod dicetur, oportuit pati Christum & ita intrare in gloriam

riam suam. Sibi dicit, non alij,non procuratorio nomine, sed sibiipsi. Regnum demum dicit,ad differentiam reliquorum sanctorum qui hinc transeunt ad propriam beatitudinem. Christus enim ad hoc transiit vt regnaret super vniuersum, verus rex totius vniuersi. *Et reuerti.* pro, & reuerteretur. sensibiliter ad hunc mundum,ad vniuersos mundi huius homines. Quę reuersio erit in secundo aduentu. *Vocatis autem decem.* hoc est vniuersis. Quia enim denarius numerus secundum consuetudinem numerandi omnes numeros continet,& ipso quicquid superadditur mensuratur,ideo per decem vniuersa significantur. *Seruis suis,dedit eis decem mnas.* Mna,Græca dictio est quæ Latinè dicitur mina:significans pondus.12.vnciarum & dimidiæ.cētum enim drachmis appenditur.Et similiter intellige per decem minas vniuersa dona quę Iesus distribuit ecclesię suę.*Et ait ad illos. Negociamini,* Finis donorum Christi non est vt habeamus illa ociosa:sed vt negociemur,vt vtamur ad lucrum,ad augmētum, proculdubio spirituale *Dum venio.* pro, donec venio.seu veniam. Anceps siquidem est Græca dictio ad vtrunque tempus. Totum tempus vsque ad secundum Christi aduētum tēpus negociationis est,tempus meriti est.Et hinc habes quòd secundus Christi aduentus terminum imponit statui meritorio. ita quòd homines illi viui in hoc mundo, adueniente Christo non poterunt mereri aut demereri amplius:sed aduentus Christi terminū imponit viæ illis sicut mors nobis. *Ciues autem eius.* Iudæi sub eadem lege Moysi viuētes,& in vno eodémque templo cōmunicātes,ab eodem patre(Iacob)descēdentes,& in eadem patria cohabitantes,ciues eius dicuntur,propter has ciuium conditiones. *Oderant eum.* Et verè oderunt eum vsque ad crucis mortem inclusiuè. Vnde & ipse alibi dicit.nunc autem viderūt & oderunt me & patrem meum. *Et miserunt legationem post illum.* Legatio hęc post mortem Christi missa à Iudæis,persecutio est Christianæ fidei facta à Iudæis. *Dicentes,nolumus hunc regnare super nos.* Ecce quò tendit persecutio,nolumus Iesum Nazarenum in Messiam. Significantiúsq; dicitur nolumus, quoniā voluntate non ratione primates Iudæorū persecuti sunt fidē Christianam,renuerūt recognoscere Iesum in Messiā. *Et factum est vt rediret accepto regno.* Incœpit accipere regnum in resurrectione sua,quando dixit,data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.accepit possessionem cęli in ascēsione sua:accipiet possessionem terræ in secundo aduentu. Qui hic appellatur reditus accepto

pro regno: quia redibit iam rex in gloria regia absque vlla contradictione *Et iußit vocari.* Deest. ad se. Iussa vocatio, missio est angelorum ad congregandum homines ad iudicium. *Seruos.* Deest. illos, *quibus dederat pecuniam: vt sciret.* hoc est vt sciri faceret. ipse enim Iesus præscit ista: sed ad similitudinem quærentis scire describitur quantum ad effectum: hoc est manifestationem. vt manifestet enim, iubebit vocari seruos suos. *Quantum quisque.* pro, quis quid, *negociatus esset. Venit autem primus, dicens. domine mna tua decem mnas acquisiuit.* Non dicit, ego superlucratus sum decem minas, sed mina tua acquisiuit decem minas. Gratię dei attribuit totum lucrũ vir sanctus: iuxta illud apostoli. deus autem incremẽtum dedit. Hominis siquidem est rigare aut plãtare, & vniuersaliter operas proprias adhibere: ex diuina autem gratia est fructus. Hinc quoque apparet quòd hęc parabola nõ coincidit in illam quam refert Matthæus. 25. cap. de quinque talẽtis. nam ibi duplicatũ lucrum quilibet bonus negociator retulit: hic autem primus retulit lucrũ decuplum, alter verò quincuplum. Et significanter dicitur quòd mina minas acquisiuit: quia spirituale donum non nisi ad spiritualia dona multiplicanda tendit. sensibilia enim bona vt stercora arbitratur. *Et ait illi. Euge bone serue.* Internam lætitiam quam Iesus habet de profectu electorum interiectione applaudentis significat, adiunctis verbis laudis: vt intelligamus quàm festiuè suscipiet Christ^s electos suos. *Quia in modico.* pro, minimo. Respectiuè ad dona futuræ vitæ, dona etiam spiritualia præsentis vitæ minima dicuntur. *Fuisti fidelis, eris.* pro, esto, *potestatem habens supra decem ciuitates.* Spirituale præmium nobis ignotum similitudine sensibilium significatur. Et intendit. esto in regno meo quẽadmodum in mundano regno est qui præsidet decem ciuitatibus ex lucro decem librarum. ignotæ enim nobis præeminentiæ cælestis patriæ per has sensibiles significantur. *Et alter venit, dicens. domine mna tua fecit quinque mnas.* Eadem gratia concessa priori fecit decem mnas, quæ concessa huic alteri fecit quinque mnas: non ex defectu gratiæ aut vtentis, sed ex cõditione hominum apud quos diuersi se exercent. aut etiam ex conditione officiorum quæ diuersi exercẽt, maiorem vel minorem fructum diuina gratia efficit: quæ operatur omnia suauiter. *Et huic ait, & tu esto supra quinque ciuitates, Et alius venit, dicens, domine ecce mna tua quam habui repositam in sudario. Timui enim te: quia homo austerus es. tollis quod non posuisti, & metis quod non seminasti.*

seminasti. Tertius iste integram refert minam. De quo multa exponenda, vide Matthæi. 25. quoniam nulla est differentia inter istum tertium apud Lucam referētem minam & illum etiam tertium apud Matthęum referentem talētum. nisi quòd iste reposuit minā in sudario, & ille in fossa: sed hæc ad officiū pusilla-nimis relata non differunt *Dicit ei. de ore tuo te iudico serue nequam*: pro, male. *Sciebas quòd ego homo austerus sum, tollens quod nō posui, & metens quod non seminaui, & quare non dedisti pecuniam meam ad mensam, & ego veniens cum vsuris*. pro, vsura, *vt*: *que exegissem illud*: pro, illam. scilicet pecuniā. *Et astantibus dixit. auferte ab illo mnam, & date illi qui decem mnas habet. Et dixerunt ei. domine habet decem mnas. Dico enim vobis quia omni habenti dabitur, & abundabit.* Superfluit & abundabit. *ab eo autem qui non habet, & quod habet, auferetur ab eo. Veruntamen.* pro, quin, *inimicos meos illos qui noluerunt me regnare super se.* Non solùm in secundo suo aduentu reddet premia iustis & pœnas negligentibus, sed etiam acriùs puniet inimicos Iudęos qui persecuti fuerunt Christianā fidem. ad hoc enim significandum meminit eorum in specie: & coram se iugulari iubet proculdubio æterna morte, quę nunquā finitur. *Adducite huc & interficite*. pro, iugulate. Species enim occisionis significatur ex mēbro vitali, hoc est iugulo: vt suppli cium expeditum significetur *Ante me*. Plenitudo vindictę humano more significatur quantum ad parabolam spectat: quantum verò ad rem, maior Iudæorum confusio & summa Christi fœlicitas coram se habētis etiam supplicia hostium significatur. *Et his dictis, præcedebat ascendens Hierosolymam.* Quod parabola dixerat, facto adimplet: dū pręcedens describitur, sponte iens ante alios ad locū passionis, ad subeūdam mortem in Hierusalem. *Et factum est quum appropinquasset ad Bethphage & Bethaniam.* Bethania, castellum est quindecim stadiis distās à Hierusalē: Bethphage autem vicus propinquior Hierusalem. Meminit autem vtriusque: quia in Bethania dormierat nocte illa, cuius die artifi ciali sequente ad Bethphage venit, & inde misit pro asino. *Ad montem qui vocatur Olıueti*, pro, oliuarum. ad radicem enim seu latus montis Oliueti est Bethphage. *Misit duos discipulos suos, dicens. Ite in castellum quod contra vos est.* hoc est quod è regione vestri est. monstrabat enim castellum illud è regione, ad differentiam aliorum castellorum. *In quod introeuntes, inuenietis pullum asinæ alligatum, cui*. pro, in quo, *nemo vnquā hominū sedit, soluite illum & adducite. Et si quis vos interrogauerit quare soluitis, sic*

dicetis

dicetis ei, quia dominus operam eius desiderat. pro, eo opus habet. *Abierunt autem qui missi erant: & inuenerunt sicut dixit illis stātem pullum.* Superfluit stantem pullum. *Soluētibus autem illis pullum, dixerūt domini eius ad illos.* Hinc patet fabellam esse quòd erat asina cōmunis: sicut etiam fabella est quòd erat asina Hierusalem. oppidulum enim innominatum est. *Quid soluitis pullum? At illi dixerunt: quia dominus eum necessarium habet.* pro, eo opus habet. *Et duxerunt illum ad Iesum, Et iactantes vestimenta sua super pullum, imposuerunt Iesum. Eunte autem illo, substernebant vestimenta sua in via. Et quum appropinquaret iam ad descensum montis Oliueti, cœperūt omnes turbæ descendentium.* pro, omnis multitudo discipulorum. Et nomine discipulorum intelligendi videntur non solùm duodecim & septuaginta, sed etiam alij multi adhærentes doctrinæ Iesu. *Gaudentes laudare deum voce magna super omnibus quas viderant virtutibus.* Discipuli qui innumera viderant miracula patrata à Iesu, voces extollunt occasione tot visorum miraculorum: quanuis turba q̃ venit obuiā, mota fuerit occasione resuscitationis Lazari. *Dicentes. Benedictus qui venit rex.* Mesias acclamatur. Et hinc lesæ maiestatis postea habitus est reus. Acclamāt autem regem à spiritusancto moti, ad contestādum publicè impleri tunc prophetiam Zachariæ prophetæ. ecce rex tuus venit tibi mansuetus sedens super asinam. *In nomine domini: pax in cælo.* hoc est redditur per hunc regem pax inter cælum & mundum. fuerat enim tatum bellum vt nullus quantuncunque iustus admissus sit in cælum: sed rex iste pacem cælestem effecit aduentu suo. *Et gloria in excelsis.* pro, altissimis. in supremis. Quem etiam angeli in natiuitate cecinerunt. *Et quidam Pharisæorum de turbis.* pro, de turba. Pharisæi isti de turba quæ venit obuiam, videntur fuisse. *Dixerunt ad illum. magister increpa discipulos tuos.* Aut inuidentes gloriæ, aut inexcusabilem reddere Iesum volētes si non increparet discipulos, dicunt hoc Pharisæi. *Quibus ipse ait. dico vobis quia si hi tacuerint, lapides clamabunt.* Sciebat Iesus tempus illud definitum esse à diuina prouidentia ad contestandum publicè & acclamandum ipsum esse Mesiā, & oportere impleri diuinam prędestinationem: & propterea dixit conditionalem, si isti tacuerint, lapides clamabunt, dicendo quæ isti dicunt, ad adimplendā diuinā prędestinationem. Et verè si oportuisset ad adimplēdam diuinam prędestinationem, lapides clamassent. Et dixit hoc vt intelligerent impossibile esse vt isti taceant. *Et vt appropinquauit, videns ciuitatem, fleuit super illam.* Vide Pharisęe,

quàm

quàm charã habeat Iesus huiusmodi gloriã. Inter tot honores sedens super asinum flet: non extollitur, nõ magnificat honores qui fletum non continet compassionis. *Dicens, quia si cognouisses & tu.* Duplex est verborũ horum sensus. Alter est. si cognouisses mala tibi superuẽtura, fleres supple quę modò frueris bonis quę sunt ad pacem tuam: hoc est bonis tẽporalibus. Alter sensus est. si cognouisses quæ ad pacem tuam (hoc est mea gesta, meũ aduentum, mea bona quæ sunt ad tuam veram pacem) quæ modò sunt abscõdita ab oculis tuis internis. Et iuxta hũc sensum oporter punctare literam sic. *Quia.* Refertur hoc quia ad fletum. reddendo enim rationem fletus, inchoat à quia. Quod autẽ subdit. si cognouisses, concupiscentis est. & tu. ad emphasim spectat cõiunctio &, significans locum ab ipsa ciuitate electa à deo ad diuinum cultum. *Et quidem in hac die tua.* Altera est emphasis tangens alterũ locũ ex tempore illius diei quo ipse iuxta Zacharię vaticinium apertè manifestabatur Hierosolymitanis Messias. Ita quòd intendit, vtinam cognouisses & tu electa ciuitas & in hac die tua, tibi quidẽm peculiariter directa à propheta Zacharia. Deinde subiunguntur cognoscenda, dicendo. *Quæ ad pacem tibi.* pro, tuam: *nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis.* Vtinã cognouisses mea quæ quidem ad pacem tuã verã directa sunt: sed nunc abscõdita sunt hæc mea, quæ sunt ad pacem tuã ab oculis tuis internis. *Quia venient dies in te.* Ad fletum etiã refertur hoc secundũ quia. rationẽ enim fletus priùs assignauit ex concupiscẽtia notitiæ qua carebat & indigebat electa dei ciuitas in die illa: modò autem eiusdem fletus alteram rationẽ reddit ex excidio Hierosolymitano, quod præuidet & prædicit futurũ à Romanis ob culpam dictæ cæcitatis. Et à tẽpore inchoat proximo, describendo illud non per annos sed per dies. *Et circundabunt te inimici tui vallo.* Obsidio prædicitur futura construendo vallum circuncirca. *Et circundabunt te.* Multitudo exercitus tanta describitur vt sufficiat ad circundandam ciuitatem: ita ꝙ non solum vallum, sed exercitus circuncirca futurus describitur. *Et coangustabunt te vndique.* Primus effectus, restrictionis vndique describitur ex vtraque præmissa circundatione. Quanta autem fuerit angustia, à Iosepho & Egesippo describitur. *Et ad terram.* pro, solũ, *prosternent te & filios tuos qui in te sunt.* Ex eo quòd homines quoque prosternendos ad solum dicit, metaphorica monstratur locutio. nam de materiali ædificio subiũgetur. Hæc verò verba significant omnimodam & reip. & singulorum destructionẽ à

similitudine deiectionis vsque ad fundamentum. *Et non relinquent in te lapidem super lapidem.* Hoc directè prædicitur de destructione corporeorum ædificiorum. *Eo quòd non cognoueris tempus visitationis tuæ.* Causa tantæ pœnæ significatur culpa cęcitatis qua non cognouit tempus hoc quo Iesus illam visitauit personaliter cum tot euidentibus & claris testimoniis quòd ipse esset Mesias. *Et ingressus in templum.* Non pergit ad plateã sed ad templum. *Cœpit eiicere vendentes.* deest. in ipso, *& ementes.* Vide hæc & reliqua spectantia ad hunc diem palmarum, scripta Matthæi vigesimoprimo. *Dicens illis. Scriptum est quia domus mea, domus orationis est: vos autem fecistis illam speluncam latronum. Et erat docens quotidie in templo.* A die dominico quo ingressus est Hierusalem cum tanto honore, vsque ad feriam sextam qua comprehensus & occisus est, erat quotidie docens in templo. *Princeps autem sacerdotum & Scribæ & princeps.* p, primores plebis. Tria genera maiorum describuntur: capita scilicet sacerdotum, & doctores, & capita plebis. *Quærebant illum perdere.* Non solũ odio habebant, sed operam dabãt studiosam ad hoc vt occiderent Iesum. *Et non inueniebant quid facerent illi.* Non ex defectu voluntatis & studij, sed quia nõ inueniebãt quod possent illi inferre, omittebant illius occisionem. *Omnis enim populus suspensus erat.* pro, pẽdebat, *audiens illum.* velut inhians erat audiẽdo Christum docentem. Magna deuotio populi ad doctrinam Iesu, ratio redditur quare non inueniebant primates quid mali facerent Iesu: quia contra populum non audebant facere.

CAPVT XX.

ET factum est in vna dierum. deest. illarum. Explicatur enim quòd fuit post aduentum honorabilem in Hierusalem. *Docente illo populum in templo & euangelizante, conuenerunt.* pro, adfuerũt, *principes sacerdotum & Scribæ cum senioribus, & aiunt:* præteritum est *ad illum, dicentes. Dic nobis in qua potestate hæc facis, aut quis est qui dedit tibi hanc potestatem? Respondens autem Iesus, dixit ad illos. Interrogabo vos & ego vnum verbum: respondete.* pro, dicite *mihi. Baptismus Ioannis, de cælo erat an ex hominibus? At illi cogitabant intra se, dicentes: quia si dixerimus de cælo, dicet, quare ergo non credidistis illi? si autem dixerimus ex hominibus, plebs vniuersa lapidabit nos. Certi sunt enim.* pro, persuasa est enim, *Ioannem prophetam esse.* Verba hæc sunt Scribarum & primatũ scientium quòd plebs persuasa iam est ad credendum Ioannem Baptistam esse prophetam. De hac aggresione principum & responsione

sponsione Iesu, tractatum est diffusè Matthæi vigesimoprimo. vide ibi expositionem horum omnium. Vbi etiam vide exposita circa sequentem parabolam: quoniam eadem est apud Matthæum ibi, & apud Lucam hic. Paucula tamen verba quæ hic adiunguntur, explicabimus. *Et responderunt se nescire vnde esset. Et Iesus ait illis. neque ego dico vobis in qua potestate hæc facio. Cœpit autem dicere ad plebem parabolam hanc. Homo quidam plantauit vineam, & locauit eam colonis: & ipse peregrè fuit multis temporibus.* Apud Matthæum describitur peregrè: hic adiūgitur multis temporibus. Deus enim multis temporibus à tempore plantatæ vineæ domus Israël, velut peregrè fuit quousque verbum caro factum est. Alienus siquidem omnino & natura & persona fuit: sed quum verbum caro factū est, iunctus nobis est in persona, quoniam vna eademque persona ex tunc est dei & hominis. *Et in tempore illo misit ad cultores seruum, vt de fructu vineæ darēt illi. Qui cæsum dimiserunt eum inanem. Et addidit alterū seruū mittere. Illi autem hunc quoque cædentes & afficientes contumelia, dimiserunt inanem. Et addidit tertium mittere. Qui & illum vulnerantes, eiecerunt.* Tribus seruis perfectus numerus prophetarum & bonorum pastorum ad populum Israël ante Christum missorū, aptissimè describitur: quoniam ternarius numer⁹ est perfectionis, cōstans ex principio, medio & fine. *Dixit autem dominus vineæ. quid faciam? Mittam filium meum dilectum: forsitan quum hunc viderint, verebuntur. Quem quum vidissent coloni, cogitauerunt intra se, dicentes. Hic est hæres, occidamus.* deest. venite. Legendum est. *venite occidamus illum vt nostra fiat hæreditas. & eiectum illum extra vineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus vineæ? veniet & perdet colonos istos: & dabit vineam alijs. Quo audito.* Apud Matthæum auditores dixerunt auditam sententiam de perditione colonorum: hic autem Iesus describitur dicens illam sententiam. quia fuit ab auditoribus dicta à Iesu approbata: & Matthæus primum, Lucas secundum refert. *Dixerunt illi.* Scribæ & alij qui aderant contra Iesum. *Absit.* Horrentium est tantam pœnam. *Ille autem aspiciens eos, ait. Quid est ergo hoc quod scriptum est. lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli? Omnis qui ceciderit super illum lapidem, conquassabitur: super quem.* pro, quencunque, *autem ceciderit, comminuet illum. Et quærebant principes sacerdotum & Scribæ mittere in illum manus hora illa: & timuerunt populum. Cognouerunt enim quòd ad ipsos dixerit similitudinem hanc. Et obseruan-*

tes miserunt insidiatores qui se iustos. deest. esse, *simularent: vt caperent eũ in sermone.* pro, vt caperent eius sermonem. Historia hæc recitatur à Matthæo cap. 22. & ibi expositam vide. *Et traderent illum principatui & potestati præsidis.* Hanc clausulam adiecit Lucas supra Mattheum: quòd ideo miserũt discipulos suos cũ Herodianis vt causam haberent tradendi Iesum puniẽdum à curia præsidis, Pilati scilicet qui Cæsaris nomine præsidebant Iudeę. Ideo enim causam contra Cæsarem proponunt. *Et interrogauerunt eum, dicẽtes. Magister scimus quia rectè dicis & doces: & nõ accipis personam, sed viam dei in veritate doces, licet nobis tributũ dare Cæsari an non? Considerans autem dolum.* pro, astutiam, *illorũ, dixit ad eos. Quid me tentatis? Ostẽdite mihi denariũ. Cuius habet imaginẽ & inscriptionẽ? Respõdentes dixerunt, Cæsaris. Et ait illis: reddite ergo quæ sunt Cæsaris Cæsari: & quæ sunt dei deo. Et nõ potuerũt verbum eius reprehendere coram plebe & mirati in responso eius, tacuerunt. Accesserunt autem quidam Sadducæorum qui negant esse resurrectionẽ.* pro, qui contradicendo dicunt resurrectionem non esse. Hæc quoque Sadducæorum quæstio, cũ domini responsione & doctrina scripta & exposita est Matthæi vigesimosecũdo. Vide ibi. *Et interrogauerunt eum, dicentes. Magister, Moyses scripsit nobis. si frater alicuius mortuus fuerit habens vxorem, & hic sine liberis fuerit.* deest. mortuus, *vt accipiat eam frater eius vxorẽ, & suscitet semen fratri suo. Septem ergo fratres erant: & primus accepit vxorẽ, & mortuus est sine filiis. & sequens.* pro, secundus, *accepit illam: & ipse mortuus est sine filio. Et tertius accepit illã, similiter & omnes septem.* Superfluit omnes. *& non reliquerunt semen.* pro, liberos, *& mortui sunt. Nouißimè omniũ mortua est & mulier. In resurrectione ergo cuius eorum erit vxor? siquidem septem habuerunt eam vxorem. Et ait illis Iesus. Filij huius seculi nubunt.* pro, ducunt vxores, *& traduntur ad nuptias.* pro, dantur nuptui: *illi verò qui digni habebuntur seculo illo & resurrectione ex mortuis, neque nubẽt neque ducent vxores.* pro, neque ducunt vxores neque dantur nuptui. *neque enim vltrà mori poterunt.* pro, possunt. *Æquales enim angelis sunt: & filij sunt dei.* Non solũ pares angelis (quod Matthæus explicauit) sed etiam filios dei Lucas explicat propter consortium diuinæ naturæ communicatæ beatis. Sunt enim asciti in dei formitatẽ supra omnem participatam & participabilem naturaliter dei similitudinem. eleuantur siquidem ad diuinam similitudinem diuini ordinis: hoc est incõmunicabilis naturaliter. Et propterea filij dei, eiusdem cum deo naturæ dicuntur, eiusdem siquidẽ naturæ

turæ sunt filij cuius est pater. *Quum sint filij resurrectionis.* Apponuntur hæc ad reddendam ratioñe quare non erunt nuptiæ. & è regione distinguit filios resurrectionis à filiis huius seculi, à quibus inchoauerat dicẽdo, filij huius seculi ducunt vxores. Et intendit quia nõ sunt filij huius seculi, quia nõ sunt filij primæuæ generationis qua generantur homines ad vitã animalẽ: hoc est indigentem alimento. nuptiæ enim sequuntur alimentũ. generatiua siquidem pars alimento vtitur. Vnde & primi parentes quanuis in statu innocentiæ, quia tamen erãt filij huius seculi, quia ad animalem vitã producti erant (quod est esse filios primæ generationis: quoniã priùs est animale quàm sit spirituale, vt dicitur. 1. ad Corinth. 15.) à nuptiis non fuerunt exẽpti: sed dictũ est eis, crescite & multiplicamini. Sed sunt filij resurrectionis: quæ (vt ipsum astruit nomen) regeneratio est nõ ad animalem vitam, sed ad spiritualem: hoc est ad vitam non indigentem alimento: & consequenter exemptam à nuptiis. *Quia verò resurgent mortui, & Moyses ostendit secus rubum: sicut dicit dominum, deũ Abraham & deum Isaac & deũ Iacob. Deus autẽ non est mortuorum, sed viuorum, omnes enim viuunt ei.* hoc est quantũcunque homines sint mortui nobis, & sint mortui corpore, omnes tamen viuũt secundũ animam, non nobis nec cadaueribus, sed ei, deo scilicet qui spiritus est. Ac si aperti⁹ dixisset ꝙ omnes homines mortui viuũt secundũ spiritũ: & propterea deus qui spiritus est, dicitur deus eorum, non mortuorum, sed viuorum. *Respondentes autem quidam Scribarum dixerũt ei. Magister bene dixisti. Et amplius non audebant eum quicquam interrogare. Dixit autem ad illos.* hoc est Pharisæos: vt Matthæ⁹ explicat capite vigesimosecundo. Vbi etiam hæc vide exposita, ne eadem repetamus. *Quomodo dicunt Christum filiũ esse Dauid: & ipse Dauid dicit in libro Psalmorũ. dixit dominus domino meo sede à dextris meis, donec ponã inimicos tuos scabellum pedum tuorum? Dauid ergo dominum illũ vocat: & quomodo filius eius est? Audiẽte aũt omni populo dixit discipulis suis. Attẽdite.* ꝓ, cauete. *A Scribis qui volunt ambulare in stolis.* hoc est vestibus demissis vsque ad talos. Reliqua exposita vide Matthęi vigesimotertio, quæ etiã habentur Marci duodecimo. *Et amant salutationes in foro.* pro, foris: *& primas cathedras in synagogis, & primos discubitus in conuiuiis. Qui deuorant domos viduarum, simulantes longam orationem.* pro, & prætextu ꝓlixè orãt. *Hi accipient damnationem maiorem.* pro, abundã tius iudicium) subaudi ad puniẽdum eos.

CAPVT XXI.

R*Eſpiciens autem vidit.* Ex induſtria ſpectans deſcribitur, non enim curioſè ſed propter ſubſequentem doctrinam tradendam. *Eos qui mittebant munera ſua in gazophylacium diuites.* Gazophylacium, eſt dictio compoſita ex Perſica & Græca dictione: capſam ſignificans in qua conduntur opes. *Vidit autem & quandam viduam pauperculam mittentem illuc æra minuta duo. Et dixit, verè dico vobis quia vidua hæc pauper plus quàm omnes miſit. nam omnes hi ex abundanti ſibi miſerunt in munera dei: hæc autem ex eo quod deeſt illi.* pro, ex penuria ſua, *omnem victum ſuum.* pro, ſubſtantiam. & ſuperfluit ſuum, *quàm habuit miſit.* Hiſtoria huius viduæ expoſita eſt Marci duodecimo. Vbi eadem ferè verba habentur. vide ibi. *Et quibuſdam dicentibus de templo.* Diſcipuli ſignificantur: vt Matthæus & Marcus explicant. *Quod bonis lapidibus & donis ornatum eſſet.* Lapides, partes ſunt ædificij. dona autem ornamenta applicata ſeu appenſa, aurea, argentea & gemmata: quæ in colūnis ſeu parietibus aut potiùs in facie & atriis templi quę appellantur tēplū, erant ſuſpenſa: iuxta illud primo Machabæorum quarto. ornauerunt faciem templi coronis aureis. Hæc enim coram populo palam erant: ipſum autem templum ſolis ſacerdotibus patebat. *Dixit, Hæc quæ videtis, venient dies in quibus non relinquetur lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur. Interrogauerunt autem illum.* Subaudi in monte oliuarū Petrus & Iacobus & Ioannes & Andreas (vt Marcus explicat) dum ſederet è regione tēpli. *Dicentes, Præceptor quando.* deeſt, igitur. Significatur enim interrogatio tanquam illata ex auditis. Acſi apertiùs dixiſſent. dixiſti nobis futura, ſupereſt vt dicas nobis tempus futurorum. *Hæc erunt, & quod ſignum quum fieri incipient.* pro, quum hæc futura ſunt. Duo petunt: tempus & ſignum temporis. Et ex reſponſione Ieſu tam de deſtructione Hieruſalem quàm de aduentu ſuo ſecūdo habetur quòd numerus pluralis hęc, demonſtrat vtraque ſcilicet deſtructionem templi & conſummationem. ita quòd implicitè Lucas pronominibus ſignificauit interrogata quę Matthæus explicauit cap. vigeſimoquarto. *Qui dixit.* Reſponſio in tres diſtinguitur partes. Prima admonitio eſt, tum ne fallantur, tum ne timeant. ne fallantur autem & à falſis prophetis ſeu Chriſtis & à falſis ſignis. *Videte ne ſeducamini.* à falſis prophetis ſeu Chriſtis. *Multi enim venient.* Non vnus tantùm Antichriſtus ſed multi prædicuntur: dum dicitur. *In nomine meo.* hoc eſt vſurpantes ſibi

nomen

nomen meum quod est Christus. *Dicentes quia ego sum*, scilicet Christus. *Et tempus appropinquauit.* non solùm dicent, ego sum Christus, sed etiam dicent quòd tempus consummationis seculi appropinquauit. *Nolite ire.* pro, ne ite, *post eos.* Priùs monuit spectātia ad fidem, videte ne seducamini: modò monet spectātia ad volũtaria opera, dicẽdo, ne ite post eos. *Quum autẽ audieritis prælia & seditiones.* Post monitionem ne fallantur ab Antichristis, adiungit monitionem ne fallantur terrore signorum falsorum: præliorum scilicet quæ cum externis committuntur, & seditionum quæ intestina ciuitatum scindunt. *Nolite terreri.* existimantes hæc esse signa consummationis mundi. *Oportet enim primùm hæc fieri.* Ex humanorum morum corruptione necessitas oritur præliorum & seditionum, non ex coactione voluntatum. Primum autem refertur ad tempus consummationis mundi. Significatur enim quòd antequam veniet tempus illud, ex corruptis moribus hominum oportet præcedere & bella & seditiones. *Sed nondum statim finis.* Superfluit dum. Ne intelligeremus post bella & seditiones statim finem mundi, excludit hunc errorem. *Tunc dicebat illis, Surget gens contra gentem, & regnum aduersus regnum: & terræmotus magni erunt per loca, & pestilentiæ, & fames.* Bella, terræmotus, pestes, fames, terriculamenta & signa in aëre magna prædicuntur: non ea ratione vt noua aliqua, aut insolita denuncientur futura, sed vt describatur mundus solitum cursum habiturus, vt intelligerent Christiani hæc spectare ad consuetum mundi cursum, & non ad specialia seu propria signa consummationis mundi. Nisi enim dominus hoc docuisset, quotidie adessent prophetantes finem mundi, quum hæc patimur. *Terroresque.* pro, & terriculamenta. Significantur non ipsi terrores, sed ea quæ incutiunt terrorem. *De cælo & signa.* præposterus est ordo. Legendum est. *Et signa de cælo magna erunt.* qualia sunt ea quæ apparent in regione aëris: vt trabes igneæ, cometes, & similia. *Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus suas.* Admonitioni ne fallantur ab Antichristis aut terroribus malorum (belli, famis, pestis, &c.) adiungit quæ circa ipsos Apostolos futura sunt, instruendo tam quo ad intellectum, quàm quo ad affectum. Secũdum historiam itaque verificatum est, quòd ante huiusmodi prædicta mala incœperunt iniicere manus in Christi discipulos. nam ferè statim iniecerũt manus in Apostolos: vt patet Act. 4. Et flagellauerunt eos: vt patet Actuum. 5. Et lapidauerunt Stephanum, Actuum. 7. *Et persequentur tradentes in synagogas, & cu-*

ſtodias trahentes. pro, quum ducemini, *ad reges & præſides propter nomen meum.* In Actibus Apoſtolorum impleta hæc leguntur: in Iacobo occiſo ab Herode, & Petro incarcerato ab eodẽ, & Paulo ſub præſide. *Contingat autem vobis in teſtimonium.* Tum mei eritis (inquit alibi) mihi teſtes in Hieruſalem & Samaria, & vſque ad vltimum terræ. Tum inexcuſabilis infidelitatis illorũ coram quibus eritis. *Ponite ergo in cordibus veſtris non præmeditari quemadmodum reſpondeatis.* pro, defenſionem. Superfluit quemadmodum, vel (vt aliis placet) vt reſpondeatis. Conſtat enim Ieſum tollere à diſcipulis ſolicitudinem meditandi defenſiuam reſpõſionem quum ducerentur coram magiſtratibus. *Ego enim dabo vobis.* Ecce ratio ſecuritatis. Et in hac promiſsione manifeſtat ſe deum: ſolius enim dei eſt adimplere hoc promiſſum. Os gratias ſpectantes ad linguæ officium. *Et ſapientiam.* quantum ad ea quę dicenda ſunt, ſcientiam, prudentiam, iudicium, ordinem. *Cui non poterunt reſiſtere neque contradicere omnes aduerſarij veſtri. Trademini autem à parentibus, & fratribus, & cognatis, & amicis.* Dixerat perſequenter tradentes. declarat modò à quibus tradentur. Et enumerat coniunctiores omnes, tum carne, tum amoris vinculo, vt pręgnoſcant ſe nec in domo propria fore ſecuros: & ſimul intelligant fidem Chriſti ſuſcipiendam quandoque à filio & non à patre, ab vno fratre & non ab altero, & ſic de ſimilibus: & cum hoc non ſuſcipientes illam vertendos in perſecutores veſtros. *Et morte afficient ex vobis.* Non ſolùm perſecutiones patiemini, ſed etiam multi veſtrum interficientur: vt intelligant etiam vitam ſe perdituros propter Ieſum. *Et eritis odio omnibus.* pro, odio habiti ab omnibus. *propter nomen meum.* Non ſignificantur per hoc reliquorum vniuerſi generis humani hominum ſingulorũ actualia odia erga Chriſtianos (quum multi homines ſint qui nunquam odium huiuſmodi habuerint in Chriſtianos (ſed ſignificatur contrarietas profeſsionis Chriſtianæ ad vitam & profeſsionem omniũ aliorũ, quæ eſt fundamentũ odij in aliis erga Chriſtianos. Et nihilominus ſignificatur, quòd odio ſunt habendi ab omni genere hominum: quod experientia teſtata eſt & teſtatur. nã ab omni ſexu, conditione, profeſsione, natione, &c. habiti ſunt odio. *Et capillus de capite veſtro non peribit.* pro, non perit. Securitas omnis indemnitatis magis ſignificatur per præſens quàm per futurum: per hoc enim ſignificatur quòd nihil penitus damni ſuſtinebunt, ſed omnia ſeruantur in integrum reſtituenda. Et ad literam non ſolùm membra corporis, ſed etiam vniuerſa quæ

ſunt

ſunt decoris,in reſurrectione, integra erunt. *In patientia veſtra.* Sumitur hic patientia pro tolerantia:hoc eſt pro virtute qua libenter tolerantur mala. *Poſſidebitis.*pro,poſsidete.Pręcipit enim non prædicit. *Animas veſtras.* Eximium documentum poſsidendi,non agros,non opes,non regna, ſed (quod maius eſt omnibus) propriũ animum virtute patientiæ. Quòd ſi non penetras, pſpice ad quæ & quot adducit in patiẽtia: & vel ſic videbis maximam vim tolerãtiæ ad hoc vt homo poſsideat ſeipſum.Et hoc quidem in hac vita:nam pręter hoc largitur etiam poſſeſsionem animæ in futura vita: perdunt enim proprias animas pro futura vita,qui hic nolunt mala tolerare pro Chriſto. *Quum autem videritis.* Excluſus falſis ſignis & inſtructis diſcipulis circa ventura eis mala,reſpondet quæſito de tempore deſtructionis templi, *Circundari ab exercitu.* pro,ab exercitibus. Multitudo enim Romani exercitus(propter diuerſitatem fortè nationum,& copiam æquiualentem multis exercitibus)appellatur exercitus in numero plurali. *Hieruſalem,tunc ſcitote quia appropinquauit deſolatio eius.* Non credatis tũc quòd liberabitur Hieruſalem,ſed ſcitote quòd tunc erit tempus deſolationis eius. *Tunc qui in Iudæa ſunt,fugiãt ad montes.* Incipiente obſidione,qui in regione Iudææ ſunt, non eant in Hieruſalem, ſed fugiant ad montes. *Et qui in medio eius,* ſcilicet Hieruſalem,*diſcedant: & qui in regionibus,non intrent in eã: quia dies vltionis hi ſunt,vt impleantur omnia quæ ſcripta ſunt.*à prophetis de pœnis Hieruſalem,*Væ autem prægnantibus & nutrientibus.*pro,lactantibus, *in illis diebus.* tum quia impedietur fuga vtrarumque:pręgnantes enim impediuntur vtero,& lactantes infante.Tum quia tales egent duplici alimento. tum quia incumbit eis duplex cura. *Erit enim preſſura.* pro vis,ſeu neceſsitas,ſeu (vt aliis placet)afflictio. *Magna.* Violentia enim magna ſignificatur. *Super terram.* Hieroſolymitanam. *Et ira.* vindicta diuina. *Populo huic.* Hieroſolymis manenti. *Et cadent in ore,* id eſt, acie gladij. Dicit Ioſephus decem centena milia mortuorum tunc fuiſſe. *Et captiui ducentur.* Ioſephus dicit nonaginta ſex milia captiuorum. *in omnes gentes.* vt diuina iuſtitia apud omnes nota fiat. *Et Hieruſalem calcabitur à Gentibus donec impleantur.* Calcanda deſcribitur Hieruſalem ab idololatris donec impleantur tempora idololatrarum. Et verè ſic fuit: quia excluſa idololatria per hoc quòd conuerſæ ſunt Gentes ad fidem Chriſti, deſiit calcari Hieruſalem ab idololatris, & habitata à Chriſtianis. *Tempora nationum.* pro, Gentium. Conſtat enim appellatione Gentium

tium idololatras intelligi: & tunc impleta esse earum tempora quum cessauit idololatria. *Et erunt signa.* Respondet alteri quęsito de tempore & signo finis mundi aduentúsque sui secundi. *In sole, & luna, & stellis.* Matthæi vigesimoquarto explicantur ista: sol obscurabitur, luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, quæ ibi vide exposita. *Et in terris.* pro, terra, *pressura.* pro, coarctatio, *gentium.* Non supponit gens pro Ethnicis, vt paulo superiùs: sed cõmuniter pro hominibus peccatoribus, tam Christianis quàm non Christianis. *Præ confusione.* pro, in perplexitate. *sonitus maris.* pro resonantis maris. *& fluctuum.* Ex quibus colligitur significari, quòd tantus talísque erit terror resonantis maris fluctuosi, quòd homines coarctabũt se, perplexi, nescientes euentum seu potiùs locum quo tendit sonans mare. Non enim erit mare sonans, & fluctuans more solito versus vnam plagam (sic enim nõ causaret perplexitatem) sed eo ipso quòd perplexitas describitur, tam anceps erit vt nesciant se homines resoluere. *Arescentibus hominibus.* Exteriùs erit coarctatio: interiùs arescent. *Præ timore.* In intellectu perplexitas: in affectu timor. *Et expectatione.* Non significatur spes, sed mora euentus. *Quæ supereuenient.* pro, eorum quæ superuenient, *vniuerso orbi.* pro, orbi terrarum. *Nam virtutes cælorum mouebuntur.* pro, agitabuntur. Ad similitudinem eorum quæ apud nos à locis pelluntur seu quatiuntur, describitur deordinatio velut confusio quædam corporalium virtutum cælestium in suis effectibus: tanquam virtus partis orientalis agitetur ad meridiem, & virtus meridionalis agitetur ad septentrionem, & ediuersò. Confusio itaque effectuum significatur ex irregularitate cælestium virtutum. Et si enim virtutes illæ corporales non mutabunt tunc situs suos, mutabuntur tamen à regularitate quam nunc habent. Ita quòd sicut sol, luna, & stellæ subtrahent luces suas, ita virtutes corporum cælestiũ subtrahent regularitates suas: quas totaliter perdent cessante motu cæli. Et huiusmodi regularitatis subtractio meritò assignatur pro ratione corporalium malorum, quæ in elementis apparebunt: nam regularitate cælestium virtutum seruatur elementaris sphæra in dispositione congrua animalibus & vegetabilibus. *Et tunc.* Tunc ad exclusionem prioris temporis, acsi diceretur post hęc. Non enim significatur aduentus Christi, tunc quum ista signa prædicta apparebunt, sed post hæc. *Videbunt.* vniuersi homines. *Filium hominis venientem in nube.* An vera nubes an densa lux quasi nubes sit, nescio: propter hoc

quòd

quòd in aſcenſione domini vera nubes videtur fuiſſe, quæ ſuſcepit ipſum ab oculis eorum. Et ſcriptum eſt, ſic veniet quemadmodum vidiſtis eum euntem. Et rationabilis eſt vt ſit vera nubes, ad temperandum fulgorem corporis Chriſti: ad hoc vt clarè videri poſsit ſplendidus & diſcerni ab hominibus, & non ſicut videtur ſol: in quem non poſſunt oculi hominum figi. *Cum poteſtate magna*. Superfluit magna. Non ſicut prima vice venit cum ſubiectione. Et in hoc ſignificantur ſigna potentatus, quæ tunc videbuntur ab omnibus. *Et maieſtate*. pro, gloria. Et deeſt, multa. Ita quòd multa refertur tam ad gloriam quàm ad poteſtatem. apparebit enim in ſtatu multùm glorioſo & multi potentatus. *His autem fieri incipientibus*. Poſtquam deſcripſit ſigna præcedentia aduentum eius ſecundum & ipſum aduentum ſimul cum terroribus peccatorum, confortat diſcipulos, vt quum incœperint hæc ſigna apparere, non terreantur, non timeant, non coarctentur, non areſcant: ſed, *Reſpicite*. pro, ſuſpicite. non oculis corporis ſed mentis. *Et leuate capita veſtra*. hoc eſt, eleuate ſuperiores partes animi veſtri. Ad ſuperna bona monet erigere & cogitationes & affectus tunc quum alij coarctantur & areſcunt. *Quoniam appropinquat redemptio veſtra*. hoc eſt bonum deſideratæ à vobis libertatis à ſeruitute mortis & corporis, & reliquorum quæ mundi ſunt. *Et dixit illis ſimilitudinem*. Adiungit parabolam vt memoriæ meliùs mandetur. *Videte*. Dictio Græca anceps eſt ad indicatiuum vel imperatiuum, *Ficulneam*. pro, ficum, *& omnes arbores quum producunt iam ex ſe fructum*. pro, quum iam proruperint. Significatur enim ſtatus arborum gemmantium. *Scitis quoniam propè*. Deeſt, iam, *eſt æſtas. Ita & vos quum videritis hæc fieri. ſcitote quoniam propè eſt regnum Dei*. Ad hoc allata eſt ſimilitudo gemmantium arborum, vt ſignificetur relationem ſignorum dictorum ad regnum Dei, manifeſtum in aduentu CHRISTI eſſe relationem propinquitatis: quemadmodum gemmæ arborum monſtrant propinquam æſtatem. Et aſsimilatur regnum Dei æſtati reſpectu electorum, ratione lucis ac quietis deſideratæ ac delectabilis: vt meritò omnia deſideria eleuare tunc debeant ad cæleſtia regna ab eis deſiderata. *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant*. Non ſolùm relationem propinquitatis inter ſigna & aduentum ſuum, ſed coniunctionem aduentus cum generatione hac aſſeuerat. Et demonſtratur generatio

neratio electorum. ista, ad excludendam generationem renouandam, quemadmodum renouata fuit tẽpore Noë post diluuium. Ita ꝙ hæc verba duo excluduntur. alterum est quòd finito electorum numero nõ remanebit generatio reproborũ. alterum est ꝙ finita hac generatione terminanda in mundi conflagratione, non succedet alia generatio media vsque ad aduentum Christi: sed completo numero electorũ generationis huius, veniet Christus. Et hæc diffusiùs dicta sunt Matth. 24. *Cælum & terra transibunt.* Non secundum substantiam, non ab esse suo substantiali: sed cælum à statu motus quem nunc habet, & terra à statu generationis, quo nunc profert vegetabilia. *Verba autẽ mea non transibunt.* à veritate sua, sed implebuntur omnino. *Attendite autem vobis.* Electis perfectioribus dixerat, his fieri incipientibus suspicite & leuate capita vestra: modò autem mediocri Christianorũ generi dicit. attendite vobis. *Ne fortè.* pro, nequando, *grauentur.* A declinatione mali incipit monitio. *Corda vestra in crapula & ebrietate.* Crapula & ebrietas, grauamina corporũ sunt: Iesus autem monet attendendum esse ne corda, ne animæ, grauentur vitiis crapulæ & ebrietatis. Et ad literam adiecit corda: quoniam vtrunque si sine vitio fieret, quanuis grauaret corpus, non tamen grauaret cor: vt si medicinæ ratio vrgeret ad crapulam aut ebrietatem. *Et curis huius vitæ.* Non solùm prohibemur incurrere deiectionem animi ob crapulam & ebrietatem: sed etiam ob curas ad procurandum ea quæ sunt ad victũ. Et benè nota nullum tempus eximi: eo quòd dictum est nequãdo, ne vnquam grauitatem cordis (hoc est, deiectionem animi ad inferiora) incurramus. *Et superueniat.* pro, ingruat, *in vos.* hoc est, contra vos. *repentina dies illa.* Ad literam describitur dies aduentus Christi repẽtinus, inopinatus, incognitus, nõ creditus pro tunc. Et appellatione diei illius intelligo totum tempus aduentus illius ab initio à quo incipient signa simultanea: hoc est, quæ vnico contextu fient cum aduentu ipsius. quoniam in initio illorum erit terminus viatorum, & erit sicut repentina mors: & propterea dominus monet ne improuisi reperiamur superueniente die illo. *Tanquam laqueus enim superueniet in omnes qui sedent super faciem omnis terræ.* Similitudinem apponit ad significandum diem illum fore repentinum & periculosum, & affert similitudinem laquei venatorij, qui ex improuiso repentè superuenit animalibus. Et dixit hæc ne erraremus ex priore parabola gemmantium arborum monstrantium æstatem: ne scilicet intelligeremus determinatum

natum tempus (puta trium mensium) inter illa signa antecedẽtia & aduentum Christi, quemadmodum determinatum est tẽpus inter gemmantes arbores & æstatem. ad tollendũ enim hũc erroneũ intellectũ, dicit ꝙ superueniet dies ille repẽtinus tãquã laqueus repẽtinus, nõ respectu aliquorũ sed respectu omniũ habitãtium in terra. *Vigilate itaque, omni tẽpore orãtes.* Concludit vigilandum simul atque orandum omni tempore: hoc est congruis orationi & vigiliæ temporibus. præceptum enim affirmatiuum est. Vel vigilandum & orandum merito indefinẽter esse. semper enim vigilat & orat qui perseuerat in boni operis merito. *Vt digni habeamini.* pro reddamini, *fugere ista omnia quæ futura sunt, & stare ante filium hominis.* Materia petenda oratione, explicatur non fugere mala & assequi bonum, sed dignum effici fuga mali & assecutione boni. Hinc ecclesia accepit morem orãdi vt digni efficiamur promissionibus Christi. Gratia dei radicanda in nobis petitur, petendo vt digni reddamur. Soli enim illi in quibus firmatur & radicatur diuina gratia, digni sunt euitatiõe futurorum malorum, & fixa ac stabili præsentia coram Christo. *Erat autem diebus docens in templo.* Dixerat superiùs quòd erat quotidie docens in templo: aperit modo quo sensu intelligendum sit, ne intelligeres ipsum continuè mansisse in templo à die palmarum. Distinguit enim dies à noctibus: dicẽdo quòd diebus quidem erat in templo docens. *Noctibus verò exiens morabatur,* pro. diuersabatur, *in monte qui vocatur Oliueti.* Hinc insinuatur quòd Bethania vbi Iesus hospitabatur nocte aliqua illarum noctium (vt Marcus dicit) infra ambitum montis Oliueti erat. *Et omnis populus manicabat.* pro, mane ibat ad eum, *in templo audire eum.* Solicitudo populi ad audiendum illius prædicationem summo mane significatur.

CAPVT XXII.

A*Ppropinquabat autem dies festus azimorum.* Septem dies continui erant dies azimorum (hoc est quibus illicitum erat vesci pane fermẽtato) sed primus eorũ erat dies festus, hoc est dies celebris. Et propterea primi diei specialiter meminit narrãdo appropinquationẽ illius. *Qui dicitur pascha.* Quanuis tota hebdomada denominaretur pascha à primo die, primus tamen dies propriè dicebatur pascha. Dictio pascha, non est Græca dictio in proposito: sed est dictio Hebræa corrupta apud Grecos & Latinos, deriuata à pasach, quod significat transire. Ad literã enim

à tran-

à trãſitu domini occidẽtis primogenita Aegypti dictum eſt paſcha: vt patet Exod. 12. *Et quærebant principes ſacerdotum & Scribæ quomodo eum interficerent.* Deliberauerant interficere: ſed modũ quærebant quo poſſent illum habere ſeu tradere præſidi occidẽdum. *Timebant verò.* pro, enim, *plebem* Ratio redditur quare inquirebant modum: quia ſcilicet timebãt plebem. ex hoc enim timore quærebant aliquem modum ſecretum à plebe. *Intrauit autem Satanas in Iudam.* Qui priùs tanquam foris ſtans ſuggerebat Iudæ furta, modò tanquã intus ingreſſus deſcribitur: vt poſte aditu ei patente ad animum Iudę. Coniunctio itaq;, velut domeſtica inter dæmonẽ & Iudæ animũ, ſignificatur per introitũ in ipſum. *Qui cognominabatur Scariot* pro. Iſcariotes, *vnũ de duodecim.* Deeſt. numero. Legendũ eſt. *vnum de numero duodecim. Et abiit & locutus eſt cum principibus ſacerdotum & magiſtratibus.* pro, ducibus. Significãtur ij qui ducebant alios: quorum ſcilicet nutu res gerebantur. *Quemadmodum illum traderet eis.* Directè Iudas deſideratum offert modum quem quęrebãt principes, declarãdo eis ſe proditurum Ieſum. Talis enim modus vltro oblatus, ſatisfecit deſiderio quęrentium modum, & propterea Lucas dicit quòd dixit eis modum quo traderet eum illis, ſcilicet proditoriè. *Et gauiſi ſunt.* adinuento immo vltro oblato modo meliori quàm deſiderarent. *Et pacti ſunt pecuniam illi dare.* firmarunt precium pacto. *Et ſpopondit.* Iudas. *Et quærebat opportunitatem vt traderet illum.* Deeſt. eis. Non enim aliud promiſit quàm dare eum in manus eorum. *Sine turbis.* pro, ſine turba. Sic enim conuenerat cum principibus timentibus turbam. *Venit autem dies azimorum.* Diem quartædecimæ lunæ (qui tunc fuit dies Iouis, appellat Lucas diem azimorum in qua immolabatur agnus paſchalis: non quòd in ipſa quartadecima luna immolatio agni fieret aut fermentata eſſent prohibita, ſed quia in veſpera illi⁹ diei incipiebat dies azimorum, incipiebat quintadecima luna: & tũc immolabatur paſcha. ita quòd veſpera quartædecimę lunę erat initium diei azimorum. Et quia cœna veſpertina computatur cũ die quem terminat (quoniam appellatur cœna illius diei) ideo Lucas illum diem Iouis appellauit diem azimorum: intendens ſignificare quòd erat primus dies azimorum ratione cœnę illi⁹ diei. *In qua neceſſe erat occidi.* pro, immolari. *paſcha.* Appellatur hic paſchalis agnus paſcha, qui immolabatur inchoante die azimorum primo. Ipſe enim eſus agni paſchalis cum tot cerimoniis ſcriptis Exod. 12. immolatio erat in memoriam be-

neficij

neficij recepti nocte illa qua deus transiuit occidendo primogenitos AEgyptiorum, & populus exiit de AEgypto. *Et misit Petrum & Ioannem, dicens, Euntes parate nobis pascha vt manducemus.* Hinc clarè apparet appellari diem azimorum ratione futuræ cœnæ, quam iubet præparari. *At illi dixerunt, vbi vis paremus?* Nō erat licitum comedere pascha nisi in Hierusalē in qua Christus nō fuerat illis dieb⁹ hospitatus: & propterea discipuli quęrunt vbi parandum est pascha. Ac si apertiùs dixissent. hospitiū non elegisti in Hierusalem in qua oportet comedere pascha, dic ergo locum vbi parandum est. *Et dixit ad eos, Ecce introeuntibus vobis in ciuitatem, occurret vobis homo quidam amphoram aquæ.* pro, lagenam. Significatur enim testea hydria quam lagenam vulgo appellamus. *Portans. Sequimini eum in domum in quam intrat. Et dicetis patrifamilias domus. dicit tibi magister, vbi est diuersorium vbi pascha cum discipulis meis manducem? Et ipse ostendet vobis cænaculum magnum stratum: ibi parate. Euntes autem inuenerunt sicut dixit illis: & parauerunt pascha. Et quum facta esset hora.* à lege Moysi statuta: hoc est post solis occasum, incipiente altera die ab occasu solis diei præcedentis. *Discubuit.* Inter cærimonias legis non erat quòd comederent stando: vt patet Exod. 12. *Et duodecim apostoli cum eo. Et ait illis, Desiderio desideraui.* Hebræo more magnitudinem desiderij significat. *Hoc pascha manducare vobiscum.* Quia hoc pascha vltimum erat veteris testamenti pascha, & initium transitus ad veritatem figuratam paschali transitu, ideo Iesus dicit, desiderio desideraui mādducare hoc pascha. Summo enim desiderio concupierat venire ad imponendum finem sacrificiis veteribus, transeundo ex hoc mundo ad regnum dei. Vnde & adiungit. *Antequam patiar.* ad significandum hoc esse vltimum. Et apponit se non manducaturum ampliùs pascha donec impleatur in regno dei: ad significandum inchoari nunc transitum ipsius ad regnum dei. *Dico enim vobis quia ex hoc non manducabo illud.* pro, non vltrà edā ex eo. scilicet paschate. Explicat enim hoc pascha esse sibi vltimum: quum implicitè dixisset quòd erat vltimum absolutè, dicendo antequam patiar. *Donec impleatur.* pascha paschalis figura, paschalis transitus. *In regno dei.* in mea resurrectione: quod est principium regni dei tandiu expectati & prophetati. Regnum siquidem dei quod in secundo aduentu manifestabitur, in Christi resurrectione inchoauit: quoniā ex tunc regnauit deus per gloriam etiam in corpore humano, & impleuit

Christi

Christi resurrectio figuralia sacrificia veteris testamenti,& specialiter transitum sacrificio paschali significatum. Completus siquidem est tunc transitus de seruitute in libertatem plenā & de morte in plenitudinem vitę immortalis,&c. ¶ Quòd autem dicitur donec,nō ad pręfigendum terminum,sed ad excludendum intermedium tempus,appositum est:sicut dicitur in psal. Sede à dextris meis donec ponam inimicos tuos. Nam non significatur quòd in regno dei Iesus est comesturus pascha,quod cōpleri in regno dei dicit:quum ridiculum sit hoc intelligere,verbis etiā ipsis repugnantibus:quoniam si completum est,resumēdum nō est,sed significatur quod intermedio tempore inter cœnam illā & regnum dei,non esset comesturus pascha. *Et accepto calice.* Quanuis nulla fiat mentio specialis de libamine in immolatione agni paschalis,verisimile tamen est libamē aliquod interuenisse,sicut in reliquis sacrificiis. Vnde ad complemētum immolationis paschalis agni,poculum à Iesu accipitur. *Gratias egit.* Quæ verba dixerit,nescimus:pro terminatione tamen veterum sacrificiorum,gratias egit. *Et dixit, Accipite & diuidite inter vos.* Vnum poculum voluit commune esse omnibus terminando vetera,sicut inchoando noua:vt alij dicunt Euāgelistę. solus enim Lucas meminit huius calicis spectantis ad vetera sacrificia. *Dico enim vobis quòd nō bibam de generatione vitis donec regnum dei veniat.* Ad literam dicit se posthac non bibiturum vinum donec veniat regnum dei in sua resurrectione. post resurrectionē enim manducauit & bibit cum apostolis:dicēte Petro,qui manducauimus & bibimus cum illo postquam surrexit à mortuis. ¶ Vbi nota quòd non dicit(sicut dixerat de paschate)donec impleatur in regno dei:sed absolutè dicit,donec veniat regnum dei. *Et accepto pane.* Finitis veteris legis sacrificiis,instituit sacrificium nouæ legis:non assumens agnum aut carnes quascunque,sed panem pro propria eucharistiæ materia. *Gratias egit.* pro initio sacrificij noui testamenti. *Et fregit.* in tot buccellas quot erant discipuli. *Et dedit eis.* comedendum. *dicens, Hoc est corpus meum.* Quorum expositionem vide Matth. 26. *Quod pro vobis datur.* Ne intelligerent mysticum aut metaphoricum corpus, verum ac naturale explicat dicēdo,quod ꝓ vobis datur,ipsummet corpus est quod datur morti crucis. Et nō dicit dabitur,sed datur:quia iam incœptum erat dari,iam venditus erat. *Pro vobis.* non pro mea culpa,sed pro vestri redemptione. *Hoc facite.* Non dicit hoc dicite,sed facite:quia mandat fieri quod ipse fecit

cit scilicet accipere panem, gratias agere, frangere, consecrare, sumere ac dare. *In mei commemorationem.* Passio enim mea qua pro vobis corpus meum datur, transibit in præteritum: & propterea in mei cõmemorationem, in memoriam tanti beneficij quod vobis confero, facite hoc sacrificium. *Similiter & calicem postquam cœnauit.* Si non alter esset calix iste à prius cõmemorato, non dixisset Lucas similiter: quoniam iã explicatum fuisset ꝙ accepit calicem, ꝙ gratias egit. ꝙ dedit discipulis diuidendũ inter eos. Vnde ex hoc ipso ꝙ calicẽ istum introducit cũ aduerbio similiter, significat similem modum seruatũ qui seruatus est in pane scilicet ꝙ accepit calicem, ꝙ gratias egit, ꝙ dedit diuidendum in singulos. Et ad maiorem expressionem immo ad differentiam prioris adiunxit tempus: dicendo postquam cœnauit. Ac si apertè dixisset. priorem calicem accepit cœnando, hũc autem accepit postquàm cœnauit. ¶ Nec vim aliquam facias in nomine calicis. quoniã ex interpretis officina calix nominatur. in textu enim nõ calix in specie sed poculũ in genere nominatur. *Dicens, Hic est calix.* Alij Euangelistæ inter verba Christi nõ ponunt calicem: quia intendebãt significare virtutẽ sanguinis Christi effusi in cruce, respectu noui test. Lucas autem calicẽ explicatum à Christo commemorat: quia intendit etiam explicare vim vsus eucharistiæ sub specie potus. calix enim (seu poculũ) vas pro vsu bibendi sonat. *Nouum testamentum in sanguine meo.* Appositiua constructio est: ad significandum poculum eucharistiæ non esse poculũ sacrificiorũ veteris testamenti, sed poculũ sacrificij noui testamenti. Et est constructio causalis, dicẽdo, calix nouum testamentum. est enim calix ex nouo testamẽto sanguine Christi firmato. Ex nouæ siquidem & æternæ hęreditatis dispositione, Christi sanguine in cruce firmata, poculum eucharistiæ prouenit: inde enim sacrificium hoc emanauit. *Qui pro vobis fundetur.* pro, funditur. Sicut enim incœperat dari corpus, ita incœperat fundi sanguis. venditio siquidẽ inchoauerat ipsius mortẽ sanguinis effusione secuturã. *Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum est in mensa.* quanuis corpus meum & sanguinẽ pro vobis ponã, nihilominus ecce vnus vestrũ tradet me. *Et quidem filius hominis secundum quod definitum est.* à deo in sacris scripturis. *vadit: veruntamen væ homini illi per quem tradetur.* Non excusatur qui me tradet propter hoc quòd definitum est me esse tradẽdum & occidendũ, sed væ æternæ dãnationis illi: quia voluntariè crimen hoc committet. *Et ipsi cœperunt quærere inter*

Q se,

se,quis esset ex eis qui hoc facturus esset. Alij euangelistæ narrant discipulos quæsisse à Iesu,nunquid ego sum rabbi? Lucas explicat ꝙ inter sese etiam quæsierunt quisnam esset hoc facturus. Significatur enim per hoc ꝙ mutuò se respiciebant inquirendo quis esset hoc facturus. *Facta est autem & contentio inter eos,quis eorum videretur esse maior.* Post turbationem discipulorum audito ꝙ vnus eorum foret proditor,obrepsit ambitio,occasione accepta ex eo quòd incœperunt tunc cognoscere ꝙ in veritate Iesus esset occidendus.nam vsque ad illam horam non intellexerant verba Iesu de sua passione & morte : sed audito ꝙ vnus discipulorum erat ipsum proditurus, incœperunt intelligere ꝙ nō parabolicè sed propriè intelligenda essent verba Iesu priùs dicta de passione & morte sua. Et propterea contendunt de primatu post mortem Iesu. *Dicit autem eis,Reges gentium dominantur eorum.*pro,eis: *& qui potestatem habent super eas,benefici vocantur.* Reprimit ambitionem ex differentia inter principatū mūdanum & ecclesiasticum:penes hoc quòd finis regū,est dominari.& similiter finis habentium potestatem distribuendi cōmunia bona(puta honores dignitates &c.) est vocari beneficium, hoc est gloria.Ita quòd finis principantiū in hoc mundo est dominari & gloria.*Vos autem non sic.* Vtrūque finem abdicat à suis. Vos apostoli,vos capita ecclesiæ,non sic,non tendetis ad dominium aut ad humanā gloriam. *Sed qui maior est in vobis fiat sicut minor.*pro,iunior. Maioribus honor & debetur & communiter exhibetur à iunioribus.contra appetitum itaque gloriæ humanæ mandat maiorem fieri sicut iuniorem:hoc est habere se circa honores sicut iuniorem.cuius est nō honorari,sed honorare. *Et qui præcessor.*pro,dux,*est, sicut ministrator.* Contra appetitum humani dominij mādat eum qui ducis officio fungitur fieri sicut ministrum.Ducis siquidem,est imperare,& ministri est seruire.Iesus autem mandat eū qui dux est,habere se sicut eum qui ministrat:quod est habere se nō vt dominum sed vt seruum. Et vtrūq; horū præcipitur quantū ad appetitum & rationem operis.debet enim ecclesiasticus prælatus appetitu seruiendi Christi membris,& honorandi Christi mēbra (christianos scilicet) & ea quæ sunt dignitatis & ea quæ sunt operis exercere: & non vt ipse dominetur & honoretur. *Nam quis maior est,qui recumbit an qui ministrat: nōne qui recumbit?* Prouocat eos ad seruādū præceptū hoc ab exēplo suo. Vbi nota ꝙ vniuerso orbi proposuit se exemplum humilitatis internæ Matthæi vndecimo,discite à me

quia

quia mitis sum & humilis corde. discipulus aũt primatibus proponit se etiam exemplũ humilitatis exterioris ministerij: vt ab exteriori etiam exemplo discant & intus & extrà humilia sapere de seipsis. *Ego autem in medio vestrum sum sicut qui ministrat.* Affirmat Iesus se esse in medio discipulorum sicut qui ministrat. tũ quia lauit pedes discipulorum ad hũc effectum vt ab exemplo discerent humilitatem. tum quia quanuis scriptũ non sit, ex scriptis tamen coniicitur solitum fuisse Iesum in mensa officium ministri exercere frangendo illis panẽ. Et ex hoc textu habetur solitũ fuisse ministrate apostolis: propter quod dicit, in medio vestrũ. Et nihilominus vniuersæ Christi actiones, ministeria fuerunt. curare enim infirmos prædicare, discurrere pro salute animarũ & huiusmodi, quid aliud sunt quàm ministeria? *Vos autẽ estis qui permansistis mecum.* Repressit ambitionem primũ ex differẽtia apostolici gradus ad principatum mũdi: reprimit modò eandem à perseuerantia secum in malis. Reuocat siquidem ante eorũ oculos ꝙ secum perseuerauerint. Acsi apertiùs diceret. Cõsiderate tanti temporis laborem perseuerãdo mecũ: & hinc perpendite quàm dedeceat vos in ambitionis vitiũ modò incidere. Tanti ergo temporis meritum ante mẽtis oculos ponit, dicendo, vos estis qui permansistis mecũ. magnã enim vim habet locus huiusmodi ad exhortandũ. *In tentationibus meis.* hoc est in persecutionib⁹ & passionibus meis. Passus est enim persecutionẽ, primò in Nazareth, quando voluerunt ipsum pręcipitare. oportuit quoq; ipsum declinare Herodis faciẽ audita Ioãnis nece. pluries quoque voluerunt ipsum lapidare in Hierusalẽ. Has siquidẽ persecutiones, suas appellat tentationes: quia ex suo genere tentationes sunt iustorũ, ad experiẽtia cõprobãdum iustorum fortitudinem. *Et ego dispono vobis sicut disposuit mihi pater meus regnum.* Retrahit demũ eos ab ambitione ex pręmio pręparato eis in cælesti gloria: vt non solũ ex tanti temporis merito sed ex præparato tã excelso præmio, erubescant ambire. Vos mecũ permãsistis in meis persecutionibus: & ego pro hoc merito dispono vobis regnũ æternũ, sicut pater meus disposuit mihi. similes mihi dispono vos futuros in regno, qui pseuerastis mecũ in afflictionib⁹. *vt edatis & bibatis.* Metaphorica est locutio: intellectũ significans per edere, & delectationẽ per bibere. Satietatẽ siquidẽ cibi sapientiæ & intellectus & fruitionẽ annexã, significat per manducare & bibere. spiritualia enim cælestis patriæ, sensibilium similitudine explicantur. *Super mensam meam*

in regno meo. Superfluit in regno meo. Et per mensam, æternæ beatitudinis significatur conuiuium. *Et sedeatis super thronos, iu dicantes duodecim tribus Israel.* Non solũ commensales suos sed etiã iudices disponit futuros in suo regno. Et ne intelligeres ꝙ iudicaturi essent quemadmodũ Niniuitæ & regina Austri (scilicet cõparatiuè) dicit & sedeatis super thronos iudicantes. explicatur enim per hoc ꝙ authoritatiuè tanquã assessores principis iudicabunt. ¶ Creditur Iudã iã exisse quãdo dominus hęc verba dixit absque exceptione. Et rationabiliter creditur: quia in lotione pedum præsente Iuda, quũ dixisset dominus, vos mũdi estis, apposuit exceptionẽ sed non omnes, vnde nunc ex eo ꝙ absque exceptione dicit hæc, creditur ꝙ Iudas iam exierat. *Ait autem dominus Simoni.* Non suffecit optimo magistro tollere à discipulis ambitionem, sed occasionem recidiuæ contentionis auferre studuit: insinuando eis quis futurus esset caput eorum. propter hoc enim conuertit sermonem ad Petrum. *simon:* pro, Simon Simon. ad excitandum tam Petrũ quàm alios vt attentè audiant dicẽda, conduplicat nomen. Et meritò: quia hinc tollitur occasio recidiuæ contentionis, declarato Petri officio: & simul ratio humilitatis ingeritur Petro, declarato eius casu futuro. *Ecce satanas expetiuit.* pro, depoposcit, Vbi nota non solũ ad nocendũ sed etiã ad tentandum ligatã esse potestatẽ dæmonũ. Si enim sine licentia diuina tentare possent vt vellent non diceret Iesus dæmonem depoposcisse. *vos.* non te solũ, sed te & alios coapostolos. *vt cribraret sicut triticum.* ad similitudinem cribrãtis triticum cõmoueret, ventilaret, excuteret. Quod aliquo modo assecutus est: quoniã omnes fugerunt, & fidem aut fidei professionẽ perdiderunt. *Ego autem rogaui pro te.* Non dicit rogaui pro vobis (quũ tamen pro eis rogauerit dicendo, pater sancte serua eos à malo) sed pro te ratione officij: quoniã rogasse pro te, redundat in rogasse pro fratribus tuis, quos cõfirmaturus es. Ego itaq; rogaui pro te, non singulariter exclusis aliis, sed præcipuè tanquam aliorum futuro capite. *vt non deficiat fides tua.* Non dicit vt non deficiat charitas tua, non dicit vt non deficiat cõfessio fidei tuæ, sed fides tua, quæ est in corde. corde enim cre ditur ad iustitiam, ore autem cõfessio fit ad salutem, ad Romanos decimo. Defecit siquidem Petri charitas, defecit & cõfessio fidei, quum Christum ter negauit: sed non defecit fides, quoniã timore negauit, non incredulitate. *Et tu aliquando conuersus.* Hic manifestè casum Petri prædicit. nisi enim auersurus se esset, non

ei diceretur, & tu aliquando conuersus. auersus siquidē est etsi non à fide, tamen à confessione fidei, à charitate dei falsum iuramentũ incurrendo quum iurauit se non nosse Christum. Sed prædicēdo auersionem, prædicit quoque conuersionem subsecuturā. Vtranque autē rei gestæ probauit euentus. *Confirma fratres tuos*. Officium confirmandi fratres prædicit futurum Petri. Et hinc tollit occasionem recidiuæ cōtentionis. Sed vide quòd nō subditos, sed fratres vult haberi reliquos à Petro. vide quòd officium non dominandi, sed confirmandi in bono fidei, spei, & charitatis prænunciat ac mandat. *Qui dixit ei, Domine tecum paratus sum & in carcerem, & in mortem ire*. Audierat Petrus & tu aliquando conuersus, & intellexerat casum prædici suum: consciúsque bonæ mētis boniq́ue animi proprij, velut obuiās verbis Iesu, dicit se esse paratum ad carcerem & ad mortē pro ipso & cum ipso Iesu. *Et ille dixit, Dico tibi Petre*. Dixi implicitè, dico modò explicitè tibi quem appellaui iam solidum saxum. *Non cantabit hodie gallus donec ter abneges nosse me. Et dixit eis*. Omnes alloquitur discipulos. *Quando misi vos* proculdubio ad prędicandum. *Sine sacculo*, pecuniæ, *& pera*. alimentorum. Et in his duobus intellige reliqua, scilicet sine baculo &c. *Et calciamentis, nunquid aliquid defuit vobis? At illi dixerunt. nihil. Dixit ergo eis, Sed nunc*. Contra tempus prædicationis tempus persecutionis distinguit. ita quòd per nunc, intelligit persecutionis tempus. *Qui habet sacculum tollat, similiter & peram*. Non dicit tollite, sed in tertia persona qui habet marsupiũ pecuniæ, portet secũ. Nec propterea mutat mandata, nec reuocat libertatem eundi prædicatum sine sacculo & pera: sed declarat quādoque licitum fore portare sacculum & peram. Et quia hoc communiter imperfectioris vitæ discipulis declarabat, ideo Apostolis qui perfectiores erant non dixit tollite, sed in genere in tertia persona dixit qui habet tollat. Libertates sunt tam istæ quàm illę, quādo misi vos sine sacculo, & declarātur illæ congruæ prædicationis tēpori: istæ verò congruæ quandoque persecutionis tempori, quũ discipuli iniqui reputabũtur. *Et qui non habet*. supple gladiũ, *vendat tunicam suam & emat gladium*. Sicut de sacculo & pera materiali constat locutum fuisse, ita ambigendum non est de gladio quoque materiali loqui. Verũ maiorem necessitatem gladij significat quàm sacculi & peræ, dicendo vendendam esse tunicā vt ematur gladius defensiuus. Et intēdit per hoc ad literā declarare quòd non tam patientur ex penuria sumptus & alimen-

torum quàm ex persecutione violenta in corpus. hoc enim apertè monstrat descripta maior necessitas gladij defensiui q̃ sacculi & peræ. Et declaratur per hoc libertas vtendi armis defensiuis quũ expedit. materiali enim gladio omnia defensiua arma significantur. Illisque vti imperfectiores posse, hic declaratur. perfectioribus autẽ seipsum exemplum dedit imitandũ: qui Petro dixit, conuerte gladium tuũ in vaginam. qui potens rogare patrem suum vt exhiberet sibi. 12. legiones angelorum, noluit, sed tanquàm agnus occidendus processit. *Dico enim vobis quod adhuc hoc quod scriptum est, oportet impleri in me. & cum iniquis deputatus est.* Meminit specialiter ignominię qua cum iniquis deputandus erat: vt hinc intelligamus tempus demõstratum per aduerbium nunc, esse præcipuè tempus quando discipuli eius nõ admittentur ad prædicationis officium, sed tanquam iniqui habebuntur. *Etenim ea quæ sunt de me, finem habent.* Quanuis valde admirandum erat apud discipulos quòd occidendus esset, multò tamẽ admirabilius reddebatur audiendo quòd cum iniquis deputãdus esset. & propterea Iesus scripturæ authoritatẽ affert: & ad terminum iam deduci declarat omnia quę sunt de eo scripta: inter quę erat hoc. *At illi dixerunt, Domine ecce duo gladij hic.* De materiali gladio intellexisse Apostolos, textus iste manifestat. Nec dixerũt ecce duo gladij nobiscum sed in hoc loco. fortè demonstrabant gladios patrisfamiliàs illius domus qui ibidẽ erãt Et dicunt hęc verba nõ penetrantes sensum verborũ Iesu Christi: putantes se dicere aliquid pertinens ad necessitatem gladij, quum tamen secundum veritatem impertinens hoc esset ad sensum verborum. *At ille dixit eis, satis est.* Non dixit, satis sunt: vt significet impertinentem fuisse responsionem discipulorum, & ideo posthabitam à Iesu, dicendo, satis est: hoc est sufficit pręsenti doctrinæ habitus sermo. Humano enim more silentium imponẽtes sermoni de aliquo negocio, dicimus, satis est. & iuxta hunc morem dixit Iesus, satis est. *Et egressus ibat secundum consuetudinem.* suam seruatam illis diebus. *In montem oliuarum. Secuti sunt autem illum & discipuli. Et quum peruenisset ad locũ, dixit illis, Orate ne intretis in tentationem.* Et materia orandi, est non intrare in tentationem. & remedium non intrandi in tentationẽ, ipsa oratio est: quoniam actualiter eleuando mentem in deum, non solùm deuiamus & auertimus animum à tentationibus, sed sub præsidio diuino ponimus illum: & petimus gratiæ diuinæ opem, ne delectatione aut timore intret animus in ea quæ ten-

tando

tando à dæmonibus à mundo,seu à carne ingeruntur. Et non dicit.Ne tentatio intret ad vos,sed ne vos intretis in illam: quoniã primum inuoluntarium est,secundum autem voluntarium:sicut introire te in aliquam domum,ex voluntate tua pendet. *Et ipse auulsus est ab eis quantum iactus est*.pro,ferè ad iactum,*lapidis*. Non significatur præcisè spatium loci tantùm,quanuis iactus est lapidis,sed prope quantitatem illam. *Et positis genibus orabat*. Vt superiùs dictum est,stando antiquitùs orabatur communiter: sed Iesus positis genibus erat ad vrgentis articuli necessitatem contestandam.Verè enim passibilem humanum animum se habere per hoc declarauit. *Dicens, Pater,si vis transfer calicem istum à me.* Non Iesu ignorantis euentum aut putantis posse aliter euenire, est hæc petitio : sed agentis inferiorem partem animi,quæ pati horrebat. cui repræsentabatur passio futura ab ipso Iesu cogitãte quæ superuentura erant sibi. Ad huius enim partis officiũ affectus euadendi proprium malum spectat: quem hæc petitio repræsentat. ¶ Duo simul in hoc opere Iesus effecit. Alterum est quòd se verum hominem esse,verum animum passibilem habere,& animum facere in eo suũ officium contestatus est. Alterum est,quòd cruciatũ propassionis adiicere cruciatui passionis suæ voluit ita ꝙ voluit non solùm pati exteriùs crucem & mortem, sed etiam interiùs prouenire cruciatum meditationis,tristitię & timoris futuræ passionis ac mortis: vt omnia nostra mala experiretur. *Veruntamen non mea voluntas.* naturali appetitu fugiens malum corporis. *Sed tua fiat*. Hinc clarè apparet in Iesu fuisse non solùm diuinam voluntatem,sed etiam humanam:de qua dicit,non mea voluntas fiat.Vbi etiã apparet regulatio naturalium motuum interioris partis animi,dum submittitur totum diuinæ voluntati: exemplúmque nobis & orandi & modi orandi, quum in timoribus aut tribulationibus sumus, hoc facto præbuit Iesus. *Apparuit autem illi angelus de cælo confortans eum*. In Christo nulla erat redundantia partis inferioris ad superiorem aut econuersò:ita ꝙ motus timoris & tristitiæ non pertingebant ad superiorem partem animæ: & econuersò delectatio cõtinua superioris partis de diuina essentia visa, non tollebat neque mitigabat tristitiam aut timorem inferioris partis: & propterea magnitudo tristitiæ ac pauoris tanta describitur in inferiori parte animi Christi,vt indiguerit mitigatione: quæ quoniam ab intrinseco non erat(quia inuiolatus perseuerabat dictus ordo) facta est ab extrinseco. aduenit enim angelus tanq̃ homo, exteriore col-

loquio confortans eum. Sicut nanque olim in deserto non fuit intus tentatus, sed diabolus exteriori suggestione tantùm tentauit eum, ita modò exteriore tantùm colloquio angelus confortauit eum: sicut amicos solemus confortare. Et hac cõfortatione opus fuit, ne absorberetur nimia tristitia, ne plus pateretur tunc quàm congruum erat. ¶ Aduerte ꝙ Hieronymus non reputat omnino certam hanc angeli apparitionem: eo ꝙ non inuenitur in omnibus codicibus euangelij secundum Lucam. Sunt autem verba Hieronymi in. 2. lib. dialogi contra Pelag. hæc in quibusdam exemplaribus tam Græcis q̃ Latinis inuenitur. scribente Luca, apparuit illi angelus de cælo confortans eum. *Et factus in agonia.* hoc est, in horrore. magnitudo siquidem tristitię & timoris significatur. *Prolixius orabat. Et factus est sudor eius sicut guttæ sanguinis decurrentis.* pro, decurrentes, *in terram.* Quanuis naturaliter accidere possit sudor sanguineus, & Aristoteles fateatur id iam accidisse: quia tamen indigesti sanguinis, & minus bonæ complexionis hoc accidens secũdum naturam est apud eundem, Iesus optimæ complexionis sanguineũ sudorem emisit, sicut natura in parte generatiua deficiente semine, ministrat sanguinem. Simili nanq; modo, deficiente aquositate sanguinis, quæ est materia sudoris, nonnihil quoque sanguinis emisit. Erat enim corpus Iesu exhaustũ, & magnitudo passionũ pellens violentè sudorem, pepulit simul aliquid sanguinis deficiente sudoris materia. ¶ Et quanuis non describatur sanguis decurrens, describuntur tamen guttæ sangineæ decurrentes, vt multitudo earum significetur. *Et quum surrexisset ab oratione, & venisset ad discipulos suos, inuenit eos dormientes præ tristitia, & ait illis: Quid dormitis? Surgite, orate, ne intretis in tentationem. Adhuc eo loquente ecce turba, & qui vocabatur Iudas, vnus de duodecim, antecedebat eos: & appropinquauit Iesu, vt oscularetur eum. Iesus autem dixit illi: Iuda, osculo filiũ hominis tradis? videntes autem ij qui circa ipsum erãt quod futurum erat, dixerunt ei: domine si.* pro num, *percutimus in gladio?* Hinc clarè apparet discipulos non intellexisse ex verbis Iesu superioribus (qui non habet gladium emat) mandatum sibi esse vt sumant arma ad defensionem ipsius. Si enim hoc intellexissent, non petissent modò licentiam percutiendi. *Et percussit vnus ex illis seruum principis sacerdotum.* Non expectata responsione Iesu, Petrus percussit vnum. *Et amputauit auriculam eius dextram. Respondens autem Iesus.* discipulis interrogantibus, num percutiemus in gladio. *Ait: Sinite vsque huc.* pro, hucusque. Ita quòd aduerbium temporis sonat di-

nat dictio Græca. Et est sensus. permittite eos in me sæuire vsque in hanc eorum horam. hæc est enim hora eorum & potestas tenebrarum. Ita quòd non dixit absolutè, sinite, sed apposuit tempus: ad significandum rationem non impediendi esse, quia hæc est hora eorum, & non ad suspendendum permissionẽ, tanquam postea non sint permissuri. Non enim aduerbiũ temporis determinat permissionem, sed rem permissam: illorũ scilicet sæuitiam. Acsi apertiùs dictum fuisset. permittite sæuire vsquequo durat hæc hora eorum. ¶ Significantiùs autem dicitur, sinite: vt intelligamus conatum eorum ad non sinendum fuisse licitum, & Iesum mandare eis vt permittant illicitam illorum sæuitiam. *Et quum tetigisset auriculam eius, sanauit eum*. Euangelista duo simul enarrauerat, scilicet interrogationem discipulorum, & factũ Petri. Et propterea explicata responsione ad discipulos, subiungit factum Iesu: tangendo percussum seruum ad sanandum eius vulnus. Tactu autem sanat, ne putares carnem eius perdidisse virtutem curandi tempore passionis. *Dixit autem Iesus ad eos qui venerant ad se principes sacerdotum & magistratus templi & seniores.* Quanuis esse potuerit quòd aliqui horum affuerint ibi, rationabiliùs tamen intelligitur istos non per seipsos, sed in suis ministris affuisse. Hoc enim quadrat & narratis ab aliis euangelistis, & naturæ negotij. Tanta tamen erat istorum maiorum cæcitas, vt incredibile non sit ex quolibet ordine (scilicet primorum sacerdotum, magistratus templi & seniorum) aliquẽ personaliter aduenisse, & non horruisse talem vtilitatem. Siue itaque ad præsentes per seipsos, siue ad præsentes per ministros dirigitur sermo, ad significandum eos esse authores tanti sceleris. *Quasi ad latronem existis.* Ignominiosus modus explicatur: vt pẽsemus beneficium, quòd non solùm comprehendi, sed ignominiosè comprehendi voluit tanquam latro. *Cum gladiis & fustibus.* Gladij cohortis, erant præsidis: fustes autem ministrorum, pontificis. Vnde fortè inoleuit vt etiam Romani pontificis ministri fustibus vtantur. *Quum quotidie vobiscum fuerim in templo, non extendistis manus in me. Sed hæc est hora vestra.* non fato, sed diuinæ definitionis permissu. *Et potestas tenebrarum.* Dæmones tenebras appellat, tum propter statum eorum in perpetuis tenebris, tum propter tenebras quæ erant rationes agendi: quoniam si cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Libertati itaque propriæ permissa tunc potestas dæmonum significatur, ad faciendum contra Iesum quæ scripta erant de illo. *Comprehendentes au-*

tes autem eum, duxerunt. Desunt duæ dictiones. Legendum est. *Duxerunt & induxerunt in domum principis sacerdotum.* Significatur enim triplex actio scilicet comprehensio, ductio, & inductio in domum principis sacerdotum. *Petrus verò sequebatur eum à longè. Accenso autem igne in medio atry.* pro, aulæ. Locus ignis significatur non atrium, sed aula quædam. *Et circunsedentibus illis.* Pronomen illis, demonstrat priùs dictos: comprehendentes, ducentes, & inducentes. *Erat.* pro, sedebat, *Petrus in medio eorum. Quem quum vidisset ancilla quædam sedentem ad lumen.* hoc est, ad flammam ignis illuminantem. Quanuis etiam intelligi possit è regione luminis candelæ seu lucernæ ipsum sedisse: vt clariùs apparens prouocauerit intuitum mulieris ad se, tanquam cognitum non esse de familia seu de illis qui missi fuerant ad comprehendendum IESVM. nam illi reuersi describuntur circunsedentes. *Et quum fuisset intuita.* pro, fixis in eum oculis. *dixit, Et hic cum illo erat. At ille negauit eum, dicens: Mulier, non noui illum. Et post pusillum alius videns eum, dixit: Et tu de illis es. Petrus verò ait, O homo non sum. Et interuallo facto quasi horæ vnius, alius quidam affirmabat, dicens: Verè & hic cum illo erat: nam & Galilæus est. Et ait Petrus, homo nescio quid dicis. Et continuò adhuc illo loquente, cantauit gallus. Et conuersus dominus respexit Petrum.* Non oculis corporeis (quum Iesus esset in aula superiore, Petrus verò in aula inferiore: vt Marcus testatur) sed oculis gratiæ suæ. Conuersúsque describitur: quoniam tanquam auersus à Petro subtractione gratiæ fuerat. Commendátque Lucas per hoc præuenientem gratiam. ita quòd prima gratia fuit ad similitudinem videntis, eo modo quo solemus intuendo aliquem solo intuitu excitare illum versus nos. Vnde sequitur. *Et recordatus est Petrus verbi domini.* Ecce effectus præuenientis diuinæ excitationis gratuitæ. *Sicut dixerat.* pro, quomodo dixisset ei, *quòd priusquam gallus cantet, ter me negabis.* Ita quòd non solùm est recordatus verborum IESV, sed est etiam recordatus modi quo dixerat: vt magis commoueretur ad pœnitentiam. Et hinc insinuatur quòd in modo dicendi, affectus nonnullus apparuerat: qui ad memoriam veniens, cooperatus est ad Petri pœnitentiam. *Et egressus foras Petrus fleuit amare.* Et fletus extrà & amaritudo intus, magnitudinem tristitiæ testatur. *Et viri qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes: & velauerunt eum, & percutiebant faciem eius. Et interrogauerunt eum Prophetiza quis est qui te percussit.* Primùm dicentes in derisum deducunt Messiæ nomen in Iesu. Et

alia

alia multa blasphemantes dicebant in eũ. Hinc habes quòd iniuriæ verborum quæ contra alios homines sunt irrisiones, detractiones, contumeliæ, & similia, illatæ Christo sunt blasphemiæ: quia Christus est verus Deus. *Et vt factus est dies.* Aduerte hic quòd duo fuerunt concilia: alterum nocte, alterum mane: illud ad examen Iesu, istud ad modum quo tradendus esset Pilato vt occideretur Iesus. Lucas autem matutini tantùm concilij meminit: Matthæus autem vtrunque narrat concilium. ¶ Ita quòd Iesus bis fuit ductus in concilium. primum nocte quando aduenerant tot falsi testes: & tandem adiuratus à summo sacerdote, apertè confessus est se esse Mesiam (vt Marcus explicat) & summus sacerdos scidit vestimenta sua &c. Et hoc fuit ante illusionem: ita quòd illusio confeſsionem quòd esset Christus, subsecuta est. Et propterea dixerunt prophetiza nobis Christe quis est qui te percusit. Et hoc cõcilium penitus tacetur à Luca. Secundò autem ductus est in cõcilium mane facto: quia in hoc secundo concilio affuit vniuersus Senatus, quorum aliqui tantùm affuerant in primo concilio: & æquum videbatur vt vniuerso Senatui præsentaretur. Et ius concilij meminit tam Matthæus q̃ Marcus quo ad tractatum de modo tradendi Iesum Pilato, vt occideretur: sed Lucas diffusè illud narrat quo ad præsentationem Iesu tacitam ab aliis Euangelistis. Vnde in hoc concilio nulla fit mentio testium, nec loquitur aut adiurat summus sacerdos, sed concilium loquitur. *Conuenerunt seniores.* pro, congregatus est Senatus, *plebis & principes sacerdotum & Scribæ: & duxerunt illum in concilium suum.* In nocturno concilio quanuis seniores affuerint, non tamen congregatus est cœtus seniorum plebis, hora enim inepta erat de hoc: sed mane congregatus est cœtus seniorum plebis simul cum principibus sacerdotum & Scribis. *Dicentes: Si tu es Christus, dic nobis.* Audierat Senatus ab iis qui interfuerant nocturno concilio quòd Iesus confessus erat se esse Christum: & volentes hoc ex proprio ore Iesu audire, interrogant vt dicat. *Et ait illis. Si vobis dixero, non credetis: si autem interrogauero, non respondebitis mihi, neque dimittetis.* Sciens Iesus malignitatem eorum, aperit eis vanam esse declarationem veritatis apud eos: quia si simplici verbo affirmauero me esse Mesiam, non sequetur fructus credulitatis in vobis, & si non simplici verbo sed interrogando vos instruere voluero (deducendo sic ad agnitionem veritatis, formando interrogationes iuxta dicta prophetarũ de Mesia) nullus etiam

fructus

fructus ſequetur:quia vos non reſpõdebitis interroganti,& ſiue reſpondero,ſiue interrogauero,non propterea dimittetis me:vana eſt ergo vtraque via apud vos. ¶ Aduerte prudens lector ex iſtis Ieſu verbis ad ſenatum Iudæorum,argumentum haberi magnum ꝙ perſecutores Ieſu Chriſti quãuis maiores inter iudeos, non nouerint ipſum eſſe Meſsiam:nam clarè hic dicitur,nõ credetis.Et conſtat ꝙ ſi nouiſſent, credidiſſent, vel ſponte vel coactè. *Ex hoc.*Deeſt nunc. Et demonſtratur preſens paſsionis tempus,& rurſus ſignificatur appropriatio præmij ad meritum. Ac ſi apertiùs diceret:ex merito huius ſubiectionis, qua vobis ſubditus ſum, repoſitum eſt mihi præmium ſedendi à dextris virtutis dei:vt tantæ humilitati reſpondeat tanta celſitudo. *Erit filius hominis ſedens.* hoc eſt,regnans quietè. *A dextris.* hoc eſt, in ſuprema dignitate & poteſtate. *Virtutis dei.* Hoc eſt,ad illa omnia efficienda,quæ ſubſunt diuinæ virtuti. Et aduerte ꝙ tam in primo quàm in ſecundo concilio Ieſus declarat myſterium ſecundi aduentus ſui,& regni ſui futuri:vt occaſionem præberet eis interrogandi hæc myſteria duorum aduentuum Meſsiæ (quos non diſcernere,fefellit etiam diabolum)& vt nolentes ſcire,inexcuſabiles redderentur. *Dixerunt autem omnes,tu ergo es filius dei?* Ex hoc quod dixerat ſedens à dextris virtutis dei,inferunt: tu ergo es filius dei? Meſsiam appellantes filium dei. *Qui ait, vos dicitis quia.*pro,quód, *Ego ſum.*hoc eſt,vos dicitis me eſſe filium dei.Indignos eos iudicauit magis explicitè audire. *At illi dixerunt. Quid adhuc deſideramus teſtimonium.* pro, quid inſuper opus habemus teſtimonio? *ipſi enim audiuimus ex ore eius.* Iuncta enim verba Ieſu , manifeſtabant affirmationem quòd eſſet Meſsias:& propterea aſſecutus intentum ſuum Senatus,dicit non eſſe opus teſtimonio.

CAPVT XXIII.

ET *ſurgens omnis multitudo eorum, duxerunt illum ad Pilatum.* Tacet hic Lucas tractatum de modo tradendi Ieſum in manus præſidis ad hoc vt occideretur Ieſus:ſed non tacet concluſionem tractatus.immo vnanimi voto concluſum fuiſſe ſignificat,dicendo quòd omnis multitudo eorum ſurgens,duxit Ieſum ad Pilatum. ¶Et ex factis colligendo tractata in concilio, liquet quòd tractauerunt de crimine læſæ maieſtatis imponendo coram Pilato : & quòd non mitterent Ieſum ad Pilatum, nec aliqui eorum irent,ſed omnes concurrerent ad hoc. Tum ne Pilatus differret damnationem Ieſu, ſeruando Ieſum in car

in carcere vt plenè cognoſceret cauſam. Tum ne aliquis fauere auderet Ieſu ipſis omnibus præſentibus. *Cœperunt autem illum accuſare, dicentes, Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram, & prohibentem tributa dare Cæſari, & dicentem ſe Chriſtum regem eſſe.* Quatuor crimina obiiciunt: ſubuerſionem ſcilicet gentis, prohibitionem tributorum, vſurpationem Meſsiæ. In quo continẽtur duo ſcilicet blaſphemia, vſurpando ſibi filiationem dei: & crimen læſæ maieſtatis, vſurpando ſibi regium titulum, & propterea ſignificantiùs explicāt Chriſtum regem. *Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tu es rex Iudæorum?* Poſthabet Pilatus reliqua obiecta, ſciens ab eorum inuidia accuſationẽ proficiſci, de læſa tamen maieſtate ſolicitus interrogat Ieſum, qui non fuerat præſens accuſationi: quoniam Ieſus erat intus in prætorio, accuſatio autem fuerat facta extra prætorium: vt Ioannes narrat. *At ille reſpondens ait, tu dicis.* Tacet Lucas intermedia verba quę refert Ioannes: & ſolùm refert id quod etiam dixit Ieſus verbum medium inter affirmationem & negationem. Et ſenſus refertur ad regnum non de hoc mundo. *Ait autem Pilatus ad principes ſacerdotum & turbas.* foris expectātes: egreſſus enim Pilatus loquitur. *Nihil inuenio cauſæ.* Quum audiſſet Pilatus à Ieſu quòd regnum Meſsiæ non eſt de hoc mundo, confirmatus eſt in opinione quam habebat de inuidia accuſantium: & perpendens nihil ſua intereſſe (qui de regno mundi huius iudicat) dicit Iudęis ſe nihil cauſæ ad condemnandum Ieſum inuenire in eo. *In homine hoc.* Acſi apertiùs dixiſſet. in accuſationibus veſtris audio cauſam, ſed in ipſo nõ inuenio cauſam. Sub iis autẽ verbis perſtrictis ab Euangeliſta intelligendum eſt Pilatum explicaſſe quæ dixerat Ieſus ſcilicet quòd non eſt quæſtio de regno huius mundi. Euangeliſta enim tantùm ſummam verborum narrat. *At illi inualeſcebant, dicentes, Commouit.* pro, commouet, *populum.* Dicente Pilato ex ore Ieſu non eſſe quæſtionem de regno mundano, inſtant Iudæi quòd Ieſus aſtutè inuertit cauſam: & quòd quæſtio eſt de mũdano regno probant, allegando cõmotionem populi perſeuerantem vſque hodie. Et propterea dicunt, de præſenti commouet populum. *Docens.* Coacti à veritate, non dicunt quòd commouet populum armis ſed docendo. *Per vniuerſam Iudæam.* tuæ curæ commiſſam. præſidebat enim Pilatus regioni quæ vocabatur Iudæa. *Incipiens.* pro, orſus, *à Galilæa vſque huc.* non ſufficit ei Iudęa ſed incœpit à Galilęa & peruenit commotio vſque huc ſcilicet in Hieruſalem. Commouerat enim Ie-

ſus ante quinque dies vniuerſam ciuitatem in admirationem: dicendo, quis eſt hic? & turba multa commota eſt quum ingreſſus eſt Hieruſalem ſuper aſinum. Hæc enim omnia explicarunt accuſantes Ieſum. *Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit ſi homo Galilæus eſſet. Et vt cognouit quòd de Herodis poteſtate*. pro, ditione eſſet, *remiſit eum ad Herodem*. Malè libenter Pilatus miſcebat ſe huic cauſę: & nitebatur auellere illã à ſe. Et propterea audito Galilææ nomine (quæ ſub tetrachia Herodis erat) quamuis Herodes eſſet ei inimicus, occaſionem accepit excutiendi à ſe cauſam iſtam: & remiſit ad Herodem tãquam ad iudicem ordinarium Galilæorum. Et Pilatus quidem hac ratione remiſit: ſed diuina prouidentia diſpoſuit hanc remiſsionẽ vt incredulis occaſio tolleretur calumniandi ꝙ ſi cauſa affectati regni ſub Meſſiæ nomine fuiſſet cognita à iudice habente notitiã Iudaicę legis, fuiſſet Ieſus damnatus & nõ excuſatus: vt Pilatus ignarus legis putauit. Herodes igitur legem Iudæorum & Meſsię pondus ſciens iudex adiungitur: vt videãt quid ille cenſuerit de Ieſu cauſa & ſimul videant ex parte Ieſu quomodo ſe coram tali iudice habuerit. putantes quòd coram Pilato Ieſus ſe excuſabat. *Qui & ipſe Hieroſolymis erat illis diebus*. Venerat fortè Herodes ad celebrandum paſcha. erat enim proſelytus, filius primi Herodis qui interfecerat innocentes, & frater Archelai & Philippi, &c. *Herodes autem viſo Ieſu, gauiſus eſt*. Non eſt opus rationem reddere gaudij quia Euãgeliſta explicat illam fuiſſe curioſitatem, qualis ſolet in principibus parum credulis regnare. ſunt enim auidi ad videndum aliquod miraculum: eo quòd parum credunt. *Erat enim cupiens ex multo tempore videre eum: eo quòd audiret multa de eo, & ſperabat ſignum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis ſermonibus*. Non ſola curioſitas erga miracula ſed etiam erga ambigua deſcribitur. *At ipſe nihil illi reſpondebat*. Ex parte Herodis in prõptu eſt meritum: quia curioſitate mouebatur ad interrogãdum. ex parte autem Ieſu ratio fuit ne impediret propriam paſsionem. Si enim reſpondiſſet ſicut Ioannes Baptiſta reſponderat Herodi, impedita aut dilata fuiſſet paſsio eiꝰ comperta ipſius ſapientia ab Herode. Vnde elegit ſilere coram Herode habente notitiam legis Moſaicæ: vt hinc etiam cognoſceremus quàm voluntariè pateretur. nam hinc diſcernendum à nobis eſſe monſtrauit quòd non ideo Pilato reſpondit, regnum meum non eſt de hoc mundo, vt euaderet: quum coram Herode cum gaudio ſuſcipiente ipſum & prouocante multis ſermonibus,

bus, facultas euadendi oblata fuerit & noluerit ea vti. Immo ad cumulum passionis suæ elegit silentium: vt nõ solùm minor Ioanne Baptista (noto Herodi) haberetur, sed etiã fatuus existimaretur. *Stabant autem principes sacerdotum & Scribæ constanter.* pro, intentè. seu acriter. *accusantes eum.* Vide spectaculum. Timebant principes sacerdotum & Scribæ (videntes Herodem cum gaudio videre Iesum, & pulsare multis quæstionibus) ne Iesus sapienter respondendo euaderet: sed vbi vident Iesum tacere, & Herodem existimare illum stolidum, transeunt in aliũ timorem: ne scilicet Iesus tãquam fatu⁹ punitus euadat. Et propterea instant acriùs accusando, tendentes ad hoc ne tanquam fatuus absolueretur. Aiebant enim ipsum fingere, & esse hominem dicacem coram turbis, non coram regibus: & latêre in eo malitiam, quam (si absolueretur) iterum exerceret in periculum subuersionis populi. *Spreuit autem illum Herodes.* Scribæ & sacerdotes Iesum vt malum, Herodes autem vt fatuum non solũ habet sed tractat. Existimauit enim illum esse hominem loquacem corã vulgaribus, nescias turbas sequi illũ: & propterea spreuit illum. *Cum exercitu suo.* pro, cum exercitibus suis. Diuersorum exercituum homines qui cum Herode erant significãtur: vt à multis nationibus spretus insinuetur. *Et illusit.* pro & quũ illusisset, *indutum veste alba* pro, splendida, *& remisit.* Superfluit &. Ita quòd legẽdum est. *Et quum illusisset indutum veste splendida remisit ad Pilatũ.* Non quòd remiserit ad Pilatũ indutũ veste splendida: sed quòd postquam indutum veste splendida illusit, remisit ad Pilatũ. Significatur enim quòd veste splendida indutus, multis ludibriis affect⁹ est & punitus vt fatuus: & postea remiss⁹ ad Pilatũ. Ex splẽdida autẽ veste insinuatur quòd Messię dignitas illusa in eo est. ¶ Voluit autẽ Iesus ab Herode priùs & postea à Pilato propriis iudiciis puniri vt insanus, non solũ vt has ignominias sustineret pro salute nostra & exemplo: sed ad excludendum à mentibus hominum incredulorum, quòd ipse visus fuerit malis aut humanis artibus ambiendo primatum. locupletissimi siquidem testes adsunt Herodes & Pilat⁹ factis illusionũ. testãtur enim hi (ad quos spectabat negociũ primat⁹) quòd gesta Iesu ad principatum digna erant ludibrio secundum humanũ iudicium. Et verè, digna fuissent ludibrio, si per hæc intẽdisset ambire principatum. *Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die. nam antea inimici erant adinuicem.* Hinc coniectura est quòd ratio inimicitię fuerat quia Pilatus occiderat Galilęos incõsulto Herode,

rode, quando miscuit sanguinem cũ sacrificiis eorum vt superius ca.13. dicitur. Missio siquidẽ Iesu ad tribunal Herodis, ideo amicitiã inter Pilatum & Herodem restituit, quia erat agnitio iurisditionis Herodis, erat tanquã professio Pilati quod non ex proposito violat iurisditionem Herodis, erat quasi pœnitentia olim facti. *Pilatus autem conuocatis principibus sacerdotum & magistratibus & plebe, dixit ad illos, Obtulistis mihi hunc hominem quasi auertentem populum, & ecce ego coram vobis interrogans, nullam causam inuenio in homine isto, ex his in quibus eum accusatis. Sed neque Herodes. nam remisi vos ad illũ: & ecce nihil dignũ morte, sed dignũ fatuo. a[...] est ei. Emendatum.* pro, correptum, *ergo.* hoc est castigatum flagellis. *Illum dimittam.* Putauit Pilatus Iesum non morte dignum, sed iunctis flagellis illusioni factę ab Herode, dimittendũ vt vel sic accusantibus satisfieret *Necesse autem habebat dimittere eis per diem festum.* pro, singulis festis. hoc est singulis annis in festo paschatis. *Vnum.* Videns Pilatus accusatores non esse cõtentos flagellis (flagellauerat enim iam Iesum) tẽtauit an posset cum fauore populi liberare Iesum à principibus & magnatibus accusantibus eum. Necessitas autem seruatę cõsuetudinis significatur astringens eum ad concedendum populo vnum quẽ petissent. *Exclamauit autem simul vniuersa turba, dicens, Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam,* Hac responsione vult Lucas intelligi propositionem factam à Pilato, vtrùm vellent Iesum an Barabbam. *Qui erat propter seditionem quandam factam in ciuitate & homicidium, missus in carcerem.* Et hanc quoque ignominiam elegit Iesus pati, vt homicida actori vitæ, & seditiosus actori pacis præferretur. *Iterum autem Pilatus locutus est ad eos, volens dimittere Iesum. At illi clamabant, dicẽtes, Crucifige crucifige eum. Ille autem tertiò dixit ad eos, quid enim mali fecit iste? nullam causam mortis inuenio in eo, corripiam ergo illum & dimittam.* Altera hæc correptio, irrisio fuit, qua veste purpurea, corona spinea & pcussionibus arundinis, &c. illusus est. *At illi instabant, vocibus magnis postulãtes vt crucifigeretur.* Et hoc ad cumulũ testimonij simplicis progressus Iesu spectat, vt vniuersa plebs quam sacerdotes sciebant libenter audire prędicationẽ Iesu, quánque Pilatus tãquam deuotam Iesu excitabat in fauorem Iesu, acclamaret eũ crucifigẽdum. Ita quòd nullus est inuentus qui obstaret, qui faueret Iesu: quanuis toties prouocati fuerint à Pilato. Hinc enim manifestè habetur quòd Iesus nõ fecerat sibi amicos aliquos velut factiosos, sed simplici doctrina fidei & morum instruebat omnes: vt

increduli

Incredulis nullus relinqueretur locus obiiciẽdi humanas artes fidei Iesu. *Et inualescebant voces eorum.* deest.& principum sacerdotum. *Et Pilatus adiudicauit.* tandem sententiam protulit. *Fieri petitionem.* pro, vt fieret petitio. *eorum.* qua petebant ipsum crucifigi. *Dimisit autem illis eum qui propter homicidium & seditionẽ missus fuerat in carcerem, quem petebant. Iesum verò tradidit voluntati eorum.* Non dicit manibus: quoniam non est crucifixus à Iudæis sed à Gentilibus ministris ipsius Pilati Et significatur per hoc, initium executionis post sententiam. assignauit siquidẽ Iesum executoribus , vt ducerent eum ad crucifigendum secundũ voluntatem Iudæorum. & non secundum rectę rationis iustitiã. *Et quum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenẽsem venientem de villa.* pro, agro: *& imposuerunt illi crucem portare.* pro, vt portaret *post Iesum.* Hinc apparet ꝙ Iesus tam debilis redditus erat ꝙ non potuit continuare portationẽ crucis propriæ. propter hoc enim cõpulerunt hunc Simonẽ ad hanc ignominiosam sarcinam. Quam tamen non solus portabat, sed post Iesum, ne videretur Simon crucifigendus. *Sequebatur autem illum multa turba populi & mulierum : quæ plangebant & lamentabantur eum. Conuersus autem ad illas Iesus, dixit. Filiæ Hierusalẽ.* Quãuis essent ibi mulieres Galilææ simul cum turba populi , Iesus tamen ad solas Hierosolymitanas vultũ vertit: quia turba quæ petierat ipsum crucifigi, indigna erat sermone Iesu, ad Galilæas autem nõ spectabat destructio. Hierusalem futura quã eis prædicit. *Nolite flere super me: sed super vosipsas flete, & super filios vestros.* Non intendit prohibere fletum compassionis qui erat affectus virtutis, sed aperire eis pœnam secuturam , quæ erat afflictura illas & filios earum longè magis quàm ista compassio.

Quoniam ecce venient dies. Intra quadraginta annos venerunt isti dies quando fuit destructa Hierusalem à Romanis. *In quibus dicent, Beatæ steriles.* propter afflictionem & cædem filiorum. *Et ventres qui non genuerunt & vbera quæ non lactauerunt. Tũc incipiẽt dicere montibus, cadite super nos: & collibus operite nos.* Desperatarum verba prædicuntur desiderantium opprimi à montibus & collibus, vt liberentur à tot afflictionibus. *Quia si in viridi.* pro, humido, *ligno hæc faciunt, in arido quid fiet?* Parabolã adhibet qua seipsum comparat ligno humido, Hierosolymitas autem ligno arido. Et est sermo de lignis relatis ad combustionẽ. ligna enim humida (vtpote aquosa) difficilè ardent : arida autẽ facillimè. Et est argumẽtum à difficiliori: quòd si lignũ humi-

dum comburunt, multò faciliùs aridum consument. Et intēdit per hoc quòd si ipsum Iesum in quo est innocentia repugnans pœnæ, affligunt sic, quid fiet in Hierosolymitis idoneis ex suis criminibus ad hoc vt puniantur? *Ducebantur autem.* Et hoc ad cumulum ignominiæ adiectum est: vt simul cum flagitiosis duceretur ad crucē. *Et alij duo nequam.* pro, malefici. seu facinorosi, *cum eo, vt interficerentur. Et postquam venerūt in locum qui vocatur Caluariæ, ibi crucifixerunt eum.* Ad augmētum ignominiæ spectat quòd in loco vbi communiter malefactores interficiebātur, Iesus crucifixus est. Crucifixus autem manibus & pedibus perforatis clauis. tribus autem an quatuor certum non est. *Et latrones,* pro, malefactores: *vnum à dextris, alterum à sinistris. Iesus autem dicebat, Pater.* Quod docuerat verbo docet modò exemplo, orans pro crucifixoribus. Et tanto affectu pro illis orat vt paternum imploret amorem. *Dimitte illis.* Veniam pro illis petit. *Non enim sciunt.* Tanquàm aduocatus illorum excusat crimen ab ignorantia. *Quid faciunt.* Et verè nesciebant circunstantiam quid. nesciebant enim quis esset ille quem crucifigebant. si enim cognouissent, nunquam dominum gloriæ crucifixissent. Et fuit hæc Christi oratio exaudita: quoniam (vt inferiùs subditur) reuersi sunt percutientes pectora sua. & magna multitudo conuersa est in die Pentecostes: dicente illis Petro, scio quòd per ignorantiā fecistis. *Diuidentes verò vestimenta eius, miserunt sortes.* pro, sortē. *Et stabat populus expectans.* pro, spectās. *Deridebant autem eum & principes cum eis.* Non soli primates sed etiam plebei deridebant Iesum gestibus. Dictio enim Græca irrisionem quæ facie fit, significat: puta subsannare. *Dicentes, Alios saluos fecit.* Gestibus verba adiungunt: & ex beneficiis & miraculis blasphemiā conficiunt. *Se saluum faciat.* Blasphemant eum, dicentes eum impotētem saluare seipsum. *si hic est Christus dei electus.* Commemorare intendunt vsurpationem nominis Messiæ filij dei. *Illudebant autem ei & milites, accedentes & acetum offerentes ei, dicentes. si tu es rex Iudæorum, saluum te fac.* Non solū à Iudæis cuiusque ordinis sed à gentilibus ministris iustitiæ illudi voluit. tum facto, oblatione aceti. tum verbo, saluum te fac. *Erat autem & superscriptio scripta super eū literis Græcis & Latinis & Hebraicis. hic est rex Iudæorum. Vnus autem de iis qui pendebant latronibus, blasphemabat eum, dicēs, si tu es Christus, saluum fac teipsum & nos.* Vt nihil deesset, etiam à latronibus concrucifixis blasphematur.

¶ Vbi aduerte à Matthæo & Marco in numero plurali dici crucifixo

cifixos latrones conuitiatos esse Iesu: Lucas autẽ vnum eorũ dicit blasphemasse. Vnde certũ non est, an priùs vterque blasphemauerit Iesum & postea alter pœnitens increpauerit alterũ impœnitentem, an (quod potiùs crediderim) tam Mattæhus quàm Marcus numero plurali vsus fuerit pro singulari. hoc enim magis consonat narratæ à Luca increpationi quam exercuit in alterum, dicendo neque tu times deum. Hæc nanque verba sonãt nõ pœnitentẽ conuitij proprij: sed increpantem alterum ꝙ nec ipse timeat deũ, sed simul cũ aliis insultet Iesu. Quod & amplius manifestatur, subiungẽdo ꝙ nos iustè patimur, digna factis recipiendo: & nõ accusat se, ꝙ conuitiũ aliquod dixerit in Iesum. *Respondens autem alter, increpabat eum, dicens. neque tu times deum, qui in eadem damnatione es? Et nos quidem iustè: nam digna factis recipimus. Hic verò nihil mali.* pro, absurdi, *gessit.* Significatur enim quòd non solũ immunis est à malo opere, sed etiam à quocunque inconueniente, à quocũque dedecente. *Et dicebat ad Iesum. Domine.* Vide spiritumsanctum in animo latronis operantem agnitionem domini in Iesu, quem videbat crucifixum & tã ignominiosè derideri. *Memento mei.* Pro salute animæ propriæ supplicat. *Quum veneris in regnum tuum.* Non solũ in præsenti dominum fatetur, sed regem euntem ad accipiendum regnũ propriũ & credit & profitetur. Mirabilis valde est tã fides interior quàm professio exterior, tunc temporis quando ab apostolis & discipulis tanto tempore eruditis derelictus est *Et dixit illi Iesus. Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso.* Duo inaudita priùs, nouiter manifestantur. Alterum est paradisi nomẽ translatũ ad significandum æternæ beatitudinis fœlicitatem. Paradisus autẽ, Græca est dictio: & significat hortum non olerum sed arborum. ex sensibilibus enim declarãtur nobis spiritualia & intelligibilia bona: ex loco delectabili significatur fœlicitas beatitudinis. Alterum est, quòd remissio culpæ & totius pœnæ hic primũ habetur. peccatrici siquidem mulieri remissa sunt peccata multa, sed nihil dictũ est de remissione pœnæ: latroni autem ex hoc ipso ꝙ illo die promittitur ei beatitudo, dimissa est non solũ culpa sed pœna omnis. *Erat autem hora ferè sexta: & tenebræ.* Non dicit & nubes, nebulæ aut caligo, sed tenebræ: quæ sola priuatione luminis sunt. *Factæ sunt in.* ꝓ, super, *vniuersam terram.* Sicut pro vniuerso orbe patiebatur Iesus, ita totus terrarũ orbis obtenebratus est meridie. *Vsque in horam nonam.* Tribus horis immediatè sequentibus meridiem describuntur tenebræ super

vniuersam terram. *Et obscuratus est sol.* Ratio tenebrarum redditur, ex hoc ꝙ obscuratus est sol. Non dicit eclipsatus est, sed obscuratus est: vt intelligamus miraculosam subtractioné radiorum solis absque aliquo corpore interposito. Quod etiam testari videtur duratio trium horarum super totam terram. nulla enim interpositio lunæ videtur ad hoc sufficere. *Et velum templi scissum est medium. Et clamans voce magna Iesus, ait. Pater in manus tuas commendo:* pro, commendabo. seu deponã. *spiritum meũ.* Dictio Græca interpretata commendabo, significat commẽdationem depositi resumendi. Et est futuri temporis. Et significat ad literam certitudinem suæ resurrectionis. nã affirmãdo quòd deponet (moriendo secundum corpus) spiritum in paternis manibus, simul affirmat resumpturum se depositum de paternis manibus: alioquin vanè deponeret. ¶ Vbi nota quòd persona Iesu est illa quæ loquitur, est illa quæ deponit: quoniam ipsamet est quæ resumit depositũ. Humano more diuinã custodiã significat similitudine manuũ. Solemus enim depositum cõmendantes charum, in manus proprias amici asignare. ¶ Futuro autẽ vtitur: quoniam quum loquebatur, adhuc nõ asignabat rẽ deponendã, sed in morte subsecuta asignaturus erat eam. Et asserere futurã depositionẽ in morte, proprium fuit Christo. quilibet enim moriens potest dicere in præsenti, in manus tuas cõmendo, sed non potest asserere cõmendabo: quia nescit quid futurum post mortẽ sit de spiritu suo, quãuis credat &c. Et rursus quilibet alius moriẽs desinit per mortẽ esse ipsemet: ac per hoc nõ potest asserere ꝙ ipsemet deponet spiritum suum in manus alterius. Christus autem solus per mortẽ nõ desiit esse ipsemet quoniã hypostasis eadem perseuerauit post mortẽ, & propterea solus potuit verè dicere, cõmendabo spiritum meum. ¶ Spiritum autem non animam appellat: quia vsque ad mortẽ res quę est anima, statum animę habet: quoniã animat seu viuificat corpus. in morte autem transit in statum spiritus: quoniam existit illo modo quo puræ spirituales substãtiæ existunt. ¶ Nec prætereas ꝙ sicut prima scripta in euangelio verba Iesu, à patris nomine initium sumpserunt quum dixit duodennis in templo, nesciebatis quia in iis quæ patris mei sunt oportet me esse. ita vltima Iesu in cruce in patrẽ finita sunt, dicendo, nũc pater in manus tuas &c. vt intelligamus ab extremis media verba tendere ad declarandã & propagandã fidem æternæ procesionis suæ à patre. *Et hæc dicens.* Hinc apparet hęc fuisse vltima verba Iesu in cruc

cruce. *Expirauit.* Hinc confutantur hæretici omnes qui negant veram Christi mortem in cruce. *Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificauit deum.* Ecce fructus orationis Christi in gentili, qui præerat militibus. *Dicens. verè hic homo iustus erat. Et omnis turba eorum qui simul aderant.* pro, & omnes quæ simul aduenerant turbę, *ad spectaculũ istud, & videbant quæ fiebant, percutientes pectora sua reuertebantur.* Ecce alter fructus in turbis Iudæorum, non in primatibus eorum. *Stabant autem noti eius à longe, & mulieres quæ secutæ eum erant à Galilæa. hæc videntes. Et ecce vir nomine Ioseph qui erat decurio, vir bonus & iustus.* Non est hoc in loco decurio, nomen militaris officij, sed nomen dignitatis: puta Senator. Decurionis enim nomen in Senatores aliarũ vrbiũ & in præfectos aliis, translatum est. *Hic non consenserat consilio.* Hinc apparet ꝙ Senator erat: & noluit cõsentire iniquitati aliorũ. *Et actibus.* pro, actui. seu facto. *eorum.* Ita quòd neque consenserat consilio neque operi aliorum. Et hoc nota contra consiliarios, qui etsi non consentiunt consilio, cõsentiunt tamen actibus executionis conclusæ ab aliis. Nõ enim euadunt crimẽ. ad hoc siquidem Lucas scribit de Ioseph quòd nec consilio nec actibus consenserat. *Ab arimathia ciuitate Iudææ.* pro, Iudæorũ. *qui expectabat & ipse regnum dei. Hic accessit ad Pilatũ.* post mortem Iesu. *Et petiit corpus Iesu.* Non enim licitũ erat absque præsidis authoritate tollere corpora damnatorum. *Et depositum inuoluit in sindone. & posuit eum.* pro, illud. scilicet corpus. *in monumento exciso.* hoc est non fabricato, non mobili, sed in ipsa rupe exciso. Et hoc propensioris diuinæ prouidentiæ fuit: vt monumentum Iesu esset immobile, ad perpetuam loci memoriam. *In quo nondum quisquam positus fuerat.* Et hoc tum dignitati Iesu, tũ testimonio resurrectionis congruebat. *Et dies erat parasceues.* pro, parasceue. Nominatiui casus. Dictio Græca est parasceue, à præparatione dicta. Quanuis enim dies ille esset primus paschatis, ac per hoc dies festus, quia tamen sequẽs dies erat dies septima longè sanctior (vtpote in qua nec coquere aliquid licitũ erat) ideo dies ille erat præparatorius alimentorũ pro sabbato. Et propter hoc subiungit Lucas quòd illucescebat sabbatũ immediatè post illum diem. *Et sabbatum illucescebat.* Morem Moysi secutus Lucas, à termino noctis Lucæ, describit noctẽ inchoãtem sabbatum. *Subsecutæ autem mulieres quæ cum eo venerant de Galilæa, viderunt monumẽtum & quemadmodum positum erat corpus eius.* Non dicit & quemadmodum vnctum fuit aromati-

bus,sed quemadmodum positũ. Viderunt enim modũ quo corpus portatum fuit in monumentũ, sed non viderunt illud vngi. vnctio siquidem intus in monumento facta videtur: quam ipsæ nõ audẽtes iungere se Nicodemo & Ioseph ministrisque eorũ, videre nequiuerunt. *Et reuertentes.* pro, reuersæ autẽ, *parauerunt aromata & vnguenta*, illomet die. Vnde apparet quòd ipsæ non viderunt corpus Iesu vngi. nam si vidissent, nõ præparassent aromata pro vnctione corporis. *Et sabbato quidem siluerunt.* p, quieuerunt, *secundum mandatum.* Aduenit enim solis occasus in quo inchoauit sabbatum. & propterea quieuerunt seruantes legẽ: & non venerunt ad vngẽdum Iesum. ¶ Aduerte hic bis mulieres parasse aromata: semel ipsa die veneris ante solis occasum, cuius Lucas meminit: & alia vice transacto sabbato hora vespertina, cuius meminit Marcus. Et ratio numeri fuit, aut quia nõ inuenerunt in promptu illa hora tarda die veneris ad sufficientiã, vel quia putauerunt sufficere quæ postea censuerunt non sufficere. Reliqua ad prædicta spectãtia vide apud Matthæũ & Marcum exposita.

CAPVT XXIIII.

VNa autem sabbati. pro, sabbatorum. hoc est die immediatè sequẽte diem septimum vt diffusè exposuimus apud Matthæum, & iterum apud Marcum. *Valde diluculo.* pro, diluculo p fundo. hoc est quũ adhuc multum superesset diluculi. Tẽpus siquidẽ diluculi significatur, sed multũ adhuc distãs ab ortu solis. tunc enim diluculum profundum: sicut dicitur aqua profunda quæ multum habet aquę. Nec contrariatur Marco dicẽti, orto iã sole: quoniã diluculũ, initium ortus solis est. *Venerunt ad monumentũ, portantes quæ parauerant aromata.* Desunt quatuor dictiones. *Et quædam cum ipsis.* Significatur enim quòd non solę mulieres secutæ Iesum à Galilæa quæ viderant monumentũ, sed etiam quædã aliæ mulieres cũ ipsis venerunt. *Et inuenerũt lapidem reuolutũ à monumẽto. & ingressæ nõ inuenerunt corpus domini Iesu. Et factum est dum mente consternatæ essent* pro, dum perplexæ essent, *de hoc.* hoc est dubitantes quid actum esset de corpore Iesu non inuento ibi. *Ecce duo viri.* angeli in forma virorum. *Steterũt.* Corporalis situs significatur. *Secus illas.* Extra monumentum videtur locus iste. tum propter multitudinem mulierum. tum quia intus monumentũm sedentem angelum in dextris viderunt, vt Marcus testatur. Isti ergo duo stantes secus illas. extra monumẽtum

intelligun-

intelliguntur apparuisse postquam viderant non esse corpus Iesu ibi. *In veste fulgenti*.pro,in vestibus fulgentibus.Significantur enim vestes fulgentes,ad similitudinem fulguris splendentes: ille autem qui intus in monumento visus est sedens, indutus erat stola candida. *Quum timerent autem*.pro,quum territæ autem essent illæ.ex præsentia angelorum.*Et declinarent vultum in terram*. tum modestia solitæ verecundiæ,tum præ fulgore vestium. *Dixerunt ad illas: Quem quæritis viuentem cum mortuis?* Arguunt angeli mulieres de studio quod adhibent ad quærendum Iesum tanquam mortuum:quia debebãt credere ipsum viuum. *Non est hic*. Arguunt easdem à loco.Ita quòd priùs arguerũt eas à morte,modò à loco. *Sed surrexit à mortuis*.Non est ablatus,sed surrexit & abiit. *Recordamini qualiter locutus est vobis*.Reuocãt ad memoriam verba Iesu: vt vel sic credant Iesum resurrexisse. *Quum adhuc esset in Galilæa*.Locum nominat vbi dicta sunt verba,vt reminiscerẽtur. *Dicens quòd oportet*. diuina diffinitione ad implendas scripturas pro salute humani generis. *Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum & crucifigi,& die tertia resurgere*. Per singula reuocant ad memoriã quæ dixerat Iesus:vt per hoc reddderentur credulæ. *Et recordatæ sunt verborum eius*. Ecce effectus primus. *Et regressæ à monumento*. Non dicit & egressæ:ne significarentur eas intus monumentum audisse hæc angelorum verba. *Nuntiauerunt hæc omnia illis vndecim & cæteris omnibus*. Ecce alter effectus,quo mulieres istæ credentes nunciauerunt hæc discipulis. *Erat autem Maria Magdalenæ,& Ioanna,& Maria Iacobi,& cæteræ quæ cum eis erant,quæ dicebant ad Apostolos hæc. Et visa sunt ante illos sicut deliramentum verba ista*. pro ipsarum.Diuina dispensatione permissum est,vt Apostoli vndecim cũ reliquis discipulis existimarent mulieres tanquam deliras ad firmitatem fidei nostræ: vt hinc perpendamus non fuisse eos faciles ad credendum,& ꝙ verba mulierum vt muliebria paruipenderunt. *Et non crediderunt illis*. Tot mulieres testificabantur de visu, & tamen non crediderunt illis ꝙ vidissent angelos qui dixerint eis hæc quæ retulerant.Fuit autem tantæ efficaciæ hæc paruipẽsio, vt etiam mulieres ipsas dubias redderet de audita resurrectione: vt patet ex eo quòd reuersæ sunt mulieres ad monumentum,adhuc quærentes Iesum. Sed mirum non est ꝙ muliebris animus tam instabilis est. *Petrus autem surgens cucurrit ad monumentum*. Tacet Lucas de Ioanne,qui simul cucurrit cum Petro. *Et procumbens*.pro,& demisso capite prospiciens. Significatur enim dili-

gentia Petri existentis in monumento adhibendo inclinationem capitis ad loculũ in quo iacuerat corpus Iesu: vt scrutaretur oculis veritatem. *Vidit*. pro videt, *linteamina sola posita*. pro iacentia. Describuntur linteamina absq; corpore, non cõplicita, sed iacentia. *Et abiit secum mirans quod factũ fuerat*. Nõ dicit credens: quoniam adhuc nõ credebat, sed mirabatur cõperta veritate eorum, quæ dixerant mulieres quantum ad hoc ꝙ corpus Iesu non erat ibi. Nec erat ratio suspicandi ꝙ fuerit sublatum: quoniã non fuissent ibi relicta linteamina iacentia, sed cum illis esset inuolutum corpus Iesu. tollentes corpus nõ nudassent illud, sed inuolutum abstulissent vt erat. *Et ecce duo ex illis*. discipulis Iesu *ibant ipsa die in castellum quod erat in spatio stadiorum sexaginta ab Hierusalem, nomine Emaus: & ipsi loquebantur adinuicem de his omnibus quæ acciderant. Et factum est dum fabularentur & secum quærerent, & ipse Iesus appropinquans ibat cum illis. Oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoscerent*. De oculis internis est sermo: quia de illis oculis loquitur, quos postea subiungit fuisse apertos: constat autem internos fuisse apertos oculos, non exteriores: nõ enim ibant oculis clausis. Modus autem quo tenebantur interni oculi, similis est ecstasi; ita ꝙ quandam ecstasis speciem ex sua mala dispositione incurrerunt in pœnam suorũ demeritorũ. Simile apparuit in Petro (quamuis non ex simili causa) cùm eductus ab angelo de Herodis carcere, non discernebat quòd in veritate ambularet, sed existimabat se visum videre. Simile apparet in hominibus qui valde intenti ad aliquid, non discernunt multa alia occurrentia. Tali modo detineri partem cognoscitiuã interiorem (quæ comprehendit intellectum & interiores sensus) cõsentaneum rationi est. In cuius signum non impediebantur ab aliarum rerum cognitione: sed solùm ne eum agnoscerent, quem familiari vsu cognouerant. *Et ait ad illos: Qui sunt hi sermones quos confertis adinuicem ambulãtes, & estis tristes*. pro, estis vultu tristi? apparebat enim in vultu illorum tristitia. Et meritò ob mortem talem talis magistri. *Et respondens vnus cui nomen Cleophas, dixit ei: Tu solus peregrinus es in Hierusalẽ, & non cognouisti quæ facta sunt in illa his diebus?* Hic explicatur forma quã in genere descripsit Marcus: dicendo quòd ostensus est in alia forma euntibus in villam. Explicatur siquidem hic ꝙ in forma peregrini seu aduenæ visus est. Non quòd mutata fuerint lineamenta faciei Iesu. nec quòd fuerit mutatus color (sed in proprio colore & propriis lineis faciei, & manuum totiúsque corporis erat) sed in apparentia tantùm

erat

erat alia forma.propter quod significáter Marcus dicit,ostensus est in alia forma. ¶ Modus autem quo altera apparebat forma, ex parte immutationis erat. Lineamenta enim & colores Christi secundum aliquid sui immutabant visum discipulorum: & secundum aliquid nō immutabant,& sic species in sensu,non repræsentabat faciem Iesu qualis erat: sed qualem speciem illa præ se ferebat. Et sic ostensus est in alia effigie. ¶ At si miraris talem immutandi modum, recole ꝙ corpus Christi erat lucidū in seipso: & tamen non immutabat secūdum ꝙ erat lucidum,visum discipulorum. Sicut itaq; in potestate eius erat non immutare secundum quòd erat lucidū,ita in potestate eius erat immutare secundum aliquid sic,& secundum aliquid non. ¶ Et quod euangelistæ scribunt de aliena forma, simile intelligendum est de aliena voce. Nam vox Christi nō est cognita à discipulis,simili ratione: quia scilicet vox eius secundum aliquid sui (puta modum proferendi solitum Christo,suauitatem loquendi propriā Christo, seu accentus aliquos solitos Christo) nō immutabat auditum discipulorum. Quanuis etiam hoc potuerit esse alio modo, scilicet ꝙ Christus locutus fuerit non consueto sibi mòdo. Primus tamen dicendi modus magis consonat gestis circa visum: vtpote non ponens varietatem ex parte ipsius Iesu, nec in obiecto visus nec in obiecto auditus. Certum est enim quòd inter ea quæ sensibus discipulorum de Iesu percipiebantur,non erat illud sensibile per accidēs quòd erat Iesus: quia per sensibilia tam propria quàm communia consueuerat ab ipsis percipi internis sensibus & intellectu. quo ad hoc enim percipiendum & discernendū sensibile per accidens,oculi interni detinebātur: vt nec videndo,nec audiendo,illud haurirent in parte cognoscitiua interna.

Interrogatiuè autē admirando legenda sunt hæc verba Cleophæ: & construenda sic,tu solus habes hæc duo, scilicet ꝙ peregrinus es in Hierusalem,& ꝙ non cognouisti ea quæ facta sunt in illa his diebus. Quasi dicat,quomodo potest esse ꝙ tu solus habeas hæc duo? Videbatur enim Cleophæ multū difficile seu impossibile ꝙ ille solus inter aduenas in Hierusalē nesciuerit hæc.

Meminit autem aduenæ seu peregrini,vel quia ignorádo nomen ipsius ab habitu nominat: vel quia aduenis præcipuè incūbebat hoc scire: tum quia aduenis iniuria facta fuerat,crucifigendo Iesum innocentē aduenam Hierusalem: tum quia soliti erant aduenæ conuenire ad prædicationem Iesu in solennitatibus. Vnde scriptum est,quòd manè ibant ad prædicationem ipsius quotidie.

tidie. *Quibus ille dixit: quæ?* Iesus omnium omnia sciens interrogat: vt ex proprio ore arguméta cõtra seipsos proferant, & inde instruantur. *Et dixerunt: De Iesu Nazareno, qui fuit vir propheta, potens in opere & sermone, coram deo & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt summi sacerdotes & principes nostri in damnationẽ mortis, & crucifixerunt eum. Nos autem sperabamus.* Spem ergo perdiderant. *Quia ipse esset redempturus.* pro, quòd ipse esset qui redempturus esset, *Israel.* Fatentur Iesum fuisse prophetam potẽtem in opere miraculorum & sermone doctrinæ: & dicunt se sperasse q ipse esset ille qui à prophetis promissus est redempturus populum Israel de seruitute & captiuitate. In quo manifestant se credidisse q Iesus esset messias, & quòd in illo aduentu esset redempturus populum Israel, iam longè antè in captiuitatẽ redactum, qui non rediit, & pro parte quæ rediit seruientem Romanis: & nunc perdidisse tam fidem quàm spem de Iesu Messia. *Et nunc super hæc omnia, tertia dies est hodie quòd hæc facta sunt. Sed & mulieres quædam ex nostris terruerunt.* pro, stupefecerunt, *nos.* Nõ enim significatur illatus timor, sed illata admiratio magna velut stupor quidam. *Quæ ante lucem fuerunt ad monumentum, & nõ inuento corpore eius, venerunt dicentes se etiam visionem angelorũ vidisse, qui dicunt eum viuere. Et abierunt quidã ex nostris.* Petrus. s. & Ioãnes. *Ad monumentum, & ita inuenerunt sicut mulieres dixerũt: ipsum verò non inuenerunt.* pro, non viderunt. *Et ipse dixit ad eos: O stulti,* pro, amentes, *& tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt prophetæ.* Sicut amentes absolutè dicuntur homines deficientes in iudicando, & rationabiliter operando, ita amentes respectu fi dei sunt deficientes in iudicio credendi. Nec dixit Iesus amẽtes absolutè, sed ô amentes ad credendũ. Vterq; enim defectus (scilicet amentiæ & tardi cordis) refertur ad credendum, & nõ alter tantùm. Arguit enim eos amentiæ in parte cognoscitiua, & tarditatis in parte affectiua: hoc est volũtate, nomine cordis significata ¶ Collige hic prudens lector, tres defectus discipulorum, scilicet desperationem priùs dictam, amentiam, & tarditatem (non operis, sed voluntatis) ad credendum. Et iunge hæc demerita, has malas dispositiones cum duabus supradictis pœnis (altera ex parte alienæ immutationis sensuum, altera ex parte quasi ecstasis oculorum mentis) & videbis meritò pœnas illas illatas his discipulis. *Nónne hæc oportuit.* p oportebat. Quod priùs declaratum est. *Pati Christum: & ita.* Superfluit ita. *intrare in gloriam suam?* Duo dicit: alterum est, quòd oportuit passionis merito in-

to intrare in gloriam. Alterũ eſt, quòd gloria paſsionis merito parta, erat ipſius: vt intelligamus non ſolo paſsionis merito gloriam eſſe ipſius. nam eius erat hæreditario iure, & ſuam vno modo, fecit ſuam altero modo. *Et incipiens à Moyſe & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus ſcripturis quæ de ipſo erant.* Nõ dicit omnia quæ de ipſo erant: in omnibus enim ſcripturis de ipſo ad propoſitum tractantibus aliquid interpretabatur. *Et appropinquauerunt caſtello quo ibant: & ipſe ſe finxit longiùs ire.* hoc eſt, compoſuit geſtus & motus ſuos tãquam iturus longiùs. non ad ſimulandum proſecutionem itineris non futuram, ſed ad excitandum amorem diſcipulorum erga ſe: vt tali merito diſponerentur ad hoc, vt aperirentur oculi eorum. *Et coegerunt illum.* Ecce ſubſecutum meritum hoſpitalitatis, non inuitantis, ſed cogentis: vt hinc etiam diſcamus non solùm inuitandos, ſed cogendos peregrinos ad hoſpitium. *Dicentes: Mane nobiſcum, quoniam adueſperaſcit, & inclinata eſt iam dies. Et intrauit.* Deeſt, vt maneret. *cum illis. Et factum eſt dum recumberet cum eis, accepit panem & benedixit ac fregit, & porrigebat illis.* Quatuor actiones Ieſu circa panem deſcribuntur: acceptio, benedictio, fractio & porrectio: & tamen in ſola fractione agnitus dicitur inferiùs: vt intelligamus fractionem fuiſſe miraculoſam: hoc eſt, quòd frangebat panem manibus ſicut alij incidunt cultello. Solitum autem hunc frangendi modum fuiſſe credimus: & propterea diſcipuli ex conſueto Ieſu modo cognouerunt eum. *Et aperti ſunt oculi eorum, & cognouerunt eum.* Duæ rationes concurrerunt ad cognitionẽ hanc: ex parte Ieſu, fractio panis conſueto modo mirabili: ex parte autem diſcipulorum, apertio internorum oculorum. Adempta eſt enim pœna qua detinebatur pars eorum cognoſcitiua velut in ecſtaſi, quo ad elongationem ab agnitione Ieſu: & velũt reuerſi ad ſeipſos agnouerunt eum eſſe Ieſum. *Et ipſe euanuit.* pro, diſparuit, *ex oculis eorum.* pro, ab ipſis. *Et dixerunt ad inuicem, Nónne cor noſtrum ardens erat in nobis dum loqueretur in via, & aperiret nobis ſcripturas?* Teſtimonium ab interna inflammatione cordis in ſeipſis cauſata ex ſermone Ieſu in via, proferunt, vt etiam ab ipſo intimo effectu agnoſcendum Ieſum, ſubinuicem pandant. *Et ſurgentes eadem hora, regreſſi ſunt in Hieruſalem: & inuenerunt congregatos vndecim: & eos qui cum illis erant, dicentes quòd ſurrexit dominus verè.* Apoſtoli & diſcipuli mulieribus non crediderunt, ſed crediderunt Petro. Et propterea audito Petro dicunt, quòd ſurrexit dominus verè, non opinatiuè. *Et apparuit Simoni.*

Vbi aut qua hora nescitur: sed hoc scitur ꝙ illo die apparuit ei. *Et ipsi narrabant quæ gesta erãt in via: & quomodo cognouerunt eũ.* pro, & quomodo agnitus fuit eis: *in fractione panis.* Hinc duo habentur. Alterũ est ꝙ fractio panis, fuit (vt dictũ est) ratio agnitionis: alioquin nõ magis dixissent in fractione q̃ in porrectione. Alterũ est ꝙ modus ille frãgẽdi tanq̃ solitus Iesu corã discipulis suis, insinuatur: dũ isti duo affirmãt se agnouisse eũ hoc modo, s. in fractione panis, appositiuè enim adiũgitur fractio panis ad modum agnitionis. Hoc siquidẽ testimoniũ præsupposuit notoriũ fuisse apud discipulos hunc modũ frangẽdi panẽ fuisse propriũ ac consuetũ Iesu: alioquin nullum agnitionis testimoniũ afferrẽt, dicẽdo quomodo agnitus fuisset eis in fractione panis. *Dũ autẽ hæc loquũtur, stetit Iesus in medio eorũ: & dixit, pax vobis, ego sum, nolite timere.* Superfluũt hæ quatuor dictiones. s. ego sum, nolite timere. Tantũmodo salutauit eos, dicẽdo, pax vobis: vt etiã ipsa salutatiõe agnoscerẽt ipsum esse qui docuerat eos hãc salutãdi formã. *conturbati.* pro, stupefacti, *verò & conterriti.* Describuntur discipuli cõterriti & stupefacti. Et terroris quidẽ passio cõsueta videtur hominibus in apparitione vmbrarũ quæ existimãtur spiritus dæmonũ vel mortuorũ: passio autẽ stuporis ex nouitate rei tã insolitæ & admiratione dignę cõsurgebat. *Existimabant se spiritũ videre.* hoc est, spiritualẽ aliquã substantiã aërei corporis. *Et dixit eis. Quid turbati estis.* exteriùs & interiùs. nã exteriori habitu faciei, territos se demõstrabãt. *Et cogitationes ascendunt in corda vestra?* Videbat Iesus intima discipulorũ & cogitationibus internis laborare. Quales autẽ essent cogitationes, Euãgelista declarauit s. ꝙ existimabant se spiritũ videre. *Videte manus meas & pedes.* Deest meos, *quia ego ipse sum.* Confossas manus & cõfossos pedes in testimoniũ ꝓducit ꝙ ipsemet est qui crucifixus fuit. *Palpate.* Deest me, *& videte.* Eiusdẽ naturæ caro Christi post resurrectionẽ fuit cuius erat priùs: nõ est mutata in carnẽ spiritualem quæ palpari potest. Quod autẽ dicit videte, nõ spectat ad oculos corporis, sed ad certificationẽ sensus, perinde ac dictum fuisset: palpate me & certificate vos ipsa palpatione. Videre enim, vsurpatur frequenti vsu ad significandã certificationem cuiusq; sensus. *Quia spiritus.* quẽ existimatis videre: siue bonus, siue malus, siue incorporeus siue corpus habens aëreũ. *carnem & ossa non habet.* quanuis assumant quandoq; similitudines carnis & ossiũ, vt cùm angeli (siue boni siue mali) in similitudine hominum apparent. non enim tunc habent vera ossa & veram carnem, sed similitudinẽ ossium & car-

& carnis. *Sicut me videtis habere. Et quum hæc dixisset, ostendit eis manus & pedes. Adhuc autem illis nõ credẽtibus & mirãtibus præ gaudio.* Legendũ est sic. *adhuc autem illis nõ credentibus præ gaudio, & mirantibus.* Significatur tãta gaudij passio, vt nõ applicarent mẽtem ad credendũ illum esse Iesum. Ita ꝙ non ex cordis duritia, sed ex velut ecstasi causata ex multo gaudio visis manibus & pedibus, non applicabant mentẽ ad credendũ: sed erãt velut in ecstasi admirãtes. *Dixit. habetis hic aliquid quod mãducetur?* Testimonio oculorũ & tactus adiũgit comestionẽ: vt ex omnib⁹ vitalib⁹ operibus inducãtur ad credendũ. *At illi obtulerũt ei partem piscis assi, & fauum mellis.* pro, & de apiario fauo. Ad differentiã fauorũ aliorũ animalium, dicit ꝙ obtulerũt frustũ faui mellis ex operibus apum. *Et quum manducasset corã eis, sumens reliquias dedit eis.* ꝓ, & quum accepisset, *corã eis manducauit.* Nihil significatur de reliquiis: sed quòd acceperit oblatũ piscem cum fauo & mãducauerit coram eis. *Et dixit ad eos. Hæc sunt verba.* hoc est, hæc sunt facta. Hebraico enim more gesta appellãtur verba. *Quæ locutus sum ad vos.* Ad confirmandã veritatẽ suæ resurrectionis adiũgit testimoniũ eorum quæ ante mortem dixerat eis: vt vndique cõprehendant ipsummet esse qui fuit eorũ magister. Nec commemorat quæcunque priùs dicta, sed spectantia ad propositũ. declarat enim hæc quæ modò vident in ipso, esse illa quæ olim eis prædixerat. *Quum adhuc essem vobiscum.* hoc est quum communis mihi & vobis esset mortalis vita quũ conuersabar vobiscũ similis vobis passibilis. Quali cõmunione nũc non erat cũ eis: quoniam ipse transierat ad vitã immortalem & impassibilem. *Quoniam necesse est impleri.* Ad locutionem præteritã Iesu spectat hoc quod in præsenti dicitur, quoniã necesse est impleri. cõmemoratio est enim ꝙ priùs dixerat hęc quæ facta vident circa ipsum, quoniam necesse est impleri scripturas. *Omnia quæ scripta sunt in lege Moysi & prophetis & psalmis de me.* Scripturas de se distinguit in tres partes: legẽ, prophetas & psalmos. sub his reliquas scripturas comprehendens. *Tunc aperuit illis sensum.* pro, tunc aperuit illorum mentẽ vt intelligerent scripturas. Hactenus manifestauerat se esse verum eundem hominem (scilicet Iesum) ab humanis: modò manifestat à diuinis, agendo & operando in eorum mentes. hoc enim diuinũ est opus. donare piscatoribus statim vt intelligerent scripturas prophetarum, non hominis sed dei est opus. *Et dixit eis.* Summariè colligit scripta ad propositũ. *Quoniam sic scriptũ est.* Nõ solùm dicit sic scriptum est: sed assumit

pro

pro ratione dicendo quoniã sic scriptũ est. Et significatur per sic dispositio, modus & ordo gestarũ & gerendarũ rerum quę subiunguntur. *Et sic oportebat.* Cõsequentię vis significatur coniunctione vim affirmationis habẽte. ac si dictum fuisset, & cõsequẽter sic oportebat. Ita ꝙ sensus est. quoniã sic scriptum est, consequẽter sic oportebat: hoc est oportebat illũ ordinem, illũ modũ, illam dispositionẽ seruare quæ seruata est, quia sic scriptũ erat. *Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicare in nomine eius.* Quinque capita summat. primũ de passione Christi. sic secundum de resurrectione eius à mortuis tertia die sic. tertium de prędicatione in nomine eius. ¶ Vbi nota ꝙ quum dicitur sic oportebat prædicari, præteritum oportebat, non respicit prædicationẽ præteritã (quum de futura sit sermo) sed respicit dispositionẽ futuræ prædicationis per apostolos: est enim sensus ꝙ oportebat sic: hoc est talẽ dispositionem, ordinẽ ac modum ad prædicandum efficere, qualis modus, qualis ordo, qualis dispositio effecta est: vt scilicet colligeret Iesus discipulos testes miraculorum, vitæ, prædicationis, passionis & resurrectionis suę. *Pœnitentiam & remissionem peccatorum.* Pœnitentia, opus est humanum: remissio peccatorũ, opus est dei: sed pœnitẽtia nihil valet sine remissiõe peccatorũ, nec remissio peccatorũ datur sine pœnitentia. Significatur enim oportere prædicari vtranque scilicet male actæ vitæ pœnitentiã nõ quacunque ratione sed in nomine Iesu, & tunc in eodem nomine consequentem remissionem peccatorum. Et intendit per hoc prædicãdum esse ꝙ in inuocatione Iesu, pœnitentes & baptismum suscipientes consequerẽtur remissionem peccatorum. *In omnes gentes.* Ecce quartum caput, extensio prædicationis ad vniuersas mundi gentes. *Incipientibus ab Hierosolyma.* Quintum caput initium apostolicæ prædicationis definit Hierusalem, ita quòd descripta materia ac termino prædicationis, describitur modò initium locale. *Vos autem testes estis horum.* Anceps est dictio Græca ab estis vel sitis. Declarat qui erunt isti prædicatores, dicẽdo eos esse seu fore testes horũ: quia interfuerant, audierant & viderãt modum, ordinem & dispositionem rerum gestarum. *Et ego mittam.* Transit Lucas à die resurrectionis ad diem ascensionis quo dixit Iesus hæc verba: vt patet Act. 1. Aptè quoque iungit hęc verba antedictis. nam postquam prædicatores eos & testes futuros descripsit, aptè subiũgit dona necessaria ad huiusmodi officiũ. Et ego mittã. Hinc theologe speculatiue authoritatem originis respectu spiritussancti in

filio

filio insinuari intellige: dum filius dicit. ego mittam. *Promissum.* proculdubio spiritum sanctum. *Patris mei in vos.* Et hic eandē filij & patris operationem intellige: dum promissum filij, promissum patris dicitur. filius enim promiserat. *Vos autem sedete. hoc est quiescite. in ciuitate.* Deest. Hierusalem. Mandauit enim eis in die ascensionis ne discederent à Hierusalem. *Quoadusque induamini virtute ex alto.* hoc est quoadusque adueniens spiritussanctus tanta vos virtute repleat vt virtus diuina sit vobis tanquam indumētum. Et verè apparuit in apostolis tanquam indumentum: quoniam exteriùs virtus diuina manifestè apparebat in eis sicut indumentum apparet, & tegebat eorum quasi naturalis ignorantiæ nuditatem. erant enim idiotæ. *Eduxit autem eos foras.* In die siquidem ascensionis mandauit eis vt extra Hierusalem in mōtem irent Oliueti secum ibi futuri. *In Bethaniam.* pro, vsque in Bethaniam. Locus ascensionis in monte Oliueti iuxta Bethaniā significatur: ex eo quòd nō in Bethaniam sed vsque in Bethaniā exclusiuè educti dicuntur. *Et eleuatis manibus suis.* vt exteriori etiā signo ad cœlestia mentes discipulorum erigeret. *Benedixit eis.* Quæ verba dixerit, scriptum nō est. solùm hoc scimus quòd verba benedictionis protulit. *Et factum est dum benediceret illis, recessit ab eis.* Videntibus & attendentibus discipulis recessit versus cęlum. *Et ferebatur in cælum.* Hinc apparet quòd non per modum gradientis aut volantis sed per modum lati totius simul mouebatur sursum versus cælum. hoc enim significat, ferebatur in cęlum. *Et ipsi adorantes.* pro, adorato eo. Hinc discimus adorandum esse Iesum. *Regressi sunt in Hierusalem cum gaudio magno. Et erant semper in templo, laudantes & benedicentes deum. Amen.* Vt præceptum Iesu adimplerent, erant semper (hoc est horis congruis indesinenter) illis diebus vsque ad pentecosten in templo, vacātes diuinæ laudi & gratiarum actioni: vt sic idonei magis redderentur ad recipiendum promissum spiritum sanctum. Cui est honor & gloria in secula seculorum. Amen. Caietæ die vigesimaquinta Ianuarij. 1528.

Commentariorum Thomæ de Vio. Caietani
Cardinalis sancti Xisti in euangelium
secundum Lucam, finis.

Vita

VITA SANCTI IOANNIS APOSTOLI & euangeliſtæ per diuum Hieron.in libro de illu.eccleſiaſticis ſcriptoribus.

IOannes apoſtolus quem Ieſus amauit plurimùm,filius Zebedæi,frater Iacobi Apoſtoli quem Herodes poſt paſsionem domini decollauerat,nouiſsimus omnium ſcripſit euangelium rogatus ab Aſiæ epiſcopis,aduerſus Cerinthum aliôſque hæreticos:& maximè tunc Ebionitarum dogma conſurgens, qui aſſerunt Chriſtum ante Mariam non fuiſſe.vndè & compulſus eſt diuinam eius natiuitatem edicere. Sed & aliam cauſam huius ſcripturæ ferunt:quòd quum legiſſet Matthæi, Marci & Lucæ volumina,probauerit quidem textũ hiſtoriæ,& vera eós dixiſſe firmauerit:ſed vnius tantùm anni(in quo & paſſus eſt)poſt carcerem Ioannis hiſtoriam texuiſſe.Prætermiſſo itaque anno cuius acta à tribus expoſita fuerant ſuperioris temporis antequã Ioannes clauderetur in carcere,geſta narrauit:ſicut manifeſtum eſſe poterit iis qui diligẽter quatuor euangeliorum volumina legerint.Quæ res etiam διαφωνίαν quæ videtur Ioannis eſſe cũ cæteris,tollit. ¶Scripſit autem & vnam epiſtolam cuius exordiũ eſt,Quod fuit ab initio,quod audiuimus & vidimus oculis noſtris,quod perſpeximus & manus noſtræ contrectauerunt de verbo vitæ.Quæ ab vniuerſis eccleſiaſticis &eruditis viris probatur.Reliquæ autem duæ(quarum principium eſt, Senior electæ dominæ & natis eius,& ſequentis,Senior Caio chariſsimo quem ego diligo in veritate)Ioannis preſbyteri aſſerũtur. Cuiꝰ & hodie alterum ſepulchrum apud Epheſum oſtenditur,& nonnulli putant duas memorias eiuſdem Ioannis Euangeliſtę eſſe: ſuper qua re quum per ordinem ad Papiam auditorem eius ventum fuerit,diſſeremus. ¶Quartodecimo igitur anno ſecundã poſt Neronem perſecutionem mouente Domitiano,in Patmos inſulam relegatus,ſcripſit apocalypſim:quam interpretãtur Iuſtinus martyr & Hirenæus.Interfecto autem Domitiano, & actis eius ob nimiam crudelitatem à Senatu reſciſsis, ſub Pertinace principe rediit Epheſum:ibíque vſque ad Traianum principem perſeuerans,totas Aſię fundauit rexitque eccleſias,& cõfectus ſenio, ſexageſimooctauo poſt paſsionem domini anno mortuus,iuxta eandem vrbem ſepultus eſt.

Diuo

DIVO AVGVSTINO ATTRIBVTA in euangelium ſecundum Ioannem præfatio.

OMnibus diuinæ ſcripturæ paginis euangelium excellit: quia quod lex & prophetę futurum prædixerunt, hoc cōpletum dicit euangelium. Inter ipſos autem euangeliorū ſcriptores, Ioannes eminet in diuinorū myſteriorū profunditate. Qui à tēpore dominicæ aſcenſionis per annos ſexagintaquinque verbum dei abſque adminiculo ſcribendi, vſque ad vltima Domitiani prædicauit tempora. Sed occiſo Domitiano quum permittente Nerua de exilio rediſſet Epheſum, compulſus ab Epiſcopis Aſiæ, de coæterna patri diuinitate Chriſti ſcripſit aduerſus hęreticos qui eo abſente irruperant in eius eccleſias: qui Chriſtum ante Mariam fuiſſe negabant. Vnde meritò in figura quatuor animalium, aquilæ volanti cōparatur: quæ volat altius cæteris auibus, & ſolis radios irreuerberatis aſpicit luminibus. Cæteri nanque euangeliſtæ, qui temporalem Chriſti natiuitatē & temporalia eius facta quæ geſsit in homine ſufficienter exponunt, & de diuinitate pauca dicunt, quaſi animalia greſsibilia cum domino ambulant in terra. Hic autem pauca de temporalibus eius geſtis ediſſerens, ſed diuinitatis potentiam ſublimius contemplans, cum domino ad cælum volat. qui enim ſuper pectus domini in cœna recubuit, cæleſtis hauſtum ſapientię cæteris excellentiùs de ipſo dominici pectoris fonte potauit. Legerat ſiquidem euangelia trium euāgeliſtarum, & approbauerat fidem eorum & veritatē. in quibus deeſſe vidit aliqua geſtarum rerum hiſtoriæ: & ea maximè quæ dominus geſsit primo prædicationis ſuæ tēpore: ſcilicet antequā Ioānes Baptiſta clauderetur in carcere. Hæc ergo (quaſi dimiſſa ab illis) ſcribit Ioānes quæ fecit Ieſus antequā Ioānes clauderetur. ſed maximè diuinitatem Chriſti & trinitatis myſteriū cōmendare curauit. Tres ſiquidē alij Euangeliſtæ dicta & facta domini temporalia quæ ad informādos mores vitæ pręſentis maximè valēt, copioſius proſecuti, circa actiuā vitā ſunt verſati: in qua laboratur, vt cor mundetur ad videndū deū. Ioānes verò pauca domini facta dicit: verba verò domini quæ trinitatis vnitatē & vitæ æternæ fœlicitatē inſinuant, diligentiùs conſcribit. Et ſic in cōtēplatiua vita, virtute commendanda, intentionē ſuam & prædicationem tenuit: in qua cōtemplatiua vacatur vt deus videatur. Iſte enim eſt Ioannes quem dominus de fluctiuaga nuptiarum tempeſtate vocauit: & cui matrem virginem virgini commendauit.

THOMÆ

DE VIO CAIETANI CARDInalis sancti Xisti, in Euangelium secũdum Ioannem commentarij.

E*Vangelium secundum* Ioannem. Ioannes vltimus Euangelista (de diuinitate Iesu Christi tractans) occurit. Et titulus quidem declaratus est in principio Matthæi. ¶ Singularis autem modus huius Euãgelistę est q narrat etiã minutulas circunstãtias rerum gestarum: ne quispiã putaret quòd ipse fuerit author doctrinæ talis ac tantæ circa quam liber hic ferè ex integro occupatur. quemadmodum Plato fingit Socratem aut Parmenidẽ docentem. quæ tamen ipse Plato docet. Ad excludendum inquã hunc errorem à mentibus legentium hoc euangelium, & significandum quòd Iesus in veritate hæc docuit, refert per singula minutissimas circunstãtias historiæ: vt qua occasione, vbi, quãdo, quo interrogante &c. secundum veritatem historiæ Iesus docuerit, significet. Propter quod fortè illas solas res gestas Euãgelista narrat quæ spectant vel ad continuationem temporum, occasionum &c. vel ad omissa ab aliis euangelistis.

CAPVT I.

I*N principio:* principium non substantiæ sed relationis nomẽ est: & intelligi nequit sine illo cuius est principium. Directè itaque Ioannes inchoat euangelium contra Hebionitarum errorem: dicentium Iesum Christum non fuisse ante matrem suã. In principio inquit: subaudi durationis Moyses describens generationem mundi, inchoauit à principio temporis: dicens, in principio, temporis, creauit &c. Creatus est enim mundus ad literam in principio temporis. Ioannes verò vt cõprehendat etiã principium æuiternitatis, inchoat à principio durationis: quæ cõmunis est tempori & æuiternitati, & cuicunque alteri imaginabi-

nabili durationi. *Erat*. Moyses dixit, in principio creauit: scribens actionem creationis mensuratam instanti principio tẽporis: Ioannes autem scribit non actionem sed esse: non mensuratum initio durationis, sed præcedens initium durationis: & ita præcedens ꝙ tamen nõ desinit in initio durationis, sed est perseuerans. Et propterea non vtitur præterito perfectò (non dicit fuit, tanquã iam desierit) sed præterito imperfecto, dicẽdo erat. Præteritũ enim imperfectũ consignificat ita tempus præteritũ, quòd simul cõsignificat perseuerare in illa duratione de qua est sermo. Vnde dicendo, in principio erat, significatur ꝙ præcessit initiũ sic ꝙ perseuerãs erat cũ initio. ¶ Hæc duo simul iuncta, esse æternũ à parte ante significant. nam ex hoc ꝙ res aliqua in initio durationis erat, optimè infertur nunquã incœpisse eius durationẽ. Si enim incœpisset ipsius duratio, ergo in principio non durationis erat: quia non præcessisset initiũ durationis qua incœpit. Ab æternitate ergo à parte ante, contra dicẽtes Iesum inchoasse ex tẽpore. directè incipit Ioãnes. Et describit eã nõ à negatione sed ab affirmatione (.s. in principio erat) tã breuiter & tã formaliter vt verè mõstretur spiritus sanctus locut⁹ in Ioanne. *Verbũ*. Vbi scito ꝙ in textu Græco præponitur articulus. acsi diceretur illud verbũ. Significatur enim per articulũ ꝙ non de verbo in genere, neque de quocũque verbo, sed de insigni ac singulari verbo est sermo. Vnde patet ꝙ non de sensibili verbo sed de intelligibili ac supremo verbo loquit. ¶ Et qm̃ ad intelligibiliũ notitiã manuducimur p̃ sensibilia, ideo ex sensibilibus verbis ad intelligibile verbũ erigẽdus est intellectus. Sensibilia verba frequẽti vsu appellamus siue oẽs dictiones significatiuas (nomen, verbum, participium, pronomen) siue sermonem ex multis constantem dictionibus. Dicimus enim audi verba mea. sæpe in sacra scriptura dicitur, factum est verbum domini ad talem prophetam: & beata virgo dixit Gabrieli, fiat mihi secundum verbum tuum. Sicut itaque verbum sensibile (siue simplex siue compositum) est id quod dicitur, ita intelligibile verbum est id quod intellectus apud se dicit, intelligendo aliquid. loquitur enim sibiipsi intelligens, dum explicat actuali intellectione aliquid. Ita quòd conceptus ille quem intellectus intelligendo format de re quam cognoscit, appellatur verbum intelligibile: appellatur quoq; ratio. Et quia dictio Græca hic posita significat verbũ, sermonẽ & rationem, & sermo species est verbi (nam est verbũ constans ex simplicibus verbis) magis quadrat

proposito verbũ quàm sermo. Compositũ enim minùs quadrac quàm abstrahẽs à cõpositione. At si interpres sicut trãstulit verbũ transtulisset ratio (dicendo in principio erat ratio) nõ errasset. immo propinquiori vocabulo vsus fuisset: quoniã ratio non nisi intelligibilis generis est. verbũ autem per translationem ab sensibilibus intelligibile genus ingreditur Cõsulto tamen credimus amplexã hanc fuisse significationẽ, vt verbi potiùs quàm rationis nomine vteremur in proposito: quia explicatur verbi nomine ordo originis, qui nõ explicatur nomine rationis. verbũ enim intelligi nequit nisi à dicẽte: ratio autẽ intelligitur ratio, absque hoc ꝙ intelligatur excogitata. Multis itaque existentibus intelligibilibus verbis (nã homo intelligẽs format suũ intelligibile verbũ rei quã intelligit. & angeli formant sua verba eorum quæ intelligunt: & deus ipse intelligendo seipsum & omnia alia in seipso, dicit vnũ verbũ ipsius dei & omniũ aliorũ) Ioãnes de supremo verbo ait, in principio erat verbũ: describẽs illius æternitatẽ. ¶ Significantiúsque dicit verbum in singulari numero: ad significandũ illud esse vnicũ & simplex, nõ constans ex multis verbis. vnico enim verbo dicitur à deo totus deus, simul cũ toto vniuerso & quocunque possibili & quouis modo intelligibili Et ad hãc summã excellentiã verbi denotandã attendit articulus in idiomate Græco præpositus ab ipso Ioanne qui Græcè scripsit. Acsi apertè dixisset. in principio erat illud verbũ, quod est verbũ omniũ scilicet dei & omniũ rerũ, sensibilium & intelligibiliũ, & possibiliũ & imaginabiliũ. De hoc enim verbo affirmat esse æternũ: dicendo, in principio erat verbũ. Et (vt dictum est) idem quantũ ad rem significaretur dicendo, in principio erat ratio. *Et verbũ.* In textu Græco præponitur iterũ articulus: ad significandũ ꝙ de eodẽ verbo subiunguntur hęc. *Erat.* Cõprehendit præteritũ absque desitione. *Apud deum.* In textu Græco præponitur articulus dictioni deũ: ad significandũ deũ qui est verè deus, nõ participatione aut nominatione. ¶ Descripta æternitate verbi, quia nec verbũ nec sermo nec ratio intelligi potest solitariè (oportet enim tã verbũ simplex quàm cõpositũ ab aliquo dici, & rationẽ esse alicuius intelligẽtis rationẽ) ideo cõseqnẽter subiungit cuius est ratio illa, à quo dicitur verbũ illud: aperiendo ꝙ verus deus est ille cuius est verbũ seu ratio Vbi vltra hanc originis implicite significatã cõditionẽ, aliæ duæ eiusdẽ cõditiones simul describũtur. Altera est ꝙ nõ separatur à deo dicente ipsum. altera est ꝙ est distinctũ à deo dicẽte

ipsum

ipsum. ¶ Vide singula. Ex hoc q̄ verbũ quaten⁹ verbũ (formalis enim est locutio intelligēda in tã sublimi re) erat apud deũ, infertur q̄ deus erat dicens illud verbũ : alioquin nõ in quantũ verbũ esset apud deũ. verbũ enim quatenus verbũ, non est apud aliquē nisi dicentē illud. Rursus ex hoc q̄ verbũ est apud deũ, significatur q̄ nõ distat & quòd nõ separatur à deo. qui enim est apud Regē, iuxta Regē est: & qui est apud Cæsarē, iuxta Cęsarē est. Et demũ quia nullus propriè est apud semetipsum (nã prępositio apud, distinctionē extremorũ secũ fert simul cum cõtiguitate eorũ) ideo hinc describitur distinctio verbi à deo dicente. ¶ Scito q̄ dictio interpretata apud, sonat principali sua significatione ad quãuis vtantur etiã illa Græci pro apud. & propterea tã particula hæc (& verbũ erat apud deũ) q̄ subiũcta (hoc erat in principio apud deũ) potest legi dupliciter : vel apud deũ, vel ad deũ. Et si quidē legitur apud deum, potest legi dupliciter: vel apud deũ, vel ad deũ. Et si quidē legitur apud deũ sensus iam dictus est. Si verò legitur ad deũ, sensus nõ minùs altus est: & magis ꝓprius habetur. Et est q̄ postquã scripsit Ioãnes verbũ esse ab æterno, scribit q̄ verbũ quatenus verbũ habet esse relatiuum ad deũ. Relatio enĩ nõ significatur ꝓpriè & formaliter dictione quacunq; quēadmodũ significatur dictione ad. nã formalis ac propria ratio essentialis relationis cõsistit in hoc q̄ significat ad. pater enĩ est ad filiũ, & fili⁹ ad patrē: æquale est ad æquale, & simile ad simile: & sic de reliquis formaliter sumptis relatiuis. Ex hoc enĩ q̄ ad, verbo substãtiuo adiungitur in hac litera (dicēdo & verbũ erat apud deũ) docemur q̄ verbum quatenus verbũ nõ faciebat nõ dicebat, nõ pendebat, sed erat ad deũ: hoc est q̄ esse verbi erat esse ad deũ. Et hoc ad differentiã cuiuscũq; creati verbi, cuiuscũq; creatæ substãtiæ. nã de nullo verbo creato, de nulla substãtia creata verificari potest q̄ est ad deũ: sed q̄ pendet à deo. Nullius enim creati verbi aut substãtiæ creatę esse est relatio ad deũ: sed hoc est eminentissimæ deitati propriũ q̄ persona diuina cũ hoc q̄ est deus est ad deum, est relatio ad deũ. Huiusmodi igitur eminentia significatur dicendo & verbũ erat ad deũ. ¶ Manifestatur nihilomin⁹ per prępositionē ad distinctio verbi à deo cuius est verbũ. nã dicendo verbũ erat ad deũ, excludit relationē relationis, & significat relationē realē. Non dicit & verbũ dicebatur ad deũ, sed erat ad deũ: vt ad, nõ secundũ intelligi sed secundũ esse, vt nõ rationis sed reale manifestet. relationē autē realē inter vnã & eandē rē nullus admittit, sed ra

tionis tantũ. Quocirca realẽ distinctionẽ verbi à deo dicẽte verbũ, Ioãnes per hæc verba manifestat. ❡ Ita ꝙ ex hac particula (& verbum erat ad deũ) duo reuelantur. Alterũ ꝙ esse verbi, ac per hoc omniũ personarũ diuinarũ, est res relatiua: immo vt rectius loquar est relatio realis. Alterũ ꝙ verbũ distinguitur realiter à deo dicente ipsum; ac per hoc ꝙ personæ diuinæ oẽs distinguuntur inter se realiter. *Et deus erat verbũ.* Descripta æternitate verbi & contiguitate eiusdẽ ad deũ dicentẽ, describit modo quiditatẽ verbi declarãdo quid est, & dicẽdo ꝙ erat deus. Et dixit hoc, ne erraremus, malè intelligendo distinctionẽ verbi à deo dicẽte: ne intelligerem⁹ æternũ verbũ esse quidẽ apud deũ, nõ tamẽ esse deũ. ❡ Ad hoc enim excludendũ subiungit ꝙ verbũ erat deus: apertè dicẽs. ita verbum erat apud deũ ꝙ etiã erat de⁹. ❡ Sed occurrit hic occasio magna erroris Arrianorũ: eo ꝙ in Græco textu in hac tertia propositione nõ præponitur articulus dictioni deus, sed dictioni verbum: ita ꝙ significatur ꝙ illudmet verbum erat deus: sed nõ explicatur ꝙ erat ille deus qui per articulũ significatur verus deus. Hinc enim hæretici dicũt verbũ summũ, esse deũ participatiõe: ac ꝑ hoc minorẽ deo vero. ❡ Duæ ingerunt difficultates, altera de diuinitate verbi, altera de hoc textu. Illã nunc supponamus: quoniã alibi in testamẽto nouo clarè ponitur, apposito articulo dictioni deus: vt inferiùs patebit. Ad hãc autẽ de hoc textu, respõdetur dicendo nõ valere argumentũ est nõ apposito articulo: quoniã in hocmet capitulo bis euãgelista summũ deũ nominat sine articulo. s. dicendo fuit homo missus à deo, & dicendo deũ nemo vidit vnquã. cõstat enim vtrobiq; sermonẽ esse de verò ꝑ essentiã deo, & non de deo per participationẽ. Nullius ergo efficacię est argumentũ Arrianum, sumptũ ex non præposito articulo dictioni deus. dicendo & deus erat verbũ. ❡ Ratio autem quare non præposuit euangelista hoc in loco articulũ est: ꝙ coactus fuit Ioannes ne præponeret articulum ad euitandã confusionẽ diuinarum personarum. Quum enim dixisset verbũ esse apud deum dicentem, demonstrãdo deum cum articulo, si subiunxisset verbum esse deũ cum articulo significatũ fuisset ꝙ verbum esset illemet deus dicens: quod esset cõfundere personas dicentis & verbi. Hac itaque necessitate compulsus abstinuit ab articulo: & nõ ad significandũ aliquid minùs verò deo. Nisi enĩ de verò deo intẽderet loqui, vanè subiunxisset, & deus erat verbum. nã ex hoc ꝙ descriptum erat æternum à parte ante, & apud verũ deum dicentem ipsum,

ipsum, satis cōstabat ꝙ erat ferè deus. Vnde addēdo ꝙ erat deus, significat ꝙ erat verus deus. Nō enim semper verus deus in textibus Gręcis significatur cum articulo: vt monstratū est: quanuis quandoq; hoc fiat. *Hoc erat in principio apud deum.* Iam dictū est ꝙ præpositio interpretata apud, sonat potiùs ad: & propterea in tota expositione sequēti, per apud intellige apud seu ad. Ne intelligeremus tria antedicta vera esse singillatim, & nō simul ad excludendas omnes cauillationes subiungit colligendo omnia, declarando ea esse simul vera Et est sensus, hoc.i. verbum deus, apud deū erat in principio. Verbū deus fuerat tertio loco dictū: apud deū, secundo loco: erat in principio, primo loco. Et oportuit hanc collectionem effici ad declarandū quòd verbū erat in principio deus & quòd erat in principio apud deū: ne erraremus intelligēdo quòd verbum erat quidē in principio, sed nō erat in pricipio apud deum, sed non erat in principio deus. Cuncta ergo æterna esse à parte ante describit hac collectiōe. Circa dicta aduerte erudite lector, distinguēdum esse inter ea quæ cognoscimus de deo lumine naturalis rationis, & illa quę sunt de deo tradita lumine diuinæ reuelationis. Nam si intra latitudinem notorū de deo lumine naturali sistatur, sola essentialia (hoc est pertinētia ad substātiam dei absolutè) cognoscimus: puta ꝙ deus est actus purus, intelligens seipsum, & omnia alia in seipso, quòd est volēs, summè fœlix, à nullo pendens, & reliqua omnia quæ sunt perfectionis simpliciter. Nihilque cognoscimus de vocatis notionalibus seu personalibus: hęc enim naturale lumen intellectus excedunt: & lumine fidei credimus. In hoc cognoscibiliū ordine sunt hæc, quæ Ioannes de verbo tradit. Scribit enim euangelium nō philosophis incredulis, sed fidelibus Christi. & propterea reuelata asserit. ¶ Nō ergo putes ratione naturali cognosci verbū à deo dici, apud ipsum permanēs: sed reuelatione diuina hoc haberi: nam lumē rationis naturalis nō ducit nos ad cognoscendū verbū personaliter distinctū à dicēte: sed ad cognoscendū ꝙ in deo idē est intelligēs & intellectū, dicēs & dictū omnibus modis absq; vlla omnino distinctione: quoniá (vt dictū est) essentialia tantū nouimꝰ. & hoc qđ cognoscimꝰ, est verū infra essentialia sistēdo. *Omnia per ipsum f. & sunt* Declarata ęternitate, diuinitate, origine, & distinctione verbi, declarat modo ad factorē omniū ęqualitatē verbi respectu factorū qđ est declarare ipsū verbū nō esse factū: & est supplere id qđ minus explicatū fuerat, dicēdo verbū esse deū sine articulo: ex hoc enim ꝙ subiūgit verbū non esse factū, manifestè

infertur q̄ est deus nō factus. Manifestatur rursus per hoc q̄ verbū nō est factū, q̄ origo verbi à dicente nō est factio. ita q̄ licet dicatur, nō tamē fit: licet dictū fuerit, nō tamen factū fuit. ¶ Declarat autē hanc negatiuā (scilicet verbum nō esse factū) per affirmatiuā, omnia per ipsum facta sunt. Nō dicit quædā, sed omnia. Rursus nō dicit, omnia ipsum fecit, sed per ipsum facta sunt. vt faciendi omnia cōmunicatio, ei ab alio significetur, in hoc enim q̄ dicitur per ipsum, cōsignificatur alius à quo per ipsum facta sunt omnia. Vna itaq; atq; eadem factio significatur prodiens per ipsum ab alio: vt intelligamus cōmunē esse actionē qua facta sunt omnia, verbo & dicēti. Cōmunē autē ordine quodā: quoniā authoritas originis significatur in dicente: & deriuatio causandi ad verbū, dicendo per ipsum Et verè sic est: quoniā verbū nō solùm causalitatē, sed & deitatē habet à dicente. ¶ Significatiùs autem dicit per ipsum facta sunt, & nō dicit p ipsum fecit omnia, quod tamen dicitur ad Hebr. 1. ad explicandū quod ibi ad Hebr. nō explicatur, scilicet verbū esse rationem rerum factarū, non ex parte facientis sed ex parte rerum factarū. Verbū enim nō tenet locum formæ qua factor facit: quia verbū non est dicēti velut ars qua artifex agit: nihil enim prima trinitatis persona accipit à secunda. sed rerum factarū ratio & ars omnis, verbū est. appropriate quidem ex eo quod est verbū, propriè autē secūdum quòd est ratio & ars dicta, sicut etiā propriè est deus dictus. ita tamen vt intelligas dictum vt verbum dicitur, nō vt res verbo dicta. Vnde dicendo, omnia per ipsum facta sunt, significatur q̄ factio rerum omniū deducta est, exemplata est à productione verbi: iuxta illud ad Ephe. 3. flecto genua mea ad patrem domini nostri Iesu Christi, ex quo omnis familia in cælis & in terra nominatur. *Et sine ipso factum est nihil.* pro, neq; vnum, quod factum est. Ita q̄ textus est. *Et sine ipso factum est, neq; vnum quod factum est.* Ex quo textu clarè apparet cessare omnes difficultates quę fiunt circa punctationē seu terminationē sentētiæ, legendo nihil. Ecce quāti refert interpretari ad verbū & interpretari iuxta interpretis intellectū. ¶ Dixerat itaq; omnia facta per verbū. Et quoniā constat falsum esse vt verba sonant omnia facta fuisse per verbū: quia deus non est factus per verbū qui tamen comprehenditur sub omnia, ideo hæc oportuit subiūgere. At si dixisses intelligi distributionē accōmodam, materia præbetur hæreticis excipiēdi: & sicut tu accommodas omnia ad reliqua citra deū & verbum, ita Arrius accommodabit ad opera sex dierū: de quibus dicitur, & vidit deus cuncta quæ

cta quæ fecera, & sic ruet Ioãnis doctrina. Ad declarãdum igitur pro quibus distribuit omnia, subiũgit & sine ipso factũ est, neque vnum quod factũ est: apertè declarans ꝙ distribuit pro omnibus factis, apertè excludens omnem exceptionem, apertè monstrans verbum non esse factum. Ex hoc enim ꝙ omnia facta, sunt facta per verbum, constat verbum significari alienum esse à factis, nec oportere excipere deũ aut verbũ: quia omne nõ factũ exceptum est ab ipso Ioanne dicendo, & sine ipso, verbo, factũ est nihil seu neq; vnum quod factũ est. hac enim subiunctione clarè comprehendit omnia facta: siue visibilia, siue inuisibilia, siue inter opera sex dierũ, siue extra, aut ante illa, adiecta enim hęc vniuersalis negatiua cuiusq; facti absq; ipso verbo, omnẽ tollit ambiguitatem & exceptionem. Si adiecisset & sine ipso factũ est nihil, non apponẽdo quod factũ est, adhuc sub dubio seu exceptione reliquisset distributionẽ affirmatiuã & negatiuã, & ideo apposuit quod factum est: vt clarã distributionẽ redderet, & nullum ambiguitati aut exceptioni locũ relinqueret: aperiendo ꝙ de factis omnibus ac solis loquitur. ¶ Vbi etiã significãtiùs apponitur præpositio sine siue absque, societatem significans ipsius cũ faciente. Quia enim dixerat omnia per ipsum facta, ne ex modo loquẽdi minoritatem aliquã aut velut organũ aliquod verbũ intelligeres concurrere ad factionẽ rerum, curauit euãgelista adiũgere præpositionẽ denotantẽ societatẽ: vt vel sic tolleret occurrentẽ fortè tuę phantasiæ minoritatẽ verbi ad faciendũ res. *In ipso vita erat.* Ordinatè euãgelista progreditur, postq̃ declarauit verbi esse, declarans verbi vitã: ad excludendũ illorũ dogmata qui separãt vitã à primo rerũ principio, tanq̃ aliud sit prĩcipiũ essendi, & aliud principiũ viuendi. Hanc fictionem excludens dicit: in ipso, verbo, vita erat. Inferiùs enim dicet Iesus, sicut pater habet vitã in seipso, sic dedit & filio vitã habere in semetipso ¶ Inductus est autẽ euangelista ad subiungendum ꝙ in verbo erat vita, nõ solùm propter ordinẽ antedictũ inter esse & viuere, sed etiã ad explicãdũ quod priùs dixerat omnia per ipsum facta sunt. Declarat enim nunc in verbo esse vitam: ac per hoc verbũ esse exemplar vitæ omniũ viuentium, ne errares intelligendo omnia per ipsum facta quãtum ad esse, & non quantũ ad viuere. Hinc enim explicatur ꝙ est sufficiens exemplar non solùm vniuersi esse, sed etiam vniuersæ vitæ factorum. *Et vita erat lux hominum.* In textu Græco præponitur articulus dictioni vita: ad significandum non solùm quòd de eadem vita loquitur, sed ꝙ vita, quam dixit esse in verbo est vita

illa

illa ſuprema, eſt vita per eſſentiá. De vita itaq; verbi quę ſuprema eſt, dicit ꝙ erat lux hominũ: ad differentiã lucis corporeæ quam oculis corporeis videmus, quæ eſt lux brutorum & non hominũ ſecundum ꝙ homo præſtat cunctis ſenſibilibus: quãuis ſit hominum ſecundum ꝙ homo cõmunicat cum aliis animalibus in natura ſenſitiua. Ad differentiã itaque iſtius corporeæ lucis, illa ſuprema vita verbi dicitur lux hominũ ſecundum ꝙ homo: hoc eſt ſecundum partẽ intellectiuam hominis: ex qua homo eſt homo: quoniá ex ipſa reponitur in ſpecie hominis. ❡ Deſcribit autẽ ſupremã lucem intelligibilẽ per hoc ꝙ eſt lux hominum potiùs q̃ per hoc ꝙ eſt lux angelorum: tum vt ex iis quę nobis ſunt nota, lucem illam nobis manifeſtaret: euangeliũ ſiquidem hominibus non angelis ſcribebat, & nos quidem lucem intelligibilem participare cognoſcimus experientia in noſtro intellectu: angeli autem nobis ignoti ſunt. Tũ quia homo infima eſt creatura inter omnes creaturas intellectũ habentes: ac per hoc dicendo ꝙ ſupra vita eſt lux hominum, comprehendit ꝙ eſt multò magis lux aliarum ſuperiorũ creaturarũ intelligentiũ. conſequens eſt enim quòd ſi ſuprema lux eſt lux infimi intellect⁹, multò magis ſit lux intermediorum intellectuũ. Si autẽ dixiſſet ꝙ eſt lux angelorũ, caruiſſemus illatione ꝙ eſſet etiã lux hominum: quoniá conditiones & ſtatus angelicę naturę longè diſtant à natura hominis: & multa conueniunt eis quæ non conueniunt nobis. Tum ad excludendum illorum dogma, qui negant primã lucem extẽdi per ſeipſam ad intellectum humanum, putãtes intellectum noſtrum illuminari ab infimo lumine, hoc eſt ab infima intelligentia, ab infimo angelo: tanq̃ prima lux non per ſeipſam poſsit ſe extẽdere ad intellectum noſtrum, ſed mediãtibus cauſis ſecundis. ❡ Et dixit lux hominum, non hominum iuſtorum ſeu ſanctorũ: vt intelligamus ꝙ de hominibus quatenus homines ſunt (hoc eſt ſecundum eſſe naturale, ſecundũ primæuum eſſe quod habent) loquitur. Qui enim eſt lux hominũ ſecũdum eſſe ſubſtãtiale hominum. multò magis eſt eorundẽ lux ſecundũ eſſe ſuperadditũ, ſecundũ eſſe gratiæ. Adiũxit autẽ lucẽ vitę verbi (dicẽdo & vita erat lux) eiſdẽ rationibus quibus prius dixerat in ipſo vita erat: hoc eſt tũ ad cõſequẽter progrediendũ, poſt eſſe & vitá peruenięndo ad lucẽ intelligibilẽ, vt explicetur vna atq; eadẽ res verbum, vita & lux intelligibilis: ne eſſe, viuere & intelligere ſeparata intelligãtur, ſed in vnã ſimpliciſsimã rem coire. Tũ vt exẽplar rerũ factarũ deſcribatur perfectũ; præhabẽs in ſe nõ ſolùm eſſe ad vi-

eam

tá sed etiá cognoscere: vt hinc intelligamus omnia per ipsum facta, nõ solùm quatenus sunt & quatenus viuũt, sed etiá quatenus cognoscũt, ab ipso esse exẽplata. Vbi perspicaciùs nota eruditè lector q cùm in quatuor rerũ gradus distribuatur vniuersitas factorũ (scilicet in ea quæ sunt tãtùm, in viuẽtia, in sensitiua. & in intellectiua) euãgelista omnia quidẽ facta dicit per verbũ, sed tamen in verbo nõ locat nisi tria, scilicet esse, viuere & intelligere. Et ipsum intelligere nõ sub nomine intellectionis, sed sub nomine lucis intelligibiliũ describit ea proculdubio ratione q fons intelligibilis luminis præ habet in se eminẽtissimo mõ quicquid est cognitionis sensitiuæ: cognitio enim sensitiua propter suã imperfectionẽ nõ est formaliter in verbo Et sicut nõ vita vegetatiua, sed vita formaliter est in verbo, ita nõ cognitio sensitiua, sed cognitio quã lux significat est in verbo. ita q ex illa luce, exẽplata est omnis facta cognitio tã intellectiua q̃ sensitiua. *Et lux in tenebris lucet.* Dixerat q suprema illa lux est lux hoĩm (pculdubio quia videri potest ab intellectu hoĩs: sicut tamen lux solis videri potest ab oculo noctuæ. quo ad cognitionẽ naturalẽ quã experimur. Secus autẽ est de visione quã speramus. tũc enim illa lux, clarè erit lux clarè visa ab hoĩe) declarat modo quare dixerit hoĩm, ex differẽtia inter hoĩes & alia sensibilia respectu summæ lucis.

Appellatione itaq; tenebrarũ significat res oẽs sensibiles: quia priuatæ sunt lumine intelligibili: nã tenebræ nõ significãt naturã aliquã, sed priuationẽ luminis. & constat q lux illa non lucet in nihilo, in iis quę non sunt, sed in rebus: ac per hoc in tenebris, hoc est in rebus priuatis lumine intelligibili. significatur lux lucens. Et significãter dicit lux lucet in tenebris, & nõ dicit lux illuminat tenebras, quoniam intendit summam lucem ita lucere in sensibilibus rebus, vt tamen ab eis non tollat tenebrositatem, vt tamen eas relinquat priuatas lumine intelligibili. ad similitudinem lucis corporeæ lucentis in tenebris, sic quod ipsa quidem lucet. tenebræ autem non tolluntur: vt experientia testatur in quibusdam corporibus lucidis, quæ videntur nocte in tenebris. Iuxta hanc siquidem similitudieem excelsa dei vt possumus balbutiendo resonamus: quum hoc longè dissimile sit à relucentia diuini verbi in rebus sensibilibus. Sed hac similitudine volumus intelligi quod lucet in tenebris & non tollit tenebras. Ad hoc enim significandum Euangelista dicit vtrunque scilicet quod lucet, & quod in tenebris. Si enim tenebras tolleret, non diceret quod lucet in tenebris: quia non luceret in

tene-

tenebris,sed in claro.sed in iis quæ fuerunt tenebræ.Quod manifestius etiã subiungitur dicendo: *Et tenebræ eam non comprehenderũt.* pro,apprehẽderũt. Ecce manifestè remanẽtes tenebræ significãtur.Nec dicit & tenebræ eam non cognouerũt.sed nõ apprehenderunt hoc est non attigerũt ad eã.Potuisset euãgelista eandem sententiã explicare,dicẽdo & lux quidẽ in tenebris lucet sed nõ eis(quia non trãsfert res sensibiles in ordinẽ intelligibiliũ) sed ex industria noluit imputari luci quod tenebræ remanẽt tenebræ:hoc est quod res sensibiles non attingunt ad ordinẽ intelligibiliũ,in quo lux summa & lucet & illuminat Sed curauit explicare quod hoc prouenit ex naturali impotẽtia ipsarũ tenebrarum:hoc est,rerum sensibilium.propter hoc enim vtitur dictione apprehenderunt.Tenebras siquidẽ non apprehendere lucem in eis lucentẽ est non attingere ad participationẽ luminis ipsius, est non illuminari ab ipsa ¶ Et cùm dicat lucet in præsenti.propter perseuerentiam lucendi in sensibilibus , dicit in præterito non apprehenderunt : ad significandum quod ex ipsa sua natura quam ex sui creatione sortitæ sunt res sensibiles, habuerunt vt non attingerent ad lucem hanc. ¶ Significatur itaque per hæc quod lux summa lucet in rebus sensibilibus quanuis res sensibiles nõ illuminentur ab ipsa:quia nec quatenus sentientes eriguntur in cognitionem illius,nec quatenus sensatæ illius pariũt cognitionẽ,sed sic in sensibilibus lucet vt teste Apostolo ad Ro. quatenus intellecta ducant in illius cognitionem.ex quibus patet declaratum esse qualiter lux illa summa propriè est lux hominum,rerum autem sensibilium est tanq̃ tenebrarum : in quibus sic lucet quod ab eis non attingitur. ¶ Potest aliter particula hæc intelligi,vt cùm dictum est & vita erat lux hominum,intelligatur de luce spirituali vniuersaliter: quia verè erat lux hominum tam in esse naturæ q̃ gratiæ:cùm autẽ dicitur & lux in tenebris lucet,de lucere lumine gratiæ intelligatur.Et enim diuina lux inter tenebras peccantiũ indefessè lucet reuelata mũdo fide per patres & prophetas internis inspirationibus,multi testimoniorum radiis per miracula &c.& tenebræ,hoc est mentes capaces luminis gratiæ propter peccatum tenebrosæ,eam quatenus lucẽ gratiæ nõ attigerunt.Verè non attigerũt:quia non peruenerunt ad tangendum illam tactu fidei formatæ,quandiu tenebræ sunt. ¶ Prima expositio conformior est antecedentibus quæ de verbo absolutè loquũtur,hæc autẽ cõformior est sequẽtibus:quæ de verbo relatiuè ad esse gratiæ tractant, inchoãdo testific

testificatione Ioannis Baptistæ. *Fuit homo.* De Ioanne Baptista loquitur. Descriptis siquidem iis quæ ad diuinitatem verbi spectant, descendit ad describendum incarnationis mysteriũ. ¶ Et significantius dicit fuit homo: ad excludendum errorem illorũ qui Ioannem putãt fuisse natura angelum: eo quod à Malachia propheta appellatur angel⁹, ecce ego mitato angelum meum. & declaratur. Matth. 11. & Mar. 1. Hominẽ itaque fuisse Ioannẽ describit: sed officio angelum, subiungens. *Missus à deo.* Esse enim nuncium dei, est esse angelum, officio. Quando missus sit, scribit Lucas scilicet anno quintodecimo imperij Tiberij Cæsaris. Sed modus quo missus est, nulla autentica scriptura habetur: an scilicet visibili apparitione, an sola interna instructione & destinatione. Ipse enim Ioãnes inferiùs dicet. qui me misit baptizare, ille mihi dixit, &c. *Cui nomen erat Ioannes.* Superfluit erat Ioannes siquidem est nomen eius: sed Baptista cognomen à baptismo cuius fuit author. *Hic venit in testimonium.* Officium Ioãnis describitur quod venit testis. In quo significãtur omnes conditiones requisitæ ad idoneum ac omni exceptione maiorẽ testẽ vtpote à deo missum in testem. ¶ Et dicendo venit in testimonium, describit quod ex intentione specialis officij venit ad testandum. Et hoc ad differentiam aliorũ sanctorum qui quanuis vita, operibus, scriptura & verbo testimoniũ reddant diuinę luci vt glorificetur deus: non tamẽ spiritualiter missi sunt à deo vt proprium eorũ officium sit testari, sed ad hoc vt bene viuant & doceant commune ratione electi sunt à deo Ioannes autem ad hoc missus significatur à deo vt veniat testis. *Vt testimoniũ perhiberet de lumine.* pro, de luce. Ne vagaremur quærẽdo ad quid testandum venit Ioannes, explicat materiam testificandam esse lucem, proculdubio illam quæ superiùs dicta est lux hominum. In quo cõsignificatur tum Ioannem habuisse certam claramque notitiam de luce illa: alioquin non venisset idoneus testis. quod enim scimus loquimur & quod vidimus testamur: vt inferiùs cap. 3. dicitur. Tum aliis ignotã fuisse lucem illam. nã si fuisset lux illa manifesta reliquis, nõ opus fuisset imò ridiculus fuisset testis: sicut ridiculum est adhibere testem ad testificandũ de luce solis. *Vt omnes crederent per illum.* Finis officij Ioannes (scilicet testificationis) describitur fides omniũ. ¶ Sed aduerte primo quod pronomen interpretatum illũ, in textu Græco anceps est ad masculinum vel neutrum genus, & propterea duplex potest esse sensus. Alter vt pronomen demõstret Ioannẽ: & significetur

cetur vt omnes crederent per Ioannẽ teſtem. Alter vt pronomẽ demõſtret lucẽ, Græcis neutri generis: & ſignificetur vt omnes crederent per illã lucem à Ioanne teſtatam. Et hic ſenſus magis cõſonat veritati: quoniã Ioannes non venit ad teſtãdũ vniuerſo mundo de ſumma luce ſed ad teſtificãdum Iudæis, & iis qui in terra promiſsionis erant: ac per hoc nõ venit vt omnes crederẽt per ipſum teſtẽ. Neque nos etiã credimus propter Ioannis teſtimonium: quoniã vt ipſe Ieſus inferiùs dicet, ego habeo teſtimonium maius Ioannis. Amplius Ioannes nõ docuit omnia credẽda, ſed Ieſus. Quocirca ad hoc Ioãnes teſtatus eſt de luce vt lux haberetur lux, crederetur lux, vt trãſmitteret homines ad lucẽ, per quã omnes inſtruerentur in fide per quam omnes ducerẽtur ad credendum Hoc enim facto cõprobari legimus. nã cõſtat Ioannem trãſmiſiſſe ad lucem etiã quũ in carcere eſſet, vt per lucẽ inſtruerentur in fide. vt per lucẽ crederẽt. Nõ enim dedignata eſt lux miniſteriũ prædicationis exercere, miracula adhibere, diſcurrere, &c. vt per ipſam omnes crederẽt. Hoc experimur. nã per euãgelium non Ioannis ſed lucis nos credimus. ¶ Aduerte ſecũdo ꝙ dicendo omnes, non deſcribit fructum ſed finẽ intentum volũtate antecedẽte: ſicut dicit apoſtolus. 1. ad Timo. 2. deus vult omnes homines ſaluos fieri, & nunquid voluntatis meę eſt mors impij dicit dominus deus, & non vt cõuertatur à viis ſuis & viuat? Eze. 18. Et nihilominus teſtatæ lucis ſufficientia explicatur ad hoc vt non aliqui ſed omnes crederent per illã euangelizantem, miraculíſque coruſcãtem. ¶ Aduerte tertio ꝙ non dicit vt ſcirent ſed crederent Apte ſiquidẽ teſtimonio reſpondet fides nõ ſcientia, nõ enim ſciẽtia innititur teſti, ſed demõſtrationi, ſed euidentiæ: fides autem eſt quæ teſtimonio innititur. Lux autem à Ioanne teſtata nõ docuit ſcienda ſed credenda· vt pote ea quæ excedũt capacitatem ſcientiæ noſtræ, & neceſſaria ſunt ad ſalutẽ æternã Quæ in hac vita nobis tanquàm diſcentibus oportet proponi credẽda (quia oportet addiſcentẽ credere) vidẽda poſtea in alia vita quũ euacuabitur imperfectio noſtra. *Non erat ille lux.* In textu græco præponitur articulus dictioni lux: ad ſignificãdum ꝙ Ioannes non erat illa lux ſumma. ¶ Et hinc excluditur obiectio opponentium ꝙ Ieſus dixerit apoſtolis vos eſtis lux mũdi. pari ſiquidem ratione Ioannes verè poteſt appellari lux. Liquet enim nullum patere aditum obiectioni, ex eo quod nõ negatur lux communiter ſed lux cum articulo: hoc eſt ſuprema lux. ¶ Et dixit hoc euangeliſta: quoniam lux teſtata à Ioanne erat etiam

homo

homo: ipse nempe Iesus. Ad declarandum itaque disparitatem maximam inter Ioannem & testatam lucem, subiunxit non erat ille lux. *Sed vt testimonium perhiberet de lumine* pro, de luce. Repetit officium Ioannis cum materia testificanda vt intelligamus testificationem Ioannis non alio tendere quàm ad testãdam diuinitatem Iesu Christi. hoc est enim testari de luce latẽte in Iesu Christo: imò de luce quæ erat Iesus Christus: sed quia carne velata (vt inferius explicabit) ideo testimonio Ioannis op' fuit. Magna siquidem authoritas tanti viri qui putabatur quod esset ipse Mesias, extitit ad suadendum hominibus quod nõ ipse sed Iesus erat lux summa. *Erat lux vera.* In textu Græco præponuntur duo articuli alter dictioni lux: alter dictioni vera. ¶ Vbi erudite lector nota ordinem subiunctorum. intendit enim singula declarare quæ præposuit circa officium Ioannis. Et inchoat à materia testata, quã appellauerat lucem, explicando quod testata à Ioanne lux non erat quæcunque lux sed erat cum articulo (hoc est lux illa suprema) ac illa vera. ¶ Quum dixit in ipso vita erat, non apposuit vera, sed quum dicit erat lux, apponit vera: quia non ideo addidit vera vt excluderet suspicionẽ falsitatis aut defectum aliquem (quoniam pari ratione dicendum fuisset vita vera) sed ad explicandum apertius quod de summa luce intelligibili loquitur. Verum enim propriũ est obiectum intellectus homogeniuúmque est intelligibili: perindeque dictum est quod lux à Ioanne testata erat illa lux illa vera, acsi dictum fuisset quod erat summa lux summe intelligibilis. Et per hoc distinguit hanc lucem nõ solùm à luce sensibili, verumetiam ab omni luce intelligibili citra supremam. *Quæ illuminat omnem hominem.* Superius appellauit eam lucem hominum, & in tenebris lucentem non tamen illuminantem tenebras: modo consequenter dicit quod præbet lumen omni homini. Non dicit alicui homini sic & alicui non, sed vniuersaliter quod illuminat omnem hominem: vt intelligamus naturale lumen intellectus agentis quo videmus immediate absque studio veritatem primorum principiorum: quibus intercedentibus consurgimus etiã ad videndum inuisibilia dei per ea quę facta sunt intellecta. hoc enim lumen præbet omni homini lux illa suprema. *Venientem in hunc mundum.* Superfluit pronomen hunc. Et in textu Græco præponitur articulus dictioni mundum: ad significandum quod loquitur nõ de parte sed de integra vniuersitate rerum quę mundus appellatur. Tempus itaque illuminationis exprimitur, dicendo venientẽ

in

in mundum.ita quod omnis homo tunc illuminatur quãdo venit in mundum.Venit autem in mundum quando fit: imò ipſum eius fieri eſt eius venire in mundum.Nam ſi prius fuiſſet,iã eſſet pars mũdi.fuiſſet enim pars aliqua vniuerſę creaturæ:& ſic non veniſſet in mũdum.Et rurſus fuiſſet prius ſcilicet ante illuminationem à ſumma luce:quoniam illuminatur veniẽs in mũdum.Contra hęreſes ergo quorumcunque dogmatizãtium animam hominis præextitiſſe ante ipſum hominem cuius eſt,dicit Ioannes quod illuminat venientẽ(& non ante)in mundum:hoc eſt in vniuerſitatem creaturarum. ¶At ſi quæris cur non dixit qui fit,ex quo venire in mundum eſt idem quod fieri in mundo: In promptu ratio eſt:ad ſignificandum ſcilicet quod anima hominis venit ab extrinſeco:hoc eſt fit nõ eductione ipſius de potentia materię(ſicut fiunt animę reliquorum animalium)ſed fit ſimplici emanatione à deo.nõ prius quàm infundatur corpori: ſed creando infunditur & infundendo creatur.Ad deſcribẽdum ergo ſingulariſsimum modũ fiendi quo anima cuiuſlibet hominis fit,dixit venientem in mundum. ¶Et ſi rurſus quęſieris cur dixit omnem hominem,& non dixit omnes animas hominum In promptu quoque ratio eſt:ne erraremus ſaltẽ ſuſpicãdo animas præexiſtere aut præ illuminari antequam homo exiſtat & illuminetur.In mundum itaque omnem hominem venientem ratione ſuæ animæ qua reponitur in ſpem hominis,deſcribit illuminari : vt omni ambiguitate excluſa intelligamus tũc intellectum animæ noſtræ illuminari quum homines ſimus:quod eſt dum anima creando infunditur corpori & infundendo creatur. Et dixit hoc ad deſcribendum illam ſummam lucem à Ioãne teſtatam,eſſe illam quæ eſt creatrix animarum intellectiuarũ ſingulorum hominum:vt ex opere diſceremus quod eſt ſumma lux ſumme intelligibilis.Dixi autem creatrix:quia non aliter illuminat omnem hominem venientem in mundum quam creando animas noſtras cum lumine intellectus agentis. *In mundo erat.* Dixerat vt crederent,& propterea modo aperit neceſsitatẽ credendi.ex hoc quod verbum pręſens in mundo non fuit cognitũ. ex hoc enim quod cognitum non fuit.oportuit vt vel fide cognoſceretur:ne omnino remaneret ignotum. Præſentiam ergo verbi in mundo deſcribit,dicendo in mũdo erat:ne eius abſentiæ imputaretur quod non eſt cognitum. ¶Et ſcito quod quum quater nominetur mundus(ſemel dicendo venientem in mundum:& nunc,in mundo erat:& tertio,& mundus per eũ factu

eſt

ſt:& demũ ,& mundus eũ nõ cognouit) ſemper dictioni mundus præponitur articulus in textu Græco: ad ſignificandũ ꝙ nõ diuerſimodè mundi nomine vtitur his quatuor vicibus. In mũdo itaq;,hoc eſt in vniuerſo,erat verbũ:quod ſecundũ ſuam naturam eleuatũ eſt ſupra totũ vniuerſum. *Et mundus per ipſum factus eſt.* Ne errares intelligendo ꝙ verbum erat in mũdo ſicut pars aliqua vniuerſi,ſubiunxit modũ quo erat in mundo,dicẽdo & mundus per ipſum factus eſt. Nõ enim ad explicandum quòd mundus factus eſt per verbũ,hòc ſubiunxit (quia iam hoc prædixerat apertè, dicendo omnia per ipſum facta ſunt & ſine ipſo factũ eſt nihil quod factũ eſt)ſed ad declarandũ modũ quo verbũ erat in mundo, ſubiunxit & mundus per ipſum factus eſt : vt hinc intelligamus ꝙ verbũ erat in mundo ſicut exẽplar in exẽplato,& nõ ſicut aliquid clauſum in mundo. *Et mundus eum non cognouit.* Eũ pro ipſum. Neutro enim genere Latina lingua interpretandum fuit:vt congrua grãmatica referatur ad verbum.

Cogor ex identitate ſignificati mũdi,intelligere quod & verũ eſſe conſtat.ſ.ꝙ mundus non cognouit diuinũ verbum : hoc eſt nulla creatura cognouit diuinũ verbum,quáuis exiſtens in mũdo facto per ipſum.quia nec homines nec angeli cognouerũt diuinum verbum in creaturis repræſentatum : quia omnes latuit myſterium trinitatis:quia myſterium trinitatis excedit naturalẽ cognitionẽ & hominũ & angelorum.Vnde & ipſe Ieſus dicit. nemo nouit patrem niſi filius; neque filiũ quis nouit niſi pater.

Vbi erudite lector perſpice euangeliſtã reddere rationẽ quare oportet credere , ex hoc ꝙ myſterium trinitatis incognitum fuit naturali notitia nõ ſolũ hominibus ſed etiã vniuerſis creaturis. hoc enim clarè ſignificatur dicendo,& mundus ipſum (verbum)non cognouit. verbũ nãque perſonam ſignificat trinitatis. *In propria*.pro,in ſua, *venit.* Dixerat vt teſtimonium perhiberet de luce: & ſubiunxit poſtea quæ eſſet illa lux,ſed adhuc nõ dixerat veniſſe illam . Et propterea modo ſub verbi nomine deſcribit veniſſe:ad declarandum ꝙ Ioannes venit vt teſtimoniũ perhiberet de luce poſtquã lux venit in ſua. Sed caue ne erres neſciendo iũgere & verificare hæc duo ſimul ſcilicet in mundo erat,& cum hoc venit in ſua. Diuerſus enim modus eſſendi,veritatem aperit.In mundo ſiquidem erat & eſt ſemper tanquã exẽplar in exemplato : venit autem alio modo ſcilicet perſonaliter formam ſerui accipiens. Et dicit in ſua,non ſolum ad ſignificandum quòd facta omnia ipſius ſunt, ſed ad explicãdam ratio-

nem quare venit ſcilicet ob ſua. Cõſentaneum ſiquidem humanæ rationi eſt vt dominus quádoq; veniat ad ſua, viſitet ſua, reſtauret ſua quæ reparatione indigent. Et hanc fuiſſe ratioñe aduentus verbi dei in mundum, dubium nullum eſt. *Et ſui eum non receperunt.* Dixerat vt omnes crederent: ne errares intelligendo fructum aduentus verbi eſſe fidẽ omnium, declarat modo Euangeliſta quòd non omnes crediderunt. *Sui.* Nõ dicit omnes ſui, ſed indefinite ſui, hoc eſt homines quos iam definierat ſuos, dicẽdo illuminat omnem hominem venientẽ in mundum. nã nullius magis proprij ſunt quàm illius qui creauit eos. *Eum.* pro, ipſum. vt congrua grammatica referatur ad verbum. *Non receperunt.* fide. In qua etiam clauſula redditur ratio opportuni teſtimonij Ioannis Baptiſtæ. nam ſi accedente officio Ioãnis Baptiſtæ adhuc homines nõ crediderunt verbo quod venit in mundũ, multo pauciores credidiſſent ſine Ioannis officio. *Quotquot autem receperunt eũ.* Dixerat vt crederẽt: & poſtea ſubiunxit neceſsitatem credendi. explicat modo vtilitatẽ credendi: vt cognoſcamus quantũ eſt vtile nobis credere. Dicendo quotquot autem, manifeſtat quòd indefinite dixit ſui ipſum nõ receperunt: è regione diſtinguens alios qui receperunt. Aperit quoque nullã eſſe diſparitatem ſexus, ætatis, ſtatus, gentis &c. inter recipiẽtes ipſum: nullúmque eſſe limitatum hominib⁹ numerum recipiẽtiũ qui poſsint fieri filij dei, ſed quotquot receperint omnes poſſe fieri filios dei. Et dixit hoc ne quis putaret ſe tarde recipere, cõpleto iam numero: aut ſe non idoneum ex conditione, ſtatu, ſexu, gente &c. *Receperunt eum.* pro, ipſum. refertur enim verbũ. Receperunt inquit in præterito, nõ recipient: ad ſignificandum q; de fidelibus loquitur ſuſcepta iam fide Chriſti. *Dedit eis poteſtatem filios dei fieri.* pro, vt filij dei fierent. Nõ dicit dedit eis poteſtatem vt filios dei ſe facerent, ſed vt fierent filij dei. Sicut enim in naturalibus elementis eſt poteſtas nõ vt ſe moueãt ſurſum aut deorſum, ſed vt moueatur terra deorſum & ignis ſurſũ, ita Chriſtifidelibus data eſt poteſtas nõ efficiendi ſeipſos filios dei (actio enim hæc omnem creatam facultatem excedit) ſed vt fierent filij dei. poteſtas autem hæc, donum gratiæ gratum facientis eſt. illa enim poſſumus potentia propinqua, potẽtia quæ eſt velut inchoatio eiuſdem generis, fieri filij dei. Et eſt ſermo de filiis dei adoptione conſummata: hoc eſt in ſtatu gloriæ. hãc enim ſupremam vtilitatem fidei intendit fidelibus proponere: vt patet ex ſubiunctis. *Iis qui credunt in nomine.* pro, in nomen, eius.

Exponit quibus dedit dictam potestatem: ne errares intelligẽdo datam esse omnibus qui fidem receperunt Christi. Adiũgit siquidem receptæ fidei duo. Alterum est perseuerantia in fide: significata dicẽdo iis qui credunt. Et propterea non dicit iis qui crediderunt, sed qui credunt: hoc est perseuerant credẽdo. Alterum est studium ad diuinam gloriam: significatum dicendo in nomen eius. Multi enim perseuerant credentes: sed non tendẽdo in nomen, in gloriam, famam, laudem dei. Sed qui credunt in nomen verbi, non quærunt quæ sua sunt: sed tendunt ad ea quæ sunt nominis (hoc est famæ, laudis, gloriæ) Iesu Christi verbi dei. ℭ Et ex ista clausula apparet quòd loquitur de gloriosa adoptione filiorum dei: ad quam suspirat Apostolus ad Romanos octauo. nam filios dei fieri & esse per gratiam in præsenti vita, collatum est etiã iis qui non perseuerant credentes in nomen eius. *Qui*. Hoc relatiuum nõ refert eos qui credunt, sed refert filios dei. Postquã enim exposuit illã particulam quotquot receperunt eum, adiungendo iis qui credunt in nomen eius, exponit modo reliquam particulam. scilicet filios dei fieri: declarando modũ quo nascuntur filij dei. *Non ex sanguinibus*. Non nascuntur filij dei ex commixtione seminum, ex coniunctione maris & fœminæ, ex actione & passione partis vegetatiuæ. ℭ Sãguines appellauit semina humana, masculi & fœminæ: quoniã masculinum semen sanguis est causaliter: fœmineum autẽ fortè est sanguis etiam formaliter. Sine dubio autẽ est causaliter: appellando mulieris semen quod vt materiã præbet mulier generationi. *Neque ex voluntate carnis*. Filij huius seculi, delitiis vacãtes, ducentes in bonis dies suos, sunt illi ad literam qui nati sunt ex voluntate carnis: hoc est ex volũtate carnalibus affecta. neq; sic nasci filios dei, Ioannes describit. *Neque ex voluntate viri*. Heroici hoĩes, ex studio ad ardua euecti quodammodo in deos apud opinionem hominum, ad literam dicuntur nati ex voluntate viri: hoc est ex volũtate affecta ad supremum virilitatis. Et neque sic nasci filios dei. Ioannes scribit. ℭ Et in his tribus modis cõpræhendit omnes modos quibus homines fiunt tam secundum esse naturæ quàm secundũ esse moris & status cuiusq;. Fieri quidẽ quo ad naturalia, primo mẽbro cõpræhẽditur. Fieri autẽ secundũ mores & status, aut est secundum voluntatẽ affectã iis quæ sunt corporis: quæ in secũdo mẽbro depræhendũtur: aut secũdũ volũtatẽ affectã iis quę sunt animi quę tertio mẽbro cõpræhẽdũtur. In quo magna est latitudo. alij enĩ militia, alij sciẽ

tiis speculatiuis, alij inuentionibus artium, alij morali rigore, affecti ad ea quæ sunt animi sunt. Omnes itaq; humani modi excluduntur à fieri filios dei. *Sed ex deo nati sunt.* Non dicit facti sunt, sed nati sunt: & similiter nõ dicit à deo (velut ab extrinseco) sed ex deo, velut homogenio. ad significandũ filios dei spectare ad genus diuinum: hoc est ordinem incommunicabilem : sit naturalis quibuscunque substantiis aliis à deo, quantũcunq; excellentib⁹, tam factis q̃ factibilibus. Est enim ille rerum æternę fœlicitatis, ordo rerum supernaturalium, non respectu huius vel illius sed simpliciter & absolute: quia est constitutiuus in iis quæ propria sunt deo: quale sunt videre deũ sicuti est trinum & vnũ, frui ipso deo immediatè & inamissibiliter. Hoc est eni esse filios dei cõsummate. & propterea ex ipso deo nasci eos oportet: vtpote ad diuinum genus inamissibiliter eleuatos. Hæc est vtilitas fidei Christianæ. *Et verbũ caro factũ est.* In textu Gręco preponitur articulus dictioni verbũ: ad significãdum ꝙ de illo verbo loquitur de quo tot & tanta dixit. ¶ Dixerat ꝙ Ioannes venit vt testimonium perhiberet de luce ipsi Ioãni nota, aliis occulta: & subiunxerat quod in sua venit. Aperit nũc & modũ quo venit, in quo latuit lux: & simul declarat nõ esse ĩcredibile quod dixerat (scilicet homines fieri filios dei ita ꝙ ex deo nati sunt) dicendo & verbum caro factum est. Hæc enim omnia per hoc explicat. Nam & mundum quo venit explicat, dicendo ꝙ factum est caro. Ne enim errares vagando ad quærendũ modũ veniendi, explicat ꝙ verbum venisse in sua, est verbum factum esse carnem. Acsi apertiùs dixisset. in sua venit sic scilicet ꝙ verbum factum est caro. In quibus verbis simul dicit quòd lux in carne latuit. Et ex quo hoc superãs omnia mirabilia immo omnia excogitabilia verũ est (scilicet quòd verbum caro factum est) facilè credẽdum est homines aliquos ex deo nasci filios dei. Et quoniam in his verbis definitur incarnationis mysterium, oportet diligentissimè ac perspicacissimè hæc intelligere. Intellige igitur ante omnia verbum nõ dici factum. Nõ enim dicit & verbum factum est (hoc siquidem esset cõtra superiùs dicta, omnia per ipsum facta sunt & sine ipso factũ est nihil quod factũ est) sed dicit verbum factum est caro. Non enim significatur quòd verbum incæpit esse, sed quòd verbum incæpit esse caro: nõ significatur quòd verbum factum est, sed quòd verbum factũ est caro. ¶ Et quoniã verbum deus est alienum ab omni mutabilitate. oportet intelligere quòd verbũ absque quacunque sui mutation

tatione factum est caro.ita ꝙ nulla alteratio,nulla mixtio, nulla conuersio in verbo significetur.Non enim alteratione aliqua alteratum est verbum vt fieret caro : nec mixtio aliqua verbi cũ carne intercessit,nec verbum versum est in carnem.Hæc siquidẽ omnia somnia potius q̃ dogmata appellanda sunt : quoniam constat immutabile omnino esse verbum quod erat in principio deus. Verè itaque ac propriè & tamen absque sui mutatione verbum factũ est caro. Et quoniã fieri terminatur ad esse,& esse carnem est esse substãtiam, oportet quoq; intelligere quod verbum factum est caro ita quòd iam est caro.Et hinc excludũtur errores quorumcunq; dicentium ꝙ verbum iunctum est carni relatione aut negatione aut quocunq; esse accidẽtali . Nulla enim relatio,nulla negatio, nullúmque esse accidentale sufficit ad verificandum verbum est caro,vt patet:quanuis sufficeret ad verificãdum,verbum inhabitat carnẽ, aut verbum est carneum, & similia.esse enim carnẽ est esse substãtiã,& nõ est denominari à substãtia . Propter quod Ioannes nõ dixit verbum factũ est carneũ,sed dixit verbũ factũ est caro:expresse sonans ꝙ verbum incæpit esse caro:quæ est substãtia,& nõ denominatio, nõ relatio,nõ negatio,nõ accidẽs aliquod à substãtia. Et si perspicacius cõsiderentur hæc verba(quibus significatur quod verbũ in sua integritate remanẽs verbum,factũ est caro non carneũ) apparebit.Euangelistã exclusisse ab hoc facto,omnẽ modũ quo apud nos vna res præexistẽs fit alia.Aër enim qui fit aqua, nõ remanet aër:homo qui fit albus,nõ fit albedo:& vniuersaliter materia nõ fit forma.verbũ autẽ factum est caro, factum est alterũ extremũ: & vt dictũ est absq; omni sui mutatione. At si instas quõ ergo intelligemus ꝙ verbũ factũ est caro? Respõdemus ꝙ verbũ factũ est hypostasis carnis . verbũ siquidẽ ab æterno suapte natura erat hypostasis diuina : & vbi venit plenitudo tẽporis,factũ est hypostasis carnis.ita ꝙ illamet hypostasis quæ erat hypostasis deitatis , est modo etiã hypostasis carnis. & ꝓpterea verè dicitur & est caro. nã hypostasis carnis verè est caro : sicut hypostasis naturæ bouinæ verè est bos:& sic de aliis. Quum autẽ dupliciter intelligi possit verbũ fieri hypostasim carnis) vel ꝙ carnis præ existẽtis propriã hypostasim abiecerit & loco illi⁹ subintrauerit:vel ꝙ quũ caro fieret,præuenerit verbũ carnis hypostasim propriã) ne errares putãdo ꝙ verbum præexistentem carnem assumpserit & hypostasim carnis corruperit, dixit quòd verbum factũ est caro.Ex hoc enim ꝙ verbum factum est caro,

habetur & quòd verbum nihil carnis abiecit(nam quũ homo fit alb⁹,nihil albi abiicit:& quum aër fit aqua,nihil aquę abiicit.& vniuersaliter nihil termini ad quẽ abiicitur in factionibus)& ꝙ caro non præextiterit,sed tunc facta est quãdo verbũ factum est caro.nã terminus in omni factione tunc fit quádo factio terminatur,quũ enim homo fit albus,tunc noua est albedo:quũ aqua fit aër,tunc nouus est aër:& sic de aliis. Quãdo itaque verbũ factum est caro,tunc caro illa facta est,imò in hocipso quòd verbum factum est caro,facta est caro , nõ in seipsa sed in hypostasi verbi:vt suaui dispositione(nõ inferẽdo corruptionẽ)ĩtelligatur ꝙ verbũ factũ est caro.Præter hoc ꝙ fas non est à corruptione inchoare verbũ eleuationẽ naturæ nostræ in diuinã hypostasim renouatricẽ mũdi. Et quãuis appellatione carnis intelligatur homo quum dicitur ꝙ verbum factum est caro,euãgelista tamẽ non dixit & verbũ factum est homo,sed factũ est caro.tũ ad explicandam diuinã dignationem , in hoc ꝙ verbũ factum est id quod est infimũ in homine.s.caro.maxima siquidem describitur dei benignitas,dũ vsque ad infimũ descendisse describitur. Tũ ad excludendum erroneũ sensum qui fuisset acceptus si dixisset & verbum factum est homo.nã homo est homo ratione animæ intellectiuæ:ac per hoc intellectũ fuisset ꝙ verbum iunctum est homini ratione animæ intellectiuæ per gratiam, per operationem intelligendi & amandi,& non secundum esse substãtiæ.Sed dicendo quòd factũ est caro(quæ non est capax gratiæ,non intelligit,non amat)intelligendum expresit quòd verbũ iunctũ est carni secundum esse substantiæ. Tũ quia homo nomen est personæ:hoc est rationalis naturæ hypostasis,& nõ hypostasis absolutè . & potuisset intelligi ꝙ verbũ factum est persona hominis,& non hypostasis substantiæ:vt quidã textum hunc non penetrantes intellexerũt,dicendo vnionem factã in persona non hypostasi. Dicendo autem quòd verbum factũ est caro,manifeste explicat quòd verbum factum est hypostasis carnis,quæ est hypostasis substantiæ absolutè. Tum ad explicandum diuinæ omnipotentiæ efficaciam:ex hoc quòd pertingit ad faciendum deũ esse etiam hypostasim substantiæ non solùm rationalis sed irrationalis,sed inanimatę. Quis enim auderet dicere verbũ diuinum esse hypostasim corporis Christi mortui in illo triduo mortis,nisi Ioannes dixisset & verbũ caro factum est. ¶ Tum ad declarandum naturas sensibiles(de quarũ numero est caro) quas appellauerat tenebras,non esse malas:vt Manichęi fingũt.

Fa

Ex hoc enim ipso quòd verbũ factum est caro, significatur quòd caro non est res mala: nõ enim est fas cogitare, quòd supremum illud verbum factum est res mala. Si diceretur autem homo, omnia interpretarentur ratione partis intellectiuę: per quam homo reponitur in specie hominis. ¶ Nec propterea omisit euãgelista significare quòd verbũ factum est homo: quoniam dicendo factum est caro, cointelligitur quòd factũ est homo. Tum quia caro non est caro nisi sit animata: caro enim mortua non est caro nisi æquiuocè, & similiter non est caro humana nisi sit animata anima hominis: constat autem etsi non dici tamen significari & intelligi carnem humanam quum dicitur, & verbum factum est caro. ¶ Tum quia hypostasis carnis in homine, est hypostasis hominis. Quãuis enim in homine sint plures partes, & à multis dicãtur plures formæ, nullus tamẽ fingit plures hypostases in vno homine. Vnde ex hoc ꝙ verbum factum est caro, ex hoc ꝙ verbum est iam hypostasis carnis illius humanæ assumptæ, habetur ꝙ factum est homo, qꝛ est hypostasis hominis. ¶ Tum quia explicato eo quod posset verti in dubium, reliqua illius mysterij vt certa cointellecta relinquuntur. Poterat autem in hoc mysterio dubitari an verbum, vsq; ad hoc infimũ descendisset vt fieret caro, & propterea explicando ꝙ factum est caro, consignificata vt certa reliquit ꝙ factus est homo, quòd factus est sensitiuus, ꝙ factus est rationalis: & reliqua quæ supposito ꝙ factum est caro, in nullam debent ambiguitatẽ deduci. *Et habitauit in nobis.* Pronomen nobis, monstrat ꝙ non de habitatione in assumpta natura est sermo: nam assumpsit vnam singularem humanitatẽ, & nõ multas. Præpositio verò in (dicẽdo in nobis) monstrat ꝙ non de habitatione locali seu exterioris cõuersationis est sermo. dicendũ enim fuisset & habitauit inter nos, vel nobiscũ, si localis habitatio significaretur. De habitatiõe itaq; in cordibus nostris est sermo, quum dicitur & habitauit in nobis. ¶ Et dixit hoc: ne errares existimãdo verbum ex hoc ꝙ factum est caro, impeditum esse ab habitãdo spiritualiter in animis nostris, & docuit quòd verbum ita factum est caro quòd tamẽ habitauit spiritualiter in nobis secũdum animã. Vnde & significãtiùs dicit habitauit: ad excludendum impedimẽtum carnis, quæ habitare nõ potest in spiritu qui est anima nostra. ¶ Et dicit habitauit, nõ dicit contulit nobis gratiam fidei, spei, charitatis, &c. ad significãdam differentiã inter dona diuinæ gratiæ & virtutes animi. nam virtutes tam intellectuales quàm morales sunt ad perfectionem cõgeniti ani-

 mi:

mi: dona autem gratiæ sunt ad hoc vt ab extra veniens verbum deus, non hospes sed habitator in animis nostris sit, vtens continuè & iis quæ sunt animi, & iis quæ sunt corporis nostri: sicut habitator vtitur domo in qua non hospitatur, sed habitat. Vnde & Paulus dicebat, habitare Christum per fidem in cordibus vestris, & de seipso, an experimentum quæritis eius qui in me loquitur Christi. Dicendo itaque & habitauit in nobis, explicat quòd fuit intus in animis nostris, continuè vtens intellectu, voluntate, affectibus, viribus, studio, operibúsque nostris ad seipsum hoc est siquidem verbum habitare in nobis: habitator enim ad proprium vsum domo vtitur. *Et vidimus.* pro, & spectauimus. Significatur enim plus quàm videre scilicet diligentius ac fixe intueri. *Gloriam eius.* Quum dixisset quòd verbum caro factum est, occurrit modò tacitæ quęstioni quid scis tu de hoc? Et satisfacit quęstioni dicendo, & spectauimus gloriã eius, scimus hoc quia vidimus. ¶ Nec dicit & spectaui, sed spectauimus: quia non solus fuit spectator. *Gloriam eius.* Non dicit miracula eius sed gloriam, Quam spectauit Ioannes cum aliis post Christi resurrectionem, præcipuè in die ascensionis: tunc enim spectarunt gloriam eius. Quam etiam spectauit Ioannes cum Petro & Iacobo in transfiguratione Iesu. His enim modis directè verificatur, & spectauimus gloriam eius: quoniam vtrobique spectatus est in forma gloriosa. *Gloriam quasi vnigeniti à patre.* Quasi aduerbium similitudinis est, non frustra appositum: sed ad explicãdam veritatem puram, ad explicandum quòd non spectauimus gloriam vnigeniti. Illam enim neque Ioannes neque alij discipuli viderunt: sed reseruatur videnda in cælesti patria. Et propterea non dixit gloriam vnigeniti, sed gloriam tãquam seu velut vnigeniti: hoc est gloriam similem gloriæ vnigeniti, hoc est gloriam repræsentantem vnigenitum. Et verè talem gloriam spectarunt tam in transfiguratione quàm in ascensione. Viderunt enim gloriam decentem vnigenitum gloriam manifestantem vnigenitum: & non ipsam vnigeniti gloriam, quam in semetipso habet ab æterno. ¶ Et scito q̃ dictio vnigeniti, est nomen & non participium: & propterea duplex potest reddi constructio literæ. Altera, gloriam à patre tanquam vnigeniti, & tunc significatur gloria collata à patre, & ad literam sonat gloriam transfigurationis, in qua gloriosus visus est: dicente patre, hic est filius meus dilectus, &c. Iuxta quod Petrus apostolus etiam dixit in primo cap. secundæ epistolę. speculatores facti illius magnitudinis: accipiens enim à deo patre honorem

norem & gloriá,voce delapſa ad eum à magnifica gloria, hic eſt filius meus dilectus,&c. Quia tamen duriuſcula eſt hæc conſtructio,reliqua plana eſt: vt à patre,referatur ad vnigenitum. reſpectu cuius cõſtat dicit patrẽ. ¶ Sed aduerte erudite lector ꝙ euãgeliſta tranſit in aliud genus rerum. hactenus enim nunq̃ nominauit patrem aut filium,ſed verbum,deum,lucem, vitã. Duo rerum genera nobilia in vniuerſo ſunt: alterum rerum quæ cognoſcunt: alterum rerum quæ viuunt. Inter quæ tanta eſt diſtantia ꝙ in rebus cognoſcentibus quatenus cognoſcentes ſunt,non inueniũtur pater & filius: nullus ſiquidem angelus eſt pater alterius, nullus homo ſecũdum ꝙ cognoſcit eſt pater alicuius: & ſimiliter nullum aliud animal ſecundum ꝙ cognoſcit, filium generat. In rebus autem viuentibus tantùm, inueniuntur pater & filius: ſic ꝙ naturaliſsimum opus viuentium quatenus viuentia ſunt,eſt generare ſibi ſimile. ¶ Quum declaraſſet itaq; Ioannes naturã intellectualem verbi,ac per hoc deſcripſiſſet verbum in ſupremo rerum gradu(ſummus enim rerũ gradus eſt gradus intellectualis)ne erraremus intelligẽdo naturã intellectualem verbi quẽadmodum eſt intellectualis natura in vniuerſo,ſcilicet abſq; patre & filio,ſubiungere curauit verbum ſic eſſe verbũ. hoc eſt intellectualis naturæ,quòd etiam eſt filius vnigenitus à patre : vt per hoc doceret ꝙ hæc duo(ſcilicet eſſe intellectualis naturæ, & eſſe naturæ habentis patrem & filium) quanuis in vniuerſo non coëant,ſed ſint diſparata,in deo tamen vniuntur: immo abſq; omni diſtinctione cum ſumma ſimplicitate præhabentur. Ita ꝙ non metaphoricè aut ſola appellatione,ſed verè & propriè ſunt in diuina natura pater & filius : immo pater & filius vnigenitus. ita ꝙ verbũ verè & propriè eſt filius vnigenitus: & dicẽs verbũ eſt verè & propriè pater,à quo genitus eſt filius vnigenitus. Hæc ſiquidem omnia clarè ſignificant hæc euangeliſtæ verba, explicantia verbum eſſe vnigenitum à patre: nam dicẽdo patre, conſignificat cor relatiuum eius,filium. & dicendo vnigenitum, explicat vnicum genitum filium à patre. Ita ꝙ plus explicat dicendo vnigeniti à patre,quàm ſi dixiſſet filij à patre. nam explicatur etiam natiuitas & vnitas filij: vt patet. Quod autem verè ac propriè,in diuina natura ſint pater,& filius, ſitque verè ac propriè natiuitas(ſic quòd verbum propriè eſt filius, & dicens verbum eſt propriè pater: & dicere verbum propriè generare filium,& verbum dici eſt propriè filium naſci, & verbum dictum eſſe eſt propriè filium vnigenitũ eſſe) declarari poteſt, mõſtrando con-

do conditiones omnes requisitas ad patrem & filium, & ad natiuitatem inueniri in deo dicẽdo verbum. Quod si cupis intelligere, oportet vt priùs in communi loquendo penetres omnes & solas conditiones requisitas ad productionem illam qua filius a patre gignitur. penetrabis autem illas si eleuabis intellectũ ad expoliandum generationẽ qua aliquis homo est à patre suo genitus, à modo quo genitus est. Quia enim homo qui est filius corporeę sensibilísque est naturæ, ideo à patre suo productus est tali modo scilicet mediãte semine corporeo, medianta fœmina mediante trãsmutatione, & intercedente tẽpore quo educitur de potentia materiæ ad actũ &c. Sed si intellectualis esset naturæ vterque (scilicet producens & productus) nullũ corporeũ, nulla mutatio, nullũ tempus interueniret: sed sola communicatio eiusdem viuæ naturæ specificæ qua viuit producẽs, ex vitalis productionis fieret productio, ac per hoc non minus esset ille pater & iste filius quàm modo est tali modo: hoc est cũ tot mediis & modis, ad imperfectionem pertinentibus. ¶ Conditiones itaq; omnes & solę requisitę ad verè ac propriè productionẽ filij à patre, sunt tres. Prima est, quod sit productio hypostasis viuẽtis ab hypostasi viuente vt sic: ignis enim productus ab igne nõ est filius ei⁹, nec Eua est filia Adæ. quia nõ per actionem vitalem producta est de Adam. Secunda quòd sit secundum similitudinẽ in natura specifica qua est & viuit producens: vermis enim pulex, &c. geniti ex homine non sunt filij hominis. Tertia quòd ex vi illius productionis sit productus similis in specie producẽti. Et hæc in secunda formaliter intellecta continetur. ponitur tamẽ explicitè propter minus eruditos: vt explicitè hinc intelligãt differentiam inter productionem filij & spiritussancti: vt inferiùs declarabitur. ¶ Quia itaque deo dicente verbum, inueniũtur omnes istę conditiones, meritò verè & propriè dicẽs est pater & verbum filius. Deus enim dicẽs est hypostasis viuẽs: & quatenus viuẽs dicit. nã dicere actus vitalis est. Verbũ quoque dictũ hypostasis viuẽs est (nã in ipso vita erat) & à deo dicẽte productũ. Similitudo quoq; inter eos est naturæ specificę: quia dicẽs est de⁹, & verbũ est de⁹. Et hoc ex vi productionis: quoniã nõ volũtate sed natura producitur vt similitudo ipsius dei: sicut quilibet intelligẽs seipsum, ꝓfert verbum similitudinẽ sui ipsius. Vnde meritò verbũ dicitur, & est genitum à patre, nec solùm genitum sed vnigenitum: quia perfectum omnino est adequans totũ dicentem; Non enim ideo est vnigenitus, quia exhausta est natura aut potentia dei dicentis

&

& generātis:sed quia vnus genit⁹ accipit quicquid poteſt cõmunicari per dicere,quicquid poteſt cõmunicari per generare, quia adęquat dicere,quia adęquat generare. Conclude itaq; ꝙ ideo Euãgeliſta poſt deſcriptũ deũ verbũ nominat illudmet vnigenitum à patre:ad aperiendũ quòd non accidentalis ſed ſubſtãtialis, non voluntaria,ſed naturalis, nõ imperfecta ſed perfecta eſt illa verbi productio.præhabens in ſe & quicquid perfectionis eſt in productione verbi intelligibilis,& quicquid perfectionis eſt in productiõe vnigeniti filij,nõ à matre ſed à patre. tam eminẽs ſiquidẽ eſt productio illa diuina vt nõ poſsit explicari aliqua vna productione illarũ quæ in creaturis inueniũtur.Et propterea ad explicandũ quòd productio diuina eſt non ſolùm immaterialis, ſed etiam quòd eſt per actionem nõ tranſeuntẽ in aliam naturã (qualis eſt productio qua deus angelũ creat) ſed immanentem, primò deſcripſit ſub re & nomine verbi:ad explicandum verò ꝙ productio eadẽ eſt ſubſtantialis,naturalis, vitalis, cõmunicatiua diuinæ naturę perfectè vt ſimili ſubiunxit ꝙ verbũ eſt vnigenitum à patre.*Plenũ gratiæ & veritatis. Ioannes teſtimoniũ perhibet de ipſo.*Aduerte ꝙ dictio plenũ, eſt caſus nominatiui in textu originali:ac per hoc nõ poteſt cõſtrui cũ verbo ſpectauimus.ita ꝙ nõ ſignificatur,ſpectauimus plenũ gratiæ & veritatis,quoniã oporteret fuiſſe caſus accuſatiui. Et eadem ratione non poteſt conſtrui appoſitiuè ad gloriã,ſpectauimus gloriam eius:vt exponendo gloriam,ſubiungatur plenũ gratiæ & veritatis: quoniam hæc conſtructio requireret caſum accuſatiuũ. Et ſimiliter non poteſt apponi ad dictionẽ vnigeniti:quoniã huiuſmodi conſtructio requireret caſum genitiuũ:& dicendũ fuiſſet,pleni gratia &veritate. Relinquitur igitur quod conſtruatur vel cum dictione verbum:dicẽdo & verbum caro factum eſt plenum gratiæ & veritatis:ſeu dicendo & habitauit in nobis plenũ gratiæ & veritatis. Sed conſtructio hæc quanuis veriſsimam contineat ſententiam, minus tamen quadrat cõtextui. non enim ſeruatur ſuauitas textus:ſed tracta conſtructio eſt,vt interpoſitis & vidimus gloriam eius gloriam quaſi vnigeniti à patre . dilata ſit appoſitio adiectiui prioris orationis. Parentheſim ſiquidem excludit coniunctio copulatiua & dicendo & vidimus.parentheſis enim abſque coniunctione &,ſignificata fuiſſet ſi parentheſis interceſsiſſet. Propter quod ſuauis cõtextus literæ debuit interpretes mouere ad iungendum hæc verba non cum præcedentibus, ſed cum ſequentibus.nam dictio interpretata plenum,eſt maſculini generis:

ris:cuius generis est in Græco tam verbum quàm Ioannes.& ex quo minùs quadrat cum præcedẽtibus,& suauissimè quadrat cũ sequentibus,debuit transferri:plenus gratiæ & veritatis Ioánes testimonium perhibet de ipso. Nec est mirum ꝙ Ioannes baptista dicatur plenus gratiæ & veritatis:quum Stephanus Act.6. dicatur plenus fide,spiritusancto,gratia, & fortitudine, & angelus Gabriel dixerit de Ioanne quòd replebitur spiritusancto ex vtero matris. Dixerat itaque euangelista, fuit homo missus à deo &c.& quum descriptum verbum manifestasset à testimonio suo & apostolorum(dicendo & spectauimus gloriam eius(prosequitur modo inchoata de Ioãnis testimonio:& præponit qualitatem testis.Superius enim nullam Ioãnis qualitatem dixerat: sed tantummodo substantiam naturæ,fuit homo:substantiam legationis diuinæ,missus à deo:substantiámque officij,vt testimonium perhiberet de luce.Vnde oportuit modo qualitatem Ioannis testis tantæ rei describere.Et vnico verbo describit eum plenũ gratiæ & veritatis:vt plenitudine gratiæ mõstretur qui missus est à deo.Donatus secundũ omnem sui partẽ gratia sic,ꝙ nihil Ioãnis gratia vacaret:minus dico,immo ꝙ nulli Ioãnis parti aliquid gratiæ deesset. plenũ enim est cui nihil deest eius cuius capax est.Plenitudo autẽ veritatis ad veritatem testimonij directè spectat,sicut plenitudo gratiæ ad dispositionem testis in se ipso. Cum his tamen eleua mentis oculos,& perspice euangelistam significantissimè describere qualitatem testis, talis tantique mysterij. Sciebat enim quòd omnis homo mendax:ac per hoc testimonium Ioannis hominis,ex suo genere fallax.Et propterea simul qualificatum causa & effectu describit.plenitudo siquidem gratiæ causa est plenitudinis veritatis. Acsi apertiùs dixisset.Quanuis Ioannes quia homo potuerit deficere à veritate: quia tamẽ plenus gratiæ,ac per hoc plenus veritatis perhibet testimoniũ de ipso verbo, exemptus est ab omni suspicione falsitatis:à pleno enim gratiæ ac veritatis,nõ potest exire nisi verum diuinæ gratiæ testimoniũ,nisi verum verbi(quod est fons gratiæ & veritatis)testimonium. Significanter quoq; dicitur perhibet in præsenti:ad significandum perseuerantiam testificationis,non enim semel aut bis,sed sæpe.sed perseuerando continuè Ioãnes perhibebat testimonium de Iesu:sciens se ad hoc missum, vt frequenti testificatione induceret filios Israel ad credendum Iesu. *Et clamat.* pro,& clamauit.Hæc mutatio temporum à præsenti in præteritum, innuit quod diximus scilicet priorem sententiam

tentiam fuisset plenus gratia & veritate Ioānes testimoniū perhibet de ipso. Et declarata qualitate testis, subiūgit modò factū præteritum. Et inchoat à modò testificandi, dicendo & clamauit non in latebris, nō secreto, non submissa voce, sed clamādo, hoc est publice, cunctis audientibus testificatus est. Qui enim clamādo testatur, publice & absque delectu auditorū manifeste testatur. *Dicens. Hic.* Quatuor testimonia prolata à Ioanne, in hoc capitulo refert: non ordine quo Ioannes illa protulit, sed manifeste dicit Euāgelista hoc quod primo refert testimoniū subsecutum fuisse aliud: vt ipsa etiam verba Ioānis Baptistę clare sonāt. ¶ Dicēdo hic, significatur quod hoc testimonium protulit Ioānes Baptista demonstrando ad sensum Iesum. Pronomen enim hic demonstrationem significat ad sensum præsentis eius quem prædixerat venturum. *Erat quem dixi.* Quum expectares dicentem hic est quem dixi, non dixit hic est sed hic erat: ad significandum quod non de nouo est iis qui est, sed erat. ¶ Quod vt clarius penetres, recole superiùs dictum esse quod Ioānes venit vt testimonium perhiberet de luce quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum. Et hoc primum testimonium quod hic refertur, directe est de diuinitate Iesu Christi quę est illa lux. Et propterea dicit hic erat: vtendo eodem substantiui verbi tēpore quo descripta sunt diuina. In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, &c. Dicendo quem dixi, clare monstrat Ioannes Baptista tempore huius testificationis demonstrātis Iesum præsentem, iam prædixisse venturum. *Qui post me venturus est.* Recitat Ioannes Baptista propria verba olim dicta de Iesu sub nomine relatiuo. Et quoniam pluries repetuntur hęc verba vt magna mysteria continentia, ideo perspicacius oportet illa intelligere. Tria enim explicāt ordine resolutorio. Primū officia gratiæ ad quæ exercenda venturus erat tunc Iesus. Incœperat siquidem prius Ioannes Baptista prædicare antequam Iesus inciperet prædicare. Et propterea aduentum Iesu ad officia gratiæ, ad prædicandum, describit posteriorem se. Est enim sensus, qui post me venturus est ad officia gratiæ, ad prædicandum, ad baptizandum, ad conuertendum mundum. *Ante me factus est.* Ante non significat temporis mensuram qua factus est: sed significat terminū ad quem terminatur factus est. Et est sensus. factus est ante me, factus est anterior me. Ita quod nō significatur prius tempore factus (quum hoc sit falsum de Iesu, & secundum quod est deus: quia non est factus, & secundum quod homo: quia non

fuit

fuit prius factus homo quàm Ioannes: quum fuerit fact⁹ homo sextum mensem Ioanne iam in vtero agente) sed significatur φ factus est anterior in ordine gratię secundum quod homo. ¶ Et hoc est secundũ mysterium: quo declaratur quod Iesus secundũ humanam naturam est factus anterior in ordine gratię, secundũ dona gratiæ, quàm Ioannes. Et verè longè anterior factus est, & gratia vnionis personalis & gratia capitali, &c. *Quia prior me erat.* Ratio quare factus est anterior in ordine gratiæ, redditur: quia prior me erat. Et in textu Græco habetur superlatiuum: puta primus. Vbi ratio redditur ex diuinitate, qua erat prior & primus: & duratione, quum esset ęternus, & non solùm perfectione sed omni perfectionis genere prior erat, imò primus incomparabiliter. ¶ Et hoc est tertium mysterium: quo declaratur Iesu diuinitas ex hoc quod prior imò primus erat antequã Ioannes esset. Et hoc testimonium Ioannis Baptistę directe cõfutat Hebionitas, negantes Iesum fuisse antequam conciperetur in vtero matris. *Et de plenitudine eius.* Hæc dicta (scilicet qui post me venturus est, ante me factus est quia prior me erat) recitãdo Ioannes Baptista olim à se dicta repetiit quum demõstrauit Christum, & adiunxit hæc quæ sequuntur: explicantia vltimam particulam, scilicet quia prior me erat explicantia diuinitatem Iesu Christi demonstrati: quæ implicite continebatur in illis verbis quia prior me erat. Declarat autem diuinitatem Iesu Christi ab effectu, & de plenitudine. Dixerat superiùs verbum esse deũ, vitam, lucem illuminantem omnem hominem, &c. & per ipsum facta omnia: ex quibus immensa plenitudo verbi patet. Et propterea nunc dicit, & de plenitudine eius, Iesu Christi ratione diuinitatis. *Nos omnes accepimus.* Demonstrat Ioannes Baptista vel seipsum cum reliquis prædecessoribus prophetis: contestans se cũ omnibus aliis prophetis accepisse de plenitudine Iesu Christi. quod est manifeste testari ipsum esse verum deum: quũ omnes prophetæ acceperint de plenitudine dei soli⁹. Vel (quod potius sonat litera) seipsum cum aliis filiis Israel, pronomen enim nos, pręsentes monstrat Israelitas, quos alloquebatur: & apponendo omnes, extendit ad genus Israeliticum. In cuius signum subdit de data lege per Moysen. ¶ Significantius quoque dicit de plenitudine accepisse: ad explicandam participationem ac similitudinem eorũ qui accipiũt aliquid de pleno. Et cõprehendit omnes: ad explicandum plenitudinem Iesu Christi esse illam quę in principio erat verbum apud deum, ex hoc ipso quòd ex-

tendit se ad omnes, prædecessores & præsentes. Et dicit accepimus: vt testimonium proferat ex expertis, ex experta acceptione in seipso. ¶ Nec explicat quid acceperint: ad significandum quod quæcunque acceperunt Israelitæ prę aliis nationibus, acceperunt de plenitudine Iesu Christi. Per quod manifeste testatur ipsum esse verum deum. *Et gratiam pro gratia.* Ne erraremus intelligendo quod accepimus de plenitudine eius per modum effluentis redundantiæ (sicut nonnulli philosophi putant deum plenum omnis perfectionis communicare bonitatem suam rebus nobísque naturali necessitate, velut quadam redundantia seu effluentia tantæ suæ bonitatis) adiungendo explicat, & gratiam. Dicendo enim gratiam, excludit communicationem per modum redundantiæ seu effluentis. Et significat communicationem voluntariam. gratia enim nisi voluntariè conferatur, gratia non est. Verùm sæpe accipimus gratuita dei beneficia, sed non accipimus ea vt gratuita: sed velut nostro studio, aut casu, aut hominum seu cælorum vel naturæ ope collata. Et hoc est accipere gratiam non pro gratia, sed pro sorte vel virtute & cętera. Contra hoc Ioannes Baptista dicit quod accepimus gratiá sub ratione gratuiti beneficij. Accipere nanque gratiam pro gratia, est accipere gratiam sub ratione gratiæ: sicut accipere aurũ pro auro & non pro aurichalco, & margaritam pro margarita, & non pro lapillo & cæt. ¶ Et adiunxit hæc ad significandum quod ex plenitudine Iesu Christi, non solum diuina dona secundum illorum substantiam accepimus, sed etiam accepimus gratuito illa collata, ita quòd recognouimus & accepimus vt gratuita. Dicendo enim de plenitudine eius accepimus, significatur donorum substantia. dicendo & gratuitam, significatur collatio gratuita. dicendo pro gratia, significatur sub ratione gratuiti acceptio. ¶ Et intendit per hæc explicare quod quæcunque accepit populus Israel vt gratuita à deo beneficia, accepit de plenitudine Iesu Christi. Hoc enim significatur dicendo quod nos omnes accepimus & gratiam pro gratia, non aliunde quam de plenitudine eius. Siue intelligamus quod omnes Israelitæ affirmentur accepisse etiam gratiam pro gratia: quia hoc verificatur de omnibus Israelitis fidelibus, etiam fide informi. Siue non intelligamus affirmari omnes Israelitas accepisse gratiam pro gratia, sed affirmari quod de plenitudine Iesu Christi habuerint hoc beneficium (scilicet vt acciperent gratiam pro gratia) omnes qui tale consecuti sunt beneficium, & propterea Ioannes

Baptista dixerit in prima persona nos omnes: ad significandam scilicet Israelitas similes sibi in veri vnius dei cultu. Et sic nō fieret distributio simpliciter sed accommoda, dicendo nos omnes.

Vbi considera erudite lector significatam plenitudinem Iesu Christi, esse illam de qua omnes acceperunt prophetæ & Israelitę: nec solùm acceperunt sed recognouerūt gratuitam illius voluntatem, suscipiendo gratiam pro gratia. Hæc enim manifesta sunt testimonia deitatis. *Quia lex per Moysen data est.* Pondera coniunctionem causalem quia. Reddit enim Ioānes Baptista rationē quare nos omnes de plenitudine eius accepimus & gratiam pro gratia. Et cōsistit ratio in hoc, quia gratia & veritas per Iesum Christum facta est. Introducit autem hanc rationem non simpliciter, sed cum relatione Iesu Christi ad Moysen, & gratiæ & veritatis ad legem, non sine magno mysterio: ad significandū scilicet tum quod Iesus Christus est author legis datę per Moysen. tum quod Iesus Christus venit lator nouæ legis, quæ est lex gratiæ. tum præcipue ꝙ exteriora mandata data sunt per Moysen & prophetas, interna vero dona gratię & veritatis facta sunt per Iesum Christum: vt hac comparatione magis elucescat excellentia efficaciæ Iesu Christi. Vide singula. Lex exterior, per Moysen ministrum dei data est. Non dicit condita est: quoniam à deo condita, à deo dictata, sed Moysi ministerio data est populo. ¶ Et lege hoc nō vt partem rationis significatæ per quia: sed perinde ac dictum, quia lex quidem per Moysen data est. vt hinc proficiscatur oratio ad neruum rationis subiunctum. *Gratia & veritas.* Sub his quidem duobus comprehenduntur vniuersa opera dei: iuxta illud vniuersæ viæ domini gratia & veritas. ¶ In proposito tamen gratia significat gratuitum dei donum supra naturalia dona cōcessum. veritas explicat veritatem supernaturalium quæ credēda proposita sunt. Quanuis enim de omni dono dei & de omni veritate hęc verificentur: directa tamē intentio Ioannis Baptistæ dicentis tendit ad supernaturale donum, quod solùm cōsueuit appellari gratia, & ad veritatem supernaturalem, non geometricam & reliquarum scientiarum. *Per Iesum Christum.* Non dicit per verbum, non dicit per deum: quoniam non intendit testificari de verbo, de deo secundum se, sed quod Iesus Christus est verbum. est deus, est lux quæ illuminat omnem hominem. *Facta est.* Non dicit fit aut fiet, sed facta est, non nuper sed simpliciter & absolute facta est: hoc est quia quæcunque veritas & quæcunque gratia facta est, per Iesum Christum facta est.

est. ¶ Et hinc clarè patet quadrare rationem. nam ex hoc quòd per Iesum Christum facta est gratia & veritas, optimè infertur ꝙ nos omnes de plenitudine eius accepimus. Et cũ hoc simul declaratur quòd lex per Moysen data, fuit per Iesum Christũ facta: quum lex ipsa gratuita fuerit, & veritas legis quędã veritas supernaturalis sit, & vt supernaturalis data & accepta etiã quo ad veritates naturaliter notas. Ad hoc enim meminit specialiter legis & Moysi, vt à suprema scriptura & supremo prophetarum explicet reliquas scripturas & reliquos prophetas, à Iesu Christo pẽdere: sicut omnes scripturæ & omnes prophetæ cõprehẽduntur sub gratia & veritate: quæ per Iesum Christũ sunt factę, per illos autem datæ. ¶ Vbi etiam aduerte quòd eodem loquẽdi modo vtitur quo superiùs dictũ fuit, omnia per ipsum facta sunt. nã sic dicit, per Iesum Christum gratia & veritas facta est. *Deum nemo vidit vnquam.* Modus quo per Iesum Christum facta est veritas, subiungitur. De gratia enim iam dixerat ꝙ accepimus gratiam pro gratia. ¶ Et primo monstrat necessitatem vt fieret veritas per Iesum Christum dicendo quòd deum nemo vidit vnquã. Si enim deus visus fuisset ab aliquibus aliis à Iesu Christo, non esset necesse vt veritas fieret per Iesum Christum, sed facta esset per alios qui viderunt deũ: sed ex quo nullus alius vidit vnquàm deum nisi filius, oportet vt veritas fiat per filium Iesum Christũ. Et hinc apparet quòd non de quacunque veritate sed de veritate illorum quæ non sciuntur nisi à vidente deũ, dixit veritas per Iesum Christum facta est: alioquin extra propositum subiungeret, deũ nemo vidit vnquàm. Et est vera hęc sententia de cognitione naturali cuiuscunque creaturæ. nulla enim creatura ex propriis viribus vidit vnquã deum: Et hoc dicimus propter angelos beatos: qui tempore quo Ioannes Baptista dixit hæc verba, iam videbãt deum. vnde & dominus dicit, angeli eorũ semper vident faciẽ patris. ¶ Et hic videtur germanus sensus huius literæ: vt sicut Iesus dixit nemo nouit patrẽ nisi filius neque filium &c. ita Ioannęs Baptista dicat quòd deũ nemo vidit vnquã. vterque enim loquitur de cognitione & visione possibili cuicunque creaturæ secundũ proprias vires. Et patet hũc esse sensum literalem, ex eo ꝙ hinc manifestè sequitur indigentia diuinæ reuelations: quæ vtrobique subiũgitur. *Vnigenitus filius qui est in sinu patris.* Metaphora sinus, ad significandum coniunctionem inseparabilem inter filium & patrem inducta est. in sinu enim complexus filij infantis significari solet. Quo contra

de filio subiungit quòd ipse enarrauit: vt ex hoc non infans significetur, sed ex sinu coniunctio ad patrem intelligatur, vt ex hoc ꝙ est coniunctus, significetur videns deum: longéque supra alios qui nō possunt videre deū intelligatur ipse solus vnigenitus filius. Vbi quo ad mysterium trinitatis potes erudite lector perspicere distinctionem patris à filio ipsis nominibus patris & filij. consubstantialitatem autē ex existentia in sinu. *Ipse enarrauit.* Ecce modus quo veritas per Iesum Christū facta est, ipse narrauit, narrādo communicauit veritatem. Et significatur narrationis modo tū volūtaria cōmunicatio. narratio enim actus est voluntarius. Tū cōmunicatio absque euidentia. narratio enim non facit euidentiā narratorum, sed dicit narrata. Tum electionē auditorū quibus narrauit. qui enim voluntariè dicit aliquid, eligit cui dicat: & nō oportet ꝙ narret omnibus. Omnes autem hæ conditiones inueniuntur respectu veritatis eorū quæ sunt fidei: nam Iesus Christus quatenus verbum, cōmunicauit voluntariè ea quæ sunt dei, absque euidentia, & quibus voluit. Et propterea dicitur ꝙ ipse narrauit: non sermone vocis sensibilis, sed reuelatione & luminis interni infusione. *Et hoc est testimoniū Ioannis quando miserunt.* Duo Ioannis de Iesu testimonia tetigerat Euangelista. alterum quo mōstrauit Iesum præsentem. alterum quod recitauit se olim perhibuisse de futuro. Subiungit autē tempus testimonij quod recitauit Ioānes Baptista. ita ꝙ pronomen hoc (dicendo & hoc testimonium) mōstrat testimoniū recitatum à Ioāne Baptista quando illud perhibuerit, dicendo qui post me venit: quando scilicet miserunt. Et hinc insinuatur verba omnia antedicta fuisse Ioānis Baptistæ. Ipsa enim cōtinuatio testimonij Ioannis Baptistæ ad testimoniū eiusdē, mōstrat cuncta hæc fuisse Ioānis Baptistæ testimonia. Quāuis etiam hoc pateat ex eo ꝙ alioquin nō fuisset in hoc capitulo allatū testimoniū Ioānis Baptistæ de luce, nisi valde in cōmuni. dicendo prior me erat, & cuius non sum dignus vt soluā corrigiā calciamēti, & ꝙ est filius dei, quod erat cognomē Messiæ: vt verba Nathanaëlis & Caiphæ testantur. Et nō significabatur verus deus. hęc siquidē valde remota sunt ab explicito testimonio deitatis. Sed in antedictis verbis manifesta est testificatio deitatis & lucis veræ per quā facta est omnis veritas. Rursus per hoc quādo, significat euāgelista hoc prædictū testimoniū tā clarū de deitate Iesu Christi, fuisse vltimū inter omnia testimonia in hoc capitulo inferiùs scripta (quæ tribus diebus cōtinuis

perhibita

perhibita sunt à Ioãne Baptista) ac inter omnia testimonia scripta ab aliis euangelistis: vt patet conferenti. *Iudæi ab Hierosolymis.* Secundũ Ioãnis Baptistæ testimonium (ꝙ tamen fuit prius antedicto) introducitur. Legatio in primis describitur. & legãtes quidem fuerũt nõ Galilæi, sed Iudæi, qui nobiliores erãt: & tãto insigniores quãto ab Hierosolymis primaria ciuitate. *Sacerdotes & leuitas ad eum.* Superfluit ad eũ. Legati, sacerdotali & leuitica dignitate fulgentes describuntur. *Vt interrogarent eum.* Ecce officium legatorum. *Tu quis es?* Tanti habebatur Ioannes vt insignes. Legati mitterentur ad interrogãdum ab ipsomet tu quis es? Non quod lateret eos ipsum esse filium Zachariæ sacerdotis: sed vt tali interrogatione cognosceret ex ore eius an ipse esset Christus seu Elias, quem expectabant præcursorẽ Christi. *Et confessus est.* Quid confessus est, Euangelista aperiet. *Et non negauit.* Quid non negauit, Euangelista non aperiet sed subiunget: referendo Ioannem non negasse se esse quod est, non negasse officium suum. *Et confessus est quia.* pro, quòd, *non sum ego Christus.* Hinc apparet legatos prima interrogatione quæsisse si ipse erat Christus. hanc enim interrogationem Euangelista non aliter explicat quàm explicando responsionem, quæ præsupponit interrogationem. nullam siquidem interrogationem prædescripsit: sed solam materiam legationis descripserat, dicendo quòd missi sunt vt interrogarent tu quis es? Omisit enim euãgelista verba interrogatoria quibus legati vsi sunt: sicut & omisit multa verba quibus interrogationem fouerunt. *Et interrogauerunt eum. Quid ergo?* Inferendo subinterrogant: eo ꝙ expectantes Messiam, & audientes quòd ipse non esset Messias, facilè suspicari potuerunt quòd esset præcursor Messię. instabat enim tempus aduentus Messiæ. *Elias es tu?* Mirum est ꝙ quærunt an sit Elias: quum sciuerint ipsum esse filium Zachariæ, & Eliam fuisse translatum viuũ. Crediderim ego istos sciẽtes scriptum esse Malachiæ vltimo de aduentu Eliæ ante Messiam, dubitasse de modo quo implenda esset illa promissio: & propterea quæsisse an ipse esset Elias promissus ante aduentum Messiæ. *Et dicit non sum.* Verè Ioannes non erat Elias promissus ante aduentum secundum Messiæ. & propterea ad interrogata directè respondit veritatẽ. Quãuis in spiritu & virtute Elię venerit: & propterea Elias appellatus fuerit à domino Matthęi vndecimo. *Propheta es tu?* In textu Græco præponitur articulus dictioni propheta: ad significandum quòd non quærunt an sit

propheta, sed an sit ille propheta ꝓmissus Deuter. 18. ¶ Et hinc apparet Iudæos istos tunc temporis non intellexisse quod Messias & propheta ille conciderent in vnum hominem. Si enim intellexissent nomine illius prophetæ Messiam, non interrogassent seorsum ꝓpheta es tu, postquã Ioãnes negauerat se esse Messiã.

Et respondit, non. Non enim erat propheta ille. *Dixerunt ergo ei, Quis es, vt responsum demus iis qui miserũt nos? quid dicis de te ipso? Ait, Ego vox clamantis in deserto, dirigite viam domini: sicut dixit Esaias propheta.* Ecce executio eius quod dixerat Euãgelista. & non negauit. Postquàm enim confessus est se non esse Christũ, non esse Eliam, non esse prophetã illum, non negauit se esse id qui est, nõ negauit officium suum scilicet se præcursorem Messiæ ad hoc vt paretur via Messiæ. ¶ Dicit autẽ ego vox: ad significandũ officium suũ nõ scripturæ sed vocis testimonio exequendũ, ad significandũ quòd nõ ad posteros (propter quos scribuntur libri) sed ad præsentes vocis officio missus est. ¶ Et hoc suum tale officium, iam olim prophetatum ab Esaia testatur: ne minùs ei credãt iam perdita opinione quòd esset Messias. Reliqua spectãtia ad hæc verba, vide exposita superiùs in aliis Euãgelistis. *Et qui missi fuerant, erant ex Pharisæis.* Sacerdotes & leuitas legatos, describit modo fuisse ex secta Pharisæorum: ea ratione vt insinuet eorum arrogantiam in subsequentibus. Arrogabãt enim multũ sibiipsis Pharisæi authoritatis, freti religiositate suæ sectæ. *Et interrogauerunt eum.* Addidit hoc Euangelista: vt intelligeremus quòd nõ ex commissione mittentium, sed ex proprio sensu subiunctã interrogationem fecerũt. Cõmissum enim erat eis vt interrogarent eum tu quis es? & nõ vt arguerẽt eum de baptismo. *Et dixerunt ei, Quid ergo baptizas, si tu nõ es Christus neque Elias neque propheta?* Cerne arrogantiam. arguunt Ioãnem, inferendo quòd non debet baptizare ex quo non est Christus neque Elias nec ille propheta. Tantũ propriæ tribuũt scientiæ & authoritati vt decernant non licere baptizare nisi alicui istorum trium. nec solum decernunt sed reprehẽdere audent Ioannem. *Respondit eis Ioannes, dicens, Ego baptizo in aqua.* Profitetur Ioannes baptismum suum esse imperfectum: vtpote in aqua solum. ac per hoc non vsurpare sibi aliquid indecens, seu supra vires. *Medius autem vestrum stetit.* hoc est in medio vestri conuersatus est sicut vnus vestrum. *Quem vos nescitis.* supple quis sit. De Iesu loquitur. *Ipse est qui post me venturus est.* Ad prædicandum, ad baptizandum &c. ¶ Nota hic testimonium hoc Ioãnis

Baptistæ

Baptistæ esse de futuro, & non de præsenti: quale fuit superiùs scriptum testimonium. *Qui ante me factus est.* Expone vt supra qui factus est anterior me in ordine gratiæ: quanuis adhuc non appareat vobis dignitas authoritásque eius. ¶ Hoc est testimonium quod ipsemet Ioannes Baptista pluries resumpsit, citando hæc sua verba: vt patet tam in testimonio superiùs scripto, quàm in alio testimonio immediatè inferiùs subiuncto.

Cuius ego non sum dignus vt soluam eius corrigiam calciamenti. Relationem sui ad Iesum (non tamen adhuc nominatum aut monstratum) explicat: dicendo se indignum ad minimum seruitium, explicatum per solutionem corrigiæ calciamēti. ¶ Aduerte hic quod cæteri euangelistæ (Matthæus tertio, & Marcus primo, & Lucas tertio) explicant quòd quum Ioannes Baptista dixit ego baptizo in aqua, & subiunxit alium venturum se maiorem, adiecit ꝙ ille baptizabit in spiritusancto. Quod Ioannes euāgelista hic tacuit integrā respōsionem Ioānis Baptistæ, quū dixit ego vox clamantis in deserto dirigite viam domini. Sciēs enim hæc scripta ab aliis euangelistis, censuit sufficere quòd capita responsionum scriberet: reliqua subintelligenda ex aliis relinquens. *Hæc in Bethania.* pro, in Bethabara, *facta sunt.* Errore scriptorum apud Latinos & apud multos Græcos codices, mutatum est nomen Bethabara in Bethania. *Trans Iordanem.* Vbi Moyses sortes dederat duabus tribubus & dimidiæ. Et tā accurate describit euangelista locum, vt rei gestæ historiam omnes esse percipiāt. *Vbi erat Ioannes baptizans. Altera.* pro, postera, *die.* Hinc clarè apparet quòd hoc quod tertio loco subiungitur testimonium, fuit post testimonium immediatè antè scriptum. Et insuper apparet quòd die immediatè secuto post responsionem datam legatis Iudæorū, hoc fuit quod modo subiungitur: alioquin non dixisset postera die. *Vidit.* pro, videt, *Ioannes Iesum venientem ad se.* Quantū subiuncta porrigunt, aduentus iste Iesu ad Ioannem, non fuit quando Iesus venit ad Ioannem vt baptizaretur ab eo: sed postquam Iesus ieiunauit in deserto post baptismum. *Et ait.* Ex participio venientem, intelligitur tempus quando Ioannes dixit subiuncta verba: habetur siquidem ex illo participio quòd videndo ipsum veniētem ad se, dixit quæ sequuntur. *Ecce agnus dei.* Demonstratio exercita significatur per aduerbium ecce. Et in textu Greco præponitur articulus dictioni agnus: ad significandum insignem certumque illum expectatum agnum. Agnus autem metaphoricè demonstratur: eo

quòd immolandus esset, eo quod esset iuge sacrificium agnus, qui occisus est ab initio mundi. Apocalypsis decimotertio. Et adiungitur dei: vt determinetur tã hypostasis diuina humanitatis immolandæ, quàm deus cui immolandus est. *Ecce qui tollit.* Superfluit ecce. Ad declarandum quorsum monstratur agnus, quare immolandus dicitur, subiungit effectum tantæ hostiæ dicendo qui tollit. *Peccata*. pro, peccatum, *mundi*. Ecce effectus tollere peccatum non alicuius aut mille hominum. non populi israël, sed mundi. ¶ Et dicit in singulari peccatum: vt causæ vniuersali asignet effectum vniuersalem. Immolatio Christi, vniuersalis causa est: peccatum commune toti mundo tollere, vniuersalis effectus est. Et verè ablatum est in passione Christi peccatum mundi, tum quo ad reatum pœnæ communis toti mundo: quoniam tunc & non ante patuit ingressus ad beatitudinem æternæ fœlicitatis, qui clausus erat ex peccato originali communi toti mundo. tum quo ad culpam, satisfaciente ipso pro tota natura humana. Et hinc fit vt quibuscũque applicatur hæc vniuersalis causa per baptismum, nulla sit opus pœnitentia: quoniã Christus iam abstulit peccatum. *Hic est*. Non solo aduerbio sed etiam pronomine demonstrat Iesum. *De quo dixi, post me venit vir qui ante me factus est, quia prior me erat*. Et reuocat ad memoriam audientium priùs à se dicta de Iesu sine nomine proprio: ad monstrandum perseuerantiam testimonij. & tanto efficacius quanto propinquius. *Et ego nesciebam eum*. hoc est & ego non cognoscebam ipsum Iesum sensibili cognitione. explicat enim Ioannes Baptista se non cognouisse sensibiliter Iesum conuersatione aut indice aliquo humano. Quomodo autem cognouerit ipsum, inferiùs explicabit. ¶ Et dixit hoc tum vt intelligerent auditores nulla affectione, nulla conuersatione aut humana quauis notitia ipsum Ioannem motum ad dicendum qui post me venit, &c. tum vt non mirarentur quare tot annis incognitus Iesus fuerit & à Ioanne non monstratus.

Sed vt manifestetur in Israel. pro, Israeli. Ita quòd legendum est. *Sed vt manifestetur Israeli*. Refertur autem coniunctio aduersatiua sed, ad inscitiam. Et est sensus. ego quidem nesciebam eum, sed tamen vt manifestaretur Israeli veni non cognoscens eum. *Propterea veni ego in aqua baptizans*. Declarat ipsemet Ioannes quare officium baptizandi assumpserit scilicet ad hoc vt Iesus manifestaretur filius Israel. Baptizans enim Ioannes, nouúmque & insolitum ritum ingerens cum tanta authoritate

tate sancti nominis cógregabat populum, ad timorem dei excitans vniuersos, & sic commoditatem nanciscebatur testificandi de Iesu filiis Israel, & sic mediáte baptismo manifestabat Iesum. *Et testimonium perhibuit Ioannes, dicens quia*. pro, quòd, *vidi*. Hacte nus testimonia Ioannis quæ per reuelationem intellectualē nota illi fuerunt, relata sunt: modo adiungit testimonium eiusdem Ioannis probatum ad sensum visus. Quia vidi, oculis corporeis. *Spiritum descendentem quasi columbam de cælo*. Apparuit enim corporea similitudo columbæ cum motu descensionis de cælo: hoc est ita descendens ex superiori situ tanquã descenderet de cælo. *Et mansit super eum*. Non solùm vidit speciem columbæ descendentem, sed vidit terminum quo descendit: quòd scilicet mãsit, quieuit, super eum, Iesum. Quorsum autem viderit, explicat iũgendo. *Et ego nesciebam eum*. id est non cognoscebam ipsum sensibiliter. *Sed qui misit me baptizare in aqua*. pro, vt baptizarem in aqua hoc est deus, *ille mihi dixit, Super quem videris spiritum descendentem & manētem super eum*. supple sicut columbam. *Hic est qui baptizat in spiritusancto*. Ex quibus verbis claret quòd Ioãnes Baptista ex diuina reuelatione comprobata signo specie columbę, cognouit Iesum ad sensum. nã intelligibiliter nouerat eum sine hoc signo. venit enim ad baptizandũ & testificãdũ de Iesu vētu ro, ad prædicãdum & baptizandum, sciens intelligibiliter quòd Messias erat iã in medio populi Israel, & quòd erat verus vnigenitus filius dei, &c. sed nesciebat ad sensum hominē qui vocabatur Iesus Nazarenus esse Messiam, &c. Et hoc cognouit ꝑ signũ columbæ, prædictum sibi à deo ad hoc. ¶ Et significãtius dicit baptizat in spiritusancto: ad differentiam ipsius Ioãnis qui baptizat in aqua. Abluere enim in spiritusancto, proprium est dei: quoniam huiusmodi ablutio non est ablutio corporis, sed spiritus, quem solus deus abluere potest. *Et ego vidi*. scilicet columbam descendētem & manētem super eum ¶ Aduerte hic quòd collatis inter se iis quæ dicuntur in hoc capitulo & à Matthęo, apparet quòd Ioannes Baptista viderit columbam descēdentem & manentem super Iesum antequam baptizaret ipsum Iesum: & consequēter ista apparitio columbę. altera est ab illa apparitione columbæ quæ facta est Iesu baptizato: dicente etiã patre, hic est filius meus, & cætera. Patet autem quod dicimus ex hoc ꝙ Ioãnes Baptista dicit & ego nesciebam eum, sed ex signo columbæ cognoui eum. Nam constat ex Matthæi tertio, quòd antequam baptizaret eum cognouit eum: quoniã dixit, ego à te de-

beo baptizari & tu venis ad me. hæc enim verba manifestan-tur, quòd tūc cognouit eum esse qui baptizat in spiritusancto: alioquin non dixisset ego à te debeo baptizari. *Et testimonium perhibui.* Ex eo quòd in præterito dicit, & testimonium perhibui, innuitur quòd hoc non fuit primum testimonium de Iesu iam nominato seu demonstrato. Quanuis dici possit quod hæc fuerunt vltima verba primi testimonij de Iesu demonstrato seu nominato: & propterea potuit vti verbo præteriti temporis ratione iam dictorum. *Quia.* pro, quòd. *hic est filius dei.* Quanuis in veritate Iesus sit naturalis filius dei: ad literam tamen appellatio filij dei apud Hebræos tunc temporis non sonabat expressè verum deū (sicut apud Christianos sonat) sed sonabat Messiam, quem tam digna appellatione dignum censebant. Vnde & inferiùs in hoc eodem capitulo Nathanaël dicet tu es filius dei: cui tamen adhuc nota nō erat Iesu vera deitas: & Caiphas Pontifex adiurauit Iesum vt diceret si esset Christus filius dei benedicti: qui tamen mysterium trinitatis ignorabat. Propter quod dum hic dicit Ioannes Baptista se testimonium perhibuisse de Iesu quòd est filius dei, explicat quòd Iesus est Mesias. hoc enim populus intelligebat, dicēte Ioāne quòd hic (scilicet Iesus) est filius dei. *Altera.* pro, postera *die.* seu postridie: hoc est die immediatè subsecuto, Et hinc apparet quòd non fuit descriptus à Ioanne euangelista aduentus Iesu ad baptismum in præcedente testimonio Ioannis Baptistæ: quoniam expressè Marcus capite primo dicit quòd post baptismum Iesu, statim spiritus expulit eum in desertum. Ex hoc enim quòd statim iuit in desertum ad ieiunandum quadraginta diebus & quadraginta noctibus ibi, consequens est vt hęc quæ scribit Ioannes postero die gesta, non fuerint gesta immediatè post baptismum Iesu. *Iterum stabat Ioannes, & ex discipulis eius duo.* Hinc apparet quòd etiam præcedenti die Ioannes stans demonstrauit Christum: alioquin non dixisset, iterum stabat. *Et respiciens.* pro, & intuitus. quod plus est quàm respicere. *Iesum ambulantem.* Corporeis enim oculis describitur intuitus Iesum corporaliter ambulantem. Et explicat euangelista hæc minutula: vt referens quartum testimoniū Ioannis, circunstantias etiam minutulas explicet: more eorum qui referunt circunstantias testimoniorum. *Dixit, Ecce agnus dei.* In textu Græco præponitur articulus dictioni agnus: ad significādum quòd est ille prophetatus agnus, mansuetus, ducendus ad victimam, qui velut coram tondente se silebit: iuxta

vaticinium

vaticinium Esaiæ. *Et audierunt eum duo discipuli loquentem : & secuti sunt Iesum, conuersus autem Iesus.* Secundum historiam Iesus anteibat, & duo Ioannis discipuli post tergum sequebantur taciti : propter quod sciens Iesus eorum animos, corporaliter vertit se ad eos. *Et videns eos sequentes se, dixit eis, Quid quæritis?* Interrogat non vt discat sed vt ad familiaritatem trahat. *Qui dixerunt ei, Rabbi,* quod dicitur interpretatum magister. Hebræa dictio est, & propterea euangelista Græcè scribens, & dictione Hebræa vtens, apposuit interpretationem. ¶ Ex eo autem quòd Ioannis discipuli appellant Iesum rabbi, insinuatur quòd iam Iesus incœperat docere, quòd iam erat notus doctor. Completo enim ieiunio, quanuis scriptum aliter non sit. ex hoc tamen verbo scribitur quòd docere incœpit: alioquin eum rabbi nō appellassent. Et rationi consentaneum est vt vnum annum qui inter baptismum & nuptias intercessit, exegerit docēdo priuatim & conuersando sæpe cum Ioanne: vt frequens de ipso testimonium Ioannes redderet, & ipse inchoaret docendo priuatim monstrare qui erat, vt vtrinque mouerentur ad credendum. *Vbi habitas.* pro, vbi manes? Quod communius est quàm habitare. nam manemus etiam in diuersorio. interroganti Iesu quid quæritis, respondent quærendo rabbi vbi manes? ad explicandum quòd quærebant nosse locum vbi maneret, ad hoc vt frequenter possent ad ipsum venire ad discendum. propterea enim appellauerunt ipsum rabbi. ¶ Non dicunt quærimus à te doceri, sed solùm nosse locum mansionis tuæ: quia erat hora tarda, vt Euangelista clarè subiungit. Verebantur enim esse illi impedimento si tali hora petissent doceri. *Dicit eis, venite & videte.* Dulcis Iesus non describit eis locū in quo manet: sed cupientes discere & verentes impedire, familiariter allicit, inuitando venite & videte. *Venerunt & viderunt vbi maneret : & apud eum manserunt die illo.* Discipuli Ioannis solam domus notitiam protunc quærebant: sed Iesus retinuit eos domi in qua manebat die illa, vt magis eos familiares redderet. *Hora autem erat quasi decima.* Describitur hora tarda diei (hoc est ante occasum solis paulò plus quàm per duas horas) tum ad reddēdam rationem quare illi discipuli non petierunt discere, sed notitiam loci: tum ad commendandam Iesu comitatem, qua retinuit illos illo die non obstante hora tarda, docendo eos. Suauitas enim diuinæ dispositionis inducit vt intelligamus doctrina retentos qui dicere cupiebant. *Erat autem Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierāt à Io-*

anne & secuti fuerant eum. Inuenit hic primum fratrem suum Simonem. Ad differentiam aliarum inuentionum narratarum à aliis euangelistis (scilicet quando Petrus inuentus est à Iesu in mari Galilææ) dicit Ioannes quòd primum Andreas inuenit Simonem fratrem suum. *Et dicit, Inuenimus Messiam.* Hinc apparet fructus perceptus ab Andrea illo diei spatio, quo fuerat apud Iesum: quòd scilicet credidit Iesum esse Messiam. Et per hoc explicatur quòd ibi apud Iesum didicerat fidem. *Quod est interpretatum Christus.* Dictio Hebræa est Messias: & propterea euangelista vtens ipsa scribens Græcè, ponit Græcam interpretationem scilicet Christus, Latinè vnctus. *Et adduxit eum ad Iesum. Intuitus autem eum Iesus, dixit, Tu es Simon.* Significanter euangelista dicit quòd intuitus Iesus illum, dixit illius nomẽ proprium & originem cum nomine proprio patris eius: vt intelligamus Iesum absque indice homine, Simoni ignoto indicasse proprium eius nomen & patris: & non solùm occasione mutandi nomen eius. *Filius Ioanna.* pro, filius Iona. Pater Simonis Petri non vocatur Ioannes, sed Ionas. Corruptione siquidem scriptorum nomen Ioannis appositum est, & hic & alibi. Quod clarè patet Matth. 16. vbi Petrus appellatur Bariona: hoc est filius Iona. *Tu vocaberis Cephas.* quod interpretatur Petrus. Dictio nõ Hebręa, sed Syra secundum Hieronymum est Cephas, significans solidum. Vel potiùs à dictione Chaldæa Cepha, quæ significat Petram, vel à dictione Hebręa Ceph (similiter significante petram seu saxum) deriuatum videtur Cephas in vsu Hebræorum. Quod euangelista interpretatum dicit Petrus Græca lingua in qua scribebat: Latinè autem saxum. ¶ Nota erudite lector duo. Alterum est, ab initio quo Simon Petrus venit ad Iesum, nouum nomẽ inditus est ab ore ipsius Iesu: ad significandum futurum illius officium: scilicet quòd futurus erat petra, super quam ædificanda esset ecclesia Christi. Vt hinc intelligamus diuinę gratiam electionis non Petri merita in causa fuisse. ¶ Alterum est, quòd de futuro dicit tu vocaberis: non dicit ex nunc vocare. postea siquidem imposuit ei hoc nomen Marci tertio, quod modo prædicit. ¶ Ex industria autem videtur Euangelista interpretationem nominis apposuisse apud Græcos, vt occurreret errori in quem etiã post euangelistæ interpretationẽ impactum est: scilicet quòd Cephas caput significaret, quia Cephale apud Græcos significat caput. ad hunc enim errorem excludendum ait quod interpretatur Petrus, non caput. *In crastinum.* pro, postridie. seu postero die. Idem enim

enim hic significatur quod iam bis interpres transtulerat altera die. ¶ Sed aduerte in hac supputatione dierum quòd quanuis dies duo priùs significati sic iuncti fuerint quòd dies quo Ioannes primum demõstrauit ecce agnus dei, fuerit immediatè post diem respõsionis datæ legatis Iudæorũ, & dies quo iterum Ioannes dixit ecce agnus dei, fuerit immediatè post diem alterius similis demonstrationis ecce agnus dei (ita ꝙ illi tres dies fuerunt continui) iste tamẽ dies de quo nunc dicitur postero die, nõ fuit immediatè post illos tres dies: vt patet ex eo quòd Andreas illo tertio die mansit apud Iesum: ac per hoc post illum diem inuenit Simonem Petrum & adduxit illum ad Iesum. Iste autem dies appellatur postridie respectu diei, quo Simoni dictum est, tu vocaberis Cephas (vt contextus literæ clarè sonat) & non respectu illius diei, quo Andreas & alius discipulus manserũt apud Iesum. Quot autem dies intercesserint, scriptum non est. Intendit itaque euãgelista significare quòd die immediatè subsecuto ad diẽ quo Petrus venit ad Iesum, gestũ est quod sequitur. *Voluit.* Deest Iesus, *exire in Galilæam.* Tempus quo Iesus cœpit congregare sequaces discipulos, describitur fuisse quando disposuit exire à Iudæa, in qua commoratus fuerat ferè annum: à tempore scilicet quo baptizatus est: nam isti dies de quibus est sermo, proximi erant aniuersario diei baptismi Christi: vt inferiùs subiuncta manifestant. Significanter autem dicitur voluit: ad explicandum quòd ex libera electione disposuit exire à Iudæa in Galilæam.

Et dicit exire. & non dicit redire: ad explicandum quòd disposuerat ire in Galilæam manifestus: hoc est ire ad manifestandum seipsum quis esset. hoc enim significat exire. Propter quod euangelista non apposuit terminum à quo, sed tantummodo terminum ad quem: quia secundum veritatem exitus erat ab intimo, à penetralibus latentibus ad manifestandum se in Galilæa. Sicut enim inferiùs dicet exiui à patre & veni in mundum, ita modò describitur quòd voluit in Galilæã exire (ab occultis deitatis suæ) ad manifestandum seipsum in Galilęa ibi enim elegit inchoare manifestationem sui ipsius ad literam. *Et inuenit Philippum.* Præsentis temporis est inuenit, & debuisset dici potiùs & reperit: vt significaretur obuius inuentus. Et significatur quòd obuius fuit Philippus antequam exiret Iudæam: ex hoc quòd dicit quòd voluit exire & reperit (in præsenti) Philippum. *Et dicit ei Iesus.* Superfluit Iesus. *sequere me.* Primus discipulus vocatus à Iesu ad sequelam eius scribitur Philippus, si verborum

forma

forma spectata fuerit. Secundum rem tamen priùs vocati Iesu fuerunt illi duo Ioannis discipuli: aut saltem Andreas. De altero enim nihil aliud scimus: sed de Andrea scimus quod non solum effectus tunc est discipulus Iesu, sed quod etiã traxit ad eum fratrem suum Simonem. Constat autem Iesum eos vocasse, ex quo inferiùs dicet eis, nõ vos me elegistis, sed ego elegi vos. Quinimo uis etiam ex iis quæ Ioannes Euangelista hic refert idem h[illegible]tur. Nam illis duobus discipulis sequentibus Iesum vt viderent vbi maneret, nisi intercessisset vocatio Iesu (nõ scripta sed significata ex subsecuto fructu) Andreas non traxisset Petrum ad Iesum. Ipsa quoque mutatio nominis respectu Petri, applicationem ipsius Petri ad seipsum sequẽdem monstrat. *Erat autem Philippus à Bethsaida ciuitate Andreæ & Petri.* Insinuat per hoc Euangelista Philippum monitum fuisse ab Andrea. propterea enim conciuem illius dicit: ne miraremur absq; aliqua monitione Philippum secutum fuisse Iesum. In cuius signum de Nathanaelis ciuitate nihil dicit, quoniam monitio eius explica[illegible]

¶ Bethsaida autem oppidum est Galileæ, vicinum stagno Genezareth. *Inuenit Philippus Nathanael.* Similiter hic reperit [illegible] obuium Nathanaelem Philippus. Perspice fructiferos discipulos. Andreas trahit Petrum: Philippus trahit Nathanaelem. *[illegible]xit, Quem scripsit Moyses in lege & prophetæ.* Hinc apparet [illegible] lippum quàm Nathanaelẽ eruditos fuisse: vtpote qui de lege & prophetis loquũtur. Et ab expectata promissione Moysi & prophetarum excitat Philippus Nathanaelẽ: vt homo eruditus [in] lege & prophetis moueatur. *Inuenimus Iesum.* A nomine p[illegible] significat. *Filium Ioseph.* Ab origine paterna describit. Habe[illegible] enim filius Ioseph: quia erat maritus matris eius. *A Naz[areth]* hoc est Nazarenũ. A ciuitate vnde oriundus putabatur (qu[illegible] erat nutritus, & Nazarenus vocabatur) describit. Ex quo [illegible] innuitur, Philippum habuisse cognitionem Iesu quando [illegible] est eum. *Et dixit ei Nathanael. A Nazareth potest aliquid boni [esse]?* Interrogatiuè seu admiratiuè prolata hæc verba fuisse appar[et] tum ex eo quod homo eruditus in lege & prophetis, nosse de[bebat] bat quod nõ à Galilæa sed à Iudæa Mesias originem duceret: [&] ꝙ Mesias nõ Nazarenus sed Bethlehemita expectabatur. Tum ex subsecutis Philippi verbis. *Dicit ei Philippus: Veni & vide.* Non est fractus Philippus admiratione Nathanaelis de Nazareth: se[d] nihilominus inuitat vt veniat & videat: hoc est experimẽto com[-] probet Iesum esse Mesiam. *Vidit Iesus Nathanaelem venientem ad* se: &

se: *& dicit de eo.* Antequam Nathanael cum Philippo appelleret ad Iesum, testificatur Iesus de illo. *Ecce vere Israelita, in quo dolus non est.* Nota hic duo. Alterum quod non est vere Israelita sed ficte, sed falso, is in quo dolus est. Alterum quod cognitoré cordis se esse declarauit Iesus testificando quod in Nathanaele non erat dolus. nam dolus internum est peccatum. *Dicit ei Nathanael, Vnde me nosti.* Audiens se laudari Nathanael, prudenter interrogat vnde me nosti quod sic me laudas? *Respondit Iesus: & dixit ei. Priusquam te Philippus vocaret.* Inceperat Iesus manifestare se Nathanaeli, testificãdo de pręsenti occulto in animo ꝓprio: modo amplius manifestat seipsum, testificando de præterito. *Cum esses sub ficu vidi te.* Locus in quo Nathanael erat sub ficu immediate antequam fuerit repertus à Philippo, erat tali seu tãto interuallo segregatus à loco in quo erat Iesus vt nõ potuerit corporeis oculis videri à Iesu, & ꝓpterea hoc miraculo pręterito manifestat se Iesus. Manifestat autem explicando locum in quo erat tũc scilicet sub ficu. ad hoc enim explicat sub ficu, vt ex hoc testimonio explicati loci cognoscat Nathanael verũ esse quod viderit tunc illum Iesus. Philippus siquidem non poterat hoc retulisse: quia simul venerant ad Iesum, & venientibus adhuc illis incœpit iste sermo. Vnde & Nathanael statim cognouit, miraculose se visum à Iesu, ex eo quod audiuit locum determinatum scilicet sub ficu. *Respondit ei Nathanael: & ait: Rabbi.* Iam incipit magistrum appellare, qui prius absolute dixerat vnde me nosti. *Tu es filius dei.* hoc est tu es Messias. Non enim confitetur ipsum verum deum: sed filium dei adoptione pręcipua. talem enim expectabant Messiam. Et propterea subdit. *Tu es rex Israel.* Multiplicat nomina dignitatis Messię. Expectabatur siquidem Messias cognominandus filius dei, futurus rex Israel. vtrunque enim prophetæ prædixerant de Messia. *Respondit Iesus: & dixit ei, Quia dixi tibi vidi te sub ficu, credis.* scilicet me esse Messiam. *Maius.* pro, maiora, *his videbis.* & longe maiora testimonia mei quàm sit hoc videbis. *Et dicit ei, Amen amen dico vobis.* Ioannes euangelista consueuit repetere amen in verbis Christi propter excellentiam materiæ. tractat enim mysteria valde magna. Et ad maioris certitudinis explicationem conduplicat amen: vt dicẽdo vere vere, omnẽ tollat ambiguitatẽ in mysteriis excedẽtibus humani ingenij vires. *Videbitis.* Deest amodo. Ita quod legendum est. *Amodo videbitis.* Ecce tempus electum ad manifestandum seipsum, post hac videbitis. Manifestauerat se Nathanael

thanaeli quo ad præsens & quo ad præteritum, promittit modo manifestationem quo ad futura, nō audiendo sed videndo. *Cælum apertum*. hoc est cælum velut apertum. *Et angelos dei ascendentes & descendentes super filium hominis*. Hinc apparet Euangelistas omnes pretermisisse quando hoc fuit adimpletum. nullibi enim legitur discipulos Christi vidisse cælum apertum & angelos dei (non angelum dei) vtroque fungi officio scilicet ascendendi & descendendi super Iesum. Quanuis legamus vnū angelum cōfortasse eum in horto ante passionem: & post resurrectionem multos angelos apparuisse sed nō super filium hominis: & in ascensione angeli apparuerunt discipulis, sed non super filium hominis ascendentes & descendētes. Et breuiter certū est quod hoc viderunt Christi discipuli. imò hic textus significat quod pluries hoc viderunt. dicēdo amodo videbitis: significatur enim nunc incipere tempus ex quo visuri essent hæc. Quando autem & quotiens ex tunc viderint, scriptum non est.

CAPVT II.

ET *die tertia*. à die quo venit Nathanael. Hinc diem anniuersarium esse diem baptismi Christi, testatur ecclesia in celebratione festi Epiphaniæ. ¶ Et descripsit Euangelista tam accurate propinquitatem dierum quibus Iesus congregauit discipulos ad diem nuptiarum anniuersariū baptismi: vt intelligamus Iesum vsq; ad calcem anni mansisse in Iudæa, & conuersatum cum Ioanne: circa finem autem anni incœpisse congregare discipulos venisseque in Galilæam ad manifestādum seipsum. *Nuptiæ factæ sunt in Cana Galilææ*. Aiunt duas ciuitates appellatas Canas, & propterea ad differentiam alterius Canæ adiunctum est Galilææ. Et est in tribu Aser in Galilæa gētium: vt Hieronymus dicit. *Et erat mater Iesu ibi*. Hinc apparet consanguinitas matris Iesu ad sponsum seu sponsam. creditur tamen consanguinitas ad sponsum Ioannem scilicet euangelistam nepotem eius. *Vocatus est autem & Iesus*. Ideo præmisit matrem: vt intelligamus quòd ratione matris vocatus est & Iesus, tanquā consanguineus. *Et discipuli eius*. Vt intelligamus ratione ipsius Iesu (non ratione consanguinitatis) inuitatos etiam discipulos Iesu scilicet Andream, Petrū, Philippum & Nathanaelē. Quintus autem forte erat ipse Ioannes spōsus: qui seipsum comitem Andreæ tacuit. Sed ex hoc ꝙ inuitati dicuntur discipuli innuitur ꝙ sponsus familiaris erat discipulis, & propterea satis verisimile est quod fuerit ille vnus comes Andreæ. *Ad nuptias*. Nisi Iesus venisset ad nuptias, quis

quis sanctus nuptialia conuiuia non reprehenderet? quis etiam hæreticos prohibentes nubere argueret? Ad confirmandam itaque fidem coniugij, & ad approbandum nuptialia conuiuia, inuitatus ad nuptias venit Iesus. *Et deficiente vino.* Et paupertas celebrantium nuptias aperitur, & quod vinum non penitus defecerat. Non enim dicit & quum defecisset vinum, sed deficiente: ad significandum inchoatū defectum, non consummatum. *Dicit mater Iesu ad eum.* Hinc apparet pertinuisse ad beatam virginē sponsum. cuius erat prouidere de vino, nec habebat modū prouidendi. *Vinum non habent.* Iunge hæc cum tempore deficiētis vini: & vide quod ideo non dixit vinum non est, vinum nullus habet, sed vinum non habent, quia vinum deficiebat sic vt quum bibendum esset multi conuiuæ non haberēt vinum. Vnde cum hoc quod aliquid vini haberetur, verum quoque erat quod vinum non habent multi quod bibant. ¶ Et perpende modestiam simul & securitatem. Non dicit rogo te cōsule honori cōsanguinei tui, & similia: sed tantūmodo defectū vini proponit, necessitatē solā vini proponit. Non vt filius sciat ipsa proponēte: sed vt ordinē diuinæ dispositionis seruet, quo statuit recurrere nos debere in necessitatib⁹ ad ipsum deū. hac enim ratione necessitatē proponit. *Et dicit ei Iesus. Quid mihi & tibi est mulier?* Sic habēt in textu Greco. Et nō sunt verba obiurgātis seu arguētis aut repellentis matrē: sed instruētis quod neutrius intererat pro tūc. Est enim sensus. quid mea & tua interest defectus vini? Tu enim es mulier: ac per hoc non tibi imputabitur defectus vini. interest siquidē sponsi prouidere: & non pertinet ad te quæ es mulier. Vnde Architriclinus sponsum vocauit (tanquam eum ad quem spectabat de vino) & non mulierem aliquam. Ego autem expecto tēpus faciendi hoc miraculū. huiusmodi enim expectatio significatur, dicendo. *Nondum venit hora mea.* Acsi apertiùs dixisset. quanuis sit hora deficientis vini, adhuc tamen non est hora congrua operi meo miraculoso: quia adhuc non defecit vinū. vt manifestetur miraculū. Mater enim non expectauit vt vino careret: sed deficiente vino præuenit, ne subsequeretur defectus.
¶ Hunc autē esse germanum sensum istius literæ testatur intellectus matris. nā intellexit petitionem suam fuisse exauditam & adimplendam, sed cum aliquāta dilatione: donec scilicet deficeret vinum. alioquin nō subiunxisset præceptum ministris quodcunque dixerit & cæ. Apparet quoque hunc esse literalem sensum: ex eo quod singula verba sic referuntur ad propositum

deficientis

deficientis vini & miraculi petiti. ¶ Quare autem nō aperta negatione instruxerit matrem (dicendo neque tua interest mulier neque mea quia nondum venit hora mea) sed interrogatiuo modo loquendi vtens, dicendo quid mihi & tibi est? In promptu est ratio filialis reuerentiæ. modestius enim negationem damus interrogando (tanquam relinquendo iudicium illi quem alloquimur) quam formali negatione. Vnde etiam in templo inuentus, simili loquendi modo vsus est. quid est quod me quærebatis? nesciebatis, &c. ¶ Et hinc patet etiam quare appellauerit matrem mulierem: ad significandum scilicet rationem qua non imputandus illi esset defectus vini. non enim est muliebre officiū prouidere de vino in nuptiis. ¶ Nec mulier est nomen corruptionis sed sexus. Claret siquidē Gene. 2. quum producitur Eua virgo, appellatur mulier: dicendo, & ædificauit dominus costā quā tulerat de Adam in mulierem. Nec igitur secundum proprietatē nominis (qua mulier nomen est mollis sexus) nec secūdum scripturam sacram mulier nomen est corruptionis. Et hęc dicta sint cōtra Heluidium, negantem perpetuā virginitatem beatæ Mariæ. *Dicit mater eius ministris. Quodcunque dixerit vobis facite.* Hæc verba manifeste testātur beatam virginem intellexisse verba Iesu in sensu explicato. propterea enim mandat ministris vt faciāt quodcunque dixerit Iesus. vidēs siquidem in promptu defectum vini, præparat ministros ad exequendum quicquid præceperit Iesus. *Erant autem ibi lapideæ hydriæ sex positæ.* Græca dictio est hydria, ab aqua deriuata. latine aquales dicuntur. *Secundum purificationem Iudæorum.* Consueuerant Iudæi multis purificationibus vti: vt patet Mar. 7. & propterea erant ibi aquales cum aqua munda, ad purificationem idonea. *Capientes singulæ metretas binas vel ternas.* Gręca dictio est metreta à mensura, deriuata. Et describūtur aquales illę nō ęquales: sed alię binas, alię ternas metretas capiētes. *Dicit eis.* scilicet ministris. *Iesus, implete hydrias aqua.* Vt euidentius esset miraculum, voluit hydrias impleri aquā. *Et impleuerunt eas vsque ad summum. Et dicit eis Iesus. Haurite nunc.* Impletis hydriis aqua vsque ad summum, iubet hauriri nulla dilatione interposita: vt intelligamus statim aquā conuersam in vinum. *Et ferte Architriclino.* hoc est præfecto apparando conuiuio. Græca dictio est Architriclinus, denominata à loco trium lectorū in quibus comedebatur: eò quod ternario huiusmodi lectorum numero, perfectum conuiuium significatur. *Et tulerunt. Vt autem gustauit Architriclinus aquam vinum factam.*

Non

Non dicit bibit sed gustauit: ad significandum officium Architriclini. *Et non sciebat vnde esset: ministri autem sciebant qui hauserāt aquā: vocat sponsum Architriclinus: & dicit ei. Omnis homo primū.* pro, priùs, *bonum vinum ponit.* Hinc apparet perfectum opus patrati miraculi. *Et quum inebriati fuerint, tunc id quod deterius est. tu autem seruasti: bonum vinum vsque adhuc.* pro, vsque nunc. Magna siquidem pars conuiuij peracta hinc monstratur. *Hoc fecit initiū signorum Iesus.* Quāuis subiunctus locus. *Scilicet in cana Galilææ.* torquere possit apparenter sensum intentum ab euāgelista per hæc verba: dicēdo ꝙ non describitur initium signorum absolute sed in illo loco scilicet in Cana Galilææ. ipsa tamen in primis ratio reprobat hunc sensum: quia pari ratione debuisset euangelista narrādo alibi facta miracula, dicere hoc fecit initium signorū in Hierusalē: & similiter hoc fecit initium signorū in Capharnaū: & similiter in monte &c. quod est ridiculum. Taceo ꝙ euangelista nulla alia miracula subiunget facta in cana Galilææ: quæ tamen subiungenda fuissent si hoc fuisset primū factorum in cana Galilææ & non primū absolute. ¶ Deinde sequentia verba manifestant extortum esse hunc sensum. Nā subiungitur, & manifestauit gloriā suā. Si priùs fecisset signa, si hoc non esset initium signorum absolute, non subiunxisset euangelista & manifestauit gloriam suam: quoniam iam priùs manifestasset eam. Rursus quum expresse descripsisset euangelista locū nuptiarū esse canā Galilææ, superflue repeteret modo canā Galilææ si locū huius miraculi describeret. vnde ex ipsa repetitione nō superflua, explicauit nō locū signi sed locū initij signorū. Et hoc clarè sonant etiā ipsa verba. dicendo, hoc fecit initium in cana Galilææ. Solicitus enim fuit euangelista ad explicandum ꝙ cana Galilææ: quæ erat locus illius miraculi, fuit etiam locus initij signorum quæ fecit Iesus: vt hinc confutarentur apocryphę traditiones de miraculis Iesu antea factis. *Et manifestauit gloriam suam.* quā intꝰ habebat, qua intus fulgebat. & propterea dicit suā. Fulgebat enim intꝰ deitatis gloria, fulgebat gloria beatitudinis in anima, fulgebat intꝰ gloria diuinæ potētiæ &c. & cōuertendo sic tantā aquam in vinū perfectū, manifestauit latentē in se gloriā diuinæ potentiæ. *Et crediderunt in eum discipuli eius.* Nō caret quæstione quid noui crediderint discipuli, qui iā crediderāt ipsum esse Messiā: vt ex calce præcedētis capituli apparet. Solutio est quod discipuli credentes ipsū esse filiū Ioseph, & destinatum regē messiam, ad futurū fide tendebant, habētes

ipſum pro tunc in magiſtrũ: viſo antẽ hoc miraculo, crediderũt in præſenti in ipſo latere diuinã potẽtiam. & propterea dicitur ꝙ diſcipuli eius crediderũt in eũ. *Poſt hæc deſcendit Capernaũ, ipſe.* Deſcenſus iſte Capharnaum, non eſt ille cuius alij euãgeliſtæ meminerunt: quoniã iſte fuit ante Ioannis carcerem, ante multa miracula patrata: alij autẽ euãgeliſtæ aduentũ Ieſu in Capharnaum, multorum miraculorũ tempore deſcribũt poſt Ioannis carcerẽ. Vnde deſcenſus iſte nõ eſt ille quo reliquit patriam ſuã Nazareth, & venit ad habitãdum in Capharnaum: quoniã quum mutauit habitaculũ, multa iam fecerat in Galilææ miracula: vt alij narrant euãgeliſtæ. *Et mater eius.* quæ ad nuptias venerat. *Et fratres eius.* Cõſanguinei, fratres appellantur more ſcripturæ. *Et diſcipuli eius.* Nõ dicit & apoſtoli. adhuc enim nõ elegerat apoſtolos: ſed quinque habebat diſcipulos, quantũ ĩ euãgelio habetur. *Et ibi manſerunt non multis diebus.* Hoc dictũ eſt ad ſignificãdũ ꝙ nõ habitãdi gratia venerint. *Et prope erat paſcha.* Hinc apparet fulciri euãgelica authoritate nuptias celebratas fuiſſe tempore Epiphaniæ. Propinquitas enim ad paſcha (quod in prima oppoſitione lunæ ad ſolẽ exiſtentẽ in ariete celebrari) inſinuat propinquitatẽ temporis: ac per hoc anniuerſarij tẽpus baptiſmi: & cõſequenter hoc paſcha non eſſe primũ paſcha poſt baptiſmũ Ieſu à Ioanne ſuſceptũ, ſed ſecundum. Hoc enim cõſequitur ex eo ꝙ dies nuptiarũ fuit aniuerſarius dies baptiſmi. Quod eccleſiæ celebritas teſtatur. & euãgelicis dictis cõſonat. vt patet ſupradicta diligentius intuenti. *Iudæorum.* Scribebat Ioannes euãgeliũ chriſtianis pluſquã ſexaginta annis elapſis à paſſione domini, & iã deſtructa Hieruſalem in qua ſola celebrabatur paſcha Iudæorũ. Et propterea ad differentiã paſchatis chriſtianorũ dicit paſcha Iudęorũ. *Et aſcendit Ieſus Hieroſolymam.* adimplens legẽ, mandãtẽ. ter in anno apparebit omne maſculinum corã me. Exo. 23. *Et inuenit in templo.* Appellat tẽplum atria templi: in quibus & ſacrificia offerebantur, & orationi vacabatur & doctrinæ legis. nã in ipſum tabernaculũ quod ſtrictiori vocabulo tẽplũ appellatur, nõ ingrediebãtur niſi ſacerdotes. *Vẽdentes oues & boues & columbas.* Nõ vendebãt iſti niſi opportuna ad ſacrificia. & propterea excuſari videbantur à vẽditione in tali loco. Sicut hodie etiã in atriis eccleſiarum (& vtinã non in eccleſiis) videmus vẽdentes candelas & imagines ſanctorũ. *Et nummularios ſedentes.* Ad cõmutandũ nũmos aliqui aderant: vt peregrini in promptu haberent cõmutationem. Sicut etiam hodie in gradibus

dibus scilicet Petri videmus numularios ad commutationẽ minutam. *Et quum fecisset quasi flagellum.* Superfluit quasi. *De funiculis.* Non dicit de funiculo sed de funiculis: vt intelligas funiculos inuentos ibi vbi erant oues & boues, coëgisse flagellũ. *Omnes eiecit de templo.* Nõ refertur ad homines dictio omnes, sed oues & boues. nõ enim legẽdũ est (vt Latinus codex habet) oues quoque. sed, *Ouésque & boues.* Ita quòd explicat cõprehẽsas res sub nomine omnes, dicendo omnes eiecit de templo, expositiue ouésque & boues: hoc est tum oues tum boues. ad declarandũ quòd nec ouem nec bouem reliquerit in tẽplo. *Et numulariorũ effudit æs.* Dictio interpretata æs, pecuniã minutulam significat. Quæ ex vase aliquo in quo cõtinebat̃ effusa significatur, dicẽdo effudit æs. *Et mensas subuertit.* Nõ sat fuit effundere pecuniã, sed & mensas numulariorum propriis manibus dignatus est euertere. *Et iis qui columbas vendebant dixit.* Hinc apparet quòd non abegit homines, sed oues & boues. hoc enim testatur mãsio eorum qui vendebãt columbas. ¶ Flagello vsus fuerat ad eiiciẽdum oues & boues: sed ad columbas eiiciendum, inutile erat flagellum. conclusæ siquidem erant in ligneis caueis in quibus sõlent seruari colũbæ venales in foro. & propterea verbo monet vendentes columbas. *Auferte ista hinc.* Oues & boues ego eieci vt vidistis, vos tollite ista hinc. *Et nolite facere.* pro, & ne facite, *domum patris mei.* Domum dei, domum patris sui appellat: ingerens semper veritatem illam ꝙ est naturalis filius dei. Quãuis non intelligeretur tunc in hoc sensu ipsum loqui, sed deum appellare patrem iuxta propheticas monitiones. patrem vocabis me. Hieremiæ tertio. *Domũ negotiationis.* pro, mercatus seu emporij. Erat enim locus ille redactus vt esset velut quædã domus in emporio ad vendendum. quod quantũ repræhensibile sit gesta domini testantur. ¶ Et aduerte quòd ista eiectio fuit prima inter scriptas ab euangelistis. nam ista facta est paulò post miraculũ nuptiis, antequã tot miracula in Galilæa faceret: alij autem euangelistæ narrant gesta similia paulo ante passionẽ Christi. *Recordati sunt verò discipuli eius quia scriptum est.* Subdi euangelista hoc quod post Iesu Christi resurrectionem, post acceptũ spiritum sanctũ occurrit discipulis circa hæc gesta scilicet quia rationem facti ex scriptura ad memoriã reuocarunt. Tanquàm enim scientes in habitu & docti à spiritu sancto describũtur, dicendo recordati sunt quia scriptum est Psalmo. 68. hoc est recordati sunt rationis scriptæ. ratio enim significatur in coniun-

ctione quia. *Zelus domus tuæ.* hoc est amor impatiens consortij in domo tua: vt scilicet domus tua communis sit prophanis. *Comedit me.* Metaphorico sermone, consumi se amore domus dei significat. *Responderunt ergo.* Operi potiùs quàm verbis Iesu *Iudæi.* commoti ex tali facto. *Et dixerunt ei. Quod signum ostendis nobis.* Natura facti & modus faciendi, authoritatem mõstrabat in Iesu. & propterea signum petunt potestatis eius. tũ quia solitũ est Iudæis signa quærere: vt Apostolus dicit. 1. ad Cor. 1. Tũ quia quum Moyses authoritatem educẽdi populũ ex Aegypto prætenderet, signum ostendit authoritatis suæ: vt patet Exod. quarto. *Quia hæc facis?* hoc est potestatis seu authoritatis quæ hæc facis. Dicendo quia, causam potestatiuam significant & nõ dicunt qua hæc dicis sed facis, eiiciẽdo & euertẽdo &c. *Respondit Iesus. & dixit eis. Soluite,* pro, soluitote: Futurum est enim imperatiui. *Templum hoc.* Petentibus signum potestatis eius prædicit signum dandum post resurrectionem suam. & propterea prædicit eis sub metaphora templi quòd occisuri sunt prius ipsum. Minùs dico. quòd non solũ occisuri sunt, sed velut ex debito sunt ipsum occisuri hoc enim significat futurum imperatiui. ¶ Et significatur ꝑ hoc id quod explicatur aliàs de debito implendi scripturas. *Et in tribus diebus excitabo illud.* Vos quidem destruetis templum hoc corporis mei, ego autẽ in tribus diebus excitabo illud à somno mortis: & tunc habebitis signũ quia hæc facio. postquã enim Iesus resurgendo à mortuis glorificatus est, misit spiritum sanctum signum potestatis suæ. ¶ Nõ meruerũt Iudæi claram responsionem. & propterea sub hac metaphora Iesus respondit. *Dixerunt ergo Iudæi. Quadraginta & sex annis ædificatum est templum hoc.* Inchoatum à Zorobabele, à primo Cyri anno vsque ad sextum annũ Darij filij Hydaspis ædificatũ est ita ꝙ fluxerunt anni. 46. seu circiter: si computantibus Hebræis creditur. & propterea isti dicunt. 46. annis durasse ædificationẽ templi: intelligentes verba Christi de templo manufacto. *Et tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de tẽplo corporis sui.* Insinuat euangelista ꝙ Iesus nihil respondit huic obiectioni Iudæorũ. & simul declarat sensum verborum intentũ à Iesu quòd scilicet metaphorice corpus suũ appellauit tẽplum. Quod tamẽ erat verius templum quàm templum manufactum: quia in corpore eius habitabat plenitudo diuinitatis personaliter, non autẽ in templo manufacto. *Quum ergo resurrexisset,* pro, excitatus fuisset, *à mortuis, recordati sunt discipuli eius quia.* pro, quòd, hoc di-

cebat

cebat. Subiungit euangelista dispositionem discipulorum post resurrectionẽ Christi circa hoc dictum: quòd scilicet reuocarũt ad memoriam hoc dictum. *Et crediderunt scripturæ.* supple prophetarum de resurrectione Iesu. Nõ quòd tunc incœperint credere scripturæ : sed quia tunc in specie & explicite crediderunt impletas esse scripturas prophetarum in resurrectione Iesu Nazareni, aperuit enim Iesus post resurrectionem sensum illorũ vt intelligerent scripturas. *Et sermoni.* huic metaphorico penetrato in sensu intento. *Quem dixit Iesus. Quum esset Hierosolymis in pascha.* hoc in solennitate paschali, continente septem dies. *In die festo.* Tam primus quàm septimus dies, festus dies erat: quo populus conueniebat ad sermonẽ & propter hoc meminit specialiter diei festi. Aut fortè sabbatum illud quod infra solennitatem paschalem erat, significat appellatione diei festi: quia sabbatum illud erat totaliter dies festus. in quo nec coquere etiã licebat: quod tamen licitum erat reliquis diebus solennitatis paschalis. *Multi crediderunt.* Ecce fructus. *In nomine.* pro, in nomẽ, *eius.* hoc est crediderunt eũ esse qui nominabatur. Qui nisi verè credidissent, non assertiue dixisset euangelista, multi crediderũt in nomen eius. *Videntes signa eius quæ faciebat.* Duo simul significantur. Alterum est ꝙ Iesus fecit signa ibi tunc: alioquin non dixisset euangelista videntes, Immo (quod plus est) non solum ꝙ fecerat sed quòd perseuerabat faciendo signa, significatur dicendo quæ faciebat. & non dicit quæ fecit aut fecerat. Qualia autẽ fuerint hæc signa, scriptũ non est. multa tamen facta fuisse tunc ibi miracula, non est vertendum in dubium. Alterũ est quòd visio non auditio miraculorum induxit multos ad credẽdum in nomen eius. *Ipse autem Iesus non credebat semetipsum.* Nõ dicit mysteria sua, sed seipsum. Significatur enim quòd nõ fallebatur, putando illos bonum animũ erga se habere. *Eis.* Pronomen eis, non demõstrat illos qui crediderunt in nomẽ eius: sed in genere illos qui in solẽnitate paschali Hierosolymis fuerũt. Dixerat enim, quum autem esset Hierosolymis, & multos quęsisse ab eo signũ potestatis, & multos credidisse in nomen eius, modo autẽ dicit in genere ꝙ eis Iesus nõ credebat semetipsum hoc est non confidebat de vita propria in eis. Et hoc dicit nõ ad significandum timorem: sed ad excludendum falsam confidentiã. Propter quod & subiungit. *Eo quod ipse nosset omnes.* pro, omnia. Ratio non credendi semetipsum, non timor sed notitia omniũ assignat. *Et quia opus ei non erat vt quis testimonium perhi-*

 beret

beret de homine. Non suffecit euangelistæ dicere quòd Iesus no
titiam habebat omniũ rerũ: sed voluit in specie explicare quòd
Iesus non egebat testimonio ad cognoscendũ intima hominis.
Habet enim quandam specialem difficultatem nosse corda ho-
minũ, & ꝓpterea specialiter de notitia cordis humani hæc sub-
iungit. *Ipse enim sciebat.* pro, cognoscebat, *quid esset in homine* in
intellectu, in volũtate, in cogitatione, in affectu hominis, & pro-
pterea non erat ei opus testimonio. Et significatur per hæc
quòd ex tunc incœperunt aliqui concipere odium seu inuidia
aduersum Iesum. huc enim tendunt hæc euangelistæ verba, hæc
tendit Iesum nõ credere semetipsum eis. Nisi nãque malè dispo
siti fuissent multi eorum, iniuriam quodammodo intulisset Ie-
sus eis sciens omnia, non credendo semetipsum illis. In præsentia
autem causa malæ erga Iesum dispositionis erat facta eiectio
ouium & boum, & euersa mensa numulariorum. redundabat e-
nim in sacerdotum infamiam.

CAPVT III.

*ERat autem homo ex Pharisæis Nicodemus nomine princeps Iu-
dæorum.* hoc est vnus inter primates Iudæorum. *Hic venit
ad Iesum nocte.* Timor seu respectus humanus detinens Nico-
demum à manifesto discipulatu Christi, significatur ex tẽpore
nocturno. *Et dixit ei Rabbi scimus quia.* p, quòd, *à deo venisti ma-
gister.* Nominatiui casus est magister. Ita quòd non solùm ap-
pellat eum Rabbi: sed profitetur se & alios nosse quòd magister
à deo destinatus fuerit. Et dixit hoc, quia veniebat discendi
causâ: vt hac professione inuitaret Iesum ad se docẽdum. *Nemo
enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit deus cum eo.* Decla-
rat vnde sciant scilicet ex miraculis quæ faciebat. *Respondit Ie-
sus.* Intellexerat petitionem Nicodemi, summarie significatam
ab euangelista recitatis verbis, venisti magister: & incœpit ip-
sum instruere, inchoans à lege regenerationis per baptismum.
Quod enim mandaturus erat apostolis (scilicet docete omnes
gentes, baptizantes, &c.) incœpit facere, docendo Nicodemum
de fide sacramenti baptismi. *Et dixit ei. Amen amen* dico tibi.
Legem mundo promulgans de baptismo, non dicit hæc dicit
dominus (vt Moyses & prophetæ dicebãt) sed authoritatiue lo-
quitur dicendo dico: incipiens hinc excitare Nicodemum ad
maiorem de se fidem. Minus siquidem de Iesu sentiebat Nico-
demus, qui pro summo titulo professus est Iesum magistrum de-
stinatum à deo. hic enim titulus communis erat Christo & reli-

quis

quis prophetis. Per hoc autem quòd dicit dico, maiorem se pro-
phetis cunctis ex modo loquendi aperit. *Nisi quis renatus.* pro,
natus, *fuerit denuo.* Dictio interpretata denuo, anceps est ad de-
nuo vel superne. Verba autem Nicodemi subiuncta (quo potest
homo nasci & nũquid potest in vterum matris suæ introire) te-
státur quòd optime ac vere interpretata est denuo. Nam si Iesus
dixisset oportet vos nasci superne, non obiecisset Nicodemus ea
quæ sunt generationis carnalis: vt patet ex hoc ꝙ postquam Ie-
sus explicauit quòd oporteret vos nasci ex aqua & spiritu, nihil
opposuit de modo generationis carnalis. Hinc enim habetur ꝙ
si in primis verbis Iesus dixisset oportet vos nasci superne, iã in-
tellexisset Nicodemus quòd nõ de carnali generatiõe loquere-
tur: ac per hoc non obiecisset quæ obiecit, audiendo simpliciter
& absolute oportet vos nasci iterum. ¶ Et nota legẽ: quia neces-
sitatem imponit, dicendo nisi quis. *Non potest videre regnum dei.*
Regnum dei duplicem habet statum. Alterum in presenti vita in
mentibus fidelium. Secundum quem statum inquit Apostolus ad
Ro. 14. non est regnũ dei esca & potus, sed iustitia & pax & gau-
dium in spiritusancto. Alterum in futura vita ęternę fœlicitatis.
Vnde videre regnũ dei in statu fœlicitatis, est proprium beatis;
quia soli beati vident fœlicitatem illam in seipsa. Videre autem
regnum dei secũdum pręsentem statum, nullis aut paucis electis
conceditur. fide enim & non euidẽtia regni ambulamus. Quũ
ergo dicitur non potest videre regnum dei, de expectata & desi-
derata ac pręparata cunctis electis visione regni dei secundum
statum fœlicitatis est sermo. Et significatur quòd nisi quis iterũ
natus fuerit, nõ potest peruenire ad expectatam visionẽ fœlici-
tatis regni dei. *Dicit enĩ Nicodemus. Quomodo potest homo nasci, quũ
sit senex?* Audiens Nicodemus quòd oportet iterũ nasci: obiicit
primo ab ætate. obiicit autẽ interrogatiue, reuerentiam seruans.
Et citat senectutem: vt ab ætate omnino contraria nascẽti, obie-
ctio sit euidentior. *Nunquid potest in ventrem matris suæ iterato in-
troire.* Obiicit secundo à modo naturali nascendi: vt tãto ratio-
nabilior appareat admiratio. *Et renascit.* pro, & nasci? *Respondit
Iesus.* admiratio in Nicodemi, *Amẽ amen dico tibi, nisi quis renatus.*
pro, natus, *fuerit ex aqua & spiritusancto.* Superfluit sancto. Ex-
plicat sensum verborum dictorum: declarando quòd nõ loqui-
tur de natiuitate carnali, sed de natiuitate ex aqua & spiritu.
Vbi attente nota singula verba. Nam dicendo nisi quis, om-
nes comprehendit, omnibus necessitatem imponit. nullúmque

excipit,nullam ætatem,nullum ſexum, nullam conditionem ex-cipit,ſed cuiuſque differentiæ hominem comprehendit:dicendo quis. ¶ Dicendo natus,nouam naturam in illo ſignificat:natis enim natiuitas,alicuius eſt naturæ. Et hoc ad differētiam eorum qui baptizantur,ſed non naſcuntur filij dei, quia obicem ponūt. ¶ Quod autem dicit ex aqua(non ex vino,non ex oleo,aut quacunq; re alia ſenſibili)ſtatutum eſt ipſius Ieſu Chriſti,qui eſt verus deus. Et ſicut reliqua iura velut poſitiua diuina,pro propria ratione habent diuinam voluntatem, ita & hoc. Potuiſſet enim Ieſus nouam natiuitatē ſtatuere ſine aqua & ſine omni elemento ſenſibili:ſed placuit ſic maieſtati eius. Non tamen ſine magna ratione ex parte noſtri:qui per ſenſibilia naturaliter ducimur ad ſpiritualia,qui compoſiti ſumus ex natura corporis & ſpiritus:vt intelligamus ex ablutione exteriori internā animi ablutionem: vt percipiamus ꝙ ſicut aqua mater eſt omnium viuentium,ſacramentum hoc initium eſt nouæ vitæ:vt credamus, hoc ſacramento in eam nos naſci naturam quæ beatitudo eſt non ſolum animæ,ſed etiam corporis:hinc enim corpora noſtra erunt gloriosa. ¶ Quod demum dicit & ſpiritu, formale eſt & id in quo ſumma totius cōſiſtit:& eſt velut naturale ius diuinum. Naſci ſiquidem ex ſpiritu,neceſſarium eſt ſimpliciter,& abſolutè ad conſequendum regnum dei ex ipſa ēxtremorū natura. nam regnum dei non carnale,ſed ſpirituale eſt:& non caro ſed ſpiritus eius quidem meretur regnum dei. Et quum humani ſpiritus vires ad hoc non ſufficiant oportet diuino ſpiritu humanum fulciri, oportet in diuinum ſpiritum humanum eleuari ad hoc vt mereatur regnum dei. *Non poteſt introire in regnum dei.* Quod ſuperiùs dixerat non poteſt videre,modo explicat non poteſt introire:vt intelligamus coincidere videre regnum dei,& introire in regnum dei. ¶ Aduerte hic ꝙ lex iſta quo ad naſci ex ſpiritu,non eſt noua:ſed communis eſt omnium temporum non ſolùm hominibus, ſed creaturis rationalibus vniuerſis. Sed ex ea parte qua exigitur naſci ſimul ex aqua:lex noua eſt,non ligans præteritos:quoniam nulla lex obligat præteritos. Et propterea nō oportet eſſe ſolicitum de iuſtis antiquis,qui non ſunt geniti ex aqua & ſpiritu. ¶ Si autem obiicitur quòd etiam poſteriorum multi ingrediuntur regnum dei non nati ex aqua & ſpiritu,ſed ex ſpiritu tātùm: vt qui catechumeni morte occupantur,& qui in ſanguine martyrij baptizantur. in promptu eſt reſponſio,quòd omnes ſunt nati ex aqua & ſpiritu,quanuis non re tamen voto. *Quod natum eſt ex carne,ca-*

ne, caro est: & quod natum est ex spiritu, spiritus est. Declarato sensu quod dictum est oportere nasci denuo, declarat quid est id quod hac natiuitate nascitur. Declarat autem ex similitudine carnalis generationis: dicendo quòd quemadmodum quod natum est ex carne, hoc est ex carnali principio productiuo, assimilatur suo productiuo principio (ac per hoc caro est: vt patet in omnib⁹ quas videmus generationibus animalium. omnia enim genita: carnalia sunt, quia nascũtur à principiis carnalibus) ita & quod natum est ex spiritu vt à productiuo principio, assimilatur spiritui, ac per hoc spiritus est. *Non mireris quia dixi tibi: oportet vos nasci denuo.* Concludit ex declaratione tam generantis quàm geniti debere cessare admirationem Nicodemi, de hoc quòd dixerat oportet nasci denuo. *Spiritus vbi vult spirat.* Dixerat hominem oportere nasci denuo: & declarauerat huius natiuitatis effectiuum principium esse spiritum, & similiter terminum esse spiritum. Et quoniam constat hominẽ non esse spiritum, nec posse fieri spiritum, ideo manifestat quo sensu dictum est quòd oportet hominem ex aqua & spiritu nasci spiritum. Manifestat autem hoc, declarando conditiones spiritus in quibus homo natus ex spiritu assimilatur spiritui: vt hinc intelligamus hominem nasci spiritum participando has spiritus conditiones. ¶ Prima itaque conditio spiritus generantis est, quòd vbi vult spirat. Ex qua cõditione ad literam significatur quòd de spiritusancto, qui habet proprium velle est sermo. Nisi enim haberet actum voluntatis, falso de eo diceretur vbi vult. Hic est siquidem spiritus de quo Apostolus inquit, & hæc operatur vnus atque idem spiritus, diuidens singulis prout vult. ¶ Nec solũ significatur quòd vult, sed quòd vult libera electione, dicendo vbi vult. Electio enim loci significatur dicendo vbi vult. Sed locus susceptiuus spirationis nõ corpus est, sed animus. Et intellige per spirare propriam spiritus operationem. Ita quòd sensus est, spiritus operationem propriam exercet in quo vult. Si dictio interpretata vbi potest interpretari quo (quod nonnulli affirmant) magis cõgrueret legere, spiritus quo vult spirat: propter aduersatiuam subiunctam, sed nescis vnde veniat aut quo vadat. hæc enim aduersatiua supponere videtur vt dictum sit spiritum aliquo tendere: quod significatur dicẽdo, spiritus quo vult spirat. Et est sensus quòd per operationem suam propriam tendit quo vult: electione libera. *Et vocem eius audis.* Secunda conditio generantis spiritus est, quòd vocem eius audis. In qua significatur spiritum generantem habere vocem sensibilem

ſibilem,dicendo & vocem eius : & ꝙ vox eius auditur etiam ab iis qui imperfectè credunt:qualis erat Nicodemus:& propterea in ſecunda perſona dicit audis. ¶ Eſt autẽ vox ſpiritus generantis tum illa de qua ſcriptum eſt:non enim vos eſtis qui loquimini,ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis.Tũ illa quæ ſcripta eſt in libris prophetarum:iuxta illud ſymboli,qui locutus eſt per prophetas.Et vtranq; ſpecialiter audiebat Nicodemus:quoniam doctor erat,ſæpe voces prophetarum audiens:& audiens verba Chriſti,actualiter audiebat vocem ſpiritus. *Sed neſcis vnde veniat,aut*.pro,&,*quo vadat*. Tertia conditio eſt inſcitia vtriuſque termini:ſcilicet à quo, vnde veniat,& ad quẽ, quo vadat: eſt ſermo de venire & ire per operationẽ.Eſt enim ſenſus,quod neſcimus vnde veniat,hoc eſt ex qua ratione procedat in tale &c. & ſimiliter neſcimus quos vadat:hoc eſt propriũ finem quem intendit per talem ſpirationem. Nam & rationes propriæ diuinorum operum apud deum,ignotæ ſunt nobis:& proprij fines quos intendit deus,ignoti quoque ſunt nobis.præter hoc ꝙ tam vltimus finis quàm prima origo procul eſt à ſcientia noſtra. *Sic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu*. Nõ dicit,ſic eſt natiuitas ſpiritus:ſed ſic eſt,non aliquis,ſed omnis qui natus eſt ex ſpiritu,vt intelligamus manifeſtè ſignificari ſic eſſe genitum ex ſpiritu, quemadmodũ eſt ſpũs:perpendamus genitũ aſsimilari generanti in iſtis tribus deſcriptis conditionibus ſpiritus. hoc enim clarè ſignificat aduerbium ſic. ¶ Et intendit per hæc inſtruere Nicodemum ꝙ homo natus ex ſpiritu, eſt ſpiritus quantum ad has conditiones: quod ſub aliis verbis dicimus quòd eſt ſpiritualis habens has ſpiritus conditiones.Participat in primis ꝙ vbi vult ſpirat,ne erremus intelligendo natos ex ſpiritu, veluti furioſos impetu &c. (vt multi intelligunt)tanquam non ſint domini ſui impetus. Nunquã has inſanias attribueremus natis ex ſpiritu,explicauit magiſtrorum optimus,quòd omnis qui natus eſt ex ſpiritu,ſic eſt vt ſpiritus qui vbi(ſeu quo)vult ſpirat.ad ſignificandum quòd natiuitas ex ſpiritu:fert non tollit libertatẽ liberæ electionis proprij operis ſpiritualis:ſed nati ex ſpiritu, tendunt ſpirituali opere quo libere volunt,operantur in quo volunt exercitio.Propter quod & Apoſtolus dixit,quòd ſpiritus prophetarũ ſubiecti ſunt eis.Hanc conditionem diligentiſsime nota:contra illos qui ſpirituales eſſe creduntur,excuſantes ſe ab aliquo indecenti quòd non poſsint aliter facere : tales enim ſpiritus neſcit euangelica atque apoſtolica doctrina. Participat ſecundò quòd vocem ex ſpiritu

spiritu profert sensibilem: ex abundantia enim cordis os loquitur. Eius siquidem qui ex spiritu natus est, vox quidem precipuè, sensibiles tamen omnes operationes ex spiritu procedunt: quoniam spiritus præest animo, & dirigit operationes omnes. ita audiamus vocem talium tanquam vocem spiritus: hoc est cognoscere possimus ex signis visis & auditis internum spiritum. ¶ Participat & tertio quod ignoratur ab aliis vnde veniat & quo vadat. Quanuis enim vocem & opera audiant & videant, nesciunt tamen euidenti cognitione diuinum principium vnde venit, & similiter diuinum terminum quo vadit. Et quum legis, sic est omnis qui natus est ex spiritu, intellige sic actu vel habitu: ne infantes baptizatos neges natos ex spiritu, propterea quod non habent actu velle vt tendant quo volunt. Rursus intellige sic, quantum est ex natura spiritus ex qua homo nascitur. Quod ideo etiam intelligendum est: quia multi nascuntur in baptismo ex spiritu imperfectè propter ipsorum indispositionem. vel corporalem: vt infantes. vel spiritualem: vt adulti qui minus deuotè baptizantur. Par autem fuit vt diuina sapientia explicaret effectum proprium baptismo in recipientibus ipsum perfectè scilicet secundum actum volendi &c. vt relatiuè ad perfectè recipientes, intelligeremus & metiremur imperfectè recipientes baptisma. Talis siquidem est cuiusque doctrinæ modus, vt actus doceat relatiuè ad recipientia perfectè disposita: vt facilè patet discurrendo per singulas. *Respondit Nicodemus: & dixit ei: quomodo possunt hæc fieri?* Audita natiuitate hominis ex spiritu, & auditis conditionibus quas habet homo natus ex spiritu, mouetur Nicodemus (qui venerat vt disceret) ad inquirendum modum quo possunt hæc fieri. Et demonstrat pronomen hæc, tum natiuitatem hominis ex spiritu, tum efficaciam huius natiuitatis, tum necessitatem huius natiuitatis. hæc enim tria Iesus dixerat. Nam non solùm dixerat homines nasci ex spiritu, sed dixerat necessitatem, nisi quis natus fuerit, oportet vos nasci. & efficaciam videndi & introeundi in regnum Dei. Modum itaque discere quærit quo hæc fieri possunt. *Respondit Iesus: & dixit ei: Tu es magister in Israel.* pro, Israelis. Hinc apparet Nicodemum non solùm inter primarios fuisse Iudæorum, sed etiam fuisse legis diuinæ doctorem. propterea enim dicitur magister Israelis. *Et hæc ignoras?* Admiratiuè legenda sunt: sonántque nonnihil reprehensionis, quòd doctor populi fidelis ignoret hæc. Et verè non debebat vsquequaque ignorare hæc: quoniam

quoniam nosse poterat multos prophetas natos ex spiritu, spiri-
tuales, expectantes regnũ dei, &c. *Amen amen* dico tibi. Respon-
surus dominus Nicodemo ad quæsita, præponit tria opportuna
ad propositum. Primum est cõmune dicendis & dictis: & clara
ra euidentia apud ipsum Iesum omnium dictorũ & dicendorum,
vt per hoc intelligat Nicodemus quòd Iesus non loquitur ex au
ditu aut existimatione, aut etiam ex certa fide, sed ex certa scien
tia & euidentia. hoc enim significatur dicendo. *Quia quod scimus,*
Nõ dicit credimus sed scimus, certa notitia cognoscimus. *Loqui-
mur.* quibuscunq; loquimur. *Et quod vidimus.* Non dicit quod au-
diuimus. *Testamur.* quibuscunq; testamur. Vtitur autem numero
plurali primæ personæ, propter duplicem notitiã, vtranq; claram
& euidentẽ: creatam scilicet & increatã. Anima siquidem Christi
ab initio creationis suæ sciuit & vidit omnia. præter hoc quod
Christus erat verus deus, sciẽs & vidẽs omnia. Ita quod dicẽdo
quod scimus, deũ & hominem refert: nã deus & homo sciuerũt,
viderunt, locuti sunt, testati sunt. Non quod in Christo duæ sint
personæ deus & homo: sed pluralis numerus ad pluralitatẽ re-
fertur naturarũ. Quanuis hoc posit etiã propter spiritus san-
cti personã quæ simul cum filio loquebatur & testificabatur (de
qua erat sermo) dictũ intelligi. *Et testimoniũ nostrum non accipitis.*
Secundũ quod permittit est quod modus dicẽdi quomodo pos-
sunt hæc fieri, est nõ modus cognoscẽdi euidenter sed credendo.
Ad hoc enim spectat quod dicitur, & testimoniũ nostrum nõ ac-
cipitis. testimoniũ nanq; ad fidem non scientiã faciendam ordi-
natur. Et intendit per hoc insinuare Nicodemo quod si vult nos-
se quomodo possunt hæc fieri, præparet se ad credendũ ipsi Chri-
sto: & non perseueret in hac duritia nõ accipiendi testimonium
nostrum. Vbi nota quod dicendo non accipitis in plurali nu-
mero, insinuatur Nicodemum non solum instrui, sed alios cum
eo esse similes ei in credulitate imperfecta. Quod etiã superius
insinuatum est in primis Nicodemi verbis, dicendo pluraliter sci
mus quia à deo venisti. Quia tamen Nicodemus caput eorum e-
rat, & ipse solus loquebatur, ad eum sermo dirigitur. Siquis ta
men hæc verba aliter exponeret (vt scilicet Iesus se & prophetas
monstrauerit, dicendo quod scimus loquimur, & quod vidimus
testamur: & modo dicendo non accipitis: demõstrauerit Iudęos
minùs credulos sibi & prophetis) non erraret. Verificatur enim
proportionaliter de Christo & omnibus prophetis, quod scimus
loquimur, & quod vidimus testamur: & de Iudæis quod testimo
nium

piũ noſtrũ nõ accipitis. Vos enim inquit Stephanus ſemper reſtitiſtis ſpiritui ſancto. Et eſt hic ſenſus planior: & magis cõfutãs ignorantiã Nicodemi. *Si terrena dixi vobis & non creditis, quomodo ſi dixero vobis cæleſtia credetis.* Tertium opportunum eſt quod valde ardua ſunt, quod ſuprema ſunt ea ex quibus diſcendum eſt quomodo poſſunt hæc fieri. Et declarat excellentiam quæſitorũ reſpectu dictorum excellentia cæleſtium reſpectu terreſtrium. Non enim intendit terrena cæleſtibus comparare: ſed metaphorico ſermone per terrena ſignificat inferiora quæ dixit, & per cæleſtia intelligit ſuprema dicenda. optimo vtens argumento q. ſi ea quæ dixi, inferiora velut terrena, non creditis, quomodo ſi dixero vobis ſuprema elongata ab inferioribus ſicut cæleſtia, à terrenis, credetis? Et dixit hoc ad accendendum Nicodemum & alios ad credendum. *Et nemo.* Intendit Ieſus reſpondere ad principale quæſitũ Nicodemi: quomodo poteſt homo naſci ex ſpiritu: & dicere quod modus eſt credẽdo in ipſum Ieſum perfecte. Et propterea inchoat à credendis, & primo ab vtraque ſua natura: diuina ſcilicet & humana, non qualitercunque ſed beata.

¶ Inchoat autem à coniũctione & propter emphaſim: ad excitandum mentem ad celſitudinem myſteriorum. vnde & repetit eandem coniunctionem, ſubiungendo aliud credendum de myſterio mortis ſuæ (quũ ſubiunget, & ſicut Moyſes) ad repetendã emphaſim. *Aſcendit in cælum.* Quia præteriti temporis eſt aſcendit, cogimur non intelligere textũ hunc de aſcẽſione Chriſti qua poſt reſurrectionem aſcendit in cælum. quoniam illa nõ erat præterita. Et quia aſcendere in cælum, non diuinæ ſed humanæ eſt naturæ, nulláque apparet tunc præterita aſcẽſio Chriſti ad cælum niſi aſcẽſus animæ ad viſionem & fruitionem beatam (à principio ſiquidem cõceptionis ſuæ in vtero matris Chriſtus ſecũdum animam aſcẽdit in cælum: hoc eſt ad beatã dei viſionem & fruitionem. fuit enim Chriſtus verus comprehenſor ſecundum partem ſuperiorem, & verus viator ſecundum partem inferiorem) ideo de hac aſcẽſione intelligẽdus eſt textus iſte ad literam. ¶ Et veriſsime dixit nemo aſcẽdit in cælum: quia ſolus ipſe inter homines aſſecutus fuerat beatitudinẽ cæleſtis patriç. Quanuis etiam ponderando verbum aſcendit, etiam angeli excludantur quantũcunque beati: quia nullus angelus ex vi ſuç hypoſtaſis aſſecutꝰ eſt beatitudinem: Chriſtus autem ex vi ſuæ propriæ perſonæ peruenit ſecundum animã ad cæleſtis patriæ beatitudinem. Et hic modus ſignificatur verbo aſcendit, Sicut enim

Chriſtus

Christus solus ascendit in cælum secūdum corpus (reliqui enim sancti velut rapiuntur in cælum) ita solus secundum animam ascendit in cælestem fœlicitatem. *Nisi qui descendit de cælo filius hominis.* Duo dicuntur scilicet quod idem descendit de cælo & quod descēdit filius hominis. nec vnū sine alio intelligi potest. Intellexisset forte Nicodemus localem descensum. nisi declarasset terminum descensus non esse locum sed esse filium hominis. nihil enim est aliud dei filium descendisse de cælo, quàm effectum esse filium hominis. ¶ Et aptissimè describit mysterium incarnationis, dicēdo descendit de cælo filius hominis. nam effectum esse filium hominis, non solū claudit in se quod deus effectus sit homo (quod potuisset fieri in cælo) sed quod effectus est filius hominis. quod est effectum esse hominem natū ex homine: hoc est ex matre. Quod quia in terra vbi erat mater factum est, merito vtitur verbo descendit: vt etiam inferior locus veritatur. Cœlum autem pro cælesti habitatione sumitur. Deus enim ab omnibus existimatur habitator cæli. Et verè sic est: non per exclusionem habitandi vbique, sed per extensionem quod etiam habitat in cælo, & ibi manifestius propter clariores ibidē effectus. ¶ Hunc verissimū sensum si Valentinus hæreticus voluisset intelligere, non finxisset descēdisse de cælo filium hominis eo quod attulit cæleste corpus, quod ridiculum est. *Qui est in cælo.* Ne intelligeret Nicodemus descensum hinc fuisse deserendo terminum à quo (quēadmodum est descensus localis) subiunxit ita descēdisse filium hominis vt tamen remanserit in cælo. vt hinc intelligeret Nicodemus ipsum Iesum esse verū deum & verum filium hominis: qui ita de cælo descendit filius hominis vt tamen sit in cælo. hoc enim impossile est alteri quàm deo. ¶ Colige quatuor credēda in his verbis proposita. Primū est quod filius hominis est verus deus. Secūdū quod est verus filius hominis. Tertiū quod ascendit in cælū secundū animā, & quartū quod solus ipse ascendit secundū animam in cælū, qui solus descendit filius hominis & est in cælo. *Et sicut Moyses exaltauit serpentē in deserto.* Adiūgit (vt dictū est) repetens emphasim, secundū credendum: quod est mysteriū passionis eius Quod ex figura ænei serpētis declarat. Nu. 21. scribitur res gesta. quod quum à serpētibus ignitis morderētur in deserto filij Israel, Moyses præceptor dei fecit serpentem æneum, & posuit eum in ligno excelso pro signo: ita quod quicunque percussus à serpentibus aspiciebat serpentem æneū, non solum viuebat sed sanabatur. Declarat Iesus se esse exaltādum

dum

dum ſimili modo. Et ad literam intendit ſe eſſe crucifigendum ad ſimile beneficium. *Ita exaltari.* Quod exaltatio ſignificet crucifixionem, inferius cap. 12. clare patet. Vbi Chriſto dicente & ego ſi exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipſum: explicat euangeliſta. hoc autem dicebat ſignificans qua morte eſſet moriturus. Et ad ſenſum quidem exaltabantur crucifixi: pro quanto eleuati à terra, in cruce pendebant. Verùm Ieſus myſterium intendit ſignificare exaltationis quo ad meritũ: quoniam ex morte crucis meruit exaltari. propter quod inquit Apoſtolꝰ, deus exaltauit illum & dedit ei nomen quod eſt ſupra omne nomen. ¶ Aſsimilat autẽ Ieſus ſeipſum in cruce ſerpenti æneo in ligno pendenti: eò quod caro eius non caro peccati, ſed ſimilis carni peccati erat: ſicut ſerpens æneus nõ venenoſus ſed ſimilis venenoſo animali erat. Aitq; ita, in ligno, ita in ſignũ, ita ſalutifere. Et in ligno quidẽ patet, quia in cruce lignea. in ſignũ vero dicitur: quia crucifixum corpus eſt ſignum latẽtis filij dei & excellentiſsimæ charitatis qua redemptio mundi per crucifixum facta eſt. Quod autem ſalutifere, explicatur in textu: ſubiuncta vita æterna habenda per crucifixi fidem. *Oportet.* neceſsitate tũ diuinæ ordnationis, tum humanæ ſalutis ſubiunctæ. *Filium hominis.* Eundem quem dixi deſcendiſſe de cęlo filium hominis, modo dicit oportere crucifigi: & quẽ dixerat aſcendiſſe in cęlũ, modo dicit oportere pati. vt intelligeremus quod ſecundum animam quidem aſcenderat in cælum, ſecũdum corpus autem erat adhuc paſsibilis. *Vt omnis qui credit in ipſo.* pro, in ipſum. Proſequitur figuram ſerpentis ænei quantum ad fructum. Ibi enim ſtatutum erat vt omnis qui aſpiceret in illum, hic autem vt omnis qui credit in ipſum. ibi oculis corporeis erat aſpectus: hic oculis mentis eſt non viſio ſed fides, non videre ſed credere. ¶ Significanterque dicitur in ipſum: ad differentiam credentiũ ipſum ſed non in ipſum. Qui enim credunt ſed factis negãt, credunt quidem ipſum ſed non ipſum: qui autem fide quæ ꝑ dilectionem operatur credunt, ita credunt quod credendo tendũt in ipſum. *Non pereat.* Morſi enim à ſerpentibus ignitis, peribant niſi aſpectu ſerpentis ęnei ſanarentur, & nos omnes morſi ab ignitis ſerpentibus (dæmonibus ſcilicet) perimus niſi credamus in filium hominis exaltatum in cruce. *Sed habeat vitam æternam.* Duo hic ſignificantur. Alterum quod non ſolùm beneficium liberationis à malo (ſcilicet ne pereamus) ſed etiam conſecutionis boni ex fide in Ieſum crucifixum, conſequimur.

Alterum

Alterum quod non de carnali hoc interitu neque de carnali hac vita est ſermo, ſed de vita æterna. *Sic enim deus dilexit mun.* Propoſitis credendis cum fructu fidei credentium proc... propoſitis Ieſus ad reſpõdendũ queſitis à Nicodemo, quo... poſſunt hęc fieri. Procedit autem reddẽdo rationem propo... rum credendorum ex diuinę charitatis authoritate. Et quo... primum à deo dilectum apud legiſlatores & ſapientes eſt... dus (ſingula enim fecit deus bona mũdum autẽ fecit valde... num: vt dicitur Gen. 1.) ideo Nicodemum legiſlatorem in... deus, à modo quo deus dilexit mundum, rationem reddit... rum. Et intendit quod magnitudo dilectionis diuinę erga... dum, fuit ratio vt filium ſuum vnigenitum daret mundo... vt omnes credentes in eũ non perirent ſed haberent vit... nam. ¶ Hanc ſententiam intendit quę quoniam profund... de eſt, eleua lector mentem. Rationem, in primis vtriuſqu... poſiti credendi, ſed reddere ſignificat per coniunctionem... ¶ Aduerbium autem ſic, ineffabilem magnitudinem amor... effabilem modum amandi, ex parte rei amatę ſignificat... parte dei amantis omnis amor, omnis modus eſt immen... ¶ Deus explicatur. vt intelligat Nicodemus quod nõ ab... dei quẽ Iudæi colunt receditur: ſed illemet deus citatur q... uit mundum. *Dilexit.* Ratio omnis collati boni, dilectio ſig... ficatur: vt voluntariam collationem diuinam intelligamus... naturali neceſsitate factam. & conſequẽter ineffabilis modu... ligendi, ratio ſignificatur eorum quæ ſubiunguntur. *Mundum.* mundum dicit, non hominem: non quia non dilexit homine... ſed quia homo pars eſt mũdi, & bonum partis pars eſt boni t... tius. párque fuit vt creatori mundi aſsignaretur potius dilec... totius quam dilectio partis. Et dixit hoc ad ſignificandum q... nõ velut ex conſequenti, non velut ex quadam redũdantia ſit in bonum vniuerſi myſterium incarnationis: ſed ex direct... primaria intentione ipſius diei, myſterium incarnationis fa... eſt propter bonum vniuerſi. ¶ Et ſi altius fueris contemplat... intelliges hinc quod ſicut deus creãdo, ſingula creat vt partes v... niuerſi, (quod eſt creare ipſa propter bonum vniuerſi, quod e... creare ipſa vt congruunt vniuerſo) ita reſtaurando ſingula fac... ad bonum vniuerſi, ſingula facit conſona vniuerſo. vt intellig... mus quod ordo gratiæ non deſtruit, non maculat, non deturpat vniuerſum ſed perficit ipſum. imò plus vt intelligamus vniu... ſum indiguiſſe myſterio incarnationis: ne in multis ſuis pa... di...

detrimentũ pateretur, quæ per mysterium incarnationis restauratæ sunt. *Vt filium suum vnigenitum daret.* pro, dederit, Manifestè coniunctio vt, explicat dilectionem mundi rationẽ fuisse vt deus dederit filium suum vnigenitum. dederit autẽ proculdubio mundo. ❡ Et merito dicit dederit: quoniam tam deus dans quã deus datus vnigenitus filius eius nõ concludebatur in vniuerso. nam etiam secundum philosophos deus est supra totum vniuersum, & nulla pars est vniuersi. Sed hoc ipsum quod est dedisse filium suum vnigenitum, est fecisse filium suum vnigenitũ partẽ vniuersi. factus est enim homo: quẽ constat vniuersi partẽ esse. ❡ Et non sat fuit vt diceret filiũ suũ, sed apposuit vnigenitũ vt mysteriũ trinitatis aperiret legisdoctori. Nã filius dei, nomen potest esse cõmune multis: sed filius dei vnigenitus cogit intelligere filiũ dei naturalẽ, & non aliqua adoptione. Propter quod etiam non dixit filiũ suũ primogenitũ: quoniã appellatio hæc iã indulta erat populo Israel Exo. 4 filius meus, primogenitus Israel. Vnde in his verbis insinuauit duas trinitatis personas: filiũ scilicet & patrẽ. nam filius sine patre intelligi nequit. Tertiã autẽ trinitatis personam, priùs innuerat dicendo, spiritus vbi vult spirat. *Vt omnis qui credit in eum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Dilectio mundi non solũ explicatur ratio vt filiũ suũ vnigenitum dederit, sed etiã vt dederit adhoc vt omnis qui credit in eum nõ pereat sed habeat vitam æternã: quoniã (vt dictũ est) dilectio totius, ratio est dilectionis partium: quoniã salus credentiũ diligitur à deo vt pars boni vniuersi. ❡ Nec propterea minùs diligitur (sicut nõ minùs diligitur manus quæ diligitur & curatur vt pars hominis, propter ipsum hominẽ) sed vt intelligamus ꝙ etiã vita æternæ beatitudinis diligitur à deo vt pars vniuersi: & penetremus non fieri monstrũ aliquod, nõn fieri mundũ aliũ, sed perfici vniuersum per incarnationis mysteriũ, per ordinem gratiæ & gloriæ supernæ fœlicitatis. ❡ Significantius autẽ repetit vt omnis qui credit in eũ, & reliqua pri⁹ dicta: ad reddendam rationẽ quare salutiferũ est credere in filiũ hominis exaltatum in cruce. De filio enim hominis loquẽs dixerat, vt omnis qui credit in ipsum non pereat sed habeat vitã æternam Reddit siquidẽ modo rationẽ, ex hoc quòd idem ipse est vnigenitus filius dei. Acsi apertius dixisset. ideo est salutiferũ credere in filium hominis, quia credendo in ipsum creditur in filium vnigenitum dei, datũ vniuerso à deo ad hoc vt omnis qui credit in ipsum non pereat sed habeat vitam æternam. *Nõ enim*

misit deus filium suum in mundum. Expectabant Iudæi filium dei regem magnum, iuxta tot prophetarum vaticinia. Et quoniam hoc verũ quidem erat sed differendum vsque ad secundum filij dei aduẽtum, ne erraret Nicodemus, ne iterum in admiratione consurgat præoccupat Iesus & instruit eum de mysterio huius primi sui aduentus. ¶ Et fuit hoc necessarium: quia dixerat se exaltandum in cruce. Facilè enim potuisset errare Nicodemus, aut saltem percõtari quomodo tu es ille promissus filius dei ad salutem mundi & tamen moriturus es in cruce, quum ille promissus sit rex mundi? Hãc inquam tacitam obiectionem excludẽdo, declarat aduẽtum hũc suum nõ esse ad iudicandum sed ad saluãdũ: vt hinc intelligat Nicodemus ꝙ venit ad saluandum per propriam mortem mundum per viam fidei. ¶ Cõiunctio enim refertur ad duo. tum ad id quod superius dixerat, ita exaltari oportet filium hominis. tum ad id quod immediatè dixerat, omnis qui credit in eum. Quia enim credimus ea quæ nõ apparent, ex hoc ipso ꝙ salus ordinata est penes credere, significatum est ꝙ nõ in sua manifesta gloria missus est vnigenitus filius. Vtriusque siquidem ratio redditur: & quare nõ gloriosus venerit & quare crucifigendus. ¶ Significanter dicit misit: vt intelligamus ꝙ de præterita missione loquitur, hoc est de primo aduentu: ad differentiam secundi aduẽtus, quo mittet iterum deus filium suum. Vbi etiam nota quod superius appellauit dando, hic appellari mittere. vtroque tamen verbo mysterium incarnationis significatur. *Vt iudicet.* Iudicare est ius dicere: quod proprium est iudicis officium. Et propterea ex negatione exercendi officij iudicis, declarat se non missum in gloriosa forma quæ exigitur à iudice mundi. *Mundum.* Par est vt vnigenitus filius iudex sit non horum aut illorum tantum, sed mundi: propterea verè in secundo aduẽtu veniet vt iudicet mundum, vt ius dicat mundo in omnibus partibus suis quibus dicendum erit ius: vt reddat quibusque secundum sua merita, vt reddat singulis quæ illis debentur, siue bona siue mala. manifestum siquidem est quod ad hoc nõ venit in primo aduentu. Væ enim mundo si in primo aduentu venisset ad iudicandum mundum, si reddidisset vnicuique secundum merita quæ inuenit. *Sed vt saluetur mundus per ipsum.* credendo in ipsum. Et prosequitur sermonem semper de mundo, perseuerando in prima intentione boni totius vniuersi. Et est sensus. vt mundus in suis partibus quæ aliter perirent, saluetur per ipsum. Hic est fructus intentus per primum aduentum.

Et est

Et est sermo de salute ab æterna morte ad æternæ vitæ fœlicitatem. *Qui credit in eum non iudicatur*. Declarat ꝙ officium suũ ad saluandum mundum per fidem, nõ est officium iudicis, non est iudicare. Et oportuit hoc declarare: ne errares existimando quòd licet Iesus non venerit iudex ad exercendum publicum iudicium, venit tamen ad exercẽdum occultum iudicium. Et hinc sequeretur magnus error quòd donum fidei esset actus iudicis, quòd credentes à non credentibus distinguerentur meritis: ita quòd ex meritis crederent credentes, & non credentes ex illata pœna non crederent. Ad hunc errorem excludendum declarat Iesus ex natura ipsorum actuum credendi & non credendi, nullum interuenire iudicium ipsius in quem creditur vel non creditur. Et incipit à credere: dicendo qui credit in eum nõ iudicatur. Non dicit non iudicabitur sed non iudicatur: quia intẽdit declarare quòd credere in eum, non est ius dici illi qui credit, sed est gratuitam salutem cõsequi. Qui enim credit in eum, non iudicatur de commissis antea peccatis: quoniam credendo consequitur remissionem eorum & gratiam, non ex iure seu ex debito sed gratuite credit. Hoc est enim dicere non iudicatur. *Qui autem non credit*. Declarat idem ex actu non credendi. vtitur enim loco diuisiuo. Et ideo vbi primo declarauit ꝙ in actu credẽdi ipse Iesus nõ iudicat, declarat idẽ modo in altero opposito: scilicet in actu nõ credẽdi. *Iã iudicatus est*. ac per hoc nõ credens non iudicatur à me. qui enim iudicatus est non iudicatur.

Et ne hæsites quærẽdo à quo iudicatus est, subiungit. *Quia nõ credidit in nomine*. pro, in nomen: *vnigeniti filij dei*. Ecce iudex ipsemet qui nõ credidit. eo enim ipso ꝙ nõ credidit, iudicatus est, ius sibi dixit exclusionis à salute & vita credẽtium. Sicut enim refutãs ciuitatẽ vrbis, ius sibi dicit exclusionis à gratiis ciuium vrbis, ita qui nõ credit in nomẽ vnigeniti filij dei, ius sibi dicit exclusionis à salute & vita credentium. *Hoc est autẽ iudiciũ*. Dignatur dominus per seipsum declarare (adiũcta similitudine sensibili) ꝙ ipse nõ iudicat, sed nõ credẽtes sibiipsis inferũt pœnã.

Et pronomen hoc, demonstrat subiũctã electionem nõ credẽtium. Quæ iudiciũ appellatur quo nõ credentes ius sibiipsis dicũt, quia est ipsum in iudiciũ executione. eligẽdo enim nõ credere, eligẽdo tenebras excludũt se à luce & vita credẽtiũ. Quũ dixisset itaque quòd qui non credit iam iudicatus est, declarat modo iudicium hoc esse iudicium in executione electionis. Et demonstrat illud, dicendo hoc est autem iudicium. *Quia*. pro,

℗ lux. Sermo iſte ſemiproprius & ſemimetaphoricus eſt. Trāſfert enim nomina ſenſibilium lucis & tenebrarum in ſpiritualē & intelligibilem lucem: & iuxta differentiam hominum ſuis actionibus præferentium, lucem tenebris vel tenebras luci, declarat non credentes, electionis iudicio inferre ſibiipſis malum quod credentes euaſerunt. *Lux.* nō corporalis ſed ſpiritualis, nō ſenſibilis ſed intelligibilis. Seipſum quē priùs nominauerat filium dei vnigenitum, modo nominat lucem. *Venit.* Ipſum incarnationis myſteriū veniſſe eſt. Per quod ſignificat ſe ſic diuinitus miſſum à patre vt etiā ipſe eadē voluntate venerit. *In mundum.* Quemadmodū in intentione dilectio mundi prælata eſt (dicendo ſic deus dilexit mundum) ita in executione mundus præfertur, dicendo lux venit in mundū: vt quæ priùs ſupra mundū exiſtens lucebat in mundo quemadmodū exemplar in exemplato luceret mundo tanquā vna mundi pars. Lux enim diuina incarnata luxit vniuerſo mundo, iam pars mundi effecta, luxit autem euangelica doctrina, innumeris miraculis &c. *Et dilexerunt.* Libera electio ſignificatur. Et directè deſcribitur cōtrariū diuinæ rationi nam ratio aduenientis lucis deſcripta eſt diuina dilectio mundi: & modo ex oppoſito ratio non credendi, ratio reijciendi lucem diuinam, deſcribitur dilectio humana *Homines.* Tangitur ratio diligendi homo, compoſitus ex duabus naturis intellectuali & ſenſitiua: vt intelligamus homines ſequētes ſenſibilia bona. quod commune valde eſt, quod ratio eſt mali moris inuēti cōmuniter in genere humano. *Magis tenebras.* hoc eſt bona ſenſibilia. Quæ tenebræ appellātur quia priuata ſunt lumine ſpiritus. Et inter bona ſenſibilia ſupputa etiam humanā gloriā, famam, & alia huiuſmodi: quoniam hæc à ſenſibilibus hominibus pēdent, & in ſenſu hominū cōſiſtunt. *Quam lucem.* ſpiritualis intelligentiæ, quàm lucem fidei. Vbi vides iudiciū in electione diligendi magis ſenſibilia bona quàm ſpiritualē lucē mētiū. & ſic iſti præferendo tenebras luci, ſeipſos excluſerunt à lucis beneficiis. *Erant enim mala eorum opera.* Redditur ratio quare homines dilexerunt magis tenebras quàm lucē. Nō dicit fuerunt ſed erat: ad ſignificandum perſeuerantiam eorum in malis operibus. Ex hoc enim quod homines perſeuerant in malis operibus, diligunt magis tenebras quàm lucem. *Omnis enim qui malè.* pro mala, *agit, odit lucem.* Probat rationem inductam ex iſta vniuerſali, quòd omnis qui mala agit odit lucem. Quæ eſt vera intelligendo formaliter: hoc eſt quatenus mala agit. Multi

enim mala agendo, appetunt lucem; volunt in manifesto mala agere, sed non quatenus mala agunt: sed quatenus vindictā exercent, quatenus potentiam, gloriam aut excellentiam suā manifestare sic intēdunt. quatenus enim mala agūt, vellent latere. *Et non venit ad lucem.* Duo dicit. & quod odit interno affectu lucem: & ꝙ non venit exteriori opere ad lucem, ad manifestū, ad publicum. Quod etiam intellige formaliter. *Vt non arguantur opera eius.* quare omnis qui mala agit odit & non venit ad lucem, explicatur vt non reprǽhensibilia appareant opera eius, illa mala. ¶ Non dicit vt non arguatur ipse. Multi enim sunt exempti ab hoc timore (qui scilicet non timent reprǽhendi) sed nullus est cuius opera manifesta si sunt, mala nō arguantur: nullus est qui nō appetat & naturali & rationali appetitu opera sua exempta esse à reprǽhensione. *Qui autem facit veritatem venit ad lucem.* Non dicit qui autem facit bona opera (quod tamen expectabas dicendum) sed è regione perseuerantium in malis operibus distinguit facientes veritatē. Nec dicit qui loquitur aut mediatur sed qui facit veritatem: vt intelligamus ꝙ de opere loquitur. ¶ Et intendit per facere veritatem, facere opera confor mia veritati: tum naturaliter insertę mentibus humanis: tū euāgelizatæ. Et describit per hoc venientes ad fidem, in hoc differre à non venientibus, quòd non venientes perseuerant in malis operibus: & propterea non veniunt ad lucem fidei. venientes autem, faciunt veritatem: quia ex hoc ipso quòd faciunt conformiter ad veritatē naturaliter insertam, ad synderesim & ad veritatem euangelizatam, veniunt ad lucem fidei. Propter quod significanter dicit qui facit, non qui fecit nā quanuis multi multa mala opera fecerint, ex quo tamen non cogitatione aut verbo sed facto conformant se veritati, veniunt ad lucem fidei.

¶ Vbi erudite lector perspicere potes in quo euangelicus iste textus discernit inter venientes & non venientes, quantū ad rationem veniendi vel non veniēdi ad lucem: iuxta illud quod inferiùs coram Pilato dicit. omnis qui est ex veritate, audit vocē meam. *Vt manifestentur opera eius.* Agentes mala, vitant lucem vt non arguantur opera eorum. quo contra, facientes veritatē, veniunt ad lucem, veniunt ad manifestum, ad publicum vt opera eorum manifestentur: hoc est manifestabilia appareant, nulla reprǽhensione digna. Et ad literam prodeunt in publicum, profitentes se publicè christianos, vt manifestentur opera eorū. ¶ Non dicit vt manifestentur ipsi: quoniam non docet Iesus

 christia-

christianos quærere propriam gloriam,sed quærere manifestationem operum christianorū. *Quia in deo facta sunt.* Ratio quare ad manifestandum opera christiana venitur, per hæc verba significatur: vt scilicet cognoscatur quia opera christiana iesu facta,nō innitendo homini sed innitēdo deo.ac per hoc vt manifestatur deus in ipsis operibus,& nō vt glorificetur homo. Et in hac cōclusione percutit Nicodemum: qui volebat venire ad lucē,& tamē veniebat nocte,volebat manere occultus. ¶ Collige erudite lector respōsionē Iesu ad quæsita Nicodemi, quomodo possunt hæc fieri. Tria enim quæsiuit:scilicet modum nascēdi ex spiritu,efficaciam natiuitatis ex spiritu,& necessitatem eiusdem. His tribus satisfactum est à Iesu ex dictis, nam modus nascēdi declaratus est credere in filiū dei vnigenitum eundemq; filiū hominis exaltandū in cruce pro salute mundi. efficacia declarata est ex diuina dilectione ex meritoque mortis vnigeniti, ad hoc vt credētes in ipsum nō pereāt sed habeāt vitam æternā. Necessitas demum mōstrata est, ex hoc quòd nō credentes iam iudicati sunt à seipsis & exclusi à luce. Hinc enim clarè apparet ꝙ oportet credēdo in vnigenitum nasci ex spiritu. *Post hæc venit Iesus & discipuli eius in Iudæam terram.* Ex Hierusalē (quæ erat in sorte Bēiamin: vt patet Iosue.18) venit in terrā sortis Iudę. Quamuis enim appellatione Iudeæ quandoque cōprehendatur etiam Hierusalē cū sorte Beniamin (vt quum dicitur procurāte Pontio Pilato Iudæam: eo quòd Hierusalem à Dauide erecta est in caput regni & in principatū tribus Iudæ de qua ipse erat) propriè tamen etiā post tempora Dauidis Hierusalē distinguebatur à terra Iudæ. vnde.2.Parali.20. Zachiel propheta dicit. ô Iuda & Hierusalem nolite timere,&c. *Et illic demorabatur cum eis, & baptizabat.* Nisi euāgelista in principio sequentis capituli repeteret hoc, exponeret quòd nō per seipsum sed per discipulos suos Iesus baptizabat, intelligendum esset quòd propriis manibus baptizabat. sed ex quo euangelista negatiuam apposuit exclusi sumus à tali intelligentia. *Erat autem & Ioannes baptizans in Aenon iuxta Salim.* Nomina propria sunt locorū. *Quia aquæ multæ erant illic: & veniebant & baptizabantur. Nondū enim missus fuerat Ioannes in carcerē.* Narrans euangelista simul baptizare in diuersis locis Iesum & Ioannem (quod nullus alius euangelista narrauerat) excludit causam admirandi quare alij euangelistæ hoc tacuerint, ex parte temporis: quia hoc fuit gestū antequàm Ioānes mitteretur in carcerem. viderat enim reliquos euangelistas

inchoare

inchoasse prædicationem Christi post carcerem Ioannis *Facta est autem quæstio.* Adiiciens euangelista quintum testimonium Ioannis baptistæ de Iesu, narrat occasionem testificandi fuisse controuersiam inter discipulos Ioannis & Iudæos. *Ex discipulis Ioannis.* Origo quæstionis à discipulis Ioannis significatur. *Cum Iudæis.* Non dicit cum Galilæis quos superius numerauera discipulos Iesu qui interfuerant nuptiis: sed cum Iudæis, qui viderant miracula facta à Iesu in Hierusalem, & propterea credebāt. *De purificatione* hoc est de baptismo seu ablutione. Discipuli siquidem Ioannis præferebant baptismum Ioannis baptismo Iesu: Iudæi autem econuerso. *Et venerunt ad Ioannem* arbitrum quæstionis. *Et dixerunt ei, Rabbi qui erat tecum trans Iordanem.* Hinc habetur quòd Iesus post ieiunium in deserto reuersus est ad Ioannem baptistam, & erat cum eo. Nam post baptismum immediate iuit in desertum: & inde rediit ad Ioannem, vt monstraretur ab eo, vt populus cognosceret Iesum, & circa finem illius anni cœpit Iesus congregare sequaces, Andream, &c. ¶ Et nota quatuor quæ dicunt Ioanni, tendere omnia ad excitādum Ioannem aduersus Iesum. Et inchoant à pristino statu humilio-ri Iesu respectu Ioannis. Talis enim humilior status significatur, dicendo qui erat tecum, non tu cum eo, sed ipse tecum, velut sub vmbra tua. *Cui tu testimonium perhibuisti.* Ecce secūdum cōmemoratio beneficij: vt velut ingratus Iesus haberetur, qui fauore testimonij tui cognatus est. *Ecce hic baptizat.* Tertium est vsurpatio officij Ioannis à Iesu, tam cito. Celeritas enim significatur dicendo ecce: vsurpatio autem officij, dicendo baptizat. *Et omnes veniunt ad eum.* Hoc est quartum quod indigne ferebant, quod cruciabat eos: concursus scilicet non aliquorum sed omnium pœnitentium ad Iesum. nam tam venientes ad Ioannem quàm non venientes ad Ioannem (pœnitentes tamen) veniebant ad Iesum: quia Ioānes mittebat omnes ad Iesum, quia ad hoc venerat. *Respondit Ioannes.* Nota responsionem Ioānis ad singula. Et inchoat à repressione passionis seu affect⁹ nimij discipulorum suorum erga se. *Et dixit.* Non potest homo accipere quicquam nisi fuerit ei datū de cælo. Suauis magister Ioannes, ab vniuersalibus, à communibus quæ nota erant discipulis reprimit affectum eorum: ex hoc scilicet quòd non potest licite, homo, quicunq;, accipere, quicquā, officij, tituli, dignitatis, gradus, &c. nisi fuerit ei datū à deo, habitāte in cælis. vt per hoc intelligerēt seruandā esse mēsurā in appetitu officiorū & graduū,

& simul intelligeret ipsummet cognoscere officium sibi desuper datum: & rationabiliter mensurare seipsum, continereq; seipsum in inferiori gradu respectu Iesu. ¶ Et significanter dicit non potest: ad exponendum discipulis q nō ex reuerentiali quadam humilitate sed ex debito (quo non potest licitè aliter facere) continet se sub Iesu. *Ipsi vos mihi testimonium perhibetis quod dixerim nō sum ego Christus.* Discipulorum indignatio ex hoc erat q Ioannes qui maior Iesu fuerat authoritate & fama, immo qui fuerat velut exaltator Iesu, modo fiat minor authoritate, fama & concursu populi, & propterea Ioannes postquam communia proposuit de vniuscuiusq; hominis temperātia ad propriam mensuram secundum deū, explicat quòd non de nouo sed suapte natura Iesus est ipso maior & ipse minor: & quòd ex debito sui officij ipse testimonium perhibuit Iesu: quòd non exaltauit Iesum, sed executus est debitum suum ¶ A verbis eorum inchoat propria. Dixerunt enim cui tu testimonium perhibuisti. & propterea vos inquit ipsi testamini quòd olim dixerim non sum ego Christus: quòd meipsum recognoui ac confessus sum me non esse Christum, sed Iesum esse Christum. *Sed quia.* pro. q missus sum. Non de nouo inferior sum illo sed diuīna dispositione tanquam inferior missus sum. *Ante illum.* hoc est ad parandam viam pro illo. *Qui habet sponsam, sponsus est.* Adiicit olim dictis de seipso & Iesu, non modo declarare distantiam inter Iesum & se. Et facit declarando propria vtriusque officia. intendens quòd officium Iesu est officium sponsi: officium autem suum est officium amici sponsi. Significatur enim per hoc quòd multitudo fidelium dispensanda est fide non ei sed Iesu: ac per hoc ipse Iesus est sponsus: quia habet multitudinem fidelium non qualitercunque. non sicut ego habeo sed sicut sponsam. Despondi enim vos (inquit Apostolus) vni viro virginem castam exhibere Christo, non mihi. Ecclesia siquidem (quæ multitudo est fidelium) amatur tractatúrque à Iesu non vt serua, sed vt sponsa. Et directè percutit, immo instruit discipulos Ioannes de officio baptizandi assumpto à Iesu. Acsi apertiùs dixisset. ille baptizat vt spōsus, vt generet filios suæ sponsæ: ego autem baptizo vt amicus sponsi, præparans homines ad hoc vt fiant filij sponsæ. ¶ Et significanter vtitur nominibus sponsi & sponsæ, non viri & vxoris: vt intelligamus generationem spiritualem, qua sic generantur filij vt maneat virginitas sponsæ. *Amicus autem spōsi.* Quamuis dignitate aliâs appellauerit se indignum ad minimum ministerium (soluendi scilicet corrigiam calcia-

calciamenti) officio tamen & affectu amicum se modo appellat: vt intelligãt discipuli quòd amore amicitiæ (quo bonum quæritur amato) ipse prosequitur Iesum, & vanè conantur inserere dissensionem inter ipsum & Iesum. *Qui stat.* qui perseuerat amicus. *Et audit eum.* præsentem, personaliter loquentem. *Gaudio gaudet.* Hebraico more loquitur, ad exprimendam magnitudinem gaudij. *Propter vocem sponsi.* Metaphoricus est sermo iste. introducens amicũ sponsi qui præmissus est ante illum ad sponsam: & vbi sponsus adueni & sponsam alloquitur, amicus stans & audiens, valde gaudet propter vocem sponsi præsentis. ¶ Et intendit ad literam quód ipse gaudet propter vocem prædicationis Iesu. Et propterea nõ dixit propter præsentiã sponsi, sed propter vocem sponsi: ad significandum gaudium de manifestatione Iesu, q̃ voce propriæ prædicationis, q̃ voce suorum miraculorum manifestatur. Et pinxit per hoc coram discipulis suis seipsum intus: vt & ipsi gauderent de voce Iesu, sicut & ipse Ioannes gaudet. Et nihilominus explicauit magnitudinem gaudij sibi concessi, negatam priscis patribus: quibus non est datũ vt starent. & audirent vocem sponsi corporali præsentia alloquentis spõsam. *Hoc ergo gaudium meũ.* Hinc clarè apparet quæ sub metaphora sponsi & amici dicebat, de Iesu & seipso intendere. *Impletum est.* Diu enim desideratum, modo impletum est. *Illum oportet crescere.* Postquam respondit discipulis tam ad id quod di xerant cui tu testimonium perhibuisti, quàm quo ad illud ecce hic baptizat, modo respondet ad illud omnes vadunt ad eum. Illum inquit oportet crescere, authoritate, fama, gloria, discipulis, &c. Et dicit oportet, necessitatem diuinæ diffinitionis significãs. *Me autem minui.* Non solùm oportet illum crescere, sed etiam oportet me minui (quo ad concursum populi: quo ad congregationem discipulorum) secundum rem, & nõ solùm relatiuè: sicut lux stellæ minuitur præsentia solis. Paulatim enim cessauit concursus populi ad Ioannem: & posito in carcere ablatus est, vt om nes concurrerent ad Iesum. *Qui de sursum venit.* Ratio redditur quare oportet illum crescere: quia qui de sursum venit, hoc est de summa natura quæ deitas est. *Supra omnes est.* Dictio Græca interpretata omnes, anceps est ad omnes vel omnia: tam hic quàm in sequenti versiculo, qui de cælo venit super omnes est. Vtrobique enim legi potest in masculino vel neutro genere. Et legendum est non super, sed supra: vt eminens significetur, & non quasi innixus rebus. Et hic quidem quadrat masculinum ge

nus:

nus: vt reddatur ratio quare illũ oportet crescere, quia desupernis veniens non solùm est supra me, sed supra omnes: inferiùs autem quadrat vt legatur in neutro genere: quia explanando dicetur: & omnia dedit in manu eius. *Qui est de terra.* Aduerte quo ad literã, repetendum esse est de terra. Ita ꝙ legendum est. *Qui est de terra, de terra est & de terra loquitur.* Et est sensus, qui venit seu proficiscitur ex terra, originem habet ex terra: & sermo eius oritur ex terra. Ita ꝙ semper præpositio de, significat originẽ: tum personæ, tum sermonis. ¶ Quid autem intendatur per hæc verba, monstratur per subiuncta, è regione apposita: scilicet qui de cælo venit &c. Est itaque vt subiuncta porrigunt sensus. Qui est de terra, propriissimè loquitur: & nomen relatiuum hypostasim refert. Persona, hypostasis è terra originẽ habens, & de terra est: hoc est simpliciter & absolutè orta est ex terra. Ita quod significatur quòd ille cuius persona ortum habet à terra, simpliciter & absolutè ortus est ex terra: ab origine hypostasis subiungens originem totius simpliciter & absolutè. Et consequenter etiam de terra loquitur: hoc est & sermo eius è terra originem habet: quia intelligere quod sermone significatur, è terrenis ortum habet. Et hæc omnia cõmunia sunt omnibus hominibus, & secũdum substantiam & secundum intelligere. naturale quidem omnino: quia intelligere humanum ortum habet à sensu. per reuelationem autem, pro quanto reuelata omnia reuelantur pendentia à phantasmatibus. & sic etiam ex terra quodammodo venit intelligere prophetarum. Præsens tamen textus ad literã de cognitione naturali videtur tractare: quia ponit differentiam inter Christum & alios secundum esse hypostaticum & secundum naturalem cognitionem. *Qui de cælo venit.* E regione ad illud qui est de terra, dicit qui de cælo venit. Hypostasim significat diuinam, verum deum vnigenitum filium dei: hic enim solus est qui de cælo venit ad prædicandum, ad baptizandum. Quia enim venit præsentis est temporis, aduentum significat Iesu Christi filij dei præsentem ad baptizandum, ad prædicandum. *Super omnes est.* Pro supra omnia est. E regione ad illud de terra est, dicit supra omnia est, vt ex eo quòd persona diuina est quæ venit, ipse Iesus supra omnia describatur. Et verè supra omnia inferiùs ꝓbabitur: quia omnia dedit ei pater in manu. Quanuis Iesus actualiter prædicans non appareret quòd esset supra omnia. in rei tamen veritate erat supra omnia non solùm quatenus deus, sed etiam quatenus homo, quo ad potestatem. Et hoc hominem Iesum habuisse ex gra-

tia

tia vnionis perſonalis : ex hoc quòd erat diuina perſona, manifeſtant hæc Ioannis baptiſtæ verba: dicentis ipſum ideo ſupra omnia, quia de cælo venit. *Et quod vidit & audiuit.* E regione ad tertium (ſcilicet & de terra loquitur) dicit & quod vidit & audiuit. ¶ Naturalis notitia diuinorum quam habuit Ieſus Chriſtus filius dei, ſignificatur per viſum & auditum. Per viſum quidem ad explicandum euidentiam: per auditum verò ad explicandum ordinem originis. quod enim audiuimus, ab alio ad nos deriuatur. Filius ſiquidem dei ita omnium habet viſionē, vt tamen ſuum videre habeat à patre. Et propterea dicitur & quod vidit & audiuit. *Hoc teſtatur.* prædicando, docendo, &c. Et intendit Ioannes baptiſta per hæc omnia, tum excludere à diſcipulis opinionem comparandi ſe ad Chriſtum: vtpote quum ipſe de terra ſit, & non niſi ex terrenis loqui poſſit: Ieſus autem de cælo veniat verus deus ſupra omnia, & quæ vidit & audiuit à patre teſtetur. Tum excludere erroneum intellectum amicitiæ inter ſe & Ieſum (appellauerat enim ſe amicum ſponſi) ne putarent amicitiam velut inter pares aut propinquos. Tantum ſiquidem ſe diſtare ab illo ſignificat, quantum perſona ex terra (hoc eſt infimè creata) diſtat à perſona diuina. *Et teſtimonium eius.* Poſtquam Ioannes baptiſta declarando Ieſum & ſe ſatiſfecit quęſtioni diſcipulorum: adiungit neceſſitatem credendi Ieſu, vt intelligerent diſcipuli non eſſe liberum credere vel non credere Ieſu (ſicut liberum erat ſuſcipere vel non ſuſcipere baptiſmum Ioannis) ſed neceſſarium eſſe ad ſalutem credere Ieſu: & alioquin incurri damnationem æternam. *Nemo accipit.* Vel quia nullus perfectè adhuc accipiebat teſtimonium eius: nullo adhuc credente ex eius prædicatione ipſum eſſe verum Deum. Vel propter raritatem credentium, hyperbolica figura dicitur quòd nemo accipit teſtimonium eius. ¶ Et in hoc etiā percutit diſcipulos querulos de multo concurſu ad Ieſum, dicendo & omnes veniunt ad eum: contra hoc enim dicit quòd nemo accipit teſtimonium eius. Acſi apertiùs dixiſſet adeò pauci ſunt vt nullus mereatur dici concurſus ad eum. Vel quanuis multi concurrant, nemo tamen perfectè accipit teſtimonium eius. Primus tamen ſenſus magis quadrat ſequentibus. *Qui autem acceperit.* pro, qui accepit, *eius teſtimonium.* Hinc apparet nonnullos ſed valde paucos intendiſſe dicendo nemo Subiungit enim aliquos accepiſſe eius teſtimonium: hoc eſt credidiſſe ei. *Signauit.* pro, ſigillauit. Ad ſimilitudinem ſigillantis affirmationem ſeu confirmationem acceptantis, teſtimonium

Ieſu

Iesu describit. Quia. pro, quòd, *Deus verax est.* Intendit Ioannes Baptista duplicem fructum describere fidei in Iesum. alterum relatiuè ad deum. alterum relatiuè ad ipsummet credentem. Et fructus quidem in ordine ad deum, describitur dicendo quòd acceptans testimonium Iesu, sigillat, confirmat quod deus est verax. sicut enim qui proprio sigillo approbat scripturam aliquam, firmitatem dat illi quantũ est ex parte sua, sic qui acceptat testimonium Iesu sua professione confirmat, & tanquam sigillum imprimit ad hoc quòd deus verax est. Quomodo autem hoc sequatur, declarat subiungendo. *Quem enim misit deus, verba dei loquitur.* Ecce ratio quare acceptans testimonium Iesu, confirmat deum esse veracem: quia verba Iesu sunt verba Dei. Hinc enim manifestè sequitur quòd acceptans verba Iesu, subscribit verba Iesu esse vera: ac per hoc verba Dei: ac per hoc Deum esse veracem. *Non enim ad mensuram dat Deus spiritum.* Restabat tacita obiectio: quia prophetæ etiam missi à Deo non semper loquuntur verba dei, sed quandoque loquuntur ex proprio spiritu: ut patet de Nathan propheta, quando dixit Dauidi quòd ipse ædificauerat templum secundo Regum septimo. Et sic non sequeretur quòd acceptans testimonium Iesu subscribit verbis dei, excipiendo quòd Iesus quandoq; loquitur propria non Dei verba.

Contra hanc tacitam exceptionem seu obiectionem tradit Ioannes baptista Iesum semper verba dei loqui: reddendo rationem quare Iesus verba dei loquitur, quia non ad mensuram dat deus spiritum. Acsi apertiùs dixisset. Ideo dixi singulariter quem misit deus: quia non de quocunque misso à deo, sed de illo singulariter misso loquor, dicens quòd verba dei loquitur non quandoque sic, & quandoque non, sed absolutè & simpliciter quia deus dat spiritum huic singulariter misso, non ad mensuram. Dare spiritum ad mensuram, est distribuere diuersis diuersa dona spiritus: est dare dona spiritus ad limitatos actus, ad certum terminum, tum donorum spiritus, tum recipientis. Et per oppositum dare spiritum non ad mensuram, est dare vniuersa secundum summum gradum dona spiritus, & afficere huiusmodi donis spiritus totam capacitatem recipientis. Hoc enim est dare spiritum sine mensura, tam ex parte donorum quàm ex parte recipientis. Potest nihilominus intelligi de spiritu dato quòd sit simpliciter & absolutè immẽsus, pro quanto diuina hypostasis data homini Iesu per gratiam vnionis, spiritus est immensus. Exclusa est ergo obiectio: quia non datur

Iesu primus ad mensuram, vt quandoque loquatur verba dei & quandoque non: sicut datus aliis prophetis. *Pater diligit filium.* Non apponitur hic coniunctio enim: quia non referuntur hæc verba ad immediate præcedentia, sed ad illa, qui de cælo venit supra omnia est. ¶ Et vt penetres contextũ aduerte quod quum dixisset illa duo (scilicet qui de cælo venit supra omnia est & quod vidit & audiuit hoc testatur) prosecutus est prius secundũ: subiungẽdo & testimonium & reliqua spectantia ad testimoniũ eius, & modo prosequitur primũ: scilicet qui de cælo venit supra omnia est. Et assignat rationẽ quare Iesus qui de cælo venit supra omnia est, ex paterna dilectione. Pater inquit diligit filium. Nota extrema ad ponderandum ꝙ summa dilectio significatur: quanto maior est dilectio patris erga filium quã erga reliqua. *Et omnia dedit in manu eius.* Formalis sermo cogit ad intelligendũ quod de filio incarnato est sermo. nã dilectio qua pater diligit filiũ ratio est quod incarnato omnia tradita sunt, & non est ratio ꝙ filio prout est ab ęterno genitus tradita sint omnia: quoniam non dilectione, sed generatione omnia tradita sunt vnigenito deo, sed eidẽ vnigenito filio hominis, ex paterna dilectione omnia tradita sunt. ¶ Et significanter dicitur in manu eius, hoc est in potestate eius: ad differẽtiam possessionis & vsus. Possessionẽ nanq; & vsum omnium tanquam subditorum, distulit accipere propter nostram salutem. voluit enim subiici vt nos redimeret. *Qui credit.* Eandem fidem priùs significatam sub ratione acceptantis testimoniũ, modo sub proprio nomine significat: dicendo qui credit. *In filium.* Vt superiùs declaratum fuit, nõ sistit credere in hominẽ aut filiũ hominis, sed oportet quod penetret in filium: alioquin fides non est salutifera. *Habet vitã æternam.* Ecce alter fructus in relatione ad credẽtem. habere enim vitã, bonum est credentis. Et dicitur quod credens habet vitã æternam, quia habet eam velut in semine. Gratia siquidẽ dei est velut semen æternæ vitæ, ita certi fructus vt Paulus dicat gratia dei vita æterna: propriam causam assignando. *Qui autem incredulus est filio.* Necessitas credendi Iesu, explicatur subiungendo pœnam incredulorum. Et primo proponit rationẽ culpæ: explicando irreuerentiã quæ fit filio non credẽdo illi. Hæc enim significatur dum adiungitur filio. *Non videbit vitam.* Ecce pœna damni. Et non dicit non habebit vitam, sed non videbit. tũ vt intelligamus quod de vita quæ in visione cõsistit est sermo: iuxta illud. hæc est vita æterna vt videant te solùm verum deum. Tum ad

ad ſignificandum quod nec videbũt vitam increduli. Et vere ſic erit: quoniam non videbunt fœlicem illam vitam, & ſi certi erunt quòd regnantes cum Chriſto, fœlicem habent vitam. *Sed ira dei.* Pœna ſenſus ſignificatur per iram dei ſecundum ſimilitudinem effectus: hoc eſt punitio. *Manet.* pro, manebit. Perſeuerantia pœnæ ſignificatur per hoc futurum. *Super eum.* Dominium pœnæ ſignificatur ex præpoſitione ſuper. Dominabitur enim pœna in damnatis ita quod non erit in poteſtate eorum diuertere cogitationem actualem & deteſtationem actualẽ affligentes, ſicut poſſumus in hac vita: vt latius declaratum eſt Lucæ. 16.

CAPVT IIII.

V*T ergo cognouit Ieſus.* pro, dominus. Quia Ioannes euãgeliſta ſtuduiſſe videtur ſermoni formali, ſignificanter nõ dicit Ieſus ſed dominus: ad ſignificandũ quod non ex auditu, ſed ex ea quam ſecum attulit notitia cognouit hoc factum in loco diſtãte. ¶ Et ſi nõ intelligis quo pacto fuit noua cognitio ſi fuit notitia cõgenita, recolito modũ quo angeli de nouo cognoſcũt ſingularia per ſpecies congenitas. Quando enim ſingularia ad actum exiſtentiæ veniunt, tunc cognoſcuntur per antiquas ſpecies: quia de nouo aſsimilantur ſpeciebus antiquis. Sic autem Ieſus de nouo cognouit ſingularia geſta apud Phariſæos ſecundum ſciẽtiam ſibi cõgenitam: quę à Theologis appellatur ſcientia infuſa. *Quia.* pro, quod, *audierunt Phariſæi.* Res de nouo cognita ex auditio Phariſæorum: quæ ſingulare quoddã eſt. *Quod Ieſus plures diſcipulos facit & baptizat quàm Ioannes.* Res auditæ (materia inuidiæ Phariſææ) multitudo maior diſcipulorum Ieſu quam Ioannis & officium baptizandi explicantur. Non quod Phariſæi zelarent pro Ioanne (quũ ipſi non receperint Ioannis baptiſmũ, ſed perſiſterẽt in ſecta propria) ſed ꝓ ſecta propria inuidebãt Ieſu: timẽtes ꝙ Ieſus faceret nouam ſectã quæ offuſcaret ſectã phariſæam. Et tãto faciliùs quanto videbãt ipſum clarere miraculis: quod nõ videbatur in Ioanne. ¶ Si iunxerimus hæc cum dictis Matth. 4. & Marc. 1. (quod Ieſus ex Iudæa venit in Galilæam tradito Ioanne) perpendemus quod Euangeliſta tractans hic eundem Ieſu aduentum in Galilæam ex Iudæa, quis non explicet Ioannẽ traditum, inſinuat cauſam tradionis Ioannis: quam nullus alius Euangeliſta narrauerat, & inſinuat Phariſæorum inuidiã tradidiſſe Ioannẽ Herodi. Quod etiam verba domini Matth. 17. teſtantur de Ioanne. Elias iam venit & non

non cognouerunt eum sed fecerunt in eo quæcunque voluerunt, sic & filius hominis passurus est ab eis. Hæc enim verba significant quod illi à quibus ipse Iesus erat passurus, fecerunt in Ioanne quæcunque voluerunt. constant autem Iesum Pharisæorum inuidia maximè vexatum & tandem occisum. Insinuat itaque Euangelista quod Ioanne tradito Herodi ab inuidia Pharisæorum, vt cognouit Iesus occasionem maioris erga seipsum inuidiæ Pharisææ, quia audierant Pharisæi quod Iesus plures facit continuè discipulos quàm Ioannes fecerit. ¶ Modus quo Pharisæi tradiderunt Ioannem Herodi, scriptus non est. secretus enim fuit. Et fortè suadendo quod huiusmodi congregationes nõ expediũt regno eius, quod sunt periculosæ, & similia. Ratio inuidiæ in promptu est: quia secta Pharisæorum offuscabatur ex noua baptizatorũ profitentium pœnitẽtiam schola. Multóque maiorem inuidiam significat Euangelista ex maiore multitudine discipulorũ Iesu. *Quanquã Iesus non baptizaret sed discipuli eius.* Interponit Euãgelistam expositionem verborũ bis dictorum: scilicet ꝙ Iesus baptizabat: declarando quòd nõ per seipsum sed per discipulos baptizabat. ¶ Si quæris quare nõ per seipsum? In promptu est ratio ab Apostolo sumpta. nõ misit me Christus baptizare sed euãgelizare. Et Petrus Apostolus in domo Cornelij Centurionis nõ baptizauit sed iussit eos baptizari. Quia vacabat itaque Iesus prædicationi, baptismum exercebat per discipulos. *Reliquit Iudæam.* Ecce effectus cognitæ inuidiæ Pharisææ. Cessi inuidiæ, cessit machinationibus Pharisæis: eò quòd nõ erat adhuc tempus patiendi. Exemplum quoque præbẽs aliis, cedẽdi quandoque odiis. *Et abiit iterum in Galilæam.* Iste secundus aduẽtus Iesu in Galilæam, est ille cuius meminerunt alij Euangelistæ. Et propterea Ioãnes apposuit iterum: vt erudiret lectores aliorum Euãgelistarum quod de primo reditu in Galilæam non meminerunt sed de hoc secundo: qui fuit tradito Ioãne carceri. *Oportebat autẽ eũ transire.* Vt non de industria sed ex necessitate viæ Iesum ad Samaritanos declinasse intelligam⁹, dicit oportebat. *Per mediam Samariã.* Superfluit mediam. Et est Samaria nomen nõ ciuitatis sed regionis in proposito. Samaria enĩ fuit ciuitas ædificata ab Amri rege Israel. 3. Reg. 16. quæ postmodũ destructa & reædificata appellata est Sebaste. A ciuitate ergo illa capite regni, appellata est regio Samaria: per quã oportebat Iesum transire. *Venit ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur Sychar.* Eadem est quæ dicitur Sechẽ & Sichem. Et erat præcipua ciuitas

Sama-

Samaritanorum secundum Iosephum. *Iuxta prædium quod dedit Iacob Ioseph filio suo.* De hoc agro scribitur Gene.48. dicente Iacob ad Ioseph. Do tibi partem vnam extra fratres tuos quam tuli de manu Amorræi in gladio & arcu meo. *Erat autem ibi fons Iacob.* Describit Euangelista singula: quoniam hæc ad claritatem subsequentium sermonum inter Samaritanam & Iesum spectant. Retinuit autem appellationem à Iacob puteus ille tanto tempore, propter memoriam patriarchæ. *Iesus autem fatigatus ex itinere.* Vt vere humanam naturã in Iesu agnoscamus, fatigatus describitur ex itinere. *Sedebat sic.* hoc est illo modo quo [illegible]. *Supra.* pro, super. *fontem.* hoc est innixus fonti. Significat enim quod nõ solum sedebat, sed quod sedebat more fatigatorum innixus fonti: puta applicato brachio super labium fontis ad [illegible] nendum caput. Sic enim solent fatigati sedere. *Hora autem erat quasi sexta.* Ad explicandum tempus acti itineris per totum [illegible] diei, describit horam quasi sextam. tanto enim spatio iter parauerat re ieiunum fatigationem inducit. *Venit mulier de Samaria.* Non vnde venit (nã in Samaria erãt) sed vnde oriũda erat describitur. *Haurire.* pro, vt hauriret, *Aquam. Dicit ei Iesus. Da mihi bibere.* Occasione oblata quanquã fatigatus vacat instructioni, euãgelizare intẽdit mulieri. Et suauiter volens eam trahere ad spiritualem doctrinam, petit potum: non ratione quod bibere vellet, sed vt inuite illam sic ad euangelium: vt rei successus monstrauit. *Discipuli enim eius abierant in ciuitatem.* Ratio redditur quare Iesus remanserit ad fontem: quia scilicet decreuerãt ibi prandere iuxta fontem. hoc enim significatur dicendo quòd discipuli iuerant ad emãdum cibos. Et nihilominus redditur etiam ratio quare à muliere petiit potum: quia scilicet discipuli aberant. *Vt cibos emerent.* Hinc apparet quod Iesus non ibat mendicando, sed precio cibum emendo. Apparet rursus quod proprium (in communi tamen) habebat. non enim de alieno sed de proprio emebant cibos. Habeturq; hinc non esse imperfectionis habere proprium. nisi quis blasphemet, dicendo in Christo inueniri imperfectionem moralem. *Dicit ergo ei mulier illa Samaritana, Quomodo tu Iudæus quum sis.* Ex habitu cognouit mulier Iesum esse Iudæum. Nume. siquidem.15. pręcipitur Iudęis vt deferãt fimbrias & hyacinthinas in quatuor angulis vestis, ad distinctionem aliarum nationum. *Bibere à me poscis, quæ sum mulier Samaritana.* Quarti Reg.17. habes qui sunt Samaritani. Ethnici enim erant, & colebant simul deum Israel & idola: vt ibi dicitur. Erant [illegible]

exoti

exosi Iudæis plusquã illi qui erant totaliter gentiles : sicut hæretici sunt Christianis magis exosi q̃ Pagani. *Non enim coutuntur.* pro, cõmerciũ habent, *Iudæi cũ Samaritanis.* Rationẽ interposuit euãgelista verborũ mulieris ad Iesum: quia scilicet Iudȩi nolebãt habere commercium dãdi & accipiẽdi cũ Samaritanis. Ita ꝙ ex Iudæis hoc proueniebat, non ex Samaritanis, qui libenter cõmerciũ habuissent cum Iudæis: vt patet. 1. Esdræ. 4. *Respondit Iesus: & dixit ei, Si scires donum dei.* Hinc clarè apparet ꝙ Iesus non vt biberet sed vt occasionem acciperet instruẽdi, petiit potum à Samaritana. Incipit Iesus docere mulierẽ, occasione sumpta ab admiratione immo repulsione Samaritanæ. Huiusmodi enim quæstio repulsiua erat. ¶ Quatuor autẽ proponit. Primũ est. si scires donum dei. Vbi nõ explicando rem dono datam, insinuare videtur donum mundo datũ, donum commune nõ solũ generi humano sed etiam toti vniuerso à deo datũ. De quo superiùs dictum est. sic deus dilexit mundum vt filium suum vnigenitum dederit. Liberalem itaque collationem vnigeniti filij significat. intendendo ꝙ ſi scires liberalitatem diuinam qua cõtulit vnigenitũ suũ mundo. *Et quis est qui dicit tibi, da mihi bibere.* Quod appellauerat donum dei, significat adiungẽdo propriam personã: Acsi apertiùs diceret. si scires donũ dei in me, ego enim sum illud dei donum. ¶ Relatiuo quis, propriã personã significauit. quam cõstat esse diuinã hypostasim. *Tu forsitan.* pro, vtiq;. *petisses ab eo.* Ecce tertium . tu negas mihi potum aquæ velut vindictam exercens in Iudæos: & tamẽ si tu scires duo prȩdicta, nõ solum dares mihi potum aquæ sed certè tu petisses à me. *Et dedisset tibi aquam viuam.* Declarat simul quod petisses (scilicet aquam viuam) & quòd dedisset tibi aquã viuam: & nõ repulisset te obiurgando, sicut tu obiurgasti me. Et Iesus quidem in his verbis nõ loquitur de aqua corporea, sed de aqua spirituali: hoc est de spirituali gratia, quã inferiùs declarabit. Quæ appellatur aqua metaphorice, propter multas aquæ cõditiones: hoc est mũdare, refrigerare, sitimque tollere. Et ratione huius tertiȩ directè in proposito gratia spiritꝰ sancti appellatur aqua : vt inferiùs Iesus explicat. Appellatur autem nõ qualiscũque aqua sed aqua viua cõtinuè scaturiẽs (ad differẽtiam aquarũ quæ recondũtur in cisternis & lacunis) propterea ꝙ continuè scaturit versus vitã æternã. vt inferiùs declarabit. *Dicit ei mulier, Domine.* Audita mansueta ac placida responsione Iesu , incipit honorare Iesum . priùs enim dixerat quomodo tu: modo dicit domine.

Neque in quo haurias.pro,neque hauſtrum, *habes*.Vas velut in-ſtrumentum ad hauriendum aquam ſignificatur. *Et puteus altus*, pro,profundus, *eſt*. Qui priùs appellatus fuit fons Iacob, modo appellatur puteus,ne ciſternam crederes. nec fontem in ſuperficie terræ ſcaturientem ſed in profundo. *Vnde ergo habes aquam viuam?* Intellexerat mulier verba Ieſu de corporea aqua,& propterea infert interrogatiue,vnde ergo habes aquam viuã? *Nunquid tu*. Poſtquàm mulier obiecit verbis Ieſu pro quanto dixerat & dediſſet tibi aquam viuam,modo obiicit pro quanto dixit: ſi ſcires quis eſt qui dicit tibi. *Nunquid tu maior es*. Quaſi dicat non. *Patre noſtro Iacob*. Patrem appellat Iacob non origine carnis ſed religione : pro quanto Samaritani deum Iſrael colebant in loco in quo adoratus eſt à Iacob. *Qui dedit nobis puteum*. Succeſsiua fama acceperãt puteum illum foſſum à Iacob:& dicit dedit nobis:tanquàm filiis quo ad religionem & habitationem loci. *Et ipſe ex eo bibit, & filij eius,& pecora eius*. Bonitatem & abundantiam aquæ illius declarat ex vſu ipſius , filiorum & pecorum. *Reſpondit Ieſus:& dixit ei,Omnis qui bibit ex hac aqua ſitiet iterum*. Differẽtiam inter aquam illam & aquam ſuam declarat Ieſus : penes hoc quòd aqua illa etſi tollit ſitim ad tempus,non tamen tollit ſitim abſolutè:hoc eſt quin iterũ ſitiatur. Et hoc eſt per ſe manifeſtum. *Qui*.pro,quicunque, *autem biberit ex aqua quam ego dabo ei , non ſitiet in æternum*. Duplex occurrit circa hæc verba quæſtio. Altera eſt de ſiti eorum qui perdiderunt gratiam.tales enim biberunt ex aqua ſpiritualis gratiæ,& tamen poſtea iterum ſitierunt. Altera eſt de ſiti proficiẽtium in gratia: nam tales quantò magis bibunt ex aqua ſpiritualis gratiæ tantò magis ſitiunt:iuxta illud Eccleſiaſtici vigeſimoquarto qui bibunt me,adhuc ſitient. ¶ Solutio primæ quæſtionis eſt quòd quantũ eſt ex parte aquæ ſpiritualis gratiæ, tollitur ſitis non ad tempus ſed ſimpliciter & in perpetuum. ſine pœnitẽtia ſiquidem ſunt dona dei: vt dicitur ad Romanos vndecimo . Sed ex defectu liberi arbitrij euacuantis ſe aqua ſpiritualis gratiæ,prouenit noua ſitis. Differẽtia inter corpoream aquam & aquam gratiæ in propoſito.eſt quòd quantũ eſt ex parte ipſarum aquarum,aqua corporea tollit ſitim ad tempus: & propterea qui bibit eã iterum ſitit.aqua verò gratiæ tollit ſitim in perpetuũ: & propterea qui bibit eam non ſitit in æternũ. ¶ Solutio verò ſecundæ quæſtionis eſt,quòd æquiuocatur de ſiti. nã hic eſt ſermo de ſiti alimenti humidi,hoc eſt de ſiti gratiæ:proficientes verò nõ ſitiunt gra-

riam (quum illam habeant) ſed ſitiunt vitam æternam. *Sed aquā quam ego dabo ei, fiet in eo fons.* Duo dixerat ſcilicet aquā, & viuā. Et propterea poſtquàm declarauit ſuam aquā ex tam excellenti cōditione quòd tollit ſitim in æternū, declarat modo v iuam: dicendo ꝙ aqua ſua fiet in bibēte fons. *Aquæ ſalientis* non aquæ deſcendentis. *In vitam æternam.* Ecce quo aſcendit. Et intendit per hūc ſermonē ſemimetaphoricū quòd gratia in anima fit indeficiens (quantū ex ſe eſt) principium operum proficiētium in vitam æternā, proficientium autē meritoriè quidem ſecundum omnia gratię opera: emergēdo autē ſecundū charitatis auctus, remanentes in vita æterna. ¶ Et declarat per hoc quòd gratia nō eſt in anima ſicut aqua manens, ſicut res dormiens: ſed ſicut aqua ſemper de nouo ſcaturiens, ſemper vigilans, ſemper proferēs noua opera ſpiritualia. *Dicit ad eum mulier, Domine da mihi hanc aquā: vt non ſitiam, neque veniam huc haurire.* Quantūcunq; Ieſus diceret ea quæ nō poterant intelligi corporaliter (puta ꝙ aqua ſua in bibente illā fieret fons aquæ) & expreſſe nominaret vitam æternā, mulier tamen nō ſolū muliebris ſed & craſsi ingenij de corporea aqua intelligit: appetēs hanc aquā vt nō ſitiat, neque oporteat ipſam venire ad hauriendū aquā ex illo puteo. Ieſus tamē paulatim traxit mulierē quo volebat: ſcilicet ad petendū ab ipſo aquam. Dixerat enim in principio locutionis, tu vtiq; petiſſes ab eo: nec adhuc mulier voluerat petere. modo autē audita tanta virtute huius aquæ, petit. *Dicit ei Ieſus, vade, voca virū tuū: & veni huc.* Quia moralis honeſtas habet vt mulieri nuptæ non donetur niſi conſcio viro, ideo Ieſus antequā donet aquam petitam, dicit mulieri vt vocet virum ſuū: tanquā affuturum præſentem dono, tanquā teſtem pudici doni. Hæc eſt ratio conſequentis reſponſionis: vt ſcilicet petenti aquā illā, Ieſus reſponderit voca virū tuū. ¶ Interius autē intendebat ipſam trahere ad ſpiritualē notitiā hac via. Sciebat enim illam nō habere virum ſed quia nupta apparebat, dixit voca virum tuum. *Reſpondit mulier: & dixit, Nō habeo virū. Dicit ei Ieſus, Bene dixiſti, quia.* pro, ꝙ, *non habeo virū. Quinque enim viros habuiſti: & nunc quem habes non eſt tuus vir. Hoc verè.* pro, hoc verum, *dixiſti.* Reſpondēti mulieri non habeo virū, aperit Ieſus geſta mulieris à principio adoleſcentiæ eius: incipiens illi mōſtrare quis eſt ipſe Ieſus, per hoc ꝙ ſcit abſentia & ea quę humana notitia erāt ei ignota. *Dicit ei mulier, Domine video quia.* pro, quòd, *propheta es tu.* Tandem tracta eſt mulier, etſi non ad notitiam aquæ ſpiritualis,

tamē ad aliqualem notitiā Iesu. Et ex propriis gestis, à deo sibi commemoratis, profitetur ipsum prophetā. *Patres nostri in monte hoc adorauerunt.* Reperto propheta, mouet mulier quæstionē tritam ac omnibus notam inter Samaritanos & Iudæos: curiosa vt sciat à propheta quid sentiat de hac quæstione. Appellat patres nostros fortè omnes patriarchas, quos fama tradēte acceperant ibi in monte illo coluisse deum. Explicite tamē de Iacob cū familia sua legitur Gene. 33. ꝙ reuersus de Mesopotamia, iuxta vrbem Sichimorum erexit altare, & inuocauit super illud fortissimum deum Israël. Vnde hinc verificatur ad literā, patres nostri: hoc est Iacob & patres tribuum. *Et vos dicitis.* Et pro, quòd, *Hierosolymis est locus vbi adorare oportet.* Quæstio erat de loco: Iudæis dicentibus locū diuini cultus esse templum in Hierusalem, Samaritanis autem montē illum. *Dicit ei Iesus, Mulier crede mihi.* Respondens Iesus quæstioni, reddit primo mulierem suasibilem ad credendum. *Quia.* pro, quòd, *veniet hora.* Futurum tempus gratiæ noui testamenti euacuantis vtrunque locum immo omnem locū. prædicit: per hoc soluens quæstionem: ꝙ iam superflua erit. *Quando neque in monte hoc.* Ecce exclusio huius loci. *Neque in Hierosolymis.* Ecce exclusio cultus in tēplo. Et per hæc duo exclusa loca, intelligūtur exclusa omnia alia loca. *Adorabitis patrem.* Tanta notitia ac fiducia adorabitis deum quòd adorabitis eum vt patrem. *Vos adoratis quod nescitis: nos autem adoramus quod scimus.* Post communem exclusionem locorum, subiungit Iesus disparitatem adorantium tunc quantum ad notitiam, præferendo Iudæos Samaritanis: in hoc quòd Samaritani adorant nesciendo rem adoratam, Iudæi autem adorant sciendo rem adoratam. Et est sermo de sciētia fidei. Iudæi enim certa fidei cognitione adorabant vnum solum deum creatorem cæli & terræ &c. Samaritani autem adorabant quidem eundem deum, sed non cognoscendo certa fide ipsum solum esse verū deum. adorabāt enim alios deos, & simul cum aliis diis etiam deum Israël. Vnde nec cognoscebant nec credebant verū deum: sed in quodam cōfuso adorabant ipsum sicut & alios deos, tanquam deū illius terræ: vt patet quarti. Reg. 17. & propterea verissime dicitur, vos adoratis quod nescitis. *Quia salus ex Iudæis est.* Ratio hæc monstrat quòd de scientia fidei fuit sermo nam salus ex Iudæis orta, est salus ex fide vnius dei: quæ in Iudæis inchoauit & ex eis propagatur. Et intendit ab effectu hoc (quia salus animarum ex fide Iudæorum orta est) manife-

stare

ſtare quòd Iudæi ſciunt quod adorant. Ex hoc enim quòd fides Iudæorum ſalutifera eſt, habetur quòd Iudæi habent certá fidei notitiam de deo adorato: alioquin non eſſet ſalutifera. *Sed venit.* pro, veniet, *hora, & nunc eſt.* Dicit veniet, ratione perpetuæ perſeuerantiæ ſtatus noui teſtamẽti. Dicit ſimul & nũc eſt, propter initium gratiæ temporis ſtatus noui teſtamenti. *Quando veri adoratores.* ad differentiam illorum qui labiis adorant, & cor eorum longè eſt à deo. *Adorabunt patrem.* adorabunt deum vt patrem. *In ſpiritu.* non in monte, non in Hieroſolymis, non in loco aliquo, non cultu temporali, non lingua, ſed interiore cultu conſiſtente in ſpiritu: hoc eſt in animo quatenus ſpiritus officium habet, quatenus ſpiritualibus intendit. *Et veritate.* fidei, contra id quod dixerat vos adoratis quod neſcitis: ſicut dixit in ſpiritu, cõtra loca & exteriorem cultum. Et nihilominus vtráque animi partem complectitur. nam ſub ſpiritu voluntas, ſub veritate intellectus comprehenditur. *Nam & pater tales quærit.* Probat ex duplici capite debitum huiuſmodi adorationis. Primũ ex parte qualitatis adorantium, gratæ patri. minùs dico, immò quæſitæ à patre cæleſti. Tá grata enĩ deo deſcribitur qualitas honorantium ipſum integra mente, vt dicatur ꝙ pater nõ ſolum amat, non ſolum gratos habet, ſed querit tales: ſcilicet mẽte intergra, in ſpiritu & veritate. *Qui adorent eum.* pro, ſe. Et ſignificantius dicit patrem quærere: ad ſignificandum paternam ſolicitudinem dei ad habendum tales per prædicationes & miracula Chriſti & Apoſtolorum, per paſsionem & mortem Chriſti, per euangeliũ, &c. hæc enim omnia ſunt patrem quærere tales qui adorẽt ſe. *Spiritus eſt deus.* Prima ratio reddita eſt ex parte ſolicitudinis paternæ: hæc autẽ ſecunda redditur ex parte naturæ ipſius dei: quia ſcilicet natura eius eſt non corpus, nõ corporeũ aliquid, ſed ſpiritus, res omnino incorporea & immaterialis. *Et eos qui adorant eum, in ſpiritu & veritate oportet adorare.* hoc eſt & propterea oportet adorantes eum adorare in ſpiritu & veritate, vt adoratio conformis ſi adorato. Hinc habes erudite lector quod exterior cultus non propter ſeipſum gratus eſt deo: ſed pro quanto ordinatur ad interiorẽ, qui fit in ſpiritu & veritate. *Dicit ei mulier, Scio quia.* pro, quòd, *Meſsias venit.* Samaritana mulier excluſa à quæſtione, nec capax nouæ doctrinæ recuſanſque inſtrui à propheta Iudæo, remittit ſe ad Meſsiã. Inſtructi enim erant Samaritani de aduentu Meſsiæ, & propterea mulier certa fide credens, dicit ſcio quia Meſsias venit. Non ꝙ

intendat affirmare ipsum in præsenti venire: sed consuetè tempore præsenti vtitur pro tempore incerto. *Qui dicitur Christus.* Hęc interpretatio verbum est Euangelistæ, non mulieris. Interpretatur enim Hebræũ nomen Græcè: quia Gręcè scribebat. *Quum ergo venerit, ille annunciabit nobis omnia.* Hinc apparet quòd recusabat mulier discere à Iesu. *Dicit ei Iesus, Ego sum qui loquor tecum.* Mira gratia. vrgentibus nanque Iudæis quousque animam nostrã tollis si tu es Christus dic nobis palam, distulit palã dicere se Messiã, immo & discipulis prohibuit hoc publicare: & tamen nũc sponte Samaritanæ dicit se esse Messiam. Et ratio, est quia hæc manifestatio non erat periculosa ad præueniendũ passionem eius: & vt non solum Iudæos sed etiam primitias gentilium dignas efficeret manifestatione tanti mysterij ore proprio istos digniores quodammodo reddidit: quoniam priùs manifestauit ore proprio se esse Messiam illis quàm Iudæis. *Et continuò,* & in hoc. hoc est inter loquendum. *Venerunt discipuli eius: & mirabantur quod cum muliere loquebatur.* Nulla in textu, huius admirationis ratio redditur alia nisi locutio Iesu cum muliere. Et dixit hoc Euangelista ad significandum insolitam fuisse locutionem Iesu cũ muliere. miramur enim insolita. *Nemo tamen dixit quid quæris aut quid loqueris cum ea?* Reuerentiam discipulorum admirationi iunctam explicauit. tum ad declarandam qualitatem discipulorum. tum ad exemplum aliorum: ne præsumant quærere etiam si mirentur maiorum facta. *Reliquit ergo hydriam suam mulier: & abiit in ciuitatem.* Audito quòd ipse esset Messias, iũcta reuelatione propriorum gestorum, commota est mulier vsqueadeo quòd reliquit hydriã. oblita est aquę, & abiit in ciuitatem ad excitandum alios. *Et dicit illis hominibus, Venite & videte.* Superfluit &. *hominem qui dixit mihi omnia quæcunque feci.* Inuitat homines ciuitatis vt veniant ad videndum hominem qui reuelauit sibi totam vitam suam. *Nunquid ipse est Christus.* pro, nónne ipse est Christus? Ad assertionem vsqueadeo declinabat mulier vt exigat ab aliis aduentũ & visum ad confirmandum suam assertionem. *Exierunt ergo de ciuitate & veniebant ad eum. Interea.* interim quòd venturi erant & veniebant Samaritani. *Rogabant eum discipuli.* Affectus discipulorum ad hoc vt Iesus corpore reficeretur, explicatur precibus. *Dicentes, Rabbi manduca.* Appositi cibi intactio significatur. *Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo manducare quem vos nescitis.* Nec fatigatio nec hora sexta, retinens Iesum à de-

cerco

cendo describitur: vt discamus omittere cibũ corporis quacunque hora imminet spiritualem cura exercenda. Sicut Samaritanam traxerat ex haustu aquæ occasionem sumens, ita discipulos eleuat ex oblati cibi occasione: instruens de illorum officio sub metaphora cibi. *Dicebant ergo discipuli adinuicem. Nunquid aliquis attulit ei manducare.* Discipuli sicut & Samaritana, carnaliter intelligentes loquuntur de cibo corporeo. *Dicit eis Iesus, Meus cibus est vt faciam.* Aperit Iesus quòd de cibo animæ loquitur: qui est vt faciam, non vt dicam aut cogitem. pascitur enim anima factis. *Voluntatem eius qui misit me*, vt.pro, & , *perficiam opus eius.* Duo dicit: facere voluntatem dei, & perficere opus eius. Primũ refertur ad obedientiam: qua vt impleret voluntatem dei factus est obediens in omnibus vsque ad mortem crucis. Alterum autẽ refertur ad gratiam perficientem naturam. effectus enim obedientiæ Iesu Christi, est opus gratiæ perficiens opus creationis. Vnde primum subornatur huic secundo: dicendo meus cibus est vt faciam voluntatem eius, & apponẽdo rationem istius facere, vt perficiam opus eius. Opus enim dei est opus creationis, quod per Christi obedientiam perfectionem gratiæ acquisiuit: iuxta illud ad Ephesios primo instaurare omnia quę in cęlis & quę in terris sunt. *Nónne vos dicitis quod adhuc quatuor menses sunt, & messis venit?* Hinc supputari facile potest quòd Iesus nouẽ menses, vel circiter post Pascha mansit in Iudæa, vacans prędicationi, baptismo, & propagationi discipulorum. nam quadrimestre ante messem hyemale tẽpus est. Et quia in regionibus illis pręcoces sunt fructus terrę, cõputando messem sole existente in geminis, consequẽs est quòd sole existente in aquario vel circa, hęc dicta fuerint à Iesu: ac per hoc quũ Pascha celebraretur sole existente in ariete, consequens est vt duobus saltem mensibus veris totáque ęstate ac toto autumno, partéque hyemis Iesus mãserit in Iudæa. *Ecce dico vobis.* Samaritanis existentibus primitiis Gentilium, annunciat Iesus in promptu esse salutem vniuersarũ gentium. ¶ Vbi nota quòd quemadmodũ occasione sumpta ex fonte docuit superius de spirituali gratia sub metaphora aquæ, ita nunc occasione sumpta ex manducatione oblata à discipulis, salutem spiritualem annunciat sub metaphora colligendarum frugum ad cibum humanum. Ex hac enim occasione metaphorã messis assumpsit. Et de messe quidẽ corporali dicit quòd distat adhuc per quatuor menses: de messe autẽ spirituali subiungit ꝙ præsens, ꝙ in prõptu est, demõstrãdo ecce. *Leuate oculos vestros.*

Iuxta metaphoram leuantium oculos corporis ad videndum regiones iam albas ad meſſem (quando enim ſunt maturę tunc videmus eas albas) intendit leuate oculos mentis. *Et videte regiones*. Non regionem Samaritanorum, aut Iudæorum: ſed regiones vniuerſas vniuerſorum populorũ gentes. *Quia albæ ſunt iam*. maturæ, præparatæ ſunt & in prõptu vt metantur. Sciebat Ieſus hoc eſſe verum non ſecundum diſpoſitionem exiſtentem in ipſis gentibus, ſed ſecundum diſpoſitionem diuinæ prædeſtinationis. Et (vt dictum eſt) dixit hoc occaſione ſumpta ex Samaritanis primitiis gentium: qui tunc erant metendi. *Ad meſſem*. Metaphora meſſis aliter applicatur Matthæi. 13. (vbi dicitur: meſſis conſummatio eſt ſeculi: cuius meſſis meſſores ſunt angeli) aliter applicatur hic. Vbi meſſis eſt collectio fideliũ: cuius meſſores ſunt & ipſe Chriſtus & eius diſcipuli. *Et qui metit*. Metentis opera, meritoria deſcribitur & fructuoſa: ad inſtruendum diſcipulos meſſores de illorum officio. *Mercedem accipit*. Ad ſimilitudinem corporaliter metentis, dicit mercedem accipit; vt intelligant diſcipuli quod vacando collectioni fidelium, mercedem ſibiipſis acquirunt: non temporalem ſed illam, ego merces tua magnanimis. Geneſe. 15. *Et congregat fructum in vitam æternam*. Meſſores corporaliter, ad hoc metunt vt congregetur fructus pro vita temporali. Meſsis autem ſpiritualis ad congregandum fructum in vitam æternam: non ad propria metentium ſeruitia, non ad eorum gloriam, non ad ipſorum implendas burſas. *Vt & qui ſeminat ſimul gaudeat & qui metit*. Differentia inter æternam & temporalem vitam eſt quòd temporalis vita non ſemper eſt commune gaudium ſeminanti & metenti. contingit enim eum qui ſeminauit mortuum eſſe tempore meſſis, aut congregari fructus alteri quàm ſeminanti: & propterea non ſimul gaudet qui ſeminat & qui metit. Vita autem æterna commune eſt gaudium ſeminanti & metenti, etiam ſi ſeminans longè antè mortuus corpore fuerit: & propterea dicitur, vt ſimul gaudeat qui ſeminat & qui metit. *In hoc enim eſt verbum verum, quia alius eſt qui ſeminat & alius eſt qui metit*. Affert Ieſus ad cumulum beneficij collati diſcipulis, verificationem vulgari prouerbij ſcilicet alius ſeminat & alius metit. Vt cognoſcant magis beneficium ſibi collatum. Sumitur itaq; verbum pro prouerbium. Erat enim tum temporis prouerbiũ infortunatorum, quibus eueniebat quod labores eorum comedebantur ab aliis. Dicebant ſiquidē quod vnus ſeminat & alius metit: ad ſignificandum quod vnus laborat, & alius vtitur fructu laboris. Hoc prouerbium

uerbium applicat ad propositum: dicens illud verificari in officio discipuli. *Ego misi vos.* Hinc habetur ꝙ Iesus infra illos nouem menses quibus prædicauit & baptizabat per discipulos, misit discipulos suos ad prædicandum. ego inquit misi. Non dicit mitto aut mittã, sed misi. ¶ Et hæc præterita missio à solo Ioanne hic commemoratur. nam alij euangelistæ nõ meminerunt missionis ante carcerem Ioannis: hæc autem missio fuit Ioannes adhuc baptizante in Aenon. *Metere.* gladio diuini verbi colligere fideles. *Quod vos non laborastis* hoc est Iudęos: quos vos non instruxistis in fide, sed à Moyse & prophetis seminata est eorum fides. *Alij laborauerunt.* scilicet Moyses & prophetæ, docendo & instruendo tanquam seminando & colendo agrum. *Et vos in labores.* pro, laborem, *eorum introistis.* colligendo fructum fidei seminatę ab eis. Discipuli enim Christi erant idiotæ: & non erant prophetæ neque doctores qui laborassent instruendo Iudæos. & propterea quum Iesus misisset ad prædicandum Iudæis, misit eos ad colligendum fructus laboris prophetarum. ¶ Et significanter hanc prærogatiuam dat discipulis: quia omnis labor prophetarum ad hoc tetendit, vt Iudæi ingerentur Messiæ: lex enim & prophetæ vsq; ad Messiam erant. Tam expectatus ac desideratus itaq; fructus concessus discipulis significatur: dicendo & vos in laborem eorum introistis. *Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum Samaritanorum.* Ecce fructus sermonis habiti cum Samaritana, ecce primitiæ gentium, ecce quotquot autem receperũt eum. *Propter verbum mulieris, testimonium perhibentis quia.* pro, ꝙ. *dixit omnia quæcunque feci.* Hinc apparet ꝙ mulier credẽs, abiit in ciuitatem ad inuitandum alios etiam ad credendum. *Quum venissent ergo ad illum Samaritani.* credentes propter verbum mulieris. *Rogauerunt eum vt ibi.* pro, apud se, *maneret.* Effectus fidei, supplex inuitatio est ad manendũ in ciuitate: ita ꝙ non solum venerunt ad videndum, sed ad rogandũ vt apud se maneret. *Et mansit ibi.* Benignus Iesus non negat se Samaritanis: quibus negãt se Iudæi. *Duos dies.* Temperat mansionem: vt & salutaris sit Samaritanis, & occasionem subtrahat Iudæis diuertendi ab eo tanquam à Samaritano: quam habuissent si diu cum Samaritanis mansisset. *Et multò plures crediderunt.* Ecce fructus ex tam parua mora subsecutus. *Propter sermonem eius.* scilicet Iesu. Ecce exercitium Iesu illis diebus. Et significatur simul promptitudo Samaritanorum credentium sine miraculis ad solam prędicationem Iesu. Erat enim sermo Iesu viuus: & magis penetrans quàm gladius. *Et mulieri dicebant*

quia.

quia.pro,quòd,*non propter tuam loquelam credimus* Fructus sermo-
nis Iesu fuit,non solùm quòd multo plures crediderunt: sed quòd
illi qui prius crediderant propter verbum mulieris,intantum pro-
fecerunt prædicante Iesu quòd mulieri dicebant se credere iam
non propter testimoniũ mulieris. *Ipsi enim audiuimus*. Ecce qua-
re credimus:quia nosipsi non per te, sed ex ore Iesu proprie au-
diuimus.Fides siquidem ex auditu est verbi dei. *Et scimus* certi-
tudine fidei absque aliqua hæsitatione. hic est enim verus ta-
ctus auditus.Et hinc apparet sermonem Iesu non sonasse [illegible]
tantum : sed mentes penetrasse,& donum fidei contulisse. *Quia
hic est verè saluator mundi*. Deest Christus.Clara professio [illegible]
nens & quòd est Messias, & quòd est saluator non Iudæorum
aut Samaritanorum,sed mundi.Et quoniam dicunt ipsi [illegible]
diuimus & scimus, manifestant quòd Iesus euangelizauerit
se esse Messiam saluatorem mundi,quod nunquam publicè euan-
gelizauit Iudæis quo ad illam particulam quòd esset Messias
propter rationem superiùs dictam. *Post duos autem dies exiuit
& abiit in Galilæam*. Regionis nomen explicatum cõtra no[illegible]
patriæ,subiũcta verba significãt.Acsi apertiùs dixisset abiit [illegible]
Nazareth,sed in Galilæam. *Ipse enim Iesus testimonium perhibuit
quia*. pro,quòd, *propheta in sua patria honorem non habet*. [illegible]
redditur quare nõ in Nazareth abiit:quia ipse Iesus testimonium
perhibuit prophetã in sua patria honorem non habere. ¶ Quod
fuerit hoc testimonium,scriptum nõ est.nam quod scribitur Luc.
4.testimoniũ in Nazareth,fuit post multa miracula facta in Ca-
pharnaum (nam ibi dicitur quanta audiuimus facta in Caphar-
naum)hoc autẽ fuit priùs. ¶ Posset tamen intelligi ꝙ ipsum fa-
ctum Iesu(hoc est ipsum non ire in Nazareth) fuit patratum
testimonium ꝙ propheta nõ honoratur in patria sua.Clarius ta-
men est si intelligamus ꝙ Iesus dixerit tunc se non ire in Naza-
reth, quia propheta non honoratur in patria sua. Et hoc [illegible]
euangelistæ verba:dicendo ꝙ testimoniũ perhibuit,facto & ver-
bo. Quare autem nemo propheta acceptus est in patria sua, vide
Luc.4. ¶ Si quæris quare Iesus vitauit locum vbi non esset ho-
norãdus,venit in Galilæã honorãdus,in promptu ratio est: quo-
niam tunc initia erant prædicationis eius in Galilæa,& require-
batur ad fructum prædicationis vt honorabiliter haberetur. Non
itaque honorari voluit propter suum honorem, sed propter fru-
ctum prædicationis:requiritur enim in principiis authoritas ve-
neranda prædicatoris. *Quum ergo venisset in Galilæam,exceperunt
eum*

eum Galilæi. Gratus aduentus eius Galilæis significatur. *Quum omnia vidissent quæ fecerat Hierosolymis in die festo. Et ipsi enim venerant ad diem festum.* Ratio redditur gratiosæ exceptionis ex visis miraculis quæ fecerat Iesus Hierosolymis in paschate. nam & ipsi Galilæi interfuerant solennitati Paschali. ¶ Et narrat hæc euangelista: vt intelligamus describi aduentum secundum Iesu in Galilæam antequam multitudinem miraculorũ faceret in Galilæa, quæ recitantur ab aliis euangelistis. Si enim apud ipsos Galilæos multa iam fecisset Iesus miracula, non diceret euangelista quòd ideo exceperunt eum, quia viderunt quæ fecerat Hierosolymis: sed quia viderunt quæ fecerat apud ipsos. *Venit ergo iterum.* Deest, Iesus. Priùs venerat ferè ante annum quum inuitatus fuit ad nuptias. *In Cana Galilææ vbi fecit aquam vinum. Et erat quidam regulus.* pro, regius. Incertum est autem an esset regius genere vel officio. Potuit enim esse & quòd fuerit de genere regio Herodis, & quod fuerit regius consiliarius, vel aliquid huiusmodi. Herodes siquidem tetrarcha velut rex habebatur: quum tetrarchia ad instar regni esset. Et nihilominus de semine erat regio: vtpote Herodis regis filius. ¶ Samaritanis iungitur proselytus: vt cuiusque generis fides inchoata describatur in his principiis. *Cuius filius infirmabatur Capharnaum. Hic quum audisset quod Iesus adueniret à Iudæa in Galilæam, abiit ad eum.* in Cana Galilææ manentem. *Et rogabat eum vt descenderet.* Minus credebat: qui quanuis crederet Iesum posse sanare filium suum, credebat tamẽ opus esse præsentia corporali ipsius Iesu ad filiũ ægrotũ, & propterea petebat vt descenderet à Cana in Capharnaum. *Et sanaret filium eius.* non seruum. *Incipiebat enim mori.* pro, erat enim moriturus. hoc est in promptu erat vt moreretur. Sicut de eo qui in promptu erat vt comederet aut vt recederet, dicimus. erat enim comesturus, erat enim recessurus. Et significatur per hoc ꝙ tam grauiter ægrotabat vt esset prope mortẽ. *Dixit ergo Iesus ad eũ. Nisi signa & prodigia videritis, nõ creditis.* Arguit iste velut relatus ad Samaritanos: qui crediderunt sine signis & prodigiis. Et merito arguitur qui tã imperfectè credebat. Immo per hæc domini verba explicatur ꝙ non credebat: & ꝙ recursus ad eum pro sanitate filij non procedit ex fide, sed ex opinione & affectu ad filium. *Dicit ad eum regulus.* pro, regius. *Domine, descende priusquam moriatur.* Hic clarè apparet quòd erat in periculo mortis: immò quòd erat in portis mortis. Et rursus apparet quòd non verè credebat: sed opinione quadam mouebatur ad petendum.

Filius

Filius meus. pro,puerulus meus. Aetas filij describitur. *Dicit ei Iesus,vade.* Duo petierat scilicet vt descenderet,& vt sanaret filium. Iesus primum negat,dicendo vade. secundum concedit, iniungendo. *Filius tuus viuit.* Non dicit viuet sed viuit:vt præsentia potentiæ eius in Capharnaum in lecto ægritudinis filij vnius significetur.Minúsque dicit quàm significet.nam dicit viuit:& significat sanus est. *Credidit homo sermoni quē dixit ei Iesus.* Et iste curialis immeritus consecutus est non solùm beneficium sanitatis filio,sed donum fidei sibiipsi. venerat nanque non credens & recedit credens donū enim dei fides est. *Et ibat. Iam autem eo descendente,serui occurrerunt ei: & nunciauerunt dicentes quia.* pro,quod filius eius viueret. pro, puer tuus viuit. Verba sunt seruorum. *Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius.* pro, commodius, habuerit. Vt cognosceret ex hora certitudinem miraculi,petit à seruis horam sanitatis. *Et dixerunt ei,quod heri hora septima reliquit eum febris.* Perfecta sanitas describitur:quod quum esset in portis mortis,liberatus statim est à febre. Et simul describitur genus ægritudinis. *Cognouit ergo pater quod illa hora erat in qua dixit ei Iesus, filius tuus viuit,Et credidit ipse, & domus eius tota.* Prius crediderat sermoni Iesu quem dixerat,filius tuus viuit:modo credit absolutè in Iesum,cōperto miraculo.Nec solus credit sed ad fidem adducit totam domum suam,narrādo quomodo res est gesta. *Hoc iterum secundum signum fecit Iesus quum venisset à Iudæa in Galilæam.* Duo dicuntur hic non multum clara.Alterum est ad quid referatur iterum.alterum ad quid refertur secundum. ¶ Duo verba in hoc sermone ponuntur scilicet fecit & venisset. Si aduerbiū iterum determinaret verbum fecit,sensus esset quod iterū fecit hoc secundum signum. quod vix est intelligibile. Sed si determinat verbum venisset,sensus est clarus:quod quum iterum venisset in Galilæam fecit hoc secundum signum . prius enim venerat in Galilæam quando venerat ad nuptias.Et hinc via habetur ad intelligendum quare hoc signum appellatur secundum:quia scilicet fuit secundum miraculum factum in Galilæa. Fecerat enim alia miracula Hierosolymis:sed in Galilæa primum miraculum fuit conuersio aquæ in vinum:secundum autem fuit hæc sanitas filij regij. ¶ Et dixit hæc Euangelista:vt intelligeremus etiam hoc miraculū fuisse factum à Iesu ante omnia miracula quę narrātur ab aliis Euangelistis facta à Iesu in Galilæa. Et finitur suppletio gestorum Iesu, intenta ab hoc Euangelista : quæ scilicet gessit ante gesta narrata ab aliis Euangelistis.

CAPVT V.

POst hæc erat dies festus Iudæorum. Quantum temporis intercesserit, certum non est. nescimus enim de quo festo sit sermo. Supposito autem quod hoc festum fuerit inter pascha quo eiecit vendentes & ementes de templo (cuius mentio facta est cap. 2.) & pascha cuius mentio fiet in cap. sequẽti in miraculo de multiplicatione panum oportet consequenter intelligere hunc diem festum fuisse festum temporis hyemalis: quoniã hoc fuit post secundum in Galilæam aduentum, qui fuit quatuor menses ante messem: vt ipsa Iesu verba in præcedenti capitulo testantur. *Et ascendit Iesus Hierosolymam.* Secundus hic est ascensus Iesu in Hierusalem ex Galilæa, à Ioanne scriptus. *Est autem Hierosolymis probatica.* pro, ad seu super probaticam. Græca dictio est probatica: latine pecualis. Et significat locum ouium, vt creditur pro sacrificio manentium. Singulis enim diebus duo agni immolabantur. & propterea oportebat habere in ciuitate locum idoneum ad continendum oues, saltem pro hoc iugi sacrificio. *Piscina.* pro, natatorium. Iuxta locum ouium erat lauacrũ natatorium: eo quod in eo natando abluebantur animalia, vt munda viuerent. *Quæ cognominatur Hebraice Bethsaida.* pro, Bethesda. Apponit Euangelista Grecę dictioni cognomen Hebraicũ. Quod non est cognomen probaticæ, sed est cognomẽ natatorij. ¶ Aiunt quòd Bethesda significat domum defluxionis, eo quòd defluentes pluuiales aquæ ibi colligantur. Et domus nomen ratione porticuum consonat. Ita quòd defluxio dicitur ratione ipsius natatoris: domus autem ratione porticuum, quas subdit Euangelista esse quinque. *Quinque porticus habens. In his iacebat multitudo magna languẽtium (cæcorum, claudorum, aridorum) expectantium aquæ motum. Angelus autem domini.* Superfluit domini, & legendum est. *angelus enim.* Redditur ratio quare iacebat ibi multitudo languentium: scilicet propter beneficium sanitatis quod expectabatur ex descensu angeli. *Descendebat secundum tempus in piscinam.* Quo tempore descendebat nescitur: certum tamen tempus significari videtur, dicendo secundum tempus. *Et mouebatur aqua.* pro, & turbabat aquam. *Et qui prior.* pro, qui igitur primus, *descendisset in piscinam.* Superfluit in piscinam. *post motionem aquæ.* pro. post turbationem aquæ, *sanus fiebat à quacunque detinebatur infirmitate.* pro, morbo. Non enim à debilitate sed à morbo describitur sanatio. ¶ Quare deus angelico ministerio aquam turbaret & sanaret primum descendentem

dentem, ſcriptum non eſt authentice. & propterea ignoratur. *Erat autem quidam homo ibi, & triginta & octo annos habens in infirmitate ſua.* Superfluit ſua. *Hunc quũ vidiſſet Ieſus iacentem, & cognouiſſet quod iam multum tempus haberet, dicit ei, vis ſanus fieri?* Non petit vt cognoſcat voluntatẽ infirmi (quæ cuilibet erat per ſe nota) ſed vt excitet eum ad aliqualiter petendum opem ab ipſo: & vel ſic diſponatur ad perceptionem beneficij. *Reſpõdit ei languidus, Domine hominem non habeo vt quum turbata fuerit aqua, mittat me in piſcinam.* Nõ audet lãguidus explicite petere à Ieſu vt dignetur ſibi opem ferre mittendo eũ in piſcinã ſeu natatoriũ: ſed tamen hoc petit manifeſtãdo id quo indiget ſcilicet quod indiget homine mittente ipſum in natatoriũ. Per hoc enim implicite petit vt prouideat ſibi de homine, ſeipſo vel alio. *Dũ venio enĩ ego, alius ante me deſcendit. Dicit ei Ieſus, Surge.* Imperat non ſolum homini sed naturæ: quoniam nõ erat in voluntate aut poteſtate lãguidi ſurgere. Sed dicendo ſurge, morbum abſtulit, vim ſurgẽdi contulit. *Tolle grabatũ tuum.* Perfectio ſanitatis ſignificatur: vt ita ſanus effectus eſſet vt qui non poſſet vſque ad natatoriũ deſcẽdere, tolleret lectulum ſuum. *Et ambula.* Non ſolum vires ad ſurgendum & tollẽdum grabatum, ſed ad ambulandum portando eũ collatæ ſunt. *Et ſtatim ſanus factꝰ eſt homo ille: & ſuſtulit grabatum ſuum & ambulabat.* Subdit Euangeliſta effectum ſubſecutum ſecundũ ſingula præcepta. ¶ Vbi cõſidera quod ſolo præcepto ſubſecuta eſt perfecta ſanitas ſtatim: vt ex modo diuina virtus eluceſcat. *Erat autem ſabbatum in die illo.* Non ſolum naturæ dominus ſed etiam ſabbati narratur, ex hoc quod precepit portari grabatum in die ſabbati. *Dicebant ergo Iudæi.* Communi generis nomine ſignificantur illi Iudæi qui aduerſabantur Ieſu. *Illi qui ſanatus fuerat. Sabbatum eſt, non licet tibi tollere grabatum tuum. Reſpondit eis. Qui me ſanum fecit, ille mihi dixit, tolle grabatum tuum & ambula.* Curatus homo citat authoritatem eius qui miraculoſe ipſum ſanauit: hinc oſtendat non illicite ſe portare grabatum ſuum. Acſi apertiùs dixiſſet, Non violo ſabbatum, quia authoritate illius hoc facio qui miraculoſe me ſanauit. *Interrogauerunt ergo eum, Quis eſt ille homo qui dixit tibi, tolle grabatum tuum & ambula?* Hinc apparet malignitas horum Iudæorum. nam quum ſanatus dixiſſet duo (ſcilicet & quòd ſe ſanũ fecit, & quòd dixit tolle grabatum tuum & ambula) non interrogãt iſti Iudęi quis eſt ille homo qui te ſanum fecit: ſed tantummodo quis eſt ille homo qui dixit tibi tolle grabatum tuum & ambula. Hinc

nim apparet quod machinabantur ad malum. *Si autem qui sanus fuerat effectus, nesciebat quis esset.* Fuerat enim tanto tempore velut immobilis cõstitutus quòd nõ interfuerat prædicationibus Iesu. & propterea non est mirum si non cognoscebat quis esset Iesus. *Iesus enim declinauit à turba constituta in loco.* pro, Iesus enim declinauit, turba existẽte in loco. Nõ enim significatur explicite quòd Iesus abierit à turba: sed quod turba existẽte in loco illo Iesus declinauit seu se subduxit. ¶ Et significãtur duo: scilicet quod Iesus sanato infirmo abiit, & quod propter turbã ibi existentem abeundo mixtus turbæ est. ¶ Et dixit hoc Euãgelista: ad explicandum quare ille sanatus nõ manifestauit tũc quis esset qui eum sanũ fecerat: quia scilicet nec cognoscebat ipsum Iesum, nec Iesus erat amplius ibi præsens, nec aduerterat qua via discesserat propter turbã ibi existentem. ita quod nõ potuit discerni & insinuari ab illo sanato. *Postea inuenit eum Iesus in templo: & dixit illi, Ecce sanus factus es: iam noli peccare.* Hinc insinuatur quod infirmitas illa propter peccatum acciderat. *Ne deterius tibi aliquid contingat.* Tum recidiuũ peccatum, tum noua ingratitudo deterius aliquid mereretur. *Abiit ille homo: & nunciauit Iudæis.* Hinc apparet quod non quicunque Iudæi sed primores aliqui erant isti qui vexauerant & interrogauerant sanatum, nam Hierusalẽ plena erat Iudæis: & nisi aliqui certi Iudęi fuissent non dixisset Euangelista, abiit ille homo & nunciauit Iudæis. *Quod Iesus esset qui fecit eum sanum.* Hinc apparet quòd bono animo rectáque intentione iste retulit Iudæis. ad hoc enim significandum Euangelista narrat non retulisse quod interrogauerant (scilicet quis est ille qui dixit tibi tolle grabatum tuum & ambula) sed annunciasse quod non interrogauerant beneficium receptum. Annunciauit enim quod Iesus esset qui se fecit sanum; annuciauit opus miraculosum affectu gratitudinis & ad dei gloriam. *Propterea persequebantur Iudæi Iesum.* Desunt hic quatuor dictiones. *Et quærebant ipsum interficere.* Tanquam tota hæc historia propter hanc conclusionem relata fuerit ab Euangelista, hinc incipit rationem doctrinæ subsequenter datæ à Iesu. *Quia hæc faciebat in sabbato.* Prima itaque culpa quam imponebant Iudæi Iesu, erat violatio sabbati. *Iesus autem respondit eis.* Dicendo respondit, aut ad animos refert, aut subintelligi vult Iudęos arguisse forte signis eũ quod sabbatũ violaret curãdo in sabbato. *Pater meus vsque modo operatur.* Rationem reddit Iesus quod licite operaretur in sabba

to, ex

to, ex imitatione dei. ¶ Et cõsistit vis rationis in directa percussione rationis sabbati. Ratio siquidẽ sabbatizandi erat quia die septimo requieuit deus ab vniuerso opere quod patrarat. Quod non sic intelligitur, quod die septimo inceperit esse ociosus: sed quod cessauit cõdere noua genera creaturarũ. Et propterea Moyses nõ dixit quod deus requieuit die septimo: sed appoiuit a quo requieuit scilicet ab vniuerso opere quod patrarat. Falsum ergo intellectũ diuinę quietis Iesus tollens dicit. pater meus vsque modo operatur? Acsi apertius dixisset. quáuis quieuerit die septimo à creando noua genera creaturarum: non tamẽ quieuit [illegible], sed vsque modo operatur, sed continuè operatur. ¶ Si quęris quid operatur? in promptu est conseruatio cõtinua rerum omnium: quę in nihilũ redirẽt nisi eas manus omnipotẽtis conseruaret. In prõptu est gubernatio vniuersi: & specialiter creaturarum rationalium. In prõptus sunt illuminationes, inspirationes, miracula, & id gen⁹ reliqua: quæ deus vsque modo operatur in sabbatis quam in aliis diebus. *Et ego operor.* Ex hoc quod deus operatur diebus omnibus, infert quod ipse quoque operatur diebus omnibus. Perinde acsi dixisset. Non est ratio cur me arguatis quod operor in sabbatis, quoniam assimilo patrem meo. ipse enim absque discretione dierum operatur, & similiter ego omnibus dieb⁹ licite operor. Hic enim sensus directe respondet tacitæ obiectioni Iudæorum de violatione sabbati. Nec excludit quòd hæc verba sint vera absolute de ipso Christo inquantum deus, quòd operatur sicut operatur pater eius continuè. Propter quod Euangelista præmisit quòd respondendo ad persecutionem ratione sabbati, dixit hæc verba. ¶ Vbi etiam aduerte quòd alij Euangelistæ narrauerunt Iesum calumniãtibus ipsum quod sabbatum violaret, respondisse confutãdo illos ex gestis Dauide, à sacerdotibus, ab ipsismet extrahentibus asinum de fouea aut ducentibus bouem ad aquam: hic vero Euãgelista narrat Iesum respõdisse ex operatione dei patris etiam in sabbatis quoniam intendit diuinam Iesu naturam manifestare. *Propterea ergo magis quærebant eum Iudæi interficere.* Accumulat Euangelista causas quare Iudæi persequebantur Iesum. *Quia nõ solum soluebat sabbatum.* Hinc apparet quod refert Euangelista causas prout habebãtur à Iudæis. Iesus enim nõ soluebat sabbatum: sed Iudæi calumniabãtur eum quod soluebat sabbatum. *Sed & patrem suum dicebat deum, æqualem se faciens deo.* Hoc est alterum quod imponebãt Iesu: quod scilicet faceret se ęqualem deo [illegible]

in veritate ipse non se faceret sed natura esset æqualis deo.
¶ Vtriusque tamen calũniæ occasioné ex factis & dictis prænarratis acceperant Iudæi. Nã ex hoc ꝙ præceperat tolli in die sabbati grabatũ & portari, occasionem habebant dicendi quòd violauit sabbatum: ex hoc verò ꝙ reddens rationem quare non violasset sabbatũ, dixit ꝙ faceret sicut pater suus deus qui semper operatur, occasionem habebant dicendi quòd faceret se æqualẽ deo: volens se æquiparare deo, vt sicut deus semper operatur ita ipse semper operetur. ¶ Significantiúsque apponebãt hanc æqualitatis clausulã: vt intelligeremus ꝙ Iudæi non persequebantur Iesum ex eo ꝙ diceret suum patrem deum (quum hoc esset licitum cuilibet fideli) sed ex hoc ꝙ appellabat deum patrem suum tali modo quòd seipsum faceret æqualẽ deo: hoc est cum præsumpta æquiparantia ad deum. ¶ Et dixit hæc Euãgelista nõ solũ vt narret causas persecutionis & sensum quo Iudæi intelligebant verba Iesu: sed vt manifestet quo tendunt sequentia Christi verba, dicta respondẽdo ad hũc sensum Iudæorũ. *Respondit itaque Iesus.* Sequentia verba, responsiue dicta significantur, responsiue autẽ ad Iudæos, impugnãtes cũ de his duobus subordinate. Inchoauerũt enim impugnationẽ ab operatione in die sabbati: sed respõdente Iesu se semper operari sicut patrẽ suũ deũ, ascenderunt impugnando hanc æquiparantiam ad deũ, allegatam pro ratione operis in sabbato. *Et dixit eis, Amen amen dico vobis.* Iudæis respondet impugnantibus eũ. *Non potest filius.* Quæstio erat de æqualitate filij ad patrem, occasio nata ex opere. Et propterea Iesus intendens mõstrare æqualitatem filij ad patrem ex opere, procedit ex parte spectãtium ad opus. ¶ Et hinc intendit declarare æqualitatẽ filij ad patrẽ tripliciter. primo ex cõcursu filij ad omnia quæ facit pater: siue creando, siue gubernãdo &c. Secũdo ex hoc ꝙ filius incarnatus facit supernaturalia opera in genere humano: scilicet suscitare mortuos, viuificare animas, iudicare mundũ. Tertio ex hoc ꝙ filius incarnatus adorãdus est sicut pater. adoratio enim est fructus operũ: & propterea adiungitur cum spectantibus ad opus. ¶ Procedit autẽ primo ex identitate facti. Et quia opus ad operãtẽ spectat, ideo vt sermo esset formalis, mõstrat æqualitatẽ filij ad patrem quatenus vterq; est opifex. propterea enim nõ ex ratiõe cõsubstãtialitatis sed ex identitate facti æqualitatẽ hãc docet. Rursus formalissimus simul & suauissimus doctor Iesu, sic ex parte operis docet æqualitatẽ filij ad patrẽ, vt & auditores intelligãt, &

nihilominus veritas tanti mysterij à proprietate nō labatur sermonis. Describit itaque æqualitatē filij opificis ad patrem opificem sub formali ratione opificis agentis à proposito. Cuius enim actus est facere: & qualitas opificis ad opificē, in duobus per se consistit scilicet, in vidēdo quæ facit alter opifex, & in faciendo eadē. Si enim opifex vnus videat quæcūque facit opifex alter, & omnia illa met faciat, æqualis est illi opifex. nisi inquantū videret omnia quę facit alter, nō per se adęquaretur illi, sed aut non adæquaretur in iis quæ laterent ipsum, aut à casu adæquaretur. Et rursus nisi videret, non adæquaretur vt opifex opifici, opifex enim inquantum opifex, non adæquat alterum opificem secundum rationem operandi nisi videndo: quoniā vterque est agens à proposito. ¶ Hæc in communi sunt vera. In speciali autem materia (scilicet de patre opifice & filio opificè) scimus quod si filius posset facere aliquid quod non videret facere patrem, non esset maioris potentiæ sed minoris: quia hoc ex defectu naturæ & potentiæ eius oriretur. Et propterea à negatione huius potentiæ inchoat, dicendo. *Non potest filius à se facere quicquā nisi quod viderit patrem facientē.* Et lege quod viderit pro quid viderit. Negatur de filio opifice potentia duorum. Alterum est faciendi quicquam nisi quod pater facit. alterum est modus faciendi scilicet à se. Et primū quidem spectat ad terminum faciēdum, secundum autem ad faciendi principium. Posse siquidem filium facere à se vt distinguitur à patre, esset si filius haberet naturam aliā à natura patris. nam ex propria natura, ac per hoc à seipso ex sua non patris potentia posset exequi aliquid quod non exequitur per seipsum pater: vt patet de omni rationali creatura. Omnis enim creatura rationalis quia habet aliā naturam à dei natura, potest aliquid à se exequi quod nō per seipsum exequitur deus. Vnde per hoc ꝙ filius nō potest à se facere, excluditur diuersitas naturæ filij à natura patris. Ita ꝙ æqualitatē filij ad patrem ex parte operis declarat, tum ex negatione potentiæ faciēdi à se: quod est ex negatione diuersæ potentiæ diuersæque naturæ in se & patre. tū ex negatione potētiæ faciendi aliud quàm pater. Quę duo se mutuo inferunt: quoniam negatio diuersæ naturæ infert negationem diuersi faciendi & econuerso. Et clara est doctrina, ex principio & termino aperiens veritatem. ¶ Dicit ergo non potest, non dicit non licet: ad declarandum identitatem potentiæ filij & patris. Vt hinc audiant Iudæi quòd non est iunctus patri sicut alij filij iunguntur patribus suis, aut sicut

filij adoptiui per gratiam iunguntur deo: qui etsi imitantur patrem, possunt tamen aliud facere quàm facit pater. ipse enim est talis filius patris sui dei ꝙ omnino non potest facere nisi quod facit deus pater. Et similiter alij filij quia alterius sunt naturæ, etiam si non facerent tamen possunt à se facere aliud: ipse verò talis est filius quòd omnino non potest à seipso (prout à patre distinguitur) facere aliud quàm pater. Vt hinc habeatur manifestè quòd potentia faciendi in filio est illamet. quæ est potētia faciendi in patre. nam si esset alia, penes principium faciōdi vel terminum faciendum differret. Et dicit nisi quid viderit: ad significandum liberum concursum ad faciendum, ad differentiā agentis naturalis. Facere enim videndo, proprium est agentis à proposito: & quod facimus videndo alium facere, facimus libere. filius autē non naturaliter sed libere facit quicquid facit. Et propterea, dicitur nisi quid viderit: vt per hunc modum faciēdi (scilicet vidēdo quid facit pater) intelligamus filiū ita nō posse aliud facere, quòd cū hac impotentia libere facit, libere cōcurrit ad faciendū. Ne errares: intelligendo patrem quidem libere facere, filiū verò nō libere sed naturali necessitate facere quod facit pater. Et nō dicit didicerit sed viderit: vt intelligamus ꝙ non disciplina sed penetratiuus intuitus filij interuenit in hoc quòd filius facit idem quod pater facit. Ita ꝙ dicendo nisi quid viderit, significatur nisi ad quod concurrerit tanquàm agens à proposito, penetrando patrem facientem. Rursus dicit viderit. ne notionalem actum sed essentialem intelligamus significari (videre enim actus est ad ea quæ sunt substantiæ non ad ea quę sunt relationis in diuinis spectans) & intelligamus prout est, ꝙ filius clarè videns vniuersum diuinum facere, libere facit illud idē quod facit pater. Et dicit facientē, nō fecisse aut facturū: vt intelligamus filium simul facere. Dicit facientē, non imperātē aut ordinantem: vt nulla subiectio, nulla subordinatio filij ad patrē respectu operationis sed solus concursus liber significetur ad faciendū (hoc est ad exequendū) illud idem quod exequitur pater. facere enim exequentis est. Et dicit quid: vt intelligam⁹ vnū atque idem esse illud quod facit filius & quod facit pater. Nec dicit nisi quid viderit fieri à patre: ne ex parte passi intelligatur concursus filij & patris. Sed tam ex parte patris quàm filij dicit facere: vt intelligamus concursum patris & filij ad faciendum vnum & idem ex parte actionis. Significantiúsque dicit seorsum filium facere & seorsum patrem facere, nullam

mentionem faciens de concursu amborum nisi videndo. ne errares intelligẽdo patrẽ & filium cõcurrere ad facere idem sicut causam superiorem & inferiorem, aut sicut causas partiales, aut sicut agens & instrumentũ, aut sicut patrẽ & matrem, & si quid est aliud huiusmodi: sed intelligeres (si potes) filiũ facere libere illud idẽ quod facit pater, vna omnino indiuisa actione, vna ratione agendi: quia sunt vnũ faciendi principiũ. *Quæcunque enim ille fecerit*. pro, facit, *hæc & filius similiter facit*. Duo cõtinentur in antedictis verbis: scilicet filiũ nõ posse nisi idẽ quod facit pater facere, & filium videre patrẽ facientẽ. & ambo probat. Et [illegible] primũ: ex hoc q tã terminus ad quẽ terminatur facere filij adæquat terminũ ad quẽ terminatur facere patris (hæc enim adæquatio clarè significatur dicendo q quæcũque pater facit, hæc & filius facit) quàm qualitas faciẽdi in filio, similis est qualitati faciẽdi in patre. aduerbiũ nanque similiter, vnã qualitatẽ actionis in vtroq; significat. Quia igitur ex adæquatione faciendi cognoscitur æqualitas potentiæ, & ex identitate faciendo [illegible] cognoscitur identitas Potentiæ, ideo probatur à posteriori (scilicet ex facere omnia quæ facit pater) æqualitas siue identitas potentiæ factiuæ in filio ad potentiam factiuã in patre. Et multò magis manifestatur, adiuncta similitudine faciendi. (Vera autẽ hæc esse cõstat: quia indiuisa sunt opera trinitatis ad extra, quæ sola significãtur per facere, indiuisa autẽ & quo ad rationem faciendi & quo ad substantiam modumq́ue faciendi: & nõ solum quo ad terminũ. *Pater enim diligit filium: & omnia demonstrat ei quæ ipse facit*. Postquàm declarauit primũ (scilicet non posse facere nisi quod facit pater) declarat secundũ: scilicet nisi quid viderit patrẽ facientẽ. Declarat autẽ hoc ex parte rei visæ: scilicet quia pater monstrat filio omnia quæ pater facit. ideo enim filius videt patrem facientẽ, quia pater monstrat filio omnia quæ facit. Et hoc declarat à priori, quia pater diligit filiũ. ita q dilectio est ratio mõstrationis, & mõstratio est ratio visionis. Hic est plenus & formalis sensus literæ. ❡ Vbi aduerte quod patrẽ monstrare filio omnia quæ facit, est patrem facere in manifesto filij omnia quæ facit. ita q nõ actio aliqua quæ sit monstratio: sed modus quo facit pater omnia describitur: scilicet in manifesto filij. Quemadmodum enim descripsit modũ quo filius facit, dicendo quid viderit, ita describit modum quo pater facit, dicẽdo monstrat filio omnia quæ facit. Et dixit hoc: quia hic modus faciendi, est ex parte rei visæ ratio quòd filius videat. Ex hoc enim [illegible]

quòd

quod pater in manifesto filij omnia facit, infertur ꝙ filius videt patrem facientem quicquid facit. Non ꝙ inter hæc interueniat causalitas aliqua: sed quia si videre filij causaretur à re visa, causaretur ex hoc quòd pater in manifesto filij omnia facit. sicut æternitas nõ causatur ab immutabilitate: sed quia si causaretur causaretur ab immutabilitate, dicimus deũ æternum quia immutabilẽ. Et simili modo intellige ꝙ quia pater diligit filiũ, facit quæ facit in manifesto filij. Hæc siquidem tria (scilicet filiũ videre, & patrem in manifesto filij facere, & patrẽ diligere filiũ) naturalia sunt in deo: & cõsequenter se habẽt sicut causa & causatum si causarẽtur. In carnalibus patribus clarè patet ꝙ ex vehementi dilectione qua pater aliquis afficitur filio, nihil facit occultè à filio sed vtrunque est liberum: quia carnalis pater & libere diligit filiũ, & libere facit quæ facit in manifesto filij. Verũ si carnalis patris erga filium amor tam vehemens esset non liber sed naturalis, causaretur quoq; quòd naturaliter nihil occultaret eorum quæ facit filio: sicut enim ex amore libero causatur libere nihil occultare, ita ex naturali amore causaretur, naturaliter non occultare. Ascẽde hinc ad diuina & percipe quòd pater diligit filiũ quantũ diligibilis est, amore naturali. vult enĩ naturaliter pater filio, nõ hoc vel illud bonũ sed omne ac summum simpliciter & absolute. & hinc naturaliter facit in manifesto filij quicquid facit ¶ Et bene nota quòd quanuis patrem facere sit libere. modus tamen iste faciendi (scilicet in manifesto filij) est naturalis. Quanuis enim in libertate patris sit facere vel nõ facere, nõ tamẽ est in libertate patris modus iste faciẽdi, (scilicet in manifesto filij vel occulte à filio: sed naturale est ꝙ si facit faciat in manifesto filij & propterea ex naturali amore patris erga filium infertur in textu. Naturalia enim in deo, ex naturalibus in ipso formaliter declarantur tanquàm vnum causetur ex altero: vt voluntas ex intellectu, & intellectus ex essentia, & similia. Ordinat itaque Iesus naturalia patris & filij quatenus sunt opifices, formali ordine: declarans Iudæis humani intellectus more secundũ ordinem formalem quomodo pater & filius cõueniunt ad faciendũ idem, ex hoc ꝙ pater diligit filium quantũ diligi potest: & consequenter omnia quæ facit mõstrat filio: hoc est in manifesto filij facit. Hinc enim declaratur prius dictũ scilicet ꝙ filius videt patrẽ facientẽ. quod declarãdũ erat.

Et maiora his demonstrabit ei opera, vt vos miremini. Declarata æqualitate filij ad patrem ex parte operis longe eleuati à nostra

notitia operis ſcilicet diuini communis toti trinitati: quod ab initio exercuit, creãdo mundum, &c. declarat modo æqualitaté filij ad patrem etiã ex parte operis, ſed operis nobis manifeſti: quod ſcilicet exercet ipſe filius factus homo. Et propterea cùm hactenus vſus eſt verbo præſentis tẽporis, ſpectãtis ad continuã operationem diuinam communem patri & filio (dicendo facit, mõſtrat) modo vtitur verbo futuri temporis: quia tranſit ad opera à filio dei ſimúlque filio hominis exercenda. Et appellat maiora his, reſuſcitationem mortuorum, viuificationé animarum, iudicium mundi & huiuſmodi. Quæ verè ſunt maiora illis operibus quæ fecerat ſcilicet curare infirmos, eijcere vendentes & ementes de tẽplo, præcipere vt quis tolleret grabatum ſuum in ſabbato. Demonſtrare autem ſignificat in manifeſto facere, ſicut ſuperius. Sed addit: quia ſuperius ſumitur pro manifeſto filij facere. hic autem ſumitur non ſolũ pro facere in manifeſto filij (vt teſtatur pronomen ei) ſed etiam cum ſenſibili ſigno apud alios: vt teſtantur ſubiuncta verba, vt vos miremini. Ita quòd opera hæc maiora faciet pater in manifeſto filij, quia filius clarè videbit deum facere hæc opera. in aliorum autem admirationem de filio: quia videbunt ipſa opera, ſed non videbunt patrem operantem. *Sicut enim pater.* Explicat tria genera operum maiorum his, demonſtranda à patre filio cum admiratione Iudæorum. Primum habet duos ramos ſcilicet ſuſcitare mortuos ad vitam corporis, & viuificare animas, vtrunque ſiquidem eſt magnum opus & proprium deo. Propter hæc enim duo dicit *Suſcitat mortuos.* quo ad vitam corporis. *Et viuificat.* quo ad vitam animæ, quę eſt per gratiam. Niſi enim de viuificatione animarum loqueretur, ſuperflue addidiſſet & viuificat: quoniã ſuſcitare mortuos nihil aliud eſt quàm eos ad vitã reducere. *Sic & filius.* Ecce ęqualitas quo ad modũ faciendi: quòd ſicut pater facit ſic & filius. *Quos vult.* Ecce æqualitas quo ad libertatem, & ex parte voluntatis explicat filium concurrere cum patre ad faciendum vt agẽs à propoſito, quod ſuperius explicauerat ex parte intellectus, dicendo quid viderit. *Viuificat.* tã ſuſcitando mortuos quàm viuificãdo animas: vt ſignificetur ęqualitas in vtroque opere. *Neque enim pater iudicat quenquam.* Secundum genus operis explicatur. Ita quòd coniunctio enim nõ eſt redditiua rationis immediate prius dictæ viuificationis: ſed refertur ad explicandũ maiora opera, & accumulat opus iudicij operi viuificationis.

¶ Sed nota differẽtiam inter opus viuificandi & iudicandi re-

lat[illegible]

latiue ad patrem. Nam suscitare & viuificare descriptum est cō-mune patri & filio, dicendo sicut pater suscitat & viuificat, sic & filius: iudicare autē describitur aliter patris quā filij. Describitur enim pater non iudicare, ea ratione quia nō exercet personā sensibilis iudicis: quia pater non est homo, nō est iudex sensibilis: de illo enim iudicio est sermo quo mundus est iudicandus. *Sed omne iudicium dedit filio.* Iudicium omne appellatur iudiciū vniuersale. Dare autem gratuitam collationem significat factā filio dei in mysterio incarnationis: tunc enim dedit deus filio opus iudicij quum factus est homo: hoc est tūc constituit eum iudicem mundi. *Vt omnes honorificēt filium sicut honorificant patrem.* Tertium opus (quod vt fructus præcedentiū proponitur) est debitus honor filio sicut patri. Demonstrauit enī deus hæc opera, vt Iesus Christus filius dei adoretur latria sicut adoratur pater deus. Et huiusmodi adoratio est tertium gen⁹ operis, maius illis. *Qui non honorificat filium, non honorificat patrem.* Duo priora genera operum quia exercenda sunt per filium, sine contrarietate descripta sunt: honoratio vero quia per homines exercenda est, cum contrarietate describitur inter honorantes & nō honorantes. ¶ Et ne errares intelligendo fructum honoris esse ex quadā decentia & non ex necessario debito, ideo subiungit rationē necessarij debiti ad honorandum filium sicut patrem, ex hoc quòd non honorare filium est non honorare patrem. Hinc enim manifeste sequitur quòd sicut debitum est honorare patrē ita & filium. *Qui misit illum.* Adiunxit hoc ad explicandum quòd de filio misso (hoc est de filio incarnato, de filio dei qui est etiam filius hominis) loquitur: & simul explicat rationem redundātiæ in honorationis suę in inhonorationem patris, ex eo quòd pater misit ipsum: iniuria enim quę fit legato, fit leganti. ¶ Et significanter non dicit qui dehonorat filium, sed qui non honorat: vt intelligamus non solum iniuriā dehonorationis, sed negationē honoris culpabilē esse. *Amen amen dico vobis.* Considera ordinē. Prius dixit, maiora his demonstrabit. Deinde explicauit proponendo quæ sunt illa maiora, & explicauit esse tria genera operū scilicet viuificare, iudicare, & adorari. Modo manifestat sigillātī singulā secundum singulos ramos. Et incipit à viuificatione. ita quòd declarat ꝙ sicut pater viuificat sic & filius viuificat. *Quia qui verbū meū audit.* Explicat modum quo filius viuificat. Duo siquidem concurrunt ad hunc modum. nam ex parte filij cōcurrit verbum euangelicum: & propterea dicit quia qui verbum meū.

Ex parte autem viuificandorum concurrit primo auditus ver- Christi: & propterea dicit audit. Concurrit secundo fides, & pro- pterea subiungit. *Et credit ei qui misit me.* Fides ipsa explica- cendo credit. Credenda autem summariè traduntur, dicen- qui misit me. nam & mysterium trinitatis, & mysterium incar- tionis in his verbis continetur, pronomina enim ei & me, patrem & filium monstrant: missio autem mysteriũ incarnationis sig- cat. In his enim reliqua credenda clauduntur. *Habet vitam ae- nam.* Ecce viuificatio animarum: quam facit Christus euang- zando, in iis qui credunt euangelio. Dicendo enim habet vi- æternam, manifestat se loqui de vita animæ. ¶Et dicit ha- quia in presenti vita habetur inchoatiuè vita ęterna. Gratia e- seu charitas, viuere in æternum perseueraturum inchoat in a- ma. *Et in iudicium non venit.* pro veniet. Modus explicatur q- nima credendo viuificatur, secundum duo. Alterum est plena re- missio peccatorum. Et quo ad hoc dicitur ꝙ in iudicium non v- niet: quoniã commissa peccata ita delentur ꝙ nõ veniet iudica- dus pro illis, nõ dicetur ei ius quod mereretur pro illis: quia om- nia sunt ei condonata. *Sed transiet.* pro, transiuit. *à morte in vitam.* Alterũ est transitus à statu æternæ mortis, in statum æterne vitæ. Vt intelligamus statum ante fidem, esse statum mortis æter- & in viuificatione animarũ interuenire resuscitationẽ anima- morte æterna in vitam æternam. *Amen amen dico vobis.* Decla- rato modo quo filius viuificat animas, consequẽter declarat mo- dum quo resuscitat mortuos corpore, vtrunq; enim proposuera- *Quia venit.* pro, veniet, *hora, & nunc est.* Dicit veniet, propter fu- ram resuscitationẽ. Et dicit hora, non dies aut annus, propter b- ue tempus suæ prædicationis. Et dicit & nunc est: quia immine- bat tunc. Humano enim more loquitur: quo consueuimus e- qui iam appropinquat, nuntiare dicendo veniet & nunc est. *Quando mortui.* corpore. Non dicit omnes: sed indefinitè: quia a- liqui tantum significantur resuscitandi in imminenti hora: Laza- rus scilicet filius viduæ, & filia Archisynagogi. *Audient.* Hoc e- ad similitudinem audientium obedient. Mortui enim non pos- sunt audire propriè loquendo: sed tamen surrexerunt omnes h- tres ad literam acsi audissent. *Vocem sensibilem.* Lazare veni fo- ras adolescẽs dico tibi surge, talitha cumi. Ad literam enim de- scribitur modus quo mortui erant ab ipso resuscitandi: sensibili scilicet vocatione interueniente. acsi mortui audirẽt. *Filii dei* vir- tutẽ vocis ad significandũ significat ex diuinitate. vox enim hu-

mani-

mabatur à filio hominis:sed virtutẽ habebat ex hoc ꝙ erat vox filij dei. *Et qui audierint.* modo dicto. Quos audientes non legimus nisi tres fuisse. *Viuent.* Ecce resuscitatio:non ad vitam æternam,sed ad vitam præsentem. ¶ Vbi nota erudite lector ꝙ nullum aliud corporeum opus miraculosum Iesus affert in testimonium suæ æqualitatis ad patrem (hoc est suæ veræ deitatis) nisi resuscitationem mortuorũ,& illam per modum imperij sola voce. Ad hunc enim imperij modum explicandum dicitur ꝙ mortui audient vocem,& qui audierint viuẽt. Vnde habes quòd Antichristus etsi faciet mirabilia, nunquam tamen faciet hæc quæ sunt dei propria scilicet viuificationem animarũ & resuscitationẽ mortuorum. *Sicut enim pater.* Declaratis modis vtriusq; viuificationis à filio,declarat potestatem viuificandi in ipso sicut in patre:ad reddendam rationem dictorũ circa vtrunq; opus, & propterea apponitur coniunctio enim,dicendo sicut enim. *Habet vitam in semetipso.* Habere vitam in semetipso,est habere vitam sine dependentia ab alio. Qui enim habet vitam dependentem ab alio,quantum est ex se potest deficere à vita : ac per hoc non in ipsomet,sed in alio consistit conseruatio vitæ eius:& partim habet,partim non habet in se vitam. Qui autem habet simpliciter & absolutè in semetipso vitam, sine dependentia ab alio habet illam. Sic autem est in trinitate:quia & pater habet vitã sine dependentia ab alio,& filius habet vitam sine dependentia ab alio. Et hoc est quod hic dicitur. *Sic dedit.* non gratuito dono, sed naturali generatione. Et dixit hoc:vt intelligamus propria potestate filium viuificare tam animas quàm corpora,sicut & patrem. *Et filio habere vitam in semetipso. Et potestatem dedit ei.* Explanatis iis quæ spectabant ad æqualitatem ex parte operis viuificatiui filij incarnati.explanat modo spectantia ad opus iudicij vniuersalis, quod secundo loco proposuerat:dicendo neq; enim pater iudicat quenquam,sed omne iudicium dedit filio. Explanãdo siquidem dicta verba proposita, subiungit hæc. ¶ Significantérque dicit & potestatem: ne executionem iudicij intelligeres. Quod autem dicit dedit,gratuitũ significat donũ. *Iudicium.* Deest coniunctio. Legendum est.&,seu etiam. *Iudicium facere.* Et est sermo de iudicio vniuersali,quo mundus iudicabitur. *Quia filius hominis est.* Non dicit & potestatem dedit filio hominis (ne parem rationem inferres de quolibet filio hominis) sed dicit ꝙ potestatem dedit ei,filio dei,quia est filius hominis,vt intelligamus potestatem iudiciariã datam coniuncto scilicet filio dei iam filio hominis.

nis. Ita quòd ratio quare constitutus est filius dei iudex [illegible] quia ipse est etiam filius hominis. ¶Si quæris quare oportu[illegible] dei esse filium hominis ad hoc vt constitueretur iudex [illegible] promptu est ratio: quia scilicet iudex dum ius dicit oportet [illegible] videatur à iudicandis. deus autem ipse purus non potest videri [illegible] iudicandis: quum magna pars iudicãdorum sit reproba, qu[illegible] possunt videre deũ. visio enim dei beatos eos efficeret. Deus au-tem in natura humana assumpta videri potest ab omnibus iudi-candis, tam bonis quàm malis. Et propterea quia filius dei [illegible] fi-lius hominis, cõstitutus est iudex mundi, quod est patrem [illegible] se ei potestatem faciendi iudicium. hanc enim habuit Iesus [illegible] instanti conceptionis suæ, & propterea dicit dedit in præter[illegible] *Nolite mirari hoc.* scilicet quòd filius constitutus est iudex [illegible] filius hominis est: audientes factum, nesciendo quare. *Quoniam* pro, veniet, *hora, in qua omnes qui in monumentis sunt.* Rationem [illegible] cti reddit ex modo iudicij futuri. Et intendit quòd quia congre-gatio iudicãdorum erit sensibilis, & iudicium erit sensibile [illegible] dedit ei potestatem iudicium facere quia filius hominis est [illegible] non est mirandum. ¶Vide singula. Describitur in primis [illegible] ventura futuri vniuersalis iudicij. Et dicitur ꝙ omnes, nõ [illegible] non indefinitè (vt superiùs) sed vniuersaliter tam boni quàm ma-li, qui in monumentis sunt corpore mortui. *Audient vocem filij dei.* pro, vocem eius. Modus quo suscitabuntur omnes mor[illegible] idem omnino describitur cũ modo quo resuscitati sunt illi tres. Eadem enim verba repetuntur scilicet audient vocem eius: quia ad sensibilem vocem Iesu Christi tanquam audientes suscita[illegible] tur tanquam si à somno surgerent: imperij siquidem vis de[illegible] bitur. ¶Significanter autem Euangelista nõ repetit filij dei [illegible] pronomine vtitur monstrante filium dei eundémque filium ho-minis, quem postremo nominauerat: quia in suscitatione [illegible] trium à Iesu homine passibili, explicãda fuit deitas illius: & pro-pterea dictum est vocem filij dei: in suscitatione autem omnium mortuorum à Iesu homine immortali glorioso, nõ oportuit ex-plicari deitatem: quoniam ipsa forma gloriosa cum maiestate, præ se feret filium hominis esse filium dei. *Et procedent qui bona fecerunt.* Ecce iudicium, ius dicetur iuxta merita, & propterea fit mentio operum. ¶Non dicit & procedent qui crediderunt, sed qui bona fecerunt: quia fides sine operibus mortua est, quia ope-ribus ius dicetur. *In resurrectionem vitæ.* Ecce præmium bono-rum operum. Quod vt intelligas, vide in litera quod procedent

in re-

in resurrectionem cōmune erit mortuis, bonis & malis: quoniam vtrique per resurrectionem habebunt vitam corporalem, sed differentia erit quod bonorum resurrectio erit ad vitam, malorum autem erit ad iudicium. Vtrorumq; resurrectio secundum rei veritatem erit ad iudicium (quoniam omnes astabimus ante tribunal Christi) sed iudicium quod fiet bonis, describitur tacito iudicij nomine à termino, à præmio, à vita: ad significandum ꝙ non tam iure q̃ gratia eis dabitur vita. Et describitur vniuersum præmium à vita: quia quicquid perfectionis est vitalis, erit eorum premium: quia erunt toti vita, nihílque mortalitatis in eis locum habebit. Quo contra pœna reproborum non describitur in seipsa sed describitur in iudicio: ad significandum quod non aliunde quàm ex iure iuxta eorū mala opera punietur. & propterea nō dixit procedent in resurrectíonem pœnarum sed iudicij: vt resurgere significentur non ad pœnas sed ad ius. non enim delectatur deus pœnis damnatorum sed iure. Perpende hinc quod superiùs diximus iudicem dicturum ius tam bonis quàm malis: & propterea oportere esse deum hominem. *Qui verò mala egerunt, in resurrectionem iudicij. Non possum ego.* Declarato modo iudicij, declarat iustitiam iudicij. Et quoniam triplici ex capite potest iudicium à iusto declinare (vel ex parte potentiæ, vel ex parte intellectus, vel ex parte voluntatis) ideo ex his tribus capitibus ostendi iudicium suum esse iustum. Et inchoat à potentia. non possum ego, quanuis filius hominis sim. *A meipso facere quicquam.* Non solùm non possum declinare à iusto iudicio & facere alicui violentiam: sed nec quicquam possum facere à meipso: hoc est quod non faciat deus, quod non faciat pater. Et in promptu ratio est: quia non sum à meipso, sed à patre. *Sicut audio iudico.* Exclusa violatione iudicij possibili ex parte potentiæ, excluditur modo ex parte scientiæ. sicut audio. Auditus, sensus est disciplinæ. & propterea disciplinam qua doctus est filius hominis à deo, significat dicendo audio. Et intendit quod quanuis sim homo, iudico tamen sicut audio à deo, secundum regulam diuinæ scientiæ. Et propterea hinc non potest violari iudicium. *Et iudicium meum iustum est.* Conclusio & præcedentium & sequentis partis in medio locata est. *Quia non quæro voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.* Deest. patris. Excluditur tertio violatio ex parte voluntatis. Volūtas enim humana declinare potest, & propterea quicunque quærit facere voluntatem propriam, facilè errat in iudicio. Voluntas autem diuina, lex est omnis iudicij.

& pro-

& propterea qui conformat se voluntati diuinæ, non errat iudicando. ℂ Quòd autem sermo sit de voluntate Christi humana, quum dicitur: non quæro facere voluntatem meã testantur verba subiuncta de eius missione. Missio enim ad mysteriũ incarnationis spectat. ℂ Et nota ꝙ conclusio in medio posita, quantum ad formam cõclusionis ponitur, vt conclusio istius tertij iudicis conformitatis ad voluntatem diuinam. Non quin sit conclusio etiam præcedentium: sed quoniam non est conclusio præcedentium nisi mediante hoc tertio. hoc enim tertiũ est immediatum cõclusioni. Posse siquidem & scire, exiguntur quidem ad iudicium: sed nihil sunt nisi sequatur voluntas recta ad iudicandum. Voluntas enim recta est quæ infert iudicium, presuppositis iis quæ sunt potentiæ & scientiæ. *Si ego testimonium perhibeo de meipso, testimonium meum non est verum.* Explanatis spectantibus ad operis uificationis & iudicij (æqualitatem filij dei manifestantium) [illegible] plicat modo tertium quod simul proposuerat, de debito honore filio sicut patri. Hoc enim proposuerat dicendo, vt omnes honorificent filium sicut patrem &c. Et quoniam debitus honor filio exhibendus est ei per fidem, fides autem innititur testimonijs, propterea honorem sibi debitum tractat explicando testimonia quæ sunt de ipso: vt sic adhærentes testimoniis honorent: [illegible] honorantes conuincantur inhonorare deum repellendo testimonia diuina. Circa testimonia autem de seipso primo [illegible] cludit testimonium proprium: deinde affert testimonium humanum. & postea testimonia diuina. Et quoniam testimoniũ proprium ipsius Christi secundum rem erat verum (quia nec secundum quod deus nec secundum quod homo poterat mentiri) [illegible] per hoc non poterat categoricè excludere testimoniũ proprium tanquam non verum, ideo hypotheticè conditionaliter excludit testimonium proprium. Conditionalis enim est vera si tam antecedens quàm consequens est impossibile. Verum occurrit quæstio de veritate ipsius conditionalis: quia eius contradictoria ab ipsomet Iesu asseretur inferiùs cap. 8. Solutio est quod hic loquitur de seipso secundum quid, ibi vero simpliciter. Quòd enim hic loquatur de seipso secundum quid ex præcedentibus insinuatur. In verbis immediatè præcedentibus tria dixit, distinguentia quodammodo ipsum à seipso: dum dixit non possum à meipso facere quicquàm, & sicut audio iudico, & nõ quæro voluntatem meam, sed voluntatem patris. Statimque subiungens si ego testimonium: quid aliud insinuat nisi quod pre[illegible]

men ego demonſtrat ipſum nõ abſolute ſed ſecũdum quid: hoc eſt demonſtrat ipſum ſecundum ſe tanquam vnum hominem, demonſtrat ipſum ſecluſo auditu à patre,demõſtrat ipſum ſeclu ſo quærere voluntatem patris.Acſi apertius dixiſſet.Si ego affe- ctans ea quæ teſtimonij proprij ſunt teſtimonium perhibeo de meipſo teſtimonium meum non eſt verum:pro quanto non ex ratione veri ſed ex affectu proprio procederet. *Alius eſt qui teſti- monium perhibet de me.* Contra proprium teſtimonium inducit alienum.Et quoniam inferius explicat duos alios(ſcilicet Ioã- nem baptiſtã & patrem)ideo quum indefinite dicatur alius eſt, poteſt indefinite intelligi abſque determinatione ad alterũ eo- rum.Sat enim eſt præſenti propoſito quod nõ ego teſtimonium perhibeo de meipſo,ſed ali⁹ eſt qui teſtimoniũ perhibet de me. *Et ſcio quia verum eſt teſtimonium quod perhibet de me.* Quanuis ego non perhibeam teſtimonium mihiipſi,ſcio tamen certa ſcientia & fateor quia verum eſt teſtimonium quod ille ali⁹ perhibet de me,tam pater quam Ioannes. ¶ Et dixit hoc:ad explicandum quod ea quę dicit de ſeipſo,dicit ex certa ſcientia ad verificandũ teſtimonium quod de ipſo perhibetur. Acſi apertius diceret.nõ dixi hæc ad teſtificãdum,ſed ad verificandum teſtimonium tam Ioannis quam patris. *Vos miſiſtis ad Ioannem.* Explicat alium, teſtimonium perhibentem de ipſo.Explicat autẽ ab authoritate Ioãnis apud illos:dicendo vos miſiſtis ad Ioannem , tanquam ad hominem maximæ apud vos authoritatis miſiſtis. *Et teſti- monium perhibuit veritati.* Non dicit & teſtimonium perhibuit mihi,ſed veritati:quia Ioannes teſtificatus eſt veritatem nõ ſolũ de Ieſu ſed etiam de ſeipſo. dixit enim ſe nõ eſſe Chriſtum &cę. vt hinc teſtimonium Ioannis irrefragabile eſſet: vtpote qui veri tatem præpoſuit propriæ gloriæ. *Ego autem non ab homine teſti- monium accipio.* Verba hæc valde obſcura eſſent, niſi aduerſatiua ſubiuncta explanaret illa.Nam & ipſe Ieſus dicet diſcipulis,eri- tis mihi teſtes in Hieruſalem & Samaria & vſque ad vltimũ ter- ræ.quod ſonat oppoſitum eius quod modo dicitur , teſtimoniũ ab homine non accipio. ¶ Sed ſenſus eſt quod non accipio teſti monium humanum vt teſtimonium neceſſariũ mihi,vt teſtimo- nium propter me hũc enim ſenſum manifeſtat aduerſatiua ſub- iuncta. *Sed hæc dico vt vos ſalui ſitis.* Ecce quare teſtes apoſto- los,ecce quare teſtimonium Ioannis ſcilicet propter noſtrã ſa- lutem.Et vere ſic eſt.indignum eſt enim vt Ieſus Chriſtus verus deus veritas infallibilis,vtatur ex parte ſui teſtimonio humano,

quod

uód constat esse fallibile. Et propterea verissimè dicit. ego nō ab homine testimonium accipio, ex parte mei: sed vtor testimonio humano vt vos salui sitis, ex parte vestri, vt vos credatis uere vestro per humana testimonia. *Ille erat.* Qualitatem Ioannis (qui perhibuit de ipso testimonium) declarat ex similitudine lucernæ. Tempus præteritum erat, insinuat quod Ioannes quam erat in carcere aut occisus, Iesu dicente hæc. *Lucerna ardens & lucens.* Vas ignis & lucis Ioannes describitur: vt ardore interior charitas, luce vero exterior doctrina verbo & exemplo significetur. *Vos autem voluistis ad horam exultare in luce eius.* Quamuis Ioannes fuerit lucerna ardens & lucens, vos tamen non credidistis ei. ita misistis ad eum quod non perseueranti voluntate sed ad horam, ad modicum tempus voluistis exultare sub luce eius: hoc est voluistis læto animo ipsum suscipere. Nam quum Ioannes negasset se Christum, & testimonium perhibuisset veritati de se & de me, noluistis amplius exultare sub luce eius: imò increpastis eum, quid ergo baptizas si tu non es Elias, &c. ¶ Et dixit hoc ad aperiendum quod non solum verba ipsius Iesu sed etiam verba Ioannis paruipenderunt. *Ego autem habeo testimonium maius Ioanne.* pro, Ioannis. Subauditur enim testimonio. Non accipio ab homine testimoniū ex parte mei: sed ex hac parte habeo testimonium maius testimonio Ioannis. *Opera enim.* Primum testimonium maius est genus operum mirabilium quæ fecit. *Quæ dedit mihi pater.* collatione gratuita, mihi verbo incarnato. *Vt perficiam ea.* Non dicit vt aliqualiter disponam, vt rogem pro illis, sed vt perficiam, vt ex integro faciam illa: ad differentiam aliorum sanctorum. Solus enim Iesus Christus virtutem habuit perficiendi mirabilia opera: quia solus fuit deus. *Ipsa opera quæ ego facio.* Nota erudite lector eadem opera describi data ei a patre, & eadem quæ ipse facit: vt intelligamus sic concessa esse incarnato verbo, vt ipse filius authoritatiue & ꝓpria potestate faciat illa: eadem scilicet potestate qua pater. *Testimonium perhibent de me, quia.* pro, quòd. *pater misit me.* Explicatur quid testificantur opera de ipso scilicet quod pater misit me: hoc est mysterium trinitatis & incarnationis. vtrunq; enim in his verbis clauditur: vt prius dictum est. *Et qui misit me pater.* Secundum testimonium maius est patris. *Ipse testimonium perhibuit de me.* Constat quòd pater perhibuerat testimonium quādo Iesus fuit baptizatus. hic est filius meus dilectus. ¶ Quanuis nō oporteat restringere testimonium paternū ad testimonium sensibile, nam

de

de Petro ſcriptum eſt, caro & ſanguis non reuelauit tibi ſed pater meus qui eſt in cælis. Vnde paternũ teſtimonium ſiue ſenſibiliter ſiue ſpiritualiter perhibitum fuerit, intelligitur. Conſtat enim multos ſpirituali tractu ad Ieſum acceſsiſſe. ipſe ſiquidem ſpiritualis tractus teſtimonium eſt paternum. *Neque vocem eius vnquam audiſtis.* Sicut aperuerat quod non crediderant teſtimoni Ioannis, ita modo aperit quòd nõ acceperunt teſtimonium patris: excludendo tres modos quibus paternũ teſtimoniũ accipi poteſt à nobis. ¶ Primus eſt per ſignũ ſenſibile, & hic excluditur dicẽdo, neque vocem eius vnquam audiſtis. vt appellatione vocis, omne ſenſibile ſignum intelligatur. *Neque ſpeciem eius vidiſtis.* Secundus modus eſt per claram viſionem. Et hic excluditur dicendo neque ſpeciem eius vnquam vidiſtis. *Et verbum eius non habetis in vobis manens.* Tertius modus eſt per internam inſpirationem ſeu reuelationem: qui eſt cõmunis omnibus vere fidelibus. Et hic excluditur dicendo & verbũ eius ſcilicet dei patris reuelatum per prophetas, nõ habetis, deliberatione & ſtudio, in vobis, non in codicibus, non in ſermonibus. in vobis, non ſecundum quid, hoc in ſciẽtia veſtra, ſed in vobis abſolute, in intellectu voluntate & opere. manens, non tranſitorium quantum eſt ex parte diuini teſtimonij ſed permanens: ſine pœnitentia enim ſunt dona dei. ita quod verbum ex ſe manẽs non habetis vt manens in vobis: quia deliberatione & ſtudio perſeuerandi non habetis verbum dei. Et deſcripſit teſtimonium internæ inſpirationis ſeu reuelationis ab hoc effectu (ſcilicet habendi verbũ ꝓpheticum perſeuerans in animis) vt intelligamus & ſciamus diſcernere ĩterna teſtimonia de Ieſu ab hoc indiuiduo effectu: qa ſine iſto effectu non ſunt. Cornelij Centurionis geſta teſtantur quod diuinum teſtimonium remiſit ipſum ad verbũ dei per Petrum. Saulus ab ipſo Chriſto vocatus remittitur ad verbum dei exequẽdum ſuſceptione baptiſmi ab Anania. Et breuiter ſi hæretici, ſi Iudæi verbum dei in ſeipſis manens haberent, nõ fallerentur ſuis internis motibus. *Quia quem miſit ille, huic vos non creditis.* Ratio quare teſtimonium patris internum habens verbũ ſuum manens in animis non percipitis, eſt quia non creditis mihi quem pater miſit. Erat tunc tempus credendi non ſolum deo ſed etiã Meſsiæ, dei filio miſſo à deo patre. Et propter hoc incredulitatis peccatum merebantur quod verbum diuinum nõ haberet manſionem in animis eorum. *Scrutamini ſcripturas.* Tertium teſtimonium maius, eſt ſcripturarũ authoritas. Vere amica eſt

ca est veritas veritati. Remittit se Iesus ad scripturas: nullá sacrorum scripturarum refutans, nullam mendosam, falsam aut fictam dicens. Cuius oppositum faciunt hęretici, cuius oppositum fecit Machomet. *Quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere.* Quales sunt scripturæ de quibus, loquitur, explicat: illas scilicet in quibus vos putatis vitam æternam habere. simulq; hic tangitur quòd Iudæi tunc temporis putabant in sacris scripturis promitti sibi vitam æternam, & non solùm temporale regnum. Neque enim aliter scripturę habent vitã ęternã quàm promittendo. ¶ Nec reddit rationẽ scrutandarum scripturarum propter ipsum Iesum, sed propter vitam æternam ipsorum Iudæorum: ad hoc enim spectat coniunctio quia vos putatis. Rationem itaque ex propria ipsorum opinione affert ad eorum vtilitatem. *Et illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* Scripturæ quæ etiam iudicio vestro promittunt vitam æternam, sunt illæ quæ testimonium perhibent de me scilicet quod ego sum donator vitæ. ¶ Magna christianę fidei authoritas habetur: ex hoc quod non creditur nouo, ficto, adinuẽtoque deo incarnato, sed scripturarum sacrarum antiquo testimonio longe antè perhibito. nec sunt scripturæ a nobis cõditæ, sed ab aduersariis vsque hodie seruatæ: nec solum seruantur ab eis, sed expectantur toto animo implendæ. *Et non vultis venire ad me.* In singulis testimoniis culpantur Iudei quòd non acquiescunt illis. ¶ Nec dicit & nõ potestis aut nescitis, sed non vultis: vt inexcusabilis culpa monstretur. *Vt vitam habeatis.* Quæretis vitam ex scripturis: & tamen actorem vitę testificatum scripturis præsentẽ refutatis: ita ꝙ voluntate & facto cõtradicitis vitæ promissæ in scripturis. *Claritatem*. pro, gloriam, *ab hominibus non accipio.* Totus iste sermo de testimoniis (vt prædictum est) ordinatur ad honorem debitum filio sicut patri, & propterea explanatis amplissimis testimoniis de se ipso qđ debeant sibi credere, subiungit honorem ipsum qui credẽdo est ei debitus. Et ne putetur ambire honorem, explicat & qualiter ipse ad huiusmodi honorem se habet, & vnde prouenit quod ipsi Iudæi non ipsum honorant. Gloriam inquit ab hominibus nõ accipio vt gloriam: quoniam indigna est me gloria humana: quoniam nihil est humana gloria, mihi, qui gloriam habeo æternam apud patrem. Sicut enim nox est quæ claritatem accipit à candelis accensis, dies autẽ non accipit claritatem ab eis (quia clarus est ex se) ita Iesus clarus gloria diuina nõ accipit claritatem gloriæ ab hominum laudibus. *Sed cognoui vos.* More principis

non offeruntur ei munera reuertēti alia loquitur Iesus. Cōsue-
uerūt enim principes dicere non æstimo accipere munera à vo
bis (vtpote quę nihil mihi sunt) sed vobis non offerentibus co-
gnoui vos ꝙ nō diligitis me. Sic Iesus dicit ꝙ gloriā ab homi-
nibus pro nihilo habet: sed cognouit experimentaliter Iudęos.
Quia. pro, ꝙ, *dilectionem dei non habetis in vobis.* Non dicit sed
expertus sum quòd me non diligitis, sed quòd non diligitis deū
tum ad explicandum quod proposuerat scilicet qui nō honori-
ficat filium non honorificat patrem, explicat siquidem hic quòd
ex eo quòd non diligunt deum non honorificant filium. Tum
ad percutiendum directè rationem qua Iudæi dicebant se per-
sequi ipsum scilicet ex zelo dei: vt præmiserat euangelista. Hoc
enim directè excludit: dicendo quòd non honorādo me, cogno
ui quòd dilectionem dei non habetis. ¶ Et significāter dicit in
vobis: ac si apertius diceret. dilectionem dei habetis in vestris
verbis, sed nō in vobis. *Ego veni in nomine patris mei.* Manifestat
quod dixerat scilicet eos non diligere deum, tum quo ad amorē
amicitiæ. tum quo ad amorem cōcupiscentiæ. Et de amore qui-
dē amicitiæ manifestat dicēdo. ego veni in nomine patris mei:
hoc est vt nominetur & glorificetur pater meus, non vt glorifi-
cer ego. *Et non accepistis me.* pro, & non accipitis me. In quo ma-
nifestatur quòd nō diligitis deum amore amicitiæ: dū non vul-
tis illi gloriam pro qua ego veni. Et quod peius est. *Si alius ve-
nerit in nomine suo.* hoc est pro gloria propria, nō pro gloria dei:
vt Antichristus & quicunque alius non quærens quæ dei sunt.
Illum accipietis. Ecce detestanda peruersitas: quòd non amatis
gloriam deo, & amabitis gloriam homini. amor enim amicitiæ
vult bonum alteri. ¶ Et significat hanc peruersitatem sub con-
ditione, si alius veniet: ad significandū pronitatem illorum Iu-
dæorum ad amorē amicitiæ erga homines potius quàm deum.
¶ De amore verò concupiscentiæ subdit. *Quomodo vos potestis
credere.* Vbi nota quòd non solum declarat in eis defectū amo-
ris, sed simul defectum fidei ex amore concupiscentiæ: quo sci-
licet concupiscentes sibiipsis bonum gloriæ, non concupiscunt
gloriam à deo sed ab hominibus. Hinc enim manifestè apparet
quòd amore amicitiæ gloriam hominis præponunt gloriæ dei:
& more concupiscentiæ gloriam ab homine præponunt glorię
à deo. ¶ Et ex hoc secūdo capite declaratur etiā defectus fidei
dicendo quomodo potestis credere? Et valet ratio: quia credere
est actus intellectus moti à volūtate. hinc enim fit vt quorū vo-

luntas non est affecta ad quærendum gloriam à deo, sed af-
fecta ad gloriam humanam, parum aut nihil moueat intellectū
ad credendum: quoniam voluntas mouet propter bonum quod
amat. Et dicendo quomodo potestis, significatur ꝙ nullo modo
aut vix possunt credere tales. *Qui gloriam abinuicem accipitis.* Ec-
ce affectus cōcupiscētiæ humanæ gloriæ, ex delectatione signi-
ficatus. qua accipitur humana gloria vt gloria, vt vera gloria:
quum tamen in veritate paruum valde quid sit, & indignū
virtutis affectu. *Et gloriam quæ à solo deo est.* hoc est quæ consistit
substantialiter in sola claritate apud deum, etiam si coram
vniuerso lateat. talis est enim vera gloria, quę à solo deo
ad ipsam substantiam glorię. Gloria nāque sanctorum
accidentale quid est ad gloriam quæ est à deo. sicut beat-
sanctorum ex aliorum societate, accidentale quid est
lo deo consistit substantialis eorum beatitudo. *Non*
Non dicit non concupiscitis, nō vultis (dixissent enim
sed dicit non quæritis: culpans eorum electionem
quod non student ad acquirendum gloriam quæ est à deo.
¶ Et nota ex hoc textu erudite lector: quantam vim
tra non solū dilectionē sed fidem christianā affectus ad
gloriam sine studio ad quærendum gloriam quæ à solo
Hic enim affectus magnos omnes qui damnantur, ad
nem præcipuè adducit. *Nolite putare.* Punitionem
cti criminis quo inhonorarunt patrem, deū subiungit. Si-
percutit alteram rationē qua Iudæi dicebant se persequi
scilicet ex zelo legis Moysi, quæ violabatur violando sab-
nam & hanc quoque rationem euangelista superius attulerat.
Vnde inducit punitionem eorum futuram, ab accusatione
significās. accusatio enim directè ordinatur ad punitionem
cusati. In cuius signū leges statuerunt legem talionis ac-
ti. ¶ Rationem verò eorum excludit ex iniuria quam ip-
runt Moysi. Quam significat ex eo ꝙ Moyses accusat eos.
sicut accusatio monstrat punitionem accusatorum, ita accu-
monstrat iniuriam sibi factam. Dicit itaque Iesus. nolite pu-
re. *Quia.* pro, quòd, *ego accusaturus sum vos.* hoc est nolite pu-
quòd reseruetur mihi accusatio vestri, quòd retardetur accusa-
tio vestri vsquequò accusem in futurum vos. *Apud patrem.*
hoc quòd non honoratis me, quòd non creditis mihi. *Est qui ac-*
cusat vos. Iam præsens est accusatio contra vos, non expectandi
futuram meam accusationem. *Moyses.* Non accusabit sed accu-
sat, la-

ſat, laceſsitus ipſe iniuria à vobis. *In quo vos ſperatis*. Scitote ꝙ illum habetis accuſantem vos de hoc vno eodémque crimine, in quo vos ſperatis, ſed nõ creditis illi. ❡ Si quæris quid eſt Moyſen accuſare Iudæos: in promptu eſt reſponſio ꝙ eſt punibiles eos ex ſuis ſcriptis monſtrare, in hoc quòd non credebant Ieſu. ❡ At ſi quæris quo pacto Iudæi ſperabant in Moyſe & tamen non credebant illi: reſponſio eſt quòd ſperabant in promiſsis Moyſi, & credebant Moyſi in genere, non credebant autem in ſingulari: hoc eſt credebant ꝙ illa quæ Moyſes ſcripſit eſſent vera, & ſperabant ſe conſequi illa. ſed nõ credebant promiſsiones in iſto ſingulari quod erat Ieſus impleri, quod tamen tenebantur credere ex tot teſtimoniis. *Si enim crederetis Moyſi, crederetis forſitan*. pro, vtique *[illegible] mihi*. Superfluit coniunctio & . Iſta conditionalis manifeſtat ꝙ credere Moyſi, infert neceſſario credere Ieſu. ❡ Et dicit hæc, ad manifeſtandam iniuriam quã inferunt Moyſi, ad manifeſtandam rationem quare Moyſes accuſat eos de hoc ꝙ non credunt Ieſu. Vtrũque enim horum hinc manifeſtatur. Vnde & primo probat conſequentiam conditionalis: ſubdendo. *De me enim ille ſcripſit*. Dicendo de me, ſeipſum in ſingulari demonſtrat. Si quęris vbi eſt ſcriptum, lege Deu. 18. capitulum. *Si autem illius literis non creditis*. Arguit à maiori, grauiorem eſſe incredulitatẽ eorum in Moyſen quàm in ipſum. ſimúlque manifeſtat aliam radicem in Iudæis quare non credebant Ieſu ſcilicet ex defectu fidei in Moyſen. ❡ Ita ꝙ colligere potes tres cauſas in Iudæis quare non credebant Ieſu. Prima eſt quia non diligebant deum tam amore amicitiæ quàm cõcupiſcentiæ. Secũda eſt affectus ad humanam gloriam. Tertia eſt imperfecta fides erga Moyſen: & eadẽ ratione prophetas. ❡ Significanter itaque dicit literis: ad exaggerandum incredulitatẽ erga Moyſen. Nam ſicut firmius eſt quod mãdatur literis quàm quod dicitur verbis, ita culpabilius eſt non credere literis quàm verbis. Et propterea optimè ex eo ꝙ non credũt literis Moyſi, infertur ꝙ non credunt verbis Ieſu. Immo hinc declaratur maior grauitas peccati in Moyſen: merito vrgens vt Moyſes accuſet eos. *Quomodo verbis meis credetis?* Differentia inter Ieſum & Moyſen (quo ad hoc ꝙ Moyſes ſcripſit, Ieſus verò nihil ſcripſit) inſinuatur. Et in hoc etiam mõſtrauit ſe eſſe deũ: cuius non eſt ſcribere in membranis ſed in rebus, ſed in cordibus, & reuelare ſcribenda per alios: vt & in hoc æqualis eſſet filius patri.

CAPVT VI.

POst hæc abiit Iesus. Ratio quòd Iesus iuerit nunc, ex Matthæi.14. habetur quòd fuit audita occisio Ioannis baptistæ. hac enim ratione Matthæus describit Iesum abisse nauigio in hunc locum descriptum à Ioanne. Vnde habetur quòd quum Iesus existens in Galilæa audierit mortem Ioannis (vtpote qui illinc nauigio venit trans mare) & verba in præcedenti ca. relata, Hierosolymis dicta appareant (ex eo quòd miraculo ibidem facto adiunguntur, non pure sed vt responsiue dicta, non ad Galilæos sed ad Iudæos, persequẽtes Iesum quia operabatur in sabbato) gesta hæc quæ subiunguntur non immediatè iuncta fuerunt gestis in præcedenti cap. Quantũ autem temporis intercesserit nescitur. hoc tamen euangelista asserit quòd post illa gesta & dicta fuit hæc nauigatio. Ex eadem coniunctione euangelistarum habetur quòd Ioannes fuit occisus parum ante miraculum multiplicationis panũ quod subiungitur. Et propterea verè dicitur quòd Ioannes fuit occisus propè pascha illud cuius mentionem faciet euangelista nunc nunc. *Trans mare Galilææ.* Lacus est: sed hebraica consuetudine appellatur mare Galilææ, à prouincia. *Quod est Tiberiadis.* Ora maris declaratur ad quam abiit Iesus, non quæcunque sed ea quæ est Tiberiadis. Diuisæ enim erant oræ maris illius iuxta districtus proprios ciuitatib[9]: sicut cõmuniter accidit. Tiberias nãque nomen est ciuitatis. *Et sequebatur eum*, pedestri itinere. vt Marcus. 6. cap. refert. *Multitudo magna quia videbant signa.* Deest eius. Legendum est. *Quia videbant eius signa quæ faciebat super iis infirmabantur.* Euangelista narrata ab aliis euãgelistis miracula solũ nominat. Ratio enim concursus ad Iesum erat desideriũ sanitatũ quas consequebatur miraculosè ab eo. vnde & tunc etiam curauit ægritudines eorũ. *Subiit ergo.* pro, autem. Proposuit euangelista iter Iesu & iter multitudinis: prosequitur modo iter Iesu. *In montẽ Iesus.* Vt patet Luc 9. Iesus descendens ex naui, ingressus est desertũ quod erat in territorio ciuitatis Bethsaidę: ac per hoc mons iste cuius Ioannes meminit, in deserto illo erat. Ita ꝙ pars illa trans mare in quã venit Iesus, quo ad orã maritimã erat ciuitatis Tiberiadis: quo ad locum verò interiorem desertũ, erat ciuitatis Bethsaidæ. *Et ibi sedebat cum discipulis suis.* Sedere non tam sitũ corporalẽ quàm quietẽ significat. nã & ideo illuc discipulos dixerat vt aliquantulũ quiescerent. Significanter enim narratur sedẽs cũ discipulis suis: vt intelligamus turbas ad ipsum nõ ascẽdisse, sed ipsum Iesum cũ solis discipulis aliquãtulum quieuisse.

Vnde & Marcus refert ꝙ Iesus exiuit ad turbam. *Erat autẽ proximũ pascha dies festus Iudæorum.* Hoc est secundum pascha narratum à Ioanne euangelista post miraculum nuptiarum. Et describit euãgelista tẽpus miraculi subiuncti: vt suppleat omissum ab aliis euangelistis tempus quo occisus fuit Ioãnes & supputationẽ annorũ quibus prædicauit Iesus post nuptias habeam⁹. *Quum subleuasset ergo oculos Iesus.* Vt etiam ex inferiùs narratis habetur, Iesus descendit de monte (quod alij euangelistæ appellant exisse ipsum ad turbã) & curauit infirmos & prædicauit eis cũ tanta modestia oculorum quod non vidit quantitatẽ multitudinis: sed postmodũ hora tarda pulsantibus discipulis vt dimitteret turbã, ad hoc vt prouiderẽt sibiipsis de cibo, subleuauit oculos Iesus, & vidit ingentẽ multitudinẽ. *Et vidisset quia multitudo maxima.* pro, quòd multa turba, *venit ad eum* pro, ad se, *dicit ad Philippum.* Pulsatus à discipulis Iesus vt dimitteret turbas, vbi vidit multitudinẽ magnã dicit Philippo. *Vnde ememus panes vt manducẽt hi?* Nõ quærit locũ sed preciũ. non ignarus paupertatis, sed. *Hoc autem dicebat tentans eum.* Experimento manifestare volens modicã Philippi fiduciam. vt intelligamus quales erant etiã tunc discipuli eius. *Ipse enim sciebat quid esset facturus. Respondit ei Philippus. Ducentorum denariorum panes non sufficiunt eis.* Hinc apparet ꝙ quærendo vnde ememus, de pecunia pro præcio erat sermo. *Vt vnusquisque.* deest, eorum modicum *quid accipiat.* Verè manifestat Philippus sua responsione se nullam habere fiduciam futuri miraculi. Solam enim paupertatem citat. *Dicit ei vnus ex discipulis eius Andreas frater Simonis Petri.* Post responsionẽ Philippi Iesus interrogauit discipulos, quot panes habetis? Et quum vidissent quid haberetur, Andreas respondit. *Est puer.* pro, puellus, *vnus hic qui habet quinque panes hordeaceos & duos pisces: sed hæc quid sunt inter tantos.* pro, inter tot? Nec Andreas fiduciam habebat futuri miraculi. & propterea respõdendo addidit, sed hæc quid sunt inter tot. *Dixit autem Iesus. facite homines discumbere. Erat autem fœnum multum.* pro, herba multa, in loco. Locum congruum ad sedendum describit. *Discubuerunt ergo viri.* Exceptis mulieribus & paruulis. *Numero quasi quinque milia. Accepit ergo Iesus panes.* Propriarum manuum ministerium describitur, *Et quum gratias egisset.* eleuatis in cælum oculis: ad monstrandum quòd à deo fiebat miraculum. Significantérque describitur gratiarum actio in patratione miraculi: ad erudiendum nos quòd petitio futurorum ex gratitudi-

ne præteritorum cõsurgere debet. *Distribuit.* Desunt hic tres di ctiones: discipulis: discipuli verò. Legendum est. *Distribuit discipulis, discipuli verò discumbentibus.* Officium ipsius Iesu & officia discipulorum describuntur. *Similiter & ex piscibus quantum volebant.* Putant aliqui legendum esse quantum volebat Iesus. Crediderim ergo significari quòd tam panes quàm pisces Iesus multiplicabat quantum volebant discipuli ad distribuendum turbis: quemadmodum principalis dispensator dat præpositis mensarum quantum petunt. illi autem petebant ad affluëter dandum. *Vt autem impleti sunt, dixit discipulis suis. colligite quæ superfuerunt fragmenta ne pereant. Collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis & duobus piscibus.* Superfluit & duobus piscibus. *Quæ superfuerunt iis qui manducauerant.* Vide reliqua exposita in aliis euangelistis in locis prædictis. *Illi ergo homines quum vidissent quod Iesus fecerat signum, dicebant quod hic est verè propheta.* In textu Græco præponitur articulus dictioni propheta: ad significandum quòd non de quocũque propheta sed de illo insigni propheta (Mesia scilicet) intendunt. *Qui venturus est in mundum.* Dictio Græca interpretata venturus est, est anceps ad venturus est vel venturus erat. Parui tamen refert. Nam venturus est, ad diffinitionem legis & prophetarum refertur: venturus erat ad professionem ipsorum, asserentium ipsum esse qui venturus erat. *Iesus ergo quum cognouisset.* Duo effectus illius miraculi narrantur. Alter professionis fidei. alter commotionis turbæ ad volendum facere Iesum regem. Quam commotionem Iesus cognouit præsentem in animis eorum. Et ratione nouæ præsentiæ obiecti, notitia Iesu significatur noua. erat enim noua ex parte rei cognitæ: ac per hoc erat noua actualis notitia humana. *Quia.* pro, quòd, *venturi essent.* Non dicit quòd tũc facturi erant ipsum regem, sed quòd venturi essent: significans quòd illi dispositi erant ad tractandum cum aliis, & redituri ad hoc vt facerent eum regem. *Vt raperent eum & facerent eum regem.* pro, & raperent se vt facerent se regem. Significat enim euangelista dispositionem illorum ad cogendum per modum raptus Iesum ad hoc vt acceptaret regnum. In quo monstratur magnus affectus illorum ad faciendum Iesum regem: motorũ ex eo quòd pauerat eos. Simúlque monstratur quòd cognoscebant Iesum alienum esse ab appetitu regni: vtpote quem oportebat rapere. *Fugit iterum.* Superfluit iterum. Et non est legẽdum.

dum fugit,ſed ſeceſsit. *In montem ipſe ſolus.* Hinc clare apparet quòd Ieſus deſcenderat de monte ad docendum, ad ſanandum, & demum paſcendi panibus & piſcibus turbã. Nec interuenit fuga: quoniá dimiſſa ſeu licentiata turba (vt Matthęus teſtatur) aſcendit in montem: tum ad orandum: tum ad ſecedendum à loco quo venturi erant vt facerent ipſum regem. *Vt autem ſero,* pro,ſerunt, *factum eſt.* Hoc factum diſcipulorum non fuit poſt ſeceſſum Ieſu in montem,ſed ante: præcipiente imò compellente Ieſu diſcipulos,vt conſcenſa naui ſe præirent ad Bethſaidam donec licentiaret turbas. Sed Ioannes euágeliſta prius narrauit integrũ progreſſum Ieſus vſque ad montẽ: & deinde narrat ꝓgreſſum diſcipulorum. *Deſcenderunt diſcipuli eius ad mare.* A deſerto Bethſaide aliquantulũ remoto à mari,deſcenderunt ad illam forte maris partem in qua reliquerant nauem. *Et quũ aſcendiſſent nauim venerunt.* pro,veniebant,*trans mare in Capharnaum.* Relaturum eſt trãs mare. Et ſicut ora maris Tiberiadis erat trãs mare reſpectu loci vnde Ieſus venerat cũ diſcipulis,ita Capharnaum erat trans mare reſpectu iſtius loci vnde modo ſoluebant diſcipuli. ¶ Sed ſtatim occurrit hic quęſtio: quia Ieſ⁹ pręceperat vt ſe præcederẽt ad Bethſaidam. apparet enim quòd inobediẽtes fuerint diſcipuli eũtes ad Capharnaum. ¶ Solutio eſt quòd (quantum ex ſcriptis colligitur) Capharnaum eſt ciuitas non ad littus maris,ſed aliquãtulum à mari remota: ita ꝙ portus non erat portus Capharnaum,ſed portus Bethſaidę,& propterea coincidunt nauigare ad Capharnaum & ad portum Bethſaidę,quo appulerũt. Et quoniam portus ille in regione Genezareth erat, aut forte Genezareth vocabatur,ideo terminus iſte ad quẽ huius nauigationis appellatur & Genezareth & Bethſaida & Capharnaũ ab euangeliſtis,diuerſis rationibus. ¶ Et nota ꝙ non dicit venerũt,ſed veniebant. inchoata enim nauigatio verſus Capharnaum ſignificatur,non perfecta. *Et tenebræ iam factæ erant & non venerat ad eos Ieſus.* Ratio redditur receſſus diſcipulorum ſine Ieſu. Significatúrque diſcipulos expectaſſe vſq; ad tenebras nocturnas Ieſum,ſi forte licentiata turba veniret ad eos: qui iã præceſſerant & præparauerant nauim. *Mare autem vento magno flante exurgebat.* Tempeſtas maris deſcribitur ex vento, quam alij euangeliſtæ diffuſius proſequuntur. *Quum remigaſſent ergo quaſi ſtadia vigintiquinque aut triginta.* Rem geſtam humano more euangeliſta deſcribit,velut ignota menſura ſtadiorum: vt intelligamus quòd hiſtoriam ſcribit humanæ hiſtoriæ more,

vident Iesum ambulantem super mare, & proximum naui fieri. Circa quartam vigiliam noctis hoc fuisse testatur Marcus. ita ꝙ tanto tempore tam parum nauigauerant. *Et timuerunt.* putantes phantasma esse. *Ille autem dicit eis: ego sum, nolite timere.* Tacet euangelista scripta ab aliis de Petro, qui iuit ad Iesum, &c. *Voluerunt ergo accipere eum in nauim.* Scrupulosa sunt hæc verba: quoniá præ se ferunt ꝙ Iesus non ingressus est nauim: quod tamen constat ex aliis euangelistis esse falsum. ❡ Solutio est ꝙ euangelista non dicit Iesum non esse ingressum in nauim (quod esset contrarium narrato ab aliis) sed dicit ꝙ voluerunt eum accipere in nauim: significans ꝙ discipuli putantes se more solito nauigaturos via ad portum, voluerunt ipsum accipere in nauim. Sed quia opinio solitæ nauigationis fefellit eos, ideo subiungitur nõ negatio ingressus Iesu in nauim, sed negatio solitę nauigationis: subiũgendo. *Et statim nauis fuit ad terram.* pro, in terra, *in quam ibant.* Ita secundum historiam Iesus ingressus est nauim: & statim non solito cursu nauigationis nauis fuit in portu illo ad quem tendebant, vt vltra miracula ab aliis recitata, intelligamus etiá hoc miraculum factum ꝙ statim nauis appulit ad terrá ad quam ibant. Et quia non est ingressus Iesus nauim ad finẽ solitæ nauigationis ad quem volebant ipsum accipere, ideo euangelista vsus est tali modo loquendi. *Altera die.* pro, postero die. Significatur enim dies Immediatè sequens. *Turba quæ stabat trans mare.* Ex illa parte maris vnde discesserant discipuli sine Iesu. *Vidit quia nauicula alia non erat ibi nisi vna.* Desunt sex dictiones. *Illa quam ingressi sunt discipuli eius, & quod non introisset cum discipulis suis Iesus in nauim.* pro, nauiculá, *sed soli discipuli eius abissent. Alia vero superuenerunt.* pro, venerunt, *naues à Tiberiade.* Illa maris ora erat quidem Tiberiadis: sed distabat à Tiberiade, à qua in illum locum venerunt naues postero die. *Iuxta locum vbi manducauerant panem.* Miraculum panis non fuit patratum in ora maris: sed, vt dictum est) in loco deserto Bethsaidæ: iuxta quem locũ erat hæc pars maris ad quam venerunt à Tiberiade naues. Et propterea euangelista dicit, iuxta locum vbi manducauerãt panem. *Gratias agentes deo.* pro, gratias agente domino. Non enim describitur quòd comedentes gratias egerint, sed ꝙ Iesus donator panis gratias egerit. ❡ Et dixit hoc euangelista, ad explicandum de qua manducatione panis loquitur: scilicet de illa qua manducauerunt panem datum à domino gratias agente. ❡ Significantérque non nominat Iesum, sed dominum appellat, ad explicandum vtranque natu-

naturam: diuinam, dicendo dominum: humanam, dicendo quòd gratias egit. Vtriusq; enim opus in miraculo illo apparuit. *Quum ergo vidisset turba quod Iesus non esset ibi neque discipuli eius, ascenderunt.* Deest, & ipsi, *in nauiculas : & venerunt Capharnaum quærentes Iesum.* Supradicta omnia argumenta narrauit euangelista, ad explicandam rationem quare turba venerit ad quærendum Iesum in Capharnaum: quoniam hinc pendet occasio sequentis doctrinæ. Et nihilominus significatur ꝙ venientes in Capharnaum quærebant vbi erat Iesus: non enim inuenerunt ipsum in littore, aut in porta ciuitatis. *Et quum inuenissent eum trans mare.* Synagoga Capharnaum: vt inferiùs explicatur. *Dixerunt ei: Rabbi quando huc venisti?* Quum debuissent petere quomodo huc venisti trans mare, rusticano modo petunt quando huc venisti? confundentes quando & quomodo. Euãgelista siquidem recitat rusticorum verba: qui non distinguunt aduerbia interrogatiua. *Respondit eis Iesus.* Sequens doctrina respõsiuè data significatur. *Et dixit, Amen amen dico vobis, quæritis me.* Non respondet Iesus interrogationi rusticorum: sed facto eorum quo quærebant eum. *Non quia vidistis signa.* Quærere Iesum ex miraculis visis fructus est intẽtus per miracula. Est enim quærere Iesum affectu imitandi ipsum discendíq; ab ipso, quod in istis non erat. *Sed quia manducastis ex panibus & saturati estis.* Affectus ad corporeum cibum manifestatur trahens illos ad quærendum Iesum. *Operamini.* Occasione accepta ex eo ꝙ isti quærebant Iesum propter cibũ corporis, instruit eos Iesus de cibo animæ, quemadmodum Samaritanam occasione aquæ instruxerat de potu. Et incipit ab opere: tum vt de cibo animę tractet ad similitudinem cibi corporis, qui operando acquiritur: tum vt intentionem spiritualis cibi explicet non sufficere sine opere, sed oportere intendentẽ spiritualem cibum acquirere, exercere se operando ad hoc vt acquirat illum. *Non cibum qui perit.* Cibus corporis appellatur cibus qui perit: quia est ad sustentationẽ vitæ mortalis. Et quoniam Iesus mandat operari, & vetat operari propter cibum corporeum, ideo hinc erroris occasionem sumpserunt qui non laborandum credunt vt manducemus corporaliter. Nescierunt enim distinguere inter finem intentum, & id quod consurgit ex necessitate materiæ. Cibus enim corporis non est finis intentus ab homine: sed ex necessitate mortalis naturæ consurgit indigentia cibi: appetitus cibi: & consequenter operari propter cibum. Cibus autem animæ est intentus vt finis, toto appetitu studio & opere acquirẽdus. Ita ꝙ

quum

quum dicitur operamini non cibum qui perit, sensus est: intendite per opera vestra non cibum qui perit, quod est prohibere cibum qui perit vt finem. Hunc enim sensum manifestat subiuncta aduersatiua. *Sed qui permanet in vitam æternam.* Cibum nanque permanētem in vitam æternam vt finem intentum, per opera acquirendum esse constat. Animæ autem cibus constat ex vero & bono: quia anima constat ex intellectu & voluntate: & intellectus pascitur vero: voluntas autem bono. Vnde cibus qui permanet in vitam æternam, constat ex vero & bono nutriante vitam animæ æternam. Appellatur enim cibus animæ permanens in vitam æternam, quia officium eius est sustentare vitam immortalem: quæ est vita æternæ gloriæ futuræ. Et directè contra cibum qui perit, distinguit cibum permanentem in vitam æternam. ¶ Inferiùs autem explicabitur quid est iste cibus [illegible] satis est nosse ꝙ quemadmodum cibus corporis sustentat vitam corporalem mortalem, ita cibus animæ sustentat vitam in æternum mansuram ipsius animæ. Ita quòd non de quocunque cibo animæ est sermo, sed de permanente in vitam æternam: vt intelligamus hunc cibum non solùm distingui à cibo corporis, sed etiam à quocunque cibo animæ non nutriente illam ad vitam æternæ fœlicitatis, qualis est bonum humanæ gloriæ, & veritas quæcunq; non ducens ad æternam fœlicitatem. ¶ Et inchoauit à præcepto operandi non propter cibum pereuntē, sed æternum: quia intentio cælestis magistri est auertere homines à solito fine studiorum humanorum, & conuertere ac eleuare homines omnes ad dirigendum studia, & opera sua pro quanto tendunt ad proprium bonum ipsorum, ad cibum ęternum vt finem concupiscibilium reliquorum. ¶ Vbi & aduerte ꝙ in præcedenti capite affectum præponentem gloriam humanam, descripsit impedire fidem: hic verò studium ad cibum pereuntē plus quàm ad æternum, prohibet. Illud anima, hoc corpus præstat impedimentū salutis æternæ. *Quem filius hominis dabit vobis.* Ne erraremus intelligendo posse per nosmetipsos operando acquirere cibum permanentem in vitam æternam absq; eo ꝙ daretur nobis ab aliquo homine, subiunxit proprium possessorem simúlq; largitorem cibi permanentis in vitam ęternā, esse filium hominis: vt intelligamus non aliunde posse nos acquirere cibum quàm ex dono filij hominis. Simúlq; intelligamus ad habendum hunc duo oportere concurrere: alterum ex parte nostri scilicet opus: alterum ex parte filij hominis scilicet dare. *Hunc enim.* Pronomen hunc, clarè in

rè in textu Græco demonstrat non cibum ad filiũ hominis: quoniã est masculini generis, & dictio interpretata cibum est fœminini generis. *Pater signauit.* pro, sigillauit, *deus.* Coniunctio enim, monstrat ꝙ hæc sententia reddit rationẽ præcedentis. Redditur siquidẽ ratio quare filius hominis dat nobis panẽ permanentem in vitam æternam, quia ipsum pater deus sigillauit: hoc est quia ipse est filius dei. ❡ Incarnationis mysteriũ sigillatione filij hominis à patre deo, significatur: eo ꝙ quemadmodũ sigillãdo figura sigillatis sigilli imprimitur sigillato, ita filio hominis impressus quodãmodo est filius dei, qui est figura dei: iuxta illud ad Hebræ. 1. qui cùm sit splendor gloriæ & figura substantiæ eius. est enim filius dei similis patri in substantia. Et propter hoc significantiùs in litera nõ dicitur pater sed pater deus. quod est nomen substantiæ diuinæ. *Dixerunt ergo ad eum.* Nõ dicit responderunt aut dixerũt illi, sed dixerũt ergo: vt intelligamus nõ illos rusticos qui dixerãt quãdo huc venisti, sed homines eruditos in lege occasione accepta ex verbis Iesu, dixisse hæc quæ subiunguntur. præ se ferunt enim loquentes eruditos, qui præsentes erant in Synagoga. *Quid faciemus.* pro, facimus, *vt operemur opera dei?* Intellexerãt isti verba Iesu (scilicet operamini cibũ qui permanet in vitam æternam) monere ad opera dei: percipientes quod operari opus dei est id quod dat vitam æternam. Et propterea eruditè petunt quod est illud factum nostrum in quo consistit operari opus dei. Sicut enim aliâs petierunt quod est mandatũ magnum in lege, ita modo petunt quod est factum nostrũ quod nos oportet operari, in quo consistit operari opus dei præbens vitã æternam. Factum siquidem nostrum significatur, dicendo in præsenti facimus. *Respondit Iesus & dixit eis, Hoc est opus dei.* Illi quæsierant de operibus, Iesus respondet de opere: significans vnum esse opus velut substantiale. ❡ Et dicit dei, non legis. contra opera siquidem legis distinguitur ab apostolo fides, & non contra opus dei. *Vt credatis in eum quem misit ille.* Credere est opus nostrũ & est opus dei: & propterea directè respondet quęsito: assignans opus nostrum voluntarium, simul & diuinũ. Credere siquidẽ in Iesum, cõtinet in se, & id quod est intellectus (scilicet credere Iesum, quod commune est voluntariis & inuitis: nam & dæmones credunt inuiti mysterium incarnationis & trinitotis, ex euidentia factorum) & id quod est voluntatis: scilicet confidere, tendere in Iesum: hoc enim prępositio in, adiungit. Credere siquidem deum aut dęo, actus est solius intellectus: sed credere in Deum,

est

est credendo confidere seu tendere in Deum, quod continet in se actum intellectus & voluntatis: actus fidei, spei, & charitatis.

Et significanter complectitur mysterium trinitatis & incarnationis: dicendo in eum quem misit ille scilicet deus. Vbi aduerte ꝙ credere in verbum incarnatum, appellatur opus dei nō solum, quia est donum dei in opere nostro, sed quia est opus primum exactum à deo, & vniens hominem deo. In hoc enim opere consistit substantialiter vnio hominis ad deum in hac vita: & est illud quod præbet vitam æternam. *Dixerunt ergo ei.* Rursus eruditi in Synagoga: occasione accepta alterius quæstionis ex eo q ad hoc peruenerat doctrina Iesu quòd credere in ipsum missum à deo, conferebat vitam æternam. *Quod ergo tu facis signum vt videamus & credamus tibi?* Non petunt quodcunque signum sed tale signum quòd habeat duas conditiones. Prima est vt videatur à nobis: altera est quòd sufficiens ad faciendum nos credere tibi quæ dicis de teipso. Et propterea magis explicando intentionem quæstionis, subiungunt. *Quid operaris?* scilicet sufficiens ad hoc. *Patres nostri manducauerunt manna* Argutè petunt proponendo signum monstratum quum missus est Moyses: clarè significantes quòd quia tu maiorem te dicis Moyse (dicendo quòd credere in te missum à deo, confert vitam æternam) oportet quòd tu opereris signum maius fuit q̃ illud quod fuit tempore Moysi: quo tempore patres nostri manducauerunt manna. Acsi apertius dixissent, non aliqua turba, sed vniuersus populus qui tunc erant patres nostri, manducauerunt manna, non panes hordeaceos. *In deserto.* In quo quadraginta annis fuerunt. Et intendunt per hoc quòd signa quæ fecerat non erant sufficientia: sed oportebat signum maius monstrare. *Sicut scriptum est.* Hic clarè apparet quòd non erant rustici: sed eruditi in lege (in Synagoga præsentes) qui mouebant has quæstiones. *Panem de cælo dedit eis manducare.* Communis panis, ex terra generatur: manna autem ex quo conficiebatur panis, non generabatur in terra, sed ad modum roris de supernis descendebat: & propterea sicut ros dicitur de cælo descendere, ita & panis ille dicitur de cælo datus. *Dixit ergo eis Iesus.* Occasione nacta ex quærentium verbis, aggreditur Iesus doctrinam de seipso quatenus est panis vitæ. Et primo tractat de seipso vt est panis vitæ. Deinde de passione sua futura, secundum quam est cibus & potus vitæ. *Amen amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cælo.* In textu Græco præponitur articulus dictioni panem. Ex

quo

quo patet quòd non negat Iesus Moysen dedisse patribus eorũ panem de cælo, sed negat Moysen dedisse illum panem de cęlo: hoc est insignem illum panem de cælo qui præbet vitam æternam. ¶ Ita vt hinc duas differentias intelligamus. alteram inter datores, Moysen & patrem Iesu alterã inter datos panes de cælo scilicet manna & panem illum, hę enim duæ differẽtiæ monstrantur ex aduersatiua subiuncta. *Sed pater meus dat vobis panẽ de cælo verum*. Et significanter apponit verum: ad declarandum quod illum panem permanentem in vitam æternam, pater Iesu dat, non fictum, non præsumptum, sed verum, sed voce existentẽ talem quod permanet in vitam æternam. *Panis enim verus*. pro, dei *est*. Dictioni panis præponitur articulus: vt intelligamus quod de eodem insigni pane loquitur, & quem prius appellauerat panem verum, modo appellat illum panem dei. ¶ Et per cõiunctionem enim, reddit rationem vtriusque differentiæ prædictæ, ex duabus conditionalibus. Altera est. *Qui de cælo descendit*. hoc est qui non solum datus dicitur de cælo, sed verè descendit de cælo. Descendere siquidem actus est voluntarius, qui nõ cõpetit inanimatis. quæ mouentur quidem deorsum, sed non vere descendunt. Rursus de vero cęlo, de summa celsitudine descẽdere, non competit cuicunque inanimato. Et propterea etiam hinc apparet differentia panis veri seu dei. ¶ Altera est. *Et dat vitam mundo*. Et hęc quoque differentia duo complectitur: scilicet dare vitam, & mundo, non populo Israel tantum. Et intendit per dare vitam, dare vitam simpliciter & absolutè, & nõ ad tempus. Ex hoc enim quod ille panis dei habet has conditiones (scilicet quod verè descẽdit de cælo, & verè dat vitam mũdo) manifestè infertur ꝙ Moyses nõ dedit illũ. *Dixerunt ergo ad eum*. Occasione accepta ex tã præclaris cõditionibus descripti panis, prorumpũt auditores ad petẽdum. *Domine semper da nobis panẽ hunc*. Quemadmodum Samaritana petiit, da mihi hanc aquam vt nõ sitiam neque veniam huc haurire, ita isti carnaliter petunt. Signũ autẽ quod carnaliter petũt, habetur ex eorũ verbis: iunctis cũ hoc ꝙ Iesus subiungit eos non credere. *Dixit autem eis Iesus. Ego sum panis vitæ*. Hactenus dixerat in tertia persona credendum esse in eum quem misit pater deus: modo explicat in prima persona. tã quam prius de se ipso velut in indiuiduo vago locutus fuerit, & modo in indiuiduo signato, dicendo ego sum. Ita quod petentibus da nobis hũc panem, respondet, ecce hic panis, ego sum panis vitæ. *Qui venit ad me, non esuriet: & qui credit in me non sitiet*.

Decla-

Declarat se esse panem vitę, ex effectu: quia scilicet pręstat non esurire neque sitire vnquã. Ac si apertius diceret. panis quicunque alius nõ est panis vitæ absolutè, sed est panis vitæ ad horã: quia non tollit famem & sitim absolutè, sed pro tunc: ego autẽ tollo famem & sitim in æternum. Et ratio differentiæ est: quia reliqui cibi sunt transitorij: & propterea redit fames, redit sitis. ipse autẽ solus est permanens, ita quòd nunquam desinit. Et quum debuisset dicere qui manducat me (vt consequenter loqueretur ad panem) dixit qui venit ad me, qui credit in me: vt abstraheret auditores à cogitatione panis corporei, à cogitatione manducãdi & bibendi corporaliter, & eleuaret eos ad cogitandũ & intelligendum quod de pane spiritus loquitur. Dicit autem venit & credidit: vt vtriusque partis animæ officia explicet. credere siquidem partis est intellectiuæ: venire autem partis affectiuę. voluntas enim tendit ad obiectum in re: intellectus autẽ trahit obiectum in se. Propter quod dicunt philosophi quòd bonũ & malum est in rebus, verum autem & falsum in anima. Et quum dixisset se esse panem vitę, declarat nihilominus quod tollit nõ solum famem sed sitim: vt eleuemur ad intelligendũ & penetrandum quod quę sunt diuisa in inferioribus alimẽtis (nam alimẽti sicci est tollere famem, humidi vero tollere sitim) vniuntur in rebus superioris ordinis. nec ibi est distinctio huiusmodi alimẽtorum: sed plenam vtriusque appetitus satietatẽ panis vitæ [illegible] secum. ¶ Et verificatur tam non esurire quàm non sitire (vt in cap. 4. declaratum est) simpliciter & absolutè. Cum quo stat quod quanto magis credimus in Iesum & venimus ad eũ, tãto magis esurimus & sitimus augmentum & perfectionem. *In æternum* pro, vnquam. Satietas non ad horam sed perpetua significatur. *Sed dixi vobis: quia & vidistis me & non credidistis.* pro, creditis. Tacitæ obiectioni respondet, vtendo hac aduersatiua. Poterat enim obiicere quod oportebat facto monstrare seipsum panem vitæ, & non verbis. Huic inquam obiectioni respondet. sed dixi vobis, sed verbo explicaui me esse panem vitæ, quia vidistis me factis & tamen non creditis. Ita quod necessitas dicẽdi est quia facta visa non dicunt vos ad credendum. verba enim adiuncta factis plus valent. *Omne quod dat mihi pater ad me veniet.* Petentibus panem hunc, respõderat Iesus ecce ego sum hic panis: & subiunxerat veniendum esse ad se. Declarat modo modũ habẽdi hunc panem: qui est modus veniendi ad eum. ¶ Et intendit quod habere hunc panem pendet primo ex dono patris sibi infallibili.

fallibili. Acsi apertiùs dixisset. Vos petitis da nobis hunc panẽ: scitote quod modus habendi est iste, qđ pater dat mihi habituros hunc panem: & ita dat quod infallibiliter ad me venient. oportet ergo vos volẽtes hunc panẽ esse datos mihi à patre meo, datos sic quod infallibiliter ad me veniatis. Et per hoc excluditur omnis via salutis si non itur ad Christum. ¶ Et est sermo de dare non secundum quid (hoc est secundũ pręsentem iustitiam) sed de dare simpliciter & absolute. quod vocatur dare per prędestinationem. Quod enim deus absolutè dat Christo, proculdubio sortietur effectum: quod scilicet ad eum veniet ex tali dare. *Et eum qui venit ad me.* Non sola patris datio, sed liberum hominis arbitrium ac habendum hunc panem concurrit & propterea descripto infallibili euentu ex ordine diuini doni, subiungitur liber concursus hominis dicendo & eum qui venit. venire enim actus est voluntarius. *Non eiciam foras.* Tertium concurrens ad habendum hunc panem, est consecutio ipsius Iesu. Ad quam se cõcurrere Iesus, tertio loco describit: ad similitudinem acceptantis venientem ad se domi. Nõ acceptans siquidem venientem: eiicit eum foras: acceptãs autem retinet eum intus. Duo ergo dicit. Primum quod seipsum cõcurrere ad hoc, declarat: vt seipsum obiectũ beatitudinis declaret. Alterũ est ꝙ eiectio, est eiectio ab intimis: alioquĩ nõ terminaretur ad foras. Vt hĩc intelligamus veniẽtes ad Iesum, admittẽdos ab ipso ad intima, ad ea quæ sunt internæ fœlicitatis. Et dixit hoc: ad declarandũ qualis vitæ est panis: scilicet vitæ spiritus, vitæ quæ cõsistit in intimis. Sicut dixit non eiiciam, ad declarandum se quantum est ex se, venientes omnes recipere. Collige prudens lector quod tribus concurrentibus ad habendũ hunc panẽ (scilicet patre dante, homine veniente, & Iesu admittente) quum ipse Iesus dicat se nullum eiicere vonientem, relinquuntur duo reliqua tanquã nõ ad ipsum Iesum spectantia, sed ad patrem & ad homines: ac per hoc satis factum est petitioni da nobis hunc panẽ. Acsi apertius dixisset. ego quidem sum ille panis, & nullum eiicio venientem ad me: sed patris dono & vestra voluntate opus est vt ad me veniendo panem hunc habeatis. *Quia descendi de cælo.* Simul reddit rationem quod ipse non eiicit datos sibi à patre: & declarat se habere cõditiones superius descriptas panis dei. Prima enim cõditio erat quod descendit de cælo. & hanc in se verificari explicat: dicendo quia descendi de cælo, nõ corporeis gressib⁹ sed vniendo mihi carnem humanã. Ipsa enim carnis in terra assum-

pti

ptio, descensus est de cælo de summa celsitudine. *Non faciam voluntatem meam, sed voluntatem eius qui misit me.* Duas esse in Christo voluntates hic patet: humanam scilicet (de qua dicit voluntatem meam) & diuinam, quam dicit voluntatem patris. ¶ Dupliciter autem de volũtate humana Iesus loqui possumus: vel secundum seipsam: vel vt subiacet regulę diuinę voluntatis. Voluntas enim Iesu secundum seipsam: secundum suam naturam, nude accepta non habet bonitatem infallibiliter: quoniam eiusdem est naturæ cum voluntate quæ fuit in Adam ante peccatum. Prout autem inhæret regulæ diuinæ voluntatis, declinare non potest ad malum. Vtriusque autem conditionis textus meminit. nam dicendo non vt faciam voluntatem meam, de voluntate humana nude accepta loquitur. verissimum siquidem est quod nõ venit ad habendum pro regula operum suorum voluntatem humanam secundum se. Dicendo autem sed vt faciam voluntatem eius qui misit me, significat voluntatẽ suam faciendi conformiter ad voluntatem diuinam. *Hæc est enim.* pro, autem, *voluntas eius qui misit me patris.* Explicat voluntatem paternam quam ipse est adimpleturus. Et primo quo ad datos sibi à patre, dicendo, *Vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo.* Ratio quare non est: quoniam est voluntas patris vt nõ perdam aliquid eorum quę dedit mihi. *Sed resuscitem illud.* Duo constituit mihi pater erga ad datos à se mihi. Alterum est negatiuum: vt scilicet non perdam aliquid eorum. Alterum positiuum, vt resuscitem illos. Primum spectat ad salutem spiritus, secundum ad salutem corporis vtrunque tamen ad statum ęternæ fœlicitatis. Et declarat per hęc duo officia sua: se missum esse ad seruandum ea quæ sunt spiritus, & ad resuscitandum corpora. quæ manifeste sunt officia solius dei. *In nouissimo die.* Tempus resuscitationis describitur finis temporis. nõ enim esset nouissimus dies nisi esset finis tẽporis: iuxta illud Apoca. 10. iurauit per viuentem in secula quod tempus non erit vltra. *Hæc est autem voluntas patris mei qui misit me.* Repetit voluntatem patris: vt explicet eandem respectu venientium, quam explicauerat respectu datorũ. Ita quod vbi prius explicauit voluntatem patris ad explicandum officia propria sibi constituta erga datos sibi à patre, modo explicat eandem ad explicandũ effectus seu fructus acquirendos à venientibus ad Iesum. *Vt omnis qui videt filium & credit in eum.* Verè credentes describuntur duobus actibus scilicet vidẽdi filium, & credẽdi in eum. Et hic quidem secundus iam declaratus est. Primus autẽ con-

net ꝙ filius videtur credendus.Non enim dicit ꝙ omnis qui vi det me(quod poſſet intelligi de viſu corporali)ſed qui videt filiũ quod non poteſt intelligi niſi de viſu ſpirituali. Et quũ cõſtet ꝙ non eſt ſermo de viſione beata (quoniam iungitur videre cũ credere)conſequens eſt ꝙ de illa ſpirituali viſione filij eſt ſermo quæ ſtat cũ credere:immo quæ eſt ratio credẽdi.nã prę-ponitur videre filium ad credere in eũ. Huiuſmodi autem viſio filij eſt qua mente videmus filium credendum: vel ex euidentia miraculorum,vel ex teſtimonio ſcripturarum,vel ex interno lumine fidei. Hæc enim ſufficiunt ad videndũ filiũ ſub ratione credibilis, quam credibilis rationem explicant ſubiuncta verba & credit in eũ. Niſi enim de viſione filij ſub ratiõe credibilis eſſet ſermo,& eſſet implicatio in adiecto adiicere viſioni filij credere in ipſum(quoniã quod videtur non creditur) & non ſubiunxiſſet & credit in eum.Adiiciendo itaque & credit in eum,explicat ꝙ de videre filium ſub ratione credibilis loquitur. ¶ Et hinc habes erudite lector modum rationemque credẽdi, eſſe viſionẽ credibilium. Non enim ſpeciale aliquid de filio explicatur: ſed quod commune eſt omnibus quæ ſola fide habentur: Credim⁹ enim myſterium trinitatis, myſteriũ incarnationis & reliquos articulos fidei,quia videmus non illa quæ credimus,ſed illa eſſe credibilia. Sicut credimus remotiſsimas partes terræ conditioneſq; earũ quas nunquã vidimus,quia habemus tot teſtimonia ꝙ videmus illas eſſe credibiles. *Habeat vitã æternã.* Ecce fructus primus,ſpectans ad fœlicitatem ſpiritus. *Et ego reſuſcitabo eum in nouiſsimo die.* Ecce ſecundus fructus, ſpectans ad fœlicitatem corporis. ¶ Vbi aduerte ꝙ nõ repetẽdo dicit & ego reſuſcitabo:ſed ad ſignificãdũ ſe executurũ conſtitutũ ſibi à patre vt reſuſcitet,executurũ autẽ reſpectu credentium in eum. *Murmurabant ergo Iudæi de illo.* Hinc apparet ꝙ nõ ruſtici, nõ Galilæi ſed Iudæi qui ab Hieroſolymis venerãt (vt alij teſtantur euangeliſtæ)erant mouentes has quæſtiones,increduli & omnia perturbãtes. *Quia dixiſſet,ego ſum panis viuus.* Superfluit viuus. *Qui de cælo deſcendi. Et dicebant.nõne hic eſt filius.* Deeſt Ieſus. Legẽdũ eſt. *Nõne hic eſt Ieſus filius* Ioſeph,*cuius nos nouimus patrem & matrẽ?* A nomine proprio & à genere ſimul deſcribunt ipſum:apponẽtes etiam notitiam patris & matris. ¶ Et habes hinc coniecturam quod Ioſeph viuebat tũc temporis,ſicut & mater. Dico autẽ coniecturam: quia poſſet dici ꝙ paulo ante mortuus eſſet & tamen notus erat iſtis. *Quomodo ergo dicit hic, quod de cælo deſcendi?*

scendi? Ratio murmuris consistit in hoc quòd Iesus erat homo genitus sicut & alij: quod incōpossibile apparebat verbis eius, quibus dicebat se descendisse de cælo. venit enim ex matris vtero sicut & cæteri. *Respondit ergo Iesus: & dixit eis.* Huic murmuri occurrit Iesus: primo compescendo. *Nolite murmurare* pro, murmurate *in inuicem.* Superfluit præpositio in. in quo apparet quòd non dicebant hæc Iesu, sed inter se. *Nemo potest venire ad me.* Explicat deinde rationem quare murmurāt: quia scilicet carerent dono dei quo trahantur ad Christum. ¶ Nec dicit nemo venit ad me, sed nemo potest venire: vt intelligamus negari non solū actū veniendi sed potentiam veniendi. Et est sermo de potentia propinqua: quæ scilicet elicitiua est actus, cui ad operandum nō deest nisi executio. *Nisi pater qui misit me traxerit eum.* Non violentia, sed reuelatione, inspiratione, instinctu, exercitatione mentis. Nec propterea excusatur non veniens ad Iesum quia non trahitur à patre cælesti: quoniam non excusatur ab obice impediente ipsum vt trahatur à patre. ¶ Explicat ergo Iesus ea quod superius occultè dixerat, omne quod dat mihi pater &c. declarando simul ꝙ ideo isti murmurabant quia non erant tracti à patre. Ita ꝙ ordo veniendi ad Iesum, est ꝙ primo est tractus internus: & propterea attribuitur patri, inuisibili. deinde posse per donum acceptū venire. & tertio est venire. *Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Nō est repetitio sed explicat eundem gratiæ resuscitationis, conferendæ ab ipso venientibus ad eum. Quam etiam à se conferendam dixerat credentibus in se: vt idem intelligamus præmium vtrorumque scilicet venientium & credentiū. Quæ autem sit differentia inter venire & credere iam declaratum est. *Est scriptum in prophetis.* Authoritate scripturæ declarat tractū paternum. Nec nominatur propheta aliquis quoniam sententia prophetarum inducitur. *Et erunt omnes.* Non distribuit pro singulis generum, sed pro generibꝰ singulorum: hoc est non significantur omnes homines, sed omnes conditiones hominum: masculi, fœminæ, senes & pueri, diuites & pauperes, barbari & reliquæ hominum differentiæ. Intendit enim ꝙ cuiusque conditionis homines erūt. *Docibiles.* pro, dociles, &c. Hic est modus quo pater trahit scilicet docendo intus. Ad hoc affertur prophetarum sententia quòd cuiusque conditionis homines erūt dociles, facilè suasibiles respectu dei docentis. Hinc enim facilè apparet vniuersalis extensio diuini tractus ad rusticos, ad mulieres &c. ita quòd nemo venit nisi tractus diuinitus

Etiam

ctrina interiori. *Omnis qui audiuit à patre & didicit.* Efficacia tractus simul cum modo discendi à deo declaratur. Acsi apertiùs diceret. Ex parte quidem patris concurrit docere trahendo, seu trahere docendo: quorum alterum pertinet ad intellectum, alterum ad voluntatem. ex parte vero eorum qui docentur & trahuntur, cõcurrit primo audire internum: & propter hoc dicitur, audiuit à patre. concurrit secundo discere. ¶ Humano more spiritualia describũtur. Discipulus primum audit à magistro: & per hoc discit. sed auditus perceptio est eorum quæ dicuntur: discere autem cõtinet in se & credere & proficere. oportet enim addiscentem credere præceptori. & quanuis credat non discit nisi in auditis proficiat. Proportionaliter siquidẽ accedentes ad deũ oportet primum audisse: hoc est percepisse quæ deus docet. deinde didicisse: hoc est credẽdo profecisse in auditis. & sic tertio. *Venit ad me.* non corporali gressu sed affectu, sed operibus. Hæc est enim efficacia diuini tractus. *Non quia patrem vidit quisquam.* Ne intelligeres audiri patrẽ sicut auditur sensibilis doctor (qui videtur dum auditur) & putares spirituali visione videri patrẽ à spiritualiter audientibus, occurrit huic falsæ existimationi: declarando q̃ solus ipse vidit patrẽ. Et excluditur non solũ quilibet homo, sed etiam quicunque angelus. Sed est sermo de quocunque secundum vires naturales, & propterea subiungit. *Nisi is qui est à deo, hic vidit patrem.* Solus enim deus naturali facultate videt deum. Vnde & per hoc non solũ excludit erroneum intellectum, sed & simul declarat seipsum esse verum deum: vtpote qui solus vidit deum patrem ¶ Nec propterea excluditur spiritus sanctus: quia videre est actus essentialis, respectu cuius exclusiua seu exceptiua adiũcta termino personali (puta patri aut filio) nõ excludit aliã personam diuinam: vt in theologia speculatiua declaratur. *Amen amen dico vobis, qui credit in me.* Tertio respondet quo ad materiam de qua murmurabant scilicet ego sum panis qui de cælo descendi. Respondet autem priùs diuisim: hoc est priùs quantum ad illud ego sum panis, deinde quãtum ad illud qui de cælo descendi. & demum coniungit vtrunque simul. Confirmat quod dixerat ego sum panis: declarando qualis panis est ab effectu & modo edendi illũ. Dicendo enĩ qui credit in me, mãducationẽ panis significat Subiũgẽdo aũt. *Habet vitam æternam.* præsentaneum effectum manducationis huius panis significat. Et verificatur quòd habet vitam æternã virtualiter & in sui initio. Charitas enim seu gratia initiũ est vi-

tæ æternæ:sicut semen continet fructũ. Et declaratur per hoc ꝙ nulla opus est mora ad hoc ꝙ panis iste causet vitam æternã:sed dum manducatur, efficit quòd manducans habet vitam æternam in seipso. *Ego sum panis vitæ.* Ratio quare qui credit in me habet vitam æternam, est quia ego sum panis vitæ: hoc est sum cibus conferens vitam absolutè (& non ad tempus) manducanti me. *Patres vestri manducauerunt manna in deserto, & mortui sunt.* Declarat illam particulam qui de cælo descendi, ex differentia inter mãna appellatum panem de cælo, & hũc panem de cælo: penes hoc quòd manna à manducantibus se non tollebat mori, panis autẽ iste manducantibus se, confert nõ mori. Vt perspicacius attende ꝙ differentia ista nõ est penes omnino: hoc est penes mori corpore. puta quod alter permiserit mori corpore, alter verò tollat mortẽ corporis: vel ꝙ alter permiserit mori spiritu, alter verò tollat mortẽ spiritus. Neuter est sensus est literalis. Sed differẽtia ista est penes idẽ proportionaliter: scilicet penes comedẽtes respectiue Est enim sensus: manna se mãducantibus nõ cõferebat nõ mori corpore, quũ manducantes ipsum ederent ad vitã corporis: iste autẽ panis mãducantibus se confert non mori illa vita ad quã seruandã mãducatur: mãducatur enim propter vitã spiritus: & cõfert nõ mori spiritu. Stat itaq; solida differẽtia, relata ad mãducantes & mortem proportionaliter seu respectiue. In qua differentia cõsidera ꝙ respondet dicentibus. quid operaris tu plusquàm Moyses? patres nostri manducauerunt mãna in deserto: sicut scriptũ est: panẽ de cælo dedit eis. Respondet enim ecce quid operor magis: quoniam manna cibus fuit nõ tollens mortẽ, iste autem panis est cibus tollẽs mortẽ. *Si quæris quo pacto verificatur ꝙ* panis tollat mortẽ: quũ multi postquã comederunt hunc panem mortui fuerint spiritu: alioquin in errorem illorum laberis qui dicunt charitatem semel habitam non posse perdi. Solutio est quod quantũ est ex parte cælestis panis sufficiens est ad conferendum comedenti nunquam mori spiritu: hoc est nunquam peccare mortaliter. sed ex defectu ex libero arbitrio habentis vitam quę duraret in æternũ, prouenit mors spiritus. Abiicit enim à se vitam spiritus ille qui peccat: & non ex defectu panis vitæ prouenit mors spiritus. Nõ sic autem erat in manna: quoniam cibus erat corporeus, impotens ad præstandum vitam corporis sine mori. *Hic est panis de cælo descendens: vt siquis ex ipso manducauerit non moriatur.* pro, vt quis ex eo edat & nõ moriatur. Plus continet

continet hæc litera quàm vt comedens hunc panem, nō moriatur, quoniam cum hoc significat etiam ꝙ panis iste descēdit de cælo ad hoc vt edatur: hoc enim clarè significatur dicendo, de cælo descendens vt quis ex eo edat. *Ego sum panis viuus.* Declaratis sigillatim singulis particulis, iungit vtranque simul. Ego sum panis viuus, quo ad primam. *Qui de cælo descendi.* quo ad secundá. Vbi aduerte quod priùs dixit ego sum panis vitæ, mo do autem ego sum panis viuus: vt intelligamus ipsum esse & pa nem vitæ, seruatiuum vitæ aliorum in æternū, & panē in seipso formaliter viuum: & differre à manna, non solū quia est panis tollens mortē, sed etiam quia est panis in seipsó viuus. Ita ꝙ descendit verè de cælo viuus: & non cecidit de cælo vt manna res nō viua. *Si quis manducauerit ex hoc pane. viuet in æternum.* Priùs ablationē mortis dixerat effectum huius panis: modo collationē vitæ æternæ dicit effectū eiusdē panis. Vt vtrinq;, ex vtroque cōtrario (morte scilicet & vita) declaretur effectus huius panis. Et intellige viuet in æternū, quantum est ex parte panis: vt expositū est. Vbi perspice efficaciā huius panis non solū ad tollendā famem, sitim & mortē, & ad conferendū statim vitam, sed ad efficiendum ꝙ viuat in æternum. *Et panis quem ego dabo.* Postquam declarauit seipsum ratione suæ deitatis panem viuū qui de cælo descendit transit modo ad declarandum rursus seip sum etiam secundum humanam naturam assumptam esse panē viuum. & incipit à morte pasioneque sua: dicens esse similiter cibum mundi. Ita ꝙ non solū ipse verbū est cibus & vita mū di, sed etiam ipse crucifixus mortuus, &c. est panis & vita mundi. Quod est dictu, oportere mundum pasci credēdo & amādo, nō solū deum in ipso Iesu homine, sed etiam hominem passum ac mortuū pro salute mundi. Propterea enim hactenus seipsum dixit panem: modo autem cū coniunctione copulatiua, accumu lando ait & panis. Significantérque dicit dabo, & nō dicit do: quoniam futura erat donatio eius. Simúlque petentibus da nobis hunc panē, declarat qualis est panis quē ipse dabit. *Caro mea est.* Desunt tres dictiones scilicet. *Quam ego dabo.* Et sequitur. *Pro mundi vita.* Manifestísime explicat panē hunc fore pasionem & mortem suam: dicendo ꝙ panis quem ego dabo est caro mea, non mystica, non spiritualis, sed quam ego dabo pro mū di vita. cōstat enim quòd in pasione & morte sua daturus erat carnem suam naturalem pro mundi vita. Et dicendo dabo, significat voluntario dono se passurum ac moriturum. Et dicēdo

pro mundi vita, manifestat causam patiendi & moriēdi nō pro
aliquorum sed pro mundi vita. Si vita spiritus intelligitur, g
sa opus est distinctiua de sufficientia vel efficientia Mors e
Christi sufficiens fuit pro spirituali vita mundi: quāuis non e
cerit illam in omnibus propter impedimentū ex parte mo
rū. Quanuis etiam secundum efficientiā posit verificari m
Christi pro mundi vita spirituali: pro quanto spiritualem vi
effecit non alicuius partis aut ætatis mūdi, sed in omni part
ætate mundi. Sed si vita in sua amplitudine intelligitur, nō
opus glosa limitatiua: quoniam vitam corporalem etiā
rum efficit mors Christi: restaurauit enim naturā nō in
bus sed in omnibus: vt potentius sit donū Christi quàm pecca-
tum Adæ. *Litigabant*. pro, pugnabant, *ergo Iudæi ad inuicem*. O-
casione sumpta ex hoc ꝙ Iesus dixerat carnem suam esse p
quem esset daturus, inter se certabāt Iudæi, nō Galilæi. Dic
Quomodo potest hic. Impossibilē modum existimabāt. *Nob*
nem suam. Superfluit suam: sed subintelligitur. *Dare ad man-*
candum? Dixit ergo ei Iesus. Occasione sumpta ex hac verbo
gna inter Iudæos, procedit ad explanandum ordinatè mādu
tionē carnis suæ. Et inchoat à necessitate māducādi illā.
amen dico vobis: nisi manducaueritis carnē filij hominis & biberitis
sanguinem. Necessitas manducandi carnem & bibēdi sang
filij hominis, explicat ex priuatione vitæ, ꝓculdubio spiritu
Nō habetis. pro, non habetis. Significatur enim presens priuat
non futura tantū. *Vitam in vobis*. Et quoniam textus iste
præcepto baptismi superius. 3. cap. descripto nisi quis nat⁹ fue
ex aqua & spiritu nō potest introire in regnum dei. pari fiq
necessitate ac modo hic dicitur, nisi manducaueritis carnem
hominis & biberitis ei⁹ sanguinē non habetis vitā in vobis
casio diuersarū factionum seu sectarum fuit & est, ideo perspi-
tius discutiēdus est: vt clare habeatur sensus literalis, ex quo
trahitur efficax argumentum. ¶ Triplex igitur sensus dicitu
ius literæ. Primus est de fide mortis Christi Et est sensus. nisi
fueritis morte filij hominis tanquam cibo & potu, nō habetis vi
tam spiritus in vobis. Et hic sensus est in se ver⁹ & necessario in-
tētus. Verus quidem: quoniā nisi anima hominis sic credat mor
tem Christi quòd sustentetur per illam velut cibo & delectetur
in illa velut potu, non habet vitam gratiæ in seipsa. Necessario
autem intentus. tum quia separatio carnis & sanguinis manifestat
mortem Christi in qua separatus est sanguis à carne, exp
tus

tum quia expresse dixit, caro mea est quam dabo pro mūdi vita: quod constat mortem eius explicare. immò ad declarandū hoc (scilicet quam dabo pro mundi vita) ad respōdendū Iudæis quo modo potest hic nobis dare, manifestat modū: scilicet per separationem carnis & sanguinis: hoc est per mortem talem in qua sanguis separabitur à carne, qualem constat esse mortem crucis. ¶ Secūdus sensus est de fide sacramēti eucharistiæ, quòd est memoriale mortis Christi: iuxta illud Apostoli: quotienscunq; mādúcabitis panem hunc & calicem bibetis, morté domini annūciabitis. Calix enim & hostia separationem realem carnis & sanguinis quę fuit in cruce, significāt. Et est sensus, nisi spiritualiter manducaueritis & biberitis sacramentum eucharistiæ, nō habetis vitam in vobis. Et hic sensus est verus in se: quoniā spiritualiter manducare & bibere sacramentū eucharistiæ quo ad rem sacramenti, nihil aliud est quàm manere in Christo & Christū manere in eo, sine qua mansione constat non esse vitam spiritus.

¶ An autem sit intentus, non clare apparet. immò si perspicaciter fuerit consideratum, apparet quòd sermo formalis non est de sacramento sed de re sacramenti, sed de fonte sacramenti: quoniā formaliter loquendo si māducare & bibere spiritualiter sacramē tū eucharistiæ necessariū est vitā sequitur quòd sacramentaliter manducare & bibere idem sacramentū est necessarium ad vitā. Et patet sequela ex eo quòd pręceptum cogens ad sacramentū, formaliter loquēdo cogit primo & directe ad sacramētalé perceptioné: vt patet in præcepto baptismi: ad spiritualé auté perceptioné (quæ cōsistit in voto) cogit tāquam ad initium sacramēti. Vnde dicere quòd hic præcipitur spiritualis perceptio eucharistiæ & non sacramentalis, formaliter loquēdo est cōtraria implicare. Nec propterea intelligas arguēdos doctores exponētes hoc de spirituali manducatione quoniam ad rem sacramēti referūt. ¶ Tertiùs itaque sensus est de māducatione sacramētali, digne tamen. Et est sensus, nisi realiter māducaueritis carné filij hominis in sacramento hostiæ, & biberitis in sacramēto calicis eius sanguiné, non habetis vitā spiritus in vobis Ita quòd iuxta hūc sensum necessariū est ad salutē nō solū sacramētū baptismi, sed etiā sacramentū eucharistiæ sub vtraq; specie. Ex hoc sensu orta pauloantè est secta Bohemorū, cōmunicātium etiā infantes sub vtraque specie. Huic sensui contrariatur ecclesię cōsuetudo, nō cōmunicans infantes, nec cōmunicans populū sub vtraq; specie. Nec sola consuetudo, sed doctrina: qm̄ docet sufficere ad sa-

ſutem cõmunicare ſub ſpecie panis. ¶ Et q̃uis hæc authoritas ſuf
ficiat ad manifeſtandum ꝙ textus iſte non tradit præceptum de
perceptione ſacramẽti ſub vtraque ſpecie, & conſequẽter ꝙ n
tradit preceptum de manducando & bibendo ſacramentum eu
chariſtiæ, ſectatoribus tamen illorum dogmatum non ſatis ſit,
ſed textum hunc pro ſe afferunt cõtra noſtram cõſuetudinem &
doctrinã: dicendo ꝙ niſi de perceptione ſacramẽti tractaret do
minus in his verbis, non diſtingueret inter manducare & bibere.
& rurſus non diſtingueret inter manducare carnẽ & bibere ſan
guinem, ſed ex hoc ꝙ tam accuratè diſtinguit inter hæc, inſinuat
ꝙ de perceptione ſacramẽti euchariſtiæ tractat. Prætereà ſub
gendo caro mea vere eſt cibus, & ſanguis meus vere eſt potus:
non poteſt negari quin de ſacramento carnis & ſanguinis loqua
tur. eadem autem materia tractatur hic monſtrãdo neceſſitat
quæ tractatur ſubiungendo veritatem. De ſacramenti ergo eu
chariſtiæ manducatione & bibitione eſt hic ſermo. ¶ Sed ra
facilè reiiciuntur: perſpiciendo ꝙ in hoc eodẽ capitulo paulò ſu
periùs Ieſus dixit, qui venit ad me nõ eſuriet. & qui credit in me
non ſitiet vnquã. Clarè enim in his verbis quæ conſtat nõ ſpe
ctare ad ſacramentum euchariſtiæ, dominus diſtinguit eſurire &
ſitire: quod æquiualet ad diſtinguere inter manducare & bibere:
nam eſurire ad manducationẽ & ſitire ad bibitionem pertinet
Nõ poteſt itaq; ex diſtinguitione inter mãducare & bibere, tra
hi argumentum efficax ad inferendum ꝙ de ſacramento eucha
riſtiæ eſt ſermo. Similiter diſtinctio inter carnem & ſanguinem
nõ adiuuet, ſed potius ad contrariũ ducit: quoniã caro nõ qua
tercunq; deſcribitur diſtincta à ſanguine, ſed ſeparatione vt ci
à potu: cõſtat autem ꝙ realis ſeparatio carnis & ſanguinis Chri
ſti in ſacramẽto, eſt repræſentatiuè tãtum: in morte autẽ Chri
fuit ſecũdum rẽ. ¶ Et ſi inſtetur ꝙ hic eſt ſermo de carne & ſan
guine ſub ratione cibi & potus, & nõ ſecundum ꝙ ineſſe ſuo na
turali erant: ac per hoc de carne in ſacramẽto & ſanguine in ſa
cramẽto ſeparatis. Solutio habetur ex iã dictis: ꝙ ſuperiùs domi
nus tractauit de ſeipſo vt tollit famem, & vt tollit ſitim: & tamen
nõ præterea infertur ꝙ tractauit de ſeipſo ſub ſpecie ſacramenti
qua tollit famẽ, & ſpecie ſacramẽti qua tollit ſitim. Tractat enim
de carne & ſanguine partibus mortis ſuæ, vt cõplectendis mente
vt cibo & potu animæ: quia niſi ſuſtentetur ſpiritus morte Chri
ſti vt cibo & delectetur illa vt potu, non eſt vita ſpiritus in nobis.
Quod demũ dicitur caro mea vere eſt cibus, &c. ad literã (vt pa
tebit)

rebit)eandem materiam tractat. & mortem suam habere vere rationem cibi ac potus significat:vt ibi declarabitur. Quãuis extensiuè verificetur etiam de carne & sanguine sub sacramento : sicut etiam caro naturalis & sanguis naturalis Christi extẽduntur ad sacramentũ eucharistiæ:pro quanto verè continentur sub speciebus panis & vini in illo sacramento ¶ Ineptè autẽ applicari hinc necessitatem cõmunicãdi omnibus,ex eo deprehenditur ꝙ manducare sacramentum præsupponit manducationẽ naturalem: sicut nasci sacramentaliter præsupponit nasci naturaliter. Nullus nascitur ex aqua & spiritu nisi natus secundum carnem,& similiter nulli impotẽti exercere actum manducãdi naturalem imponitur necessitas manducandi sacramẽtum. Infantes ergo qui adhuc manducare non possunt,sed sugere ineptè concluduntur sub hoc præcepto:dato sed non concesso quòd de manducatione sacramenti textus loqueretur. Quod enim sub actu mãducandi imponitur,solis potentibus mãducare indici intelligitur secundum planam legum omnium intelligentiam. Sed nõ oportet ex datis arguere istos,quia ex textu cõuinci possunt:nam de illo mãducare ac bibere tractat textus iste,de quo immediatè subditur. *Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem.* Cõstat enim ꝙ mãducare & bibere sacramentum,nõ est hoc mãducare & bibere,quoniam mãducare & bibere sacramẽtum cõmune est ad dignè & indignè mãducare & bibere:vt Aposto. clarè docuit.1. ad Cor.11.hoc autem de quo textus loquitur,nõ est commune ad dignè & indignè:quia est habere vitam æternã,vt textus dicit. Nõ enim dicit qui mãducat dignè carnem meam,& bibit dignè sanguinem meum sed qui manducat & bibit:vt intelligamus ꝙ de ipso mãducare & bibere loquitur quod nõ eget modificatione dignè,quod nõ est cõmune ad dignè vel indignè. Clarè igitur apparet quòd non est ad literam sermo de manducare & bibere sacramentum eucharistię.sed de mãducare & bibere mortem Iesu.

¶ Declarata itaq; necessitate mãducandi carnem & bibendi sanguinem(alioquin nõ habetur vita spiritus in nobis)declarat modum quo hoc mãducare & bibere se habet ad vitã. Multipliciter siquidẽ cõtingere potest aliquid esse necessariũ ad vitã. Possumus enim dicere nisi pecuniã habeas nõ sanaberis, nisi medicum habueris nõ sanaberis,nisi tali balneo aut cibo vsus fueris nõ sanaberis,& hæc diuersimodè verificãtur. Et propterea cùm dixisset Iesus,nisi mãducaueritis carnẽ,& biberitis sanguinem nõ habetis vitã in vobis, quia multipliciter intelligi poterat mãducatio necessa-

necessaria ad vitam, declarat quomodo cōcurrit manducare carnem & bibere sanguinem eius ad vitam: dicendo. *Habet vitam æternam.* Ecce de quo mãducare loquor: de illo scilicet quod est habere vitam æternam, quod fert secum vitam æternã, quod ponit in manducante & bibente vitam æternam. ¶ Vbi patet qualiter se habet hoc mãducare & bibere ad vitam æternam, non sicut aliquid accidentale aut extrinsecũ sed est ipsum habere vitam æternã. Dicendo enim post promulgatam necessitatẽ manducandi ad vitam, qui manducat habet vitam, significat quod manducare est habere vitam. Et verè sic est: quandoquidẽ passione Iesu, est habere vitam æternam. *Et ego resuscitabo eum in nouissimo die.* Non est repetitio, sed explicatio eiusdem præmij manducantium carnem & bibentiũ sanguinem filij hominis: quod promissum est tam venientibus quàm credentibus in filium missum à deo. *Caro enim mea.* Coniunctio enim testatur quod ad reddendam rationem præcedentium inducuntur hæc verba. Redditur siquidem ratio eius quod dixerat, qui mãducat meã carnem & bibit meum sanguinẽ habet vitam æternã. Et incipit ratio ab hoc quod caro eius est cibus & sanguis potus. Caro mea naturalis quã dabo pro mundi vita. *Vere est cibus.* Non dicit est cibus corporis, sed absolutè est cibus: ne arctares sensum ad cibum corporis. Vnde sufficit ad verificãdum hunc textum quod sit cibus animæ: transfertur enim cibi nomen & ratio à cibo corporis ad cibum animæ. Cibus autem nomen est officij cibandi significãs proportionem rei quæ manducatur ad cibandum manducantem. Vt panis qui est cibus hominis, est venenũ accipitri. ¶ Ad significandum itaque quod caro sua non falso, non opinione, sed secundum veritatem cibat animam, dicit, vere est cibus: ad differẽtiam gloriæ humanæ, quæ reputatur cibus animæ: ad differentiam speculatiuæ contemplationis, quę reputatur cibus animæ, & vniuersaliter ad differentiam reliquorum quæ reputantur cibare animã: quoniam nihil horũ vere est cibus animæ: quoniã nihil horũ viuificat animã: verus enim cibus solus ille est qui viuificat. *Et sanguis meus.* naturalis qui effundetur pro mundi vita. *Vere est potus* non venenum. Est enim non falso, nõ opinatiuè officium habens potus animę: est nanq; viuificans animam sicut potus corporeus viuificat corpus. ¶ Et dixit hęc, ad manifestãdum quod mors sua est alimẽtum perfectum animæ: constat enim alimẽtum perfectum ex cibo & potu. *Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, in me manet & ego in illo.* Prosequitur rationem: declarando modum

modum quo tam caro q̃ sanguis suus viuificat alendo animã. Et affert ambas veri cibi & veri potus conditiones, verificari inter carnem ac sanguinem suum & manducantem ac bibẽtem. Tandiu res manducata est cibus corporis quandiu manet in manducante & manducans in illa, & simile est de potu. Alimẽtum enim corporis oportet ꝙ sit in illo qui alitur: alioquin non aleret, & rursus oportet ꝙ qui alitur sit in re quæ alit, sit dico per operationem naturæ. Nisi enim natura eius qui alitur attendat alimento iam non alitur: rursus si alimentum transiuit siue in eum qui alitus est, siue in quancunq; aliam materiam, iam nõ est amplius alimentũ, iam nõ est cibus aut potus. ¶ Dicẽdo itaq; in me manet & ego in illo, omnes conditiones alimẽti describit sibi conuenire respectu manducantis carnem & bibentis sanguinẽ eius. Nam dicendo manet, excludit transitũ. dicendo in me, ponit attentionem manducantis ad ipsum, & dicendo & ego in illo, ponit se intus in manducante. Coniunctionem ergo mutuã ac permanentem intus, significat inter manducãtem & ipsum. Constat autem coniunctio ista mutua in anima, ex charitate: iuxta illud, Qui manet in charitate, in deo manet & Deus in eo. Et est animum manere in Iesu vt amato & desiderato: & similiter Iesum manere in animo vt amato & trahendo ad se. ¶ Si hæc latius intelligere vis, considera quomodo amans est in amato secundum amorem veræ amicitiæ, simul & concupiscẽtiæ: cogitando de illo, desiderando illi bona (gloriæ, famæ, diuitiarum) sperando ab illo, &c. & intelliges hæc. Significantiùs autem dicit in me & ego in eo, & nõ dicit manet in carne aut in sanguine meo, & sanguis aut caro mea in illo: vt ascẽdat à carne & sanguine ad seipsum: vt declaret quòd manducare carnem & bibere sanguinem, coniungit manducãtem & bibẽtem non tãtum carni & sanguini, sed sibiipsi, vt intelligamus quòd qui pascitur morte eius, non coniungitur tantum humanæ meæ naturæ, sed coniũgitur mihiipsi, qui sum non solum homo, sed verus deus. *Sicut misit me.* Pedetentim inducit conclusionem. Incœpit enim ex hoc quòd caro & sanguis meus est verũ alimentũ animæ: & inde subiunxit ꝙ hoc alimentũ præstat mãducanti & bibenti, manere in me & me in illo. modo autem adiungit ꝙ manere in me & me in illo, dat manducanti viuere propter me, vt sic de primo ad vltimũ illatio pateat eius quod proposuerat, scilicet qui mãducat meã carnem & bibit meũ sanguinẽ habet vitam æternã. Ad declarandũ itaque hoc ꝙ manere me in manducante & mãducantẽ in me, conferat

ferat viuere propter me, immo sit ipsum viuere propter ea af-
fert similitudinem modi quo ipse Iesus viuit. Et dicendo misit
me, vtranque naturam suam significat. Nam missus est filius:
missio autem est ipsa incarnatio. *Viuens pater.* Quia intendit re-
soluere effectum qui est vita manducantium, in supremam cau-
sam propriam, ideo nõ dicit sicut misit me pater, sed adiungit vi-
uens: vt effectus vitæ reducatur in primum viuentem tanquam
propriam vitæ causam. *Et ego viuo.* Ecce causa media, im[illegible]
secundum latitudinem vitalem. *Propter patrem.* Ex eo quod me-
minit missionis, & præpositio propter dependentiam significa[re]
videtur, de vita Iesu spirituali, qua verus homo viuit spiritu pro-
pter patrem viuentem tum effectiuè, tum exemplariter tum [illegible]
liter est sermo. *Et qui manducat me, & ipse viuet propter me.* [illegible]
est sicut missio à patre viuente facit me viuere propter pa[trem]
sic consequenter mãducatio mei viui facit manducantem [viuere]
propter me. Ita quod missioni respondet manducatio & [illegible]
propter patrem viuum, respondet viuere propter me viuum [illegible]
missio quidem filij à patre viuente, est verissima & propria [illegible]
quod filius secundum humanitatem viuat totaliter propter pa-
trem: nam mysteriũ incarnationis est ratio quod filius [illegible]
quòd homo totaliter viuat propter patrem tota enim vita Chri-
sti fuit semper propter deũ. ita ꝙ nihil penitus declinauit à [illegible]
se propter deum. manducare vero Iesum viuum (hoc est p[illegible]
intellectu & affectu de Iesu viuo) ratio est quod manducans [vi-]
uat nõ totaliter, sed secundum spiritum propter Iesum viuum [illegible]
mortuum cibum. Vt intelligamus quòd à patre viuente de[riua-]
tur vita in filium viuum, & à filio viuo deriuatur vita in nos [illegible]
à patre deriuatur per missionem, à filio vero deriuatur per [mandu-]
cationẽ. & percipiamus nõ solum in Iesu vt filius est dei sed [etiam]
vt est filius hominis, esse virtutem causatiuam vitæ nostræ [non si-]
cut in primo principio vitæ sed sicut in media causa tali [illegible]
descripta est: scilicet vnita filio dei per gratiam vnionis pe[rsona-]
lis quam ipsius missio significat. Simúlque percipiamus co[ntra-]
rium esse ordinem in manducatione hac spirituali & in mandu-
catione corporali, quo ad rationem vitæ. In cibatione enim cor-
poris, ratio viuendi ex parte mãducantis se tenet, & ex ipso pro-
uenit quod cibo communicetur vita: vt patet, in manducatione
autem hac, vita communicatur manducanti ex cibo manduca-
to: ita quod vita se tenet ex parte Iesu qui manducatur viui. Et
ad hoc explicandum attulit aduerbium similitudinis dicens si-
cut

cut misit me. significatur enim assimilari modo viuēdi propter patrem, ex missione causato, modū viuendi nostrum ex manducatione ipsius. ¶ Mutila autem apparet similitudo: quia post sicut nō subiūgitur sic. perfecta enim locutio exigebat vt diceretur sic & qui manducat me Sed propter mysterium Euangelista tacuit sic: ad significandum quod nō tam similitudo quàm causalitas intēditur, per hæc verba. vt intelligamus quod quia pater viuens misit filium viuentem propter ipsum deum patrem, ideo effectum est vt qui mādlucat Iesum viuat propter Iesum. Hinc enim sensus intentus est: reddens rationem veram & propriam quare manducans carnem & bibens sanguinem Iesu habet vitā æternam, & propterea nō subiunxit sic: sed tacito hoc aduerbio subiunxit coniunctionem copulantem effectū suæ propriæ causæ. *Hic est panis.* Recole quod sermo iste de carne eius vt cibo incœpit, dicendo & panis quem ego dabo caro mea est quā dabo pro mundi vita: quia itaque à pane incœpit, ad panem redit. Nec ad repetendum dicuntur iterū verba hęc: sed ad explicandū eadē competere filio hominis quę dicta sunt de filio dei. Superi⁹ de seipso ratione naturæ diuinæ existentis in ipso misso à deo, in ipso verbo incarnato, dixerat hic est panis qui de cælo descēdit, & reliqua de differentia ad manna in deserto: modo hęc eadem dicit de carne sua, ratione tamen hypostasis. Vnde pronomen hic, demonstrat panem carnem suam dandam pro mundi vita. *Qui de cælo descendit.* Et est præteriti temporis descendit. Vt intelligamus non esse aliam carnis suę hypostasim & aliā hypostasim filij dei, sed vnam & eādem, dicit de pane carnis suę quod descendit de cælo. Et verè hypostasis carnis Iesu descēdit de cælo, quando verbum caro factum est. *Non sicut manducauerunt patres vestri manna & mortui sunt.* Non est repetitio sed explicatio quod etiam panis qui est caro sua habet hanc conditionem quod tollit mortem. & differt à manna dato in deserto: in hoc quod manducantes manna mortui sunt, perdiderunt autem pro qua seruanda manducabant manna: non sic autem contingit manducantibus hunc panem, sed. *Qui manducat hunc panem.* carnis meæ. *viuet in æternum.* illa vita pro qua seruanda manducat hunc panem. Quod verum est quantum est ex parte manducati panis: quoniam sufficit ad seruādum vitam spiritus in æternum. Quia tamen non tollit libertatem arbitrij humani, ex parte hominis contingere potest quod manducato hoc pane homo postea moriatur morte spiritus, morte peccati mortalis, abiiciē-

do à se vitam ęternam quam panis hic præstat. *Hæc dixit in synagoga docẽs in Capharnaum.* Locus describitur, vt historia [illegible] tur. *Multi ergo audientes ex discipulis eius, dixerunt. Durus est hic sermo.* Accusant sermonem Iesu quod impenetrabilis sit ad similitudinem duri: quod non cedit tangenti. *Et quis potest eum audire?* Superfluit cõiunctio &. Nõ solum sermonem accusant, sed auditorem non posse inueniri dicunt. *Sciens autem Iesus apud semetipsum.* Vt intelligamus quod murmur discipulorum non audiebatur à Iesu: sed diuinitus sciebat Iesus discipulorũ murmur. *Quod murmurarent de hoc discipuli eius, dixit eis, Hoc vos scandalizat?* Interrogatiue legẽdum est. Intelligẽs siquidem Iesus ex sermone suo scandalizatos discipulos, intendit sedare eorum scandalum: & interrogatiue manifestat eis quę inter se dixerãt murmurando. ¶ Pronomen hoc demonstrat sermonem dictum de [illegible] quod erat panis cęlestis &c. Et nõ expectata illorum responsione tollit rationem scandali, subiungẽdo. *Si ergo videritis filium hominis.* Duo dixerat Iesus quę videbantur dura. Alterum fuit ego sum panis viuus qui de cælo descendi. Vnde & contra hoc dicebant Iudæi, nónne hic est Iesus filius Ioseph, &c. Alterũ fuit, Nisi mãducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius sanguinem non habetis vitam in vobis, cum reliquis huiusmodi. Contra quod dixerãt Iudæi, quomodo potest hic nobis dare carnẽ suam ad manducandum? Et propterea quo ad vtrũque sedat Iesus scandalum. Et quãtum ad primum (scilicet ego sum panis viuus qui de cælo descendi) dicit. si ergo videritis filium hominis. *Ascẽdẽtem vbi erat prius.* Supple videbitis veritatem verborum meorum sonantium quòd descendi de cælo. Et vere conuincit discipulos conditionalis ista: quòd si viderint ipsum ascendentem in cælum, certi erunt quòd descenderit de cælo. visus enim constans ascensum, sufficiens est testimonium de priori descensu. Subintelligitur autem categorica quòd videbitis filiũ hominis ascendentem: ac per hoc manifestum tũc erit quòd descendit de cælo. ¶ Dixit autem hæc conditionaliter: eo quòd multi illorum discipulorum non erant visuri ipsum ascendentem in cælum. Propter hoc enim non dixit videbitis: sed conuicit eos ex conditione si videritis. multi siquidem illorũ erãt visuri & multi non: vt patet ex eo quòd multi remãserunt & multi abierunt. Et dicit vbi prius erat propter veritatem vtriusque naturæ. Erat enim prius secundum naturam diuinam in cælo, & ascendebat secundum naturã humanam: vna tamẽ & eadem hypostasis

vtriusque

vtriusq; naturæ.Et propterea ratione vnius erat ibi:ratione alterius erat ascensurus. *Spiritus est qui viuificat.*Quantum ad secundá occasionem scandali(scilicet manducationem carnis suę) sedat scandalum acceptum,prius assignando rationem vitæ absolutè, & deinde applicãdo ad propositam materiam.Et absolutè quidem dicit.spirit⁹ est qui viuificat,vita quę sola est vera vita sine admixtione mortis,qui viuificat animam, qui dat & seruat vitam æternam.*Caro non prodest quicquam.* hoc est caro inquantum caro inquãtum distinguitur è regione spiritus,non prodest quicquam ad dãdum seruandumque vitam æternam. Sicut Nicodemo impossibile reputanti quod homo iterum nascatur,dixerat quod natum est ex carne caro est &quod natum est ex spiritu spiritus est,ita modo discipulis scãdalizatis de mãducatione carnis suæ & potu sanguinis sui ad habendũ vitam ęternam, dicit.Spiritus est qui viuificat,vita ęterna,caro nõ prodest quicquam,ad vitam ęternam.Et est sermo iste formalis de spiritu & carne: &verus sic vt nullam habeat contradictionem si penetretur.Non dicit,caro mea non prodest quicquam(hoc enim contrariaretur antedictis qui manducat meam carnem habet vitam æternã)sed dicit caro,vt intelligamus in pronomine mea,significari spiritum iunctum carni:ex quo caro mea prodest multum ad vitam æternam,ex quo caro mea manducata seruat vitam ęternam.Propter quod reddidit rationem quare caro sua confert vitam æternam,ex hoc quòd ipse viuit propter patrem,& manducans ipsum viuit propter patrem, & mauducans ipsum viuit propter ipsum.quæ ambo constat spectare ad spiritum. Vnde hinc habetur quòd etiam caro Christi inquantum caro è regione spiritus,nec crucifixa nec mortua prodest quicquam ad vitá mundi:sed confert vitam mundo inquãtum caro Christi crucifixa,mortua,&c.quoniam dicendo caro Christi inquãtum caro, dicitur id quod cõmune est omni carni:dicendo autem inquantum caro Christi,dicitur id quod est proprium Christo: scilicet caro iuncta filio dei & spiritui charitatis in anima Iesu Christi.*Verba quæ ego locutus sum.* pro,loquor, *vobis.* Res significatæ per verba quæ ego loquor vobis in hac mea doctrina de carnis & sanguinis mei mãducatione & bibitione. *Spiritus & vita sunt.* Tum ex parte rei manducandæ & bibendæ: quia caro mea & sanguis meus habēt rationem cibi & potus,ex spiritu & vita.ex spiritu quidem deitatis meæ & charitatis meæ: ex vita vero similiter diuina & spirituali in me existente. Tum ex parte

actus

actus manducandi & bibendi: quia mãducare & bibere nõ sunt
actus carnales, sed spirituales & vitam veram secum ferentes. Tu
ex parte manducantium: quia non secundum carnalem partem
sed secundum eam partem hominis quæ spiritus est, & ad quam
spectat vita vel mors æterna, exercenda est manducatio carnis
meæ & bibitio sanguinis mei. Tum ex parte effect⁹: quia nõ ser-
uatur per hoc manducare & bibere caro, sed spiritus: & confer-
tur nõ vita opinata aut secũdum quid, sed vita quæ vera & æter-
na vita est. Omni ergo ex parte quæ dixi sunt spiritus & vita.
¶ Vbi prudens lector cõsidera quod quum duo in re hac dixe-
rit (scilicet manducare & bibere, & vitam æternam habere mã-
ducando & bibendo) primũ declarat esse spiritum, hoc est spiri-
tuale. alterũ autẽ cõfirmat esse vt dixerat: ac p hoc instruit esse
verba sua spiritualiter ĩtellecta (hoc est de spirituali cibo, de spi-
rituali potu, de spirituali manducare & bibere) habẽs secum vitam
æternam, vt prius dixerat. Et quia tota ratio scandali erat ra-
ne mãducationis & bibitionis carnalis, ideo sufficientissime
blata est. ¶ Et scito hoc in loco antiquum errorem negantẽ
eucharistię sacramento verum Christi corpus contineri mo-
nis temporibus fundatum esse super hunc textum. caro nõ pro-
dest quicquam. Conuincuntur autẽ ex hocmet textu, intel-
secundum eos de sacramento eucharistiæ: ex eo quod ma-
dictum est, qui manducat meam carnem & bibit meum san-
nem habet vitam æternam. Si nanque de substantia carnis Chri-
sti est sermo, caro multum prodest: vtpote qui manducat me-
carnem & bibit meum sanguinem habet vitam æternam, Se-
do dicitur quòd non prodest quicquam ergo propriam igno-
vocem hæretici isti. ¶ Planus literæ sensus iã explicatus est
licet quod est sermo de carne vt caro distinguitur contra sp
est sermo de carne absolutè nõ de carne Christi, quę est ca
cta spiritui qui est deus. Sed si etiam condescendendum est
hebetiori intellectus, in promptu est altera expositio: scilic
quum dicitur quòd caro non prodest quicquam, caro nõ est
men substãtiæ sed officij: hoc est carnalis tam cibus quàm po
Hic enim sensus directe respõdet scãdalo discipulorum, & n
li prius dictorum aduersatur: quoniam cum hoc sensu est sim
verum quòd qui spiritualiter mãducat carnem naturalem Chri-
sti & spiritualiter bibit naturalem sanguinem Christi (credẽ
confidendo, & amãdo carnem datam pro mundi vita & sangui-
nem similiter fusum pro mundi vita) habet vitam æternã. Per-

inde

inde est autem asserere quòd caro naturalis Christi nõ prodest quicquam ad vitam spiritus,& asserere quòd caro crucifixa,sanguis effusus Iesu Christi nihil nobis prodest ad salutem æternã, quia caro non prodest quicquam quod est non esse christianũ.

Sed sunt quidam ex vobis qui non credunt. Reddita ratione doctrinæ suæ Iesus declarat scandalum discipulorum non ex duro sermone sed ex eorũ incredulitate procedere. Et ad hoc significandum aduersatiua vtitur coniunctione: dicendo,sed sunt quidã ex vobis. Acsi apertiùs dixisset. Non est duritia sermonis occasio scandali,sed incredulitas quorũdam ex vobis. *Sciebat enim ab initio Iesus.* Interponit Euangelista rationem verborum Iesu non esse scientiam nouam,sed scientiam ab initio conceptionis suæ. *Qui essent credentes.* Duo explicat præscita. Alterum cõmune multis: quo distinguuntur credentes à non credentibus. Alterũ propriũ Iudæ proditori: dicendo. *Et quis traditurus esset eum.* Quo distinguitur Iudas ab aliis vndecim Apostolis. *Et dicebat:* ex scientia prædicta. *Propterea dixi vobis.* Nõ solũ docet originẽ scandali esse ex eorum incredulitate,sed originem incredulitatis eorum declarat. propterea, quia sunt quidã ex vobis qui non credunt,dixi vobis,paulo antè. *Quia.* pro,quòd, *nemo potest venire ad me, nisi fuerit ei datum à patre meo.* Ecce origo incredulitatis vestræ,negatio tractus à patre meo. hoc enim superiùs dixeret,nemo potest venire ad me nisi pater meus traxerit eum. *Ex hoc.* pro,ex eo. Subaudi tempore. *multi discipulorum eius abierunt retro.* pro,abierunt ad ea quæ retro. Incredulorum pertinaciam subiungit Euangelista: ꝙ nõ obstantibus his sermonibus Iesu, multi discipuli abierunt ad ea quæ retro. Profectum vitæ spiritualis significari per progressum ad anteriora, defectũ verò per ira ad ea quæ retro,testatur Apostolus ad Philip.3. ea quæ retro sunt obliuiscens,ad ea verò quæ sunt priora meipsum extendẽs. Vnde Euangelista describit istos ad defectum vitæ spiritualis abisse. *Et iam non cum illo ambulabant.* sequela corporali. Vnde apparet ꝙ & corpore & spiritu deseruerũt Iesum, & ꝙ abire retrò, spectat ad spiritum: sicut nõ ambulare spectat ad societatẽ corporalẽ. *Dixit ergo Iesus ad duodecim, Nunquid & vos vultis abire?* Occasione accepta ex recessu multorũ discipulorũ, interrogat Iesus duodecim: non inuitando ad recessum,sed tum ad explicandũ eos esse in sua libertate. tũ ad cauendũ ne putarẽt. Iesum indigere eis: & arrogarent sibi quòd remanendo cum Iesu,conferrent beneficium ipsi Iesu. *Respondit ergo ei Simon Petrus.*

Significanter Euangelista apponit ergo: vt intelligamus Pet[...] plenum fidei & feruoris, occasione accepta ex hac propositione Iesu prorupisse in hanc responsionem. *Domine ad quem ibimus?* Nota particulas responsionis. Inchoat à persona Iesu tanquam ab eo cui nullus est comparabilis: dicendo ad quem ibimus [...] licet similem tibi? Quasi dicat, nullus est qui posit tibi comparari ad quem ire possemus. *Verba vitæ æternæ habes.* Dixerant alij discipuli, durus est hic sermo. & propterea Petrus post commendatam personam, commendat sermonem Iesu. Commendat autem ad communem mundi vtilitatem, non diuitiarum [...] tæ, non temporalis sed æternæ. *Et nos credidimus.* pro, credimus, *& cognouimus.* Vtrunque est præteritũ. In persona collegij [...] decim apostolorum Petrus putans se verum dicere, putans [...] vndecim esse tales qualis ipse erat, tertio loco à commun[...] stolorum fide perseuerátiam asserit, & dicit duos actus [...] credidisse (& hic est actus intellectus moti à volũtate ad [...] dum) & cognouisse. & hic est actus intellectus moti à te[...] niis tot miraculorum. *Quod tu es Christus filius dei.* Deest [...] quosdam codices Græcos, viuentis. Quod si in omnibus [...] adiũctum ab aliquo videtur. Si autem de textu est, dic[...] tur hæc à Petro postquã in patribus Cæsareæ Philippi [...] ex patris cælestis reuelatione, tu es Christus filius dei vi[...] 16. vbi hæc exposita sunt. *Respondit ei Iesus, Nõne ego vos duo[decim] elegi?* Corrigit Iesus responsionem Petri: aperiendo ꝙ [...] dicendi nunquid & vos vultis abire, non ex diffidentia aut [igno]rantia fuit sed ex iniquitate vnius eorum. ¶ Nec dicit ab[...] vnus ex vobis diabolus est, sed commemorando electioné [...] ego elegi vos duodecim: ad explicandũ grauitatem crimi[nis] cũ tanto beneficio (scilicet ꝙ ego elegi vos) vnus ex vo[bis] diabolus: & ad insinuandũ nouitatem huius criminis in [...] licet ꝙ post electionem est effectus diabolus. Dicendo [...] nõne ego elegi vos, insinuat ꝙ bonos elegit duodecim [...] uerso numero discipulorum. immo ad hoc significandum [...] nomen emphasim exercens appositum apparet. Acsi ape[rte] dixisset, ex eo ꝙ non obstante quòd ego elegerim vos bo[nos] ad gradum Apostolatus, vnus ex vobis ex sua libertate est dia[...] bolus, occasio mihi data est interrogandi omnes nũquid & v[os] vultis abire, vtendo malè vestra libertate sicut ille vnus [...] Simúlq; declarat petro & aliis non verificari verba Petri ad quem ibimus, de singulis eorum. nam ille vnus habebat alium a[...]

iret: scilicet ad propria commoda. *Et ex vobis vnus diabolus.* Dictionem Græcam interpres reliquit, debebat transferre hanc vt aliàs: & dicere calumniator seu delator. explicat siquidem Iesus speciẽ criminis. Et verè Iudas calũniator seu delator fuit: quoniam detulit Iesum & calumniatus est Iesum tanquàm malum, quando vendidit ipsum. Quod quãuis alibi non sit ab euangelistis explicatũ, cõstat hoc in loco explicari: expresse subiungẽte Euangelista q; propter Iudã proditurũ Iesum, dixerit Iesus hęc de Iuda. *Est.* Nõ dicit erat aut fuit, sed est: vt intelligamus crimẽ præsens, non in vno actu sed in vsu. calumniator enim seu delator nõ potest propriè dici qui semel tantũ calumniatur aut defert, sed qui in vsum ducit calumniari seu deferre. Ita quòd hinc habemus q; Iudas iam erat calũniator, etiam antequã calũniaretur Iesum q; sensualis esset: vtpote qui vnguenti preciosi vnctionibus delectaretur: & hoc à muliere pulchra. hanc enim calumniã implicite elicimus ex euangelio. *Dicebat autem de Iuda Simonis Scariotis.* pro, Iscariote. Legendũ est enim in casu ablatiuo: quia refertur non ad Simonem sed ad Iudã: vt ipsius cognomen. *Hic enim erat traditurus eum, quum esset vnus ex duodecim.*

CAPVT VII.

Post hæc autem. Ordo historiæ significatur. *Ambulabat.* prędicando. *Iesus in Galilæam.* pro, in Galilæa. Erat enim in Galilæa. *Non enim volebat in Iudæam.* pro, in Iudæa, *ambulare.* hoc est non volebat discurrere per Iudæam prædicando, sed discurrebat per Galilæam. *Quia quærebant eum Iudæi interficere.* Ad literam ideo declinabat Iudæam, quia nolebat adhuc capi & occidi: agẽs quod erat hominis. *Erat autem in proximo* pro, in propinquo, *dies festus Iudæorũ scenophegia.* pro, scenopegia. Et est dictio Græca, à fixione tentoriorum dicta: significans festum tabernaculorum. quod à quintodecimo die mensis septimi à Iudæis septem diebus celebrabatur, in memoriam quòd fixerant tabernacula quadraginta annis in deserto, aliti à deo: vt dicitur Leui. vigesimotertio. Et describit tempus Euangelista: vt intelligamus sex menses defluxisse inter relata in præcedenti capitulo & quæ referuntur in hoc. nam illa fuerant gesta quum propè esset pascha, quod celebrabatur ad primam oppositionem lunę ad solem in ariete: hoc autem festum celebrabatur sole existente in libra, quum esset in oppositione lunæ mensis septimi. vt gesta interim, ab aliis Euangelistis scripta, nõ repetat. *Dixerunt autem.* pro, ergo. Occasionem dicendi,

priùs præmisit Euangelista fuisse quia Iesus declinabat Iudæā, declinans persecutiones Iudæorum. Et propterea dicit, dixerūt ergo: hoc est ex hac occasiōe. *Ad eum fratres eius.* Scripturæ cō-suetudine, consanguinei appellantur fratres. *Transi hinc.* sci- ex Galilæa. *& vade in Iudæam.* Vbi est Metropolis Hierusalem. *Vt & discipuli tui videant opera tua quæ facis.* Seipsos eximunt à numero discipulorum: cupientes vt discipuli Iesu qui erant in Iudæa, qui non sequebantur ipsum sed audiebant ipsum, viderent miracula quę faciebat Iesus. *Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipse in palam.* pro, in libertate, *esse.* Rationem assignant transeundi in Iudæam ad hoc vt discipuli eius videant mira- ipsius, ex cōmuni ratione quærentiū liberari à persecutio- Nullus enim quærēs liberari à persecutionibus, facit mira- sua in occulto. sed in publico: vt sic visis miraculis habeat fau-tores & liberetur à timore persecutionū. ¶ Vbi duo conside- Alterum est ꝙ isti supponebant Iesum quærere liberari à per-secutionibus Iudæorum, quærere vt ipse esset in libertate- per Iudæā & Hierusalē, & libere prædicandi & docendi- absque timore persecutionum Iudæorum. Et hoc puta- videbant ꝙ Iesus nolebat in Iudæā ire quia quærebāt ip- Iu-dæi interficere. ¶ Alterum est ꝙ locus Galilææ respectu- existimabatur ab illis locus occultus respectu Iudæorū. prop- hanc enim existimationē, dicunt Iesum facientem miracula in Galilæa facere in occulto respectu Iudæorum. Et habet non- hil veritatis dictū istorum: quoniam miracula quanuis pub- fierēt in Galilæa, quia non fiebant in Iudæa, non credebant Iudæis narrata audientibus. & propterea erant Iudæis oc- quantū ad certitudinem scientiæ, quantū ad visum. *Si hæc* Sub dubio dicunt Iesum facere miracula: vt ex eorum verb- gnoscamus ipsorū incredulitatem. *Manifesta teipsum mun-* mū hortati sunt vt iret in Iudæā ad faciendum ibidem mira-la ad acquirendū libertatē à persecutionibus Iudæorum: hortantur ipsum ad idem ad acquirendam gloriam huma-

¶ Et manifestationem in Iudæa appellant manifestatione- do. tum quia ibi erant ex omni natione mundi, propter tem- ad quod confluebant Israēlitæ ex omni parte mundi. tum q- ibi erant principes sacerdotum & Scribæ ac summa totius po-li Israël. Et propterea quod ibi erat manifestum, redundabat manifestationem toti mundo: per quem dispersi erant Israelitæ. Ibi etiā erat Cæsaris nomine præses: quo mediante poterat-

manife-

manifestari Cæsari: ac per hoc mundo. *Neque enim fratres eius credebant in eum.* Interponit Euangelista rationem verborum: quia scilicet nec ipsi credebant in Iesum, sed existimantes ipsum esse purum hominem, ad ea quæ mundi sunt hortabantur: libertatem scilicet & gloriam. vnde clarè apparet hos Iesu cõsanguineos non esse illos qui erant electi in eius Apostolos, sed alios. *Dicit ergo eis Iesus.* occasione accepta ex eorũ verbis. *Tempus meũ nondum aduenit.* Respondet ordine retrogrado ad singula. Et primo ad tertium, si hæc facis manifesta te ipsum mundo: dicẽdo quòd tẽpus manifestandi seipsum ita publicè in Iudæa, nõdum aduenit. Significans per hoc ꝙ singula opera sua agebat definitis temporibus, & non prout occurrebat: vt faciũt alij homines. Et in hoc continetur quòd nondũ aduenerat tẽpus eundi in Iudæam, vt illi suadebant. *Tempus autem vestrum semper est paratum.* Adiungit differentiam inter tempus suum & tempus illorum: ad significãdum impedimentum non esse cõmune sibi & illis: sed differri tempus suum non autem tempus illorum, ad eundum manifestè in Hierusalem. *Non potest mundus odisse vos,* Respondet secundo dicto: scilicet vt visis miraculis in Iudæa, libesit à persecutionibus. Respondet autem declarando causam persecutionum nõ esse ignorantiam miraculorũ: sed odium ex eo quòd testimonium reddit de malis operibus eorũ. Et simul explicat impedimẽtum temporis sui nõ habere locum in fratrũ suorum tempore. Ita quòd vtrunque intẽdit: scilicet & reddere rationem quare tempus suum nondum aduenit, & tempus illorum semper est paratum: quia mundus me odio habet, vos autẽ non. & declarare ꝙ non ignorantia miraculorũ sed odiũ est ratio ꝙ Iudæi quærũt ipsum interficere. ¶ Quia autem fratres eius meminerant mundi (dicendo manifesta teipsum mundo) ideo Iesus etiam mundi meminit, dicendo non potest mundus, intendẽs appellatione mundi vniuersitatem affectorum mundo vt sic. Propter quod significanter dicit nõ potest. naturaliter siquidẽ est vnicuique diligere quod suum est: ac per hoc naturale est mũdo diligere quod suũ est, diligere vos qui estis affecti mũdo. ¶ Et per hoc soluitur obiectio opponentiũ ꝙ poterant isti odio haberi ab aliis mũdanis hominibus: vt cõtinuè videmus odia mundanorũ hominũ inter se. Nã hinc apparet ꝙ non mũdus, nõ ipsa vniuersitas mundanorũ cõtrariatur mundanis: sed contrarietas est inter aliquos particulares mundanos hinc inde ex particularibus causis. Inter Iesum autẽ & mundum (hoc est

 vniuersi-

vniuersitatē mundanorū) erat contrarietas: quoniā ipse contrarius erat non aliquibus: sed omnibus mundanis vt sic. Vnde & significanter Iesus loquitur de mundo tanquam de aliquo subiungēdo. *Me autem odit, quia ego testimonium perhibeo de* non quia nesciat miracula mea, sed quia ego tum operibus tum verbis testimonium perhibeo de illo. *Quia.* pro, quòd, *opera eius mala sunt.* Ecce res de mundo testificata à me: scilicet opera mundi (quoruncunque affectorum mundo) mala Et hæc est vera ratio odij Iudæorum contra me. *Vos ascendite ad diem festum hunc.* Respondet primo, transi hinc & vade in Iudæam. Respondet autem simul concludendo ex præmissis vos ascendite nunc. *Ego enim non ascendam,* pro, ego non ascendo, *ad diem festum istum.* Non negat se ascensurum negat suum tunc ascensum. Sciebat enim se paulo post ascensurum. *Quia meum tempus nondum impletum est.* Quod prius dixerat nondum aduenit, modo dicit nondum impletum est: inchoauerat enim sed non aduenerat quo ad terminū. *Hæc cum dixisset, ipse mansit in Galilæa.* exequendo quod dixerat, ego dum ascendo. *Vt autem ascenderunt fratres eius, tunc & ipse ascendit ad diem festum.* Quot dies intercesserint quibus mora in Galilæa post illa verba nescitur: sed hoc tamen scitur post ascensum cognatorum suorum ipse ascendit. *Non manifeste sed quasi in occulto.* Non enim ascendit prædicando præmittens discipulos ad præparandos auditores, &c. sed velut persona uata. *Iudæi ergo.* de quibus dictum est quòd querebant eum terficere. *Quærebant eum in die festo, vt caperent. & dicebant, Vbi est ille?* Non aperiebant venenum suum turbis: sed non videntes more solito, interrogabant vbi est ille, volentes inuestigare essct. *Et murmur multus* pro, multum, *erat in turba.* pro, in turba *de eo.* *Quidam enim dicebant quod bonus est. alij autem dicebant non sed seducit turbas.* pro, turbam. In turbis quidem erat murmuratio: & de turba erant dicentes quòd bonus est, dicentes etiam seducit turbam, inter turbas quidem erant, sed nō de turba. forte increduli aliqui de turba: arrogantes sibi exemptionem turba, tanquam prudentiores aliis. *Nemo tamen palam.* pro, libere, *loquebatur de illo.* Quanuis diuersæ essent opiniones de Iesu illi tamen qui recte sentiebant, non libere loquebantur quæ sentiebant. *Propter metum Iudæorum.* Turbæ erant diuersarum tribuum: & existentes in Hierusalem timebāt Iudæos, qui principabantur & persequebātur Iesum. *Iam autem die festo mediante.* pro, circa

pro, circa festi dimidiũ. Festum scenopegiæ durabat septẽ dies, vnde quarta dies videtur significari. *Ascendit in templum.* Dixerat prius euangelista quòd ascendit Iesus ad diem festum: modo autem dicit quòd quarta die ascendit in templum. An autem ista sit explicatio temporis quo appulit Iesus Hierosolymis, an triduo fuerit ibidẽ quasi in occulto, certum non habeo. *Et docebat.* more solito in templo. *Et mirabantur Iudæi.* Quamuis quærerent eũ interficere, & Iesus agẽs quod est hominis ad tẽpus declinauerit eos, modo agens quod est dei, compescebat eos ne se caperent: & in motum admirationis eos vertit. *Dicentes, Quomodo hic literas scit.* Manifestãt ipsimet Iudæi duo. Alterum est quòd doctrina Iesu erat talis quę ex notitia scripturarum procedebat, & tali notitia quæ non poterat haberi, nisi à viro literato: alioquin non dixissent, quomodo hic literas scit. Alterum est quòd sciebant Iesum non didicisse literas: alioquin non dixissent. *Quũ non didicerit?* Vbi aduerte quòd non Galilæi, sed Iudæi erant isti: vt intelligamus Iudæos diligentius examinasse anteactam vitam & exercitationem Iesu in pueritia, in adolescentia & in iuuentute, & inuenisse quòd fabrili arti operam dederat, non literis. *Respondit Iesus, & dixit.* Occasione sumpta ex admiratione Iudæorum, declarat Iesus quomodo literas scit. *Mea doctrina.* quam auditis. *Non est mea.* hoc est non est à me. Quod verissimum est: quia est à patre. Ita quòd pronomen mea quum dicitur mea doctrina, simplicem possessionem significat: quum vero dicitur non est mea, originem negat à se: quoniam nec ipse est à se, sed à patre. *Sed eius qui misit me.* Sed est originaliter eius, patris, qui misit me, per mysterium incarnationis. *Si quis voluerit.* Declarauerat quomodo literas scit, dicendo quòd suum docere erat in se à patre qui misit illũ. declarat modo qui sunt cognoscentes hoc: scilicet quòd doctrina eius est ex deo. Nec exigit vt literas didicerint aut discant, non magnitudinẽ ingenij, non longũ studium: sed solã voluntatem, dicẽdo siquis voluerit. *Voluntatem eius facere.* Ecce quod exigit volendũ: scilicet facere voluntatem dei, factis exequi quod vult deus. *Cognoscet.* Amplissima schola ad cognoscendum, omnibus patet sola bona voluntate. *De doctrina.* supple mea. *Vtrũ ex deo sit an ego à meipso loquar.* pro, loquor. Bona voluntas confert intellectui discernere doctrinã quę ex deo est, ab ea quę nõ est ex deo: quia spiritualis homo omnia diiudicat, animalis autẽ non percipit ea quæ dei sunt. Sicut enim bona dispositio gustus dat gustui discernere diffe-

 rentias

rentias saporum, sic bona dispositio voluntatis si verè est bo[na] (hoc est quantum est ex se, ex executione diuinę voluntatis [...] bonitatem comprobans) dat intellectui discernere doctrina[m ...] deo à doctrina quæ non est ex deo: hæc enim vt cõtraria ver[...] næ dispositioni sentitur: illa autem vt consona. ¶ Et dixit h[...] suauiss.mus doctor: vt declararet in Iudæorũ voluntate consi[ste]re, vt cognoscant si doctrina eius est ex deo, an ipse loquatu[r] seipso secluso deo. Et exclusit per hoc tacitam interrogatio[nem]: quomodo possumus nos cognoscere verum esse ꝙ doctrin[a] sit ex deo: modus enim iam dictus est. *Qui à semetipso loqu[itur, glo]riam propriam quærit.* Declarat nihilominus benignissimus [ma]gister signũ commune omnibus etiam non facientibus vo[lunta]tem dei, quo possit cognosci doctrinã eius esse à deo. Et co[...] signum in hoc ꝙ qui loquitur à semetipso secluso deo, ter[...] propriam gloriam, quærit quæ sunt mundanæ gloriæ: qui a[utem] non quærit propriam gloriam, sed gloriã dei, monstrat ꝙ d[octri]na sua est à deo. Gloria enim est præcipuũ appetibile ex [...] na, & propterea qui non quęrit propriam, sed dei gloriam [...] do ex deo docet, non à seipso. Hanc tamen secundam p[...] tiùs prosequitur, dicendo. *Qui autẽ quærit gloriã eius qui m[isit ...] hic verax est.* Quo ad officium fideliter quærens quæ su[n]t [mit]tentis, veraciter exercet officium missi. *Et iniustitia in illo [...]* Esset iniustitia si gloriam sibi vsurparet. Vbi considera ꝙ [abso]lutè hæc sunt vera de quolibet doctore diuinorum: ꝙ qu[æ]rit propriam gloriam non à deo, sed ex seipso loquitur: q[ui au]tem quærit gloriam dei, & verax est in officio docẽdi. & in[iusti]tiam non committit vsurpando sibi gloriam quæ deo deb[etur]. Immo & consignificatur ꝙ qui loquitur à seipso, non solu[m iniu]stus est quærendo propriam gloriam, sed etiam nõ verax e[st ...] pote qui à semetipso (hoc est non ex deo) loquitur: omnis [...] homo mendax. ¶ Singularissimè autem dicit hęc Iesus de [...] in tertia persona verificata: quoniam & omnino verax, & sin[e vl]la iniustitia quærens gloriam dei cum confusione propria, [...] docuit, & conuersatus est. *Nónne Moyses.* Dixerat si quis vo[lue]rit, declarando in voluntate eorum consistere ꝙ cognoscant [do]ctrinam eius: subiungit modo ipsos non esse tales: eo ꝙ non [ser]uant legem dei. Et hinc reddit rationem quare non cogno[scunt] doctrinam eius esse ex eo. Aggrauat autem transgressione[m eo]rum, dicendo nónne Moyses. Commemorando enim da[torem] legis, quem ipsi venerabantur, inexcusabiles eos monstra[t ...]

ne Moyſes, quem vos veneramini. *Dedit vobis legem.* dei. *& nemo ex vobis facit legem?* Quãuis ſermo iſte verificaretur de omnibus, pro quanto nullus perfectè ſeruabat legem (iuxta illud Act.15. quod neque nos, neque patres noſtri portare potuimus) directè tamen ad Iudæos quærentes Ieſum interficere, ſermo iſte dirigitur. Vnde & ſubiungitur. *Quid me quæritis interficere?* Contra legem directè agitis, quærentes me interficere. Scriptum eſt Exod. 13. Inſontem & iuſtum ne occidas: quænam cauſa eſt in me cur quęratis me interficere. *Reſpondit turba.* Ieſus in communi loquebatur, ad Iudæos intendens: turba autem neſciens Iudæorũ conſilium, arrogauit ſibi verba omnibus dicta. Et propterea reſpondit. *Et dixit, Dæmonium habes.* Prorumpit in contumeliam, immo blaſphemiam: vere conteſtans quòd non ſeruabat legem: ac per hoc non cognoſcebat doctrinam Ieſu eſſe ex deo, ſed attribuebat eam dæmoni. Neſciens inſana turba vnde Ieſus doctrinam haberet, attribuit illam dęmonio: & dæmoniacum aſſerit Ieſum. *Quis te quærit interficere?* Attribuit mendacium Ieſu. dicenti quid me quæritis interficere? Et hoc quia turba neſciebat conſilium Iudæorum: ſed temeritas turbæ monſtratur negando quod neſcit. *Reſpondit Ieſus, & dixit eis: Vnum opus feci.* Non reſpondet contumeliis, ſed cauſæ quam imponebant ei Iudæi, ſcilicet quòd eſſet violator ſabbati: propter quàm cauſam dicebant ſe perſequi illum: vt in capite quinto dictum eſt. Vbi & narrauit euangeliſta curationem languidi trigintaocto annos: cuius nunc meminit Ieſus, dicẽdo vnum opus feci. Commemorat enim illud opus quo curauerat hominem illum in ſabbato, & præceperat vt tolleret grabatum ſuum. hoc ſiquidem fuerat opus factũ ab ipſo in Hieruſalem. *Et omnes miramini.* Quum multa feciſſem miracula in Hieruſalem non eſtis admiratis omnes, niſi de hoc vno. Apparebant enim in hoc vno quaſi contraria: hinc diuina operatio miraculi, præſertim quia cura facta fuerat ſolo imperio: inde violatio ſabbati. Et propterea mirabantur omnes, neſcientes cauſas vtriuſque facti iungere. *Propterea Moyſes.* Hoc eſt vt non miremini opera mea in ſabbato, vt intelligatis licita eſſe opera mea in ſabbato. ideo Moyſes circuncisionem præcepit fieri etiam in ſabbato. Intendit enim Ieſus inſtruere eos quòd ex hoc quòd ſecundùm legem circunciſio licita eſt in ſabbato, inſinuatum eſt quòd opera quæ fiunt diuina authotitate, in ſabbato licita ſunt: talia autem erant opera eius. *Dedit vobis circunciſionem.* Dupliciter dedit. Primò ſcribendo mandatum dei factum ad Abraham

de

de circuncisione. Secundo præcipiendo illud seruari Leuitici duodecimo. *Non quia ex Moyse est, sed ex patribus.* prius quàm Moyse. Et interposuit hoc ne malè intelligerent quòd Moyses dedit circuncisionem. *Et in sabbato circunciditis hominem.* Fac... subiungit ex suo genere illicitum in sabbato, quod tamen ... tis. *Si circuncisionem.* quæ non est curare sed vulnerare. *Accipit homo in sabbato vt nõ soluatur lex Moysi.* præcipiẽs octauo die circuncidi. *Mihi.* misso à Deo. *Indignamini.* contra me insurgu... *Quia totum hominem sanum feci in sabbato?* E regione circuncisionis ponit sanare totum hominem. Circuncisio enim integritatem hominis tollit, auferendo particulam pellis: vulnuíque ... fert, egens medicina. Et propterea dicit sanum feci, contra ægritudinem vulneris: & dicit totum, contra diminutionem integritatis, ad conuincendum eos quòd si in sabbato licet facere ... violans sanitatem & tollens integritatem hominis, multo magis licet facere opus sanitatis integræ. ¶ Verificatur autem integritas sanitatis in illo homine curato, quia sanauerat eum ... solum in corpore, sed in anima. Quod apparet ex eo quod illi dixit, noli amplius peccare ne deteriùs tibi aliquid conting... ad hanc enim integritatem significandam dicit, totum hominem sanum feci. *Nolite iudicare secundum faciem.* pro, aspectum. E regione circuncisionis locauerat, sanum facere totum hominem: è regione Moysi locauerat seipsum. Et propterea ad occurrendum iis qui poterant dicere tu te æquiparas Moysi, dicit. Nolite iudicare secundum aspectum, exteriorem, quo aspicior à vobis pauper & vnus de populo, & non dux populi sicut Moyses. *Sed iustum iudicium iudicate.* Considerate merita causæ, considerate me patratorem miraculi solo imperio: & sic iustum iudicium iudicate, mihi licere facere hæc in sabbato non minùs quàm Moysi circuncidere in sabbato: immo ex parte operis multo m... *Dicebant ergo quidam ex Hierosolymis.* pro, Hierosolymiti... ues Hierosolymitani describuntur. *Nónne hic est.* Hierosolymitæ isti quanuis increduli, & scientes consilium Iudæorum contra Iesum, nihilominus non erant in numero quærentium interficere Iesum. Et propterea in tertia persona aiunt. *Quem quærunt*, scilicet Iudæi. *Interficere? Ecce palam.* pro, liberè. Et dee... coniunctio. Ita quòd legendum est. *Et ecce libere loquitur.* In quo apparet quòd vtebatur IESVS virtute deitatis suæ quando volebat liberè loqui & non capi. Testantur enim isti quòd non solum non audebant facere, sed nec dicere. Et propterea ...

dant.

dunt. *Et nihil ei dicunt, Nunquid verè cognouerunt*. Suſpicantur mutaſſe ſententiam principes, ſuſpitione collatiua diſcurrendo, non credendo. *Principes*. Primates notitiam habentes legis & prophetarum, principes appellant: & ex eis pendere populum quo ad notitiam Meſſiæ ſignificant, referendo cognitionem ad principes ſpectare. *Quia*. pro, quòd, *hic eſt Chriſtus*? Deeſt vere. Legendum eſt. *quòd hic eſt vere Chriſtus*? Ieſus enim erat ſecundum multorum opinionem Chriſtus. & propterea iſti dicunt ſi cognouerunt quod eſt vere Chriſtus non ſecundum opinionem. *Sed hunc ſcimus vnde ſit*. Hinc apparet incredulitas iſtorum: & quòd nec ipſi credebant in Ieſum, nec putabant principes mutaſſe ſententiam. Excludunt ſiquidem his verbis Ieſum eſſe Chriſtum, propterea quòd ſciebant originem eius: ſcilicet natum ex Maria & Ioſeph, vt ipſi putabant. *Chriſtus autem quum venerit nemo ſcit vnde ſit*. Mira cæcitas. Sciebant Meſſiam ex ſemine Dauid promiſſum: & cum hoc nemo ſcit vnde ſit. quod eſt manifeſtè confiteri dúas origines Chriſti. alteram notam ex Dauid: & alteram ignotam. Et tamen ex eo quod cognoſcebant originem ſecundum carnem, negant ipſum eſſe Chriſtum: confundentes origines, confuſum habentes intellectum, ſicut & confuſum habebant affectum. *Clamabat ergo Ieſus in templo*. Occaſione accepta ex verbis Hieroſolymitarum Ieſus duplicem originem ſuam ſignificat. Clamor autem tum ad libertatem ſermonis, tum ad magnitudinem materiæ ſignificandam fiebat. *Docens & dicens. Et me ſcitis*. ſecundum carnem. *& vnde ſim ſcitis*. ſecundum carnis originem: vt vos dicitis. *Et à meipſo non veni*. hoc eſt & cum hoc ꝙ de me ſcitis, verum eſt etiam aliud quod neſcitis: ſcilicet quod à meipſo non veni. In hoc enim ſignificatur myſterium tum deitatis tum incarnationis eius. Nam venit deus incarnatus non à ſeipſo ſed à patre, *Sed eſt verus*. ſeu verax. Deum ſignificat appellatione veri ſeu veracis: quia vt dicitur ad Romanos tertio, deus verax, omnis verò homo mẽdax. Nam ſicut ſuperiùs in cap. ſexto, quia ſe actorem vitæ dicebat, appellauit deum viuentem (miſit me pater viuens) ita modo quia ſe actorem vitę doctrinę tradit, appellat deum verum. doctrina enim à veritate procedit. *Qui miſit me*. Miſſio incarnatio eſt. explicando enim illam negationem à meipſo non veni, dicit ſe miſſum ab ea qui eſt fons veritatis. *Quem vos neſcitis*. Et hæc eſt origo Meſſiæ quam vos neſcitis: de qua dicitis. Chriſtus quum venerit nemo ſcit vnde ſit. *Ego ſcio eum*. Hieroſolimitæ dixerant, nemo

ſcit

Iesus distinguit, declarando quòd vos quidem nescitis vnde sit,
quia nescitis eum qui misit Messiam: ergo vero scio eum. quod
est scire originem diuinam Messiæ, quod est scire vnde sit. *Et si
dixero quia nescio eum, ero similis vobis mendax: sed scio eum.* Omnes
iste tredecim dictiones superfluæ sunt. *Quia ab ipso sum.* Ratio-
nem reddit quare scit illum veracem, hoc est deum: quia ab ipso
sum. Non dicit quia ab ipso sum hoc vel illud, huius vel illius na-
turæ, in hoc vel illo gradu, sed absolutè quia ab ipso sum: ad si-
gnificandum natiuitatem suam diuinam, qua est à deo patre. Suf-
ficiens enim ratio sciendi deum, est quia ab ipso sum absolute:
quoniam hoc importat esse deum. *Et ipse me misit*, in carnem. Ex
primo est scientia diuina: ex secundo est scientia humana,
tamen. quam habuit anima Christi ab instanti conceptionis
ex gratia vnionis personalis: quam significat missio. *Quære-
ergo eum apprehendere.* Accensos animos Iudæorum ex dic-
su verbis (quibus duas origines suas manifestauerat) Euange-
sta significat: describens eos hac occasione quærentes eum ap-
hendere. Intelligebant enim Iesum loqui de origine sua di-
præter humanam, & propterea accendebantur ad apprehen-
dum eum tanquam blasphemum. *Et nemo misit in illum manus
nondum venerat hora eius.* Hoc est ab ipso diffinita vt appre-
deretur. In hoc enim diuinam suam virtutem monstrabat.
turba autem multi crediderunt in eum. Quanuis pertinaces
Iudæi, non tamen infructuosa fuit Christi doctrina tunc:
niam multi de turba crediderunt in illum. *Et dicebant.* Illi de
ba qui credebant. *Christus quum venerit, nunquid plura signa fa-
quàm quæ hic facit?* Recitat Euangelista argumentum quo
bantur credentes in Iesum, ad firmitatem suæ fidei. Et est a
mentũ à multitudine miraculorum: quia promissus Christ
faciet plura miracula quàm fecit Iesus: ac per hoc non est
ctandus venturus Christus, ex quo præsens est faciens tot
cula. Acsi apertiùs diceret. In quo cognoscẽdus est Messia
cognoscitur ex tanta multitudine miraculorum qua minora
faciet Christus? ¶ Vtuntur autẽ modo loquendi tanq̃ Christ
sit venturus, dicendo Christus cùm venerit nunquid plura sig
faciet? vel communicando in modo loquendi cum non crede-
tibus Iesum esse Messiam: vel referendo futurũ ad promissione
factam patribus & scriptam à prophetis. Acsi dixissent: Chri-
stus secundum prophetas venturus, nunquid plura signa promis-
sus est facturus iis quæ hic facit? ¶ Vbi aduerte legendum esse.

Plura signa his faciet. Ita quod in nostro textu deest pronomen his. ¶ Quàm. Superfluit. quę hic facit. vel fecit. Audierũt Pharisæi turbam murmurãtem de illo hęc. Subiungit Euãgelista occasionẽ subsequẽtis doctrinæ: narrando quòd Pharisæi audientes turbam nõ libere loquentem hęc prędicta de Iesu, sed murmurantem, tanquam magis sonarent quam proferrent. *Et miserunt principes & Pharisæi.* pro, & miserũt, Pharisęi & principes sacerdotum, *ministros vt apprehenderent Iesum.* Pharisęi quidem audierunt turbam sonantem hęc de Iesu: sed non soli, sed ipsi simul cum principibus sacerdotũ (apud quos summa authoritas erat) miserunt ministros vt apprehẽderent Iesum. Ecce prouisio quã fecerunt ne cresceret multitudo credẽtium in Christum. ¶ An autem missio ministrorũ fuerit illo die quarto quo ascẽdit Christus in templum, an altero die, hic non clare dicitur. Rationi tamen cõsentaneum est quòd altero die hoc fuerit: & quòd doctrina illius diei soluta significata sit in pertinacia quærentium apprehendere eum, & in fructu multorum credentium in ipsum. quorum verba Pharisæi audientes post prędicationem concurrerunt ad principes sacerdotum: & cum eis postea miserunt ministros. Et hoc sine dubio amplectendũ apparet: ex eo quod inferiùs altera turbæ dissentio ex nouis Iesu sermonibus subiũgitur. *Dixit ergo eis Iesus.* Superfluit eis. Tacet. Euangelista executionem: hoc est aduentum ministrorum ad hoc vt apprehẽderent Iesum. Et illorum aduẽtu subintellecto narrat quid dixerit Iesus: sciens missos ministros vt se apprehenderẽt. *Adhuc modicum tẽpus vobiscũ sum.* Aperit Iesus se nolle adhuc cõprehẽdi dicẽdo se adhuc modico tẽpore cum illis permãsurum. Acsi apertiùs dixisset. nõ est adhuc tẽpus quo ego volo apprehendi: superest enim modicũ temp⁹. Quod fuit spatiũ sex mensiũ. hoc est vsque ad pascha. ¶ Elegit autem Iesus modico tempore prædicare, vt etiam hinc monstraret se esse verum deũ: vtpote qui tam modico tempore monstrans seipsum personaliter sufficeret ad mutandum totum mundum: vt rei probauit euentus. *Et vado ad eum qui me misit.* Voluntariam mortem suam significat, dicendo vado. nam de ire per mortem ad literam loquitur. Intercedẽte enim morte iuit ad deum qui misit illum: iuit autem moriendo resurgendo & ascendendo in cælum. ¶ Et significanter explicat qui me misit: vt intelligamus quod vadit secundũ naturã humanam, quam missio explicat. *Quæretis me.* Postquam iuero ad patrem quæretis me ad retinendum. *Et non inuenietis.* me resurgente

gente. Custodia enim quam procurarunt poni in sepulchro Iesu Christi (ne forte venirent discipuli eius & furarentur eum) ... quærere Iesum ad retinendũ corpus eius, vt confunderent discipulos Iesu de promissa resurrectione infra triduũ. sed non inuenerunt eum tertio die retinendũ: quoniam surrexit. Persecutionem itaque sui à Iudæis, non finiendam morte sua prædicat dicendo. quæretis me etiam in sepulchro retinere, & non inuenietis, retinendum illo tempore quo quęretis me retinere. *Et vbi sum ego.* in gloria patris mei. Non dicit vbi ero sed vbi sum: vt intelligamus ipsum iã esse ibi quo vadit. esse quidẽ vt deus ... vadit autem vt homo. *Vos non potestis venire.* Non solum non inuenietis, sed nec potestis venire. tũ quia facultas naturæ nõ extendit se ad hoc. tum quia malitia vestra impedimẽtum præstat, ... efficit vt non possitis venire. *Dixerunt ergo Iudæi ad seipsos.* ... iungit Euãgelista cogitationes Iudęorum causatas ex dictis ... bis. *Quo hic iturus est.* Intellexerant verba Iesu, non de ire ... mortẽ, sed de ire de loco ad locum in hac vita. & propterea ... currunt, incerti quo hic iturus est. *Quia non inueniemus eum.* Angustia Iudæorũ erat, ne Iesus euaderet persecutionem ipsorum. *Nunquid in dispersionem gẽtium.* pro, Græcorum, *iturus est, & docturus Gentes.* pro, Gręcos. Dubitauerunt isti an Iesus iturus esset ad docẽdum Israelitas dispersos in regno Græcorũ: vbi nõ poterant potestatem suam exercere principes Iudæorum. fuerant enim Israelitæ longo tempore sub regno Gręcorum: & magna videtur multitudo eorum dispersa inter Gręcos, & propterea dicunt in dispersionem Gręcorum. Israelitę siquidem dispersi in Græcia, Gręci vocabantur: & dispersi Romæ, Romani vocabantur: vt patet Actu. 2. *Quis est hic sermo quem dixit. quæretis me & non inuenietis: & vbi ego sum, vos non potestis venire? In nouissimo autem die magno festiuitatis.* Ad insinuandum quod continuabat Iesus illis diebus exercitium docẽdi, extremos dies cõmemorat Euangelista: inchoando à medietate festi vsque ad vltimum ... quoniam addit diẽ illum nouissimum esse magnũ, octauus ... describi videtur: qui erat dies solennis. Dicitur enim Leui. 23 ... die primo & octauo ꝙ erit celeberrimus atq; sanctissimus: est enim cœtus atq; collectæ. Hic siquidẽ erat terminus festiuitatis. *Stabat Iesus, & clamabat.* vt ab omnibus audiretur, vt magis excitaret ad magnitudinem promissi, *Dicens, Si quis sitit.* Dixerat malis, quò ego vado vos nõ potestis venire: inuitat modo nõ omnes sed sitientes, sed appetentes spiritualia bona. & propterea dicit

cit si quis sitit. ¶ Explicat autẽ appetitum boni spirituali nomine sitis, quia sub similitudine aquæ spirituale bonũ promissurus erat. *Veniat ad me*. Nemo excipitur: sed cuilibet sitienti spirituale bonum, monstratur fons, mõstratur iter ad fontem. Dicendo veniat, voluntarium ire significat. dicendo ad me, fontẽ demonstrat. *Et bibat*. quod est etiam actus voluntarius. Nõ sufficit venire ad fontem. sed oportet bibere, si leuãda est sitis, non sufficit venire ad Iesum fide. sed oportet incorporare sibi Iesum haustu amoris. *Qui credit in me*. Quod dixerat veniat ad me & bibat, exponit dicendo credit in me. Actus enim fidei & amoris significatur dicendo credit in me: vt superius declaratũ est. *Sicut dicit scriptura*. Duplex potest esse constructio citatæ scripturæ. vel cũ præcedenti particula. & est sensus. qui credit in me quemadmodum scripturæ prophetarum dicunt in me esse credendum. Vel cum sequenti particula. & est sensus. quemadmodũ dicit scriptura sacra, flumina aquę viuæ fluxura de ventre eius. Primus sensus indubiè est verus. Alter autem incertus est: eo ꝙ in sacra scriptura quam habemus non inuenitur hoc dictum. Dico autem quam habemus: quoniam multos libros prophetarũ non haberi qui forte tempore quo Iesus erat in terra habebantur, apparet ex libro Paralip. vbi fit mentio librorum Nathan, Gad, Ahiæ, Addo, Semeiæ, & Ozai. *Flumina de ventre eius fluent aquæ viuæ*. Plus dicit hic Iesus quàm dixerat Samaritanæ. Tunc enim dixerat, aqua quam ego dabo fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam. nunc autem dicit quòd flumina fluent de ventre eius. ¶ Et dicit flumina. tum ad significandũ alterum flumen ad salutem propriam, alterum ad salutem aliorum. tum ad significãdum diuersa flumina gratiarum diuersarum ad salutem aliorum. Vtroque enim modo apparet in Apostolis flumina fluxisse aquę viuæ post receptum spiritum sanctum in Pentecoste. *Hoc autem dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum*. Declarat Euãgelista sermonem Iesu metaphoricum. *Nondum enim erat spiritus datus*. pro, sanctus. Explicat Euangelista significanter se dixisse in futuro accepturi erant: quia spiritus sanctus de quo est sermo, nondum erat. vt intelligamus quòd non de spiritu sancto quomodolibet, sed illo modo quo nondum datus erat, sed dandus, esse sermonem. ¶ Vbi aduerte duo esse hic obscura. Alterum circa verba textus. Non enim dicit nondum erat spiritus datus, sed nondum erat spiritus sanctus. quod secundum sonum verborum blasphemia est. sonat enim spiritum sanctum secundum

substan-

ſubſtantiam nondum fuiſſe. Sed ratio dicendi manifeſtat quod nõ loquitur de eſſe in ſe ſed de eſſe in credẽtibus. Dixerat enim de ſpiritu quem accepturi erant credentes in eũ & reddẽdo rationem quod accepturi erant credẽtes, dicit nondum enim erat ſpiritus ſanctus ſupple in credẽtibus in eũ. ¶ Et tunc ſurgit alia obſcuritas circa hanc ſententiam: ex eo quod conſtat in quocũque eſt charitas eſſe ſpiritum ſanctũ: ac per hoc non apparet verum quod nondum erat ſpiritus ſanctus in credẽtibus in eum. Solutio eſt quod hic eſt ſermo de ſpiritu ſancto ſub ratione ſpiritus ſancti cõmunis ſenſibiliter credẽtibus in Ieſum. Tria dico. Primum ſub ratione ſpiritus ſancti: hoc eſt ſub ratione ſpiritus ſimpliciter & abſolute ſancti: ad differentiam ſpiritus ſancti quo ad hoc vel illud puta quo ad donum prophetię vel quo ad gratiam miraculorum & ſimilia. Secundum communis credẽtibus in Ieſum. quanuis enim Ioannes Baptiſta repletus fuerit ſpiritu ſancto communis tamen non fuit ſpiritus ſanctus ante feſtũ Pẽtecoſtes. Tertium ſenſibiliter. ita quòd ſpiritus ſanctus abſolute & communiter & cum hoc ſenſibiliter(hoc eſt cum hoc ſignis ſenſibilibus) nõ erat tunc in credentibus in Ieſum. Et de hoc ad literam Euãgeliſtam loqui, apparet ex duobus. Tum ex eo quòd dicit quem accepturi erant credẽtes in eum, per hoc enim ſignificat quòd de futuro dono communi credẽtibus in eum loquitur ſicut per hoc quod nominat ſpiritũ ſanctum ſignificat quòd loquitur de ſpiritu ſancto abſolute. Tum ex ratione ſubiũcta de glorificatione Ieſu: quum dicit. *Quia Ieſus nondum erat glorificatus*. Hęc enim ratio clare ſignificat quod de ſpiritu ſancto cõmuniter & ſenſibiliter dato credentibus in Chriſtum poſt aſcẽſionẽ domini eſt ſermo. ¶ Et dicitur Ieſus nõdum glorificatus quia nõ totaliter fuit glorificatus ante reſurrectionẽ ſuam: imò ante aſcenſionẽ ſuam. nam ante reſurrectionem habuit tam corpus quàm animam paſsioni alicui ſubiectam: & ante aſcenſionẽ adhuc non habebat extrinſecam gloriam cæleſtis habitaculi. *Ex illa ergo turba*. pro, multi ergo è turba. Non ſuperiùs nominata ſed alia. vnde & diſſenſiones proprias huic turbę ſubiũgit. *Quum audiſſent hoc ſermones eius, dicebant, Hic eſt vere propheta*. Pars turbę etſi non perfectè credit, ſentit tamen Ieſum nõ ficte non falſo ſed vere eſſe prophetam: ſicut fuerũt alij veri prophetæ. *Alij dicebant, Hic eſt Chriſtus*. Pars turbæ melius diſpoſita recte ſentiens de Ieſu. aſſerit ipſum eſſe Meſsiam. *Quidam autem dicebant, Nunquid à Galilæa venit*. pro venturus eſt, *Chriſtus? Nõnne*

ſcriptura

scriptura dicit quod ex semine David & de Bethlehem castello vbi erat David, venit Christus? Pars turbæ malè disposita obiicit à patria: eo ꝙ Iesus Galilæus reputabatur. Et quoniã isti scripturam citant, eruditiores in turba videntur fuisse. *Dissensio itaque facta est in turba propter eum.* Vniuersum hoc capitulum narratiuum est dissensionum: vsqueadeo vt si supputentur, ad septenariũ numerum ascendant. Tanquã ex intentione Euangelista collegerit dissensiones cũ propriis occasionibus, quas alij Euangelistæ prætermiserant. quæ tamen omnes in festo illo vel occasione illius festi obortæ sunt. Intendit siquidem Euangelista descibere quæ erant de Iesu opiniones in Iudæa: postquàm alij Euangelistæ descripserant, in Galilæa quem dicunt homines esse filiũ hominis. *Quidam autem ex ipsi volebant apprehendere eum.* Pertinaces non solũ in incredulitate, sed in proposito capiendi Iesum etiam in illa turba describũtur: longè peiores ministris missis ad capiendum Iesum. Nam ministris abstinuerunt volũtariè ab executione mandati: isti autem iniussi volebant eum capere. *Sed nemo misit super eum manus.* Hinc clarè apparet aliam turbam fuisse hanc ab illa superius nominata. Quia enim bis in illis diebus voluerunt eum capere. ideo Euãgelista iterum dicit ꝙ. nemo apprehẽdit eum: eadem proculdubio ratione, quia nõdũ venerat hora diffinita ab ipso. *Venerunt ergo ministri ad Pontifices & Pharisæos.* Ordo narrationis insinuat ꝙ ministri die vltimo festiuitatis interfuerunt prædicationi Iesu. An autẽ pluribus diebus venerint & tamẽ distulerint tam exequi quàm referre, an vltimo tantum die venerint ad capiendum, incertum est. Potuit enim esse quod Pharisæi & pontifices priùs ordinauerint vt ministri irent ad capiendum Iesum (& propterea Euãgelista superiùs narrauit quòd miserunt ministros) & tamẽ ministri non iuerint vsque ad vltimũ diem. & potuit esse quòd penultimo die miserũt, ita vt vltimo irẽt. Diuersis enim modis potuit accidere interuallũ tẽporis. *Et dixerunt eis illi, Quare non adduxistis illum? Responderũt ministri, Nunquã sic locutus est homo sicut hic loquitur.* Superfluit loquitur: & deest homo. Legẽdũ est. *sicut hic homo.* Ex modo loquendi, ex gratia sermonis fatentur ministri se victos & mutatos. hoc enim significant aduerbia sic & sicut. *Responderunt ergo eis Pharisæi, Nunquid & vos seducti estis?* Insurgũt in ministros: arguentes eos ex sermonibus Iesu seductos à veritate legis. *Nunquid ex principibus aliquis credidit in eũ aut ex Pharisæis?* Nõ sufficit arguere eos tanquã seductos: sed ab

cc exemplo

exẽplo nituntur illos cõuincere. ab exẽplo inquã maiorũ, tum
primatũ: apud quos eſt authoritas & ſciẽtia. tũ Phariſęorũ: apud
quos vigebat religio. *Sed turba hæc.* Ne ſequantur turbam, ne
ſeducantur cum turba, monent miniſtros ſuos. *Quæ non nouit le-*
gem. Ex ignorantia legis turbam ſeduci dicunt. & quod peius
eſt ſubdunt. *Maledicti ſunt.* Deute. vigeſimoſeptimo dicitur, ma-
ledictus qui nõ permanet in ſermonibus legis. & propterea ap-
pellant eos de turba credentes in Ieſum maledictos: tanquã re-
cedentes à lege. *Dixit Nicodemus ad eos. ille qui venit ad eum nocte.*
qui vnus erat ex ipſis. Vltima diſſenſio inter ipſos principes ex
verbis Nicodemi deſcribit. *Nunquid lex noſtra iudicat homine[m]*
Videns Nicodemus furorem collegarum præcipitum contra-
ſum, quia damnabant iam ipſum inauditum, non opponit ex-
ſando Ieſum tanquàm innocentẽ (nolebat enim ſe manif[eſtè]
eſſe diſcipulum Ieſu) ſed obiicit ꝙ damnatur inauditus, c[...]
modum quo proceditur contra Ieſum. & hoc non ex men[...]
ſu ſed ex vi legis. *Niſi priùs audierit ab ipſo & cognouerit quid fa-*
ciat? Excludit Nicodemus iudicium ex aliorum relatione: o-
portere ipſum audiri qui iudicandus eſt dicit. tum vt opponat
torrenti. tum vt audirent Ieſum loquentem: ſperans quòd ſi au-
dirent illum, mutarent ſententiam ſaltem aliqui eorũ. *Reſpon-*
derunt: & dixerunt ei, Nunquid & tu Galilæus es? Excæcati il-
los furore, non reſpondent obiectioni: ſed inſurgendo in col[le-]
gam, ꝙ hanc ſuaſionem nõ zelo legis ſed affectu ad Ieſum [...]
tulerit, ſuſpectum eum proferunt tanquàm Galilæum: ho[c eſt]
imitatorem Ieſu Galilæi. Hic enim mos eſt magnatũ no[lle]
audire ſana conſilia: reddere ſcilicet ſuſpectos eos qui ſa[na con-]
ſulunt, tanquã factioſos aut affectos. *Scrutare ſcripturas.* S[...]
fluit ſcripturas. Inter doctos erat ſermo. & propterea diuer[ſi]
à iuſto modo ſuaſo, diuertunt Nicodemum ad ſcrutand[as hi-]
ſtorias. *Et vide quia.* pro, quòd, *à Galilæa propheta non ſurgit.* [...]
non ſurrexit. Arguebant iſti ex præteritis (ex eo ſcilicet q[ꝙ nul-]
lus fuerat propheta ex Galilæa) ꝙ Ieſus non ſolum non e[ſſet]
Meſsias ſed nec propheta: ac per hoc ꝙ eſſet pſeudoprophet[a: &]
conſequenter ꝙ iuſtè eum perſequebantur. Sed ſicut falſ[um di-]
xerunt dicendo ꝙ nullus ex principibus credebat Ieſu (vt [patet]
de Nicodemo) ita fortè falſum dixerũt in hoc. Sed quicqui[d ſit]
de falſitate aut veritate præteritorum, conſtat temerarium [eſſe]
iudiciũ propterea iudicare ꝙ nullus Galilæus poſſet eſſe pro-
pheta, conſtat furorem eſſe propterea perſequi Ieſum. *Et reuerſi*
ſunt

sunt vnusquisque in domum suam. Dissensio hæc peperit bonum fructum dissoluendo congregatos principes & Pharisæos contra Iesum.

CAPVT VIII.

IEsus autem perrexit. Aduerte quòd hæc prima pars huius capituli cum cota historia adulteræ,non est omnino authentica: quoniam non constat ipsam esse partem euangelij. Vnde & Hierony. in. 2. lib. dialogi aduersus Pelagianos dicit. in euangelio secundum Ioannem in multis & Græcis & Latinis codicibus inuenitur de adultera muliere quę accusata est apud dominum. Dicendo in multis, monstrat non esse authenticam hanc historiam sicut reliquæ partes euangelij secundum Ioannem. Quia tamen in ecclesia legitur tanquàm pars euangelij, exponemus illam. *In montem oliueti.* pro, oliuarum. hoc est in Bethaniam, intra districtum montis oliueti existentem. Ibi enim hospitabatur nocte: vt patet ex aliis euangelistis. *Et diluculo iterum venit in templum. & omnis populus venit.* pro, veniebat, *ad eum. & sedens docebat eos. Adducunt autem Scribæ & Pharisæi.* deest. ad ipsum. *mulierem in adulterio deprehensam: & statuerunt eam in medio: & dixerunt.* pro, dicunt, *ei. Magister hæc mulier modo deprehēsa est in adulterio.* Superfluit modo: & desunt aliquæ dictiones. Ita quòd legendum est. *Deprahensa est in ipso facto quum adulteraretur.* Proponunt patratum crimen inexcusabile. *In lege autem Moyses mandauit nobis huiusmodi.* pro, eas quæ sunt huiusmodi, *lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum.* Exponit Euangelista quorsum proponerent hāc quæstionem. *Vt possent accusare eum.* Vel quòd contrarius esset legi, si contra legem Moysi diceret non lapidandam: vel de inclemētia, si diceret lapidandam. Et si quidem contra legem diceret, accusarent eum iudicialiter. si autem contra clementiam, accusarent eum apud populum, manifestando ipsum inclementem. *Iesus autem inclinans se deorsum, digito scribebat in terra.* Quid scripserit, nescitur. Cur autem scripserit, ad literam puto vt hoc facto ostenderet se esse deum: qui olim digito scripserat in tabulis lapideis mandata decalogi. Scribit non in lapide sed in terra, & non calamo sed digito: vt ex modo scribendi se eundem deum, ex differentia autem inter terram & lapidem, differentiam status noui testamenti à statu veteris testamenti significaret. Nisi enim hoc factum ad significandum fecisset, inutile apparet. *Quum ergo perseuerarent interrogantes eum.*

Hinc coniicitur ꝙ non scripsit verba quæ postmodum protulit vt legerentur à Scribis & Pharisæis: tanquàm priùs responderit scripto. & postea protulerit quæ scripserat. Non enim perseuerassent petentes responsum. *Erexit se & dixit eis, Qui sine peccato est vestrum, primus in illam lapidem mittat.* Prudentissima responsio, nec legi contraria nec à clementia aliena: sed via ad clementiam sine offensione legis, cum confutatione malignantium. *Et iterum se inclinans scribebat in terra. Audientes autem hæc.* Superfluit hæc: & desunt aliquæ dictiones. Legẽdum est. *At illi cum audissent, & à conscientia redarguerentur.* Totum enim explicat Euangelista. *Vnus post vnum exibant: incipientes a senioribus.* Desunt tres dictiones. *Vsque ad postremos Et remansit.* pro, & relictus est. Significatur enim quòd illi abeuntes reliquerunt Iesum *Solus Iesus.* non per exclusionem discipulorum, sed tentantium. *Et mulier in medio stans.* hoc est immota à loco medio in quo statuerant eam. Scribę & Pharisæi. *Erigens autem se Iesus.* Desunt hic multæ dictiones. *Quum neminem vidisset præter mulierem* Intellige neminem illorum qui contra mulierem venerant Dixit ei, *Mulier vbi sunt qui te accusabant.* pro, vbi sunt illi accusatores tui? *nemo te condemnauit? Quæ dixit, Nemo domine. Dixit autem Iesus. Nec ego te condemnabo.* pro, condemno. Ecce clementia sine legis iniuria. Est enim sensus. nec ego condemno te ad hoc vt lapideris. *Vade & iam amplius noli peccare.* Officium iudicis recusauit exercere: quia non venit vt iudicet mundum. officiũ verò saluatoris exercet, monens vt amplius non peccet, ❡ Vbi iam relucet magna mansuetudo. non enim eam asperitate verborũ corripuit, sed sola monitione cauendi in futurũ à peccato. *Iterum ergo locutus est eis Iesus.* Nulla continuatio præcedentis facti ad hæc subiuncta, testatur adiectitiam esse præcedentem particulam: nec immerito ab illustribus doctoribus prætermissam. ❡ Postquam ergo in nouissimo festiuitatis die dixerat Iesus, si quis sitit veniat ad me &c. iterũ locutus est eis. scilicet Iudæis. *Dicens, Ego sum lux mundi.* Apte sermoni de veritate doctrinę & de spiritu sancto, adiungitur sermo de luce. ne intelligeret spiritum quem accepturi erant discipuli, fore spiritum impetus & furoris quo poëtæ scribunt homines agi (quem philosophi maniæ tribuunt) declarat venientes ad se, ita replendos spiritu quòd simul replebuntur lumine. propterea enim adiungit, ego sum lux mundi. Proculdubio de seipso diuina hypostasi secundum diuinam naturam loquitur, appellando se lucem mũdi. Est enim

enim lux non ſenſibilis ſed intelligibilis: cuius iſta lux ſenſibilis participatio quædam eſt. eſt lux, non lumen: quoniã eſt fons luminis, non participatio lucis. Eſt lux mundi non hominũ tãtum ſed vniuerſorum. ab vniuerſis diuerſimode participata. nam à creaturis intellectum habentibus participatur intelligendo: diuerſimode tamen, tum ſecundum diuerſos naturæ gradus & diſpoſitiones, tum ſecundum diuerſitatem meritorum. à creaturis verò ſenſum habentibus diminutè participátur ſentiendo. ſunt enim ſenſus velut riuuli intellectus. A creaturis demum infimis, veſtigio quodam potius quàm imitatione lucis illius participatio habetur. *Qui ſequitur me.* non corporali greſſu, ſed fide, charitate, imitationéque operum. *Non ambulat.* pro, non ambulabit, *in tenebris.* Lucem ſine occaſu ſe eſſe manifeſtat: promittendo ſequentem ſe lucem, nõ ambulaturum in tenebris. Si enim ipſe eſſet lux quandoq; deficiens, contingeret ꝙ ſequẽs ipſum lucẽ quãdoq; ambularet in tenebris quãdo. ſ. lux deficeret ſeu occideret. Sed ex hoc quod nõ eſt ambulaturus in tenebris ſequens ipſum, manifeſtat quòd ipſe eſt lux indeficiens, nõ ſolũ in ſeipſo ſed etiã in ſequẽte ipſum, ſimúlque declarat nullũ ambulantẽ in tenebris, eſſe ſequacẽ ſuum. Et eſt ſermo de tenebris ignorantiæ, oppoſitæ ſcientiæ ſalutis: & tenebris peccatorũ, quę contrariantur ipſi ſaluti. *Sed habebit lumen vitæ.* Lumẽ participatio eſt lucis. & dicitur vitæ, ad differentiam luminis ſciẽtiæ eorum quæ non requiruntur ad vitam animæ. Et declarat per hoc ꝙ non promittit ſequacibus ſuis participationem ſuæ lucis ad ſciendũ ſpeculabilia philoſophiæ & ſimilium, ſed lumẽ vitę hoc eſt lumen directionẽ ſuæ vitæ in vitam. vnde & dicitur lumẽ vitæ tum illuminandæ tum cõferendæ. illuminat enim vitales actiones noſtras (quales ſunt omnes actiones voluntariæ) & cõfert vitam gratiæ, quæ eſt initium vitæ æternæ. ¶ Duplex itaq; fructus in ſequacibus lucis deſcribitur: ſcilicet negatio ambulationis in tenebris, & aſſecutio luminis vitæ. Vterque proprius lucis effectus eſt. *Dixerunt ergo ei Phariſæi.* Religionis profeſſores ex ſua profeſſione audaciores cęteris loquuntur: qui humiliores eſſe deberent. *Tu de teipſo teſtimonium perhibes. teſtimonium tuum non eſt verum.* Prorumpunt Phariſæi in reprehenſionẽ Ieſu occaſione ſumpta ex eo quòd proprium teſtimonium non habet rationem veri teſtimonij. Quod verum eſt de teſtimonio puri hominis vt ſic. *Reſpondit Ieſus: & dixit eis. Et ſi ego teſtimonium perhibeo.* Pronomen ego, non demonſtrat Ieſum ſecun-

dum ꝙ homo secluso deo (vt in capitulo quinto demonstrauit) sed demonstrat hypostasim vtriusque naturæ, diuinæ scilicet & humanæ: vt sequentes rationes manifestant. *De meipso.* quo ea quæ de me credenda sunt, quæ videri ab hominibus nõ pos- sunt: cuiusmodi sunt quòd deus sum, ꝙ verbum sum factum ca- ro. *Verũ est testimonium meum.* Directè contrarium eius quod di- xerant Pharisæi asserit in hac conditionali. Non dicit verus est sermo meus, verum est dictum meum, sed verum est testimo- meum. Plus enim requiritur ad verum testimoniũ quàm ad ve- rum sermonem. Sermo nanq; verus, contentus est sic esse vt si- gnificat, ad testimonium autem verum requiruntur tria. Primo ꝙ sic sit vt significat. Secundo quòd sit iustum, non ex passio- prolatum suspecti enim testimoniũ non habetur pro verò te- monio. Tertiò ꝙ sit legitimũ. Quicquid horum desit, non verũ testimonium: vtpote non constans ex iis quæ requirun ad integram rationem testimonij, sicut non est verum aurum aliquid desit ex requisitis ad integrã rationẽ auri. Et propter- subiungit Iesus probationem sequelæ in conditionali propo- ta, quantum ad hæc tria. *Quia scio.* Prima conditio requisita veritatẽ testimonij (scilicet veritas sermonis) pendet ex scien- oportet enim scire sic esse qui testatur sic esse. Et propterea tum est parte scientiæ manifestat testimonium proprium verum, dicendo quia scio. *Vnde veni & quo vado.* Vniuersa teria testificata consistit in mysterio incarnationis & fructu- sius. Et propterea vtriusq; se plenam habere notitiam explic- Mysterij quidem incarnationis, dicendo vnde veni. nam in verbis cõtinetur vtraque natura. Dicendo vnde, deitas signi- tur cum origine à patre: iuxta illud, exiui à patre. dicendo ve- mysterium incarnationis explicatur. ¶ Fructus vero, dicendo quo vado. Totus enim progressus eius ad salutẽ humani gene- ris, significatur dicendo vado: adiũcto termino paternę dexte- ad quam vadit ducendo secum membra sua. *Vos autem nescitis vn- de venio aut quo vado.* Differentia inter me, & vos penes scire & nescire vnde venio & quo vado, ratio est ꝙ vos dicatis mihi te- stimonium tuum de teipso non est verum, & quòd ego dicã verum. Acsi apertiùs dixisset. Si vos scire vnde venio & quo va- do, non diceretis mihi testimonium tuum de teipso nõ est veru. *Vos secundum carnem iudicatis.* Secunda conditio veri testimonij est iustitia, est quòd non procedat ex pasione ex affectu, sed ex iustitia. Differẽtia inter vos & me penes iustitiam, est ꝙ vos se- cundum

cundum carnem iudicatis. Iudicare enim proprius est act⁹ iustitię: quum sit ius dicere, quod tunc in veritate est, quũ ius dicitur animo, verbo & opere: quod cõplectitur omnem iustitię actum. Vnde iudicare secundum carnem, est ius dicere secundum carnalem affectum. *Ego non iudico quenquam*, Non dicit ego non iudicabo, sed dicit ego nõ iudico: quia quãuis futurus esset iudex, in præsenti tamen tunc vita nõ iudicauit, non ius dixit, sed gratiam salutis impendebat. *Et si iudico ego.* iustitiam suam Iesus (quam non exercitatione iudicij monstrabat) aperire volẽs, manifestat eam conditionali. propterea enim præmisit se nõ exercere iudiciũ, vt locum pararet conditionali. Intendit siquidẽ cõtra id quod dixerat vos secundũ carnem iudicatis, è regione apponere iustitiam suam, sicut fecit de scientia. Et quia categorice nõ poterat asserere, ego autem iudico iudicium verũ (eo quòd ipse non exercebat iudiciũ) ideo negando se iudicare, ad conditionalem deuenit. *Iudicium meum verum est.* Contra iudicium secundum carnẽ distinguit iudicium verum, contra iudicium illorum (mõstratorum per pronomen vos) distinguit iudiciũ suũ: significãs quòd illis iudicant, non ex iustitia, sed affectu: ipse autem iudicat ex iustitia. ¶ Et intendit per hanc differentiam in pręcipuos iustitiæ actu inter se & illos, manifestare differẽtiam in secundariis iustitię actibus, de quorum numero est ferre testimonium. Acsi apertius dixisset. Vos secundũ carnẽ iudicatis, secundum carnẽ testimonium perhibetis: & propterea inter vos testimonium proprium nõ est verum ex parte iustitię, ego autẽ licet non iudicem, quia tametsi iudico, iudiciũ meum secũdum veritatem iustitiæ est, ideo etiam testimonium meũ de meipso, verum est etiam ex parte iustitiæ. *Quia solus non sum.* Ratio quare iudicium meum verum est, est quia non sum purus homo, sed deus. Deũ se esse significat dicẽdo quia solus nõ sum. Quælibet creatura habet hoc quòd eius esse nõ est nisi ipsa: ac per hoc sola est suo esse. cuilibet autẽ & soli hypostasi diuinæ conuenit vere dicere solus nõ sum: quoniam vno eodémq; esse quo est vna hypostasis diuina, est & alia. Vnde & subiungit. *Sed ego.* quod est pronomẽ hypostasis. *Et qui misit me pater.* quod est etiam nomen hypostasis. Et meminit missionis, vt intelligam⁹ eãdẽ esse hypostasim vtriusq; naturę: diuinę. s. cõmunis sibi & patri, & humanę secũdũ quã est missus. *Et in lege vestra scriptum est.* Tertia conditio veri testimonij est esse legitimũ. Et ideo hanc etiã conuenire testimonio proprio de seipso manifestat citãs legẽ Moysi, quũ illi

 profiteban-

profitebantur. *Quia*. pro, quòd, *duorum hominum testimonium verum*
est. Quantum est ex parte legis numerus binarius testium ad le-
gitimam veritatem sufficit. *Ego sum qui testimonium perhibeo de me*
ipso. Si duorum hominum testimonium legitimè verum est, mul-
to magis testimonium duarum personarum quæ sunt deus. Ego
enim sum vna persona diuina. *Et testimonium perhibet de me qui mi-*
sit me pater. Ecce alia persona diuina. Sed diligentiùs nota quòd
vis huius probationis consistit in hoc quòd me perhibente testi
monium de meipso, pater simul perhibet testimonium de me ita
ꝙ testimoniū meum de meipso est testimoniū duorum testium:
scilicet meum & patris. Ex hoc enim directè probat quòd testi-
monium suum de seipso est verum legitimè: qui est testimonium
duarum personarū. Et per hoc manifestat indiuisa esse opera di-
uinarum personarum: sicut in præcedenti probatione mani-
stauit indiuisum esse diuinarum personarum. Vnde non est quæ-
rendum quid est illud testimonium paternum: quoniam de ea-
dem testimonio loquitur. *Dicebant ergo ei*. Occasione toties in-
troducti patris nouam questionem mouent. *Vbi est pater tuus?* De
loco quærunt dei, quem credebant vbique esse, & propterea non
meruerunt responsionem ad quæsitum, sed ad ignorantiam *Re-*
spondit Iesus. monstrando eis rationem ignorantiæ. *Neque me sci-*
tis neque patrem meum. Et verum dicit: quia neutram hypostasim
diuinā cognoscebant. *Si me sciretis, forsitan*. pro, vtique, *& patrem*
meum sciretis. Ecce via sciendi patrem, scire me. Et est verum non
solū de notitia certæ fidei (qua qui indubitata fide cognoscit fi-
lium, indubitata quoque fide cognoscit patrem) sed etiam de sci-
entia euidentiæ. nam qui videt filium, videt & patrem: vt infe-
riùs dicetur Philippo. *Hæc verba locutus est Iesus in Gazophylacio.*
Specialem templi locum Euangelista explicat: in quo erat ca-
thesauri, seu potiùs oblationum quæ seruabantur pro ærario di-
uinorum. *Docens in templo. Et nemo apprehendit eum*. Sicut nec du-
rante festo apprehensus est, ita nec transacto festo apprehēdi po-
tuit nolens, eadē ratione repetita. *Quia necdum venerat hora eius*.
Verè eius, vtpote ab ipso liberè definita. *Dixit ergo iterum eis Ie-*
sus. Ne intelligeremus euangelistam repetere in precedenti nar-
rata capitulo, apposuit iterum. Subiunguntur enim similia in m
eadem secundum partem. *Ego vado*. Totus progressus meus tam
vitæ quàm mortis, est voluntarium ire. *Et quæretis me*. tum in se-
pulchro retinendum: tum in meis membris persequendo, Saule
Saule quid me persequeris? *Et in peccato vestro moriemini*. hoc est
& in

& in peccato persecutionis meæ, in peccato pertinaciæ vestræ moriemini corpore. Quod vsque in hodiernum diem verificari videmus: moriuntur enim Iudæi in peccato infidelitatis suæ erga Iesum. *Quo ego vado,* ad dexteram, scilicet patris mei. *Vos nõ potestis venire.* impediente vos infidelitatis crimine. *Dicebant ergo Iudæi.* non Galilæi, *Nunquid interficiet semetipsum, quia dicit: quo ego vado vos non potestis venire?* Priùs audientes hæc eadem verba, dixerãt nunquid in dispersionẽ Græcorũ iturus est? nũc peiora cogitant, nunquid interficiet semetipsum? existimantes ad omnem locum quo iret Iesus posse quoque se ire (de locis huius mundi loquendo) & sola morte posse ire illò quo ipsi non possent sequi. supponebant enim quòd nullus eorum se vellet interficere. *Et dicebat eis.* Interpositis verbis Iudæorum circa sensum verborum Iesu, prosequitur euangelista doctrinam Iesu: explicatiuam illius particulæ, & in peccato vestro moriemini. *Vos de deorsum.* pro, ex iis quæ deorsum: seu ex infernis. *Estis: ego de supernis sum.* Intendens declarare fidem suam solam esse remedium quòd non moriantur in peccatis suis, inchoat à duplici differentia inter se & illos: qua manifestatur hinc eorum necessitas, inde ipsius virtus. ¶ Prima differentia est, vos ex infernis estis, ego de supernis sum. Quæ vera est tum quo ad esse personale: quia vos constatis ex infimis, quæ sunt ex nihilo. ego autem sum de supernis, quæ sunt diuina. Tum quo ad esse moris seu spiritus: vos enim habetis affectum ex infimis: ego autem repletũ habeo affectum de supernis, quæ diuina sunt. *Vos de mundo hoc.* scilicet sensibili. *estis: ego non sum de hoc mundo.* Altera differentia etiam vtroque modo verificatur: quia & persona mea non est de mundo sensibili, personæ autẽ vestræ sunt de mundo sensibili: & mores vestri sunt de sensualitate huius mũdi, mores autem mei non inde sunt. ¶ Et hæc secunda differentia est velut species primæ, quæ est velut genus. esse enim ex infimis, commune est omnibus creaturis: esse autem de mundo sensibili, solis sensibilibus cõuenit, Et habetur ex iis differentiis quòd vos indigetis me: vtpote qui estis ex infernis, qui estis de mundo sensibili: indigetis me qui sum de supernis, qui non sum de hoc mundo. *Dixi ergo vobis.* Infert ex his differentiis vtrunque. Et primo mortem eorum in peccatis. *Quia.* pro, quòd, *moriemini in peccatis vestris.* Ex hoc enim quòd vos estis ex infernis, manetis in peccatis vestris: & ex hoc quòd vos estis de hoc mundo (scilicet sensibili) moriemini in statu in quo estis. *Si enim nõ credideritis, quia.* pro quòd, *ego sum.*

Ecce

Ecce secundum:ecce remedium,in potestate eorum positum, q ego de supernis sum,quòd non sum de hoc mundo, si non credideritis quod ego sum. *Moriemini in peccato vestro.* pro, in peccatis vestris.Significanter autem non repetit de supernis, sed dicit absolutè quòd ego sum: vt intelligamus oportere credere ipsum esse verum deum. Nulla enim creatura potest absolutè dicere,ego sum:quum plus habeat de non esse quàm de esse, sicut qui plus habet nigredinis quàm albedinis,nō potest absolutè dicere ego sum albus. Solus autem deus est qui est sine quacunq; permixtione non essendi.est enim solus actus purus,nullam omnino compatiens in se potentialitatem:omnis autē creatura permixta est potentiæ:vt in philosophia patet. *Dicebant ergo ei.* Occasione sumpta ex eo quòd dixerat ego sum,absque additione aliqua,interrogabant Iudæi Iesum. *Tu quis es?* Adiectionem ... tunt,non intelligentes quòd se deum diceret. *Dixit.* Deest coniunctio.Legendum est. *Et dixit eis Iesus.Principium qui.* pro,qui & *loquor vobis.* Dictio interpretatiua principium, in textu Græco aut est casus accusatiui,aut est aduerbium. Et in casu quidem accusatiuo construere hunc textum fateor me nescire, propter quod aduerbialiter hunc textum intelligo. ¶ Duo enim in hac prima responsione Iesus de seipso respondet quærētibus tu quis es? & postea addit tertiū. Respondet enim in primis se potestatem habere iudiciariam:quod est ipsum esse iudicem eorum. Et deinde se esse missum à verace ad annunciandum mundo quæ ab illo audiuit,& demum subiūgit notitiam sui futurā post mortem suam. ¶ Se autem esse iudicem non qualitercunq;,sed commemorando eorum demerita,eorum crimina, in hoc quòd audiunt ipsum Iesum loquentem sibi,& non credunt,respondet dicendo.proprium,hoc est primum quidem dico vobis,quia & loquor vobis. *Multa habeo.* pro,possum, *de vobis loqui & iudicare.* Hoc est in primis quia & ego personaliter loquor vobis prædicando(manifestando mysteriū salutis mundi)ideo possum multa de vobis tum loqui testificando iniurias quas mihi infertis, tum iudicare damnando.Inferiùs dicetur,si non venissem & locutus eis non fuissem peccatū non haberent,hoc idem hic significatur quòd quia Iesus locutus est eis ideo multa de ingratitudine & pertinacia eorum potest loqui & iudicare. ¶ In quo videtur quòd commemoārdo eorum demerita explicat se iudicem, non actu iudicantem,sed potentem,sed habētem potestatem iudiciariam.Et hoc est primum quod respondet quęrentibus,tu quis es?

Sed

Sed quoniam iudicium in futurum seruabatur (ad secundum scilicet aduentum) ideo modus explicandi se iudicem tanq̃ officij veri quidem sed futuri introducitur cũ aduerbio primũ & cõiunctione aduersatiua sed transeũte ad officiũ præsens. *Sed qui me misit verax est.* Aduersatiua vt dictũ est coniunctio, ad ipsum dicere potius q̃ ad rem dictam refertur: sicut & aduerbium principium ad dicere quoq; refertur. Ita ꝙ cõtinuatio literæ est hæc. Primũ dico quia & loquor vobis, multa possum de vobis dicere & iudicare: sed quoniã hoc seruatur in futurum, dico præsens officium meum qui me misit verax est. ¶ Describit præsens suũ officium, prius ex parte mittentis: describẽdo mittentẽ esse veracem. Deũ mittentem appellat veracẽ, quia de missione ad docendũ est sermo. doctrina enim procedit à veritate. Et dicendo qui me misit verax est, dicit, missus sum à verace. *Et ego quæ audiui ab eo, hæc loquor in mundo.* Non solum mittens est verax, non solum missus sum à verace, sed etiam ego sum verax: quia quę audiui ab eo (& non alia) loquor in mundo. Ita quod petentibus Iudæis tu quis es, respõdet quo ad pręsentia quod sum missus à verace verax ad loquendũ mundo. ¶ Significanter autem dicit audiui, & non dicit vidi: quoniam quæ ipse Iesus etiam secundum animam vidit in deo veritatis fonte, non sunt sermone explicabilia: quæ autem audiuit, sicut vocibus significantur audita, ita sermone quoque possunt mundo explicari. Ad significandum itaque quod non omnia quorum notitiam habuit à deo, sed ea tantũ quæ vt explicabilia nouit hæc docuit, dicit quæ audiui ab eo. ¶ Significanter quoque dicit loquor in mundo. loquor inquit, non scribo: & in mundo, non in angulo, non in vno regno, nõ in Asia, sed in mundo quoniam doctrinam suam sic tradebat in vno loco quod intendebat eam tradere mundo: quoniam missus est doctor mundi, & non Israelitarum tantũ. *Et non cognouerunt quia.* pro, quod, *patrem eius.* pro, eis, *dicebat deum.* Superfluit deum. Intendit enim euangelista dicere quod non cognouerunt quod loquendo illis supradicta patrem appellaret veracem qui misit ipsum: & à quo audiuit hæc quę docet & testatur in mundo, explicanda mundo. Oportebat enim ad hoc cognoscendũ quod iungerent hæc verba cũ verbis à Iesu sæpe dictis: scilicet pater meus misit me, his nanq; adiunctis cognouissent ꝙ de patre suo loqueretur: ꝙ respõdisset quęrẽtibus tu quis es, sum filius veracis qui misit me verax annũcians mũdo quæ à patre meo audiui. Hoc enim officiũ continuè exercebat Iesus. *Dixit ergo eis Iesus.* Occasione sumpta

pta ex eo quòd non intellexerant Iudæi reſponſionem Ieſu quo ad hoc quòd dicebat ſe filium veracis, adiunxit ſequentia. *Quum exaltaueritis filium hominis.* in cruce (mortem enim ſuam vt interiùs euangeliſta exponet, ſignificat exaltatione filij hominis) hoc eſt poſt mortem meam in cruce. *Tunc cognoſcetis.* quod modo non cognoſcitis, quod modo nõ intelligitis tunc cognoſcetis. Et dixi hoc: quia multos eorum qui crucifixuri ipſum erant præuidebat pœnitentia acturos, & ad fidem venturos: eoſdem enim alloquitur, dicendo quum exaltaueritis, & dicendo cognoſcetis. Lege actus Apoſtolorũ: & inuenies hæc impleta ad literam poſt miſſionem ſpiritusſancti. Act. 2. *Quia ego ſum.* Reſpondet directè petentibus tu quis es? ex eo quòd dixerat quia ego ſum non eſtis modo capaces ad cognoſcendum, quia ego ſum, abſq; quacunque permixtione nõ eſſendi, hoc eſt deitatem meam ſed tunc cognoſcetis me eſſe deum, notitia certæ fidei. *Et à meipſo facio nihil.* Non ſolum cognoſcetis quòd ego ſum (quod eſt deitatis) ſed etiam cognoſcetis me eſſe filium dei: quod eſt originis diuinæ. Hæc enim ſignificatur dicendo & à meipſo facio nihil. ſed eſſe & facere meũ, oritur ab alio, ſcilicet patre. *Sed ſicut docuit me pater.* Deeſt, meus. *hæc loquor.* Explicat patrem quem non intellexerant. Et quemadmodum ſuperiùs dixerat audiui ab eo ita modo dicit docuit me pater: ad idem ſcilicet ſignificãdum: nam neque propriè eſt ibi auditus neq; docere: ſed vtrunq; aſſumptũ eſt ad limitandum explicanda, quæ enim homo dixit. poteſt quoq; loqui. Cognoſcetis ergo tunc etiã hoc ꝙ ſicut docuit me pater, hæc loquor: hoc eſt ſermones meos ꝓcedere à deo patre meo. *Et qui me miſit.* Cognoſcetis etiam myſteriũ incarnationis, quo ego miſſus ſum. Cognoſcetis inquam me non eſſe miſſum ſicut alij prophetæ miſſi ſunt à deo, ſed ſicut filium proprium ipſius dei: cognoſcetis ꝙ & qui me miſit. *Mecum eſt.* Minus dicit & plus ſignificat: quoniam ſignificat mecũ eſt inſeparabiliter: pater enim inſeparabilis eſt à filio incarnato. *Et non reliquit me ſolum.* Deus pater. Significanter dicit non reliquit: quoniam de continuata gubernatione diuina in omnibus, & per omnia quæ erãt filij hominis, eſt ſermo. Ita ꝙ ſenſus eſt: cognoſcetis ꝙ pater non reliquit deſiſtẽdo à cõtinuata ſeruatione me hominẽ ſolũ: hoc eſt ſeclusũ deo. *Quia ego quæ placita ſunt ei, facio ſemper.* Meritũ cõtinuatæ gubernationis deſcribitur: ex hoc ꝙ non quãdoq;, ſed abſq; vlla interpollatione ſemper fecit quę placita ſunt patri, meruit cõtinuè gubernari, cõtinua diuina cura ſeruari in omnib⁹ ſuis actionibus & paſ-

& pafsionibus,&c. ¶ Nec obiicias contra hoc meritum ꝙ ipfemet erat deus,feruās feipfum hominem fine vllo merito.voluit enim etiam hoc modo(fcilicet merendo.continuam habere gubernationem diuinam.ita ꝙ non folum iure diuinę perfonæ fed etiam alio modo)fcilicet iure meriti(habere voluit cōtinuitatē diuinæ curæ.Quemadmodum voluit intrare in gloriam fuam etiam merito mortis fuæ. Hæc illo loquente multi crediderunt eum.)Fructus prædicationis Iefu fubiungitur ab euangelifta.

Dicebat ergo Iesus ad eos qui crediderunt ei Iudæos.(Duas conditiones horum defcribit euangelifta.Alterā generis,fcilicet Iudęos, qui maxime aduerfabantur Chrifto.Galilęi enim minus erāt illi contrarij.Alteram fidei informis.nam nō dicit crediderunt in eum)quod fignificat fidem formatam charitate(fed crediderūt ei:quod eft actus fidei informis. *Si vos manseritis in sermone meo.* Præuidebat iftos non perfeueraturos.& propterea à conditionali incipit.Nec dicit fi vos deliberaueritis manere. fed fi vos manferitis.quod ad ipfam perfeuerantiæ executionem fpectat. Manere autem in fermone Iefu,eft perfeuerare in fide & opere prædicatis atq; præceptis fermone Iefu.*Vere discipuli mei eritis.* pro eftis.Ad differentiam difcipulorum ad tempus (qui fcilicet ad tempus credunt,& in tempore tētationis recedunt) apponit verè:declarans per hoc ꝙ difcipuli fui ad tempus non funt vere difcipuli fui.Propter hoc enim dicit in pręfenti eftis:apertè fignificando ꝙ difcipuli non māfuri,non funt vere difcipuli fui: quia non funt difcipuli abfolutè fed fecūdum quid, fcilicet ad tēpus.

Et cognoscetis veritatem. Pondera conditionalem cuius antecedens eft,fi vos manferitis in fermone meo.Cuius cōfequēs multas habet partes.primam de præfenti,vere difcipuli mei eftis.fecundam de futuro,& cognofcetis veritatem. Perfeuerantia ergo in fermone Iefu,infert nō folum effe difcipulum Iefu abfolutè,fed etiam futuram cognitionem veritatis. ¶ Nō dicit & credetis,fed cognofcetis:vt claritatem notitiæ fignificet.Nec dicit cognofcetis quę dico,quæ propono mundo vt credantur,fed veritatem.tum quia difcipuli Iefu perfeuerantes fuperueniēte lumine fpiritusfancti cognouerūt veritatē fidei,quāuis non viderint illa quæ credebāt.tum quia perfeuerātes omnes in fide formata adipifcuntur fructum fidei cognitionē veritatis fidei. Vident enim credēda effe ea quæ funt fidei,non vt opinabilia, nō vt probabilia,fed vt vera. Hoc eft fi quidē cognofcere veritatē: quod eft videre credibilia fub ratione veri credibilis,nō opina-

bilis

bilis aut probabilis. *Et veritas liberabit.* pro liberos faciet, vos. Hæc est tertia pars consequentis, quę est fructus secūdæ: scilicet quòd veritas fidei cognita faciet vos liberos à seruitute peccati, à seruitute pasionū mundanarū. ¶ Vide discipulos Christi suscepto spiritu sancto à timore & respectibus humanis liberos: & intelliges hanc promissionem. Cōspice quotidie electos dei liberos à seruitute mundanarum pasionum, & videbis veritatem huius promissionis. Præter hoc q̄ veritas fidei formatæ liberat à seruitute peccati, quantū ad maculam. *Respōderunt ei.* Iudæi scilicet qui ei crediderunt. *Semen Abrahæ sumus.* Quū multa audissent, nihil magis eos offendit q̄ imputata seruitus. Et propterea omissis reliquis, superbi discipuli impatiētes quod appellati fuerint serui, non solū liberum sed nobile genus suum ex Abraham proferunt. Carnales enim erāt: & de corporali libertate intellexerant verba Iesu, & propterea liberum citant genus. *Et nemini seruiuimus vnquam.* Non solum genere sed etiam secundum proprias personas liberos se affirmant: dicēdo se nunquam seruisse alicui, Artificiose loquūtur, libertatem ab extremis tuentes (scilicet ex Abraham primo patre & à propriis personis) omittendo intermedios parētes: quos cōstabat multiplici seruitute affectos tum in Aegypto, tū in Babylone, tum in variis subiectionib⁹ & direptionibus: vt patet in libro Iudicū. Dicebāt autem istis personas suas esse liberas, quia adhuc nō erant in seruitutem Romanorū redacti, sed erant tributarij: & nō vt serui sed vt liberi sub Cæsare gubernati per præsidem. *Quomodo tu dicis, liberi eritis?* Futura enim libertas seruitutem supponit. Hinc clare apparet discipulos istos parū reuereri magistrū: dū se sic opponunt contra eum. *Respondit ei Iesus.* māsuetissimus magister ordine præpostero. Nā prius respondet explicādo de qua libertate & seruitute loquitur, & deinde ad id quod dixerant semen Abrahæ sumus. *Amen amen dico vobis quia.* pro, quod, *omnis qui facit peccatum seruus est peccati.* Ecce de qua seruitute loquor. Et est sens⁹ quod omnis nullo excepto faciens peccatū, incurrit seruitutē peccati. Consistit autē seruitus peccati in duobus. vnū est in non posse abiicere illud à se. Quāuis in potestate faciētis peccatū, sit facere vel nō facere peccatū: factum tamen peccatū abiicere à se, nō est in potestate eius. Hāc ergo seruitutē incurrit, quòd oportet ipsum subiici peccato facto. remanet enim peccatū macula & reatu in anima inseparabiliter: quanuis actio peccati transitoria sit sicut & delectatio. ¶ Secūdum est quod peccatum remanēs dominatur

tur in animo,trahendo ad aliud peccatum tanta & tali efficacia vt oporteat hominem ſubiectum peccato niſi pœniteat, denuo peccare:quia iam animus auerſus eſt ab incõmutabili bono retinente hominem ne peccet. Nec propterea excuſatur peccator à nouis peccatis.tum quia volũtarie committit ſingula,licet nõ poſsit vitare omnia.tum quia voluntarie ſe poſuit in ſtatu talis ſeruitutis.tũ quia poteſt quod ĩ ſe eſt facere vt pœniteat. ¶ Merito autẽ qui facit peccatũ incurrit ſeruitutem peccati:quia faciẽdo peccatum exorbitat à vera libertate:quia abutitur libertate,vtendo ea contra rectam rationem,vtẽdo ea contra præcepta dei largitoris libertatis.iuſtum eſt enim vt qui ſeipſum ab ordine rationis rectę deiecit,tortę ratiõis ſeruituti ſubiiciatur.Et eſt ſermo de peccato ſimpliciter & abſolutè:quod eſt ſolũ peccatũ mortale.peccatũ enim veniale nõ eſt peccatũ niſi ſecundũ quid. *Seruus autem nõ manet in domo in æternum:filius manet in æternum.* Declarata ſeruitute:declarat liberatorem à ſeruitute,&ex differentia inter ſeruum & liberum in genere deſcẽdit ad propoſitũ in ſpeciali.Aſſumit autem differentiã inter filium & ſeruum abſolutè,penes hoc quod eſt manere vel non manere in domo. Et intendit quòd ſeruus nõ habet ius manẽdi in domo in æternũ: quoniam nullum habet ius perſeuerãdi in domo domini ſui,ſed ex nutu domini pendet quod vendatur,ꝙ nunquam ad domum redeat:filius autem ius habet manẽdi in domo patris in æternũ eo ipſo quod filius eſt. ¶ Significantiúſque dicitur fili⁹ in numero ſingulari:vt plenum ius manendi in domo patris explicetur, ne vlla diuiſio cum fratre impediens obiiciatur. ¶ Et cũ multæ ſint differentię inter filium & ſeruum,hãc ſolam ſuauiſsimus doctor aſſumpſit:quoniam hæc differentia directe manifeſtat fructũ libertatis.Dixerat enim quod veritas liberos vos faciet:nec vlteriorem fructum ſubiecerat,& propterea modo fructũ libertatis ſubiungit:qui eſt manere in domo in æternum.Quem dependere à filio, ex hac differentia infert ſubiungendo. *Si ergo vos filius liberauerit.*pro,liberos faciet,*vere liberi eritis.* pro, eſtis. Ex hoc quod filius manet in domo in æternum poteſtatẽ liberum faciendi ſeruum habet.Et ſi hac poteſtate vſus fuerit filius æterni patris erga vos ſeruos peccati,ſubiungendũ erat manebitis in domo in æternũ.Sed radicẽ manendi in domo in æternũ, ſubiũxit.vere liberi eſtis:hoc eſt nõ eſtis amplius ſerui peccati, ſed vere liberi.ad differẽtiã eorũ qui ſunt liberi ad tẽpus:& cõſequẽter manebitis ĩ domo patris mei in ęternũ.ĩ qua ſerui pecca

ti ad

ti ad tempus quidem manere possunt. non autem in æternum. Domus enim dei (vt patet. 1. ad Timo. 3.) est cõgregatio fideliũ, in qua multi serui peccati sunt, sed non perseuerabunt in æternũ in societate iustorũ: quod esset manere in domo dei in æternũ. ¶ Cõsidera ꝙ prius dixerat, veritas vos liberos faciet: & modo dicit, si filius vos liberos faciet. vt intelligamus libertatẽ nõ pẽdere ex sola cognitione veritatis nõ pẽdere ex solis actibus nostris quos numerauerat (scilicet permanere in sermone eiꝰ, & cognoscere veritatẽ) sed etiã ex gratia filij. Et vere sic est: quoniã ex parte nostri requiritur & id quod est intellectus & id quod est operis: ex parte aũt dei requiritur donũ filij ad nostram libertatẽ. ¶ Considera rursus ꝙ libertas à passionibus, à respectibus mundanis & huiusmodi, oritur à libertate spũs, quę est per veritatem fidei: & per oppositum esse seruũ passionũ & respectuum humanorũ, ex seruitute peccati prouenit. & propterea Iesus contra libertatem gratię quę est per veritatem fidei è regione locat seruitutem peccati. *Scio quia.* pro, ꝙ, *filii:* pro, semen, *Abrahæ estis.* Occasione accepta ex eo quòd dixerant discipuli Iudæi semen Abrahæ sumus, arguit eos. intẽdẽs quòd licet natura descẽderint ex Abraham, imitatione tamen morum ex alio sunt patre quàm Abraham. Assentit itaque generi secũdum naturalem originem ex Abraham: & opponit contrarium morem dicendo. *Sed quæritis me interficere.* In quo apparet ꝙ isti qui crediderunt ei, iam mente recidiuauerant. *Quia sermo meus non capit.* pro, non habet locum, *in vobis.* Ne excusarent tanquã iustam intentionem occidendi ipsum, subiungit innocẽtiam suam. Acsi apertiùs dixisset. quæritis me interficere non ob aliquod meũ crimẽ, sed quia sermo meus non habet locum in vobis. ¶ Et vere sermo eius nõ habet locum in animis passionibus subiectis: quales esse istorum animos, & pręcedentia & sequẽtia testantur. Et eo enim quod sermo Iesu nõ habebat locum suum in animis Iudæorũ, procedebat ꝙ ipsum vt blasphemũ ac vt violatorem sabbati persequebantur, passio siquidẽ animi impedit mentem à discretione veri. *Ego quod vidi apud patrem.* Deest, meum, *loquor.* Arguit rationem arguendi, ad conuincendum eos quod habent alium patrem quàm Abraham. Et arguit ab exemplo suo, ego loquor quę vidi apud patrem meum, & vna eademque sententia ab exemplo suo arguit & iustitiam doctrinæ suæ explicat, dicendo se loqui visa apud patrem suũ deũ. ¶ Nec te moueat quòd superiùs dixerat se loqui audita & docta à patre. Eadem siquidẽ sunt visa, audita & docta.

& docta, diuersis rationibus diuersimode significata. Hic enim significantur vt visa, ad testificandum euidétem notitiam illorũ se habere. Et quia argumento ab exemplo congruit, vt congrue inferat, subiuugit. *Et vos.* deest, igitur, *quæ vidistis apud patrem vestrum facitis.* Quemadmodum ego loquor quæ vidi apud patrem meũ, sic cõsequẽs est vt vos quæ vidistis apud patrẽ vestrũ faciatis. Quod est dicere ꝙ quęrẽdo me interficere, facitis quæ vidistis apud patrem vestrum: vt hinc intelligerent se aliũ patrẽ habere quàm Abraham. *Responderunt, & dixerunt ei. pater noster Abraham est.* Audientes se facere quæ viderunt apud patrem suũ, & nõ intelligẽtes quid Iesus intẽderet, perstãt in carnali origine, rursus asserendo suũ patrem esse Abrahã. Acsi apertius dixissent. hoc scimus ꝙ pater noster Abrahã est: quid autẽ tu intendas dicendo ꝙ facimus quæ vidimus apud patrẽ nostrũ nescimus. *Dicit eis Iesus. Si filij Abrahæ estis.* pro, essetis, *opera Abrahæ facite.* pro, faceretis vtique. Non de filiis secundum carnẽ sed secundum imitationem fidei & morum loquitur, dicendo. si filij, imitatione, essetis Abrahæ, faceretis vtique opera Abrahæ. Nec eget probatione hæc conditionalis. *Nunc autem quæritis me interficere.* Procedit à destructione consequentis ad destructionem antecedentis, opus vestrum est quærere occidere me, non virum iniustum seu malum, sed. *Hominem qui veritatem vobis locutus sum.* Nota singulas particulas. Primo hominẽ. in quo nullum sonat meritum vt occidatur, sed potius vt non occidatur. Deinde qui veritatem locutus sum. ad excludendum crimen quodcunque tam mendacij quàm falsitatis. *Quam audiui à deo.* ad excludendum crimen pseudoprophetæ. Et per hoc excludit vtranque causam quæ secundum legem erat contra prophetas. scilicet si vel falsum dixisset, vel propheta esset non veri dei sed idolorum seu dæmonum &c. *Hoc Abraham non fecit.* Pronomen hoc, demonstrationem simpliciter exercet, demõstrat enim genus operis: & non hoc opus indiuiduale. Intendit siquidem quòd simile opus nunquàm fecit Abraham. Et in hoc completur destructio consequentis. *Vos facitis opera patris vestri.* Vbi cõcludendũ erat vos non estis Abrahæ filij, imitatione, concludit non dictam negatiuam: sed affirmatiuam cõtinentem in se virtualiter illam: dicendo. vos facitis opera patris vestri. Intendit enim inferre conclusionem pendentem etiam ex antedictis, vos quæ vidistis apud patrem vestrum facitis. Excluso nãque quòd nõ facerẽt opera Abrahę, persistit in conclusione priore, vos fa-

citis opera alterius quàm Abraham patris vestri: non secundum carnem sed secundum morem. *Dixerunt itaque ei.* Tandem intellexerunt quòd non de patre carnali, sed de patre fidei ac morum Iesus loquebatur, & propterea inchoant nouam responsionem. *Nos ex fornicatione non sumus nati.* Fornicationem appellant idololatriam: eo quod in sacra scriptura filij fornicationū appellantur Israëlitæ idololatræ. De patre ergo fidei, religionis, & cōsequēter morum, respondent se non esse secundum cultum & mores natos ex idololatria. *Vnum patrem habemus deū.* Non sumus vt Samaritani, habentes plures patres religionis: colentes plures deos, seu colentes deum verū & cum hoc alium deum. hi enim habent plures patres nos verò vnum tantum patrem religionis habemus deum, qui solus est deus. ¶ Et dicunt hoc vt reijciant verba Iesu, vos quę vidistis apud patrem vestrū facitis. Nō enim possent argui si facerent quæ vidissent apud patrem suum de... *Dixit ergo eis Iesus.* Consequenter ad eorum verba dicit. *Si deus pater vester esset, diligeretis vtique me.* hoc est si deus amore & honore haberetur à vobis pater, diligeretis saltem me. Et non dixit diligeretis & honoraretis: quoniam ab honorando poterant excusari ex ignorantia quòd ipse esset deus: sed à diligendo nulla poterāt palliatione se excusare. debebāt enim ipsum diligere saltē vt dei nunciū seu prophetā. consequens nāque est vt diligens aliquem vt patrem, diligat omnem nūcium illius vt patris. Propter quod subiungit. *Ego enim ex deo processi.* deus ex deo æterna natiuitate, & homo missione, *Et veni.* pro, venio, ad prædicandum, ad redimendum mundum. Ecce ratio consequentiæ: quòd si deus pater vester esset, diligeretis me, quia ego ab illo processi & veni, quia sum res dei & nuncius eius. *Neque enim à meipso veni.* pro, venio. hoc est non venio ad prædicandum proprio consilio secluso deo. *Sed ille me misit.* ad euangelizandum. *Quare loquelam meam non cognoscitis?* Interrogatiuè legendum est. Et est sensus, quare nō cognoscitis loquelam meam esse diuinam ex ipsa loquela? Sicut enim Petrus Galilææ loquens ex loquela agnitus est (quum dictum est illi. Galilæus es, nā & loquela tua manifestum te facit) & cōmuniter hominū patriæ loquelis agnoscūtur, ita Iesus loquelam suam diuiná habens dicit quare loquelam meam non cognoscitis? Quemadmodum enim miracula sua faciebat non sicut alij prophetæ sed modo diuino (scilicet imperando) & quemadmodum docebat tanquàm potestatem habens, ita modus loquendi diuinus erat, & diuinitate

sonabat

sanabat. Quod ministri pontificũ in præcedenti capitulo testati sunt: qui missi vt eũ caperent, ex modo loquẽdi Iesu mutati retulerunt, nunquã sic locutus est homo sicut loquitur iste homo. *Quia non potestis audire sermonem meum.* Reddit ipsemet Iesus rationem quare loquelam suam non cognoscerent. Acsi apertiùs dixisset, Dicã ego vobis quare loquelã meã non cognoscitis. ratio est quia non potestis audire sermonẽ meum: tanto me odio habetis, tanta inuidia me prosequimini vt nõ possitis audire sermonẽ meum. hinc enim fit vt nõ possitis cognoscere loquelam fastidio habentes sermonem meum, non cognoscitis loquelam. ¶ Et dixit hoc ad explicandũ ꝙ ignorantiæ suæ causa sunt ipsimet, est eorũ malitia passio tanta vt nec audire quidẽ possint sermonẽ eius. Redditq; simul verã causam nõ cognoscendi loquelã. oportet enim ad discernẽdũ loquelã attente audire sermonẽ loquentis. *Vos ex patre diabolo estis.* Quod plures in genere dixerat patrẽ vestrũ. demũ explicat illũ. Diabolus (vt dictũ est) Greca est dictio: & ex vi sermonis significat calumniatorẽ seu delatorem. translatũ autẽ est ad significandum dæmonem tam apud Græcos quàm apud Latinos. Ita ꝙ hoc in loco nomen est dæmonis. Patrem autẽ nõ natura, sed exemplo dicit. Vnde & subiungit. *Et desideria patris vestri vultis facere.* Quòd habeatis diabolũ vt exemplar quod imitamini, hinc patet quia desideria illius vultis facere. filij enim est adimplere desideria paterna. In quo ostẽdit eos obsequẽtissimos esse filios diaboli: vtpote qui nõ expectãt præcepta patris, sed spõtanei sunt ad adimplẽdũ desideria patris. *Ille homicida erat ab initio.* Probat ꝙ ipsi desideria patris diaboli volunt facere quo ad duo scilicet homicidium & elongationem à veritate. Vtrunque enim horũ erat in istis: quærentibus interficere Iesum. & elongatis valde à veritate quã euangelizabat Iesus. Et propterea vtrũque horũ manifestat esse in diabolo: vt conuincantur ꝙ colendo hæc facere, volunt adimplere desideria diaboli. Ille. diabolus, homicida erat. Verè homicida: qui occidit hominẽ anima & corpore. abstulit enim vitam animæ & vitam corporis, nõ ab vno homine sed ab homine, ab humano genere. Verè homicida: quoniam ex intentione occidendi animam & corporis hominis, tẽtauit & suasit homini. Et dicit ab initio: quia in initio mundi quo creatus fuit homo, homicidiũ fecit. *Et in veritate non stetit.* Declarat alterũ crimen dæmonis, quod fuit priùs quàm homicidium. Et est sermo de veritate fidei. In principio siquidẽ oẽs angeli illuminati sunt

veritate fidei supernaturalis beatitudinis, ad quã peruenire possent propriis meritis: sed aliqui perseuerarũt in veritate fidei reuelatæ beatitudinis, appetentes & petẽtes illã ex diuina gratia: aliqui autem non perseuerarunt in veritate cõformanter se gratiæ reuelatæ beatitudinis: & propterea dicuntur in veritate nõ stetisse. *Quia non est veritas in eo.* hoc est quia non est in eo amor veritatis. Et considera quòd vbi debuisset dici, quia non fuit in eo veritas, dixit quia non est in eo veritas: vt plus significaret: vt scilicet manifestaret perseuerantiam non veritatis in diabolo. Ita ꝙ quia ex tunc non est in eo veritas vt amata in amãte, ideo in veritate non stetit. vera enim & propria ratio non perseuerãdi in veritate reuelatę beatitudinis, est negatio amoris ad veritatẽ. In hoc nãque primũ discreti sunt angeli boni à malis: ꝙ illi amauerunt veritatẽ reuelatam vt regulam & finem actionum suarũ, isti autẽ non amauerunt illam nec amant. ¶ Et aduerte ꝙ quamuis sit sermo de veritate iustitiæ fidei reuelatæ, nõ tamẽ dicitur & in veritate iustitię fidei, sed in veritate nõ stetit: & similiter nõ dicitur quia nõ est in eo veritas iustitiæ, sed quia non est in eo veritas. ad significandũ ꝙ veritas iustitiæ fidei est veritas ex qua pendet omnis veritas quæ est in libera potestate cuiuscũque creaturæ. Ita ꝙ ideo dicitur absolute in veritate & veritas: eo ꝙ est sermo non de hac vel illa. sed absolute in qua liberum est stare, quæ potest amari & non amari. Quod dicimus propter veritatẽ naturalem intellectus: quæ nõ subest libertati creaturæ rationalis: quæ & remãsit in diabolo. De hac enim nõ est sermo, sed de veritate in qua stare vel nõ stare positum est in libertate rationalis creaturæ: vt textus ipse clarè sonat. *Quum loquitur mendacium, ex propiis loquitur.* Veritatẽ reuelatam reliquit: naturalem autem habet nõ propriam sed communicatã à deo: sed quum mendacium loquitur, non ex cõmunicatis sibi à deo. *Quia mendax est & pater eius.* scilicet mendacij. Non solũ est mendax, sed etiam primus qui dixit mendacium. Primũ enim mendacium in sacra scriptura commemoratum, est mendaciũ quod dixit diabolus Euæ, nequaquàm moriemini. *Ego autem si. pro quia, veritatem dico, non creditis mihi.* Duarum conditionũ quas descripsit in dæmone, alterã (scilicet homicidij) superius describerat istos imitari, dicẽdo quæritis me interficere. alteram (scilicet auersionis à veritate) subiungit modo istos imitari, dicendo ꝙ quia dico veritatem ideo nõ creditis mihi. Verè comprobatur inimica vobis veritas, ex eo quòd non crèditis mihi quia

dico

dico veritatem. hoc enim est cõprobare vos esse filios diaboli, qui cõtratrius est veritati, vtpote pater mendacij. *Quis ex vobis arguet.* pro, arguit. *me de peccato?* Ne Iudęi se excusarent, dicendo ꝙ ideo non credunt ei quia peccator est, innocentiam suam ab omni peccato proponit dicendo. Quis ex vobis arguit, hoc est habet rationem arguendi, me de peccato? quasi dicat. nullus, quia nullum peccatum habeo. *Si veritatem.* Deest autem est. *Si autem veritatem dico.* Partitione vtitur. Si non possum argui de peccato, sed veritatem dico. *Quare vos non creditis mihi?* Et intendit probare quod dixerat scilicet quia veritatem dico non creditis mihi. Acsi apertiùs diceret. Si non ex odio veritatis nec ex meo peccato, reddite vos rationem quare vos non creditis mihi, ex quo ego dico veritatem. *Qui ex deo est.* Adiungit alteram rationem quare non credunt sibi, dicendo qui ex deo est, non loquẽdo de esse naturę, sed de esse moris. Et est sensus. Qui ex deo est secundũ affectum. *Verba dei audit.* id est suscipit. Verba quidem dei necessaria ad salutem, suscipit vt necessaria ad salutem: verba autem dei exhortatoria, suscipit vt expediẽtia illa vt præcepta. hæc vt consilia, *Propterea vos non auditis.* Hinc apparet ꝙ non de auditione corporali, sed de auditione interna (hoc est susceptione) Iesus loquitur: nam ad literã illis loquebatur verba diuina qui audiebãt. Ex hoc enim quòd dicit in præsente nõ auditis, significat quòd de interna locutione loquebatur. *Quia ex deo non estis.* secundum affectum. Considera in hac illatione affirmatum esse ex deo, inferre affirmationẽ audiẽdi verba dei: & negatum esse ex deo, inferre negationem audiẽdi verba dei, vt intelligamus propriam afferri causam. nam in causis propriis affirmatio est causa affirmationis & negatio negationis. Et verè ex dono dei in affectu (siue donũ illud sit gratuita motio, siue quodcũque aliud gratuitũ) inde prouenit interna auditio verborum dei: siue exterius siue interius proponantur. ¶ Vbi etiã nota ꝙ non repetit verba dei, dicendo propterea vos non auditis (non enim dicit propheta vos non auditis verba dei) vt intelligamus eadem esse verba ipsius & verba dei: vt intelligerẽt Iudæi ꝙ idem erat nõ credere verbis Iesu & nõ audire verba dei. Quod Iudæi intellexisse se mõstrant in subiuncta responsione. *Responderunt ergo Iudæi.* Hactenus euangelista nõ aliter nominauit respondentes, vt intelligeremus illos locutos Iudæos qui crediderũt Iesu: modo nominat Iudæos respõdẽtes: ad insinuãdum ꝙ docente Iesu in tẽplo illos Iudæos qui crediderũt Iesu,

cōuenerunt interim ad eos alij Iudæi. Ita ꝙ responsio ista non ascribitur illis qui crediderunt vt propria, sed cōmunis significatur Iudæis ibi præsentib⁹, tanquā lacessitis iniuria duplici: tu ex deo nō estis. tū ex patre diabolo estis. *Et dixerunt ei. Nōne bene dicimus nos.* Vbi manifestāt se hæc quidē dixisse, sed modo agnoscere ꝙ bene dicunt, modo approbant dicta. Nec aiunt nōne bene dicūt, sed bene dicimus nos: manifestātes se esse illos qui prius uerant dicendo hæc. *Quia*. pro, ꝙ, *Samaritanus es tu*. non genere sed more. Samaritani enim & contrarij erant Iudæis, & partim seruabant ritū Iudæorū & partim nō, & propterea quia Iesus videbatur cōtrarius eis, & videbatur partim seruare legem & partim soluere violādo sabbatū, ideo cōtumeliosè appellāt eū Samaritanū moribus. *Et dæmonium habes*. Nolētes credere Iesum miracula facere diuina virtute, doctrināq; habere à deo, attribuūt vtrūq; dæmoni. Et intēdūt ꝙ Iesus dæmoniaca virtute, & miracula faceret & doceret: ꝓptereaq; tot arrogare sibiipsi. *Respōdit Iesus*. Nō ad cōtumeliā propriā, qua appellatus est Samaritanus: sed ad iniuriā dei, qua dictū est dęmoniū habes. Hęc enī directè tollebat fidē credentiū, tollebat veritatē doctrinæ, nocebat populo. prętер hoc ꝙ erat directè cōtumelia diuina, vt filius dei diceretur dæmoniacus. *Ego dæmonium non habeo*. Maxima mansuetudine iniuriā declinat simplici negatione. *Sed honorifico patrē meū*. Probat ab opere se nō habere dæmoniū, quia opus facit cōtrarium dæmonio: scilicet honorifico patrem meum. Dæmō enim contra honorem dei pugnat: ego autem deum patrem meū honorifico verbo & opere. *Et vos inhonorastis*, pro, inhonoratis, *me*. Et vos hæc verba nō dicitis vt credatis me esse talē: sed ad inhonorandū, ad cōtumelia afficiendū me. *Ego autē non quæro gloriā meā*. Quamuis ꝙ vos inhonoratis me, nō tamen propterea ego homo quæro gloriā meam præsentē. Rursus q̄uis dicā de meipso ꝙ ex deo processi, & alia huiusmodi, non tamē per hęc quæro gloriā meam: hoc est non quæro per hæc, honorari & laudari ego homo, sed quæro obedire, declarare veritatē, euangelizare vobis quæ spectant ad dei gloriā & vestram salutē & breuiter non intēdo nec quæro præsentē gloriā meā: sed opera obedientiæ, sed merita, sed vt laudetur & glorificetur deus. *Est qui quærat*. Licet ego non quæram gloriam meam, scitote tamen mihi esse debitam, & ꝙ extat deus qui quærat gloriam meā. intentio mea secundum ꝙ sum homo non tendit ad hoc vt ego homo in pręsenti glorificer à vobis: intentio tamen dei tēdit ad hoc vt vos glorificetis me. Deus enim

vult

vult vt homines honorēt in præsenti vita sanctos suos (sicut pręcipit honorari parentes.) quanuis sancti viri non quærát vt glorificentur in pręsenti vita. ¶Nec dicit est qui quęrit, sed quęrat: vt intelligamus deū non tā quærere quàm quæsiturum: hoc est præcipere quidem vt glorificetis me, non tamen effectū facere velut studiose quęrens, sed quæsiturū postea eos qui glorificauerunt & qui non, examinãdo merita hominū. *Et iudicet.* Non aduersatur hæc sententia superiori, pater non iudicat quenquam: quoniá ibi est sermo de iudicio sensibili & vniuersali: hic est sermo de iudicio qđ quotidie exercetur à deo, & in vita, & in morte hominum. Non solum itaq; extat qui inquirat, sed etiam qui ius dicat non glorificãtibus & glorificãtibus me: illos puniēdo, istos præmiando. *Amen amen dico vobis: siquis sermonem meū seruauerit.* Lacessitus iniuria Iesus non desistit à prædicatione: instruens ab exēplo prædicatores, & quod dixit verbo se non quęrere gloriá propriam, monstrat euãgelio: proponendo ea quæ erant salutis humani generis. Simúlq; contestatur à potentia sermonis sui, non dæmoniacū, sed diuinum esse suum sermonem: docendo quòd si quis sermonem suum opere seruauerit. *Mortē non videbit in æternum.* Dicit in æternum, ad differentiam mortis temporalis: mors enim æterna est mors animę: mors vero temporalis est mors corporis. ¶Nec dicit nó morietur, sed non videbit mortē: vt intelligere possent quod de morte illa loquebatur quæ cōsistit in videre, quę priuat nō vita naturę, sed vita quę cōsistit in visione: quę est vita fœlicitatis ęternę. Ita quòd videre mortē, est habere mortē in actibus animæ, visione significatis. *Dixerunt ergo ei Iudæi. Nunc cognouimus.* Vide furorem nō solum à contumelia inchoant responsionē (quum tamen Iesus eis mansuetissimè proponeret eorum salutem) sed proprij honoris obliuiscuntur: manifestantes se temere hactenus dixisse, dæmonium habes. Non enim dicunt nunc etiá cognouimus, sed nunc cognouimus. prius igitur non cognouerant, & tamen dixerant, *Quia.* pro, quòd, *dæmonium habes.* Impossibilem reputabant veritatem verborum Iesu, & propterea dicunt se nunc cognouisse quòd dæmoniū habet: vtpote loquens manifestè falsa & impossibilia. *Abraham mortuus est & prophetæ.* Excæcati odio nō solū errant intelligendo verba Iesu de morte corporis: sed pręcipites nō dubitãt nō quærunt quo sensu illa verba dixerit, sed diffiniūt de morte corporis dicta, & propterea obiiciunt mortē Abrahæ & prophetarum: quos constabat sermonē dei seruasse. *Et tu dicis*

ſi quis ſermonem meum ſeruauerit, non guſtabit mortem in æternum. Ieſus dixerat non videbit: mortẽ ſpiritus ſignificans actione ſpiritualiſſima, qualis eſt viſio. iſti verò paſſionibus excecati, de morte corporis intelligentes, actionem materialiſſimam inter ſenſationes (qualis eſt guſtare) repetunt. *Nunquid tu maior es patre noſtro Abraham qui mortuus eſt, & prophetæ mortui ſunt.* Debebant conſequenter dicere nunquid tu maior es de (cuius ſermo ſeruatus non abſtulit mortem Abrahæ & prophetarum: quum dicas, ſi quis ſermonem meum ſeruauerit, nõ videbit mortẽ in æternum) ſed paſſio non ſolum impedit cognitionem, ſed etiam ordinem conſequentiámque ſermonis. Simúlque manifeſtãt quam de illo opinionem habebant poſt tot miracula: quod ſcilicet non eſſet maior nec Abraham nec prophetis. *Quem teipſum facis?* Sicut à contumelia inchoarunt ita in contumeliam terminant. Non dicunt quis es, ſed quem te facis? ſignificando quòd ſeipſum exaltaret, quòd ſibiipſi arrogaret perſonam quæ non eſſet: dicendo tantam eſſe vim ſermonis ſui vt ſeruet à morte. *Reſpondit Ieſus.* ordine præpoſtero, nec ad ſingula, ſed ad duo vltima. Omittit enim reſpondere ad primum (ſcilicet dæmoniũ habes) quia iam reſponderat. *Si ego glorifico meipſum.* Dixerant vltimo, quem teipſum facis? imponentes ei quòd non eſſet, ſed faceret ſeipſum perſonam tam excelſam. Et propterea ad hoc primum reſpondet. Si ego homo ſecluſo deo, facio meipſum glorioſum, vt eos dicitis. *Gloria mea nihil eſt.* tum quia vana, tum quia falſo eſſet gloria quam ego mihi vſurparem. *Et pater meus qui glorificat me.* Ecce vnde veniunt verba glorioſa de me, ſcilicet à patre meo. *Quem vos dicitis* quia pro quòd, *deus veſter eſt.* Clarè aperit eis quod pater ſuus eſt deus non alius deus quàm ille quem Iudæi dicunt deum ſuum: vt manifeſtè intelligas quòd ipſe homo nõ glorificat ſeipſum, ſed deus eſt qui glorificat illum, deus eſt qui mandat ei dicere illa, deus eſt qui dedit ei vnde illa glorioſa verba vera ſint. nam deus pater generando filium dedit ei deitatem, ex qua glorificabatur. ¶ Significanter autem non dicit, pater meus deus veſter, ſed apponit quem vos dicitis deum veſtrũ: quia in veritate non erat deus eorum, vtpote quem non colebant corde, ſed ore: iuxta illud, Hic populus labiis me honorat, cor autem eorum longè eſt à me. *Et non cognouiſtis eum.* Differentiam ſubiungit inter ſe & illos, renes notitiam patris dei. Si pronomen enim monſtrat patrem, planus eſt ſenſus: quia non cognouerunt deum ſub ratione patris eterni filij. Si autem pronomen eum demonſtrat deum, tunc

ſcrupu-

scrupulus occurrit, quia notus in Iudęa deus. ¶ Solutio est quòd si est sermo de notitia fidei, intelligitur de notitia affectiua & effectiua, qua isti carebant. Et huic sensui fauet subiuncta è regione verba Iesu, scio eum & sermonem eius seruo. Si autem est sermo de notitia euidentiæ, planus est sensus quòd Iudæi non habebant euidentem notitiam dei sui. Quanuis enim potuissent habere euidentiam per creaturas (vt dicitur ad Romanos primo) euidentiam tamen dei secundum specialem prouidentiam qua nominabatur deus eorum, non habebant. *Ego autem noui eum.* tam filius dei notitia diuina. quàm vt filius hominis notitia beata. *Et si dixero quia.* pro, quòd, *non scio eum, ero similis vobis mendax.* In hoc ero similis vobis ꝙ ero mendax, si dixero ꝙ non noui eũ. Mendaces erant, dicentes nunc cognouimus ꝙ dæmonium habes, quod enim non est non potest sciri. Et quanuis impossibile fuerit tam antecedens quàm consequens huius cõditionalis, ipsa tamen conditionalis est vera, sicut si diceremus si leo volat habet alas, conditionalis est vera: & tamen tam antecedens quàm cõsequẽs est impossibile. *Sed scio eum.* Exaggerat Iesus se nosse deũ patrem suum, & illos ignorare, vt hinc manifestet tum se scire ꝙ pater suus glorificat eum, quod ipsi nolunt scire, tum vt manifestet coniunctionem sui cum deo patre, ad excludendum coniunctionem cum dæmone. Propter quod etiam adiungit. *Et sermonem eius seruo.* Verus homo obedio sermoni dei, quod directè cõtrariatur habentibus dæmonium. *Abraham pater vester.* Respondet ad id quod dixerant, nunquid tu maior es patre nostro Abraham. *Exultauit vt videret.* Desideriũ Abrahæ ad videndum, describitur ab exultatione: vt qualitas ac quantitas desiderij significetur. Quod enim desideratur exultando tum magnum tum læ tum valde desiderium est. *Diem meum.* hoc est claritatem diuinitatis meæ. *Et vidit & gauisus est.* Nõ visione per essentiá, sed visione certæ notitiæ. *Et gauisus est.* Textus iste sufficit ad testificádum quòd sic fuit: nec oportet testimonium ex Genesi quærere. *Dixerunt ergo Iudæi ad eum. Quinquaginta annos nondum habes.* Vt in tuto verba proferrent, dicunt quinquaginta annos, quum Iesus duos supra triginta annos haberet. *Et Abraham vidisti?* Hinc apparet quòd Iesus dicendo quòd Abraham vidit diem meum, non de die futuro respectu temporis Abrahæ, sed præsenti loquebatur. Ita quòd verba quibus vsus est Iesus, significabant præsentiam suam Abrahæ: alioquin non intellexissent Iudæi quòd Abraham vidisset, nec Iesus consequenter respondisset

ſet de diuinitate ſua vt reſpondit, dicens. *Dixit eis Ieſus, amen amen dico vobis, antequam Abraham fieret ego ſum.* Non dicit ego fui, vt deum ſe eſſe profiteatur: qui ita eſt quòd non nouit præteritum aut futurum. Et hinc clarè apparet quòd de die æternitatis ſuæ dixit, vidit diem meum. Ad manifeſtandum ſiquidem illam veritatem, dicit antequam Abraham fieret ego ſum: ex eo enim quod deitatem ſuam manifeſtè affert, ſignificat ꝙ de die deitatis ſuæ locutus eſt. *Tulerũt ergo lapides vt iacerent in eum.* Tanquam non ferentes blaſphemiam, cucurrerũt ad lapides: vt pœna legis ſtatuta contra blaſphemos, eum occiderent. Vbi apparet manifeſtus furor, ſine proceſſu, ſine authoritate iudicis, ſine ſententia procedere ad lapidationem: non habita etiam ratione loci, templi ſcilicet. *Ieſus autem abſcondit ſe.* pro, abſconditus eſt. Nõ ſub aliquo latibulo, ſed ſua poteſtate. Redditus eſt enim inuiſibilis ab eis & propterea dicitur abſconditus. *Et exiuit de templo.* Deſunt hic ſeptẽ dictiones. *Tranſiens per medium illorum, & præteriit ſic.* Quatuor ſiquidem narrantur de Ieſu. Primum quòd abſconditus eſt, inuiſitabilitate. Secundum quòd exiuit de templo. Et hinc explicatur locus in quo ſupradicta docuerat. Tertium via qua exiuit, dicendo tranſiens per medium illorum, ne intelligeremus per diuerticula exiſſe de templo. Quartum modus quo ambulauit ſcilicet quòd ſic abſcõditus inuiſibilitate pertranſiuit in medio, dicendo quòd præteriit ſic ſcilicet inuiſibiliter. Et in hoc Ieſus id quod verbis dixerat (ſcilicet ſe eſſe deum) facto cõprobauit. deitatis nanq; opus erat, inuiſibilem ſe reddere coram ipſis ſtatim. ¶ Quanto autem ſpatio inuiſibilis ierit extra templum non eſt aliter ſcriptum: inſinuatur tamen tanto ſpatio ſic iuiſſe quanto opus fuit ad euitandum illum furorem: tãtum enim ſpatium inſinuat euangeliſta, dicendo & præteriit ſic. Quod tamẽ non negamus potuiſſe eſſe ſolum ſpatium infra ſepta templi: quoniam euangeliſta nihil de hoc manifeſtat.

CAPVT IX.

ET *præteriens Ieſus.* Non eſt certum an iſtud tranſire fuerit ſtatim poſt hiſtoriam narratam. Ex eo enim quòd deſcribuntur diſcipuli Ieſu cum eo, apparet quòd non fuerit tunc. Nam ſolus abſconditus exiuit de templo, & præteriit in medio illorum. *Vidit hominem cæcum à natiuitate.* Niſi fixiſſet intuitum erga illum, non attuliſſet euangeliſta occaſionẽ quæſtionis ſubiunctæ à diſcipulis quòd Ieſus vidit illum cæcum. *Et interrogauerunt eum diſcipuli eius dicentes. Rabbi quis peccauit, hic aut.* pro an,

paren-

parentes eius vt cæcus nasceretur? Supponunt discipuli ex peccato prouenire mala pœnæ. Et quia in hoc eos errasse manifestat Iesus, non est mirum quòd somniauerint alteram quæstionis partem scilicet peccatum illius, vere enim assimilatur somnio: quum fuerit natus cæcus, nec potuerit peccare antequam nasceretur. *Respondit Iesus. Neque hic peccauit neque parentes eius.* Subintellige vt cæcus nasceretur. Non negat eũ aut parentes peccasse, sed negat peccatum eorum fuisse causam cæcitatis. *Sed vt manifestentur opera dei in illo.* Discimus hinc mala pœnæ à deo infligi quãdoq; ad manifestandum gloriam ipsius dei. Nec in hoc iniuriam facit deus alicui, vtpote qui nulli debet: & qui propter maius bonũ disponit res suas sic. ¶ Significanter autem dicit opera dei, & nõ dicit opus dei: vt intelligamus non solum opus miraculosę sanitatis manifestandum in illo, sed quòd opera Iesu sint à deo manifestanda in illo, ad hoc enim directè ordinata est miraculosa hæc curatio. *Me oportet operari.* Diuersis occurrentibus occasionibus, multiplicat Iesus documenta. Vnde & nũc occasione oblata cæci qui non petebat curari, docet qua ratione & quanto tempore operaturus est. Dicendo enim oportet, manifestat ꝙ etiam non rogatus facturus est opera, ad hoc vt adimpleat quod sibi adiunctum est à patre. Huiusmodi enim necessitatẽ clarè significat, dicendo me oportet operari opera eius qui misit me. De seipso siquidem missio loquitur: constat autem ipsum oportere adimplere iussa à mittente. *Opera eius.* Significanter dicit operari opera eius, vt indiuisum significetur operari filij & patris. immo vt vnum & idem operari intelligamus esse filij hominis, filij dei & patris. *Qui misit me.* Nõ solum ad significandũ rationẽ necessitatis, sed ad explicandũ quæ sunt opera quæ oportet illum operari, dicitur qui misit me. Significatur enim per hoc ꝙ sunt opera ad quæ facienda missus est in primo suo aduentu, ita quòd omnia opera spectantia ad primum aduentum, comprehenduntur. *Donec dies est.* Ecce quanto tempore oportet ipsum facere ea ad quæ missus est. Et appellat totum tempus ab initio primi aduentus vsq; ad tempus secũdi aduentus diem, ad similitudinem diei sensibilis. Consueuimus enim nostra opera exercere donec dies est: iuxta illud, ortus est sol, exibit homo ad opus suũ, & ad operationem suã vsq; ad vesperam. Ratione itaq; temporis idonei ad operandũ appellatur totũ tempus vsq; ad iudiciũ dies: eo ꝙ vsq; ad tempus illud, liberũ est operari meritoriè vel demeritoriè. Et vsq; ad tempus illud extendũtur opera Iesu spectantia ad primũ

eius

eius aduentum, continua enim gubernatio ecclesiæ, ad primum eius ſpectat aduentũ. Vnde & ipſe dixit: ecce ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi. *Venit nox quando nemo poteſt operari.* Hinc clarè apparet quòd de die cui ſuccedit nox, locutus eſt, & quod noctem appellat tempus in quo nõ poteſt aliquis operari, proculdubio meritoriè. Vnde nõ dicit venit nox in qua ego nõ poſſum operari: ſed dicit in qua nemo poteſt operari: ſignificans apertè quod de die & nocte aliorum loquitur: hoc eſt de tẽpore quo alij poſſunt operari meritoriè vel demeritoriè & de tẽpore quo neutrũ poterũt. Quod erit tempus ſecũdi aduẽtus. tũc enim erit completa dies merẽdi vel demerẽdi, & veniet nox: hoc eſt tẽpus nõ amplius merendi aut demerendi. *Quandiu ſum in mundo, lux ſum mundi.* Ne intelligeres diem & noctem ſuccedere ſibi Ieſu, néue intelligeres noctem propter abſentiam ipſius Ieſu, declarat præſentiã ſuam in mundo eſſe ſicut preſentiam lucis ſolaris. quæ ſemper eſt clara, nullámque habet in ſe viciſſitudinẽ diei & noctis, ſed ſemper eſt lux mũdi: diuiſio autem diei & noctis, eſt partibus terræ. Acſi apertiùs dixiſſet. non dixi diem & noctem niſi veſtrum diem & veſtram noctem. nam vobis eſt dies & vobis nox, non mihi: quia ego quandiu ſum in mundo ſiue in primo ſiue in ſecundo aduentu, ſemper ſum lux mundi ſemper luceo luce intelligibili. Vnde non definitur certum tempus dicendo quandiu futurum ſit tempus quo non ſit in mundo: ſed ſignificatur coæuitas lucendi mundo ad eius eſſe in mundo, & quia eſſe in mundo erit æternum, ipſe quoque erit lux mundi in æternum. In cuius ſignum non dicit quãdiu ero. nec dicit lux ero ſed vtitur præſenti tempore (quod eſt proprium deitatis & æternitatis) dicendo vtrobiq; ſum. *Hæc quum dixiſſet, expuit in terram: & fecit lutum ex ſputo.* Non accepit puluerem ex terra, & in vola manus fecit lutum. ſed expuit in terram & ibi fecit lutum. *Et liniuit lutum.* ¶ Non ſolum poſuit lutum, ſed vngendo, illud ſuper oculos extendit. *Super oculos eius.* pro, cæci. *& dixit ei. vade, laua in natatoria Siloe, quod interpretatur miſſus.* Quia dictione Hebraica vtebatur ſcribens Grecè (quanuis eſſet nomen proprium) apponit interpretationem: ad ſignificandum myſterium virtutis illuminatiuæ in illo lauacro eſſe non ex natura ſed ex ſignificato, hoc eſt ex miſſo: hoc eſt verbum caro factum eſt. *Abijt ergo & lauit: & venit.* ex lauacro illo. *Videns. Itaque vicini & qui viderant eum prius quia mendicus.* pro, quòd cæcus, *erat, dicebant: nonne hic eſt qui ſedebat & mendicabat? Alij dicebant quod hic eſt: alij autem*

tum, nequaquam sed similis. Superfluunt duæ dictiones : nequaquam sed. Legendnm est. *Alij autem similis eius*. pro, ei. *est. Ille vero*. Superfluit vero. *Dicebat quia*. pro, quod *ego sum. Dicebaut ergo ei. quomodo aperti sunt tibi oculi? Respondit ille*. Desunt duæ dictiones. *Et dixit. Homo qui dicitur Iesus lutum fecit & vnxit oculos meos*. Si queris quomodo cognouit cæcus quòd Iesus lutũ fecerit, quũ hoc non viderit? Respõdetur quod spuere illum in terram, sensu auditus percepit: facere autẽ lutum, relatione ipsius aut assistentium discipulorum cognouit. Non enim res gesta est cõcurrentibus solis nudis verbis quę recitat euãgelista: vt conuincitur ex eo quòd non recitatur promissio recipiendi visum. Nõ enim recitatur dictum, vade laua in natatoria Siloe & recipies visum. quod tamen cõstat fuisse ei dictum. Quemadmodum ergo hoc non est recitatum, ita non sunt recitata verba quę interuenerunt inter cęcum & Iesum seu discipulos. oportet enim subintelligere quod aut cæcus dixerit quid vultis mihi facere? aut quod ei sine interrogatione dictũ fuerit. bono animo esto, permitte luto ꝙ facit seu fecit Iesus vngi oculos tuos. A ratione siquidẽ humana alienũ est quod res sic nude gesta sit, cum solis verbis euangelistæ. *Et dixit mihi. Vade ad natatoriam Siloe & laua. Et abij & laui, & video*. pro, vt autem abij & laui, visum recepi. *Et dixerũt*. pro, dixerũt igitur, *ei. vbi est ille? Ait. nescio. Adducũt ad Pharisæos eũ qui*. Deest, dudum, *cæcus fuerat. Erat autem sabbatum quãdo lutũ fecit Iesus, & aperuit oculos eius. Iterũ ergo interrogabant eũ & Pharisæi quomodo vidisset. Ille dixit eis. lutũ posuit mihi super oculos: & laui & video. Dicebant ergo ex Pharisæis quidã. nõ est hic homo à deo: qui sabbatum nõ custodit. Alii autẽ dicebant. quomodo potest homo peccator hæc signa facere? Et schisma erat inter eos. Dicũt ergo*. Superfluit ergo. *Cæco iterũ. tu quid dicis de illo qui*. ꝓ, quia, *aperuit oculos tuos?* Interrogãt Pharisæi illũ qui fuerat cæcus. quid dicis de Iesu, ꝓpter hoc ꝙ aperuit tibi oculos? *Ille autẽ dixit quia*. ꝓ, quod, *propheta est. Nõ crediderunt ergo Iudæi de illo ꝙ cæcus fuisset & vidisset, donec vocauerũt parẽtes eius qui viderãt, & interrogauerunt eos, dicẽtes. Hic est filius vester quẽ vos dicitis quòd cæcus natus est? quomodo ergo nunc videt? Respõderũt eis parẽtes eius: & dixerũt. Scimus quod hic est filius noster, & quod cæcus natus est. quomodo autem nunc videat nescimus: aut quis eius aperuit oculos, nos nescimus. Ipsum interrogate : ætatem habet :* Transpositæ sunt particulæ. Legendum est. *Ipse ætatem habet. ipsum interrogate: ipse de se loquatur*. pro, loquetur. *Hæc dixerũt parentes eius quoniam timebant Iudæos. Iam enim conspirauerunt Iudæi,*

vt si quis eum confiteretur esse Christum, extra Synagogam fieret. Propterea parentes eius dixerunt quia. pro, quòd, *ætatem habet, ipsum interrogate. Vocauerunt ergo rursum hominem qui fuerat cæcus: & dixerunt ei. Da gloriam deo nos scimus quia.* pro, quòd. *hic homo peccator est.* Non valentes Pharisæi inficiari factum, procurant vt illuminatus nõ adhæreat Iesu, nec publicet miraculũ in laudẽ Iesu. & hoc sub specie diuinæ gloriæ. Intẽdunt enim dicere ꝙ gloria miraculorũ danda est deo, non homini peccatori. quod det gloriam deo, affirmando cũ eis veritatẽ scilicet quod Iesus est peccator, & quod deus illuminauit eum. *Dixit ergo eis ille. Si peccator est nescio. vnum scio quia.* pro, quòd, *cæcus quum essem, modo video. Dixerunt ergo ei.* Deest, rursus: Item interrogant, si forte variaret narrando factum. *Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Respõdit eis. Dixi vobis iam: &.* Deest, non, *audistis.* Intẽdit qui fuerat cęcus arguere eos ꝙ non audierãt interno auditu, ꝙ non erãt surdi corde. Ita quòd de auditu interno loquitur. Quum autẽ subdit. *Quid iterum vultis audire?* de auditione exteriore loquitur. *Nunquid & vos vultis discipuli eius fieri?* Insinuat se iam discipulũ Iesu esse. *Maledixerunt.* pro, conuitiati sunt. Non enim imprecatio significatur, sed cõuitium. *Ergo ei: & dixerunt. Tu discipulus sis.* pro, es. Intellexerãt Pharisæi istũ se profiteri discipulũ Iesu, & hoc ipsum in cõuitiũ illi dicunt. sicut conuitiando dicimus tu es indisciplinabilis, & similia. Erãt enim isti de numero illorũ de quibus scriptũ est, vę qui dicitis bonũ malum. esse nãque discipulum Christi in contumeliam vertunt. *Nos autem Moysi discipuli sumus.* Tanquam conuitij rationem reddentes, Iesum contrarium Moysi ponunt: occasione illa quia sabbatum nõ custodit, institutum à Moyse. *Nos scimus quod Moysi locutus est deus: hunc autem nescimus vnde sit.* Quantum ad doctrinam. Fatebantur enim se nescire vnde sit doctrina Iesu, scientes doctrinam Moysi esse à deo: sed nolebãt scire. *Respondit ille homo: & dixit eis. In hoc enim mirabile est quia.* pro, quòd, *vos nescitis vnde sit: & aperuit meos oculos.* Eorum ignorantiam iunctã miraculo illuminationis suæ, vertit iste homo in cumulum miraculi. Et intẽdit ꝙ si vos sciretis vnde sit (puta à deo) minus miraremini de operibus eius. sicut minus mirabãtur de miraculis Christi illi qui pro certo tenebãt ipsum esse filiũ dei, sed vestrum nescire accumulat admirationẽ: vtpote latentiorem contestãs causam euidẽtis facti quo aperuit oculos meos. *Scimus autem quia.* pro, quòd, *peccatores deus non audit.* Secundũ communem regulam communiter à fidelibus creditam,

ditā,loquitur iste homo. Regulare siquidē est peccatores nō exaudiri à deo: hoc est perseuerātes in animo peccādi. Tales nanq; soli dicuntur peccatores communiter, qui enim nō perseuerant vocantur pœnitētes. ¶ Nec obstat si perseuerantes in peccatis, quandoque exaudiātur: quoniam hoc est prętet regulare & rarum. *Sed siquis dei cultor est, & voluntatem eius facit, hunc exaudit.* pro, audit. Et est sermos de audire cum effectu: quòd dicim⁹ exaudire. Et dixit hæc, ad redarguendum aliud dictum Pharisęorū scilicet nos scimus ꝙ hic homo est peccator. ex hoc enim ꝙ Iesus exaudiebatur à deo, arguit ꝙ non erat peccator. *A seculo nō est auditum quia.* pro, quòd, *quis aperuit oculos cæci nati.* Procedit ad vlteriora ex nouitate facti: ex hoc ꝙ nunquā aliàs legitur factum à quocūque propheta simile miraculum. *Nisi esset hic à deo.* Nō suffecit isti homini cōclusisse negatiuam (scilicet ꝙ Iesus nō erat peccator) & cōmunē conditionē iustorum scilicet ꝙ cultor dei est & voluntatē eius facit: sed ex nouitatę miraculi infert ipsum esse à deo. ad confutandū tertium Pharisæorū dictum, hunc autem nescimus vnde sit: aperti⁹ dicens ꝙ ex ipso facto apparet hunc Iesum esse à deo, & quo ad miracula & quo ad doctrinam. *Non poterat.* pro, non posset, *facere quicquam.* Verū dicit iste olim cæcus secūdum doctrinam legis. in qua eruditus erat. Homines nanque esse à deo cognoscebāt ex miraculis. sic enim cognoscebant Moysen, Eliā, sic Eliseū. Nondū intellexerat cęcus iste nouam Christi doctrinā: qua docuit ꝙ etiā gratia miraculorū conceditur peccatoribus, & ꝓpterea dixit, nisi iustus esset hic à deo non posset facere quicquam. Et nihilominus regulariter loquēdo. gratia miraculorum non nisi conceditur. ¶ Et hæc intellige exponendo verba istius cæci dicta ab eo. Quod ideo dixerim: quia conferendo primam respōsionem quam dederat Pharisæis dicentibus nos scimus quod hic homo peccator est, cum iis quę modo dixit, apparet superuenisse intus diuinum lumen quo protulit hæc verba de Iesu. Nam prima responsione dixerat, si peccator est nescio. modo vero probat quod non est peccator; sed dei cultor & faciens eius voluntatem: & (quod plus est) probat quod est à deo, ex nouitate tanti miraculi. Vnde exponendo tanquam ex interno lumine procidentia, dicta de hoc singulari, verissima sunt ꝙ nisi esset hic à deo missus non posset facere quicquam mirabilium operum quæ facit. *Responderunt: & dixerunt ei. In peccatis.* Deest, tu. Contemptiue appositum videtur pronomen. *Natus es totus.* Cæcitatem pœnam peccati

peccati interpretantes,dicunt eum natum totum in peccati. Et refertur totum ad animam & corpus. Omnes nanque secũdum animam nasci in peccato,didicerát à Dauide. ecce enim in iniquitatibus cõceptus sum,&c. Sed quia iste etiam in corpore cũ pœna peccati natus fuerat,ideo dicũt in peccatis tu natus es totus:hoc est secundum vtranque partem, animam & corpus. *Et tu doces nos?* Repetunt pronomen contemptiue: & indignem dicunt vt doceat,Præsumptionis eum arguunt:tãquam immersum peccatis, pręsumetem officium iusti docere siquidem diuina,officium est iustorum. ¶ Significãtérque adiungunt nos,acsi aperte diceret. Si doceres infimos aut pares,tolerabile forte esset:sed quod tu doceas nos (Pharisæos profitẽtes religionem & iustitiam) intolerabile est. *Et eiecerunt eum foras*. hoc est extra Synagogam decreuerunt eum esse:hoc est excommunicauerunt eum. Quod enim modo est excommunicare, hoc tunc erat ab eorum congregatione separare:quod est extra Synagogã facere. Qui autem essent actus à quibus priuabantur seu separabãtur isti,non est scriptum. *Audiuit Iesus quia*.pro,quod, *eiecerant eum foras. & quum inuenisset eum.* Non dicit reperisset,tanquam fortuito obuium:ad significandum quod ex intentione inuenit eum, Quod ideo dixit euãgelista: vt instrueret pastores ecclesię, vt essent studiosi erga repulsos ab aliis propter nomẽ Iesu. *Dixit ei. Du credis in filium dei?* Non interrogat tu credis in me,sed in filium dei,latentem in homine. fidem enim diuinitatis suæ exigit. *Respondit ille: & dixit. Quis est domine.* supple filius dei. *Vt credam in eum?* Quanuis cæcus iste agnosceret Iesum esse illum qui se illuminauerat,non tamen didicerat quod ipse esset filius dei. & propterea credẽs Iesu,ab ipso petit quis est filius dei: exhibens se paratum ad credendum, *Et dixit ei Iesus. Et vidisti eum* scilicet filium dei in corpore. *Et qui loquitur tecum,ipse est.* Pronomen eum & relatiuum qui,significant hypostasim filij dei esse hypostasim illam quę videbatur,quę loquebatur ad confutationem hæreticorum distinguentium plures hypostases in Christo. *At ille ait. credo domine. Et procidens adorauit eum.* Superfluit procidens. Verbis dixit credo domine:& facto adorationis cõfessam fidem executus est opere religionis. *Et dixit ei Iesus.* Superfluit ei. Non dicit euangelista subiuncta verba dicta illi qui fuerat cæcus:sed absolutè dicta à Iesu in communi. *In iudicium ego in hunc mundum veni.* Non est contraria hæc sententia illi superius dictæ cap. 3. nõ misit deus filium suum in mundum vt iudicet

dicet mundum: quoniam ibi de officio suo loquitur, hic autẽ de effectu qui consurgit ex officio eius. Vnde ibi negauit se iudicare, quod sonat officium: hic verò non affirmat se venisse ad iudicandum, sed venisse in iudicium, tanquam consurgens ex suo officio. Subiũcta enim verba hũc sensum manifestãt. *Vt qui non vident videant, & qui vident cæci fiant.* Ex officio prædicandi, docendi, miracula faciendi, & demum redimendi mundũ per crucẽ, cõsecutum est hoc iudicium tum discretiuum tum punitiuũ: vt qui non vident, tã gentiles qui modo non vident quàm Iudęi qui nõ arrogant sibi videre, videant (& est semper sermo de visione salutis fidei) & per oppositũ qui vident, hoc est qui arrogãt sibi videre, cæci fiãt ¶ Nec dicit nõ videãt (quod importat priuationẽ actus videndi) sed dicit cæci fiant, quod importat priuationẽ posse videre. quoniã arrogantes sibi ꝙ sine Iesu videãt ea quæ sunt suæ salutis, incurrunt iusto dei iudicio talẽ mentis dispositionem vt nec posſint videre salutẽ fidei. Quanuis diuina gratia non sit alligata huiusmodi pœnis, sed multos horũ conuertat ad se: vt patet de Paulo apostolo, & multis Iudæis induratis postea verè conuersis. Hæc discretio, hæc pœna, subecuta ex aduẽtu Christi manifestè apparet. *Et audierunt quidam ex pharisæis.* deest, hæc, *qui cum ipso erant.* Inter multos auditores describuntur etiam quidam ex pharisæis: qui non dicendi sed notandi ac accusandi gratia cũ ipso erant. *Et dixerunt ei. Nunquid & nos cæci sumus?* Scientes se non credere in Iesum, & audientes appellari cæcos incredulos Iesu, petũt explicari in specie de se, nũquid & nos cæci sumus? *Dixit eis Iesus. Si cæci essetis.* Nõ interrogauerũt isti pharisæi nũquid & nos cæci sumus, vt debebant interrogare interrogãdo consequẽter ad verba dicta à Iesu. dixerat enim & qui vidẽt cæci fiant: & nõ dixerat cæci sunt. Sed interrogauerãt nũquid & nos cæci sumus, quod lõgè distat à verbis Iesu. Nã Iesus locutus fuerat de fieri cæcũ cæcitate quæ est pœna peccati: vt qui arrogãt sibi videre, puniantur cæcitate, isti autem interrogant non de pœna incurrenda: sed quid sentit & dicit de præsenti ipsorũ dispositione in mente, quo ad hoc quod est videre vel cæcum esse. Et propterea Iesus directè & propriè respõdet interrogationi eorũ, non de cæcitate quę est pœna peccati sed de dispositione mentis eorũ absolute, dicẽdo si cæci essetis: hoc est si priuati essetis notitia scripturarũ, notitia doctrinæ meæ, notitia miraculorũ meorũ *Non haberetis peccatum:* infidelitatis in me, essetis enĩ excusati ab hoc peccato. Hinc siquidẽ

clarè patet ꝙ nõ de cæcitate illa quæ est pœna peccati (de qua dixerat, cæci fiant) loquitur nunc. illa enim non excusat a pec-to infidelitatis. *Nũc verò dicitis quia.* pro, quòd, *videmus.* Nõ dicit nunc verò videtis (quod est contrariũ cęcitati) sed dicit, nũc verò dicitis ꝙ videmus: hoc est nũc verò arrogatis vobis vi-. Et per hoc explanat quod superiꝰ dixerat, & qui vidẽt cæci... Hic siquidẽ explicatur ꝙ appellantur qui vident, qui dicunt videmus, arrogãtes sibi videre. quod cõmune est oĩbus superbis & sapiẽtibus huius mũdi, & Iudæis incredulis Christo... *Peccatum vestrum.* Deest ergo. Legendũ est. *Peccatũ ergo v... manet.* Arrogantia videndi mysteria diuina, videndi ea quæ ... propriæ salutis, optimè infert peccatum vestrum manere. D... infert. tum peccatum vestrum: scilicet infidelitatis in me ... perseuerãtiam infidelitatis vestræ, significatam dicendo ma...

CAPVT X.

A*Men amen dico vobis.* Minus perspicaciter qui di... textum euangelij per capita, inchoauit hic caput de... Debuerat siquidem inchoare vbi dictum est. & dixit Iesus... diciũ, ego in hũc mundũ veni. Inde enim ex priuato cũ ... co sermone transiit euangelista ad narrandum sermone... blicum. Vbi & descripsit inter auditores etiam phari... quorum interrogationem quum declarasset Iesus qui ... dentes incursuri cæcitatem, modo declarat qui sunt non ... tes visuri, declarando esse oues. & illismet auditoribus cõti... to sermone ait, amen amen dico vobis. *Qui non intrat per o...* Parabolam proponit differentiæ inter furem & pastorem ... nes non intrare per ostium vel intrare per ostium: subiungit conditiones pastoris & ouium. *In ouile.* pro, in stabulum. Pl... nim significatur quàm ouile. significatur nanque locus ... intra quem seruantur oues. *Ouium.* non camelorum, non bo... non asinarum, non equarum, non caprarum. Minimis infirm... ac vtilioribus & inermibus quadrupedibus gregalibus indi... tibus pastoris cura, assimilat electos suos Iesus, reliqua e... maiora, capræ autem & minus vtiles & armatæ sunt corni... *Sed ascendit aliunde.* Duas conditiones ingressus describit: ... teram negatiuam scilicet non intrare per ostium. alteram af... matiuam scilicet ascendere aliunde. Vt duabus his conditio... bus concurrentibus describatur ex modo ingrediendi ... significanter dicit ascendit, & non dicit intrat: ad signi... quod non qualitercunque intrat fur sed ascẽdendo: ...

tierem

tiorem gradum vſurpando. Doctores enim capita ſectarum & pſeudoprophetæ deſcribuntur. *Ille fur eſt & latro.* Et appellatur fur ſimul & latro: quia & occultè & violente accepturus eſt non ſuum. Fures enim ſunt, occultando doctrinam ſuam ſub ſpecie veritatis: latrones autem adiiciendo tot media vt tanquàm vim inferant mentibus hominum quos ſeducunt. Vel qui priùs ſunt fures, poſteà emergunt latrones, cogendo manere in falſa doctrina. *Qui autem intrat per oſtium, paſtor ouium.* Ecce differentia inter furem ouium & paſtorem earum, penes viam intrandi. paſtor enim intrat per oſtium: fur autem aſcendit aliunde. *Huic oſtiarius aperit.* Ratio differentiæ eſt: quia oſtiarius aperit paſtori ouium, non autem furi. ¶ Vniuerſa hæc parabola inferiùs exponitur ab ipſo Ieſu: excepta hac clauſula, & ea quam iam expoſuimus, ſed aſcendit aliunde. Et propterea ſcito oſtiarium intelligi ſpiritum ſanctum: qui aperit verò paſtori ingreſſum ad oues, & non aperit furi ingreſſum ad oues. Nullus enim illuſtratione ſpirit⁹ ſancti ſeducitur ab huiuſmodi doctoribus: & ſoli illuſtrati à ſpiritu ſancto, ſuſcipiunt verum paſtorem. *Et oues vocem eius audiunt.* Sex conditiones veri paſtoris deſcribit. Tres conſiſtentes in actionibus ouium ſcilicet audire, ſequi & ſcire. & tres conſiſtentes in actionibus paſtoris ſcilicet vocare, educere, & præcedere. Sed in textu non hoc ordine nominantur, ſed interſecantur: inchoando ab actione ouiũ quæ eſt audire. Et eſt ſermo non de auditione exteriori (quoniam tali auditione oues audiunt etiam fures) ſed de auditu velut ſpõtaneo. Læto enim animo audiunt vocem paſtoris. *Et proprias oues vocat nominatim.* Hæc eſt conditio prima ex parte paſtoris. in qua ſimul deſcribitur vocare nominatim. & eius ratio ſcilicet quia oues ſunt eius propriæ. *Et educit eas.* Secunda paſtoris conditio, eductio eſt ouium ex ſtabulo ad paſcua. *Et quum proprias oues emiſerit, ante eas vadit.* Antedictæ conditiones quadrant paſtoribus ouium corporaliter. hæc autem tertia minus quadrare videtur: quoniam paſtores corporei ſoliti ſunt ſequi greges: iuxta illud & ſuſtulit eũ de gregibus ouium, depoſt fœtantes accepit eum. Poſſet tamen intelligi quòd cuſtodes ſequuntur gregem: paſtor autem cuius ſunt propriæ oues præcedit. Et hunc puto eſſe ſenſum parabolæ. *Et oues illum ſequuntur.* Adiungitur ſecunda conditio conſiſtens in actu ouium ſequẽdo paſtorem. *Quia ſciunt vocem eius.* Tertia conditio conſiſtens in actu ouium (ſcilicet cognoſcere vocem paſtoris) deſcri-

bitur vt ratio secundæ. Et est etiã ratio primæ: ideo enim sta-
diunt & sequuntur, quia cognoscunt vocẽ pastoris. Vnde ap-
ret quòd non quęcunque gressum ouium sed illum qui fit a vo-
cem pastoris, parabola hæc tractat, & propterea describit pasto-
rẽ præcedere. Si enim pastor sequeretur gregẽ, quantumcunque
grex graderetur, non tamen graderetur tali ratione scilicet se-
sus vocẽ pastoris. *Alienũ autẽ non sequuntur*. pro, sequentur. Quẽ
priùs dixerat furem & latronem, eundẽ modo appellat alienũ.
Qui enim fur est, ascendendo aliundè quàm per ostium, idẽ alie-
nus est ouibus, quũ vocat oues vt sequãtur se, & propterea oues
non ibũt post eum. *Sed fugiunt*. pro, fugiẽt, *ab eo*. Et hoc quoque
verũ cernitur. *Quia non nouerunt vocem alienorũ*. Propria ratio se-
quelæ est notitia vocis. & propterea propria ratio non sequelæ
est notitia vocis. *Hoc prouerbium dixit eis Iesus*. Appellauit eua-
gelista parabolam hãc prouerbium: eo quòd loco doctrinæ i
feriùs explanandæ proposita est. *Illi autem non cognouerunt qu*.
pro, quæ, essent quæ. Diminutè enim interpres transtulerit.

Loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Iesus. Amen amen dico vo
quia ego sum ostium ouium. Non intelligentibus auditoribus pa-
rabolam quò tenderet, incipit declarare eam, inchoãs ab initi
scilicet qui non intrat per ostium, ille fur est & latro: explica
se esse ostiũ, & quotquot veneruut fures & latrones. ¶ Incho
autem à coniunctione causali, dicendo quia ego sum ostium.
ex hoc quòd ipse est ostium, inferat reliquos esse fures & latro-
nes. Nõ dicit ostium ouilis seu stabuli, sed ostium ouium: vt in-
telligamus ipsum esse ostium proprium ouium, hoc est præde-
stinatorum. & intelligamus per ipsum tantũ aditum haberi
oues, hoc est prædestinatos: nulláque alia via ingressum pate-
ad eas. *Omnes quotquot venerunt*. Subaudi ideo. Est enim sensus
quia ego sum ostium ouium, ideo omnes quotquot venerunt
¶ Quod superiùs descripsit nõ intrare per ostium sed ascende-
re aliunde, modo describit dicendo omnes quotquot venerunt
Quibus verbis multitudo significatur dicendo quotquot: pro-
pria autẽ præsumptio, significatur dicendo venerunt. vt per hoc
ꝙ non misi sunt à deo sed venerunt præsumptione propria, &
per hoc ꝙ multi tales sunt, significentur non intrare per vnum
ostium quod ego sum, sed ascendere aliunde. ¶ Et est sermo ad
literam de omnibus capitibus sectarum, qui præsumpserunt du-
ces se exhibere hominũ ad veram beatitudinem. *Fures sunt & la-*
trones. Ex hoc ipso ꝙ per seipsos venerunt & non per

fures sunt, studentes ad tollendum homines qui eorum nō sunt occultata doctrina sub specie veritatis: & latrones, velut violentiam inferentes multiplicatis mediis ad trahendum seu retinēdum homines. *Sed non audierunt eos oues.* Hinc in primis clarè patet appellatione ouium intelligi prædestinatos. hi enim sunt soli qui non audiunt interno auditu fures & latrones. Apparet secundo declarari hic illam particulam parabolæ, alienum autē non sequuntur quia non nouerunt vocem &c. Apparet tertio ratio quare se dixerit ostium ouium, & non dixerit se ostium ouilis seu stabuli: quoniā hic manifestatur ꝙ quāuis isti quotquot venerunt ingressi fuerint stabulum seu ouile ad furandum, non tamen aditum habuerunt ad oues, quarum ipse est ostium. Hæc enim negatio aditus significatur dicendo sed non audierūt eos oues: vt per hoc intelligamus quòd per aliam viā quàm per ostium potest iri ad ouile seu stabulum, sed non ad oues. Capita enim sectarū & hæresum, per aliam viam quàm per Christū ingrediuntur congregationem fidelium, aggrediuntur ecclesiam, sed non ingrediuntur ad oues, non furantur eas. *Ego sum ostiū.* Assumpserat pro ratiōe declarādi fures & latrones se esse ostiū: nec hoc probauerat. & ꝓpterea modo probat illud: reassumēdo absolute ego sum ostium. Et est sensus. ego creditus, officiū habeo ostij respectu ouium. Vnde & ipsemet expresse dixit, ego sum ostium ouium: vt intelligamus non oportere nos esse solicitos ad inuestigandū quomodo ipse Iesus est ostiū respectu suiipsius. Ex eo enim quòd declarando parabolam explicat se esse ostium ouium, exemit nos ab hac solicitudine. Vnde probando se esse ostium, non probat nisi respectu aliorum. *Per me siquis introierit.* Officiū ostij est quòd per ipsum introeatur & exeatur: finis autem ostij est salus ex ingressu & egressu. ad hoc enim fit ostium vt ingrediantur seruandæ oues, & egrediātur ad pascua. Et propterea ex officio & fructu probat se ostium. Officiū quidem tangitur dicendo, per me siquis introierit. Et est sensus ꝙ si quis per fidem in me, introierit in meipsum, in intima dei, in vnitatem ecclesiæ. *Saluabitur. Ecce præcipuus fructus ingressus per ipsum. Et est sermo de æterna salute. Et ingredietur & egredietur.* Secundarius fructus describitur, spectans ad præsentem vitam. primus nāque spectat ad futurā. Dicere enim & ingreditur & egreditur, perinde est ác dicere exercebitur in iis quæ intus, & in iis quę foris, in iis quæ sunt animę & in iis quę sunt corporis, cōuersabitur cū fidelibus qui sunt intꝰ & cū infidelibus qui sunt

foris, vocabit ſpiritualibus & tẽporalius. Non ꝙ prænunciet quẽlibet electũ hæc omnia facturũ: ſed quòd libertatẽ facienda hæc cum ſecuritate fructus ſubiuncti habet. *Et paſcua inueniet.* Magna oſtij cõmẽdatio, quod indeſinẽter dat ingredi & egredi variis occupationibus ſemper cum fructu, ſemper cũ inuẽtione paſcui, proculdubio animæ: hoc eſt ſemper cũ inuẽtione alimẽti animæ propriæ, diligentibus ſiquidẽ deum qui ſecundũ propoſitũ vocati ſunt ſancti, omnia cooperantur in bonum. *Fur non venit.* Duo dixerat alterũ quia ego ſum oſtium ouium, alterum omnes quotquot venerunt fures ſunt & latrones. Et propterea poſtquã declarauit primũ, modo declarat ſecundũ ex contraria intentione furis & ſua. Acſi apertiùs diceret. ex intẽtione patet omnes nõ per me intrãtes eſſe fures: quia fur nõ venit ad oues. *Niſi vt furetur.* oues ſibi. *Et mactet.* tollẽdo vitã ouiũ. *Et perdat* æterna damnatione. Ad tria hæc mala ordinatur doctrina ſectarum. nam primo ad tollendũ oues à veritate, ſecundo ad tollendum vitam ſpiritus, & tertio ad æternã damnationẽ ouium tendunt. Quo contra. *Ego veni vt vitam habeant.* ſpiritus in præſenti tempore. *Et abundantius habeant.* in æternitate. Vbi nota prudens lector duo. Alterum eſt quòd Ieſus probat ſe oſtium ouium non ſolũ ex officio fructuoſo oſtij, ſed etiam ex intentione vtili ouibus: vt intelligamus ipſum eſſe oſtiũ intellectuale, habẽs propriam intentionem. Alterũ eſt quòd deſcribẽdo conditiones ſuas quatenus eſt oſtiũ ouium, deſcribit eas dupliciter: ſcilicet ex fructu dicendo ſaluabitur, &c. & ex intentione, dicendo ego veni, &c. ¶ Furem autem deſcribit nõ ex fructu ſed ex intẽtione tantum dicẽdo fur nõ venit niſi vt furetur, &c. vt intelligamus ipſum oſtium aſſequi intentũ ſuum: furem vero nequaquã quo ad oues quarum ipſe Ieſus eſt oſtium: quoniã licet fur veniat vt furetur mactet & perdat oues, non tamen furatur mactat aut perdit aliquam ouium prædeſtinatarum. *Ego ſum paſtor bonus.* Declarat conſequenter propoſitę parabolę ſequentẽ particulã: ſcilicet qui autem intrat per oſtium paſtor eſt ouium. declarãdo quis eſt iſte paſtor: & dicendo ego ſum paſtor bonus. ¶ Et in textu Græco præponitur articulus dictioni paſtor, & alter articulus dictioni bonus. vt intelligamus quòd explicat ſe eſſe nõ paſtorẽ ſed illum paſtorem: & ſi ambigeres quis eſt ille paſtor, ſubiũgitur ille bonus, ad ſignificãdũ quòd eſt ſummus paſtor ſumme bonus [illegible] eſt ille expectatus paſtor, expectatus bonus. Hęc enim [illegible] candũ ſe eſſe verũ Meſsiam optimo officio paſcẽdi [illegible]

ſunt. *Bonus paſtor.* Antequam declarat quod dixit ego ſum paſtor bonus, multiplicat parabolam ſuperius inchoatam: adiungendo differentiam inter paſtorem bonum & mercenarium ac nō paſtorem. Ita ꝙ ab hoc loco vſquequo reſumatur ego ſum paſtor bonus, parabola eſt. Et primo deſcribit bonum paſtorem ab opere. *Animā ſuam ponit pro ouibus ſuis.* Superfluit ſuis, hoc eſt vitam ſuam corporalem exponit periculo pro ſeruādis ouibus. Sicut enim homines pro ſeruandis rebus à latronibus vitam ſuam periculo exponunt pugnando pro ſeruatione rerum, ita boni paſtores vitam ſuam exponunt periculo, pugnando, contra lupum pro ſeruandis ouibus. Vnde & Dauid oppoſuit ſe contra leonem & vrſum pro ſeruādo grege: vt dicitur. 1. Reg. 17. *Mercenarius autem.* Supple paſtor: ita quod è regione boni paſtoris locat paſtorem mercenarium: qui ſcilicet mercede conductus paſcit alienas oues. *Et qui non eſt paſtor.* Non ſolum mercenarium, ſed etiam eum qui non eſt paſtor locat è regione paſtoris boni, cū ſubiūcta explicatione. *Cuius non ſunt oues propriæ.* Tum quia contingere poſſet vt is qui non eſt paſtor eſſet dominus ouium, & præſens veniente lupo: qui ſe opponeret cōtra lupum pro ſeruādis ouibus propriis, & propterea ad excludēdum à ſermone ſuo nō paſtorem dominū ouiū, dicit cuius non ſunt oues proprię. Tū ad explicandū verum paſtorem eſſe ſolum illum qui paſcit oues ꝓprias. ¶ Duas itaq; perſonas cōtra bonum paſtorē diſtinguit. ſ. paſtorem mercenarium (qui vocatur paſtor, ſed nō bonus) & eū qui nō eſt paſtor ita quòd nec eſt dominus ouium: vt eſt cuſtos, famulus, & quicunq; alius cui deeſt vtrunq;. ¶ Et appoſuit hoc: vt intelligamus vim rationis cōſiſtere in proprietate ouiū & nō in officio mercenarij vel non paſtoris. Et vere ſic inter homines apparet quòd ſiue officiū habeat ſiue nō, ſi oues nō ſunt ipſius, fugit quilibet tam paſtor ſeu cuſtos quàm nō paſtor non cuſtos. Et ordo literę eſt. Mercenarius aūt & vniuerſaliter qui nō eſt paſtor, cuius, &c. Ita quòd à ſpecie aſcendit ad genus, à mercenario ad omnē non paſtorē: ita quòd nec ſit dominus ouiū. mercenarius enim ſpecies eſt non paſtoris. *Videt lupū venientē.* Vtriuſque ex vna parte differētia ad bonū paſtorē ex altera parte deſcribit in aduētu lupi (ſiue exēplo ad corrūpendū mores, ſiue doctrina ad errores fidei, ſiue ſęuitia cōtra credētes) venientis cōtra oues. *Et dimittit oues.* eueniat illis quicquid eueniat. *Et fugit.* timore ſeu ſilentio. *Et lupus rapit.* Hinc clare apparet ꝙ parabola eſt, nā ſecundū veritatē inferius dicetur ꝙ nemo rapiet oues. Vnde gloſę

lupi & huiuſmodi, dictę ad ſupplendum ſenſum inferiùs non expoſitorũ intelligendæ ſunt. Secundum parabolam autem tantum intelligendum eſt ꝙ lupus rapit & ſimiliter quod ſequitur. *Et diſpergit oues.* Non enim diſperguntur ſpiritualiter oues prædeſtinatæ veniente lupo. *Mercenarius autem fugit quia mercenarius est.* Reddit rationem quare mercenarius fugit dimittendo oues ex intento lucro, quia ſcilicet propria intẽtio eius eſt ad mercedem. *Et non pertinet ad eum de ouibus.* pro, & non eſt illi cura ouium. Cura mercenarij eſt circa lucrum ſuæ mercedis, & non circa ſalutem ouium. Vbi aduerte quòd quanuis duas perſonas dixerit fugientes (ſcilicet tam mercenariũ quàm eum qui non eſt paſtor cuius non ſunt oues propriæ) tantummodo tamen rationẽ reddit quare mercenarius fugit vt intelligamus eandem militare rationem circa illum quemcunque cuius non ſunt oues propriæ & mercenarium. ¶ Occurrit hic non diſſimulanda quæſtio ex eo quod ſecundum huius intimæ intelligentiæ ſenſum quilibet ſolo le[...] excepto deſcribitur hoc in loco mercenarius ſeu nõ paſtor: quia nullius ſunt oues propriæ niſi Chriſti. Et ne hoc quiſpiam gl[...]ſet, ipſe Ieſus teſtatur inferiùs dicens, Petre, paſce oues meas, [...] tuas. Tam Petrus igitur quàm quicunque ſucceſſor & epiſcop[...] cuiuſcunque eccleſiæ deſcribitur hinc videns lupum venientem & dimittens oues & fugiens, cuius tamen oppoſitum euentu[...] geſta multorum teſtantur. ¶ Solutio eſt quòd verum eſt hi[...] haberi quòd ſolus Chriſtus eſt verus paſtor cuius ſunt oues propriæ: reliquos autem omnes non eſſe ſecundum ſeipſos paſtores ſed pro tanto eſſe paſtores pro quanto poſſunt cum Paulo ve[...] dicere. viuo ego iam non ego viuit autem in me Chriſtus, cu[...] ſunt oues propriæ. *Ego ſum paſtor bonus.* Præpoſita parabola[...] ſumit probandũ adhibiturus probationes. *Et cognoſco meas.* Prima probatio à cognitione affertur. Propoſitum fuerat inter conditiones paſtoris quòd proprias oues vocat nominatim, & quod oues cognoſcunt vocem paſtoris, & propterea probat ſe eſſe paſtorem ex his duabus conditionibus altera actiue & cognoſco meas altera paſsiue. *Et cognoſcunt me meæ.* pro, & cognoſcor [...] meis. ſupple ouibus. Vbi aduerte non ſolum notitiæ, ſed proprietatis mentionem fieri vt probet ſe paſtorem non mercenari[...] non eum cuius non ſunt oues propriæ. Quum autem dicit & cognoſco meas, explicat quòd cognoſcit ea quibꝰ ſuæ oues diſtinguuntur à non ſuis. quod eſt cognoſcere prędeſtinatas eff[...] prædeſtinationis in eis quod ęſt cognoſcere intima earum [...]

ſentia & futura. Rurſus ſignificat ꝙ notitiam habet infirmitatum reliquarúmque conditionum earum non minùs q̃ paſtor corporeus cognoſcit conditiones pecudum ſuarum. Et ſimiliter quum dicit cognoſcor à meis ſignificat ſe à prædeſtinatis agnoſci, vt eorum paſtorem, curatorem, viuificatorē, &c. eſt enim in prædeſtinatis internum lumen faciens in eis huiuſmodi notitiam. *Sicut nouit me pater*. Similitudo proportionalis apponitur ad declarandum modum vtriuſque notitiæ & priùs primæ. Supplendum eſt enim ad ſicut nouit me pater ita cognoſco meas. Et eſt ſenſus ꝙ ſicut pater nouit me filium notitia practica (intima quæq; mea actiones paſſiones euentus noſcendo curans) ita proportionaliter ego cognoſco oues meas, vt oues meas omnium quæ illarū ſunt curam habendo. *Et ego agnoſco patrem*. Repete ſicut & ſupple. Ita quòd ordo eſt, & ſicut ego agnoſco patrē, ita cognoſcor à meis. Quod ſimiliter intelligendum eſt de notitia affectiua. Et eſt ſenſus quòd ſicut ego homo agnoſco patrem vt patrem, refero omnia mea ad patrem, recognoſco ipſum vt à quo omnia habeo, ita proportionaliter agnoſcor à meis ouibus vt curator paſtor & viuificator earum ita ad me recurrunt in ſuis omnibus. ¶ Et attulit hanc ſimilitudinem ad declarandum quòd non extrinſeca, & infra terminos propriæ vtilitatis notitia eſt inter ipſum & oues eius, quemadmodum eſt inter paſtores & pecudes eorum: ſed eſt notitia intellectualis & veræ amicitiæ, quemadmodum eſt inter ipſum & patrem. Et eſt ſermo de notitia intellectuali affectiua, vt dictum eſt. Et cum hoc ad declarādum ordinem ſalutis humanæ decretum à deo mediante myſterio incarnationis filij Dei. Ad hunc enim ordinē ſpectat recognoſcere Ieſum ſicut ipſe recognoſcit patrē, & Ieſum curā noſtri habere ſicut pater curā ipſius habet. *Et animam meam pono pro ouibus meis*. Superfluit meis. Altera probatio directè tendit ad probandum quòd eſt bonus: ita quòd priùs probauit ſe paſtorem, modo probat ſe paſtorem bonum: immo illum ſummum paſtorem ſummè bonum. Et appellatione animæ intellige vitam corporalem. Quod vt formali ſenſu penetres, conſidera quòd idem eſt anima vt habet officium animæ & ita corporalis. nam anima non eſt anima niſi animando corpus: in qua animatione conſiſtit vita corporalis, & propterea appellatione animæ non intelligitur res quæ eſt anima: ſed officium animæ quod eſt animare corpus. Et idem eſt ponere animam formaliter loquendo, & ponere vitam corporalem.

¶ Nec dicit pro ouibus meis, ſed pro ouibus, quę tamen ſunt ipſius:

sius: ad significandum tum quod non pro propria seu vtilitate, sed pro vtilitate ouium ponit vitam. Et per hoc manifestat differentiam sui à corporeis pastoribus bonis pecudũ suarum: quoniam illi exponunt vitam suam ad seruandum pecudes pro vtilitate ipsorum pastorum: Iesus autem pro vtilitate ouium, pro ouibus saluandis, propter ipsarum ouium salutem. Tũ vt intelligamus prefectos in pastores, debere hanc vitam ponere pro ouibus eisdem. *Et alias oues habeo.* Declarat singulas particulas verborum, quæ dixit, & animam meam pono pro ouibus. Et inchoat ab ouibus excludendo à mentibus Iudæorum quòd soli Iudæi essent oues quod poterant intelligere ex eo quòd scriptum erat: Nos autem populus eius & oues pascuæ eius. Hoc inquã excludit, declarando se alias oues habere. ¶ Vbi etiam aduerte hoc subiũgi postquam dixerat, & animam meã pono pro ouibus: ad insinuandum fructum mortis suæ, futurum adducere alias oues. Et dicit habeo, non habebo: quia iam prædestinatione habebat oues ex Gentibus. *Quæ non sunt ex hoc ouili.* pro stabulo. hoc est quæ non sunt ex ritu cultus Israelitici, quæ non sunt ex hoc stabulo legis Mosaicæ. *Et illas oportet.* necessitate diuinę dispositionis. *Me adducere.* ad veritatem & vnitatem fidei. Nec meminit Apostolorum suorum per quos conuertendæ erant Gentes, sed tantum sui met ad significandum quòd ipse fuit internus ductor, & non Apostoli. *Et vocem meam audient.* Ecce modus adducendi, ecce executio. Et dicit vocem meam, proculdubio internam. prædicantibus enim Apostolis nũquam adductæ fuissent oues, nisi in illorũ prædicationibus & miraculis internam Christi vocem audissent. *Et fiet vnum ouile.* pro, grex. ex vtrisq; ouibus. *Et vnus pastor.* Superfluit coniunctio &. ¶ Si quæris quo pacto verificatur quòd pastor vnus fiet, quum iam esset ipse Iesus pastor vnus, considera quòd quemadmodum iam erat vnus grex tot ouium ex Israel, tamen adductis ouibus ex populo Gentili dicitur fieri grex vnum (quia ex adductione illarum non erat constituendus alter grex, sed prior grex ampliandus) ita ex adductione aliarũ ouium non erat constituendus alter pastor, sed vnus præexistens pastor extensurus erat seipsum ad pascendum omnes. *Propterea me diligit pater, quia ego pono animam meam.* Declarata illa particula ouibus, declarat illam particulam pono animam meam, quadrupliciter. Primo explicando quàm gratum est patri hoc suum opus. Et hoc ad differentiam carnalium patrum: qui ægrè ferunt filios ponere animas suas pro ouibus. ¶ Verum ante omnia, aduerte credi-

ordinẽ literæ: quoniam ſic ordinanda eſt: quia ego pono animá meá, propterea me diligit pater vt iterũ ſumá eam. Ita ꝙ non eſt ſermo de paterna dilectione ſimpliciter & abſolutè, ſed ad hoc ſcilicet vt iterum ſumã eam. Eſt enim ſenſus ꝙ tam gratũ eſt patri me ponere animam meam, hoc eſt voluntariè mori, vt quia ego pono animam meam, propterea ex hoc merito diligat me ad tantum beneficiũ.ſ. vt iterũ ſumam eá, hoc eſt vt reſuſcitẽ meipſum. Vbi longè plus dicit quàm Paulus dixerit: factus obediẽs vſq; ad mortem, propter quod & deus exaltauit illum &c. Nã hic explicatur quod datum eſt ei vt ipſemet reſuſcitet ſeipſum. ¶ Significanter autem dicit diligit me. vt intelligamus quod non loquitur de ſeipſo quatenus eſt filius dei purè, ſed quatenus eſt verbum caro factum. Nã quanuis verũ ſit in opere creationis ꝙ tam pater quàm filius ꝗ ſpirituſſanctus ex dilectione creat, non tamẽ propriè dicitur quod pater diligit ſe aut filium ad hoc vt creet: ne ſignificetur aliqua vtilitas adueniens deo in hoc quod creat. In opere tamen reſuſcitationis Ieſu Chriſti ex mortuis, verbum factum caro vtilitatem aſſecutum eſt vitæ corporalis immortalis, & propterea dicit, diligit me vt iterum ſumam eam. Vnde apparet quod pronomen me demonſtrat verbum carnem factum. Et ratio meriti ac præmij quadrat. *Vt iterum ſumã eam.* Hinc quoq; apparet quòd appellatione animæ intelligit vitam corporalem, quam moriendo poſuit, & reſurgendo iterum ſumpſit. Hypoſtaſis ſiquidem diuina etiam in morte iuncta tum corpori tum rei, quæ fuerat anima, ſumpſit iterum corporalem vitam: quòd eſt ſumere iterum animam animantem corpus. Deſierat enim morte animatio: in qua conſiſtit vita corporalis. *Nemo tollit eam à me.* Secundo declarat quod ponit animam ſuam non inuitus: dicẽdo ꝙ nemo tollit eam à me, inuito. Ita ꝙ crucifixores abſtulerunt quidem vitam à Ieſu, ſed nõ ab inuito. *Sed ego pono eam à meipſo.* hoc eſt ſpontanee. Et adiunxit hoc ad differentiam corporei paſtoris: qui exponit periculo vitã ſuam ad ſeruandum pecudes, ſed non ſponte moritur nec ſponte exponit ſe tali periculo, ſed coactus neceſſitate inuadentium. Propter hoc enim declarat quod non inuitus, non coactus violentia perſecutorum ſed ſpontanee moritur. Et hoc eſt vſqueadeo verũ vt voluntariũ fuerit mori ſicut voluntariũ fuit eſurire, ſitire, & reliquæ actiones ac paſſiones Ieſu. poterat enim ab his omnibus ſe ſeruare ſi voluiſſet. *Poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam.* Tertio declarat modum voluntariæ mortis, ad differentiam aliorum

aliorum qui sponte se offerũt morti. Declarat autem singularissimum modum voluntarij in se ex potestate. Nullus nanque aliorum habet in sua potestate mori & iterum resumere vitam. Non enim in potestate alicuius prophetæ seu martyris fuit mori... de & precabantur, domine tolle animam meam, sed Iesus habebat in sua libera potestate suum mori quando volebat. Et similiter habebat in sua potestate resuscitare seipsum. quod cõstat nulli alteri concessum. Et per hoc apparet quod singularissimo modo voluntariè posuit vitam suam. *Hoc mandatum accepi à patre meo.* Declarat quarto quòd ex obedientia ponit animam suam: hoc mandatum, scilicet ponendi animam meam, accepi à patre meo. Et sic declarauit verba illa & animam meã pono, quod non inuitus seu coactus, sed spontance & omnino spontance (vtpote habens potestatẽ ponendi & sumendi eam) & quod ex obedientia ponit eam, faciens gratissimum opus patri. ita ꝙ propterea diligitur ad hoc vt iterum sumat eam. *Dissentio iterum.* Deest igitur. Legendum est. *Dissentio igitur iterum facta est inter Iudæos propter sermones hos.* Post dissensionem seu dissensiones superiùs notatas, noua refertur dissentio inter Iudæos propter hæc verba. *Dicebant autem multi ex ipsis: dæmonium habet & insanit, quid eum auditis? Alij dicebant. Hæc verba non sunt dæmonium habentis: numquid dæmonium potest cæcorum oculos aperire?* Hinc apparet aliquos Iudæorum rectè sensisse & dixisse de Iesu: nec infructuosum fuisse sermonem Iesu ad Iudæos. *Facta sunt autem encœnia in Hierosolymis.* Dictio Græca est encœnia, scribenda per diphthongum in secunda syllaba: ne mutetur significatio, & significat apud nos initialia. Hoc autem loco significat festum dedicationis templi seu altaris. *Et hyems erat.* Hinc clarè apparet ꝙ non erat anniuersarium festum dedicationis templi factæ tempore Salomonis: quoniam constat illum fuisse non hyeme sed mense Septembri, vt patet. 3. Reg. 8. ¶ Sed an fuerit festum anniuersarium dedicationis secundi templi tempore Zorobabel factæ vel dedicationis altaris factæ tempore Maccabæorum, non clarè patet prima facie. Si tamen proprietas sermonis consideretur (quæ quum in cæteris tum præcipuè in hoc Euangelista pensanda est) apparet quòd non significatur festum Maccabæorum: quoniam dedicatio illa altaris fuit facta non in hyeme sed in fine autumni: scilicet vigesimoquinto die mensis noni. 1. Maccabæorum. 4. Septimus enim mensis erat principium autumni: & tribus mensibus durat. Dedicatio autem templi sub Zorobabel, fuit facta ...

me: quia fuit in die tertia mēsis duodecimi, qui vocatur Adar: vt patet. 1. Esdræ. 6. Hyems enim mense decimo inchoans comprehendit mēsem duodecimum. Et hoc tanto magis liquet, quanto gesta hæc describuntur in sequēti capitulo valde propinqua tēpori resuscitationis Lazari: quæ fuit prope pascha. *Et ambulabat Iesus in templo.* Non intelligas Iesum ambulare intus in domo dei quę propriissimè templum vocabatur (quoniam in illud soli sacerdotes intrabant) sed appellatione templi intelliguntur atria & porticus & reliqua quæ erant infra septa templi. *In porticu Salomonis.* Locus erat, Salomonis cognomine appellatus. propter quid autem non constat. Certū est enim quod porticus illa non fuit à Salomone constructa: quoniam vt patet. 4. Reg. vlt. combusta fuerunt à Chaldæis quæ Salomon ædificauerat. *Circundederunt ergo eum Iudæi.* Ex condicto aduersus Iesum se conuenire, etiam circundatione monstrant: tanquam facto mētem exponentes. *Et dicebant ei, Quousque animam nostram tollis?* Fingunt se cruciari obscuritate verborum Iesu: vtpote affectantes sequi ipsum si manifeste loqueretur. Cruciatum enim suspēsi animi ad affectatam rem seu notitiam significant, exaggerando vsque ad periculum vitæ: dicentes vsquequo animam nostrā tollis? *Si tu es Christus, dic nobis palam.* pro, libere. Maligne interrogant si tu es Christus. Audiuerant siquidem ipsum dicentem se filium dei, & se missum à deo, & alia huiusmodi spiritualia, sed nunquam dicentem manifeste se Christum: & sciebant quod dicere se Christum erat dicere se regem: ac per hoc offendi Cæsarem, & posse accusari apud Pilatum læsæ maiestatis. Et propterea nituntur inducere Iesum ad hoc vt libere dicat se esse Christum, tanquam credituri verbo eius: vtpote qui tātopere affectant hoc nosse. *Respondit eis Iesus.* Nec nunc libere voluit eis dicere ego sum Christus (quia adhuc non erat temp⁹ passionis eius ab eo diffinitum) sed respōdet ad intima eorum: manifestans quòd intelligit corda eorum quod ficte interrogāt eum. *Loquor* pro, dixi, *vobis.* Directe percutit petentes, dic nobis. dixi vobis de me quis sim. *Et non creditis.* Non solum non credidistis, sed nec creditis, verbis meis: nec ergo nūc crederetis si dicerem me esse Christum, sed fingitis vsquequo animam nostram tollis. *Opera quæ ego facio.* Non solum verbis sed nec operibus meis testimonium perhibentibus de me, creditis: qui modo fingitis solis verbis vos credituros. *In nomine patris mei.* hoc est ad testificandū nomen patris mei, ad testificādum deum

esse

esse patrem meum, ad testificandum me esse filium dei. *Hæc te-stimonium perhibent de me.* Miracula demonstrantur, attestātia quod ipse est filius dei. *Sed vos non creditis. nec verbis nec operibus. quia non estis ex ouibus meis.* Desunt tres dictiones: scilicet. *Quemadmodum dixi vobis.* Ratio quare non creditis tam verbis quàm operibus meis, est quia non estis secundum animam oues meæ. Ex parte eorum ratio redditur quia non sunt suasibiles vt sint oues eius: quia tamen clare subiunguntur conditiones ouium prædestinatarum, ideo textus iste ad literam de prędestinatis ouibus loquitur: reddens rationem quare non credūt, ex conditione ouium prædestinatarum, non quantum ad naturam sed quantum ad dona gratuita. credere enim gratuitū donū dei est. ¶ Quod autē dicit quemadmodū dixi vobis; ad id videtur referri quod octauo dictū est capitulo, vos ex patre diabolo estis. ¶ Aduerte hic quod quia isti Iudęi qui circundederāt eum non credebant verbis Iesu, absq; periculo desperationis eorū potuit illis dici quod nō erant prædestinati: quū & hoc nō posit trahi in exemplum ab aliis: quoniam nullus potest alicui dicere tu non es prædestinatus, nisi Christus. *Oues meæ vocem meam audiunt.* Describit simul oues suas, & mōstrat conditiones quę desunt Iudęis qui non erant oues eius: vt per hoc se recognoscant. ¶ Vbi etiā aduerte Ioannem Euāgelistam iunxisse hęc gesta & dicta in festo dedicationis antedictis in parabola ouiū, pastoris, furis & mercenarij: quoniam hęc supplent declarationem illius parabolæ. Nam illam particulam in parabola positam & oues vocē eius audiunt prius applicauerat quo ad oues ex populo Gentili, dicens in futuro & vocem meam audient: modo autem applicat ad oues ex populo Israel, dicendo in præsenti vocem meam audiunt. Et est sermo de auditu interno. Sicut & priuilegium ouium quale quantumque est, aperuit ex differētia inter oues suas & alios: dicēdo propterea non creditis quia nō estis ex ouibus meis. *Et ego cognosco eas.* Ipse quidem intus percipiunt vocem meam & ego intima eorum cognosco, notitia practica, curam eorum habendo. quoniam notitia speculatiua tam oues quàm non oues intime cognoscit. *Et sequuntur me.* Hæc particula in parabola posita, hactenus non fuerat explicite applicata. Et sequūtur me imitando vestigia mea, exempla vitæ meæ. *Et ego vitam æternam do eis.* Non dicit dabo sed do: vt intelligamus quod de dono in præsenti vita loquitur: iuxta id quod superius dixit. qui credit in me habet vitam æternam, in semine præsentis gratiæ.

gnore charitatis. Sicut enim táquam pręmium auditæ vocis attulerat curam ouium ita táquam pręmium sequelæ affert donũ vitæ æternæ in semine & pignore certo. *Et non peribunt in æternum.* Præcedentes conditiones ad præsentia dona spectant: hęc autem ad futura. illa ad virtutes & dona quæ sunt in animabus ista ad gratuita auxilia spectãt. Et nõ peribunt, ęgritudine, passione, negligẽtia, & aliis quibuscunque internis occasionibus, in æternum, quanuis ad tempus cadere posśint: vt de Petro, Paulo, Dauide, Moyse apparet. *Et non rapiet eas quisquam.* Omnem modum deficiendi excludit. nam primo exclusit modos ab intus & modo excludit modos ab extra, dicẽdo & nõ rapiet eas quisquam. Vnde manifeste apparet quod de ouib⁹ prędestinatis loquitur. de iis enim solis verum est quòd vltra gratiam charitatẽ & virtutes in anima, tot, talia & tanta adhibẽtur à deo gratuita auxilia vt in æternum non pareant, vt non rapiat eas violentia cuiuscunque sæuitiæ, cuiuscunque pœnæ, &c. ¶ Et dixit hæc ad declarandum illam parabolæ particulam: scilicet quòd fur aliũde ascendit & venit vt furetur mactet & perdat. Ad declarandum inquam quod non sortietur effectum quo ad oues suas (quod hactenus non declarauerat) dicit quod quanuis latro veniat vt rapiat oues eius, nemo tamen rapiet oues meas. *De manu mea.* seruatoria, de potestate, de cura, de possesśione mea. *Pater meus quod dedit mihi, maius.* pro, pater meus qui dedit mihi, *maior omnibus est.* Probat vltimam particulam (scilicet nemo rapiet de manu mea) ex magnitudine patris: quia scilicet pater deus qui dedit ei oues, maior est potentia, prouidentia, solicitudine & reliquis non isto vel illo, sed omnibus, hominibus, dæmonibus & rebus. *Et nemo potest rapere de manu patris mei.* Magnitudinem paternam applicat ad excludendum quancunque potentiam ad præualendum contra manum paternam. *Ego & pater vnum sumus.* Vbi directa subsumptio expectabatur, manus mea & manus patris mei est vna (sic enim conclusum directe fuisset, ergo nemo potest rapere de manu mea: quod erat probandum) subsumpsit ego & pater vnum sumus, subsumpsit non vnitatem membri vnius (scilicet manus) sed vnitatem totius. Ego enim & pater, ipsas totas hypostases significant. & esse vnum, vnitatem essentialem non secundum partem sed simpliciter & absolute significat. Ita quòd dicendo ego & pater sum⁹, distinctas hypostases significat. dicendo autem vnum sine additione aliqua, vnitatem essentiæ significat.

¶ Et quod

¶Et quod hoc intendat significare, ex eo patet quod aliter non concluderet eandem esse manum suam & manum patris: quod hinc intendit inferre, vt concludat quod nemo potest rapere de manu sua. Et cõfirmatur ex intellectu Iudæorũ qui quũ hoc audissent, concurrerunt ad lapides. vtpote audientes hominem dicentem se esse vnius essentiæ cum deo. *Sustulerunt ergo.* Deest. rursus, *lapides Iudæi vt lapidarent eum.* Ne intelligeremus repeti attentatam lapidationem in cap. 8. addidit euãgelista rursus. occasione siquidem tam manifestæ apparẽtis blasphemiæ lapidare illum volebant sine processu, sine iudice acti furore. *Respondit eis Iesus.* Verè monstrat Iesus in potestate sua esse cohibere persecutores suos. nã etsi Iudæi sustulerunt lapides vt lapidarẽt eum, & nihil deerat nisi actus lapidandi, quia tamẽ ipse lapidari nolebat, cohibet eos diuinitatis suæ virtute: & velint nolint cõtinent se à lapidatione, & audiunt Iesum ipsos alloquentem *Multa bona opera ostendi vobis ex patre meo.* Ab operibus incipit confutare eos eo quòd Iudęi ex abrupto ad lapidandum procedere volebant, non dicentes an propter opera an propter verba vellent ipsum lapidare. vtraque enim proposuera. verba quidem dicendo, dixi vobis & non creditis. opera vero dicendo, opera quæ ego facio, &c. Et Iudæi calumniabãtur tã opera quàm verba Iesu: vt superius Euãgelista dixit cap. 5. Persequebantur siquidem eum ratione operum, quia curabat in sabbato. ratione vero verborum, quia ęqualem se dicebat deo. *Propter quod eorum opus rum me lapidatis?* Non dicit vultis lapidare, sed lapidatis: vt intelligamus quod erant in procinctu lapidandi. imò quod quantum ex ipsis erat lapidabant: diuina autem virtute inuiti continebantur à lapidando. *Responderunt ei Iudæi.* Deest. dicentes. *bono opere non lapidamus te: sed de blasphemia.* Fatentur quod ratione verborum persequuntur ipsum. *Et quia tu homo quum.* Emphasis est, non coniunctio alterius criminis. Acsi aperte dixissent. sed de blasphemia & tam enormi blasphemia. *facis teipsum deum.* Vsitato modo loquendi dicunt facere seipsum deum intendentes quod asserebat seipsum esse deum, quod ingerebat se pro deo. *Respondit eis Iesus.* Ad singula respondet. & primo ad id quod calumniabantur: scilicet de blasphemia. *Nonne scriptum est in lege vestra.* Nomine legis appellat omnes libros canonicos, pari authoritate habitos apud Iudæos cũ libris Moysi, liber siquidẽ psalmorũ hic citatur. *Quia.* Superfluit quia. *ego dixi dii estis.* Phopheta nominat deos in allato textu homines, vere

verè enim possunt homines aliqui nominari dij, non natura sed participatione diuinæ potestatis, visionis seu gratiæ. *Si illos dixit deos ad quos sermo dei factus est.* Arguit explanando scripturã. explanat enim dicendo ad quos sermo dei factus est: declarando ꝙ ratione diuini sermonis facti ad homines, homines nominati sunt dij. quod est ratione diuinæ notitiæ participatæ audiendo deum homini loquentem, communicari homini diuinũ nomen. Arguit verò, præadiiciendo irrefragabilitatem scripturæ sacræ. *Et non potest solui scriptura.* hoc est non potest negari aut destrui quin scriptura sacra vera sit. *Quem pater sanctificauit & misit in mundum.* Aduerte perspicacissimè quòd formalis est sermo Iesu responsiuus ad Iudæos. Dixerant Iudæi quòd Iesus blasphemaret, dicendo seipsum hominem esse deum: ita quòd blasphemia tã enormis consistebat in hoc ꝙ homo esset deus. Ad hoc directè Iesus respondet, non solũ monstrando quòd secundum scripturam potest sine blasphemia dici homo deus: sed argumento mõstrando quòd si secundum scripturam ex minori dono nominatur homo deus, nulla est blasphemia ex patris sui singularissimo dono sanctificationis & missionis in mũdum dicere se hominem esse deum seu filium dei. Hic est sensus literalis: directè confutans Iudæos, & clarè manifestans veritatem rationis quare Iesus Christus homo quum sit, est verus filius dei & verus deus. Vide singula. Arguit in primis ab hominẽ esse deum ex facto ad hominem sermone dei, ad hominẽ esse deũ ex ipso sanctificato à patre & misso in mundum: vt ponderemus differentiam inter factum ad hominem sermonẽ & sanctificatũ ipsum hominẽ, vt intelligamus quòd esse deum ex sermone ad hominem facto est esse accidentale (sermo enim non nisi accidentale esse confert audienti) esse verò hominem deum ex fieri ipsum sanctum à patre, est esse substãtiale. Significatur enim nõ quòd ipse homo priùs extiterit auditurus aut visurus sed quòd quum factus est, non est qualitercũque factus sed est factus sanctus à patre: hoc est factus est sanctus filius. pater enim inquãtũ pater ad filium refertur. Et verissimè ac propriissimè significatur donum gratiæ vnionis. ex dono si quidem gratiæ vnionis & non ex natura homo est filius dei personaliter, homo est deus personaliter. ¶ Iterum dico bene nota ꝙ aliud est loqui de hypostasi Iesu quare est deus, & aliud de homine Iesu quare est deus. Prima quæstio quærit de natura diuina respectu hypostasis. & respondendum est ꝙ nõ ex dono sed ex natura est deus, ex

æterna generatione est deus & nõ ex sanctificatione. Altera verò quæstio quærit de indiuiduo humanę naturæ respectu naturæ hypostasis diuinæ: & respondetur ꝙ ex dono gratiæ vnionis personalis, ex dono sanctificationis non ex natura homo habet quòd sit deus. est enim Iesus homo, verus deus vnitate personæ. Et hoc directè quadrat tam calumniæ Iudæorũ, quia tu homo quum sis facis teipsum deum. hinc enim manifestat ꝙ ipse homo quum sit factus est à patre sanctus filius (quod est hominẽ factum esse deum) quàm suauitati argumentationis: quoniam hominẽ esse deum propter minus gratiæ donũ, suauissimè procedit argumentum ad hominem esse deum ex maximo & singularissimo dono gratiæ. ¶ Apparétq; nihilominus hinc ꝙ Iesus nõ declinauit, nõ subterfugit, non palliauit veritatem quã dixerat de sua vera diuinitate: sed Iudæis impossibile reputãtibus homo sit verè deus, manifestauit (manuducendo ex scripturæ authoritate) ꝙ homo ex singulari dono gratiæ vnionis est & secundum esse substantiale deus filius dei personaliter. & cessant Arrianæ obiectiones. ¶ Quáuis autẽ dicendo pater sanctificauit, manifestauerit hominem factum sanctum dei patris, ad explicandum tamen verá illius hypostasis [illegible] tatem (vt omnis hæreticorũ praua extorsio tolleretur) [illegible] & misit in mundũ. Constat enim secundũ verá philosophiam deum esse extra mundũ vniuersum: omnes autẽ substantias quas tam intellectualis quàm sensibilis ordinis esse partes vniuersi. Quocirca ex hoc ꝙ fili⁹ iste describitur missus in mundum significatur clarè ꝙ erat secũdum se extra mundũ: nullus mittitur illuc vbi est. ac per hoc ꝙ est verus de⁹ missus in mundum hoc est factus pars vniuersi Per mysterium enim incarnationis (quod significat missio) filius dei verus deus, factus est [illegible] ac per hoc pars vniuersi, quod significat mundus. *Vos dicitis* pro, quòd, *blasphemas, quia dixi filius dei sum*. Dicendo ergo ter (quem omnes intelligebãt deum) dicebat se filium dei nim dico deũ patrẽ meum, dico me filium dei *Si non facio* quam exclusit ꝙ blasphemet (monstrando ex scriptura ꝙ minem dicere deum ex dono gratiæ diuinæ, nõ est blasphemia & aperiendo ꝙ ipse homo quum sit, ex singulari dono pa[illegible] sanctificationis est filius dei personaliter) subiungit consequenter argumentum cõuincens Iudæos ad credendũ ipsum esse naturalem, ipsum & patrem esse vnũ essentialiter. Et arguit à distinctione contradictoriorũ: inter quæ nullum constat esse me[illegible]

dium. Et incipit à membro negatiuo, dicens. si non facio. *Opera patris mei.* Ad probandum quòd ego & pater vnum sumus, oportuit significare eadem esse opera sua & patris. & propterea significanter dicit opera patris mei. & illa met tractat aut se nõ facere aut facere: apertè proponendo ex identitate (nõ ex similitudine) operum patris & suorum, cognoscendum quòd ipse & pater sunt vnum. Sunt autem dei patris opera, solo imperio resuscitare mortuos, expellere dæmones, curare oĩa genera morborum. *Nolite credere mihi.* Si opera non testantur veritatem verborum, licentiam habetote non credendi verbis meis. *Si autem facio.* Ecce alterum cõtradictionis membrum: quod est affirmatiuum. Si facio opera patris mei. *Et si mihi non vultis credere.* pro, non creditis, *operibus credite.* Duo debentur Iesu ex hoc quòd facit opera patris sui. Alterum est fides verbis eius. alterum est fides operibus eius. Nam ex huiusmodi operibus & debebant credere vera esse verba quæ dicebat (quoniam deus nõ est testis mendaciorum: miracula autem eius fiebant ad testificandum verba eius: iuxta illud. vt autem sciatis ꝙ filius hominis habet potestatẽ in terra dimittendi peccata, surge & ambula) & debebant credere factis quæ mõstrabant diuinitatẽ faciẽtis. Et propterea Iesus vtriusque credulitatis meminit. Et ad secundã saltẽ conuincit illos: dicendo. & si mihi nõ creditis, dicẽti me filiũ dei patris, me esse vnũ cum patre, saltẽ operibus credite. Opera enim ipsa testantur me facientẽ opera patris mei, esse vnũ cum patre meo. *Vt cognoscatis & credatis.* hoc est vt ex operibus ipsis cognoscatis, nõ ꝙ ego in patre & pater in me est, sed credẽdũ esse ꝙ ego in patre & pater in me est. & propterea cognitioni adiungit fidẽ, & credatis. Ita ꝙ me esse in patre & cõuerso, est cognoscendũ & credendũ, & prius cognoscendũ ex operibus & postea credendũ. est enim cognoscendũ ꝙ est credendũ, est autẽ credendum ꝙ est sic. est cognoscendũ & cognitum sub ratione credibilis: est credendum & creditũ sub propria ratione. *Quia.* pro, ꝙ *pater in me est & ego in patre.* Consubstantialitas patris & filij (proposita sub aliis verbis, dicendo ego & pater vnũ sumus) explicatur modò per mutuũ inesse. Discurre omnis generis patrẽ & filiũ in toto vniuerso, & nunquam inuenies hoc mutuum inesse: quanquam inuenies mutuum amorẽ, mutua officia, & id genus similia. vt ex hoc ꝙ pater est, non intelligit amat aut quouis alio opere iũgit̃ sed est (secũdũ esse ꝓculdubio substãtiale: quũ in deo nullũ sit accidens) in me & ego

similiter in patre, identitas esse substãtialis in patre & me significetur. Hæc enim idem sola idẽtitas verificare potest quod ego in patre & pater in me est, secundum esse substantiale. *Quærebant ergo.* pro, rursus. Quamuis retracti fuerint à furore lapidãdi, verterunt tamen furorem in aliquid minus malum. Et quoniã antea quæsierant apprehendere Iesum, ideo dicitur rursus. *Eum apprehendere.* vt sic satisfacerent & suo furori & principibus suis, tradendo illis Iesum comprehẽsum. *Et exiuit de manibus.* pro, manu, *eorum.* Dicendo de manu, insinuat quòd iam ad apprehendendũ eum non solum animum adiecerant sed & manus extenderant.

¶ Modus autem quo exiuit non explicatur: intelligendum tamen videtur quòd fuit similis alteri descripto in cap. 8. quando reddidit se inuisibilem illis. *Et abiit iterum trans Iordanem in locum vbi erat Ioannes baptizans primũ.* Ideo in hunc locum venit Iesus, vt occasio commemorandi testimonia Ioannis de eo daretur, ad confirmationem credentium in ipsum. multũ enim prodest persecutionis tempore rememoratio pristinarum testificationum. *Et mansit illic.* commoditatem præbens tam credentibus quàm volentibus discere aut curari adeundi eum, ad notum locum & solitum sanctis doctoribus. *Et multi venerunt ad eum.* Ecce fructus commodi loci. *Et dicebant.* siue incolæ loci illius siue venientes, occasione accepta commemorandi testimonia Ioãnis ex loco. hic est enim fructus electi loci. *Quia,* pro, *Ioannes quidem signum fecit nullum.* Duo dicunt. Alterum comparatiuum inter Ioannem & Iesum quo ad miracula, quòd Ioannes nullum fecit miraculum. vbi subaudi, Iesus autem fecit tot miracula. Et hæc comparatio excitata, fructus est loci. Et vtilis est: vt sciamus Ioannem Baptistam sine miraculis traxisse ad suam doctrinam, ad suum baptisma populos: Iesum cum tot miraculis tot persecutionibus publicis vexatum fuisse. *Omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc, vera* terũ est. Ecce firmitas fidei ex verificatione omnium de Iesu prædictorum à Ioãne. Ita quòd testimonium duplex de Iesu ex hoc loco collatum est. alterum quòd prælatus est Ioanni in virtute signorum: alterum quòd verificata sunt omnia de ipso dicta à Ioanne. *Et crediderunt multi.* deest. ibi, *in eum.* Ecce fructus vltimus & principalis ex loco illo ex testimoniorum collatione, quòd illic crediderunt. Negatus fructus in porticu Salomonis in templo describitur in loco deserto. in templi enim porticu nullus credidit: hic autem multi crediderunt in eum.

Caput

CAPVT XI.

ERat autem quidam languens.pro,qui infirmabatur, *Lazarus à Bethania.* Oppidum vnde originem habebat Lazarus significatur. *De castello Mariæ & Marthæ.* Appositiuè ad Bethaniam,exponitur Bethania fuisse oppidum harũ mulierum:vt conditio nobilis sororum eius describeretur:vtpote quæ dominæ essent oppidi illius.Dicit enim Euangelista castellum esse illarum,non ipsas esse de castello: quod significaret ipsas inde oriundas.*Sororum eius*.pro,sororis eius.Et pronomen eius est fœminini generis. refertur enim non Lazarus sed Maria , dicendo Martham esse sororem Marię.Per hoc autem quòd Martha introducitur vt soror Mariæ,insinuatur quòd Maria erat maior,ꝙ erat principalior. *Maria autem erat quæ vnxit dominum vnguento.* Ex hoc quoque quòd resolutio descriptionis fit ad Mariam,insinuatur quòd Maria erat persona præcipua . ¶ Non dicit quæ postea vnxit aut quæ vnctura erat,sed vnxit:vt intelligamus Mariam fuisse illam quæ vnxerat . Et si huic descriptioni iunxerimus quòd descriptio communiter fit à notioribus, & quòd nulla alia inuenitur de qua verum fuerit tunc quòd vnxit pedes Iesu,apparebit quòd illam esse dicit Mariam quæ Luc. 7 .sine nomine describitur vnxisse pedes domini immo ex industria Ioannes qui legerat euangelium Lucæ , explanat hanc esse illam. Attestatur huic sensui non solum quòd planus ac suauis est iuxta literam:sed etiam mos huius Euangelistæ,qui eodem modo à præteritis actionibus describit tam Caipham quàm Nicodemum inferiùs . ¶ Nec quadrat anticipatiuè dictum hoc fuisse ab Euangelista: eo quòd anticipatio habet locum quando non narratur res gesta in suo loco,aut occasio præoccupandi vrget. in proposito autem hicmet Euangelista narrat in proprio tempore subsecutam vnctionem:& nulla sese obtulit . occasio præoccupãdi futuram vnctionem, vt patet. Extorqueri igitur videtur litera , huiusmodi anticipatione . Describitur itaque Maria maior ac præcipua , ex notissimo actu præterito quo vnxerat pedes Iesu:ad quem meruit admitti sola. *Et extersit pedes eius capillis suis.* Officia & verba Lucæ Euangelistæ refert: vt illa intelligatur.*Cuius frater Lazarus infirmabatur.*Etiam Lazarus describitur relatiuè ad Mariã: ad significandum Mariam non solũ sorori sed fratri præstare. *Miserunt ergo.*Inferendo insinuat quorsum sunt hæc descripta.Nõ ierunt, occupatæ circa curã fratris graui ægritudine laborantis , sed miserunt. *Sorores eius ad eum.*

Superfluit eius. Ambæ miserunt. *Dicentes.* per nunclum seu nuncios. *Domine ecce quem amas infirmatur.* Sciunt non oportere ab amante petere, sed significare sufficit necessitatem. & propterea non explicite petunt sana eum: sed solũ significant ægritudinem. Et citant non merita propria aut Lazari, sed meritũ amoris sui erga Lazarum: prouocando per hoc vt amoris sui erga Lazarũ officia exerceat. quod est plus quàm simplici petitiõe supplicare sana eũ. *Audiens autem Iesus, dixit eis* Superfluit eis. ex eo tamen quòd audiens dixit, proculdubio coram nuncio seu nũciis dixit. Si multas enim temporis audiendi & dicendi, significat illis coram illis dictum. *Infirmitas hæc non est ad mortem.* De infirmitate illa potest dupliciter haberi sermo. Vel secundum se: & sic erat ad mortem. nã verè Lazarus ex illa infirmitate mortuus est. Vel vt erat sub ordine diuinæ prouidentiæ. & sic verũ est non erat mortem: hoc est ad hoc vt Lazarus maneret mortuus sicut alij homines mortui. Et hic est sensus literalis: vt aduersatiua subiuncta testatur. *Sed pro gloria dei.* Et vere fuit pro gloria dei: quoniã fuit ordinata ad hoc vt Lazarus moreretur resuscitandus. *Vt glorificetur filius dei per eam.* Explicat modum gloriæ dei: vt scilicet glorificetur fili⁹ dei per ipsam infirmitatem. Addidit hoc, ad explicãdum filium dei esse deum. ex eo enim quod postquàm dixerat pro gloria dei, subiũgit gloriam fore filii: aperte significat ipsum filium esse deum, pro cuius gloria erat infirmitas. *Diligebat autem Iesus Martham & sororem eius.* Superfluit Mariam. *Et Lazarum.* Ne putares quòd Iesus minore erga has mulieres aut Lazarum amore tardauerit ire sanandum seu resuscitandũ Lazarum, excludit huiusmodi cogitationem Euãgelista, narrans amorem Iesu erga singulos. *Vt ergo audiuit quia.* pro, quòd, *infirmatur.* Sicut exclusit negationem amoris fuisse causam moræ, ita excludit quòd præoccupatus sit à morte Lazari ne sanaret eum: describendo volũtariam moram post auditiõe ægritudinis. ne cogitares quòd iuit aut disposuit ire ad eundum, sed morte Lazari præuentus non fuit in tempore. *Tunc quidem mansit in eodem.* pro, in quo erat, *loco.* vbi audierat quòd Lazarus infirmatur. Immotus ab illo loco in quo erat describitur. vt omnino voluntariam intelligamus moram. *Duobus diebus.* Non solum mora sed quantitas moræ electa significatur, vt inueniret quatriduanum mortuum: quo tam euidens fieret miraculum vt nulla posset calumnia affici. *Deinde post hæc.* pro, hoc scilicet gestum, *dicit discipulis suis.* Superfluit eis.

eamus in Iudæam iterum. Ideo hac vice specialiter dicit discipulis, eamus in Iudæam: quia euidens fuerat periculum lapidationis eius paulò antè in Iudæa, vt intelligerent discipuli quòd voluntariè ibat, nō obstantibus periculis. *Dicunt ei discipuli, Rabbi, nunc quærebant te Iudæi lapidare.* Hinc apparet primo, paulo antè fuisse festum encœniorum in quo quæsierunt Iesum lapidare in porticu Salomonis: ac per hoc fuisse in mense duodecimo: quum hæc circa resuscitationem Lazari, gesta fuerint prope pascha.

¶ Apparet secundo quòd vltimus ascensus Iesu in Hierusalem ex Galilæa (cuius meminerunt alij euangelistæ, ecce ascendimus Hierosolymam & filius hominis tradetur, & cætera.) fuit aduentus ille quo Iesus venit tempore festi encœniorum. Ita quòd plusquam per mensem præuenit tempus Paschatis: nam vt hæc Ioannis historia sonat, post festum encœniorum Iesus non rediit in Galilæam, sed iuit trans Iordanem vbi Ioannes Baptista primum baptizauerat, & inde eum non recessisse vsquequo venit ad Lazari resuscitationem, patet ex tanta propinquitate ad festum encœniorum vt discipuli tanquam præsens nominent illud tempus, dicendo nunc quęrebant Iudæi te lapidare. Supplet enim Ioannes gesta omissa ab aliis euangelistis post vltimum ex Galilæa ascensum in Hierosolymam. *Et iterum vadis illuc?* Discipuli amore amicitiæ erga magistrum moti auertere nituntur magistrum à malo lapidationis, à malo mortis, à malo periculorum, cauendo abire illuc. *Respondit Iesus.* Duo dixerant discipuli, & ad ambo respondet satisfaciendo. *Nónne duodecim sunt horæ diei.* Ad id quod dixerant nunc quærebant, respondet ex diuersitate horarum in vno eodémque die artificiali, qui tempore veris constat ex duodecim: quia tunc est æquinoctium. Et intendit per hoc dicere quòd mutantur quæ geruntur non solum de hebdomada in hebdomadam & de die in diem, sed etiam de hora in horam vniusmet diei, non semel sed multotiens: sicut multæ (puta duodecim) sunt horæ in vno & eodem die, vt per hoc intelligerent quòd licet paulo antè quęsierint Iudæi ipsum lapidare, modo est aliud tempus & non quęrent hoc. *Si quis ambulauerit.* pro, ambulat, *in die, non offendit: quia lucem huius mundi videt Si autem ambulauerit.* Deest quis. & legendum est in præsenti. *Si autem quis ambulat in nocte, offendit: quia lux non est in eo.* Dixerant secundo & iterum vadis illuc respondet ad hoc Iesus quòd securus vadit, absq; periculo quòd offendat in aliquid, quod impingat in aliquid impediens: quia vadit in claritate lucis diuinæ, omnia videns. Hoc

enim directè satisfacit timori discipulorum ne magister [illegible] in lapides aut manus Iudæorum. Et hoc significat ex metaph[illegible] differenter ambulantiũ in die, & ambulantiũ in nocte: illi e[illegible] nõ offendunt, quia vidẽt in claritate diei quæcunq; occurunt: i[illegible] autem impingunt vel in lapides, vel in parietes, vel in gradus [illegible] quia non vident in clara luce solis. ¶ Vbi discerne quòd per[illegible] nõ dicit Iesus se ire securum à morte aut persecutione Iudæ[illegible] sed se ire securum ab offendendo ab impingendo: hoc est [illegible] cursu alicuius incogniti, alicuius nõ clarè visi, quod est timen[illegible] Quem timorem discipuli incutiebant Iesu, hortátes vt caueret [illegible] Iudæa. *Hæc ait, & post hæc.* pro, dicit eis. Clarè significatur e[illegible] plicata significatione ordinis post descriptá mansionem ibi [illegible] bus diebus, quòd verba vtraque (scilicet eamus in Iudæam [illegible] rum) & Lazarus amicus, &c. dixit Iesus post illud biduum. V[illegible] coniicitur ꝙ infra illud tempus Lazarus est mortuus, & ex i[illegible] stria non recessit inde donec esset mortuus: ne (vt dictum [illegible] præoccupatus morte Lazari in itinere videretur. *Lazarus [illegible] noster dormit.* Mortem appellat Iesus somnũ: quia Lazarus [illegible] uis in seipso mortuus esset, dormiebat tamẽ Iesu. Vnde & s[illegible] *Sed vado vt à somno excitem eum.* Explicat simul causam qua[illegible] dit in Iudæam, ꝙ tam facilè sibi esse suscitare Lazarum à m[illegible] quàm facilè est hominem dormientem excitare à somno[illegible] pterea enim mortuum dixit dormire. *Dixerunt ergo discipu[illegible] Domine si dormit, saluus erit. Dixerat autem Iesus de morte eius [illegible] tem putauerunt quia.* pro, quod, *de dormitione somni diceret. T[illegible] go Iesus dixit eis manifestè. Lazarus mortuus est, & gaudeo [illegible] vos vt credatis quoniam non eram ibi.* Ordo huius literæ est. & [illegible] deo quoniam non eram ibi, propter vos vt credatis. Cõstat [illegible] non posse construi vt credatis quoniam non eram ibi: qu[illegible] (scilicet Iesum non fuisse ibi) viderant & nõ erat eis creden[illegible] Et est sensus. Et gaudeo de absentia mea corporali ab ęgrit[illegible] Lazari: pręsentia enim mea interpellata, curasset eum & ser[illegible] à morte. Gaudeo inquã de mea absentia ex qua secuta est [illegible] Lazari, propter vos, propter vestrum bonum inde prouent[illegible] scilicet vt credatis. Magnum siquidem est bonum, & ad sa[illegible] necessarium credere. ¶ Hinc apparet quòd pronomen vos [illegible] demonstrat discipulos secundum seipsos (qui iam credebant [illegible] in persona aliorum. Vel vt credatis: hoc est vt habeatis te[illegible] nium euidentissimum ad credendum. resuscitatio enim La[illegible] la, est sufficiens ac euidentissimum testimonium ad cred[illegible]

ea quæ sunt christianæ fidei. Et sic pronomen vos, demonstrat discipulos credentes. *Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas, qui dicitur didymus.* Dictio Græca est didymus, Latinè geminus seu gemellus: natus scilicet simul cũ altero. Nescio an à Grçcis Thomas hoc nomen acceperit, an etiam inter Hebræos geminus appellabatur. Qua quoq; ratione dictus sit geminus, fateor me nescire diuinare. *Ad condiscipulos.* Superfluit con. *Eamus & nos, & moriamur.* pro, vt moriamur, *cum eo.* Magni feruoris impauidíq; animi verba sunt hæc Thomæ, adhortantis alios discipulos non ite, sed eamus cũ Iesu, vt cum ipso Iesu simul moriamur, simul lapidemur, simul occidamur. Et dixit hęc Thomas: quia videbat Iesum ire in Iudæam, & sponte offerre se periculo persecutionis Iudaicę, quam manifestè viderant fuisse: & cognoscens illorum nequitiam arbitrabatur (sicut veritas erat) quòd non desisterent à persecutione Iesu Christi. *Venit itaque Iesus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.* Hinc apparet ꝙ si pro quia Iesus tunc dixit discipulis: Lazarus mortuus est, quando expirauit, iter illud à loco vbi Ioannes baptizauerat vsque ad Bethaniam quatuor diebus Iesum peregisse. Ita ꝙ Lazarus biduo vixit postq̃ Iesu nunciatum est, ecce quem amas infirmatur, rationi enim consentaneum est ex eo quòd Iesus biduo post dixit, Lazarus mortuus est, tunc dixisse quando expirauit. ¶ Et confirmatur: quia tempore quo nunciatum est Iesu, ecce quem amas infirmatur, Lazarum adhuc vixisse indicant verba Iesu, infirmitas hæc non est ad mortem: ex hoc enim quod infirmitatem pręsentem demonstrat, viuum adhuc significat. Immo si perspicaciùs aduerterimus, intelligemus verba illa dicta nuncio seu nunciis pro respõsione: ex quo nil aliud narratur respondisse. & ipse non est motus de loco illo per biduum, & rationi consonat vt nuncius nullam audiens promissionẽ quòd Iesus veniret, audita hac bona responsione (scilicet infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro gloria dei) reuersus fuerit lætus nuncius ad sorores, & Lazari infirmitas non esset ad mortem. Sed sensum verborum Iesu, nec penetrauit ipse, nec penetrarunt alij qui audierunt. *Erat autem Bethania iuxta Hierosolymam quasi stadiis quindecim.* Stadium octaua pars est miliarij Romani: hoc est constantis ex mille passibus. Minus itaque duobus miliaribus (& vt Lucas testatur sabbati itinere) distabat Bethania ab Hierusalem. ¶ Et describitur propinquitas ad Hierusalem, tum vt commoditas Hierosolimitarum nobilium ad visendum Mariam & Martham, tum vt resuscitatio La-

zari

zari prope Hierusalem & præsentibus Hierosolymitis nobili-bus intelligatur. De quibus subditur. *Multi autem ex Iudæis venerant ad Martham & Mariam, vt consolarentur eas de fratre suo.* Multitudo Iudæorum ex Hierosolymis affutura miraculo describitur. Et hæc est ad literam vna rationum quare Iesus distulit vsque ad quartum diem mortis Lazari venire: vt interim scilicet & mors Lazari publica esset in Hierusalem, & Iudæi conuenientes ad consolandum sorores, testes essent tanti miraculi. *Martha ergo vt audiuit quod Iesus venit.* Curam domus gessisse Martham testantur euangelistæ multi, describendo illam multis vicibus ministerio occupatam, & propterea modo tanquam curæ domus vacanti. primum annunciatum est Iesum venire. *Occurrit illi.* Promptitudo explicatur. *Maria autem domi sedebat.* Hinc apparet tum quòd Martha per domum discurrebat (ad hoc enim spectat differentia inter Mariam domi sedentem, & Martham audientem aduentum Iesu) tum quòd Maria erat præcipua in domo: vtpote quæ domi sedebat cum Iudæis qui venerant ad consolandum eas, Martha circa curam domus occupata. *Dixit ergo Martha ad Iesum, Domine si fuisses hic, frater meus non fuisset mortuus.* Fides quidem explicatur de potestate IESV ad seruandum fratrem ne moreretur? sed minor quàm oportuit: ex eo apparet quòd absentiæ corporali attribuit negationem gratiæ. Vnde clarè apparet quòd non credebat adhuc explicitè Iesum esse verum Deum. *Sed & nunc scio quia.* pro, quòd, *quæcunque poposceris à Deo, dabit tibi Deus.* Hæc verba addidit Martha tum ad temperandum verba antedicta, Domine si fuisses hic frater meus non fuisset mortuus. Sonabant enim querulum aliquid, tanquam tarditas Iesu ad veniendum fuisset causa non habitæ gratiæ. Acsi apertiùs dixisset, non propterea perdo fidem in te, sed scio quòd quæcunque poposceris & cætera. Tum consequenter loquendum (in genere tamen) iuxta responsionem Iesu relatam à nuncio. infirmitas hæc non est ad mortem: pro gloria dei vt glorificetur filius Dei per illam. Videns enim Martha fratrem mortuum ante aduentum Iesu, & credens ipsum esse veracem: conferendo hinc mortem fratris sui secutam, inde verba Iesu, nesciuit meliùs dicere quàm explicare sortem suam malam ex absentia IESV, & subiungere quòd indubiè credit quòd quæcunque poposcerit. Non quòd per hoc intenderit petere aut credere futuram fratris resuscitationem in specie, sed fateri in genere integram in ipso & verbis eius quæ non intelligeret

xerat fidem. Et hæc quo ad intentionem Marthæ: sed mota proculdubio fuit à spiritu sancto vt in genere fateretur spem futuri tunc miraculi. *Dicit illi Iesus, Resurget frater tuus.* Respondet Iesus prædicendo miraculum tunc futurum: vt per hoc explanet sensum verborum suorum, infirmitas hæc, & cætera. *Dicit ei Martha, Scio quia.* pro, quòd, *resurget in resurrectione in nouissimo die.* Iesu non dicente resurget nunc sed resurget, intellexit Martha de resurrectione communi. *Dicit ei Iesus, Ego sum resurrectio.* mortuorum corpore. Et est sermo causalis: hoc est qui resuscito mortuos. *Et vita.* animarum: hoc est qui viuifico animas. vtriusque enim vitæ (corporis scilicet & animæ) se esse actorem primum significat. *Qui credit in me.* qui credendo tendit spe atque charitate in me. *Etiam si mortuus fuerit.* corpore, *viuet.* etiam corpore tandem vita beata, vita quæ verè est vita: non illa communi malis. qua quærent mortem & mors fugiet ab eis. ¶ Et per hoc discernit inter resurgentes in nouissimo die. Hic enim habetur quòd soli qui credunt in Iesum, tunc viuent, proculdubio vita beata. Alij nanque viuent, vita pœnali, vita misera, vita exosa ipsismet. Et hoc dixit declarando ego sum resurrectio: sequentia vero dicit declarando ego sum vita. *Et omnis qui viuit.* corpore. *& credit in me.* fide formata. *non morietur in æternum.* morte animæ. Quod verissimum est quantum est ex sufficientia vitæ, quam habet ex fide formata in me. Alioquin credit, perseuerantiam significat coniungentem fidem vitæ corporis. Ita quòd sensus est, & omnis qui viuit & credit in me: hoc est in quo credere in me, coniungitur cum illius viuere in corpore. Per hoc nanque excluditur omnis non perseuerans vsque in finem vitæ: quia talis in fine viuit & non credit in IESVM. Et sic absque alia glosa indubiè verificatur quòd non morietur in æternum: hoc est morte animæ, quæ sola est mors æterna secundum veritatem. *Credis hoc?* Non dubitat sed prouocat interrogandum ad credendum altiora quàm confessa fuerat: ad credendum non solum hominem sanctum potentem impetrare à Deo quæcunque, sed verum Deum. Esse enim resurrectionem & vitam, proprium est Deo. *Ait illi, vtique domine.* Verum dicit, sed in genere. Credidit enim vera esse quæ IESVS dicebat, & credidit ita esse vt IESVS dicebat, sed non penetrabat quòd hæc significarent ipsum esse verum deum. Et propterea subdit. *Ego credidi quia.* pro, quòd, *tu es Christus.* Hinc clarè apparet sensus dictus scilicet quòd Martha credidit

credidit ita esse vt dicebat Iesus, sed non penetrabant vim ver-
borum, nō propterea explicite in specie credidit Iesum esse [illegible]
qui creauit cælum & terram, sed credebat explicite in specie [illegible]
sum esse illum Christum qui prophetatus est venturus ad sal[illegible]
dum mūdum: ac per hoc omnia quæ de seipso dicebat esse ve[illegible]
nam reddens rationem quòd credat Iesum esse resurrectionē &
vitam, &c. affert suam iam olim fidē quòd ipse esset ille Messi[illegible]
Filius dei viui. Superfluit viui. Quia Christus commune nom[illegible]
erat regibus omnibus Iudæorum, ideo propria adiectiua [illegible]
expectati Christi subiunguntur. Quorum primum est filius de[illegible]
Vnde & Caiphas etiam dixit, adiuro te vt dicas nobis si tu [illegible]
Christus filius dei. Ita quòd per hoc quòd dicebant Christum fi-
lium dei non intelligebant secundam in trinitate personam: [illegible]
excellens donum diuinæ gratiæ. *Qui in hunc mundum venisti.* pro
venturus erat & superfluit hunc. Alterum adiectiuum expect[illegible]
Christi erat, quòd à prophetis predictus erat venturus in mun[illegible]
ad salutem mundi. Et propterea Martha plene fatetur explicit[illegible]
& in specie Iesum esse verum illū Christum hac sua professione.
Et quum hæc dixisset, abiit. Omittit euangelista quòd Iesus voca[illegible]
dam iussit Mariam: subintelligendū hoc relinquens ex subiun-
ctis Marthæ verbis ad Mariam. Et eadem ratione simul omi[illegible]
quòd Iesus monuit Martham dicētem se credere quòd si cre[illegible]
videbit gloriam dei: intendēs quòd videret gloriam dei in mi-
raculo resuscitationis fratris sui: nā & hoc subintellig ēdum re-
liquit euangelista in subiunctis postea verbis Iesu ad Martham
nónne dixi tibi. *Et vocauit Mariam sororem suam silentio.* pro [illegible]
culum. hoc est occulta voce. *Dicens, Magister adest, & vocat* [illegible]
Hinc clare apparet quòd vult subintelligi euāgelista, Iesum [illegible]
sisse vt vocaretur Maria. *Illa vt audiuit.* Promptitudo signi[illegible]
tur. *surrexit.* pro, surgit, *cito,* cum celeritate, *& venit.* Præsentis
temporis, actus enim præsentes describuntur. *Ad eum. Non
enim venerat Iesus in castellum: sed erat adhuc in illo loco vbi occur[illegible]
ei Martha.* Ex proposito siquidem Iesus substitit expectans Ma-
riam. Superfluit illo, & adhuc. *Iudæi ergo qui erant cum ea in do-
mo & consolabantur eam.* Hinc coniicitur quòd personæ nobi-
les erant Iudæi isti: vtpote qui venerant in Hierusalem ad hoc
& erant in aula cum Maria domina oppidi ad consolandum
eam. *Quum vidissent Mariam quia.* pro, quòd, *cito surrexit & exi[illegible]
secuti sunt eam: dicentes quia.* pro quòd, *vadit ad monumentum
vt ploret ibi.* Diuina prouidentia disponebatur vt omnes [illegible]

in domo erant conuenirent ad videndum miraculum, & etiam inuiti testes fierent tanti miraculi & virtutis Iesu. propter hoc enim Iesus iussit vocari Mariam, propter hoc & substitit in loco vbi occurrerat ei Martha. *Maria ergo quum venisset vbi erat Iesus, videns eum cecidit ad pedes eius.* Ex hoc quod videns Iesum cecidit ad pedes ei⁹ insinuatur vel quòd tã demissis oculis Maria venit vsque ad locũ vbi erat Iesus vt non nisi proxima illi viderit eum, vel quod locus extra oppidũ in quo substiterat Iesus ex obliquo erat viç qua veniebat Maria: ita vt à via recta torquendo iter versus locum illum, simul concurrerent proximum esse & videre vnde & Euangelista Mariam appulisse vbi erat Iesus, describit quando vidit Iesum. *Cecidit ad pedes eius.* Locum proprium Maria agnouit pedes Iesu, & ita agnouit vt non iaceret se sed caderet, tanquam impotens se continere iuxta pedes Iesu à quibus veniam consecuta fuerat. *Et dixit ei, Domine si fuisses hic, non esset mortuus frater meus.* Verba sunt deplorantis infœlicem sortem suam absentiæ Iesu in tempore ægritudinis fratris: indubie credẽdo quod affuisset, tum amore proprio tum precibus motus seruasset Lazarum à morte. Cõmunis hęc quęrela, communis & minor fides fuit Marię & Marthę: dum vtraque corporali præsentiæ tribuit gratiam. Verificatur, non inueni tantam fidem in Israel. *Iesus ergo vt vidit eam plorantem, & Iudæos qui venerant cum ea plorantes.* Non ociose Euangelista describit Iesum motum ad lachrymas, ex hoc quòd vidit Mariam & Iudæos plorantes. Ita enim tendit ad narrandum Iesu diuinitatem ex verbis & factis vt describat eundem esse verũ hominẽ moueri nanque ad compassionem videndo alios flere, humanæ est commiserationis. *Infremuit spiritu & turbauit seipsum.* Tam fremitus quàm turbatio nomen est passionis. Et fremitus quidẽ ad accensionem seu feruorem animi ad arduum aggrediendum spectat: turbatio autem ad tristitiam. Neutra in Iesu surrexit ex carne concupiscẽte aduersus spiritũ, sed ex spiritu. Et propterea Euangelista passiones in Iesu describens humanas (ne Iesum nõ hominem aut hominem stoicum putassemus) simul describit ex spiritu non carnali affectu originem habuisse illas. ita quod spiritu refertur ad infremit & turbauit. Et fremere quidẽ voluit intus sicut exterius clamare, respectu ardui operis resuscitationis Lazari quatriduani, vt interior mot⁹ passionis appareret in facie cõformis operi. omnia enim suauiter disposuit Iesus. Turbari autem voluit, quia tristitia in turbatione cõsistit. ex hoc enim

quod

quod delectatio quies est animi, patet quod tristitia inquietudo (quæ in turbatione cõsistit) est animi. Simul itaque turbatio ad condolendum & fremitum ad remedium conferendum … fecit secundum rectam spiritus rationem Iesus. *Et dixit.* p, dic. Significatur enim tẽpore præsenti quod inter has propassiones Iesus protulit sequentia verba. *Vbi posuistis eum?* Ecce … mendo inquirit de loco resuscitandi mortui: vt intelligamus … sum fremere ad tam arduum opus resuscitandi Lazarum sep… tum. *Dicunt ei, Domine veni & vide. Et lachrymatus est Iesus.* Effectus turbationis internæ, sunt lachrymæ cõpassionis humanæ. Nullus ergo repræhẽdat moderatas lachrymas funeris: quas … sus propriis lachrymis approbauit. *Dixerũt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum? Quidam autem ex ipsis dixerunt. Non poterat qui aperuit oculus cæci nati.* Superfluit nati. Et legendum est … miratiue seu interrogatiue assertio quòd aperuit oculos … manifestat. Conferebant isti, hinc potentiam qua illuminauit cæcum, inde lachrymas pro morte Lazari, attestãtes quòd mors Lazari displicuit Iesu: ac per hoc quod Iesu nolẽte mors Lazari euenit, tristitia enim est de iis quę nobis nolentibus accidit. Et propterea vel dubitantes inquirendo dicunt nõ poterat … admirando dicunt non poterat? Ac si apertius dixissent mirum est quod non potuit, ex quo aperuit oculos cæci. *Facere* … *hic.* Deest & . Legendum est. *facere vt & hic non moreretur:* … *ergo rursum fremens in semetipso venit ad monumentum.* Hinc … paret quod fremitus propter arduum resuscitationis opus erat. Nam hoc significatur dicẽdo quod venit ad monumentum … rum fremens: hoc est actũ fremendi feruore animi exercẽs … aduersus Iudæos cõtrarios sibi (quos nouerat ibi esse) sed in semetipso. Fremitum siquidem mõstrabat, sed non contra alios sed in seipso, dispositionem animi ad opus arduũ proportio… tam in seipso iterans: vt magnitudinẽ operis pensemus. *Erat* … *tem spelunca: & lapis superpositus erat ei.* Hinc apparet quòd … lunca illa excauata versus partem inferiorem (hoc est sub ter… erat: alioquin nõ describeretur lapis superpositus speluncę. Si … nim fuisset spelunca concaua in directum super superficiem terræ non diceretur lapis superpositus speluncæ, sed appositus vel aduolutus: sicut de monumẽto Iesu scribitur. *Ait Iesus, tollite lapidem.* Magnitudo lapidis insinuatur, ex eo quòd nõ vni sed multis dicitur tollite lapidem. *Dicit ei Martha soror eius qui mortuus fuerat. Domine iam fœtet.* pro, olet. Quanuis Græca dictio anceps

sit ad male vel bene olere, materia tamen sermonis testatur quod de male olere (quod fœtere vocamus) est sermo. *Quatriduanus est enim.* Vt nulli calumniæ posit miraculum hoc subesse, quatriduanus in monumēto asseritur. Et vt simul intelligamus Martham non sperasse tale miraculum, ipsa est quę obstat ne aperiatur speluca: ne fœtore offendatur Iesus cū astantibus. *Dicit ei Iesus. Nónne dixi tibi quoniam.* pro, quòd, *si credideris videbis gloriam dei?* Hinc habetur quod prius diximus: scilicet Iesum Marthæ asserēti se credere, dixisse si credideris, videbis gloriam dei. insinuans & hoc futurum miraculum, & minorem Marthæ fidem, ex conditionali si credideris. Et dixit modo Iesus nónne dixi tibi, ad declarandum quorsum dixit ei hæc: vt vel nunc erigatur Martha cū auditoribus in fidem & spem futuri miraculi ad gloriam dei. *Tulerunt ergo lapidem.* Desunt septem dictiones. *Vbi erat is qui mortuus fuerat positus.* Confirmatur magnitudo lapidis in executione, ex hoc quod multi tulerunt illum, & describitur executio non obstante fœtore. ¶ Voluit autem Iesus tolli lapidem quo claudebatur sepulchrum vt ab omnibus præsentibus euidentissimè videretur Lazarus resurgens. Si enim clauso sepulchro exisset, existimatum fuisset spectrum aliquod. Si autem resuscitatus pulsasset aut clamasset vt aperiretur sibi, existimatum forte fuisset quod non tunc primo clamasset, sed quod pluries antè clamauit & nō fuit auditus & quod non vere fuisset mortuus. Sed vbi aperto sepulchro, omnibus patuit mortuus ac viuus fugantur calumniæ omnes. *Iesus autem eleuatis sursum oculis dixit.* Tum vt verum hominem se esse testetur orat deum. tum vt Iudæi videant quod non ad dæmonem sed ad deum conditorem cælorum recurrit. tum vt magnitudinem operis significet. tum vt internam mentis eleuationem etiā exteriori eleuatione oculorum doceat. *Pater.* Nomen Iudæis exosum explicat: vt vel hoc opere cognoscant quod verus est filius dei. *Gratias ago tibi.* In gratiarum actione consistit hæc oratio: vt gratia agētem intelligamus hominem gratum deo, & non petentem resuscitationem Lazari sed imperantem, vt Iudęi penetrent esse deum. *Quoniam audisti me.* hominem in omnibus ad te recurrentem. *Ego autem sciebam quod semper me audis.* Non ideo gratias ago pro exauditione quia nouiter nouerim me exaudiri: quoniam hoc mihi notū erat. *Sed propter populum.* pro, turbā, *quæ circunstat dixi.* Ecce quare publice tibi gratias ago. *Vt credant quia.* pro, quòd, *tu me misisti.* Non quæro gloriam

riam meã, non vt honorent me sed propter salutẽ eorum vt credant quod tu me misisti. *Hæc quum dixisset.* Deest &. Legendum est. *Et hæc quum dixisset.* Totum tempus quo Iesus orauit, concessum est omnibus & videndi mortuum & sentiendi fœtorem. *Voce magna clamauit.* Tum vt vox proportionata esset magnitudini operis. tum vt nulla posset calumnia verbis secreto dictis tanquam magicę artis inferri. tum ad figmentum illorum confutandum qui animas mortuorum circa mortuos esse dicũt ad quas vtpote propinquas, non erat opus magna voce clamare. *Lazare.* Multis ibidem sepultis, vnus erat nominandus vt ille vnus resurgeret. *Veni foras.* Non solũ surge à morte sed veni extra speluncam. Nõ petit non obsecrat, sed pręcipit: vt hinc velint nolint, cogantur videntes credere ipsum esse filiũ dei vt se prædicabat esse. *Et statim prodiit.* Superfluit statim. Et significatur quod exiuit extra speluncam, vt ei fuerat imperatum dicẽdo veni foras. *Qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes institis.* pro, fasciis sepulchralibus: *& facies eius sudario erat ligata.* Non solum geminum describitur miraculũ (scilicet & quod resuscitatus est, & quod ligatus exiuit extra speluncam) verum etiam ad omnes tollendas calumnias describitur tot vinculis ligatũ exisse. Si solutus inuentus fuisset aut exisset, nõ mortuus sed stupefact⁹ maxima contractione spiritus, sepultus forte diceretur. Aiũt enim aliquos quãdoq; tales existimatos mortuos fuisse sepultos. Sed tales redeuntes ad opera vitæ, nõ solum se soluunt sed clamant ac corrodunt quicquid possunt, facientes vltimũ de potentia vt redeant ad terram viuentium. Lazarus vero mãsuetissimus, ligatus nõ solum tã manus quàm pedes fasciis solitis adhiberi mortuis sepeliendis (quas facillimum est soluere) sed etiam facie sudario vt mos erat Iudæorũ, exiuit extra speluncam coram omnibus. ¶ Omittit hic Euangelista quanta admiratio quantusq; stupor appræhenderit circunstantes. *Dixit eis Iesus, Soluite eum.* Vult Iesus vt alij soluant fascias Lazari: vt tangendo Lazarum, etiam sensu tactus cognoscant veritatem miraculi & alij hoc videntes firmentur. *Et sinite abire.* Hinc apparet quod miraculosum fuit, ligatũ exisse foras. non poterat siquidem modo ambulare nisi solueretur. Et hoc ad perfectionẽ notitiæ spectat, vt videant Lazarum ambulare: vt non ad momentum putent restitutam vitam Lazaro, sed sicut prius antequam moreretur: imò antequam ægrotaret. Ad hoc enim spectat sinite abire, propriis pedibus: vt sani ambulare consueuerunt. *Multi ergo ex Iudæis qui*

venerant

venerant ad Mariam & Martham. Superfluit & Martham. *& viderant quæ fecit Iesus, crediderunt in eum.* Ecce prim⁹ miraculi isti⁹ fructus in Iudæis. *Quidam autem ex ipsis.* Nota aduersatiuam & pronomen. & percipe quòd quidam illorum qui venerant ad consolandum Mariam & viderant Iesum resuscitasse Lazarum, deteriores effecti sunt ex tanto viso miraculo. percipe verũ esse quod dixit Abrahã diuiti, quòd neque siquis ex mortuis resurrexerit credent. percipe verum esse quod dicit Apostolus, quod credere, donum dei est. *Abierunt ad Pharisæos.* persecutores Iesu. *& dixerunt eis quæ fecit Iesus.* Narrauerunt quidem facti veritatẽ: sed quorsum, sed quanto dolore, quanta malignitate, nõ solum aduersatiua præposita ab Euangelista sed effectus subiunctus testatur. *Collegerunt.* pro, cõgregauerunt, *ergo Pontifices.* pro, principes sacerdotum, *& pharisæi concilium.* Ecce effectus, ecce quorsum dixerunt Pharisæis quæ fecit Iesus: ad consilium habendum quid facto opus esset contra Iesum. Pharisæi autem nõ soli sed cum principibus sacerdotum, de congregando consilio tractant: definiúntque congregandum ac congregant. Et quoniam non dicit concilium inter sese, significat quòd concilium ciuitatis publicum cõgregauerunt: vocando Senatores, & breuiter eos qui de cõcilio erant. *Et dicebant, Quid facimus?* Arguẽdo legendum est. Materia tractata in cõcilio nõ nuda describitur, sed cũ modo quo tractabatur: scilicet arguẽdo proprias moras ad occurrẽdũ tãto periculo. *Quia hic homo multa signa facit. si dimittimus eum sic, omnes credent in eum.* Ratio arguẽdi moras est, quia ex parte Iesu cõtinuè crescit causa attrahẽdi populũ ad se: quoniam non solum fecit sed facit multa signa. & si ex parte nostra non occurritur, non apponitur impedimentũ ipsi Iesu, consequens erit quòd omnes credent in eũ. ¶ Significanter dicunt si dimittimus eum, tractando quod oportet apponere impedimẽtum ex parte ipsius Iesu impediẽdo ipsum: quia iã experti erãt ꝙ impedimentũ appositum ex parte populi scilicet quòd siquis confiteretur Iesum esse Christum extra synagogam fieret, non sufficiebat. vincebatur enim hoc impedimentũ à magnitudine miraculorum. ¶ Quod etiam timent omnes credere in Iesum, intellige credere Iesum esse Messiam. hoc est enim quod prohibuerant. *Et venient Romani, & tollent nostrum locum & gentem.* Amor proprius, amor propriæ authoritatis excæcauit illos vt timerent genti à Romanis. Proponent isti cæci quòd continuato cõcursu populi ad Iesum vt Messiam, Romani videntes Iudæos

regẽ proprium profiteri, venient cũ valida manu: & tollent sacerdotium cultúmque tẽpli Iudæorũ, & trãsferent Iudæos in alienum solum. ¶ Sed verè cęci erant: quoniam si deus miraculorũ signis ducet omnes ad Iesum vt Mesiã, ipsemet deus proteget à Romanis & ab omnibus. Et tantò magis debebant hoc consequenter procedendo credere, quanto ipsi expectabãt Messiã secundũ regnũ mundi huius quẽ adoraturi erãt omnes reges terræ, reducturum vniuersum Israelẽ de captiuitate & dispersione. ¶ Patet itaque ꝙ non cohærebant sibiipsis Senatores isti. excæcauit enim illos malitia eorum, & amor propriæ authoritatis quã sciebant se nõ habituros sub Messia rege iustissimo. cõscientia nanq; propria testificabatur ipsismet ꝙ perdituri erant locũ authoritatis suæ si omnes crederẽt in Iesum iustũ: Mirum itaque non est ꝙ aduersus Iesum cæci fuerunt: quorũ cõsilia sibiipsis nõ constabãt. *Vnus aũt ex ipsis Caiphas nomine.* Superius nomine. Inter tractandum, inter arguendum, inter inquirendum quid facto opus esset in proposito periculo. Caiphas in specie nominatur. *Quum esset pontifex.* Ecce suprema dignitas. *anni illius.* Venalem fuisse põtificatum Iosephus testatur. & eadẽ auaritia frequens erat mutatio Pontificis: & non seruabatur lex Mosi de perpetuitate Põtificis. *Dixit eis. vos nescitis quicquam.* Hęc verba insinuant quòd consiliarij ambigebant: & in varias declinabant opiniones, varia tractantes remedia citra mortem Iesu. & propterea reprehendit illos Caiphas imprudentiæ. *Nec cogitatis quia.* pro, quòd, *expedit vobis.* pro, nobis. Quia prudentia ex adinuentione & iudicio vtilis ad proprium & commune bonum cõstat, ideo vtile medium non animaduerti ab istis arguit. *Vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.* Præstat vt moriatur vnus & saluetur tota gens quàm vt viuat vnus & pereat tota gens. Palliatum iudicium specie cõmunis boni præponendi bono particulari, nulla mẽtione facta de iustitia déque innocentia. non admittit recta ratio vt occidamus iustum innocentémque vnum vt saluetur libertas aut vita totius gentis. *Hoc autem à semetipso non dixit: sed quum esset Pontifex anni illius. prophetauit quia.* pro, quòd, *Iesus moriturus erat pro gente.* Exponit Euangelista quòd hæc verba, Caiphas quantum ad id quod veritatis continebant dixit actus à spiritu sancto ratione officij Pontificalis. quanuis quantum ad iniquæ occasionis consilium intentũ à Caipha, dixerit à seipso. Ita quòd Caiphas ꝓphetauit: hoc est verba dixit quæ secundum quòd erant vera (non secundum ꝙ

erant

erant inteta ab ipso) erant prophetica: vtpote prædicentia mortem Iesu pro populo. *Et nō tantum pro gente sed vt filios.* deest &. Legendum est. *sed vt & filios dei.* per prædestinatam adoptionis gratiam. *Qui erant dispersi.* per varios ritus in toto terrarum orbe. *Congregaret in vnum.* non locum, sed in vnitatem fidei, spei ac charitatis: in vnam communionem meritorum, in vnum baptisma. *Ab illo ergo die.* Conclusum fuisse secundum iudicium Caiphæ, Euangelista narrat à subsecuta executione. *Cogitauerunt.* pro, consultauerunt, *vt interficerent eum.* hoc est vt executioni mandarent occasionem Iesu. Priùs enim deliberauerant Iudæi & quæsierant Iesum interficere (vt Euangelista superiùs in capite septimo dixit) sed de liberationē illam fuisse aliquorū & non communis consilij testatur tractatus nunc post Lazari resuscitationem congregati concilij, nam tractatum fuit quid faciendum est: & inter varias opiniones Caiphas censuit Iesum esse occidendum, arguendo alios imprudentiæ. hæc enim omnia non fuissent dicta, si iam communi consilio prædiffinitum fuisset quòd Iesus esset interficiendus. In hoc itaque cōsilio primum diffinitum fuit à communi consilio vt Iesus interficiatur. & propterea ab hoc die consultare cœperunt communi consilio circa executionem occisionis conclusæ. Priùs enim velut priuate fuerant consultationes aliquorum primatū. *Iesus ergo non iam palam* pro, libere. *ambulabat.* Ex occasione huius concilij Iesus quanuis resuscitasset Lazarum, nō ambulabat libere. *Apud.* pro, inter, *Iudæos.* vtpote sciens habere se illos persecutores ad mortem. *Sed abiit.* deest. illinc. scilicet ex Bethania. cedens ad tempus furori, fiduciam præbens futuris Christianis declinandi quandoque persecutiones. *In regionem iuxta desertum in ciuitatem quæ dicitur Ephrem. & ibi morabatur cum discipulis suis. Proximum.* pro, propinquum, *autem erat pascha Iudæorum.* Addidit hoc euangelista ad significandum quòd breui tempore declinauit furorem: & vt intelligamus resuscitationem Lazari fuisse factam propè pascha. immo tam propè vt iam inciperet purificatio hominum pro paschate. Vnde & subditur. *Et ascenderunt multi Hierosolymam de regione ante pascha vt sanctificarent seipsos.* hoc est mundi fierent iuxta ritum legis adhibitis cerimonialibus legitimis, ad hoc vt manducarent pascha. Solis enim mundis licitum erat manducare pascha. *Quærebant ergo Iesum.* Incertum est an sacerdotes stantes in templo vocando, purificationi aduenientium ad hoc vt mundi fierent, an ipsi

aduentantes quærerent Iesum an compareret in templo vel ciuitate more solito. *Et colloquebantur.* pro, dicebant, *adinuicem in templo stantes. Quid putatis.* pro, quid videtur vobis. *quod non venit ad diem festum?* Ratio autem quare ambigebant de aduentu Iesu ad pascha, subiungitur dicẽdo. *Dederant autem Pontifices.* pro, principes sacerdotum, *& Pharisæi mandatum: vt si quis cognouerit vbi sit indicet, vt apprehendant eum.* Rationabile siquidem erat humano iudicio quòd non veniret: sciens tale mandatum contra se emanasse.

CAPVT XII.

IEsus ergo ante sex dies paschæ venit Bethaniam. Vt litera sonat intelligendum est: hoc est quòd feria sexta (quæ sabbatum immediatè præcedit) venit Iesus in Bethaniam. Illa enim dies veneris fuit anno illo ante sex dies paschæ: vt patet supputando dies vsque ad vesperam diei Iouis immediatè sequentis in qua vespera immolatum est pascha, *Vbi Lazarus fuerat mortuus: quem suscitauit.* deest. à mortuis, *Iesus.* Explicat Euangelista factum. *Fecerunt autem.* pro, igitur ei cœnam. Infert quorsum tendit narratio aduentus Iesus in Bethaniam scilicet ad narrandũ gesta in illa cœna. Nec explicatur qui sunt qui fecerũt cœnam: at collatis narratis ab omnibus Euangelistis intelligamus cœnam fuisse factam communiter à Maria, Martha & Simone leproso. *Ibi.* hoc est in Bethania. Alij Euãgelistæ explicant etiam domum Simonis leprosi. Non dicit fecerunt tunc seu illo die, sed ibi: quia cœna hæc fuit facta sabbato. Ita quòd Iesus die Veneris venerat. & cœna hæc fuit facta sabbato. nam sabbato non licebat iter agere: nec sabbatum illud fuit ante sex sed ante quinque dies paschæ anno illo. *Et Martha ministrabat.* Hinc conijcitur domum illam fuisse communem Simoni leproso & Mariæ ac Marthæ. distinctam contignationibus: vt in altera Simon, in altera illæ habitarent. Sanguine enim iunctos illos crediderim, ex eo ꝙ Martha ministrabat ibi: & ex eo ꝙ Maria ibi veniam olim ꝓmeruit. *Lazarus verò vnus erat ex discumbentibus cum eo.* Adiunxit hoc Euãgelista: vt veritatẽ resuscitationis Lazari cõfirmet perseuerantia vitæ Lazari, & actionibus cõmunibus comedendi & bibendi cum aliis continuatis. *Maria ergo.* Quoniã hinc occasio modi quo Iesus in manus traditus est Iudæorũ pẽdet, ideo Euãgelista cũ nota illationis officiũ Mariæ intulit descriptis officiis Marthæ & Lazari. Et sororũ quidẽ officia gratitudinis refert: Lazari autẽ testimonij, nõ verbo sed facto discubitus

bitus in cœna. *Accepit.* Et hic actus insinuat in domo propria Mariam esse: tanquam non aduexerit, sed acceperit ibidem existentem. *Libram.* Quantitas non modica ad tale opus narratur. *Vnguenti nardi pistici.* pro, pisticæ. Nardum determinat esse non adulterinam, sed fidelem. Græca enim dictio est pisticæ, Latinè fidelis. *Preciosi, Et vnxit pedes Iesu.* Non est contraria actio vnctionis pedem effusioni vnguenti super caput quam alij euãgelistæ tradunt. Vtrunque siquidem opus Maria fecit prius vnxit pedes: & deinde totum residuum effudit super caput versando pixidem immò demũ frangendo illã, ne aliquid superesset vnguenti. Suppleuit nanque Ioannes omissam ab aliis vnctionem pedũ.. *Et extersit capillis suis pedes eius.* Hinc insinuatur hãc fuisse peccatricem quæ olim simili capillorũ officio veniam meruit. Ordo præposterus prius extersit ab immunditia pedes Iesu, capillis suis mundans illos: & deinde mũdos iam pedes vnxit vnguento non enim extergẽdum erat vnguentũ. *Et domus impleta est ex odore vnguenti. Dixit ergo vnus ex discipulis eius Iudas Scariotis.* Deest, Simonis. Et casus est nominatim Iscariotes, determinat enim non Simonem Iudæ patrem, sed ipsum Iudã. Legendũ itaque est. *Iudas Simonis Iscariotes qui erat eum traditurus. Quare hoc vnguentum non væniit trecentis denariis & datum est egenis?* Nõ contrariatur Ioannes aliis euangelistis dicentibus nõ vnũ, sed multos discipulos hoc dixisse: quoniam Ioãnes præcipuo in hoc murmure tanquam capiti Iudæ attribuit. Et rectè: quoniã alij non malo animo ægrè tulerunt factum hoc, sed pietatis intentione: Iudas autem tam maligno animo vt inde occasionem sumpserit vendendi Iesum. *Dixit autem hoc non quia de egenis pertinebat ad eum.* ℘, quia de egenis cura illi esset. Nõ negatur pertinuisse ad Iudã dare egenis de cõmuni marsupio: sed negatur curam illi fuisse de pauperibus: multa enim ad nos ex officio pertinent quæ non sunt nobis curæ. *Sed quia fur erat. & loculos.* pro, marsupium, *habens.* Hinc apparet non derogare perfectioni vitæ, habere communẽ marsupium pro sumptu opportuno: nihil enim imperfectionis Iesu fecit in tota vita sua. *Ea quæ mittebantur portabat.* Occurrit quæstio, qũo Iesus discipulos mittebat ad prædicandũ sine marsupio, & ipse per Iudam marsupium portabat. Iesus enim non solum verbo, sed exemplo instruebat discipulos. ¶ Solutio est, quòd alia est ratio vnius collegij seu multitudinis, & alia est ratio duorum. Iesus mittens discipulos binos ad prædicandum, noluit quòd ferrẽt pecuniam, facilè est

enim inuenire hospitem pro duobus. Sed vnũ collegium, vnam multitudinem tot discipulorũ euntiũ cum Christo, honestas morum non habet mitti seu ire sine pecunia, in grauamen notabile hospitis. Quocirca non fecit Iesus cõtrariũ eius ꝙ præcepit discipulis. *Dixit ergo Iesus. Sinite.* pro, sine, *illam.* Ad solum Iudam sermo dirigitur, ratione dicta. *Vt in diẽ.* Superfluit vt. *Sepulturæ meæ seruet.* pro, seruauit, *illud.* Ratio quare non vexanda nõ arguenda sed sinendo in sua pace est Maria, redditur à Iesu quia seruauit vnguentũ illud in diẽ sepulturæ eius. ¶ Nõ dicit in sepulturã meã sed in diem sepulturæ meæ: intendendo declarare ꝙ dies ille erat dies non suarũ delitiarũ sed dies suæ sepulturæ. ꝙ Maria nõ seruauerat hoc vnguentũ pro delitiis Iesu sed pro puro pietatis seu religionis officio, nõ secus q̃ si in die sepulturę eius hoc faceret. Dies siquidem sepulturæ quo ad vnctionẽ, est dies non delitiarũ sed humanitatis communiter, vel pietatis ad cõiunctos, vel religionis ad sanctos ꝓphetas. Et est puræ pietatis seu religiõis: quoniã nulla sensualitatis ratio in sepultura locũ habet. & præter hoc est postremi officij dies: vt patet. ¶ Significatᷓ itaq; hęc ex parte Mariæ ꝙ ipsa seruauit vnguentũ illud in diẽ sepulturę Iesu (hoc est ĩ officiũ purę pietatis seu poti⁹ religionis, quale exerceretur in die sepulturę Iesu) & nõ ad sensuale obsequiũ. Ex parte vero Iesu ꝙ ipse vnguentũ suscipiebat tanq̃ sepeliendus, & nõ ad delitias: vt Iudas interpretat⁹ est. Et præter hoc significatᷓ ꝙ illa vnctio erat postrema Mariæ respectu Iesu. Et hoc secũdũ factũ non secundũ intentiõnẽ intellige mulieris. Quia itaq; & ex facto & ex intẽtione Marię & ex intẽtione Iesu, seruauit Maria vnguentũ illud in diẽ sepulturæ Iesu, ideo sinẽda est in quiete sua, & nõ est arguẽda. *Pauperes enim semper habebitis.* pro, habetis, *vobiscum: me autem non semper habebitis.* pro, habetis. Reddit rationem quare sinẽda est Maria relato opere ei⁹ ad eleemosynam pauperũ: respectu cuius arguebant opus Marię. Et cõsistit ratio in hoc: ꝙ pauperũ cura est continuata, huius autem pietatis cura est tẽpori specialis occurrẽs ratio. Et propterea sicut filio innocẽti dictũ est, fili tu semper mecũ es, epulari autẽ & gaudere oportuit quia modo hic frater tu⁹ reuixit, ita modo dicitur, pauperes semper vobiscũ sunt, ego autẽ modo tãtum. manifestans per hoc ꝙ continua incũbens cura pauperum & similium, non debet impedire curã occurrentiũ bonorum operum quę ex speciali aliqua occurrẽti occasione exercẽda sunt. ¶ Vbi etiam aduerte quòd euangelista miscendo sermonẽ Iesu directũ ad

ad multos (dicendo habetis, non habetis) insinuat quod diximus: Iudam quidem caput, alios vero discipulos accessisse ad murmur. *Cognouit ergo turba multa ex Iudæis quia*. pro, quòd, *illic est: & venerunt non propter Iesum tantum*. Hinc etiam apparet ꝙ Iesus feria sexta venit in Bethaniam: quoniam si venisset sabbato, non intercessisset tantum temporis, vt turba quæ extra Bethaniam erat, cognouerit Iesum esse in Bethania, & venerit ad videndum ipsum. *Sed vt Lazarum*. Deest &, legendum est, *sed vt Lazarum viderent, quem suscitauit à mortuis*. Hinc apparet quòd turba ista Iudæorum non erat de Bethania: quoniam habitantes in Bethania, viderant Lazarum tot diebus, quibus Iesus fuerat in Ephrem. *Cogitauerunt*. pro, cõsultauerunt, *autẽ principes sacerdotum vt & Lazarum interficerent: quia multi propter illum abibant ex Iudæis, & credebant in Iesum*. Cerne iniquitatem pontificum. Iam non sufficit eis vt vnus moriatur pro populo, sed etiam Lazarum (quem diuina potẽtia resuscitauerat) nituntur occidere: vt cognoscamus quanta cæcitate mentis tenebantur ex propria malitia. Forsan Lazarũ vocabant, vt de alia vita interrogarent, vt de veritate Iesu certiores redderentur. *In crastinum autem*. pro, postero die. & superfluit autem. Non ad diem aduentus Iesu in Bethaniam, sed ad diem cœnæ narratæ refertur dies posterus, qui anno illo die fuit dies post sabbatum: hoc est dies dominicus, quem quotannis veneramur diem palmarum. *Turba multa quæ venerat ad diem festum, quum audissent autem quia*. pro, quòd, *venit Iesus Hierosolymã*. Sciens euangelista hunc Iesu ingressum solennem in Hierusalem descriptum ab aliis euangelistis, perstringit illum: supplendo multa omissa ab aliis. ¶ Et primo diem explicat quintum ante pascha: dicendo die postero. Deinde explicat turbam quæ venit obuiam Iesu non fuisse Hierosolymitanam, sed illam quæ aliunde venerat ad diem festum paschatis: dicẽdo quæ venerat ad diẽ festum. *Acceperunt ramos palmarum*. Hoc est tertium quod supplet. Alii ramos oliuarum, Ioannes adiungit ramos palmarum, quod maioris fuit honoris. *Et processerunt obuiam ei, & clamabant. Osanna*. Vide dicta apud Matthæum. *Benedictus qui venit in nomine domini rex Israel*. Verum Messiam fatentur Iesum: appellando ipsum regem Israel, benedictum, venientem in nomine domini, non in nomine proprio, non ad gloriã propriã, sed ad gloriã domini: adiuncta supplicatione expectatę salutis. *Et inuenit Iesus asellũ*. mittendo discipulos pro illo, vt alij referunt. *Et sedit super eum*. Ecce modus quo venit. *Sicut scriptũ est: noli timere filia Sion, ecce rex tuus*

venit sedens super pullum asinæ. Apposuit vaticinium prophetæ Zachariæ nono ad significandum quare Iesus hac vice iuerit in Hierusalem sedens super asinum,& cum honore regio scilicet vt adimpleret scripturam,vt vel sic Iudæi agnoscerent ipsum esse Messiam promissum per prophetas,ex tam publico & singularissimo testimonio olim prophetato. *Hæc non.* Deest autem. Legendum est. *Hæc autem non cognouerunt discipuli eius primum.* Fatetur euangelista quòd ipse & alij discipuli non intellexerunt tunc,quæ gerebantur esse ad impletionem prophetiæ. *Sed quando glorificatus est Iesus,tunc recordati sunt,quia.* pro, quòd, *hæc erant scripta de eo: & hæc fecerunt ei.* Non dicit tunc cognouerunt,sed tunc recordati sunt. Et propterea quæstio surgit quomodo recordati dicuntur eius quod non cognouerunt, expressè enim dixit quòd primum non cognouerunt:hæc memoria siquidem non est nisi priùs cognitorum. ¶ Solutio est,quòd recordatio ista refertur ad scripta de Iesu,& ad facta eidem(vt clarè textus subiungit)& quòd ambo fuerant nota discipulis quādo recordati sunt.Facta siquidem fuerant illis nota ad sensum,dum fiebant : quia præsentes erant, & ipsimet inter facientes erant. Scripta vero fuerant illis nota, docente illos spiritusancto omnia in Pentecoste. Post modum enim recordati describuntur amborum simul: applicando notam iam sibi scripturam ad facta quę viderant & pro parte gesserant. *Testimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo quando Lazarum vocauit de monumēto, & suscitauit eum à mortuis.* Hoc est quartum suppletum. *Propterea & obuiam venit ei turba.* Hoc est quintum supple tū. *Quia audierant eum fecisse hoc signum.* Hinc apparet duas fuisse turbas. Alteram perhibentem testimonium de visu quòd resuscitauit Lazarum:alteram quæ Iesus resuscitauit Lazarum. Prima iuit cum Iesu, altera obuiam venit. Prima discipulorum Iesu & habitantium Bethaniæ fuit : nam talium turba interfuit resuscitationi Lazari,præter nobiles. Altera fuit eorum qui venerant ad paschalem solennitatem:vt clarè euangelista dixit. *Pharisæi ergo dixerunt ad semetipsos. Videtis quia.* pro,quòd *nihil proficimus.* pro,proficitis.Ex eo quòd non dicit proficimus , sed proficitis,possunt intelligi hæc verba dicta ab illis Phariseis qui occultè credebant Iesu:ad aduertendum alios Pharisæos à cœpta persecutione Iesu,ab experientia inanis studij eorum ad impediendum concursum populi ad Iesum. Possunt & in malam partem accipi:vt sint verba complicum,excitantium illos quibus incumbebat ex officio seu delegatione vacare ad impediendū. Excitant

autem

autem proponendo vt conſiderent id quod vident: quòd ſcilicet nihil proficiunt quo ad impediendum. *Ecce mundus totus poſt eum abiit.* Superfluit totus. Et nihilominus hyperbole eſt conſueta de multitudinis innumeræ concurſu dicere. mundus vadit, & ſimilia. *Erant autem quidem Gentiles.* pro, Græci. Quartum hominum genus explicat euangeliſta: poſt turbam enim præſentium ſuſcitationi Lazari turbámque audientium & Phariſæos, commemorat Græcos: vt in diuerſis diuerſos fructus deſcribat, & illa ſuppleat quæ alij euangeliſtæ omiſerant. *Ex iis qui aſcenderant vt adorarent in die feſto.* Si iſti Græci fuiſſent Iſraelitæ aut Proſelyti, diceretur de illis quòd aſcenderant ad diem feſtum celebrãdum, ſicut de aliis dixit. Quocirca ex eo quòd appoſuit vt adorarent, deſcribit quòd erant Gentiles: venire enim ad adorandũ in Hieruſalem, commune erat omnibus: vnde de Eunucho reginæ Aetiopus ſcribit Lucas quòd venerat in Hieruſalem vt adoraret. Et quanuis hoc omni tempore fieret, iſti tamen Græci venerant vt in die feſto Iudæorum adorarent, tanquam in tempore maioris deuotionis & concurſus. *Hi ergo acceſſerunt ad Philippum qui erat à Bethſaida Galilææ.* Cõiectura hinc ſumitur ꝙ Græci iſti ex illis gẽtilibus erant qui in Galilæa morabantur, forte ſtipẽdiarij, niſi enim cum Galilæa cõmune aliquid haberent, non cõmemoraſſet euangeliſta Bethſaidã Galilææ. *Et rogabant eũ dicentes, domine volumus Ieſum videre.* hoc eſt viſitare: alioquin non oportuiſſet internunciis vti, qui dicerent Ieſu voluntatem ipſorum. *Venit Philippus, & dicit Andreæ. Andreas rurſus & Philippus dixerunt.* pro, dicunt, hoc eſt nunciãt, *Ieſu. Ieſus autẽ reſpondit eis, dicens: Venit hora.* Diſcipuli nunciant ꝙ Græci volunt eum viſitare, ipſe vero nõ reſpondet veniant, ſed venit hora: manifeſtans hac reſponſione ꝙ gratam habet viſitationem. Dicendo nanque ꝙ hoc eſt tempus glorificationis ſuæ, reſpondet læta: ſpectaréque hanc viſitationem ad glorificationem ſuam manifeſtat. ¶ Nec demonſtratur præſens tunc hora: ſed hora mortis reſurrectioníſque eius. cum ſubſecuta aſcenſione, miſſione ſpirituſſancti, &c. *Vt clarificetur.* pro glorificetur, *filius hominis.* Non fuit in cruce ac morte glorificatus filius hominis, ſed turpiſſimè vilificatus. Verùm fuit inter ſpirituales ſubſtantias glorificatus filius hominis ſtatim mortuus: quando filius hominis ſecũdum animam triumphauit de dæmonibus, & beauit ſanctos in limbo, confutauítq; damnatos in inferno. In reſurrectione autem fuit filius hominis glorificatus ſecundum corpus, & poſtea fuit glorificatus ſecundum no-

men

men suum, veneratum primum à paucis Iudæis, & deinde à gentibus omnibus. Quarum quia primitiæ erant isti Græci, ideo Iesus istorum aduentum tanquam ad sui glorificationẽ secuturam in fide vniuersarum gentium pertinentem acceptauit: & occasionem manifestandi mysterium futuræ suæ glorificationis accepit. *Amen amen dico vobis, nisi granum frumenti.* Ne intelligerent discipuli illam præsentem horam esse horam expectatam, declarat ex similitudine seminum interponendam esse mortem suam ante fructum conuersionis populorum in qua glorificabitur filius hominis. Seipsum assimilat grano non tritici sed frumenti: quod est genus ad triticum, hordeum, speltam, & siliginem. *Cadens in terram mortuum fuerit.* Et semen ipsum frumenti moritur satum (quod significat casus in terrã) & Iesus mortuus vere fuit in cruce. *Ipsum solum manet.* Vere granum si non seminatur, manet ipsum solum, per exclusionem fructus: sed manet modico tempore, non simpliciter. Iesus autem significatus ad literam, si non fuisset mortuus, ipse solus in toto humano genere manet sine aliquo socio, manet in æternum beatus, nullum enim hominem saluaret nisi mortuus: non quia non aliter posset, sed quia sic diffinitum est: & propterea conditionalis est vera. *Si autem mortuum fuerit* seminatum. Mortuus est Iesus vt semen, vt virtutem habens seminariam, vt productiuus fructus: immo ad hoc mortuus est. *Multum fructum affert.* Plus quàm centesimum. Mortuus est verus Iesus, & attulit fructum innumerabilium hominum. ¶ Significantiúsque dicit affert: vt intelligamus differẽtiam inter ipsum mortuum & granum frumẽti satum. Nam granũ frumenti quod mortuum est, nõ resurgit, vt afferat secum fructum, sed fructus ex ipso mortuo profertur. Iesus vero sic mortuus est, vt ipsemet idem mortuo resurgeret & afferret fructũ multum innumerabiliũ hominũ. *Qui amat.* Declarat fructum afferendum quis es: tum ne errares intelligendo productionem huius fructus per modum naturæ: quemadmodum fit productio fructus ex grano frumẽti sato, declarat siquidem fructũ hunc produci à Iesu mortuo, interueniente ex parte hominum sequela ipsius Iesu: & non aliter. Tum ne errares intelligendo quòd omnes homines per mortẽ ipsius saluandi essent. distinguit nanque inter illos qui perdent, & qui custodient animam suam in vitam æternam. ¶ Et quoniam sequela Iesu multas requirit cõditiones, omnes ad tria capita reducit: scilicet ad odium præsentis vitæ, ad ministeriũ Iesu, & affectum imitãdi ipsum. in primo cõtemptus sui, in secũdo seruitus Christi,

in

in tertio vtriusq; ratio (scilicet propter Christum) cõprehenditur. Declarat itaq; quis est fructus afferendus, ex differentia inter fructum & contrariũ penes amorem & odium pręsentis vitæ, & inchoat à cõtrario dicens. *Qui amat animã suam.* & subintelligitur in hoc mundo. Et est sermo formalis, nõ de re quæ est anima, sed de anima inquantũ anima: hoc est vt exercet animãdi corpus officium, quod est dicere qui amat vitam suã in hoc transitorio statu mundi. Et est sermo de amore nõ naturali aut regulato, sed de amore sine fræno eo modo quo amatur finis: ita ꝙ vitam suam præponit aliis amabilibus. *Perdet eã.* perditione æternæ mortis. *Et qui odit animam suã in hoc mundo.* Ecce fructus afferendus. Nec est sermo de odio contrario naturali amori (de quo scriptũ est, nemo vnq̃ carnem suã odio habuit) nec de odio opposito amori regulato: sed de odio cõtrario amori propriæ vitæ vt finis. Ita ꝙ est sensus, qui odit viã suã in hoc mundo habere pro fine vltimo. ¶ Vbi aduerte ꝙ ex hoc quod in odio apponitur in hoc mũdo, subintelligenda significatur eadẽ conditio in amore, & propterea non exposuimus: sed suppleuimus. subintelligendo dictã conditionem. *In vitam æternã custodit.* pro, custodiet, *eam.* Et hinc clarè apparet ꝙ de perditione mortis æternæ dictũ est perdet eam, contrariorũ enim cõtrariæ intelligẽdæ sunt proprię conditiones. Qui enim vitam suã in hoc mundo odio habet vt finẽ ipse seruabit eam in æternam vitã, quam habet pro fine: quia non solum vitam æternam habebit in anima, sed in corpore. *Si quis mihi ministrat.* Non sufficit interno amore & odio esse bene dispositũ, sed oportet etiam exterioribus officiis Iesu Christo seruire. Et propterea odio proprię vitæ adiũgitur ministrare Iesu Christo, quacunq; exteriori actione. *Me sequatur.* Hæc est tertia cõditio quæ est ratio omniũ. Odio habere propriã vitam, potest etiam Ethnicis cõpetere (nam & propter famã & gloriam exponũt se morti, quãuis & hoc propter præsentem vitã faciant, quoniã famam & gloriã humanam in hoc transitorio mũdo quærunt) sed odio habere vitam propriã ad imitandum Iesum Christum, propriũ est electis. Et similiter ministrare ac seruire Christo, commune esset etiã malis christianis: sed seruire Christo ad imitationẽ Christi, proprium est electis. ¶ Et aduerte quod est sermo de ministris, qui sunt fructus mortis ipsius Iesu: quoniã ante mortem nõ venit vt habeat ministros, sed vt minister: sed propter mortẽ omne genu flectatur. *Et vbi sum ego, illic & minister meus erit.* Arduas cõditiones erũt qui fruct⁹ eorũ descripsit ex parte eorũ & ꝓpterea

suaues

ſuaues reddit ex præmio. Et primæ quidem conditionis prȩmiũ deſcripſit vitam æternam. ſecundæ autẽ & tertiæ, modo deſcri-bit duplex præmiũ. Alterum reſpondens ſequelæ: promittendo eundem locum in quo ipſe Ieſus eſt. Non dicit & vbi ero, ſed vbi ſum: vt intelligamus nõ corporeum locum ſed fœlicitatis gau-dium. in quo ipſe Ieſus etiam inquantũ homo, ab inſtanti con-ceptionis ſuæ erat ſecundum ſuperiorẽ animæ partem. Si quis Deeſt & Legendum eſt. *Et ſi quis mihi miniſtrauerit*, honorificabit *eum pater meus*. Superfluit meus. Alterum præmium reſpondens miniſterio, apponitur promittendo honorem: vt qui ſe humilia-uerit miniſtrando, honorem habeat non ab homine ſed à deo. & propterea meminit patris. ſic enim deum appellare cõſueuerat. *Nunc anima mea turbata eſt.* Incœperat reſpondere Andreæ & Philippo quod inſtabat tempus glorificationis ſuæ, intercedente tamen morte propria fructuoſa. & deſcripſerat conditiones & præmia eorum qui futuri ſunt fructus mortis ipſius Ieſu. Deſcri-bit modo conditiones proprias, tum reſpectu ſuæ mortis, tũ re-ſpectu ſuæ glorificationis, tum reſpectu fructus. Et conditiones quidem proprias pro quãto refertur ad imminentem mortem deſcribit tripliciter. & quantum ad effectum: deſcribẽdo animã turbata pro paſsionibus triſtitiæ & timoris, cogitando imminẽ-tẽ mortẽ. Et voluit excitare in ſemetipſo Ieſu has propaſsiones vt verum hominem ſe comprobaret: nec ſolum verum hominẽ ſed paſsibilem, non corpore ſolo ſed etiam animo. ne paruipen-deremus quod voluntarius ibat ad mortem tãquam habẽs ani-mum ſtoicum ſeu impaſsibilem. *Et quid dicam.* Ecce ſecun-dum: ſcilicet quãtum ad intellectum: hoc eſt rationem diſcurſi-uam, conferendo mortem imminentem (contrariam naturæ & innocentiæ ſuȩ) cum diuina ordinatione. Huiuſmodi enim col-lationem ſignificat dicendo. *Et quid dicam.* inter hæc ſupe-ra & inferiora, diuina & humana. *Pater ſaluifica me ex hora.* Ecce tertium quantum ad deliberationẽ, ecce quid turbata ani-ma mea dicam deliberate, ecce cõcluſio acceptatȩ mortis merito-riæ. recurro ad patrem, non vt ſeruet me à paſsione & morte imminẽte, ſed vt ex hoc paſsionis & mortis tempore ſaluum me deinceps faciat, ſalute immortali: vt ex merito hui[9] horæ in qua patior & morior, immortalis efficiat. Et exauditus eſt. *Sed pro-pterea veni in hanc horam.* Quartum eſt ratio deliberationis fa-ctȩ. Ita quod ex parte paſsionis & mortis imminentis propoſitȩ ante animum, inſurgebat turbatio interna: ex parte vero diuinæ ordi-

ordinationis diſponentis olim quod veniret Ieſus ad patiēdum & mortem ad hoc vt ſic etiam merito propriȩ mortis acquireret ſalutē corporis immortalis ſibi & aliis, prouenit deliberatio voluntariæ mortis meritoriȩ ſalutis ȩternæ: explicata per petitionem pater ſaluifica me ex hac hora. Rationem ſuæ deliberationis reddit accumulando. ſed propterea, vt patiendo & moriendo mererer ſalutem æternam, veni, diuina diſpoſitione ſpontaneus in hanc horam, paſsionis & mortis. *Pater clarifica.* pro, glorifica, ***nomen tuum.*** Declaratis conditionibus ſuis Ieſus reſpectu mortis, declarat conſequenter conditionem propriam reſpectu glorificationis propriȩ: de qua dixerat, venit hora vt glorificetur filius hominis. Declarat autem explicando affectum ſuum non tēdere ad gloriam propriam ſed ad gloriā dei. hoc enim ſignificat petitio iſta. Acſi apertius dixiſſet. Glorificationem propriā cuius horam dixit venire, appeto ad gloriā diuini nominis. petitio enim quæ orando fit, interpres eſt interni affectus. ¶ Non dicit glorifica te ſed nomē tuum, quo cognoſceris & nominaris tam deus quam pater. Vtrūque enim nomen glorificatum eſt in mundo per mortem & reſurrectionem Chriſti: quoniam adoratus eſt à toto mundo, ſolus deus & pater Ieſu Chriſti. *Venit ergo vox de cælo dicens.* Superfluit dicens: Intellige vocem de cœlo, non quod vox illa ſenſibilis exierit è corpore cæleſti & illuc peruenerit: ſed quoniam ex ſupernis veniens tāquam è cælo deſcēdens ſonabat loquentem è cȩlo perſonam. perſona ſiquidem dei patris loquens fuit illa voce: quoniam ad patrem directa erat petitio. Ita quòd vox iſta vt effectus, erat totius trinitatis cauſantis illam in aëre: vt perſonæ loquentis, erat propria patris. *Et clarificaui.* pro, glorificaui, *& iterum clarificabo.* pro, glorificabo. Duas petitiones porrexerat. alteram ſalutis propriæ, alterā gloriæ diuini nominis. Ad primam nihil reſpondet cȩleſtis vox, ſed ad ſecundam. tum quia in effectu ſecūdæ clauditur effectus primæ. in glorificatione enim clauditur ſalus. Tum vt intelligamus illam gratiorem eſſe deo petitionē qua quærimus quæ dei ſunt quàm qua cupimus noſtra, qua cupimus gloriā diuini nominis quàm qua quærimus propriā ſalutem & merito: quia illa eſt amoris amicitiæ ad deum, iſta amoris concupiſcentiæ propriæ. ¶ Nec dicit & glorificaui te & iterum glorificabo te, ſed abſolutè & glorificaui & glorificabo. quod ſecūdum planum literæ cōtextum refertur ad nomen patris. Reſponſio nanque ſecundum petitionem intelligitur regulariter. cōſtat autem petitum

tum fuisse pater glorifica nomen tuum. igitur responsio dicés & glorificaui & glorificabo, subintelligit nomen meum. Et quoniá petitio plus significabat quàm explicaret (nam intédebat quòd nomen patris glorificaretur in propria ipsius Iesu glorificatione futura per meritum passionis & mortis eius) ideo hæc vox non explicat nomen meum, sed absolute sonat sine additione aliqua & glorificaui & glorificabo: ad cóprehendendum vtranque glorificationem, & Iesu Christi & nominis patris. Et hic est verus & intentus sensus huius vocis. ¶ Nam vtrúque fuerat & glorificatum & glorificádú iterum. Fuerat enim Iesus vnione personali, beatitudine animæ, partu virgineo, angelorú testimonio & obsequio adoratione magorú, prophetia Simeonis, Annę, testimoniis Ioánis baptistæ, miraculorum, doctrinæ, soléníque demum ingressu in Hierusalem glorificatus. fuerat & patris nomé glorificatum in voce baptismi & transfigurationis, in pędicationibus Christi: vsqueadeo vt Iesus testetur, pater manifestaui nomé tuum hominibus. Glorificádus vero Iesus promittitur, quia gloria corporis gloriáq; exaltationis eius adiungenda erat. & similiter glorificandú supererat nomen patris per vniuersum mundum. Et vtrunque impletum videmus. *Turba ergo quæ stabat & audierat.* Hinc apparet quòd Iesu stipato multa turba, Gręci illi petierunt visitare Iesum: & quod Iesus corá turba respondit Andreæ & Philippo. *Dicebat tonitruum esse factum.* Turba hebetior, non vocem sed sonum percipiés interpretata est fuisse tonitruú. *Alij autem dicebant. angelus ei locutus est.* Eruditiores qui perceperant non solum sonum, sed vocem dearticulatá, interpretati sunt conformiter ad apparitiones factas Moysi & prophetis dicendo angelum locutum. Et verum dicebant quátum ad hoc quòd ministerio angelico formata fuit vox illa. deus enim per causas secundas operatur. Sed persona loquens nó erat angelus sed deus: quoniam non angeli sed dei est, & glorificasse & glorificaturum esse Iesum ac patris nomen. *Respondit Iesus.* Inter diuisas opiniones Iesus medius non respondet opinionibus, sed manifestat quorsum tédat hęc vox Respondet mátibus seu cordibus vtroruńque pręsupponentium quòd propter ipsum Iesum venerit hæc vox, quemadmodum fiebant verba domini ad prophetas. *Et dixit. Non propter me.* instruendum, non propter aliquid mihi reuelandum: sicut fiebat verbum domini ad prophetas propter instructionem ipsorum. ego enim omnia noui absque voce ista, absque quacunque noua reuelatione. *Hæc*

vox

vox venit sed propter vos. sed ad vestram vtilitatem: vt etiam cęlestis vocis testimonio moueamini ad credendum verbis meis, vt ex hac occasione audiatis mysterium mortis meæ. *Nunc iudicium est mundi.* Deest huius. Non dicit mundi sed mundi huius (de quo alibi regnum meũ non est de hoc mundo) vt intelligamus quòd de mundo secundum pręsentem statum transitorium loquitur: vtpote qui mutandus modo est iure. Idcirco iudicium nũc (hoc est mortis suæ merito) esse dicit significatum per vocẽ iterum glorificabo: vt intelligamus nõ potentia, non mera gratia, sed interueniente iustitia mundũ hunc mutari. Merito siquidem mortis Iesu Christi donatus mũdus, ius iam habet vt eruatur à seruitute diaboli. & propterea ius dicitur mundo huic, nũc suffulto tali tantóque merito mortis Iesu. ¶ Ita quòd si mũdus iste secundũ ea quæ sua sunt cõsideretur, nõ iure sed mera gratia cum eo agitur, per Christi mortem percipiẽdo fructus mortis Christi. Sed si consideretur vt suffultus dono meriti Christi, vendicat sibi iure, cõsequentes fructus. Et sic hoc in loco Iesus loquitur de mundo: significãte hunc sensum aduerbio nunc, demonstrante tempus mortis eius: adiũcta ratione iudicij quæ est ius dici. *Nũc princeps huius mũdi.* Ecce materia iustitiæ & iudicij, ecce ad quid ius dicitur huic mũdo: ad hoc.s. vt diabolus princeps eiiciatur foras. ¶ Non dicit diabolus, nõ tentator, non seductor mundi huius, sed princeps: quia non eiicitur à seducẽdo à tentando, à calũniando, sed à principatu, non particulari huius vel illius hominis, ciuitatis aut patrię sed mũdi huius. Principabatur enim & adorabatur vt princeps mũdi huius diabolus ante mortẽ Christi cõmuniter à mundo: hoc est colebatur in omnibus diis gentium. Et ab hoc principatu eiectus est, sublato per Christũ cultu deorũ, ablata ex mũdo (quáuis nõ ex singulis partibus simul) idololatria. Et hæc eiectio facta est iure, nõ meritorum nostrorũ sed merito Christi communicato hominibus. meruit enim Iesus vt etiã genu infernorũ flectatur in nomine suo. ¶ Nec explicatur tãtum eiectio à principatu: sed etiam quo eiiciendus est, apponendo. *Eiicietur foras.* Parum esset eiici à principatu tollendo cultum, nisi eiiceretur in exilium, extra spem recuperandi principatum: hoc est extra opinionem numinis. Ita quòd eiectio à principatu consistit in eiectione à cultu: eiectio autem foras, consistit in eiectione ab opinione numinis: hoc est quòd sublata est ab hominibus opinio quòd in dæmonibus sit aliquid numinis. Manifestatũ est enim quod non sunt dij, quod

non

non ſunt entia beata,ſed quòd ſunt miſeri, quòd non ſunt *mali* hominibus,quòd ſunt inimici humanæ naturæ & inuidi hominum glorię.Vnde videmus quod quātuncūque mundus pro magna parte defecerit à fide Ieſu Chriſti,nō tamē rediit ad idololatriam,non rediit diabolus princeps:quia non rediit ad hoc vt adoretur.Eiectus eſt ergo à mūdi principatu foras,extra opinionem communem hominum quod ſit inter deos. *Et egó ſi exaltatus fuero à terra.* Non eſt opus quærere interpretationem:exponente ipſomet euangeliſta quid ſignificaret in propoſito exaltari à terra.Quandoquidem efficaciam ſuę mortis aſſeruit:ſubiungendo conditionalem declarātem tum bis dictum nunc,eſſe tempus exaltationis ſuę à terra:hoc eſt tēpus mortis ſuæ in cruce . tum rationem ac modum iudicij mundi & eiectionis foras principis eius . tum ampliorem valde efficaciam ſuæ crucis. *Omnia*.pro,omnes,*traham ad meipſum.* verum principem non ſolū iſtius mundi ſed mundi.Traxit enim omnes homines immo rationales creaturas merito crucis ſuę(præteritas,pręſentes & futuras)ad ſeipſum recognoſcēdū principē &adorādū quāuis diuerſimode:qa quoſdā volūtarios quoſdā inuitos quoſdam in hac vita quoſdā in altera.meruit enim vt ſibi omne genu flectatur,cæleſtiū terreſtriū & infernorum. ❡ Vbi cernere potes erudite lector quòd vna quædā particula efficacię crucis Chriſti, eſt iudicium mundi eiiciendo foras illius principem . multo enim maior effectus eſt trahere omnes ad ipſum Ieſum adorandum. *Hoc autem dicebat,ſignificans qua morte eſſet moriturus* . Hinc apparet quòd illa verba(ſcilicet exaltari à terra) apud Hebræorum ætatis ſignificabant,non mori ſed mori in cruce.ſpeciē enim mortis indicat relatiuum,qua morte.& conſtat ſpeciem mortis fuiſſet mortem crucis. ❡ Cōgruit autem modus moriendi,exaltationi à terra.nam crucifixi exaltati erant à terra.Et erat ſenſus verborum tunc in communi notia : alioquin turba non ſitam intellexiſſet & oppoſuiſſet. *Reſpondit ei turba.Nos audiuimus.* Recte loquuntur : quia ipſi non legerant. *Ex lege.* Nomine legis intellige omnes libros veteris teſtamenti.*Quia*.pro quod, *Chriſtus manet in æternum.* Ea quæ ad regnum Meſsiæ ſpectant, docebantur communiter à ſcribis,& erant diuulgata:inter quæ eſt quod regnabit in æternam.ea vero quę ad humilitatem paſſionem mortémque Meſsiæ ſpectāt,non erant communiter nota:quanuis in prophetis etiam eſſent ſcripta.Et propterea turba credens ex legis authoritate perpetuitatem Meſsię,& neſciēs ea

quæ

quæ humilitatis Meſsiæ ſunt,neſciens hęc cōcordare,affert veritatē æternitatis Meſsiæ tanquā contrariā humilitati mortis eius,tanquā incōpoſsibilem crucifixioni eius,& vſque hodie infœlix Iudæa reputat hæc impoſsibilia. *Et quomodo tu dicis,oportet exaltari filium hominis.* Hinc apparet ꝙ Ieſus multa dicebat quorū aliquas tantum ſententias collegerunt euangeliſtę. Ecce hoc in loco euangeliſta non retulit niſi conditionalē de efficacia crucis Ieſu: & tamen Ieſus inſeruit etiam ꝙ oportet exaltari filiū hominis,quod turba replicauit, non finxit *Et.* Superfluit &,*quis eſt iſte filius hominis*? Ordinato literā ſic,iſte filiꝰ hominis, quis eſt. Acſi apertiùs dixiſſent:ex hoc ꝙ Chriſtus manet in æternū,& filius hominis crucifigendus eſt,conſtat quòd filius hominis nō eſt Chriſtus : & propterea quærimus de iſto filio hominis quis eſt,ex quo non eſt Chriſtus vt nos intelligebamus: vt paulo ante conclamatum eſt,benedictus qui venit rex Iſraël. *Dixit ergo eis Ieſus.*Reſpōdet Ieſus turbæ quo ad ambo quæſita, ſcilicet & ꝙ coëunt in vnam perſonā æternitas & mors , & ipſe quis eſt. *Adhuc modicum.* Deeſt.tēpus *lumen.* ꝑ,lux,*in vobis.*pro vobiſcum.*eſt.*Ecce ꝙ in vnam perſonā coëunt lux & cōmunicare cum mortalibus modico tempore. Eſſe ſiquidem nobiſcum, eſt communicare nobiſcum in carnis mortalitate. Vnde & poſt reſurrectionem dominus dicit diſcipulis , quum eſſem vobiſcū. Lux autem(non lux talis,non lux huius rei)nomen eſt deitatis: quę ſola eſt lux ſine additione aliqua,omnis enim creata lux eſt lux talis ,non lux. Et verè modicū tēpus ſupererat quo lux cū illis erat:quia illamet hebdomada deſiit eſſe cū illis . ¶ Ecce ſimul reſpōſio ad alterum quæſitum , quis eſt iſte filius hominis? eſt lux modicū adhuc tempus vobiſcum exiſtens:hoc eſt modico adhuc tempore mortalis. *Ambulate.* Ad duo proinde ex lucis ratione monet:ad ambulandum ſcilicet & credendū. Ita tamen ꝙ ſecundum eſt expoſitiuum primi,ad ſpirituales enim animi motꝰ ex ſimilitudine corporaliū hortatur , ambulare inquit, mentis animíque motibus . *Dum lucem habetis.* Se dicit lucem,vt non participatum lumen,ſed lumen quod eſt ipſa lux intelligatur. ¶Nec dicit dum lux vobiſcum eſt (ne intelligeremus hoc monitoriū reſtrictū ad illos pauculos dies mortalitatis Chriſti) ſed dū lucē habetis:vt intelligamus hanc monitionem extendi quandiu lucis præſentia habetur. Quæ corporaliter quidē paruo tempore durauit : ſed ſpiritualiter cōtinuè vſque ad mortem cuiuſque(vſquequo durat etiā ambulatio)perſeuerat.*Vt non te-*

nebræ vos cõprehendant. Ratio monitorij ex parte mali periculíque humani vitandi explicatur. Tremendáque periculi sentētia est nõ vti gratia oblatæ copiæ lucis, ex eo ꝙ in hac via inciditur in hoc ꝙ homo cõprehenditur à tenebris. Ad similitudinē negligētis iter agere in die (qui cõprehēditur in via à superuenientib⁹ noctis tenebris) periculũ nostrũ describitur. ¶ Et insinuatur per hoc pœna peccati quæ quãdoque infligitur à deo cõtemnētibus vti gratia lucis Christi: quia scilicet priuantur internæ lucis irradiatione: & vndiq; à tenebris cæcitatis mentis velut cõprehenduntur tã in parte intellectiua q̃ in parte affectiua. *Et qui ambulat in tenebris.* Hinc clarè apparet ꝙ de tenebris in præsenti via sermo est. ambulare enim propriũ est viatorũ. ¶ Ne paruipēderes cõprehēdi in via à tenebris, subiũgit malũ inde tibi proueniēs. *Nescit quo vadit.* Nõ dicit nõ videt quo vadit: quia etiam die ambulãs non videt in via ciuitatē ad quã tendit, sed scit quo vadit ambulando: quia videt viam qua graditur ducere ad locũ quo intēdit ire. ambulãs verò in tenebris nõ videt si errat, nõ videt qua ambulat: ac per hoc nescit quo vadit, nescit si ambulãdo pergit versus locũ quē intēdit an aliũ. Hęc quo ad similitudinē. Sed quo ad sensum intentũ ambulãs in mētis tenebris nescit infernũ quo vadit. si enim sciret inferni pœnas multò maiori studio caueret ne iret illuc q̃ cauet à morte corporis & infamia perpetua huius mũdi. *Dũ lucē habetis credite.* Quod priùs hortatus fuerat sub metaphora viatoris, modo hortatur sub proprietate verborũ. Et repetit dũ lucē habetis, nõ dũ lux vobiscũ est, propter rationē dictã. ¶ Dicendo autē credite non solũ declarat ꝙ credere in lucē est ambulare in præsentia lucis & vti luce, sed etiam declarat modũ quo habetur ab hominibus lux. s. non vt clare visa sed vt credēda. Et oportuit hoc explicare, ne opponeres. ego lucē nõ video, ego lucē nõ habeo secundũ lucis officiũ quod est illuminare & lucere: si haberē, si viderē illã, ambularē, crederē. Ad hoc enim excludendũ dicit. *In lucē.* Ipsa itaq; lux apparens habetur, nõ vt visa sed vt credenda. Et propterea nõ dicit videte lucē, sed credite in lucē, videndã post huius vitæ viã. Seipsum enim (vt dictũ est) dicit lucē in quã oportet credere. suã personā deitatē significãs. *Vt filij lucis sitis* Priùs præcepit vti luce ex parte mali ad euitandũ periculũ: modo idē præcipit ex parte boni quod assequuntur credentes in lucē. Et more hebræo filios lucis appellat: sicut filios nuptiarũ, filios mortis, & similia. intendēs per hoc plenos lucis: cõtra id quod dixerat cõprehendi à tenebris

nebris. Illi enim cõtemnentes lucẽ, pleni tenebrarũ inueniũtur. credentes autẽ in lucẽ pleni lucis reddũtur. augetur nãque lumen cõtinuè in credẽtibus in lucẽ: & magis ac magis replentur luce. Credere enim in lucẽ (vt iam dictũ est) est fidei nõ informis sed formatæ. *Hæc locutus est Iesus: & abiit, & abscõdit se.* pro, abscõditus est, *ab eis.* Alij euangelistæ post solennẽ ingressum Iesu in Hierusalẽ narrãt Iesum regressum in Bethaniã: & illis diebus in tẽplo, noctibus verò in mõte Oliueti commoratũ. Vnde abscõsionẽ istã (quã supplendo narrat Ioãnes) intellige nõ quãtum ad tẽpus, hoc est ꝙ aliquo tẽpore latuerit, sed quantũ ad rationẽ abeundi: hoc est ꝙ Iesus sciens Iudæos studere ad se capiendũ quàm primũ capere cõmodè possent & nolens capi vsq; ad præfinitũ à seipso tẽpus & locũ, ideo abiit vt abscõderetur à Iudæis volentibus ipsum capere. ¶ Et insinuat euangelista in his verbis tria. Primũ ꝙ illi qui audiebãt Iesum erant mali animi erga eũ: alioquin nõ oportuisset abscõdi Iesum ab eis. Secũdũ ꝙ ista absconsio non fuit miraculosa: sicut illa quando tulerunt lapides vt lapidatẽt eũ. Ad illius enim differentiã describitur ꝙ abiit & abscõditus est priùs, & post exiuit de tẽplo. Tertiũ est quod Iesum exire illis diebus quotidie hora vespertina de ciuitate & in mõte Oliueti morari noctibus, euangelista appellat abire & abscõdi: quia ea ratione abibat vt occultus esset Iudeis, ne caperetur ante tẽpus. Diebus autẽ manifestus apparebat, sciens ꝙ propter timorẽ tumultus popularis nõ audebãt capere ipsum in die. *Quũ autẽ tanta.* pro, tot. & deest sua. Legendũ est. *Tot sua signa fecisset corã eis.* Et significatur per pronomẽ sua, non solũ ꝙ signa erant eius quantũ ad dominiũ (ad differentiã signorũ factorũ à prophetis, quorũ non erant signa quæ faciebant sed dei) sed etiam ꝙ erant eius quantũ ad testificationẽ ipsius. Ita quòd ideo faciebat miracula vt significarent quòd ipse erat filius dei. & tot mirabilia opera erant in veritate signa ipsius quòd erat filiꝰ dei. *Non credebant in eũ. vt sermo Esaiæ.* deest, prophetæ. 53. cap. *impleretur.* Non dicit vt implerent sermonem Esaiæ, sed vt impleretur: quia incredulitas Iudæorum ordinabatur à deo adimplendum prophetiam Esaiæ: sicut ordinauit deus diabolicam iniquitatem contra Iob, ad profectum ipsius Iob. Deus enim etiã peccata nostra ordinat in aliquod bonum. *Quẽ dixit. Domine quis credidit auditui nostro.* Aduerte hic quòd euangelista affert textum Esaiæ iuxta interpretationem septuaginta qua vtebantur Græci. In hebræo enim non habetur

illa dictio, domine, sed apud. 70. ¶ Significatur autem paucitas credentiũ dicẽdo quis credidit. *Et brachium domini cui reuelatum est?* Iesus brachiũ domini appellatur, eo ꝙ humanitas ipsius erat organũ coniunctum (hoc est spectans ad personá) dei: sicut brachium est organũ coniunctũ cuiusque hominis habentis illud. Ita ꝙ brachium quatenus est organum coniunctũ appellatur Iesus, qui erat homo iunctus personaliter deo. quatenus autẽ brachium est operatiuum (scilicet fortium operum) appellatur idẽ Iesus brachium, quia venit ad fortissima opera miraculorũ, debellationis diaboli & cõuersionis mundi. Vnde brachiũ domini paucis esse reuelatum, est mysteriũ duarum naturarũ in vna persona Iesu paucis esse sine velo manifestatũ: illis scilicet paucis Iudæis qui internũ velamen suæ malitiæ nõ interposuerunt inter propriæ mẽtis oculos & euangeliũ. *Propterea non poterant credere.* Hinc habes ꝙ non solum credere est donũ dei, sed etiã posse credere (loquendo de potentia propinqua) est gratiæ diuinæ: quanuis posse credere potentia remota, naturæ sit rationalis. Ex hoc enim ꝙ homo rationalis est naturæ, potentiam habet intellectus & voluntatis quibus potest credere: sed non nisi ex gratuito dei auxilio appropinquat ad hoc vt possit fidei adhærere christianæ. ¶ Apparet autẽ hoc hinc: quia expresse negatur nõ credere sed posse credere ex priuatione gratię. Si enim priuatio gratiæ fert secũ non posse credere, cõsequens est ꝙ posse credere cõferatur à gratia. & hoc superius dominus cap. 6. dixit. nemo potest venire ad me nisi pater qui misit me traxerit eũ. Ante itaq; fidei donũ oportet præuenientis gratiæ nõ habituale donum sed gratuitũ auxiliũ diuinæ motionis haberi, quo homo redditur potens credere: dono autẽ fidei infusæ redditur credens. *Quia iterũ dixit Esaias.* Textus iste sonat ꝙ prophetia Esaiæ fuit causa impotẽtiæ credendi. Et verũ apparet apud penetrantes ꝙ tria hic interuenerunt: primũ prophetia Esaię, secundũ priuatio gratiæ, tertium impotentia credendi in Iudæis. & quia deus ordinatè hæc omnia effecit. Ita ꝙ deus executus est priuationẽ gratiæ: quia prędixerat per Esaiã: ac per hoc de vltimo ad primũ, ideo executiue reddidit Iudæos impotẽtes credere: quia prædixerat hoc per Esaiã. Ordo itaq; inter ipsas diuersas actiones diuinas, explicatur ab euangelista per propterea & quia. *Excæcauit oculos eorũ.* Ex Esaiæ cap. sexto sumpta sunt hæc: non neq; iuxta verba hebręa neq; iuxta. 70. interpretes. sed secundũ sensum, vt discamus à Ioãne euangelista licere nobis afferre dicta pro-

sta prophetarũ mutatis verbis,modo seruetur sensus. Excæcauit itaque deus,actor omnis mali pœnæ.excæcatio siquidẽ pœna est,& est priuatio potentiæ videndi:hoc est auxilij gratuiti in intellectu quo posset mentis oculis videre. *Et indurauit cor eorũ.* Induratio quoque cordis pœna est : & priuatio gratiæ præuenientis in voluntate,in parte affectiua. *Vt non videant oculis.* Effectus excæcationis describitur: priorísque pœnæ, subsequens quoque pœna altera describitur. *Et nõ intelligant corde.* Similiter indurationis effectus altera pœna describitur,nõ penetrare corde(hoc est affectu)ea quę Christi sunt.Sicut enim passiones animi excæcant mentem hominis,ita induratio voluntatis impedit mentem ne penetret miracula doctrinámque Christi. *Et cõuertantur.* Descriptis ambarum pœnarũ propriis effectibus singillatim , subiungitur communis effectus omniũ illarum quatuor scilicet non conuerti,& est quinta pœna. ¶ Significatur autem affirmatiuè hæc pœna:quia sic cõsueuit significari. Dicimus enim priuauit eos medico ne medicarẽtur & sanarentur:& nõ dicimus & non sanarẽtur.Similiter dicimus priuauit eos equo ne equitarẽt & venirẽt:& nõ dicimus & nõ venirẽt. Sic enim dicit in proposito,excæcauit & indurauit ne videant, ne intelligãt & cõuertantur.Vitatur nanq; his verbis cõuersio quę sequeretur si viderẽt & intelligerẽt. *Et sané eos.* Sicut significatur exclusio cõuersionis ex nõ videre nec intelligere, ita significatur postremo exclusio sanationis actiuæ quæ sequeretur si viderẽt, intelligerẽt & cõuerterẽtur ad Christũ.Et hęc est vltima pœna:priuatio scilicet actionis diuinæ sanantis animã languentẽ peccatorum morbo. ¶ Vbi videre potes descriptũ pœnarũ ordinẽ in hac vita respectu reproborũ. Inchoant enim à priuatione gratiæ præuenientis:& per tot medias pœnas præuenitur ad priuationem gratiæ sanantis:& sic relinquitur anima cęca & indurata,nõ videns vim miraculorũ nec intelligẽs doctrinã Christi,in sua mortali ægritudine laborans vsq; ad infernũ. ¶ Si quæris cur deus has pœnas disposuit & ꝑ prophetã dixit illaturũ se pœnas istas Iudæis.in prõptu ratio est,propter eorũ peccata. nã deus nõ est priùs vltor q̃ homo sit peccator.Cõsistit itaque ratio euãgelistæ quare Iudæi non poterant credere : quia decretæ erant à deo (propheta promulgãte)istæ pœnæ Iudæis. *Hæc dixit Esaias,quãdo vidit gloriã eius, & locutus est de eo. Verũtamen & ex principibus.* Ne intelligeremus hanc prophetiam extendi ad omnes Iudæos seu principes eorum,subiungit euangelista quòd hæc pœna nõ

fuit decreta omnibus: quoniã multi primates Iudæorũ crediderunt intus in animo suo in Iesum. *Multi crediderunt in eum.* Aduerte prudẽs lector ꝙ hinc habes quòd credere in Iesum, apud euangelistam hunc non significat semper actum fidei formatæ. In hoc enim loco dicitur ꝙ principes multi crediderunt in Iesum: quos ex subiunctis constat nõ formata, sed informi fide credidisse. Significat tamẽ plus quàm credere verbis illius: quoniã significat credere confidendo in ipso, scilicet quòd ipse esset saluator Israël. *Sed propter Pharisæos nõ confitebantur, vt de synagoga nõ eiicerẽtur.* Hinc apparet tantũ valuisse tunc authoritatẽ Pharisææ sectæ vt ipsa obtinuerit statui vt siquis cõfiteretur Christũ extra synagogã velut excommunicatus fieret: & vsqueadeo seruari vt etiã in primates ciuitatis sæuiret censura hæc. Timor enĩ ne extra synagogã fierẽt, principes detinebat. *Dilexerũt enim.* Omnis passio animi oritur ab amore: omnis actio, omnis vitatio omnis omissio oritur ab amore aliquo. Et ꝓpterea ratio timoris, ratio omissionis redditur ex dilectione *Gloriã hominũ magis quã gloriam dei.* Manere in synagoga Iudæorum, ad gloriam humanam spectat: quia eiici ab illa, ignominiosum erat coram hominibus, sed gloriosum erat apud deũ: in conspectu siquidem hominum gloriosum erat manere: corã deo vero & angelis gloriosum erat eiici propter Christi cõfessionem. Isti autem primates dilexerũt magis gloriam apud homines quàm apud deũ. In quo clare apparet mortale illorum peccatum. Preferre enim gloriam humanam glorię diuinę, mortale est peccatum ex suo genere. *Iesus autem clamauit.* Incertum est an clamor iste fuerit simul cum prærecitatis superiùs verbis Iesu antequã abiret & absconderetur, an sequẽti die fuerit. Certum est enim quòd euangelista interposuit incredulitatẽ Iudęorum cum credulitate quorũdam eorum (pusillanimi tamen) ad reddendã rationẽ huius clamoris. Dirigitur nãque clamor iste ad vtrosque & vtrorũque occasione declarat Iesus per subiũcta verba necessitatẽ credẽdi in ipsum: ne paruipenderetur credere, vel non credere in Iesum, vt pẽsetur quantũ malũ est non credere in Iesum. Clamor itaq; Iesu ad ꝓmulgationẽ legis de necessitate cre[...] in Iesum spectat. Cõsueuerũt enim clamãdo publicari noua [...]cta. *Et dixit. Qui credit in me.* In hoc residuo capituli huius, sim[...] mõstrat Iesus necessitatẽ credẽdi in se, & arguit vtrũq; gen⁹ descriptũ. s. tũ incredulorũ, tum credentiũ fide, sed nõ factis: quales erãt pricipes descripti. Et inchoat ab istis, simul cõmẽdãdo fide

arguca-

arguendóq; facta & monstrando necessitatem credendi in ipsum. primo ex parte dei, secundo ex parte necessarij fructus. Clamat ergo primo. Qui credit in me: hoc est ita credit ꝙ etiam confidit in me. *Non credit in me.* vt terminũ fidei suæ. *Sed in eum qui misit me.* hoc est in deum vt terminum fidei suæ. Itaq; ꝙ fides credentis in me hominẽ, non terminatur in hominẽ vt vltimum terminũ, sed in deum. Et dicendo qui misit me, aperit tum ꝙ de se misso (hoc est secundum carnẽ assumptam, secundum hominẽ) loquitur: tum ꝙ fides in eum, terminatur in ipsum vt nunciũ dei, vt missum à deo, in deum autem vt vltimũ terminũ, vt intelligamus & cõmendatã fidem credentiũ in Iesum, ex hoc ꝙ fides nõ in hominẽ tantum, sed in verũ deum, & necessitatẽ crẽdẽdi in Iesum: quia necessariũ est credere in deũ qui misit Iesum. *Et qui videt me, videt eum qui misit me.* Ne erraremus intelligẽdo ꝙ credere in Iesum missum à deo, est credere in deũ qui misit illũ, sicut credere in ꝓphetã aut in Ioannẽ Baptistã est credere in deũ qui misit illũ: & breuiter ne erraremus intelligẽdo ꝙ credere in Iesum est credere in hominẽ purũ, & propterea terminari oportet in deũ qui misit illum, subiũxit ꝙ ipse & deus qui misit illũ sunt inseparabiles quo ad videri. Hæc enim inseparabilitas significatur dicendo, & qui videt me videt & eũ qui misit me. ¶ Et aperit per hoc se nõ esse purũ hominẽ, se nõ esse purã creaturam: nam videndo hominem, videndo quamcunq; excellentissimã creaturam, nõ videtur deus. Nullus enim angelus videndo seipsum aut aliũ angelũ, videt deũ. Ex hoc ergo ꝙ quicũq; videt Iesum visiõe intellectuali videt deũ qui misit illũ, manifestatur Iesum esse verũ deũ: contra Arrianos. *Ego lux.* Nõ lux talis, sed lux absolutè, lux intelligibilis, lux oĩm mentiũ, lux à qua deriuatur omnis creata lux. *In mundũ veni* Nisi extra mundũ vniuersitatẽ creaturarũ cõprehendentẽ ante fuisset, nõ diceret in mundũ veni: sed dixisset forte in mundũ istum veni. Solius autẽ dei propriũ est, esse extra mũdũ. ¶ Et dicit veni: quia formã serui accipiẽs, venit intra vniuersum. Factus enim caro, factus est pars vniuersi, qui supra vniuersum suapte natura est. *Vt omnis qui credit in me.* internã habẽs fidẽ in me saluatorẽ mundi. Et dicit oĩs, ad cõprehendendũ principes: vt nulla fiat exceptio. *In tenebris non maneat.* Ecce reprehensio principũ: qui animo credebant & facto nõ confitebantur, qui credebant in Iesum & facto manebãt in tenebris. Nã & manebãt in tenebris culpæ, præferendo gloriã hominũ glorię dei: & manebãt in tenebris occultatæ fidei quãdo opus erat cõfiteri illã. Et quidẽ opus fuisse cõfessione

principũ apparet ex argumento Pharisæorum contra fidem Christi. Nunquid aliquis ex principibus credit in eum superiùs.cap.7. Et arguuntur quòd non implent principale propter quod venit Iesus: nã non venit vt crederemus tantùm, sed vt credentes in tenebris non maneamus peccatorũ. ¶ Ecce simul fructus fidei necessarius omnibus. Et est fructus lucis, est fructus fidei formatæ luce diuinæ gratiæ. Ad hoc enim fides infunditur, vt quilibet credens, non maneat in tenebris peccatorũ: sed sicut corde credit ita exerceat opera lucida: immo ad hoc credat vt nõ maneat in tenebris peccatorum: alioquin vanũ est, damnũ est credere. ¶ Significanter quoq; dicit non maneat, ad insinuandum omnes qui credunt in Iesum in tenebris peccati fuisse, in tenebris peccati inuentos: sed per fidei lucem nõ perseuerare in tenebris eos qui de tenebris exeunt. *Et si quis audierit verba mea, & nõ custodierit.* pro, crediderit. Postquam arguit credentes corde, sed nõ facto, arguit incredulos, qui post tot miracula non crediderunt. Et describuntur increduli non absolutè, sed post audita verba Iesu, tanq̃ inexcusabiles, quales erant Iudæi, quales sunt qui publicato euangelio non credunt. *Ego non iudico eum.* Non dicit non iudicabo, sed non iudico: vt intelligamus q̀ de tempore præsenti (primi scilicet aduentus sui) loquitur, q̀ non modo ius dicit meritis incredulorum. *Non enim veni vt iudicem mundum.* Clarè explicat primũ aduentum, dicendo veni. Et rationem reddit quare non iudicat modo: quia non venit ad ius dicendum mundo secundum merita. Si nanque ad iudicandum venisset, omnes damnasset, reddendo vnicuique secundũ propria merita, quilibet enim proprio iure meretur damnari: quum vniuersæ iustitiæ nostræ sint quasi pannus menstruatæ: vt Esaias testatur. *Sed vt saluicem mundum.* Superiùs in cap. 3. attribuerat deo hæc eadem, dicendo non enim misit deus filium suum vt iudicet mundũ, sed vt saluetur mundus per ipsum: modo attribuit illamet sibipsi, dicendo non veni vt iudicem, sed vt saluificem mundum, vt intelligamus indiuisam intentionem voluntatémque patris & filij. ¶ Nec frustratum intelligas patrem ac filium intento proprio tanquam intenderit vterque salutem mundi, & non fuerit subsecuta. Salus siquidem mundi intenta, est partim subsecuta, & partim subsequetur: nam non dixit vt saluificem singulas personas mundi, sed vt saluificem mundum. Quod quidem verificatur non solum quantum ad sufficientiam (quia venit sufficiens ex parte sua, salus mundi) sed etiam quantum ad efficientiam, quia effecit & facit salutem in

omni-

omnibus partibus mundi: cælestibus, terrestribus, & infernis: in omnibus temporibus mundi, ab initio creationis mundi vsq; ad finem: in omni differentia personarũ mundi, sine exceptione sexus, ætatis, conditionis, &c. *Qui spernit* pro, reiicit, *me, & non accipit verba mea.* Incredulos euangelio iterum describit ab incredulitate verborum suorum & à sui reiectione: vtpote dicentium Iesu. Recede à nobis, sciẽtiam viarum tuarum nolumus. *Habet qui iudicet eum.* Ne impunem putares incredulum (hoc est solis supradictis pœnis præsentis temporis scilicet cæcitate, induratione, &c. puniri) subiũgit quòd habet qui iudicet eũ. Quanuis ego modo non iudicem incredulum verbis meis, habet tamẽ in præsenti non qui iudicat, sed qui iudicet in futuro eum. *Sermo quem locutus sum.* hoc est euangelium quod euangelizaui. *Ille iudicabit eum.* non vt iudex, sed vt lex. Iudicatur enim reus in iudicio & à lege & à iudice. sed hic tacito iudice est sermo de lege. Et est sensus quòd sermo meus habet vim legis obligatiuæ hominum ad credendũ in me, & propterea qui non accipit verba mea, sed reiicit me à suo credere, habet iam euangeliũ quod iudicabit ipsum, vt lex continens ius reddendum incredulis. *In nouissimo die.* Vsq; ad diem nouissimum differendum est vniuersale iudicium: quo completè dicetur vnicuique ius. Ante siquidem incompletè ius dicitur: tum quia non puniuntur cum corpore increduli: tũ quia non complentur incredulorum multorum merita vsque nouissimum diem. Continuè enim crescunt merita pœnarum Machometi & aliorũ qui causam peccandi posteris reliquerunt. Et propterea rectus rationis ordo exigit vt differatur cõmune iudicium donec omnium merita sint completa. *Quia ego ex meipso non sum locutus.* Vis iudiciaria in sermone meo est, ex hoc quod ego homo nõ sum locutus ex meipso homine: originaliter. *Sed qui misit me pater, ipse mihi mandatum dedit.* Aduersatiua cõiunctio sed, explicans officio mittentis deum patrem, insinuat quòd de seipso homine dixit non sum locutus ex meipso: sed vt nuncius patris, vt missus à patre. Acsi legatus diceret, nõ sum à meipso locutus, sed qui misit me rex mandauit vt hæc dicerem. Constat enim quòd missio Iesu, ad mysterium incarnationis spectat. Et Iesus quatenus homo, dubium non est quòd mandatum accepit à deo patre.

¶ Significantiúsq; non dicit mandauit mihi, sed mãdatum mihi dedit: ad comprehendendum non solum quod ei mandatum est, sed etiam quæ mandata data sunt ei promulganda aliis. Propter hoc nanque meminit mandati, vt vim mandati, vim legis in sermone

mone suo ex deo patre prodisse intelligamus: qua iudicabit incredulos. *Quid dicam & quid loquar.* Explicatur vis diuini mandati in sermone Iesu. Ex extẽsum declaratur mandatũ tam ad quid dicam, authoritatiuè, q̃ ad quid loquar narratiuè. Loquimur enim etiã narrando & recitãdo quæ nos non dicimus. ¶ Et explicauit vtrunq;, quia Iesus vtroq; modo sermonẽ habuit: & authoritatiuè, ego autem dico vobis, vt patet apud Matthæũ. Et narrãdo vel lut nunciando quæ audiuit à deo patre, vt patet. Et ad hos duos modos reducũtur omnia quæ in euãgelio Iesus dixit: vt mãdati diuini vim habere intelligamus vniuersum sermonẽ euãgelium. *Et scio quia.* pro, ꝙ, *mandatum eius vita æterna est.* Dixerat ꝙ venit ad saluandum mundũ, & addiderat postea ꝙ sermo suus vim iudiciariã habet ex dei patris mandato. Ne obiiceres ꝙ sermo eius ad puniendum, & ad occideudũ est, quanuis ipse Iesus ad saluandum venerit modo, occurrit. declarando ꝙ mandatum dei patris vnde sermo suus habet vim iudiciariã: non est mandatũ pœnæ & mortis, sed mandatum vitæ, non cuiuscunq;, sed vitæ æternæ. Per se enim ordinatur ad vitam æternã, per se enim ductiuũ est ad vitam æternã. Acsi apertè diceret. Nõ ex parte mãdati se tenet iudicium punitiuũ incredulorum, sed ex parte iniuriæ quã ipsi increduli inferunt diuino mandato: quoniã mandatum patris ex parte sua tendit ad hoc vt disponat homines ad vitã æternam. ¶ Dixit scio, testificãs ex certa sciẽtia quod ipse nouit, vt nos credamus Iesu, testimoniũ de hoc perhibẽdi. *Quæ ergo loquor ego.* Quia pares modos loquẽdi mãdatos sibi dixerat, declarat in omnibus se seruare mãdatũ paternũ. Loqui enim cõmune est ad dicere & narrare. *Sicut dixit mihi pater sic loquor.* Fidelissimus legatus Iesus qui nõ solum dicit quæ dixit ei pater sed nec in modo loquẽdi excedit mãdati, sed sicut loquẽdũ mãdauit pater sic loquit ipse Iesus.

CAPVT XIII.

ANte diem festum paschæ. Superfluit diem: & deest autem. Legendum est. *Ante autem festum paschæ.* Et statim quæstio occurrit circa veritatem temporis. Quoniam testantibus aliis euangelistis tempus cœnæ fuit festum paschæ, quia fuit primo die azimorum quando necesse erat occidi pascha. Quomodo ergo stant ista duo simul: quòd cœnauerit Iesus in primo die azimorum (quod constat esse festum paschæ) & ante festum paschæ? Si enim ante festũ, ergo nõ in festo: & si in festo, ergo non ante festũ. ¶ Ad hoc dicitur, posthabita respõsione illorum Græcorum qui correctos asserunt alios euangelistas à Ioanne: quoniam

niam si vnum falsum in euangelio admittitur, perit certa fides reliquorum. perit certa fides totius sacræ scripturæ: quoniã qua ratione erratũ est à veritate vnius, pari ratione potest esse error in alio, & sic de aliis. Dicitur inquã ꝙ cœnatum fuit vespere quartædecimæ lunæ ꝙ erat initiũ quintædecimæ quæ erat festum paschatis: & cœna illa secũdum veritatem temporis erat cœna diei nõ qui inchoabat illo vespere, sed qui terminabatur illo vespere. Erat enim cœna diei Iouis & nõ cœna diei Veneris. Vnde etiam lex nominat ipsam cœnã quartædecimæ nõ quintædecimæ lunæ dicendo Exo. 12. quartadecima luna ad vesperã immolandum esse agnũ paschalem. Quia igitur cœna illa erat initiũ primi diei azimorum incipientis ab illo vespere, ideo alij euangelistæ vere dixerunt primo die azimorum Iesum cœnasse cum discipulis. & quia eadem cœna erat cœna diei terminati (qui erat velut modo inter Christianos est vigilia festi) ideo Ioannes vere quoque dixit Iesum ante festum paschæ cœnasse cum discipulis. Est itaque vtrumq; verum de cœna illa: & ꝙ fuit in festo paschatis quo ad legale initium festi, & quod fuit ante festum paschatis quo ad naturale tempus cœnæ. Cœna siquidẽ illa erat diei ante festum. Alij itaq; euãgelistę diem legalem, Ioannes diem vsualem secundum prandiũ & cœnam supputauit. Describitur itaq; cõcorditer ab omnibus euãgelistis vespertina hora diei Iouis illo anno, quæ erat initiũ feriæ sextæ in qua tunc erat luna quintadecima & primus dies azimorum: ac per hoc festum paschæ: vt patet Leui. 23. *Sciens Iesus.* Euangelista narrando rem gestam, explicat tũ scientiam tum charitatem Iesu respectu paschalis mysterij: hoc est transitus sui ad patrem pro salute suorum. *Quia.* pro, quòd, *venit hora eius.* Res scita est venisse iam horam, vere eius: vtpote ab ipso electam atq; decretã. *Vt transeat.* Apte in paschali festo transitus Iesu eligitur. nam paschæ nomẽ & ratio ad transitum domini spectat. *Ex hoc mundo.* ex transitorio statu huius mũdi in quo erat: vtpote passibilis & mortalis. *Ad patrem.* ad spiritualem, immortalem, impassibilémque statum paternæ gloriæ. *Quum dilexisset suos.* Scientia imminentis proprij transitus ad fœlicem statum, nec obliuioni tradit amorem erga suos nec interrupit illum: nec nouum generauit amorem erga illos sed continuauit & consummauit. Continuationem enim amoris significat dicendo, quum dilexisset dilexit. ¶ Et dicit suos, vt prædestinatos intelligamus: ad differentiam Iudæ & similium. *Qui erant in mundo.* Non qui erant in Iudæa aut Galilæa, sed in mũdo. immo non qui

erant

erant in hoc transitorij status mundo sed in mũdo: vt comprehendantur etiam sui existẽtes in limbo seu purgatorio. Est enim sensus. quum dilexisset in tota vita sua cõtinua vere charitatis dilectione suos electos existentes per diuersas mundi partes. *In finem*. pro, ad finem, *dilexit eos*. Ex hoc quòd scientiæ imminentis proprij ad patrem transitus, adiungitur cõtinuatio imo consummatio dilectionis suorum ad finẽ, insinuatur quod transitu suo ad fœlicem statum dilexit eos ad finem eorum, ad fœlicitatem ad beatitudinem quę est illorum finis dilexit eos: hoc est quod transitum proprium subibat non solum vt propriũ ad fœlicitatem transitum sed vt rationem beandi suos. Quod cõstat esse verissimum: quoniam tunc primum ex vi transitus Iesu beatus est homo in limbo, tunc primum homo audiuit hodie mecum eris in paradiso. Et exposuit per hæc verba euãgelista, transitum Iesu habere duplex officium: & transferẽdi Iesum in patris gloriã & beãdi electos. Diligi enim suo trãsitu à Iesu electos ad finem est per suum transitũ velle electis assecutionem finis. ¶ Et dixit hęc hic euãgelista vt exordiũ describendi trãsitus Iesu ex hoc mundo ad patrem (de quo tractaturus est in toto residuo euãgelij) occasione sumpta ex legali festo paschatis. Et valde congrue narraturus trãsitum Iesu, à fructibus talis tãtique trãsitus praesciti & dilecti ab ipso Iesu orsus est. *Et cœna facta*. Interposita scientia & charitate Iesu circa suum transitũ, prosequitur historiam euãgelista describẽs tempus ablutionis pedum fuisse post cœnam. Cœna siquidem facta tunc est quando cœnatum est. *Cum diabolus iam misisset in cor*. Non solum ab hora factæ cœnæ sed à deliberata in corde discipuli proditione Iesu ablutio describitur: vt horam transitus Iesu iam venisse hinc intelligamus. Ex eo enim quod proditio Iesu iam inchoata erat, describitur quod aduenerat hora transitus Iesu ad patrem. *Vt traderet*. Legendum est sic. *Iudæ Simonis Iscariotæ vt traderet eum*. Et ascribitur diabolo misisse in cor Iudæ: vt intelligamus Iudã non solũ propria auaritia motum ad tradendum Iesum, sed etiam immo principaliter impulsum suggestione diaboli: & percipiamus diabolum vires suas exercuisse ad hoc vt Iesus proderetur, & hoc quod latuit diabolũ mysterium regni Iesu: quia si cognouissent nunquam dominum gloriæ crucifixissent. 1. ad Cor. 2. *Sciens*. Euangelista quemadmodum exordium cõmune toti futuro tractatui de transitu Iesu præposuit, ita modo specialiter exorditus pro singulari ac nouo humilitatis actu quem descripturus erat: &

& inchoat à ſcientia. *Quia.* pro quòd, *omnia dedit ei.* pro, ſibi, *pater in manus.* Res ſcita à Ieſu, eſt patrem dediſſe in manu Ieſu omnia. Et quidẽ Ieſu vt filio dei, omnia dedit pater in manu (hoc eſt in poteſtate) ab ęterno generando illum omnipotentem. Eidem quoque vt filio hominis omnia, nullo excepto dedit, gratuito ab incarnationis myſterio, in manu, hoc eſt in poteſtate. Habuit enim Ieſus homo ex tunc poteſtatẽ ſuper omnia, ſiue in cęlo ſiue in terra ſiue in inferno: quanuis non acceperit omnium poſſeſsionem. Omnia inquam inter quæ cõtinetur tum diabolus, tum cor Iudæ, tum omnis eorum & Iudęorum machinatio aduerſus ipſum Ieſum. *Et quia.* pro, quod, *à deo exiuit & ad deum vadit.* Altera res ſcita Ieſu eſt tum gratia vnionis perſonalis qua à deo exiuit homo filius dei. tanquam ab intimis ſiquidem puritatis diuinæ exiuit filius dei, quum externam ſerui naturam aſſumens factus eſt homo. Tum continua & in nullo deficiẽs gratia viatoris: qua indefeſſe Ieſus in toto pręſentis vię tẽpore ibat meritis ad deum, ad conſummate omnia referendum in deum, ad offerendum ſe & omnia deo. *Surgit à cœna.* Sciens ſe omnipotentem & ſupremis gratiæ donis excelſum, ſurgit à cœna: ne paruipenderes & actum humilem à neſcio, ab inconſulto, & propriæ conditionis rationem non habente exercitatum interpretareris. *Et ponit veſtimenta ſua.* Superfluit ſua. vt expeditus eſſet ad exercitationem officij. *Et quum accepiſſet linteum, præcinxit ſe.* ne indigeret miniſtro porrigente linteum ad extergendum pedes lotos. *Deinde miſit,* pro, mittit, *aquam in peluim.* Per ſeipſum deſcribitur mittens aquam in peluim: ſpectantibus apoſtolis quorſum actiones iſtæ nouæ tenderent. *Et cœpit lauare pedes diſcipulorum, & extergere linteo quo erat præcinctus.* Proſequitur prius euangeliſta vniuerſas actiones Ieſu quæ interuenerunt in hoc officio: rediturus poſtea ad ordinem lotorũ & diſputationem quæ interceſsit in principio quum applicaret ſe ad lauandum pedes diſcipulorum. Imò ſi verbum cœpit libratum fuerit, non deſcribit euangeliſta quòd Ieſus lauit & exterſit ſed quòd cœpit lauare & extergere: hoc eſt applicauit ſe ad lauãdum pedes & cõſequenter ad extergendum, ad exequendum vtrunque officium ordinate. *Venit ergo,* incipiendo lauare, *ad Simonem Petrum.* A Petro (qui primus erat in ordine apoſtolorũ) incœpit. *Et dicit ei Petrus. Domine.* Etiam titulo rationem horrendi ſignificat Petrus, *Tu mihi lauas pedes?* Reſpondit Ieſus: & dixit ei. *Quod ego facio.* hoc eſt myſterium contentum in hoc

quod

quod ego facio lauando pedes veſtros. *Tu neſcis modo: ſcies autem poſtea.* quàm lauero. nam poſt lotionem pedum aperuit illis myſterium huius facti. *Dicit ei Petrus. non lauabis mihi pedes in æternum.* Animi ſui deliberationem, non futurum euentum Petrus affirmauit. & ideo nõ temere affirmat, ſed ad reuerentiam erga Ieſum retinendum animũ humana ratione & ſibi congrua firmauit: interpretans myſterium quod dicebat Ieſus occultum, non ingerere ei tantam irreuerentiam. *Reſpondit ei Ieſus. Si non lauero te.* Sicut Ieſus quum alloqueretur Samaritanam, ex aqua corporea tranſtulit ſermonem ad aquam ſpiritus, ita modo alloquens Petrum ex lotione pedũ extulit ſermonem ad ablutioné animæ. Non enim dicit ſi non lauero pedes tuos, ſed ſi nõ lauero te: ſignificans ex ipſa mutatione ſermonis quod non de pedũ externa ablutione ſed de ipſi⁹ Petri interna ablutione loquebatur. quanuis Petrus non intelligeret ſic, *Non habebis.* pro, habes. Non comminatio futuræ pœnæ ſed denunciatio præſentis priuationis, explicatur dicendo non habes. *Partem mecum.* in hæreditate mea paterni regni. Et vere ſic exigit diuinæ prouidẽtiæ ordo vt quicũque non fuerit à Ieſu ablutus intus, careat cõſortio Ieſu in regno æternæ patriæ: quia nihil coinquinatũ intrabit in illam. *Dicit ei Simon Petrus. Domine non tãtum pedes meos ſed & manus & caput.* Sicut Samaritana intelligebat verba Ieſu de aqua corporea, ſic Petrus (minus penetrãs mutatum ſermonem Ieſu) intellexit verba Ieſu de ablutione pedũ corporis. & audita denũciata pœna, ne incurrat illam, offert alia membra lauanda qui prius recuſabat lauari ſibi pedes. *Dicit ei Ieſus. Qui lotus eſt non indiget niſi vt pedes lauat.* Quòd de interna ablutione loquatur in hac vniuerſali, teſtatur ſubſumpta particularis, & vos mũdi eſtis. conſtat enim quod de mũditia animæ loquebatur. Petro igitur carnaliter intelligente & offerẽte non ſolum infima pedũ membra ſed media (ſcilicet manus) & supremũ (ſcilicet caput) lauanda, reſpõdit Ieſus de interna ablutione animi ad ſimilitudinem exterioris. Qui enim corporaliter lotus eſt, non opus habet niſi vt pedes lauet: quos gradiẽdo oportet immũditiã cõtrahere. Et ſimiliter qui lotus eſt ſpiritualiter, nõ opus habet niſi vt infimas partes animi quibus terrenis ſe oportet immiſcere officiis (cibi, potus, rei familiaris, & ſimilium) lauet. *Sed eſt mundus totus.* ſcilicet pedibus. Et aduerte quod ſicut eſt ſermo de lotis corporaliter & ambulantibus, ita eſt ſermo de lotis ſpiritualiter & ambulãtibus in via huius vitę. Sicut enim illi loti ſola pedũ ablutione indigẽt

vt inte

vt sint mūdi toti,ita isti spiritualiter. ¶ Et hæc dixerim ad euitandas obiectiones de ablutis baptismo quia statim morerétur. De talibus enim non est sermo: quoniam ex eo quód officio pedum non vtuntur post lotionē,non opus habēt vt pedes lauent. *Et vos mundi estis sed non omnes*. Clare hinc apparet quod de interna ablutione ac mūdicia,déque internis pedibus locutus est. Apparet & hinc Iudam interfuisse lotioni pedum: vt euangelista exponit. *Sciebat enim quisnam esset qui traderet eum. Propterea dixit, non estis mundi omnes. Postquam ergo lauit pedes eorum, accepit vestimenta sua*. Obediēte Petro reliqui apostoli permiserūt absque disceptatiōe suos pedes ablui à Iesu. *Et quum recubuisset iterū*. Non cōtrariatur iteratus recubitus cœnæ factæ: sed postquam cœnatū est iuxta legis ritū festinanter comedendo agnū paschalē (& propterea absq; interruptiōe,facta dicitur cœna) lauit Iesus pedes discipulorū: & postea iterū recubuit,tanquā ad iētacula post lotionē pedū. ¶ Vbi tamē aduerte quod solus Ioannes supplet lotionē pedū: mediámque dicit inter cœnā & quasi ientacula. Quæ Matthæus quidē computauit vt partē cœnæ,dicens cœnantibus autē illis: Lucas autem cū Ioanne vt post cœnam. ait enim Lucas,similiter & calicem postquā cœnauit. Quia enim fuit post cœnā legalē (agni scilicet) & fuit pars cœnę vsualis,ideo diuersimode nominari vere potuit & potest. vnde & ipsemet Ioannes cap. vlt. appellat cœnā, dicēs qui & recubit in cœna super pectus eius. Constat enim ex subiunctis quod recubitus ille fuit post cœnā. *Dixit eis. Scitis quid fecerim vobis?* Docet vt promiserat Petro (scies autem postea) mysteriū ablutionis factæ. *Vos vocatis me magister & domine*. Magister est nomē sapiētiæ, dominus nomē est potētiæ. *Et bene dicitis, sum etenim*. Si ergo ego laui pedes vestros dominus & magister, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Si quod sonant verba intelligimus,ridiculū reddimus tantū apparatū officij, doctrinę ac debiti: præter hoc quod rei constituuntur Christiani omnes,non soluentes debitum mutuæ ablutionis pedum. In vna itaque specie officij, totū genus officiorū intelligimus. ita quod explicādo debitum abluendi pedes, comprehenditur debitum cuiusque officij tam corporalis quàm spiritualis: quia & ipsa ablutio, à Iesu corporalis quidē exercitata est, spiritualis vero sermone exposita. Intendit ergo ad literam Iesus vt ab ipsius exēplo cognoscamus nos debitores inuicē ad mutua officia quibus opus est tam ad corpus quàm ad spiritum. Mutua siquidem præcipit dicēdo alter alterius. ¶ Sed intellige

propor-

proportionaliter, vt non dedignētur superiores exercere officia sibi congrua tam ad corporis quam ad spiritus aliorum vtilia: ex quo Iesus dominus non horum aut illorum sed omnium, & magister non horum aut illorum sed omnium, dignatus est sponte tam vile exercere officiū lauādi pedes piscatorū, &c. *Exēplū enim dedi vobis.* Ne facta à Iesu domino & magistro, admiranda potius quàm imitanda acciperemus, explicat imitāda. *Vt quemadmodum ego feci vobis.* Non dicit vt quæ ego feci vobis, sed quemadmodum: vt intelligamus quòd ad imitandum modum faciēdi (humiliter, māsuete, beneuole, studiose, &c.) monet. Prius enim explicauerat imitandum officium, dicendo alter alterius lauare pedes: nunc monet imitandum modum, dicēdo quemadmodū. ¶ Et dicit feci, nō dixi: quia non ad implenda sua verba sed ad imitandum sua exempla monet. Et addit vobis, personis minimis. *Ita.* Ecce modus imitandus. *Et vos faciatis.* non dicatis. *Amen amen dico vobis.* Hæc accumulatio tot rationum ad idem testatur quod diximus, scilicet quod Iesus intēdit monere & præcipere in hac operis specie vniuersum genus officiorum quibus opus est ad proximū, non solum quo ad ipsa officia sed etiā quo ad modū exercēdi ipsa: alioquin non tot rationes multiplicaret. *Non est seruus maior domino suo.* Ex parte conditionis eorum & sui monet illos vt alter alterius lauet pedes, vt quēadmodum ipse fecit ita faciant: quia scilicet ipsi sunt serui, ipse dominus. Turpe autē est seruo vt velit esse maior domino suo, vt dedignetur imitari dominum. *Neque apostolus.* Græcam dictionem reliquit interpres: quū debuisset latine dicere missus seu legatus: & idem ex officij ratione monet. vestrū officium est officium missi seu legati meum autem est officium mittentis. *Maior eo qui misit illum.* Non dicit quòd apostolus minor est illo qui misit ipsum (quum ipse Iesus apostolus vocetur ad Heb. 3. & tamen est minor deo qui misit illum) sed dicit nō est maior. Potest ergo esse ęqualis. & propterea turpe est vt dedignetur imitari qui misit eum. *Si hæc scitis* Non dubitando an hæc sciant dicit si scitis: sed communi more monēdo, ambo requisita ad beatitudinis meritum complectitur, scilicet scire & facere. Et vtraque sub conditionalis antecedente locat: vt neutrum sine altero sufficere intelligamus. Pronomen enim hæc, monstrat propinquas ipsorum & Iesu cōditiones, facta Iesu & modum quo fecit Iesus. hæc enim oportet scire. *Beati eritis.* pro, estis. Ex parte præmij, non qualicunque sed beatitudinis, non tantum futuræ sed præsen-

præſentis in certa ſecuráque ſpe, monet ad idē. & propterea dicit eis. *Si feceritis ea.* Non ſufficit hæc ſcire ad eſſe beatum certa ſpe, ſed oportet hæc eadem etiam facere, non dicere. ❡ Et hinc clarè apparet quòd in lotionis pedum officio intendit vniuerſa officia ad proximū, illo modo quo fecit Ieſus: alioquin nō dixiſſet in numero plurali hæc & ea, nō dixiſſet beati eſtis ſi hæc ſcitis & feceritis. *Non de omnibus vobis dico.* Excipit à beatitudine apoſtolorum (indefinite tamen) dicendo non de omnibus vobis. Et eſt ſenſus ꝙ non dico de omnibus vobis ꝙ eſtis beati ſi hæc ſcitis & ſi feceritis. ❡ Vbi diſcerne ꝙ quanuis iſta cōditionalis de futura beatitudine (ſi hæc ſcitis ſi feceritis ea, beati eritis) vera fuiſſet tam de Iuda quàm de aliis: Ieſus tamen nō dixit ipſam ſed alteram de præſenti beatitudine, ſi hæc ſcitis ſi feceritis ea beati eſtis. Quam cōſtat non verificari tunc de Iuda: qui tunc erat in ſtatu & animo peccati mortalis, & de numero reproborū ſeu præſcitorū ad æternā dānationē. Sed vera erat hæc cōditionalis de aliis apoſtolis: qui mūdi erant ſecundū præſentē iuſtitiā, & electi erant ad æternā beatitudinē. *Ego ſcio quos elegerim.* Ne errares putādo ꝙ præter opinionē Ieſu acciderit quaſi noua hæc exceptio, excludit Ieſus hunc errorem: aperiendo ꝙ nec præter notitiā nec præter electionem ſuam euenit hæc exceptio. ❡ Sed occurrit obiectio: quia ſuperiùs Ieſus cōputauit Iudā inter electos à ſe, dicens, nōne ego elegi vos duodecim. quomodo ergo nunc excipit Iudā ab electis à ſe? Solutio eſt, quòd ſuperiùs ſermo fuit de electione ad apoſtolatum: in cuius ſignū appoſuit numerū duodenariū, dicendo vos duodecim. hic verò eſt ſermo de electione ſimpliciter: qua aliqui homines dicuntur abſolutè electi, aliqui verò reprobi. In cuius ſignum dicit quos elegerim ſine additione aliqua: vt intelligamus de electiōe ſimpliciter, quę eſt electio ad beatitudinē æternā à qua excipiebat. *Sed vt adimpleatur ſcriptura.* Occurrit Ieſus tacitæ quæſtioni, cur elegiſti ad apoſtolatū quem non elegiſti ad beatitudinē, cur non omnes apoſtolos dicis beatos? dicēdo hoc eſſe vt impleatur ſcriptura. Et cōiunctio ſed, materiæ cōtrariæ admixtæ rationē contiguit, ratio enim quare inter electos reprobus Iudas eſt mixtus, fuit vt impleatur ſcriptura. *Qui manducat mecum panem.* Sēſum verborū ex pſalmo. 41. affert. Prophetatū erat ꝙ proditor futurus erat tā familiaris Ieſu ꝙ cū eo comederet panem, ꝙ cōmēſalis eſſet. *Leuabit*, pro, leuauit, *contra me calcaneum ſuum.* Ad ſimilitudinē equi ſeu muli calcitrantis cōtra domeſticum cura-

torē ſuū deſcribitur proditio Iudę ingrati paſtori ꝓprio. *Amodo dico vobis, priuſquā fiat.* Ecce quare prædico hoc vobis etnūc. *Vt quū factū fuerit credatis.* ꝓpter veſtrā vtilitatē, ad veſtræ fidei ſoliditatē. *quia.* pro, ꝙ, *ego ſum.* Nō dicit ſum Chriſtus, ſum filius dei, ſed abſolutè ꝙ ego ſum. Hoc eſt ergo quod credēdū ab apoſtolis erat, poſtquā fuerat quod Iudas facturus erat, poſtquā Ieſus ꝓditus, dānatus, crucifixus & mortuus fuerat. ¶ Quid autē ſignificet ego ſū, ex Exo. 3. habeī dicēte deo ad Moyſen. Hęc dices filiis Iſraël, qui eſt, miſit me ad vos. Credere itaq; ꝙ ego ſū, eſt credere ꝙ ego ſū verus ille deus cuius nomē eſt qui eſt. Oportebat enī credere Ieſū eſſe verū deū quū viſus eſt verè crucifixus & mortuꝰ: vt latro credidit, vt apoſtoli crediderūt tardiꝰ, ſ. poſt reſurrectionē Ieſu. *Amen amē dico vobis: qui accipit ſi quē miſero.* Poſtremo ex dignitate cuiuſq; ſui diſcipuli monet ad idē, ſ. lauandū & modū, vt priùs. Vbi manifeſtè trāſit à lotione ad acceptionē: vt intelligamus vniuerſa officia mādari. Et intēdit ꝙ nō ſolū ex parte præmij ſed etiā ex dignitate eorū quibꝰ hæc officia exhibētur, accēdī quilibet debet ad miniſtrādū opportuna ¶ Explicatur aūt dignitas cuiuſlibet miſſi à Ieſu magna valde, ſubiungendo. *Me accipit, Qui aūt me accipit. accipit eū qui me miſit.* In legato meo ego, in me aūt deus ſuſcipitur. Ergo de primo ad vltimū in legato meo ſuſcipitur deus. Quæ maior dignitas, quæ maior gratia pōt ſuſcipiēti cōferri? *Quū hæc dixiſſet Ieſus.* Omittit hic euāgeliſta inſtitutionē euchariſtiæ. Nā quāuis tā Matthæus q̄ Marcus ſine ordine narret manifeſtationē ꝙ vnus veſtrū me traditurus eſt, & inſtitutionē euchariſtiæ: Lucas tamē cum nota ordinis narrat ꝙ Ieſus poſtq̄ cœnauit inſtituit euchariſtiā: & ꝙ immediatè poſt ſubiunxit de proditore vno dicendo, verūtamē ecce manꝰ tradentis me: mecū eſt in menſa &c. ¶ Quocirca ordo fuit talis. Primo cœna facta eſt agni paſchalis: deinde Ieſus lauit pedes diſcipulorū: poſtea iterū recubuit ad proſecutionem cœnæ, & dixit verba ſupraſcripta: deinde inſtituit ſacramentum euchariſtiæ: & demū ſubiunxit hęc quę modo Ioānes narrat. Ex hoc nāq; ꝙ Lucas inſtitutionē euchariſtiæ dicit præceſſiſſe verba illa vnus veſtrū me traditurꝰ eſt. & pręceſſiſſe immediatè (ut teſtātur allata verba) oportet ordine dicto ītelligere hęc geſta: vt cōſona inueniātur hæc illis & ediuerſo. Et hinc clarè apparet ꝙ Iudas nō ſolū interfuit lotioni pedū, ſed etiā cōmunioni euchariſtiæ. *Turbatus eſt ſpiritu.* Turbatus quidē intus eſt triſtitia ſeu timore. Vtraque enim propaſsio, quieti opponitur animi & turbatio-

turbatioñe infert. Sed no est turbat⁹ carnis impulsu, sed spiritu causante & regẽte turbatioñe. ꝓpter quod nõ fuit turbatio hæc passio, sed propassio volũtaria. Omnia siquidẽ Iesus disponens suauiter, cõformẽ effecit animũ materiæ verborũ: sermonẽ turbantẽ discipulorũ animos prolaturus, turbatũ quoque suũ exhibuit animum. *Et protestatus est*. pro, & testatus est, *& dixit. Amẽ amẽ dico vobis quia*. pro, ꝙ, *vnus ex vobis tradet me*. Significatur enim ꝙ nõ increpando, nõ excandescendo, nõ cõminando, sed testando, sed tanquã veritatẽ testificando manifestauit occultam proditionẽ sui efficiendã ab vno eorũ. *Aspiciebãt ergo adinuicẽ discipuli: hæsitãtes de quo diceret*. Mutuũ aspectũ supple euangelista: omittẽs verba discipulorũ & verba Christi scripta ab aliis euangelistis. Et transit ad vltimò dicta. *Erat ergo recũbens vnus ex discipulis eius in sinu Iesu*. Proculdubio locũ in quo recũbebat ipse Ioannes euangelista describit à sinu Iesu, Et quũ siue sedendo siue iacendo essent, dispositi tamen ad vescendũ manerẽt, nõ videtur cõgruere ꝙ discipul⁹ ille in gremio Iesu sederet aut iaceret. ineptus enim talis situs fuisset vtriq; ad vescendũ. Quocirca appellatione sinus aut fluentẽ vestẽ Iesu aut spatiũ quod cõplexione brachij Iesu cõpræhẽdi poterat, significat. Describitur enĩ ꝙ discipulus ille recumbebat cõtiguus Iesu: vtpote sedens in sinu vestis Iesu, seu infra ambitũ qui brachio cõprehendi potest. Describitur siquidem situs discipuli illius antequã innueret illi Simõ Petrus quicquã. *Quẽ diligebat Iesus*. hoc est cui specialia signa dilectionis demõstrabat. nã dilectione interna oẽs diligebat: vt in hoc eodẽ ca. dicet, sicut dilexi vos. Et hac cognominatione seipsum describit euãgelista in tertia persona. sicut Moyses de se loquitur in tertia persona. *Innuit ergo huic Simon Petrus*. Ex hoc ꝙ Petrus innuendo loquitur Ioãni, insinuatur ꝙ nõ erat coniunctus localiter Ioãni: vt potuisset ei in aure loqui. *Et dixit ei quis est*. pro, vt interrogaret quis esset, *ille de quo dicit*. Nõ dicit euãgelista ꝙ Petr⁹ & innuerit & dixerit, sed solũmodo ꝙ innuit & quid innuit. s. vt interrogaret quis esset. Facilè enim fuit hoc signo aliquo significare. *Itaque quũ recubuisset*. pro, quũ incidisset, *ille*. Nõ est eadẽ dictio hic & superiùs. illa enim sitũ iacentis significat: ista autẽ situm cadentis. Vnde clarios redditur sensus antedictus ꝙ nõ in gremio Iesu recumbebat, sed iuxta eum. Iacens enim in gremio nõ cadit ad pectus: sed potius ascenderet ad pectus. *Supra*. pro, super, *pectus Iesu*. Caput siquidem acclinando super pectus Iesu, dicitur incidisse super pectus ei⁹. *Dixit ei, do*

*mine quis est?Respondit.*pro,respõdet, *Iesus.Ille est cui ego intinctum panem*,pro,buccellã.*porrexero.Et quum intinxisset panẽ.* pro,buccellã,*dedit.*pro,dat,*Iudæ Simonis Scariotis.*pro,Iscariotæ. Datiui enim est casus.Et refertur nõ ad Simonem sed ad Iudã. ¶Si iũgis his scripta ab aliis euangelistis,inuenies Iesum proditorem suũ primo manifestasse vnum ex duodecim:deinde restringendo, vnũ ex comedentibus in catino Iesu:& demum soli Ioanni demonstrasse in indiuiduo. *Et post buccellam.* proculdubio comestã.*introiuit.*deest tunc.Legendũ est. *tunc introiuit in eum Satanas.* Tanquã buccella traxerit post se Satanam ad interiora Iudæ. Significatur autem per introitum Satanæ, tantũ augmentũ malitiæ in Iuda vt velut habitãs in eo fuerit.Satanas:hoc est vt effectus fuerit Satanas vtens Iuda sicut habitans in domo vtitur illa.*Et dicit ei Iesus.quod facis,fac citius.* Dicendo quod facis,insinuat.Iudę se nosse quod Iudas facit.Dicendo fac citius,nõ præcipit vt faciat quod facit:sed circũstantiam temporis, significatam per citius:vt scilicet tempore illo à se deo decreto faceret. Quanuis enim deus non præceperit ꝙ Iudas proderet Iesum, præcepit tamen vt tali tempore faceret quod facit.& quia illud tẽpus iam aduenerat,ideo præcipitur vt citius faciat:vt impleat tunc,quod erat tempus decretũ à deo. *Hoc autem nemo sciuit discumbentium ad quid dixerit ei.* Etiam ipse Ioannes inter nescientes quorsum tenderẽt hæc verba supputatur.*Quidam enim putabant quia loculos habebat Iudas,quod dixisset ei Iesus.Eme ea quæ opus sunt nobis.*pro,eme ea quibus opus habemus,*ad diem festum.*pata azimos panes , & reliqua ad vescendũ necessaria in solẽnitate paschali.*Aut egenis vt aliquid daret.*Hinc clarè apparet nec Iesum nec apostolos vixisse mendicando:sed potius dando mendicis. Apparet etiam hinc ꝙ nõ solũ mulieres sequentes Iesum ministrabant Iesu de facultatibus suis:sed etiam Iesus habebat marsupiũ pecuniarum apud Iudam,nõ tantũ ad victũ, sed etiam ad erogandũ egenis.Nisi enim sæpe Iesus præcepisset dari egenis, nõ putassent discipuli ad hoc fuisse hæc verba dicta. Quod etiã apparet ex murmure discipulorũ in Bethania.Potuit vnguẽtũ istud venũdari & dari pauperibꝰ. ¶Et hæc notẽt qui de paupertatis perfectione disputant:vt intelligant nõ derogare perfectioni Christi & Apostolorũ, habere cõmune marsupium non solum ad proprias necessitates,sed ad subueniendum pauperibus. *Quum ergo accepisset ille buccellã.*Sicut inferiùs dicet quũ accepisset acetũ,ita nũc dicit quũ accepit buccellam:vtrobique significant

cans actum sumendi in cibum seu potum. *Exiuit continuò. Erat autem nox.* Explicatur tempus nocturnum, tum ad insinuãdum aptum tẽpus proditioni. tũ ad significãdum noctẽ mentis Iudæ. *Quum ergo exisset, dixit Iesus. Nunc clarificatus est.* pro, glorificatus est. Et ne oporteat repetere in omnibus sequẽtibus istius textus legendũ est glorificare seu glorificari. ¶ Eunte Iuda ad exequẽdũ proditionẽ, prænunciat Iesus discipulis priùs imminẽtia sibi: deinde imminẽtia discipulis vndecim. Et inchoat ab imminente sua gloria. Et aduerbiũ nunc, demonstrat tẽpus: cuius executio iá inchoata erat eunte Iuda ad exequẽdum proditionẽ. Et dicitur glorificatus tẽpore passionis, tũ merito: quia passio erat meritũ glorificationis. tũ via: quia passio erat trãsitus ad glorificationẽ. Appellat itaq; tẽpus proditionis passionis mortísq; suę, tẽpus glorificationis suæ: ad firmandã fidẽ discipulorũ vt erigãtur ad cognoscẽdum ꝙ transit ad gloriá, ꝙ oportet ipsum pati vt glorificetur. Et est sermo de gloria omni ei debita ex morte sua. ita ꝙ cõprehenditur & glorificatio corporis & glorificatio nominis &c. *Filius hominis.* vt de seipso quâtenus homo est, intelligamus. *Et deus clarificatus est.* pro, glorificatus est. *in eo.* Nõ solũ nũc glorificatus est filius hominis, sed etiá glorificatus est deus in ipso filio hominis. Vere videmus glorificatũ deũ in Iesu Christo mortuo ꝓpter salutẽ humani generis. nã inde videmus deũ cognitum & adoratũ à toto orbe terrarum. *Si deus clarificatus est.* pro, glorificatus est, *in eo.* Nõ suffecit explanare fructum duplicẽ mortis ei⁹, sed ex secũdo fructu manifestat actorẽ primi fructus: ex hoc enim ꝙ deus glorificatus est in Iesu, intendit inferre ꝙ deus est actor glorificationis Iesu. Et propterea subiũgit consequens. *Et deus clarificabit.* pro, glorificabit, *eum.* scilicet filiũ hominis. *In semetipso.* filio hominis. Parum siquidẽ esset glorificare filiũ hominis in fama, in opiniõe aliorũ, immo nihil esset nisi glorificaret eũdẽ in semetipso: gloriosum efficiẽdo ipsum viuũ. anima & corpore. *Et cõtinuò clarificabit.* pro, glorificabit, *eum.* Ne putares differri glorificationẽ filij hominis in semetipso, manifestat ꝙ continuò, statim (vtpote infra triduũ) glorificabit eũ, resuscitãdo ipsum à mortuis. *Filioli.* Prædicto fructu mortis suę, prędicit eis ipsam mortẽ iam imminere. Et appellat eos filiolos. tũ amoris teneritudinẽ in fine illis monstrans, tum statum eorũ internũ significãs. Erãt enim velut filij paruuli, adhuc nõ firmati, adhuc nõ perfecti virtute ex alto. *Adhuc modicum vobiscum sum.* Breuissimo siquidẽ tẽpore ab his verbis cũ ipsis fuit quãtum ad

cõuersationẽ:puta per duas vel tres horas. Breuissimo quoq; tẽ
pore cũ ipsis fuit quãtũ ad cõmunicationẽ mortalis carnis: vsq;
scilicet ad horã nonã diei artificialis sequentis. Vnde & post re-
surrectionẽ ipse dicit de cõmunicatione mortalis carnis. qũ ad-
huc essem vobiscũ. Ita ꝙ per esse nobiscum intelligit nõ solum
cõuersari nobiscũ, sed etiã esse similem nobis: passibilẽ, morta-
lẽ. *Quæretis me*. desiderabitis præsentiã meã corporalẽ. *Et sicut
dixit Iudæis*. superiùs. 7. cap. *Quo ego vado vos non potestis venire,
& vobis dico modo*. Iudæis dixerat absolutè, quo ego vado vos
nõ potestis venire: discipulis autẽ vndecim dicit hæcmet verba
nõ absolutè sed adiuncto aduerbio tẽporis modo, quo ego vado
vos nõ potestis venire modo. quia illi reprobi nec tũc nec vnquã
vẽturi erãt ad statũ gloriæ, quo Iesus ibat: discipuli aũt vndecim
non tunc quidẽ sed postea vẽturi erãt ad statum gloriæ æternæ.
Mandatũ nouũ do vobis, vt diligatis inuicẽ. Præceptũ charitatis mã
datũ nouum appellatur. tũ quia semper est nouũ, nihil vnquã sa
piẽs vetustatis tum præcipuè quia nouo modo explicabatur. In
veteri enĩ lege explicatũ est mãdatũ dilectionis secundũ formã
naturalis iuris, diliges ꝓximũ tuũ sicut teipsum. amicabilia enĩ
quæ sunt ad alios, naturali ratione sunt ex amicabilibꝰ quę sunt
ad se: vt etiã philosophi tradiderunt. Vnde diliges proximũ sicut
teipsũ, formã sonat naturalis iuris: vt quẽadmodũ amas te amo-
re amicitię, ita ames proximũ amicitię amore. Hoc est pręceptũ
vetus. Præceptũ autẽ nouum sonat nouã formam: quæ explica-
tur subiugendo. *Sicut dilexit vos*. Modus præcipitur diligendi in-
uicẽ, similis modo quo ipse Iesus dilexit nos. Cõstat enim ꝙ his
modus sonat diligere relatiue ad vitam æternã subordinãdo tã
diligẽtis quàm dilectorũ bona omnia temporalia vsque ad vitã
inclusiue, spirituali saluti dilectorũ. Christꝰ nanq; sic dilexit nos
vt etiã vitam poneret ꝓ salute nostra: & sic dilexit discipulos vt
mitteret eos tãquã oues inter lupos, &c. Hęc est igitur explicata
noua dilectionis forma, hoc est mãdatũ nouũ: vt sicut Christus
dilexit nos nõ carnaliter sed spiritualiter, ponẽdo vitã pro nobis,
& volendo nobis nõ bona huius mũdi sed bona vitæ æternæ qui
quibuscunq; huius mũdi malis incidentibus, ita nos diligamus
inuicẽ. parati ponere vitã ꝓ spirituali salutè proximorũ: & vele-
mꝰ ꝓximis bona vitę ęternę plus ꝗ bona mũdi huius, plus ꝗ vitã
corpori. Hoc enim mãdatũ ad noui testamẽti statũ spectans hoc
nusquã fuerat in veteri testamẽto explicatũ. Vnde merito mãda-
tũ nouũ à Christo dicitur. ¶ Et est pręceptũ hoc, nõ continẽ

(Vnde

(vnde &mandatũ appellatur) affirmatiuã tamen: obligans quidẽ semper, sed non ad semper executioni mandandum, sed quando oportet. *Vt & vos diligatis inuicẽ.* Ad distinguendum inter vim mandati & vim exempli, repetit vt diligatis inuicem: vt intelligamus debere nos diligere inuicẽ sicut ipse dilexit nos, tũ ratione præcepti, tum ratione exempli ipsius Iesu. Propter quod euangelista inter præceptum, & exemplum in medio locauit sicut dilexi vos: vt simul significaret & modum præcepti & vim exẽpli. *In hoc cognoscent omnes quod discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad inuicem.* Ecce infallibilia apud omnes nationes signa discipulorum Christi, ecce insignia propria Christianorum, quæ vtinam hodie apparerent. *Dicit ei Simon Petrus.* Occurrit hic duplex quæstio. Altera de loco: quoniam apud Matthæũ & Marcũ verba inter Iesum & Petrum narrantur hymno dicto post cœnã, exeunte Iesu versus Gethsemane: Ioannes autem refert ea dicta in loco cœnæ. ¶ Solutio est, ꝙ Ioannes seruat ordinem historiæ: Matthæus autem & Marcus sine ordine res gestas & dictas referũt. Vnde & inferiùs apertè subiũgetur, surgite eamus hinc. Matthæus autem & Marcus rememorant dicta: non dicendo ibi vel alibi hæc dicta fuisse. ¶ Altera est de ordine verborum. Et hæc quæstio ab alio quàm spiritusancto declarari nequit cũ certitudine. Coniicere tamen licet quòd colloquium inter Iesum & Petrũ incœpit ab istis verbis quæ Ioãnes refert, scilicet quo ego vado vos non potestis sequi modo. ab his enim verbis motus Petrꝰ petit. *Domine quo vadis?* Quod ideo petit, vt audiens explicari terminum quo ibat Iesus, offerret quoque se ad simul eundum. *Respondit.* Deest, ei, *Iesus. Quo ego vado, non potes me modo sequi.* Indignum monstrauit Petrum responsione clariore: repetendo Petro quod communiter dixerat vndecim. *Postea autem sequeris.* Deest, me. Secutus enim fuit Iesum Petrus postea quum Romæ crucifixus est. *Dicit ei Petrus. Quare.* Deest, domine. Legendũ est, *Domine quare non possum te sequi modo? animam meam pro te ponam.* Prompti & feruentis spiritus verba sunt: habebat nanque paratã intentionem etiam moriendi pro Iesu: apertè per hoc significant quòd paratus erat sequi ipsum eũtem per mortem ad aliam vitã. Quibus auditis Iesus dixit ea quæ Lucas refert, scilicet Simõ ecce Satanas expetiuit vos vt cribraret, &c. & inseruit. omnes vos scandalũ patiemini in me in noctè ista, & prædixit Petro tantũ de seipso promittenti quòd ter eũ esset negaturus. *Respondit ei Iesus. Animam tuam pro me pones? amen amen dico tibi, non cantabit gallus*

donec ter me neges. Vel tacet Ioannes quod Marcus explicauit, scilicet bis: vt Iesus dixerit, non cantabit bis gallus donec ter me neges, vel taces quòd Iesus prius dixerit Petro, non cantabit gallus bis, donec ter me neges: & Petro adhuc promittenti de se contrarium, postea peiora prædixerit non cantabit gallus donec ter me neges. Ita quòd vtrunque ei prædixit successiuè. Quod verificatum fuisse, inferiùs declarabitur.

CAPVT XIIII.

ET *ait discipulis suis.* Totum hoc superfluit. *Non turbetur cor vestrum.* Prædixerat eis quòd omnes scandalum passuri essent in ipso, & quòd tradendus esset: & propterea discipulos turbatos videns, monet vt turbatio non perueniat vsque ad cor: hoc est voluntatem. Acsi apertiùs dixisset, quanuis turbati sitis passionibus tristitiæ & timoris, non tamen turbetur voluntas vestra, sed maneat immota & quieta in affectu ad bonũ spirituale ad quod modo est affecta. habebant enim tunc cor mũdum & affectum ad bonum spiritus. *Creditis in deum, & in me credite.* Anceps est vtrobiq; ad indicatiuum vel imperatiuum, ad creditis vel credite. Potest enim legi vt moneantur vtrunq;: ita quòd ratio non turbandi corde, apponatur fides in deũ & fides in ipsum: monendo credite in deum & credite in me. Potest quoq; legi alterũ indicatiuè, & alterum imperatiuè scilicet creditis in deum & in me credite: significando quòd fides in deum, sit ratio credendi in Iesum vt intelligamus non esse duas fides (alteram in deum) alteram in Iesum) sed eadem ratione qua credimus in deum, credendum esse in Iesum. Vbi implicitè significat se esse deũ: ex eo enim quòd credere in deum, infert credere in Iesum, manifestè sequitur Iesum esse deum. Nam non dicit creditis deo credite & mihi, sed creditis in deum credite & in me: eodem vinculo exigens credere in se quo creditur in deum. ¶ Et dixit hoc, implicitè insinuans quò turbatio cordis ducebat, scilicet ad perdẽdum fidem in ipsum, vt intelligerent quòd quandiu crederent in ipsum, turbatio non perueniret ad cor, præuidebat enim eos turbandos corde & perdituros fidem in ipsum. *In domo patris mei.* Metaphoricè domus patris significatur gloria æternæ fœlicitatis, in fruitione dei cor quia beati sunt apud deum sicut domestici filij apud pa *Mansiones multæ sunt.* Sicut gloria beatitudinis appellatur domus esse beatum appellatur mansio: & multiplex participatio beatitudinis, multitudo mansionum appellatur. Et adiunxit hoc, dixerat quo ego vado vos non potestis venire modo, ne cr [illegible]

malè intelligendo ſcilicet ꝙ in domo patris nõ eſſet manſio niſi pro ſolo Ieſu, vel pro paucis: & propterea dixerit eis, non poteſtis modo venire, & propterea dixerit ſoli Petro, ſequeris autẽ poſtea. Ad tollendum itaq; hunc erroneum intellectum, & ſimul erigendo ſpem eorum ad cæleſtem beatitudinẽ, manifeſtat eis ꝙ in domo patris ſui manſiones multæ (ſine numero) ſunt. Hæc tria Ieſus proponit diſcipulis ad ſpem, ad fidẽ, ad charitatẽ immotam ſeruãdam. Circa quæ tria totius huius capituli ſermo verſabitur, ordine retrogrado: inchoando. ſ. ab vltimo, in domo patris mei manſiones multæ ſunt. *Si quo minus.* pro, ſin minus, ſeu alioquin. *Dixiſſent vobis.* hoc eſt ſi non eſſet multitudo manſionum in domo patris mei, indicaſſem hoc vobis. Et addidit hoc, vt intelligamus ꝙ omnia cæleſtia quæ oportet nota eſſe nobis Ieſus indicauit, nihílque eorum tacuit. *Quia vado.* Superfluit quia. Et proſequitur erectionem ſpei diſcipulorum ex ſuo officio ad parandum diſcipulis manſiones in domo patris. Vado inquit, per mortem. *Parare vobis locũ.*. Manſiones quidẽ in domo patris mei iam ſunt multæ, ſed nõ ſunt paratæ vobis niſi ego parẽ vobis illas: & propterea vado ad parãdum vobis locũ manſionũ in paterna domo.

¶ Et iſta præparatio eſt beneficiũ apertionis paradiſi. Ante mortem enim Chriſti nullus quantumcunq; ſanctus ingrediebatur in manſiones beatitudinis: ipſa mors Chriſti beneficium hoc humano generi cõtulit, vt iuſti purgatione non indigẽtes beatificarentur. Et hoc beneficiũ ſicut metaphoricè appellatur appertio paradiſi, ita metaphoricè quoq; appellatur parare locũ ſeu mãſionem hominibus ſanctis. Et eſt ratio huius metaphoræ: quia tanq̃ non paratus locus alicui eſt, quando ipſe quidem dignus eſt loco, ſed impedimẽtum aliquod ne loco illo potiatur adeſt. *Et ſi abiero & præparauero.* pro, parauero, *vobis locum.* Non ſufficit Ieſu erigere ſpem diſcipulorũ: ex hoc ſolo ꝙ vadit ad parãdum eis locum: ſed erigit etiã ſpem ex reuerſione ſua. Et ſi abiero, per mortẽ, & parauero vobis locũ beatitudinis, per mortẽ, reſurrectionẽ, & aſcenſionem meã. *Iterum venio.* pro, venturus ſum. Ire meum ex hoc in carnem mortalem aduentu, eſt ad parandũ vobis beatitudinis animæ locum: iterum autẽ venturus ſum in mundum. *Et accipiam vos ad meipſum.* Tunc accipiam vos reſuſcitando vos integros, ex anima & corpore conſtantes, ad meipſum, ad cõſortium meum. *Vt vbi ſum ego, & vos ſitis.* Eundẽ locum (paternã. ſ. domum) promittit diſcipulis in quo ipſe eſt. Et non dicit vbi ero ego, ſed vbi ſum ego: quia ipſe erat in beatitudine ſecundum ſupremã animę par-

partem. ¶ Dixit quoq; hæc de secundo aduentu, ad mitigãdum dolorem discipulorũ de suo recessu. Et ad hoc significãdum præposuit, & si abiero: vt promissa reuersio tẽperet abire. *Et quo ego vado scitis, & viam scitis.* Interrogauerat Petrus, domine quo vadis, & indignus clara responsione fuit. Sed dulcis magister tractans modo de domo patris sui, de gloria æternæ fœlicitatis, excitat eos ad considerandũ ꝙ sciunt quo ipse Iesus vadit & viam qua itur illuc. Sciebãt enim (hoc est rationẽ sciendi habebant sufficientem) ex tot auditis à Iesu ꝙ vadit ad gloriã æternæ fœlicitatis per viam mortis propriæ. Ita ꝙ sensus verborũ Iesu est. Scitis, hoc est in promptu habetis sufficientẽ rationẽ sciendi, & quo vado & qua vado. Et est sermo de scire comitante fidem, nõ de scire euidentiæ, vt patet. *Dicit ei Thomas: Domine nescimus quo vadis, & quomodo possumus viam scire.* Ex hoc ꝙ Thomas argumentando, ex ignorantia termini infert ignorãtiam viæ, apparet ꝙ non intellexerat verba Iesu vt sonant (.s. ꝙ scirent discipuli & terminum & viã, huiusmodi enim argumẽtatio non est cõgrua responsio ad verba Iesu in tali sensu) sed ꝙ intellexit verba Iesu in sensu quem diximus .s. ꝙ habetis sufficientẽ rationem sciendi & terminum & viam. Huic nanq; sensui congruè & nõ contradicẽdo magistro respondens Thomas, fatetur hebetudinem suã & aliorum circa terminũ, & cõsequẽter cõcomitari oportere nescientiã viæ. Et est sensus. Quãuis verũ dicas ꝙ habemus rationẽ sciẽdi vtrunque, tamẽ fatemur ꝙ de facto nescim⁹ quo vadis, ac per hoc quomodo possum⁹ viã scire, hoc est & cõsequẽter impossibile est nos scire viam, notitiã enim viæ constat pẽdere ex notitia termini: vt patet. *Dicit ei Iesus.* Respondet directè Iesus, prius explicãdo viã. *Ego sum via, & veritas, & vita.* In textu Gręco singulis his tribus dictionib⁹ suus præponitur articulus. Ita ꝙ significatur, ego sum illa via, & illa veritas, & illa vita: vt intelligamus ꝙ Iesus non est quæcũq; via, sed suprema via & suprema veritas & suprema vita. ¶ Et dixit ego sum via, ad conuincendũ Thomã ꝙ sciebat viam, sciendo Iesum. Vere autem dicit, ego sum illa via: quoniã ipse siue faciens, siue docẽs, siue moriẽs, resurgens, &c. via est & qua ipse iuit, & qua nobis eundũ est. ¶ Adiũxit autẽ se esse veritatẽ & vitã, ne purũ hominẽ ipsum esse intelligerẽt: sed simul cũ hoc ꝙ est via humanis actionibus & passionibus, est etiã veritas nõ quæcũq;, sed suprema, & vita similiter suprema. quorũ vtrũq; soli deo cõuenit. Et adiungũtur hæc viæ, ad significandũ viã hãc solam veritate & vita, ad differentiã humanarũ viarũ, quæ aut falsæ sunt

aut

aut falsitatis aliquid mixtũ habent,quo ad intellectũ : & quæ laboré ac morté inferũt,vel saltẽ nõ tollũt.Via em̃ Christi,tota plena est veritatis,& oẽm laborẽ mortémq; tollit:dũ spũs euntis cõtinuè magis ac magis viuificatur,& ad vitã tandẽ perducit fœlicitatis animę & corporis. *Nemo venit ad patrẽ nisi per me.*Manifestat se esse illam viã,ex hoc ꝙ nisi per ipsum(hoc est ipsius meritũ)nullus venit ad patrẽ. Acsi apertiùs dixisset summa via est qua itur ad patrẽ:nemo aũt venit ad patrẽ nisi per me:ego igitur sum illa via. ¶ In quibus verbis explicare dignatur etiã alterũ.s. terminũ quo vadit:dicẽdo nemo venit ad patrẽ.Nõ dicit nemo vadit ad patrẽ (quasi sine ipso)sed nemo venit, tanq̃ comes ipsius: vt pater insinuetur cõmunis terminus quo vadit Iesus & quo venit quicũq; it ad vitã æternã. ¶ Superius cap.6.dixerat nemo potest venire ad me nisi pater qui misit me traxerit eũ:& modo dicit ꝙ nemo venit ad patrẽ nisi per me,vt intelligamus & indiuisa esse opera trinitatis,& mutua officia inter hoĩem Iesum & deũ. *Si cognouissetis me.* Explicatis via ac termino, explicat rationem ignorãtiæ discipulorũ:quare.s.ipsi neutrũ sciunt,vt Thomas dixerat.Et è regione argumenti Thomæ docet modum cognoscẽdi inchoãdũ à via,nõ à termino.Thomas ꝓcesserat à termino ignoto ad viã ignotã,Iesus docet in proposito esse contrariũ progressum intellectus.s.à via ad terminum,à notitia Iesu ad notitiã patris.Hoc enim clarè significat hæc cõditionalis,vt intelligamus quod nõ est legitima excusatio.procedere ex ignoto termino ad ignotã viam in hac materia,vt Thomas arguebat:quia è cõuerso procedendũ est:si enim cognouissetis me. Et est sensus,si cognouissetis me viã & veritatẽ & vitã. *Et patrẽ meum vtique cognouissetis.* Ecce quo vado cognitũ est vobis ex notitia mei qui sum via. eo igitur modo quo cognoscitis vel nõ cognoscitis me, eodẽ modo cognoscitis vel nõ cognoscitis patrẽ meũ ad quem vado. ¶ Et dicit sub cõditione si cognouissetis me:vt intelligamus ꝙ nõ de cognitione sensitiua, sed de cognitione intellectuali penetrante ad intima personæ Iesu(hoc est ad diuinitatẽ ipsius)loquitur.Et verè cõditio hęc infert consequẽs.nam impossibile est cognoscere personam Iesu & nõ cognoscere deũ patrem Iesu.Et verè hic est legitimus noscendi deũ patrem modus quo ad nos:vt scilicet ex notitia quã habemus de Iesu qui nobis visibilis apparuit,ad notitiam patris ascendamus. ¶ Significantérq; dicit meũ:& non patrẽ adoptiuũ:sed patrẽ naturalem intelligamus. Adoptione enim deus est pater multorũ filiorũ:natura vero proprius pater est Iesu se-

ſu ſecundum diuinitatem. *Et amodo cognoſcetis*. pro, cognoſcite, *eum, & vidiſtis eum*. Quanuis dictio Græca anceps ſit ad cognoſcitis vel cognoſcite: magis tamen quadrat propoſito imperatiuum quàm indicatiuũ. Declarata ſiquidẽ ratione quare neſciebant tam viam quàm terminũ (quia ſcilicet neſciebant ipſum Ieſum) declarat modo rationem quare ipſe dixerit & quo ego vado ſcitis & viam ſcitis, hoc eſt habetis rationẽ ſciendi. ¶ Et duo dicit. Alterum ſignificans apud illos affuiſſe rationẽ cognoſcendi patrẽ, q difficilior cognitu putabatur: dicẽdo & vidiſtis eũ .i. patrẽ. Quod verificari Ieſus ſubiũget, quia q vidit filiũ vidit patrẽ. Et loquitur Ieſus ad diſcipulos humano more: ex hoc enim q homo aliquis videtur à te, habes tu rationẽ cognoſcendi illũ. Vnde ita dicit & vidiſtis eũ, acſi dixiſſet de aliquo viſo homine quem dicerent ſe nõ cognoſcere & vidiſtis eũ. ¶ Alterũ conſequẽs ad prædictã viſionem, ſignificans ꝙ ſaltẽ deinceps cognoſcant patrẽ: dicẽdo, amodo cognoſcite eũ. Conſuetũ morẽ (vt dictũ eſt) loquendi ſequẽs Ieſus, dicit diſcipulis ꝙ quãuis excuſetis vos nõ cognouiſſe hactenus pãtrẽ ad quem vado, ſaltẽ ex nũc cognoſcite eum quãdoquidem vidiſtis eum vidẽdo me. Sicut diceremus de homine prius viſo: etſi hactenus non cognouiſtis eũ, amodo cognoſcite illum quoniã vidiſtis illũ. Et eſt ſermo de cognitione comitante fidem: iuxta illud Apoſtoli, nũc cognoſco ex parte. *Dicit ei Philippus. Domine oſtende nobis patrem*. Dixerat Ieſus. & vidiſtis eũ .ſ. patrẽ, non audens autem dicere Philippus, nũquam vidimus patrem tuũ, rogat oſtende nobis patrẽ: implicite negans ſe vidiſſe patrẽ. *Et ſufficit nobis*. Totiẽs & tot dixiſti de patre tuo, oſtende nobis ipſum & ſufficit nobis de omnibus quæ dixiſti. *Dicit ei Ieſus. Tanto tẽpore vobiſcum ſum, & nõ cognouiſtis*. pro. & non cognouiſti, *me*? Philippus aliquantæ temeritatis reus. quamuis pro omnibus vſurpauerit petere, ſolus tamen arguitur quia non cognouerit tanto tempore Ieſum. *Philippe qui videt me, videt & patrem*. Superfluit coniunctio &: præter hoc quòd præſentia habemus pro præteritis. Legendũ eſt. *Philippe qui vidit me, vidit patrem*. Directè declarat verba quæ prius dixerat, & vidiſtis eum, quæ iã declarauimus. Intẽdit ſiquidẽ Ieſus ꝙ quicũq; cognoſcit ipſum, congnoſcit patrẽ: & quicunque vidit ipſum vidit patrẽ. Si clare vidit ipſum, clare quoq; vidit patrẽ: & ſi imperfecte nouit ipſum, imperfectè quoq; nouit patrẽ. *Quomodo tu dicis, oſtende nobis patrem*? Philippũ arguit: eo ꝙ reputabat Phillippus cognito Ieſu, adhuc ſupereſſe noſcendũ patrem, cuius oppoſitũ tũc dixerat Ieſus

Iesus,si cognouissetis me, & patrē meum vtique cognouissetis. *Non credis quia.* pro,quod,*ego in patre,& pater in me est?* Duo hinc mysteria apparēt. Alterum quod de notitia comitante fidē locutus est: vt exposuimus. Hoc enim manifestat, dicēdo non credis. Alterū quod ne erraremus, intelligendo ipsum Iesum esse patrē & filiū (vt Sabellius intellexit) probat quod qui vidit ipsum vidit patrē: non quia ipse est pater sed quia ipse est in patre & pater in eo. In quibus verbis consubstātialitas simul cū distinctione personarum significatur. nā pronomen ego, personam supponit: & nomē patris, personam quoque significat. Et me esse in patre & patrē in me esse, consubstantialitatem significat extremorum. Neque enim proprie intelligi potest filium esse in patre & patrem in filio nisi consubstantialitate. *Verba quæ ego loquor vobis, à meipso non loquor.* Manifestat quadrupliciter quod ipse in patre & pater in ipso est. Primo à locutione: quia verba quæ loquor non loquor à meipso, sed à patre. Et intendit per hoc quod indiuisi sunt ipse & pater in loquēdo: ac per hoc ipse in patre & pater in ipso est. *Pater autem in me manens, ipse facit opera.* Si intendisset indiuisionem solum quo ad loquendū, dixisset ipse, loquitur verba: sed quia intēdit nō solum indiuisionem quo ad verba sed etiam quo ad facta, ideo dixit ipse facit opera. ¶ Vbi acutius perspice quod simul adiicit indiuisionē sui & patris quo ad facta, & probat indiuisionem sui & patris quo ad verba. Nam sensus est. pater autem in me manens ipse facit opera quę verbis loquor. vt intelligamus quod quū dixit Lazare veni foras, & similia, verba quæ dixit non dixit à seipso sed à patre: quia pater in ipso manens facit opera, significata per illa verba. *Non creditis.* pro, credite mihi. Postquam primo ex verbis, secundo ex operib⁹ declarauit patrem in se & se in patre, declarat tertio hoc idem ex propria authoritate. Cedite inquit mihi, qui nunquam mentitus sum, qui sum veritas. *Quia.* pro, quod, *ego in patre & pater in me est. Alioquin.* Quarto per locum à natura operū mirabilium quæ fecit, exigit vt credant sibi, aperte dicens: alioquin, hoc est si non ob authoritatem meam mihi creditis. *Propter opera ipsa.* mirabilia quæ feci. *Credite.* Deest, mihi. Si mihi propter me non creditis, credite mihi propter mirabilia opera mea. *Amen amen dico vobis.* Expeditis iis quæ occasione illius particulæ in domo patris mei mansiones multæ sunt, dicēda occurrerunt, trāsit ad spectātia ad illam particulā tunc simul propositam, creditis in deum & in me credite. *Qui credit in me.* Quia propo-

propoſuerat creditis in deum & in me credite, intẽdit monſtra-
re rationem dicti: monſtrando parem eſſe facultatem credentis
in Ieſum & credentis in deum. De fide enim in deum, referũt a-
lij Euangeliſtę dictum. habete fidem dei: & ſi dixeritis mõti tol-
lere, & c. fiet & alia huiuſmodi. Et propterea de fide in Ieſum pa-
ria modo tradit. Et non dicit qui credit in deum, ſed qui credit
in me: vt oſtendat ſe eſſe deum. *Opera quæ ego facio*. Non dicit
opus ſed opera, ne intelligeremus ſingulare opus humanę redẽ-
ptionis (quod tũc actualiter faciebat) ſed opera quæ communi-
ter faciebat, in quibus faciẽdi cõtinuè perſeuerabat: & ꝓpterea
vtitur præſenti, dicendo facio. qualia ſunt opera tam moralia q̃
miraculorum. In his enim perſeuerabat faciendo. *Et ipſe faciet*.
Ecce officium credentis in Ieſum, facere opera tam moris quàm
miraculorum quæ cõtinuè exercuit Ieſus. non quod illa met nu-
mero opera faciet, ſed quod ſimilia illis. *Et maiora horum* ꝓ his,
faciet. Mirabilis apparet promiſsio: ſed ceſſabit admiratio libra-
tis ſubſequentibus cõditionibus adiunctis. Et eſt ſenſus, non q̃
omnia faciet maiora his: ſed quòd aliqua maiora his (& morali-
bꝰ & mirabilibꝰ) faciet credẽs in Ieſum. *Quia ego ad patrẽ*. Deeſt,
meũ, vado. Ex tribus partibꝰ integratur cauſa reddita ex qua cre-
dens in Ieſum faciet hæc & maiora. Prima autem pars cauſæ,
tria in ſe continet: ſcilicet ſurrogationem credentium in ſe loco
ſui ĩ ſua abſentia. Huiuſmodi enim ſurrogatio ſignificatur dicẽ-
do quia ego ad patrẽ vado. Acſi apertius dixiſſet, Qui credit in
me faciet hęc & maiora, quia loco mei relĩquo illũ eunte me ad
patrẽ. ¶ In quo etiã clauditur efficacia mortis eius, dicendo va-
do. per mortẽ enim ibat ad patrẽ. Et demũ clauditur etiã glori-
ficatio eius, dicendo ad patrẽ. Tranſire enim Ieſum ex hoc mũ-
do ad patrem eſt de ſtatu mortali & humili ad ſtatum immorta-
litatis, gloriæ & regni ire. Ita q̧ ſignificat hæc prima pars cau-
ſæ, quia ego moriẽdo aſſequor regnũ & gloriã, ſubſtituẽs eos lo-
co mei. Hinc. n. & ipſi ſurrogati in officiũ, hinc & meritũ mor-
tis eius & tẽpus glorificationis eius (quod expectabatur ad abũ-
de effundendum ſpiritum ſanctum) ſignificantur in cauſa [illegible]
credentes in ipſum facient hæc & maiora. *Et quodcunque* [illegible]
quicquid. Secũda pars cauſę ex parte credentium in Ieſum [illegible]
net: continens ſimiliter tria. *Petieritis patrem*. Superfluit [illegible]
Ratio modúſque faciẽdi hæc & maiora, explicatur ampliſsima
facultas impetrãdi non aliquid ſed omne quod petierint. ¶ Vbi
diligentius cerne & nota coniunctionẽ &, iungentẽ hanc cauſæ
partem

partem precedenti. Ita quod cõtinentur hęc verba sub illa coniunctione causali quia. Et est sensus planus. quia ego ad patrem meũ vado, & vos surrogati quicquid petieritis, &c. Et significatur clare per hoc ꝙ ad hoc vt credens in Iesum faciat hęc & maiora: concurrũt vt causa non solum quod ego vado ad patrẽ sed & quod vos petatis. Et cũ hoc declaratur etiam modus faciendi hæc & maiora, longè distans à modo quo ipse Iesus hęc fecit [...] ipse fecit imperando: credentibus autẽ in eũ promittitur quod facient hæc & maiora, supplicãdo. ¶ Et dicẽdo quicquid, rationem reddit ꝙ hæc & maiora faciet. nã sub quicquid comprehẽduntur hæc & maiora. Memẽto tamẽ ꝙ subintelligitur seruatis seruandis in supplicatione. *In nomine meo.* Ecce tertiũ. Non promittit quicquid petieritis, sed limitat in nomine meo: hoc est ad honorẽ, famã & gloriam meã, nomen enim ad notitiam, famam gloriamq; spectat. ¶ Verum intellige hanc conditionẽ non solum respectu intentionis petentis sed etiam respectu rei: hoc est non solũ quod potens petat pro gloria Christi, sed etiã quod in rei veritate illud sit expediens tunc pro gloria Christi. alioquin ex parte rei seu temporis aut loci non petitur in nomine Iesu. *Hoc faciam.* Deest, ego. Legendũ est. *Hoc ego faciam.* Tertia pars causę ex parte ipsius Iesus in statu glorię explicatur. Et significat per hoc quod credens in eũ faciet hæc & maiora petẽdo in nomine Iesu: nõ ita ꝙ ipse petẽs faciet hęc sine me (sicut fiunt res à surrogatis absente prĩcipali q surrogauit) sed ita quod ego ipse in gloria patris existens faciã quicquid ipsi petierint in meo nomine. Et in hoc manifestat se esse deũ: qui quæcunque petenda quãuis maiora his, faciet faciẽdo facere credẽtes in eũ. hoc enĩ est dei proprium. *Vt glorificetur pater in filio.* Vos quidem petetis pro gloria mea, ego autem faciã quod petetis pro gloria patris mei, vt pater glorificetur in gloria filij. Omnia sua referre se in patrem nõ solum quandiu in carne pasibili erat sed etiã in statu gloriæ, hinc manifestat. vt confirmet fidem quod vna & eadẽ est gloria filij & patris: sicut est vna natura & vna volũtas. Et similiter eadẽ est exhibẽda gloria à nobis filio & patri. ¶ Collige prudens lector has cõditiones requisitas ad hoc vt credẽs in Iesum faciat hæc & maiora: & cessabit admiratio, tã quod promissa sint cuilibet credẽti in Iesum (quoniam non sunt promissa absolutè sed cũ his conditionibus) quàm si non inueniũtur executioni mãdata. Non enim hoc prouenit ex defectu ꝓmissionis seu promittentis, sed ex defectu cõditionũ quæ non seruantur à nobis,

nobis, quæ non cõcurrunt vt exiguntur. *Siquid petieritis me no-mine meo, hoc faciam.* Dixerat siquid petieritis, &c. vt rationem & modum faciendi hæc & maiora aperiret. repetit modo eandem sententiã absolutè: vt intelligamus petitiones nostras in nomine eius exaudiendas non solum vt faciamus hæc & maiora, sed absolutè. Est quoque & altera repetẽdi ratio: quia vbi prius dixerat [illegible]uid petieritis, subaudiendo deũ, modo dicit siquid petieritis mẽ: ad extendendũ quod dixerat creditis in deum & in me credite, similiter esse intelligẽdum petitis deum petite & me: fidem suæ diuinitatis astruens. *Si diligitis me.* Post spectantia ad duas particulas (scilicet in domo patris mei, & creditis in deũ) transit ad spectãtia ad primam particulam: scilicet non turbetur cor vestrũ, in principio propositam. Et intendit consolari eos, turbatos ex dilectiõe ad ipsum auditis supradictis de proditione eius & dispersione eorum. & propterea incipit à dilectione. Si diligitis inquit me, in veritate: vt mœstitia vestrę turbationis præ se fert. *Mandata mea seruate.* Probatio dilectionis sit seruare mandata mea: hoc est non perducat vos turbatio vestra ad transgressionem mandatorum meorum. hoc erit vobis testimonium non turbati cordis (hoc est volũtatis) perseuerãtia in conseruatione mandatorum meorum: & ecõuersio si turbatio ducit vos ad non seruandum mandata mea, scitote quod tunc nõ diligitis me. *Et ego rogabo patrem.* Comprehendite fructus immotæ dilectionis. Ex parte siquidem vestra fructus est seruare mandata mea: ex parte autem mea fructus est quod ego rogabo patrem. Et dixit hoc. tum ad significãdum quasi reciprocã [illegible]titudinem obseruationi mandatorum eius. tum ad significandum quòd ad habendũ alium paracletum nõ sufficit vos seruare mandata mea, sed oportet adesse quoque preces meas. ¶ Cõueniens tem Iesu secundum humanam naturam rogare patrem. Et [illegible] rogabo: quia futurũ erat meritum mortis eius, intercedẽs [illegible] patrem. *Et alium paraclitum.* Interpres reliquit dictionem [illegible] cam: quum potuisset Latine dicere consolatorem. Iuxta [illegible] tamen loquẽdo corrupta est scriptura. nam scribi debet [illegible]tum, & proferri penultima producta. ¶ Alium cõsolatorem [illegible] ritum sanctum nominat, vere alium personaliter à filio [illegible] consolatorem quia officium consolatoris interni exercet. Et optime quadrat vt turbatis mœstitia, cõsolator promittatur. Et insinuat per hoc se quoque consolatorem vnum esse: dicendo quod alius consolator dabitur. *Dabit vobis.* Pater dator significatur.

Quòd

Quod adimpletum est in Pētecoste. *Vt maneat vobiscum in æternum.* Ne intelligerent ꝙ alius cōsolator dandus esset illis ad tēpus (sicut ipse Iesus in carne datus est consolator ad tēpus) manifestat eis quòd ille alius consolator dabitur eis non ad manēdum cum ipsis ad tempus, sed in æternum, sed sine fine. Sine pœnitentia enim sunt dona dei: vt Apostolus dicit ad Roma. 11. Et propterea ipse deus dat cōsolatorem internum vt maneat in æternum cum omnibus illis quibus dat. Sed ex parte eorum quibus datus est, contingit quandoque ꝙ non manet cū eis in æternum. Hoc tamē in vndecim Apostolis nō habuit locum: sed nō solum ex parte dantis sed etiā de facto mansit & manet internus cōsolator cū eis in æternum. *Spiritum veritatis.* Ne intelligerent alium consolatorem corporeum (sicut ipse fuit) manifestat eis ꝙ consolator ille erit spiritus: vt intelligant ꝙ nō erit exterior consolator vt homo, sed internus spiritus. ¶ Et appellatur spiritus veritatis, nō solum quia à veritate procedit diuina, sed etiā quia veritatis puræ ac integræ est largitor. Nihil enim mendacij, nihil falsitatis, nihil doli & huiusmodi, est à spiritu promisso discipulis Christi: sed pura ab omni admixtione cuiuscūque fallaciȩ veritas, & integra, omnia ad salutē æternā necessaria cōprehendens ¶ Et dicēdo veritatis, explicat alterū spiritus officium: ꝙ. s. dabitur non solum consolator quo ad partē hominis affectiuā sed etiam veritatis doctor: nō tanquā externus doctor sed internus spiritus. *Quem mundus non potest accipere.* Ne putarent alium consolatorē dandū cōmuniter omnibus (sicut ipse datus est cōmuniter omnibus) simul manifestat ꝙ mundo (hoc est omnibus promiscuè) nō est dandus, & quare nō est dandus, dicēdo quē mundus non potest accipere: quia scilicet non est capax eius. Verè siquidē nō fuit spiritus sanctus datus Apostolis in Pētecoste, datus mūdo (hoc est cōmuniter omnibus) sed quibusdā tantū electis. Et verè mundus nō erat capax tanti doni. *Quia nō videt eum nec scit eum.* Quare mundus nō erat capax spiritus veritatis & cōsolatoris, ratio redditur ex parte intellectus. quia non videt, clara notitia, nec cognoscit, notitia fidei, eū, veritatis spiritū. Mundus enim tunc temporis nō solum carebat notitia clara dei, sed etiā carebat notitia fidei: vtpote nō credens esse spiritū sanctū spiritū intrantem animā ad instruendum de veritate cœlestis patriæ. *Vos autē cognoscetis.* pro, cognoscitis *eū.* Nō differt cognitionē in futurū: sed dicit ꝙ in præsenti cognoscunt eum. Et quū duo negasset de mūdo (scilicet videre & cognoscere) nō

affirmat vtrunque de eis. non enim dicit vos autẽ videtis & cognoſcitis: ſed alterum tantum affirmat. vt intelligamus alterum ſufficere: & intelligamus ſimul ꝙ Apoſtoli tunc cognoſcebant ſpiritum veritatis notitia fidei. Et propterea ipſis & non mundo dandus erat conſolator. *Quia apud vos manebit.* pro, manet. Ratio cognitionis redditur manſio: vt intelligamus ſpiritum veritatis manentẽ in animis Apoſtolorum iam facere officium ſuum faciendo eos cognoſcere ipſum. ipſe enim ſpiritus teſtimoniũ [illegible] dit ſpiritui noſtro ꝙ filij dei ſumus. Vnde notitia ab experientia in ſeipſis ſignificatur. dat enim deus etiam hoc vt ſciamus quæ à deo nobis donata ſunt. 1. Cor. 2. Si obiicis quo pacto ſtant hæc duo ſimul, quòd ſpiritus veritatis manet apud eos & ꝙ dandus eſt eis. Solutio eſt vtrunque eſſe verũ. nam & tunc Apoſtoli habebãt ſpiritum veritatis ſecundum effectum neceſſariũ ad propriam ſalutẽ: dandus autem erat eis ſecundum effectũ con[illegible]tionis qua tunc carebant, & ſecundũ effectũ veritatis ad docẽ[illegible] alios cũ plenitudine gratiæ & firmitatis &c. *Et in vobis erit.* Coniunctio &, denotat rationẽ cognoſcẽdi ſpiritũ veritatis integrari ex duobus: ſcilicet ex eo quòd manet apud vos, & ex eo q[illegible] vobis erit: hoc eſt ex manſione & perſeuerãtia. immo rectius [illegible] manſione & electione diuina. Quod ideo dixerim: quoniam interrupta fuit manſio ſpiritus ſancti in Apoſtolis (ſaltẽ in Petro) ſed non fuit interrupta diuina electio: ſecundũ quã dicitur [illegible] vobis erit. ❡ Vbi etiã nota ꝙ prius dixerat vt maneat vob[illegible] modo autẽ adiungit in vobis erit. vt intelligant ꝙ non ſo[illegible] eis ſed etiam in eis intus erit. ❡ Nec prætereas notare qu[illegible] his duobus integrantibus rationẽ cognoſcendi ſpiritum veri[illegible] tis, inſinuatur propriũ hoc eſſe electorum vt cognoſcant in [illegible] ſis ſpiritum ſanctum. Si enim ad notitiam ſufficeret habere [illegible] ſine perſeuerantia, non dixiſſet Ieſus, quia apud vos manet & [illegible] vobis erit. iungendo nanque hæc duo ſub vno quia, vtrãq[illegible] ditionẽ requiri ſignificauit, *Nõ relinquã vos orphanos.* Apoſto[illegible] animo & corpore conſtabant. & propterea Ieſus cõſolator [illegible] rum abſceſſurus, poſtquàm promiſit aliũ cõſolatorẽ inte[illegible] per hoc cõſolatorẽ animi, modo promittit ſeipſum re[illegible] ſolatorẽ corporeũ. Et dicẽdo non relinquam vos orph[illegible] ſolatorẽ ſe promittit vt patrẽ. Orphanus enim Græca di[illegible] ſignificans orbatũ parẽtibus. Vnde per hoc & ſe illis exhi[illegible] hacten⁹ vt patrem manifeſtat, & ſe rediturũ vt patrẽ pollicet[illegible] *Venio ad vos.* Intra triduũ enim reſurrecturus, tanquã in p[illegible]

sit dicit venio ad vos,egoipse carneus,egoipse pater. *Adhuc modicū.* Verè modicū temporis supererat quo videretur cōmuniter ab omnibus:vsque enim ad nonā horā videndus erat viuus,mortuus autē paulopost. *Et mundus iam non me videt.* Post hoc modicum tēporis,mundus,hoc est homines cōmuniter, me nō videt. ¶ Et dicit in præsenti videt,referendo nō ad præsens tēpus sed ad tempus post modicū . Et est sermo de mundo secundū statū transitoriū huius mundi . Significatur enim ꝙ post illud modicū tempus homines cōmuniter,durante statu transitorio huius mundi nō viderent Iesum,videndū tamē ab omnibus in fine mūdi. Propter quē statum mūdi significandū vsus est verbo pręsentis temporis,dicendo nō me videt:& nō dicendo, & non me videbit.Sonat siquidē præsens ꝙ mundus in statu mūdi post illud paululū non videt Iesum. Quod esse verissimū patet.post resurrectionē enim nō est cōmuniter ab omnib⁹ visus,sed tantū à testibus præordinatis à deo. *Vos autē videtis me.* Non dicit videbitis sed videtis:referendo præsens ad tēpus post illud paululum. Ita ꝙ aduerbiū tēporis iam,seruit vtrique orationi:negatiuæ.s. mundus me iam non videt,& affirmatiuæ , vos autē videtis me. ¶ Et declarat per hoc similē differētiā seruandā in reditu ipsius resurgētis īter ipsos & mūdū,quę descripta est inter ipsos quoque & mundū quo ad aliū internū consolatorē. Sicut enim ibi dixit ꝙ dabit vobis,nō mundo , ita modo dicit ꝙ non mundus sed vos videbitis me: ne intelligerent ꝙ resurgens videndus sit cōmuniter ab oībus sicut tūc passibilis videbatur cōiter ab omnibus *Quia*.pro,ꝙ,*ego viuo.* Et hoc quoque præsens viuo, ad tēpus post paululū præsens refertur. ¶ Et significātur res videndę duæ altera est ꝙ ego viuo postquā crucifixus mortuus ac sepultus fuero.viuo egomet in hacmet carne,hacmet vita qua modo viuo. Altera est. *Et vos viuetis.* Securos per hoc Apostolos reddit ꝙ nō morietur secū,sed ꝙ perseuerabūt viuentes. Perseuerantiā enim vitæ,dicendo viuetis significat : timorē mortis interim ꝙ ipse redibit ab eis tollens. *In illo die.* hoc est in illa claritate resurrectionis meæ . Et ad literā etiā in illo die quo resurgā & veniā ad vos:quoniam eodem die aperuit illis sensum vt intelligerēt scripturas,& insufflando dedit eis spiritū sanctum. *Vos cognoscetis.* Ecce alter fructus reditus mei.prim⁹ enim descriptus est cōsolatio videndo me viuū:alter autē est notitia.Ille ad partē affectiuā,& sensibile gaudium , iste ad partē spectat intellectiuam. Sicut etiam à spiritu paracleto descripserat vtrāque partē perficiendam.

ciendum. *Quia* pro, ꝙ, *ego sum in patre meo.* Cognouerunt Apostoli post resurrectionem Christi nõ confusa notitia (nesciendo quid crederẽt: vt quãdiu erãt cũ Iesu passibili credebãt propter verba Iesu) sed distincta & explicita notitia, per speculũ tamẽ & in ænigmate, cognouerunt Iesum esse filiũ naturalẽ dei, esse cõsubstantialem patri, esse in patre secundũ identitatẽ substantiæ seu essentiæ. *Et vos in me & ego in vobis.* Mysteriũ vnitatis ecclesiasticæ secundum vnionẽ spiritus interni inter caput & mẽbra immo rectius inter personã & mẽbra, alterum cognoscẽdum ab Apostolis predicit. Iesum enim esse in nobis & nos in Iesu, nihil est aliud q̃ nos esse mẽbra Iesu, ipsum verò esse velut personam horũ membrorũ. Hoc siquidẽ modo ipse est in nobis vt persona in membris suis. & nos sumus in illo vt mẽbra in persona: iuxta declarationẽ Apostoli ad Ro. 12. multi vnũ corpus sum⁹ in Christo, singuli autẽ alter alterius mẽbra. ¶ In his duob⁹ (altero ego sum in patre meo, altera vos in me & ego in vobis) vniuersa fidei materia cõprehenditur. in primo enim mysteriũ diuinarum personarũ, in secundo aũt mysteriũ ecclesiæ cõprehenditur. *Qui habet mandata mea & seruat ea, ille est qui diligit me.* Quia restrinxerat promissionẽ vtranque (scilicet & alius paracleti & reditus sui) ad apostolos excluso mundo, ne erraremus putando per has restrictiones haberi mundũ à Iesu pro derelicto, ideo vtranq; promissionẽ quo ad aliquid extendit ad vniuersum mundũ & propterea vniuersaliter & in tertia persona dicit qui habet. Et intẽdit simul describere diligentẽ Iesum, & manifestare quis est in toto mundo cõsecuturus nõ ipsam vtranque promissionẽ sed effectũ vtriusq;. Describitur autẽ diligẽs Iesum ex duab⁹ cõditionib⁹: scilicet ex habere & ex seruare mãdata eius. In habere excluditur tã refutatio q̃ negligentia discendi mãdata Iesu: in seruare verò excluditur tam refutatio quàm negligẽtia exequẽdi. Vtrãque enim conditionẽ oportet cõcurrere. nã sicut nõ sufficit plene habere in notitia mandata Iesu sine executione omnium, ita non sufficit exequi omnia mandata Iesu quæ quis habet in notitia, si refutat aut negligit habere notitiã omniũ mandatorũ Iesu. *Qui autem diligit me, diligetur à patre meo.* Ecce particula primæ promissionis, qua dixerat quòd pater dabit vobis alium paracletum. Extenditur enim promissio illa ad omnes diligentes Iesum, non secundum nouum affectum sed secundum dilectionis effectũ. & propterea dicit in futuro diligetur. Dilectio nanque dei secundum actum diligendi est æterna & nõ futura: sed

sed secundum effectum est futura. *Et ego diligam eum.* Nō solum à patre meo diligetur, sed etiā à me. Erit itaque amicitiæ amor inter diligentem me ex vna parte & patrem meum, ac me ex altera. ¶ Sed occurrit hic obiectio: quia text⁹ significat dilectionē hominis erga Iesum in præsenti tempore, dilectionē autē patris & Iesu in futuro. Ex hoc enim insinuatur ꝙ dilectio qua diligimus Iesum debet præuenire dilectionē patris & Ie[...] nos, cuius oppositum constat esse verū: quoniam ipse prius dilexit nos, immo ex hoc ꝙ deus diligit nos prouenit quòd nos diligamus eum. ¶ Solutio est, ꝙ absolutè priùs deus diligit nos quàm nos ipsum, sed quod ad aliquem effectū (puta plenitudinem gratiæ, donum perseuerātiæ, & vniuersaliter quo ad ea quæ meremur) priùs nos diligimus Iesum quàm deus nos: quoniam priùs est nostra dilectio meritoria quàm sit deum dare donum quod meruimus: deum autem dare donū aliquod, est deū diligere nos ad illum effectum. Sic autē est sermo in proposito: vbi de specialibus promissionibus est sermo. Et declarat Iesus quòd quicunque diligit eum meretur vt diligatur à patre eius ad potiora dona, quo ad primā promissionē: & quod diligatur ab ipso Iesu, quo ad secundam promissionē. *Et manifestabo.* pro, insinuabo, *ei meipsum.* Ecce effectus in quo quilibet participabit ꝑmissionē reditus Iesu. Apostolis dixerat ꝙ visuri essent ipsum & cognituri, &c. cuilibet diligenti ipsum promittit non ꝙ se manifestabit, sed quòd se insinuabit. Dictio enim Græca significat velut tacitè & clam indicare: quoniam Iesus cuilibet diligenti se, indicat seipsum intus interna illustratione & inspiratione, diuersimodè: prout electi experiuntur, accipientes manna absconditū quod nemo nouit nisi qui accipit. *Dicit ei Iudas, non ille Scariotis* pro, Iscariotes. *Domine quid factum est quia* pro, quòd, *manifestaturus es nobis teipsum, & non mundo?* Admiratur Iudas quo meritò consurgit hæc differentia, superiùs explicata in vtraque promissione inter mundū & ipsos Apostolos. Et ratio admirationis Iudæ erat, quia solit⁹ erat Iesus dona sua promittere cōmunia omnibus: vtpote qui venerat pro salute mundi, & qui vitā suā dixerat se daturū nō pro Apostolis tantū, sed pro multitudine hominū. *Respondit Iesus.* tali ordine. Primo declarat quomodo se habebit ad mundum: & deinde quomodo se habebit ad ipsos Apostolos, vt melius intelligāt differentiā quā dixerat inter ipsos & mundū. Et est hæc responsio declaratiua antedictorum. *Et dixit ei. Si quis diligit me.* Extēsionē quā priùs fecerat ad mūdū

in tertia persona, qui habet mandata mea &c. modo declarat similiter in tertia persona: vt diligamus quòd de omnib⁹ promiscuè loquitur. Siquis cuiuscunque nationis, sexus, ætatis &c. diligit me, verè. *Sermonem meum seruabit.* exequetur mãdata mea: alioquin non est vera dilectio. *Et pater meus diliget eum.* ad dona potiora: vt priùs exposuimus. *Et ad eum veniemus.* Non passibus corporalibus, sed donis internis. veniemus inquam pater, paracletus & ego. *Et mansionem apud eum faciemus.* Ad similitudinẽ amicorum aduentantiũ & eligentium manere apud eũ quem diligunt, aduentum trinitatis ad animam Iesus describit. vt plurali numero (veniemus, faciemus) multitudinem donorum quæ cõfert deus superueniens ad animam, intelligamus: dilectionẽ autem aduentu & mansione progressus intensiuus cũ perseuerantia significetur. *Qui non diligit me.* Noua differentia inter mundi personas immiscetur, quæ non habet locũ inter ipsos vndecim Apostolos quos alloquebatur: vt intelligamus non esse idem de mundo intelligendum & de vndecim Apostolis. In mũdo enim sunt & diligentes Iesum & non diligentes: Apostoli aũt vndecim omnes erant electi. Et propterea de mundo adhuc loquens dicit. qui nõ diligit me. *Sermones meos non seruat.* Dilectio Iesu propria monstratur causa seruandi sermonem Iesu, ex hoc ipso quòd dilectio ponitur causa seruationis, & non dilectio non seruationis. in causis enim propriis si affirmatio est causa affirmationis, negatio est causa negationis. ¶ Et dicit pluraliter sermones meos: vt intelligamus non seruantẽ vniuersos sermones ei⁹ non diligere ipsum. *Et sermonem.* pro, & sermo. Errore siquidem non interpretis accusatiuus iste introductus videtur. nam & in Græco textu est etiam nominatiui casus. *Quem audistis.* pro, quem auditis, *non est meus.* hoc est non ex humana procedit authoritate. *Sed eius qui misit me patris*, hoc est sed ex diuina authoritate vim habet. Sicut si legatus nomine principis sui loquens diceret, sermo iste nõ est meus sed principis qui misit me. ¶ Et adiunxit hoc Iesus ad manifestandum vim sermonis sui. Dixerat enim oportet seruari sermonem suum, vsque adeo quòd qui nõ seruat sermones eius extra charitatem est. Declarat itaque hoc ideo esse quia sermo eius est sermo diuinus, quia sermo eius habet vim legis à deo: & ꝓpterea oportet ipsum seruari ab vniuerso mundo. *Hæc locutus sum vobis.* Postquàm respondit Iudę quantum ad visitationem suam & patris exhibẽdam mundo, respondet modo quãtum ad specialem visitationem cõferẽdam ipsis

ipsis Apostolis post ipsius resurrectionem, & consolatur eos ex differentia inter futuram visitationem & præsentem. De præsenti enim dicit, hęc locutus sum vobis: manifestans quòd officium loquentis apud eos exercuit. Et loquitur ad literam de seipso homine, exteriori sermone prædicante, instruente, exhortante: & propterea subiungit. *Apud vos manens.* communicans vobiscum sicut in mansione ita in exteriori sermone. *Paraclitus.* pro. paracletus, seu consolator. *autē.* E regione sui manentis discipulos, distinguit futurum cōsolatorem. *Spiritussanctus.* Hæ duæ dictiones dupliciter in sacris literis intelliguntur. Nam quandoq; vtimur in vi vnius nominis proprij tertiæ personæ trinitatis: iuxta illud, baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & spiritussancti. Circumloquimur enim ignotū nomē illius personæ his duabus dictionibus. Quandoque autem in suis diuersis significatis intelliguntur. Et tunc verificantur & de patre & filio, & de spiritu hominis quando sanctus est: vt facilè patet inducendo per singula. In proposito autem in vi vnius nominis proprij tertiæ trinitatis personæ sumuntur: ita ꝙ proprio nomine nominat consolatorem futurum, dicendo spiritussanctus. ¶ Ratio autem nominis huius est authoritas scripturæ, accōmodantis hoc nomen ad circunloquendum proprium nomen ignotum nobis illius tertiæ in trinitate personæ. Sed accōmodationis ratio videtur, vt vel sic tertia illa persona significetur tanꝗ incorporeus flatus mundus ab omni potentialitate. Sic enim significatur non à seipsa, sed ab alio, aliter quàm filius: & ex adiuncta puritate significata nomine sancti diuina consignificatur natura. Lege sacrā scripturam: & nullum (ni fallor) inuenies actum vitalem similem spirituisancto expressius significatum quàm flatū: insufflante Iesu & dicente, accipite spiritumsanctum. Quid clarius alibi habeatur nescio. Et propterea hinc spiritussancti nomē accōmodatum tertiæ personæ apparet: tanto rationabilius quāto sic inuenitur relatiuum originis nomen spiritussanctus: intelligi enim nequit quòd flatus (siue corporeus siue incorporeus) non sit ab alio. *Quem mittet.* Quia ad literam sermo est de effusione spiritussancti in Apostolos, quæ futura erat in Pentecoste, & tunc spiritussanctus missus est in specie visibili igneæ linguę foris. in animis autem Apostolorum secundum dona gratiæ linguarum, doctrinæ, amoris, foritudinis, & cętera. ideò hinc dicitur quē mittet. Ipse enim spiritussanctus secundum seipsum non mittitur: sed ratione visibilis speciei dicitur mitti visibiliter, & ratione interni doni in animis

hominum dicitur mitti inuiſibiliter. *Pater.* Attribuitur patri mittere appropriatione, non proprietate: quum etiam filius mittat ſpiritum ſanctum, & ipſemet ſpiritusſanctus mittat ſeipſum: vt in theologia ſpeculatiua declaratur. *In nomine meo.* ad notificãdum me, ad manifeſtandum nomen meum, ad gloriam meam propagandam in mundo. *Ille vos docebit omnia.* Ecce differentia: ego locutus ſum hæc: ille autem docebit intus. Quanta differentia eſt inter loqui & docere intus, tanta differẽtia eſt inter hanc præſentiam meam, & præſentiam ſpiritusſancti futurã in vobis. *Et ſuggeret.* pro, & ſubmonebit. Non ſolum docebit quæ non intelligitis, ſed reuocabit ad memoriam. *Vobis omnia quæcunque dixero* pro, dixi vobis. Vbi apertè manifeſtat quòd ſpiritusſanctus perficiet quæ Ieſus inchoauit. Et dicit omnia quæcunque: vt intelligamus nihil periturum, ſed omnia & ſingula, incognita quidem docenda, quæ autem exciderant è memoria commonenda. Et hinc habes, nullum errorem apoſtolos (ſiue ex ignorantia ſiue ex obliuione) potuiſſe incurrere circa doctrinã Ieſu, circa euãgelica ſcribenda aut approbanda. *Pacem relinquo vobis.* Poſtquam Ieſus reſpondit Iudæ de ſeipſo tam circa mundum q̃ circa ipſos, tãquam rediens ad propoſitam cõſolationem turbatorum diſcipulorum proſequẽdam, dicit pacem relinquo vobis. Superiùs dixerat, mandatum nouum do vobis vt diligatis, &c. modo non dicit pacem mundo vobis: ſed legat teſtamenti iure, dicendo pacem relinquo vobis. Dilectio enim actio eſt quæ directè præcipi poteſt: pax autẽ nulla eſt actio, ſed fructus conſurgens ex actionibus bene diſpoſitis. Et propterea non mandatur, ſed relinquitur, tanquã precioſiſſima hæreditas. hoc eſt enim teſtamentum Ieſu. ¶ Et verè quadrat pacis bonum mandato dilectionis: iuxta illud. Pax multa diligentibus legem tuam. Intendit enim per hoc declarare eis quòd hæredes ſui oportet quòd ſint hæredes pacis: immo quòd hæreditas ſua, quam eis relinquit eſt pax. Vera ſiquidem pax conſurgit ex omnibus propriis actionibus & paſſionibus bene ordinatis: ſi aliqua enim exorbitaret, turbatio eſſet & pax violaretur. Vt intelligamus in hac hæreditate indictam eſſe nobis neceſſitatem habẽdi omnes actiones & paſſiones bene ordinatas. Non moriturus Ieſus pater Apoſtolorum, relinquit illis agros, domos, aut curam propriæ ſepulturę, ſed tantummodo pacem. Ac ſi apertiùs dixiſſet quanuis non agros & huiuſmodi temporalia bona, quanuis nec corpus proprium relinquam vobis, ſed reſumam illud, pacem tamen relinquo vobis. *Pacem meam do vobis.* Ne ca-

rẽ

res putando ꝙ Iesus testamento relinquit rem non suam, explicat pacem esse suã. ❡Nec dicit pax quã relinquo vobis est mea, sed pacem meam: vt intelligamus veram pacẽ quæ sola est digna nomine pacis, esse ipsius. Nõ enim est pax impiis, nõ est vera pax, exteriori concordia quãtumcunq; tranquilla & ordinata. Et breuiter nõ est vera pax nisi interna: qua intus omnibus actionibus & passionibus rectè dispositis & habituatis, inferiora animi concordant superioribus, superiora autem animi cum deo. hæc enim sola est vera pax: quam constat non esse hominis. sed dei vt domini proprij. Et propterea merito Iesus rem suam aperit se relinquere. subiungendo pacem meam do vobis ❡Et dicit do, ad declarandum modum quo relinquit, quòd scilicet relinquit donando liberaliter. non ex fideicommisso auorum, nõ ex debito quocunq;. *Non quomodo mundus dat, ego do vobis*. Non dicit non quam non qualem mundus dat, sed non quomodo mundus dat, vt intelligamus ꝙ de differentia in modo dandi loquitur. Modus quo mundus dat pacem, est exteriùs tranquille se habendo verbis & factis. Dat enim mundis (hoc est communis hominum cursus) pacem, imprecãdo, conueniendo, non lædendo, & reliqua huiusmodi exteriora seruando: Iesus autem non sic dat pacem, tam ex parte dantis quàm ex parte discipulorum, quibus datur: nam dat interiùs operando in animis hominũ: dat exterius tollendo vitam propriam & res, filios, vxorem, & demum propriã vitam singulorum quibus dat. Ecce modus dandi pacem contrarius modo quo mundus dat pacem. *Non turbetur cor vestrum*. Resumit quo hic sermo tendit: sicut consueuerunt prædicatores resumere thema ad maiorem vim exhortationis. *Neque formidet*. Turbatio ad tristitiam, formido ad timorem spectat, quo quis retrahitur à cœpto seu proposito. ❡Et non dicit non turbemini nec formidetis (quia non exigit modo ab illis tantam perfectionẽ vt passiones tristitiæ & timoris præueniãt) sed dicit nõ turbetur cor, non formidet cor: quia exigit vt nec turbati nec formido perueniat ad voluntatem, cordis nomine significatam. *Audistis quod ego dixi vobis*. Repetit quoque rationem consolatoriam: vt temperet illam ex ea parte qua turbationem intulit. *Vado*. pro, abeo, *& venio ad vos*. Vtrunque dixerat, & quatenus dixerat venio ad vos, consolatorium erat: quatenus vero dixerat abeo, turbationẽ intulit & timorem. *Si diligeretis me*. Temperat Iesus tristitiam discipulorũ ex parte boni ipsius Iesu. Hactenus enim consolatus eos fuerat promittendo bona illis. Et propterea dicit si diligeretis

me,

me, vero amore amicitię. *Gauderetis vtique.* qui tristamini de abscessu meo. *Quia vado.* Deest, dixi. Legendum est, *quia dixi vado ad patrem.* Materia gaudij significatur non solum vado ad patrem. Vnde & quadrupliciter hoc declarat. Primo ex parte rei directæ quo ad terminum ad quem, subiungẽdo. *Quia pater.* Deest meus, *maior me est.* Ecce ratio gaudij ex parte termini. s. patris mei: quia maior est me, vado ad maiorem, vado ad maius bonum meum. ¶ Vbi nota quòd ipsemet textus fert secum declarationem quo sensu intelligendũ sit pater maior me est: dum assumitur hoc pro ratione itineris ad patrem: ex hoc enim clarè manifestatur quòd pater maior est me eunte ad ipsum: hoc est secundum naturam qua vado ad ipsum. Constat siquidem quòd secundum diuinam naturam filius, nec exiuit à patre, nec vadit ad patrem: sed ratione humanæ naturæ exiuit à patre & redit ad patrem. *Et nunc dixi vobis priùs quàm fiat.* Reddit secũdo rationem ex parte actus dicendi, significati dicẽdo gauderetis vtique quia dixi. *Vt quum factum fuerit credatis.* Et sumitur hæc ratio ex vtilitate ipsorum discipulorum. Intendit enim quòd dixisse eis vado ad patrẽ, est illis materia gaudij, quia est eis vtile ad fidem. Quæ enim priùs quàm fiant prædicuntur, quum facta fuerint authoritatem fidei ei cui dixit conciliant. ¶ Nec dicit credatis hoc vel illud, sed credatis absolutè, vt intelligamus quòd loquitur de credere vniuersa quæ dixit Iesus. Ita quòd sensus est. Dixi vobis priùs quàm fiat meum ire ad patrem, vt quum factum fuerit ire meum ad patrem, credatis vniuersa quæ dixi. Supponit enim quòd priùs dixerat, ꝙ ipsi visuri essent ipsum iuisse ad patrem. hoc siquidem viderũt quum viderunt ipsum transisse de morte ad vitam gloriosam, &c. *Iam non multa loquar vobiscum.* Tertio alteram reddit rationem eiusdem actus dicendi. Habuit enim actus ille dicendi duas conditiones. Alteram quòd fuit ante factum, & huius rationem reddidit, dicendo dixi vobis priùs quàm fiat, &c. Alteram ꝙ fuit nunc, & propterea simul iunxit aduerbium nunc, dicendo & nunc dixi vobis priùs quàm fiat. Huius itaque nunc reddit rationem dicendo iam non multa loquar vobiscum: ideo nunc dixi vado ad patrem, quia reseruaui hoc ad tempus vltimum quo non multa vobiscum loquar. Si enim multa adhuc superessent dicenda impedirent fortè vos à retentatione huius. ¶ Et declarauit per hoc quòd elegit tempus congruum ad dicendum vado ad patrem: vt & ipsa congruitas electi temporis materia quoq; sit lætitiæ. *Venit enim princeps mundi huius.* Quarto ex parte rei dictæ alteram reddit

reddit principalem rationem gaudij. Et sumitur hæc ratio penes modum & rationem eundi ad patrem. Dicendo enim vado ad patrem, res dicta non solum est terminus ad quem (scilicet ad patrem) sed etiam ipsum ire, vado. Et propterea quum primam gaudij rationem reddidisset ex parte termini, modo reddit alteram ex parte modi rationísque eundi. ¶ Modus autẽ significatur dicendo, venit enim princeps mundi huius. Vbi nota ex cõiunctione enim, reddi simul rationem supremi temporis (iam non multa loquar vobiscum) & adiungi modum eundi. ¶ Dictioni princeps præponitur in textu Græco articulus: vt intelligamus quòd nõ de homine aliquo, sed de illo principe (diaboli) scilicet loquitur. Qui appellatur princeps non solum quia tunc principabatur & regnabat in mundo, sed quia in proposito veniebat vt princeps ad debellandum Iesum. Et dixit hoc vt intelligamus impetum furorémque persecutorum Iesu non esse humanarũ tantum passionum, sed diaboli pugnam, non qualitercunque, sed vt principis: tanquã in hoc congressu ageretur de principatu. Sicut vere ita fuit. ¶ Venit autem ad præliandum cõtra me, ad occidendum me. Declarat enim per hoc quòd modus quo hinc vadit ad patrem, est congrediendo cum principe mundi huius, propter hoc siquidem dicit quòd princeps mundi huius venit. Est enim præsentis temporis venit: & aduentum ad congrediendum cum Iesu significat. *Et in me non habet quicquam.* Non dicit & in me non potest quicquam, sed dicit non habet: hoc est nihil mei est eius. In me nanque nullum est peccatum, ipsæ quoque pœnalitates meæ non sunt eius: immo sunt contra eum: nã sunt arma aduersus eum. Vt hinc intelligamus ꝙ princeps mundi venit ad cõgrediendũ cum eo nullum ius habens in ipso. hic enim modus eundi ad patrem valde gloriosus est, & magni est materia gaudij: scilicet mori congrediendo cũ principe mundi nullum habente ius, mori in pugna tam iusta ex parte ipsius Iesu, & tã magna: vtpote principe mundi huius. Ecce modus eundi hinc. Ratio autem subiungitur. *Sed vt cognoscat mundus.* Tres partes habet hæc ratio vltra executionem, scilicet dilectionem patris, obedientiã paternã, & vtilitatem mundi. A qua inchoat cum cõiunctione aduersatiua, insinuante ꝙ q̃uis in me non sit meritũ mortis (quia princeps mũdi huius in me non habet quicq̃) verumtamen pro mũdi vtilitate quo ad notitiã. *Quia.* pro, ꝙ, *diligo patrẽ.* Magna enim est mũdi vtilitas nosse ꝙ Iesus diligit patrẽ. *Et sicut mãdatũ dedit mihi pater.* Mũdus non solum cognoscat ꝙ diligo patrẽ, sed etiam cognoscat

gnoſcat pleniſsimam meam obedientiam: vtpote qui nõ ſolum facio mandatum ſed etiam adimpleo modum mandati. Aduerbium enim ſicut, modum importat. *Sic facio.* illo modo impleo mandatum ſicut mãdatum eſt. Vbi nota quod quemadmodum aliis ſuperius dixerat ſi diligitis me mãdata mea ſeruate, ita modo comprobat dilectionem ſuam erga patrem ex hoc quod ſeruat mandatum patris non ſolum quo ad mori, ſed etiam quo ad modum patiendi & moriendi. *Surgite eamus hinc.* Vnica eſt ratio, incipiẽs ſed vt cognoſcat mũdus hucuſq;. Eſt enim ſenſus planus & ſuauis. Sed vt cognoſcat mũdus hęc duo (ſcilicet quod diligo patrem, & ſicut mãdatum dedit mihi ſic facio ideo ſurgite (recumbebant enim adhuc) eamus hinc, vt tradar, vt capiar, vt patiar, vt moriar, & breuiter vt adimpleam modos & conditiones omnes paſsionis & mortis meę iuxta mandatũ quod dedit mihi pater. ¶ Et docet ex iſtis quod ipſe homo ex dilectiõe erga deum & obediẽtia adamuſsim dati ſibi à deo mãdati, ſingula adimplet. Manifeſtat quoque per hęc verba decretũ fuiſſe à deo vt capiendum ſe exhiberet non in ciuitate, non in domo, ſed in tali loco, tempore modo, &c. Et propterea in executionẽ mandati dicit ſurgite eamus hinc.

CAPVT XV.

EGo ſum vitis. Proſequitur Ieſus exhortationem diſcipulorũ aſſumendo metaphoram qua comparat ſe viti, fideles [illegible] palmitibus fructuoſis & infructuoſis patrem autem ſuũ agricolæ, tollenti palmites infructuoſos, purganti autem fructuoſos vt plus fructificent. Et in declaratione huius parabolæ occupantur duo capitula: quintumdecimum & ſextumdecimum. ¶ Sed [illegible] rum occurrit, in hoc quod euangeliſta nulla vtitur continuationis nota ad præcedentia quum dixit Ieſum recedere ex loco cœnaculi. Suſpicor ego ſurgentibus Apoſtolis factam inter ipſos contentionem quis eorum eſſet remanſurus maior, audito receſſu Ieſu ad patrem. quam contentionem à Luca relatã quia Ioannes omittebat, & aduerſus illam fructus vnitatis [illegible] ſubiunctis commendatur, ideo abſque continuationis nota ſubiunxit, interruptionem inſinuans per hoc. ¶ Primo itaque proponit ipſam metaphoram, explicando perſonam ſuam & patris. Ego inquit, homo, ſum, metaphorice, vitis, officium exercendo vitis. *Vera.* ad differentiam labruſcæ & ſimilium ſicut dicimus aurum verum ad differentiam auri alchimici. Aſsimilat enim ſe non labruſcæ & huiuſmodi, ſed veræ viti. *Et pater meus agricola eſt.*

est. Hinc apparet quod seipsum hominem assimilat viti.nam ipsemet vt deus,agricola est non minus quàm pater.Deus enim significatur agricola per hæc verba: hoc est officium exercens agricolæ. *Omnem palmitem in me.* Solos fideles per palmites significat,dicendo palmitem in me. ratione enim fidei sunt palmites in ipso existentes: perennes autem infideles nunquam fuerunt palmites Christi. *Non ferentem fructum.* Sola negatio proferendi fructum fidei pensatur: & sufficiens explicatur causa abscisionis,subiunctæ. *Tollet.* pro,tollit *eum.* Pater meus agricola abscindit eum à vite. Sicut enim in materiali vite agricola abscindit palmitem infructuosum,ita deus fidelem infructuosum quotidie separat à consortio Christi. *Et omnem qui fert fructum.* Ecce alterum genus palmitum. *Purgabit.* pro,purgat,*eum.* Et hoc quoque in materiali vite fit ab agricola:& fit quotidie à deo circa fideles fructificantes in fide. *Vt fructum* pro, fructus, *plus afferat.* Ad hoc enim fit purgatio palmitis vt plus fructificet: & ad hoc purgatur à deo bonus Christianus vt melior fiat. *Iã vos mundi estis.* Proposita parabola,declarat Iesus illã dupliciter. Primo velut explicando terminos applicatos ad propositũ: & intentionẽ quo tendit per hãc parabolã Et quoniam exhortatio ista tendit ad hoc vt perseuerent discipuli in cõiunctione ad Iesum,perseuerantia autem in bono supponit statum præsentem bonum, ideo à præsenti discipulorum statu in bono, incipit dicendo iam vos mundi estis. Rursus introductis in parabola quatuor(scilicet se vite,patre agricola,& duobus generibus palmitũ)par fuit vt à patre agricola inchoaret declarationem, assignando pro causa boni status discipulorum patris sermonẽ. propter quod non sub bonitatis sed munditiæ nomine statum præsentem discipulorum significauit. Vt quia dixerat officium patris esse purgare,ex hoc ipso quod proponit ante mentis eorum oculos quòd sunt mundi propter sermonẽ patris,agnoscant in seipsis exercuisse officiũ suum patrem:& ex percepto beneficio à patre accendantur ad studium perseuerandi & percipiendi futurum beneficium purgationis ad plus fructificandum. Nec dicit vos mundi estis sed preponit iam: vt ponderẽt quòd quãuis prius fuerint immundi,modo mundi effecti sunt.hoc enim auget beneficium *Propter sermonem quem locutus sum vobis*, Mũdicia vestra beneficium est sermonis quem locutus sum. Et in hoc manifestat beneficium esse patris sui: quia superius dixerat, & sermo quẽ audistis non est meus sed eius qui misit me patris.

Sciebat Iesus quam efficaciã habuerat sermo suus in animis discipulorum, sciebat quòd habuerat in eis efficaciam mundandi ex virtute diuinà: quam patri attribuit. & propterea dixit ipsos mundos propter sermonem. *Manete in me.* Ex percepto beneficio declarat quod superest studium: simul declarans quorsum tendit hæc parabola. & simul nihilominus exponens atque applicans ad propositum illum terminum in me. Ita quod sicut dicendo iam vos mundi estis propter sermonem, &c. declarauit patrem agricolam quo ad fructum mundiciæ, ita modo explicando ad quid debet eorum studium tendere, explicat in duob' consistere inhæsionem palmitis in vite: hoc est coniunctionem discipulorum cum Christo ad fructificandum. Manete inquit in me. *Et ego in vobis.* Non est sensus, manete in me & ego manebo in vobis: sed studete vt vos maneatis in me & ego in vobis. ita quod vtrunque mãdatur eorum studio. Quid autem hęc duo significent specialiter, inferiùs ipse Iesus explicabit. nunc enim velut summarie applicat metaphoram. *Sicut palmes non potest ferre fructum à semetipso nisi mãserit in vite, sic nec vos nisi in me manseritis.* Quadruplici ratione monet ad hoc studium. Vbi aduerte quod simul inserit his rationibus applicationem aliorum terminorum metaphoræ ad propositum. ¶ Prima itaque ratio ad primam partẽ spectat scilicet manete in me. & ex parte necessitatis sumitur. Quæ satis claret patet ex similitudine palmitis nõ potentis ferre fructum à semetipso nisi manserit in vite. *Ego sum vitis, vos palmites.* Præcedenti & subsequenti rationi seruit hæc particula, explicans Iesum esse vitem respectu discipulorum ut palmitum: quod adhuc non fuerat explicatum. ¶ Aduerte quod hæc ratio quamuis sit completa ex ratione similitudinis, non tamen est completa ex ratione rei: sed postea complebitur. *Qui manet in me & ego in eo.* Secunda ratio ad vtranque spectat particulam scilicet manete in me, & ego in vobis. Et ex parte vtilitatis sumitur, subiungendo. *Hic fert fructum multum.* Prima enim ratio necessariam coniunctionem cum Iesu ad ferendum fructum, hæc autem vtilem ad ferendum fructum multum monstrat. *Quia sine me nihil potestis facere.* Directo & plano sensu redditur ratio complens primam rationem: quę super solam similitudinem ad vitẽ & palmitẽ fundata erat. Relinquebat enim ratio illa locũ quęstioni, vnde est quod tu officiũ vitis & alij officiũ palmitis habẽt? Huic inquam tacitæ quæstioni occurrit, reddendo rationem quare nõ possunt fructum quencunque (multũ vel paruũ)

paucū) ferre, quare ipse vitis & alij palmites: quia sine me nihil potestis facere. Quę sententia est verissima vt sonat, vtēdo pronomine me pro Iesu secundum diuinam naturam: quoniam sine ipso nec possumus esse. Verum sequendo contextum literæ (loquentis de Iesu vite, hoc est secundū humanam naturam) sensus est. quia sine me homine, nihil, fructus, hoc est nihil meritorij ad vitam æternam, potestis facere. Sermo est enim ad literā de fructu fidelium. *Siquis in me non manserit.* Tertia ratio ad primam spectat particulam scilicet manete in me. & sumitur ex pœna nō manentis in Iesu. Simúlque exponitur ille terminus in parabola positus, tollit eū. *Mittetur.* p, missus est, *foras sicut palmes*. Ex hoc præterito apparet quod dictio māserit tam apud Græcos quàm Latinos anceps ad præteritum vel futurum subiunctiui, intelligenda hoc in loco est in præterito: ne pœna præcedat culpam. Sed præcedente culpa significata per hoc quod non māsit in Iesu (vtpote nolendo seruare præcepta Iesu) subsecuta est pœna quod missus est foras, iudicio diuino exclusus est à beatitudinis consortio. pœna enim damni per missionem foras, significatur: quia iusti admittuntur intus ad interna nempe gaudia æternæ beatitudinis. Quocirca idem significatur per missionem foras & per ablationem significatam dicendo tollit eum. & exponitur quod pœnam hanc præcedit culpa palmitis nolentis manere in vite. *Et arescet.* pro, aruit. omnem fidei vigorem perdidit: vt etiam damnum donorum præsentis vitæ intelligas. *Et colligent eum.* pro, & colligunt eos. Significatur enim quòd quotidie fit. Sine intermissione nanque reprobi colliguntur ex hac vita à dæmonibus cum sibi paribus, velut palmites in fasciculos. & propterea pluraliter dicitur eos. *Et in ignem.* æternum, *mittent.* pro, mittunt. quotidie, *& ardet.* pro, ardent. continuè ex nunc vsque in æternum. Absque consumptione enim animæ cruciantur in inferno ex nunc & deinceps sine fine. *Si manseritis in me & verba mea in vobis manserint.* Quarta ratio sicut secunda ad vtranque spectat particulam scilicet manete in me, & ego in vobis. ¶ Vbi aduerte explicari quid importat & ego in vobis, dicendo & verba mea in vobis manserint. vt intelligamus Iesum esse in nobis nihil aliud esse quàm verba Iesu manere in nobis: manere in intellectu fide, in voluntate spe & charitate, in viribus executione. Et sumitur hæc quarta ratio ex societate appetitus, significata subiungendo. *Quodcunque volueritis petetis, & fiet vobis* Vbi simul promittitur adimplēdum quicquid

quid volumus ex coniunctione ad Iesum, & explicatur modus fructificandi. Explicatur enim in his verbis quod petendo fiet quicquid volum⁹: quod est dicere, intercedēte supplicatione fructum producetis desideratum. vt intelligeremus coniunctionē nostri ad Christum non fructificare per modum naturę, sed mediante humili supplicatione. *In hoc clarificatus.* pro, glorificatus, *est pater meus.* Supererat rationem reddere patris agricolę, purgantis palmitem fructiferū vt fructus plus afferat. Ratio itaq; quare pater Iesu deus. agricolę officio describitur, assignatur gloria ipsius patris: dicēdo in hoc glorificatus est pater meus. *Vt fructum plurimum.* pro, multum, *afferatis.* hoc est vt in statu & dispositione sitis afferendi fructum multum. Glorificatus enim est inchoatiue quum dispositi sunt Apostoli ad afferendū copiosum fructum. Quod qualiter fiat, inferius exponetur. *Et efficiamini mei discipuli.* Duo simul significantur. Alterum est quod explicatur quod importet manere in me, dicēdo & efficiamini mei discipuli: vt intelligamus cū admonemur manete in me, admoneri efficiamini mei discipuli. ¶ Et bene nota ꝙ de existētib⁹ iā discipulis suis dicit & efficiamini mei discipuli: ꝙ est alterū hic significatū. vt intelligamus perseuerantiā manēdi in Iesu, cōsistere in continuo effici eius discipulū: hoc est in cōtinuo profectu sub disciplina eius. quod est cōtinuè proficere in charitate. nam superius dixit, in hoc cognoscēt omnes quod discipuli mei estis si dilectionem, &c. Et hic finitur ratio parabolę, explicata applicatione terminorum ad materiam. post hac, autem prosequetur significata parabolæ per singula. *Sicut dilexit me pater.* Incipit à duab⁹ particulis manete in me, & ego in vobis. Quod si vis penetrare, recole quod ego in vobis explicatum est, verba mea in vobis mā serint. Et propterea in hoc progressu quum leges prę cepta mea seruaueritis, seu feceritis quę præcipio vobis, itellige importari & ego in vobis: & loco manete in me, ad speciem descendēdo intellige dictū manete in dilectione mea. Et hæc pro clariori notitia terminorū & intellectu persecutionis metaphorę prelibata sint. ¶ Monet itaque ad manete in me. ex authoritate modi quo Iesus dilexit eos. Authoritatem autē dilectionis suæ erga eos, deducit ex modo quo pater dilexit eum: dicendo. *Et ego dilexit vos.* illo modo quo deus pater dilexit me hominē, ego homo dilexi vos. Et determinat modus significatus ꝑ sicut dilectionē ex parte rei dilectæ. Ita quod sensus est. sicut dilectus sum ego homo à deo, ita vos dilecti estis à me. ¶ Et est verum

pro por-

proportionaliter.nam Iesus homo dilectus est à deo sic vt spiritualia dona sibi congrua in præsenti haberet:per meritum autē & passionem ac mortē acquireret quæ cōgruebat ipsum acquirere in futurū.Simili nanque modo Iesus dilexit Apostolos vndecim:dādo eis spiritualia dona secundum congruitatem temporis,& disponendo vt reliqua acquirerent patiendo,laborādo, moriendo &c. *Manete in dilectione mea.* Optimè infertur monitio ad manendum in dilectione Iesu erga eos ex tāta authoritate.Et est sensus perseuerare dilecti à me,digni dilectione mea actiuè:qua scilicet dilexi & diligo vos.vt intelligamus quòd manere in Iesu est manere dilectū ab eo. *Si præcepta mea seruaueritis,manebitis in dilectione mea.* Ne vagarentur quærendo quid agendū est ad manendū in Iesu dilectiōe(quæ nō est in facultate discipulorū) declarat quid agendū est scilicet & seruanda sunt opere præcepta Iesu, quod est in facultate eorū. ¶ Vbi aduerte ꝙ per hæc simul declarat illas duas partes (scilicet manete in me,& ego in vobis)mutuò sese inferre. nam ipsum in nobis esse declarauerat verba sua in nobis manere. quod modo magis explicat,præcepta sua seruari à nobis.Præcepta igitur Iesu seruando,manemus in vite, manemus in Iesu, manemus in Iesu dilectione,manem⁹ dilecti à Iesu,& vitis Iesus in nobis manet, verba eius manent in nobis. ¶ Et dixit hæc,ne errarent putando ꝙ siue seruarent Iesu præcepta siue nō, perseuerarent dilecti à Iesu sicut carnis filij perseuerāt dilecti à patre etiam si inobedientes fuerint. *Sicut & ego* Superfluit &. *Patris mei præcepta seruaui, & maneo in eius dilectione.* Ne dura appareat sarcina imposita discipulis ad seruandum seipsos in dilectione Iesu, mōstrat hāc obedientiā esse necessariā discipulis ab exēplo ipsiusmet qui est filius:vt intelligamus ꝙ si filium oportuit obedire seruando præcepta patris proprij,ad hoc vt perseueraret dilectus à patre, cōsequens est vt discipulis nō sit onerosum obedire seruando præcepta Iesu(quę iā dictū est esse præcepta dei patris Iesu)vt perseuerēt dilecti à Iesu. Vbi clarissimè cōspicitur ꝙ Iesus loquitur de se secundū humanam naturā. *Hæc locutus sum vobis,vt gaudium meū in vobis sit.* pro,maneat.Ne obediētia seruādi præcepta,propter bonum propriū Iesu mandata discipulis putetur subiungit ꝙ ideo simile obedientiæ onus illis iniunxit vt simile gaudium habeant:vt quemadmodū ipsum obedientem patri imitabuntur obediēdo ei,ita gaudiū ipsius quod habet obediēdo patri, participetur in ipsis discipulis. Ita ꝙ ad eorū gaudium obediētiam

hanc ordinari intelligant. *Et gaudium vestrum impleatur.* Nō solū ad participationem mei gaudij in præsenti vita, sed etiā ad hoc vt gaudium participatū iam effectum vestrū impleatur in futura vita, ordinatur obediētia hæc. Plenè enim gaudere in hac vita sancti nō possunt: sed in cælesti patria, sanctorū gaudium impletur. vbi nulla pœnalitas, nullus defectus plenitudinem gaudij impediet. Vtrunque autem in Apostolis impletū esse cōstat: quoniam & in præsenti vita ibant gaudentes à conspectu consilij &c. & omnes transierunt ad gaudiū æternū. *Hoc est præceptū meū.* Vniuersa monitio ad hoc reducta erat si præcepta mea seruaueritis, & propterea cōsequens fuit vt quæ essent hæc præcepta manifestaret. Et quāuis pluraliter dixerit verba mea, præcepta mea, omnia tamē sumēdo ad vnū redigit dicēdo hoc est præceptū meū: quoniā in hoc vno impleto omnia implentur, & sine hoc seruatio cæterorū nihil prodest ad manendū in dilectione Christi. *Vt diligatis inuicem sicut dilexi vos.* Repetit mandatū nouū superius declaratū in. 13. ca. *Maiorē hac dilectionē nemo habet.* Explicat modum significatū dicendo sicut dilexi vos. ex parte modi amandi penes magnitudinem amoris: intendēs ꝙ dilexit eos tanta dilectione quanta nemo habet maiorē. *Quā vt animā suā.* Superfluit quā. hoc est vitā suā corporalem. anima enim secundū animandi officium & vita corporalis in idem redeunt. *Ponat.* non cogatur mori sed sponte moriatur. *Quis.* Infinite dixerit, ad comprehendendū omnes homines. *Pro amicis suis.* Duplex quæstio occurrit circa hanc sententiam Altera est: quia maioris dilectionis est ponere animā suā pro inimicis suis quàm pro amicis suis: iuxta illud Pauli ad Ro. 5. cōmendat autē charitatē suā subiungendo, si enim quum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortē filij eius. Et iuxta doctrinā saluatoris apud Matthæum. diligite inimicos vestros &c. ❡ Altera est de qua magnitudine est sermo, quū dicitur maiore. Nā si de magnitudine extensiua est sermo, nō apparet verū: quū maior dilectio sit ponere nō solū vitā sed etiā famam & gloriam quàm ponere vitā pro amicis. Si verò de quantitate intensiua, nō apparet quoque verū: quoniā stat maiorē intensiue esse intus charitatē, quæ non adæquatur ex actu ponendi animā pro amicis. ❡ Ad hæc ordine retrogrado respōdetur. Et solutio quidē secundæ quæstionis est: ꝙ hic est sermo nō de dilectione absolutè, sed de dilectione alterius. Affertur enim hæc sentētia ad præceptū diligatis inuicē sicut dilexi vos: vbi patet sermonē esse de dilectione qua alius diligitur.

diligitur. Nec eſt ſermo de alterius dilectiõe ſecundũ ſe, ſed ſuos actus exterioris: vt patet ex explicato exteriori actu ſcilicet vt ponat quis animã ſuã pro amicis ſuis. Et per hoc ceſſat quæſtio de quantitate intenſiua charitatis, in ſe. ſermo enim eſt de charitate vt extenditur ad actus exteriores. Et eſt ſenſus ꝙ nullus habet dilectionem ſecundum actũ exteriorẽ. maiorẽ quàm qui ponit animã ſuã pro amicis ſuis. Et hoc patet comparando omnes exteriores actus dilectionis alterius, cõparando inquã ſecundũ proprias materias: puta ponere vitã, ponere regnum, ponere famã. & reliqua quæ ordinata dilectione poſſunt poni pro altero. cõſtat enim ꝙ ponere vitã maius eſt. ¶ Nec obſtat ꝙ maius eſt ponere vitam & famã quàm pónere vitam: quoniã comparatio intelligitur inter diſparatos actus dilectionis, & non inter vnum actũ ſolũ & ipſummet iunctũ cũ alio: quoniã ſic cõmuniter fiũt cõparationes & intelliguntur. Quũ enim dicitur ꝙ charitas eſt maior cæteris virtutibꝰ, nõ intelligitur ꝙ charitas eſt maior ſeipſa iuncta cũ alia virtute, ſed accipiendo ſingulas virtutes diſparate. Maius eſt autem ponere vitam quàm ponere famam, eo modo quo ordinata dilectio poteſt ponere famam & gloriã ſuã pro altero: ſcilicet ſubeundo ignominias & calumnias &c. ¶ Solutio verò primæ eſt. tũ ex eo ꝙ ſermone formali nullus ordinata dilectione ponit animã ſuã pro inimicis: quoniam inimicꝰ vt ſic ſonat rationẽ repugnantẽ dilectioni ordinatæ. Vnde falſum eſt ꝙ maioris dilectionis actus eſt ponere vitam pro inimicis: quia non eſt actus ordinatæ dilectionis. Ad authoritates autem inductas in oppoſitum, dicitur quòd loquuntur de inimicis materialiter & relatiuè ad amicitiam. Chriſtus enim mortuꝰ eſt vt nos de inimicis efficeremur amici, & iubemur diligere inimicos materialiter: hoc eſt dona dei quæ ſunt in inimicis. Vnde ſecundũ hoc ponere vitã pro amicis actu vel potentia, ſeu habitis vel habendis, includit ponere vitã pro inimicis materialiter. & propterea non eſt maius ponere pro inimicis q̃ pro amicis: immo eſt pars eius quod eſt ponere pro amicis. ¶ Tũ ex eo ꝙ dominus ideo in tertia perſona indicit hanc ſententiam (dicẽdo nemo habet) vt inſinuet ꝙ nõ de ſeipſo ſed de aliis hominibus loquitur. Aliis autẽ hominibus quãuis præceptũ ſit diligite inimicos veſtros, benefacite, orate &c. nunquam tamen dictũ eſt ponite animas veſtras pro inimicis veſtris, ꝓ iis qui vos odio habẽt: quoniã diligere, benefacere & orare poſſunt referri ad naturã & ad ſpẽ beatitudinis: ſed mori ꝓ actualiter inimicis quũ nõ

referatur ad salutē spiritualem inimicis (quem cōstat persistere in peccato mortali) ordinata dilectio non causat in hominibus aliis à Christo, qui sciebat ꝙ suū mori efficiebat inimicos amicos. Quocirca quū præcepisset Iesus vt diligatis inuicē sicut dilexi vos, subiunxit hanc sententiā de hominū inter se maxima dilectione in actu exteriori. tū vt hinc intelligeremus q̄ maior sit dilectio eius erga nos: pēsando ꝙ ipse ponit animā suam pro nobis (quamuis inimicis) reconciliandis, liberando ꝙ dilectio eius superat maximā hominum inter se dilectionē. tum vt temperaret pręceptū, diligite inuicē sicut dilexi vos. Acsi apertiùs subiunxisset, nō exigo à vobis vt modū meæ erga vos dilectionis imitemini, quantū ad hoc quod dilexi vos ponēdo animam meam pro vobis quū inimici essetis: sed sufficit quo ad hoc ꝙ diligatis inuicē ponendo animas vestras pro amicis: quia inter homines maiorē hac dilectionē nemo habet vt animam suam ponat quis pro amicis suis. ¶ Est itaque huius vniuersalis vt sonat sententiæ sensus ꝙ nullus homo maiore dilectione prosequitur exteriori opere alios q̄ ponens vitā suā pro amicis suis, habitis habendis. Quāuis Christo excepto nullus homo ponat vitā pro amicis nisi quos habet. Solus enī Christus moriēs potuit acquirere amicos: qui solus mortu⁹ est infra triduū resurrecturus. Et propterea hanc vniuersalē sententiā adiecit Iesus vt intelligerent Apostoli ꝙ Iesus maximum illis dilectionis impendebat officium, ponendo animā propriā pro ipsis vt amicis. Vnde & subiungit. *Vos amici mei estis si feceritis.* pro, faciatis. Est enim præsens subiunctiui. *Quæ ego præcipio vobis.* Ne iugum præceptorum exactū ad manendū in dilectione Iesu, pareret in animis discipulorum ꝙ monerentur ad perseuerandū in Iesu dilectione vt serui dilecti, declarat eis ꝙ sunt in dilectione Iesu vt amici: vt intelligant se moneri vt perseuerēt in dilectione Iesu, hoc est à Iesu dilecti vt amici: simúlque intelligāt amicos id se seruare faciendo pręcepta Iesu vt hinc percipiant ꝙ iugū præceptorū ad dignitatem eorum spectat: vtpote fouens & seruans eos in gradu amicorum Iesu. Vbi perpende ꝙ sicut paulo superius fructum seruādi præcepta declarauit esse gaudiū hic & in futuro, ita modo aliū fructum eorundē explicat gradū amicitiæ Iesu, esse amicum Iesu, diligi à Iesu vt amicum. *Iam.* pro, posthac, *non dicam.* pro, dico, *vos seruos.* puros. Non promittit mutationem nominis seruorum in nomen amicorū, obstaret enim promissioni quòd paulo inferi⁹ nominat eos seruos, nō est seru⁹ maior domino suo &c. sed pronunciat

nunciat eos posthac nõ esse mere seruos,sed seruos amicos. Dicit itaq; eis ꝙ posthac nõ sunt puri serui,sed serui amici,sed serui asciti in amicos: hoc est quòd habent in seipsis vnde nõ sunt posthac mere serui. *Quia seruus nescit.* Hinc apparet dict⁹ sensus: ꝙ scilicet nõ deliberatione à seruitute seu seruitutis nomine sed de quadam eleuatione inter seruos est sermo. Trãslatio enim ex nescire quæ facit dominus ad scire quæ facit dominus, nõ tollit seruitutẽ sed eleuat seruũ in gradũ amicorũ. *Quid faciat dominus eius.* Quãuis serui sciant quid fieri per eos iubeat dominus non tamen sciunt quid dominus faciat, non cõmunicant seruis domini quid ab ipsis dominis faciẽdũ est. *Vos autẽ dixi amicos: quia omnia quæcunque.* ꝑ, quæ audiui à patre meo nota feci vobis. Nõ dicit omnia quæ vidi aut noui, sed quæ audiui: vt insinuaret ꝙ non de omnibus sibi notis sed de omnibus quę tanquã legatus à patre audierat loquitur. Omnia enĩ illa notificauerat discipulis quæ acceperat à patre vt in carne passibili annunciaret: & in hoc cõtinuè perseuerabat officio ad magis explicãdũ. Multa aũt alia se nosse quæ etiã dicturus est illis, inferi⁹ testatur. multa habeo vobis dicere quę nõ potestis &c. vt intelligam⁹ illa alia multa esse extra numerũ eorũ quæ audiuit à patre: vtpote quę nouit à patre vltra mandata notificandorũ in carne passibili. *Non vos me elegistis.* Quanuis in vite clarũ sit, ꝙ vitis efficit palmites & nõ palmites vitẽ, in politicis tamen cõgregationibus contrariũ apparet nã populus eligit regẽ, nõ rex populũ: & sic de aliis. Et propterea ad hoc excludẽdũ & declarandũ secundũ proprietatẽ rei gestæ quod descripserat in metaphora vitis, affert hãc tertiã rationẽ ad hoc vt discipuli maneant in dilectione Iesu. Primam enim attulit ex fructu gaudij: secundam ex fructu amicitiæ: hãc autẽ tertiam ex beneficio præcedẽtis electione. Et in hac simul manifestat quòd cõiunctio ipsorum cũ Iesu, non est orta ab eis sed ab ipso Iesu. Non, inquit, vos me elegistis, quẽadmodum populus regem, aut milites ducem, aut discipuli præceptorem &c. *Sed ego elegi vos.* Ne etiam errares quòd casu aut sortè coniunctio hæc euenerit, explicat sed ego elegi vos, tũ electione æterna tũ tẽporali. *Et posui vos* in apostolatus gradu. *vt eatis.* ad prædicandũ *& fructum afferatis.* prædicando, duplicẽ: scilicet profectum meriti vobis, & salutis animarum aliis. *Et fructus vester maneat.* De vtroque fructu hoc verificatur. Fructus quidem meriti Apostolorum perseuerat in vitam æternam: fructus autem conuersionis ad fidem perseuerat vsque ad finem mundi, infe-

rendus vitæ æternæ. ¶ Et dixit hæc ad exponendum q ipse est vitis non naturalis sed voluntaria: quæ produxit Apostolos non natura sed electione, tanquã palmites ferentes fructũ non periturum. *Vt quocunque petieritis patrẽ in nomine meo, det vobis.* Apponit modum ferendi fructũ fore supplicando: vt intelligant media oratione tam fructũ meriti quàm fructũ prædicationis producendũ esse. *Hæc mando vobis vt diligatis inuicem.* Postquã declarauit metaphoram quo ad mansionẽ palmitum fructiferorũ in vite, declarat consequenter eandem metaphorã quo ad purgationem eorundem palmitum. dictũ enim fuit, purgat vt fructus plus afferat. De hac itaq; purgatione (quæ malis pœnæ est) dicturus, præmittit. hæc mãdo vobis vt diligatis inuicẽ: demõstrans per pronomen hæc innumera genera malorum tolerãda quæ subiunguntur redacta in duo capita: odium scilicet & persecutionẽ. ¶ Præmittit autẽ hæc mala toleranda ideo mãdare, vt seinuicem diligant, eo modò supple sicut ipse dilexit eos, vt intelligant etiã præcepta hæc ordinari & tendere ad eundẽ fructum ac finem quo tẽdit obseruatio reliquorum præceptorum. Et apte explicauit hoc in materia odiorum & persecutionum: quoniam exhibere se exosum mundo, præ se fert quandã apparentem contrarietatem ad præceptum de mutua dilectione. ad tollendam igitur hanc apparentem repugnantiam, præmittit. hæc, vt scilicet sitis exosi & persecutionibus mũdi expositi, mãdo vobis, non recedendo à nouo pręcepto, sed ad hoc vt diligatis inuicem, vt superius mãdaui: scilicet sicut dilexi vos. ¶ Et vere fructus patiẽtiæ tot malorum, est mutua sanctorum dilectio sicut Christus dilexit nos. purgantur enim ad proficiendum in charitate, ad maiori charitate fructificandum in ecclesia dei. *Si mundus vos odit*, hoc est si communiter homines vos odio habent. Et sub odio ĩtellige omnes internas passiones & machinationes, significatas à prima passione contraria bono: quæ est odium. Ecce primum caput purgationum, continens multa purgationum genera. *Scitote.* Dictio Græca anceps est ad imperatiuum & indicatiuum: magísque videtur quadrare vt legatur indicatiue. *Scitis.* Testes enim ipsosmet inducit ex certa quam iam habebant scientia. *Quia*, pro, quòd, *me priorem vobis.* Textus Gręcus anceps est ad prius quàm vos, vel primum vestrum. ita quòd vestrum est genitiuus pluralis, & primũ est accusatiuus. Sed magis quadrat sequentibus vt legatur. *Primum vestrum odio habuit* . nam subiungitur ratio, non est seruus maior domino suo.

ſuo. Eſt itaque ſenſus. ſcitis quòd me primum omnium veſtrum, caput omnium veſtrum. odio habuit. Conſolatur enim eos ab exemplo ſuo, qui tamen non egebat purgari his odiis. *Si de mundo fuiſſetis*. Rationem reddit naturalem quare mundus odit diſcipulos. Et intendit per eſſe de mundo, conſtare doctrina, moribus & actibus ex ſapientia ſeu prudentia ſeu affectibus humanis. *Mundus quod ſuum erat diligeret*. Naturaliter ſiquidem inquiunt philoſophi amabile eſt bonum, ſingulis autem proprium. Naturaliter ergo mundus diligit bonum proprium. *Quia vero de mundo non eſtis*. quia fides veſtra, mores veſtri, doctrina veſtra non ortum habet à mundo: quia nec ab affectibus humanis, nec à ſapientia & prudentia humana. *Sed ego elegi vos de mundo*. Nullum locum relinquit errori putantium Apoſtolos ſecundum originem animæ non eſſe de mundo ſicut alios homines: apponendo pro aduerſatiua, ſed ego elegi vos de mundo. Electionem ſiquidem cauſam monſtrat eſſe quare non ſunt de mundo. Electio enim abſtraxit eos ab effectibus, ſapientia & prudentia mundi: & tranſtulit in ſapientiam, prudentiam & affectus Chriſtianos. *Propterea odit vos mundus*. Quum inferendum fuiſſet, propterea non diligit vos mundus, intulit longè peius, propterea odit vos mũdus, vt intelligeremus quòd in eo quod dixit, ſed ego elegi vos de mundo, ſignificatur contrarietas ad mundum: quòd ſcilicet electi ſunt ad ſapientiam, prudentiam & affectus contrariantes mundo. In virtute ſiquidem contrarietatis per hæc verba ſignificatæ, intulit propterea odit vos mundus. odium enim eſt reſpectu contrarij. *Mementote ſermonis mei, quem ego dixi vobis*. Reuocat ad memoriam ſuperiùs dicta, ad monſtrandam vim exempli proprij quod dixerat. ſcitis quòd me primum veſtrum odio habuit. *Non eſt ſeruus maior domino ſuo*. Reuocate ad mentem quòd non eſtis melioris conditionis quàm ego. *Si me perſecuti ſunt, & vos perſequentur*. Ecce ſecundum caput purgationis, continens etiam multa genera. Nam ſicut odium continet omnes paſſiones & machinationes internas, ita perſecutio omnia externa mala pœnæ. Et ſimiliter ab exemplo proprio procedit. *Si ſermonem meum ſeruauerunt, & veſtrum ſeruabunt*. Hoc ad literam relatum ad homines illius temporis, omni caret quæſtione: ex eo quòd ipſe Ieſus teſtatur ſic fore. Et hic eſt ſenſus literalis: vt patet ex contextu. *Sed hæc omnia facient vobis*. primum & præcipuè Iſraelitæ ſeu Iudæi. *Propter nomen meum*. profitendum à vobis, exoſum eis. *Quia neſciunt eum qui miſit me*.

hoc eſt quia neſciunt deum miſiſſe me. Ignorantia ergo quòd deus miſerit me, cauſa erit tot malorum: veruntamen huiuſmodi ignorantia non excuſat eos. Quod dupliciter probat. *Si non veniſſem & locutus fuiſſem eis.* Negatio non cadit ſuper vtrunque verbum: ſcilicet veniſſem, & locutus fuiſſem. Et pronomen eis, demonſtrat Iſraelitas: ad quos in perſona venit & locutus eſt, tanto tempore prædicando. Vnde & dicebat, non ſum miſſus niſi ad oues quæ perierunt domus Iſrael. *Peccatum non haberent.* huiuſmodi ignorantiæ. *Nunc autem excuſationem.* pro, prætextum. Qui plus eſt quàm excuſatio. ſonat enim palliationem quádam. *Non habent de peccato ſuo.* Significatur quòd nō habent colorem ſeu apparentiam excuſandi peccatum ſuum poſt manifeſtā meam prædicationem. *Qui me odit.* Ecce inexcuſabilis ignorantiæ radix, odium Iudæorum erga me: ad hoc enim inſinuandum ſubdit hæc verba infinitè. *Et patrem meum odit.* Ne excuſabile intelligeres odium Iudæorum erga Ieſum, explicat quòd qui odit ipſum, conſecutiuè odit & patrem eius, hoc eſt deum. *Si opera.* mirabilia. *non feciſſem in eis.* Iſraelitis. Adiungit prædicationi mirabilia opera à ſe facta inter Iudæos: vt nullum tergiuerſationis locum relinquat. *Quæ nemo alius fecit.* Vt patet legenti antiquorum geſta, nullus vnquam reſuſcitauit quatriduanum mortuum, &c. *Peccatum non haberent.* huiuſmodi ignorantiæ. *Nunc autem & viderunt.* Non audierunt. ſed viderunt mirabilia quæ feci. *Et oderunt* Et cum his omnibus oderunt. Ecce radix cæcitatis. *Et me & patrem meum.* hoc eſt deum. Et quidem quòd oderint Ieſum, clarè apparet ex effectibus. Quòd vero oderint deum, conſecutiuè habetur: quia quum in Ieſu nullum eſſet malum quod recta ratione poſſet odio haberi, ſed ratio odij erat prædicatio firmata tot miraculis trahēs populum, manifeſtè ſequitur quòd in deum actorem horum redundabat odium erga Ieſum. *Sed vt adimpleatur ſermo.* Tacitæ quæſtioni (quare deus permittit huiuſmodi odium Iudæorum erga Ieſum) reſpondet vt adimpleatur: hoc eſt, ordinetur à deo odium eorum ad veracitatem ſcripturarum ſacrarum. *Qui in lege eorum ſcriptus eſt.* Clarè patet hinc quòd de Iſraelitis locutus eſt. Et appellatione legis tota vetus ſcriptura ſacra comprehenditur. nam ſermo iſte ſcriptus eſt in pſalmo trigeſimoquinto. *Quia.* pro, quòd, *odio habuerunt me gratis.* hoc eſt ſine vlla offenſa, ſine vlla iniuria, ſine vlla data occaſione odij. *Quum autem venerit.* Ad cumulum inexcuſabilitatis perſecutorum nominis mei accedet multiplicatio teſtium. nam vltra prædicatio-

nem

nem meam,& opera mea superueniet spiritussanctus testis : adiungemini & vos testes. ¶ Et dicit venerit,vt intelligamus quòd spiritussanctus nõ est res aliqua carens facultate veniendi: vt sunt virtutum dona,quæ dantur & infunduntur, sed nõ veniunt propriè loquendo ad nos. Vnde Iesus proprio & formali vtens sermone vt intelligamus rem quæ est paracletus non esse sicut dona virtutum,sed esse substantiam viuam facultatẽ habentem veniendi ad homines,dicit quum autem venerit. *Paraclitus*.pro,paracletus.hinc ad paucos dies. *quem ego mittam vobis* Superiùs dixerat quem pater mittet,modo dicit quem ego mittam : vt eandem operationem patris & filij inquantũ deus est intelligamus, vt indiuisa intelligamus opera trinitatis.Ego demonstrat proculdubio Iesum secundum diuinam naturã.solius enim dei est mittere spiritumsanctum.Missio autẽ ista est missio visibilis:qua scilicet in specie visibili ignis,& linguę venit spiritussanctus in corda Apostolorum. *A patre*. Et quod mittam habeo à patre, & ita mittam quòd pater mittet vt fons & caput missionis. *Spiritum veritatis*. Græca dictio interpretata spiritum, anceps est ad accusatiuum vel nominatiuum,spiritum vel spiritus : sed parui refert an sensus sit quum venerit paracletus spiritus veritatis,vel quem ego mittam spiritum veritatis. Et appellatur spiritus veritatis nõ solum ad differentiam spiritus mendacij (de quo scribitur tertij Regum vltimo,ero spiritus mẽdax in ore prophetarum eius) sed etiam ad significandum ꝙ erit spiritus solius & totius veritatis eorum quæ sunt necessaria ad salutem æternam. *Qui à patre procedit.* æternaliter.Et aduerte hic ꝙ nulla ratio admittit ex ista affirmatiua (scilicet qui à patre procedit) inferri negatiuam, ergo non procedit à filio:quin potius quia indiuisa sunt opera patris & filij in omnibus vbi nõ obuiat relationis oppositio (vt sub Eugenio quarto in concilio Græcorum & Latinorũ deductum hac ratione est) in hoc quod dicitur qui à patre procedit, includitur quòd etiam procedit à filio. Pater enim & filius in omni operatione sunt vnũ in qua non obuiat relationis oppositio, & quia in hoc quod est spiritumsanctum procedere à patre nulla admiscetur relationis oppositio inter patrem & filium , ideo conuenire etiam à filio concluditur quòd spiritussanctus procedit ab eo, ex hoc ipso quòd procedit à patre. *Ille*. proculdubio paracletus spiritus veritatis. *Testimonium perhibebit de me.* quòd sum missus à patre,quòd sum naturalis filius patris,&c. Ecce nouus testis irrefragabilis (vtpote spiritus veritatis) aderit. *Et vos testimonium*

perhi-

perhibetis. pro perhibete. Quãuis Græca dictio anceps sit ad perhibete vel perhibetis, magis tamen congruit proposito præsens imperatiuum quàm indicatiuum. Mandat enim Iesus vt & ipsi liberè testimonium de vita sua, de actionibus suis, de moribus suis proferant publicè. *Quia ab initio mecum estis.* quia præsentes fuistis, vidistis, palpastis omnia, ab initio quo incœpi dicere. Initium nanque gestorum à Iesu à tempore baptismatis Ioannes attendi, testatur Petrus Apostolus in electione Matthæi Actuum. 1.

CAPVT XVI.

H*Aec locutus sum vobis.* de odiis & persecutionibus imminentibus. *Vt non scandalizemini.* Non ideo hæc dixi vt accumulem vobis tristitiam aut timorem, sed ad vestram vtilitatem, ad vestram cautelam, vt superuenientibus his odiis & persecutionibus non impingatis, non ruatis. Iacula enim præuisa minùs feriunt, & nota causa profectus, faciliùs tolerantur. *Absque synagogis.* pro, alienos à synagoga, *facient vos.* Effectus odij & persecutionum describens, explicat duos extremos effectus: primum scilicet & vltimum. Primus est excommunicare eos à congregationibus Iudæorum: vltimus est occisio. De quo subditur. *Sed venit hora.* seu tempus, Dictio siquidem Græca vtrunque significat & magis congruit vt intelligatur tempus. Et est præsentis temporis venit, à passione enim Christi tempus hoc cæpit esse præsens. ¶ Aduersatiua autem coniunctio, ad quantitatem paruam antedicti mali (scilicet excommunicationis à synagoga) refertur. Quod enim diceretur, sed hoc parum est, venit tempus, & cætera. id exercet cõiunctio aduersatiua: paruo malo adiungens maximum malum. *Vt omnis.* non aliquis. *qui interficit.* pro, interfecerit, *vos.* Ecce alterum extremum longè peius malum. *Arbitretur.* pro, existimet. Non significat dictio Græca iudicare, sed putare: quod dicimus videtur mihi. *Obsequium.* pro, cultum, *se præstare deo.* Interfici quidem extremum malum est: sed horribilius valde redditur quòd tanquam inimici, nõ deorum (qui dæmones sunt) sed veri dei interfectio imminens prænunciatur: vsqueadeo vt inter religionis opera, quibus deus colitur, habendum sit interficere vos. *Et hæc facient vobis.* Superfluit vobis: Ratio omnium persecutionum subiungitur ignorantia: non tamen excusata, vt priùs dixit. *Quia non nouerunt patrem.* hoc est deum vt patrem, quod est ignorare mysterium trinitatis. *Neque me.* Verum Deum & verum hominem, quod est ignorare mysterium [illegible] incar-

incarnationis pro salute mundi. Israelitæ enim, de quibus loquitur (quorum sunt synagogæ) quanuis nossent deum, nesciebant tamen hæc duo quæ Iesus manifestauit mundo. *Sed hæc locutus sum vobis.* Aduersatiua ad tristitiam causatam in Apostolis ex auditis refertur: significans quod non vt ingereret illis tristitiam hæc locutus est illis. *Vt quum venerit hora.* seu tempus. Eadem enim est dictio quæ est superiùs. Ecce ad quid hæc dixi, vt quum venerit tempus persecutionum. *Eorum reminiscamini.* pro, memineritis. Significatur enim recordari, non reminisci: quod propriè est oblitorum. Et pronomen eorum, refertur ad hæc quæ locutus est. Vnde & in textu Græco habetur memineritis eorũ. *Quia ego dixi vobis.* Non paruam vobis consolationem afferet memoria prænunciatarum persecutionum: ea præcipuè ratione, quia ego propter quem tolerandæ sunt (vtpote omnia præuidens) non decepi, non occultaui, sed sciens & prudens dixi vobismet, non per tertiam personam intermediam, nõ alicui vestrum. *Hæc autem.* scilicet imminentia mala vobis postquam ascendero ad patrem. *Non dixi vobis ab initio.* electionis vestræ in Apostolos: quũ dixi vobis ecce ego mitto vos sicut agnos inter lupos, &c. Tunc enim nec dixit hæc duo hic explicata (scilicet excommunicationem à synagogis, & occisionem ipsorum habendam vt cultum dei: vt patet Matthæi decimo.) nec dixit persecutiones imminere illis postquam ipse abscesserit ab eis ad patrem: sed omnes illæ persecutiones sonabant tempus præsentiæ eius. vnde & ibi dicitur, non consummabitis ciuitates Israel donec veniet filius hominis. *Quia vobiscum eram.* hoc est quia quandiu durabat tempus præsentiæ meæ vobiscum, non erat tempus vt solicitos vos redderem de malis imminentibus post abscessum meum ad patrem. Hoc enim fuisset cogitare de crastino, hoc fuisset præuenire tempus congruum sermonis huius. Modo autem non sum mansurus vobiscum conuersatione humana vt hactenus, ideo non tunc sed nunc quum tempus instat dixi hæc vobis. *Nunc autem vado.* non ibo sed actualiter vado. nam actualiter ad patiendum & moriendum ibat. *Ad eum qui misit me.* vt intelligamus quòd secundum quòd homo, secundum humanam naturam in qua missus est, vadit ad deum patrem mittentem. Et subiunxit hoc tum ad significandum Apostolis quòd iam obliti sunt ipsius Iesu, quanuis recedentis ab eis ad patrem. tum ad inchoandum declarationem modi, quo mala prænunciata purgant ad plus fructificandum. à morte siquidem Christi

qua

qua iuit ad patrem, inchoat meritum paracleti vim fructificatiuam dantis patientibus persecutiones. *Et nemo ex vobis.* Quanuis Petrus, Thomas & Philippus antequam hæc prænūciassem mala interrogauerint: nunc tamen nemo ex vobis. *Interrogat me, quo vadis.* hoc est solicitus est de me, vt saltem interrogaret (hoc est perseueraret interrogãdo) de loco ad quẽ vado: de quo loco adhuc nihil respondi explicite, prioribus interrogationibus pulsatus. *Sed quia hæc.* imminentia post recessum meum mala. *Locutus sum vobis.* manifestando illa. *tristitia impleuit.* non in parte occupauit. *cor vestrum.* vt nec cogitetis de me. vt nõ sit amplius vobis curæ prosequi quæstionem à vobis toties motã de loco ad quem vado. *Sed ego veritatem dico vobis.* Coniunctio aduersatiua, ad tristitiam de imminẽtibus malis ipsis Apostolis quæ mutos illos reddiderat refertur. *Expedit vobis.* Postquam declarauit metaphoram vitis & palmitum, & quantum ad manere in ipso & econuerso & quantum ad purgationem palmitum quo ad res quibus purgantur, declarando quod mũdi odia & persecutiones sunt res quib⁹ purgãtur, supererat vt declararet quomodo hę purgationes haberẽt vim magis fructificandi. Dictum est enim in parabola, purgabit eũ vt plus afferat fructus & propterea hoc intendens modo declarare, aperit quod vis proferendi maiorẽ fructum patiendo, erit mediante alio paracleto: ad quem mittẽdum oportet ipsum moriendo ire ad patrem agricolã, cuius est purgare palmites fructuosos vt plus fructificent. A propria itaque Apostolorũ vtilitate futura ex ipsius ire ad patrem, consolatur ipsos dicens expedit vobis. *Vt ego vadam.* per mortem. *Si enim.* Deest. ego. *non abiero. paracletus non veniet ad vos.* Declarat vtilitatem futuram ipsorum esse illam, talem ac tantam, quam, qualẽ & quantam ex alio paracleto habituri sunt: quia aduentus eius pendet ex suo recessu. ¶ Si quæris causam quare si Iesus nõ iret paracletus nõ veniret, multæ possunt accommodari rationes congruæ: sed illa quæ cogit, est quia sic decreuerat sancta trinitas. quæ omnia suauiter disponens, ordinauit vt non duo simul adessent in hac vita cõsolatores (alter humana conuersatione & alter spirituali eleuatione) sed recedẽte primo, apostoli abstraherẽtur ab humanis consolationibus, & totos se darent spiritualibus, succedente secundo vt rei probauit euentus. *Si autem abiero, mittam eum ad vos.* Perpende prudens lector quod pater agricola vtitur odiis & persecutionibus mũdi aduersus Apostolos ad purgandũ illos, à rebus, à filiis, vxore, c[...] [...]nctis

cōiunctis, à carnis propriç occasionib⁹. & breuiter ab affectibus omnibus vitç huius: sed ipse nō est author iniquitatum illarum, paracleto autē vtitur ad hoc vt purgationibus his Apostoli magis ac magis fructificēt. & ipse simul cum filio est author missionis. Dicit autem potius mittam quam mittet pater, vt prosequatur parabolam. palmitem enim purgatū fructificare magis, quā uis sit effectus vtriusq; (scilicet vitis & agricolç) magis tamē est vitis. *Et quum venerit ille, arguet mundum*. proculdubio per vos ad quos mittetur. Et hinc incipit describi maior fructificatio Apostolorum, simul cum ratione persecutionū quibus purgabuntur. Ex eo enim quod cōsolator ille per vos arguet manifestatur noua fructificatio: & simul ex eo quod per vos arguet mundum, mundus insurget cōtra vos. *De peccato, & de iustitia, & de iudicio. De peccato quidem: quia non crediderunt.* pro, non credunt, *in me*. Peccatum mundi declarat esse non credere in Iesum: vt inteligamus non perfectionis sed necessariæ rectitudinis esse credere in Iesum. ita quod non credere in Iesum est peccatū, est à recta ratione recedere. peccatum enim rectæ aduersatur rationi. ¶ Et meminit specialiter huius peccati. tum quia sicut fides tollit omne peccatum, ita sine fide impossibile est placere deo. tum quia mundus non reputabat esse peccatum non credere in Iesum: sed spiritus sanctus per os apostolorum reprehendit & cōuicit mūdum quod hoc est peccatum. *De iustitia vero: quia ad patrem vado & iam non videbitis.* pro, videtis, *me*. Quemadmodum peccatum declarauit esse nō credere in eū, eodem stylo intelligendum est declarari iustitiam esse Iesum ire ad patrem & iam non videri ab Apostolis. ¶ Est autem prima pars huius iustitiæ, Iesum ire ad patrem: hoc est Iesum satisfacere per mortem suam pro peccatis humani generis. mortuus est enim propter nostra peccata & resurrexit propter iustificationem nostram, ad Ro. 4. Hoc enim quod est ire ad patrem, significat mortem & resurrectionem, est siquidem moriendo acquirere immortalitatis gloriam, satisfaciendo pro humano genere. Satisfactio enim iustitiæ actus est. ¶ Altera vero pars huius iustitiæ est retributio cçlestis habitaculi, significata dicendo & iam non videtis me. à negata siquidem cōuersatione visibili cum Apostolis, retributionē cçlestis habitaculi remotissimi à nobis, significauit. Vnde quum dicitur & iam nō videtis me demonstratur tēpus ab ascensione Christi. Significantiúsque non dicit non videbitis sed non videtis: vt intelligerent quòd à die ascensionis qua consummauit ire

suum

ſuum ad patrem,in præſenti ſeculo non viderent eum.Nec tollit ſpem videndi eũ in futuro ſeculo:in quo ſemper conuerſabitur corporaliter cum eis. ¶ De hac inquam tali ac tanta iuſtitia Ieſu Chriſti(continente in ſe & ſatisfactionem pro mũdo & præmium gloriæ cæleſtis)arguet,reprehendet,cõuincet per Apoſtolos ſpiritus ſanctus mũdũ quod ſine fructu quo ad multos facta ſit. *De iudicio autem quia princeps huius mundi iam iudicatus eſt.* Superfluit iam. Primum ex parte mundi non credentis, ſecundum ex parte Ieſu moriendo ſatisfacientis, &c.tertium autem ex parte diaboli ſumptum eſt. Et dicendo princeps mundi huius,de diabolo non qualitercunque ſed quatenus princeps huius mũdi per idololatriam loquitur. Hac enim ratione vt princeps venerabatur:vt ſuperius declaratũ eſt.Et dicitur iudicatus: quia non potentia ſed iure deiectus eſt à principatu mundi.huius.Iudicatus ſiquidem eſt in morte Chriſti.tunc enim merito Chriſti iniuſte ab eo occiſi ius dictũ eſt contra principem mũdi huius:executio autem ſententiæ poſtmodum per Apoſtolos & Chriſti diſcipulos facta eſt,deſtructa idololatria in mũdo communiter.Arguet itaq; ſpiritus ſanctus mundum per Apoſtolos de hoc iudicio ꝙ venerantur principẽ iure eiectum: ac per hoc iniuſte principem. ¶ Si collegeris hęc tria,& conſideraueris apoſtolicas prędicationes,videbis capita prædicationis eorũ hæc tria fuiſſe: & ad hoc ſtuduiſſe,ad hoc miracula feciſſe,vt cõuincerent mundũ de relinquenda idololatria,de peccato infidelitatis,& de oblata propitiatione ex Chriſti morte,paratáque cęleſtis vitæ retributione.Quod nunquam aſſecuti eſſent niſi ſpiritus ſanctus per eos fuit locutus & operatus. *Adhuc multa habeo vobis dicere.* Inchoat aliud augmentum fructificationis futuræ per eos adueniente paracleto.Sunt autem multa quæ reſtabant dicenda,quod conceptus eſt de ſpiritu ſancto, quod conceptus & natus ex virgine,quod deſcenſurus erat ad inferos ad beandum ſanctos patres,quód aſcenſurus erat in cælum, & alia quæ poſt reſurrectionem Apoſtoli didicerunt. *Sed non poteſtis portare modo.* Non taceo illa multa quia nolim vobis communicare, ſed quia vos non eſtis modo diſpoſiti ad percipiendum ea. Et vtitur metaphora importabilis ponderis, dicendo non poteſtis portare: vt intelligant illa multa eſſe magni ponderis(nõ corporalis grauitatis ſed ſecundum ſpiritualem magnitudinem ſeu virtutem) & ſeipſos eſſe ſecundum mentem velut imbecilles reſpectu magni oneris. *Quum autem venerit ille.* Hic punctan- [illegible] dum

dum est commate.nam pronomen ille non refertur ad sequentia(eo quod spiritus neutri generis est apud Græcos)sed refertur ad antedictum paracletum masculini generis. Est enim sensus.quum autem venerit ille paracletus. *Spiritus veritatis*. non solum paracletus sed spiritus veritatis. *Docebit*. pro, ducet, *vos omnem*. Deest in. Legendum est. *in omnem veritatem*. Ecce fructus quanuis ego multa taceam vobis dicenda,ille tamen ducet vos non solum in veritatem illorum multorum quæ taceo,sed etiam in omnem veritatem intellige Christianæ fidei,non veritatem geometriæ,&c. ¶ Et est sermo de ducere interno. quod plus significat quam docere.nã docere sistit in intellectu: ducere autem in omnem veritatem,ad vniuersas partes animi se extendit:memoriam scilicet voluntatẽ & affectum.simul cum viribus subministrantibus:cogitatiua scilicet phantasia, & reliquis. *Non enim loquetur à semetipso*. Coniunctio enim, monstrat quod ratio redditur quare spiritus veritatis ducet omnẽ veritatẽ tam eorũ quæ dixit quàm eorũ quæ hãbebat dicẽda Iesus discipulis:quia non loquetur à semetipso. Spiritus enim sanctus quia non est à semetipso sed est à patre & filio,ideo nec loquitur nec quidcunque aliud facit à semetipso:sed & operari & loqui habet ab alio,à quo habet esse. *Sed quæcunque audiet*. pro, audierit, *loquetur*. Dictio Græca interpretata audierit,anceps est ad præteritũ vel futurum subiunctiui. Et si ad æternã notitiam spiritus sancti referatur,nihil refert vtro tempore intelligatur qnoniam æternitas comprætendit omne tempus. Sed quoniam non dicit quæcunque sciet aut sciuerit, planus literæ sensus est quòd quæcunque audiet à mittente:ad similitudinem legati,qui non loquitur à semetipso sed quæ audiui à mittente. Prçmisit enim mittam illum ad vos:vt intelligamus quod de spiritu sancto loquitur secundum officium nuncij, seu vt mittendo aut misso, & percipiamus hæc omnia quæ de spiritu sancto subiunguntur, dici de spiritu sancto vt nuncio. Propter hoc enim non dixit quæcunque nouerit sed audierit:ad significandum quòd de notis spiritui sancto vt nuncio(hoc est vt annuncianda)loquitur. Hæc siquidem sunt quæ metaphora auditionis à mittente significantur.non enim inter diuinas personas inuenitur proprie auditio. Et quemadmodum spiritum sanctum mitti ad Apostolos est spiritũ sanctum fieri nouo essendi modo in Apostolis,ita spiritũ sanctũ audire à mittente est spiritũ sanctũ fieri nouo modo iu Apostolis secundum officium loquendi.

quendi. Non dico secundum actualem locutionem (quo inde illa subditur loquetur) sed secũdum officium loquendi. mittitur enim Apostolis vt sit in illis: audit autem vt locuturus insit. Et quanuis significata notitia in spiritu sancto nuncio per auditum non sit noua sed æterna, ratione tamen temporalis effectus denotati in officio quo mittitur, significatur temporaliter per verbum futuri temporis audierit. *Et quæ ventura sunt, annunciabit vobis.* non solum vos doctos reddet. sed etiam prophetas constituet. Et non dicit & omnia quæ ventura sunt· sed indefinite, id est quæ ventura sunt. Quæ autem annunciabit & quæ non, humanæ esset præsumptionis discutere: quum spirit⁹ ille diuidat singulis prout vult. *Ille me clarificabit.* pro, glorificabit. Primum augmentum fructus relatiue ad mundum secundũ vere relatiue ad Apostolos, hoc autem tertium relatiue ad ipsum Iesum describitur. Ille, per vos prędicantes & prophetantes me glorificabit in hoc mundo. *Quia de meo accipiet.* Non sumitur hic meum possessiue (eo modo quo ager est me⁹) sed essẽtialiter eo: modo quo anima est mea, quo natura est mea. Dicimus enim animã meã, naturam meam, essentiam meã. Hoc siquidem modo Iesus dicit de meo accipiet: de essentia mea, de sapientia mea, de scientia mea. ¶ Nec dicit meum sed de meo: vt ordo originis spiritus sancti de meo significetur. Vbi subtiliter penetrare studeas duplicem ordinẽ significari: tum accipientis ad rem quę accipitur: tum originis accipiẽtis, vt de meo. Et alter quidẽ ordo (scilicet accipientis ad rem quæ accipitur) monstrat quod spiritus sanctus accipiet sapientiam scientiamque filij non filiationem. propter quod nõ dixit de me sed de meo accipiet. Alter (scilicet originis importatæ in præpositione de) monstrat quod spiritus sanctus procedit ab eo quod est filij vt principio quo filius producit ipsum. Sicut enim filius generatur ab essentia patris vt principio quo pater generat filium, quanq; essentiam filius per generationem accipit, ita spiritus sanctus producitur ab essentia patris & filij vt principio quo pater & filius producunt spiritum sanctum: ita quod spiritus sanctus in hoc quod producitur accipit eadem patris & filij essentiam, sapientiam, scientiam, potẽtiam, & reliqua omnia absoluta. ¶ Et bene nota qui minus exercitat⁹es in theologia speculatiua, quod nõ verè dicitur quod filius aut spiritus sanctus producitur de essentia aut sapiẽtia diuina (hoc enim ad quaternitatem abbatis Ioachim damnatam spectat) sed sane dicimus quod producitur filius de essentia patris, & spiritus sanctus

ſanctus de eſſentia patris & filij. Et hoc ſignificatur hoc in loco per pronomen meũ. formaliſsimè enim dixit de meo. ſignificatur nanque eſſentia, ſapientia, ſcientia &c. nõ abſolutè ſed vt eſt perſonę ¶ Dixit autẽ accipiet in futuro, propter officium temporale connotatum acceptio enim ipſa eſt productio paſſiua ſpiritus ſancti quæ æterna eſt: ſed quoniam temporali futuro officio nuncij iungitur ideo tempore futuro ſignificatur. Eſt enim planus literæ ſenſus, ideo me glorificabit ille quem ego mittã quia de meo ſapere, de meo ſenſu accipiet, proculdubio nuncius: ad differentiam humanorum nunciorum. qui mittuntur quidẽ & audiunt quæ mittens dicit, ſed non accipiunt ſapientiam prudentiámque mittentis: iuxta prouerbium. poteſt dari officium ſed non ſenſus. *Et annunciabit vobis.* Ecce executio officij paracleti ſpiritus veritatis quem mittet ipſe: vt etiam ex ipſa executione officium nuncij in illo agnoſcamus. Significantérque adiungit vobis: vt fructum hunc qui eſt glorificare me, intelligant ſpiritum ſanctum producturũ per ipſos Apoſtolos. *Omnia quæcunque habet pater, mea ſunt.* Indiuiſio inter patrẽ & filium, quãtum ad omnia (non quædam) quæ habet pater, explicatur. Vbi perſpice ſignificari, tum res quas habet, tum patrem habentem: vt intelligamus è regione omnium quæ habet, ſupputari patrẽ. ita quòd ſub omnia quæ habet, non comprehenditur pater non comprehenditur paternitas, non comprehenditur eſſe patrem. Et abſque exceptione quacunque verũ eſt quòd omnia quæ habet pater, mea ſunt. Penetra autem ſi potes, quòd communicare in omnibus patrem & filium diſtinctos inter ſeſe, ſignificat non habere aliquid patrem quo careat filius & ecõuerſo: ſed omnia aliter habere patrem (ſcilicet non ab alio) & aliter habere filiũ, ſcilicet à patre. *Propterea dixi quia.* pro, quòd, *de meo accipiet & annunciabit vobis.* Ex veritate dictæ ſentẽtiæ reddit rationẽ quare dixerit de ſpiritu ſancto quod de meo accipiet. Ex hac igitur euangelica doctrina habemus quòd ideo ſpiritus ſanctus procedit à filio, quia omnia quæ habet pater ſunt etiam filij: ac per hoc quum pater habeat hoc quod eſt eſſe principium ſpiritus ſancti, filius quoque eſt principium ſpiritus ſancti. & habemus hanc vniuerſalem quòd pater & filius in omnibus ſunt vnũ vbi non obſtat relatiua oppoſitio inter patrem & filium: immo quod in trinitate diuina omnia ſunt vnum, ſalua ſola diſtinctione penes relatiuam oppoſitionem patris & filij & ſpiritus ſancti. Lege ſpeculatiuam theologiam, ſi hæc non intelligis & noſſe cupis.

oo

pis. *Modicum.* temporis intercedet: paucarum scilicet horarum spatium. *Et iam.* Superfluit iam. *non videbitis me.* pro, non videtis me. Et hoc idem intellige in subsequentibus non videbitis: omnia nanque legenda sunt in præsenti. Post modicum enim temporis mortuus est: & non viderunt eum, sed cadauer eius. Referuntur autem præsentia ista ad tempus præsens post modicum. ¶ Et adiunxit hæc, ad declarandum aliud genus purgationis eorum. Prius enim declarauit purgationem ab extrinsecis persecutionibus: modo verò declarare intẽdit purgationem ab internis animi passionibus. vt intelligamus quòd vtroque modo cælestis agricola purgat palmites fructiferos vt plus fructificẽt. *Et iterũ modicum.* temporis intercedet post mortem meam. *Et videbitis me.* Vosmet in hac vita videbitis meipsum viuum. *Quia ego vado ad patrem.* Ratio vtriusque interualli & interruptæ redditæ visionis est: quia vado ad patrem. In ire ad patrem, includitur mori & resurgere. *Dixerunt ergo ex discipulis eius ad inuicem. Quid est hoc quod dicit nobis. modicum & nõ videbitis.* pro videtis. *me, & iterum modicum & videbitis me: & quia vado ad patrem? Dicebant ergo, Quid est hoc quod dicit modicum? nescimus quid loquitur.* Obscurus intellectus discipulorũ describitur satis clarè. *Cognouit autem Iesus quia.* pro quòd. *volebant eum interrogare, & dixit eis, De hoc quæritis inter vos quia.* pro quòd, *dixi. modicum & non videbitis.* pro non videtis, *me, & iterum modicum. & videbitis me. Amẽ amẽ dico vobis quia.* pro quòd, *plorabitis & flebitis.* pro lamentabimini. *vos.* Declarat primũ post modicum quo non viderunt ipsum, ab exteriori fletu & lamento. Tempus enim mortis ipsius Iesu significatur: quo Apostoli plorauerunt & luxerunt Iesum. *Mundus autẽ gaudebit.* Vobis lugẽtibus, cõmuniter homines gaudebunt. nam Iudæi & Gentiles gauisi sunt in cruce Iesu: vt patet ex insultationibus eorum. *Vos autem contristabimini.* Non solum exterius plorabitis & lamentabimini: sed etiam intus in cordibus vestris afficiemini tristitia. *Sed tristitia vestra vertetur in gaudium.* Declarat alterum post modicum quo visuri erant ipsum, à gaudio quod habebant post resurrectionem eius, in quod conuertetur eorum tristitia, tanquã illud gaudium fructus sit purgationis habitæ per tristitiam. *Mulier quum parit tristitiam habet, quia venit hora eius: quum autem peperit puerum, iam non meminit pressuræ propter gaudium quia natus est homo in mundum.* Declarat hos successus à simili successu gaudij ad tristitiam in muliere. Et similitudo est clara. *Et vos igitur nunc quidem tristitiam habetis.* Ap-

plicat.

plicat similitudinē ad propositū. *Iterū autē videbo vos.* Vt apertè declaret ex parte ipsius Iesu(quia scilicet moriturus erat & resurrecturus)hos successus,non dicit iterum autem videbitis, sed iterū autē videbo: hoc est ego ipsemet qui modo vos video & mortuus nō videbo vos,iterū viuꝰ videbo vos. ❡Vbi nota acutè lector ꝙ suum post resurrectionem videre significat in futuro,discipulorū autem significauit in præsenti. vt intelligamus nō interrumpendum morte ipsorum videre discipulorum: suū autē videre interrumpendum morte, nouumq; videre sibi futurum, Apostolis perseuerantibus in sua vita. *Et gaudebit cor vestrū.* Ad literā gauisi sunt discipuli viso domino. *Et gaudiū vestrum nemo tollet.* pro tollit, *à vobis*, Firmitas interni gaudij significatur tanta ꝙ nulla persecutio sufficeret ad tollendum ab eis ipsorum internū gaudiū. Et dixit hoc: ad significandū quod futurū eorum gaudiū adueniente spiritu paracleto, nō erit instabile sicut gaudiū quod habuerūt hactenus de præsentia Christi. hoc enim mūdus abstulit ab eis illamet nocte. ❡ Et dicit in præsenti, nemo tollit, vt intelligerent cōtinuā præsentis sæculi persecutionē ad tollendum instare. *Et in illo die.* quo iterū videbo vos. *Me non interrogabitis quicquā.* hoc est nō erit vobis opus vt interrogetis me quicquā: vtpote absq; interrogatione docti. Et hoc verificatum est nō solū à die quo confirmatū est gaudiū eorum per spiritum sanctū: sed etiā à die quo post resurrectionem vidit Apostolos. Postquā enim viderunt eum, ita instruxit eos de regno dei & aperuit illis sensum vt intelligerent scripturas, vt nō oportuerit illos interrogare quicquā. Vnde tā Petrus qui præsumpsit interrogare Iesum de Ioanne, domine hic autē quid: repræhēsus est: quàm discipuli in ascensione eius cōuenientes præsumentes interrogare domine si in tempore hoc restitues regnū Israël, repræhēsi sunt. *Amen amen dico vobis.* Demum circa metaphoram vitis palmitum declarat quòd vniuersaliter non solū magis fructificare sed etiam absolutè fructum ferre, mediante humili supplicatione habetur. *Si quid.* pro quòd, *quæcunque petieritis patrem.* Ecce modus omnem fructum ferendi. *In nomine meo.* in inuocatione nominis mei. Nouum modum petendi docet eos. quem hodie continuè seruat ecclesia, apponēdo petitionibus, per dominum nostrum Iesum Christum filium tuum. *Dabit vobis.* Ecce modus efficaciæ, diuina largitio respōdens petentibus in nomine Christi. Et dicit ꝙ dabit vobis quęcūque petieritis inuocato

nomine meo : quia sic est in veritate ꝙ quæcunque non solum Apostoli sed electi quique petunt absolutè, impetrant. nullus enim electus secundum rationem rectam petit absolutè quod potest negari, sed petit illud sub conditione: vt paulus ter dominũ rogauit vt discederet à se angelus Satan, &c. *Vsque modo non petistis quicquam in nomine meo.* Sciebat Iesus ꝙ hoc supplicandi modo (scilicet inuocato nomine Iesu) non adhuc vsi fuerant Apostoli. *Petite & accipietis.* Exposita efficacia impetrandi hoc nouo orandi modo, & ꝙ hactenus illo nõ sunt vsi, monet vt vtantur illo. Tanquã si diceret. vtimini illo, & experiemini efficaciã scilicet quòd accipietis. *Vt gaudium vestrum sit plenum.* vt hac via perueniatis ad plenitudinem gaudij: præerit in patria cælesti. *Hæc in prouerbiis locutus sum vobis.* Pronomen hæc demonstrat dicta ex tunc, surgite eamus hic. nam ex tunc incæpit parabolam, ego sum vitis vera &c. & prosecutus est eam, declarando spectãtia ad illam hucusque. Vnde finem imponẽs parabolæ dicit. hęc in prouerbiis, in metaphoricis sermonibus, dixi vobis. *Venit.* deest sed. Legendum est. *Sed venit hora.* seu tẽpus. Significat enim tempus post resurrectionẽ. *Quum iam non in prouerbiis.* hoc est in metaphoris. *Loquar vobis, sed palam* seu manifestè. *de patre meo annunciabo vobis.* Post resurrectionem enim Iesus instruxit discipulos apertè de mysterio trinitatis inter alia quæ docuit de regno dei. *In illo die.* quum instructi fueritis, & apertus fuerit vobis sensus ad intelligendum scripturas, & cognoueritis me esse naturalem filium dei. *In nomine meo petetis.* inuocatione nominis mei supplicabitis deo. *Et non dico vobis.* hoc est prætereo, taceo. *Quod ego rogabo patrem de vobis* pro, pro vobis. taceo officium meum quòd rogabo patrem pro vobis. Non dicit se non rogaturum: sed dicit se tacere nũc officium suũ quod aliàs promiserat. Rationem autem tacendi nunc hoc officium subiungit. *Ipse enim pater amat vos.* Ratio tacendi proprium officium rogandi pro ipsis patrem, est acsi diceremus. quia pater ipse iam affectus est amore ad vos, nihil dico de intercessione mea ad eũ pro vobis: vt hinc intelligerent seipsos non solum diligi ab ipso Iesu sed etiam à patre. *Quia vos me amastis.* Hinc apparet quòd de amore gratiæ subsequentis fuit sermo, dicẽs ipse enim pater amat vos. amor nanque subsequentis gratiæ causatus est ex merito quo discipuli amauerunt Iesum. De amore autem gratiæ præuenientis scripum est quòd ipse prior dilexit nos. Sobriè autem intellige ꝙ patris amor causatus est ex amore discipulorũ.

quoniam

quoniam non est sermo de actu amandi secundum se (quandoquidē ille est æternus,& est substantia dei) sed secūdum effectū subsequētium gratiarum, ad quæ dona amauit Apostolos ex eo ꝙ ipsi amauerūt Iesum. *Et credidistis.* Hic clarè testatur Iesus verā fuisse fidem in Apostolis de ipso. *Quia.* pro, ꝙ, *à deo exiui.* deèst ego. Legendum est. *quod ego à deo exiui.* Quum res intellectualis ordinis iungitur rei sensibili, exit à penetralibus intelligibilis secreti ad externū ordinē. intellectus enim & intelligibile velut interiora sunt: sensus autē & sensibile velut foris sunt. Iesus aūt nō solum intellectualem sed diuinam ac omnino impassibilem personā iunxit sensibili & passibili carni Et propterea dixit ꝙ ego exiui à deo. personā enim eius quæ diuina est, demonstrat pronomē ego. *Exiui à patre.* assumendo carnem, naturā sensibilē ac passibilem: vt declaratū est. *Et veni in mundum.* hoc est in conuersationē cōmunem mundo. conuersatus est enim ita Iesus vt cōmunis esset cuilibet volenti videre & audire ipsum. Et adiūxit hoc: quia potuisset exisse à patre sumēdo carnē sensibilē absque eo ꝙ venisset ad communem hominum conuictum: vt si assumpsisset carnem sensibilem sed incorruptibilem (vt modo habet in cælo) aut in paradiso terrestri fuisset, apparens quandoq; aliquibus: vt post resurrectionem fecit. *Iterum relinquo mundum.* Iterum, refert alterū iter: non alteram relictionem. tanquā primū iter fuerit exisse à patre & venisse in mundum: quo iam cōpleto alterum aggrediatur iter, inchoans econuerso. Primū incæpit à patre, & terminatum est ad mundū: hoc autem incipit à mundo & terminatur ad patrem. ¶ Sed nota differentiam dicendo relinquo mundum. Non dixerat reliqui patrem: quia ita exiuit à patre quòd non reliquit patrem, ita iunxit sibi carnem passibilem quòd nō reliquit diuinitatem communem sibi cum patre. mundum autem relinquit: quia conuersationē huius mūdi ad quam venerat, relinquebat. *Et vado ad patrem.* Non dicit & intro ad patrem (quòd esset relinquere naturā sensibilem, quā assumendo exierat) sed vado ad patrem, vado ad consortium & conuersationem gloriæ paternæ. Immortalitate enim & habitaculo cælesti conditiones paternæ gloriæ habentur ab humanitate Christi: secundum quam ibat ad patrē. *Dicunt ei discipuli eius. Ecce nunc palam loqueris, & prouerbiū nulliū dicis.* Discipuli paulo ante tanquam muti ex tristitia effecti, ex post auditis sermonibus Iesu consolatoriis, tum ex superuenturo paracleto, tū ex iteranda visione ipsius, tum ex promissa efficacia impetrandi

in nomine eius, tum ex commendato amore cõmendatáque fide ipsorum erga eum, &c. resipiscẽtes loquuntur, & tria dicunt. Primum ꝙ modum loquendi promissum à Iesu (scilicet non in parabolis) iam apparet impleri. Et propterea demõstrando præsens tempus tanquam promissio non fuerit facta in longũ tempus, dicunt: ecce nunc manifestè loqueris, absque metaphoris. *Nunc scimus*. Dicunt secundo quòd nunc scimus. *Quia*. pro, quòd, *scis omnia*. scilicet etiam intima cordium & futura. Quemadmodum enim primum dixerunt, quia videbatur eis quòd Iesus aperte locutus fuerit dicendo quòd ipse pater amat vos, quia vos me amastis & credidistis, &c. ita hoc secundũ dicunt quia Iesus in consolatoria hac instructione tetigit omnes passiones eorũ, satisfecit omnibus affectibus eorum, promisit omnia desiderabilia ab eis ad vitã spiritus & gaudium internum spectantia. *Et non opus est tibi vt quis te interroget*. Si scire omnia significaret scire omnia quæ disci possunt, affirmãdum fuisset opus esse interrogatione (quoniã ratio exigit vt interrogemus scientes, & non ignorantes) sed quoniam Iesum scire omnia significat scire etiã omnia futura & omnes affectus ac desideria ignorãtiásque singulorum, ideo consequenter quadrat quòd non opus est tibi, nõ opus est ex parte tua vt quis interroget te: vtpote qui absq; interrogatione scis omnib⁹ & singulis ignorantiis, affectibus, desideriis euentibúsque prouidere. *In hoc credimus quia*. pro, quòd, *à deo existi*. Tertiò dicunt motiuum apud eos validum ad firmandum eos in credendo quòd Iesus à deo exiuit. Dico autem ad firmandum: quia teste Iesu iã crediderant quòd ipse à deo exiuit: vnde quum dicitur in hoc credimus, firmitatem suæ fidei significant. *Respondit eis Iesus. Modo creditis?* Interrogatiue lege, intorquendo in eos infirmitatem propriæ fidei: ipsis met ignotã: hoc est modo estis firmi in fide? *Ecce venit hora*. Præsentis temporis est venit. *Et iam venit*. hoc est & iam adest. *Vt dispergamini vnusquisque in propria*. percipite quanta est firmitas fidei vestræ, quæ in promptu est vt fugiatis. Quod autem dicit in propria, non significat domos proprias (quum Apostoli essent Galilæi, nec haberent proprias domos in illis locis circa Hierusalẽ in quæ dispersi sunt) sed appellatione propriorũ intelligit latibula seu habitacula ad propriam cuiusque salutem quæsita. *Et me solum relinquatis*. vt rei probauit euentus. *Et non sum solus: quia pater mecum est*. Ne intelligerent discipuli quòd propter seipsum dixerit hæc verba Iesus (tãquã verba querula ꝙ ipsum essent relicturi

subiungit de seipso ꝙ ipsis omnibus fugientibus quanuis remaneat solus, destitutus societate amicorum hominũ, non tamen remanet destitutus à patre deo: quia deus pater semper cum eo est, plus potens q̃ omnis societas humana. *Hæc locutus sum vobis.* Cõclusio est & ferè peroratio totius sermonis à cœna habiti. *Vt in me pacem habeatis.* Fructus intentus cõtinet duo: scilicet pacem, & in me. Habere enim pacem in Iesu, est fructus vniuersarum sanctarum actionum & passionum: nam tam habere pacẽ non in Iesu nihil est, q̃ esse in Iesu sine pace nihil est. Fides enim informis mortua est: & pax sine Iesu, velut corpus sine capite est. *In mundo pressuram habebitis.* pro, habetis. Ne errarent intelligendo pacem habendam in Iesu annexam habere pacem mundi, repetit quod diffusiùs dixerat ꝙ in mundo existentes simul cum pace in Iesu haberẽt afflictiones, haberẽt nõ pacẽ mundi, sed perturbationes, afflictiones & oppresiones, &c. mũdi. *Sed cõfidite.* persistite inter pressuras mundi cum secura & certa spe superandi & coronam assequendi æternam. *Ego vici mundum.* Ex duobus capitibus fiduciam discipulorũ fouet. Alterum est, quia mũdus est victus à me. victo enim regno aliquo à principe exercitus, fidẽtiores redduntur milites ad debellandas particulas aliquas. ¶ Alterũ est, quia ipse Iesus caput eorum vicit mundum: vt non solum ab exemplo victoriȩ, sed etiam à præsidente victoriæ confidant. magna enim cõfidentiȩ pars est tũ exẽplũ victoriæ, tũ prȩsidẽtia victoris principis. Et verè sancti nõ in propriis viribus, sed in victoria Christi confidunt in tribulationibus & persecutionibus, præsidio Christi victoris innitẽtes. Dicit autẽ vici q̃uis adhuc victoria nõ esset cõsummata, vel quia quod parũ deest nihil deesse videtur, vel quia tam pasio q̃ meritũ pasionis eius, & mortis iam incœperat, ac per hoc victoria iã inchoata erat, quæ in morte fuit cõsummata.

CAPVT XVII.

H*Aec locutus est Iesus.* Historiam texens, ordinem subiunctæ orationis ad supradictum sermonem declarat secundũ ordinem temporis, quo post sermonem relatum subleuauit oculos. *Et subleuatis oculis.* Deest suis, *in cælum.* Modum exteriorem quo orauit describit: vt exteriore motu internũ mẽtis motũ similẽ intelligamus. *Dixit.* Docuerat verbis se esse vitẽ & discipulos palmites: exercet modo facto orationis officiũ vitis, orãdo & petendo ꝓ ipsis. & quoniã instruxerat discipulos ꝙ modus fructificãdi erat media oratione pluresque repetiit hoc propterea vt non solum verbo, sed facto induceret discipulos ad fructificandum

 orando,

orando,coram ipsis orat,& quod amplius est,ad instruendum discipulos vt postq̃ docuerint gentes adiuuẽt illas orationum suffragio.post sermonẽ orat ꝓ eis. Immo si perspecta fuerint promissa in sermone antedicto adimplenda per spiritumsanctũ, orat vt impleantur promissa. Tria siquidem officia descripta sunt exercenda à spiritusancto scilicet arguere mundũ, docere consolarique Apostolos.& glorificare ipsum Iesum. Hæc enim tria in hac oratione tangit,ordine retrogrado.inchoat siquidem à glorificatione sui. *Pater venit hora.* Oratio hæc est Iesu secundũ humanam naturam:quia eius est orare.Et dicitur venisse in præterito,quia inchoata erat hora mortis eius. Venit autem electa & desiderata. *Clarifica.* pro,glorifica *filium tuum.* Ecce prima petitio qua petit glorificari:miraculis quidem in passione (petræ enim scissæ sunt,& sol obscuratus est, & tenebræ factæ sunt,&c.) gloria autem corporis & gloria fidei Christianæ in resurrectione,& deinceps merito passionis. *Vt.* Deest &, *filius tuus clarificet.* pro,glorificet, *te.* Non solam petitionem.sed fructum petitionis proponit. Supplicat, glorifica filium tuum ad hunc fructum, vt & filius tuus glorificet te.Non peto gloriam mei hominis sistere in homine,sed reflecti in gloriam tuã. *Sicut dedisti ei.* filio tuo. Modum dandi gloriam filio vt glorificet patrem. petit similem modo quo dedit eidem filio potestatem. Ita qu d sensus est: ita glorifica filium tuum ad hunc fructum vt filius glorificet te, sicut dedisti ei. *Potestatem omnis carnis ad hunc fructum, vt omne donum,quod dedisti ei.* filio tuo, *det eis.* omnis carnis. *vitam æternam.* Vide singula. Dedit deus pater filio secundum humanam naturam potestatem acquirendæ omnis carnis : hoc est cuiuscunque conditionis,ætatis,&c.hominum.Dedit autem illi potestatẽ hoc fructu, vt omne donum datum Christo homini fructuosum sit ad dandum omni carni vitam æternam. in Christo siquidem nihil fuit non fructuosum ad dandum aliis vitam æternam : nam & corpus eius & anima eius & gratiæ quæcunq; in eo,fructuosa fuerunt ad dandum cuiuscunque conditionis hominibus vitam æternam.Et propterea dicitur,vt omne, nullo excepto. quod dedisti ei,filio tuo det vitam æternam eis,cuiuscunque carnis. Postquam itaque petiit glorifica filium tuum vt filius tuus glorificet te petit modum vt simili scilicet modo fiat vtrunque: hoc est simili modo glorifica filium tuum ad hunc fructum vt filius tuus glorificet te, quemadmodum dedisti ei potestatẽ trahendæ vniuersæ carnis ad hunc fructum vt omne datum ei det illis vitam

æter-

æternam. ¶ Si quæris quis est iste modus? respondetur quòd est munde: ita quòd petit vt munde glorificetur quemadmodum munde executioni mandata sunt dona preconcessa. Nec per hoc intelligas peti æquè munde: sed ad imitationem munditiæ qua ipse Iesus exercuit dona dei, Christiani munde glorificent Iesum ad gloriam patris. *Hæc est autem vita æterna, vt cognoscant te solum.* Ne vacillares putando extraneum quid allatum à Christo ad similem modum, declarat quòd in eo quòd dictum est vitam æternam dictum est cognoscere patrẽ. Et intelligas propinquos esse illos fructus scilicet glorificare patrem & dare illis vitam æternã: quia est dare illis vt cognoscãt patrem: constat enim viam ad glorificandum patrem esse, dare aliis vt cognoscant patrem esse verum deum. Et hinc perpendere possumus quàm propinquè & ad propositum petat Iesus glorifica me vt glorificem te simili modo quo dedisti mihi potestatem lucrãdi cuiuslibet cõditionis homines simili fructu, scilicet vt omne mihi datum det illis vt cognoscant te solum, &c. *Verum deum.* Arriani fouent errorẽ suum ex illo textu: in quo manifestè filius alloquens patrem fatetur cognoscendum patrem solum, verum deum. Si enim inquiunt pater solus est verus deus, sequitur quòd filius non sit verus deus. ¶ Sed cæci sunt: nolentes intelligere ꝙ dictio exclusiua seu exceptiua iũcta termino personali (puta patri seu filio) respectu essentialium, non excludit nisi à diuerso: cõstat autem ꝙ nec pater est diuersus à filio, nec filius est diuersus à patre, secundum professionem fidei catholicæ. Et propterea dicendo ꝙ solus pater est deus, sensus est: pater est deus verus & nullus diuersus à patre est verus deus. Quod catholica fides profitetur: nõ enim per hoc excluditur filius. ¶ Et ne Arriani dicant glosam logicam seu metaphysicam conuincũtur euangelio Matth. c. 11. nemo nouit filium nisi pater. Si ex hoc ꝙ solus pater nouit filium oportet excludere quemcunque alium etiam non diuersum sequitur ꝙ filius non nouit seipsum. Et similiter quum subiungitur neque patrem quis nouit nisi filius, infertur ergo nec pater nouit seipsum. Hęc enim ridicula sequũtur ex hac Arriana perfidia ꝙ dictio exceptiua seu exclusiua addita termino personali respectu essentialium (quale est nosse, quale est esse deum, esse sapientem, potentem & huiusmodi) excludit ab alia persona. ¶ Et bene nota ꝙ non dicit vt videant, sed vt cognoscant: quoniam ad literam est sermo de vita æterna non restricta ad modum quo habebitur in patria, sed communi viæ & patriæ. Superiùs enim in c. 6. expresse dixit, qui credit

dit in me habet vitam æternã. vita ſiquidem æterna habetur hic inchoatiuè, cognoſcẽdo ſolum verum deum, &c. & in patria completiuè, videndo. *Et quem miſiſti Ieſum Chriſtum.* Non ſufficit ad vitam æternam cognoſcere deum, ſed oportet etiam cognoſcere deum hominem. Miſſus enim Ieſus Chriſtus, deus homo eſt. Neque ſiquidem in hac via habetur æterna vita inchoatiuè niſi cognoſcatur Ieſus Chriſtus, nec in patria habetur vita æterna perfectè, niſi cõgnoſcatur Ieſus Chriſtus, remaneret enim deſiderium fidei non ſatiatum ſi non cognoſceretur Ieſus Chriſtus in quem credidimus. *Ego te clarificaui.* pro, glorificaui, *ſuper terram.* declarat executũ ſe eſſe quod dixerat, vt omne quod dediſti eis det eis vitam æternam. Declarat autem illud omne trifariam. Primo quantum ad potentiam datam ei: ego te glorificaui, vſus ſum potentia mihi data ad glorificandum te, ſuper terrã, miraculis multis. ¶ Secundò quãtum ad officium redemptionis humanæ, ſubiungendo. *Opus conſummaui.* Iam habet pro facto quod cõtinue proſequebatur. *Quod dediſti mihi vt faciam.* non dicit quod præcepiſti mihi, vt plus ſignificet. ſ. donũ exequendi. multa enim præcipit deus quæ non dat exequi. Vnde & ſcriptũ eſt. Scio quod continens eſſe nõ potero niſi tu dederis. *Et nunc clarifica.* pro, glorifica, *me tu pater.* Anteq̃ tertium ſubiũgat, explicat qualem gloriam petit. Tanq̃ dicẽs. Ex quo ego & poteſtate & officio vſus ſum ad gloriam tuã ad dandum eis vitam æternam, ſupplico vt debitam mihi ex merito operũ gloriã gratuito exequaris: ipſum enim ſupplicare eſt petere gratuitã executionem glorificationis. *Apud temetipſum.* Ecce qualem gloriã peto: non eam quæ eſt apud homines & nõ apud deũ, ſed eã quæ eſt apud deũ, qualẽcunq; interpretẽtur illam homines. Gloria enim crucis & ignominiarũ pro redemptione humana. pro iuſtitia, pro veritate, gloria eſt apud deum, q̃uis apud hoĩes ignominia reputetur. Et ſimiliter gloria multa ſæpe eſt apud hoĩes quę apud deũ nulla habetur, vt gloria tyrannorũ, &c. Petit itaq; talem gloriã quę ſit apud deũ probata. *Claritate.* pro, gloria. *quam habui priuſquã mũdus fieret.* pro, eſſet apud te. Primo petiit gloriã, deinde modum, poſtea qualitatem, & demum debitũ ſeu deriuationẽ. Eſt enim ſenſus, glorifica me ex gloria quã habui apud te prius q̃ mũdus eſſet, Gloria enim à Chriſto petita, debita fuit ei multipliciter. Et prima debiti ratio erat æterna gloria, quã filius deus in ſua diuinitate habet ab æterno: ex hoc enim quod perſona illa erat glorioſa apud deum ab æterno, debita fuit humanitati aſſumptæ in vnitatem perſonæ glo[ria]: & ex [...] illa

illa deriuata est in humanitatem gloria. Et propterea vltra alios modos debiti priùs tactos, explicauit hunc alium excellentiorem modum ex deriuatione à gloria æterna. Oratio enim hæc non solum est ad orandum, sed ad instruendum. *Manifestauit.* Tertio quantum ad doctrinam. Disiunxit autem hoc tertium à primis duobus, quia illa duo spectant ad dandũ vitam æternã pro quãto consistit in cognitione patris solius veri dei: hoc autem tertium spectat ad dandum vitam æternam pro quanto ad illam concurrit cognoscere Iesum Christum missum à deo patre: vt clarè sequentia testantur. *Nomen tuum.* quo pater meus nominaris & es. Non dicit manifestaui te (quia secundum veritatem non erat manifestatus ipse pater Apostolis vnde & Philippus dixit ostende nobis patrem) sed nomen tuum, hoc est quod vere nominaris pater meus. quod antea ignorabatur. Mysterium enim trinitatis quanuis vtcunq; à prophetis cognitum fuerit, fuit tamen innominatum propriis nominibus patris & filij & spiritus sancti anteq̃ Iesus nomẽ patris sui manifestaret. *Hominibus quos dedisti mihi.* Non omnibus hominibus manifestaui, sed illis quos tu mihi homini dedisti interno gratię dono vt adhęrerẽt mihi. *De mundo.* non de cælo missos sed de mundo electos, de cõmuni hominum multitudine à mundanis affectibus abstractos. *Tui erant.* solius, inquantũ fide in te deum tantummodo credebant: & quantum ad dona, à te tantum deo dona gratiæ habebant. *Et mihi eos dedisti.* Nõ priuando te illis, sed cõmunicãdo mihi illos: & quantũ ad fidem vt credant etiam in me hominem deum, & quãtum ad dona, vt habeant dona etiã à me homine deo. Et dicit hoc ad significãdum quales apud deũ discipuli sui sunt, scilicet de numero electorum. *Et sermonem tuum seruauerunt.* Ecce fructus primus manifestati à me nominis tui discipulis mihi à te datis. *Nunc cognouerunt.* Ecce fructus secundus directè intentus. s. cognoscere & quem misisti Iesum Christum. *Quia omnia quæ.* pro, quod omnia quæcunq;, *dedisti mihi, abs te sunt.* hoc est quod omnia quæ in me secũdum rem sunt dona tua, cognita sunt ab eis esse dona tua in me. Et hoc dicit ad explicandum cognitũ fuisse ab Apostolis id quod superiùs dixerat, vt omne quod dedisti ei det eis vitã æternam. Cognouerunt enim Apostoli omnia quæcunque faciebat aut dicebat Iesus, esse à deo: & nõ hæsitabãt vnde essent miracula, doctrina & facta Iesu. *Quia verba quæ.* pro, quæcunque, *dedisti mihi dedi eis.* Non dicit verba quæcunque locutus es mihi locutus sum eis, sed dicit quæcunque dedisti mihi dedi eis:

ad

ad ſignificandũ quòd ratio quare cognouerunt Apoſtoli omnia Ieſu Chriſti eſſe à deo, non fuit externũ dicere, ſed internũ dare: hoc eſt quia tradidit internam notitiam in mentibus eorũ. Et ſignificatur notitia data appellatiõe verborũ, dicẽdo verba quæcunque dediſti mihi dedi eis: vt intelligamus quòd Ieſus nõ omnem notitiã infuſam animæ ſuæ trãſfudit in diſcipulos, ſed illã tantum quæ eſt ei data ſub ratione verborũ: hoc eſt dicendorũ. Multa enim data ſunt ei non dicenda, verũ quæcũque data ſunt ei vt dicẽda in hac via, dedit Apoſtolis interna doctrina. Et hinc cognouerunt Apoſtoli omnia Ieſu eſſe à deo. *Et ipſi acceperunt.* intus verba data: efficax enim datio monſtratur ex acceptione ſubſecuta doni dati. *Et cognouerunt vere, quia.* pro, quòd *à te exiui*, ſumendo carnẽ. Ecce tertius & principaliter intentus fructus i. cognoſcere & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. *Et crediderunt quia.* pro, quòd, *tu me miſiſti.* Differentia inter hęc duo (.ſ. à te exiui, & tu me miſiſti) non eſt penes naturas: quoniã tam exitus q̃ miſſio temporalis, eſt ſecundũ naturam humanã, ſed penes authoritatẽ: nã dicendo à te exiuit, authoritas in ipſo exeũte ſignificatur: vtpote propria volũtate exiens: dicẽdo autẽ tu me miſiſti, authoritas in patre mittente ſignificatur. ¶ Duo autem dicit de Apoſtolis. ſ. ꝙ cognouerunt & crediderunt, & oportet vtrunque eſſe verũ: propter quod in textu adiungitur cognouerunt vere, tanquam fructus accepti doni. Recole ſuperius pluries dictã differẽtiam inter cognoſcere rẽ geſtam & vniuerſaliter ſic eſſe in ſe ipſa ſeu in ſeipſo, vel credendã: & intellige ꝙ Apoſtoli vere cognouerunt Ieſu à deo exitũ, non in ſeipſo, ſed indubitanter credendũ: & propterea crediderunt id quod cognoſcebant eſſe credendũ. *Ego pro eis rogo.* Poſtquã abſoluta eſt prima orationis pars (qua rogauit pro gloria ſua) tranſit ad ſecundã, rogans pro diſcipulis. Et hoc ipſum explicat, ad inſtructionẽ noſtrã *Nõ pro mũdo rogo.* Differẽtia inter diſcipulos & mũdũ quantũ ad beneficiũ huius orationis, explicat. Et p mundũ intellige homines mundi ſine delectu. *Sed pro iis quos dediſti mihi.* Ecce ratio differẽtię: quia iſti dati ſunt mihi à te, quia horũ cura mihi incũbit ex hoc ipſo q dediſti eos mihi. *Quia tui ſunt*, æterna electione. *Et mea omnia tua ſunt, & tua mea ſunt.* Ne erraremus putantes propria aliqua eſſe patris quę nõ eſſent etiã filij, ſubiungit omnia eſſe eis cõmunia. Ita ꝙ nõ ſolũ diuina eſſentia, ſapiẽti, potẽtia & huiuſmodi, ſed etiã electa & poſſeſſa quæcunq; cõmunia ſunt, indiuiſa ſunt reſpectu patris & filij. *Et clarificatus ſum.* pro, glorificatus ſum *in eis.* Secunda

cũda ratio quare rogat ꝓ eis. Primã quidem rationẽ ex parte patris sumpsit, dicendo pro iis quos dedisti mihi. hanc vero secundã ex parte sui sumit, dicendo & glorificatus sum in eis: nõ tã facto quã decreto. parũ siquidẽ glorificatus hactenus fuerat Iesus in Apostolis, sed immobili decreto diuinę dispositiõis posita erat glorificatio Iesu in Apostolis: vtpote in eorũ mẽtibus, moribus, actibus, prædicationibus, passionibus fructibúsq; glorificãdus in hoc mundo. Vnde merito ex parte sui Iesus rogat ꝓ eis. *Et iam non sum in mundo.* Tertiã ad idem rationem apponit, incipientẽ ex sua absentia à mundo. demonstratur enim tẽpus mortis eius tanquam præsens: vtpote certissimè instans. Sed hæc à mundo absentię Iesu ratio, imperfecta est rogãdi pro Apostolis ratio, nisi adiungeretur quod Apostoli remanerent in mundo. Et ideo hanc tertiã rationem ex parte Apostolorum remanentium in mundo absq; Iesu, sumit, adiungẽdo. *Et hi in mundo sunt.* Eodem modo intellige Apostolos esse in mundo quo Iesus non est in mundo. nã Iesus à tẽpore suę mortis non est in mũdo: hoc est cũ hominibus cõmuniter corporaliter existens: Apostoli autem remanebãt cõmuniter cum hominibus corporaliter existẽtes. & propterea indigebant adiuuari intercessione Iesu ad patrem. *Et ego ad te venio.* Ne errares putando Iesum morte nõ esse in mũdo (sicut alij homines mortui nõ sunt in mundo) adiunxit singularissimũ priuilegium sui recessus à mundo scilicet ꝙ ego ad te patrem meum venio. Moriendo siquidẽ recedebat à communi hominum mortalium consortio: sed ibat ad immortalem vitam corporis assumendam, ad incorruptibilem gloriosumque statum conformẽ patri incorruptibili ac glorioso assequendum ibat ad potiendum regno dei. *Pater sancte.* Post rationes quare rogat pro Apostolis, subiũgit ipsam orationem breuissimam. & deinde ꝓsequitur singulas eius particulas. Appellat itaq; patrem sanctum. quia effectum sanctitatis petere intẽdit: & formaliter loquens, à patre quatenus sancto petit. Sanctitas autem quũ sit perfecta munditia, soli deo per excellentiã conuenit: qui solus est mundus ab omni potentialitate. *Serua eos.* Ecce petitio, inferius declaranda. *In nomine tuo.* in studio & affectu nominis tui, non gloriæ & famæ propriæ. *Quod edisti mihi.* Explicat simul ex parte patris, ex parte sui & ex parte discipulorũ quod sunt electi quos petit seruari sanctos: dicendo quos dedisti mihi. *Vt sint vnum sicut & nos.* Ecce fructus ad quem petit seruari electos sanctos: vt scilicet sint vnum quemadmodum

& nos

& nos (scilicet tu & ego) sumus vnum. ¶ Et nota hic tria, ne sæpius oporteat in hoc capitulo repetere. Primũ est quod pronomen nos demonstrat patrem & Iesum secundum quod homo. Quod ex eo secundum planum literæ sensum habetur, quod ille demonstratur qui orat: constat autẽ quòd filij hominis est orare. & propterea in tota hac oratione demonstratur Iesus secundum quòd homo. ¶ Et bene nota quod non demonstratur deus, sed pater quẽ alloquitur: quia non intendit dicere vt sint vnum sicut nos scilicet deus & ego filius hominis. tũ quia deus & filius hominis non possunt appellari nos. nam pronomen nos plures personas demonstrat: Iesus autem homo & deus non sunt duæ sed vna persona. sed Iesus homo & pater sunt duæ personæ demonstratę pronomine nos. ¶ Secundum est. quod non dicit vt sint vnum quantum & nos, sed sicut & nos: quia nõ significatur quod quanta est vnitas inter filium hominis & patrem, tanta sit vnitatis inter Apostolos & Iesum. Sed significatur ꝙ quẽadmodũ filius hominis & pater sunt vnũ, ita Apostoli & ipse sint vnũ. ¶ Tertium est. quòd filius dei homo & pater, sunt vnũ non natura (alia enim est natura filij dei vt homo, & alia est natura patris) nec persona (alia est nanq; persona Iesu & alia persona patris) sed sunt vnũ indissolubili vinculo charitatis mutuæ: & inde donorum spiritualium, hinc pleni vsus illorum donorum. & præter hoc sunt vnũ vnitate gloriæ beatitudinis: quia Iesus homo erat nõ solum viator sed etiam comprehensor. Et hunc vnitatis modum non adæquandum sed imitandũ atque derivandum petit ĩ discipulos: vt scilicet vinculũ adsit firmũ mutuę dilectionis relatæ in deũ, & dona habeãt ab ipso spiritualia ad quorum vsum omni conatu studeãt in hac vita, & tandẽ assequantur vnitatẽ glorię. Hic est fructus ad quẽ electi seruãtur in sanctitate. Et hæc nota semel pro semper in sequẽtibus. *Quũ essem cũ eis.* Dec. in mundo. Cõpleta summa totius petitionis, prosequitur singulas eius particulas: inchoans ab illa particula pater, reddẽdo triplicẽ rationẽ quare cõmendat eos patri. Prima est quia ipse Iesus functus est officio seruãdi eos. Quũ essem inquit, cũ eis. hoc est cõmunicãs cũ illis in carne mortali & cõuersatione passibili non seorsum sed cõmunẽ me exhibens mundo. *Ego seruabam eos in nomine tuo.* quod peto à te serua eos in nomine tuo ego faciebam. *Quos dedisti mihi ego custodiui.* Declarat ab effectu quod ipse seruabat Apostolos in sanctitate. Et intellige dedisti secundũ adhæsionẽ officij. *Et nemo ex eis periit nisi filius perditionis.* Ex hac exceptione

ceptione apparet quod dixim⁹ ſcilicet ſenſum eſſe,quos dediſti mihi ſecundum adhęſionem officij & gradus Apoſtolatus:alioquin locũ non haberet exceptio.nam ex æterna prædeſtinatione datis Ieſu,nullus periit. ¶ Appellatur autem Hebraico more fili⁹ perditionis dignus perditione paſsiua ſeu plenus perditionis actiuæ.Quemadmodum dicunt filius mortis,hoc eſt dignus morte:& filij nuptiarum pleni.gaudiis nuptialibus.Iudas enim vtroque modo filius perditionis fuit. *Vt ſcriptura impleatur.* Ratio quare vnus ex Apoſtolis perierit,redditur vt ſcriptura impleatur.Et eſt ſenſus quod adimplendam ſcripturam electus eſt Iudas quãuis perditionis filius inter apoſtolos. Hic eſt enim directe intentus ſenſus:quoniam intendit reddere rationẽ quare non omnes Apoſtolos ſeruauerit.¶ Quanuis etiam verũ ſit quod ipſa culpa Iudæ ordinata non cauſata eſt ad adimpletionem ſcripturæ.deus enim mala ordinat in bonum. *Nunc autem ad te venio.* Secunda ratio redditur ex bono interni gaudij ſpiritualis ad quod ſeruandi ſunt.quod modo ipſe ſtudet ingerere.Prima enim ratio ex præterito officio ac fructu, hæc autẽ ex preſenti officio ſimul &fructu ſecuturo redditur.Et propterea dicit.nunc, in præſenti, ad te venio, relinquens mundum, ſubtrahens corporalem præſentiam meam iſtis qua ſeruabam eos. *Et hæc loquor.* nunc. *in mundo.* adhuc communis mundo. Ecce officium præſens. *Vt habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis.* Ecce conſequens fructus officij præſentis, vt participent internum meum ſpirituale gaudium, non videndo ſed experiendo in ſemetipſis,intus in propriis animis impletum effectum.Hoc eſt enim ad quod eos ſeruari oportet. ¶ Et ſicut prima ratio reſpicit ſerua eos in nomine tuo,ita hæc ſecũda reſpicit ſubiunctum vt ſint vnum ſicut & nos. Gaudium enim Ieſu vnitatem illam cõſequitur:& gaudium Apoſtolorum vnitatem quoque charitatis &vſus cum donis ſpiritualibus cõſecutum eſt. *Ego dedi eis ſermonem tuum.* Tertia ratio non dicit ego dixi eis,ſed ego dedi eis:vt intelligamus donum internum inſiti diuini ſermonis in animis diſcipulorũ.& percipiamus Ieſum ideo commẽdare diſcipulos patri, quia datum à Ieſu ſermonis paterni donum occaſio eſt vt diſcipuli odio habeantur à mundo. *Et mundus eos odio habuit.* & communes homines mundi eos, ſuſcipientes ſermonem tuum,odio habuerunt. *Quia non ſunt de mundo.* hoc eſt quia non conſtant doctrina,moribus,vita ac ſtudiis mundanis,ſeu ortis ex mundo.

Sicut

Sicut &. Superfluit &. Legēdū est. *Sicut ego non ſum de mūdo*. Sermo tuus acceptus ab Apoſtolis ꝑ me, facit eos nō eſſe de mūdo quo ad ſtudium, mores, affectum, &c. quemadmodum ego quoque non ſum ſecundum affectum, ſtudium, vitam, mores, verba &c. de mūdo. ſimiles mihi quo ad hoc fecit. Et adiunxit hanc ſimilitudinem ad ſignificandum non eſſe malum effectum ſermonis à ſe dati, quamuis huiuſmodi effectū concomitetur quod mūdus eos odio habet. *Non rogo*. Proſequitur illā petitionis particulam, ſerua eos. *Vt tollas eos de mundo*. hoc eſt de cōuerſatione & vita in hoc mūdo. *Sed vt ſerues eos à malo*. Non dicit vt ſerues eos à tribulationibus, ab odiis, à perſecutionib⁹. ſed à malo: hoc eſt vt ſerues eos ne aliquid proueniat eis in malum, ne cedat in malum. Diligentibus enim deum omnia cooperantur in bonum & nulla tribulatio cedit in eorum malum: quòd eſt malum æternæ ſeparationis à deo. *De mundo non ſunt ſicut &*. Superfluit, &. *ego non ſum de mundo*. Repetit pauloante allatam rationē. non tamen ſuperflue: quia prius attulit Apoſtolos non eſſe de mundo ad ſimilitudinē ſui, pro ratione quare mundus eos odio habuit: modo autem affert idē pro ratione vt non tollentur de mundo ſed ſeruentur à malo. Homines enim tales ſunt quibus mundus indiget, & merentur ſeruari à malo. *Sanctifica eos in veritate*. Deeſt. tua. Proſequitur illam particulam ſancte. incœpit enim dicendo pater ſancte. proprie ſiquidem à patre ſancto petitur ſanctificatio. Sanctificare autem eſt mundum facere relatiue ad deum, eſt deputare ſeu offerre deo ſeu diuino cultui. Et in propoſito pro mūdificare ſumitur. petit enim vt pater mūdificet Apoſtolos in veritate ſua de qua ſuperius promiſit quod ſpiritus ſanctus ducet eos in omnē veritatem. Petit ſiquidem ad literam quod pater ſanctificet Apoſtolos in ſpiritu veritatis. hoc eſt enim ſanctificare eos in dono interno veritatis ſuæ. Ex tūc nanque fuerunt. Apoſtoli in diuina veritate mundificati ab omnibus ignorātiis paſſionibúſque quas habebant timendo Iudæos, &c. Et proculdubio mūdificatio iſta facta fuit ſpiritu veritatis vitæ, doctrinæ & iuſtitiæ. *Sermo tuus veritas eſt*. Merito ſanctificandi ſunt in veritate tua, quia ſanctificandi ſunt ad ſermonem tuum prædicandum. ſermo enim tuus veritas eſt. *Sicut tu me miſiſti in mundum, ita & ego miſi eos in mundum*. Quēadmodum quum petiit ſerua eos reddidit rationē ex functo officio proprio ſeruando eos, & ex præſenti officio circa fructum in eis, ita modo petēdo ſanctifica eos in veritate tua, affert prium

prium

proprium officium quo circa hoc functus est: dicendo. sicut tu me misisti ita ego misi eos in mundum. Et est sensus quòd quẽadmodũ tu me misisti ex charitate ad prædicandũ mundo veritatem, ita & ego ex charitate misi eos ad prædicandum veritatẽ in mundum: & similiter sicut tu me misisti sicut agnum inter lupos ita ego misi eos sicut oues inter lupos. & propterea egẽt vt tu sanctifices eos in veritate tua. *Et pro eis ego sanctifico meipsum.* Ecce officiũ præsens quo Iesus sacrificat seipsum, passione & morte offerendo se pro eis. ¶ Si vis fiat in verbo sanctifico, parui refert: quoniam significatũ in idem redit. sanctifico, id est deputo meipsum deo pro eis hoc est enim offerre & sacrificare seipsum deo pro eis. Sanctifico meipsum, hoc est mundũ me facio à carnis corruptibilitate & animi passibilitate. hanc enĩ mũditiã faciebat offerẽdo se in cruce. *Vt sint & ipsi sanctificati in veritate.* vt sint & ipsi mundificati in veritate, re & officio veritatis. subaudi tuæ. Quanuis possit intelligi vt sint & ipsi sanctificati nõ fictè sed in veritate, vt ex meæ sanctificationis meritò deriuetur ad eos in veritate sanctificatio. Et perpende cõnexionẽ nõ tam peritorum quàm requisitorum ad integritatẽ primi petiti scilicet serua eos. nam ad perfectam Apostolorũ seruationem in nomine dei, exigitur eorundem mũdificatio à malo timore, malo amore, ignorantijs & huiusmodi: & ꝙ hæc sit in terno dono spiritus veritatis. *Non pro eis autem rogo tantum.* Declarat extendi preces suas etiam ad rogãdum pro aliis electis. Ex hoc enim ꝙ Iesus in omnibus exauditus est, intelligimus ꝙ pro solis electis credituris rogauit. in quibus solis verificatur fructus subiũctus. *Sed & pro eis qui credituri sunt in me per verbum eorum.* non quia eorũ sed quia verbũ fidei est, commissum tamen eis. Ideo nõ excluduntur ab hac oratione latro & Paulus, qui non erant credituri per prædicationem Apostolorum: quoniã erant credituri per illudmet verbũ quod cõmissum est Apostolis. *Vt omnes.* tam Apostoli quàm credituri per verbum eorũ. *Vnum sint.* charitatis vinculo. *sicut tu pater in me & ego in te.* Declarat modum vnitatis. Vbi aduerte quòd superius proposuit modum vnitatis (dicẽdo sicut & nos) sed non exposuit illum. & propterea modo exponit tum modum vnitatis inter se patrem: tum modũ vnitatis inter electos & ipsos. patrem scilicet & Iesum. Et modum quidem vnitatis inter se & patrem exponit dicendo. sicut tu pater in me & ego in te: hoc est sicut tu pater es in me homine sicut amatus in amãte, sicut veneratus in venerãte, sicut in obse-

quentiſſimo filio &c.& ego,homo ,in te:ſicut dilectus , ſicut in quo tibi bene cõplacet &c. *Vt & ipſi in nobis vnũ ſint.* Ecce expoſitio modi quo ipſi omnes electi debent eſſe vnum in nobis ſcilicet in patre & me. Et ſignificatur modꝰ iſte vt fructus vnitatis inter patrẽ & Ieſum per coniunctionẽ vt. Sũt autẽ electi vnum in patre & Ieſu,in hoc ipſo ꝙ ſunt vnius fidei , ſpei & charitatis in dilectione actiua erga eos patris dei & Ieſu hominis. Dilectio ñ quidẽ qua pater diligit electos, & ſimiliter qua Ieſus homo diligit electos,eſt qua electi ſunt in deo & Ieſu: iuxta ſuperiꝰ dicta in parabola de vite, manete in me , manete in dilectione mea. Et vtraq; dilectio eſt cauſa ſpiritualiũ donorũ in electis.paterna quidẽ principalis:Ieſu aũt meritoria & miniſterialis. *Vt credat mundus quia.* pro, quòd, *tu me miſiſti.* Fructꝰ vnitatis Chriſtianorũ in deo patre & Ieſu,apponitur propagatio fidei ad vniuerſum mundũ:vt intelligamus extenſionẽ fidei non tã fieri prædicatiõe q̃ virtute vnitatis chriſtianorũ in deo & Ieſu. Videns enim mundus Chriſtianos vnum eſſe fide,ſpe & charitate ſtudio,moribus &c.ſecundũ deum & Ieſum, mouetur ad credendum quòd Ieſus eſt verè Meſsias , eſt verè homo miſſus à deo eſt verè filius dei miſſus in mundum. ¶ Experientia autẽ teſtatur verũ eſſe quod dicit dominus : quoniam ex quo Chriſtiani parum aut nihil ſunt vnum in Ieſu & patre,non extenditur fides Chriſti ſed continuè diminuitur,non ſequitur fructus vt credat mundus:hoc eſt cõmuniter homines mũdi. *Et ego claritatẽ.* pro, gloriam, *quam tu.* Superfluit tu. *dediſti mihi,dedi eis.* Proſequitur aliam particulam petitionis : illam ſcilicet in nomine tuo declarãdo ſimiliter officium proprium quo in hoc functus eſt & fructu. Nomen ad gloriam ſpectare , immo gloriam in nomine cõſiſtere & econuerſo patet. Et propterea petendo ſerua eos in nomine tuo,quum ſubiunxiſſet quum eſſem cũ eis ego ſeruabam eos in nomine tuo,modo declarat quomodo hoc fecit:dicens ꝙ gloriam quam dediſti mihi ego dedi eis. Gloria data à patre Ieſu , eſt ꝙ Ieſus venit in nomine patris ſui . ego inquit veni in nomine patris mei.non veni quærẽs gloriam meã , propagaturus nomen meũ,ſed nomen & gloriã patris mei. Hãc inquã gloriam nominis tui quã dediſti mihi , magno dono ſpirituali à te accepi ego homo dedi eis, dono etiã ſpirituali interno dedi eis. Magnum donum eſt vt diſcipulorũ animi , ſtudia , affectus ſolã dei gloriam quærerent,ſola dei gloria delectarẽtur. In hoc enim ſuccubuerunt omnes philoſophi & magnates mundi,quantumcunque

cũque viderẽtur præditi virtutibus. Et propterea ſpecialiter meminit huius doni. *Vt ſint vnũ ſicut & nos vnum ſumus.* Eundẽ exponit fructũ datæ gloriæ quem dixerat fructũ orationis & ſeruationis: vt intelligamus deſtructiuũ vnitatis Chriſtianorũ in deo de Chriſto eſſe gloriã propriã, nomen propriũ. & ſeruari vnitatẽ in Chriſto quãdiu perſeuerat donum quærendi nomen & gloriã dei, quãdiu perſeuerat donũ delectationis in nomine & gloria dei ac Ieſu, quãdiu ſumus cõtenti illa gloria in hoc mundo quã dedit deus Ieſu in hoc mundo: vt .ſ. gloriaremur in ſolis iis quæ dei ſunt. *Ego in eis & tu in me.* Cõtinuè auget expoſitionẽ. Primũ propoſuit vnitatis modũ: deinde expoſuit illum: nunc autẽ exponit ordinẽ inter has vnitates. Ordo enim inter vnitatẽ electorũ cũ Ieſu & vnitatẽ inter Ieſum & patrẽ, exponitur dicẽdo. ego in eis ecce vnitas inter Ieſum & electos, & tu in me, ecce vnitas inter patrẽ & Ieſum hominẽ: ad ſignificandum ꝙ ex hac deriuatur illa. vt intelligamus ꝙ ex hoc ꝙ pater eſt dilectus, veneratus &c. à Ieſu, ipſe Ieſus eſt dilectus & veneratus &c. à nobis. *Vt ſint conſummati in vnũ.* Ecce fructus: qui ꝓpriè eſt tertia vnitas, ſed eſt explicatio perfectæ vnitatis. Exigitur enĩ ad perfectã vnitatẽ electorũ in Ieſu vt etiã ſint vnũ inter ſe, nõ qualitercunque ſed perfecta vnitate: vt ſint ſinguli aliorũ mẽbra, vt ſimul compatiantur, ſimul congaudeant &c. *Et cognoſcat mundus.* deeſt vt. Legẽdũ eſt. *Et vt cognoſcat mundus quia.* pro, ꝙ, *tu me miſiſti.* Ecce iterũ idẽ fructus cũ augmento. ex huiuſmodi enim cõſummata perfecta bonitate, nata eſt prouenire extenſio fidei Chriſtianę. *Et dilexiſti eos ſicut & me dilexiſti.* Ecce augmentũ fructus: vt non ſolũ cognoſcat mundus ꝙ tu me miſiſti, ſed etiã ꝙ tu dilexiſti eos ſicut dilexiſti me. Ex perfecta enim vnitate Chriſtianorum habetur vnde mundus cognoſcat quòd deus diligit Chriſtianos quẽadmodũ dilexit & Chriſtũ, dando illis ſpiritualia dona ad imitationem donorũ ſpiritualiũ quæ data ſunt Chriſto homini. *Pater quos dediſti mihi.* Proſequitur illã petitiõis particulã quos dediſti mihi dupliciter. Primo quo ad ipſos in ſeipſis. & deinde relatiue ad mundũ, ex quo ſunt electi. *Volo.* Quia nõ eſt petentis dicere volo, admiſcet Ieſus tot petitionibus cõpetentibus ſibi ſecundũ ꝙ homo, actũ cõuenientẽ ſibi ſecundũ ꝙ deus. tũ ne errares à diuinitate eius: tãquã lõgè vagatꝰ inter ea quę humanitatis ſuę ſunt. Tũ ad inſerẽdũ ꝙ nõ ita petit quin ipſemet ſecũdũ ꝙ deꝰ ſit autor & largitor præcipui petiti quod eſt æterna fœlicitas. *Vt vbi ſum ego.* Non dicit vbi ero ego, ſed

vbi sum: significans fœlicitatē à loco. Est enim sensus, vt in qua fœlicitate sum ego. Erat enim Iesus & secundum quòd deus & secundum quòd homo, beatus, nā erat verus comprehensor secundum superiorem animæ partem. *Et illi sint mecum.* in eadem beatitudine sint mecum fœlices. *Vt videant claritatē.* pro, gloriā, *meam quā dedisti mihi.* De gloria animæ Christi est sermo: vt patet ex eo quòd subiungitur. *Quia dilexisti me.* Gloria enim diuinitatis non est data filio à patre quia pater dilexerit filium: sed est ei data naturali generatione. ita quòd non voluntate cuius est diligere, sed natura (cuius est generare) dedit pater filio diuinitatis gloriam. Sed gloriam animæ dedit pater filio quia dilexit eum. Et intendit per hoc quòd fœlicitatē quam electi habebunt cōmunem cum Christo concomitabitur videre gloriā Christi hominis. *Ante constitutionem mundi.* Singularissimum est in Christo quòd persona dilecta erat ante cōstitutionem mūdi: quamuis gloria ad quam diligebatur fuerit multo post cōstitutionē mundi. Quia enim dixerat volo. ideo subiunxit personam suā dilectam ante mundi constitutionē: vt hinc intelligeremus ꝙ secundum illam naturā dicit volo, secundū quā erat ante cōstitutionē mundi. Et vt clarè textus porrigat sensum punctādū est inter dilexisti & me. Ita ꝙ ratio redditur gloriæ iā tunc datæ animæ Christi, non meritum sed dilectio personæ ante mundi constitutionem existentis: hoc est paterna dilectio terminata ad personā filij. Et verè sic est: quia nullo meritò anima Christi beatificata est, sed ex hoc quòd deus voluit beatitudinis bonū personæ diuinæ. beatitudo enim animæ Christi est beatitudo personæ diuinæ existentis ante mundi constitutionem. ¶ Et dicit dilexisti, absolutè, & non dilexisti ad hoc: quoniā deus dilexit personam filij nō ad hoc vel illud, sed simpliciter & absolutè ad omne bonū gratiæ & gloriæ. *Pater iuste.* Prosequitur eandem particulam quos dedisti mihi, penes differentiam inter ipsos & mundum, ex quo electi sunt. ¶ Et aduerte ꝙ sicut superius petiturus sanctificationem, appellauit patrē sanctum, ita modo expositurus iustitiā, appellat patrem iustū: vt intelligamus nō acceptione personæ sed iustitia, effecta esse quæ subiūgūtur. Quæ ideo subiunguntur ex diuina prodire iustitia vt tertium officium spiritus sancti (scilicet arguet mundum) vt disparitas officiorum spiritus sancti respectu mundi & electorū, declaretur ex iustitia diuina prodire. *Mundus* deest &. Legēdum est. *& mundus te non cognouit: ego autem te cognoui.* Duas combinationes subiungit...

opterea

propterea inchoat à coniunctione &. Prima combinatio, iustitiæ est, & mundus te non cognouit, ego autē te cognoui: ex tua iustitia pater deriuatur hæc differentia quòd mundus te non cognouit, ego autem te cognoui. Iustitiæ enim est quòd ego secūdum humanam naturā cognoui te: debetur enim assumptæ naturæ donum cognitionis tui ex hoc ipso quòd assumpta est ad meam personam. Et similiter iustitiæ est quòd mundus te non cognouit: hanc siquidem pœnam damni meruit mundus, tū ex peccato originali: tum ex peccatis personalibus cōmuniter ab hominibus mundi commissis. *Et hi cognouerunt quia*. pro, quòd, *tu me misisti*. Ecce secūda combinatio etiam iustitiæ. Pronomen hi demonstrat quos dedisti mihi. Et quāuis gratiæ fuerit quòd sint electi de mundo & dati Christo, iustitiæ tamē est vt electi, & dati Christo cognouerint ꝙ deus misit ipsum Christum: debetur enim electis huiusmodi cognitio. Sicut gratiæ est ꝙ aliqua eligatur à rege in vxorem: sed eoipso quòd est vxor, iustitię est vt sit regina, vt habeat authoritatem, &c. *Et notum feci eis nomen tuum*. Non solum iustitiæ est quòd electi cognouerunt me à te missum esse, sed etiam vt ego notificem non mundo, sed electis nomen tuum: ego enim ad hoc teneor. *Et notum faciam*. post resurrectionem meam, quando apertè annunciabo ipsis de te patre meo. Acsi apertiꝰ dixisset, quòd ego notificaui & notificabo nomen tuum electis, iustitiæ est: quòd verò notificem mūdo, nō iustitiæ sed redūdantiæ est. Notificatio enim fit propter electos: sed fit publicè, ita vt redundet etiam in non electos. *Vt dilectio*. Ecce finis, fructus ac ordo, qui non habet locum nisi in electis. *Quia dilexisti me*. hominem. *in ipsis sit*. vt quemadmodum ad ipsos deriuatur per me notitia nominis tui, sic quoq; per me dilectū à te extendatur dilectio tua ad ipsos diligendos: vt.s. & ipsi sint à te dilecti. nā & hęc deriuatio iustitiæ est: quia ex meritò Christi est. *Et ego in ipsis*. sim vt dilectus in diligentibus. Debetur enim Iesu vt diligatur ab electis. Et hic est fructꝰ notitiæ nostræ de Iesu & de nomine patris eiꝰ. ¶ Et sic oēs particulas petitionis sigillatim ꝓsecutus est Iesus: excepta illa, vt sint vnū sicut & nos, quā multipliciter inseruit aliis, tāꝙ ꝑ singulas intētū fructū.

CAPVT XVIII.

H*Aec quum dixisset Iesus*. Non dicit hæc quum orasset, sed dixisset, tum ad significandum quòd oratio fuit exteriori voce dicta, & ipsa oratio fuit quoddam dicere discipulis, apostrophando ad patrem: tum respectu vltimo dictorum: quæ nō

fuerunt orantis ſed dicentis, ab illo loco pater volo vt vbi ego ſum, vſque, ad calcem dictorum. ¶ Et continuat ſubiuncta geſta præcedentibus dictis, vt intelligamus cōtinuationē fuiſſe: ita ꝙ dictis his immediatè ſecutus eſt egreſſus ſubiunctus. Hoc enim ſuppleuit euāgeliſta omiſſum ab aliis. *Egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentē.* Nō dicit abſolutè egreſſus eſt, ſed egreſſus eſt trans torrentē. iā enim in fine. 14. cap. dixerat ipſum egreſſum è cœnaculo, dicēte Ieſu ſurgite eamus hinc. verba enim illa cū effectu intelliguntur. Sed dicēdo egreſſus eſt trās torrentē, ſignificat ꝙ ire ab Hieruſalē trans illū, erat egredi: vt intelligamus locū eis torrētē, eſſe infra ſepta Hieruſalē ſeu ſuburbiorū eius. Quo circa iungendo hæc tria (.ſ. ſurgite eamus hinc, in receſſu à cœnaculo: & lōgū deinde ſermonē, trib⁹ capitulis recitatū. & ꝙ quū finiſſet hūc ſermonē egreſſus eſt trans torrentē) videtur ꝙ ſermoné prędictū in via dixerit à cœnaculo vſque ad ripā torrētis. Hoc enim nō ſolū cōſonat huic euangeliſtæ ſed etiā aliis, deſcribentibus ꝙ hymno dicto exierūt in montē Olineti. hymn⁹ nāque fuit dictus tunc quum dixit, ſurgite eamus hinc. nā tunc ſurrexerūt à menſa. *Cedron.* In textu Græco cedron genitiu⁹ eſt pluralis, ſignificans cedrorū. Verū nonnulli putant textus Græcos corruptos ab imperitis Hebrææ linguæ: quia torrens iſte apud Hebræos appellatur torrens chidron. & eſt ſingularis numeri: & ſignificat obſcuritatem. Afferuntque teſtimonia multa ex ſacra ſcriptura, nominantia torrentem illum torrentem chidron. tum. 2. Reg. 15. tum. 3. Reg. 15. tum Hiere. 31. An autem verè ſit corruptum eſſe textum, aſſerere non audeo propter articulū pluralis numeri qui in Græco apponitur. Multum tamen veriſimile apparet euangeliſtam nominaſſe torrentem nomine proprio apud Hebræos: ex eo ꝙ torrens ille Hebræorū erat, & iuxta eorum primam ciuitatem, & tali nomine in ſcriptura nominatum ſciebat. Nec eſt à ratione alienū vt imperitia linguæ Hebrææ corruperit & dictionem & articulum. Siue itaque chidron ſiue cedron nominetur, certum eſt torrentem illum qui apud Hebræos chidrū dicitur ſignificari: qui eſt inter Hieruſalem & montem Olineti. & Ioannem ſupplere quod alij euangeliſtæ omiſerant de tranſitu huius torrentis. *Vbi erat hortus.* Alij dicunt in villam quæ dicitur Gethſemane: Ioannes deſcribit locum magis in ſpecie, nominando hortum exiſtentem in illa villa ſeu in illo agro. *In quem introiuit ipſe & diſcipuli eius.* ad orandum & expectandum Iudam proditorem. *Sciebat autem &*

& Iudas qui tradebat eum, locum. Ne putares quòd Iesus latebras quæreret, declarat euāgelista locum notum Iudæ: vt intelligamus quòd Iesus elegit ire ad locum notum proditori. *Quia frequenter Iesus conuenerat illuc cum discipulis suis.* Ne hæsitares vnde sciebat Iudas locum illum, rationem notitiæ describit. *Iudas ergo quum accepisset cohortem.* gentilium militum: vt authoritatem Romanam vererentur si qui fortè occurrerent in via defensuri Iesum. *Et à pontificibus.* pro, principibus *sacerdotum, & Pharisæis ministros.* A curia seculari cohortem & à curia ecclesiastica ministros Iudas accepit vt quod vtraq; authoritate fiebat, nemo præsumeret impedire. *Venit illuc,* in hortum sibi notum: in quo sine tumultu turbæ, poterat ipsum tradere in manus cohortis & ministrorum. *Cum laternis.* pro, lucernis. Ab officio lucerni intellige significata vasa illa quæ lucem velatam (transparentem tamen) continent: nam præter has lucernas habebant faces, luce non velata. *Et facibus & armis, Iesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super eum.* Subiuncturus euangelista quòd Iesus interrogauit quem quæritis, & quòd processit eis obuiam, præmittit ꝙ sciebat omnia quæ ventura erāt super eum: ne putares quòd nescius interrogaret aut procederet. *Processit & dixit eis: quem quæritis?* Vt sponte se pati manifestet, vtque faciliùs voce propria discernatur à Iuda nocte (cuius facies nō tam facilè discernebatur) dicit quem quæritis: tanquam optimum sui signum in nocte exhibens Iudæ cognoscēti vocem eius. *Responderunt ei. Iesum Nazarenum. Dicit eis Iesus: ego sum.* Non interrogat quid vultis à Iesu Nazareno, aut ad quid quæritis eum? sed sciens se quæri ad mortem, manifestat seipsum. *Stabat autem & Iudas qui tradebat eum cum ipsis.* Vt intelligamus quòd Iudas etiam cecidit retrorsum, præmittit euangelista quòd Iudas stabat cum illis. *Vt ergo dixit eis ego sum, abierunt retrorsum & ceciderunt in terram.* tanquam vox illa percussisset eos omnes ita vt non caderent in facies suas, sed caderent supini in terram. Et hoc facto monstrauit Iesus se non perdidisse potestatem, quam hactenus exercuerat faciendo miracula. Simúlque monstrauit in potestate sua esse euitare inuasionem illorum, qui enim sola voce illos sic prostrauit, multò magis poterat seipsum saluare, *Iterum ergo interrogauit eos: quem quæritis?* Postquam illi surrexerunt, iterum Iesus interrogauit eos: vt intelligamus quòd postquam surrexerunt, non impetuosè processerunt, sed spatium interfuit interrogandi, respondendi & inhibendi. Hæc enim omnia tacita ab aliis euangeli-

ſtis Ioãnes ſupplet. *Illi autem dixerunt. Ieſum Nazarenum.* Reſpondit Ieſus. *Dixi vobis quia.* pro, quòd, *ego ſum, ſi ergo me quæritis, ſinite hos abire.* Non rogat ſed præcipit vt non capiant diſcipulos: ad inſinuandum quòd non beneficio ſatellitum, ſed ipſius Ieſu diſcipuli non ſunt comprehenſi.

¶ Et hinc apparet ꝙ adoleſcens ille quem Marcus deſcribit tentum, nõ erat aliquis vndecim apoſtolorum, quos demonſtrauit Ieſus, dicendo ſinite hos. Intelligendũ eſt enim hoc præceptum poteſtatiuè dictum: hoc eſt cum efficacia executionis ex diuina virtute, vt ſubiuncta verba euangeliſtæ teſtantur, dicendo. *Vt impleatur ſermo quem dixit.* Efficacia enim præcepti ſignificatur. *Quia.* pro, quòd. *quos dediſti mihi, non perdidi ex eis quenquam.* Hæc Ieſu verba in præcedenti cap. dicta, non de morte corporis, ſed de interitu animæ dicta eſſe conſtat, & propterea mirum apparet quòd euangeliſta applicauerit illa ad comprehenſionem corporis.

¶ Solutio eſt quòd euangeliſta nõ applicat ad comprehenſionem corporis, ſed ad interitum animæ, qui ſubſecutus fuiſſet ſi diſcipuli cõprehenſi fuiſſent, nam omnes tanto timore perculſi ſunt quòd fugerunt, & negatio Petri teſtatur quid alij diſcipuli feciſſent ſi tunc cõprehenſi fuiſſent. Quia itaq; comprehenſio illa ad interitum animarum fuiſſet, ideo euangeliſta dicit quod ad implendum ſermonem Ieſu de ſalute animæ, nullus diſcipulorum comprehenſus eſt. *Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum: & percuſſit pontificis ſeruum: & abſcidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen ſeruo Malchus.* Duo ſupplet hic euangeliſta ſcilicet nomẽ ſerui, & verba eius ad Petrum. Calicem quem dedit mihi pater, &c. *Dicit ergo Ieſus Petro. Mitte gladium tuum in vaginem.* Superfluit tuum. *Calicem quem dedit mihi pater, non vis vt bibam.* Superfluunt duæ dictiones. Legendum eſt. *Non bibam illum.* Ita quòd non ſignificatur reprehenſio voluntatis Petri ſed repellitur impedimentum bibendi calicem paſſionis, vt intelligamus quòd vſus gladij impedimentum erat, imo directè contrariebatur voluntariè bibitioni calicis decreti à patre. *Cohors autem.* pro igitur, *& tribunus.* quem adhuc non explicauerat: caput ſcilicet cohortis. *Et miniſtri Iudæorum comprehenderunt Ieſum, & ligauerunt eum & adduxerunt eum ad Annam primum.* Hæc apud Annam geſta ſupplet Ioan. Et ſignificanter adiunxit primum, vt diſcerneremus hæc à narratis apud alios euangeliſtas apud Caipham, ne erraremus putando Ieſum ductum ad Annam & Caipham ſimul exiſtentes. Statim itaque comprehenſum ac vinctum Ieſum adduxerunt priùs ad Annam: & poſt-

(vt dicetur) ad Caipham. *Erat enim socer Caiphæ, qui erat pontifex anni illius:* Ratio redditur quare ductus est ad Annam. *Erat autem Caiphas qui consilium dederat Iudæis.* Commemoratur consilium Caiphæ, non tam vt describatur quòd ipse est ille cuius in vndecimo capite mentio facta est, quàm vt intelligatur socer non solùm affinitate sed animo contra Iesum esse iunctũ Caiphæ. *Quod expedit vnum hominem mori.* pro, perdi. Significatur enim quòd expedit vnum hominem occidi. *Pro populo. Sequebatur autem Iesum Simon Petrus.* Discipuli omnes reliquerunt Iesum quum est comprehensus, & fugerunt: verum videntes aliqui eorum quòd cohors & ministri contenti erant comprehẽsione solius Iesu, resumpto spiritu secuti sunt Iesum, à longe tamẽ. *Et alius discipulus.* Quis fuerit iste discipulus nescitur. *Discipulus autem ille erat notus Pontifici.* Non solùm Caiphas erat pontifex, sed etiam Annas, vnde & Lucas sub principibus sacerdotum Anna & Caipha, describit tempus prædicationis Ioannis Baptistæ. *Et introiuit cum Iesu in atrium pontificis.* Iste alius discipulus confidens in eo quòd erat notus pontifici, miscuit se cum ministris pontificis: & sic introiuit cum Iesu. *Petrus autem stabat ad ostium foris: Exiuit ergo discipulus alius qui erat notus pontifici: & dixit ostiariæ, & introduxit Petrum. Dixit ergo Petro ancilla ostiaria: nunquid & tu ex discipulis es hominis istius?* Coniunctio &, insinuat ancillam scire quòd ille alius erat discipulus Iesu. Nisi enim sciuisset illum alium esse ex discipulis Iesu, aut de hoc non interrogasset, aut interrogasset nunquid tu ex discipulis eius es? sed interrogãdo nunquid & tu, monstrat alium etiam ex discipulis hominis istius. Sed illi alteri discipulo nihil dictum est, tanquam familiari domus pontificis. *Dicit ille: non sum.* Ecce Petri constantia. Et hæc proculdubio fuit prima negatio. *Stabant autem serui & ministri.* Nota situm, vt clariùs intelligas negationes Petri. *Ad prunas.* pro, prunis congestis, *quia frigus erat & calefaciebant se. Erat autem cum eis & Petrus stans.* Nota similiter situm. & scito quòd superfluit &. *Et calefaciens se, Pontifex ergo interrogauit Iesum de discipulis & de doctrina eius.* Duas nouitates examinat, alteram de congregatione discipulorum: alteram de qualitate doctrinæ. *Respondit ei Iesus.* quo ad secundum articulum de doctrina, qui erat principalis articulus. *Ego palam.* seu manifestè. *locutus sum mundo.* hoc est communiter hominibus mundi, & hoc quo ad auditores. *Ego semper docui in Synagoga & in templo.* quo ad loca particulariter electa ad docendum. Quod ideo subintelligendum est: quoniam extra Synago-

nagogas & templum docuit iuxta mare & in campeſtribus, non minùs publicis locis Synagoga & templo. Sed hæc loca erát velut loca ab euentu: Synagogæ autem & templum erant loca electa, & propterea dicit ego ſemper docui in Synagoga & templo. *Quo omnes Iudæi conueniunt: & in occulto locutus ſum nihil.* Ad excludendum ſecretam doctrinam diſcipulis ſecretioribus datam, adiungit duabus affirmatiuis negatiuam veriſſimam: quoniá dicendo diſcipulis prædicate ſuper tecta: declarabat omnia publicanda. *Quid me interrogas?* Interrogauerat pontifex in genere de doctrina: reſpondet Ieſus petens quid in ſpecie ſe interrogat. Dictio interpretata quid, anceps eſt ad quid & cur: eſt enim eadem quæ repetitur ſtatim ſubdendo quid locutus ſim ipſis: & infra qd me cædis? Sed hic quadrat vt ſignificet quid, petẽdo ſpeciẽ rei quam interrogat, & ſignificat cur, petendo quam ob cauſam ipſum interrogat, habens in promptu innumeros teſtes ſuæ doctrinæ, vt manifeſtata vel materia in ſpecie, vel ratione quare ipſe interrogatur, appareat quid reſpondendum ſit. *Interroga eos qui audierunt quid locutus ſim ipſis.* Remittit vt ab auditoribus ſciat in ſpecie quid docuit. Acſi apertiùs dixiſſet: Nolo ego eſſe teſtis in cauſa propriæ doctrinæ, interrogentur illi qui audierunt. *Ecce hi ſciunt quæ dixerim ego.* Ne ad longè poſitos remittere videatur, ſubiungit quòd in promptu ſunt in ciuitate, non ex relatione, ſed ex certa ſcientia ſcientes quæ ego in ſpecie dixerim. *Hæc autem quum dixiſſet.* non expectata reſponſione ad alterum articulum. *Vnus aßiſtens miniſtrorum dedit alapam Ieſu, dicens: Sic reſpondes pontifici?* Modum reſpondendi punit: ex eo quòd Ieſus dixerat quid me interrogas. & remiſerat eum ad auditores, quû tamen nihil præſumptionis aut irreuerentiæ tam petitio quàm reſponſio contineret. *Reſpondit ei Ieſus. Si male locutus ſum.* Directè reſpondet ad aduerbium ſic: nam non dicit ſi malum, ſed ſi male locutus ſum. *Teſtimonium perhibe de malo.* Non dicit affert teſtem: ſed tuipſe teſtimonium perhibe de malo aliquo mortali, quod interuenerit in hac mea reſponſione. Acſi apertiùs dixiſſet: in genere dicis ſic reſpõdes pontifici, explica in ſpecie rationem aliquam teſtificantem morale malum in locutione mea: hoc enim eſſet perhibere teſtimonium de malo. *Si autem bene locutus ſum. Quid me cædis?* hoc eſt cur me cædis. Et dedit Ieſus hác reſponſionem ad interpretandum mandata ſua: vt ſcilicet intelligeremus illa pro loco & tempore. Mandauerat ſiquidem ipſe, ſiquis te percuſſerit in maxilla, præbe ei alteram: manifeſtat hac reſpon-

responsione illud esse intelligendum quando & vbi oportet seu expedit: & non absolutè vt verba sonant. Et per hoc declarauit similia mandata similiter esse intelligenda. *Et misit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem.* Ista verba interposita inter primam Petri negationem & subiunctas, non nihil quæstionis parere videntur circa locum subiunctarum negationum: an fuerint in domo Annæ an in domo Caiphæ. Veruntamen tum ex plano contextu huius literæ tum ex diuersitate situum, facilè constat quòd subiunctæ negationes patratæ sunt in domo Annæ: & prępter has aliæ negationes fuerunt postea subsecutæ in domo Caiphæ.

¶ Ex contextu quidem, quia Ioannes ex industria descripsit situm ministrorum & Petri ingressi in domum Annæ, præmittendo. stabant autem serui & ministri congestis prunis, erat autem cum eis Petrus stans & calefaciēs se. Et quia introduxerat Petrū post Iesum, narrans quid Petro accidisset in introitu, exigebat cōtextus ratio vt priùs prosequeretur, & perficeret Iesu priùs ingressi gesta ibidem (quorum complementum fuerat quòd Annas misit Iesum ligatum ad Caipham) & consequenter prosequeretur & perficeret gesta Petri ibi: resumendo à loco & situ in quibus pinxerat eum, nam repetit situm eundē Petri (erat autem Simon Petrus stans & calefaciens se) vt plano contextu manifestaret ꝙ redit ad Petrum in eodem loco descriptum, ex situ iuxta prunas ad calefaciendum se. ¶ Ex diuersitate autē situum: quia Lucas clarè inchoat negationes Petri in diuerso situ tam Petri quàm aliorum, dicens accenso autem igne in medio aulæ & circunsedentibus illis sedebat Petrus in medio eorum. Ecce Ioannes describit illos & Petrum stantes, ab ingressu Petri vsque ad negationes Petri inclusiuè: Lucas verò & Petrum & alios sedentes describit etiam in prima negatione, vt intelligamus quòd Ioannes gesta in domo Annæ: Lucas verò gesta in domo Caiphæ describit. Quanuis etiam hæc locorū diuersitas ex diuerso ignis modo insinuetur: quia apud Ioannem congestæ prunæ apud Lucam accensus est ignis: ibi prunę, hic flamma. ¶ Et si diligentiùs euangelistarum verba librata fuerint, clarè conuincitur ꝙ Petrus ter negauit ad vocē mulieris, vltra negationes ad vocem virorum. Nam apud Matthæum describitur Petrus exiens semel negans: dicēdo, exeunte autem illo in vestibulum vidit cum alia, &c. Constat enim quòd hæc negatio non est illa quam descripsit Ioannes, dicens quòd ancilla ostiaria, &c. nam illa non dixit Petro exeunti, sed ingredienti vel ingresso, & ad congestas pru-

nas ſtanti vel eunti. Ecce duæ negationes ad vocē mulieris: altera à Ioanne, altera à Matthæo. Et præter has oportet fateri tertiam apud Lucam: deſcribentem Petrum non ingredientem non ſtantem non exeuntem ſed pariter cum aliis ſedentem, ad mulieris vocem negantem: dicendo quem quum vidiſſet ancilla quædam ſedentem ad lumen & fixiſſet in eum oculos dixit, &c. ¶ Vnde colligitur quinquies ad minus Petrum negaſſe: ter ad vocem mulieris, & bis ad minus ad vocem virorum. Dico autē ad minus propter contentioſos. Secundum planum enim euangeliorum ſenſum, negauit bis ad vocem virilem in domo Annæ apud Ioannem, & bis in domo Caiphę apud Lucam. ita quòd ſepties ſecūdum hiſtoriam Petrus negauit Ieſum. Et impletum eſt non ſolum quod primo dixerat Ieſus, antequam Gallus bis cantet negabis me ter. ſed etiam quod peius poſtea prædixit, antequam Gallus cantet negabis me ter. Hoc enim impletum eſſe in domo Annę Ioannes ſupplet. in cuius ſignum ſolus non meminit pœnitētiæ Petri, quæ dilata fuit vſque ad ſecundū Galli cantum in domo Caiphæ. ¶ Puerile autem eſt ambigere de multiplicato negationum numero ex eo quòd Ieſus dixerat ter. Qui enim plus quàm ter negat, cōſtat quod ter negat: & qui plus quàm tres aureos ſoluit, tres aureos ſoluit, &c. *Erat autem Simon Petrus ſtans, & calefaciens ſe. Dixerunt ergo ei. nunquid & tu ex diſcipulis eius es? Negauit ille: & dixit. non ſum. Dicit ei vnus ex ſeruis pontificis cognatus eius.* Deeſt, exiſtens, *cuius, abſcidit Petrus auriculam. nonne ego te vidi in horto cum illo? Iterū ergo negauit Petrus: & ſtatim Gallus cantauit. Adducunt ergo Ieſum à Caipha.* Ita legendum eſt, corruptio enim textus eſt legere ad Caipham. Prætermittit ſiquidem euangeliſta vniuerſa geſta in domo Caiphæ, ſciens illa narrata ab aliis euangeliſtis. Et ad ordinatè narrandum non prætermittit ordinem: quòd ſcilicet à Caipha, hoc eſt à domo Caiphę adducunt Ieſum. *In prætorium.* Pilati domum. Ita quod Ieſum introduxerunt in prætorium. *Erat autem mane.* Tempus deſcribitur. *Et ipſi.* ſcilicet principes ſacerdotum & primates Iudæorum. *Non introierunt in prætorium.* vtpote domum viri gentilis. *Vt non contaminarentur* Immunditiam enim quandam contrahere ſe arbitrabantur introeundo in domum viri gētilis. *Sed vt manducarent paſcha.* hoc eſt azimos panes: quos ſolis mandis māducare licebat. Quod enim appellatione paſchatis intelligatur tota ſolennitas paſchalis (durans dies ſeptem) clarè patet ex verbis Lucę euangeliſtæ Actu. 12. vbi dicitur. erant autem

dies

dies azimorum: subiũgendo: volẽs post pascha producere cum populo. Agnum nanque paschalem manducauerant præcedente vespera. Iustos profitebantur se isti persecutores Iesu, euitãtes contaminari: & sic impediri à manducatione azimorum. *Exiuit ergo Pilatus ad eos foras.* Defert Pilatus cærimoniis Iudæorum in præcipua eorum solennitate. quum audiuit enim quod propter cærimonias solennitatis abstinendum eis esset ab ingressũ prætorij, exiuit ad eos, Iesu existente in prætorio. *Et dixit. Quam accusationem affertis aduersus hominem hunc?* Secundum ordinem rei gestę oblatus fuit Pilato existẽti intus in prętorio Iesus vinctus occidẽdus absque accusatione aliqua: & dictum est ei quod primates Iudęorum foris manent propter paschalem cærimoniam. Et propterea Pilatus egressus ad eos, primum petit de crimine, non absolutè sed per viam accusationis: vtpote Iudex. *Responderunt: & dixerunt ei, Si non esset malefactor.* Pontifices & primates Iudæorũ volẽtes ex authoritate occidi Iesum subterfugiunt accusare: propriam authoritatem ingerentes vt sufficientem ad damnandum Iesum. Hoc enim sonant hæc verba. si non esset hic malefactor. *Non.* pro, nequaquam, *tibi tradidissemus eum.* nos pontifices, seniores, pharisæi & vniuersum concilium. *Dixit ergo eis Pilatus.* Infert Pilatus responsionem congruam supercilio productæ authoritatis Iudæorum. *Accipite eum vos.* ex quo recusatis accusationem proponere coram me, nolo ego accipere eum damnandum, sed accipite eum vos. *Et secundum legem vestram iudicate eum.* hoc est & secundum legem vobis decretam, supple à Romanis, iudicate eum, punite eum. *Dixerunt ergo ei Iudæi.* Inferunt etiam Iudæi ex verbis Pilati responsionem. *Nobis non licet interficere quenquam.* hoc est punitio istius excedit vires legis nostræ de qua loqueris: quoniã iste meretur mortem, nobis autem non licet interficere quenquam. Hinc enim clarè apparet quòd non de lege Mosaica, sed de lege decreta eis à Romanis loquuntur. nam secundum legem Moysi falsum erat. nobis nõ licet interficere quenquam: sed secundum legem Romanorum pœna mortis reseruata erat præsidi seu regi. Vnde & Herodes videns quòd placeret Iudæis occisio Iacobi, apposuit vt appræhenderet & Petrum. Act. 12. *Vt sermo Iesu impleretur.* Interserit Euangelista rationem diuinam quare Iesus nõ à Iudæis per seipsos sed per manus gentilium passurus relinquitur. *Quem dixit, significans qua morte esset moriturus.* Refert Ioãnes sermonem Iesu ab aliis Euãgelistis narratum scilicet

cet quòd à Iudæis tradetur gentibus ad flagellandũ & crucifigendum. *Introiuit ergo.* Omittit hic Euangelista quod ex subiunctis subintelligi vult, scilicet quod Pilatus quũ audisset quod hic agitur de pœna mortis, voluit scire causam quare merebatur Iesus mortem: & tũc primates explicauerunt accusationem quòd erat crimen læsæ maiestatis, pro quanto fecerat se regem Iudæorum. hoc enim audito introiuit. *Iterum in prætorium.* hoc est in locum iudicij. *Pilatus.* Dicit iterum: quia prius ingressus fuerat prætorium ex propria aula, quũ introductus fuit Iesus in prætorium. *Et vocauit Iesum: & dixit ei, tu es rex Iudæorum?* Hinc manifeste apparet hanc fuisse accusationem tandem explicatam à primatibus. Et interrogauit hoc Pilatus, volẽs cognoscere si sic esset quod Iesus diceret se regem Iudæorum. *Respondit Iesus. à temetipso hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me?* Sciens Iesus Pilatum gentilem non esse capacem responsionis dandæ, disponit ipsum antequam respondeat ad interrogata. disponit petendo an hanc interrogationem formet à seipso vel ex auditu ab aliis. Habebátque duplicem ad hoc rationem. Alteram quia ipso Iesu existente intus in prætorio, accusatio fuerat facta foris. vnde merito ratio interrogandi apparebat. Alteram quod aliter fuisset respondendum Pilato hoc interroganti à semetipso & aliter eidem interroganti ex accusatione Iudæorum: quia Iudæi loquebãtur de regno Messię, Pilatus autem à seipso locutus fuisset de regno temporali: qualia sunt regna aliorum regum. *Respondit Pilatus. Nunquid ego Iudæus sum? gens tua & pontifices tradiderunt te mihi. quid fecisti? Respondit Iesus.* Postquam Pilatus aperuit quòd non ex se sed ex accusatione pontificũ & gentis Iudaicę interrogauit eum tu es rex Iudæorum, respondet Iesus ad quæsitum. *Regnum meum non est de hoc mundo.* hoc est regnum de quo loquuntur pontifices & Iudæi, regnum Messiæ prophetarum & expectatum, hoc inquam quod est regnum meũ non est de hoc mundo. ¶ Sicut non dicit non est in hoc mundo, non est super hunc mundum, ita nec dicit non oritur seu ortum est de hoc mundo, sed dicit non est, hoc est non constat de hoc mundo transitorio, non constat ex dominiis, gradibus, statibus, affectibus officiis, actionibus, fauoribus, consiliis, armis & effectibus huius (hoc est transitorij) mundi. Hoc enim directe ad satisfactionẽ quæsiti tendit. non enim de origine regni erat quæstio, sed de ipso affectato regno. Quanuis etiam verba Iesu verificentur de origine: quia regnũ eius nõ erat ab electione

ne,potẽtia,arte & reliquis huius mũdi causis. Secundũ tamẽ literalem sensum præpositio de,significat ordinẽ dependentiæ,tanquam totius à partibus,constituti ad ea ex quibus constituitur. Regna enim reliqua sunt de hoc mundo vt partibus eorum.cõstãt enim ex dominiis,gradibus,statibus,affectibus & effectibus transitorij mundi.regnum vero Mesṡię non cõstat ex his.& ideo dicitur non esse de hoc mundo. Nam neque per fidem regnum eius est de hoc mũdo:neque quod vere & proprie regnũ eius est (quod scilicet in fine mundi manifestabitur)cõstat ex his transitoriis. *Si ex hoc mundo esset regnum meum.* Manifestat quod dixit ab effectu præsenti scilicet ex hoc quod si ex hoc mundo esset regnum meum. *Ministri mei vtique decertarent vt non traderer Iudæis.* hoc est haberem ministros qui pro me decertarent vt non traderer voluntati Iudæorum.vel illi qui vere sunt ministri mei in regno meo, pugnarent vt non traderer voluntati Iudæorum,tendentium ad tollendum me de hoc mundo.Et vtrouis modo intelligatur,vera est cõditionalis quod si regnum meum esset ex hoc mundo ministri mei decertarent vt non tollerer ex hoc mũdo. ¶ Et per ministros vere suos intellige angelos,aut etiã homines electos in futuros ministros spiritualis regni.Nullus enim comparuit corã Pilato pro Iesu, nullus in populo,nullus inter pharisæos verbũ aliquod dixit pro Iesu in toto illo passionis tẽpore. Ita quod sensus literalis ad excludẽdum à Pilato occasionem scandali de affectato regno,est.quod si regnum meũ esset ex hoc mundo,haberem vtique aliquos ministros decertantes pro me(facto vel fauore vel verbo)vt non traderer voluntati Iudæorum:cuius contrarium tu vides. *Nunc autem regnum meum non est hinc.* Quod dicit nunc, non ideo dicit tãquam futuro tempore regnum eius futurum sit hinc:sed ideo vt explicet regnum suum non esse nunc, hoc est tempore præsentis status passibilis carnis eius. Et est sensus.dixi regnum meum non est de hoc mundo: adiungo quod regnum meum non existens hinc seu de hoc mundo, non est nunc in præsenti tẽpore passibilitatis & mortalitatis meę.Ita quod negatio negat & hinc & nunc: adiungendo prius negato hinc, negationem nunc. Vel ad differentiam regni sui in futuro statu, dicit quòd nunc non est hinc: quia tunc erit etiam hinc: hoc est cõstabit etiam ex regnare in istis sensibilibus:quoniam tunc regnabit manifeste etiam in isto mundo sensibili. Vnde post suam resurrectionem inchoato iam regno eius dicit. data

est

est mihi omnis potestas in cælo & in terra, transacto nunc mortalitatis. Et hic sensus est planior. ❡Nec prætereas quod tertio repetitur à Christo regnum meum, infra tam pauca verba. Ex industria enim Iesus toties repetiit: vt inde Pilatus cognosceret quod non occultat sibi diffinitum à deo regnum nõ ex mundo hoc. *Dixit ei itaque Pilatus. ergo rex es tu.* Optime intellexit & intulit Pilatus, Iesum non negasse se regem, sed consistentiam regni negasse ex hoc mundo. *Respondit Iesus. Tu dicis quia.* pro, quòd rex sum ego. Temperat Iesus assertionem: vtpote nõ affirmans neq; negãs. Et ne arrogantię vel iactantię tribuatur, subdit officium sibi incumbens. *Ego in hoc natus sum.* natiuitate temporali. *Et ad hoc veni in mundum.* Existens supra mundum veni in mundum, sumendo carnem, per hoc enim naturam diuinam, & per illud humanam in seipso significat. *Vt testimonium perhibeam veritati.* Ne putaret Pilatus gentilis quod Iesus inuertendo quęsitum diuerterit ad regnum non de hoc mũdo, & figmentum esse quod dixerat Iesus regnum meum non est de hoc mundo: quum nihil esset commune ei & Pilato nisi veritas, ideo simul & affirmat se nõ inuertere sed dicere veritatem, & excludit esse figmentum, & instructionem proponit ab amabilioribus veritate: declarando officiũ suum esse perhibere testimonium veritati. Ac si apertiùs dixisset. ea quæ dixi de regno meo non alia dixi ratione quàm vt testimonium perhibeam veritati: quia ad hoc officium exercẽdum veni in mundum & natus sum. Testimonium inquit non euidentiam: quia venit ad seminãdum veritatis fidem, non euidentem notitiam in mundo hoc. *Omnis qui est ex veritate, audit vocem meam.* hoc est non frustra non inutiliter assumpsi hoc officium: quia omnis qui est secundum affectum ex veritate, audit interno auditu vocẽ meam, qua ego testimonium perhibeo veritati. affectus enim ex veritate, non potest esse nisi ad veritatem. ❡Et aduerte quàm opportunè sint hæc omnia dicta. Respondit de regno suo non de hoc mundo, ad tollendum scandalum, quia acclamatus fuerat Messias. Affirmauit se testẽ veritatis, ad tollendam falsitatem. Dixit se habere credulos auditores tales, ad tollendam vanitatem. *Dicit ei Pilatus. quid est veritas?* hoc est in quo consistit veritas de qua loqueris? *Et quum hoc dixisset.* non expectata responsione. *Iterum secundo, exiuit ad Iudæos: & dicit eis. Ego nullam inuenio in eo causam.* Satisfactum sibi Pilatus arbitratus est de crimine affectati regni, ex eo quòd Iesus declarauerat regnũ Messię de quo Iudæi

dæi ipſũ accuſabãt nõ eſſe de hoc mũdo: & hoc ꝓbauerat, quia nõ habebat miniſtros decertantes pro ſe. Et verè rationabiliter acquieſcebat Pilatus: quoniã anhelantes ad regnũ, per apparatꝰ ſaltẽ aliquorũ pro eis loquentiũ produntur. ¶ Et quanuis euãgeliſta cõcluſionẽ tantũ narret verborũ Pilati ad Iudęos, recitãdo ꝙ dixit ego nullã cauſam inuenio in eo, humani tantũ iudicij ratio indubiè ſuadet ꝙ Pilatus retulerit Iudæis reſponſionẽ Ieſu ſcilicet regnũ meũ non eſt de hoc mundo, & ꝙ non habet miniſtros decertãtes pro eo. Quo audito primates Iudæorũ dixerunt ꝙ callide Ieſus inuertit materiã regni. ꝙ quum nõ poſsit negare vſurpatũ nomen regiũ inuertit illud in regnũ nõ de hoc mundo. Et tunc multiplicauerunt accuſationes tacitas à Ioanne, quas refert Lucas ſcilicet ꝙ ſubuertit gentẽ incipiens à Galilæa vſq; huc, ꝙ prohibuit tributa dari Cæſari. hæc enim hic attulerunt primates Iudæorũ ad manifeſtandũ ꝙ regnũ mundi huius ſibi vſurpabat. Et dicẽdo vſque huc, declarauerunt cõmotionẽ factã in Hieruſalẽ ante quinque dies: quando acclamatũ eſt ei, benedictus qui venit in nomine domini rex Iſraël. Et tũc Pilatus põderans Galilęę nomẽ, miſit illũ ad Herodẽ: & Herodes illuſum remiſit ad Pilatũ, qui dixit Iudæis ꝙ neque Herodes neq; apſe inuenit in Ieſu cauſam mortis. Hæc omnia tacet hic Ioãnes: & trãſit ad ſubſecuta poſt hæc ſubiungẽdo. *Eſt autem conſuetudo vobis vt vnũ dimittã vobis in paſcha. vultis ergo dimittã vobis regẽ Iudæorũ?* Expertus Pilatus ꝙ nec iudicio ſuo remiſſione ad Herodẽ ſatisfacere poterat primatibus Iudęorũ, tẽtat tertiã viã ſi forte etiam inuitis primatibus (quos ſciebat inuidia moueri) liberaretur Ieſus fauore populi, & propterea cõmemorat conſuetudinẽ. *Clamauerũt rurſus.* pro, igitur *omnes.* vt nullus eſſet qui pro Ieſu loqueretur. *Dicentes, non hunc ſed Barabbã. Erat autẽ Barabbas latro.* ¶ Attende ꝙ Ioãnes ſummarie narrat hanc propoſitionem: vt pote ab aliis euangeliſtis plene narratam. Dicẽtibus quòd Pilatus propoſuit optionẽ Ieſu & Barrabæ, & quòd illis optãtibus Barrabam, adhuc Pilatus tanquàm volens vtrũque dare populo ſi vtrunque petiſſet, inſtitit quid igitur faciam de Ieſu? & quòd populus tanto furore agitabatur vt non reſponderit fac quicquid vis aut fac iuſtitiam, non eſt noſtrum niſi petere liberationem vnius, ſed tractãdo Ieſum peius omnibus clamauerunt crucifige eum: quum tamen de reliquis crucifigendis ſe non impedirent. Hæc enim hic tacet Ioannes.

CAPVT XIX.

TVnc ergo. Insinuat per ergo euangelista explicatam a Luca causam subsecutæ flagellationis .s. correptũ illum dimittam, seu corripiam & dimittam illum. Cernens enim Pilatus quod non ex voto succesʃit data optio turbæ, cogitauit alia via liberare Iesum .s. flagellãdo & illudendo. vt sic satiato furore turbæ liberaret Iesum à morte. *Apprehendit*. per ministros, *Pilatus Iesum, & flagellauit*. similiter per ministros: vt flagris cæsus, nõ arrogaret sibi decætero quouis non regium nomen. *Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti eius*. Ordo historiæ iste videtur ad literam quem Ioannes seruat: narrando .s. quod prius Iesus fuit flagellatus, & deinde illusus corona spinea. Ita quòd primo exuerunt Iesum vestimentis suis & flagellauerunt. & deinde antequã indueretur iterum propria vestimenta, circundatus est purpura: ad illusionem regij tituli ante quinque dies acclamati. *Et veste purpurea circundederunt eum*. quoniã non tam induerunt quàm circũposuerunt. *Et veniebant ad eum*. Omnes hæ quatuor dictiones superfluunt. *Et dicebant, aue rex Iudæorum. & dabant ei alapas*. Omittit Ioannes hic arundinẽ pro sceptro & percusiones cum arundine: sciens explicata hæc ab aliis. *Exiuit iterum*, quarta vice, *Pilatus foras: & dicit eis, Ecce adduco vobis eum foras vt cognoscatis quòd nullam inuenio in eo causam*. hoc est ecce monstro eum vobis punitum flagellis & illusionibus dehonestatum, vt hinc cognoscatis quòd nullam in eo inuenio mortis causam. sicut enim flagellaui & dehonestaui. ita quoq; dãnassem ad mortẽ si causa mortis superesset. *Exiuit ergo Iesus*. deest, *foras, portans spineam coronam & purpureum vestimentum. Et dicit eis, Ecce homo*. hoc est videte publicè dehonestatum ac confusum hominẽ quẽ detulistis. Et dixit ac fecit hoc Pilatus, vt monstratus Iesus cum tanta confusione, existimaretur nunquã amplius conuersaturus inter homines: ac per hoc cessarent ab impetitione mortis. *Qui ergo vidissent eum pontifices & ministri*. Non dicit euangelista quũ vidisset eũ turba, sed quũ vidissent eum põtifices & ministri: ad significandũ capita furoris fuisse pontifices cũ suis ministris. *Clamabant, dicentes, Crucifige crucifige eum*. Verè monstrant quòd nõ ex ira sed ex odio (prout Iesus dixerat) persequebãtur eum. odiũ enim insatiabile est. Et propterea viso Iesu flagellato & dehonestato, nõ mitigatur eorũ animus, sed ad turpiora & crudeliora tendit, clamãdo crucifige. Turpisʃimũ enim supplicij genus erat crux, & crudele. Nec sufficit eis dicere, sed clamant & repetunt. *Dicit eis Pilatus, Accipite eum vos & crucifigite*. Nõ sunt hæc verba con-

ba concedentis põtificibus vt accipiant Iesum & crucifigãt(hoc enim libẽter acceptassent)sed sunt verba horrentis crimẽ:iuxta consuetum loquendi modũ quũ horremus facinus aliquod patrare. Dicimus nãque suadẽtibus , facite vos illud,ego nolo facere . Dicimus enim hæc non indulgendo sed horrendo crimẽ. Et propterea rationẽ horrendi subiungit. *Ego enim non inuenio in eo causam.*crucifixionis.*Responderunt ei Iudæi,Nos legem habemus, & secundum legem.*deest,nostrã,*debet mori.* Audito scrupulo cõscientiæ Pilati,pontifices dicunt ꝙ non est timendum crimen aliquod in occisione Iesu quia secundum legẽ debet occidi.*Quia filium dei se fecit*. Hactenus studium pontificum fuerat inducere Pilatum ad occidendum Iesum ex crimine lęsæ maiestatis(quia scilicet se regem fecerat) sed vbi vident apud Pilatum hanc causam non pręualuisse ad iudiciũ mortis(sed ad flagella & illusiones) & propterea Pilatum horrere damnare ad mortẽ eum qui non mereretur mortem,citant aliud crimen de vsurpata diuinitate, cum authoritate legis imponentis pœnam mortis vsurpãtibus sibi diuinitatem. *Quum ergo audisset Pilatus hunc sermonem magis timuit.* Hinc apparet ꝙ Pilat⁹ timebat liberare Iesum etiã quum diceret nullam causam inuenio in eo : & audita iustitia legis,auctus est timor. *Et ingressus est prætorium iterum: & dicit ad Iesum.vnde es tu? Iesus autem responsum non dedit ei .* Et in prõptu est ratio : quia iam discussum fuerat & cognitum à Pilato quòd erat Galilæus,quòd erat Nazarenus sub Herodis iurisdictione. *Dicit ergo ei Pilatus, Mihi non loqueris? nescis quia*.pro,quòd, *potestatem habeo crucifigere te, & potestatem habeo dimittere te? Respondit Iesus, Non haberes potestatem aduersum me vllam nisi tibi datum esset desuper.* Sensus literalis est quòd nullam habes potestatem aduersum me ex meo demerito, sed tantũ quia præses es . Et in hoc explicauit suam innocentiam non solũ respectu. pœnæ mortis sed etiam respectu cuiuscunque minimæ pœnæ : dicendo nõ haberes aduersus me vllam potestatem. ¶ Et describit potesta - tem inferendi malum per esse datum desuper . tum quia Pilati potestas à Romana pendebat potestate. tum,quia à deo pendebat . ¶ Et dixit hæc Iesus ad excludendam iustitiam allegatam ex lege diuina à Iudæis contra ipsum,quia filiũ dei se fecit. Exigebat siquidẽ hęc iustificatio accusationis vt Iesus manifestaret propriã innocentiã & peccatũ illorũ qui tradiderãt ipsum Pilato. *Propterea qui me tradidit tibi,maius peccatũ habet.* Ex hoc ꝙ nullũ meũ demeritũ subiicit me pœnæ quã potes inferre, causaĩ &

quòd tu pecces & quòd magis peccet qui tradidit me tibi: tanquā principalior punitor innocētis. Dicēdo enim maius peccatū, implicite quoque dicit Pilatū peccatū habere, simúlque declarat falsam esse Stoicorum doctrinam, censentium omnia peccata esse paria. *Et exinde*. pro, ex eo. vel audito verbo vel tēpore. *Quærebat Pilatus dimittere eum*. Clare hinc apparet quòd Pilatus intellexit verba Iesu in sensu exposito: quòd scilicet innocēs esset. ¶ Sed nō caret quæstione quo pacto verificatur ꝙ ex eo quærebat Pilatus dimittere eū: quum antea hoc idē quæsisset. Solutio est quòd antea Pilatus studuerat animo ad liberandū Iesum: ex nunc autē manifeste quærebat dimittere Iesum. Cuius signū est quòd non prius sed modo de Iudæis dicitur. *Iudæi autem clamabant, dicentes. Si hūc dimittis*. pro, dimiseris, *nō es amicus Cæsaris*. Videntes Iudæi quòd neutrius criminis causa apud Pilatū prævalebat via iustitiæ, ad minas se conuertunt lædendæ amicitiæ Cæsareæ. Intendunt enim quòd delaturi sint ipsum ad Cęsarem, tanquàm paruipendentē eius amicitiā. Habebant si quidē Iudęi Romæ agētes eorū causas: & per illos minātur se significaturos Pilatū non esse amicū Cæsaris. *Omnis enim*. Superfluit enim *qui se regē facit, contra dicit Cæsari*. In prōptu est ratio, quia faues contradictoribus Cæsaris in tā præcipua causa .s. tituli regij. *Pilatus autem quum audisset hos sermones*. pro hunc sermonem, *adduxit foras Iesum: & sedit pro tribunali in loco qui dicitur Lichostratos*. pro, lithostrotos. *Hebraicè autē Gabatha*. Dictio Græca est lithostrotos, corrupta in codicibus Latinis imperitia scriptorū, & sonat Latine lapide stratus. Erat enim locus nominatus à Græcis ex hoc quòd erat stratus lapide. Ab Hebręis aūt nominabatur Gabatha, à celsitudine seu eminētia. Gabatha enim Hebraice, Latine dicitur excelsū seu eminēs. Vnde patet quòd hæc erāt cognomina illius loci, nō solū diuersis linguis sed etiā diuersis rationibus. Habebat enim vtrāque cōditionē: & ꝙ erat nō lateribus sed lapidibus stratus, & ꝙ erat eminēs. Crediderim ego esse locū pulchro lapide cōstructū ab hoc vt publicæ sentētiæ ibidē à pręside promulgarētur, vt ad omnibus cōueniētibus videri posset eminēs iudex. Et propterea tot cognomina sortitū esse. *Erat autem parasceue*. Dictio Græca est, significās præparationē. Et appropriatur diei veneris apud Hebręos: eo quòd illa die præparabāt necessaria ad victū pro sabbato, iuxta legis mādatū. Vnde nō obstāte quòd esset primus dies paschalis solēnitatis, propter sabbatū tamē sequēs (quod erat sāctius omni alio festo præparabāt

necessaria pro die sequēti. *Paschæ*. hoc est infra solēnitatē paschalē, vna enim sola parasceue infra pascha accidebat, sicut & vnum sabbatū. Et rationabile est ꝙ ꝓ sabbato paschali cultior fiebat præparatio. Et propterea etiā euangelista nominauit eā parasceuen paschæ, tanquā cultioris apparatus. ¶ Et dixit hoc quātū ad historiā: vt scirem⁹ quòd illo die qui apud Hebræos est parasceue (hoc est immediate præcedēte septimū diē) hęc gesta sunt. Et ꝙ interfuerūt nō solū Iudæi seu Hierosolymitæ persecutores Iesu, sed etiā Galilæi & aliarū nationū Hebræi cōuenientes ad pascha: vt ab omnibus Iesus passus fuerit, & nullius nationis inuētus fuerit aliquis in turba (etiā inuitāte toties Pilato) qui fuerit pro Iesu. *Hora quasi sexta*. Explicat nō solū diē sed horā diei quintam appropinquādo ad sextā, qua promulgata est sentētia crucis in Iesum, vnde à sententia vsque ad crucifixionē tam paruū spatiū fuit ꝙ hora sexta crucifix⁹ est. ¶ Quod apud Marcū legitur erat autē tertia & crucifixerūt eum, errore (vt ibi dictū est) mutati sunt characteres sexti in tertiū. Sunt enim parū differētes in Gręco. *Et dicit Iudæis. Ecce rex vester*. Adhuc insinuat Pilatus velleitatē suam dimittendi Iesum demonstrādo Iesum titulo regio deductū ad suscipiēdā sententiā. Ac si apertius dixisset, videte ad quid deduct⁹ est Messias vester. Si forte ad cōpassionem flecterentur. *Illi autem clamabant. Tolle tolle crucifige eum*. Persistunt in furore. *Dicit eis Pilatus. Regem vestrum crucifigam?* Hinc clare apparet quòd ad flectendū illos hæc dicebat Pilatus: vt etsi nō cōpassione saltē erubescentia desisterent. Erat enim nonnulla cōfusio Iudęorū vt eorū Messiam Pilatus crucifigeret. *Responderūt pontifices*. Significanter euangelista pontifices respondisse explicat: vt magnitudinē odij tātā in eis cognosceremus vt sine respectu profiterētur. *Non habemus regem nisi Cæsarem*. Quē tyrannū & hostē reputabant, profitētur solū regem: vt Iesu crucifixionē obtineant. *Tunc ergo tradidit illum eis*. pontificibus. s. & Iudæis: hoc est volūtati eorum. Pronomē enim demōstrat illos de quibus hactenus fuerat sermo. *Vt crucifigeretur*. Non dicit vt crucifigerent eū: ad insinuandū ꝙ Pilatus tradidit voluntati quidem Iudæorū Iesum, nō vt ipsi crucifigerent eū, sed vt crucifigeretur à militibus solitis exercere hoc officiū. *Susceperunt autem*. milites: qui inferiùs explicantur. *Iesum, & eduxerunt eum. Et baiulans sibi crucem*. pro, crucē suā. Ad cumulū pœnæ, & quia ignominiosum erat, nullúsq; inueniebatur qui portaret alienā crucē, iussus est Iesus portare crucē suam. ¶ Omittit aūt hic euāgelista duo.

Alterum est quòd Iesu impotente continuare gestationẽ crucis, angariatus est Simon Cyreneus. Alterum est quòd plorantibus & lamẽtantibus mulieribus Iesus in via dixit, Filię Hierusalẽ nolite flere, &c. *Exiuit*. extra ciuitatẽ, *in eum qui dicitur Caluariæ locũ*. Caluaria totum est caput non solũ pilis, sed carne carẽs: vnde ab huiusmodi capitibus damnatorum ibidem forte manẽtibus, Caluarię nomen locus ille accepit. Si non per translationẽ locus vbi occiduntur damnati, Caluarię appellatus sit. *Hebraicè autem Golgotha*. Scribi deberet Golgoltha: vel Gulgoleth, vt aliis placet. Et quia Hiero. dicit nõ Hebræam, sed Syram esse dictionẽ, intellige euãgelistam dixisse, Hebraicè autem Golgoltha seu Gulgoleth: quia vsurpata erat dictio hæc & incorporata Hebręę lĩguę. *Vbi crucifixerunt eum*. pro, Iesum, *& cum eo alios duos, hinc & hinc: medium autem Iesum. Scripsit autem & titulum Pilatus: & posuit super crucem*. Hinc apparet quòd non in parte crucis, sed super crucem sustẽtabatur titulus: ac per hoc crux terminabatur in superiori parte ligno transuerso in quod extensæ erant manus, alioquin titulus nõ fuisset positus super crucem, sed in parte crucis.

¶ Diuina prouidentia dispositũ est vt causa crucifixionis publicè super crucem à præside poneretur. Quis Christianis crederet quòd Iesus pro hac causa crucifixus esset, nisi Pilatus ipse publico titulo testaretur? Sicut quis Christianis crederet quod Iesus nõ vsus fuisset humanis artibus ad assequendũ primatum nisi tam Herodes quàm Pilatus testatus publicè fuisset factis derisionum & illusionum, quòd accusata examinata ac discussa facta Iesu pro regno, erant digna ludibrio, quòd nihili pẽdenda erant, Sicut etiã quis Christianis crederet? quòd Iesus nõ fecisset sibi amicos aliquos, seu quòd in fauore turbarum nõ confisus fuisset (præsertim quũ inimici eius timerent turbam quum vellent comprehẽdere eũ) nisi turba non solũ Iudæorum, sed etiã Galilæorum & cæterorũ Hebræorũ conuenientiũ ad Pascha, tot horis tã pertinaciter Pilato contradicẽte, vnanimiter contra ipsum clamasset, nullúsque intercessor aut retractor alicuius eorũ fuisset? Hęc quidẽ testimonia ab hostiũ factis nõ verbis, elegit Iesus vt cõfutarẽtur increduli quòd ipse diuinitatis virtute fidẽ propagauit nomine sui. *Erat autem scriptum, Iesus Nazarenus rex Iudæorum. Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus est Iesus. Et erat scriptum Hebraicè, Græcè, & Latinè. Dicebant ergo Pilato Pontifices Iudæorum: noli scribere rex Iudæorũ, sed quia ipse dixit rex sum Iudæorum. Respondit Pilatus, Quod scripsi scripsi. Milites*

ergo quum crucifixissent eum. Hinc apparet ꝙ isti milites sunt de quibus superiùs dixit, susceperunt autẽ, &c. *Acceperunt vestimenta eius, & fecerunt quatuor partes, vnicuique militi partem. & tunicã.* Intellige quatuor partes computata tunica in vna illarũ quatuor partiũ: ita ꝙ subdendo & tunicam, non fit adiunctio ad quatuor partes: sed specificatio tunicæ, quæ fuit ratio ꝙ vterẽtur sortibus pro omnibus quatuor partibus, quam partẽ quis tolleret, vt alij euangelistæ narrant: Ioannes enim explicauit occasionẽ sortium ratione tunicæ non scindendæ. *Erat autem tunica inconsutilis, desuper.* pro, à summis, *contexta per totum.* Describitur tunica à summis vsque ad ima circumquaque contexta: ita quod sola textura absq; sutoris opera confecta erat. Et propterea arbitrati sunt milites non esse scindendam. *Dixerunt ergo adinuicem, non scindamus eam, sed sortiamur de illa cuius sit. vt scriptura impleretur.* Quanuis milites non facerent hæc intentione implendi scripturam, diuina tamen prouidentia disponebat hæc ad implendas scripturas, dicens: *Partiti sunt vestimenta mea sibi, & in vestem meam miserunt sortem. Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucem Iesu mater eius, & soror matris eius Maria Cleophæ & Maria Magdalene.* Matthæus describit Mariã Magdalenã à lõgè: qa quũ priùs manerent à longè, postea appropinquauerunt iuxta crucẽ. *Quum vidisset ergo Iesus matrem, & discipulum stantem.* pro, astãtem, *quem diligebat.* Seipsum Ioannes speciali dilectionis signo solitus est cognominare. *Dicit matri suæ, Mulier ecce filius tuus.* Nõ dixit mater, ne dolorẽ exaggeraret, sed cõmuni proprio sexus nomine ipsam appellauit, indigentiam adminiculi significans, & propterea subrogauit illi Ioannem in filiũ. *Deinde dicit discipulo, Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eã discipulus.* Deest, ille, *in suã.* pro, in sua. Est enim accusatiuus pluralis neutri generis. Et est sensus, ꝙ ex illa hora accepit Ioannes beatam virginẽ in propria officia. Cœpit enim ex illa hora officiosum se exhibere circa beatã virginẽ: curãdo quæ ad eam spectabãt, obsequendo in iis quæ illi cõmoda aut opportuna erãt. *Postea sciens Iesus quia* pro, ꝙ, *omnia.* Deest, iã, *consummata sunt.* Declarat euãgelista assiduũ Iesu studiũ ergo adimplẽda oĩa secundũ diuinã dispositionẽ ordinata circa ipsius passionẽ: describẽdo ꝙ sciẽs oĩa reliqua iã cõsummata, vt quod supererat vnũ ante mortẽ eius cõsummaretur, ad implendas scripturas prophetarũ. *Vt consummaretur scriptura.* Psalmi, & in siti mea potauerũt me aceto. *Dicit, Sitio.* Ad literã ex tormẽtis sitiebat: & verum passionis effectum se sentire professus est. Ita tamẽ

quòd hanc professionem ordinauit ad adimpletionem scripturæ, ad executionem veracitatis diuina in scripturæ prędictæ. *Vas autem.* pro, igitur. *erat positum aceto plenum.* Ratio huius vasis pleni aceto, in promptu est vt citius crucifixi morerentur: quod erat gratum militibus & Iudæis. Militibus quidem ne diutiùs morarentur in custodia. Iudęis autem quia debebant illo die secundum legem sepeliri crucifixorum corpora: vt patet Deut. 21. *Illi ergo spongiam plenam.* pro, impletam, *aceto, hysopo circumponentes.* Apud alios euangelistas spongia fuit imposita arundini seu calamo, sed alij euangelistæ tacent modum quo spongia iuncta est arundini: Ioannes verò supplet modũ, dicendo ꝙ per modum circumpositionis iuncta est arundini nexu hysopi. Ita ꝙ herba hysopi erat circumligans spongiam circumpositam arundini. *Obtulerunt ori eius. Quum ergo accepisset Iesus acetum.* Antequam crucifigeretur, quum dedissent ei vinum seu acetum amarũ noluit bibere: in cruce autem bibit. *Dixit. Consummatum est.* mysterium passionis meæ, adimpletis quæ scripta sunt de me. *Et inclinato capite tradidit spiritum.* Tacet Ioannes verba quæ dixit tradendo spiritum. Pater in manus tuas commendabo spiritum meum.

¶ Et dicit spiritum, quia spiritus nomen est rei ita incorporeæ ꝙ etiam independens est à corpore: iuxta id quod superiùs dictum est, spiritus est deus. Et exinde translatum est vt sit etiam nomen status: vt scilicet significet rem illam in statu sine corpore. Et sic sumitur in proposito. Et propterea non dicit tradidit animã (quia non tradidit illam in statu animæ) sed dicit tradidit spiritum, quia tradidit illam in statu spiritus. Tradidit autem tanquam in depositum reddendum sibi. Nec est dubium quòd tradiderit patri, vt Lucas explicauit. *Iudæi ergo quoniam parasceue erat, vt nõ remanerent in cruce corpora sabbato, erat enim magnus dies ille.* seu illius *sabbati.* propter solennitatẽ paschalem septimus ille dies solennior erat quàm septimus quisq; dies solitus. *Rogauerunt Pilatum vt frangerentur eorum crura & tollerentur. Venerunt ergo milites. Et primi quidem.* Verba hæc insinuant ordinem inchoando ab eo qui erat propinquior militibus: iuxta talem enim ordinem appellatur vnus primus. *Fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Iesum autem quum venissent, vt viderunt eum iam mortuũ, non fregerunt eius crura.* An idem fuerit ordo rei gestæ, qui est ordo narrationis (.s. ꝙ sicut priùs narrat euãgelista vtriusque crura fracta, & postea narrat gesta circa Iesum, ita priùs secundũ ordinem rei gestæ fuerint fracta vtriusq; crura & postea venerint ad

Iesum

Iesum)an diuersus sit ordo narrationis ab ordine rei gestæ,incer
tum est.Ex eo nanq; ꝙ euangelista meminit primi:insinuare vi-
detur ꝙ ordinatè processerũt:ac per hoc ꝙ priùs venerint ad Ie-
sum medium q̃ ad alterum latronẽ extremũ. Ex eo verò ꝙ ratio
priùs frangendi vtriusq; latronis crura, in promptu erat (quia.s.
illi apparebant manifestè viui,Iesus autem iam apparuerat cla-
mans voce magna expirasse)potuit esse ꝙ de primo ad vltimum
transirẽt,& demum venerint ad Iesum:& clarè viderunt eũ mor-
tuum. *Sed vnus militum lancea latus eius aperuit.* pro pupugit. Ad
tollendam omnem ambiguitatem vulnus lancea intulerunt. *Et
cõtinuo exiuit sanguis & aqua.* Miraculose de corpore mortuo exi-
uit proculdubio aqua, non phlegma. Quicquid sit de sanguine
quo ad miraculum: quoniã de corpore nuper mortuo non appa-
ret euidenter esse miraculum exire sanguinẽ.Ex eo tamen ꝙ a-
qua simul exiuit,insinuatur ꝙ etiam sanguis miraculose exierit.
Ratio autem huius miraculi.in promptu est mysterium redem-
ptionis precio sanguinis & regenerationis lauacro aquæ: vt hoc
facto intelligeremus effectũ mortis Iesu pró nobis. *Et qui vidit,
testimonium perhibuit.* De seipso Ioannes loquitur:declarans seip-
sum testem de visu. *Et verum est testimonium eius.* Nõ solùm de te-
ste,sed de testimonio prolato scribit.Et sicut testem asserit certis-
simum(vtpote de visu)ita testimoniũ affert irrefragabile:vtpote
verum. *Et ille scit.* Asserit tertio intentionem sanctam ac vtilem
testificãdi hæc.Et quoniã nemo nouit quæ sunt hominis nisi spi
ritus hominis qui est in eo,ideo seipsum affert in testẽ huius san-
ctæ ac vtilis intentionis.dicendo. *Et ille*,ipsemet, *scit quia.* pro,ꝙ,
vera dicit,vt &,superfluit &.Legendũ est.*vt vos credatis.*Ipse enim
met scit ꝙ ideo hæc vera dicit vt vos credatis, & nõ affectu aut
passione humana. *Facta sunt enim hæc vt scriptura impleretur.* Facta
siquidem sunt hæc nõ solùm ad redemptionẽ humanã absolutè,
sed ad exequendũ veritatẽ diuinam. O*s non cõminuetis ex eo.* Exo.
12. scriptum est hoc ad literã de agno paschali. Vnde hinc appa-
rent duo. Alterum est ꝙ non semper Apostoli vtuntur scriptura
secundum sensum literalem,sed quandoq; secundum sensum my
sticũ.Alterum est ꝙ aliquis sensus mysticus spectat ad adimple-
tionem scripturæ,ex intentione proculdubio spiritussancti: alio-
quin nunq̃ dixisset Ioãnes vt scriptura impleretur,loquẽs de sen
su mystico. Os enim agni paschalis nõ comminuendum, figura
erat non frangendi ossa Christi figurati per agnum paschalem.
Et iterum alia scriptura. scilicet Zach.12. dicit. *Videbũt in quẽ trans-
fixerunt.*

fixerunt. pro, pupugerunt. *Post hæc autem.* Superfluit autem. *Rogauit Pilatum Ioseph ab Arimathia (eò quòd.* pro, quum. Legendum est, *quum esset discipulus Iesu, occultus autem propter metum Iudæorum) vt tolleret corpus Iesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus Iesu. Venit autẽ & Nicodemus qui venerat ad Iesum noctie primum, ferens mixturam myrrhæ & aloes quasi libras centum. Acceperunt autem,* pro, ergo, *corpus Iesu: & ligauerunt eum.* pro, ipsum, scilicet corpus. *linteis cum aromatibus, sicut mos est Iudæis sepelire.* Hoc explicauit euãgelista, ne putares superfluum sumptum in officio sepulturæ. Quod enim in humanis officiis fit secundũ patriẹ consuetudinem reprehensione caret. *Erat autem in loco, vbi crucifixus est, hortus: & in horto monumentum nouum in quo nondum quisquam positus erat. Ibi ergo propter parasceuem Iudæorum quia iuxta erat monumentum.* Breuitas temporis cogens ad celerem sepulturã: describitur ex eo ꝙ erat parasceue: hoc est dies præcedens sabbatũ, terminandus imminente occasu solis. Nõ enim licebat extendere officia hæc ad aliquas horas noctis, quia à vespera incipiebat ocium sabbatinum. Propter breuitatem itaq; temporis legitimi sepelierunt in loco propinquo. *Posuerunt Iesum.* Quum debuisset dici posuerunt corpus Iesu, dixit tamen posuerunt Iesum: non solum seruando solitum loquendi morem (quo Dauidẽ aut Abraham sepultum dicimus) sed etiam ad significandum identitatem hypostasis in mortuo & viuo Iesu, quod fuit in ipso singularissimum. Quanuis enim anima Iesu separata fuerit à corpore eius, eadem tamen numero hypostasis perseuerauit in corpore mortuo & in anima, quia quod semel assumpsit nunquam dimisit.

CAPVT XX.

V*Na autem sabbati.* pro, sabbatorum. Omnes euangelistẹ concorditer describunt à numero plurali (.s. sabbatorum) diem resurrectionis, quanuis apud omnes euangelistas interpres vsus fuerit numero singulari. Et est magna differẽtia in proprietate sensus, quoniã vna sabbati nullum diem determinatè significat: quoniã sabbatũ cõmune est nomen omni festo Iudæorũ quo non licet operari, sed vna sabbatorũ explicat iuxta morem Hebræum, diem quem hodie appellamus dominicum. Nam appellatione sabbatorũ septimi quiq; dies (qui non quandoq;, sed semper sunt sabbata) intelliguntur, & vna sabbatorũ dicitur dies illa quæ est vna relata ad sabbata, relata ad septimos dies. Qui ideo dicitur non dies prima, sed dies vna, quia, Moyses appellauit eundem diem vnum: dicendo & factum est vespere & mane dies

vnus.

vnus. More itaq; scripturæ loquendo euangelista dixit vna sabbatorum· significando diem illum qui semper inuenitur vnus (non secundus, nõ tertius) relatus ad dies qui semper sunt sabbata. *Maria Magdalene.* Tacet Ioannes sodales ab aliis euangelistis expressas. Apud Lucã enim discipuli hoc referentes, expresse dicũt, Mulieres quædam ex nostris terruerũt nos, &c. *Venit mane quum adhuc tenebræ essent.* Tẽpus auroræ describitur, vnde & apud Lucam dicitur quòd ante lucem venerunt ad monumẽtum. ¶ Nec obstat ꝙ Marcus dicat orto iam sole: quoniam aurora ortus solis est. *Ad monumentum. & vidit.* pro, & videt, *lapidem sublatum à monumẽto.* Tacet hic Ioannes visionem angelorũ, narratam ab aliis euangelistis. *Cucurrit.* pro currit, *ergo: & venit ad Simonem Petrum & ad alium discipulum quem amabat Iesus.* Narrat Ioannes hęc tanquam præsentia post tempus quo venit ad monumentum: ad insinuandum festinas actiones Magdalenæ. Huiusmodi enim celeritatem tacitam ab aliis, supplet Ioannes. *Et dicit illis, Tulerunt dominum de monumento.* Asserit quod viderat. Non solùm viderat lapidem sublatum ab ostio monumenti, sed hortante angelo viderat monumentũ vacuum: & propterea dicit (vt putabat) tulerunt dominum de monumento. *Et nescimus.* In hoc numero plurali insinuat euangelista sodales. Et simul cum nulla fide data verbis angelorũ (qui dixerant illum viuere) mẽtes mulierũ euangelista explicat: tacẽdo ꝙ etiam retulerũt se visionẽ angelorũ vidisse, &c. *Vbi posuerunt eum. Exiit ergo Petrus, & ille alius discipulus: & venerunt ad monumentum. Currebant autem duo simul: & ille alius discipulus præcurrit citius Petro: & venit primus.* pro, prior, *ad monumentum. Et quum se inclinasset, vidit.* pro, videt, *posita linteamina: non tamen introiuit. Venit ergo Simon Petrus sequens eum: & introiuit monumentum, & vidit.* pro, videt, *linteamina posita, & sudarium quod fuerat super caput eius non cum linteaminibus positum, sed separatim inuolutũ in vnũ locum.* Describũtur hæc ita distinctè, vt omnis suspitio asportati cadaueris tollatur. Si enim cadauer fuisset asportatũ nõ relicta fuissent linteamina (mixtione enim myrrhæ & aloes viscata erãt linteamina quibus obuolutũ fuerat corpus) nec fuisset separatim sudariũ adhibita inuolutiõis cura positũ, sed fuisset asportatũ cadauer vt iacebat linteaminibus ligatũ, &c. ¶ Et dixit hæc euãgelista, ad describendũ ꝙ etiã ex his minutulis testimonia resurrectionis aderãt. *Tunc ergo introiuit & ille.* pro, alius, *discipulus qui venerat primus.* p, prior, *ad monumentũ: & vidit & credidit.* Vidit hæc relata: & credidit Iesum resurrexisse. *Nondũ enim*

sciebant

ſciebant ſcripturam. Excuſat euangeliſta tarditatem ad credendum ex ignorantia ſacrę ſcripturæ. *Quia*.pro,quòd, *oportuit*.pro, oportet,*eum à mortuis reſurgere.* Non refertur præſens tempus prolationis verborum:ſed præſens determinatum in ſacra ſcriptura.Eſt enim ſenſus quod nōdum ſciebant ſcripturam continentem ꝙ oportet Ieſus à mortuis reſurgere.quod iã cõpletum erat.Omnes enim ſcripturæ reſurrectionem Chriſti prophetantes,cõtinebant hoc. ¶ Neceſsitas autem qua oportet,multiplex eſt.ſcilicet vt glorificaretur ſecũdum merita, vt firmaretur fides atque ſpes reſurrectionis noſtrę,vt inchoaretur regnum dei,&c. *Abierunt ergo iterum*.pro rurſus , *diſcipuli ad ſemetipſos* . hoc eſt ad habitacula propria. *Maria autem ſtabat.* Quanuis Ioannes deſcribat Mariam tacendo ſodales , non tamen intelligendum eſt quòd Maria remãſerit ſola,ſed cũ ſodalibus.Et cum hoc deſcribitur ſola quo ad ſitum,dicẽdo ſtabat.Et quo ad locũ, ſubiũgẽdo. *Ad monumẽtũ foris.* & quo ad fletũ,ſubiungendo . *Plorans.* Vt intelligamus ꝙ quãuis ſola non eſſet,ſodalibus tamen aut ſedẽtibus aut quaſi vagãtibus quærẽdo,ipſa ſola iuxta oſtiũ monumẽti foris nõ ſedebat ſed ſtabat & flebat. *Dũ ergo fleret.inclinauit ſe & proſpexit in monumento.* Superfluunt duæ dictiones, & proſpexit.Legendum eſt. *Inclinauit ſe in monumentum: & vidit duos angelos in albis,ſedentes vnũ ad caput & vnum ad pedes.vbi poſitum erat corpus Ieſu.* Solus Ioannes ſupplet hanc viſionem duorum angelorum ſimul.Vidit autem corporeis oculis:vt patet ex circunſtantiis.veſtium,quia in albis:& ſitus,quia ſedentes:& locorum intus in monumento,quia vnum ad caput & vnũ ad pedes loci vbi poſitum erat corpus Ieſu. *Dicunt.* Deeſt &.Legendum eſt. *Et dicunt ei illi,ſcilicet angeli.Mulier quid ploras?* Ex hoc ſingulari & ex ſubiunctis verbis (dominũ meum,& neſcio) apparet quòd Maria ſola erat ibi vt expoſuimus. *Dicit eis. quia tulerunt dominum meum,neſcio vbi poſuerunt eum* . Hæc deeſt, & legendum eſt. *Et hæc quum dixiſſet*.non expectata reſponſione angelorum,non habens reſpectum ad angelos. *Conuerſa eſt retrorſum.* Inquietus affectus quærẽtis Ieſum manifeſtatur huiuſmodi motibus:dũ modo ſe inclinat in monumentũ , mõ reſpicit retro foris.Et tantus(vt diximus)erat affectus vt poſt habeat præſentiam & ſermonem angelorum. *Et vidit Ieſum ſtantem: & nõ ſciebat quia*.ꝓ,quòd, *Ieſus eſt.Dicit ei Ieſus.Mulier quid ploras?quẽ quæris? illa exiſtimans quod hortulanus eſſet,dicit ei. Domine ſi tu ſuſtuliſti*. pro,aſportaſti, *cum*.More amãtis nõ nominat quẽ : putans omnes

nes intelligere de quo loquitur, quem amat. *Dicito mihi vbi posuisti eum, & ego eum tollam.* Vide affectum sine mensura virium propriarum. Et inter hæc omnia semper meus Mariæ describitur perseuerans in opinione quod asportatũ fuisset cadauer. hoc enim apostolis, hoc angelis, hoc Iesu hortulano dixit. ¶ Et tacet hic euãgelista quod Maria his dictis vertit vultũ aliò: puta ad monumentum. *Dicit ei Iesus. Maria.* Non solum nomine proprio sed etiam sono vocis propriæ nominauit ipsam: alioquin ex solo nomine proprio non cognouisset eum, sed dixisset, vnde me nosti: Et hinc apparet quod verba quę pri9 Iesus dixerat Mariæ (mulier quid ploras, quem quæris) aut non dixit solita resonantia propriæ vocis, aut nõ peruenit ad Mariam illa solita resonantia: hoc est quòd quãuis Iesus solito more loqueretur, auditus tamen Mariæ non immutabatur solito more ab illa voce. Et vtrouis modo acciderit, miraculum fuit. Quamprimum ergo solitę vocis suauitatem in Marię appellatione percepit, agnouit eum. *Conuersa illa, dicit ei. Rabboni: quod dicitur magister.* Hinc clarè patet quod auerterat se ex inquietudine affectus: & statim agnita voce magistri, conuertitur ad Iesum verbo & facto. Verbo quidem, solito nomine appellãdo eum magistrum: facto autem ruẽdo in amplexum eius. quod euãgelista subsequenti prohibitione insinuat. *Dicit ei Iesus. Noli me tangere.* pro, ne me tange. Prohibendo ne me tange, manifestat quòd illa ruerat ad tãgendum eum. Et quoniam vterque descriptus est stãs, ideo dixi quod ruit vt amplecteretur eum. Quod etiã ex eo apparet, quòd eodem mane non prohibuit mulieres quæ tenuerunt pedes ei9. Hinc enim signum est, quod Maria stans, non ad tangendũ pedes sed faciem seu collum tenebat. Nec mirum: quoniam tãta erat vis amoris vt non consideraret quid faceret in tam magna, insperata ac subita lętitia occursus. ¶ Quod si verba domini exactius librentur apparebit quod nõ prohibuit tactum, sed familiarem sed solitum tactũ: vt testatur subiuncta causa, quæ explicatur subiungendo. *Nondum enim ascendi ad patrem meum.* Est siquidem sensus. quia nondum ascendi ad patrem meum nõ me tangas: hoc est ex hoc quòd nondum ascendi ad patrem meum sed tecum sum, non adest tibi facultas tangendi me, sicut priùs quum essem vobiscum tetigisti me. Acsi apertiùs dixisset. Ex hoc quod adhuc sum in terra, non putes me esse passibilẽ sicut priùs. Hæc enim mora parui est temporis: vsquequo, scilicet ascẽdam ad patrem meum. Vnde & statim mittit ipsam ad annunciandum

dum aſcenſionē ſuam. ❡ Et bene nota quòd non dicit nondum iui ad patrem meum, ſed dicit nondum aſcendi: quoniam iam iuerat ad patrem moriendo & reſurgendo: vt ipſe priùs dixerat, vado ad eum qui me miſit. Iam enim intrauerat in gloriam ſuā: ſed quia adhuc ſecundū corpus erat in terra, ideo dicit nondum aſcendi. *Vade autem ad fratres meos.* Quos paſsibilis & humilis appellauerat amicos, modo immortalis & glorioſus appellat fratres. tum vt eiuſdē naturę ſe cū illis eſſe declararet: & intelligeremus ex hac appellatione ipſum non mutaſſe naturā, ſed eſſe eiuſdem naturę humanę & carnis cuius priùs fuerat, cuius erant apoſtoli. Tum vt ab exēplo diſceremus exhibere nos amicis magis intimos quū promoti fuerimus ad aliquem ſuperiorem gradum quàm priùs. *Et dic eis.* Ecce Magdalena fit Apoſtolorum apoſtola. *Aſcendo ad patrem meum & patrem veſtrum.* Ieſus homo proculdubio aſcendit: ac per hoc dicendo aſcendo, ſecundum humanam naturam ſe ſignificat. Addendo verò ad patrem meum, naturam in ſe diuinam ſignificat. nam deus non eſt pater Ieſu adoptione, ſed natura tantum. Propter quod ſignificantius non dicit patrem meū & veſtrum, ſed dicit patrem meū & patrem veſtrum. Si enim dixiſſet patrem meū & veſtrum, communis pater vna eadémque ratione ſignificatus eſſet, & Arriani anſam acciperent: ſed dicendo ſeparatim patrem meum & patrem veſtrum, alia ratione ſignificat patrem ſuum & alia patrē apoſtolorum. Patrem inquit meum, naturalem: & patrem veſtrum, gratuita adoptione. *Deum meum.* Deeſt &. Legendum eſt, *& deum meum & deum veſtrum.* vt intelligamus non demōſtrari patrem dicendo & deum meum, ſed demonſtrari deum. vtráque ſimiliter naturam in ſeipſo per hæc verba ſignificans alio modo. Ex hoc enim ꝙ aſcendit, hominē ſe manifeſtat: ex hoc verò quòd aſcendit ad deum ſuum, gratia vnionis perſonalis iūctam naturam humanam hypoſtaſi diuinæ manifeſtat. Eſt enim ſenſus. Aſcendo ad deum meum, ſingulariſsima gratia ſingulariſsimo modo (vnionis ſcilicet perſonalis) meū. Propter quod etiam nō dixit deū meū & veſtrū, ne eadem ratione intelligeretur deus eius & aliorū: ſed dixit deū meū & deum veſtrum, vt alia ratione intelligeretur deus eius & de⁹ aliorum. Eſt enim (vt dictum eſt) deus eius perſonaliter: eſt autem deus aliorum prouidentia, cura, cultu, &c. *Venit Maria Magdalene, annuncians diſcipulis quia vidi.* pro, quòd vidit, *dominum.* Verba ſunt non Mariæ Magdalenæ ſed euangeliſtæ, narrātis dicta à Magdalena. *Et hæc dixit mihi.* Et ei.

ei. Verba enim sunt similiter euangelistæ: narrãtis quòd Magdalena annunciauit tum quòd vidit dominum, tum dicta sibi à domino. ¶ Tacuit hic euangelista quòd inter eundem iterum vidit Iesum simul cum aliis mulieribus. quod Matthęus retulerat. *Quum ergo sero esset die illo vna sabbatorum, & fores essent clausæ vbi erant discipuli congregati propter metum Iudæorum.* Explicat Ioannes tot conditiones singulares, tum ad integritatem historię, tum ad multiplicationem miraculi. Hoc enim nouum erat miraculum quòd ianuis clausis Iesus ingressus fuerat. *Venit Iesus: & stetit in medio.* non angulo. Vt non vt ab aliquo sic ab aliquo non videretur, sed vt ab omnib⁹ videretur & palparetur, stetit in medio. *Et dixit eis, Pax vobis.* Etiam ipsa salutatione monstrat se esse eorum magistrum, qui hanc salutationem eos docuerat. *Et quum hæc.* pro, hoc, *dixisset, ostendit eis manus & latus.* Deest, suum. Non solum verbis sed factis statim contestatur se esse eundem qui crucifixus est, ostendendo eis manus & latus. ¶ Hinc habemus q̄ in manibus, pedibus & latere post Christi resurrectionem fuerunt signa clauorum & lanceæ. ad hoc enim ostendit eis manus & latus, vt ex signis clauorum & lanceæ cognoscerent easdẽ esse manus, idem esse latus, &c. ¶ Omittit hic Ioannes pedes, expressos à Luca: & quòd Iesus non solum ostẽdit eis manus pedes & latus, sed etiam inuitauit eos ad palpandũ carnem suam & loca vulnerum. quod Lucas explicauerat. *Gauisi sunt ergo discipuli viso domino.* Conclusionem gaudij in discipulis subsecuti (tacitis aliis relatis à Luca) Ioannes refert, supplendo quod Lucas tacuerat: scilicet quòd iterum dixit eis pax vobis. Hoc enim circa finem illius apparitionis videtur fuisse. *Dixit ergo eis.* Deest, Iesus, *iterũ.* pax vobis. *Sicut misit me pater, & ego mitto vos.* Omni ex parte comprobat Iesus se esse eundem. Eadem enim & eodem modo eadémque authoritate dicit & mãdat quę ante mortem disposuerat. ¶ Et nota aduerbium sicut, significans modum. nam verè quemadmodum pater misit Iesum ad prædicandum bene faciendo & mala patiendo, ita explicat se mittere discipulos. Et dixit hoc, tum vt intelligerent quòd non erat cum eis mansurus corporali præsentia. tum vt sperarent se missos ad mortem resuscitandos, quemadmodum videbant Iesum missum à patre ad mortem resuscitatum. *Hæc.* Deest &, & est numeri singularis. Legendum est, *Et hoc quum dixisset, insufflauit.* Sicut in principio huius ingressus manifestauit seipsum dupliciter (verbis scilicet & factis) ita modo destinationi

ſtinationi diſcipulorum adhibet verba & facta. inſufflare enim factum eſt. Quorſum autem inſufflauerit, ſubiungit euangeliſta. *Et dicit eis. Accipite ſpiritum ſanctum.* Inſufflatio datio quædam corporei ſpiritus eſt. Et propterea aptiſsimè cõgruit ad ſignificandum donationem incorporei ſpiritus vt etiam per ſenſibilia facta inſtruamur de iis quę intus fiunt in anima. ¶ Lucas refert quod aperuit illis ſenſum vt intelligerẽt ſcripturas, quod ſpectat ad perfectionẽ partis intellectiuæ: Ioannes quòd dedit illis ſpiritum ſanctum, perficiẽtem principaliter partem affectiuã. Sed hoc in loco dat⁹ videtur ſpiritus ſanctus ad perfectionẽ vtriuſque partis, relatæ ad vſum ſacramentorum: imò relatæ ſpecialiter ad vſum ſacramẽti pœnitentiæ. vt ſubiuncta ſiue aliqua cõiunctionis nota teſtantur. *Quorum remiſeritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta ſunt.* Hic eſt primus & vltim⁹ locus in teſtamento nouo, explicans in ſpecie remiſsionem peccatorũ fieri poſſe ab hominibus. In genere ſiquidem dictũ fuerat, quæcũque ſolueritis ſuper terram, &c. Mirabilis eſt facultas hæc vtpote ſoli deo propria. Quocirca ne intelligeremus authoritatiue dimitti peccata à diſcipulis, non dixit remittite peccata, ſed quorum remiſeritis peccata remittũtur eis: vt vis & efficacia remiſsionis explicaretur non in diſcipulis ſed in deo remittẽte. dicendo enim quorum remiſeritis peccata, remiſsionem non ... ſed miniſterialem ſignificare ſe monſtrat ex eo quòd ſubiungit remittuntur eis. ¶ Et quoniã non aliter Chriſti diſcipuli remittunt peccata aliorũ niſi remiſsionem ſeu abſolutionẽ in ſacramento pœnitentię exhibendo, ideo hoc in loco inſtituitur & promulgatur ſacramentũ pœnitentiæ. Et propterea vide ſingula. Dicit quorũ, neminem excipiendo. Dicit remiſeritis, & non dicit remiſſa dixeritis aut mõſtraueritis aut declaraueritis. Nihil enim horum eſſet vere remittere: ac per hoc non ſaluaret veritas verborũ Chriſti. Dicit peccata. Non dicit pœnas peccatorum ſed ipſa peccata: nõ reſtringendo ad peccata hęc vel illa, aut oris vel operis, ſed nullũ excipiendo peccatum. Dicit remittuntur eis, ad ſignificandam diuinam efficaciam aſsiſtẽtem imò operantem in ipſa remiſsione veſtra. Dicit & quorum retinueritis retenta ſunt: ad ſignificandum concedi facultatem non ſolum remittẽdi ſed etiam retinendi peccata. Similique efficacia donari retentionem qua donatur remiſsio. ¶ Et nota quòd non dicit & quæ retinueritis, ſed & quorũ retinueritis: vt intelligamus non concedi facultatem remittendi peccata aliqua & retinendi

retinendi alia. Impium enim est à deo sperare dimidiam veniã & similiter impium est ministros eius dimidiam dare veniã. aut enim omnia peccata dimittuntur aut nullum, tam à deo quàm à ministris eius. Et propterea dicit & quorũ, hominũ. Est enim concessa facultas omnia peccata remittendi quorumcunque hominũ. Et similiter omnia peccata retinẽdi quorũcunque hominũ. ¶ Si queris modum seu actionẽ retẽtionis, scito ꝙ sicut de⁹ remittit dando gratiam, retinet autẽ negando gratiã indigno, ita ministri eius remittunt peccata præbendo absolutionem sacramentalem, retinent autẽ negando eã indigno. Propter quod præmisit accipite spiritũ sanctũ. Hoc enim ideo præmissum est, ideo ab hoc inchoauit, vt intelligamus nõ ad libitũ posse ministros Christi remittere & retinere peccata, sed tantũmodo spiritu sancto ad hoc mouente. Quanuis etiã hoc propositũ sit, vt intelligamus donũ esse spiritus sancti facultatẽ remittẽdi ac retinendi peccata. ita ꝙ acceptio spiritus sancti ad facultatem & vsum facultatis refertur: alioquin efficax nõ est tã remissio quã retẽtio. In cuius signũ nec in baptismo nec in eucharistia sed in solo hoc sacramẽto dixit accipite spiritũsanctum. In eucharistia enim dixit, hæc quotienscũqne feceritis, in mei memoriã facietis. In baptismo aũt, docete oẽs gentes baptizãtes &c. Hic aũt accipite spiritũsanctũ: ad significandũ hoc esse singulare in sacramẽto pœnitẽtię, ꝙ actio sacramẽtalis requirit in ministro spiritũ sanctũ dirigentẽ & mouentẽ, requirit iudiciũ internũ secũdũ spiritũ sanctũ in ministro, hominis peccatorum eius. ¶ At si quæris vnde sciã spiritũ sanctũ me mouere ad retinendũ vel remittẽdũ. In prõptu est responsio ꝙ quũ spiritus sanctus sit spiritus sapiẽtiæ, scientiæ, intellectus, cõsilij, timoris domini &c. Tũc proculdubio mouet spiritus sanct⁹ quãdo seruatis seruãdis quæ sunt scientiæ, cõsilij & huiusmodi, recta ratione cõcluditur hunc esse absoluendũ vel nõ absoluendũ. ¶ Si obiicis ꝙ hic nihil dicitur de confessione sacramentali peccatorũ. In prõptu est solutio ꝙ implicite significatur cõcursus propriæ confessionis peccatorũ suorũ. Nã quũ remittere vel retinere cõmissum Christi ministris, exerceri non possit rectè nisi cognitis peccatis & hominibus quorũ sunt dimittenda aut retinenda peccata, & notitia ista nõ sit vi aut metu extorquenda sed oportet quòd volũtariè exhibeatur ad hoc vt sit meritoria remissionis, cõsequens esse oportet vt interueniat confessio propria peccatorũ quorum remissionẽ quis quærit. ¶ Si rursus obiicis ꝙ hinc nihil habe-

tur de cõfeſsione auriculari Reſpondetur quod ſicut in baptiſmo Chriſtus non inſtituit modũ baptizandi (ſiue immergendo ſiue infundendo ſiue aſpergendo) ſed modos reliquit eccleſiæ vſui, ita in ſacramento pœnitentiæ inſtituit confeſsionem volũtariã peccati, ſed modum confitendi & ſimiliter abſoluendi (an ad aurẽ an publicè) eccleſiæ vſui reliqui: iuxta qualitatẽ tamẽ peccati, publici vel occulti nã cõformis debet eſſe peccato tam pœnitentia q̃ remiſsio. ❡ Si demũ obiicis dominũ non præcipere hic vt quæramus remiſſionẽ peccatorũ à miniſtris, ſed dare miniſtris ſuis facultatem remittendi vel retinendi peccata confitentibus illa. Fateor inſtitutionẽ ſacramenti pœnitẽtiæ hic haberi, non præceptũ. *Thomas autẽ vnus ex duodecim.* Nõ exiſtẽtibus ſed inſtitutis. vndecim enim tantũ tunc erant: ſed quilibet erat & vocabatur vnus ex duodecim inſtitutis apoſtolis. *Qui dicitur didymus.* Græcã dictionẽ interpres reliquit: quũ potuiſſet dicere latinè geminus ſeu gemellus. Vnde autẽ hoc cognomẽ habuerit, aliter neſcitur: niſi quia vocabulũ ſonat quod fuerit nat' cũ alio vno eodẽque partu, & inde cognominatus geminus ſeu gemellus. *Nõ erat cũ eis quãdo Ieſus.* Occurrit quæſtio quoniã Lucas dicit quod diſcipuli redeũtes ex Emaus inuenerũt cõgregatos vndecim. & interpoſitis vltro citroque dictis ſubdit, dũ autẽ hæc loquuntur ſtetit Ieſus in medio eorum & dixit, pax vobis. Quomodo ergo apud Lucã erãt cõgregati vndecim, & apud Ioannẽ deerat Thomas? ❡ Solutio eſt q multis vltro citroq; dictis poſtquam venerũt diſcipuli ex Emaus, Thomas receſsit: & poſt receſſum eius dũ remanentes multi præter decẽ Apoſtolos & illos duos diſcipulos de his loquerẽtur venit Ieſus. Nõ enim dicit Lucas vndecim affuiſſe quãdo venit Ieſus ſed quãdo redierũt diſcipuli ex Emaus. *Dixerũt ergo ei alij diſcipuli vidimus dominũ. Ille autẽ dixit eis. Niſi videro in manibus eius fixurã.* pro, figurã, *clauorũ.* Hinc apparet q alij diſcipuli nõ ſolũ dixerãt Thomæ vidimus dominũ, ſed etiã q viderãt manus pedes & lat' cũ ſignis vulnerũ: alioquin nõ dixiſſet Thomas ſe quoq; velle hæc videre. Et pari ratione retulerũt reliqua, ſcilicet q comederat cũ eis, q inſufflauerat in eos &c. *Et mittã digitũ meũ in locũ.* pro, in figurã. *Clauorũ* Nõ eſt cõtẽtus Thomas teſtimonio ſenſus viſus, ſed exigit teſtimoniũ quoq; ſenſus tactus. Et dicẽdo mittã digitũ meũ in fixurã clauorũ, mõſtrat audiſſe ſe à diſcipulis q nõ remãſerat obducta exterius in ſuperficie man' cicatrix claui: ſed profundũ interius foramẽ ſecundũ figurã claui, in q foramẽ poſſet mitti digitus.

digitus. Et similiter intellige quod subiungitur. *Et mittam manũ meã in latus eius.* hoc est in foramen secundũ figurã lanceæ quod in latere Christi apparebat. Volebat enim Thomas experiri tactu an esset apparẽtia huiusmodi foraminũ, an in veritate essent ibi huiusmodi foramina. *Non credã.* Vsqueadeo exigit ambo hæc testimonia, vt sine his se non crediturum asserat. *Et post dies octo iterũ erant discipuli eius intus, & Thomas cũ eis. Venit Iesus ianuis clausis: & stetit in medio, & dixit eis.* Superfluit eis. *Pax vobis.* Similiter & iã tertio salutat discipulos imprecãdo eis pacẽ: vt Christianorum corda toties repetita pax penetret. *Deinde dicit Thomæ* Non requisitus offert discipulo incredulo quę quæsierat, simul monstrans se (quanuis absentem) nosse quæ dixerat Thomas, & suauissimum se esse satisfactorem desideriis discipulorũ. *Infer digitum tuum huc.* Hinc apparet ex verbis Iesu, veram insiisse foramina clauorum & lanceæ. ita ꝙ caro Christi discontinua est in manibus, pedibus & latere. Et huiusmodi conditio quãuis in carne passibili indecora appareat, in carne tamẽ gloriosa ad cumulum gloriæ est effecta, absque vllo præiudicio integritatis, sensus & cuiuscũque alterius operationis. Sed hæc nostrã notitiã excedunt: vtpote qui eandem carnis naturã trãslatã in impassibilitatẽ & gloriã nunquã vidimus, in se aut in suo simili. *Et vide manus meas.* Quũ non videamus digitis, dicendo vide, intendit euidenter cognosce. Frequẽti enim vsu, videre appellamus euidenti notitia cognoscere: quocũque sensu, quocũque actu interiori animæ euidẽter cognoscamus. Perinde dictũ est vide manus meas, acsi dictũ fuisset & euidẽter cognosce manus meas. *Et affer manum tuam & mitte in latus meum. & noli esse.* pro, & ne sis, *incredulus sed fidelis.* pro, credul⁹. Directè respõdet ad id quod dixerat Thomas, nõ credã. *Respondit Thomas & dixit.* deest, ei. *Dominus meus & deus meus.* In textu Græco præponitur articulus dictioni dñs, & alter articulus dictioni deus. Et hic est solus text⁹ in vniuersis euãgelistis in quo Iesus in carne appellat⁹ est deus. Et apposit⁹ est articulus, vt nullã Arriani habeãt exceptionẽ, vt nõ possint inficiari (quẽadmodũ alibi inficiãtur) deũ sine articulo esse summũ deũ. Hic enĩ clarè Iesus appellatur de⁹ cũ articulo, ad explicãdã Iesu verã diuinitatẽ. quẽadmodũ appellãdo dñm cũ articulo, explicãt supremũ dominiũ. *Dicit ei Iesus, Quia vidisti me Thoma.* Ex his Iesu verbis apparet ꝙ Thomas tetigit foramina, ꝙ id fecit aut quod inuitauerat ipsum Iesus dicẽdo vide. eodẽ enĩ verbo vtiť, dicẽdo quia vidisti:

hoc est quia euidẽter cognouisti me esse eundẽ. *Credidisti.* Hinc apparet professionem Thomæ (scilicet dominus meus & deus me⁹) approbatã esse à Christo. nam hoc quod ꝓfessus est, est id quod credidit. Vidit enim hominẽ, carnẽ, foramina: credidit aũt non quæ vidit, sed illũ esse verũ deum & dominum. neutrum siquidẽ horũ vidit, sed credidit. *Beati qui nõ viderũt & crediderũt.* Ordo præmij ad meritũ, beatitudinis æternæ ad fidem præsentis temporis significatur, apponendo beatitudinẽ præteritæ fidei: vt intelligamus beatitudinis præmium non esse eorum qui credunt, sed eorum qui crediderunt. beati enim non credunt, sed vident clarè quod crediderunt. ¶ Et dixit hoc Iesus, ad declarandũ ordinem istorũ duorum actuum (scilicet videre & credere) qꝫ est econtrario ad ordinẽ Thomæ, qui ex visione duci voluit & ductus est ad credendum. Contrarius dicit Iesus est ordo: quia credere ducit ad beatitudinem, quæ est clara visio. Rursus quia credere Thomæ fuit tanquam credere cõuicti & coacti ad credendum ex euidentia facti, docet Iesus beatitudinis præmiũ esse eorum qui non tanquã conuicti crediderunt. Dicendo enim qui nõ viderunt, excludit cõuictionẽ ad credendũ. dæmones siquidẽ conuicti credunt. & propterea non meritorie credũt. Ad significandũ itaque tũ ordinẽ inter beatitudinis prẽmiũ & fidei meritum, tum ordinem inter videre & credere, tũ meritum fidei absque cõuictione, declarauit beatitudinis præmium esse eorum qui non viderũt & crediderũt. ¶ Vnde patet ratio quare dixerit in præterito, nõ viderũt & crediderũt. præteritum enim refertur nõ ad præsens ꝓlationis sed ad præsens beatitudinis. Et ꝓpterea sub tali præterito cõprehenditur tota via præsentis temporis vsque ad patriã. ¶ Nec per hoc reprobatos intellige qui velut cõuicti ad credendũ ducuntur, sicut Thomas: sed minoris meriti arguũtur. Thomas tamẽ prioris incredulitatis culpã magnitudine professionis pensauit, primus enim fuit qui professus sit expresse Iesum esse verũ deũ. *Multa quidẽ & alia signa fecit Iesus in conspectu discipulorũ suorũ quæ non sunt scripta in libro hoc.* Sciebat Ioannes se pauca signa facta à Iesu retulisse, sciebat multa alia relata ab aliis Euãgelistis. & propterea ne quispiã crederet ipsum omnia aut plurima complexum esse, vel minorem fidem adhiberet aliis Euãgelistis, subiunxit hæc. *Hæc autẽ scripta sunt.* Declarat quare hęc scripserit. *Vt credatis.* Ecce finis propinquus. *Quia.* pro, quòd, *Iesus.* Nazarenus de quo hæc scripsimus. *Est Christus.* Est Mesias ille à prophetis prædictus, *Filius dei.* non

adoptiuus

adoptiuus ſed naturalis. His enim duobus creditis de Ieſu, iam credita eſt vtraque ipſius natura, iam creditum eſt myſteriũ redẽptionis & ſalutis humanæ per ipſum. *Et vt credentes, vitam habeatis.* Ecce fructus vltimus. *Vitam.* nunquàm terminendam, hic inchoandam & in patria in æternũ manſuram. *In nomine.* in inuocatione nominis. *Eius.* Hæc enim tria (ſcilicet credere, inuocare nomen Ieſu, & vitam animæ habere credendo & inuocando) ſunt fructus Euangelij.

CAPVT XXI.

POſtea manifeſtauit ſe iterum Ieſus. deeſt, diſcipulis, *ad mare Tiberiadis.* Deſcribitur locus Galileæ: vt intelligamus diſcipulos poſt octo à reſurrectiõe Ieſu dies egreſſos à Hieruſalem, & hac atque illa diuertiſſe. *Manifeſtauit autem ſic. Erant ſimul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat à Cana Galilææ, & filij zebedæi, & alij ex diſcipulis eius duo:* Iſti ſeptem eiuſdem artis deſcribuntur ſimul: vt pari ratione intelligamus alios non diuulſos ſed fere cateruatim ſociatos. *Dicit eis Simon Petrus. vado piſcari.* pro, piſcatum. Petrus poſtquàm iam ter viderat Ieſum qui ſurrexerat à mortuis, poſt apertum ei ſenſum vt intelligeret ſcripturas, poſt acceptum ſpiritum ſanctum, vadit ad piſcandum, vt intelligamus non dedecere hæc & ſimilia exercitia Apoſtolicos ſacerdotes. *Dicunt ei, venimus & nos tecum.* Hinc apparet quòd omnes iſti piſcatores erant. *Et exierunt,* Superfluit &. *& aſcenderunt in nauim.* deeſt, ſtatim. *& illa nocte nihil prendiderunt. Mane autem iam facto ſtetit Ieſus in littore.* Non in mari, ne phantaſma putaretur, ſed in terra, vt verus homo haberetur. *Non tamen cognouerunt diſcipuli quia.* pro, quòd. *Ieſus eſt.* Mirum eſt quòd nec viſu nec auditu cognouerunt Ieſum: cum quo tãto tempore fuerant conuerſati, qui tunc etiam loquebatur eis ſubiuncta verba. Et quum ex parte diſcipulorum non appareat impedimentum (credebant enim & acceperant ſpiritum ſanctũ) nec ex parte Ieſu appareat mutatio (puta quòd in alia ſpecie apparuerit aut alia voce locutus fuerit: quum ſubiungatur abſque narrata mutatione aliqua in ipſo Ieſu, quòd poſtea cognouerunt eũ) relinquitur quòd ex parte immutationis mediæ hoc cauſatũ fuerit quòd non cognouerũt eum, hoc eſt ꝙ neque ſpecies viſibiles neque ſpecies audibiles perueniebant ad diſcipulos ex integro: hoc eſt cum omnibus cõditionibus quas ab obiecto habebãt, quod ſine miraculo non fuit. Poſtea autẽ ſubtracta hac miraculoſa ſuſpẽſione immutationis, cognouerũt eũ.

Dicit ergo eis Iesus, Pueri. pro, filioli. Blando nomine fatigatos si-
ne fructu nocte illa discipulos, verè sibi charos vt filiolos appel
lat. *Nunquid.* Legendum est. *Num quid pulmentarij habetis?* vel ad
verbũ, nũ quod pulmentariũ habetis? Græca dictio non est sim-
plex sed cõposita ad significandũ cibũ qui adiungitur, proculdu
bio pani: sed interpres carẽs ꝓprio vocabulo eius quod vulgari
Italico dicim⁹ cõpanatico, visus est pulmẽtarij nomine ad signi-
ficandũ cõmuni nomine cibũ qui cũ pane comedit: qualis est ca
ro pisciũ & animaliũ. *Responderunt ei: non. Dicit eis.* deest, ille aũt.
Legẽdũ est. *Ille autẽ dicit eis. mittite in dexterã* ꝓ, in dexteras par-
tes, *nauigij rete: & inuenietis. Miserunt ergo. & iam nõ valebãt illud
trahere præ multitudine piscium. Dicit ergo discipulus ille quẽ dilige-
bat Iesus,* Petro. *dominus est.* Ioãnes dono intellectus incipit præ ce
teris donari. nã cõferendo multitudinẽ pisciũ difficultãtẽ tractũ
retis cũ verbis illi⁹ hoĩs qui in littore tũc eis dixerat, mittite in
dexteras partes & ĩuenietis, cõclusit & intellexit q̀ ille homo in
littore est Iesus. Et hoc indubiè asseruit Petro, sibi valde fami-
liari. *Simõ.* deest ergo, *Petrus quũ audisset quia.* pro, q̀. *dominus est.*
Queãdmodũ intellect⁹ Ioãnis, ita amor Petri ad adeũdũ Iesum
describit: quod statim quũ audiuit, relictis oĩbus iuit ad Iesum.
Tunica. pro, superindumento. Græca enim dictio non significat
tunicam sed super indumentũ quicquid sit illud supremũ vesti-
mẽtum, quod palliũ appellari videtur. *Succinxit se.* vt corpus tan-
tum operiret, nõ crura & inferiores partes, *(Erat enim nudus) &
misit se in mare.* Non dicit quòd ambulauit super mare, sed quod
se misit in mare. Erat enim tã parũ alta aqua vt posset ambulare
homo in illa. *Alij autẽ discipuli nauigio.* pro nauicula, *venerunt (nõ
enim lõge erant à terra, sed quasi.* pro, circiter, *cubitis ducentis*, A di-
ctione nõ. hucusq;, est parẽthesis. & refertur ad reddẽdã rationẽ
quare Petrus misit se in marè absq; periculo, quia parũ. s. dista-
bãt à terra. Ita q̀ & Petrus ambulare & nauicula alij vehi pos-
sent. in duobus enim palmis aquæ nauiculæ natant. *Trahentes
rete pisciũ. vt ergo descenderunt in terram, viderunt.* ꝓ, vidẽt, *prunas
positas, & piscem superpositũ. & panẽ.* Discipuli alij trahentes re-
te, è nauicula descenderunt continuantes tractum: & vbi descẽ-
derunt, vident congestas prunas & piscem quem ipsi non attu-
lerant positum super prunas. Iesus enim angelorũ ministerio &
prunas & piscẽ & panẽ attulerat & disposuerat, siue de nouo fer
mauerat, præparans partem saltẽ prandij Dico autem partem:
quia iussit afferri ex piscib⁹ nouiter captis, nõ ad superfluitatẽ.

Dicit eis Iesus: afferte de piscibus quos prendidistis nunc. Ascendit Simon Petrus. Tacet euangelista quæ Petrus dixerit Iesu aut econuerso: & Petrũ qui cũ Iesu erat, ad præceptũ Iesu præcipientis vt afferrent de piscibus captis, conscendisse nauem vt celeriùs implerentur iussa describit. Ita ꝙ vbi priùs alij discipuli fuerant in nauicula & Petrus extra, modo alij discipuli sunt in terra cõtinuantes tractum retis & Petrus ascendit in nauiculam ad trahendum rete. *Et traxit rete in terram plenum magnis piscibus, centum quinquagintatribus.* Petrus in nauicula describitur quòd traxit rete in terram, non quod solus traheret, sed quòd ipse è nauicula subleuabat rete, facilitans tractum: vt ipso sic subleuante rete plenum piscibus prope terram, reliquorum discipulorum in terra trahentium tractum quodammodo efficeret subleuando. *Et quum tanti.* pro, tot, *essent non est scissum rete.* Miraculo dignum euangelista censet quòd tot magni pisces simul tracti fuerint absque scissione retis: vt intelligamus & hoc ad cumulum miraculi accessisse. *Dicit eis Iesus. Venite.* Reuerentia discipulorum retinens eos ab appropinquatione ad Iesum insinuatũr, describendo ꝙ Iesus inuitauit eos venite. *Prandete* Hinc apparet quòd illo tempore non tantùm cœnabatur, sed etiam prandium fiebat. Erat enim mane qu m hoc gestum est. *Et nemo audebat discumbentium.* pro, discipulorum, *Interrogare eum, tu quis es?* Describitur quòd antequam discũberent, quando Iesus dixit eis venite prandete, discipuli cognouerunt ipsum esse Iesum. *Scientes.* Vtrunq; dicit euãgelista: & quòd non audebãt interrogare, & quòd sciebãt ipsum esse Iesum, vt intelligamus nõ pusillanimitatem, sed reuerentiã discipulorum retrahentem tum ab appropinquatione ad Iesum tum ab interrogatione: & reuerentiam retrahentem ab vtroq;, causari à scientia (à certa notitia) quòd ipse esset dominus, quia, pro, quòd dominus est. Nõ dicit quia Iesus est, sed quia dominus est: vt rationem reuerẽtię retractiuæ intelligamus ex dominio. *Et venit Iesus, & accepit panem, & dabat eis.* Omnia sunt pręsentis temporis. Legendũ est, *& accipit panem & dat eis: & piscem similiter.* Dicẽdo & venit, significat accessum Iesu ad eos iã discumbentes: tãquam Iesus officio ministri fungatur: dum describitur quòd nõ solum venit, sed accipit panem & piscem & dat eis quę parauerat. *Hoc iam tertio.* pro, hac iam tertią vice, *manifestatus est Iesus discipulis suis quum surrexisset à mortuis.* Non solum manifestationẽ, sed tertiã manifestationem asserit Ioannes hanc fuisse: vt intelligamus manifestationes alias ab aliis scriptas, fuisse post

hanc. Ita ꝙ antequam discipuli conuenirent in mõtem Galilææ constitutum illis à Iesu, fuit hæc apparitio iuxta mare Galilææ, vt etiam sic impletum sciamus ꝙ Iesus præcessit eos in Galilæá. ¶ Sed bene nota ꝙ non dicit hanc tertiam manifestationẽ absolutè (quoniam ipsemet scripserat quatuor) sed dicit tertiam discipulis suis. ¶ Verùm non caret quæstionis scrupulo hæc assertio: quia apud Lucam Iesus ipso die quo resurrexit manifestatus est discipulis in Emaus, ac per hoc ista non est tertia discipulis suis, sed quarta. Solutio est quòd appellatione discipulorum Ioannes gratia materiæ intelligit Apostolos. Dico autẽ gratia materiæ (hoc est resurrectionis Christi testificãdæ) appellasse illos discipulos, qui erant decreti proprij testes resurrectionis Christi, hos autem constat esset Apostolos: vt patet Actuum primo dicente Petro, oportet ex his vnum testem nobiscum fieri resurrectionis eius ad plebem. Et cõstat illos duos discipulos in Emaus non fuisse apostolos: quoniam ipsi regressi in Hierusalem, inuenerunt congregatos vndecim. ¶ Et significantiùs libra numerum pluralem, discipulis suis: vt nõ supputetur manifestatio illa qua Iesus ipso quo resurrexit die. Apostolo Petro soli apparuit. Remanet itaque solida veritas hanc esse tertiã manifestationem Apostolis in numero plurali. *Quum ergo prandissent.* Iesus nõ minima mysteria exercuit immediatè post sumptum cibum. Nam & sacramentum Eucharistiæ instituit post cœnam: & in die resurrectionis postq̃ comedit coram discipulis, aperuit illis sensum, dedit spiritum sanctũ: & nunc post prandiũ committit Petro pontificatũ. Vt discamus ab exemplo tam cœnã q̃ prandiũ sic sumere, vt nullum præstetur impedimentũ exercitiis spiritualibus vt non minùs idonei simus ad exercitia spiritualia. *Dixit Simoni Petro Iesus. Simon Ioannis.* pro, Iona. Pater enim Simonis Petri nõ Ioannes, sed Ionas vocabatur, vt clarè patet Mat. 16. Simõ bar Iona, hoc est filius Iona. *Diligis me.* Anteq̃ curam ouium cõmittat, non petit scis aut potes aut vis, sed diligis me. Non dicit diligis oues meas, diligis præmia mea, promissiones meas & huiusmodi, sed diligis me. *Plus his?* Clariùs dixisset interpres plus q̃ hi. Ita quòd duo petit: alterum est diligis me, alterum est plus q̃ hi. ¶ Et hæc comparatiua conuincit ꝙ alloquitur Petrum vt distinguitur ab aliis Apostolis: vt hinc clarè constet pontificatũ commissum ita Petro ꝙ nulli alij Apostolo. *Dicit ei.* Prima Petri respõsio. *Etiam domine.* Affirmat quæsitũ. *Tu scis.* Affert ipsum Iesum in testem interni affectus ipsius Petri, profitens per hoc Iesum videre cor

Petri. *Quia.* pro, ꝙ, *amo te.* Explicat hoc Petrus, ne affirmatio dicta (etiam domine) intelligeretur extendi ad totum quæsitũ. Refugit enim Petrus respondere ad secundam quæsiti partẽ. s. plus q̃ hi. Hoc enim non nisi temerè & præsumptuose potuisset affirmare. Et propterea explicat afferendo Iesum in testẽ quo ad primam tantum quæsiti partem (scilicet diligis me) dicendo tu scis ꝙ amo te. *Dicit eis, pasce agnos meos.* Vide quibus verbis pontificatus cõmittitur, ad similitudinem pascentis agnos mandat vt cibum animæ det agnis, non vrsis, non leonibus, sed agnis, sed hominibus similibus agnis, non qualicunque ratione, sed quia mei sunt. Ideo petij diligis me plus q̃ hi, vt ex maiori dilectione erga me, assumeres studium atq; onus pascendi agnos nõ tuos sed meos. Nulla merces, nulla mercedis ratio, nulla Petri vtilitas ꝓponitur: sed solus Christi amor exigitur & affertur ratio pascendi agnos Christi. *Dicit ei iterum.* pro rursus secũdo. Narrat Euangelista ꝙ non solùm secundo, sed etiam rursus (hoc est velut à capite incipiens) interrogauit. *Simon Ioãnis.* pro, Iona, *diligis me?* Nõ repetit secundam partem priùs quæsiti (scilicet plus q̃ hi) ne putaret Petrus repeti interrogationem quia non responderat ad secundam particulam: vt intelligeret repeti interrogationem propter primã particulam, eisdẽ præcisè verbis factã. *Ait illi. etiã domine, tu scis quia.* pro, ꝙ, *amo te.* Repetit responsionẽ Petrus de verbo ad verbũ, & propterea non est opus expositionẽ repetere. *Dicit ei, pasce agnos meos.* pro, rege oues meas. Aliis verbis vtitur modo, vbi prius dixerat pasce, modo dicit rege. Sed aduerte ꝙ Græca dictio non significat regere communiter, sed regere pastoraliter, quod quia Latinus sermo nõ potest explicare vnica dictione, ideo tutiùs putauit interpres dicere pasce. ¶ Et vbi priùs dixerat agnos meos, modo dicit oues meas, quę sunt matres agnorũ. Sed & oues sine cornib⁹ sunt & inermes sicut agni. ¶ Et per hos duos actus (pascere. s. & regere) vniuersa officia necessaria animabus cõprehensa sunt. Pascere enim est prouidere de cibo animæ, regere verò est prouidere illis educendo & inducẽdo, stabulando & illa faciẽdo quæ apud Eze. c. 34. scribuntur, quod est gubernare animas secundũ expediẽtia saluti animarũ ipsarũ. *Dicit ei tertio.* Ideo Iesus multiplicat quæstionẽ de amore sui: vt intelligamus primũ, secundum & tertiũ requisitũ ad pontificẽ esse amorem ipsius Iesu, & hinc totũ negotiũ pendere, & sine hoc amore nõ esse põtificẽ aut pastorẽ nisi æquiuocè. Vt disceremus nullũ esse assumendũ ad pastorale officiũ nisi credatur teste Iesu ꝙ amet ipsum Iesum,

Iesum,hoc est nisi credatur in veritate conscientiæ coram deo ꝙ ille amet Iesum. Et similiter ipse qui assumitur in pastorem nisi coram deo cognoscat se amare Iesum,nulla debet ratione pastorale officium suscipere. *Simon Ioannis*. pro,Iona, *amas me?* Bis interrogauerat diligis me:modo interrogat amas me,augendo interrogationẽ.Diligere enim voluntatis est eligẽtis bene velle alicui:amare autem impetũ addit affectus,significans ꝙ beneuolentiæ actus extenditur vsq; ad appetitum sensitiuum in quo est passio amoris:hinc enim tractum est vt vehementer diligere dicatur amare. *Cõtristatus est Petrus,quia dixit ei tertio amas me?* Memor Petrus eius quod acciderat ei ante mortẽ Christi(ꝙ.s.quum dixisset ꝙ paratus erat in carcerem & mortem ire cum Iesu,audierat quàm nesciebat futuram negationem)contristatus est modo incipiens dubitare de aliquo malo fututo. *Et dicit ei. Domine tu omnia nosti*. Bis dixerat etiam domine:modo nõ audet asserere, sed plus credens sciẽtiæ Iesu q̃ sibiipsi, q̃ cordi proprio dicit domine tu omnia scis,etiam mea intima tam præsentia quàm futura. *Tu scis*. pro,tu cognoscis. Non desistit tamen inuocare ipsum testem, *quia*. pro, ꝙ, *amo te*. Perseuerat Petrus semper repetendo idem verbum,amo te. Sentiebat in seipso Petrus affectũ amoris erga Iesum:& propterea quãuis bis Iesus interrogauerit, diligis me,ipse tamen semper respõdit amo,plus respõdens:vtpote conscius sui ꝓprij affectus erga Iesum. *Dicit ei*. Deest Iesus, *pasce oues meas*. Secũda vice dixerat rege oues meas,modo dicit pasce oues meas.Ita ꝙ vterq; actus(pascendi & regẽdi)explicatus est respectu ouiũ:respectu autem agnorũ solus actus pascendi explicatus est:ea ratione quia regimẽ pastorale principaliter respicit oues, & velut accessoriè agnos cibus autẽ vtrisq; est æquè necessarius. Et absq; vlla exceptione tam agnos,q̃ oues cõmittit,vt intelligamus non has vel illas oues,non hos vel illos agnos,sed omnium agnorum ac ouium curam Petro cõmitti. ¶ Et quãuis omnium Christianorũ cura cõmissa intelligatur Petro,soli tamẽ prædestinati(qui soli agni & oues Iesu Christi sunt) explicantur pascendi & regẽdi à Petro: quia huc tendit institutio pastoralis officij & curæ,vt prædestinati pastu & regimine spiritus seruẽtur,& perducãtur ad beatitudinẽ. ¶ Cõmittuntur autẽ pascẽdi & regendi pastoraliter,sub nomine auiũ & agnorũ: vt intelligamus regimẽ Petri institutũ vt sit regimen hominũ inermiũ,hominũ appetentiũ pasci & regi à pastore,vt sit regimẽ non vtẽs gladio,sed baculo pastorali,nõ ad percutiendũ,sed ad dirigendũ oues.Ita tamẽ vt

in re-

in regimine pastorali intelligatur etiã seruare agnos ac oues à lupis, leonib⁹ & vrsis: prout debet & decet pastorẽ seruare gregẽ ab his. hoc enĩ est illud regimẽ de quo superiùs dictũ est. bon⁹ pastor animã suã dat pro ouibus: tuẽdo oues à lupis, leonib⁹ & reliquis ad perditionẽ animarũ (nõ rerũ, non corporũ) tendentibus, falsa doctrina vel peruersis studiis, institutis, suasionibus, moribus & exemplis. *Amen amen dico tibi.* Iniuncto officio pastorali subiungit fructũ, in præsenti vita subsecuturũ, ad significandũ fructũ officij pastoralis in præsenti vita esse martyrium. *Quum esses iunior.* Descripturus martyriũ Petri, vt magis memoria retineretur, metaphorico vtitur sermone à cõtrariis cõditionibus ætatũ, iuuenilis scilicet & senilis. Et propterea tria præteritæ ætatis cõmemorat. Primũ adolescentiam, dicẽdo quum esses iunior. Significatur enim per hoc quod tũc erat iuuenis: & minor ętas cõmemoratur. *Cingebas te.* Secundo cõmemoratur facultas cingẽdi seipsum. ad literam significãdo facultatẽ vtendi manibus liberè, ad cingendum seipsum. *Et ambulabas vbi.* pro, quo, *volebas.* Tertio cõmemoratur libertas ambulandi ad desiderata loca. ❡ Quo contra describit cõditiones ætatis senilis, subiungẽdo. *Quum autẽ senueris.* Et hinc clarè patet Petrũ tunc fuisse iuuenẽ: quũ quadraginta ferè anni fluxerint post hęc verba vsq; ad mortẽ Petri, quã sub hac metaphora describit Iesus. *Extẽdes manus tuas.* senili debilitate iam impotẽtes. *Et alius te cinget.* Ad literã senex impotẽs se cingere, extẽdit manus (ne impedimẽto sint officio cingendi) & alius cingit eũ. *Et ducet quo tu non vis.* Superfluit tu. Sicut cõtra illud. cingebas te (proculdubio manib⁹ tuis) descripsit extẽdes manus tuas & alius te cinget, ita cõtra illud & ambulabas quo volebas, describit & ducet quo nõ vis. Ad literam enim senes ducuntur quandoq; quo non volunt. *Hoc autem dixit.* Explanat Euangelista quorsum hæc dixerit. *Significans qua morte clarificaturus.* pro, glorificaturus, *esset deũ.* Genus mortis significari explicat, dicendo qua morte. extensione siquidem manuum mors crucis significata est. Quæ etiam significatur ex hoc quod dicitur, alius cinget te. qui enim cruci affigebantur, ligabantur priùs in ipsa cruce. Quod dicit & ducet quo non vis, mortem ipsam violentam ac crudelem significat. Quam voluntate naturali non solùm Petrus, sed etiam ipse Christus non voluit. Vnde & dixit. non sicut ego volo fiat sed sicut tu vis. ❡ Hæc scripsit Ioannes postquam iam Petrus crucifixus erat: nam scripsit mortuo Domitiano Petrus autem fuerat crucifixus vltimo Neronis anno. Et propterea

futurum glorificaturus refertur ad tẽpus prolatorũ à Iesu verborum,non ad tempus quo scriptum est euangelium. *Et quum hoc dixisset,dicit ei.sequere me.* Ad literã mandat vt corporali gressu sequeretur Iesum ambulantẽ seu incipientem ambulare.mysteriũ tamen imitationis sui crucifixi intendens:vt postea declarabit. *Conuersus.* Deest.autẽ, *Petrus.* Corporaliter vertit se Petrus sequẽdo Iesum. *Vidit illũ discipulum quẽ diligebat iesus sequẽtẽ.* corporali gressu. Quãuis soli Petro Iesus dixerit sequere me,Ioannes non iussus secutus est etiã post tergũ Petri. & Petrus versus retro,vidit Ioannem sequentem. *Qui & recubuit.* pro,cecidit. Nõ enim sedit aut iacuit,sed capite cecidit. *In cœna super pectus eius, & dixit.domine quis est qui trader.* pro,tradit, *te?* Nõ vane Ioannes qui solitus est describere seipsum ab vna conditione(scilicet quẽ diligebat Iesus familiarib⁹ signis)modo describit seipsum à [illegible] su super pect⁹ in cœna: & actu interrogãdi de proditore [illegible] est tot ꝓcipuis beneuolẽtiæ.familiaritatis ac [illegible] significandũ in qualẽ gradũ post Christi neg[illegible] fuerat:vt scilicet ipse Petrus interroget pro Io[illegible]tã dilecto,tã domestico ipsi Iesu,qui Petrus antequã negaret [illegible] pellabat Ioannẽ vt interrogaret Iesum. Vt intelligamus [illegible]gnis internam amicitiam dei ascribi quãdoq; homines post [illegible]mina quàm ante habuerãt Acsi apertius dixisset conuersus Petrus vidit illum discipulum quem diligebat Iesus, cui ipse Petr⁹ innuit in cœna vt interrogaret Iesum.&c. *Hunc ergo.* Superduit ergo, *quum vidisset Petrus,dicit Iesu.domine hic autem quid?* Verbum multũ commune:sed ex subiunctis apparet ꝙ de genere mortis seu de morte Petr⁹ quæsiuit. *Dicit ei Iesus. Sic.* Corruptus est textus Latinus,nõ ab interprete,sed à nescio quo Legendũ est. *Si eũ volo manere donec veniam,quid ad te?* Ita quod non est aduerbium sic,sed coniunctio cõditionalis si. Et ita quilibet debet non solũ legere in ecclesia.sed delere de proprio codice sic. Et hoc authoritate veritatis Euãgelicę:quia nõ est mutãdus sensus textus Euãgelici ꝓpter inueteratũ errorẽ scriptorũ. ¶ Et est sermo nihil definiens,nisi ꝙ non pertinebat ad Petrũ si Iesus vellet manere Ioannẽ vsq; ad suũ aduentũ *Tu me sequere.* Hinc apparet ꝙ mysteriũ intendebat imitationis, mãdando sequere me.nam clare patet hoc nũc repeti quo ad mysterium imitationis, *tu me sequere*,imitãdo mortẽ crucis hoc pertinet ad te, & nõ spectat ad te si Ioannẽ volo manere donec veniã. *Exiuit ergo sermo iste inter fratres quia.* pro,quod, *discipulus ille non moritur.* Subiũgit Euãgelista sen-

ſta ſenſum in quo Apoſtoli intellexerũt verba Chriſti de Ioãne, quod ſcilicet intellexerunt Ieſum inſinuaſſe per illã reprehenſionẽ Petri quod Ioannes nõ moreretur,ſed victurus eſſet vſq; ad ſecundum Chriſti aduentum,cum quo ſempiterna deinceps gloria frueretur. *Et non dixit ei Ieſus, non moritur*. Non aſſerit Euãgeliſta ſenſum diuulgatũ inter Apoſtolos eſſe falſum,ſed aſſerit ꝙ Ieſus nõ aſſeruit illũ ſenſum quia vere nullũ ſenſum de mãſione aut non mãſione Ioãnis aſſeruit.Ita ꝙ non intẽdit Euãgeliſta dicere,& non dixit Ieſus non moritur,id eſt hęc verba non moritur(quoniam nec Apoſtoli dicebãt quòd Ieſus dixerit hæc verba)ſed intendit dicere , & non dixit, non aſſeruit Ieſus non moritur,id eſt ſenſum ſignificatum per hæc verba non moritur. quem ſenſum Apoſtoli intellexerant.*Sed ſic*.pro,ſi,*eum volo manere donec veniam quid ad te*? Hinc etiam proterui poſſunt conuinci quod corrupte legitur aduerbium ſic.nam ab euangeliſta repetitur vnica oratio,ſi eum volo manere donec veniam quid ad te.non eſſet autem vnica oratio legendo aduerbium ſic .Nec opus fuiſſet repetere quid ad te,ſi eſſet altera oratio : ſicut non eſt repetitum tu me ſequere. ¶ Aduerte hic quod ex ſenſu diuulgato inter apoſtolos,apparet quod de ſecundo Chriſti aduẽtu dictum ſit donec veniam . & ſimiliter quòd de manſione in hac vita dictum ſit manere.Sed quia nihil aſſeruit Ieſus nec euangeliſta aliter declarauit,ſenſus literalis eſſe videtur, quòd ſi eum volo manere in hac vita donec veniam quid ad te? Et multo minus ad te pertinet ſcire ſi eum volo manere ſine aliquo genere mortis violentæ donec veniam ad accipiendum eum ad me.ad quem enim non ſpectat ſcire mortem vel vitam Ioannis, multo minus ſpectat ſcire genus mortis. ſuper quo genere orta & format fuerat ĩterrogatio Petri,quærẽtis hic autẽ quid. Et ſcripſit hæc euangeliſta vt intelligerent paſtores eccleſiæ nõ ſpectare ad eos quęrere futuros euẽtus eorũ quę ex volũtate pẽdent Ieſu.Satis eſt eis ſolicitos eſſe de præcepto eis facto. tu me ſequere,tu me imitare.*Hic eſt diſcipulus ille qui teſtimonium perhibet de his, & ſcripſit hæc. Et ſcimus quia*.pro,quod,*verum eſt teſtimonium eius*.Ioannes in perſona totius eccleſiæ loquitur, dicendo & ſcimus.Quod proculdubio ſpiritu ſancto agente dixit vt non ipſe ſolus ſed vniuerſa eccleſia certitudinem profiteatur veri teſtimonij. *Sunt autẽ & alia multa quæ fecit Ieſus*. Superius dixit multa alia miracula facta à Ieſu in conſpectu diſcipulorum,non eſſe ſcripta in libro hoc.modo extendit ſermonẽ ad quæcunque facta,

cta, siue signa siue non signa, siue in conspectu discipulorum siue non. *Quæ si scribantur per singula, nec ipsum arbitror mundum capere posse*. Superfluit posse. & legendum est. *Capturum qui scribendi sunt*. pro, scribendi forent. *libros*. Non dicit nec ipsum arbitror mūdū capturū illa facta si scribēda essent, sed libros qui scribendi forent: vt intelligamus quod nō de ipsis factis à Iesu, sed de libris arbitratur quod mundus nō caperet. Vt intelligamus quód de innumera multitudine librorum conficiendorum si per singula scriberentur facta Iesu, loquitur: & percipiamus hyperbolica figura non latenter sed manifeste ipsum vti, non in persona ecclesię sed in persona ꝓpria. ¶ Apparet enim manifesta hyperbole, dicendo quod si scriberentur mundus non caperet. constat nanque quód si scribuntur in mūdo scribuntur. Sed sicut describentes maximam velocitatem dicimus velociorem aquilis aut vento, & describentes maximam albedinem dicimus albiorem niue, & similia: ita Ioannes significat maxima multitudinem factorum à Iesu ex hoc quód si sigillatim scriberentur, mundus nō caperet libros continentes tot facta. Et sicut non mentitur nec falsum dicit dicens velociorem aquilis aut vento, candidiorem niue & huiusmodi (quia intelliguntur hæc hyperbolice dicta: & non ad fallendum, sed ad significandum magnam velocitatem, vel magnum candorem, &c.) ita nihil mendacij nihil falsi hic arbitratur Ioannes: quoniam hyperbolice se manifestat loqui ad significādum innumerabilem multitudinem factorum Iesu. Cui est honor & gloria in sęcula sæculorum. Amen. Caietæ die. 16. Maij. 1528.

Commentariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis sancti Xisti in euangelium secundum Ioannem Finis.

1546.






calibrite
colorchecker CLASSIC
mm